

**КУМИТАИ ҲИФЗИ МУҲИТИ ЗИСТИ НАЗДИ ҲУКУМАТИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

АКАДЕМИЯИ ИЛМҲОИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

**КИТОБИ СУРҲИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

Нашри дуюм
ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ

ҶИЛДИ 2
ОЛАМИ ҲАЙВОНОТ

Душанбе – 2017

**КОМИТЕТ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ
ПРИ ПРАВИТЕЛЬСТВЕ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

АКАДЕМИЯ НАУК РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

**КРАСНАЯ КНИГА
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

Второе издание

на таджикском, русском и английском языках

**ТОМ 2
ЖИВОТНЫЙ МИР**

Душанбе – 2017

**COMMITTEE FOR ENVIRONMENTAL PROTECTION UNDER
THE GOVERNMENT OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN**

ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

THE RED BOOK OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Second edition
in Tajik, Russian and English languages

VOLUME 2
FAUNA

Dushanbe – 2017

КИТОБИ СУРХИ ЧУМҲУРИИ ТОЧИКИСТОН

Нашри дуум (бо тағйиру иловаҳо)
ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ
Дар нашри дууми Китоби сурхи Чумҳурии
Тоҷикистон 267 намуди растаниҳо ва 222
намуди ҳайвонот, ки ба ғуруҳи намудҳои нодир
ва дар зери таҳлили маҳшавӣ қарордошта
мансуб мебошанд, дохил карда шудааст. Дар
китоб мавқеи таснифоти, номҳои латинӣ ва
тоҷикӣ, мақоми ҳифз, хусусиятҳои биологӣ ва
экологӣ, тадбирҳои ҳифз, харитаи паҳншавӣ
ва аксҳои ҳар як намуди растани ва ҳайвонот
оварда шудааст.
Китоби сурхи Чумҳурии Тоҷикистон
ҳуҷҷати давлатӣ буда, барои қарордони
соҳаҳои ҳифзи муҳити зист, ҳудудҳои табиӣ
маҳсус муҳофизатшаванда, хоҷагии ҷангал,
мутахассисони соҳаҳои ботаника ва зоология,
омӯзгорон ва донишҷӯёни донишгоҳҳои олии ва
оммаи васеи хонандагону дӯстдорони табиат
тавсия карда мешавад.

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:

Раҳимӣ Фарҳод
Президенти Академияи илмҳои
Чумҳурии Тоҷикистон
Ибодзода Хайрулло
Раиси Кумитаи ҳифзи муҳити зисти назди
Ҳукумати Чумҳурии Тоҷикистон

Абдусаломов Исло
академики Академияи илмҳои
Чумҳурии Тоҷикистон
Яқубова Муҳиба
ноиб Президенти Академияи илмҳои
Чумҳурии Тоҷикистон
Саидов Абдусаттор
саркоғиби илми Академияи илмҳои
Чумҳурии Тоҷикистон
Ҳисориев Ҳикмат
академики Академияи илмҳои
Чумҳурии Тоҷикистон

МУСАҲҲЕҲОН:

Мамадусаннов Саидасан
Саидмуратов Шухрат
мусахҳеҳони матни русӣ
Авидзба Рубен
Дустов Диловаршо
мусахҳеҳони матни англисӣ

Китоб дар асоси тарҷумаи «Китоби сурхи
Чумҳурии Тоҷикистон, нашри дуум, Олами
наботот ва ҳайвонот, Душанбе – 2015» бо
забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ нашр
шудааст. Китоб ба забонҳои русӣ ва англисӣ
бо мусоидати қарордони Барномаи Рушди
Созмони Милалӣ Муттаҳид, ва Созмони
амният ва ҳамкории дар Аврупо тарҷума
шудааст.

КРАСНАЯ КНИГА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Второе издание (с изменениями и дополнениями)
на таджикском, русском и английском языках
Во второе издание Красной книги Республики
Таджикистан занесено 267 видов растений
и 222 вида животных, относящихся к
категории редких и находящихся под угрозой
исчезновения видов. В книге для каждого вида
растений и животных приведены данные по
систематическому положению, таджикские,
русские, английские названия видов, статус
охраны, особенности биологии и экологии,
меры охраны, карты распространения и
фотографии.
Красная книга является государственным
документом и рекомендуется работникам
сферы охраны окружающей среды,
особоохраняемых природных территорий,
лесного хозяйства, специалистам – ботаникам
и зоологам, преподавателям и студентам вузов,
широкому кругу читателей и любителям
природы.

СОСТАВ РЕДКОЛЛЕГИИ:

Раҳимӣ Фарҳод
Президент Академии наук
Республики Таджикистан
Ибодзода Хайрулло
Председатель Комитета охраны
окружающей среды при Правительстве
Республики Таджикистан
Абдусаломов Исло
академик Академии наук
Республики Таджикистан
Яқубова Муҳиба
вице-президент Академии наук
Республики Таджикистан
Саидов Абдусаттор
главный учёный секретарь Академии наук
Республики Таджикистан
Ҳисориев Ҳикмат
академик Академии наук Республики
Таджикистан

КОРРЕКТОРЫ:

Мамадусаннов Саидасан
Саидмуратов Шухрат
корректоры русского текста
Авидзба Рубен
Дустов Диловаршо
корректоры английского текста

Книга издана на основе перевода с таджикского
языка «Китоби сурхи Чумҳурии Тоҷикистон,
нашри дуум, Олами наботот ва ҳайвонот,
Душанбе – 2015» на таджикском, русском и
английском языках. Перевод осуществлён при
содействии Программы развития ООН и ОБСЕ.

THE RED BOOK OF THE REPUBLIC OF TAJKISTAN

Second Edition (with changes and amendments)
in Tajik, Russian and English languages
The Second edition of The Red Book of the
Republic of Tajikistan includes 267 types of
plants and 222 species of animals categorised
as rare and critically endangered species.
Classification status, Tajik, Russian and English
names of species, conservation status, biological
and environmental characteristics, conservation
measures, distribution maps and photos are given
in the Book.
The Red Book is a national document
recommended to sector-specific employees of
environmental protection, specially protected
natural areas, forestry management, botany and
zoology specialists, university lecturers and
students and the broader circle of readers and
nature lovers.

EDITORIAL BOARD:

Rahimi Farhod
President, Academy of Sciences of the
Republic of Tajikistan
Ibodzoda Khayrullo
Chairman, Committee for Environmental
Protection under the Government of the
Republic of Tajikistan
Abdusalyamov Isлом
Academician, Academy of Sciences of the
Republic of Tajikistan
Yakubova Muhiba
Vice-President, Academy of Sciences of the
Republic of Tajikistan
Saidov Abdusattor
Principal Scientific Secretary, Academy of
Sciences of the Republic of Tajikistan
Hisoriev Hikmat
Academician, Academy of Sciences of the
Republic of Tajikistan

PROOFREADERS:

Saidasan Mamadusainov
Shukhrat Saidmuradov
proofreaders of the Russian text
Avidzba Ruben
Dilovarsho Dustov
proofreaders of the English text

The Red Book is published based on the
translation from Tajik language (Kitobi Surkhi
Jumhurii Tojikiston, nashri duyum, Olami nabotot
va hayvonot, Dushanbe – 2015) in Tajik, Russian
and English languages. The translation into
Russian and English was made with the assistance
of UNDP and OSCE offices in Dushanbe.

«Замин, сарватҳои зерзаминӣ, об, фазои ҳавоӣ, олами набототу ҳайвонот ва дигар боигарии табиӣ моликияти истисноии давлат мебошанд ва давлат истифодаи самараноки онҳоро ба манфиати халқ қафолат медиҳад».

Моддаи 13 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон

«Тоҷикистон алҳақ як неъматӣ худодод, як мӯъҷизаи табиат, як порча замини бихишти рӯи замин аст. Мисли сарзамини мо табиати нотақрор, оби софу зулол, чашмаҳои ширин, кӯҳҳои зебову сарбаланди дорои сарватҳои бои зерзаминӣ дар ягон ғӯшаи олам вуҷуд надорад. Пас месазад, ки бо чунин диёри зебоманзар ифтихор намоем, месазад, ки шукри ҳар пора заминро ҳар қатра обаш бикунем ва ин ҳама дороиашро, ки сарчашмаи ҳаёти мост, тозаю озода нигоҳбон бошем».

Эмомалӣ Раҳмон

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон

ҚАРОР

Правительство Республики Таджикистан

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

аз 2 августи с.2010

№ 387

ш. Душанбе

**Дар бораи тасдиқи Низомнома оид ба Китоби сурхи
Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Мутобиқи моддаи 39 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи олами ҳайвонот» ва бо мақсади пешгирии кам шудани саршумори ҳайвоноти нодир ва маҳдуд гаштани майдони табиӣи олами набототу ҳайвоноти камшуморе, ки зери хатари маҳвшавӣ қарор доранд ва таъмини рушди устувори гуногунии биологӣ дар экосистемаҳои табиӣ Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор мекунад:

1. Низомнома оид ба Китоби сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ карда шавад.
2. Таҳия ва нашри Китоби сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба зиммаи Кумитаи ҳифзи муҳити зисти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон гузошта шавад.
3. Қарори Совети Вазирони РСС Тоҷикистон аз 1 марти соли 1979, № 67 «Оид ба таъсиси китоби хелҳои наботот ва ҳайвоноти камшумору нодири РСС Тоҷикистон Китоби сурхи РСС Тоҷикистон» аз эътибор соқит доништа шавад.

**Раиси Ҳукумати
Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Эмомалӣ Раҳмон

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон

ҚАРОР

Правительство Республики Таджикистан

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

аз 26 феввали с.2015

№ 65

ш. Душанбе

Дар бораи муайян намудани мақоми ваколатдори махсуси давлатӣ оид ба ҳифз ва истифодаи намудҳои олами набототу ҳайвоноте, ки ба Китоби сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид шудаанд

Мутобиқи моддаи 8 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи муҳити зист», моддаи 7 ва 41 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи олами ҳайвонот» ва моддаҳои 7 ва 12 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муҳофизат ва истифодаи олами наботот» Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор мекунад:

Кумитаи ҳифзи муҳити зисти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мақоми ваколатдори махсуси давлатӣ оид ба ҳифз ва истифодаи намудҳои олами набототу ҳайвоноте, ки ба Китоби сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид шудаанд, муайян карда шавад.

**Раиси Ҳукумати
Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Эмомалӣ Раҳмон

Сарсухан

Дар даҳсолаҳои охир вобаста ба босуръат афзудани таъсири фаъолияти инсон ба муҳити зист ва экосистемаҳои табиӣ проблемаи аз маҳвшавӣ нигоҳ доштани намудҳои нодир ва дар зерӣ таҳдиди нестшавӣ қарордоштаи наботот ва ҳайвонот аҳамияти хоса пайдо кардааст.

Гуногунии биологии Тоҷикистон бой ва рангин аст. Дар асоси маълумотҳои навтарин дар таркиби фауна ва флораи Тоҷикистон зиёда аз 13 000 намуди ҳайвонот ва беш аз 4 500 намуди растаниҳои гулдор муайян карда шудааст. Дар экосистемаҳои кӯҳии Тоҷикистон 80% гуногунии биологии кишвар сокин гардидааст. Ҳаёт ва рӯзгори беш аз 70% аҳолии Тоҷикистон аз истифодаи боигариҳои табиӣ вобастагӣ дорад. Аз ин лиҳоз, ҳифз ва истифодаи оқилонаи захираҳои гуногунии биологӣ омили муҳимтарини беҳдошти некӯаҳволии аҳоли ва рушди устувори иқтисодию иҷтимоии ҷомеа ба ҳисоб меравад.

Дар даҳсолаҳои охир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи ҳифзи муҳити зист ва гуногунии биологӣ сиёсати дурандешона ва мақсаднок амалӣ карда мешавад. Соли 1997 Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид оид ба ҳифзи гуногунии биологӣ шомил гашт ва уҳдадорихои худро оид ба ҳифзи гуногунии миллии биологӣ расман эълон намуд. Дар асоси талаботи Конвенсияи зикргардида Стратегия ва нақшаи миллии амал оид ба ҳифз ва истифодаи оқилонаи гуногунии биологӣ тарҳрезӣ ва бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 сентябри соли 2003 таҳти № 392 тасдиқ гардидааст.

Аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчунин Конвенсияҳои Созмони Милали Муттаҳид «Дар бораи мавзёҳои обӣ–ботлоқӣ» ва «Дар бораи ҳифзи намудҳои ҳайвоноти ваҳшии кӯчанда» ба имзо расидаанд. Бо қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24 июни соли 2015, № 112 Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид «Дар бораи савдои байналмилалӣ намудҳои ҳайвоноти ваҳшӣ ва набототи ёбоии зерӣ хатари нобудшавӣ қарордошта» (CITES) ҳамроҳ гардидааст.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба тақвият бахшидани огоҳии мардум ва такмил додани заминаи қонунгузорӣ дар соҳаи ҳифзи муҳити зист корҳои зиёд чараён дорад. Ҳамкориҳои ташкилотҳои ҷамъиятии экологӣ бо муассисаҳои давлатӣ дар ҳаллу фасли масъалаҳои ҳифзи муҳити зист густариш меёбад.

Маҳв гардидани ин ё он намуди организми зинда дар табиат раванди бебозгашт аз байн рафтани як чузъи генофонди гуногунии биологӣ ба ҳисоб меравад. Дилхоҳ организми зинда, аз ҷумла намудҳои нодирӣ набототу ҳайвонот таҷассумгари ахбороти генетикӣ мебошанд, ки дар натиҷаи инкишофи тӯлонии эволютсия ташаккул ёфтаанд ва дорой аҳамияти бузурги илмӣ эстетикӣ мебошанд. Аз ин лиҳоз, ҳифзи намудҳои нодир ва дар зерӣ таҳдиди маҳвшавӣ қарордошта, таҳия намудани чораҳои муассир ва таъхирнопазирро тақозо менамояд.

Зарурияти ҳифзи намудҳои нодир ва дар зерӣ таҳдиди маҳвшавӣ қарордоштаи

набототу ҳайвонотро ба эътибор гирифта, 1 марти соли 1979 бо қарори Совети Вазирони Тоҷикистон Китоби сурхи Тоҷикистон таъсис дода шуд. Нашри якуми Китоби сурхи Тоҷикистон таҳти роҳбарӣ ва иштироки бевоситаи олимони Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон нахустин маротиба соли 1988 ба забони русӣ ва соли 1997 ба забони тоҷикӣ нашр гардидааст.

Китоби сурх – ҳуҷҷати илмиест, ки фаъолияти хоҷагии инсонро оид ба ҳифзи гуногунии биологӣ ва истифодаи оқилонаи захираҳои табиӣ ба танзим мебарорад. Намудҳои наботот ва ҳайвоноте, ки ба ин китоб дохил карда шудаанд, ба ҳифз ва ғамхорӣ ҳамаҷониба эҳтиёҷ доранд.

Дар нашри якуми Китоби сурхи Тоҷикистон 162 намуди ҳайвонот ва 226 намуди растаниҳои нодир ва дар зерӣ таҳдиди маҳвшавӣ дохил гардида буд. Нашри аввали Китоби сурхи Тоҷикистон тӯли қариб 30 соли охир дар ҳифз ва нигоҳдории гуногунии биологии Тоҷикистон нақши муҳим бозид. Дар асоси маълумотҳои ин китоб оид ба ҳифзи намудҳои нодир ва дар зерӣ таҳдиди маҳвшавӣ қарордоштаи набототу ҳайвонот ҷораҳои муассир таҳия ва амалӣ карда шуданд.

Китоби сурх ҳуҷҷати рӯзмарра ва ҷорӣ буда, маълумотҳои дар он овардашуда вобаста ба тағйиротҳое, ки дар сохтори табиӣ набототу ҳайвонот ба амал меоянд, ба такмил ва навгонӣ эҳтиёҷ доранд. Бо мурури замон таҳти таъсири омилҳои гуногун, аз он ҷумла, фаъолияти номатлуби инсон, шароити зисти набототу ҳайвонот ба тағйирот гирифтӣ мегардад ва намудҳои зиёдтаре дар арафаи маҳвшавӣ қарор мегиранд.

Мувофиқи талаботи Иттиҳоди байналхалқии ҳифзи табиат (ИБХТ) маълумотҳо дар Китоби сурх оид ба намудҳои нодир интишоргардида бояд тӯли ҳар як даҳ сол вобаста ба тағйиротҳое, ки дар таркиби гуногунии биологии маҳал ба вуқӯъ мепайвандад, таҷдид карда шаванд.

Ба Китоби сурх дохил ва хориҷ намудани ин ё он намуди набототу ҳайвонот бояд дар асоси маълумотҳои аниқӣ илмӣ ҷараён гирад. Дар солҳои охир дар муассисаҳои илмӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба гуногунии биологӣ ва ҳолати ҳозираи ҷамоаи намудҳои нодир ва дар зерӣ таҳдиди маҳвшавӣ қарордоштаи набототу ҳайвонот маълумотҳои нави илмӣ гирд оварда шудааст, ки имконият медиҳанд, ҳолати ҳозираи ҷамоаи табиӣ онҳо аз нав баҳогузорӣ карда шаванд.

Бо назардошти зарурияти омода намудани нашри дуюми Китоби сурхи Тоҷикистон, дар асоси фармоиши Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 декабри соли 2009, № 121–ф Ғуруҳи корӣ оид ба таҳия намудани Низомномаи нави Китоби сурхи Тоҷикистон таъсис дода шуд, ки ба ҳайати он олимони Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мутахассисони салоҳиятдори Кумитаи ҳифзи муҳити зисти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил гардиданд. Аз ҷониби ғуруҳи корӣ Низомномаи нави Китоби сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия карда шуда, бо вазорату идораҳои дахлдор мувофиқа карда шуд. Низомномаи нави Китоби сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 августи соли 2010, № 387 тасдиқ карда шуд ва он ҳуҷҷати асосӣ барои омода намудани нашри дуюми Китоби сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон гардид.

Барои омода намудани нашри дуюми Китоби сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон 42 нафар олимон ва мутахассисони намоёни соҳаи ботаника ва зоология ҷалб карда шуданд.

Дар нашри дуюми Китоби сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон 267 намуд растаниҳо ва 222 намуд ҳайвоноте, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор доранд дохил карда шудааст. Номгӯи намудҳои олами набототу ҳайвоноте, ки ба нашри дуюми Китоби сурхи Тоҷикистон тавсия карда шудаанд, бо қарори Раёсати Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 январи 2014, № 11 ва қарори комиссия оид ба олами набототу ҳайвоноти нодир ва зери хатари маҳвшавӣ қарордоштаи Кумитаи ҳифзи муҳити зисти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22 октябри соли 2014, № 1 тасдиқ карда шудааст.

Вазифаи асосии Китоби сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси меъёру категорияҳои муқарраргардидаи Иттиҳоди байналмилалӣ ҳифзи табиат (ИБҲТ) арзёбӣ намудани ҳолати ҳифзи намуду зернамудҳои олами набототу ҳайвоноте мебошад, ки шумораашон маҳдуд гардида, ё ба ҳадди нестӣ расида, ба онҳо хатари маҳвшавӣ таҳдид мекунад.

Изҳори боварӣ менамоем, ки нашри дуюми Китоби сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар роҳи душвори ҳифз ва таҳдиди захираҳои намудҳои нодирӣ набототу ҳайвоноти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва истифодаи устувори захираҳои табиӣ кишвар нақши муҳим мебозад.

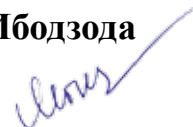
Президенти Академияи илмҳои
Ҷумҳурии Тоҷикистон

Ф. Раҳимӣ

Раиси Кумитаи ҳифзи муҳити
зисти назди Ҳукумати
Ҷумҳурии Тоҷикистон

Х. Ибодзода

«Земля, ее недра, вода, воздушное пространство, животный и растительный мир и другие природные ресурсы являются исключительной собственностью государства и государство гарантирует эффективное их использование в интересах народа».

Статья 13 Конституции Республики Таджикистан

«Таджикистан воистину божий дар, чудо природы и райский уголок планеты. Нет на земле другого края, уголка с такой неповторимой природой, чистой водой, родниками, красивыми вершинами гор и богатыми подземными запасами. В этой связи, стоит гордиться этим красивым краем, быть благодарным каждому его уголку, каждой капле его воды, сохранять и беречь всё его богатство, являющееся основой нашей жизни».

Эмомали Рахмон

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон

ҚАРОР

Правительство Республики Таджикистан

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

от 2 августа 2010 года

№ 387

г. Душанбе

**Об утверждении Положения
о Красной книге Республики Таджикистан**

В соответствии со статьей 39 Закона Республики Таджикистан «О животном мире» и в целях предотвращения сокращения численности редких видов животного мира, ареала редких видов растений и животных, находящихся под угрозой исчезновения, обеспечения устойчивого развития видов биоразнообразия в природных экосистемах Правительство Республики Таджикистан постановляет:

- 1) Утвердить Положение о Красной книге Республики Таджикистан (прилагается).
- 2) Возложить разработку и издание Красной книги Республики Таджикистан на Комитет по охране окружающей среды при Правительстве Республики Таджикистан и Академию наук Республики Таджикистан.
- 3) Признать утратившим силу постановление Совета Министров Таджикской ССР от 1 марта 1979 г., № 67 «Об учреждении книги редких и находящихся под угрозой исчезновения видов растений и животных Таджикской ССР – «Красной книги Таджикской ССР».

**Председатель Правительства
Республики Таджикистан**

Эмомали Рахмон

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон

ҚАРОР

Правительство Республики Таджикистан

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

от 26 февраля 2015года

№ 65

г. Душанбе

Об определении специального уполномоченного государственного органа по охране и использованию видов растительного и животного мира, занесенных в Красную книгу Республики Таджикистан

В соответствии со статьей 8 Закона Республики Таджикистан «Об охране окружающей среды», статьями 7 и 41 Закона Республики Таджикистан «О животном мире» и статьями 7 и 12 Закона Республики Таджикистан «Об охране и использовании растительного мира» Правительство Республики Таджикистан постановляет:

Определить Комитет по охране окружающей среды при Правительстве Республики Таджикистан специальным уполномоченным государственным органом по охране и использованию видов растительного и животного мира, занесенных в Красную книгу Республики Таджикистан.

**Председатель Правительства
Республики Таджикистан**

Эмомали Рахмон

Предисловие

В последние десятилетия в связи с усилением воздействия человеческой деятельности на окружающую среду и природные экосистемы проблема спасения редких и находящихся под угрозой исчезновения видов растений и животных приобретает особую актуальность.

Биологическое разнообразие Таджикистана весьма богато. По последним данным, в составе флоры и фауны Таджикистана зарегистрировано более 4 тыс. 500 видов цветковых растений и свыше 13 тыс. видов животных. В горных экосистемах Таджикистана сосредоточено более 80% биологического разнообразия страны.

В Таджикистане жизнедеятельность более 70% населения зависит от использования природных ресурсов. В связи с этим, сохранение и рациональное использование ресурсов биологического разнообразия является важнейшим фактором материального благополучия населения и устойчивого социально-экономического развития общества.

В последние годы в Таджикистане осуществляется дальновидная и целенаправленная политика в области охраны окружающей среды и сохранения биоразнообразия. Учитывая приоритетность сохранения биологического разнообразия, Республика Таджикистан в 1997 г. присоединилась к Конвенции Организации Объединенных Наций о сохранении биологического разнообразия и декларировала свои обязанности по сохранению национальных биологических ресурсов. Согласно требованиям Конвенции о сохранении биологического разнообразия, в Таджикистане разработана Национальная Стратегия и План действий по сохранению и рациональному использованию биологического разнообразия, которая утверждена Постановлением Правительства Республики Таджикистан от 1 сентября 2003 г., №392.

Правительством Республики Таджикистан ратифицированы также Международные Конвенции «О водно-болотных угодьях» (Рамсарская Конвенция), «Об охране мигрирующих видов диких животных» (Боннская Конвенция). Постановлением Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 24 июня 2015 г., № 112 Республика Таджикистан присоединилась к Конвенции Организации Объединенных Наций «О международной торговле видами дикой фауны и флоры, находящимися под угрозой исчезновения» (CITES).

В Республике Таджикистан ведётся большая работа по информированности населения и усовершенствованию законодательной базы в области охраны окружающей среды. Развивается сотрудничество общественных экологических организаций с государственными организациями по решению проблем охраны окружающей среды.

Потеря того или иного вида живого организма в природе - это необратимый процесс утраты отдельного компонента биологического разнообразия. Каждый живой организм, в частности, редкие виды растений и животных являются носителями и хранителями генетической информации, формирование которых имело место в процессе длительного эволюционного развития, и они представляют огромную научную

и эстетическую ценность. В связи с этим, сохранение редких и находящихся под угрозой исчезновения видов требует разработки действенных и безотлагательных мер.

Учитывая необходимость сохранения редких и находящихся под угрозой исчезновения видов растений и животных, Постановлением Совета Министров Таджикской ССР от 1 марта 1979 г. была учреждена Красная книга Таджикистана. Первое издание Красной книги Таджикистана было подготовлено под непосредственным руководством и участием учёных Академии наук Республики Таджикистан. На русском языке книга была издана в 1988 г., а в 1997 г. вышло в свет таджикское издание этой книги.

Красная книга считается научным документом, регламентирующим хозяйственную деятельность человека по сохранению биологического разнообразия и рационального использования природных ресурсов. Виды растений и животных, занесённые в Красную книгу, нуждаются во всесторонней охране и заботе. В первом издании Красной книги были занесены 226 видов растений и 162 вида животных. Первое издание Красной книги сыграло огромную роль в деле охраны и биологического разнообразия на протяжении 30 лет. На основе данных, приведённых в этом издании, были разработаны и реализованы действенные практические меры по охране находящихся под угрозой исчезновения видов растений и животных.

Красная книга – документ перманентного действия. Сведения, приведённые в этой книге, в зависимости от изменения, произошедших в структуре сообщества растительного и животного мира, нуждаются в обновлении. По истечении времени под влиянием различных факторов, в том числе отрицательного человеческого воздействия, условия обитания растений и животных меняются и год за годом всё новые и новые виды могут оказаться под угрозой исчезновения. Согласно положению Международного союза охраны природы (МСОП), сведения, опубликованные в Красной книге по редким видам, в зависимости от произошедших изменений в структуре биологического разнообразия местности, подлежат обновлению через каждые 10 лет.

Занесение того или иного вида или подвида растений и животных в Красную книгу или их исключение требует наличия достоверных научных данных. За последние годы в научно-исследовательских учреждениях Республики Таджикистан накоплены новые данные по редким и находящимся под угрозой исчезновения видам животных, которые и служат основой для оценки современного состояния популяций этих видов и разработки действенных мер по их охране. Учитывая необходимость подготовки второго издания Красной книги Республики Таджикистан, на основании Распоряжения Правительства Республики Таджикистан от 2 декабря 2009 г. № 121-ф была создана рабочая группа из числа учёных Академии наук Республики Таджикистан и компетентных специалистов Комитета охраны окружающей среды при Правительстве Республики Таджикистан для разработки нового Положения Красной книги Республики Таджикистан. Рабочей группой было разработано новое Положение Красной книги Республики Таджикистан, которое согласовалось с соответствующими министерствами и ведомствами. Новое Положение Красной книги республики Таджикистан было утверждено Постановлением Правительства Республики Таджикистан от

2 августа 2010 № 387 и стало основополагающим документом для подготовки нового (второго) издания Красной книги.

Для подготовки второго издания Красной книги Республики Таджикистан были привлечены 42 известных специалистов – ботаников и зоологов.

Во второе издание Красной книги Республики Таджикистан включены 267 видов растений и 222 вида животных, находящихся под угрозой исчезновения. Перечень видов растений и животных, рекомендованный для занесения во второе издание Красной книги Республики Таджикистан утверждён Решением Президиума Академии наук Республики Таджикистан от 27 января 2014 г., № 11 и Решением комиссии по редким и находящимся под угрозой исчезновения видов растений и животных Комитета охраны окружающей среды при Правительстве Республики Таджикистан от 22 октября 2014 г., № 1.

Основной задачей Красной книги Республики Таджикистан является оценка состояния популяции и принятие мер по охране редких растений и животных, сокращающихся в численности, оказавшихся на грани исчезновения или под угрозой исчезновения согласно установленным критериям и категориям Международного союза охраны природы (МСОП).

Надеемся, что второе издание Красной книги Республики Таджикистан окажет неоценимую роль в весьма трудном деле сохранения и восстановления запасов редких видов растений и животных и устойчивого использования природных ресурсов Республики Таджикистан.

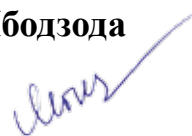
Президент Академии наук
Республики Таджикистан

Ф. Рахими

Председатель Комитета охраны
окружающей среды при
Правительстве Республики Таджикистан

Х. Ибодзода

«Land, underground resources, water, air space, flora and fauna and other natural resources are exceptional state property, and the state guarantees their effective use for the national benefit».

Article 13 Constitution of the Republic of Tajikistan

«Inherently, Tajikistan is a God-given welfare a natural miracle, and a paradise on the Earth. There is no other country in any corner of the world with the same unique landscape. We have incredible nature, pure and clear water, beautiful high mountains and it is rich in underground resources. Thus, it is worth to be proud of it. It deserves appreciation for every piece of land, and every drop of water, for all of its wealth, which is the source of our lives, and it must be kept clean and unpolluted».

Emomali Rahmon

The Government of the Republic of Tajikistan

RESOLUTION

No. 387

as of August 2, 2010

Dushanbe

Concerning the Endorsement of Regulations for The Red Book of the Republic of Tajikistan

In compliance with the Article 39 of the Law of the Republic of Tajikistan “On Fauna”, and aimed at preventing of decrease of numbers of rare animals and the ongoing reduction in the natural habitat of rare and endangered flora and fauna, as well as to ensure sustainable biodiversity development in Tajikistan’s natural ecosystems, the Government of the Republic of Tajikistan decides:

1. To endorse Regulations for The Red Book of the Republic of Tajikistan.
2. To entrust the Committee for Environmental Protection, under the Government of the Republic of Tajikistan and the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan, with the development and publication of The Red Book of the Republic of Tajikistan.
3. To consider the Resolution No. 67 adopted by the Council of Ministers of the Soviet Socialistic Republic of Tajikistan, dated March 1, 1979, “On Establishing Rare and Scanty Flora and Fauna Species of the Tajik Soviet Socialist Republic – The Red Book of the Tajik Soviet Socialist Republic” as invalid.

**Chairman of the Government
of the Republic of Tajikistan**

Emomali Rahmon

The Government of the Republic of Tajikistan

RESOLUTION

No. 65

as of February 26, 2015

Dushanbe

Concerning Determination of the Designated State body for the protection and use of species of flora and fauna, listed in the Red Book of the Republic of Tajikistan

In accordance with the Article 8 of the Law of the Republic of Tajikistan «On Environmental Protection» and the Articles 7 and 41 of the Law of the Republic of Tajikistan «On Animal World» and Articles 7 and 12 of the Law «On Protection and Use of Flora» the Government of the Republic of Tajikistan decides:

Define the Committee for Environmental Protection under the Government of the Republic of Tajikistan to be a Designated State body for the protection and use of species of flora and fauna listed in the Red Book of the Republic of Tajikistan.

**Chairman of the Government
of the Republic of Tajikistan**

Emomali Rahmon

Preface

Due to the increase of an anthropogenic impact on the environment and natural ecosystems in recent decades, the preservation of rare and critically endangered floral and faunal species has become critically important.

Tajikistan's biodiversity is rich enough. According to recent data, over 13,000 animal species and 4,500 varieties of floral vegetation have been identified. More than 80% of the country's existing biodiversity is found in Tajikistan's mountain ecosystems.

The livelihoods of over 70% of Tajikistan's population are dependent on the use of country's natural resources. From this view of point, the protection and the rational use of biological diversity are considered the most important factor in ensuring the population's well-being and sustainable social economic development of the society.

During recent years, the profound and expedient policy in the sector of environmental protection and the preservation of biodiversity have been implemented in the Republic of Tajikistan. Taking into account the priority of biodiversity conservation the Republic of Tajikistan joined the United Nations Convention on Biological Diversity in 1997, and officially declared its obligations to preserve national biological resources. In accordance with the requirements of the Convention on Biological Diversity the National Strategy and Action Plan on Conservation and Sustainable Use of Biodiversity was developed and endorsed by the Resolution No. 392 of the Government of the Republic of Tajikistan as of September 1, 2003.

Moreover, the Republic of Tajikistan ratified the United Nations Conventions "On Wetlands of International Importance, especially as Waterfowl Habitat" (Ramsar) and Bonn Convention "On the Conservation of Migratory Species of Wild Animals" (CMS). By the Resolution adopted by Majlisi Namoyandagon (Representative Assembly) of Majlisi Oli (Supreme Assembly) of the Republic of Tajikistan, dated 21 June 2015 under No 112, the Republic of Tajikistan joined the United Nations Convention "On International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora" (CITES).

A great job is currently carried out in the Republic of Tajikistan to raise the population's awareness and to improve the legal framework in the sector of environmental protection. A co-operation between civil society, ecological organizations and government institutions in addressing environmental protection issues is developing.

The extinction of whichever organism is an irreversible process of deprivation of separate element of biological diversity. Every living organism particularly rare species contains genetic information which is resulted from the process of evolutionary development, and has enormous scientific and aesthetical importance. The protection of rare and critically endangered species requires significant, effective, and urgent measures.

Having considered the need to protect rare and critically endangered plant and animal species, Tajikistan's Red Book was established, and subsequently adopted by Tajikistan's Council of Ministers on first of March 1979. The first edition of Tajikistan's Red Book was published under auspice of the scientists from the Academy of Sciences of the Republic

of Tajikistan. The Russian language edition was published in 1988. The Tajik edition was published in 1997.

The Red Book is considered a scientific document that regulates human economic activities to protect biodiversity, and rational use of the country's natural resources. Flora and fauna species reflected in this book require comprehensive protection and solicitude. 162 animals and 226 rare and/or critically endangered plants were included in the first edition of The Red Book. The first edition of The Red Book played a great role in protecting and preserving Tajikistan's biodiversity during 30 years. Effective actions towards sustainable protection of endangered plants and animals have been developed and implemented based on the data included into that edition.

The Red Book is a permanent document. The data given in this Book depending on the changes that have occurred in the structure of community of the plant and animal world, needs to be updated. The conditions of the habitat of flora and fauna are changed, and year after year new species can be endangered under on expiration of time under the influence of diverse factors, including unfavourable human impact. In compliance with the Regulations of the International Union for Conservation of Nature (IUCN), information in The Red Book pertaining to published rare species should be updated every ten years.

The inclusion of one or another plant and animal subspecies in The Red Book or exclusion them from it require the concrete scientific information. New data on rare and endangered animals that serve the basis for the evaluation of the modern state of the populations of these species and development of the effective measures on their protection have been collected during the recent years by various scientific institutions of the Republic of Tajikistan. Having identified the need for a second edition of Tajikistan's Red Book, a Task Force to Develop New Regulations for Tajikistan's Red Book was established under the Resolution No. 121-φ of the Government of the Republic of Tajikistan, dated 2 December 2009, represented by scientists from the Academy of Sciences, and qualified specialists of the Committee for Environmental Protection. The Task Force developed the new regulations of Red Book of the Republic of Tajikistan which were coordinated with the appropriate ministries and agencies. The new regulations were endorsed by the Resolution No 387 of the Government of the Republic of Tajikistan, dated 2 August 2010, and became the fundamental paper of the preparation of the new (the second edition) Red Book of the Republic of Tajikistan.

42 respected specialists - specialists in botany and zoology were involved in preparation of the second edition of The Red Book of the Republic of Tajikistan.

267 endangered species of plants and 222 specimens of animals are included into the second edition of The Red Book of the Republic of Tajikistan. The List of wild flora and fauna species recommended for inclusion in the second edition has been confirmed (by a resolution adopted by the Decision No. 11 of the Directorate of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan as of January 27, 2014, and the Decision No. 1 of the Commission for Rare and Critically Endangered Wild Flora and Fauna, subordinated to the Committee for Environmental Protection under the Government of the Republic of Tajikistan, as of October 22, 2014).

The primary objective of The Red Book of the Republic of Tajikistan is to evaluate the status of population and to take measures on protection of rare and endangered species of flora and fauna, reducing in number, being close to extinction or under the threat of extinct in congruence with the standards established by the International Union for Conservation of Nature (IUCN).

We hope that The Red Book of the Republic of Tajikistan will play an important role in protection and rehabilitation of the number of rare flora and fauna species and sustainable management of natural resources of the Republic of Tajikistan.

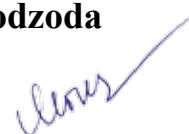
President, Academy of Sciences
of the Republic of Tajikistan

F. Rahimi

Chairman, Committee for Environmental
Protection under the Government
of the Republic of Tajikistan

Kh. Ibodzoda

ОЛАМИ ҲАЙВОНОТ

(нармбаданҳо, ҳашарот, мохиҳо,
хазандагон, парандагон ва ширхӯрон)

Олами ҳайвонот чузъи таркибии гуногунии биологӣ ва экосистемаҳои Тоҷикистонро ташкил медиҳад. Айни замон дар таркиби фаунаи Тоҷикистон зиёда аз 13 000 намуди ҳайвонот маълум карда шудааст. Ноҳамвории релеф, мавҷудияти минтақаҳои гуногуни табиӣ дорои иқлимашон гуногун ва дар баландҳои мухталифи амудӣ ҷойгир шудани онҳо, хусусиятҳои хос ва гуногунии бою рангини олами ҳайвоноти Тоҷикистонро муайян месозанд. Ташаккулёбии фаунаи Тоҷикистон дар давраи дуру дарози таърихӣ сурат гирифтааст ва мавҷудияти беш аз 800 намудҳои эндемикии ҳайвонот, ки танҳо дар худуди Тоҷикистон вомехӯранд, аз ин гувоҳӣ медиҳад.

Таҳлили таъсири омилҳои антропогенӣ ба олами ҳайвоноти Тоҷикистон нишон медиҳад, ки дар 50 соли охир дар таркиби олами ҳайвоноти Тоҷикистон тағйиротҳои зиёде ба амал омадааст. Дар давраи нисбатан кӯтоҳи таърихӣ 3 намуди ҳайвоноти сутунмуҳрадор–паланги туронӣ (*Panthera tigris virgata*), суғури Мензбир (*Marmota menzbieri*), моҳии белбинии сирдарёӣ (*Pseudoscaphirhynchus fedtschenkoii*) пурра маҳв гардидаанд. Илова ба ин дар даҳсолаҳои охир дар хусуси дар таркиби фаунаи Тоҷикистон боқӣ мондани 5 намуди дигари ҳайвоноти сутунмуҳрадор–леопарди наздиосиёгӣ (*Panthera pardus ciscaucasica*), мири мушони даштӣ (*Mustela eversmanni*), кабӯтари синасафед (*Columba leuconota*), мори афъии даштӣ (*Vipera ursinii*) маълумотҳои эътимодбахш ва дақиқ вучуд надоранд.

Ба наشري дуҷуми Китоби сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон 222 намудҳои нодир ва дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарордоштаи ҳайвонот, аз ҷумла 9 намуди нармбаданҳо, 81 намуди ҳашарот, 14 намуди мохиҳо, 31 намуди хазандагон, 43 намуди парандагон ва 44 намуди ширхӯрон дохил карда шудааст. Зикр намудан зарур аст, ки дар наشري дуҷуми Китоби сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври иловагӣ 60 намуд ва зернамуди ҳайвонот, ки дар солҳои охир масоҳати паҳншавӣ ва шумораашон маҳдуд гардидааст, дохил карда шудааст.

Дар наشري дуҷуми Китоби сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳолати популятсияи намудҳои нодир ва дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарордоштаи ҳайвонот ва мақоми ҳифзи онҳо дар асоси талаботҳои Иттиҳоди байналхалқии ҳифзи табиат аз рӯи категорияҳои зерин арзёбӣ карда шудааст:

1. Намудҳои маҳвгардида – Extinct (EX)
2. Намудҳои, ки дар табиат маҳв гардидаанд – Extinct in the wild (EW)
3. Намудҳои, ки дар ҳолати хатарноки маҳвшавӣ қарор доранд – Critically Endangered (CR)
4. Намудҳои, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор доранд – Endangered (EN)
5. Намудҳои осебпазир – Vulnerable (VU)

Категорияҳои мазкур аз ҷониби Комиссия оид ба аз нобудшавӣ раҳой додани намудҳо, ки дар назди Иттиҳоди байналхалқии ҳифзи табиат амал мекунад, таҳия карда шудааст ва аз моҳи январи соли 2001 инҷониб ҷиҳати арзёбии ҳифзи намудҳои (зернамудҳои), ки зери хавфи маҳвшавӣ қарор доранд, истифода бурда мешаванд.

Дар таҳияи наشري дуҷуми Китоби сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон д.и.б. А.Саидов, д.и.б. И.Абдусаломов, д.и.б. Т.Ҳабилов, д.и.б. Т.Сагторов, д.и.б. З.Изатуллоев, д.и.б. Н.Борисов, д.и.б. С.Муҳиддинов, д.и.б. А.Қодиров, н.и.б. Р.Муратов, н.и.б. А.Абдулназаров, н.и.б. А.Расулов, н.и.б. Х.Амиркулов, н.и.б. М.Қадамшоев, н.и.б. А.Покивайлов, н.и.б. Ш.Мирзобаҳодуроова, н.и.б. Ф.Ҳақимов, н.и.б. А. Давлатов, н.и.б. Ш.Назарова ва ходимони илмӣ Ғ.Каримов, К. Саидов, Т.Начмуддинов, Ф.Раҳимов иштирок намудаанд.

Мухаррири илмӣ – А. Саидов, доктори илмҳои биологӣ.

ЖИВОТНЫЙ МИР

(моллюски, насекомые, рыбы,
пресмыкающиеся, птицы и млекопитающие)

Животный мир является составным компонентом биологического разнообразия и экосистем Таджикистана. В настоящее время в составе фауны Таджикистана известно более 13 000 видов животных. Неровность рельефа, наличие разнообразных природных зон с различными климатическими условиями и их расположение в различных вертикальных высотах, определяют разнообразие и богатство животного мира Таджикистана. Фауна Таджикистана формировалась в течение длительного исторического времени и подтверждением этого служит наличие более 800 эндемичных видов животных, встречающихся только в Таджикистане.

Анализ воздействия антропогенных факторов на животный мир Таджикистана показывает, что за последние 50 лет произошли коренные изменения в составе фауны Таджикистана. За относительно короткое историческое время в Таджикистане полностью исчезли 3 вида позвоночных животных – туранский тигр (*Panthera tigris virgata*), сурок Мензбира (*Marmota menzbieri*), сырдарьинский лжелопатонос (*Pseudoscaphirhynchus fedtschenkoii*). К тому же, в последние десятилетия отсутствуют достоверные сведения о сохранении в составе фауны Таджикистана ещё 4 видов позвоночных животных – переднеазиатский леопард (*Panthera pardus ciscaucasica*), туркестанский степной хорёк (*Mustela evermanni*), белогрудый голубь (*Columba leuconota*), степная гадюка (*Vipera ursinii*).

Во второе издание Красной книги Республики Таджикистан включено 222 вида редких и находящихся под угрозой исчезновения видов животных, в том числе 9 видов моллюсков, 81 вид насекомых, 14 видов рыб, 31 вид пресмыкающихся, 43 вида птиц и 44 вида млекопитающих. Необходимо отметить, что во втором издании Красной книги Республики Таджикистан дополнительно включено 60 видов и подвидов животных, ареал и численность которых в последние годы сократились.

Во втором издании Красной книги Республики Таджикистан состояние популяций редких и находящихся под угрозой исчезновения видов животных и статус их охраны оценено по требованиям Международного союза охраны природы с применением следующих категорий (видов):

1. Исчезнувший вид – Extinct (EX)
2. Исчезнувший в дикой природе – Extinct in the wild (EW)
3. Находящийся в критическом состоянии – Critically Endangered (CR)
4. Находящийся под угрозой исчезновения – Endangered (EN)
5. Уязвимый вид – Vulnerable (VU)

Настоящие категории разработаны Комиссией по спасению от исчезновения видов, действующей при Международном союзе охраны природы и используются с января 2001 г. с целью оценки статуса видов (подвидов), находящихся под угрозой исчезновения.

Над составлением второго издания Красной книги Республики Таджикистан участвовали д.б.н. А.С.Саидов, д.б.н. И.А.Абдусаломов, д.б.н. Т.К.Хабилов, д.б.н. Т.Сатторов, д.б.н. З.Иззатуллаев, д.б.н. С.Н.Борисов, д.б.н. С.Мухиддинов, д.б.н. А.Х.Кадыров, к.б.н. Р.Ш.Муратов, к.б.н. А.Г.Абдулназаров, к.б.н. А.Х.Расулов, к.б.н. Х.Амиркулов, к.б.н. М.Кадамшоев, к.б.н. А.А.Покивайлов, к.б.н. Ш.Р.Мирзобаходурова, к.б.н. Ф.Р.Хакимов, к.б.н. А.М.Давлатов, к.б.н. Ш.Д.Назарова и научные сотрудники Г.Н.Каримов, К.Х.Саидов, Т.А.Наджмуддинов, Ф.И.Рахимов.

Научный редактор – А.С. Саидов, доктор биологических наук.

FAUNA

**(mollusks, insects, fishes,
reptiles, birds and mammals)**

Fauna constitutes an integral part of Tajikistan's biodiversity and its ecosystems. 13,000 faunal specimens make up Tajikistan's faunal composition. Rugged topography, manifold natural landscapes consisting of various climatic conditions and diverse vertical altitudes affect specific natural features, and contribute to the richness and multifarious of animal world of Tajikistan. The country's faunal evolution progressed during a long historical period, and affected the development of over 800 endemic animal species which are found only in Tajikistan.

Analysis of the impact of anthropogenic factors on Tajikistan's animal world suggests that numerous negative changes emerged in the last 50 years. Three types of vertebrate animals - the Caspian Tiger (*Panthera tigris virgata*), Menzbier's Marmot (*Marmota menzbieri*), and Syr-Darya Sturgeon (*Pseudoscaphirhynchus fedtschenkoi*) have been rendered extinct, and robust scientific data remains unavailable in relation to the existence of a further four types of vertebrate animals: the Caucasian Leopard (*Panthera pardus ciscaucasica*), Steppe Polecat (*Mustela eversmanni*), Snow Pigeon (*Columba leuconota*), and Meadow Viper (*Vipera ursinii*).

222 rare and critically endangered species of animals, including 9 species of mollusks, 81 species of insects, 14 fish species, 31 species of reptiles, 43 bird species, and 44 species of mammals have been included in the second edition of The Red Book of the Republic of Tajikistan. It is necessary to note that the second edition of The Red Book of the Republic of Tajikistan adds further 60 animal species and subspecies, all of which have been significantly affected during recent years.

In the second edition of The Red Book the population and conservation status of rare and critically endangered animals have been evaluated based on the guidelines of the International Union for Conservation of Nature (IUCN) under the following categories:

1. Extinct (EX)
2. Extinct in the wildlife i.e.: (EW)
3. Critically endangered (CR)
4. Endangered (EN)
5. Vulnerable (VU)

These categories have been developed by the Species Survival Commission of the International Union for Conservation of Nature (IUCN), and have been applied since January 2001 to evaluate the conservation of critically endangered species (and subspecies).

The following scientists participated on the drawing up of the second edition of the Red Book of the Republic of Tajikistan:

Doctor of Biological Sciences, A.Saidov, Doctor of Biological Sciences, I.Abdusalyamov, Doctor of Biological Sciences, T.Khabilov, Doctor of Biological Sciences, T.Sattorov, Doctor of Biological Sciences, Z.Izzatullaev, Doctor of Biological Sciences, N.Borisov, Doctor of Biological Sciences, S.Muhiddinov, Doctor of Biological Sciences, A.Qadirov, Candidate of Biological Sciences, R.Muratov, Candidate of Biological Sciences, A.Abdulnazarov, Candidate of Biological Sciences, A.Rasulov, Candidate of Biological Sciences, Kh.Amirqulov, Candidate of Biological Sciences, M.Qadamshoev, Candidate of Biological Sciences, A.Pokivaylov, Candidate of Biological Sciences, Sh.Mirzobahodurova, Candidate of Biological Sciences, F.Hakimov, Candidate of Biological Sciences, A.Davlatov, Candidate of Biological Sciences, Sh.Nazarova, and research workers Gh.Karimov, K.Saidov T.Najmuddinov, F.Rahimov.

Scientific Editor – A. Saidov, Doctor of Biological Sciences.

МУРАТГИБОН:**Абдусаттор Саидов**

– доктори илмҳои биологӣ (ширхӯрҳо)

Зувайдулло Иззатуллоев

– доктори илмҳои биологӣ (нармаданҳо)

Абдусалом Қодиров

– доктори илмҳои биологӣ (ҳашарот)

Салоҳитдин Муҳитдинов

– доктори илмҳои биологӣ (ҳашарот)

Сергей Борисов

– доктори илмҳои биологӣ (ҳашарот)

Шаҳодат Назарова

– номзади илмҳои биологӣ (ҳашарот)

Алексей Покивайлов

– номзади илмҳои биологӣ (ҳашарот)

Файзали Ҳақимов

– номзади илмҳои биологӣ (ҳашарот)

Мамадшо Қадамшоев

– номзади илмҳои биологӣ (ҳашарот)

Абдулазиз Давлатов

– номзади илмҳои биологӣ (ҳашарот)

Азимҷон Расулов

– номзади илмҳои биологӣ (моҳиҳо)

Хайрулло Амиркулов

– номзади илмҳои биологӣ (моҳиҳо)

Ғафурҷон Каримов

– номзади илмҳои биологӣ (моҳиҳо)

Тоҳир Сатторов

– доктори илмҳои биологӣ (ҳазандагон)

Комилҷон Саидов

– ходими илмӣ (ҳазандагон)

Тоҷиддин Начмудинов

– ходими калони илмӣ (ҳазандагон)

Ислому Абдусаломов

– доктори илмҳои биологӣ, академики Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (парандагон)

Рустам Муратов

– номзади илмҳои биологӣ (парандагон)

Абдулназар Абдулназаров

– номзади илмҳои биологӣ (парандагон)

Шаҳноза Мирзобаҳодурова

– номзади илмҳои биологӣ (парандагон)

Алихон Латифи

– номзади илмҳои биологӣ (парандагон)

Фаридун Раҳимов

– ходими хурди илмӣ (парандагон)

Толибҷон Ҳабилов

– номзади илмҳои биологӣ (ширхӯрон)

Зайниддин Амиров

– ходими калони илмӣ (ширхӯрон)

СОСТАВИТЕЛИ:**Абдусаттор Саидов**

– доктор биологических наук (млекопитающие)

Зувайдулло Иззатуллоев

– доктор биологических наук (моллюски)

Абдусалом Кодиров

– доктор биологических наук (насекомые)

Салоҳитдин Муҳитдинов

– доктор биологических наук (насекомые)

Сергей Борисов

– доктор биологических наук (насекомые)

Шаҳодат Назарова

– кандидат биологических наук (насекомые)

Алексей Покивайлов

– кандидат биологических наук (насекомые)

Файзали Ҳақимов

– кандидат биологических наук (насекомые)

Мамадшо Қадамшоев

– кандидат биологических наук (насекомые)

Абдулазиз Давлатов

– кандидат биологических наук (насекомые)

Азимҷон Расулов

– кандидат биологических наук (рыбы)

Хайрулло Амиркулов

– кандидат биологических наук (рыбы)

Ғафурҷон Каримов

– кандидат биологических наук (рыбы)

Тоҳир Сатторов

– доктор биологических наук (пресмыкающиеся)

Комилҷон Саидов

– научный сотрудник (пресмыкающиеся)

Тоҷиддин Наджмудинов

– старший научный сотрудник (пресмыкающиеся)

Ислому Абдусаломов

– доктор биологических наук, академик Академии наук Республика Таджикистан (птицы)

Рустам Муратов

– кандидат биологических наук (птицы)

Абдулназар Абдулназаров

– кандидат биологических наук (птицы)

Шаҳноза Мирзобаҳодурова

– кандидат биологических наук (птицы)

Алихон Латифи

– кандидат биологических наук (птицы)

Фаридун Раҳимов

– младший научный сотрудник (птицы)

Толибҷон Ҳабилов

– кандидат биологических наук (млекопитающие)

Зайниддин Амиров

– старший научный сотрудник (млекопитающие)

AUTHORS:**Abdusattor Saidov**

– doctor of biological sciences (mammalogy)

Zuvaydullo Izzatullaev

– doctor of biological sciences (mollusks)

Abdusalom Qodirov

– doctor of biological sciences (entomology)

Salohitdin Muhitdinov

– doctor of biological sciences (entomology)

Sergey Borisov

– doctor of biological sciences (entomology)

Shahodat Nazarova

– candidate of biological sciences (entomology)

Aleksey Pokivaylov

– candidate of biological sciences (entomology)

Fayzali Hakimov

– candidate of biological sciences (entomology)

Mamadsho Qadamshoev

– candidate of biological sciences (entomology)

Abulaziz Davlatov

– candidate of biological sciences (entomology)

Azimjon Rasulov

– candidate of biological sciences (ichthyology)

Khayrullo Amirqulov

– candidate of biological sciences (ichthyology)

Ghafurjon Karimov

– biology research worker (ichthyology)

Tohir Sattorov

– doctor of biological sciences (reptiles)

Komiljon Saidov

– research worker (reptiles)

Tojiddin Najmuddinov

– senior research worker (reptiles)

Islom Abdusalyamov

– doctor of biological sciences, academician of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan (ornithology)

Rustam Muratov

– candidate of biological sciences (ornithology)

Abdunazar Abdunazarov

– candidate of biological sciences (ornithology)

Shahnoza Mirzobahodurova

– candidate of biological sciences (ornithology)

Alikhon Latifi

– candidate of biological sciences (ornithology)

Faridun Rahimov

– junior research worker (ornithology)

Tolibjon Khabilov

– candidate of biological sciences (mammalogy)

Zayniddin Amirov

– senior research worker (mammalogy)

**НОМГӢИ НАМУДӢОИ ОЛАМИ ӲАЙВОНОТИ НОДИР ВА ЗЕРИ ХАТАРИ НЕСТШАВӢ
ҚАРОРДОШТА, КИ БА НАШРИ ДУОМОИ КИТОБИ СУРХИ ЧУМӲУРИИ ТОӢИКИСТОН ВОРИД
КАРДА ШУДААНД**

**ПЕРЕЧЕНЬ РЕДКИХ И НАХОДЯЩИХСЯ ПОД УГРОЗОЙ ИСЧЕЗНОВЕНИЯ ЖИВОТНЫХ,
ЗАНЕСЕННЫХ ВО ВТОРОЕ ИЗДАНИЕ КРАСНОЙ КНИГИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

**LIST OF RARE AND ENDANGERED SPECIES OF ANIMALS INCLUDED IN THE SECOND EDITION
OF THE RED BOOK OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN**

Номи намудхо	Название видов	Name of species	Макоми хифз	Саҳифа
НАРМБАДАНӲО – MOLLUSCA – МОЛЛЮСКИ				
Пупиллаи анзобӣ	Анзобская пупилла	<i>Pupilla anzobica</i> (Izzatullaev, 1970)	VU	36
Пупойдеси зебо	Красивый пупойдес	<i>Pupoides coenopictus</i> (Hutton, 1834)	CR	38
Планогираи аврупой	Европейская планогира	<i>Planogyra sororcula</i> (Benoit, 1857)	CR	40
Левкозонеллаи ядрошакл	Ядровидная левкозонелла	<i>Leucozonella caria</i> (Schileyko, 1978)	VU	42
Амниколаи тоҷикии Лихарев	Амникола таджикская Лихарева	<i>Tadzhikamnicola likharevi</i> (Izzatullaev, 1973)	VU	44
Амниколаи тоҷикии Павловский	Амникола таджикская Павловского	<i>Tadzhikamnicola pavlovskii</i> (Izzatullaev, 1973)	VU	46
Меланоидеси шохдарагӣ	Шахдаринская мелания	<i>Melanoides shahdaraensis</i> (Starab. et Izzat.)	VU	48
Меланоидеси помирӣ	Памирская мелания	<i>Melanoides pamirensis</i> (Starobogatov et Izzatullaev, 1980)	VU	50
Бедандонаки бохтарӣ	Бактрийская беззубка	<i>Colleopterum bactrianum</i> (Rolle, 1896)	EN	52
ӲАШАРОТ – INSECTA – НАСЕКОМЫЕ				
Сӯзанаки самарқандӣ	Самаркандская стрекоза	<i>Calopteryx samarcandica</i> (Bartenef, 1911)	VU	56
Сӯзанаки зебо	Красивая стрекоза	<i>Coenagrion scitulum</i> (Rambur, 1842)	VU	58
Сӯзанаки Кириченко	Стрекоза Кириченко	<i>Anormogomphus kiritshenkoi</i> (Bartenef, 1913)	VU	60
Сӯзанаки Лефевр	Стрекоза Лефевра	<i>Onychogomphus lefebvrei</i> (Rambur, 1842)	VU	62
Сӯзанаки ифтихорӣ	Почётная стрекоза	<i>Cordulegaster coronata</i> (Rambur, 1842)	VU	64
Сӯзанаки императорӣ	Императорская стрекоза	<i>Anax imperator</i> (Leach, 1915)	VU	66
Сӯзанаки Харитонов	Стрекоза Харитонова	<i>Sympetrum haritonovi</i> (Leach, 1915)	VU	68
Гахворачунбони дарахтӣ	Древесный богомол	<i>Hierodula teneudentata</i> (Saussure, 1869)	EN	70
Риветинаи калон	Большая риветина	<i>Rivetina crassa</i> (Mistshenko, 1949)	EN	72
Риветинаи Бей-Биенко	Риветина Бей-Биенко	<i>Rivetina bey-bienkoi</i> (Lindt, 1961)	EN	74

Риветинаи Кондара	Кондаринская риветина	<i>Rivetina monticola</i> (Mistshenko, 1956)	VU	76
Амблитесписи Мищенко	Амблитеспис Мищенко	<i>Amblythespis mistshenkoi</i> (Lindt, 1974)	EN	78
Мантисси саркалон	Большеголовый мантисс	<i>Mantis macrocephala</i> (Lindt, 1974)	EN	80
Эмпузаи шахбол	Эмпуза рогокрылая	<i>Empusa pennicornis</i> (Pallas, 1773)	EN	82
Кирминаи кирмизии ачирик	Пальчатниковый карминоносный червец	<i>Porphyrophora cynodontis</i> (Archangelskaja, 1935)	EN	84
Кирминаи кирмизии хушбўй	Душистый карминоносный червец	<i>Porphyrophora odorata</i> (Archangelskaja, 1935)	EN	86
Кирминаи кирмизии талхак	Горчаковый карминоносный червец	<i>Porphyrophora sophorae</i> (Archangelskaja, 1935)	EN	88
Лўндамўйлаби рах-рах	Полосчатый аскалаф	<i>Libelloides macaronius Scop.</i>	VU	90
Ганданафасаки Павловский	Дальпада Павловского	<i>Dalpada pavlovskii</i> (Kiritshenko)	EN	92
Ганданафасаки Баранов	Муста Баранова	<i>Mustha baranovi</i> (Kiritshenko, 1952)	EN	94
Ганданафасаки патта	Туранговый щитник	<i>Cellobius abdominalis</i> (Jak, 1885)	EN	96
Ганданафасаки туронӣ	Кализиус туранский	<i>Calisius turanicus</i> (Kirichenko, 1959)	EN	98
Ганданафасаки Богданов	Стенолемус Богданова	<i>Stenolemus bogdanovi</i> (Oshanin, 1896)	EN	100
Ганданафасаки Федченко	Редувий Федченко	<i>Reduvius fedtschenkianus</i> (Oshanin, 1870)	EN	102
Визвизаки точикистонӣ	Таджикский брызгун	<i>Carabus tadjikistanus</i> (Kryzhanovskij, 1968)	EN	104
Визвизаки сфинкс	Брызгун сфинкс	<i>Carabus sphinx</i> (Reitter, 1895)	EN	106
Визвизаки ҳисорӣ	Гиссарский брызгун	<i>Carabus hissarianus</i> (Semenov, 1900)	EN	108
Визвизаки клапперих	Грызгун клаппериха	<i>Carabus kllapperichianus</i> (Mandl)	EN	110
Визвизаки ниҳонӣ	Тайный брызгун	<i>Carabus arcanus</i> (Semenov, 1898)	EN	112
Гамбуски Севертсов	Жук Севертсова	<i>Dorcus sewertzowi</i> (Sem, 1891)	EN	114
Чўбхўраки мушкин	Жук древод, чёрный	<i>Aromia moschata cruenta Bog.</i>	VU	116
Чўбхўраки қирамўйлаб	Жук усач	<i>Mesoprionus angustatus Jak.</i>	EN	118
Чўбхўраки сурхчатоби Павловский	Красноватый древод Павловского	<i>Miniprionus pavlovskii Semenov</i>	EN	120
Чўбхўраки Регина	Жук древод Регина	<i>Mallosiola regina Heyd.</i>	VU	122
Чўбхўраки Павловский	Древод Павловского	<i>Apatophysis pavlovskii Plav.</i>	VU	124
Саргинғелони Бангхаазӣ	Жук навозник	<i>Geotrupes banghaasi Rtt.</i>	VU	126
Алексанор	Алексанор	<i>Papilio alexanor</i> (Esper, 1799)	EN	128
Махаон	Махаон	<i>Papilio machaon</i> (Linnaeus, 1758)	VU	130
Мнемозин	Черный аполлон (мнемозина)	<i>Driopa mnemosyne</i> (Linnaeus, 1758)	VU	132
Аполлони тиёншонӣ	Тяньшанский аполлон	<i>Parnassius tianshanicus</i> (Oberthür, 1879)	VU	134
Шапалаки кардинал	Бабочка кардинал	<i>Parnassius (Koramius) cardinal</i> (Grumm-Grshimailo, 1887)	EN	136
Аполлони актиус	Аполлон актиус	<i>Parnassius actius</i> (Eversmann, 1843)	VU	138

Аполлон автократор	Аполлон автократор	<i>Parnassius (Kailasius) autocrator</i> (Avinov, 1913)	CR	140
Шапалаки Чарлтони анюта	Бабочка Чарльтона анюта	<i>Parnassius (Kailasius) charltonius anjuta</i> (J.J.Shchetkin, Kaabak, 1985)	CR	142
Шапалаки сафеди томирис	Белянка томирис	<i>Euchloe tomyris</i> (Grum-Gr.1884)	EN	144
Шапалаки зарди Марко Поло	Желтая бабочка Марко Поло	<i>Colias marcopolo</i> (Grum-Gr.1888)	VU	146
Шапалаки зарди сиверс	Желтушка сиверса	<i>Colias sieversi</i> (Grum-Gr., 1887)	EN	148
Зардшапалаки филд	Желтая бабочка Филд	<i>Colias fieldii fieldii</i> (Menetries, 1855)	VU	150
Шапалаки биёбонии фаргонағй	Пустынная ферганская шашечница	<i>Melitaea acraeina</i> (Stgr. 1886)	EN	152
Шапалаки кабуди авинова	Голубянка авинова	<i>Polyommatus avinovi</i> (Ju. Ju. Stshetkin, 1980)	EN	154
Шапалаки кабуди кўхистоний	Кухистанская голубянка	<i>Eumedonia kogistana</i> (Gr-Gr., 1888)	VU	156
Арвоҳаки Комаров	Бражник Комарова	<i>Rethera komarovi</i> (Christoph, 1885)	EN	158
Арвоҳаки шумтол	Ясенеый бражник	<i>Dolbina grisea</i> (Hampson, 1893)	EN	160
Арвоҳаки патта	Туранговый бражный	<i>Laothoe philerema</i> (Djakonov, 1923)	EN	162
Арвоҳаки ҳисории ток	Гиссарский виноградный бражник	<i>Acosmeryx naga hissarica</i> (Shchetkin, 1956)	EN	164
Арвоҳаки кандир	Кендырный бражник	<i>Hyles apocyni</i> (Shchetkin, 1956)	EN	166
Шапалаки пўпидори тўғайзор	Хохлатка тугайная	<i>Paragluphisia oxiana</i> (Djak., 1927)	VU	168
Пиллапечаки патта	Туранговый коконопряд	<i>Streblote fainae</i> (Gerasimov, 1931)	EN	170
Пиллапечаки зард	Желтый шелкопряд	<i>Lemonia tancrei</i> (Pungeler, 1914)	EN	172
Нолиди тўғайзор	Тугайная нолида	<i>Nola silvikola</i> (Stshetkin)	VU	174
Нолиди санчид	Лоховая нолида	<i>Nola elaeagni</i> (Stshetkin)	EN	176
Шапалаки бумчашми дурнамо	Совки	<i>Polymixis seposita</i> (Püngeler, 1914)	EN	178
Шапалаки бумчашми лентағй	Орденская лента оптима	<i>Catocala optima</i> (Stgr., 1888)	EN	180
Шапалаки бумчашми тимур	Орденская лента тимур	<i>Catocala timur</i> (A.B.H., 1907)	EN	182
Шапалаки бумчашми лигефила	Лигефила люброза	<i>Lygephila lubrica</i> (Stgr.)	EN	184
Торпечаки Дяконов	Эвпитеция Дьяконова	<i>Eupithecia djakonovi</i> (Stshetkin, 1956)	VU	186
Торпечаки бартаридор	Эвпитеция преобладающая	<i>Eupithecia dominaria</i> (Stshetkin, 1956)	VU	188
Говоруи калончусса	Гигантская прозопигастра	<i>Prosopigastra gigantea</i> (Gussakovskij, 1935)	EN	190
Говоруи дурахшон	Лучистый тахисфекс	<i>Tachysphex radiatus</i> (Gussakovskij, 1952)	VU	192
Савораки амабилис	Барилипа амабилис	<i>Barulypa ammabilis</i> (Tosquinet, 1900)	VU	194
Савораки албигер	Ихневмон албигера	<i>Ichneumon albiger</i> (Wesmael, 1844)	EN	196
Савораки сарситориус	Ихневмон сарциториус	<i>Ichneumon sarcitorius</i> L.	VU	198
Савораки велокс	Диадегма велокс	<i>Diadegma velox</i> Holmg	VU	200
Савораки мўйлабсиёҳ	Буроусая нетелия	<i>Netelia fuscicornis</i> Holmg.	VU	202
Савораки битсингулата	Фобокампе биценгулата	<i>Phobocampe bicingulata</i> (Gravenhorst, 1829)	EN	204

Чир-чираки Павловский	Сверчок Павловского	<i>Tadzhikia pavlovskii</i> (Mistshenko, 1952)	EN	206
Чир-чираки сиёҳқанот	Чернокрылый сверчок	<i>Ceraeocercus fuscipennis</i> (Uvarov, 1910)	EN	208
Чир-чираки помирӣ	Памирский кузнечик	<i>Calopterusa pamirica</i> (Stolyarov, 1969)	EN	210
Чир-чираки Мищенко	Сверчок Мищенко	<i>Calopterusa mistshenkoi</i> (Sergeev et Pokivajlov, 1992)	EN	212
Чир-чираки ҳисорӣ	Гиссарский сверчок	<i>Drymadusella hissarica</i> (Mistshenko, 1949)	EN	214
Чир-чираки хоракикус	Сверчок хоракикус	<i>Glyphonotus thoracicus</i> (Fischer de Waldheim, 1864)	EN	216
МОҶИҶО – PISCES – РЫБЫ				
Хормоҳӣ	Аральский шип	<i>Acipenser nudiventris</i> (Lovetzky, 1828)	CR	220
Белбини калони амударёӣ	Большой амударьинский лжелопатонос	<i>Pseudoscaphirhynchus kaufmanni</i> (Bogdanov, 1874)	CR	222
Белбини хурди амударёӣ	Малый амударьинский лжелопатонос	<i>Pseudoscaphirhynchus hermanni</i> (Kessler, 1877)	EN	224
Белбини сирдарёӣ	Сырдарьинский лжелопатонос	<i>Pseudoscaphirhynchus fedtschenkoi</i> (Kessler, 1872)	CR	226
Озодмоҳии аралӣ	Аральский лосось	<i>Salmo trutta aralensis</i> (Berg, 1908)	EN	228
Гулмоҳии амударёӣ	Амударьинская форель	<i>Salmo trutta oxianus</i> (Kessler, 1874)	VU	230
Шӯртан	Сельдь	<i>Esox lucius</i> (Linnaeus, 1758)	EN	232
Жерехи тос	Жерех-лысач	<i>Aspiolucius esocinus</i> (Kessler, 1874)	CR	234
Мӯйлабмоҳии аралӣ	Аральский усач	<i>Barbus brachycephalus</i> (Kessler, 1872)	VU	236
Мӯйлабмоҳии туркистонӣ	Туркестанский усач	<i>Barbus capito conocephalus</i> (Kessler, 1872)	VU	238
Симмоҳии шарқӣ	Восточный лещ	<i>Abramis brama orientalis</i> (Berg, 1872)	VU	240
Сихболмоҳӣ	Остролучка	<i>Capoetobrama kuschakewitschi</i> (Kessler, 1872)	EN	242
Холмоҳии аралӣ	Аральская щиповка	<i>Cobitis aurata aralensis</i> (Kessler, 1877)	EN	244
Лаққачаи туркистонӣ	Туркестанский сом	<i>Glyptosternum reticulatum</i> (McClelland, 1842)	VU	246
ХАЗАНДАГОН – REPTILIA – ПРЭСМЫКАЮЩИЕСЯ				
Сангпушти осиемиёнағӣ	Центрально-Азиатская черепаха	<i>Agryonemis horsfieldi</i> (Gray, 1844)	VU	250
Геккони шонаангушт	Гребнепалый геккон	<i>Crossobamon eversmanni eversmanni</i> (Wiegmann, 1834)	EN	252
Геккони пулакчахамвори регӣ	Сцинковый геккон	<i>Teratoscincus scincus</i> (Schlegel, 1858)	EN	254
Геккончаи зирехпӯши муқаррарӣ	Панцирный геккончик	<i>Alsophylax loricatus</i> (Strauch, 1887)	EN	256
Геккончаи тоҷикӣ	Таджикский геккон	<i>Alsophylax tadjikiensis</i> (Golubev, 1979)	EN	258
Лӯндасараки тақирии Саидалиев	Такырная круглоголовка Саидалиева	<i>Phrynocephalus helioscopus saidalievi</i> (Sattorov, 1981)	EN	260

Лўндасараки суғдӣ	Песчаная круглоголовка или Согдианская	<i>Phrynocephalus interscapularis sogdianus</i> (Cernov, 1948)	EN	262
Лўндасараки суфрағўшак	Ушастая круглоголовка	<i>Phrynocephalus mystaceus</i> (Pallas, 1776)	EN	264
Лўндасараки тўрнақши Боетгер	Сетчатая круглоголовка Беттегра	<i>Phrynocephalus mystaceus</i> (Pallas, 1776)	EN	266
Лўндасараки Штраух	Круглоголовка Штрауха	<i>Phrynocephalus strauchi</i> (Nikolsky, 1899)	EN	268
Офтобгардаки Чернов	Агама Чернова	<i>Paralaudakia chernovi</i> (Ananjeva, Peters et Rzepakovsky, 1981)	VU	270
Офтобгардаки кавказӣ	Кавказская агама	<i>Paralaudakia caucasia</i> (Eichwald, 1831)	EN	272
Сусмори хокистарранг	Серый варан	<i>Varanus griseus</i> (Daudin, 1803)	EN	274
Калтакалоси алои фарғонағӣ	Полосатая ферганская или песчаная ящурка	<i>Eremias scripta pherganensis</i> (Szczerbak et Washetko, 1973)	EN	276
Калтакалоси алои Лаздин	Песчаная ящурка Лаздина	<i>Eremias scripta lasdini</i> (Tzarev., 1918)	EN	278
Калтакалоси тўрнақш	Сетчатая ящурка	<i>Eremias grammica</i> (Lichtenstein, 1823)	EN	280
Калтакалоси рахдор	Полосчатая ящурка	<i>Eremias lineolata</i> (Nikolsky, 1896)	EN	282
Калтакалоси миёначусса	Средняя ящурка	<i>Eremias intermedia</i> (Strauch, 1876)	EN	284
Калтакалоси холдор	Чернопятнистая ящурка	<i>Eremias nigrocellata</i> (Nikolsky, 1896)	EN	286
Калтакалоси пойдарози зард	Длинноногий сцинк	<i>Eumeces schneideri</i> (Daudin, 1802)	EN	288
Луччашмаки биёбонӣ	Пустынный гологлаз	<i>Ablepharus deserti</i> (Strauch, 1876)	EN	290
Луччашмаки олойӣ	Алайский гологлаз	<i>Asymblepharus alaicus</i> (Elpatjevsky, 1901)	VU	292
Кўрмор	Слепозмейка	<i>Xerotyphlops vermicularis</i> (Merrem, 1820)	EN	294
Мори печони шарқӣ	Восточный удавчик	<i>Eryx tataricus</i> (Lichtenstein, 1823)	EN	296
Мори холдори сарсиёҳ	Бойга	<i>Boiga trigonata melanocephala</i> (Annandale, 1904)	EN	298
Мори чипори кундаланграх	Поперечно-полосатый полоз	<i>Platycephalus karelinii</i> (Brandt, 1838)	EN	300
Мори чипори доғдор	Диадемовый полоз	<i>Spalerosophis diadema</i> (Schlegel, 1837)	CR	302
Гургдандони кундаланграх	Поперечно-полосатый волкозуб	<i>Lycodon striatus bicolor</i> (Nikolsky, 1903)	EN	304
Куброи осӣимиёнағӣ	Среднеазиатская кобра	<i>Naja oxiana</i> (Eichwald, 1831)	EN	306
Гурзаи осӣимиёнағӣ	Среднеазиатская гурза	<i>Macrovipera lebetina turanica</i> (Cernov, 1940)	VU	308
Мори афъии регзор	Среднеазиатская эфа	<i>Echis multisquamatus</i> (Cherlin, 1981)	EN	310
ПАРАНДАҒОН – AVES – ПТИЦЫ				
Лаклаки сафед	Белый аист	<i>Ciconia ciconia</i> (Linnaeus, 1758)	EN	314
Лаклаки сиёҳ	Черный аист	<i>Ciconia nigra</i> (Linnaeus, 1758)	EN	316
Ғози ҳиндӣ	Горный гусь	<i>Anser indicus</i> (Latham, 1790)	EN	318
Каргаси ҳимолоӣ	Кумай	<i>Aegyptius monachus</i> (L)	VU	320

Каргаси сиёҳ	Черный гриф	<i>Gyps himalayensis (Hume, 1869)</i>	VU	322
Мурғи хумо	Бородач	<i>Gypaetus barbatus (Linnaeus, 1758)</i>	EN	324
Уқоби морхӯр	Змеесед	<i>Circaetus gallicus (Gmelin, 1788)</i>	EN	326
Уқоби моҳихӯр	Скопа	<i>Pandion haliaetus (Linnaeus, 1758)</i>	EN	328
Уқоби лошахӯр	Стервятник	<i>Neophron percnopterus (Linnaeus, 1758)</i>	EN	330
Бургут	Беркут	<i>Aquila chrysaetus (Linnaeus, 1758)</i>	VU	332
Уқоби пакана	Орел-карлик	<i>Aquila pennata (Gmelin, 1788)</i>	EN	334
Калхоти ҳимолой	Гималайский перепелятник	<i>Accipiter nisus melanoschistus (Hume, 1869)</i>	EN	336
Бози туркистонӣ	Туркестанский балобан	<i>Falco cherrug coatsi (Dementiev, 1945)</i>	EN	338
Бози мугули	Монгольский балобан	<i>Falco cherrug milvipes (Jerdon, 1871)</i>	EN	340
Шоҳин	Рыжеголовый сапсан (шахин)	<i>Falco pelegrinoides (Temminck, 1829)</i>	EN	342
Чил	Пустынная куропатка	<i>Ammoperdix griseogularis (Brandt, 1843)</i>	VU	344
Циркабк	Бородатая куропатка	<i>Perdix daurica (Pallas, 1811)</i>	EN	346
Мурғи ҳилоли тибетӣ	Тибетский улар	<i>Tetraogallus tibetanus (Gould, 1854)</i>	EN	348
Тазарви тоҷикӣ	Таджикский фазан	<i>Phasianus colchicus bianchii (Buturlin, 1904)</i>	EN	350
Тазарви зарафшонӣ	Зеравшанский фазан	<i>Phasianus colchicus zerafschanicus (Tarnovski, 1893)</i>	EN	352
Тазарви сирдарёӣ	Сырдарьинский фазан	<i>Phasianus colchicus turkestanicus (Lorenz, 1896)</i>	EN	354
Дуғдоғ	Дрофа	<i>Otis tarda tarda (Linnaeus, 1758)</i>	CR	356
Чек	Дрофа красотка, вихляй или джек	<i>Chlamydotis undulata (Jacquin, 1784)</i>	CR	358
Лойхӯраки даштӣ	Авдотка	<i>Burhinus oedicephalus (Linnaeus, 1758)</i>	EN	360
Лойхӯраки нӯлкӯтоҳ	Короткоклювый зуёк	<i>Charadrius mongolus pamirensis (Richmond, 1896)</i>	EN	362
Доснӯл	Серпоклюв	<i>Ibidorhyncha struthersii (Vigors, 1832)</i>	EN	364
Лойхӯраки марғӣ	Луговая тиркушка	<i>Glareola pratincola (Linnaeus, 1766)</i>	EN	366
Моҳихӯраки хокистарранг	Буроголовая чайка	<i>Larus brunnicephalus (Jerdon, 1840)</i>	EN	368
Кабӯтари синасафед	Белогрудый голубь	<i>Columba leuconota (Vigors, 1811)</i>	CR	370
Мурғи саҳо	Чернобрюхий рябок	<i>Pterocles orientalis (Linnaeus, 1758)</i>	EN	372
Сачдаи тибетӣ	Тибетская саджа	<i>Syrrhaptes tibetanus (Gould, 1850)</i>	EN	374
Досаки хурд	Малый стриж	<i>Apus affinis galilejensis (Antinori, 1855)</i>	VU	376
Зоғобӣ	Синяя птица	<i>Myophonus caeruleus (Scopoli, 1786)</i>	VU	378

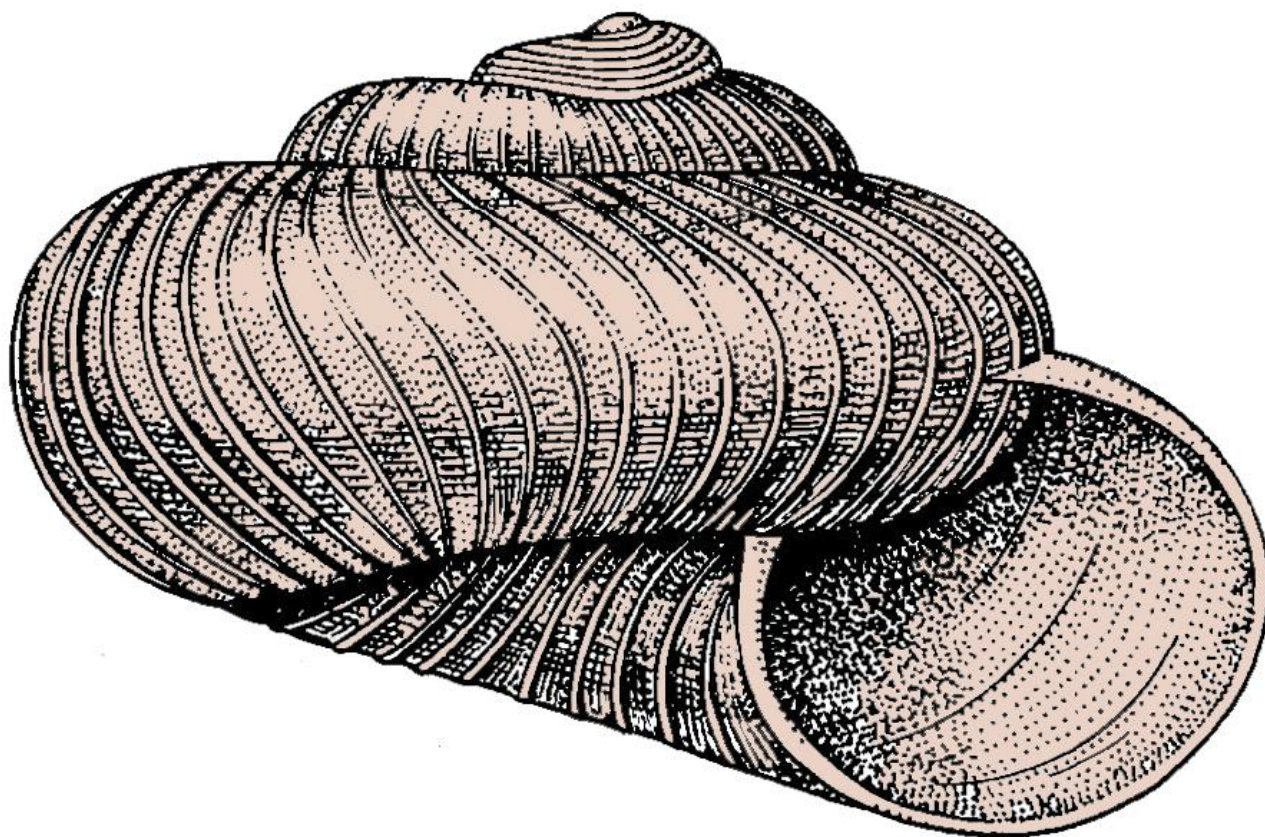
Дуччи ало	Белоножка	<i>Microcichla scouleriscouleri</i> (Vigors, 1832)	VU	380
Дуччи кабуд	Сизая горихвостка	<i>Rhyacornis fuliginosa</i> (Vigors, 1831)	VU	382
Дуччи обй	Белошапочная (водяная) горихвостка	<i>Chaimarrornis leucocephala</i> (Vigors, 1831)	VU	384
Шилмуш	Кустарница	<i>Garrulax lineatus</i> (Vigors, 1831)	VU	386
Буттагардаки осиемиёнағй	Среднеазиатская теньковка	<i>Phylloscopus sindianus</i> (Brooks, 1879)	VU	388
Гунчишки нўлкалон	Большеклювая камышовка	<i>Acrocephalus orinus</i> (Oberholser, 1905)	VU	390
Пашшахўраки бихиштй	Райская мухоловка	<i>Terpsiphone paradisi leucogaster</i> (Swainson, 1838)	VU	392
Пашшахўраки зарддумак	Рыжехвостая мухоловка	<i>Muscicapa ruficauda</i> (Swainson, 1838)	VU	394
Чархресаки нақшин	Расписная синица	<i>Leptopoeile sophiae</i> (Severtsov, 1873)	VU	396
Сочи Брамин	Браминский скворец	<i>Sturnus pagodarum</i> (Gmelin, 1789)	VU	398
ШИРХЎРОН – МАММАЛИА – МЛЕКОПИТАЮЩИЕ				
Хорпушти хордароз	Длинноногий ёж	<i>Paraechinus hypomelas hypomelas</i> (Brandt, 1836)	CR	402
Ҳашаротхўри бухорой	Бухарская бурозубка	<i>Sorex bucharensis</i> (Ognev, 1921)	CR	404
Ҳашаротхўри пакана	Белозубка-малютка	<i>Suncus etruscus</i> (Savi, 1822)	VU	406
Ҳашаротхўри думсафед	Белохвостая белозубка	<i>Crocidura pergrisea</i> (Miller, 1913)	EN	408
Наълбини хурд	Малый подковонос	<i>Rhinolophus hipposideros</i> (Bechstein, 1800)	VU	410
Наълбини бухорой	Бухарский подковонос	<i>Rhinolophus bocharicus</i> (Kastschenko et Akimov, 1917)	VU	412
Шомгардаки зардранг	Рыжая вечерница	<i>Nyctalus noctula</i> (Schreber, 1774)	CR	414
Шабгардаки серанга	Трехцветная ночница	<i>Myotis emarginatus</i> (Geoffroy, 1806)	VU	416
Шабгардаки мўйлабдор	Усатая ночница	<i>Myotis mystacinus</i> (Kuhl, 1817)	VU	418
Кўршабпараки гўшкалони Стрелков	Ушан Стрелкова	<i>Plecotus strelkovi</i> (Spidzenberger, 2006)	VU	420
Пахнғўши осиеғй	Азиатская широкоушка	<i>Barbastella leucomelas</i> (Kreczschmar, 1826)	VU	422
Нетопири пўстмонанд	Кожановидный нетопырь	<i>Hypsugo savii</i> (Bonaparte, 1837)	VU	424
Кўршабпараки пўстмонанди дерпарвоз	Поздний кожан	<i>Eptesicus serotinus</i> (Schreber, 1774)	VU	426
Кўршабпараки пўстмонанди биебонй	Пустынный кожан	<i>Eptesicus bottae</i> (Peters, 1869)	VU	428
Кўршабпараки дуранга	Двухцветный кожан	<i>Vespertilio murinus</i> (Linnaeus, 1758)	VU	430
Кўршабпараки тирғўши шикамсафед	Белобрюхий стрелоух	<i>Otonycteris leucophaeis</i> (Severtsov, 1873)	VU	432
Кўршабпараки пахнғўши чинлаб	Широкоухий складчатогуб	<i>Tadarida tenioti</i> (Rafinesque, 1814)	VU	434
Хармуши борикангушт	Тонкопалый суслик	<i>Spermophilopsis leptodactulus</i> (Lichtenstein, 1823)	EN	436
Суғури Мензбир	Сурок Мензбира	<i>Marmota menzbieri</i> (Kaschkarov, 1925)	EW	438

Хармуши зард	Жёлтый суслик	<i>Citellus fulvus</i> (Lichtenstein, 1823)	EN	440
Чайраи хиндӣ	Индийский дикобраз	<i>Hystrix indica</i> (Kerr, 1792)	VU	442
Муши паррон	Лесная соня	<i>Dryomys nitedula</i> (Pallas, 1779)	VU	444
Муши пойдарози Севертсов	Тушканчик Северцова	<i>Alactaga severtzovi</i> Vinogradov	EN	446
Муши пойдарози хурд	Малый тушканчик	<i>Allactaga elater</i> (Lichtenstein, 1825)	EN	448
Рубохи туркманӣ	Туркменский корсак	<i>Vulpes corsac tukmenica</i> (Ognev)	EN	450
Хирси малла	Тяньшанский бурый медведь	<i>Ursus arctos isabellinus</i> (Horsfield, 1826)	EN	452
Мири мушон	Ласка	<i>Mustela nivalis</i> (Linnaeus, 1766)	EN	454
Мири мушони туркистонӣ	Туркестанский салангой	<i>Mustela altaica</i> (Pallas, 1811)	VU	456
Мири мушони даштӣ	Туркестанский степной хорёк	<i>Mustela eversmanni</i> (Lesson, 1827)	CR	458
Мири мушони ало	Перевязка	<i>Vormela peregusna</i> (Gueldenstaedt, 1770)	EN	460
Сагобӣ	Среднеазиатская выдра	<i>Lutra lutra</i> (Linnaeus, 1758)	EN	462
Кафтор	Полосатая гиена	<i>Hyaena hyaena</i> (Linnaeus, 1758)	CR	464
Гурбаи қамишзор	Камышовый кот	<i>Felis chaus oxiana</i> (Heptner, 1969)	EN	466
Гурбаи даштӣ	Степной кот	<i>Felis silvestris lybica</i> (Forster, 1780)	EN	468
Силовсин	Обыкновенная рысь	<i>Lynx lynx isabellinus</i> (Blyth, 1847)	EN	470
Паланги туронӣ	Туранский тигр	<i>Panthera tigris virgata</i> (Illiger, 1815)	EX	472
Леопарди наздиосиёғӣ	Переднеазиатский леопард	<i>Panthera pardus ciscaucasica</i> (Satunin, 1914)	EW	474
Бабри барфӣ	Снежный барс	<i>Panthera uncia</i> (Schreber, 1775)	EN	476
Ғизол	Джейран	<i>Gazella subgutturosa</i> (Gueldenstaedt, 1780)	CR	478
Бузи пармашох	Винторогий козёл	<i>Capra falconeri</i> (Wagner, 1839)	EN	480
Ғусфанди қӯҳии бухорой	Бухарский горный баран (уриал)	<i>Ovis vignei bochariensis</i> (Nasonov, 1914)	CR	482
Ғусфанди Севертсов	Кызылкумский баран Северцова	<i>Ovis ammon severtzovi</i> (Nasonov, 1914)	EW	484
Ғусфанди Марко Поло	Баран Марка Поло (памирский архар)	<i>Ovis ammon polii</i> (Blyth, 1841)	VU	486
Ғавазни бухорой	Бухарский (тугайный) олень	<i>Cervus elaphus bactrianus</i> (Lydekker, 1900)	CR	488

Эзоҳ: EX – намудҳои маҳвгардида; EW – намудҳои, ки дар табиат маҳв гардидаанд; CR – намудҳои, ки дар ҳолати ҳатарноки маҳвшавӣ қарор доранд; EN – намудҳои, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор доранд; VU – намудҳои осебпазир.

Примечание: EX – исчезнувшие виды; EW – исчезнувшие в природе виды; CR – виды, находящиеся в критическом состоянии исчезновения; EN – виды, находящиеся под угрозой исчезновения; VU – уязвимые виды.

Note: EX – extinct species; EW – extinct species in wildlife; CR – Critically Endangered species; EN – species threatened with extinction; VU – vulnerable species.

НАРМБАДАНҲО / МОЛЛЮСКИ / MOLLUSCA

ПУПИЛЛАИ АНЗОБӢ

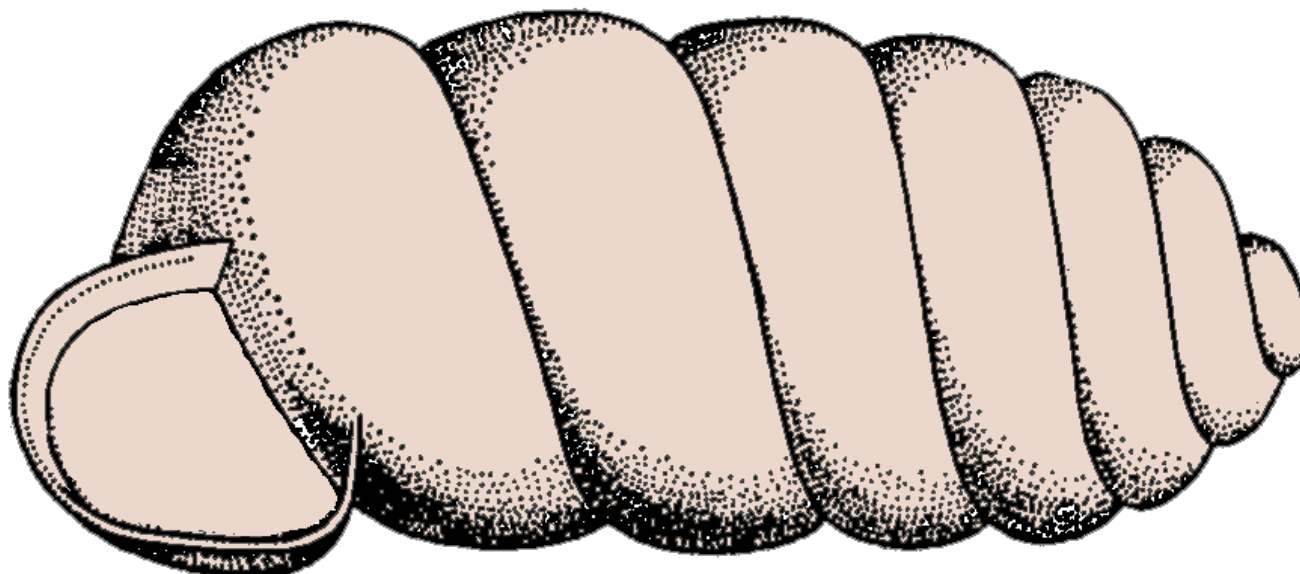
Pupilla anzobica (Izzatullaev, 1970)
Қатори Геофилҳо. *Geophila*
Оилаи Пупиллидҳо. *Pupillidae*

АНЗОБСКАЯ ПУПИЛЛА

Pupilla anzobica (Izzatullaev, 1970)
Отряд Геофилы. *Geophila*
Семейство Пупиллиды. *Pupillidae*

ANZOB PUPILLA

Pupilla anzobica (Izzatullaev, 1970)
Geophila order
Pupillidae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Фақат дар ҳудуди ағбаи Анзоби қаторкӯҳи Ҳисор воমেҳӯрад.

Муҳити сукунат

Муҳити хоси зисти пупиллаи анзобӣ дар баландиҳои 2200–3000 метр аз сатҳи баҳр ҷойгир шудааст. Дар нишебиҳои хушки минтақаҳои субалпӣ ва алпӣ, дар байни сангрезаҳо, пӯсидаи растаниҳо ва решаи паттахорак, анбӯҳи зӯлзадаю паттахорак (болиштаки хирс) воМЕҳӯрад.

Саршумор

Дар табиат хеле камёфт аст. Анқариб 250 фарди он маълум карда шудааст.

Ҳусусиятҳои биологӣ

Мавҷудоти тухмзиндазо мебошад. Дар ҳар як пупилла аз 3 то 7 ҷаниро, ки садафакаш ниҳоят

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Встречается только на Гиссарском хребте в пределах Анзобского перевала.

Места обитания

Характерным местом обитания анзобской пупиллы находится на высотах 2200–3000 м. над ур. м. Встречается на сухих склонах субальпийской и альпийской местности среди мелкообломочных осыпей под камнями, растительной трухой и у корней колючетравника, трагакантового колючеподушечника.

Численность

В природе встречается редко. Известно около 250 особей.

Особенности биологии

Животное яйцеживородящее. У каждой пупиллы наблюдается от

Conservation Status

Endemic. Vulnerable. VU.

Distribution

Anzob Pupilla is found only within the Anzob Pass of Hissor mountain range.

Habitat

The specific habitation of Anzob Pupilla is located at an altitude of 2200–3000 meters above sea level. It is found on the dry slopes of sub-alpine and alpine regions, among gravel under stones, vegetable debris, and at the roots of thorn bushes, and tragacanth thorn cushion plant.

Population

It is very rarely found in nature. Less than 250 individuals have been observed.

Biological characteristics

It is an ovoviviparous animal. From 3 to 7 embryos have been observed in each pupilla, with juvenile shells, which have 1–1.5 turnovers.

хурду 1–1,5 маротиба тоб хӯрдаст, мушоҳида кардаанд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Аз ҳад зиёд даравидани алаф, чаронидани чорво ва чамбоварии растаниҳои камёфти гулашон зебои баландкӯҳ сабабҳои асосиёанд, ки боиси камшуморӣ ва маҳдудии муҳити сукунати пупилла мешаванд. Он фақат дар қитъаҳои геоботаникӣ, ки атрофашон симтӯр кашида шудаанд, боқӣ мондааст.

Парвариш дар шароити сунӣ

Маълумот вучуд надорад.

Тадбирҳои хифз

Баҳисобгирии иловагӣ ва ҷустуҷӯи маҳалҳои нави сукунат зарур аст. Дар қитъаҳои, ки пупилла сукунат меёбад, чиндани гулро манъ кардан, дар назди қитъаҳои геоботаникӣ, ки девор гирифта шудаанд, чаронидани чорворо қатъиян ба зери назорат гирифтани ва барои пурзӯр намудани хифзи он парваришгоҳ барпо намудан зарур аст.

3 до 7 эмбрионҳои с ювенильной раковинной 1–1,5 оборотами.

Лимитирующие факторы

Чрезмерный сенокос, выпас скота, сбор редких красивоцветущих высокогорных растений считаются основными причинами, воздействующими на уменьшение численности и сокращение ареала пупиллы.

Разведение

Сведений нет.

Меры охраны

Необходимо проведение дополнительных учетов и поиск новых мест обитания. На участках, где обитает пупилла, запретить сборы цветов, вести строгий надзор за выпасом скота вблизи огражденных геоботанических участков, создать заказник для сохранения вида.

Limiting factors

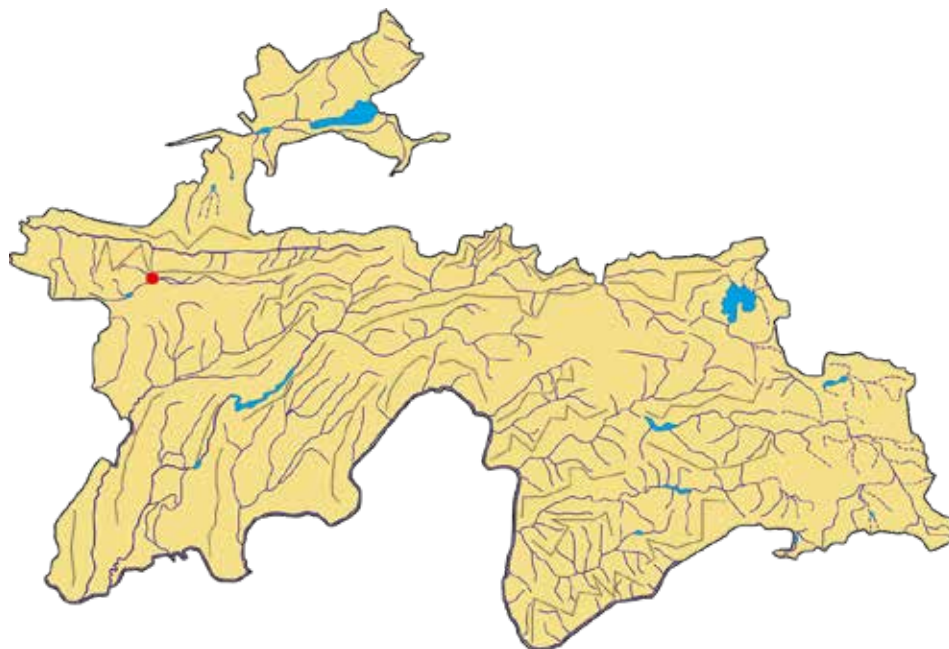
Excessive hay making, livestock overgrazing and the collection of rare flowering high-altitude plants are the main causes that lead to pupilla's run-down and diminishing of its habitat.

Artificial breeding capabilities

Information is not available.

Conservation measures

Further study is required to identify potential new regions of habitat. The collection of flowers within areas of Anzob Pupilla habitation must be prohibited. The grazing of livestock around fenced geo-botanical area must be controlled. A reserve for the preservation of the species should be created.

Сарчашмаи иттилоот:

Иззатуллаев, 1970; Пазылов, Азимов, 2003.

Источник информации:

Иззатуллаев, 1970; Пазылов, Азимов, 2003.

Source of information:

Izzatullaev, 1970; Pazylov, Azimov, 2003.

ПУПОЙДЕСИ ЗЕБО

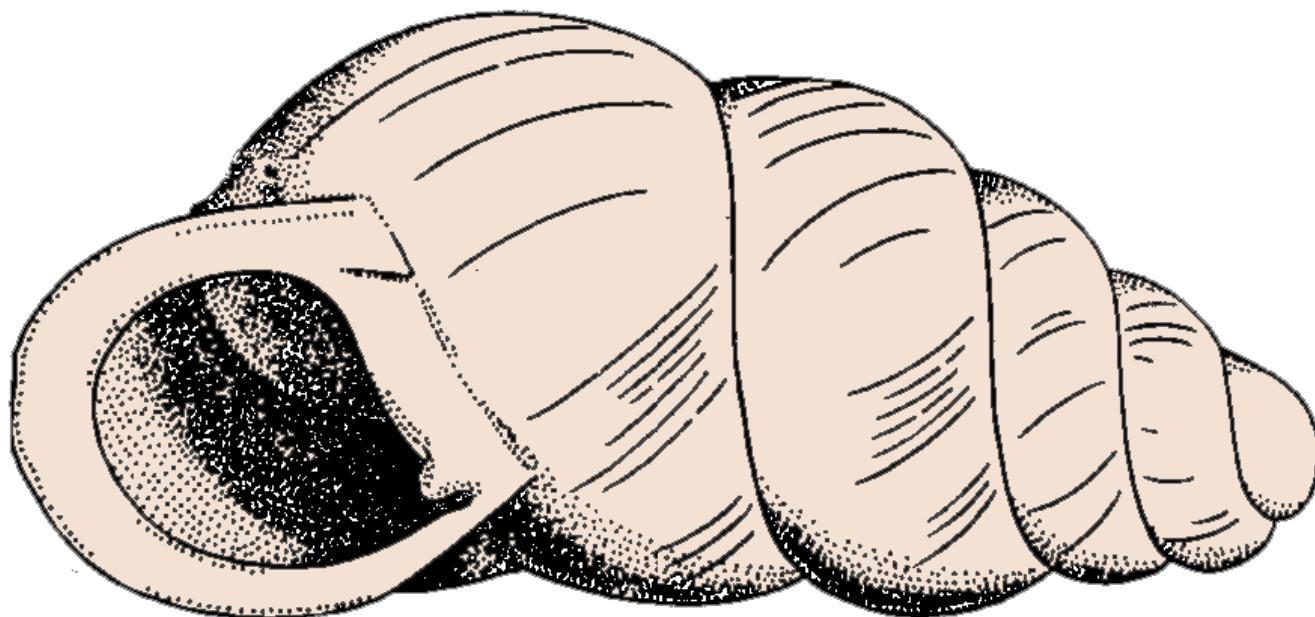
Pupoides coenopictus (Hutton, 1849)
Қатори Геофилҳо. *Geophila*
Оилаи Пупиллидҳо. *Pupillidae*

ПУПОИДЕС КРАСИВЫЙ

Pupoides coenopictus (Hutton, 1849)
Отряд Геофилы. *Geophila*
Семейство Пупиллиды. *Pupillidae*

BEAUTIFUL PUPOIDES

Pupoides coenopictus (Hutton, 1849)
Geophila order
Pupillidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар ҳолати хатарноки маҳвшавӣ қарор дорад. CR.

Паҳншавӣ

Дар қисмати чанубии Тоҷикистон дар байни обовардҳои дарёи Вахш, дар мамнуъгоҳи «Бешаи палангон» ва ҳудуди ноҳияи Шаҳритус дарёфт карда шудааст.

Муҳити сукунат

Дар водии Вахш ва набототи гармсери (ксерофилии) нишебиҳои ҳамшафати шимоли кӯҳ зиндагӣ мекунад.

Саршумор

Оид ба саршумори умумии он дар табиат маълумоте нест.

Хусусиятҳои биологӣ

Тадқиқ нашудааст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Таъсири ғаболияти хоҷагидорӣ инсон, аз худ намудани муҳити сукунат ба мақсади кишоварзӣ, аз ҳад зиёд чаронидани чорво омилҳои

Статус

Вид, ноҳадӣ дар критикӣ ҳолати исҳознонӣ. CR.

Распространение

Известен с юга Таджикистана, где собран среди выносов р. Вахш в заповеднике «Тигровая балка» и в окрестностях Шаартуза.

Места обитания

Живет в Вахшской долине и на прилегающих к ней с севера склонах гор, среди ксерофильной растительности.

Численность

Об общей его численности в природе сведений нет.

Особенности биологии

Не изучены.

Лимитирующие факторы

Основными факторами, приводящими к сокращению численности и мест обитания пупойдеса, являются воздействие хозяйственной деятельности

Conservation Status

Critically endangered. CR.

Distribution

Beautiful Pupoides is found in southern part of Tajikistan among debris cones of Vakhsh River in «Tigrovaya Balka» Nature Reserve and within the territories of Shahritus District.

Habitat

It lives among xerophile plants in Vakhsh Valley and on the mountain slopes adjacent to it from the North.

Population

No information is available about its overall population in nature.

Biological characteristics

It is not studied.

Limiting factors

Human activities impact, land reclamation for the planting of agricultural crops, and livestock overgrazing are the primary reasons of

асосианд, ки боиси камшуморӣ ва маҳдудии сукунатгоҳи пупойдес мегарданд.

Парвариш дар шароити сунъӣ

Маълумот вучуд надорад.

Тадбирҳои ҳифз

Ба мақсади таҳия намудани чораҳои самараноки ҳифз баҳисобгирии саршумор ва омӯзиши муҳити сукунати пупойдеси зеборо ба роҳ мондан зарур аст. Маҳалҳои ҳоси сукунати он бояд парваришгоҳ эълон карда шаванд.

человека, освоение мест обитания с целью посевов сельскохозяйственных культур, чрезмерный выпас скота.

Разведение

Не изучено.

Меры охраны

С целью разработки эффективных мер защиты, необходимо провести учет численности и мест обитания пупойдеса красивого. Необходимо объявить заказником места его обитания.

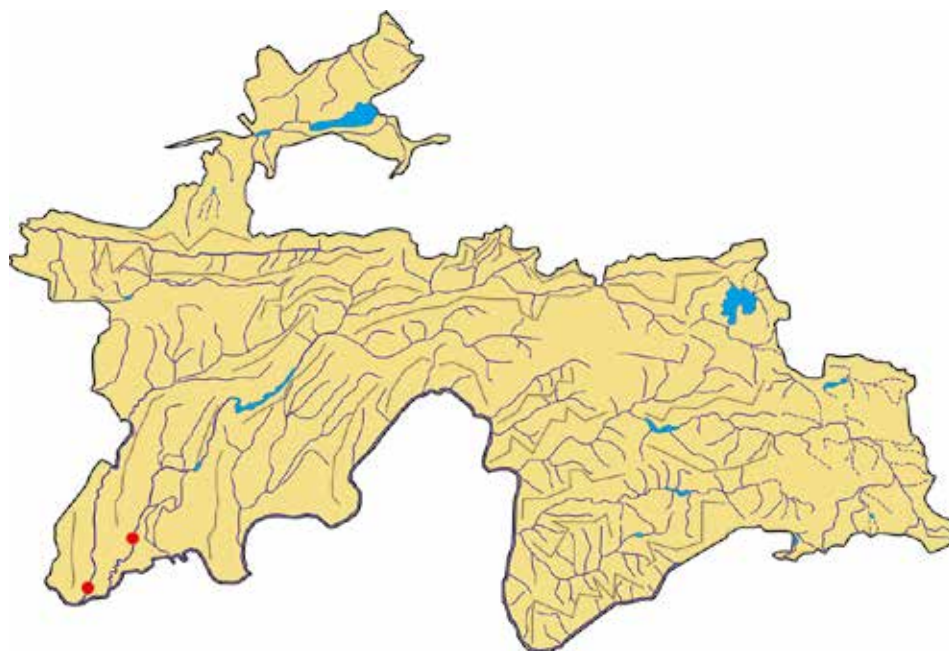
rundown and the restricted habitat of pupoides.

Artificial breeding

It is not studied.

Conservation measures

In order to develop effective protective measures, it is necessary to make an inventory of the number and habitat of a Beautiful Pupoides. Its habitat must be declared as the nature reserve.

Сарчашмаи иттилоот:

Hutton, 1849, 1850; Иззатуллаев, 1970.

Источники информации:

Hutton, 1849, 1850; Иззатуллаев, 1970.

Source of information:

Hutton, 1849, 1850; Izzatullaev, 1970.

ПЛАНОГИРАИ АВРУПОЙ

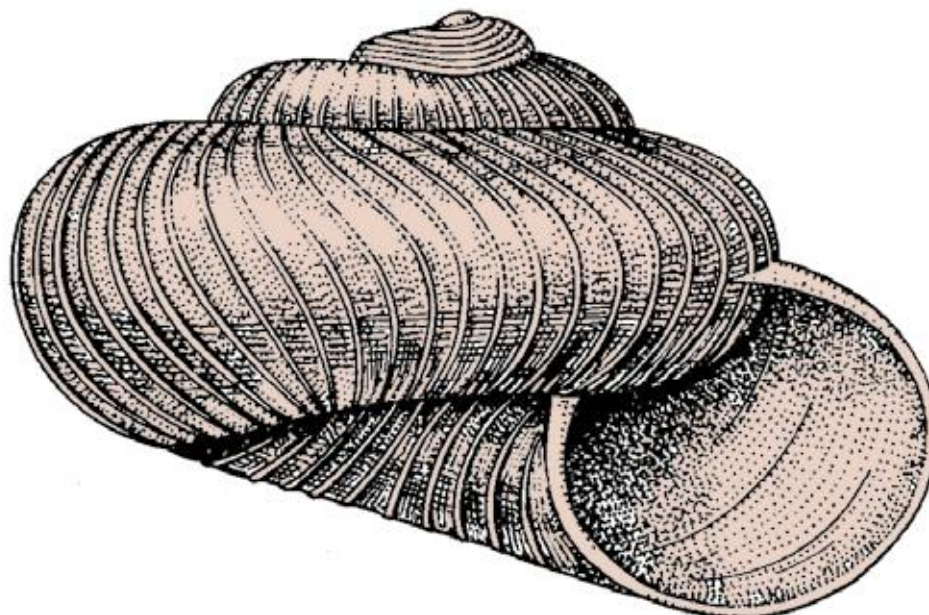
Planogyra sororcula (Benoit, 1857)
Қатори Геофилҳо. *Geophila*
Оилаи Валониидҳо. *Valloniidae*

ЕВРОПЕЙСКАЯ ПЛАНОГИРА

Planogyra sororcula (Benoit, 1857)
Отряд Геофилы. *Geophila*
Семейство Валонииды. *Valloniidae*

EUROPEAN PLANOGYRA

Planogyra sororcula (Benoit, 1857)
Geophila order
Valloniidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар ҳолати хатарноки маҳвшавӣ қарор дорад. CR.

Паҳншавӣ

Дар нишебиҳои чанубии қаторкӯҳи Ҳисор (мамнӯғоҳи «Ромит» ва Кондара) ба қайд гирифта шудааст.

Муҳити сукунат

Дар баландии 1000–1200 метр аз сатҳи баҳр дар зери санги нишебиҳо ва набототи хушки назди рӯдҳои кӯҳӣ зиндагӣ мекунад.

Саршумор

Намуди хеле камшумор аст. Дар табиат ҳамагӣ 20 адади он дарёфт карда шудааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Мавҷудоти тухмгузор аст. Хусусиятҳои биологии он пурра омӯхта нашудааст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Аз худ намудани заминҳои нав ба мақсади кишоварзӣ, дарави номурақтаби алафзор ва буридани

Статус

Вид, ноҳодящийся в критическом состоянии исчезновения. CR.

Распространение

Известен с южных склонов Гиссарского хребта (заповедник «Рамит» и ущелье Кондара).

Места обитания

Живет на высоте 1000–1200 м. над ур. м., на склонах под камнями и с сухой растительностью, недалеко от горных ручейков.

Численность

Малочислена. В природе известно всего 20 особей.

Особенности биологии

Яйцекладущий вид, особенности биологии полностью не изучены.

Лимитирующие факторы

Освоение новых земель с целью земледелия, неумеренный сенокос и вырубка деревьев ведут к сокращению численности и

Conservation Status

Critically endangered. CR.

Distribution

European Planogyra is found on the southern slopes of the Hissor mountain range (Romit Nature Reserve and Kondara ravine).

Habitat

European Planogyra lives at an altitude of 1000–1200 meters above sea level, under stony slopes, and dry plants close to mountain runlets.

Population

It is very few. A total of 20 individual units have been found in nature.

Biological characteristics

It is an oviparous species. Its biological characteristics have not been completely studied yet.

Limiting factors

Development of new lands for the purpose of agriculture, excessive hay making and cutting of trees lead to a

дарахтон боиси камшуморӣ ва маҳдуд гардидани сукунатгоҳи планогира мешаванд.

Парвариш дар шароити сунъӣ

Маълумот вучуд надорад.

Тадбирҳои ҳифз

Мавҷудияти мамнӯъгоҳи «Ромит» ва Бунгоҳи набототи кӯҳии Варзоб (Кондара) дар ҳифзи планогира нақши муайян мебозанд. Ба мақсади таҳия намудани чораҳои самараноки ҳифз ва назорат кардани популятсияи планогира муайян намудани маҳалҳои нави сукунати он мувофиқи мақсад аст.

ограничению мест обитания планогиры.

Разведение

Нет сведений.

Меры охраны

Функционирующие заповедник «Рамит» и Варзобская горная ботаническая станция (ущелье Кондара) играют определенную роль в защите планогиры. С целью разработки эффективных мер по охране и установлению контроля за состоянием популяции планогиры, следует определить его новые места обитания.

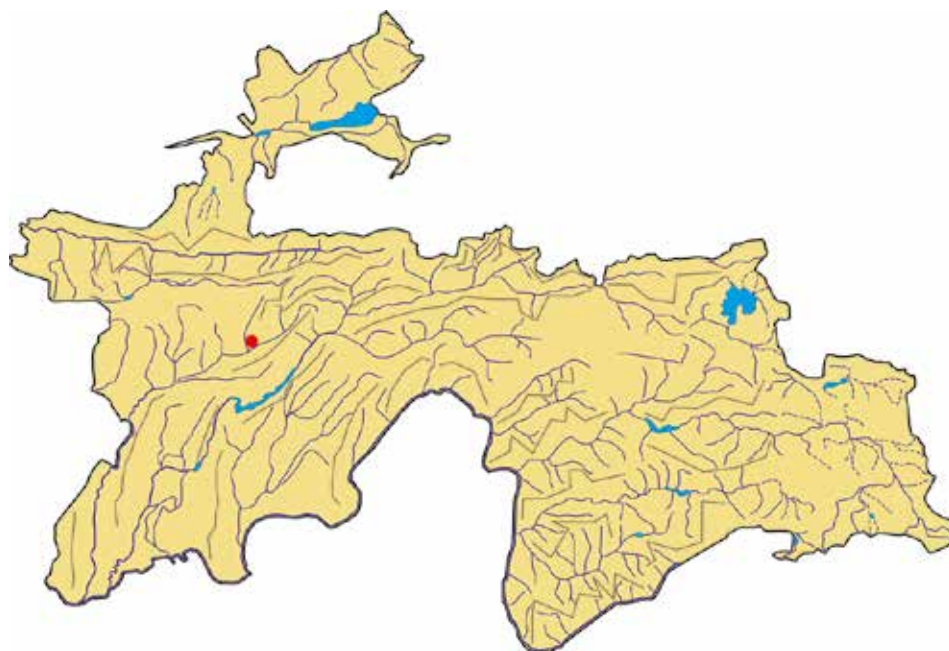
reduction in the number and restriction of the habitat of Planogyra.

Artificial breeding capabilities

Information is not available.

Conservation measures

Functioning Nature Reserve "Romit" and Varzob mountain botanical station (Kondara Gorge) play a certain role in Planogyra protecting. In order to develop effective measures to protect and establish control over the state of Planogyra population, its new habitats should be determined.

Сарчашмаи иттилоот:
Иззатуллаев, 1975.

Источник информации:
Иззатуллаев, 1975.

Source of information:
Izzatullaev, 1975

**ЛЕВКОЗОНЕЛЛАИ
ЯДРОШАКЛ**

Leucozonella caria (Schileyko, 1978)
Қатори Геофилҳо. *Geophila*
Оилаи Гигромиидҳо. *Hygromiidae*

**ЯДРОВИДНАЯ
ЛЕВКОЗОНЕЛЛА**

Leucozonella caria (Schileyko, 1978)
Отряд Геофилы. *Geophila*
Семейство Гигромииды. *Hygromiidae*

**LEUCOZONELLA
CARIA**

Leucozonella caria (Schileyko, 1978)
Geophila order
Hygromiidae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар нишебиҳои чанубии қаторкӯҳи Ҳисор (атрофи Хочаобигарм) во меҳӯрад.

Муҳити сукунат

Дар минтақаи субалпӣ дар нишебиҳои қушод миёни набототи лаби рӯдҳо дар баландии 2200–2600 метр аз сатҳи баҳр ҳаёт ба сар мебарад.

Саршумор

Баҳисобгирии левкозонелла махсус гузаронида нашудааст. Дар ҳазинаи коллексионӣ (Институти зоология ва паразитологияи АИ ҚТ ва Институти зоологияи АИ Россия) қариб 200 адад левкозонелла нигоҳ дошта мешавад.

Хусусиятҳои биологӣ

Мавҷудоти тухмгузор, 1–1,5 сол умр мебинад. Хусусиятҳои биологӣ он пурра омӯхта нашудааст.

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Встречается на южных склонах Гиссарского хребта (окрестности Ходжаобигарма).

Места обитания

Живет в субальпийской области на открытых склонах среди растительности вдоль открытых ручейков на высотах 2200–2600 м. над ур.м.

Численность

Специальный учет левкозонеллы не проводился. В коллекционных сборах (Института зоологии и паразитологии АН РТ и Института зоологии АН России) сохранены около 200 особей левкозонеллы.

Особенности биологии

Яйцекладущий вид. Живет 1–1,5 года. Особенности биологии полностью не изучены.

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Leucozonella Caria is found on the southern slopes of the Hissor mountain range (around Khoja Obigarm).

Habitat

It lives in the subalpine area on open slopes, among plants along the runlets, at altitudes of 2200–2600 meters above sea level.

Population

Special enumeration of *Leucozonella* has not been performed. The collection gathering (Institute of Zoology and Parasitology of the Academy of Sciences of Tajikistan and the Russian Academy of Sciences Institute of Zoology) saved about 200 samples of *Leucozonella*.

Biological characteristics

It is an oviparous species. Its life cycle is 1–1.5 years. Its biological

Омилҳои маҳдудкунанда

Аз худ намудани муҳити хоси сукунат, чаронидани чорво, буридани дарахтон ва буттазорҳо, алафдаравӣ сабабҳои асосии маҳдуд гардидани саршумор ва сукунатгоҳи левкозонелла мебошанд.

Парвариш дар шароити сунӣ

Маълумот вучуд надорад.

Тадбирҳои хифз

Оид ба хифз ва муайян намудани маҳалҳои нави паҳншавӣ ва муҳити сукунати левкозонелла ба мақсади зери назорат гирифтани вазъи популятсияи он тадбирҳои фаврӣ андешидан зарур аст.

Лимитирующие факторы

Освоение характерных мест обитания, выпас скота, вырубка деревьев и кустарников, сенокос являются основными причинами ограничения численности и мест обитания левкозонеллы.

Разведение

Нет сведений.

Меры охраны

Необходимость в принятии срочных мер по сохранению и поиску новых мест распространения и обитания левкозонеллы, с целью установления контроля за состоянием его популяции.

characteristics have not been exposed to comprehensive study.

Limiting factors

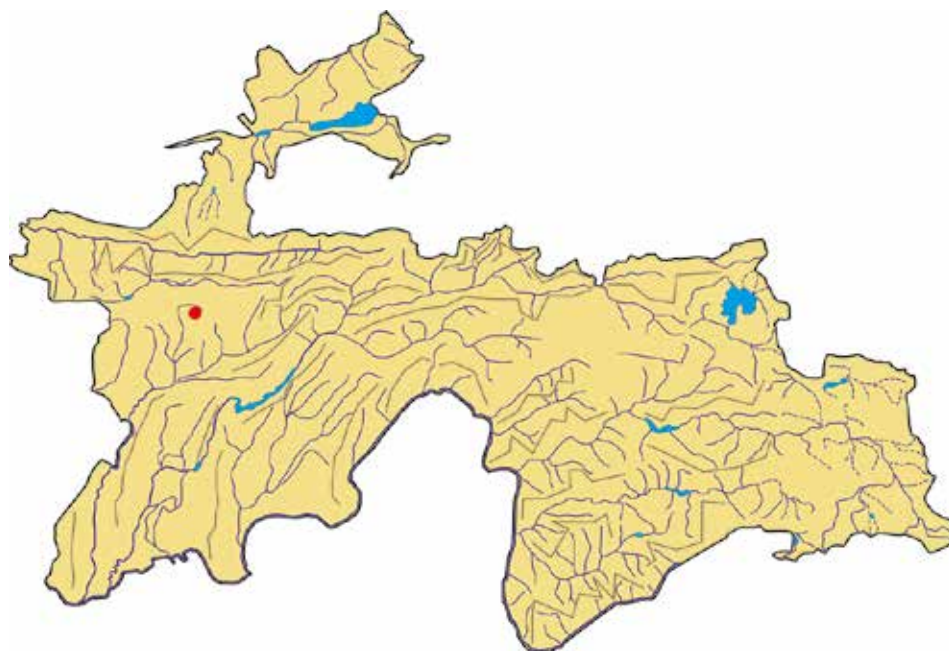
The development of specific habitats, grazing, felling of trees and shrubs and hay making are the main reasons for limiting the size and habitat of *Leucozonella*.

Artificial breeding capabilities

Information is not available.

Conservation measures

Immediate action must be undertaken to preserve and to identify new distribution areas and the existing habitat of *Leucozonella* in order to establish control of the state of its population.

Сарчашмаи иттилоот:

Иззатуллаев, 1988.

Источник информации:

Иззатуллаев, 1988.

Source of information:

Izzatullaev, 1988.

**АМНИКОЛАИ ТОҶИКИИ
ЛИХАРЕВ**

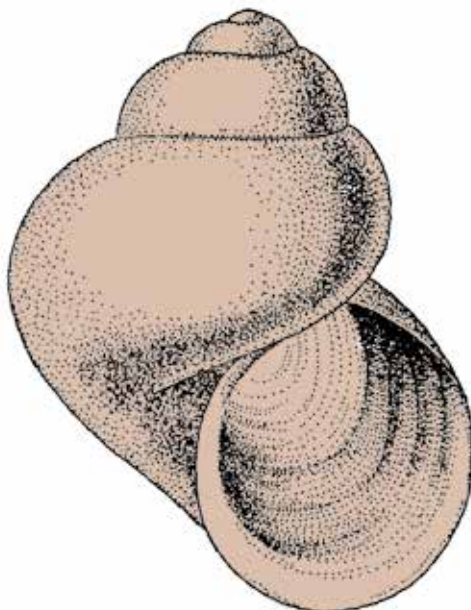
Tadzhikamnicola likharevi
(Izzatullaev, 1973)
Қатори Берунгалсамадорон.
Pectinibranchia
Оилаи Литоглифидҳо. *Lithoglyphidae*

**АМНИКОЛА
ТАДЖИКСКАЯЛИХАРЕВА**

Tadzhikamnicola likharevi
(Izzatullaev, 1973)
Отряд Наружножаберные.
Pectinibranchia
Семейство Литоглифиды.
Lithoglyphidae

**LIKHAREV TAJIK
AMNICOLA**

Tadzhikamnicola likharevi
(Izzatullaev, 1973)
Pectinibranchia order
Lithoglyphidae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU. Намуди эндемикии хоси Тоҷикистон мебошад.

Паҳншавӣ

Дар соҳили дарёи Сурхоб, атрофи деҳаи Алакаи ноҳияи Муъминобод ва водии дарёи Обимазор (атрофи Ховалинг) вомерӯрад.

Мухити сукунат

Дар чашмаву обанборҳои обашон хунук, ки аз чашмасор об мегиранд ва ҳарорати об дар онҳо +7–10°C аст, дар қариб 25–30 см зиндагӣ мекунад. Маъмулан дар сатҳи сангҳо, барги растаниҳои обӣ (чулгун, обсабзҳо) вомерӯрад.

Саршумор

Дар мавзёҳои алоҳидаи сукунат намуди муқаррарӣ аст, вале дар баъзе маҳалҳо аҳён–аҳён вомерӯрад.

Хусусиятҳои биологӣ

Тадқиқ нашудааст.

Статус

Уязвимый вид. VU. Эндемик Таджикистана.

Распространение

Встречается на берегу реки Сурхоб, окрестности кишлака Алака Муминабадского района и на пойме реки Обимазор (окрестности Ховалинга).

Места обитания

Живет в холодных родниках и водоемах, питается родниковой водой, на глубине 25–30 см при температуре воды +7–10°C. Обычно встречается на поверхностях камней, на листьях водных растений (тамарикс, водоросли).

Численность

Является обычным видом в обособленных местах обитания, но иногда встречается в некоторых других местностях.

Особенности биологии

Не изучены.

Conservation Status

Vulnerable. VU. Endemically specific to Tajikistan.

Distribution

Likharev Tajik Amnicola is found on the Surkhob riverbank, around Alaka Village of Muminobod District and Obimazor River Valley (around Khovaling).

Habitat

It lives in cold water springs and reservoirs where the temperature is between +7–10°C; it lives at a depth of 25–30cm. It is commonly found on the surface of stones and the leaves of water-plants (Tamarix, waterweeds).

Population

It is a common species in isolated habitats, but sometimes it occurs in some other areas.

Biological characteristics

It is not studied.

Омилҳои маҳдудкунанда

Ифлос шудани чашмаҳо зимни фаъолияти хочагидории инсон, хушк шудани онҳо боиси маҳдуд гардидани саршумор ва сукунатгоҳи амниколаи тоҷикии Лихарев ё пурра нест гардидани он мегарданд.

Парвариш дар шароити сунӣ

Маълумот вучуд надорад.

Тадбирҳои ҳифз

Барои ҳифзи амниколаи тоҷикии Лихарев дар мавзӯҳои хоси сукунати он ғӯрукгоҳҳои хурд таъсис додан зарур аст. Тарғиботи ҳифзи ин нармбадани берунғалсамаи майдари (қаша аз 1,2 то 1,75 мм, бараш 1,4 мм), ки аз давраи сеюмини эраи кайнозой (тақрибан 65 миллион сол пеш) то ҳанӯз боқӣ мондааст, пурзӯр бояд кард.

Лимитирующие факторы

Загрязнение родников в процессе хозяйственной деятельности человека, пересыхание родников приводит к уменьшению численности и сокращению ареала амниколы таджикской Лихарева или к полному исчезновению.

Разведение

Нет сведений.

Меры охраны

Для сохранения амниколы таджикской Лихарева необходимо создание небольших заказников в местах его характерного обитания. Необходимо шире пропагандировать охрану этих мелких (высота от 1,2 до 1,75, ширина 1,44 мм) наружножаберных моллюсков, сохранившихся с третьего периода кайнозойской эры (примерно 65 миллионов лет назад) до наших дней.

Limiting factors

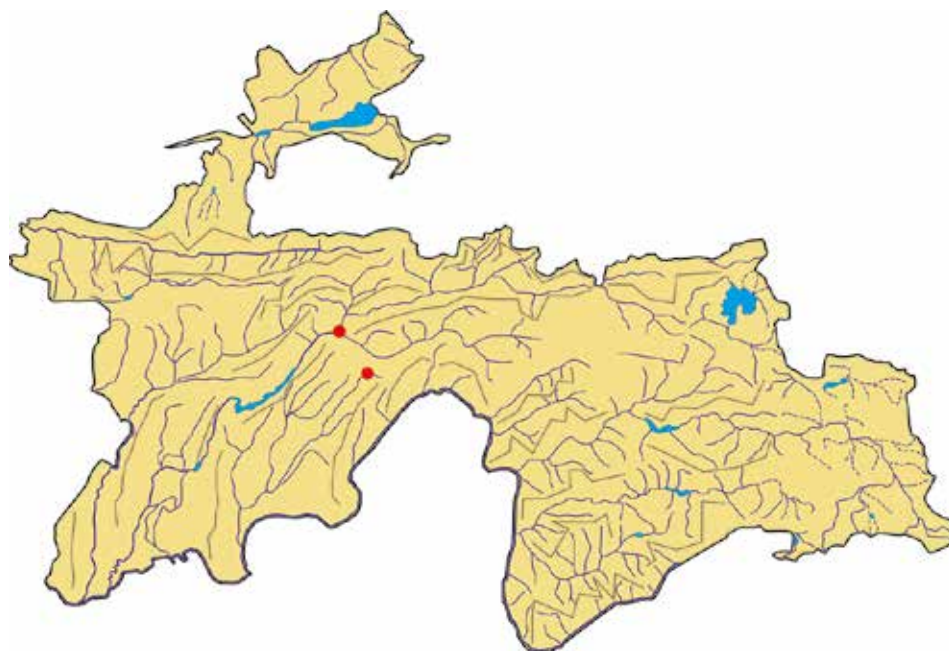
Pollution of springs in the process of human activities, drying of springs reduce the size and lead to reduction of the range of Likharev Tajik Amnicola or its complete disappearance.

Artificial breeding capabilities

Information is not available.

Conservation measures

To save the Likharev Tajik Amnicola it is necessary to create local small reserves in its typical habitat. It is also necessary to promote greater protection of these small (height from 1.2 to 1.75 mm, width 1.44 mm) Pectinibranchia mollusks, preserved from the third period of Cenozoic Era (about 65 million years ago) to present day.

Сарчашмаи иттилоот:

Жадин, 1952; Старобогатов, 1970; Иззатуллаев, 1973, 1988, 2009; Иззатуллаев, Ситникова, Старобогатов, 1985.

Источник информации:

Жадин, 1952; Старобогатов, 1970; Иззатуллаев, 1973, 1988, 2009; Иззатуллаев, Ситникова, Старобогатов, 1985.

Source of information:

Zhadin, 1952; Starobogatov, 1970; Izzatullaev, 1973, 1988, 2009; Izzatullaev, Sitnikova, Starobogatov, 1985.

**АМНИКОЛАИ ТОЧИКИИ
ПАВЛОВСКИЙ**

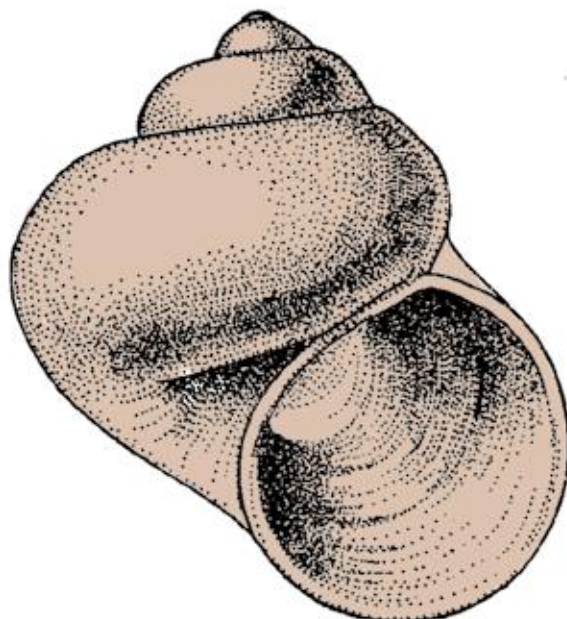
Tadzhikamnicola pavlovskii
(Izzatullaev, 1973)
Қатори Берунгалсамадорон.
Pectinibranchia
Оилаи Литоглифидҳо. *Lithoglyphidae*

**АМНИКОЛАТАДЖИКСКАЯ
ПАВЛОВСКОГО**

Tadzhikamnicola pavlovskii
(Izzatullaev, 1973)
Отряд Наружножаберные.
Pectinibranchia
Семейство Литоглифиды.
Lithoglyphidae

**PAVLOVSKIY TAJIK
AMNICOLA**

Tadzhikamnicola pavlovskii
(Izzatullaev, 1973)
Pectinibranchia order
Lithoglyphidae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU. Эндемики хоси Тоҷикистон мебошад.

Паҳншавӣ

Дар соҳили дарёи Сурхоб (атрофи деҳаи Алака) ва водии дарёи Обимазор (атрофи Ховалинг) воমেҳӯрад.

Муҳити сукунат

Дар чашмаҳо ва обанборҳои, ки аз чашмасор об мегиранд дар ҳарорати +7–10°C ва чуқурии 25–30 см зиндагӣ мекунад. Монанди амниколаи тоҷикии Лихарева дар сатҳи санг ва барги растаниҳои оби воমেҳӯрад.

Саршумор

Дар мавзёҳои алоҳидаи сукунат намуди муқаррарӣ аст, вале дар баъзе маҳалҳо аҳён–аҳён воমেҳӯрад.

Хусусиятҳои биологӣ

Таҳқиқ нашудааст.

Статус

Уязвимый вид. VU. Эндемик Таджикистана.

Распространение

Встречается на берегу реки Сурхоб, окрестности кишлака Алак и на пойме реки Обимазор (окрестности Ховалинга).

Места обитания

Живет в родниках и водоемах, питается родниковой водой, на глубине 25–30 см при температуре воды +7–10° С. Подобно амниколе таджикской Лихарева встречается на поверхностях камней, на листьях водных растений.

Численность

Является обычным видом в обособленных местах обитания, но иногда встречается и в других местах.

Особенности биологии

Не изучены.

Conservation Status

Vulnerable. VU. Endemic to Tajikistan.

Distribution

Pavlovskiy Tajik Amnicola is found on the bank of Surkhob River, near Alaka village and floodplain of Obimazor River (around Khovaling).

Habitat

It lives at a depth of 25–30 cm in cold water springs and reservoirs where the temperature is +7–10°C. Similar to Likharev Tajik Amnicola it is found on the surface of stones and the leaves of water-plants.

Population

It is a common species in isolated habitats, but sometimes it occurs in other places

Biological characteristics

It is not studied.

Limiting factors

The pollution of the springs by the wastes and the construction of roads

Омилҳои маҳдудкунанда

Аз партовҳои ифлос шудани чашмаҳо, сохтмони роҳу каналҳо дар наздикии чашмасор ба саршумор ва сукунагӯҳи ин намуд таъсири манфӣ мерасонад.

Парвариш дар шароити сунӣ

Маълумот вучуд надорад.

Тадбирҳои хифз

Барои пурзӯр намудани хифзи амниколаи тоҷикии Павловский дар мавзӯҳои хоси сукунати он парваришгоҳҳои хурд таъсис додан зарур аст.

Лимитирующие факторы

Загрязнение родников отходами, строительство дорог и каналов вблизи родников отрицательно влияют на численность и ареал вида.

Разведение

Нет сведений.

Меры охраны

Для усиления режима охраны амниколы таджикской Павловского необходимо создание небольших заказников в местах характерного обитания.

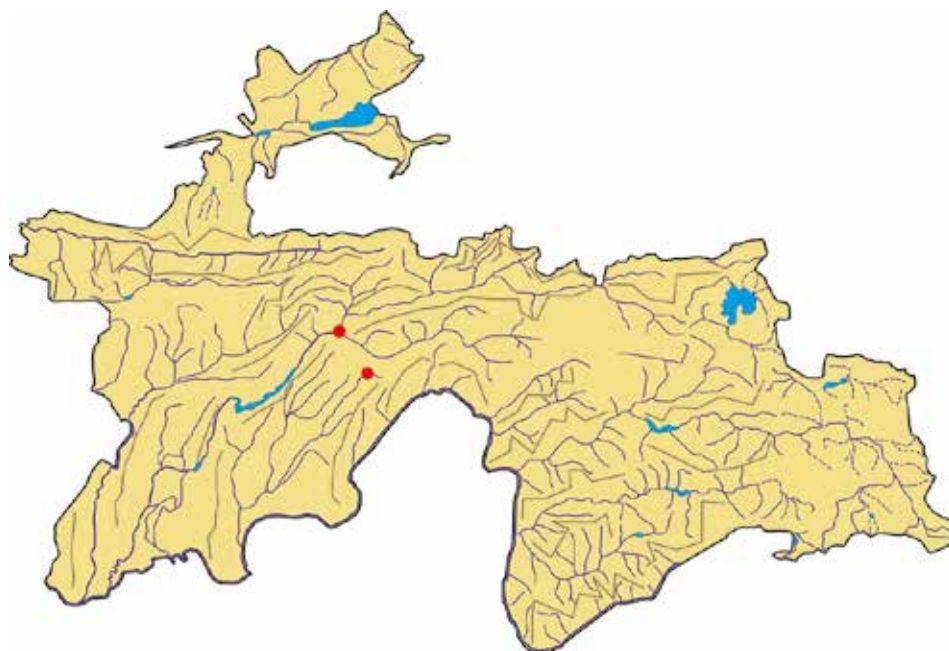
and canals near springs negatively impact to its number and habitat.

Artificial breeding capabilities

Information is not available.

Conservation measures

In order to strengthen the conservation regime of Pavlovskiy Tajik Amnicola it is considered necessary to establish small nature reserves in the areas of habitation.

Сарчашмаи иттилоот:

Иzzatullaev, 1973, 1988, 2004;
Иzzatullaev, Ситникова,
Старобогатов, 1985.

Источник информации:

Иzzatullaev, 1973, 1988, 2004;
Иzzatullaev, Ситникова,
Старобогатов, 1985.

Source of information:

Izzatullaev, 1973, 1988, 2004;
Izzatullaev, Sitnikova, Starobogatov,
1985.

МЕЛАНОИДЕСИ ШОҶДАРАГӢ

Melanoides shahdaraensis
(Starobogatov et Izzatullaev, 1980)
Қатори Энтомостомаҳо.
Entomostoma
Оилаи Белграндиелидаҳо.
Melanoididae

ШАХДАРИНСКАЯ МЕЛАНИЯ

Melanoides shahdaraensis
(Starobogatov et Izzatullaev, 1980)
Отряд Энтомостомы. *Entomostoma*
Семейство Белграндиелиды.
Melanoididae

SHANDARA MELANOIDES

Melanoides shahdaraensis
(Starobogatov et Izzatullaev, 1980)
Entomostoma order
Melanoididae family

Мақоми ҳифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Эндемики хоси Тоҷикистон аст. Дар чашмаҳои гарми мавзёи Цавшангоз (ҳавзаи дарёи Шоҳдара)–и Бадахшон вомерӯад.

Мухити сукунат

Дар чашмаҳои гарм дар қабати лойка ва санғо дар ҳарорати +30–32°C, дар баландии 3360 м. аз сатҳи баҳр ҳаёт ба сар мебарад.

Саршумор

Камшумор аст. Дар ҳазинаи коллексионӣ 20 адади он нигоҳ дошта мешавад.

Ҳусусиятҳои биологӣ

Бо роҳи партеногенезӣ афзоиш мекунад. Чинсҳои нарина хеле кам вомерӯанд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Хушк ва ифлос шудани чашмаҳо, аз тарафи ҳаваскорон чамъ кардани ин намуд ба камшуморӣ ва маҳдуд

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Эндемик Таджикистана.

Встречается в горячих источниках местности Джаушангоз (Бассейн реки Шахдара в Бадахшане).

Места обитания

Живет в горячих источниках, на заиленном грунте и на камнях при температурах +30–32°C на высоте 3360 м. над ур.м.

Численность

Малочисленный. В коллекционных сборах содержатся 20 особей.

Особенности биологии

Размножается партеногенетическим путем. Самцы встречаются изредка.

Лимитирующие факторы

Пересыхание и загрязнение родников, любительский сбор этих

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Shahdara *Melanoides* is endemic to Tajikistan. It is found in the hot springs of the Javshangoz locality (Shohdara River basin of Badakhshan).

Habitat

It lives in hot springs between the silt and stone layers, in a temperature range of +30–32°C and at an altitude of 3360 meters above sea level.

Population

It is low in number. 20 samples are maintained in the collection mixture.

Biological characteristics

It reproduces through parthenogenesis. Males are encountered very rarely.

Limiting factors

Drying and polluting of springs, excessive human collecting of these beautiful mollusks has led to restrict its number and habitats.

гардидани сукунатгоҳи он сабаб мешавад.

Парвариш дар шароити сунъӣ

Имконпазир аст.

Тадбирҳои ҳифз

Ба мақсади ҳифзи меланоидеси шоҳдарагӣ маҳалҳои нави сукунати онро муайян намуда, речаи доимии гидрологиро таъмин ва чашмаҳои гармро ғуруқҳои хурд эълон намудан зарур аст. Тағрибу ташвиқи ҳифзи ин намуд дар байни омма бояд пурзӯр карда шавад.

красивых моллюсков способствуют сокращению численности и ареала.

Разведение

Возможно.

Меры охраны

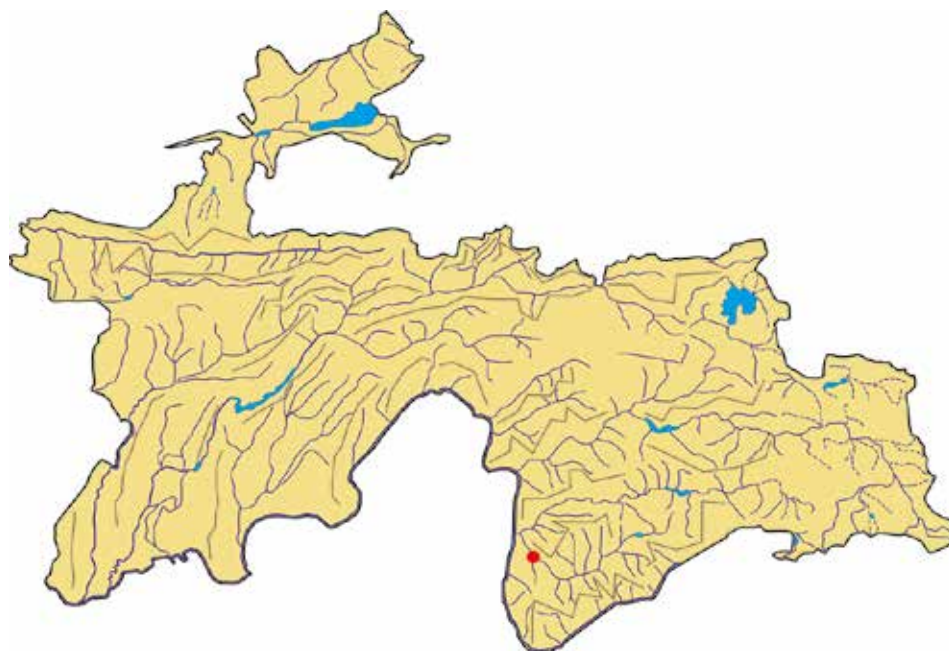
С целью сохранения шахдаринской мелании следует выявлять новые места обитания, обеспечить постоянный гидрологический режим и объявить малыми заказниками горячие источники. Необходимо широко пропагандировать охрану этого вида среди масс.

Artificial breeding capabilities

Artificial breeding is possible.

Conservation measures

In order to preserve Shahdara Melanoides new habitats must be identified and a permanent hydrological framework must be provided, in conjunction with declaring hot springs small nature reserves. Broad advocacy should be carried out to protect this species population.

Сарчашмаи иттилоот:

Старобогатов, Иззатуллаев, 1980; Красная книга СССР, 1984; Иззатуллаев, 1988; Кочетова, Парамонова, 1988.

Источник информации:

Старобогатов, Иззатуллаев, 1980; Красная книга СССР, 1984; Иззатуллаев, 1988; Кочетова, Парамонова, 1988.

Source of information:

Starobogatov, Izzatullaev, 1980; USSR Red Book, 1984; Izzatullaev, 1988; Kochetova, Paramonova, 1988.

МЕЛАНОИДЕСИ ПОМИРӢ

Melanoides pamirensis
(Lindholm, 1930)
Қатори Энтомостомаҳо.
Entomostoma
Оилаи Белграндиелидаҳо.
Melanoididae

МЕЛАНИЯ ПАМИРСКАЯ

Melanoides pamirensis
(Lindholm, 1930)
Отряд Энтомостомы. *Entomostoma*
Семейство Белграндиелиды.
Melanoididae

PAMIR MELANOIDES

Melanoides pamirensis
(Lindholm, 1930)
Entomostoma order
Melanoididae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU. Намуди эндемикӣ ва реликтии хоси маҳал буда, аз давраи сеюмини эраи кайнозой маълум аст.

Паҳншавӣ

Дар чашмаҳои гарми атрофи Чавшангоз (ҳавзаи дарёи Шохдара)–и Бадахшон воমেҳурад. Берун аз ҳудуди Тоҷикистон дар Ҳимолойи Ғарбӣ (Ҳиндустон) дучор меояд.

Мухити сукунат

Монанди меланоидеси шохдарагӣ дар чашмаи обаш гарми Чавшангоз дар ҳарорати +30–32°C дар гилҳоку регзаминҳо ҳаёт ба сар мебарад.

Саршумор

Дар чашмаи Чавшангоз саршумор буда, дар 1 м² то 80–100 фарди он ба мушоҳида мерасад. Дар ҳазинаи коллексионии Институти зоология ва паразитологияи АИ ҚТ ва Институти зоологияи АИ Россия

Статус

Уязвимый вид. VU. Является эндемичным видом и специфическим реликтом местности; известен с третьего периода кайнозойской эры.

Распространение

Встречается в горячих источниках в окрестностях Джаншангоза (бассейн реки Шахдара) Бадахшана. За пределами Таджикистана встречается в Западных Гималаях (в Индии).

Места обитания

Подобно шохдаринскому меланоидесу, меланоидес памирский обитает в горячем источнике Джавшангоз при температуре +30, 32°C в суглинках и песчанике.

Численность

Они обитают в большом количестве в источнике Джавшангоз, где в 1 м² можно обнаружить до 80–100 особей. В коллекционном фонде Института зоологии и паразитологии АН РТ и Института зоологии АН Российской

Conservation Status

Vulnerable. VU. It is endemic and relict of a specific area. It is traced to the third period of Cenozoic era.

Distribution

Pamir *Melanoides* is found in hot springs around Javshangoz (Shohdara River basin) of Badakhshan. Outside of Tajikistan it is also found in the Western Himalayas (India).

Habitat

Like Shahdara *Melanoides*, Pamir *Melanoides* lives in hot Javshangoz spring where the temperature is +30–32°C in loamy soil, and in sandy loam.

Population

It is widely populated in the Javshangoz spring, where 80–100 individual specimens have been observed in an area of 1m². Over 1000 specimens have been preserved in the collection fund of the Institute of Zoology and Parasitology of the

зиёда аз 1000 намунаи он нигоҳ дошта мешавад.

Хусусиятҳои биологӣ

5–8 сол умр мебинад. Якҷинса буда, чинсҳои нарина аҳён–аҳён вомерхӯранд. Тухмаш кам; дар хучраи тақомули тухм инкишоф ёфта, дар шакли фардҳои хурд берун меоянд. Аз бактерияву обсабзҳо гизо мегирад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Ифлос ва хунук шудани оби обанборҳо боиси маҳви ин намуд мегардад.

Парвариш дар шароити сунъӣ

Имконпазир аст.

Тадбирҳои ҳифз

Ба мақсади ҳифзи намудани ин намуд муҳити сукунати онро ҳифзи карда, речаи доимии гидрологиро таъмин ва ба ифлосшавии обанборҳо роҳ додан лозим нест.

Федерации хранятся более 1000 их экземпляров.

Особенности биологии

Живет 5–8 лет. Являясь однополым, самцы встречаются очень редко. Откладывают мало яиц; развиваясь в камере разведения яиц, выводят на свет потомство в форме маленьких особей. Питаются бактериями и водорослями.

Лимитирующие факторы

Загрязнение и похолодание воды в водоемах становится причиной их исчезновения.

Разведение

Возможно.

Меры охраны

С целью охраны этого вида, необходимо проводить мероприятия по защите их мест обитания, обеспечивать постоянный гидрологический режим и предотвращать загрязнение водоемов.

Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan, and in the Zoology Institute of the Russian Academy of Sciences.

Biological characteristics

Its life span is 5–8 years. It is unisexual, the males of the species are rare. It lays very few eggs growing in the cell for propagating. This species feeds on bacteria and water-plants.

Limiting factors

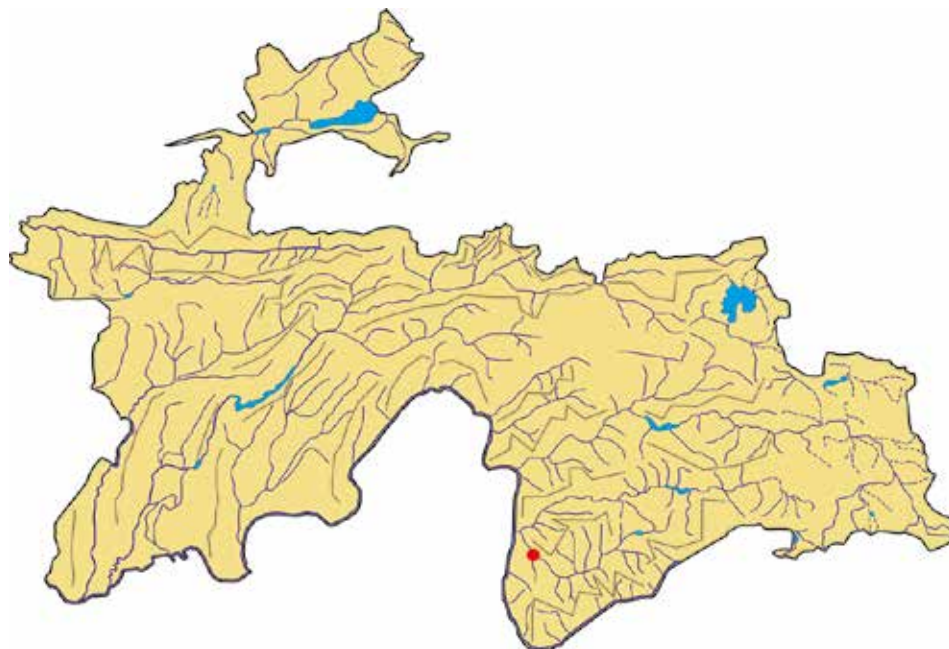
Water pollution and water cooling in the reservoirs have led to the decreasing of number of this species.

Artificial breeding capabilities

Artificial breeding is possible.

Conservation measures

In order to protect this species, measures of conservation of its habitat must be undertaken, hydrological framework should be developed and water reservoirs must be protected from pollution.

Сарчашмаи иттилоот:

Старобогатов, Изатуллоев, 1980; Красная книга СССР, 1984; Кочетова, Парамонова, 1988; Скарлато, Старобогатов, 1989.

Источник информации:

Старобогатов, Изатуллоев, 1980; Красная книга СССР, 1984; Кочетова, Парамонова, 1988; Скарлато, Старобогатов, 1989.

Source of information:

Starobogatov, Izzatullaev, 1980; USSR Red Book, 1984; Kochetova, Paramonova, 1988; Scarlato, Starobogatov, 1989.

**БЕДАНДОНАКИ
БОХТАРӢ**

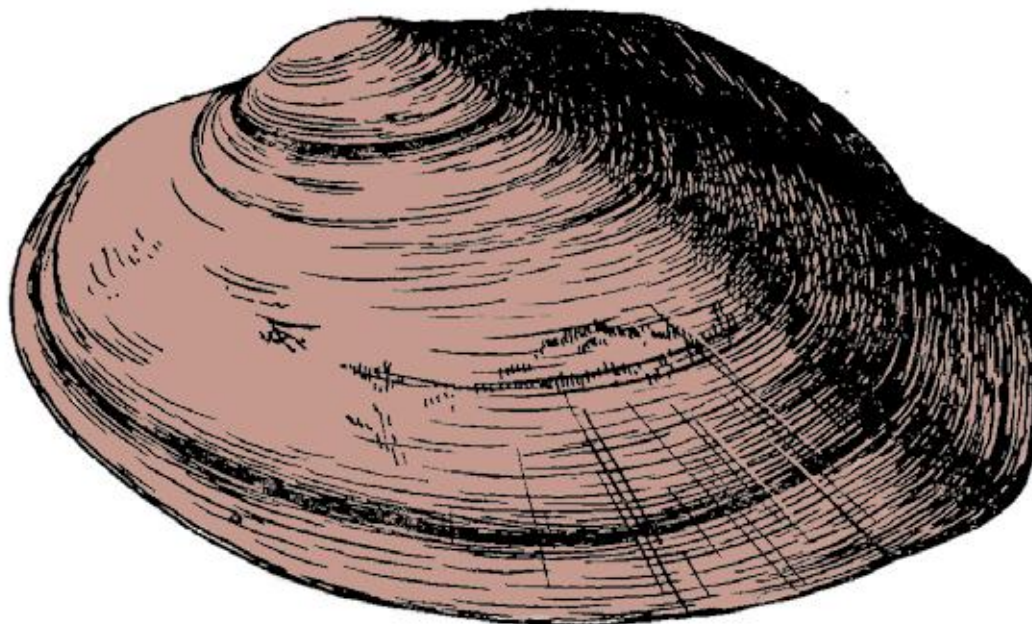
Colletopterum bactrianum
(Rolle, 1896)
Ҷатори Садафақҳо. *Unionida*
Оилаи Садафақҳо. *Unionidae*

**БАКТРИЙСКАЯ
БЕЗЗУБКА**

Colletopterum bactrianum
(Rolle, 1896)
Отряд Перловиц. *Unionida*
Семейство Перловиц. *Unionidae*

**BACTRIAN
COLLEOPTERUM**

Colletopterum bactrianum
(Rolle, 1896)
Unionoida order
Unionidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар ҳолати хатарноки маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Намуди эндемикӣ мебошад. Дар ҳудуди Тоҷикистони Шимолӣ дар ҳавзаи дарёи Сир волеҳӯрад.

Муҳити сукунат

Дар дарёҳо, кӯлҳо, каналу ҳавзҳои, ки обашон софу сустҷараёнанд ҳаёт ба сар мебарад. Дар қабати лойқа дар қабри то 2,5 метр зиндагӣ мекунад.

Саршумор

Саршумори ин намуд махсус ба ҳисоб гирифта нашудааст. Аҳён-аҳён волеҳӯрад. Дар ҳазинаи коллексионӣ қариб 10 намунаи он нигоҳ дошта мешавад.

Хусусиятҳои биологӣ

8–10 сол умр мебинанд. Тирамоҳ дар даруни ғалсамаи берунӣ тухм мегузорад. Дар он тухм кирмина, глохидияи дупалла инкишоф ёфта,

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Эндемичный вид. Встречается на территории Северного Таджикистана, в бассейне реки Сырдарья.

Места обитания

Живет в реках, озерах, каналах и прудах с прозрачной, медленно текущей водой на илистых грунтах на глубине до 2,5 м.

Численность

Специальные учеты численности не проводились. Встречается изредка. В коллекциях содержатся около 10 её видов.

Особенности биологии

Живет 8–10 лет. Осенью яйца откладываются внутрь наружных жабр. Здесь из них развиваются двустворчатые личинки-глохидии, некоторое время паразитирующие

Conservation Status

It is an endangered species. EN.

Distribution

Bactrian Colletopterum is an endemic species and it is found in the North of Tajikistan, in the Sirdarya River basin.

Habitat

This species lives in rivers, lakes, canals and pools with clear, slow flowing water. It lives in the silt layer at a depth till 2.5 meters.

Population

Population numbers of this specimen have not been accurately calculated. It is found rarely. Approximately 10 individuals have been preserved in the collection fund.

Biological characteristics

This species lives 8–10 years. It lays eggs inside external branchia during autumn. Bivalve Larvae of Bactrian Colletopterum develop from eggs, and parasitize on fish fins and branchia. Larva grows into a small mollusk after

чанде дар бол ва ғалсамаи моҳӣ паразитӣ мекунад. Баъди 5–7 ҳафта ба нармбадани хурде мубаддал гашта, ба қазри обанбор мефарояд ва мустақил ҳаёт ба сар мебарад. Аз боқимондаҳои организмҳои хурди обӣ ғизо мегирад. Дар тоза кардани об нақши муҳим мебозад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Чамъ овардани ғушмоҳии бедандонаҳо аз тарафи ҳаваскорон, ифлос шудани обанборҳо зимни фаъолияти хоҷагидорӣ инсон, тағйирёбии ноустувории сатҳи обанборҳо сабабҳои асосии маҳдуд гардидани саршумор ва муҳити сукунати бедандонаки бохтарӣ мебошанд.

Парвариш дар шароити сунъӣ

Имконпазир аст.

Тадбирҳои хифз

Пешгирии ифлосшавии обанборҳо аз партовҳои саноатӣ, нигоҳдории речаи доимии гидрологӣ ба афзудани саршумор ва пурзӯр гардидани хифзи бедандонаки бохтарӣ мусоидат мекунад.

на плавниках и жабрах рыб. Через 5–7 недель, превращаясь в маленького моллюска, опускается на дно водоема и ведет самостоятельный образ жизни. Питается остатками мелких водных организмов. Играет важную роль в очищении воды.

Лимитирующие факторы

Любительский сбор раковины беззубки, загрязнение водоёма в процессе хозяйственной деятельности человека, неустойчивость уровня водоема являются основными причинами ограничения численности и места обитания бактрийской беззубки.

Разведение

Возможно.

Меры охраны

Сохранение водоёмов от загрязнения промышленными отходами, соблюдение постоянного гидрологического режима способствуют увеличению численности и усилению охраны бактрийской беззубки.

5–7 weeks, descends deeply down the water reservoir and leads gregarious habit. It feeds on the small water organisms. It plays an important role in filtering water.

Limiting factors

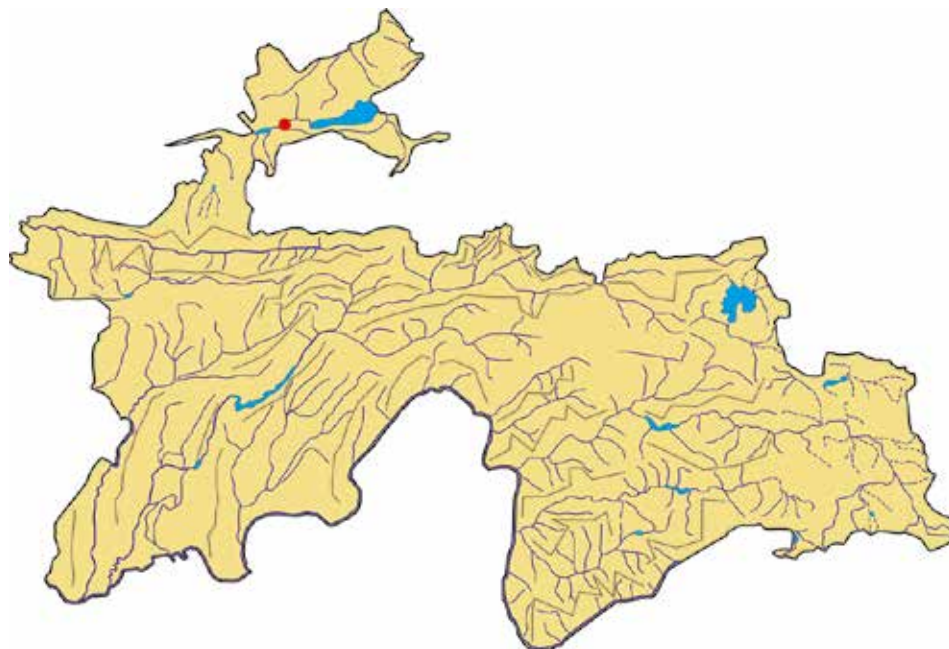
Amateur collection of Bactrian Colletopterum, pollution of the reservoir in the course of human activities, the instability of the reservoir level are the main reasons for limiting the size and habitat of Bactrian Colletopterum.

Artificial breeding capabilities

Artificial breeding is possible.

Conservation measures

Saving water reservoirs from pollution by industrial waste, compliance with the constant hydrological regime help to increase the number and to enhance the protection of Bactrian Colletopterum.

Сарчашмаи иттилоот:

Жадин, 1933, 1952; Старобогатов, Иззатуллаев, 1984; Иззатуллаев, 1988, 2009.

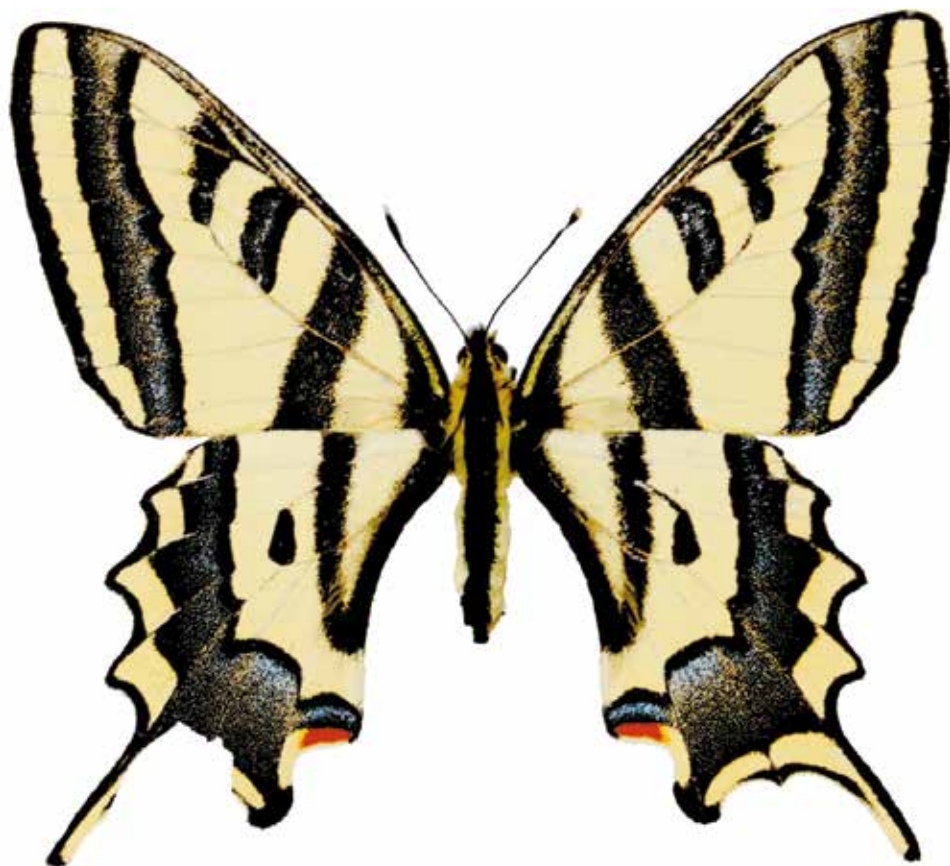
Источник информации:

Жадин, 1933, 1952; Старобогатов, Иззатуллаев, 1984; Иззатуллаев, 1988, 2009.

Source of information:

Zhadin, 1933, 1952; Starobogatov, Izzatullaev, 1984; Izzatullaev, 1988, 2009.

ҲАШАРОТ / НАСЕКОМЫЕ / INSECTA

**СЌЗАНАКИ
САМАРҚАНДИ**

Calopteryx samarcandica
(Bartenef, 1911)
Қатори Сўзанақҳо. Odonata
Оилаи Сўзанақҳои зебо.
Calopterygidae

**САМАРКАНДСКАЯ
СТРЕКОЗА**

Calopteryx samarcandica
(Bartenef, 1911)
Отряд Стрекозы. Odonata
Семейство Красивые стрекозы.
Calopterygidae

**SAMARCAND
CALOPTERYX**

Calopteryx samarcandica
(Bartenef, 1911)
Odonata order
Calopterygidae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Намуди эндемикии Тиёншони Ғарбӣ, Помиру Олой ва Ҳиндукуш ба ҳисоб меравад. Дар Қазоқистони Ҷанубӣ, Қирғизистон, Ўзбекистон, Туркменистони Ҷанубу Шарқӣ (Кӯхитанг) ва Афғонистони Шимолӣ паҳн гардидааст. Дар худуди Тоҷикистон танҳо дар водии дарёи Зарафшон (деҳаи Сўчина) ва атрофи шаҳри Душанбе ба қайд гирифта шудааст.

Мухити сукунат

Намуди ҳоси мавзёҳои кӯҳӣ аст. Дар соҳили дарёчаҳои, ки аз чашмасорон ғизо мегиранд, дучор меояд. Аҳён-аҳён дар соҳили каналу ҷӯйҳои наздиқӯҳӣ низ дучор меояд. Дар баландҳои 700–2500 метр аз сатҳи баҳр ба қайд гирифта шудааст.

Саршумор

Дар Тоҷикистон ба таври маҳдуд, аҳён-аҳён дучор меояд. Дар атрофи шаҳри Душанбе аз соли

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Считается эндемичным видом Западного Тянь-Шаня, Памира, Алая и Гиндукуша. Широко распространен в Южном Казахстане, Кыргызстане, Узбекистане, Юго-Восточном Туркменистане (Кухитанге) и Северном Афганистане. На территории Таджикистана представители данного вида были отмечены в долине реки Зерафшан (кишлак Суджина) и в окрестностях города Душанбе.

Места обитания

Является специфичным видом горной местности. Встречаются на берегах речек, берущих подпитку с мест, богатых родниками. Очень редко встречаются на берегах каналов и горных арыков. Отмечены на высотах 700–2500 метров над уровнем моря.

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Samarcand Calopteryx is endemic to Western Tien Shan, Pamir, Alai and Hindukush. It is widely spread in Southern Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Southeastern Turkmenistan (Kuhitang) and Northern Afghanistan. Within the territory of Tajikistan, it has only been found in Zarafshon River Valley (Sujina Village) and around Dushanbe.

Habitat

This species lives in the mountainous areas. It is found on the banks of small, spring fed rivers. Occasionally it is found on the banks of canals and mountain irrigation ditches. It has been registered at altitude of 700–2500 meters above sea level.

Population

This species is found in limited numbers, and very rarely observed in

1938 инҷониб ба қайд гирифта нашудааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Маълумот нест.

Омилҳои маҳдудкунанда

Таназзули муҳити зист, аз он ҷумла нобуд гардидани ҳавзаҳои хурди об, ки муҳити сукунати кирминаҳои сӯзанак мебошанд, боиси маҳдуд гардидани саршумори ин намуд мегарданд.

Парвариш дар шароити сунӣ

Маълумот нест.

Тадбирҳои ҳифз

Муҳити сукунати кирминаҳои сӯзанак–дарёву дарёчаҳое, ки аз чашмаҳои мегиранд, бояд таҳти муҳофизат қарор дода шаванд. Ба мақсади таҳия намудани чораҳои ҳифз ҷойҳои пахншавӣ ва хусусиятҳои биологӣ сӯзанакҳои самарқандӣ бояд муфассал омӯхта шаванд.

Численность

В Таджикистане встречаются крайне редко и в ограниченном количестве. В окрестностях города Душанбе не отмечались с 1938 года по настоящее время.

Особенности биологии

Сведений нет.

Лимитирующие факторы

Деградация окружающей среды, в том числе уничтожение малых водных бассейнов, которые являются средой обитания личинок стрекоз, становятся причиной ограничения численности данного вида.

Разведение

Сведений нет.

Меры охраны

Среда обитания личинок стрекоз, реки и речки, питающиеся водой из родников, должны быть взяты под охрану. С целью разработки природоохранных мер, следует детально изучить места распространения и биологические особенности самаркандской стрекозы.

Tajikistan. It hasn't been found around Dushanbe since 1938.

Biological characteristics

Information is not available.

Limiting factors

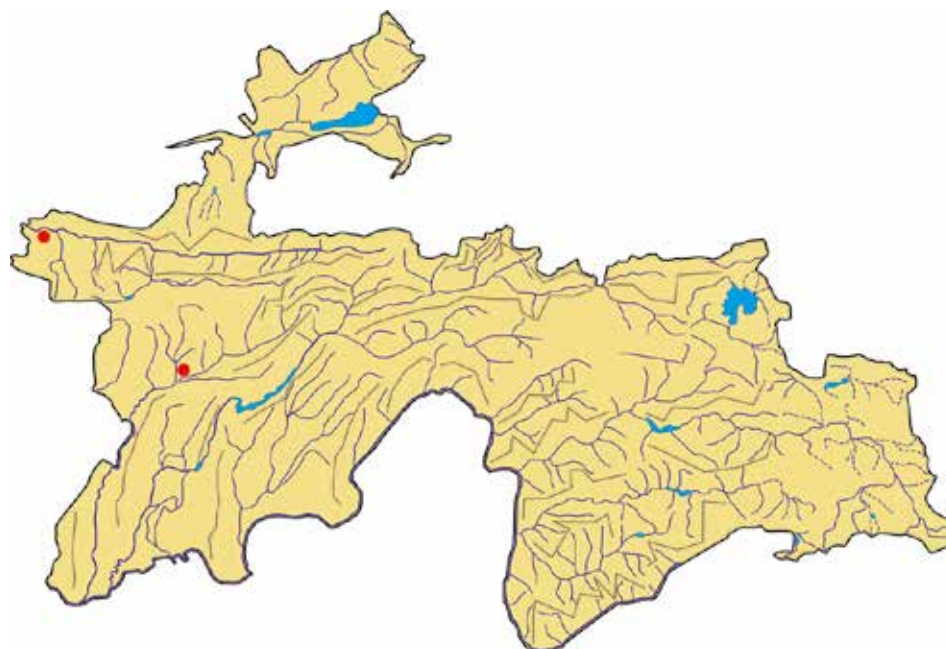
Environmental degradation, including the destruction of small water pools that are habitat for Samarcand Calopteryx, become a cause of limitation of the numbers of this species.

Artificial breeding capabilities

Information is not available.

Conservation measures

Habitat of Samarcand Calopteryx larvae are rivers and streams that feed the water from the springs need to be protected. In order to develop conservation measures, the place of distribution and biological characteristics of Samarcand Calopteryx should be studied in detail.

Сарчашмаи иттилоот:

Попова, 1951; Борисов, Харитонов, 2007; Борисов, 2008.

Источник информации:

Попова, 1951; Борисов, Харитонов, 2007; Борисов, 2008.

Source of information:

Popova, 1951; Borisov, Kharitonov, 2007; Borisov, 2008.

СЌЗАНАКИ ЗЕБО

Coenagrion scitulum (Rambur, 1842)
Қатори Сўзанақҳо. Odonata
Оилаи Сўзанақҳои тезпарвоз.
Coenagrionidae

КРАСИВАЯ СТРЕКОЗА

Coenagrionscitulum (Rambur, 1842)
Отряд. Стрекозы. Odonata
Семейство. Быстрокрылые
стрекозы. Coenagrionidae

DAINTY DAMSELFLY

Coenagrion scitulum (Rambur, 1842)
Odonata order
Coenagrionidae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Ареали ин намуд ба қитъаҳои чудагона тақсим шудааст. Дар кишварҳои Баҳри Миёназамин, Аврупои Ҷанубӣ ва Марказӣ, дар шимол то Бритониёи Кабир, кишварҳои назди Қавқоз, Эрон ва Осиёи Марказӣ паҳн гардидааст. Дар ҳудуди Тоҷикистони Марказӣ сўзанаки зебо дар қаторқӯхҳои Ҳисор ва Вахш ба қайд гирифта шудааст.

Мухити сукунат

Намудест, ки дар минтақаҳои кӯҳӣ волеҳӯрад. Дар ҳудуди Тоҷикистони Марказӣ дар баландҳои 1100–2300 метр аз сатҳи баҳр ба қайд гирифта шудааст. Қирминаҳои сўзанаки зебо дар қўлу қўлмақҳои обашон гарми ҷоринашавандаи сернаботот сукунат меёбанд.

Саршумор

Маълумот вучуд надорад.

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Ареал данного вида разделен на отдельные участки. В странах Средиземноморья, Южной и Центральной Европы, на севере простирается до Великобритании, стран Закавказья, Ирана и Центральной Азии. На территории Таджикистана красивая стрекоза отмечена в горных хребтах Гиссара и Вахша.

Места обитания

Вид, встречающийся в горной местности. На территории Центрального Таджикистана было отмечено на высотах 1100–2300 метров над уровнем моря. Личинки красивой стрекозы обитают в теплых озерах и лужайках, со стоячей водой и наличием растительности.

Численность

Сведений нет.

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

The habitat of this species is divided into different places. It is distributed around the Mediterranean Sea, Southern and Central Europe, stretches north to Great Britain, and countries close to the Caucasus, Iran and Central Asia. In the territory of Central Tajikistan, the Dainty Damselfly is found in the Hissor and Vakhsh mountain ranges.

Habitat

The Dainty Damselfly is found in the areas of mountainous terrain. In Central Tajikistan it has been registered at the altitude of 1100–2300 meters above sea level. The Dainty Damselfly's larvae live in lakes and pools with warm, stagnant, plant-filled water.

Population

Information is not available.

Хусусиятҳои биологӣ

Сӯзанаки зебо соле як маротиба афзоиш мекунад (намуди унивольтӣ). Давраи фаъолияти ҳаёти фардҳои болиғ ба моҳҳои май–август рост меояд.

Парвариш дар шароити сунъӣ

Маълумот нест.

Омилҳои маҳдудкунанда

Зери таъсири фаъолияти хоҷагидорӣ инсон хушкдани кӯлмакҳо ва ба сифати обхӯраи чорво истифода бурдани онҳо, ки ҷойи зисти кирминаҳои сӯзанаки зебо мебошанд, сабаби асосии маҳдуд гардидани саршумори ин намуд гардидааст.

Тадбирҳои ҳифз

Таҳти муҳофизат қарор додани ҷойҳои, ки кирминаҳои сӯзанаки зебо зиндагӣ мекунад (кӯлҳои хурди кӯҳӣ). Таҳқиқ кардани сӯзанаки зебо дар мамнуъгоҳи «Ромит», ки солҳои 80–уми асри ХХ ҷамоаи хурди он ба қайд гирифта шудааст. Ба мақсади таҳия намудани ҷораҳои ҳифз ҷойҳои паҳншавӣ ва хусусиятҳои биологӣ сӯзанаки зебо бояд муфассал омӯхта шавад.

Особенности биологии

Красивая стрекоза размножается один раз в год (унивольтный вид). Май–август являются периодом активности зрелых особей.

Разведение

Сведений нет.

Лимитирующие факторы

Основной причиной ограничения численности данного вида стало засыхание лужаек в результате человеческой деятельности и их использование в качестве водопоя для скота, которые являются местом обитания личинок красивой стрекозы.

Меры охраны

Взятие под охрану мест обитания личинок красивой стрекозы (малые горные озера). Исследование красивой стрекозы в заповеднике «Рамит», где в 80-е годы была отмечена их небольшая популяция. С целью разработки охранных мер, должны быть детально изучены места распространения и биологические особенности красивой стрекозы.

Biological characteristics

Dainty damselfly reproduces once a year (univoltine type). It reaches maturity between May and August.

Artificial breeding capabilities

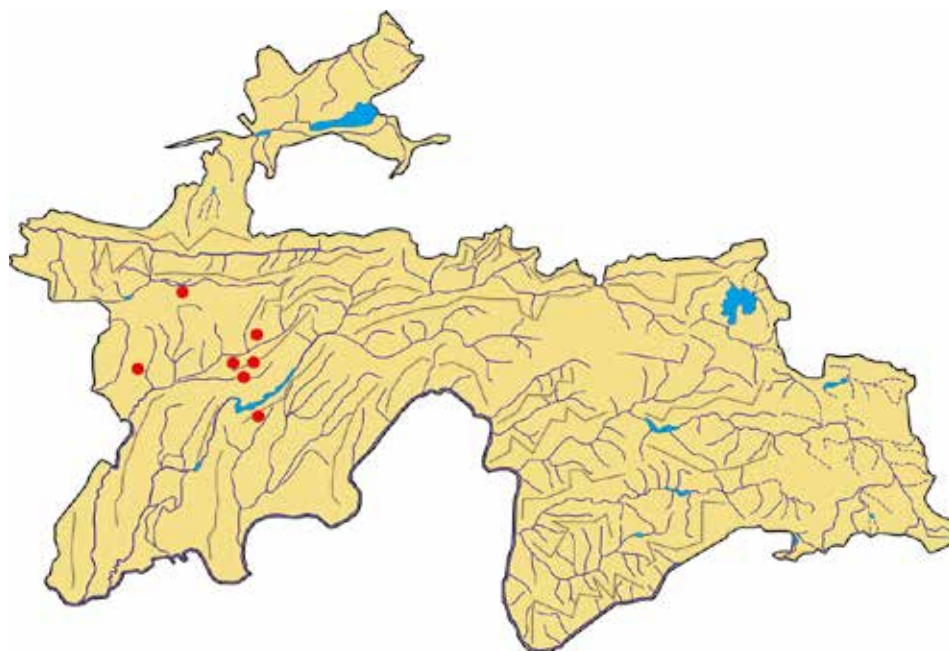
Information is not available.

Limiting factors

The main reason for limiting the number of this species was drying of lawns as a result of human activities and their use as a stock watering, which are the habitat of Dainty Damselfly larvae.

Conservation measures

Among the conservation measures there are taking protected of habitats of Dainty Damselfly larvae (small mountain lakes), studying of Dainty Damselfly in the Nature Reserve «Romit», where their small population was noted in the 80–ies. In order to develop protective measures, the habitat and biological features of Dainty Damselfly should be studied in detail.

Сарчашмаи иттилоот:

Борисов, Харитонов, 2007; Schoter, Borisov, 2012.

Источник информации:

Борисов, Харитонов, 2007; Schoter, Borisov, 2012.

Source of information:

Borisov, Kharitonov, 2007; Schoter, Borisov, 2012.

**СЌЗАНАКИ
КИРИЧЕНКО**

Anormogomphus kiritshenkoi
(Bartenet)
Қатори Сўзанақҳо. Odonata
Оилаи Сўзанақҳои гомфидия.
Gomphidae

**СТРЕКОЗА
КИРИЧЕНКО**

Anormogomphus kiritshenkoi
(Bartenet)
Отряд. Стрекозы. Odonata
Семейство. Стрекозы гомфидия.
Gomphidae

**KIRICHENKO
DRAGONFLY**

Anormogomphus kiritshenkoi
(Bartenet)
Odonata order
Gomphidae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Ареали ин намуд қисми чанубу ғарбии Осиё, чанубу шарқии Туркия, Покистон ва Ҳиндустон, соҳилҳои Мекрану халиҷи Форс ва поёноби дарёи Сирро фаро мегирад. Дар Осиёи Марказӣ аён-аён дар ҳудуди Қазоқистони Чанубӣ, Ўзбекистон ва канали Қароқум (Туркменистон) паҳн гардидааст. Дар ҳудуди Тоҷикистон дар поёноби дарёи Вахш (мамнуъгоҳи «Бешан палангон») ва атрофи Қумсангир ба қайд гирифта шудааст.

Мухити сукунат

Дар дарё ва кӯлҳои обашон доимӣ чоришаванда вомерӯрад. Қирминаҳоаш дар дарёҳои дар ҳамворӣ чойгир буда ва обҳои равони иншоотҳои обёрикунанда, ки соҳилашон бо гил ва қум пӯшида шудааст дучор меояд.

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Ареал данного вида охватывает юго-западную часть Азии, юго-восточную часть Турции, Пакистан и Индию, побережья Мекрана, Персидского залива и низовья реки Сырдарья. В Центральной Азии данный вид имеет редкое распространение на территории Южного Казахстана, Узбекистана и Каракумского канала (Туркменистан). На территории Таджикистана стрекозы отмечены в низовьях реки Вахш (заповедник «Тигровая балка») и в окрестностях Қумсангира.

Места обитания

Встречаются в реках и озерах, с постоянно протекающей водой. Их личинки встречаются в реках, расположенных на равнине и проточных водах ирригационных

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Kirichenko Dragonfly is spread across southwest Asia, southeastern Turkey, Pakistan and India, the shores of Mekran, the Persian Gulf, and downstream of Sirdarya River. In Central Asia it is occasionally observed within the territories of Southern Kazakhstan, Uzbekistan and Kara-Kum Canal (Turkmenistan). In Tajikistan, Kirichenko Dragonfly has been registered in downstream of the Vakhsh River («Tigrovaya Balka» Nature Reserve) and around Qumsangir.

Habitat

It is found in rivers and lakes with permanent influent water. Its larvae are found in rivers located in plains, and have also been observed in irrigation facilities, where banks are covered with silt and sand.

Саршумор

Маълумот вучуд надорад.

Хусусиятҳои биологӣ

Кирминаҳояш эндобентосии пелопсаммофилий мебошанд. Инкишофи давраи ба балоғатрасӣ 4 сол давом мекунад. Наслдиҳӣ шабона ҷараён мегирад. Фардҳои болиғи он шабона ба рӯшноии фаробунафш парида меоянд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Маълум нест.

Парвариш дар шароити сунъӣ

Парвариш қарда нашудааст.

Тадбирҳои ҳифз

Ба мақсади таҳия намудани ҷораҳои ҳифз, ҷойҳои паҳншавӣ ва хусусиятҳои биологии сӯзанаки Кириченко бояд муфассал омӯхта шавад. Ҳифзи ҷамоаи ин намуд ва мавзӯҳои ҳоси зисти онро дар мамнӯъгоҳи «Бешай палангон» зери муҳофизати ҷиддӣ қарор додан лозим аст.

сооружений, берега которых покрыты глиной и песком.

Численность

Сведений нет.

Особенности биологии

Их личинки являются эндобентосом пелопсаммофилии. Развитие периода зрелости длится 4 года. Выведение потомства происходит ночью. Их зрелые особи прилетают ночью на ультрафиолетовые лучи.

Лимитирующие факторы

Не известны.

Разведение

Разведение не производилось.

Меры охраны

С целью разработки природоохранных мер, должны быть детально изучены места распространения и биологические особенности стрекозы Кириченко. Следует взять под строгий контроль защиту популяции данного вида, а также особые районы их обитания в заповеднике «Тигровая балка».

Population

Information is not available.

Biological characteristics

Its larvae represent endobenthos pelop-sammophils. Maturity develops over four years. Extirpation is conducted at nights. Mature individuals come flying attracted by ultraviolet light during nights.

Limiting factors

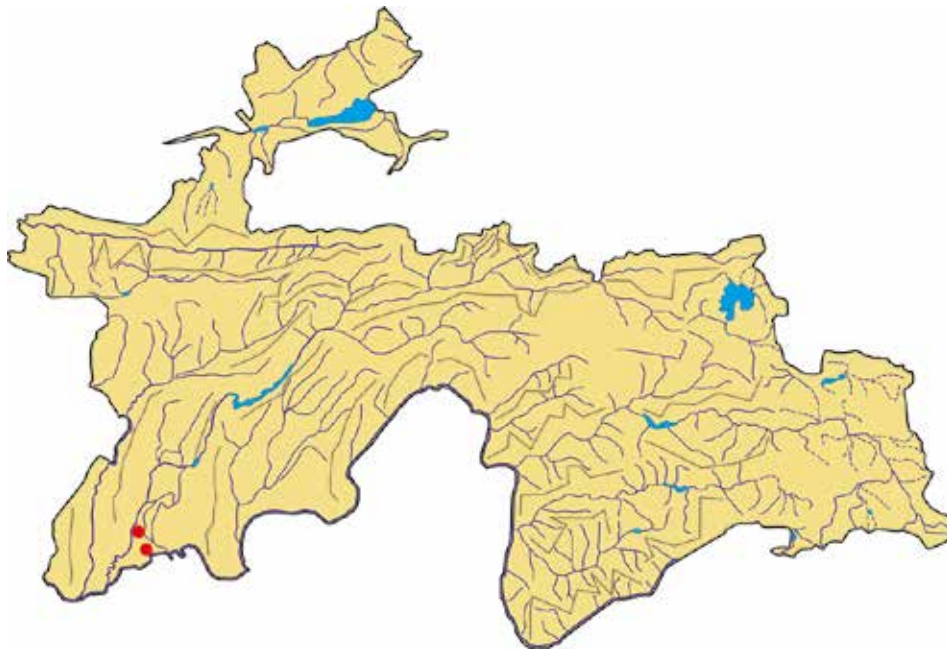
The limiting factors are not clear.

Artificial breeding capabilities

It has not yet been exposed to breeding programs.

Conservation measures

In order to develop conservation measures, the spread of space and biological features of Kirichenko Bragoffies must be studied in detail. It is necessary to take strict control of the protection of the population of this species, as well as specific areas of its habitats in «Tigrovaya Balka» Nature Reserve.

Сарчашмаи иттилоот:

Suhling, Muller, 1996; Борисов, 2008 а, 2008 б.

Источник информации:

Suhling, Muller, 1996; Борисов, 2008 а, 2008 б.

Source of information:

Suhling, Muller, 1996; Borisov, 2008 а, 2008 б.

СЌЗАНАКИ ЛЕФЕБВР

Onychogomphus lefebvrii
(Rambur, 1842)
Қатори Сўзанақҳо. *Odonata*
Оилаи Сўзанақҳои гомфидия.
Gomphidae

СТРЕКОЗА ЛЕФЕБВР

Onychogomphus lefebvrii
(Rambur, 1842)
Отряд Стрекозы. *Odonata*
Семейство Стрекозы гомфидия.
Gomphidae

PALE PINCERTAIL

Onychogomphus lefebvrii
(Rambur, 1842)
Odonata order
Gomphidae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар Туркияи Шарқӣ, Миср, мамолики Шарқи Наздик, чумхуриҳои Қавқоз, Эрон, Туркманистони Чанубӣ, Қазокистони Чанубӣ, Қирғизистон ва Тоҷикистон паҳн гардидааст. Дар Тоҷикистон сўзанаки Лефевр дар 4 нуқтаи паҳншавии он дар атрофи Даҳанакиик, мавзеи Ромит, Файзобод ва Кӯлоб ба қайд гирифта шудааст.

Мухити сукунат

Дар кӯҳсор ба назар мерасад. Кирминааш дар дарёчаву рӯдҳои обашон қисман шӯртаъм, ки қаъри онҳо аз сангрезаҳо иборат аст, дар баландҳои 650–1300 метр аз сатҳи баҳр инкишоф меёбад. Дар рӯду ҷӯйборҳои сунӣ онро дарёфт накардаанд.

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Данный вид распространен в Восточной Турции, Египте, в странах Ближнего Востока, в Кавказских республиках, Иране, южной части Туркменистана, Южном Казахстане, Кыргызстане и Таджикистане. В Таджикистане стрекоза Лефевр отмечается в 4 точках распространения в окрестностях Даханакика, Рамита, Файзабада и Куляба.

Места обитания

Отмечается в горах. Личинки стрекозы развиваются в водах рек и речек, частично соленых, дно которых состоит из щебня, на высотах 650–1300 метров над уровнем моря. Они не были обнаружены в искусственных речках и каналах.

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Pale Pincertail is spread in Eastern Turkey, Egypt, the Middle East, in the Caucasus republics, Iran, southern Turkmenistan, southern Kazakhstan, Kyrgyzstan and Tajikistan. In Tajikistan, Pale Pincertail is noted in 4 distribution points around Dahanakiik, Romit, Faizobod and Kulob.

Habitat

It is found in the mountains. Pale Pincertail larvae develop in the waters of rivers and streams, partially saline, the bottom of which is made up of gravel, at an altitude of 650–1300 meters above sea level. They were not found in artificial rivers and canals.

Population

It is not identified.

Biological characteristics

It is not studied.

Саршумор

Муайян карда нашудааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Таҳқиқ нагардидааст.

Парвариш дар шароити сунъӣ

Маълумот вучуд надорад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Аз байн рафтани рӯду дарёҳое, ки сукунатгоҳи кирминаҳои сӯзанак мебошанд, дар натиҷаи фаъолияти инсон ва бунёди минтақаҳои истироҳатӣ дар ин мавзёҳо боиси аз байн рафтани он мегардад.

Тадбирҳои ҳифз

Ҳифз намудани маҳалҳои сукунати кирминаҳои сӯзанак (дарёчаҳои рӯдҳое, ки аз чашмаҳо манбаъ мегиранд) яке аз тадбирҳои асосии ҳифзи сӯзанакҳои Лефевр мебошад.

Численность

Не определена.

Особенности биологии

Не изучена.

Разведение

Сведений нет.

Лимитирующие факторы

Уничтожение каналов и рек, являющихся местами обитания личинок стрекозы, в результате деятельности человека и строительства зон отдыха становится причиной их исчезновения.

Меры охраны

Охрана мест обитания личинок стрекозы (маленькие речки и каналы, берущие свое начало из родников) является одной из основных мер охраны стрекозы Лефевр.

Artificial breeding capabilities

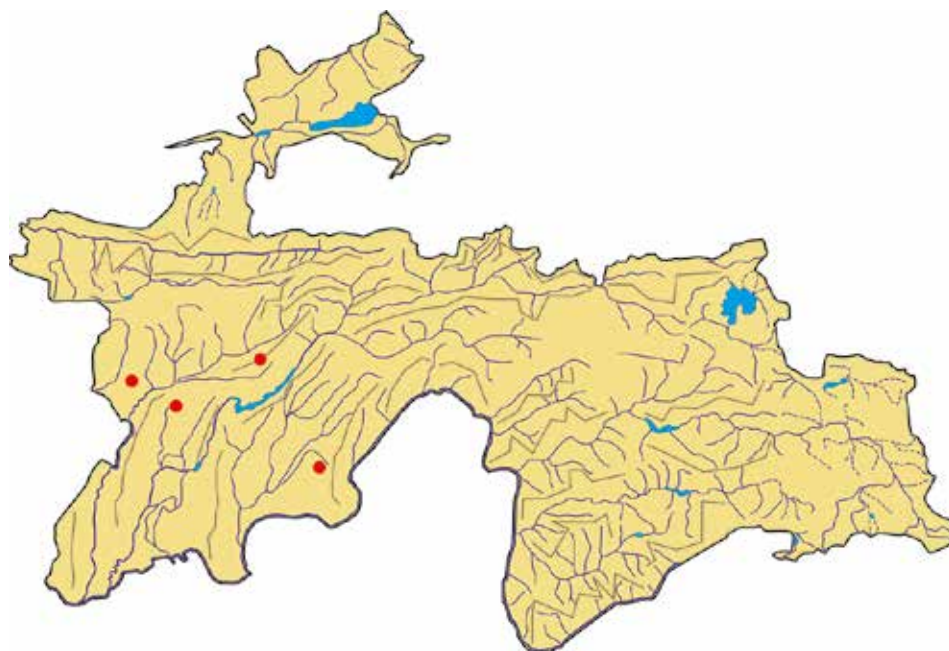
Information is not available.

Limiting factors

Destruction of canals and rivers that are habitats for Pale Pincertail larvae, as a result of human activities and the construction of recreational areas, are the cause of their disappearance.

Conservation measures

Protecting the habitat of Pale Pincertail larvae (where rivers and streams are spring fed) is considered to be one of the primary measures in the conservation of Pale Pincertail.

Сарчашмаи иттилоот:

Борисов, 2008; Dumont, Haritonov, Borisov, 1992; Suhling, Muller, 1996.

Источник информации:

Борисов, 2008; Dumont, Haritonov, Borisov, 1992; Suhling, Muller, 1996.

Source of information:

Borisov, 2008; Dumont, Kharitonov, Borisov, 1992; Suhling, Muller, 1996.

СЌЗАНАКИ ИФТИХОРИ

ПОЧЕТНАЯ СТРЕКОЗА

**CROWN-POSSESSING
DRAGONFLY**

Cordulegaster coronata (Rambur,1842)
Қатори Сўзанақҳо. Odonata
Оилаи Сўзанақҳои шашпар.
Cordulegastridae

Cordulegaster coronata (Rambur,1842)
Отряд Стрекозы. Odonata
Семейство Шестикрылые стрекозы.
Cordulegastridae

Cordulegaster coronata (Rambur,1842)
Odonata order
Cordulegastridae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир.VU.

Паҳншавӣ

Намуди эндемикии Тиёншон, Помиру Олой ва Ҳиндукуш аст. Дар Қазоқистони Чанубӣ, Қирғизистон, Ўзбекистон, Туркменистони Чанубу Шарқӣ ва Афғонистон паҳн гардидааст. Дар Тоҷикистон дар Ҳисору Дарвоз дучор меояд.

Муҳити сукунат

Хоси кӯҳсор мебошад. Дар баландҳои 700–3200 метр аз сатҳи баҳр мушоҳида мешавад. Кирминааш асосан дар дарёву дарёчаҳои кӯҳӣ, ки аз барфу чашмаҳо ғизо мегиранд, инкишоф меёбад. Аҳён–аҳён дар чӯю каналҳои доманакӯҳҳо низ дучор меояд.

Саршумор

Маълумот вучуд надорад.

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Эндемичный вид Тянь–Шаня, Памиро–Алая и Гиндукуша. Данный вид распространен в Южном Казахстане, Кыргызстане, Узбекистане, в юго–восточной части Туркменистана и Афганистане. В Таджикистане можно встретить в Гиссаре и Дарвазе.

Места обитания

Является характерным для горной местности. Наблюдается на высотах 700–3200 метров над уровнем моря. Личинки, в основном, развиваются в горных реках и речках, питающихся талым снегом и родниковой водой. Также очень редко встречаются в предгорных арыках и каналах.

Численность

Сведений нет.

Особенности биологии

Полностью не изучены. Личинки развиваются 3–4 года. Активный период зрелых особей приходится на июнь - сентябрь.

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Crown–possessing dragonfly is endemic to Tien Shan, Pamir–Alai and Hindukush. It is spread across Southern Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Southeastern Turkmenistan and Afghanistan. In Tajikistan it is found in Hissor and Darvoz.

Habitat

It is found in the mountain areas. It is observed at the altitudes of 700–3200 meters above sea level. Its larvae primarily grow in the mountain rivers and brooks which originate from snow and springs. It is occasionally observed in foothill streams and canals.

Population

Information is not available.

Biological characteristics

It has not been exposed to complete studies. Its larvae reach maturity within 3–4 years. The active period of

Хусусиятҳои биологӣ

Пурра таҳқиқ нагардидааст. Кирминааш 3–4 сол инкишоф меёбад. Давраи ғаёли фардҳои болиғ ба моҳҳои июн–сентябр рост меояд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Аз таъсири инсон хушкдани оби ҳавзаҳои, ки зочаҳои сӯзанак сукунат доранд, боиси камшумории он мегардад.

Тадбирҳои ҳифз

Дар мамнуъгоҳи «Ромит» ин намудро таҳқиқ намудан лозим аст. Рӯди дарёчаҳои, ки кирминаи сӯзанак ифтихорӣ сукунат меёбад, бояд таҳти муҳофизат қарор дода шаванд.

Лимитирующие факторы

Высыхание воды в бассейне, где обитают куколки стрекозы, в результате деятельности человека, становится причиной уменьшения численности данного вида.

Меры охраны

В заповеднике «Ромит» необходимо провести исследование данного вида. Следует взять под охрану каналы и речки, где обитают личинки почётной стрекозы.

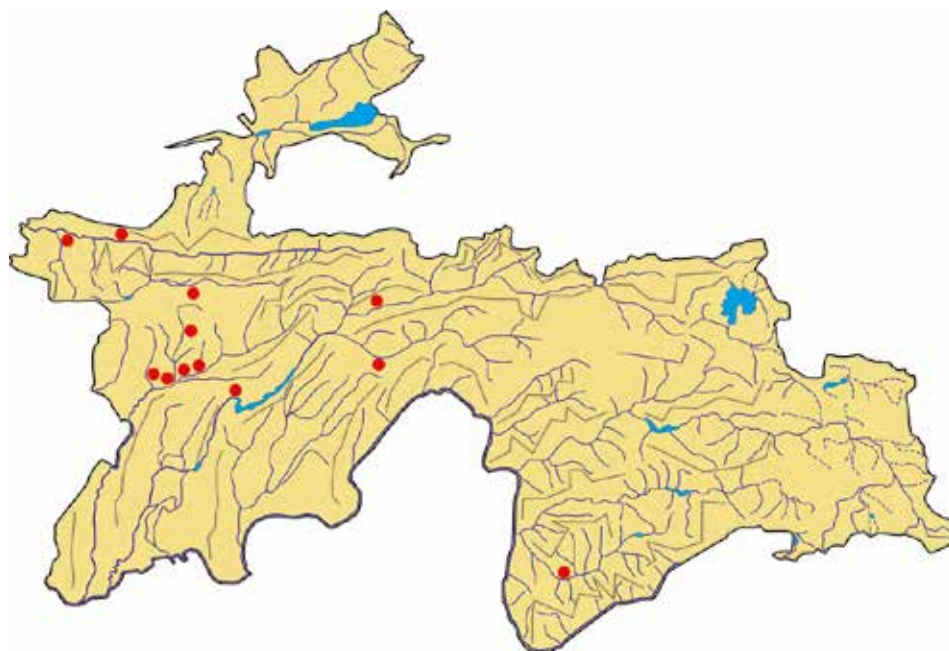
mature individuals takes place from June to September.

Limiting factors

As a result of human activities, drying of water in the pool, where chrysalis of dragonfly live, causes reduction in the number of this species.

Conservation measures

It is necessary to conduct a study of this species in the Nature Reserve Romit. It is necessary to take under protection canals and rivers, where the larvae of Crown-Possessing Dragonflies live.

Сарчашмаи иттилоот:

Попова, 1951; Борисов, 2008; Борисов, Харитонов, 2008.

Источник информации:

Попова, 1951; Борисов, 2008; Борисов, Харитонов, 2008.

Source of information:

Popova, 1951; Borisov, 2008; Borisov, Kharitonov, 2008.

СЌЗАНАКИ ИМПЕРАТОРӢ

Anax imperator (Leach, 1915)
Қатори Сўзанақҳо. *Odonata*
Оилаи Сўзанақҳои болҳояшон
баробарнаҳлӯ. *Aeshnidae*

ИМПЕРАТОРСКАЯ СТРЕКОЗА

Anaximperator (Leach, 1915)
Отряд Стрекозы. *Odonata*
Семейство Стрекозы с
равнобедренными крыльями.
Aeshnidae

EMPEROR DRAGONFLY (BLUE EMPEROR)

Anax imperator (Leach, 1915)
Odonata order
Aeshnidae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар тамоми Африқову Аврупо, дар Шарқ бошад то Скандинавия дучор меояд. Дар Осиё дар қисми ҷанубии назди Урал, Қазоқистон, Тоҷикистон, Туркменистон, қисми шимоли Эрону Афғонистон ва шимолу ғарби Ҳиндустон паҳн гаштааст.

Мухити сукунат

Дар Тоҷикистон мухити сукунати ин намуд ҳамворию кӯҳҳо (то баландҳои 2200 метр аз сатҳи баҳр)–ро дар бар мегирад. Қирминааш дар кӯлҳои начандон калони сернаботот сукунат меёбад. Дар ҷўю ҷўйборҳо низ маскун мешавад.

Саршумор

Маълумот мавҷуд нест.

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Встречается по всей Африке и Европе, а на востоке– до Скандинавских стран. Распространен в Азии, на юге Урала, в Казахстане, Таджикистане, Туркменистане, в северной части Ирана и в Афганистане, а также в северо–западной части Индии.

Места обитания

В Таджикистане места обитания данного вида включает в себя равнины и горы (на высоте до 2200 метров над уровнем моря). Личинки обитают в небольших озерах, изобилующих растениями. Также могут обитать в арыках и каналах.

Численность

Сведений нет.

Особенности биологии

Полностью не изучены. Производит потомство раз в год. Период полета

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Emperor Dragonfly (blue emperor) is found across Africa, Europe until Scandinavia. It is distributed in Asia, across the southern part of the Urals, Kazakhstan, Tajikistan, Turkmenistan, the northern part of Iran and Afghanistan, and northwestern India.

Habitat

In Tajikistan, the habitat of this species includes the plains and the mountains (at an altitude of 2200 meters above sea level). The larvae live in small lakes teeming with plants. Also they can live in ditches and canals.

Population

Information is not available.

Biological characteristics

It has not been exposed to complete studies. It reproduces once a year. Flight period of the Emperor

Хусусиятҳои биологӣ

Пурра таҳқиқ нагардидааст. Соле як маротиба насл медиҳад. Давраи парвози сӯзанаки болиғ аз охири моҳи апрел оғоз шуда, то моҳи август идома меёбад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Дар натиҷаи фаъолияти кишоварзии инсон муҳити сукунати кирминаи ин сӯзанак (қўлҳои начандон калон) маҳдуд ва ё пурра аз байн рафта боиси тадриҷан кам гаштани он дар табиат мешавад.

Тадбирҳои ҳифз

Муҳити сукунати кирминаи сӯзанаки императорӣ, яъне дарёчаҳои хурди қўхиро, дар мамнуъгоҳи «Ромит» зери муҳофизат қарор додан зарур аст.

зрелой стрекозы продолжается с конца апреля до августа.

Лимитирующие факторы

В результате сельскохозяйственной деятельности человека места обитания личинки стрекозы ограничиваются (небольшие озера), или полностью исчезают, что становится причиной их постепенного уменьшения в природе.

Меры охраны

Следует взять под охрану места обитания личинок императорской стрекозы, то есть маленькие горные речки на территории Рамитского заповедника.

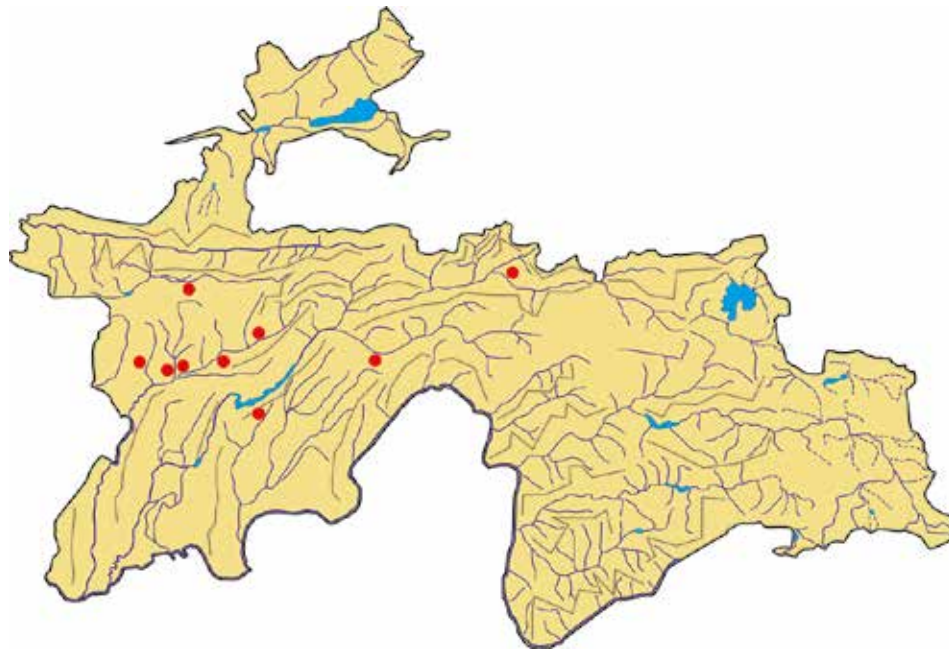
Dragonfly begins in late April, and continues until August.

Limiting factors

The natural habitats of this dragonfly’s larvae (small lakes) have become restricted and at times completely disappear as the result of agricultural activities. This has led to decreasing of its numbers.

Conservation measures

It is necessary to conserve the habitat of the Emperor Dragonfly’s larvae, i.e., small mountain streams in Romit Nature Reserve.

Сарчашмаи иттилоот:

Попова, 1951; Борисов, Харитонов, 2008.

Источник информации:

Попова, 1951; Борисов, Харитонов, 2008.

Source of information:

Popova, 1951; Borisov, Kharitonov, 2008.

**СЌЗАНАКИ
ХАРИТОНОВ**

Sympetrum haritonovi (Borisov, 1983)
Қатори Сўзанақшо. *Odonata*
Оилаи Сўзанақшои ҳақиқӣ.
Libellulidae

**СТРЕКОЗА
ХАРИТОНОВА**

Sympetrum haritonovi (Borisov, 1983)
Отряд Стрекозы. *Odonata*
Семейство Настоящие стрекозы.
Libellulidae

DWARF DARTER

Sympetrum haritonovi (Borisov, 1983)
Odonata order
Libellulidae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар худуди Туркия, қисми шимолии Эрон, Афғонистон, Покистон, шимолу ғарби Ҳиндустон ва Осиёи Марказӣ паҳн гардидааст. Дар Тоҷикистон ин намуд дар қаторкӯҳҳои Олой, Пётри I, Ҳисор, Қаротегин, Ҳазратишоҳ ва Помир ба қайд гирифта шудааст.

Мухити сукунат

Хоси кӯҳсор аст. Дар баландҳои 800–3550 метр аз сатҳи баҳр дучор меояд. Қирминааш дар шибарҳое, ки бинобар заҳид баромадани обҳои зеризаминӣ дар нишебҳои кӯҳ ва водии дарёҳо ба вучуд омадаанд, сукунат дорад. Дар баландҳои зиёда аз 2300 метр аз сатҳи баҳр дар чашмаҳои обшон гарм инкишоф меёбад.

Саршумор

Аҳён–аҳён дучор мешавад. Шумораи ин намуд дар чашмаҳои обшон гарми Помир зиёд шуда метавонад. Моҳи августи соли 1984 зичии он дар минтақаҳои чашмаҳои

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Распространена на территории Турции, в северной части Ирана, Афганистане, Пакистане, на северо–западе Индии и в Центральной Азии. В Таджикистане данный вид отмечен в горных хребтах Алая, Петра I, Гиссара, Каратегина, Хазратишоха и на Памире.

Места обитания

Является характерной для горной местности. Встречается на высотах 800–3550 метров над уровнем моря. Личинки обитают в болотистых местах, образующихся в результате выхода подземных вод на поверхность на склонах гор и долинах рек. Развиваются на высоте свыше 2300 метров над уровнем моря, в горячих источниках.

Численность

Встречается крайне редко. Численность этого вида может

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Dwarf Darter is spread across Turkey, northern part of Iran, Afghanistan, Pakistan, northwestern India and Central Asia. In Tajikistan, it has been found in the mountain ranges of Alai, Peter I, Hissor, Qarotegin, Hazratishoh and Pamir.

Habitat

It is specific to the mountain areas. It occurs at the altitudes of 800–3550 meters above sea level. Its larvae live in wetlands resulting from release of groundwater to the surface on the slopes of the mountains and river valleys. It grows at the altitudes over 2300 meters above sea level in hot water springs.

Population

It is a rare species. The numbers of this species can increase in the Pamir hot water springs. In August 1984,

гарм, аз ҷумла Чавшангоз 10 ва дар Челонди то 40 фардро дар 1 м² ташкил дод.

Хусусиятҳои биологӣ

Давраи ҷабҳаи сӯзанаки болиғ моҳҳои июн–октябрро дар бар мегирад. Қирминаш дар байни растаниҳои обӣ ва ҷойҳои лойқаи обашон ифлос мешавад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Бенизом ҷаронидани ҷорво таназзули муҳити сукувати қирминаи ин сӯзанак ва истифода бурдани ҷашмаҳои гармишифобахш бо мақсади табобату истироҳати омилҳои асосии маҳдудкунандаи шумораи он мегардад.

Тадбирҳои ҳифз

Таҳқиқ ва ҳифзи сӯзанаки Харитоновро дар мамнуъгоҳи «Ромит» ба роҳ мондан лозим аст. Аз ҷашмаҳои обашон гарм кофтани ҷӯй ва шибарзорҳо дар маҳалҳои зисти ин сӯзанак ба афзудани шумораи намуд мусоидат менамояд.

увеличиться в горячих источниках Памира. В августе 1984 года их плотность на территории горячих источников составляла, в том числе в Джавшангозе 10 и Желонди до 40 особей на 1 м².

Особенности биологии

Активным периодом зрелой стрекозы являются июнь–октябрь. Личинки обитают среди водных растений и арычной тины с грязной водой.

Лимитирующие факторы

Беспорядочный выпас скота, будучи причиной деградации мест обитания личинки данной стрекозы, и использование горячих и целебных источников в целях лечения и отдыха являются основными ограничивающими факторами ее численности.

Меры охраны

Необходимо провести исследование и защиту стрекозы Харитонова в Рамитском заповеднике. В местах обитания данной стрекозы выкапывание арыков от горячих источников и образование болотистых мест способствуют увеличению численности этого вида.

its density in the areas of hot springs, including Javshangoz, comprised of 10 individual specimens, and in Jelondi up to 40 individual specimens were observed per one square meter.

Biological characteristics

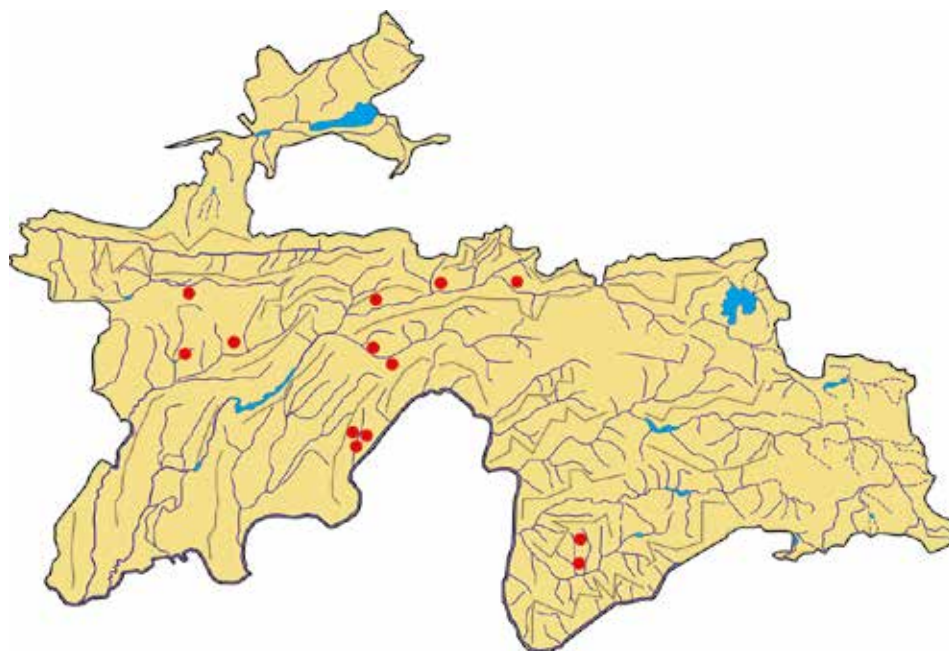
The active period of maturity for this dragonfly takes place annually between June and October. Its larvae live among water plants in irrigation canal silt with muddy water.

Limiting factors

Unrestricted livestock grazing has contributed to the degradation of this dragonfly's larval habitat. The use of hot and healing springs has decreased population numbers.

Conservation measures

It is necessary to carry out a study and protection of Dwarf Darter in the Romit Nature Reserve. The habitat of this dragonfly, digging of irrigation ditches from the hot springs and marshy places, increases the number of this species.

Сарчашмаи иттилоот:

Борисов, Харитонов, 2004, 2008; Dumont, Borisov, Seidenbusch, 1995; Schroter, 2010.

Источники информации:

Борисов, Харитонов, 2004, 2008; Dumont, Borisov, Seidenbusch, 1995; Schroter, 2010.

Source of information:

Borisov, Kharitonov, 2004, 2008; Dumont, Borisov, Seidenbusch, 1995; Schroter, 2010.

ГАҶВОРАЧУНБОНИ ДАРАХТӢ

Hierodula teneudentata
(Saussure, 1869)

Қатори Гаҳвораҷунбонҳо. Mantoptera
Оилаи Гаҳвораҷунбонҳо. Manteidae

ДРЕВЕСНЫЙ БОГОМОЛ

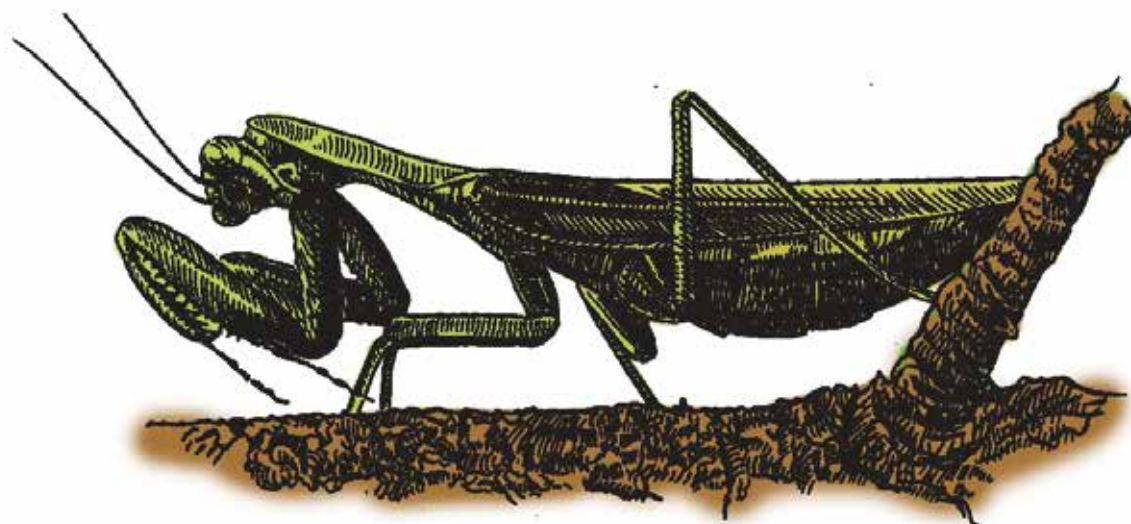
Hierodula teneudentata
(Saussure, 1869)

Отряд Богомолы. Mantoptera
Семейство Богомолы. Manteidae

TREE (PRAYING) MANTIS

Hierodula tenuidentata
(Saussure, 1869)

Mantoptera order
Manteidae family

Мақоми ҳифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар Тоҷикистон дар водиҳои Ҳисор, Вахш ва Фарғона (ғайр аз биёбони регзор) воমেҳӯрад. Дар қӯҳҳои ҳамшафати ин ноҳияҳо дар баландии зиёда аз 1700 метр аз сатҳи баҳр дучор намешавад.

Муҳити сукунат

Соқини муқаррарии буттаву дарахтзор аст. Танҳо гаҳвораҷунбонҳои чавон дар алафзор воМЕҳӯранд.

Саршумор

Дар гузашта дар Тоҷикистон ва ҳатто дар шаҳрҳои бузург низ саршумор буд. Ҳоло саршумори он тақрибан 100 маротиба коҳиш ёфтааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Дарозииаш 6–7 см. Гаҳвораҷунбони болиғ қисми зиёдаи ҳаёти худро дар баргуиҳои дарахтон мегузарад. Гаҳвораҷунбон барқвор рони пеш ва соқиҳои пояшро, ки пур аз хори

Статус

Вид, ноҳояндаш дар таҳдиди аз ҳаёт нобарқарор шудани. EN.

Распространение

В Таджикистане встречается в Гиссарской, Вахшской и Ферганской долинах (за исключением песчаной пустыни). В соседних с этими районами горах поднимается не выше 1700 м. над ур. м.

Места обитания

Типичный представитель древесно-кустарниковой растительности. Только молодые богомолы могут встречаться в травостое.

Численность

В прошлом в Таджикистане был обычен даже в крупных городах. В настоящее время его численность уменьшилась примерно в 100 раз.

Особенности биологии

Длина 6–7 см. Взрослые особи проводят большую часть своей жизни на листьях и ветках деревьев. Нападение на жертву сводится к молниеносному выбрасыванию и раскрытию усеченных острыми

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

In Tajikistan Tree (praying) Mantis is found in Hissor, Vakhsh and Farghona valleys (with the exception of the sandy desert). In the mountains adjacent to these areas it is rising no higher than 1700 meters above sea level.

Habitat

It is a common inhabitant of bushes and trees. Only young mantises are found in grasslands.

Population

In the past, in Tajikistan this species was common even in large cities. Currently, its number has decreased by about 100 times.

Biological characteristics

Its length is 6–7 cm. The adults spend most of their lives on the leaves and branches of trees. The attack on the victim kept to a lightning-fast ejection and inflatability seated sharp spines and shins. Sparrows,

тез аст, кушода ба туъма хучум мекунад. Гунчишк, ки кирминаи гахвораҷунбони дарахтгардро нобуд мекунад, аз гахвораҷунбонҳои калон метарсад. Дар байни модинаи гахвораҷунбонҳои дарахтгард ҳодисаи ҳамдигархӯрӣ (канибализм) маълум аст. Гахвораҷунбони модина барои тухмгузорӣ пиллаи махсус метанад, ки онро оотека меноманд. Миёна ё охириҳои моҳи май аз пилла кирминаҳо мебароянд. Кирминаҳо инкишоф ёфта, баъди ду моҳ вазнашон 5000–6000 маротиба зиёд мегардад. Як кирминаи гахвораҷунбон дар давоми 85 рӯз 147 ширинча, 41 пашшачаи мева ва 266 магаси хонагиро мехӯрад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Аз ғубори нақлиёт бошиддат ифлос шудани ҳаво ва истифодаи моддаҳои кимиёӣ дар киштзору боғҳо боиси коҳиш ёфтани саршумори гахвораҷунбон шудааст. Афзудани гунчишки испанӣ ва майна низ боиси маҳдуд шудани шумораи гахвораҷунбон гардидааст.

Тадбирҳои ҳифз

Истифодаи моддаҳои кимиёиро кам ва зарурати муҳофизати гахвораҷунбони дарахтгардро дар байни мактаббачаҳо тарғиб кардан зарур аст.

шипамии передних бедер и голеней. Воробы, истребляющие личинки древесных богомолов, со взрослыми особями не справляются. Среди самок древесного богомола известно явление каннибализм, т.е. поедание себе подобных. Для откладки яиц самка строит специальный кокон, называемый оотекой. Выход личинок из оотеки происходит обычно в середине или конце мая. Растут личинки быстро и через два месяца увеличиваются в весе 5000–6000 раз. Одна личинка за 85 дней съедает 147 тлей, 41 плодовую мушку и 266 комнатных мух.

Лимитирующие факторы

Сильное загрязнение воздуха выхлопными газами и пылью из-под колёс автомашин и обработка полей и садов химическими веществами привели к сокращению численности богомола. Увеличение численности испанского воробья и майны также способствовали сокращению численности богомола.

Меры охраны

Сократить объём химических обработок и пропагандировать необходимость охраны богомолов среди детей школьного возраста.

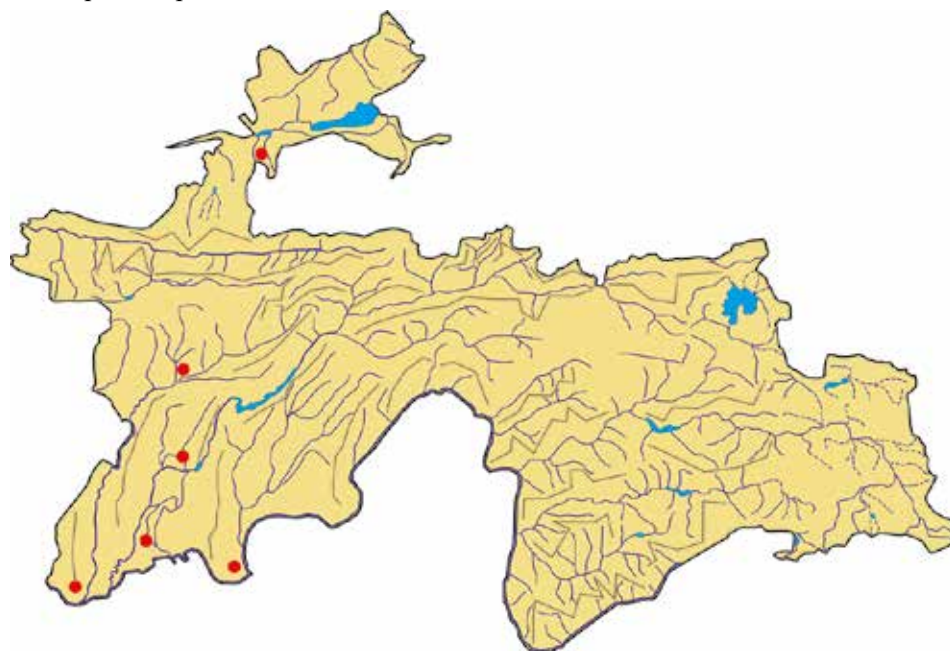
exterminating Tree Mantis larvae, could not do the same with adults. Among the female Tree Mantis, the phenomenon of cannibalism is known, i.e. eating specimen similar to them. For egg-laying a female builds a special cocoon called ootheca. Usually the exit of larvae from ootheca occurs in the middle or late May. Larvae grow rapidly and in two months their weight increase by 5000–6000 times. One larva eats 147 aphids, 41 fruit flies and 266 house flies during 85 days.

Limiting factors

Extensive airborne pollution from transport gas emissions and the use of chemicals in the fields and gardens have led to a decrease of the population of Tree Mantis. Increasing numbers of Spanish sparrow and Indian starling have resulted in diminished numbers of Tree Mantis.

Conservation measures

It is essential to minimize the use of chemical substances against the species and a school program of advocacy around the need to protect the Tree Mantis should be undertaken.

Сарчашмаи иттилоот:
Линдт, 1953.

Источник информации:
Линдт, 1953.

Source of information:
Lindt, 1953.

РИВЕТИНАИ КАЛОН

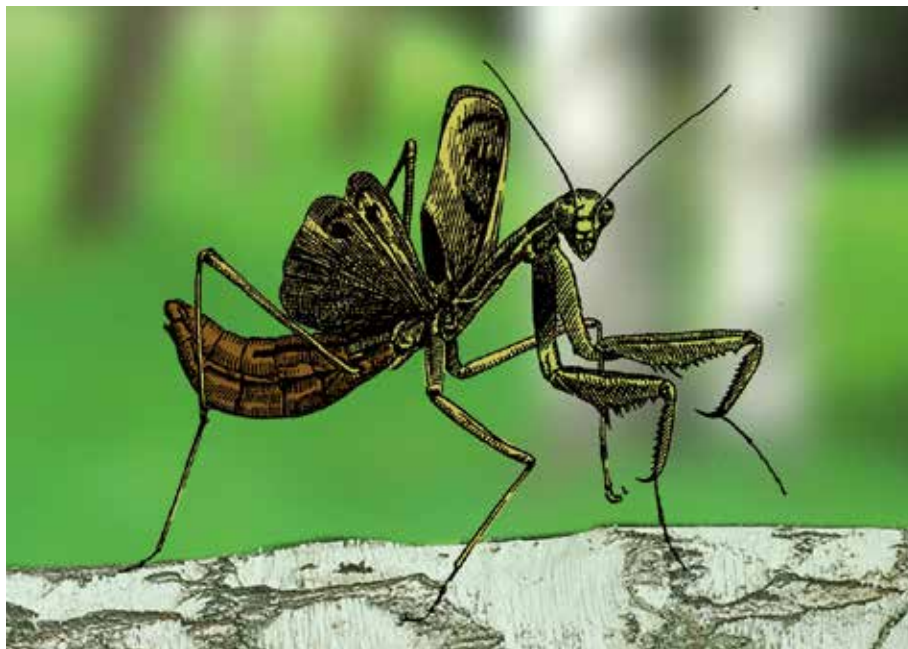
Rivetina crassa (Mistshenko, 1949)
Қатори Гаҳвораҷунбонҳо. Mantoptera
Оилаи Гаҳвораҷунбонҳо. Manteidae

РИВЕТИНА БОЛЬШАЯ

Rivetina crassa (Mistshenko, 1949)
Отряд Богомолы. Mantoptera
Семейство Богомолы. Manteidae

GRAND RIVETINA

Rivetina crassa (Mistshenko, 1949)
Mantoptera order
Manteidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар водии Ҳисор, қаторкӯҳҳои Ҳисор, нишебиҳои Боботоғ ва Рангон волеҳурад.

Мухити сукунат

Соқини муқаррарии буттаву дарахтзор аст. Танҳо гаҳвораҷунбонҳои ҷавон дар алафзор волеҳуранд. Дар майдонҳои кушоди доманақӯҳ ва кӯҳсор маскан мегирад. Дар ҷойҳои мухити зисти доимӣ риветина дар ковоқии хок пилла (тухммонак)–ашро гӯр мекунад.

Саршумор

Солҳои 50–уми асри гузашта дар гирду атрофи шаҳри Душанбе саршумор буд. Ҳоло бошад намуд пурра аз байн рафтааст. Эҳтимол дар баъзе мавзӯҳои қаблӣ сукунат боқӣ монда бошад.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар фасли тобистон як маротиба афзоиш мекунад. Қирминаҳо моҳи

Статус

Вид, ноҷояшаванда аз таҳдиди нобудшавии. EN.

Распространение

Встречается в Гиссарской долине и предгорьях Гиссарского хребта, на склонах Бабатага и Рангинтау.

Места обитания

Типичный обитатель древесно-кустарниковой растительности. Только молодые могут встречаться в травостое. Поселяются в открытых предгорьях и горных участках. В местах постоянного обитания риветина зарывает кокон (яйцекладку) в разрыхленной почве.

Численность

В 50-х годах прошлого столетия большая численность вида в окрестностях г. Душанбе, а в настоящее время этот вид полностью исчез. Возможно, в некоторых участках бывшего ареала еще сохранились богомолы.

Особенности биологии

За лето размножается один раз. Вылупление личинок и выход из

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Grand Rivetina is found in the Hissor Valley and in the foothills of Hissor mountain ranges as well as on Bobotogh and Rangon slopes.

Habitat

It is a common inhabitant of bushes and trees. Only young praying mantises are encountered in grasslands. It lives in broad foothill and mountain areas. In permanent places of habitation, rivetina buries its cocoon (ovipositioning) in the mellowed soil.

Population

During the 1950s there were numerous rivetinas in and around Dushanbe. This insect completely disappeared. It may remain in very few former locations.

Biological characteristics

This species reproduces once during summer. Larvae emerge from the eggs and cocoons in April. Primary diet consists of plant lice and small dipterans. The adult female rivetina eats 0.4–0.5 grams of living

апрел аз тухм ва пилла мебароянд. Онҳо асосан ширинча ва дуболаҳои хурдро меҳӯранд. Риветинаи модина рӯзе 0,4–0,5 г ҳашароти зиндаро меҳӯрад. Тарзи тухмгузори он аҷиб аст. Гаҳвораҷунбони болиғ Ҳангоми тухмгузори пойҳояшро ба замин гузошта, бо шикамаш чуқурак мекобад (қариб 5 см). Гаҳвораҷунбони модина дар давоми як соат пилла метанад ва сипас шикамашро набароварда бо чуфти пой ақибаш чуқурчаро бо хок пур мекунад. Чараёни тухмгузори 1,5–3,5 соат давом мекунад. Пилла сегӯшаи канорҳояш гирд аст. Қирминаҳо аз пилла дар як вақт мебароянд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Ҳангоми шудгори заминҳои бекорхобида пиллаи онҳо зеро хок шуда қирминаҳо боло баромада натавониста нобуд мешаванд. Ҳангоми чаридани чорво низ қирминаҳо поймол ва несту нобуд мегарданд.

Тадбирҳои хифз

Пеш аз шудгори яқум риветинаҳои болиғ, алалхусус модинаи (август–сентябр) онҳоро гирд оварда, ба китбае, ки барои парваришгоҳ ҷудо карда шудааст, сар додан лозим аст.

яиҷ и коконаи онҳо ба апрел. Личинкии онҳо ба асосан тӯлаҳои ва хурдҳои дуқурӯлаҳои. Взрослая самка риветины съедает в день 0,4–0,5 г живых насекомых. Процесс яйцекладки риветины интересен. Половозрелая самка при яйцекладке держится за землю всеми конечностями, а брюшком роет лунку (около 5 см). Взрослая самка в течение одного часа прядет кокон и затем, не вынимая брюшко, зарывает лунку задней парой ног. На весь процесс яйцекладки уходит 1,5–3,5 часа. Кокон имеет треугольную форму с округленными краями. Личинки из кокона выходят одновременно.

Лимитирующие факторы

Во время вспашки залежных земель коконы риветин попадают на большую глубину, откуда личинки неспособны выйти на поверхность и погибают. Во время выпаса скота личинки также вытаптываются и уничтожаются.

Меры охраны

Перед первой вспашкой произвести сбор взрослых риветин, в особенности самок (август–сентябрь) и перенести их на отведенные под заказник участки.

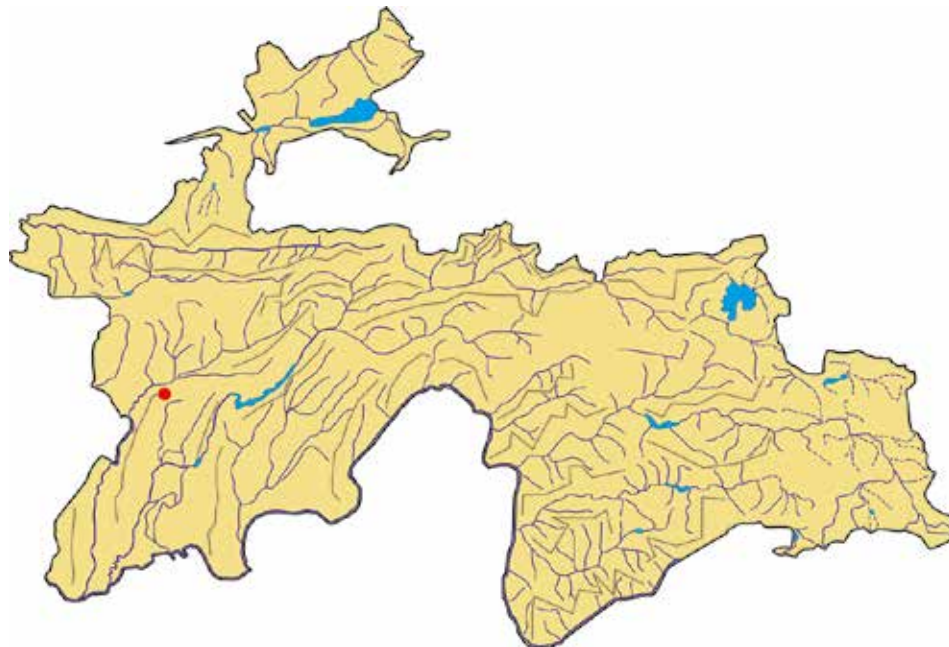
insects a day. Its egg laying mode is interesting: while laying eggs, mature Grand Rivetina positions its legs on the ground and digs a small hole with its abdomen (nearly 5 cm deep). The female Grand Rivetina weaves a cocoon into the hole for approximately an hour and, having not withdrawn its abdomen, fills in the small hole with soil using its hind legs. Egg laying lasts for 1.5–3.5 hours. The cocoon is a triangular with round brims. Larvae emerge from the cocoon as a group

Limiting factors

During plowing fallow lands rivetina cocoons fall to a greater depth, where the larvae of being unable to get up to the surface, die. During the livestock grazing the larvae are trampled and destroyed

Conservation measures

Before the first plough, it is strongly suggested to collect the mature rivetinas, particularly its female species (between August and September). It is recommended that to move them to an area allocated as a nursery.

Сарчашмаи иттилоот:

Линдт, 1953, 1975.

Источник информации:

Линдт, 1953, 1975.

Source of information:

Lindt, 1953, 1975.

**РИВЕТИНАИ
БЕЙ-БИЕНКО**

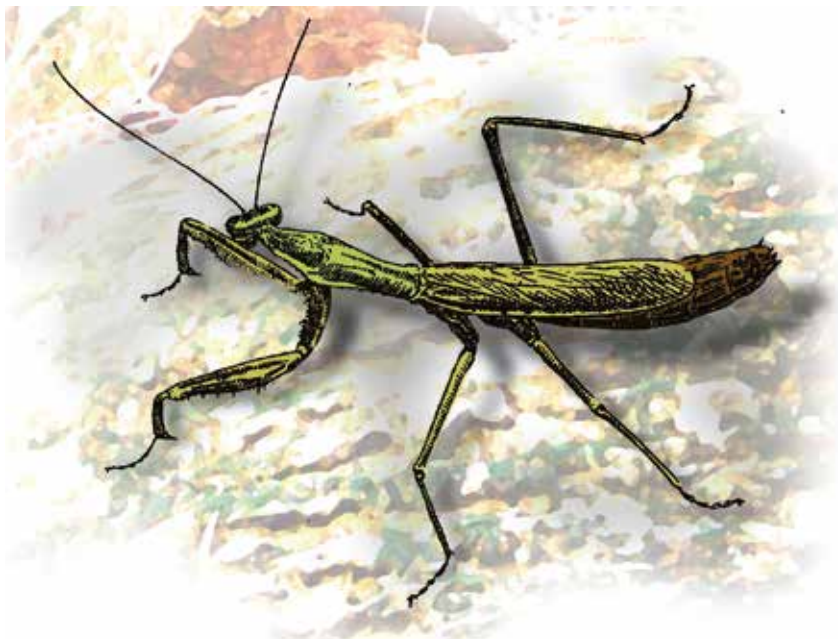
Rivetina bey-bienkoi (Lindt, 1961)
Қатори Гаҳвораҷунбонҳо. Mantoptera
Оилаи Гаҳвораҷунбонҳо. Manteidae

**РИВЕТИНА
БЕЙ-БИЕНКО**

Rivetina bey-bienkoi (Lindt, 1961)
Отряд Богомолы. Mantoptera
Семейство Богомолы. Manteidae

**BEY-BIENKO
RIVETINA**

Rivetina bey-bienkoi (Lindt, 1961)
Mantoptera order
Manteidae family

Мақоми ҳифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар ҷанубу ғарби Тоҷикистон дар атрофи шаҳраки Дӯстӣ, кӯҳҳои Тираклитоғ, Челонтоғ ва тепшаҳои шарқии шаҳри Кӯлоб (домани қаторкӯҳи Ҳазратишоҳ) волеҳӯрад.

Мухити сукунат

Соқини муқаррарии нимбиёбон аст. Дар гирду атрофи Олимтой риветинаҳо дар қавар (*Capparis spinosa*), ки дар он ростболҳо (хӯроқи гаҳвораҷунбонҳо) афзоиш ва инкишоф меёбанд, дучор меомад.

Саршумор

Солҳои 50-уми асри XX дар атрофи шаҳраки Дӯстӣ дар ҳар як га андаряк 11–12 фард буд. Ҳамин миқдор дар гирду атрофи Олимтой (ҳамвориҳои Данғара) низ дучор меомад. Август 1966 миқдори аз ҳама зиёде он дар атрофи ш. Кӯлоб (дар ҳар гектар 200–400 фард) ба қайд гирифта шуда буд.

Статус

Вид, ноҷаҳияшуда аз таҳдиди нобудшавӣ. EN.

Распространение

Встречается в Юго-Западном Таджикистане, в окрестностях поселка Дусти, в горах Териклитау, Джилитау и на холмах Восточного Куляба (предгорья хр. Хазратишоҳ).

Места обитания

Типичный обитатель полупустыни. В окрестностях Алимтая риветины встречались на капере (*Capparis spinosa*), на которой возрастают и развиваются прямокрылые (пища богомола).

Численность

В 50-х годах XX столетия средняя плотность богомола в окрестностях пос. Дусти составляла 11–12 особей на га. В таком же количестве вид был тогда и в окрестностях Алимтая (Дангаринская равнина). В августе 1966 г. риветина наиболее многочисленной была в окрестностях г. Куляба (200–400 особей на га).

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Bey-Bienko Rivetina is found in southwestern Tajikistan around the Dusti settlement, Tiraklitou and Jilantov Mountains and in the eastern foothills of Kulob town (Hazratishoh mountain range foothills).

Habitat

It is common in semi-desert locations. Rivertinas were found in capers (*Capparis spinosa*) around Olimtoy on which orthopterous insects (a food of rivertina) are grown and developed.

Population

During the 1950s populations of 11–12 individual specimens per hectare were found around the Dusti settlement. This number was also encountered around Olimtoy (Danghara flat land). Its highest population was registered in August 1966 around Kulob town (200–400 individual specimens per hectare).

Хусусиятҳои биологӣ

Тобистон як маротиба насл меорад. Риветинаҳои нарина худро аз душман бо болашон муҳофизат мекунанд. Дар ин маврид онҳо пардаболро боло мебардоранд ва бол ба ду тараф бодбезаквор паҳн мешавад. Дар чунин ҳолат ногаҳон дар бол пайдо шудани холҳои чашмонанди сиёҳу сафед душманро метарсонад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Солҳои 70-ум бинобар сабаби ба чарогоҳ табдил ёфтани тепаҳо ва минбаъд кишт кардани ғалладона боиси тағйир ёфтани шароити ҳаёти гахворачунбон гардид. Агар 20 сол пеш риветинаи Бей-Биенко дар чанубу ғарби Тоҷикистон аз ноҳияи Қумсангир то қаторкӯҳи Ҳазратишоҳ паҳн шуда бошад, пас дар айни замон вай дар ин мавзёҳо қариб тамоман нест шудааст.

Тадбирҳои хифз

Омузиши биология, тарғиби намудани муҳофизат, бо роҳи сунъӣ парвариш кардан ва бар зидди ҳашароти зараррасони зироатҳои кишоварзӣ истифода бурдани гахворачунбон зарурат дорад.

Особенности биологии

За лето плодится один раз. Самцы пользуются крыльями для защиты от врагов. Они поднимают надкрылья вверх, а крылья веерообразно расправляют по сторонам. Внезапное появление в такой позе ярких черно-белых глазчатых пятен на крыльях производит отпугивающий эффект.

Лимитирующие факторы

Из-за освоения холмистых территорий в 70-х годах и посев зерновых привели к резкому изменению условий жизни богомолов. Если 20 лет назад ареал риветины Бей-Биенко простирался в Юго-Западном Таджикистане от Кумсангирского района до хребта Хазратишоҳ, то в настоящее время на этой местности этот вид полностью исчез.

Меры охраны

Необходимо изучение биологии богомола, пропагандирование идеи охраны, искусственное разведение для использования в борьбе с вредителями сельскохозяйственных культур.

Biological characteristics

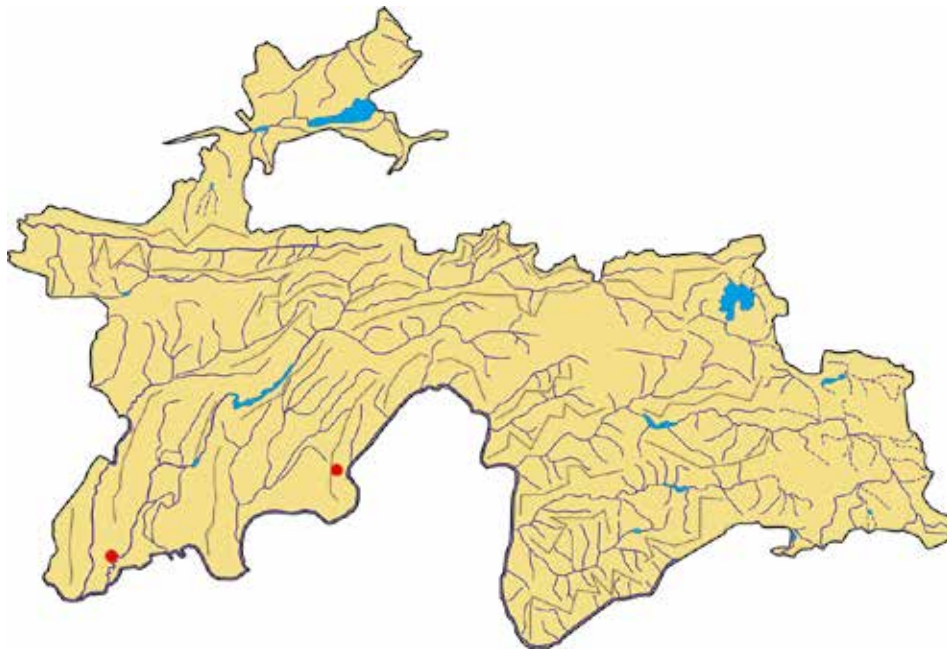
It reproduces once during summer. Male rivetinas protect themselves from enemies using their wings, lifting hymenoptera while the wings stretch on either side like a fan. The sudden appearance of such a posture of bright black and white eyespots on the wings produces deterrent effect.

Limiting factors

Due to the development of hilly areas in the 70s and the subsequent planting of grain led to a dramatic change in the living conditions of the praying mantis. If 20 years ago the living area of Bay Bienko rivetina extended in southwestern Tajikistan from Qumsangir district of the ridge to Hazratishoh, then now this specie has completely disappeared in the area.

Conservation measures

It is essential to further study this species' biology, promote conservation, undertake artificial breeding, for use in the fight against pests.

Сарчашмаи иттилоот:

Линдт, 1961, 1975.

Источник информации:

Линдт, 1961, 1975.

Source of information:

Lindt, 1961, 1975.

РИВЕТИНАИ КОНДАРА

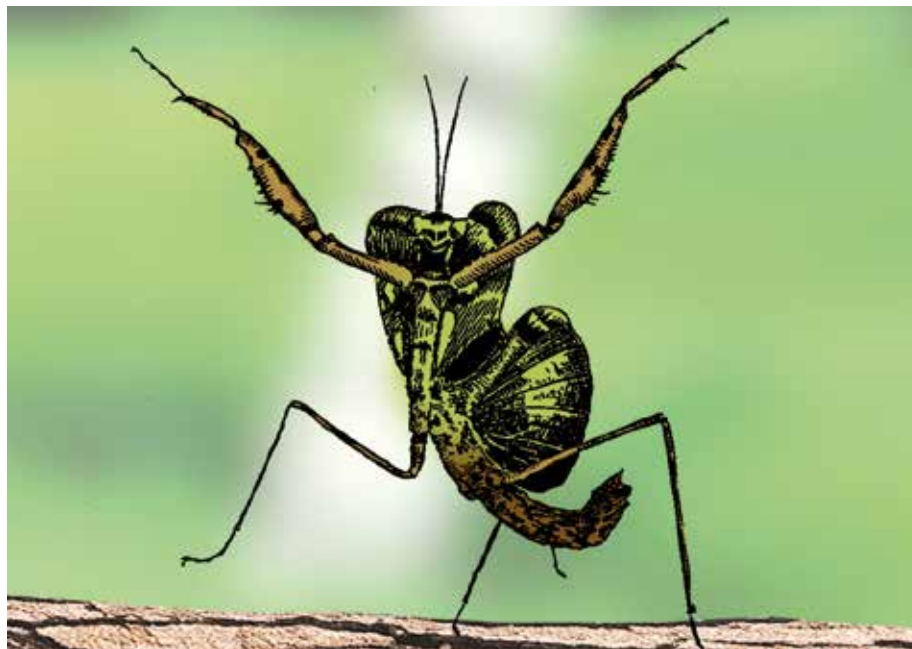
Rivetina monticola (Mistshenko, 1956)
Қатори Гаҳвораҷунбонҳо. Mantoptera
Оилаи Гаҳвораҷунбонҳо. Manteidae

**РИВЕТИНА
КОНДАРИНСКАЯ**

Rivetina monticola (Mistshenko, 1956)
Отряд Богомолы. Mantoptera
Семейство Богомолы. Manteidae

KONDARA RIVETINA

Rivetina monticola (Mistshenko, 1956)
Mantoptera order
Manteidae family

Мақоми ҳифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар Кондара (кӯҳсори ҷануби қаторкӯҳи Ҳисор) дар баландии аз 1200 то 1800 м. аз сатҳи баҳр воҷеҳӯрад.

Муҳити сукунат

Соқини муқаррарии нимбиёбон аст. Дар гирду атрофи Олимтой риветинаҳо дар қавар (*Capparis spinosa*), ки дар он ростболҳо (хӯроқи гаҳвораҷунбонҳо) афзоиш меқарданд дучор меомад. Танҳо дар тегаи кӯҳҳое, ки қисми ҷануби Кондараро фаро гирифтаанд сукунат дошт.

Саршумор

Аввали солҳои 50–ум дар нишебиҳои ҷануби қаторкӯҳи Ҳисор (Кондара) намуди муқаррарӣ буд. Ҳангоми баҳисобирии соли 1951 маълум шуд, ки ин намуди гаҳвораҷунбон дар 1 га биотопи

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Встречается в ущелье Кондара (южные отроги Гиссарского хребта) на высотах от 1200 до 1800 м. над ур. м.

Места обитания

Типичный обитатель полупустыни. В окрестностях Алимтая риветины попадались на каперце (*Capparis spinosa*), на которой возрастали и развивались прямокрылые (пища богомола). Обитал на гребнях хребтов, охватывающих ущелье Кондара с южной стороны.

Численность

В начале 50-х годов на южных склонах Гиссарского хребта (ущелье Кондара) была обычным видом. В 1951 г. при подсчете оказалось, что на 1 га характерного биотопа встречается до 60 особей этого вида богомола. К концу 1960

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Kondara rivetina is found in Kondara (southern spurs of the Hissor Range) at the altitude from 1200 to 1800 meters above sea level.

Habitat

It is commonly found in semi-desert locations. Around Olimtoy, rivetinas were found in capers (*Capparis spinosa*), where orthopterous insects (food of praying mantises) grew. It thrives only on the mountain ridges covering the southern part of Kondara.

Population

In the early 50-ies it was common on the southern slopes of the Hissor Range (Kondara Gorge). In 1951, when counting it turned out that about 60 species of this kind of praying mantis was found on 1 hectare. By the end of 1960 this species apparently completely disappeared. In subsequent

хос то 60 адад вомехӯрад. Эҳтимол охирҳои соли 1960 пурра нест шудааст. Дар солҳои баъдӣ онро дар мавзӯҳои пештараи сукунат дарёфт накарданд.

Хусусиятҳои биологӣ

Тобистон як маротиба насл меорад. Тухмгузориаш ба гаҳворачунбони калон шабоҳат дорад. Миёнаҳои моҳи июл аз тухмҳо кирминаҳо пайдо мешаванд. То давраи болиғӣ ширинча, дуболаҳои хурд ва минбаъд малаҳҳои гуногунро мехӯрад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Сабаби асосии нест шудани ин намуди гаҳворачунбон ба фаъолияти мунтазам коллекционерҳо ва нумуратаб тайёр кардани хошок вобаста мебошад.

Тадбирҳои хифз

Идома додани ҷустуҷӯи ин намуди гаҳворачунбон ва дар парваришгоҳҳои махсус нигоҳ доштани он зарур доништа мешавад. Биологияи риветинаи Кондараро омӯхта, онро хифз бояд кард.

г. вид, повидимому, полностью исчез. В последующие годы в бывших местах обитания богомолов не обнаружено.

Особенности биологии

За лето плодится один раз. Яйцекладка протекает также, как и у риветины большой. Появление личинок приурочено к середине июля. До периода взросления питаются тлями другими мелкими двукрылыми, а в последующем различными саранчовыми.

Лимитирующие факторы

Основная причина исчезновения этого вида богомолов имеет отношение к систематической деятельности коллекционеров и бесконтрольной заготовке сена.

Меры охраны

Необходимо продолжить поиски этого вида богомолов и сохранить в специальных заказниках. Изучив биологию Кондарьинской риветины, необходимо охранять её.

years, the mantis was not found in the former habitats.

Biological characteristics

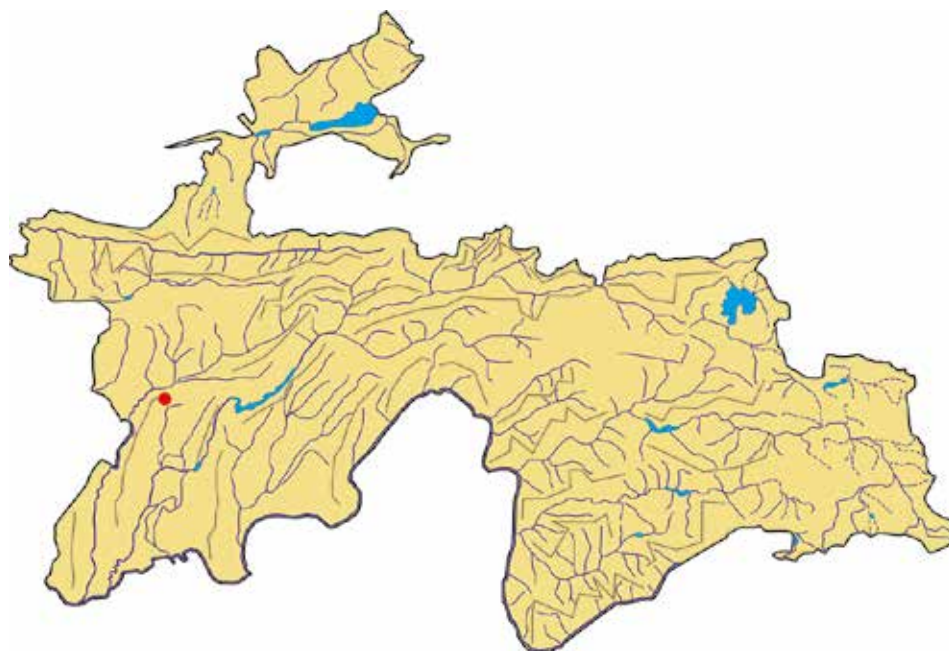
It reproduces once during summer. Its egg laying process is similar to that of the Grand praying mantis. Larvae hatch from eggs in the middle of July. Until maturity, they eat plant louses, other small dipterans and further by various locusts.

Limiting factors

The main reason of disappearance of this type of praying mantis relates to the systematic activity of collectors, and irregular hay-making.

Conservation measures

It is necessary to continue seeking this type of praying mantis and preserving it in the specialized nurseries. After studying of the biology of Kondara rivetina it should be protected.

Сарчашмаи иттилоот:
Мищенко, 1951, 1956.

Источник информации:
Мищенко, 1951, 1956.

Source of information:
Mistshenko, 1951, 1956.

**АМБЛИТЕСПИСИ
МИШЕНКО**

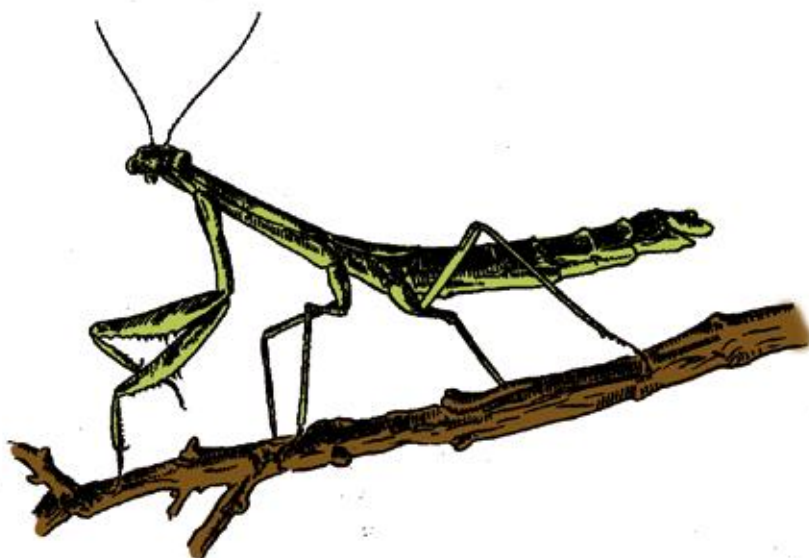
Amblythespis mistshenkoi (Lindt)
Қатори Гаҳвораҷунбонҳо. Mantoptera
Оилаи Гаҳвораҷунбонҳо. Manteidae

**АМБЛИТЕСПИС
МИЩЕНКО**

Amblythespis mistshenkoi (Lindt)
Отряд Богомолы. Mantoptera
Семейство Богомолы. Manteidae

**MISTCHENKO
AMBLYTHESPIS**

Amblythespis mistshenkoi (Lindt)
Mantoptera order
Manteidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар туғайзори поёноби дарёҳои Вахш (мамнӯғоҳи «Бешаи палангон») ва Қизилсу воমেҳӯрад.

Мӯҳити сукунат

Гаҳвораҷунбони ҷавон асосан дар анбӯҳи буттаи газ ва гаҳвораҷунбонҳои болиғ бошанд, дар танаи чигда (санчид) воМЕХӯранд.

Саршумор

Соли 1951 дар мамнӯғоҳи «Бешаи палангон» дар 1 га 50–200то кирмина ва 1–5 фарди гаҳвораҷунбон ба қайд гирифта шуда буд. Дар мавзеи Бошишгоҳи Кӯҳра («Бешаи палангон») вай тамоман нест шудааст. Дар дигар мавзеҳои сукунати қаблӣ низ дар ҳадди нестшавӣ қарор дорад.

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Встречается в тугайных низовьях р. Вахш (заповедник «Тигровая балка») и низовья р. Кызылсу.

Места обитания

Молодые богомолы встречаются в основном в зарослях гребенщика, а взрослые на стволах джигды (лоха).

Численность

В заповеднике «Тигровая балка» в 1951 г. численность личинок составляла 50–200, а взрослых 1–5 особей на 1 га. В районе Старой пристани («Тигровая балка») вид полностью исчез. Находится на грани полного исчезновения и в других местах бывшего ареала.

Особенности биологии

Размножается два раза за лето (начало марта и во второй половине июля–ноября). Личинки питаются

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Mistchenko Amblythespis is found in the riparian forest of the lower reaches of river Vakhsh («Tigrovaya Balka» Nature Reserve), and the lower reaches of river Kyzylsu.

Habitat

Young praying mantises are primarily found in thick bushes of tamarisk. The mature insects are found in Jidda trees.

Population

In 1951 50–200 larvae and 1–5 individual animal units of praying mantises were registered in one hectare in «Tigrovaya Balka» Nature Reserve. They have completely disappeared in the Boshishgohi Kuhna (Old Hithe) location («Tigrovaya Balka» Nature Reserve). They are on the verge of eradication in other areas of previous habitation.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар фасли тобистон ду маротиба (аввали март ва нимаи дуюми июл–ноябр) афзоиш мекунад. Кирминаҳо ширинчаву дуболаҳои хурд ва гахвораҷунбонҳои болиғ бошанд, дуболҳову шапалакҳоро меҳӯранд. Дар як пилла аз 14 то 22 тухм инкишоф меёбад. Модинааш то 13 пилла метанад, ки дар онҳо то 260 тухм ба назар мерасанд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Сабаби асосии нест шудани ин намуди гахвораҷунбон буридани туғайзор ва сӯхтор ба шумор меравад. Дар натиҷаи буриши ҷангалҳои поёноби дарёи Қизилсуи ноҳияи Фархор ва сӯхтори ноҳияи Чилликӯл намуд пурра нест гардид.

Тадбирҳои ҳифз

Барои ҳифз ва барқарор кардани ин намуди гахвораҷунбон пурзӯр намудани фаъолияти мамнӯъгоҳи «Бешаи палангон» зарур доништа мешавад.

тлями и мелкими двукрылыми, взрослые богомолы питаются двукрылыми и бабочками. В одном коконе развиваются от 14 до 22 яиц. Самка прядет до 13 коконов, в которых до 260 яиц.

Лимитирующие факторы

Основными причинами исчезновения этого вида богомола являются вырубка тугаев и пожары. Из-за вырубки леса вид полностью исчез в низовьях реки Кызылсу в Пархарском районе, а в районе Джиликуля–из-за пожаров.

Меры охраны

Для сохранения и восстановления этого вида богомолов необходимо усовершенствовать деятельность заповедника «Тигровая балка».

Biological characteristics

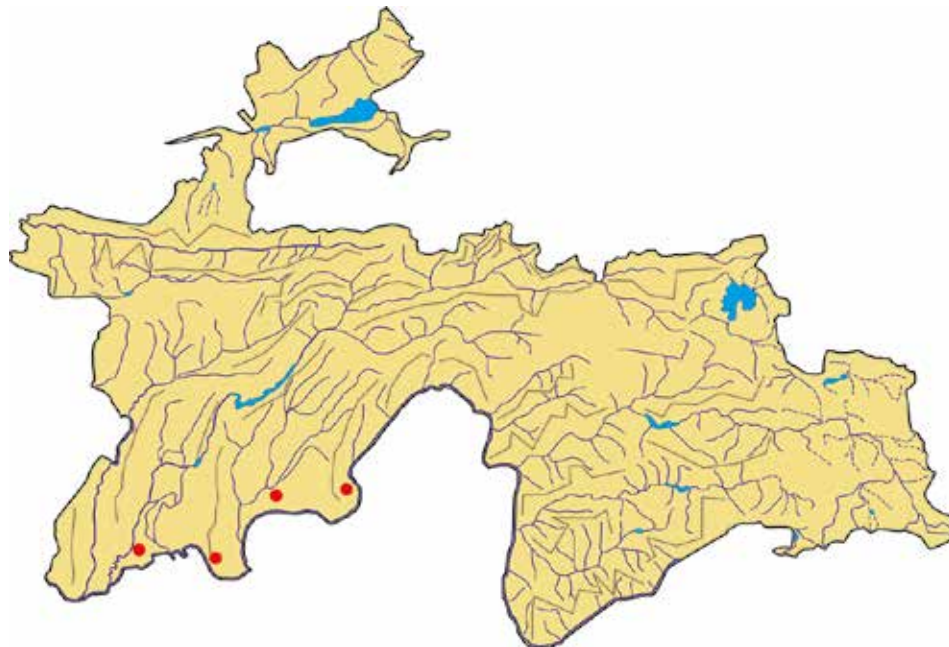
Mistchenko amblythespis reproduces twice annually: typically, in early March, and the second half of July to November. Larvae feed on plant louses, and small dipterans and mature praying mantises subsist on dipterans and butterflies. Between 14 and 22 eggs are grown in a cocoon. Females weave up till 13 cocoons, containing up to 260 eggs.

Limiting factors

The main reason of disappearance of this species of praying mantis is the deforestation of the riparian forest, and its loss due to fires. As the result of the damage to the forests in the downstreams of Kizilsu River in the Farkhor District, and fires in the Jilikul District, this species has become close to extinct.

Conservation measures

Necessary conservation measures in «Tigrovaya Balka» Nature Reserve must be put in place in order to protect and restore this species of mantis.

Сарчашмаи иттилоот:

Линдт, 1953, 1959.

Источник информации:

Линдт, 1953, 1959.

Source of information:

Lindt, 1953, 1959.

МАНТИССИ САРКАЛОН

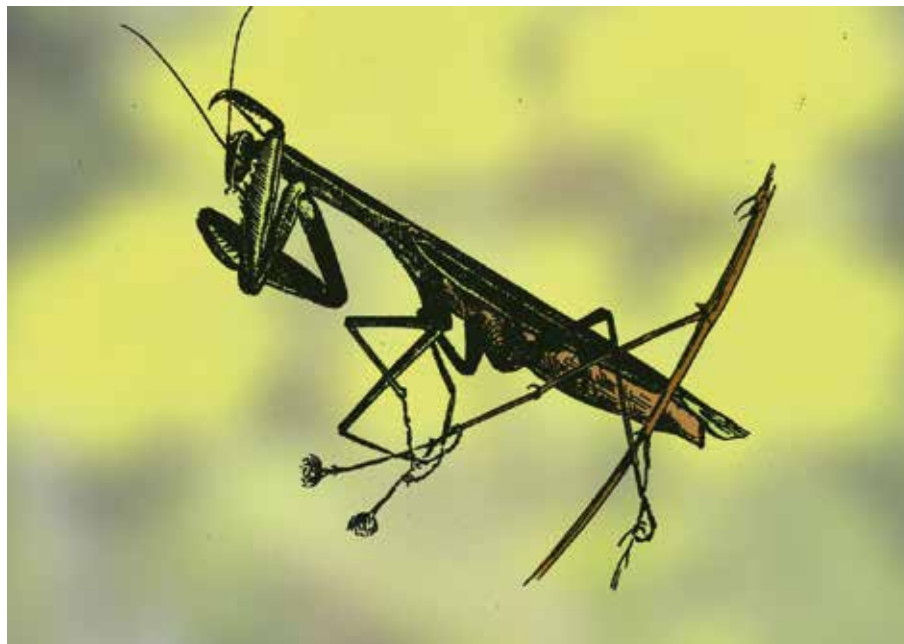
Mantis macrocephala (Lindt, 1974)
Қатори Гаҳвораҷунбонҳо. Mantoptera
Оилаи Гаҳвораҷунбонҳо. Manteidae

**МАНТИСС
БОЛЬШЕГОЛОВЫЙ**

Mantis macrocephala (Lindt, 1974)
Отряд Богомолы. Mantoptera
Семейство Богомолы. Manteidae

**MACROCEPHALOUS
MANTIS**

Mantis macrocephala (Lindt, 1974)
Mantoptera order
Manteidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Ҳоло 13 зернамуди гаҳвораҷунбон маълум гардидааст, ки 8 зернамуди он дар Тоҷикистон (асосан дар қисми ҷануби ғарби он) воমেҳӯрад. Сарҳади муҳити сукунати гаҳвораҷунбони саркалон қисмати шимолии қаторкӯҳи Ҳисор, шимолу шарқии қаторкӯҳи Қаратоғ, водии дарёи Обихингоб, қисмати шарқӣ ва ҷанубу шарқии нишебиҳои қаторкӯҳи Ҳазратишоҳро фаро мегирад.

Муҳити сукунат

Гаҳвораҷунбони ҷавон асосан дар анбӯҳи буттаҳои газ ва гаҳвораҷунбони болиғ бошад, дар танаи чигда (санҷид) воমেҳӯрад. Дар алафзорҳо, нишебиҳо, марғзорҳо ва ҷангалҳо ба қайд гирифта шудааст.

Саршумор

Солҳои 50уми асри XX дар ҳар гектар саршумори миёнаи мантисс 1–4 ва баъзан 500 фардро ташкил

Статус

Вид, ноҳояндашӣ под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Сейчас известно 13 подвигов, из которых 8 встречаются в Таджикистане (в основном в его юго-западной части). Граница мест обитания большеголового богомола проходит по Гиссарскому хребту на севере, охватывает северо-восточные отроги Каратегинского хребта, долину р. Обихингов и склоны хр. Хазратишоҳ на востоке и юго-востоке.

Места обитания

Молодые богомолы встречаются в основном в зарослях гребенщика, а взрослые на стволах джигды (лоха). Отмечены в травостое горных склонов и лесных лужаек.

Численность

В 50-е годы XX века численность мантисса в среднем составила 1–4, в редких случаях 500 особей на 1 га. В настоящее время места его

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

13 subspecies of this mantis have been identified. Eight of these subspecies are found in Tajikistan (primarily in its southwestern part). The habitat boundary of macrocephalous mantis comprises the northern part of the Hissor mountain range, the north-eastern Qarotegin mountain range, the Obikhingov River valley, and the the Hazratishoh mountain range slopes in the East and South-East.

Habitat

Young mantises are primarily encountered in thick bushes of tamarisk, while the mature ones are found in Jidda trees. They have been found in grasslands, on the mountain slopes, and in the forest lawns.

Population

In the 1950s the average population of mantis numbered one to four per hectare. And very rarely, up to 500 individual units were measured in each

мекард. Дар айни замон муҳити сукунати он маҳдуд гардидааст, дар ҳудудҳои васеъ пурра аз байн рафтааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Тобистон як маротиба насл меорад. Пиллааш зоҳиран ба пиллаи гаҳвораҷунбони дарахтгард монанд, вале калонтар аст. Шиками он басо мустаҳкам буда, қабатҳои тухмӣ дорад. Шумораи чунин қабатҳо ба 10–20, баъзан ба 14–40 то мерасанд. Микдори тухми пилла ба 120–459 адад баробар аст. Гаҳвораҷунбони модина пилларо дар шохчаҳои печидаи беҳи гиёҳҳо васл мекунад. Мантиси саркалон аз чумлаи калонтарин гаҳвораҷунбонҳои Тоҷикистон (6–8 см) ба шумор меравад. Модинаи болиғи он рӯзе 0,3–0,4 г ҳашарот (ширинча, ростболҳо, гамбускҳо, шапалакҳо) ро меҳӯрад.

Тадбирҳои хифз

Барои маҳфуз доштани ин намуди гаҳвораҷунбон ғуруке бунёд бояд кард, ки дар он чорвоҷаронӣ зери назорати қатъӣ бошад.

обитания соқратились, на огромных территориях он совершенно исчез.

Особенности биологии

За лето плодится один раз. Кокон внешне напоминает кокон древесного богомола, но крупнее. Брюшко его очень прочное и имеет яичковые слои. Количество таких слоев 10–20, иногда до 14–40. Количество яиц в коконах приравнивается к 120–459 штукам. Кокон самки богомола прикрепляет в прикорневых сплетениях травянистых растений. Мантис большеголовый относится к самым крупным богомолам Таджикистана (6–8 см). Взрослая самка в среднем в день съедает 0,3–0,4 г живых насекомых (тлей прямокрылых, жуков, бабочек).

Меры охраны

Для сохранения его необходимо в первую очередь рекомендовать создание заповедника, где выпас скота находился бы под строгим контролем.

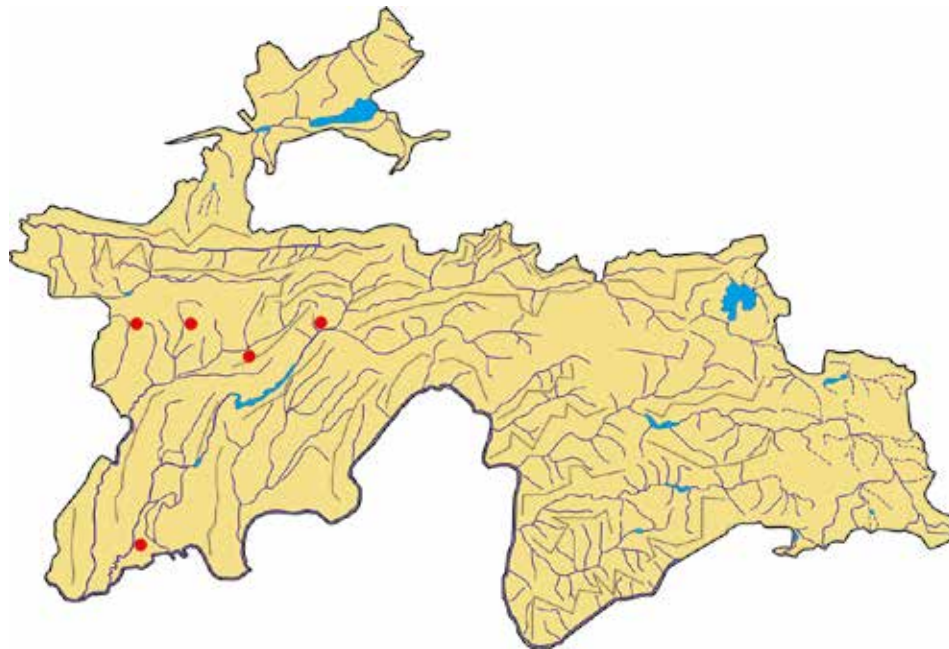
square hectare. Its habitat is greatly restricted at present, and it has been completely eradicated in vasty areas.

Biological characteristics

This species reproduces once during summer. Its cocoon resembles the cocoon of the Tree-walking praying mantis but it is bigger. Its abdomen is extremely strong and develops layers of eggs. The number of these layers is 10–20, sometimes it is from 14 to 40. The number of cocoon eggs ranges from 120 to 459. Female mantis’s cocoons attach to radical entanglements of herbage plants. Macrocephalous Mantis represents one of the largest mantises in Tajikistan (6–8cm length). The mature female eats 0.3–0.4 grams of alive insects (plant louses, orthopterous insects, bugs, and butterflies) each day.

Conservation measures

In order to conserve this species of mantis, a nature reserve should be established where the livestock grazing is strictly regulated.

Сарчашмаи иттилоот:

Линдт, 1974.

Источник информации:

Линдт, 1974.

Source of information:

Lindt, 1974.

ЭМПУЗАИ ШОХБОЛ

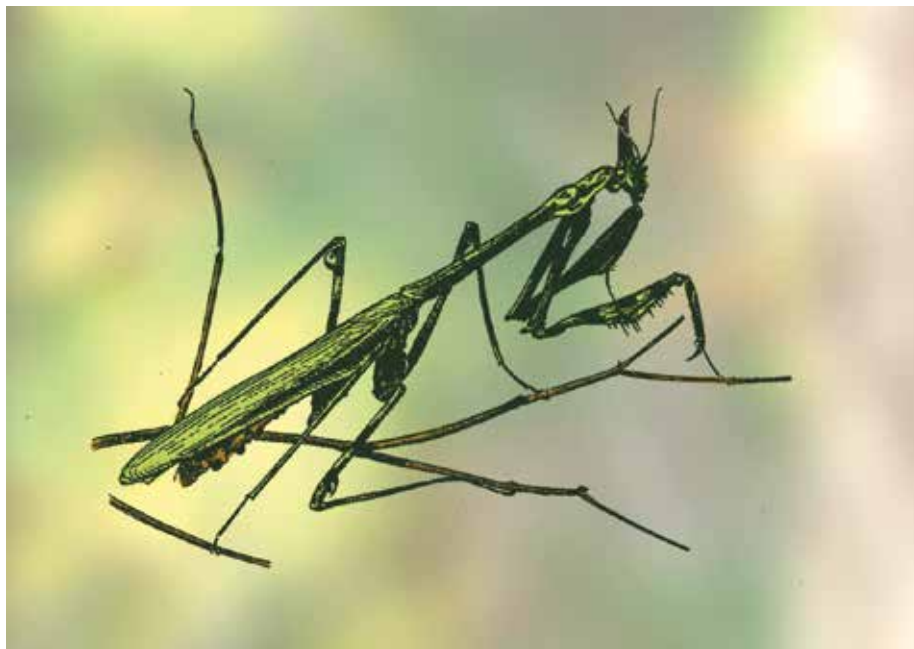
Empusa pennicornis (Pallas, 1773)
Қатори Гаҳвораҷунбонҳо. Mantoptera
Оилаи Гаҳвораҷунбонҳо. Manteidae

ЭМПУЗА РОГОКРЫЛАЯ

Empusa pennicornis (Pallas, 1773)
Отряд Богомолы. Mantoptera
Семейство Богомолы. Manteidae

**FEATHER-BARBELLED
EMPUSA**

Empusa pennicornis (Pallas, 1773)
Mantoptera order
Manteidae family

Мақоми ҳифз

Намуд дар зери таҳдиди маҳшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Асосан дар ҷанубу ғарби Тоҷикистон ва вилояти Суғд волеҳурад. Дар кӯҳҳо то баландии 1800 м. аз сатҳи баҳр дучор меояд. 10 зернамуди он маълум аст.

Мухити сукунат

Одатан дар гиёҳу буттаҳои реғзор, дашт, дара, нишебӣ ва теғайи кӯҳҳо сукунат дорад.

Саршумор

Соли 1951 аллакай камшумор (дар ҳар гектар 0,05–0,2 то) буд ва ҳоло дар бисёр мавзёҳо тамоман нест шудааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Намуди шабгард аст. Тобистон як маротиба насл меорад. Дарозии пиллааш 6–19 мм буда, аз пиллаи намудҳои дигар фарқ дорад. Дар нуғи пилла тори хеле дароз мавҷуд

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

В Таджикистане встречается в основном на юго-западе и в Согдийской области. В горах встречается на высоте до 1800 м. над ур.м. Известно 10 её подвидов.

Места обитания

Обычно обитает на травянистой и кустарниковой растительности в песках, степях, ущельях, склонах и гребнях гор.

Численность

В 1951 г. вид был уже редким (0,05–0,2 особей на 1 га), а в настоящее время во многих местах совершенно исчез.

Особенности биологии

Ночной вид. Размножается один раз за лето. Кокон 6–19 мм длины и строением существенно отличается от коконов других видов. На конце

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Feather-Barbelled Empusa is found for the most part in South-West of Tajikistan, and Sughd Province. They are found at a maximum altitude of 1800 meters above sea level. 10 subspecies have been identified.

Habitat

It lives commonly in herbage plants and bushes, in sands, steppe, canyons, slopes, and mountain ridges.

Population

This species was rare already on 1951 (0.05 to 0.2 individual units per each hectare). As for now it has completely disappeared from many locations.

Biological characteristics

This species is a nocturnal night-walking species. They reproduce once during summer. The length of a cocoon is 6–19mm and its structure differs significantly from the cocoons

аст. Ҳар як пилла (оотека) аз 18 то 24-то тухм дорад. Азбаски пиллаи бисёр (11–15) мегузорад, камии онро чуброн мекунад. Микдори умумии тухми ин пиллаҳо ба 200–300 адад мерасад. Кирмина аз ғумбак бо сохташ фарқ мекунад; шикамаш каме ба боло бардошта шудааст, ки кирминаи гаҳворачунбони дарахгардро ба хотир меорад. Гаҳворачунбони шохбол 360–380 рӯз умр мебинад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Сабаби нестшавии гаҳворачунбони шохбол ба азхудкунии бошиддати мавзёҳои сукунати он вобаста аст.

Тадбирҳои ҳифз

Худуде бунёд бояд кард, ки муҳофизат ва дарёфти роҳҳои таҷдиди ин намуди гаҳворачунбонро таъмин намояд.

кокона имеется сильно вытянутая нить. Каждый кокон (оотека) имеет от 18 до 24 яиц. Поскольку откладывается много коконов (11–15), недостаток компенсируется. В общей сложности в коконах насчитывается 200–300 яиц. Личинки строением отличаются от имаго, брюшко всегда приподнято и этим напоминает личинок древесного богомола. Рогокрылый богомол живет 360–380 дней.

Лимитирующие факторы

Причина исчезновения рогокрылого богомола связана с интенсивным освоением мест обитания вида.

Меры охраны

Необходимо создание территорий, обеспечивающих охрану и поиск путей воспроизводства этого вида богомола.

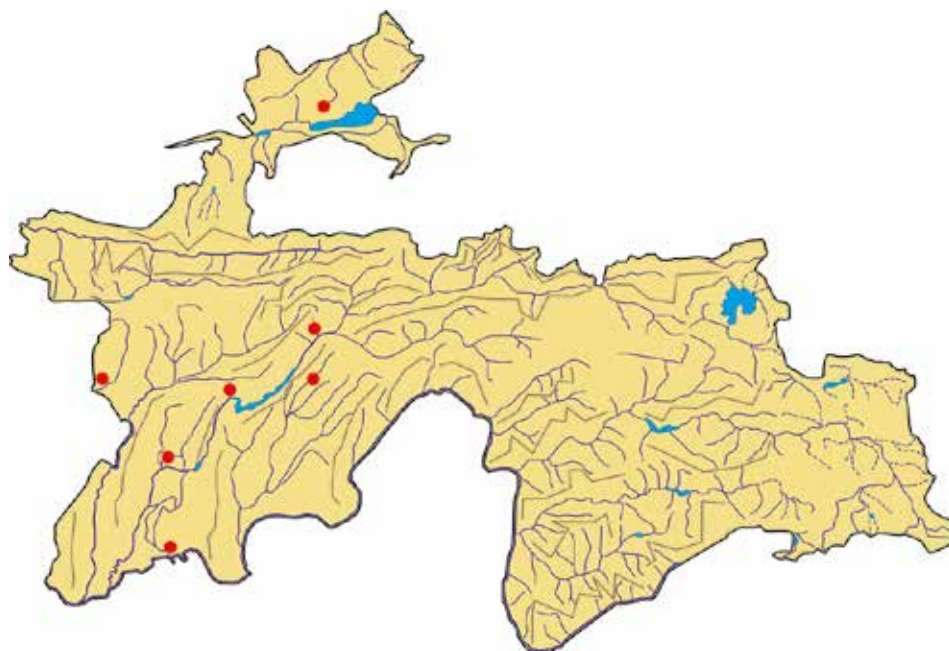
of other species. A very long thread extends from the top of each cocoon (ootheca), and has from 18 to 24 eggs. It weaves numerous cocoons (11–15), so breeding has a compensatory effect. The total number of this cocoons' eggs reach 200–300. Larva differs from chrysalis by outward appearance; its abdomen is slightly lifted and resembles that of the larva of Tree Mantis. The Feather-Barbelled Empusa's life span is 360–380 days.

Limiting factors

Extensive land reclamation has been the major cause of extinction the feather-barbelled empusa.

Conservation measures

It is necessary to create areas that provide protection and find ways of reproduction of this species mantis.

Сарчашмаи иттилоот:

Линдт, 1976, 1977.

Источник информации:

Линдт, 1976, 1977.

Source of information:

Lindt, 1976, 1977.

**КИРМИНАИ ҚИРМИЗИИ
АЦИРИҚ**

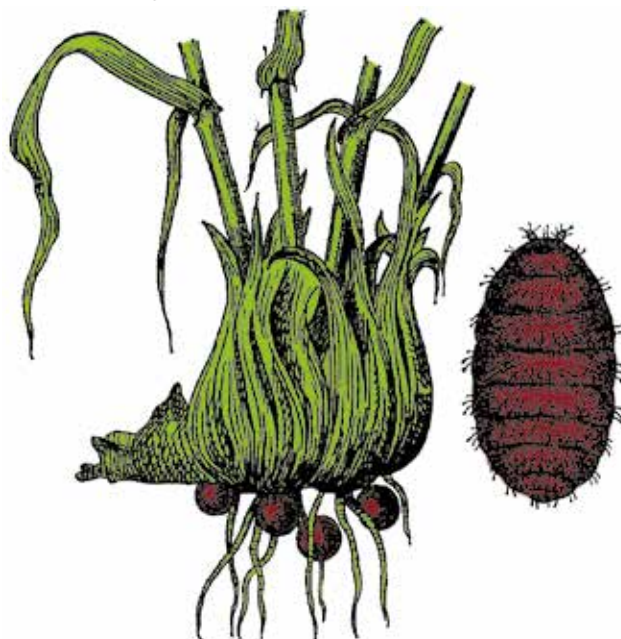
Porphyrophora cynodontis
(Archangelskaja, 1935)
Қатори Баробарқанотҳо. Homoptera
Оилаи Қирминаҳои калонҷусса.
Margarodidae

**ПАЛЬЧАТНИКОВЫЙ
КАРМИНОНОСНЫЙ
ЧЕРВЕЦ**

Porphyrophora cynodontis
(Archangelskaja, 1935)
Отряд Хоботные. Homoptera
Семейство Гигантские червецы.
Margarodidae

**BERMUDA GRASS
CARMINE SCALE**

Porphyrophora cynodontis
(Archangelskaja, 1935)
Homoptera order
Margarodidae family

Мақоми хифз

Намуд зери таҳдиди маҳшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Намуди эндемикии Эрону Тӯрон аст. Дар худуди Тоҷикистон дар водиву доманакӯҳи қаторкӯҳҳои Ҳисор, Зарафшон ва Курама паҳн гардидааст.

Мухити сукунат

Дар китъаҳои реғу гилхок, заминҳои ноқорами водии дарёҳо, мамнуъгоҳи «Бешаи палангон», доманакӯҳҳо, назди рӯдҳои кӯҳӣ воҷеҳӯрад.

Саршумор

Дар гузапта намуди васеъ паҳнгардида буд. Айни замон шуморааш хеле маҳдуд гардидааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар решаи ачириқ (*Cynodon dactylon*) ва гиёҳи *Aeluropus litoralis* зиндагӣ мекунад. Мардуми Шарқи Миёна ва Шарқи Наздик ранги қирминаи қирмизиро аз қадим барои китобат, ҳангоми

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Ирано–Туранский эндемик. В Таджикистане встречается в долинах и предгорьях Гиссарского, Зерафшанского и Кураминского хребтов.

Места обитания

Встречается в песчано–глинистых участках, залежных землях речных долин, заповеднике «Тигровая балка», предгорьях, вблизи горных рек.

Численность

В прошлом встречался в большом количестве на обширной территории. В настоящее время численность сократилась.

Особенности биологии

Живет на корнях свинороя пальчатого (*Cynodon dactylon*) и растения *Aeluropus litoralis*. В древности народы Среднего и Ближнего Востока использовали

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Bermuda Grass Carmine Scale is endemic to Iran and Turan. In the territory of Tajikistan, the species is found in the valleys and foothills of the Hissor, Zarafshon and Qurama mountain ranges.

Habitat

This species is found in sand and argillo–arenaceous areas, long–fallow lands of river valleys, the «Tigrovaya Balka» Nature Reserve in mountain foothills, and locations close to mountain rivers.

Population

In the past it was found in large quantities over a wide area. Currently, the number has decreased.

Biological characteristics

It lives in the root of blue couch grass (*Cynodon dactylon*), and *Aeluropus litoralis* plant. In ancient times the people of the Middle East and Near

КИРМИНАИ ҚИРМИЗИИ ХУШБЎЙ

Porphyrophora odorata
(Archangelskaja, 1935)

Қатори Баробарқанотҳо. Homoptera
Оилаи Қирминаҳои калончусса.
Margarodidae

ДУШИСТЫЙ КАРМИНОНОСНЫЙ ЧЕРВЕЦ

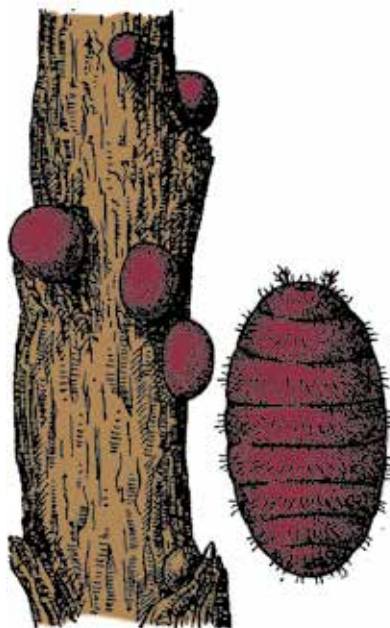
Porphyrophora odorata
(Archangelskaja, 1935)

Отряд Хоботные. Homoptera
Семейство Гигантские червецы.
Margarodidae

SWEET-SCENTED COCHINEAL

Porphyrophora odorata
(Archangelskaja, 1935)

Homoptera order
Margarodidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавай қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар хамаи ноҳияҳои кӯҳӣ ва доманақӯҳии Осиёи Марказӣ волеҳӯрад. Дар биёбон ва нимбиёбони Помир, мамнуъгоҳи «Ромит» ба қайд гирифта шудааст.

Мухити сукунат

Дар беҳи гиёҳҳои меҳак, мағаскушак ва бисёр растаниҳои дигар, ки дар нишебиҳои регу сангреса ва реҒи равондори кӯҳ месабзанд, зиндагӣ мекунад. Дар решаи растаниҳое, ки дар биёбонҳои баландкӯҳи Помир мерӯянд, сукунат мекунад.

Саршумор

Дар ноҳияҳои кӯҳсоре, ки аз худ нашудаанд, намуди муқаррарист. Дар мавзъеҳое, ки мутғасил чорво меҷаронанд, хеле кам волеҳӯрад. Миқдори он дар як беҳ гиёҳи мағаскушаки мамнуъгоҳи «Ромит» ба 20–25 адад мерасад.

Хусусиятҳои биологӣ

Хусусиятҳои биологӣ он кам таҳқиқ шудааст. Қирминаҳои давраи даҳаи хурд тӯда-тӯда дар реша ва гарданаи беҳи растаниҳо зимистон меғузаронанд. Системаи ин намуд,

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Встречается во всех горных районах и предгорных районах Центральной Азии. Отмечен в пустынях и полупустынях Памира, заповеднике «Ромит».

Места обитания

Обитает на корнях гвоздики, смолевки и ряда других растений, произрастающих на песчано-щебнистых и сыпучих склонах гор. Обитает на корнях растений, произрастающих в высокогорных пустынях Памира.

Численность

В неосвоенных горных районах-обычный вид. В районах интенсивного выпаса скота встречается крайне редко. Численность на корне одного растения смолевки в заповеднике «Ромит» доходит до 20–25 особей.

Особенности биологии

Очень слабо изучены его особенности биологии. Зимуют личинки младшего возраста колониями на корнях и прикорневой шейке растений. Цисты этого вида, с

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Sweet-Scented Cochineal is found in the mountain and foothill regions of Central Asia. It has been found in the Pamir deserts and semi-deserts, and Romit Nature Reserve.

Habitat

It lives in the roots of cloves, catchfly and various other plants grown in the mountain sand, gravel, and drift sand slopes. It also lives in the roots of plants growing in the Pamir high mountains deserts.

Population

It is a common species in the undeveloped mountain areas. It occurs very rarely in locations where livestock are intensively grazed. Its population in one root of catchfly plant in the Romit Nature Reserve can reach 20 to 25 individual insects.

Biological characteristics

Its biological characteristics are underexplored. Young larvae spend winter in small groups in the roots and

ки ба танашон регрезаҳо часпиданд, решаи растаи чунон саҳт ба худ меҷабдад, ки баъзан онҳоро аз ҳам ҷудо кардан мушқил аст. Парвози кирминаи қирмизии нарина ва аз сиса баромадани кирминаи қирмизии модина дар давраҳои гуногун ба вуқӯ меояд. Ҳангоми аз сиса баромадан дар 1 м² то 18–28 кирминаи қирмизии хушбӯӣ вомерӯад. Дар атрофи мамнуъгоҳи «Ромит» (1100 метр) аз сиса баромадани кирминаи қирмизии модина охири моҳи июн ва дар Помир (атрофи Зорқул, 4100 метр) охири моҳи июл ба қайд гирифта шудааст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Сабаҳои асосии маҳдуд гардидани муҳити сукунат ва камшумории кирминаи қирмизии хушбӯӣ бенизом чаронидани чорво ва ба ӯғот табдил додани маҳалҳои фароҳи кӯҳсор ба шумор меравад.

Тадбириҳои ҳифз

Тадбири асосии муҳофизат ва таҷдиди шумораи кирминаи қирмизии хушбӯӣ самарабахш истифодаи бурдани чароғоҳҳо мебошад. Биологияи кирминаро ҳаматарафа таҳқиқ намуда, усулҳои сунъии афзоиш ва истифодаи самарабахши онро дарёфтган лозим аст.

прикрепленными к телу частичками песка, так сильно присасываются к корням растений, что иногда их трудно отделить. Лёт самцов карминоносного червеца и выход самок из цисты происходит в разное время. Во время выхода из цисты на 1 м² насчитывается до 18–28 особей душистого карминоносного червеца. В окрестностях заповедника «Рамит» (1100 метров) выход самок карминоносного червеца из цисты наблюдался в конце июня, а на Памире (4100 м, в окрестностях оз. Зоркуль) в конце июля.

Лимитирующие факторы

Основными причинами сокращения мест обитания и численности душистого карминоносного червеца являются бесконтрольный выпас скота и освоение больших горных массивов под садоводство.

Меры охраны

Основным мероприятием по охране и воспроизводству душистого карминоносного червеца является рациональное использование пастбищных угодий. Необходимо изучение биологии червеца для разработки методов искусственного разведения и рационального использования.

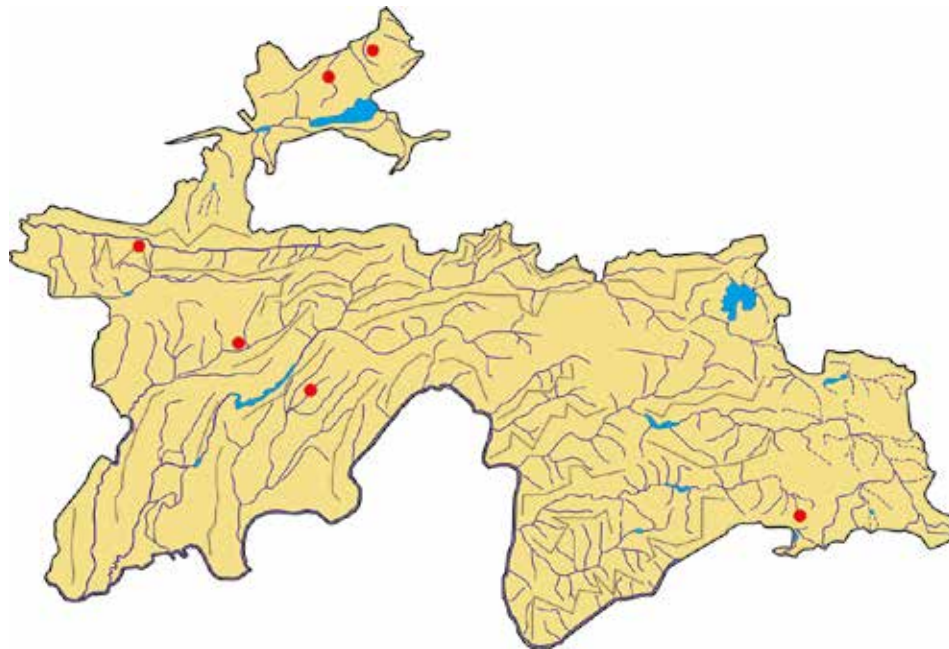
the radical neck of plants. The cysts of this species with the particles of sand attached to the body attach themselves to plant roots so strongly that they can be hard to separate. The flight of male cochineals and emergence of females from the cyst occurs at various times. When emerging from a cyst sex numbers can reach up to 18–28 larvae per square meter. At around Romit Nature Reserve (1100 meters above sea level) the emergence of females from cyst has been observed in late June, and in the Pamirs (around Zorkul Lake, at 4100 meters above sea level) in late July.

Limiting factors

The main reasons of reduction for Sweet-Scented Cochineal population and habitats are uncontrolled livestock grazing, and the development of broad mountain areas into cultured gardens.

Conservation measures

The main event on the protection and reproduction of Sweet-Scented Cochineal is a rational use of pastures. It is necessary to study the biology of Sweet-Scented Cochineal for developing methods of artificial breeding and their rational use.

Сарчашмаи иттилоот:
Архангельская, 1935.

Источник информации:
Архангельская, 1935.

Source of information:
Archangelskaja, 1935.

КИРМИНАИ ҚИРМИЗИИ ТАЛҲАК

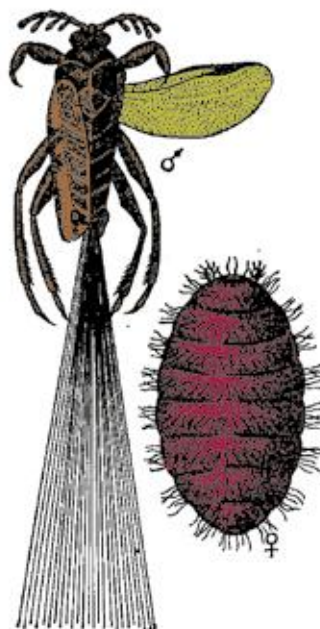
Porphyrophora sophorae
(Archangelskaja, 1935)
Қатори Баробарқанотҳо. Homoptera
Оилаи Қирминаҳои калонҷусса.
Margarodidae

ГОРЧАКОВЫЙ КАРМИНОНОСНЫЙ ЧЕРВЕЦ

Porphyrophora sophorae
(Archangelskaja, 1935)
Отряд Хоботные. Homoptera
Семейство Гигантские червцы.
Margarodidae

BITTER COCHINEAL

Porphyrophora sophorae
(Archangelskaja, 1935)
Homoptera order
Margarodidae family

Мақоми хифз

Намуд зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Эндемики Осиёи Миёна мебошад. Солҳои 30–юми асри гузашта дар ҳудуди Осиёи Миёна васеъ паҳн гардида буд. Айни замон дар ҳудуди Тоҷикистон танҳо дар баъзе ноҳияҳои водии дарёи Сир ва доманаи қаторкӯҳи Туркистон, ки аз худ нагардидаанд, боқӣ мондааст. Шумораи ками он дар гирду атрофи Чилликӯл, поёноби дарёи Вахш ба қайд гирифта шудааст.

Мухити сукунат

Дар гилҳои нарми регдор, баъзан дар регҳои гилдор ва шӯразамин ҳаёт ба сар мебарад. Дар решаи растани талҳак (*Sophora*) ва ширинбия (*Glycyrrhiza*) зиндагӣ мекунад.

Саршумор

Дар ҳудуди Тоҷикистон хеле камёфт буда, ҳамагӣ се маротиба ба қайд гирифта шудааст.

Статус

Вид, ноҳияшуда дар таҳдиди аз ҳаёт нобуд шудани. EN.

Распространение

Эндемик Центральной Азии. В 30–х годах прошлого столетия широко встречался на территории Центральной Азии. В настоящее время в Таджикистане сохранился лишь в некоторых районах долины р. Сырдарья и предгорий Туркестанского хребта. В небольшом количестве был отмечен в окрестностях Джиликуля, в низовьях р. Вахш.

Места обитания

Обитает на мягких суглинистых почвах, иногда встречается на суглинисто–песчаных, солончаковых почвах. Живет на корнях горчака (*Sophora*) и солодки (*Glycyrrhiza*).

Численность

Крайне редкий в Таджикистане, отмечен лишь трижды.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Bitter cochineal is endemic to Central Asia. In the 1930s it was widely spread within the Central Asian territory. In Tajikistan at present it is found only in some valley areas of the Sirdarya River and the foothills of Turkistan mountain range. Small populations have been found around Jilikul and in the downstream of the Vakhsh River.

Habitat

This species lives in soft sandy loams, and sometimes it is found on loamy sands and saline soils. It lives in the roots of *Sophora* and licorice (*Glycyrrhiza*).

Population

It is extremely rare in Tajikistan; it has been identified only three times.

Biological characteristics

Biological characteristics of this species have not been exposed to

Хусусиятҳои биологӣ

Хусусиятҳои биологии ин намуд пурра таҳқиқ нагардидааст. Қирминаи қирмизии талхак аз қирминаҳои дигар қалонтар аст. Моҳи август қирминаҳои қирмизии нарина парвоз мекунад ва модинаи онҳо аз система мебароянд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Босуръат аз худ гардидани заминҳои бекорхобида ва партов боиси маҳдуд гардидани муҳити сукунат ва шумораи ин намуд гардидааст.

Тадбирҳои ҳифз

Тадбири асосии муҳофизат ва таҷдиди қирминаҳои қирмизии талхак нигоҳдории муҳити сукунати ҳоси онҳост. Хусусиятҳои биологӣ ва паҳншавии қирминаи қирмизии талхакро бо мақсади дарёфти усулҳои таҷдид ва истифодаи оқилонаи он барои эҳтиёҷи хоҷагии халқ таҳқиқ намудан зарур аст.

Особенности биологии

Особенности биологии этого вида полностью не изучены. Горчаковый карминоносный червец самый крупный среди других червцов. Лёт самцов горчакового карминоносного червца и выход самок из цисты происходит в августе.

Лимитирующие факторы

Интенсивное освоение залежных и заброшенных земель способствовали сокращению мест обитания, падению численности этого вида.

Меры охраны

Основным мероприятием по охране и воспроизводству горчакового карминоносного червца является сохранение характерного местообитания. Необходимо изучить биологические свойства и распространение горчакового карминоносного червца в целях разработки методов восстановления численности и рационального использования в нуждах народного хозяйства.

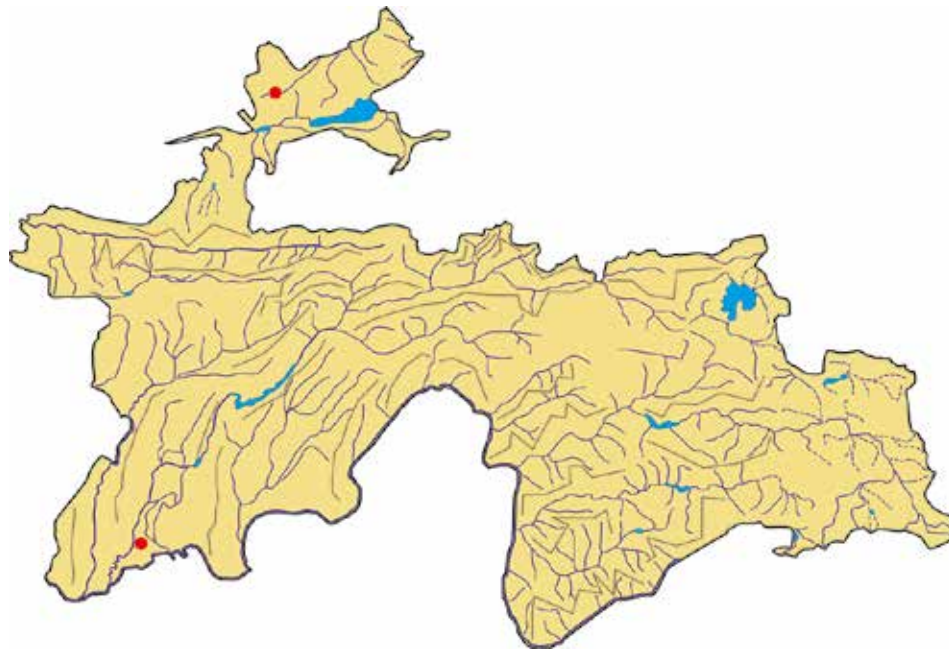
complete studies. Bitter Cochineal is the largest among other mealybugs. The flight of the male of Bitter Cochineal and the emergence of their female from the cyst take place in August.

Limiting factors

Intensive development of fallow and abandoned lands contributed to the reduction of habitats of this species and its number.

Conservation measures

The main event on the protection and reproduction of Bitter Cochineal is to preserve its typical habitat. In order to develop methods for restoring of number and rational use for the national economy the biological properties and distribution of Bitter Cochineal should be studied.

Сарчашмаи иттилоот:
Архангельская, 1935.

Источник информации:
Архангельская, 1935.

Source of information:
Archangelskaja, 1935.

**ЛҶНДАМУЙЛАБИ
РАХ-РАХ**

Libelloides macaronius Scop.
Қатори Тӯрболҳо. *Neuroptera*
Оилаи Тӯрболҳои лӯндамуйлаб.
Ascalaphidae

**ПОЛОСЧАТЫЙ
АСКАЛАФ**

Libelloides macaronius Scop.
Отряд Сетекрылье. *Neuroptera*
Семейство Сетекрылый аскалаф.
Ascalaphidae

**PARTICOLORED
ASCALAPHUS FLY**

Libelloides macaronius Scop
Neuroptera order
Ascalaphidae family

Мақоми ҳифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Намуди реликтӣ буда, аз давраи сеюмин боқӣ мондааст. Дар ҳудуди Тоҷикистон дар қаторкӯҳҳои Ҳисор, Туркистон, Ҳазратишоҳ, Вахш ва Пётри I паҳн гардидааст.

Муҳити сукунат

Дар атрофи чангалзори паҳнбарги кӯҳӣ дар ҷойҳои, ки рӯшноӣ зиёд мерасад, мавзёҳои кушод ва дар буттазорҳои кӯҳӣ вомерӯрад.

Саршумор

Аҳён-аҳён вомерӯрад. Дар даҳсолаҳои охир ҳудуди паҳншавӣ ва саршумори он маҳдуд гардидааст. Дар аксар мавзёҳои зист тамоман нобуд шудааст.

Ҳусусиятҳои биологӣ

Барои фардҳои болиғ ва кирминаҳо тарзи ҳаёти дарандагӣ ҳос аст. Фардҳои болиғ озод парвоз мекунанд. Кирминаҳо зоҳиран паҳн

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Являясь реликтовым видом, сохранился с третьего периода. На территории Таджикистана распространился в горных хребтах Гиссара, Туркестана, Хазратишоха, Вахша и Петра I.

Места обитания

Встречается вокруг широколистных горных лесов, в местах, куда поступает много света, в открытой местности и в горных зарослях.

Численность

Встречается крайне редко. В последние десятилетия территория распространения и его численность стали ограниченными. В большинстве мест обитания они полностью исчезли.

Особенности биологии

Для зрелых особей и личинок характерным является хищнический образ жизни. Зрелые особи

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Being a relict species, it has preserved since the third period. On the territory of Tajikistan, it has been spread in the Hissor, Turkistan, Hazratishoh, Vakhsh, and Peter I mountain ranges.

Habitat

This species is found around broad-leaf mountain forests, in the locations abundant in light, open landscapes and mountain tangles.

Population

It is a rare species. Its distribution area and population have been restricted during recent decades. They have completely disappeared in their largest stretches of habitat.

Biological characteristics

A predatory lifestyle is specific for mature and larvae. Mature individuals fly freely. Larvae apparently common and resemble large ants. Typically,

буда, ба кирминаи шермӯрчаҳо шабоҳат доранд. Одатан дар зери сангҳо зист намуда, ҳашароти гуногуни хурдро шикор мекунанд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Буриш ва решакан кардани чангалзор, буттазори нишебиҳои кӯҳӣ ва доманақӯҳҳо омилҳои асосии маҳдуд гардидани саршумори лӯндамӯйлаби рахрах мебошанд.

Парвариш дар шароити сунӣ

Таҳқиқ карда нашудааст.

Тадбирҳои ҳифз

Мавзӯҳои сукувати лӯндамӯйлаби рахрахро зери муҳофизати ҷиддӣ қарор додан зарур аст. Ба мақсади таҳия намудани чораҳои ҳифз, ҷойҳои паҳншавӣ ва хусусиятҳои биологии ин намуд бояд муфассал таҳқиқ карда шавад.

свободно летают. Личинки внешне крупные и похожи на больших муравьев. Обычно обитают под камнями, охотятся на различных насекомых.

Лимитирующие факторы

Вырубка и искоренение лесов, зарослей горных склонов и предгорий являются основными факторами ограничения численности полосчатого аскалафа.

Разведение

Не изучено.

Меры охраны

Следует взять под строгую охрану места обитания полосчатого аскалафа. С целью разработки природоохранных мер, места распространения и биологические особенности данного вида должны быть детально изучены.

they live under stones, hunting for various insects.

Limiting factors

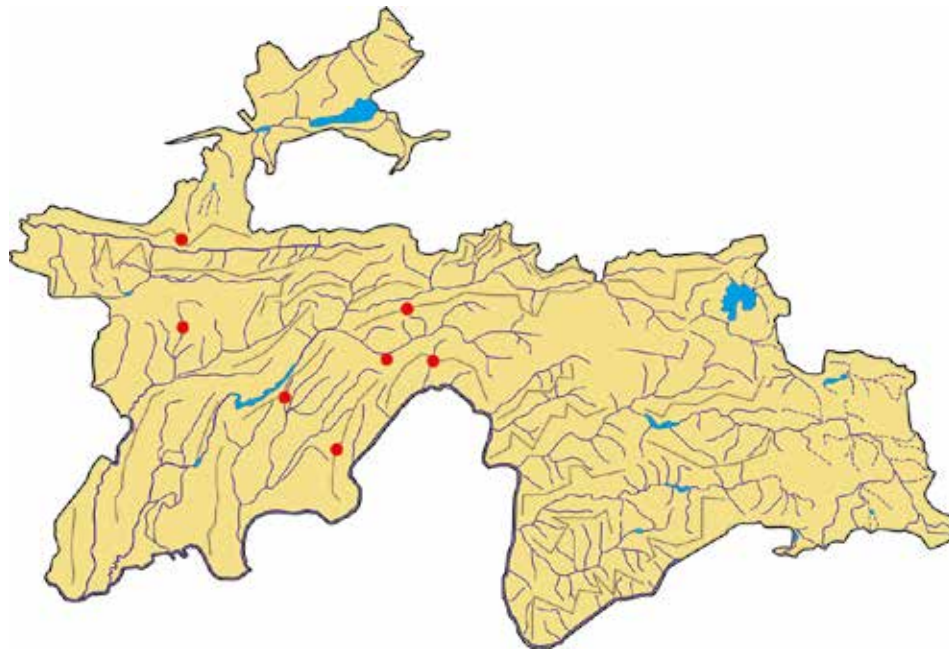
The reduction of its population has occurred mainly because of the felling and deforestation of the thickets of mountain slopes and foothills.

Artificial breeding capabilities

It is not studied.

Conservation measures

Measures must be undertaken to protect the habitat of the Particoloured Ascalaphus Fly. Distribution areas and the biological characteristics of this species should be exposed to detailed research aimed at developing a comprehensive conservation framework.

Сарчашмаи иттилоот:
Красная книга СССР, 1984.

Источник информации:
Красная книга СССР, 1984.

Source of information:
USSR Red Book, 1984.

ГАНДАНАФАСАКИ ПАВЛОВСКИЙ

Dalpada pavlovskii (Kiritshenko)
Қатори Ганданафасақҳо. Heteroptera
Оилаи Сипардорҳо. Pentatomidae

ДАЛЬПАДА ПАВЛОВСКОГО

Dalpada pavlovskii (Kiritshenko)
Отряд Полужесткокрылые.
Heteroptera
Семейство Щитники. Pentatomidae

PAVLOVSKII DALPADA

Dalpada pavlovskii (Kiritshenko)
Heteroptera order
Pentatomidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Намуди релектӣ буда, аз давраи сеюмин боқӣ мондааст. Муҳити зисти ганданафасаки Павловский минтақаҳои кӯҳии Ҳисору Дарвоз ва Рӯшонро фаро мегирад.

Муҳити сукунат

Сокини минтақаи чангалзори кӯҳӣ буда, ба дарахтони чинор, тус, чормағз, себ ва гелос вобаста аст. Новобаста ба мавҷуд будани растаниҳои ғизой поёнтар аз минтақаи чангал дучор намеояд.

Саршумор

Таҳқиқ қарда нашудааст. Дар ҷойҳои афзоиш 3–4 фард во меҳӯрад.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар давраи кирминагӣ зимистон мегузаронад. Муҳити сукунати аввалини он чинор аст, вале дар дарахтони паҳнбарги дигар низ сукунат мекунад.

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Третичный реликтовый вид. Среда обитания дальпады Павловского охватывает Гиссаро–Дарвазский и Рушанский горные пояса.

Места обитания

Живет в лесных поясах гор и связан с чинаром, березой, грецким орехом, яблоней и черешней. Несмотря на наличие кормовых растений, ниже пояса леса не встречается.

Численность

Не изучена. В местах выплода встречаются не более 3–4 особей.

Особенности биологии

Зимует в личиночной стадии. Первичным местообитанием является чинара, но также расселяется и на других широколиственных породах.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Pavlovskii Dalpada is a relict species. The habitat of Pavlovskii Dalpada crosses the mountainous areas of Hissor, Darvoz and Rushon.

Habitat

It lives in the mountain forest of sycamore, birch, nut, apple and sweet cherry trees. It is not found beneath forested areas, despite the existence of forage plants.

Population

It is not studied. There are not more than 3–4 individuals in the breeding places

Biological characteristics

The larval period takes place during winter. Its initial habitat is the sycamore tree but it lives also in other broad-leaved trees.

Омилҳои маҳдудкунанда

Ҳамчун намуди қадима ҳатто дар мавзёҳои зисти муқаррарӣ низ хеле камшумор аст. Буридани дарахтон ба камшумории он сабаб мегарданд.

Тадбирҳои ҳифз

Буридани дарахтонро дар мавзёҳои хоси зисти ганданафасаки Павловский пешгирӣ намудан зарур аст. Бо мақсади андешидани чораҳои иловагии ҳифз ҷойҳои паҳншавӣ ва хусусиятҳои биологии ин намудро таҳқиқ намудан зарур аст.

Лимитирующие факторы

Будучи реликтовым видом, даже в типичных для вида местности имеет весьма ограниченную численность. Вырубка деревьев становится причиной сокращения численности.

Меры охраны

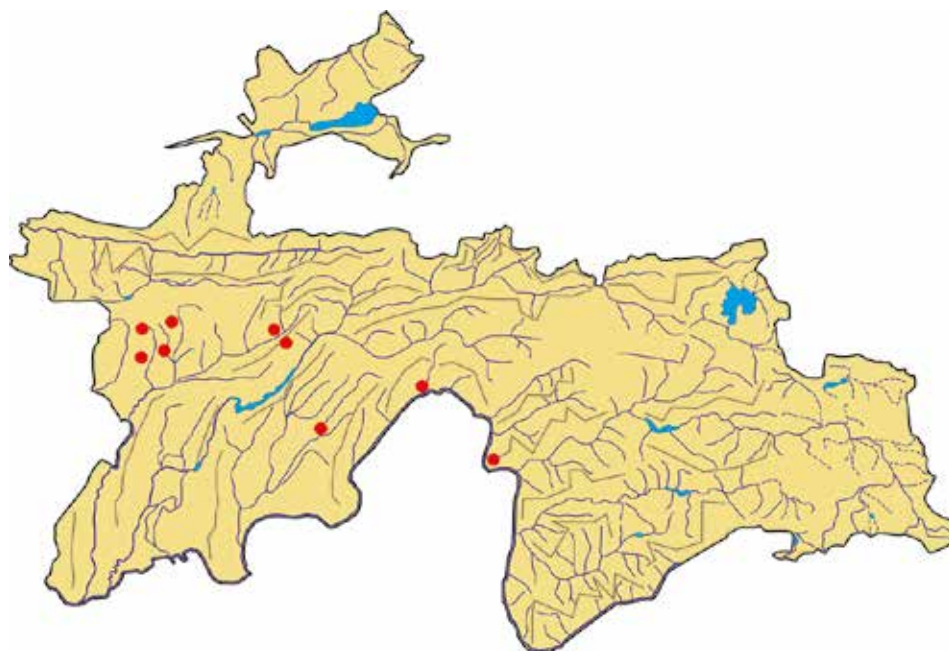
Необходимо предупредить вырубку деревьев в характерных местах обитания дальпады Павловского. С целью разработки дополнительных мер по охране, необходимо изучить распространение и особенности биологии этого вида.

Limiting factors

Being an ancient species, it is extremely rare even in its natural habitat. The felling of trees becomes a cause its downsize.

Conservation measures

It is necessary to prevent the felling of trees in specific habitats of Pavlovsky Dalpada. It is necessary to study the distribution and features of the biology of this species with a view to develop further measures for the protection.

Сарчашмаи иттилоот:

Кириченко, 1952; Пучков, 1965.

Источник информации:

Кириченко, 1952; Пучков, 1965.

Source of information:

Kirichenko, 1952; Puchkov, 1965.

**ГАНДАНАФАСАКИ
БАРАНОВ**

Mustha baranovi (Kiritshenko, 1952)
Қатори Ганданафасакҳо. *Heteroptera*
Оилаи Сипардорҳо. *Pentatomidae*

МУСТА БАРАНОВА

Mustha baranovi (Kiritshenko, 1952)
Отряд Полужесткокрылые.
Heteroptera
Семейство Щитники. *Pentatomidae*

BARANOV MUSTHA

Mustha baranovi (Kiritshenko, 1952)
Heteroptera order
Pentatomidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар қаторкӯҳҳои Зарафшон, Ҳисор, Пётри I, Дарвоз, Язғулом ва Рӯшон ёфтаанд.

Мухити сукунат

Дар чангалҳои кӯҳӣ дар баландии 1100 метр воমেҳӯрад. Дар чормағз, себ, бодом, зардолу ва арча зиндагӣ мекунад.

Саршумор

Маълумот вучуд надорад. Дар табиат ниҳоят кам мондааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар давраи болиғӣ зимистон мегузаронад. Ганданафасаки болиғ моҳҳои июн–август ва зимистонгузарон моҳи октябр воমেҳӯрад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Намуди хосаи зоҳирӣ ва калонҳаҷм будани ганданафасаки Богданов

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Находки известны с Гиссарского, Петра Первого, Дарвазского, Язгулянского и Рушанского хребтов.

Места обитания

Встречается в горных лесах на высоте 1100 м. Живет на грецком орехе, яблоне, миндале, абрикосе и арче.

Численность

Сведений нет. В природе встречается очень мало.

Особенности биологии

Зимует имаго. Взрослая особь встречается в июне–августе, а зимующие в октябре месяце.

Лимитирующие факторы

Оригинальный внешний вид и крупные размеры клопа привлекают внимание коллекционеров

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Baranov Mustha is found in Hissor, Peter I, Darvoz, Yazghulom and Rushon mountain ranges.

Habitat

It is found in the mountain forests at the altitude of 1100 meters above sea level. It lives in nut, apple, almond, apricot, and juniper trees.

Population

No information pertaining to population is available, as the number of this species is critically low in nature.

Biological characteristics

Adult insects hibernate. The adult is found in June–August, and wintering in October.

Limiting factors

The original appearance and large size of the bug attract the attention of

таваҷҷуҳи коллекционерони хашаротдӯстро ҷалб месозад. Ба саршумори он дарахтбурӣ низ таъсир мерасонад.

Тадбирҳои ҳифз

Дар ҳама мавзӯҳои зисти ганданафасаки Баранов буридани дарахтонро манъ кардан зарур аст. Доштани ин ганданафасак барои коллексия танҳо бо мақсади бурдани қорҳои илмӣ иҷозат дода шавад. Барои таҳия намудани чорабиниҳои ҳифз паҳншавӣ ва хусусиятҳои биологии ин намуд бояд муфассал таҳқиқ карда шавад.

энтомофауна. На численность также влияет вырубка лесов.

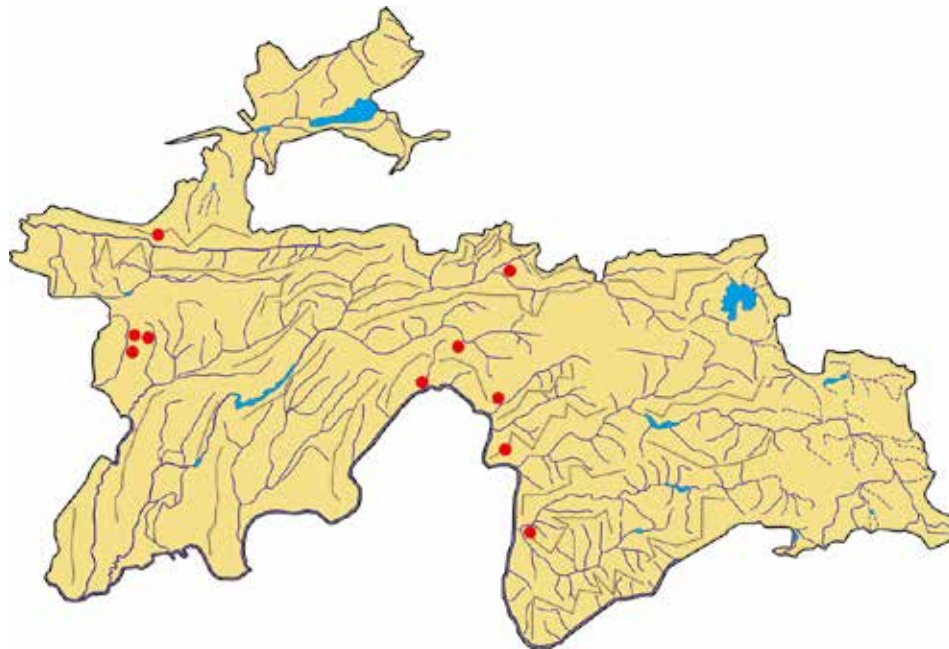
Меры охраны

Запретить повсеместно вырубку деревьев в местообитании мустанга Баранова. Сборы для коллекционирования разрешать только для научных целей. Для разработки конкретных мер его охраны необходимо изучение биологии этого вида и его распространение.

entomofauna collectors. Deforestation also affects its number.

Conservation measures

It is necessary to prevent the felling of trees in specific habitats of Baranov Mustha. Its catching for collections is allowed only for research purposes. With a view to developing further measures for its protection, it is necessary to study the distribution and features of the biology of this species.

Сарчашмаи иттилоот:

Кириченко, 1952; Муминов, 1961; Пучков, 1965.

Источник информации:

Кириченко, 1952; Муминов, 1961; Пучков, 1965.

Source of information:

Kirichenko, 1952; Muminov, 1961; Puchkov, 1965.

**ГАНДАНАФАСАКИ
ПАТТА**

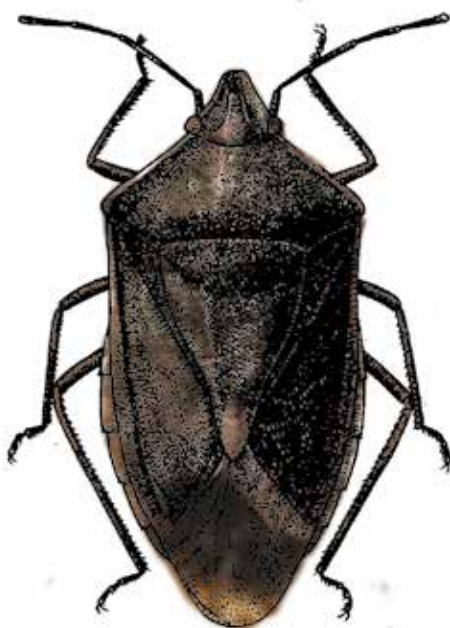
Cellobius abdominalis (Jak., 1885)
Қатори Ганданафасақҳо. *Heteroptera*
Оилаи Синардорҳо. *Pentatomidae*

ТУРАНГОВЫЙЩИТНИК

Cellobius abdominalis (Jak., 1885)
Отряд Полужесткокрылые.
Heteroptera
Семейство Щитники. *Pentatomidae*

POPLAR SHIELD

Callobius abdominalis (Jak., 1885)
Heteroptera order
Pentatomidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар туғайзори мамнӯъгоҳи «Бешаи палангон», поёноби дарёҳои Қизилсу, Кофарниҳон ва водии Бешкент паҳн гардидааст.

Муҳити сукунат

Дар туғайзори дарёбод, ки сафедори гуногунбарг (патта) месабад, зиндагӣ мекунад.

Саршумор

Маълумоти аниқ мавҷуд нест. Ҳангоми мушоҳидаи як бех дарахти патта то 4–5 фарди он ба қайд гирифта шудааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар ҳолати болиғӣ зимистон мегузаронад. Дар давоми моҳҳои апрел–август ҷабҳи мегардад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Дар мавзӯҳои муқаррарии сукунат ҳеле кам аст. Ба камшумории он

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Распространение охватывает тугай заповедника «Тигровая балка», низовья рек Кызылсу и Кафирниган и Бешкентскую долину.

Места обитания

Живет в пойменных лесах (тугаях), где произрастает разнолиственный тополь (туранга).

Численность

Точных сведений нет. Но при наблюдении одного дерева туранги отмечено 4–5 особей.

Особенности биологии

Зимует имаго. Активная деятельность начинается в апреле–августе.

Лимитирующие факторы

В типичных местообитаниях встречается очень мало. На его численность влияет вырубка туранги.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Poplar Shield is spread across the riparian woodland of the «Tigrovaya Balka» Nature Reserve, in Beshkent Valley, and the downstream of Kizilsu and Kofarnihon Rivers.

Habitat

It lives in the bottomland riparian forests among diversifolious poplars.

Population

Exact information is not available. Up to 4–5 of individual insects have been found while observing one diversifolious poplar.

Biological characteristics

Adult insects hibernate. It becomes active from April to August.

Limiting factors

It is extremely rare in typical habitations. Felling of Asiatic poplar adversely affects their number.

буридани дарахтони патта таъсир мерасонад.

Тадбирҳои хифз

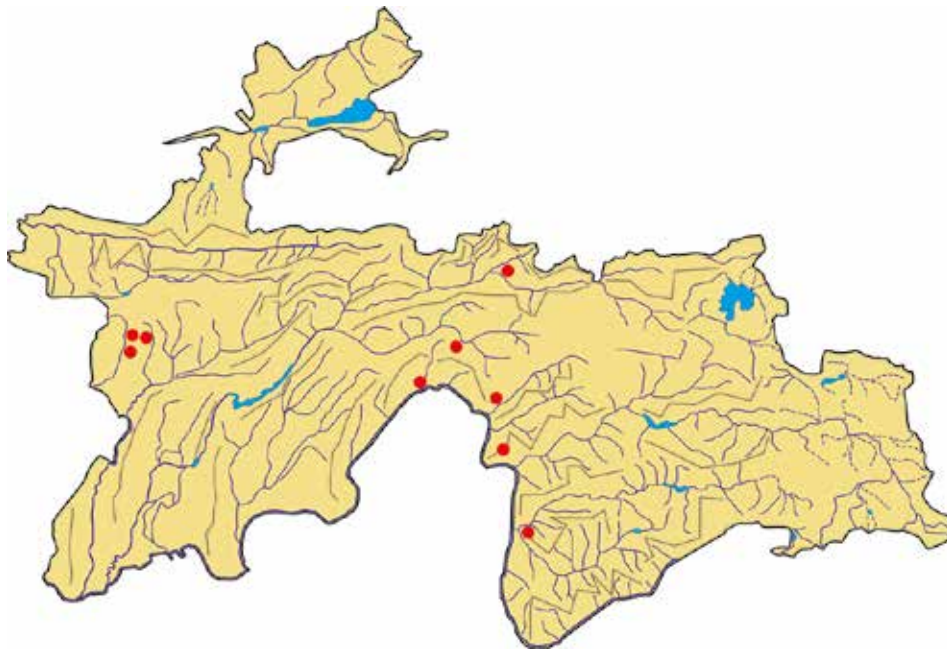
Набототи тугайзорро хифз ва буридани паттаро манъ кардан зарур аст. паҳншавӣ ва хусусиятҳои биологии ганданафасаки паттаро муфассал таҳқиқ намудан зарур аст.

Меры охраны

Необходимо охрана тугайной растительности и запрет вырубki туранги. Необходимо подробное изучение биологических свойств и распространения турангового щитника.

Conservation measures

Protection of the plants of the riparian woodlands and prohibition of the destruction of Asiatic poplar is necessary. The biological characteristics and distribution of Poplar shield should be studied in detail.

Сарчашмаи иттилоот:
Кириченко, 1964; Пучков, 1965.

Источник информации:
Кириченко, 1964; Пучков, 1965.

Source of information:
Kirichenko, 1964; Puchkov, 1965.

ГАНДАНАФАСАКИ ТУРОНИ

Calisius turanicus (Kirichenko, 1959)
Қатори Ганданафасакҳо. Heteroptera
Оилаи Арадидаҳо. Aradidae

КАЛИЗУС ТУРАНСКИЙ

Calisius turanicus (Kirichenko, 1959)
Отряд Полужесткокрылые.
Heteroptera
Семейство Подкорники. Aradidae

TURANIAN CALISIUS

Calisius turanicus (Kirichenko, 1959)
Heteroptera order
Aradidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳиди маҳшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Танҳо дар мамнуъгоҳи «Бешан палангон» ба қайд гирифта шудааст.

Мухити сукунат

Дар зери пӯстлохи дарахтони патта, бед ва чинор зиндагӣ мекунад.

Саршумор

Ҳамагӣ панҷ маротиба ва ҳар дафъа як-дутой ба қайд гирифта шудааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Таҳқиқ карда нашудааст.

Парвариш дар шароити сунӣ

Маълумот вучуд надорад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Намуди хеле қадима ва нодир аст. Нест кардани туғайзор, ки мухити сукунати аввалини ганданафасаки тӯронист ба шумораи он таъсири манфӣ мерасонад.

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Отмечен лишь в заповеднике «Тигровая балка».

Места обитания

Живет под корой туранги, ивы и чинары.

Численность

Всего отмечен пять раз и во всех случаях по одной-две особи.

Особенности биологии

Не изучены.

Разведение

Сведений нет.

Лимитирующие факторы

Очень реликтовый и редкий вид. На численность отрицательно влияет уничтожение тугаев, которые являются первичными местами обитания вида.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Turanian Calisius is found only in the «Tigrovaya Balka» Nature Reserve.

Habitat

It lives under the bark of Asiatic poplar, willow and sycamore trees.

Population

It has only been observed five times, and every time it is encountered in numbers of one/two individuals.

Biological characteristics

It is not studied.

Artificial breeding capabilities

Information is not available.

Limiting factors

It is an extremely relict and rare species. The destruction of riparian woodlands, which are the primary habitat for this species negatively influences on its number.

Тадбирҳои ҳифз

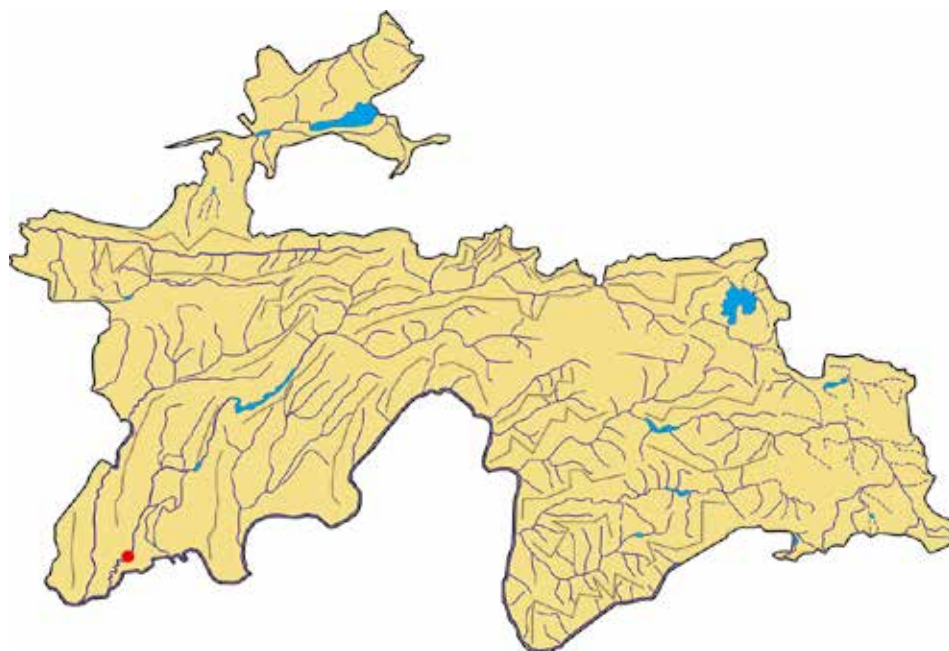
Дар Тоҷикистони Ҷанубӣ–Ғарбӣ буридани туғайзори соҳили дарёро манъ кардан лозим аст. паҳншавӣ ва хусусиятҳои биологии ганданафаси турониро муфассал таҳқиқ намудан зарур аст.

Меро охрани

Необходимо запретить вырубку тугаев вдоль рек на Юго–Западе Таджикистана. Необходимо подробное изучение биологических свойств и распространения кализуса туранского.

Conservation measures

It is necessary to prohibit the destruction of riverbank riparian woodland in South–West of Tajikistan. Detailed research of the distribution areas and biological characteristics of Turanian Calisius must be undertaken.

Сарчашмаи иттилоот:
Кириченко, 1959, 1964.

Источники информации:
Кириченко, 1959, 1964.

Source of information:
Kirichenko, 1959, 1964.

ГАНДАНАФАСАКИ БОГДАНОВ

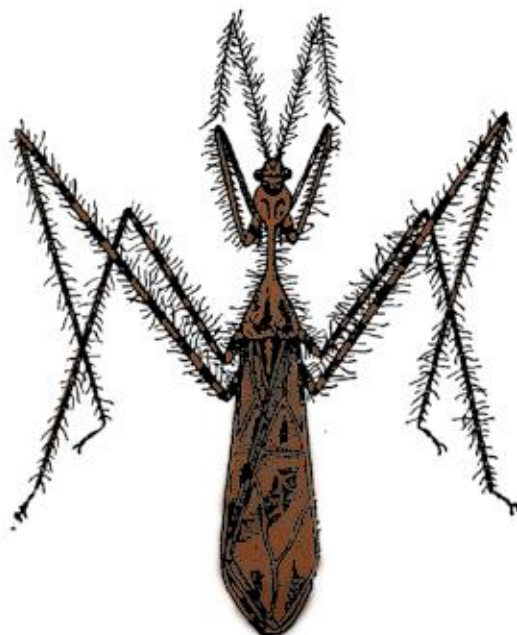
Stenolemus bogdanovi Osh. (2)
Қатори Ганданафасакҳо. *Heteroptera*
Оилаи Редувидаҳо. *Reduviidae*

СТЕНОЛЕМУС БОГДАНОВА

Stenolemus bogdanovi Osh. (2)
Отряд Полужесткокрылые.
Heteroptera
Семейство Подкорники. *Reduviidae*

BOGDANOV ASSASSIN BUG

Stenolemus bogdanovi Osh. (2)
Heteroptera order
Reduviidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар мавзеи Кондара (қаторкӯҳи Ҳисор), мамнӯғҳои «Бешаи палангон» (Дарёкӯл), наздикии Фархор (кӯҳҳои Панҷу Қаратов) ва Рашт (қаторкӯҳи Қаротегин) паҳн гардидааст.

Муҳити сукунат

Сокини хоси иқоматгоҳи одамон аст, вале дар ҳама ҷо кам вомерӯрад. Кирминаи онро дар танаи санчид (*Eleagnus*) ёфтаанд ва таҳмин мекунанд, ки аввалин муҳити сукунати он туғайзор аст.

Саршумор

Ниҳоят камшумор аст. Дар як ҷо ба миқдори зиёд чамъ намешавад. Аз соли 1896 то имрӯз ҳамагӣ 6 маротиба ба қайд гирифта шудааст.

Статус

Вид, ноҳояндашро дар таҳдиди аз ҳаёт ғайб шудани он. EN.

Распространение

Распространение охватывает Кондару (Гиссарский хребет), заповедник «Тигровая балка» (Дарьякуль), вблизи Пархара (горы Пяндж и Каратау) и Рашт (на Каратегинском хребте).

Места обитания

Характерный обитатель поселений человека, но повсеместно встречается очень редко. Личинки были найдены у ствола лоха (*Eleagnus*) и предполагается, что первичным местообитанием являются тугаи.

Численность

Малочисленный вид. Большие скопления не образует. С 1896 г. по настоящее время был обнаружен всего 6 раз.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Bogdanov Assassin Bug is spread across the Kondara area (Hissor mountain range), the «Tigrovaya Balka» Nature Reserve (Daryokul Lake), the vicinities of Farkhor (Panj and Qaratov mountains) and Rasht (Qarotegin mountain range).

Habitat

It is a typical inhabitant of the human dwellings, but everywhere it is met very rare. The larvae were found in the trunk of Oleaster (*Eleagnus*) and it is assumed that the primary habitat is riparian forests.

Population

It is an extremely rare species. It doesn't group communities. It has only been found six times since 1896.

Biological characteristics

It is a predatory insect. It lives in the forsaken human dwellings and

Хусусиятҳои биологӣ

Ҳашароти дарранда аст. Дар иқоматгоҳҳои кӯҳнаи одамон ва хезумхонаҳо зиндагӣ мекунад ва эҳтимол аз ҳашароти хурд ғизо мегирад. Аз рӯи намунаи коллексияҳо он дар давраи болиғӣ зимистон мегузарад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Маҳдуд гардидани масоҳати тугайзор боиси аз байн рафтани ганданафасаки Богданов мегардад.

Тадбирҳои ҳифз

Барои коллексия чамъ овардани ганданафасаки Богдановро манъ намудан лозим аст. Тугайзори мамнӯъгоҳи «Бешай палангон»ро ҳифз ва масоҳати онро васеъ кардан лозим аст.

Особенности биологии

Является хищным насекомым. Живет в заброшенных жилищах человека, в сараях и, очевидно, питается мелкими насекомыми. Судя по имеющимся в коллекциях сборам, он зимует во взрослой стадии.

Лимитирующие факторы

Уменьшение тугаев приводит к исчезновению стенолемуса Богданова.

Меры охраны

Необходимо запретить коллекционирование стенолемуса Богданова. Сохранить и расширить площадь тугайных зарослей в заповеднике «Тигровая балка».

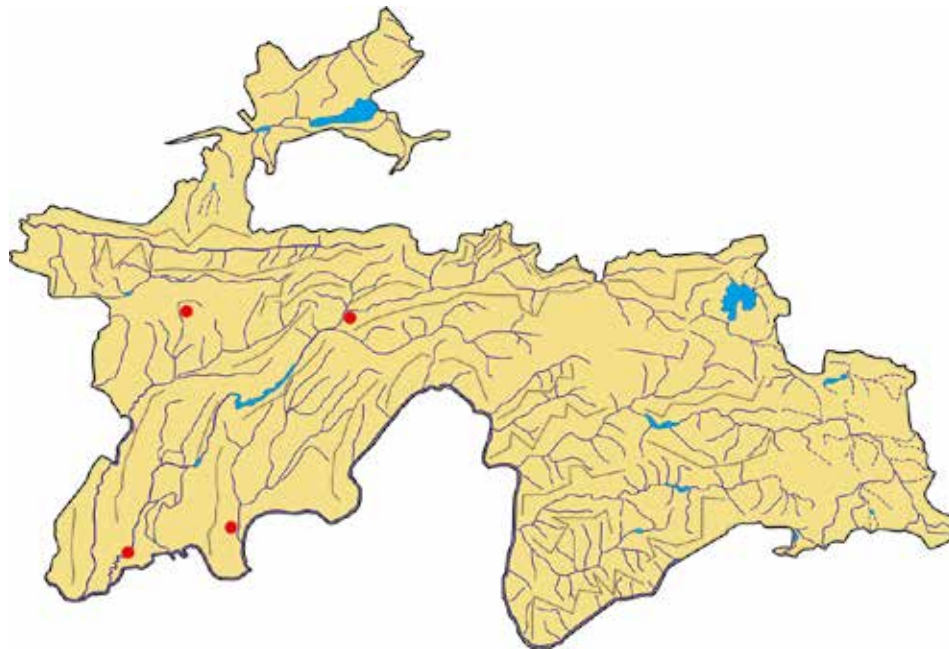
storehouse, and probably feeds on small insects. Judging from samples collection, it spends winter being adult.

Limiting factors

Destruction of areas of riparian woodland area has led to the disappearance of the Bogdanov Assassin Bug.

Conservation measures

It is necessary to prohibit collecting Bogdanov Assassin Bug. It is also necessary to protect riparian woodland of the «Tigrovaya Balka» Nature Reserve and expand its area.

Сарчашмаи иттилоот:

Кириченко, 1959, 1964,

Источник информации:

Кириченко, 1959, 1964,

Source of information:

Kirichenko, 1959, 1964,

ГАНДАНАФАСАКИ ФЕДЧЕНКО

Reduvius fedtschenkianus
(Oshanin, 1870)

Қатори Ганданафасакҳо. *Heteroptera*
Оилаи Редувидаҳо. *Reduviidae*

РЕДУВИЙ ФЕДЧЕНКО

Reduvius fedtschenkianus
(Oshanin, 1870)

Отряд Полужесткокрылые.
Heteroptera
Семейство Подкорники. *Reduviidae*

FEDCHENKO ASSASSIN BUG

Reduvius fedtschenkianus
(Oshanin, 1870)

Heteroptera order
Reduviidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар гирду атрофи Хучанд, Конибодом ва мамнӯъгоҳи «Бешан палангон» паҳн гардидааст.

Муҳити сукунат

Асосан дар биёбонҳои сафедхок зиндагӣ мекунад. Дар лонаи калламуши калони регзор ва баъзан дар хонаи сангпушт ҳаёт ба сар мебарад.

Саршумор

Маълумоти аниқ вучуд надорад. Хеле кам вомерӯрад. Дар коллексияи Институти зоологияи Академияи илмҳои Россия (ш. Санкт-Петербург) ва Институти зоология ва паразитологияи Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (ш. Душанбе) тақрибан 20 адад ганданафасаки Федченко маҳфуз дошта мешавад.

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Распространение охватывает окрестности Худжанда, Канибадама и заповедник «Тигровая балка».

Места обитания

Живет в пустынях, преимущественно с лёссовой почвой. Обитает в норах песчанки и изредка занимает норы черепахи.

Численность

Точных сведений нет. Встречается очень редко. В коллекциях Зоологического института Академии наук России (г. Санкт-Петербург) и в Институте зоологии и паразитологии Академии наук Республики Таджикистан (г. Душанбе) хранятся около 20 экземпляров редувия Федченко.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Fedchenko Assassin Bug is spread across Khujand, Konibodom and «Tigrovaya Balka» Nature Reserve.

Habitat

It lives in deserts mainly with loess soils. It lives in gerbil nest and occasionally observed in tortoise nest.

Population

Precise information is not available. It is found very rarely. Approximately 20 species of Fedchenko Assassin Bug are preserved in the collection of Zoology Institute of the Russian Academy of Sciences (Saint-Petersburg), and Zoology and Parasitology Institute of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan (Dushanbe).

Biological characteristics

It is a predatory insect, it lives in the nests of giant gerbils and the steppe tortoise. It reaches maturity at two

Хусусиятҳои биологӣ

Ҳашароти дарранда буда, дар лонаи хояндаҳо ва сангпушти даштӣ зиндагӣ мекунад. Давраи инкишофаш ҳамагӣ ду сол давом меёбад. Қирминаҳо ва нимфаҳо дар зери сафедхок пинҳон шуда, дар болои хок танҳо нӯги мӯйлабчаҳои онҳо намоён мемонанд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Босуръат азхуд намудани заминҳои минтақаҳои нимбиёбон сабаби асосии камшумор ва нест шудани ин намуд гардидааст.

Тадбирҳои хифз

Барои коллексия чамъ овардани ганданафасаки Федченкоро манъ бояд кард. Барои пурзӯр намудани хифзи он мавзӯҳои хоси зисти намудро дар мамнуъгоҳи «Бешаи палангон» муҳофизат кардан зарур аст. Хусусиятҳои биологӣ ва паҳншавии онро таҳқиқ намуда, тадбирҳои амики муҳофизатро муқаррар кардан зарур аст.

Особенности биологии

Хищник, живет в норах грызунов и степной черепахи. Цикл развития длится всего два года. Личинки и нимфы зарываются в лёссовую пыль и над поверхностью видны только их сяжки.

Лимитирующие факторы

Интенсивное освоение земель полупустынной зоны является основной причиной падения численности и исчезновения этого вида.

Меры охраны

Запретить сбор редувия Федченко для коллекционирования. Для усиления его охраны необходимо охранять характерные места обитания этого вида в заповеднике «Тигровая балка». Изучив его биологические особенности и распространение, необходимо принять конкретные меры охраны.

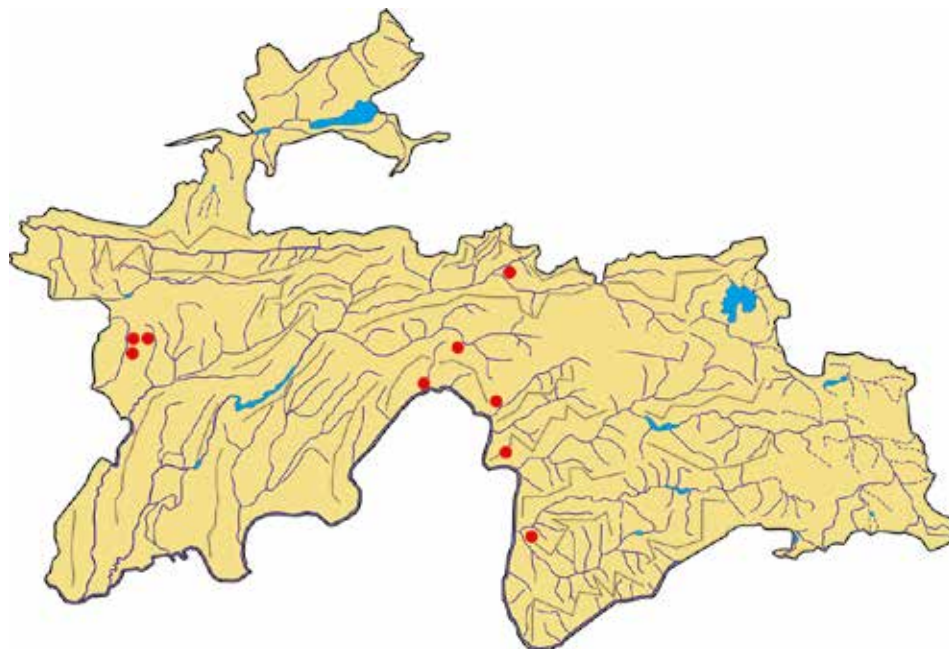
years. The larvae and nymphs hide under white soil and the tops of their antennas remain visible above the soil.

Limiting factors

The intense development of semi desert areas is the main reason for sparsity, and the gradual decline in numbers of the species.

Conservation measures

The collecting of the Fedchenko Assassin Bug should be prohibited. For strengthening of its protection it is necessary to protect habitat of its species in the «Tigrovaya Balka» Nature Reserve. After studying of its biological characteristics and distribution areas the concrete protection measures should be undertaken.

Сарчашмаи иттилоот:
Власов, Кириченко, 1952.

Источник информации:
Власов, Кириченко, 1952.

Source of information:
Vlasov, Kirichenko, 1952.

**ВИЗВИЗАКИ
ТОЧИКИСТОНӢ**

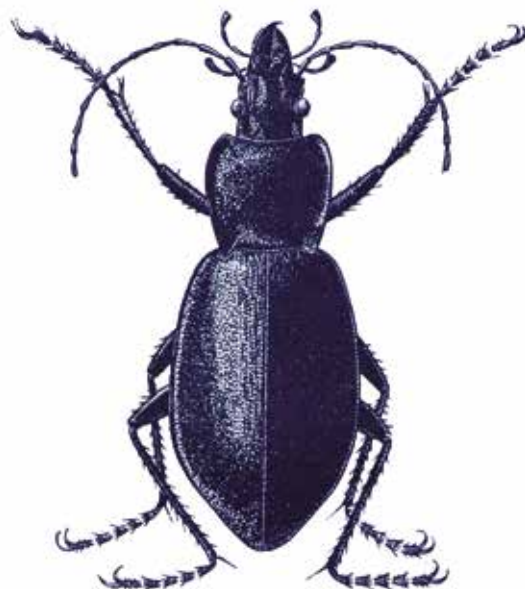
Carabus tadjikistanus
(Kryzhanovskij, 1968)
Ҷатори Сахтболҳо. Coleoptera
Оилаи Визвизакҳо. Carabidae

**БРЫЗГУН
ТАДЖИКИСТАНСКИЙ**

Carabus tadjikistanus
(Kryzhanovskij, 1968)
Отряд Жесткокрылые. Coleoptera
Семейство Жужелицы. Carabidae

TAJIKISTAN CARABUS

Carabus tadjikistanus
(Kryzhanovskij, 1968)
Coleoptera order
Carabidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар ду маҳал. нишебиҳои ҷануби қаторкӯҳҳои Рангон ва Ғозималик дарёфт карда шудааст. Ҳамчун сокини мавзёҳои набототи кӯтоҳнашви муқаррарӣ танҳо аввали баҳор–марту апрел дар баландҳои 1000–1100 метр ва каме дертар. апрел ва аввалҳои май дар баландии 1500–2000 метр вохӯрад.

Мухити сукунат

Барои зист мавзёҳои санглох, ки рӯзона барои визвизак паноҳгоҳ аст макони мувофиқи зист мебошад. Бештар дар зери алафҳои аз соли гузашта боқимонда паноҳ мебарад.

Хусусиятҳои биологӣ

Тобистон дар моҳҳои гарм ва камбориш ба ҳоб меравад. Қирминаи он низ ба ҳоби тобистона рафта, тирамоҳ ба визвизаки болиғ табдил меёбад. Зимистонро фардҳои болиғ

Статус

Вид, ноҷояи таҳдиди аз ҳаёт нобардош. EN.

Распространение

Найдено из двух мест–с южных склонов хр. Рангонтау и с хр. Газималик. Будучи обитателем типичных эфемерных ландшафтов, встречается исключительно ранней весной–в марте и апреле, на высотах 1000–1100 м, а несколько позже, в апреле–в начале мая–на высоте 1500–2000 м.

Места обитания

Предпочитает каменистые места, где находит убежища в дневное время суток. Преимущественно в качестве убежищ использует прошлогоднюю слежавшуюся траву.

Особенности биологии

В летние, наиболее жаркие и сухие месяцы года впадает в спячку. Причем впадают в летнюю спячку

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Tajikistan carabus is found in two areas: the southern slopes of the Rangon and Ghozimalik mountain ranges. Being an inhabitant of typical ephemeral landscapes it is found exclusively in early spring–between March and April at the altitudes of 1000–1100 meters above sea level, and from April to May at the altitudes of 1500–2000 meters above sea level.

Habitat

It prefers rocky places, where he finds refuge in the daytime. It mostly uses last year’s compacted grass as a shelter.

Biological characteristics

During the hottest and driest summer months it goes into hibernation. Along with this larva fall into summer hibernation, from them adult Tajikistan Carabus will be hatched in

сипарӣ мекунад. Ғизои асосии визвизак аз намудҳои нармбаданҳое, ки ба зерҷинси *Goniocarabus* мансубанд тарқиб ёфтааст.

Саршумор

Хеле камшумор аст. Дар ҳудуди муҳити сукунати намуд танҳо ду гурӯҳи мустақили он маълум аст. Ҳудуди хеле маҳдуди паҳншавии он дараи хурдере, ки дар нишебии ҷануби қаторкӯҳи Рангон ҷойгир аст фаро гирифтааст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Омилҳои асосие, ки боиси камшудани саршумори визвизак мегарданд, мавсимии бардавому бебориш ва ҳарорати баланд мебошанд. Ин омил ба зинда мондани визвизакҳое, ки дар ин вақт ба хоб рафтаанд таъсири бад мерасонад.

Тадбирҳои ҳифз

Мавзӯҳои паҳншавии визвизаки тоҷикистониро ғуруқ эълон намудан ва доштани ин намудро аз тарафи коллекционерҳо манъ кардан зарур аст.

личинки, из которых поздней осенью рождаются взрослые брызгуны. Зимую проводят взрослые особи. Основную пищу брызгунов составляют моллюски, что характерно для представителей подрода *Goniocarabus*.

Численность

Малочисленный вид. В местах обитания вида известны только две его группы. Очень маленькая территория его распространения охватывает небольшое ущелье в низовьях южного хребта Ранган.

Лимитирующие факторы

Основным фактором, влияющим на численность брызгуна, следует считать затяжной, безосадочный период и повышенную температуру. Этот фактор отрицательно влияет на выживаемость спящих в это время брызгунов.

Меры охраны

Необходимо объявить заповедником места распространения брызгуна таджикистанского и запретить отлов этого вида коллекционерами.

late autumn. In winter adult specimens hibernate. The main food of Tajikistan Carabus are mollusks, which is typical for the subgenus *Goniocarabus*.

Population

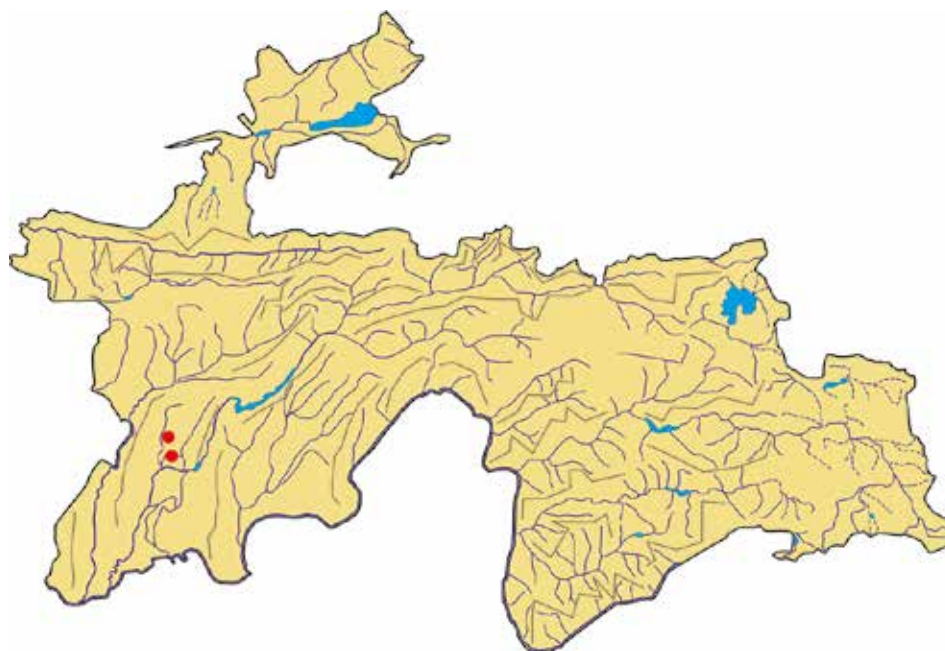
This specie is extremely low in numbers, only two independent groups have been found within its habitat. The most limited distribution area includes a small canyon located in the southern slope of the Rangon mountain range.

Limiting factors

The main factors leading to a reduction in the population of the Tajikistan carabus are extended dry seasons and high temperatures. This factor adversely affects the survivability of hibernating carabuses.

Conservation measures

It is essential to declare the distribution areas of the Tajikistan Carabus to be a protected nature reserves, and to prohibit their collection.

Сарчашмаи иттилоот:

Крыжановский, 1968; Крыжановский, Михайлов, 1971.

Источник информации:

Крыжановский, 1968; Крыжановский, Михайлов, 1971.

Source of information:

Kryzhanovskij, 1968; Kryzhanovskij, Mikhaylov, 1971.

ВИЗВИЗАКИ СФИНКС

Carabus sphinx (Reitter, 1895)
Қатори Сахтболҳо. *Coleoptera*
Оилаи Визвизакҳо. *Carabidae*

БРЫЗГУН СФИНКС

Carabus sphinx (Reitter, 1895)
Отряд Жесткокрылые. *Coleoptera*
Семейство Жужелицы. *Carabidae*

SPHINX CARABUS

Carabus sphinx (Reitter, 1895)
Coleoptera order
Carabidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавай қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Эндемики минтақаҳои кӯҳии Ҳисору Дарвоз ба ҳисоб меравад. Дар байни Тавилдара ва Сағирдашту қаторкӯҳи Ҳазратишоҳ вомахӯрад. Якчанд фарди онро дар нишебиҳои чанубии қаторкӯҳи Пётри I (води дарёи Обихингоб) ёфтаанд.

Муҳити сукунат

Чангалзори сираки серфарк, ки дар баландии 1600–2000 метр чой гирифтааст, муҳити сукунати визвизакҳо ба шумор меравад. Дар зери санг ва танаи дарахтоне, ки ба замин афтидаанд, паноҳ мебарад.

Хусусиятҳои биологӣ

Кам тадқиқ шудааст. Дар давраи зочагӣ зимистон мегузаронад. Давраи пурраи инкишоф 3–4 моҳ давом мекунад. Визвизакҳои болиғ ва кирминаи онҳо аз ҳисоби

Статус

Вид, ноҷояшаванда аз таҳдиди нобудшавӣ. EN.

Распространение

Считається эндемиком горных регионов Гиссаро-Дарваза. Встречается на хр. Хазратишоҳ между Тавилдарой и Сағирдаштом. Несколько экземпляров особей обнаружено на южных склонах хр. Петра Первого (долина р. Обихингов).

Места обитания

Пояс редколесья с преобладанием кленовников на высотах 1600–2000 м. считается местом обитания брызгунов. Укрывается под камнями и поваленными стволами деревьев.

Особенности биологии

Слабо изучены. Зимовка осуществляется в стадии имаго. Весь цикл развития занимает 3–4 месяца. Взрослым брызгунам и их

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Sphinx Carabus is considered to be endemic to the Hissor and Darvoz mountainous areas. It is found between the Tavildara, Saghirdasht and Hazratishoh mountain ranges. Several specimens have been found on the southern slopes of the Peter I mountain range (Obikhingou River valley).

Habitat

Open woodland belt with a predominance of maples at an altitude of 1600–2000 meters above sea level is considered a place of habitation of Sphinx Carabus. It takes refuge under stones and felled tree trunks.

Biological characteristics

It has been exposed to very few studies. It goes into hibernation during larvae period. A development cycle is continuing for 3–4 months. Mature

тўқумшулук ва балғамшулукҳо физо мегиранд.

Саршумор

Намуди камшумор аст. Соли 1971 дар ноҳияи Тавилдара дар муддати як моҳ бо ёрии зуғутаи ҳашаротгир танҳо 20 фарди визвизакро доштаанд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Эҳтимолияти омилҳои маҳдуди афзоиши визвизакҳо боиси камшумории намуд гардидааст. Рақобати онҳо бо гамбускҳои дигар, ки сокини як маҳалланд ба маҳдудшудани онҳо оварда мерасонад.

личинкам пицей служат улитки и слизи.

Численность

Малочисленный вид. В 1971 г. в районе Тавиль–Дары с помощью ловчих цилиндров за месяц было собрано лишь 20 особей брызгунов.

Лимитирующие факторы

Вероятность ограниченных факторов, размножения брызгунов послужили сокращению численности вида. Конкурентная борьба с другими видами жуков, обитающих в тех же местах, приводят к их ограничению.

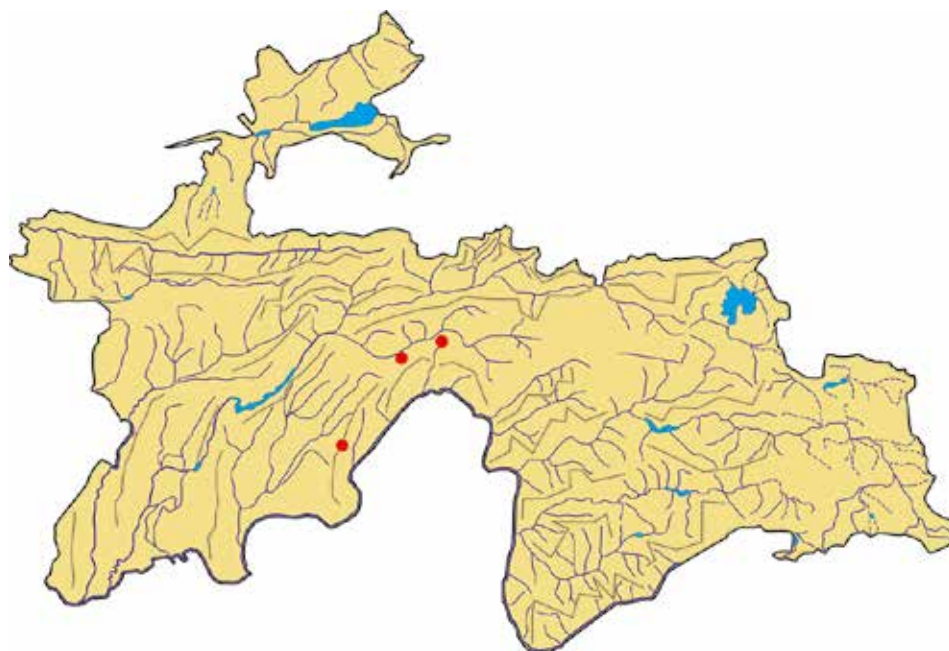
sphinx carabuses and their larvae feed on slugs and helices.

Population

This species is low in numbers. Through the use of an insect-catching skein in 1971 only 20 Sphinx Carabuses were caught during a month in the Tavildara District.

Limiting factors

The probability of limited factors for breeding of Sphinx Carabuses reduced the number of species. Competition with other species of beetles that live in the same places leads to a restriction.

Сарчашмаи иттилоот:

Крыжановский, 1953; Михайлов, 1976, 1977.

Источник информации:

Крыжановский, 1953; Михайлов, 1976, 1977.

Source of information:

Kryzhanovskij, 1953; Mikhaylov, 1976, 1977.

ВИЗВИЗАКИ ҲИСОРӢ

Carabus hissarianus (Semenov, 1900)
Қатори Сахтболҳо. Coleoptera
Оилаи Визвизакҳо. Carabidae

БРЫЗГУНГИССАРСКИЙ

Carabus hissarianus (Semenov, 1900)
Отряд Жесткокрылые. Coleoptera
Семейство Жужелицы. Carabidae

HISSAR CARABUS

Carabus hissarianus (Semenov, 1900)
Coleoptera order
Carabidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Танҳо дар нишебиҳои қаторкӯҳи Ҳисор дар мавзёҳои Кондара, Ҳушёрӣ дарёфт гардидааст.

Мӯҳити сукунат

Дар чангалзорони паҳнбарг (фарк, себ, олуча, чормағз) зери санг ва барги растаниҳо вомерӯрад.

Ҳусусиятҳои биологӣ

Пурра таҳқиқ нашудааст. Гамбуски даррандааст. Тамоми маълумоти эътимодбахше, ки дастрас аст, ба минтақаи миёнакӯҳ тааллуқ дорад. Зоҳиран, ба ҳайвоноти мунқариз шабоҳат дорад. Ба рақобати намудҳои дигари Carabus, ки дар ҳамон мавзёҳои яхела сукунат меёбанд, тоб оварда наметавонад.

Саршумор

Ниҳоят камшумор аст.

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Найден лишь на склонах Гиссарского хр., в местностях Кондара и Гушары.

Места обитания

Встречается в широколиственных лесах (клен, яблоня, алыча, грецкий орех) под камнями и листьями растений.

Особенности биологии

Полностью не изучены. Ведет хищный образ жизни. Все достоверные сведения, являющиеся доступными, относятся к среднегорному поясу. Очевидно, является вымирающим видом животных. Неспособный выдержать конкуренцию с другими видами Carabus, обитающими в тех же аналогичных местах обитания.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Hissar Carabus is found only on the slopes of the Hissar mountain range, in the Kondara and Hushyori areas.

Habitat

It is observed in broad-leaved forests (maple, apple, cherry, and nut trees) under stones and leaves of plants.

Biologic charecteristics

It is not completely researched. It is a predatory bug. According to all information available, it belongs to species of the central mountainous regions. It cannot compete with other Carabus species living in the same locations.

Population

It is extremely low in numbers.

Limiting factors

They are not identified. Hissar Carabuses' low fertility has resulted in their weak levels of population.

Омилҳои маҳдудкунанда

Маълум карда нашудааст. Камнасл будани визвизаки ҳисорӣ боиси камшумории онҳо мегардад.

Тадбирҳои ҳифз

Барои ҳифз ва нигоҳдории визвизаки ҳисорӣ бо мақсади коллексия доштани онҳоро манъ кардан лозим аст. Хусусиятҳои биологии намудро омӯхта, тадбирҳои муҳофизатро қор қарда баромадан зарур аст.

Численность

Крайне малочислен.

Лимитирующие факторы

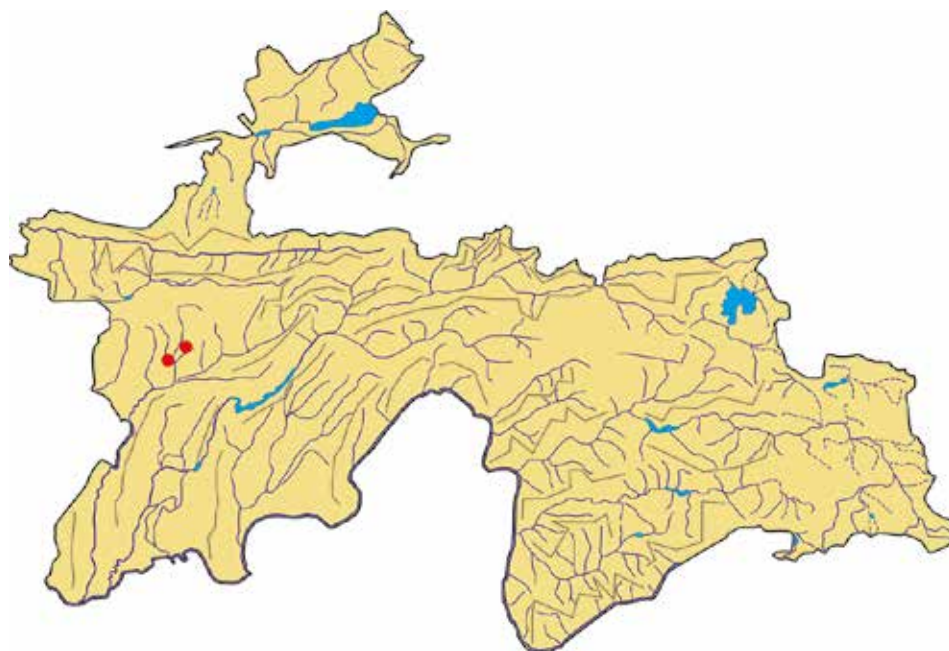
Не выяснены. Низкая плодовитость брызгуна гиссарского служит причиной их малочисленности.

Меры охраны

Для охраны и сохранения брызгуна гиссарского запретить их отлов в целях коллекционирования. Необходимо изучение биологических свойств вида для разработки мер охраны.

Conservation measures

In order to conserve and preserve Hissar Carabuses, it is essential to prohibit its catching. Further study should be undertaken to identify the insect's biological characteristics, and develop a thorough conservation framework.

Сарчашмаи иттилоот:
Крыжановский, 1953.

Источник информации:
Крыжановский, 1953.

Source of information:
Kryzhanovskij, 1953.

ВИЗВИЗАКИ КЛАПЕРИХ

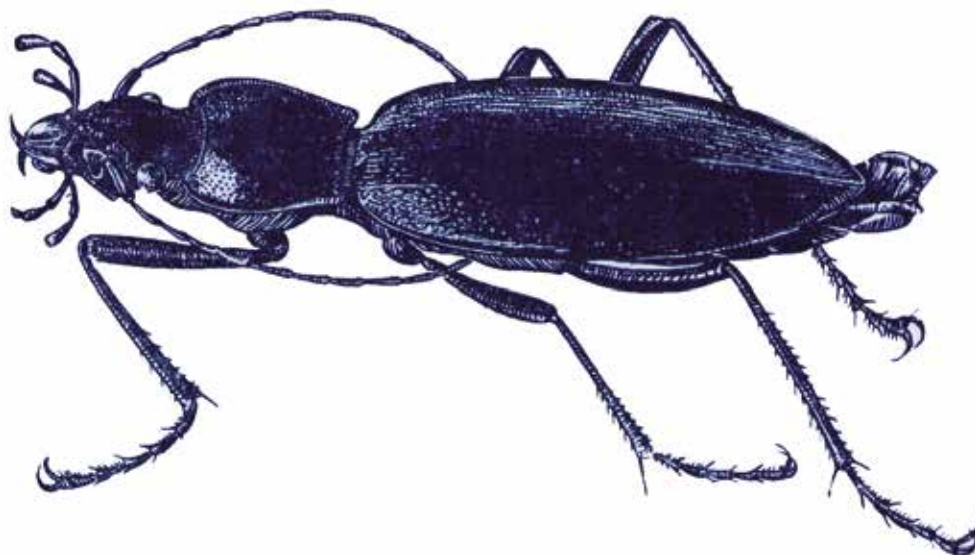
Carabus klapperichianus (Mandl.)
Қатори Сахтболҳо. Coleoptera
Оилаи Визвизакҳо. Carabidae

БРЫЗГУНКЛАПЕРИХА

Carabus klapperichianus (Mandl.)
Отряд Жесткокрылые. Coleoptera
Семейство Жужелицы. Carabidae

KLAPPERICH CARABUS

Carabus klapperichianus (Mandl.)
Coleoptera order
Carabidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Аз рӯи ду визвизаке, ки якеро аз гирду атрофи қӯли Шеваи Афғонистон ва дигареро аз мавзеи Кӯҳи Лаъли Бадахшон ёфтаанд, тавсиф карда шудааст. Пештар муҳити сукунати ин визвизак ҳудуди васеъро фаро мегирифт, вале дар натиҷаи босуръат хушк гардидани иқлими Бадахшон сукунагоҳ ва шумораи он маҳдуд гардидааст. Сокини масоҳати хурди чангалзори қадима аст.

Муҳити сукунат

Дар гирду атрофи Кӯҳи Лаъл дар китъаҳои чангали тӯс ва минтақаҳои баландкӯҳ (2500–3000 метр аз сатҳи баҳр) зиндагӣ мекунад.

Саршумор

Ниҳоят камшумор аст, эҳтимол ба маҳдудии муҳити мусоиди сукунати ҳаёт вобастагӣ дорад.

Статус

Вид, ноҳояндашро дар таҳдиди аз ҳаёт ғайиб шудани он. EN.

Распространение

Описан по одному экземпляру с окрестностей оз. Шива Афганистана, вторая находка была сделана в урочище Кухилал Бадахшана. Раньше места обитания этого брызгуна охватывали большую территорию, но ввиду быстрой аридизации климата Бадахшана резко сократился его ареал и численность. Заселяет небольшие лесные реликтовые массивы.

Места обитания

Живет в окрестностях Кухилал, в участках березового леса и высокогорных поясов (2500–3000 м. над ур. м.).

Численность

Крайне малочислен, вероятно, связано с ограничением оптимальных для жизни местообитаний.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

These species have been positively identified in recent years by one sample which was found in the vicinity of Afghan Shiva Lake, and another was found in the Kuhu La'l location of Badakhshan. Earlier the habitat of this carabus covered wide area but because of the fast dehumidification of Badakhshan's climate the habitat and number of this species drastically reduced. They are now restricted to small relict forest areas.

Habitat

Klapperich Carabus lives in the vicinity of the Kuhu La'l location in a birch forest area at an altitude of 2500–3000 meters above sea level.

Population

It is extremely low in numbers. Probably it is due to the restriction of optimal for life habitats.

Хусусиятҳои биологӣ

Кам таҳқиқ карда шудааст. Гамбусаки дарранда аст. Ба монанди дигар намудҳои *Sarabus* Ҳисору Бадахшон эҳтимол дар давраи зочагӣ зимистон мегузаронад. Давраи инкишофаш як сол давом мекунад. Нармбаданҳо ва дигар ҳайвоноти бесутунмуҳарро ғизо мегирад.

Тадбирҳои ҳифз

Бо мақсади муҳофизати визвизаки клапперих барои коллексия доштани онро манъ ва муҳити сукунагашро ғуруқ эълон намудан зарур аст.

Особенности биологии

Мало изучены. Ведет хищный образ жизни. Как и остальные виды *Sarabus* Гиссаро–Бадахшана зимует, по–видимому, в стадии имаго. Цикл развития продолжается в течение года. Питается моллюсками и другими беспозвоночными животными.

Меры охраны

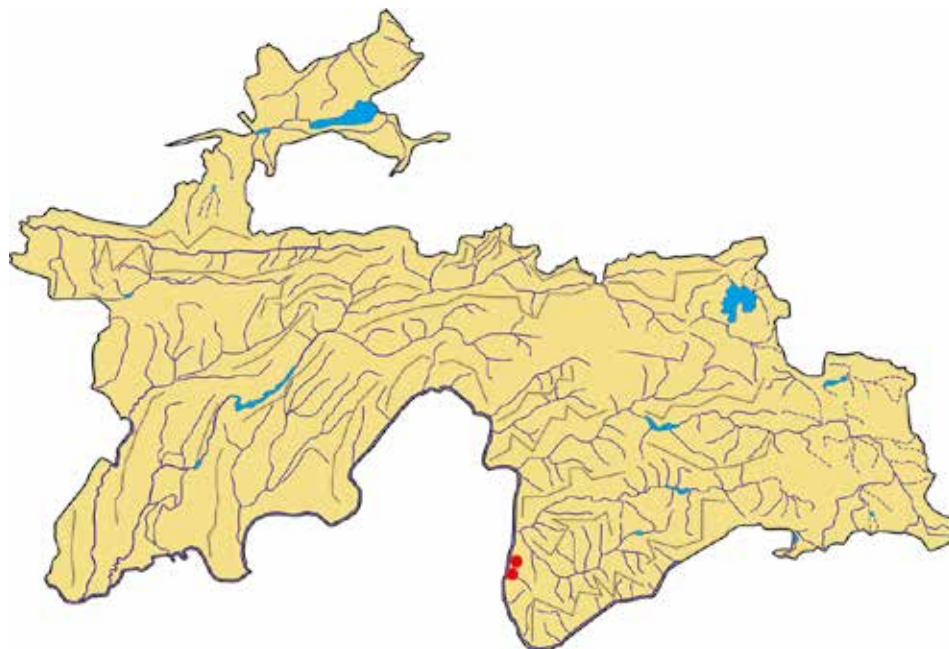
С целью охраны брызгуна клаппериха, необходимо запретить его отлов для коллекционирования, а места обитания объявить заповедником.

Biological characteristics

It is exposed to minimal research studies. It is a predatory bug. Like other carabus species of Hissor and Badakhshon it probably hibernates during the larvae period. Its development cycle takes one year. It eats mollusks and other invertebrate animals.

Conservation measures

In order to protect Klapperich Carabus, it is necessary to prohibit its catching for collection and its habitat should be announced a reserve.

Сарчашмаи иттилоот:
Михайлов, 1976, 1977.

Источник информации:
Михайлов, 1976, 1977.

Source of information:
Mikhaylov, 1976, 1977.

ВИЗВИЗАКИ НИҶОНӢ

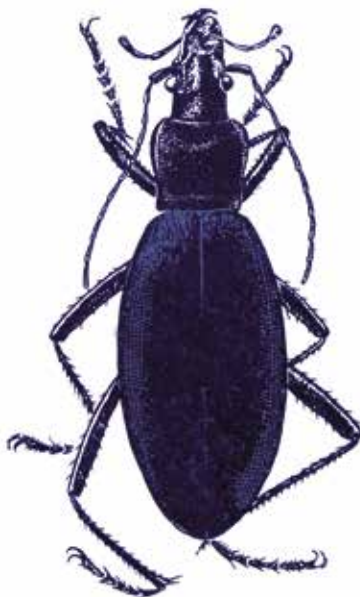
Carabus arcanus (Semenov, 1898)
Қатори Сахтболҳо. Coleoptera
Оилаи Визвизакҳо. Carabidae

БРЫЗГУН ТАЙНЫЙ

Carabus arcanus (Semenov, 1898)
Отряд Жесткокрылые. Coleoptera
Семейство Жужелицы. Carabidae

ARCANA CARABUS

Carabus arcanus (Semenov, 1898)
Coleoptera order
Carabidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Бори аввал як фарди ин визвизакро аз нишебиҳои шимолии қаторкӯҳи Зарафшон дар соҳили дарёи Мадм (дар баландии 1800 метр аз сатҳи баҳр) охириҳои асри гузашта дарёфт кардаанд, ки ҳамчун–голотип дар коллексияи Институти зоологияи Академияи илмҳои Россия (ш. Санкт–Петербург) маҳфуз аст ва дигареро соли 1968 аз гирду атрофи кӯли Хурдаки силсилаи кӯлҳои Марғузур дар баландии 2000 метр аз сатҳи баҳр пайдо намуданд.

Мухити сукунат

Дар чангалзорони буттагӣ ва дарахтзории миёнакӯҳи вомехӯрад.

Саршумор

Ниҳоят камшумор аст.

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Впервые одна особь этого брызгуна была найдена на северных склонах Зарафшанского хребта на берегу р. Мадм (на высоте 1800 м. над ур. м) в конце прошлого века, что является голотипом, хранящимся в коллекции Института зоологии Академии наук России (г. Санкт–Петербург), а другая в 1968 г.–в окрестностях оз. Хурдак из системы Марғузарских озер на высоте 2000 м. над ур. м.

Места обитания

Встречается в кустарниковых лесах и роще среднегорья.

Численность

Крайне малочислен.

Особенности биологии

Не изучены. Ведет хищный образ жизни.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

For the first time one of the specimen of this Arcana Carabus was found on the northern slopes of Zarafshon mountain range on the bank of the Madm river (1800 meters above sea level) at the end of the last century one holotype which is stored in the collection of the Institute of Zoology of the Academy of Sciences of Russia (St. Petersburg), and another–in the vicinity of the lake Khurdak of Marghzor system of lakes at an altitude of 2000 meters above sea level.

Habitat

Arcana Carabus is found in low shrubs, and the forests of the midlands.

Population

It is extremely low in numbers.

Biological characteristics

Biological characteristics are not studied. It is a predatory bug.

Хусусиятҳои биологӣ

Таҳқиқ карда нашудааст. Гамбуски дарранда аст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Маълум карда нашудааст. Камшумории визвизаки ниҳонӣ эҳтимол аз камнаслии он аст.

Тадбирҳои ҳифз

Дар мавзёҳои паҳншавии визвизаки ниҳонӣ фаъолияти хочагидорӣ инсонро маҳдуд намудан зарур аст. паҳншавӣ ва хусусиятҳои биологии онро таҳқиқ намудан лозим аст.

Лимитирующие факторы

Не выяснены. Низкая плодовитость брызгуна тайного служит поводом его малочисленности.

Меры охраны

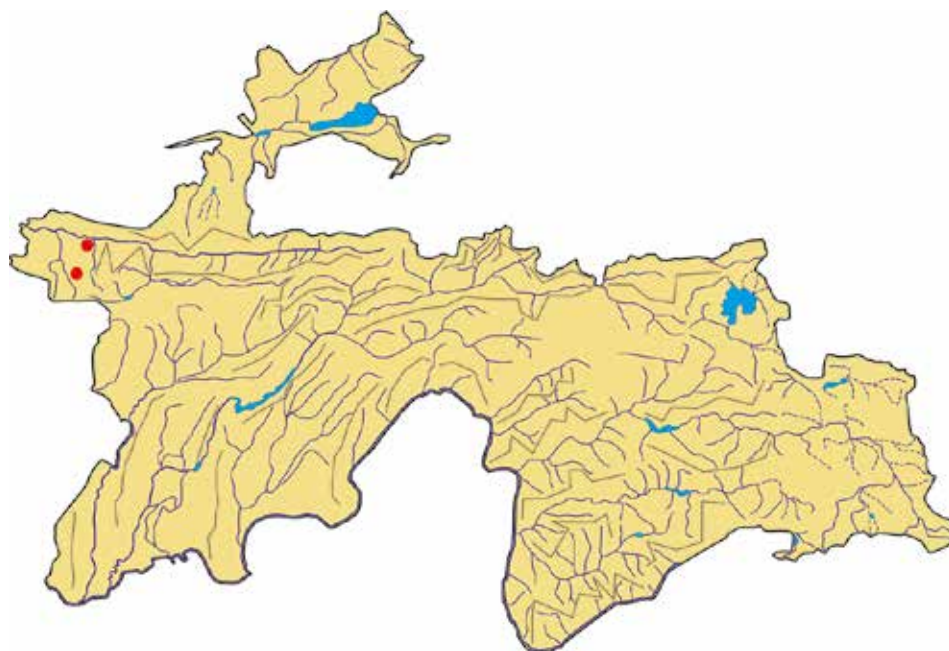
В местах распространения брызгуна тайного необходимо ограничить хозяйственную деятельность человека. Необходимо изучение его распространения и биологических свойств.

Limiting factors

It has not been specified. Low population numbers could be due to a limited reproduction capability.

Conservation measures

It is essential to limit human economic management activities within the known habitat of Arcana Carabus. Study must be undertaken to determine its distribution and its biological characteristics.

Сарчашмаи иттилоот:

Крыжановский, 1953.

Источник информации:

Крыжановский, 1953.

Source of information:

Kryzhanovskij, 1953.

ГАМБУСКИ СЕВЕРТЦОВ

Dorcus Sewertzowi (Sem, 1891)
Қатори Сахтболҳо. *Coleoptera*
Оилаи Шонамӯйлабҳо. *Lucanidae*

ЖУК СЕВЕРЦОВА

Dorcus Sewertzowi (Sem, 1891)
Отряд Жесткокрылые. *Coleoptera*
Семейство Пластинчатосые.
Lucanidae

SEWERTZOW DORCUS

Dorcus Sewertzowi (Sem, 1891)
Coleoptera order
Lucanidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Реликти фаунаи давраи сеюми қисмати ҷанубии Осиёи Миёна ба ҳисоб меравад. Намояндаи ягонаи оилаи *Lucanidae* буда, дар Ҷимолойи Ғарбӣ (Кашмир, Панҷоби Шимолӣ) паҳн гардидааст. Дар ҳудуди Тоҷикистон дар қаторкӯҳҳои Вахш, Ҳазратишоҳ ва Дарвоз волеҳӯрад.

Мухити сукунат

Гамбусқо одатан дар ҷангалҳои кӯҳие, ки аз фарк, чормағз ва қоч таркиб ёфтаанд дар баландии 1200 то 2600 метр аз сатҳи баҳр дучор меоянд.

Саршумор

Маълумоти аниқ оид ба саршумори ин намуд дар Тоҷикистон вучуд надорад. Дар давоми 30 соли охир 15 фарди ин намуд ҷамъ оварда шудааст. Дар солҳои 80–ум дар

Статус

Вид, ноҷояшавӣ под уғрозой иҷезновения. EN.

Распространение

Считается реликтом фауны третьего периода южной части Центральной Азии. Являясь единственным представителем семьи *Lucanidae*, данный вид жука широко распространен на Западных Гималаях (Кашмир и Северный Пенджаб). На территории Таджикистана жук Северцова встречается на горных хребтах Вахша, Хазратишоха и Дарваза.

Среда обитания

Жуки, в основном, встречаются на высотах 1200–2600 метров над уровнем моря, в горных лесах, состоящих из клена, орехового дерева и ели.

Численность

Точных данных о количестве этого вида в Таджикистане не имеется. В течение последних 30 лет было

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Sewertzow Dorcus represents the relict of third period of fauna of the southern part of the Central Asia. Being the only representative of *Lucanidae* family it is spread across the Western Himalay (Kashmir and Northern Punjab). In the territory of Tajikistan, it is found in the Vakhsh, Hazratishoh and Darvoz mountain ranges.

Habitat

Beetles are usually found in the mountain forests composed of maple, nut, and fir trees at an altitude ranging from 1200 to 2600 meters above sea level.

Population

Exact information pertaining to population figures is unavailable. 15 individuals of this species have been collected during the last 30 years. Only one beetle was caught using a

мавзёҳои гуногуни зист дар тӯли 30 шабонарӯз дар доми барбер танҳо як гамбуск дошта шудааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Гамбуск шабона фаъол гардида аз ҳисоби ширае, ки аз поя ва навдаи дарахтони паҳнбарг қорӣ мешавад ғизо мегирад. Қирминаҳо дар дохили дарахтони хушкіда инкишоф меёбанд. Инкишоф бисёрсола аст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Маҳдуд гардидани саршумори фардҳои ин намуд ба буриши шиддатноки ҷангалзор ва ҷаронидани қорво алоқаманд аст.

Парвариш дар шароити сунӣ

Маълумот вучуд надорад.

Тадбирҳои ҳифз

Мавзёҳои сукунати гамбуски Севертсоро зери муҳофизати қиддӣ қарор додан зарур аст. Бо мақсади таҳия намудани қораҳои ҳифз қойҳои паҳншавӣ ва хусусиятҳои биологӣ ин намуд бояд муфассал таҳқиқ карда шавад.

собрано око́ло 15 особей данного вида. В 80-ых годах в течение 30 дней на различных местах обитания был пойман один жук посредством установленных ловушек Барбера.

Особенности биологии

Жук ночью становится активным и питается за счет сока, выделяемого из стебеля и веток широколистных деревьев. Личинки развиваются внутри засохших деревьев. Развитие является многолетним.

Лимитирующие факторы

Ограничение численности особей данного вида связано с интенсивной вырубкой лесов и выпасом скота.

Разведение

Сведений нет.

Меры охраны

Необходимо установить серьезную охрану среды обитания жука Северцова. С целью разработки мер по охране мест распространения и изучения биологических особенностей этого вида, необходимо тщательно исследовать данный вид жука.

barber’s trap in the 1980s, during a month in various locations.

Biological characteristics

Beetles become active during the night, and feed on the milky sap from the stalk and twigs of broad-leaved trees. Larvae grow inside dead or dried trees. Development is multiannual.

Limiting factors

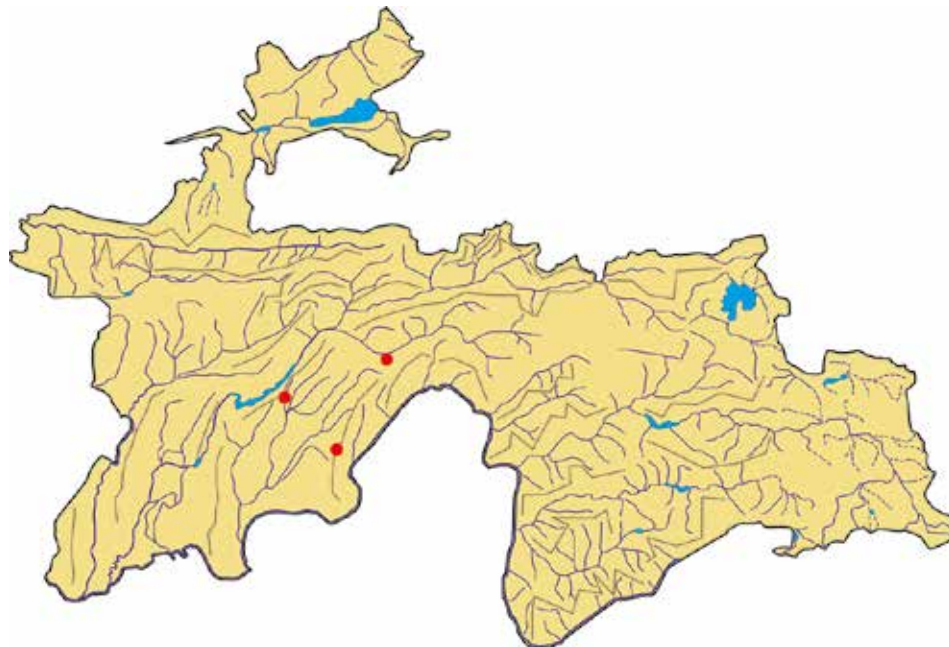
Restricted population of this species is directly connected with felling of trees and livestock overgrazing.

Artificial breeding capabilities

Information is not available.

Conservation measures

It is necessary to ensure the serious conservation of habitat where Sewertsow Dorcus lives. This species should be exposed to detailed study aimed at developing concise conservation measures of distribution areas and its study of biological characteristics.

Сарчашмаи иттилоот:

Крыжановский, 1965; Николаев, 1987.

Источник информации:

Крыжановский, 1965; Николаев, 1987.

Source of information:

Kryzhanovskij, 1965; Nikolaev, 1987.

ЧЎБХЎРАКИ МУШКИН

Aromia moschata cruenta Bog.
Қатори Сахтболҳо. Coleoptera
Оилаи Чўбхўракҳо. Cerambycidae

ЖУК ДРЕВОЕД, ЧЕРНЫЙ

Aromia moschata cruenta Bog.
Отряд Жесткокрылые. Coleoptera
Семейство Усачи. Cerambycidae

MUSK BEETLE

Aromia moschata cruenta Bog.
Coleoptera order
Cerambycidae family

Мақоми ҳифз

Зернамуди обсапзир. VU.

Паҳншавӣ

Намуди реликтӣ мебошад. Эндемики нишебиҳои чанубии қаторкӯҳи Ҳисор ба ҳисоб меравад.

Мухити сукунат

Дар водии дарёҳо, минтақаҳои соҳилии дарёҳои кӯҳӣ, ки дар онҳо бедзорҳо месабзанд, вомерӯрад.

Саршумор

Маълумоти аниқ оид ба саршумор вучуд надорад.

Хусусиятҳои биологӣ

Парвози гамбусқо аз даҳаи сеюми моҳи июн шурӯъ гардида, то оғози моҳи август идома меёбад. Гамбусқо аз ҳисоби растаниҳои чатргул ғизо гирифта ба дарахтони бед парвоз мекунад. Модинаҳои чуфтшуда, дар қисми наздирешагии поя ва тарқиши пӯстлох тухм мегузоранд. Қирминаҳо дар зери пӯстлох инкишоф ёфта, баъдан ба дохили поя ворид шуда ғизо мегиранд. Дар сӯроҳии ғизогирифтаи онҳо гарди орди

Статус

Уязвимый подви́д. VU.

Распространение

Является реликтовым видом, эндемик южных склонов Гиссарского хребта.

Места обитания

Встречается в долинах рек, зонах берегов горных рек, где произрастают ивовые деревья.

Численность

Точных сведений относительно численности нет.

Особенности биологии

Полет жуков начинается с третьей декады июня и продолжается до начала августа. Жуки питаются за счет зонтиковых растений, летают и садятся на ивовые деревья. Спаренные самки кладут яйца на месте ближе к корневому основанию и в расщелинах коры дерева. Личинки развиваются под корой, позднее взбираются внутрь ствола дерева, где и питаются.

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Musk Beetle is relict species. It is typical to the southern slopes of the Hissor mountain range.

Habitat

It is found in the river valleys and mountain riverbank areas where willow trees are abundant.

Population

Exact information about population is not available.

Biological characteristics

Beetles begin to fly from the third decade of June and continue until early August. They feed on umbelliferous plants and fly between willow trees. Mated females nest in the pre-root boughs of trees, and in the cracked surface of bark. Larvae develop under the bark, and subsequently burrow holes into boughs to feed, leaving behind a brown powdery residue. The

хокистарранг боқӣ мемонад. Дарозии сӯрохии кофтаи кирминаҳо ба 40 см ва паҳнии он то 14–20 мм ташкил мекунад. Кирминаҳо дар қисми намноки растаниҳои дарахтӣ маскан мегиранд. Кирминаҳои синни охирин (баъди дуҷум даври зимистонгузаронӣ) ба зоча мубаддал мешаванд. Дар даҳаи сеюми моҳи июл аз зочаҳо фардҳои болиғ пайдо мешаванд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Буриши растаниҳои буттагиву–дарахтӣ, ки бо мақсади васеъ кардани майдонҳои кишт, бунёди иншоотҳо ва ғ. амалӣ карда мешаванд ба саршумори ин намуд таъсири ҷиддӣ мерасонад. Нобуд кардани дарахтон дар ҷунин мавзъҳо боиси аз байн рафтани ин ҳашароти дарахтхӯр мегардад.

Тадбирҳои ҳифз

Буридани бешазорҳои дар соҳили дарёҳои минтақаҳои кӯҳӣ ва миёнакӯҳ ҷойгирбударо, ки муҳити ҳоси зисти ҷӯбхӯраки мушкин мебошанд пешгирӣ намудан зарур аст.

В отвори, где личинки питаются, остается золаобразный порошок. Длина отверстия, выкопанного личинками, достигает 40 см, а ширина составляет 14–20 мм. Личинки обустраиваются во влажных частях дерева; личинки последнего возраста (после второго срока зимовки) превращаются в куколки. В течение третьей декады июля от куколок на свет появляются взрослые особи.

Лимитирующие факторы

Основная причина сокращения численности этого вида заключается в разрушении его среды обитания со стороны человека. Вырубка тугайных лесов в среде обитания становится причиной ограничения численности жука древоеда.

Меры охраны

Следует предотвратить вырубку тугайных лесов на берегах горных и средигорных рек, являющихся средой обитания жука древоеда.

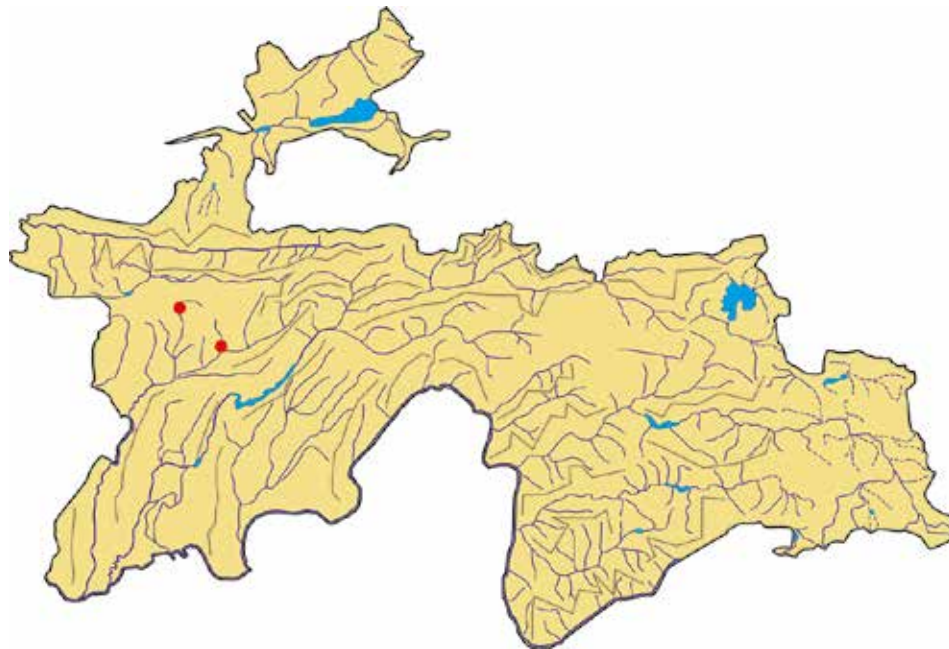
length of the holes dug by larvae can reach up to 40 cm long, and 14–20 mm wide. Larvae live in humid parts of the tree, and develop into chrysalises after a second hibernation. During the third decade of July mature individuals emerge from chrysalises.

Limiting factors

The main reason for reducing the number of this species is the destruction of its habitat by humans. Deforestation of riparian forests and grazing animals in its habitat, became factors limiting the beetle-barbel.

Conservation measures

The felling of tugai trees should be averted and collecting of beetles should be prohibited.

Сарчашмаи иттилоот:

Кадыров, 1988; Кадыров, Шоев, 2007.

Источник информации:

Кадыров, 1988; Кадыров, Шоев, 2007.

Source of information:

Kadyrov, 1988; Kadyrov, Shoev, 2007.

**ЧЎБХЎРАКИ
ҚИРАМУЎЛАБ**

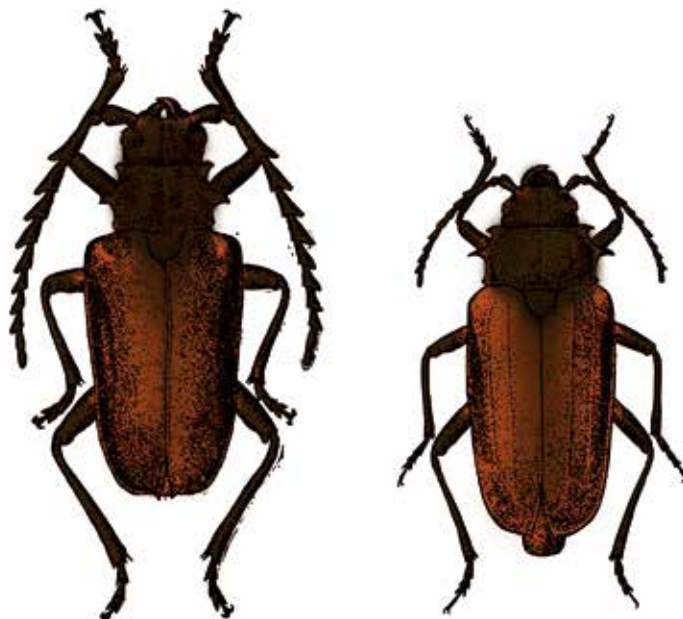
Mesoprionus angustatus Jak.
Қатори Сахтболҳо. Coleoptera
Оилаи Чўбхўракҳо. Cerambycidae

ЖУК–УСАЧ

Mesoprionus angustatus Jak.
Отряд Жесткокрылые. Coleoptera
Семейство Усачи. Cerambycidae

**MESOPRIONUS
ANGUSTATUS**

Mesoprionus angustatus Jak.
Coleoptera order
Cerambycidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар тугайзорҳои Осиёи Миёна дучор меояд. Дар ҳудуди Тоҷикистон танҳо дар мамнуъгоҳи «Бешаи палангон» ва мавзеи Қарадум волеҳӯрад. Дар гузашта васеъ паҳн гашта буд.

Мухити сукунат

Шумораи ин намуд босуръат маҳдуд гардидааст. Дар аксар мавзеҳои паҳншавӣ ба нестӣ расида, дар мавзеҳои дигар камшумор ва ё дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад.

Саршумор

Маълумот вучуд надорад.

Хусусиятҳои биологӣ

Кирминаҳо дар решаи растаниҳои буттагиву дарахтии биёбонӣ ва саксавулҳои нимбиёбон, терескен ва чузғун инкишоф ёфта, гамбускҳо

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Встречается в тугайных лесах Центральной Азии. На территории Таджикистана встречается только в заповеднике «Тигровая балка» и местечке Карадум. В прошлом жук–усач был весьма распространенным насекомым.

Места обитания

Численность данного вида интенсивно ограничивается, в большинстве районов распространение жука–усача не наблюдается, а в других местах численность стала еще меньше или находится на грани исчезновения.

Численность

Сведений нет.

Особенности биологии

Личинки развиваются в корне кустарниковых и пустынных деревьев и полупустынных

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Mesoprionus Angustatus is found in Central Asian riparian woodlands. In Tajikistan, this species is only found in the «Tigrovaya Balka» Nature Reserve, and Qaradum area. In the past it was a widely spread insect.

Habitat

In most areas, the spread of the beetle–barbel, its population reached the level of extinction, and in other places the number is even smaller or is on the verge of extinction.

Population

Information is not available.

Biological characteristics

Larvae grow in the root systems of shrubs and desert trees, semidesert saxauls, eurotia and calligonum plants and beetles appear in late September. Only the male of the species can fly. Females crawl in the evening and at

дар охири моҳи июл пайдо мешаванд. Танҳо наринаҳо парвоз карда, модинаҳо шом ва шабона ба зудӣ меҳазанд. Тухмҳо дар қум, тарқиши поя ва решаи саксаул гузошта мешаванд. Инкишоф то чор сол идома меёбад. Таҳқиқотҳо нишон доданд, ки кирминаи ин намуд дар қисмҳои хушкшудаи растаниҳои буттагиву дарахтӣ, махсусан дар қисмати назди реша, ки намнокӣ барои рушди кирмина кифоя аст, инкишоф меёбад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Сабаби асосии камшавии шумораи ин намуд вайрон намудани макони сукунати он аз тарафи инсон мебошад. Буридани туғайзор ва чаронидани чорво дар муҳити сукунат боиси маҳдуд гардидани шумораи ҷӯбхӯраки қирамӯйлаб мегардад.

Тадбирҳои ҳифз

Буридани дарахтони туғайзорро пешгирӣ намуда, коллексия намудани ин намуди гамбускро манъ кардан зарур аст.

саксаулов, терескенов и жузгунов, а жуки появляются на свет в конце июля. Только жуки-самцы умеют летать, а самки быстро ползают вечером и ночью. Яйца откладывают в песке, в расщелинах ствола и в корнях саксаула. Развитие длится до четырех лет.

Исследования показали, что личинки этого вида развиваются в засохших частях кустарниковых растений и деревьев, в особенности на участках вблизи корня, где имеется достаточная влажность для развития личинки.

Лимитирующие факторы

Основная причина сокращения численности этого вида заключается в разрушении его среды обитания со стороны человека. Вырубка тугайных лесов и выпас животных в среде обитания, становятся причиной ограничения численность жука-усача.

Меры охраны

Следует предотвратить вырубку деревьев тугайных лесов, запретить коллекционирование жуков.

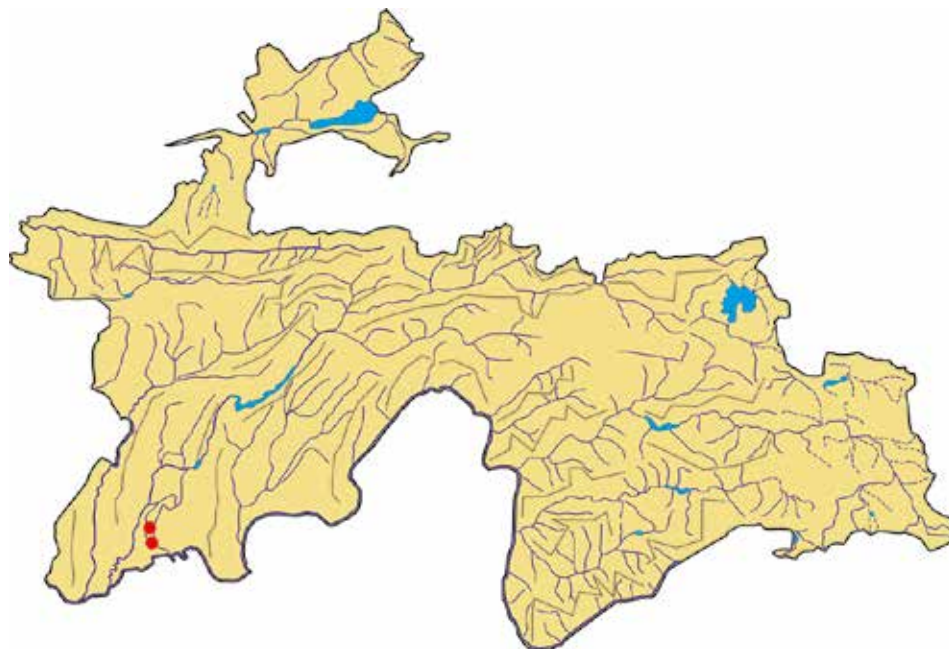
nights. Eggs are nested in sand, cracks of branch, and the roots of saxauls. Development continues for up to four years. Researches show that larva grow in the dried fronds of shrubs and trees, particularly that in the lower portion of the plant, close to the root, where humidity is sufficient for larval development.

Limiting factors

The main reason for decreasing numbers of this species is habitat destruction by the people. Felling riparian woodlands, and livestock grazing in the habitat become the cause of restriction of the population number of Mesoprionus Angustatus.

Conservation measures

For conservation of this species the trees of riparian woodlands and collecting of beetles should be prohibited.

Сарчашмаҳои иттилоот:

Костин, 1973; Кадыров, 2007.

Источник информации:

Костин, 1973; Кадыров, 2007.

Source of information:

Kostin, 1973; Kadyrov, 2007.

**ЧЎБХЎРАКИ
СУРХЧАТОБИ
ПАВЛОВСКИЙ**

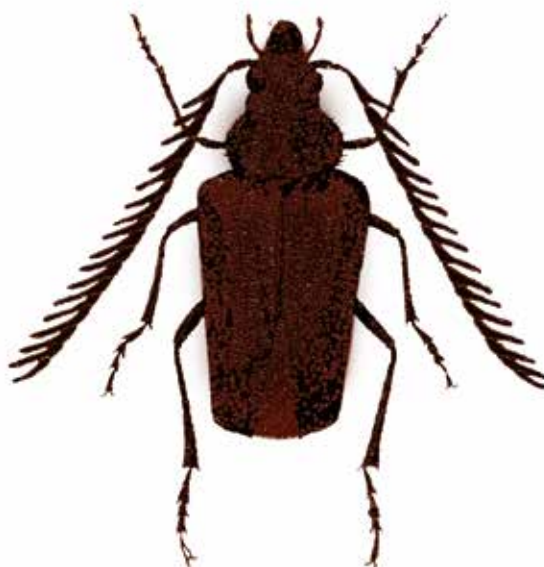
Miniprionus pavlovskii Semenov
Қатори Сахтболҳо. Coleoptera
Оилаи Чўбхўракҳо. Cerambycidae

**КРАСНОВАТЫЙ
ДРЕВОЕД
ПАВЛОВСКОГО**

Miniprionus pavlovskii Semenov.
Отряд Жесткокрылые. Coleoptera
Семейство Усачи. Cerambycidae

**REDDISH PAVLOVSKII
MINIPRIONUS**

Miniprionus pavlovskii Semenov
Coleoptera order
Cerambycidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдид маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Намуди эндемикии Тоҷикистон мебошад. Дар қисмати чанубу-шарқии Тоҷикистон дар водии Оби Тоҷдара, Қизилсу, атрофи Кӯлоб (Саричашма) дарёфт карда шудааст.

Мухити сукунат

Дар мавзёе, ки растаниҳои буттагию дарахтӣ мерӯянд, волеҳӯрад. Аз мавзёе, ки дар зери таъсири омилҳои антропогенӣ қарор доранд, дурӣ меҷӯяд.

Саршумор

Маълумоти дақиқ оид ба шумораи он вучуд надорад. Ба таври алоҳида вохӯрда, анбӯҳ ба вучуд намеорад. Дар коллексияи Институти зоология ва паразитология Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон яқҷанд фарди он маҳфуз аст.

Статус

Вид, ноҳояндашӣ под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Является эндемичным видом Таджикистана. Обнаружен в юго-восточной части Таджикистана, в долине Оби Тождара, Кызылсу, в окрестностях Куляба (Саричашма).

Места обитания

Встречается в местах, где произрастают кустарники и деревья. Избегает места, подверженные воздействиям антропогенных факторов.

Численность

Нет точных сведений относительно его численности. Встречаются отдельно, не создают массу. В коллекции Института зоологии и паразитологии Академии наук Республики Таджикистан хранится несколько особей.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Reddish Pavlovskii Miniprionus is endemic to Tajikistan. It is found in the South-East of Tajikistan in the Valley of Obi Tojdara, Qizilsu rivers and around Kulob (Sarichashma).

Habitat

They are found in places where trees and bushes grow. They avoid locations exposed to anthropogenic factors.

Population

Precise information relating to its number is not available. Generally, a solitary insect, they are less likely to be found in colonies. A small number are preserved in the collection of Zoology and Parasitology Institute of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan.

Biological characteristics

This specie's biological and ecological characteristics have not been exposed

Хусусиятҳои биологӣ

Хусусиятҳои биологӣ ва экологии намуд муфассал таҳқиқ нашудааст. Фардҳои болиғ дар моҳи август шабона ғаёл мегарданд. Қирминаҳо аз қисматҳои зерихокии растаниҳо ғизо мегиранд ва инкишофи онҳо дар зерҳои хок ба амал омада, дар он ҷо ба зоча мубаддал мешаванд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Маҳдудшавии шумораи ин намуд ба азхудкунии босуръати макони сукунат вобаста аст. Чаронидани чорво дар муҳити ҳоси сукунат шумораи ин намудро маҳдуд мегардонад.

Тадбирҳои хифз

Ба максими хифзи намудани ин намуди гамбуск, буридани растаниҳои буттагию дарахтӣ, чаронидани чорворо дар муҳити ҳоси зисти ҷӯбхӯраки сурхчатоби Павловский пешгирӣ намудан зарур аст.

Особенности биологии

Биологические и экологические особенности данного вида детально не изучены.

Зрелые особи становятся активными в августе ночью. Личинки питаются из подпочвенной части растений, а их развитие происходит под землей и там они превращаются в куколок.

Лимитирующие факторы

Ограничение этого вида связано с быстрым освоением мест его обитания. Выпас скота в характерных местах обитания вида ограничивает численность дровоеда Павловского.

Меры охраны

С целью охраны данного жука, следует предотвратить вырубку кустарников и деревьев, выпас скота в характерных местах обитания краснозатого дровоеда Павловского.

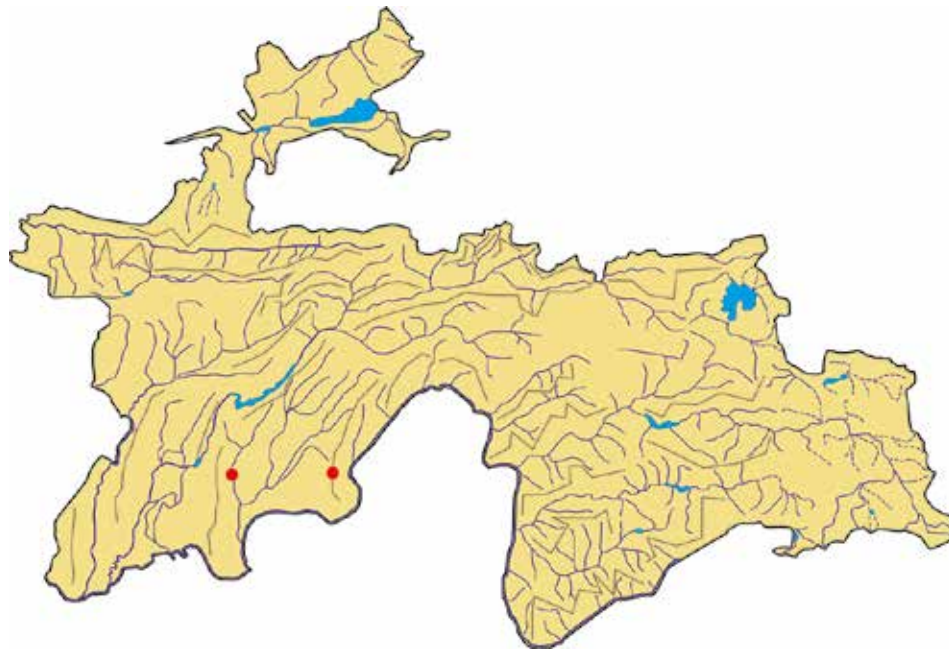
to detailed studies. Mature individuals become active at nights in August. Larvae feed on subsoil parts of plants. Their growth takes place in the underground, where they develop into chrysalis.

Limiting factors

A limitation of this species is connected with the rapid development of habitat of this species. Livestock grazing in the characteristic habitats of this species limits the number of Reddish Pavlovskii Miniprionus.

Conservation measures

In order to protect this bug, cutting down shrubs and trees, grazing in specific habitats of Reddish Pavlovskii Miniprionus should be avoided.

Сарчашмаи иттилоот:
Семенов, 1935.

Источник информации:
Семенов, 1935.

Source of information:
Sevenov, 1935.

ЧЎБХЎРАКИ РЕГИНА

Mallosiola regina Heyd.
Қатори Сахтболҳо. *Coleoptera*
Оилаи Чўбхўракҳо. *Cerambycidae*

ЖУК–ДРЕВОЕДРЕГИНА

Mallosiola regina Heyd.
Отряд Жесткокрылые. *Coleoptera*
Семейство Усачи. *Cerambycidae*

MALLOSIOLA REGINA

Mallosiola regina Heyd.
Coleoptera order
Cerambycidae family

Мақоми ҳифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Намуди эндемикии Тоҷикистон мебошад. Дар қаторкӯҳҳои Ҳисор, Пётри I, Ҳазратишоҳ ва Вахш паҳн гардидааст.

Мухити сукунат

Дар мавзёҳои алафзори баланд, ки дар минтақаҳои кӯҳию чангалӣ ҷойгир шудаанд, вомерӯрад.

Саршумор

Шуморааш аниқ муайян карда нашудааст. Дар тамоми мавзёҳои зист камшумор аст.

Хусусиятҳои биологӣ

Аз рӯи ба хусусиятҳои экологӣ ба растани камол (*Ferula*), алоқаманд аст. Парвози гамбускҳо дар нимаи дуоми моҳи май оғоз гардида, то даҳаи сеюми моҳи июн идома меёбад. Дар гул ва пояи растани камол вомерӯрад. Дар ҳавои равшан бештар фаъол аст. Аз ҳисоби бофтаҳои руйпушкунандаи ниҳолҳои камол ғизо мегирад. Дар чунин растаниҳо гамбускҳо ҷуфт

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Является эндемичным видом Таджикистана. Распространен в горных хребтах Гиссара, Петра I, Хазратишоха и Вахша.

Места обитания

Встречается на местах высокого травостоя, расположенных в горных и лесных местах.

Численность

Точное количество не установлено. Во всех местах обитания является малочисленным видом.

Особенности биологии

По экологическим особенностям, связан с растением ферулы (*Ferula*). Полет жуков начинается во второй половине мая и продолжается до третьей декады июня. Встречается в цветках и стебле ферулы. В ясную погоду является более активной. Питается за счет прикрывающей ткани ферулы. Жуки спариваются на таких растениях

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Mallosiola Regina is endemic to Tajikistan. It is spread across the Hissor, Peter I, Hazratishoh and Vakhsh mountain ranges.

Habitat

It is found in long grassland location in the mountainous and forest areas.

Population

Population number is not clearly specified. It represents scanty population in all habitats.

Biological characteristics

For environmental features it is associated with the plant *Ferula*. Flight of beetles commences in the second half of May and continues until the third decade of June. It is found in the flowers and stem *Ferula*. In clear weather it is more active. It feeds by covering the *Ferula* tissue. Beetles copulate on these plants, and the

шуда, модинаҳо тухм мегузоранд. Инкишофи тухмҳо то давраи пайдо шудани кирминаҳо 1–2 ҳафтаро дар бар мегирад. Кирминаҳо 1 ва ё 2 маротиба зимистонро сипарӣ мекунанд. Баъд аз зимистон дар пояи камол кирминаҳо ба зоча мубаддал мешаванд. Давраи зочагӣ то 2 ҳафта тул мекашад. Аз зочаҳо пайдо шудани фардҳои болиғ аз даҳаи якуми моҳи май оғоз гардида, дар моҳи июн ба охир мерасад. Гамбускҳои чавон девори пояи камолро сӯроҳ карда ба берун мебароянд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Сабаби асосии кам шудани шумораи чӯбхӯраки Регина вайрон гардидани макони сукунат буда, ба ғайрияти инсон вобаста аст. Маҳдуд шудани шумораи намуд ба буриши ҷангалҳо ва ҷаронидани ҷорво алоқаманд аст.

Тадбирҳои хифз

Дар мавзӯҳои ҳоси зисти чӯбхӯраки Регина ҷаронидани ҷорво ва алафдаравиро ба низом даровардан зарур аст.

и самки отқладывають яйца. Продолжительность развития яиц до появления личинок составляет 1–2 недели. Личинки зимуют 1 или 2 раза. После зимовки личинки на стеблях ферулы превращаются в куколки. Период имаго длится до 2 недель. Появление зрелых особей из куколок начинается в первой декаде мая и заканчивается в июне. Молодые жуки, прорезав отверстия в стеблях ферулы, выходят наружу.

Лимитирующие факторы

Основной причиной падения численности древоеда Регина является уничтожение их мест обитания и связана с деятельностью человека. Ограничение численности вида связано с вырубкой лесов и выпасом скота.

Меры охраны

Следует урегулировать сенокосение и выпас скота в характерных местах обитания древоеда Регина.

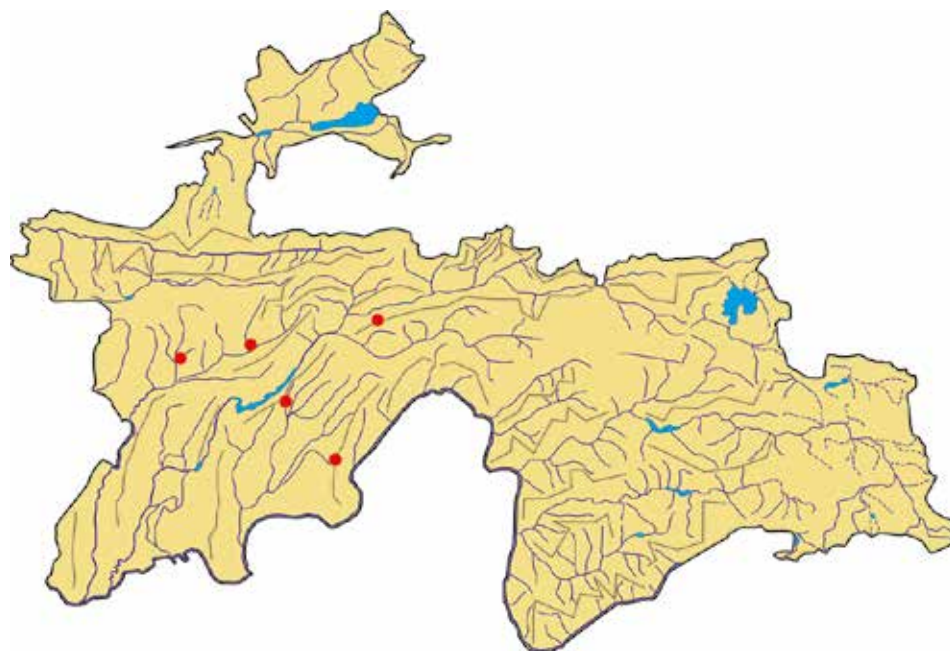
females lay their eggs. Duration of egg development before the larvae is 1–2 weeks. Larvae hibernate 1 or 2 times. After wintering larvae on stem of *Ferula* turn into pupae. Imago period last up to 2 weeks. The emergence of mature individuals from the pupae begins in early May and ends in late June. Young beetles, cutting holes in the stems of the *Ferula*, go outside.

Limiting factors

The main reason for decreasing numbers of *Mallosiola Regina* is the destruction of its habitat and it is connected with the deforestation, and the livestock grazing.

Conservation measures

It is necessary to regulate livestock grazing and hay making in specific habitats of *Mallosiola Regina*.

Сарчашмаи иттилоот:

Крыжановский, 1965; Кадыров, 1989.

Источник информации:

Крыжановский, 1965; Кадыров, 1989.

Source of information:

Kryzhanovskij, 1965; Kadyrov, 1989.

ЧЎБХЎРАКИ ПАВЛОВСКИЙ

Apatophysis pavlovskii Plav.
Қатори Сахтболҳо. Coleoptera
Оилаи Чўбхўракҳо. Cerambycidae

ДРЕВОЕД ПАВЛОВСКОГО

Apatophysis pavlovskii Plav.
Отряд Жесткокрылые. Coleoptera
Семейство Усачи. Cerambycidae

APATOPHYSIS PAVLOVSKII

Apatophysis pavlovskii Plav.
Coleoptera order
Cerambycidae family

Мақоми ҳифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Эндемики Тоҷикистон буда дар дигар кишварҳои Осиёи Марказӣ дарёфт карда нашудааст. Дар нишебиҳои чанубии қаторкӯҳҳои Ҳисор (дараҳои Варзоб ва Ромит), Қаротегин (Сангиқар) паҳн гардидааст.

Мухити сукунат

Дар ҳудуди Тоҷикистон дар минтақаҳои кӯхиви чангалӣ, чангалзори паҳнбарг, ки аз чормағз, фарк, қорт ва ғ. таркиб ёфтаанд дар баландии 1100–1200 метр аз сатҳи баҳр, инчунин дар марзҳои болоии минтақаҳои чангалӣ (2200 метр аз сатҳи баҳр) вомерӯрад.

Саршумор

То ҳол ҳисоботи мақсаднок оид ба шумораи намудгузаронида нашудааст. Дар гузашта намуди муқаррарӣ буд. Айни замон яке аз намудҳои хеле камшумор ба ҳисоб меравад.

Хусусиятҳои биологӣ

Хусусиятҳои биологии намуд пурра таҳқиқ карда нашудааст. Кирминаҳо дар қабати намноки хок дар решаҳои чормағзи юнонӣ, қарағоч, дулона ва дигар

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Является эндемичным видом Таджикистана, в других странах Центральной Азии не обнаружен. Имеет распространение на южных склонах горных хребтов Гиссара (Варзобское и Рамитское ущелья), Каратегина (Сангиқар).

Места обитания

На территории Таджикистана встречается в горной и лесистой местности, в широколиственных лесах, состоящих из деревьев грецкого ореха, клена, смородины и т.д., на высотах 1100–1200 метров над уровнем моря, а также на верхних границах лесистой местности (2200 метров над уровнем моря).

Численность

До сих пор не проводилось целевого отчета установления численности данного вида. В прошлом он считался обычным видом. В настоящее время рассматривается как один из самых малочисленных видов.

Особенности биологии

Биологические особенности вида полностью не изучены. Личинки

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Apatophysis pavlovskii is endemic only to Tajikistan. It is not found in other countries of Central Asia. It is spread across the southern slopes of the Hissor (Varzob and Romit gorges) and the Qarotegin (Sangikar) mountain ranges.

Habitat

In the territory of Tajikistan, it is found in the mountainous and forest area, in broadleaf forests consisting of trees walnut, maple and currants, etc. at an altitude of 1100–1200 meters above sea level, and at the upper boundary of woodland (2200 meters above sea level).

Population

Accurate analysis regarding density of numbers has not been undertaken. Once a commonly found insect, it is now extremely rare.

Biological characteristics

This species's biological characteristics have not been exposed to complete

растаниҳои инкишоф ёфта, аз қисмҳои зерхокии растаниҳо гизо мегиранд. Парвози гамбусқо дар миёнаи моҳи июл оғоз гардида, то охири моҳи август идома меёбад. Наринаҳо зуд-зуд ба равшанӣ парвоз мекунад. Модинаҳо бошад ба равшанӣ парвоз накарда, аҳён-аҳён вомахӯранд. Зимистонро дар марҳилаи кирминагӣ аз сар мегузаронанд. Давраи инкишоф ду солро дар бар мегирад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Маҳдуд гардидани масоҳати экосистемаҳои кӯҳӣ-чангалӣ, ки мавзёҳои асосии сукунати ҷӯбхӯраки Павловский мебошанд, боиси камшумор шудани ин намуд гардидааст. Аз тарафи ашхоси алоҳида ҷамъоварӣ ва коллексия намудани намуд ба шумораи он таъсири манфӣ мерасонад.

Тадбирҳои хифз

Манъ кардани буриши чангалҳои кӯҳӣ ҳамчун макони хоси сукунати намуд. Пуззӯр ва самаранок гардонидани речаи хифз дар ҳудудҳои табиӣ махсусан хифзшаванда. Манъ кардани ҷамъоварии коллексионии намуд аз тарафи ашхоси алоҳида.

развиваются во влажных слоях почвы в корнях дерева грецкого ореха, карагач, боярышника и других растений, питаются подпочвенными частями растений. Полет жуков начинается в середине июля и продолжается до конца августа. Самцы часто вылетают на свет. Самки не вылетают на свет и встречаются крайне редко. Зимовку проводят на стадии личинок. Период развития составляет два года.

Лимитирующие факторы

Ограничение площади горно-лесистых экосистем, которые являются основными местами обитания древода Павловского, стали причиной сокращения численности данного вида. Сбор и коллекционирование древода со стороны отдельных лиц оказывает негативный эффект на их численность.

Меры охраны

Запрет на вырубку горных лесов, являющихся характерными местами обитания вида. Усилить и сделать эффективным режим охраны на особо охраняемых природных территориях. Запрет коллекционного сбора вида со стороны отдельных лиц.

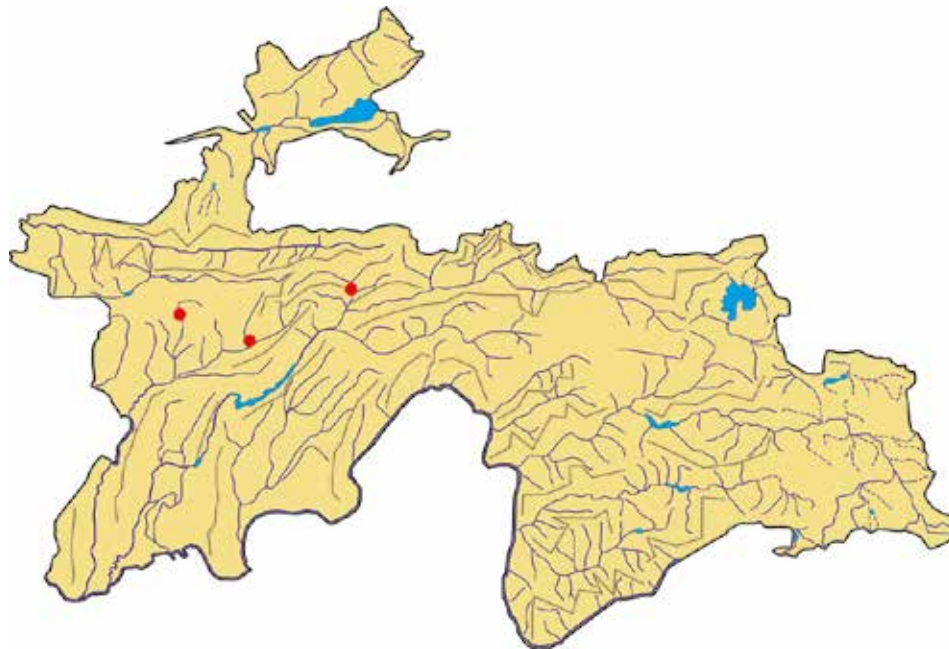
research studies. Larvae grow in the humid subsoil layer of the roots of various trees, including Persian walnut, elm, hawthorn and other plants, and they feed on subsoil parts of the plants. Beetles starts to fly from mid-July until late August. Males frequently fly toward light where females have not been observed to. They spend winter in the larvae period. The period of their development is two years.

Limiting factors

Diminishing mountain and forest ecosystems that are the main habitats of the *Apatophysis Pavlovskii* became a cause of reduction of this species. Furthermore, the collection of the insects by amateur entomologists has also had a dramatic effect on numbers.

Conservation measures

The felling of mountain forests specific of the specimen's habitat should be prohibited. It is necessary to strengthen and make effective protection regime on specially protected areas. Collecting insects for collection by individual people.

Сарчашмаи иттилоот:

Данилевский, 1979; Danilevsky, 2008.

Источник информации:

Данилевский, 1979; Danilevsky, 2008.

Source of information:

Danilevsky, 1979; Danilevsky, 2008.

САРГИНҒЕЛОНИ БАНГХААЗӢ

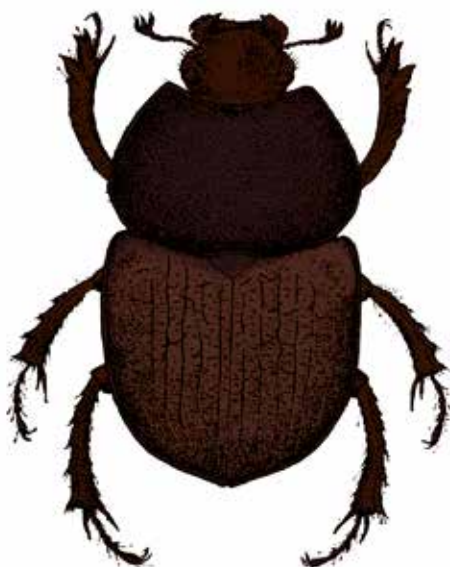
Geotrupes banghaasi Rtt.
Қатори Сахтболҳо. *Coleoptera*
Оилаи Лавҳамӯйлабҳо. *Scarabaeidae*

ЖУК–НАВОЗНИК

Geotrupes banghaasi Rtt.
Отряд Жесткокрылые. *Coleoptera*
Семейство Плансиңчатоусые.
Scarabaeidae

BANGHAASI DUNG BEETLE

Geotrupes banghaasi Rtt.
Coleoptera order
Scarabaeidae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Намуди эндемикии Тоҷикистон буда, дар қаторкӯҳҳои Вахш, Ҳазратишоҳ, Қаротегин паҳн гардидааст.

Муҳити сукунат

Дар чангалзори паҳнбарг сукунат мекунад. Дар қабати баргҳои афтидаи дарахтон инкишоф меёбад.

Саршумор

Дар солҳои охир шумораи он босуръат маҳдуд гардидааст. Айни замон хеле кам вомерӯрад.

Хусусиятҳои биологӣ

Хусусиятҳои биологӣ ва экологии ин намуд муфассал таҳқиқ карда нашудааст. Аз баргҳои афтидаи дарахтони чангалӣ ғизо мегирад. Тухм дар мағзи ғизо барои кирмина гузошта мешавад. Ба сифати ғизо ахлот ва боқимондаи пӯсидаи дарахтонро захира мекунад.

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Является эндемичным видом Таджикистана, распространен в горных хребтах Вахша, Хазратишох и Каратегина.

Места обитания

Обитает в широколиственных лесах. Развивается среди опавших листьев деревьев.

Численность

В последние годы его численность резко падает. В настоящее время данный вид встречается очень редко.

Особенности биологии

Биологические и экологические особенности данного вида тщательно не изучены. Питается опавшими листьями лесных деревьев.

Внутри плода откладываются яйца для личинок. В качестве пищи

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Banghaasi Dung Beetle is an endemic species to Tajikistan and spread across Vakhsh, Hazratishoh and Qarotegin mountain ranges.

Habitat

It lives in broad-leaved forests. It grows among the fallen leaves of trees.

Population

In recent years, its population is decreasing. Currently, this species is very rare.

Biological characteristics

Biological and ecological characteristics of this species are not thoroughly understood. It feeds on fallen leaves of forest trees. The eggs to larvae are laid inside the fruit. Manure and the decayed remains of trees are stored as food.

Омилҳои маҳдудкунанда

Сабаби асосии камшумор гардидани ин намуд буриш ва тоза кардани ҷангал, ки макони хоси сукунати он аст, ба шумор меравад.

Тадбирҳои ҳифз

Буриши ҷангалҳои кӯҳиро, ки макони хоси сукунати намуд ба шумор меравад, пешгирӣ намудан зарур аст.

откладывает про запас навоз и прогнившие остатки деревьев

Лимитирующие факторы

Основной причиной падения численности данного вида считается вырубка и уборка леса, который является его характерным местом обитания.

Меры охраны

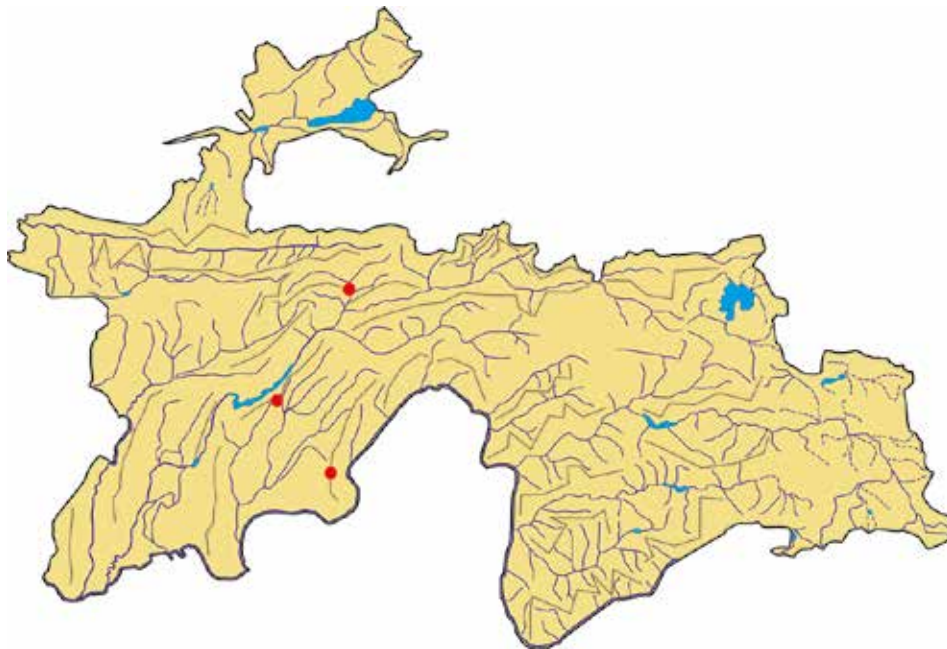
Необходимо предотвратить вырубку горных лесов, которые являются его характерным местом обитания.

Limiting factors

The main reason of this species decreasing numbers is the deforestation and cleaning of the forest to which it is endemic.

Conservation measures

It is recommended to prevent the felling of the mountain forests in the areas of this species habitat.

Сарчашмаи иттилоот:

Крыжановский, 1965; Николаев, 1987.

Источник информации:

Крыжановский, 1965; Николаев, 1987.

Source of information:

Kryzhanovskij, 1965; Nikolayev, 1987.

АЛЕКСАНОР

Papilio alexanor (Esper, 1799)
Қатори Пулакчаболҳо. *Lepidoptera*
Оилаи Шапалақҳои бодбондор.
Papilionidae

АЛЕКСАНОР

Papilio alexanor (Esper, 1799)
Отряд Чешуякрылые. *Mantoptera*
Семейство Парусники. *Manteidae*

ALEXANOR SWALLOWTAIL

Papilio alexanor (Esper, 1799)
Lepidoptera order
Papilionidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар қаторкӯҳҳои Ҳисор, Пётри I, Зарафшон, Қурама, Олой, Туркистон, эҳтимол дар Тоҷикистони Ҷанубӣ низ воমেҳӯрад.

Муҳити сукунат

Дар нишебиҳои сершахи рост ва санглохи сарғаҳи минтақаҳои миёнакӯҳ ва баландкӯҳ сукунат мекунад. Дар баландҳои 1500–2800 метр аз сатҳи баҳр воমেҳӯрад. Дар дараи Назараки қаторкӯҳи Пётри I дар қитъаи сангину кумӣ дар баландии 2140–2400 метр аз сатҳи ба қайд гирифта шудааст.

Саршумор

Дар тамоми ҳудуди паҳншавӣ ба таври маҳдуд ва аҳён–аҳён воমেҳӯрад. Соли 1977 дар дараи Назараки қаторкӯҳи Пётри I, 40 кирмина ва 5 фарди болиғи он ба қайд гирифта шудааст.

Статус

Вид, ноҳояндашӣ под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Из Гиссарского, Петра Первого, Зерафшанского, Кураминского, Алайского, Туркестанского хребтов, вероятно также встречается и в Южном Таджикистане.

Места обитания

Обитает на крутых скальных склонах и каменистых осыпях среднегорных и высокогорных поясов. Встречается на высотах 1500–2800 м. над ур.м. Отмечен в ущелье Назарак хр. Петра Первого на каменистом и песчаном участках на высоте 2140–2400 м. над ур. м.

Численность

На всей территории распространения встречается редко. В 1977 г. в ущелье Назарак хр. Петра Первого были отмечены 40 гусениц и 5 взрослых особей.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Alexanor Swallowtail is found in the Hissor, Peter I, Zarafshon, Qurama, Alai, Turkistan mountain ranges. It is also likely found in southern Tajikistan.

Habitat

It lives in straight rocky slopes, and the stony areas in the midlands and highlands. It is found at an altitude of 1500–2800 meters above sea level. It has been registered in the Nazarak canyon of the Peter I mountain range in stony and in sandy areas at an altitude of 2140–2400 meters above sea level.

Population

Throughout the propagation occurs slightly rare. In 1977 in the valley of Nazarak. Peter I there were marked 40 larvae and 5 adults.

Хусусиятҳои биологӣ

Кирмакҳои александор дар гиёҳҳои гуногуни чатрул (*Umbelliferae*) ҳаёт ба сар мебаранд. Дар дараи Назарак кирминаҳои ин намуд гул ва меваи камол (*Ferula karategina* Lypsky) ғизо мегирад. Дар давоми 2 сол як маротиба насл медиҳад. Парвоз ва тухмгузори шапакҳо аз моҳи июн то аввали июл идома меёбад. Моҳҳои июл–август аз тухмҳои кирмакҳо пайдо мешаванд. Аз охири моҳи июл то даҳаи сеюми август зоча мешавад. Зочаи александор ду маротиба зимистон мегузарад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Дар натиҷаи қорвоҷаронӣ несту нобуд мешавад. Ба камшумории александор хусусиятҳои биологӣ он низ мусоидат мекунад. Фосилаи дусолаи зоча барои босуръат афзудани он имкон намедиҳад.

Тадбирҳои ҳифз

Чамъ овардани александорро барои коллексия манъ намуда, дар мавзёҳои зисти он ҷаронидани қорворо маҳдуд намудан зарур аст.

Особенности биологии

Гусеницы александора живут на различных видах зонтичных (*Umbelliferae*). В ущелье Назарак гусеницы этого вида питаются цветами и плодами ферулы каратегинской (*Ferula karategina* Lypsky). Развивается в одном поколении в течение 2 лет. Лёт и откладка яиц бабочек протекает с июня до начала июля. В июле–августе из яиц появляются гусеницы. Окукливание проходит с конца июля до третьей декады августа. Зимует куколка дважды.

Лимитирующие факторы

Уничтожение происходит в результате выпаса скота. Ограничению численности способствуют также и особенности биологии. Двухгодичная диапауза куколки не дает возможности быстро увеличить численность.

Меры охраны

Запретить сбор александора для коллекционирования, ограничить выпас скота в местах его обитания.

Biological characteristics

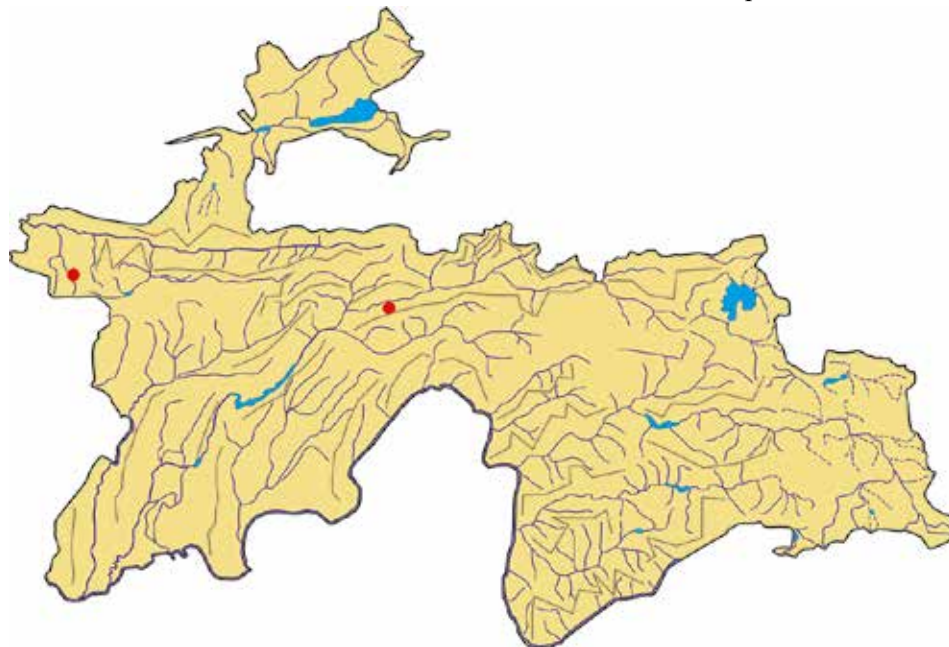
Aleksanora lavrae live on various kinds of parsley family (*Umbelliferae*). In the gorge Nazarak larvae of this species feed on flowers and fruits of Qarotegin ferule (*Ferula karategina* Lypsky). It develops in one generation for 2 years. Butterflies flight and laying eggs takes place from June to early July. In July–August from eggs larvae appear. Pupation takes place from the end of July until the third decade of August. Chrysalis hibernates twice.

Limiting factors

Livestock grazing has had a detrimental effect on the species. Alexanor Swallowtail’s biological characteristics also adversely affect its population number. The two–year diapause of chrysalis does not provide the ability to increase quickly the number.

Conservation measures

Denying Alexanor Swallowtail gathering for collection, and limiting livestock grazing in its habitat are the measures for conservation of this species.

Сарчашмаи иттилоот:

Щеткин, 1979; Christoph, 1973; Higgins, Reley, 1970; Seitz, 1906–1910; Staudinger, Rebel, 1901; Wiltshire, 1957; Wyatt, Omoto, 1961, 1966.

Источник информации:

Щеткин, 1979; Christoph, 1973; Higgins, Reley, 1970; Seitz, 1906–1910; Staudinger, Rebel, 1901; Wiltshire, 1957; Wyatt, Omoto, 1961, 1966.

Source of information:

Shetkin, 1979; Christoph, 1973; Higgins, Reley, 1970; Seitz, 1906–1910; Staudinger, Rebel, 1901; Wiltshire, 1957; Wyatt, Omoto, 1961, 1966.

МАХАОН

Papilio machaon (Linnaeus, 1758)
Қатори Пулакчаболҳо. *Lepidoptera*
Оилаи Шапалақҳои бодбондор
Papilionidae

МАХАОН

Papiliomachaon (Linnaeus, 1758)
Отряд Чешуекрылые. *Lepidoptera*
Семейство Парусники. *Papilionidae*

**OLD WORLD
SWALLOWTAIL**

Papilio machaon (Linnaeus, 1758)
Lepidoptera order
Papilionidae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар ҳудуди Помиру Олой ва пастхамиҳои кӯҳии Тоҷикистони Ҷанубӣ–Шарқӣ паҳн гардидааст. Дар водии Вахш дар мамнуъгоҳи “Бешаи палангон” вомахӯрад. Дар баландии 600–3500 метр аз сатҳи баҳр дучор меояд.

Муҳити сукунат

Дар ҳамворию водиҳои кӯҳӣ, марғзору буттазорҳо ва дигар мавзёҳои офтобрас сукунат мекунад. Хоса дар атрофи чашмаҳои кӯҳӣ, ки растаниҳои чатргул мерӯянд, бештар дучор меояд.

Саршумор

Дар баъзе мавзёҳо шумораи ин намуд ба меъёр мувофиқ аст, вале дар навоҳии баландкӯҳ хеле кам дучор меояд.

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Распространен в горах Памиро–Алая и горных впадинах Юго–Восточного Таджикистана. Встречается в Вахшской долине, в заповеднике «Тигровая балка». Можно также встретить на высоте 600–3500 метров над уровнем моря.

Места обитания

Обитает на равнинах и горных долинах, лугах и зарослях кустарников, а также в других местах, находящихся на солнечной стороне. В общем, вокруг горных родников, где растут обыкновенные цикории, встречается чаще.

Численность

В некоторых местах численность этого вида соответствует норме, а в высокогорных районах встречается очень редко.

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Old World Swallowtail is spread across Pamir and Alai mountains, and the mountain lowlands of southeastern Tajikistan. It is found in the Vakhsh Valley in the «Tigrovaya Balka» Nature Reserve. It can be found at an altitude of 600–3500 meters above sea level.

Habitat

It lives in flat lands and mountain valleys, meadows, shrubberies, and other sunny areas. It mostly gathers close to the mountain springs, where Umbelliferae plants grow.

Population

In some locations, this specie’s population number corresponds to the norm, however in the highlands it can rarely be seen.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар баландҳои 1100–1500 метр дар давоми сол се ва дар баландии 1600–2200 метр аз сатҳи баҳр ду маротиба насл меҳада. Дар баландҳои зиёда аз 2500 метр як маротиба насл меорад. Шапалакҳо вобаста аз паҳншавии амудӣ моҳҳои апрел, май, июн, июл ва август ба парвоз шурӯъ мекунанд. Дар бисёр мавридҳо моҳҳои июн–июл дар киштҳои сабзӣ волеҳӯрад. Дар давраи зочагӣ зимистон мегузаронад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Аз худ кардани макони сукунати шапалак ва кам шудани манбаи ғизо боиси нест гаштани ин намуд мегардад.

Тадбирҳои хифз

Аз ҳад зиёд чаронидани чорворо дар маҳалҳои сукунати махаон пешгирӣ намуда, доштани онро барои коллексия манъ намудан зарур аст.

Особенности биологии

На высотах 1100–1500 метров над уровнем моря в течение года плодоносит 3 раза и на высоте 1600–2200 метров над уровнем моря плодоносит 2 раза. На высотах свыше 2500 метров плодоносит один раз. Бабочки, в зависимости от вертикального распространения, начинают летать в апреле, мае, июне, июле и августе. Часто встречаются в июне–июле на полях, засеянных морковью. Зимует в период имаго.

Лимитирующие факторы

Освоение мест обитания бабочек и уменьшение источника питания становится причиной исчезновения данного вида.

Меры охраны

Следует предотвратить чрезмерный выпас скота в местах обитания махаона, также следует запретить их отлов в целях коллекционирования.

Biological characteristics

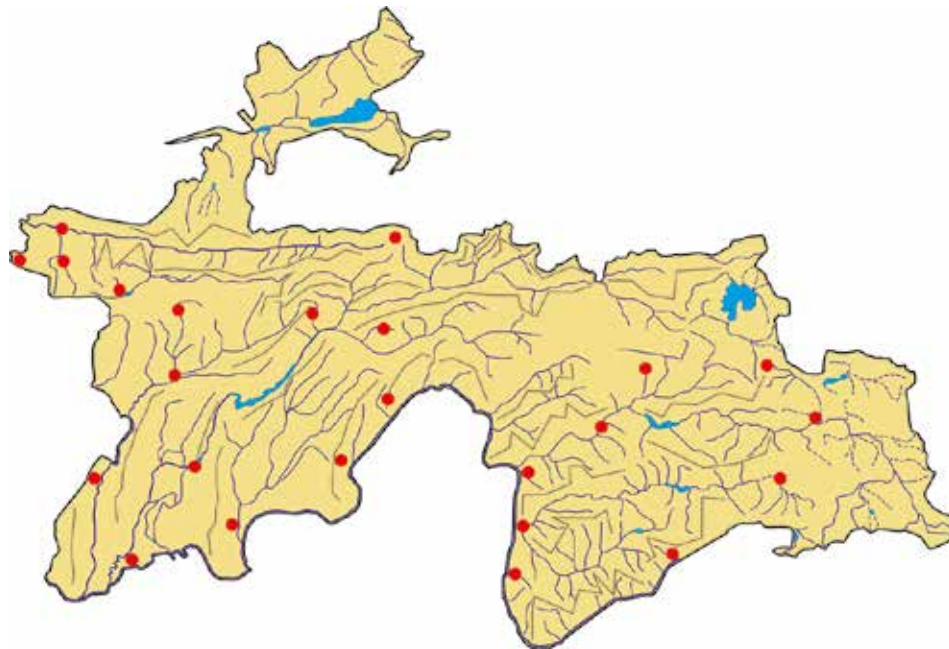
At an altitude of 1100–1500 meters above sea level during the year it reproduces 3 times and at 1600–2200 meters above sea level, it reproduces 2 times. At an altitude of over 2500 meters above sea level it reproduces once. Butterflies, depending on the vertical distribution, begin to fly in April, May, June, July and August. It is often found in June–July, in the fields, sown by carrots. It hibernates when it is in the imago age.

Limiting factors

Land reclamation of the Old World Swallowtail’s habitat and reduction of sources of food is the cause of extinction of this species.

Conservation measures

It is necessary to prevent excessive grazing in the habitat of Old World Swallowtail and their catching for the purpose of collection should also be prohibited.

Сарчашмаи иттилоот:

Щеткин, 1960; Красная книга СССР, 1984; Красная книга Таджикской ССР, 1988.

Источник информации:

Щеткин, 1960; Красная книга СССР, 1984; Красная книга Таджикской ССР, 1988.

Source of information:

Shetkin, 1960; USSR Red Book, 1984; Red Book of the Tajik SSR, 1988.

МНЕМОЗИН

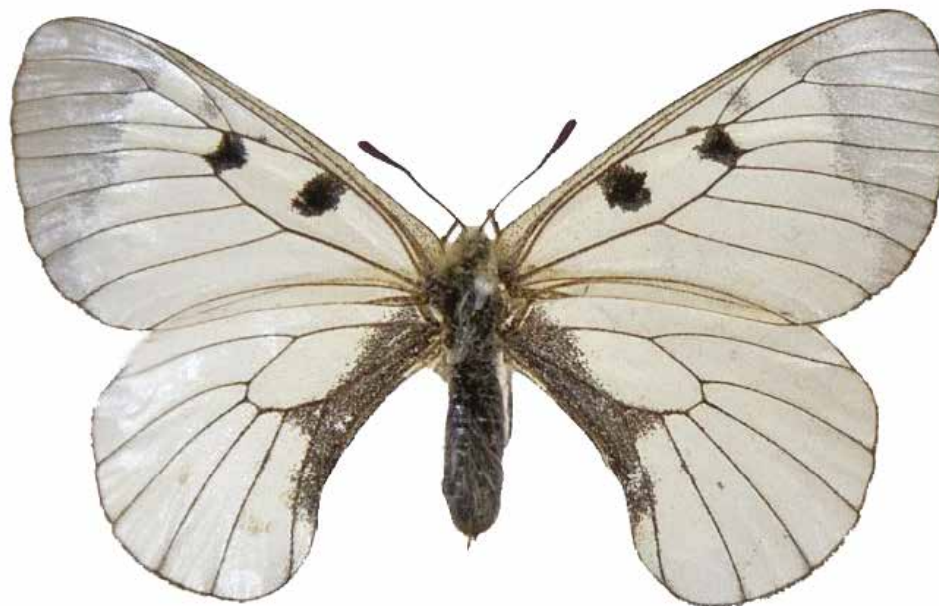
Driopa mnemosyne (Linnaeus, 1758)
Қатори Пулакчаболҳо. *Lepidoptera*
Оилаи Шапалақҳои бодбондор.
Papilionidae

МНЕМОЗИНА

Driopamnemosyne (Linnaeus, 1758)
Отряд Чешуекрылые. *Lepidoptera*
Семейство Парусники. *Papilionidae*

MNEMOSYNE (BLACK APOLLO)

Driopa mnemosyne (Linnaeus, 1758)
Lepidoptera order
Papilionidae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар қаторкӯҳҳои Туркистон, Ҳисор, Зарафшон, Қаротегин, Пётри I, Олой, Ҳазратишоҳ, Дарвоз, Ванҷ, Язғулом, Рӯшон, Шуғнон, Ишқошим ва Қурама паҳн гардидааст.

Мухити сукунат

Дар марғзорҳо, нишебиҳои кӯҳӣ ва соҳили дарёчаҳои кӯҳӣ дучор меояд. Дар баландҳои 1000–3700 метр аз сатҳи баҳр дар мавзёҳое, ки растаниҳои алафии гуногун мерӯянд, вомахӯрад.

Саршумор

Камшумор аст. Дар солҳои охир дар баъзе минтақаҳои паҳншавӣ саршумораш маҳдуд гардидааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Шапалаки хоси маҳал аст, ба ҷои дигар намеқӯчад. Шапалакчаҳо аз моҳи май то миёнаҳои июл ба парвоз

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Данная бабочка распространена в горных хребтах Туркестана, Гиссара, Зерафшана, Каратегина, Петра I, Алая, Хазратишоха, Дарваза, Ванджа, Язгуляма, Рушана, Шугнана, Ишкашима и Курамы.

Места обитания

Встречается на лужайках, горных склонах и берегах горных рек. На высотах 1000–3700 метров над уровнем моря, где растут различные травяные растения, также встречается.

Численность

Является малочисленной. В последние годы в некоторых районах распространение численности стало ограниченным.

Особенности биологии

Является характерной бабочкой данной местности, не мигрирует в

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Mnemosyne (Black Apollo) is spread across Turkistan, Hissor, Zarafshon, Qarotegin, Peter I, Alai, Hazratishoh, Darvoz, Vanj, Yazghulom, Rushon, Shughnon, Ishkoshim and Qurama mountain ranges.

Habitat

It is found in meadows, mountain slopes, and mountain riverbanks at an altitude of 1000–3700 meters above sea level, in the areas where diverse grass plants grow.

Population

It is very low in numbers. During recent years, the distribution of this species has been restricted.

Biological characteristics

It is a locally endemic butterfly, and it doesn't migrate to some other places. Butterflies begin to fly from May and continue until mid-July. It

шурӯъ мекунад. Дар давоми сол як маротиба насл меорад. Тухмгузорӣ ва инкишофи кирминаҳо дар растании ҳавоборонак (*Coridalis*) сурат мегирад. Кирминаҳо аз гули ин растанӣ ғизо мегиранд. Дар давраи кирмакӣ зимистон мегузаронад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Бенизом чаронидани чорво боиси поймол шудани растании ҳавоборонак ва маҳв шудани кирминаҳои ин намуди шапалак мегардад.

Тадбирҳои ҳифз

Дар маҳалҳои сукунати мнемозин чаронидани чорворо манъ намудан зарур аст. Ғайриқонунӣ доштани ин намуди шапалакро ба мақсади коллексияи зери назорати ҷиддӣ қарор додан зарур аст.

дигаре ҷа. Бабоҷки наҷнаают полет с мая до середины июля. В течение года производят одно потомство. Откладывание яиц и развитие личинок происходит в хохлатках (*Coridalis*). Личинки питаются цветочками этого растения. Зимует в гусеничный период.

Лимитирующии факторы

Беспорядочный выпас скота становится причиной уничтожения личинок этого вида бабоҷк в хохлатках.

Меры охраны

Необходимо запретить выпас скота в местах обитания мнемозина. Следует установить строгий контроль над незаконным отловом данного вида бабоҷк с целью коллекционирования.

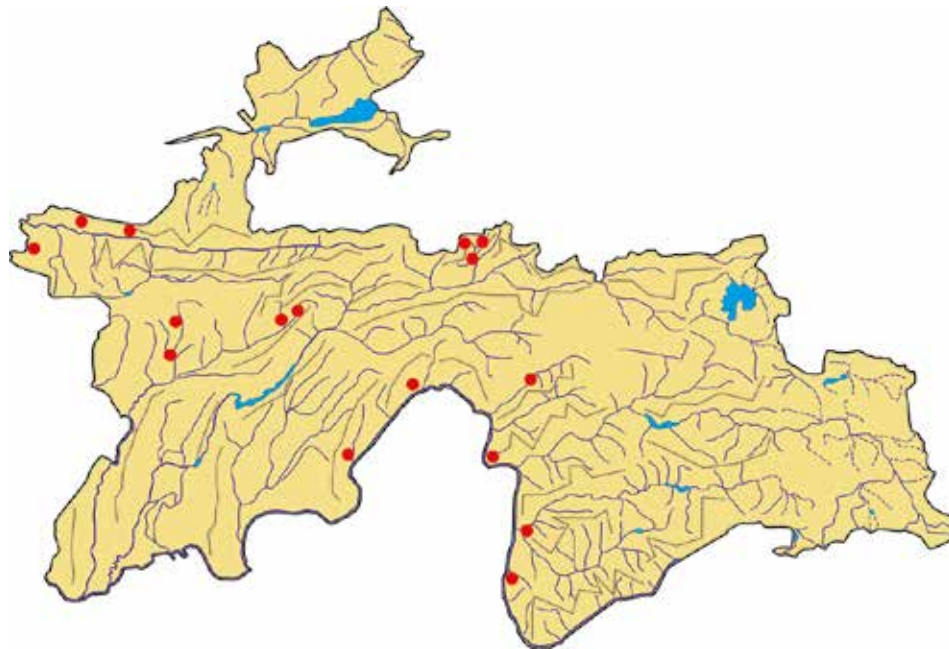
reproduces once a year. Nesting eggs and larval development take place in the *Coridalis* plant. Larvae feed on this plant's flowers. It hibernates during the chrysalis period.

Limiting factors

Unregulated livestock grazing has led to the destruction of butterfly's larval of this specie in *Coridalis* plants.

Conservation measures

It is essential to prohibit livestock grazing in *Mnemosyne's* habitat. The illegal collection of the butterfly for making collections should be also prohibited.

Сарчашмаи иттилоот:

Красная книга СССР, 1984; Никитский, Свиридов, 1987; Tschikolovetes, 1997.

Источники информации:

Красная книга СССР, 1984; Никитский, Свиридов, 1987; Tschikolovetes, 1997.

Source of information:

USSR Red Book, 1984; Nikitskij, Sviridov, 1987; Tschikolovetes, 1997.

**АПОЛЛОНИ
ТИЁНШОНӢ**

Parnassius tianshanicus
(Oberthür, 1879)

Қатори Пулакчаболҳо. *Lepidoptera*
Оилаи Шапалакҳои бодбондор.
Papilionidae

**АПОЛЛОН
ТЯНЬ-ШАНСКИЙ**

Parnassius tianshanicus
(Oberthür, 1879)

Отряд Чешуекрылые. *Lepidoptera*
Семейство Парусники. *Papilionidae*

TIEN SHAN APOLLO

Parnassius tianshanicus
(Oberthür, 1879)

Lepidoptera order
Papilionidae family

Мақоми хифз

Намуде, осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар қаторкӯҳҳои Туркистон, Хисор, Зарафшон, Қаротегин, Пётри I, Олой, Ҳазратишоҳ, Дарвоз, Ванҷ, Язғулом, Рӯшон, Шугнон, Ишқошим, Музқол, Аличури Чанубӣ, Аличури Шимоӣ ва Қурама паҳн гардидааст.

Муҳити сукунат

Дар минтақаҳои кӯҳӣ ва водихои кӯҳӣ дар баландҳои 2300–4200 метр аз сатҳи баҳр вомехӯрад. Дар шахсор ва обқандаҳо, ки бо марғзорҳои сералаф фаро гирифта шудаанд, дучор меояд.

Саршумор

Камшумор аст, ҳоса шапалакҳои модина.

Хусусиятҳои биологӣ

Соле як маротиба насл меорад. Шапалакчаҳо аз моҳи июн то миёнаҳои август ба парвоз шурӯъ мекунанд. Қирминаҳои ҷавон зимистон мегузаронанд. Физояшон растаниҳои чинси *Pseudosedum*

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Данный вид распространен в горных хребтах Туркестана, Гиссара, Зерафшана, Каратегина, Петра I, Алая, Хазратишоха, Дарваза, Ванджа, Язгуляма, Рушана, Шугнана, Ишкашима, Музқула, Южного Аличура, Северного Аличура и Курамы.

Места обитания

Встречается в горных районах и долинах на высотах 2300–4200 метров над уровнем моря. Также встречается в утесах и руслах, окруженных травянистыми лугами.

Численность

Малочислен, характерны бабочки–самки.

Особенности биологии

Один раз в год производит потомство. Бабочки начинают летать с начала июня до середины августа. Молодые личинки зимуют. Питаются растениями из рода *Pseudosedum* и *Rhodiola*.

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Tien Shan Apollo is spread across the Turkistan, Hissor, Zarafshon, Qarotegin, Peter I, Alai, Hazratishoh, Darvoz, Vanj, Yazghulom, Rushon, Ishkoshim, Muzkol, Southern Alichur and Qurama mountain ranges.

Habitat

It is found in the mountain areas and valleys at altitudes of 2300–4200 meters above sea level. It is found in rocky mountains and riverbeds with grassy meadows.

Population

It represents scanty population number. Female butterflies are met more often.

Biological characteristics

It reproduces once in a year. Butterflies start flying from June until mid–August. Young larvae hibernate in winter. They feed on *Pseudosedum* and *Rhodiola* plants.

ва *Rhodiola* мебошанд. Дар зери хазони буттаи растаниҳои бисёрсола ва санғо ба зоча табдил меёбад. Инкишофи зоча тақрибан 10 шабонарӯзро дар бар мегирад. Шапалакҳо ба муҳити сукунат алоқамандии зич доранд, вале баъзан ба марғзорҳо гузашта, аз гули растаниҳо ғизо мегиранд. Дар равшании офтоб парвоз мекунанд. Ҳангоми офтобро фаро гирифтани абрпораҳо зуд болхояшонро ғундошта рӯи алафҳо мешинанд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Бенизом чаронидани чорво боиси поймол шудани растаниҳои ғизоӣ ва маҳв гардидани кирминаҳои шапалак мешаванд. Ин омил дар давраи инкишофи кирминаҳо зиёни бештар мерасонад.

Тадбирҳои хифз

Дар нишебиҳои сарсабзи кӯҳӣ, ки сукунатгоҳи ин намуди шапалак мебошанд, ба танзим даровардани чаронидани чорво, ташкил кардани ғӯруки энтомологии кӯҳӣ дар қаторкӯҳҳои Шугнон (Санговдара). Ғайриқонунӣ доштани аполлони тиёншониро ба мақсади коллексияи зери назорат қарор додан лозим аст.

Под листьями куста многолетних растений и камней превращаются в куколки. Развитие куколки длится примерно 10 суток. Бабочки имеют сильную привязанность к месту обитания, но иногда переходя в луга, питаются цветками растений. Летают при солнечном свете. В то время как облака закрывают солнце, они, быстро убрав крылья, садятся на траву.

Лимитирующие факторы

Беспорядочный выпас скота становится причиной вытаптывания и уничтожения личинок бабочек. Этот фактор во время развития личинок наносит существенный вред.

Меры охраны

На цветущих горных склонах, являющихся местом обитания данного вида бабочек, необходимо упорядочить выпас скота, организовать горные энтомологические заказники в горных хребтах Шугнана (Санговдара). Следует взять под контроль незаконную ловлю тьяньшаньского аполлона.

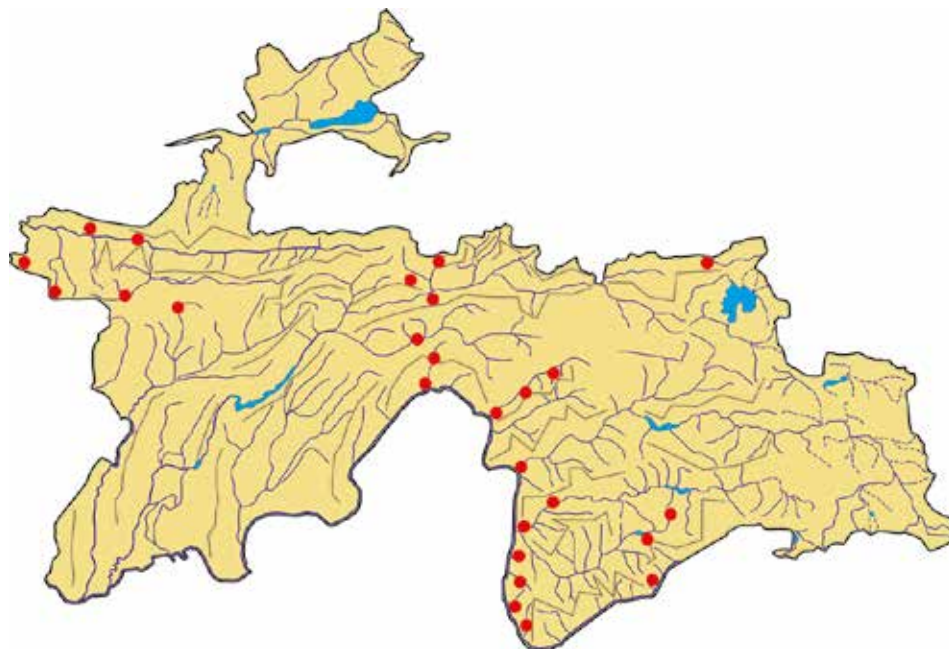
Turn into chrysalises under stones and the dried leaves of perennial shrubs. Chrysalis development cycle takes approximately 10 days and nights. Butterflies are strongly connected to their habitat but sometimes have been observed migrating to meadows, where they feed on flowers. While the clouds close the sun, they quickly remove the wings and sit down on the grass.

Limiting factors

Unregulated livestock grazing becomes a cause squelching and destroying of the larvae of these butterflies. This factor is causing substantial damage during larval development.

Conservation measures

At flowering hillsides, which are the habitat of this species of butterflies, it is necessary to regulate grazing and establish mountain entomological reserves in the Shughnon mountain ranges (Sangovdara). It is necessary to take control of illegal catching of Tien Shan Apollo.

Сарчашмаи иттилоот:

Красная книга СССР, 1984; Tschikolovets, 1997.

Источник информации:

Красная книга СССР, 1984; Tschikolovets, 1997.

Source of information:

USSR Red Book, 1984; Tschikolovets, 1997.

ШАПАЛАКИ КАРДИНАЛ

Parnassius (Koramius) cardinal
(Grumm–Grshimailo, 1887)
Қатори Пулакчаболҳо. *Lepidoptera*
Оилаи Шапалакҳои бодбондор.
Papilionidae

БАБОЧКА КАРДИНАЛ

Parnassius (Koramius) cardinal
(Grumm–Grshimailo, 1887)
Отряд Чешуекрылые. *Lepidoptera*
Семейство Парусники. *Papilionidae*

CARDINAL APOLLO

Parnassius (Koramius) cardinal
(Grumm–Grshimailo, 1887)
Lepidoptera order
Papilionidae family

Мақоми хифз

Дар зери таҳдиди маҳшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар қаторкӯҳҳои Пётри I (ағбаи Гарданикафтар, Белкандоу, Тупчек) ва Дарвоз (ағбаи Хабуработ) паҳн гардидааст.

Мухити сукунат

Дар қаторкӯҳи Пётри I дар минтақаҳои марғзорҳои намноки баландкӯҳ дар баландҳои 3000–3200 метр аз сатҳи баҳр дучор меояд. Дар қаторкӯҳи Дарвоз дар пахтаҳои сангин бо растаниҳои марғзорӣ пӯшидашуда воমেҳӯрад.

Саршумор

Дар тамоми мавзӯҳои сукунат намуди камшумор мебошад.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар моҳҳои июн–июл ба парвоз шурӯъ мекунад. Зимистонро кирминаҳои хурде, ки баҳор ва аввали тобистон аз растани

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Данный вид распространен в горных хребтах Петра I (перевалах Гарданикафтар, Белкандоу, Тупчек) и Дарваза (перевал Хабуработ).

Места обитания

Встречается в горных хребтах Петра I, в высокогорных влажных лугах на высотах 3000–3200 метров над уровнем моря. Также встречается в горных хребтах Дарваза в каменистых ложбинах, покрытых растениями.

Численность

Во всех местах обитания представляет собой малочисленный вид.

Особенности биологии

В июне–июле начинает летать. Маленькие личинки проводят зимовку в растении под названием

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Cardinal Apollo is spread across the Peter I (Gardanikaftar Pass, Belkandou and Tupchek) and Darvoz (Khoburobod Pass) mountain ranges.

Habitat

It is found in the Peter I mountain range in the humid highland meadow areas, at the altitudes of 3000–3200 meters above sea level, and it is also found in the Darvoz mountain range, in stony lowlands covered with plants.

Population

Low numbers in all areas of known habitations.

Biological characteristics

It starts to fly between June and July. Small larvae spend winter in hibernation on the *Corydalis ledebouriana* plant which they feed.

Corydalis ledebouriana ғизо гирифтаанд, сипарй мекунанд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Вобаста ба он ки шапалак қобилияти кўчиши тўлонӣ надорад, популясияи он қоҳиш ёфтааст.

Парвариш дар шароити сунъӣ

Таҳқиқ нашудааст.

Тадбирҳои хифз

Дар макони сукунати шапалаки кардинал бо мақсади нигоҳ доштани маҷмуаи фаунаи алпӣ ва субалпӣи ҳашарот фаъолияти хоҷагидорӣ инсон, аз ҷумла чаронидани бенизони чорворо пешгирӣ намудан зарур аст. Ғайриқонунӣ доштани ин намудро бо мақсади коллексияи зерӣ назорат қарор додан лозим аст.

Corydalis ledebouriana, қаторим и питаются.

Лимитирующие факторы

Вследствие того, что бабочка не располагает возможностью к длительной миграции, ее популяция сократилась.

Разведение

Не изучено.

Меры охраны

С целью сохранения совокупной альпийской фауны и субальпийских насекомых, следует предотвратить хозяйственную деятельность, в том числе беспорядочный выпас скота в местах обитания бабочки кардинал. Следует контролировать незаконный отлов данного вида с целью коллекционирования.

Limiting factors

Owing to the fact that butterfly doesn't have long migratory ability, its population has decreased.

Artificial breeding capabilities

It is not studied.

Conservation measures

In order to maintain the total alpine and subalpine fauna and insects' human economic management activities, including unregulated livestock grazing should be prevented in all areas of habitation of Cardinal Apollo. Illegally catching of this species for collection purposes should be controlled.

Сарчашмаи иттилоот:

Крейцберг, 1984; Водянов, Дубровский, 2013; Sakai, 1981, Groum-Grshimailo, 1890; Tuzov, 1997; Tshikolovets, 2003.

Источник информации:

Крейцберг, 1984; Водянов, Дубровский, 2013; Sakai, 1981, Groum-Grshimailo, 1890; Tuzov, 1997; Tshikolovets, 2003.

Source of information:

Kreuzberg, 1984; Vodjanov, Dubrovskij, 2013; Sakai, 1981, Groum-Grshimailo, 1890; Tuzov, 1997; Tshikolovets, 2003.

АПОЛЛОНИ АКТИУС

Parnassius actius (Eversmann, 1843)
Қатори Пулакчаболҳо. *Lepidoptera*
Оилаи Шапалакҳои бодбондор.
Papilionidae

АПОЛЛОН АКТИУС

Parnassius actius (Eversmann, 1843)
Отряд Чешуекрылые. *Lepidoptera*
Семейство Парусники. *Papilionidae*

ACTIUS APOLLO

Parnassius actius (Eversmann, 1843)
Lepidoptera order
Papilionidae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар қаторкӯҳҳои Туркистон, Ҳисор, Зарафшон, Қаротегин, Пётри I, Олой, Ҳазратишоҳ, Дарвоз, Ванҷ, Язғулом, Рӯшон, Шуғнон, Ишқошим, Музкул, Аличури Чанубӣ, Аличури Шимолӣ, Пшарт ва Вахон паҳн гардидааст.

Мухити сукунат

Дар марғзорҳои кӯҳӣ ва қад-қадӣ дарёчаҳои ҳамшафат, шаҳҳо ва нишебҳои санглох (муҳити зисти кирминаҳо) дар баландҳои 3000–4800 метр аз сатҳи баҳр дучор меояд.

Саршумор

Камшумор аст. Солҳои охир дар баъзе мавзӯҳо бинобар фаволияти инсон хеле камшумор гардидааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Кам таҳқиқ шудааст. Соле як маротиба насл медиҳад. Моҳҳои

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Данный вид распространен в горных хребтах Туркестана, Гиссара, Зерафшана, Каратегина, Петра I, Алая, Хазратишоха, Дарваза, Ванджа, Язгуляма, Рушана, Шугнана, Ишкашима, Музкула, Южного Аличура, Северного Аличура, Пшарта и Вахана.

Места обитания

Встречается в горных лугах и вдоль близко находящихся речек, утесов и каменистых склонов на высотах 3000–4800 метров над уровнем моря.

Численность

Является малочисленным видом. В последние годы в некоторых местах вследствие деятельности человека численность данного вида сильно сократилась.

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Actius Apollo is spread across the Turkistan, Hissor, Zarafshon, Qarotegin, Peter I, Alai, Hazratishoh, Darvoz, Vanj, Yazghulom, Rushon, Shughnon, Ishkoshim, Muzkol, Northern Alichur, Pshart and Vakhan mountain ranges.

Habitat

It is found in the mountain meadows, and in flowing streams, among rocks and stony slopes, at the altitudes of 3000–4800 meters above sea level adjacent to them.

Population

Population numbers are extremely low. During recent years, its population has been reduced because of human activities.

Biological characteristics

It has been exposed to little studies. It reproduces once in a year. Butterflies

июл–аввали август шапалакҳо ба парвоз шуруъ карда, тухм мегузоранд. Эҳтимол, кирминаҳои синни хурд зимистон мегузаронанд. Кирминаҳо аз растаниҳои *Rhodiola heterodonta*, *Rh. pamiroalaica*, *Rh. gelida*, *Rh. recticaulis* ғизо мегиранд. Ғизои шапалакҳо гули *Smelovskia koelzii*, *Lagotis globosa*, *Rhodiola pamiroalaica* ба шумор меравад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Бенизом чаронидани чорво сабаби асосии поймол шудани растаниҳои ғизой ва маҳв гаштани кирминаҳои ин шапалак мегарданд.

Тадбирҳои ҳифз

Дар мавзӯҳои паҳншавии аполони актиус чаронидани чорворо манъ карда, ғайриқонунӣ доштани онро зери назорат қарор додан зарур аст.

Особенности биологии

Малоизученный вид. Один раз в год производит потомство. В июле–начале августа бабочки начинают летать и откладывают яйца. Возможна зимовка маленьких личинок. Личинки питаются растениями *Rhodiola heterodonta*, *Rh. pamiroalaica*, *Rh. gelida*, *Rh. recticaulis*. Бабочки питаются цветками *Smelovskia koelzii*, *Lagotis globosa*, *Rhodiola pamiroalaica*.

Лимитирующие факторы

Беспорядочный выпас скота является основной причиной истощения кормовых растений и уничтожения личинок бабочек.

Меры охраны

Следует запретить выпас скота в местах распространения аполлон актиуса и взять под контроль незаконную ловлю этих бабочек.

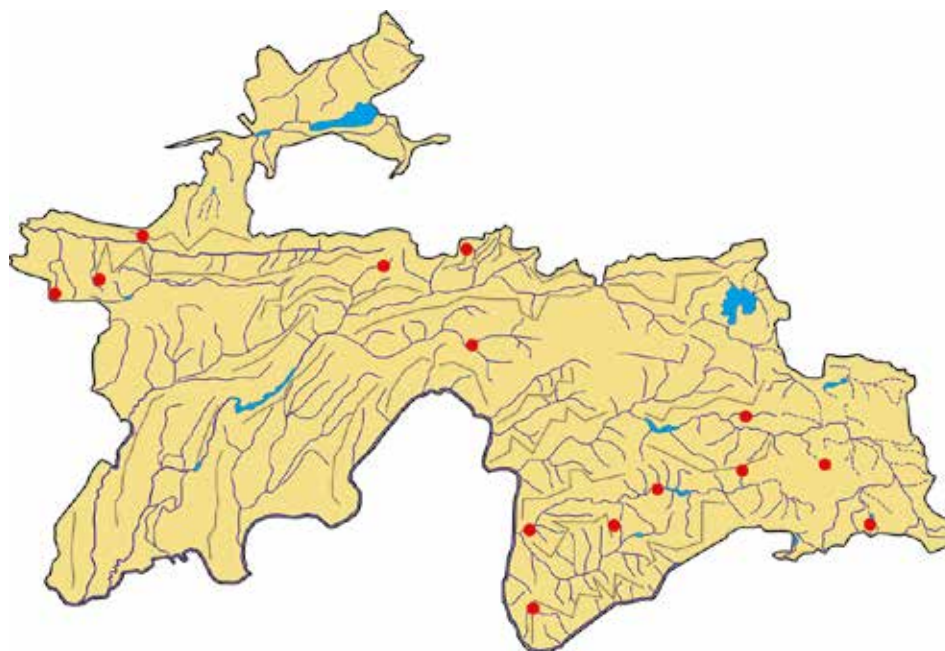
start to fly and nest in July and early August. Underage larvae hibernation during winter is possible. Larvae feed on *Rhodiola heterodonta*, *Rh. pamiroalaica*, *Rh. gelida*, *Rh. recticaulis* plants. Butterflies feed on the flowers of *Smelovskia koelzii*, *Lagotis globosa*, and *Rhodiola pamiroalaica*.

Limiting factors

Unregulated livestock grazing is the main reason for damage of food plants and the extermination of this butterfly’s larvae.

Conservation measures

Livestock grazing in the distribution areas of *Actius Apollo* should be prohibited and illegal catching of these butterflies have to be taken under strict control.

Сарчашмаи иттилоот:

Красная книга СССР, 1984; Булгакова, Крайцберг, 1985; Никитский, Свиридов, 1987; Tschikolovetes, 1997.

Источник информации:

Красная книга СССР, 1984; Булгакова, Крейцберг, 1985; Никитский, Свиридов, 1987; Tschikolovetes, 1997.

Source of information:

USSR Red Book, 1984; Gulgakova, Kreuzberg, 1985; Nikitskij, Sviridov, 1987; Tschikolovetes, 1997.

АПОЛЛОН АВТОКРАТОР

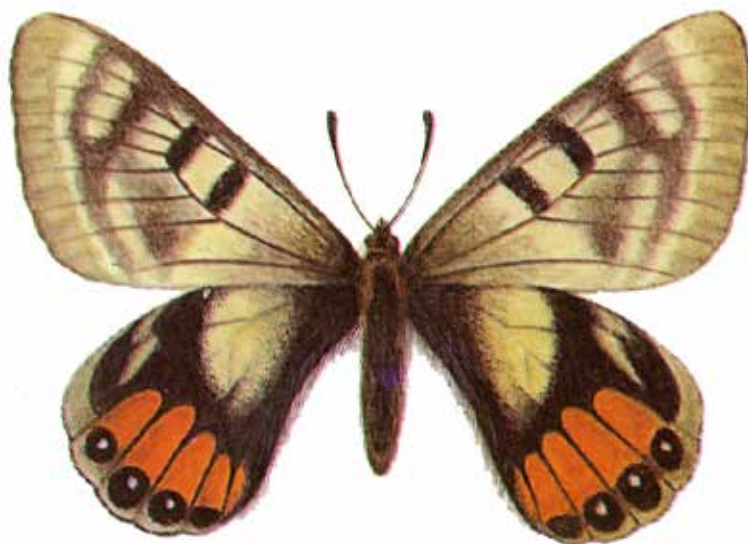
Parnassius (Kailasius) autocrator
(Avinov, 1913)
Қатори Пулакчаболҳо. *Lepidoptera*
Оилаи Шапалакҳои бодбондор.
Papilionidae

АПОЛЛОНАВТОКРАТОР

Parnassius (Kailasius) autocrator
(Avinov, 1913)
Отряд Чешуекрылые. *Lepidoptera*
Семейство Парусники. *Papilionidae*

AUTOCRATOR APOLLO

Parnassius (Kailasius) autocrator
(Avinov, 1913)
Lepidoptera order
Papilionidae family

Мақоми ҳифз

Намуде, ки дар ҳолати хатарноки маҳвшавӣ қарор дорад. CR.

Паҳншавӣ

Дар қаторкӯҳҳои Язғулом, Рӯшон (атрофи кӯли Сарез), Сарикӯл (Помир) паҳн гардидааст.

Мухити сукунат

Дар нишебиҳои серсанге, ки бо набототи кӯҳӣ пушида шудааст, дар баландии 3200–4500 метр аз сатҳи баҳр сукунат мекунад.

Саршумор

Хеле камшумор аст. Мухити сукунати он маҳдуд мебошад. Дар ҳолати аз худ қардани макони ҳоси зист мумкин аст пурра аз байн равад.

Хусусиятҳои биологӣ

Соле як маротиба насл медиҳад. Қирмина ва дигар марҳилаҳои инкишофи он маълум нест. Ғизои он намудҳои гуногуни растани ҳавборонак мебошад.

Статус

Вид, ноҳодящийся в критическом состоянии исчезновения. CR.

Распространение

Данный вид распространен в горных хребтах Язгуляма, Рушана (вокруг Сарезского озера), Сарикуля (Памир).

Места обитания

Обитает на каменистых склонах, покрытых горными растениями, на высотах 3200–4500 метров над уровнем моря.

Численность

Является очень малочисленным видом. Среда обитания ограничена. В случае освоения характерных мест обитания, возможно полное исчезновение данного вида.

Особенности биологии

Один раз в год производит потомство. Нет сведений о личинке и других периодах развития.

Conservation Status

Critically endangered. CR.

Distribution

Autocrator Apollo is spread across the Yazghulom, Rushon (around Sarez Lake) and Sarikul (Pamir) mountain ranges.

Habitat

It lives in stony slopes covered with mountain plants at the altitudes of 3200–4500 meters above sea level.

Population

It is extremely low in numbers, as its habitat has diminished. If the destruction of habitat continues at the current rate, this species will become extinct.

Biological characteristics

It reproduces once in a year. Its larvae and other development phases are not clear. It feeds on the Corydalis plant.

Limiting factors

Among the limiting factors there are as follows: the habitat is restricted, the

Омилҳои маҳдудкунанда

Маҳдуд будани муҳити сукунат, вобастагии зиёд аз муҳит ва ҷои насловарӣ, шароитҳои иқлим, рақобат бо дигар намудҳои шапалакҳо, бенизом ҷаронидани ҷорво дар маҳалҳои сукунати он боиси камшумор шудани ин намуди шапалак гардидааст.

Тадбирҳои ҳифз

Ҷаронидани ҷорворо дар мавзӯҳои хоси сукунати ин намуди шапалак манъ карда, ғайриқонунӣ доштани онро ба мақсади коллексияи зери назорати ҷиддӣ қарор додан зарур аст. паҳншавӣ ва хусусиятҳои биологии аполлони автократорро пурра таҳқиқ намудан лозим аст.

Питається различными видами хохлатки.

Лимитирующие факторы

Ограничение среды обитания, большая зависимость от среды и места производства потомства, климатических условий, конкуренция с другими видами бабочек, беспорядочный выпас скота в местах ее обитания стали причиной падения численности этого вида бабочек.

Меры охраны

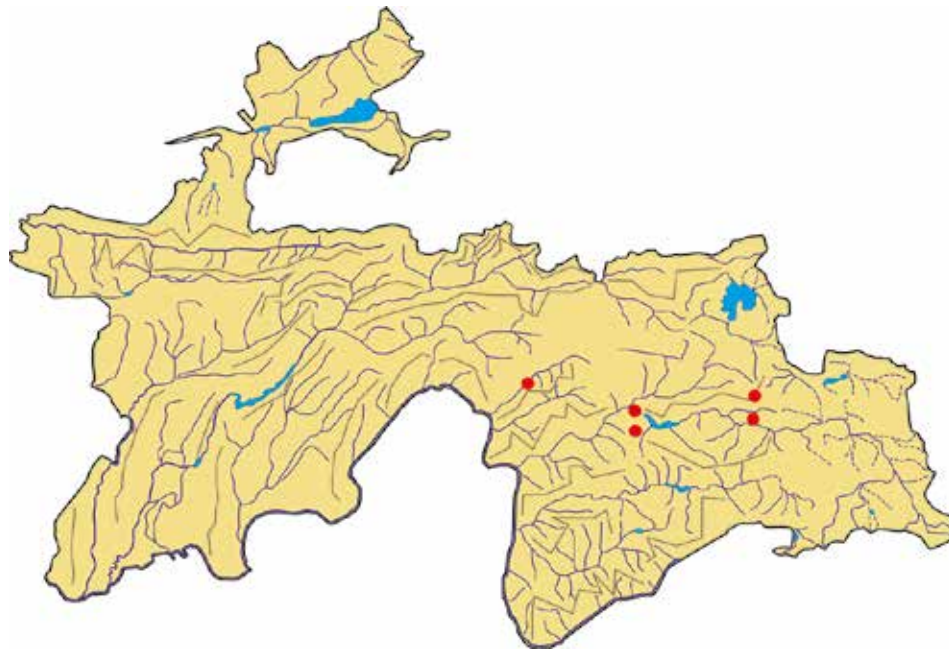
Следует запретить выпас скота в характерных местах обитания этих бабочек и взять под особый контроль их незаконный отлов с целью коллекционирования.

Необходимо детально изучить распространение и биологические особенности аполлона автократора.

highly dependence on its environment, places of reproduction, climatic conditions, and levels of competition with other species of butterfly. The unregulated grazing of livestock has resulted in a greatly reduced population.

Conservation measures

The livestock grazing should be prohibited in the specific habitat of these butterflies and control of its illegal catching for collection purposes. The distribution and biological characteristics of Autocrator Apollo require complete research studies.

Сарчашмаи иттилоот:

Богданов, 1987; Десяткин, 1987; Красная книга СССР, 1984; Никитский, Свиридов, 1987; Каабак, 1990, 1993; Tschikolovets, 1997.

Источник информации:

Богданов, 1987; Десяткин, 1987; Красная книга СССР, 1984; Никитский, Свиридов, 1987; Каабак, 1990, 1993; Tschikolovets, 1997.

Source of information:

Bogdanov, 1987; Devyatkin, 1987; USSR Red Book, 1984; Nikitskij, Sviridov, 1987; Kaabak, 1990, 1993; Tschikolovets, 1997.

ШАПАЛАКИ ЧАРЛТОНИ АНЮТА

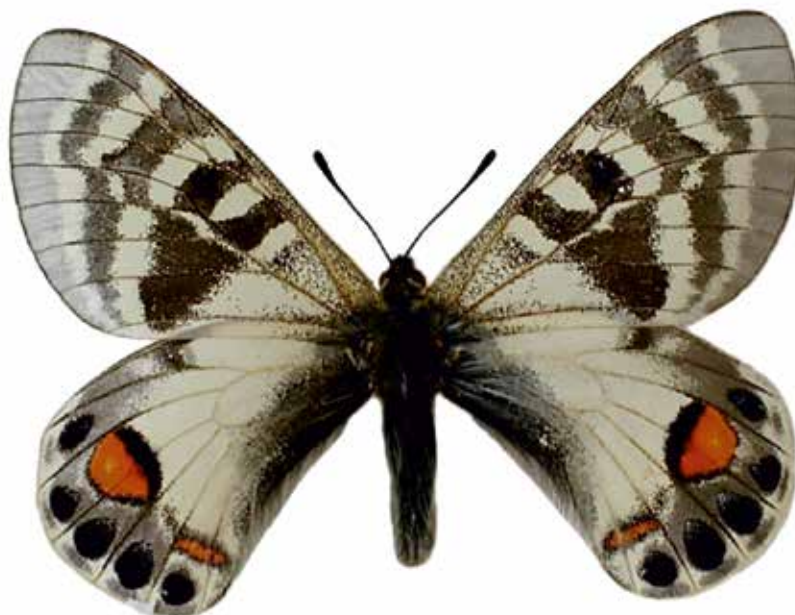
Parnassius (Kailasius) charltonius anjuta (J.J.Shchetkin, Kaabak, 1985)
Қатори Пулакчаболҳо. *Lepidoptera*
Оилаи Шапалакҳои бодбондор.
Papilionidae

БАБОЧКА ЧАРЛТОН АНЮТА

Parnassius (Kailasius) charltonius anjuta (J.J.Shchetkin, Kaabak, 1985)
Отряд Чешуекрылые. *Lepidoptera*
Семейство Парусники. *Papilionidae*

REGAL APOLLO

Parnassius (Kailasius) charltonius anjuta (J.J.Shchetkin, Kaabak, 1985)
Lepidoptera order
Papilionidae family

Мақоми ҳифз

Зернамуде, ки дар зери хатарноки маҳшавӣ қарор дорад. CR.

Паҳншавӣ

Намуди *Parnassius charltonius* дар Қирғизистон, Ўзбекистон, Афғонистон, Покистон ва Ҳиндустон васеъ паҳн шудааст. Дар ҳудуди Тоҷикистон 6 зернамуди он дучор меояд ва дар муқоиса бо дигар намудҳо ба шапалаки Чарлтони Анюта хавфи нобудшавӣ бештар таҳдид мекунад. Танҳо дар Помири Шарқӣ дар муҳити зисти хеле маҳдуд дучор меояд.

Муҳити сукунат

Дар нишебихои серсангу регзор дар баландихои 4300–4600 метр аз сатҳи баҳр дучор меояд.

Саршумор

Танҳо як популятсияи он ки зичиаш хеле кам аст, маълум мебошад.

Хусусиятҳои биологӣ

Шапалакҳо нимаи дуоми июл–аввали август ба парвоз шурӯъ

Статус

Вид, ноҳодящийся в критическом состоянии исчезновения. CR.

Распространение

Parnassius charltonius как вид широко распространен в Кыргызстане, Узбекистане, Афганистане, Пакистане и Индии. На территории Таджикистана встречаются 6 его подвидов и в сравнении с другими видами, бабочка Чарлтон Анюта больше всех подвержена угрозе исчезновения. Встречается только на Восточном Памире в очень ограниченной среде обитания.

Места обитания

Встречается на каменистых и песчаных склонах на высотах 4300–4600 м. над ур. м.

Численность

Известна лишь только одна популяция, с очень маленькой плотностью.

Особенности биологии

Бабочки начинают летать во второй половине июля–начале августа.

Conservation Status

Critically endangered. CR.

Distribution

Parnassius charltonius is widely spread across Kyrgyzstan, Uzbekistan, Afghanistan, Pakistan and India. Six subspecies are found in Tajikistan, and in comparison with other species. Butterfly Charlton Anuta is mostly exposed to the threat of extinction. It is currently found in Eastern Pamir in very restrictive habitat.

Habitat

It is found in stony and sandy slopes at the altitudes of 4300–4600 meters above sea level.

Population

Only one small population with small density is known.

Biological characteristics

Butterflies starts to fly in the second half of July, and the beginning of August. Its life cycle is two years. Female butterfly nests eggs on stone

мекунанд. Ду сол умр мебинанд. Шапалаки модина дар рӯи санг наздик ба растании ғизоӣ тухм мегузорад. Соли аввал кирмина дар ҳолати тухм, соли дуюм дар давраи зоча дар паллаи зери санг зимистон мегузарад. Кирминаҳо шабона аз растании *Corydalis stricta* ғизо мегиранд. Фардҳои болиғ бештар аз ҳушагули *Carduus* ва *Allium* ғизо пайдо менамоянд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Масоҳати нисбатан васеи паҳншавии популятсияи ягонаи маъмули ин зернамуд дар назди кони ғаболи қалъагӣ ҷойгир аст. Қорҳои қоғуқовӣ дар ин мавзӯ мумкин аст боиси комилан аз байн рафтани зернамуди мазкур гардад.

Тадбирҳои хифз

То имрӯз барои хифзи он ягон тадбир андешида нашудааст. Дар мавзӯи Минхачир (Помири Шарқӣ) бунёд кардани ғӯруки хурд мувофиқи мақсад мебошад. Ғайриқонунӣ доштани ин шапалакро ба мақсади коллексия зери назорати ҷиддӣ қарор додан зарур аст.

Живут два года. Бабочка—самка откладывает яйца на камнях, вблизи кормовых растений. В первый год личинка в виде яйца, а во второй год в период имаго зимует под камнем. Ночью личинки питаются растением *Corydalis stricta*. Зрелые особи в основном питаются соцветием *Carduus* и *Allium*.

Лимитирующие факторы

Площадь относительно широкого распространения, единственно известной популяции этого подвида расположена вблизи действующего оловянного рудника. Производимые поисковые работы, возможно, могут стать причиной полного исчезновения данного подвида.

Меры охраны

До сегодняшнего дня никакие меры не предприняты для ее охраны.

Было бы целесообразным создание маленького заказника в местечке Минхаджир (Восточный Памир). Следует взять под строгий контроль незаконную ловлю бабочек с целью их коллекционирования.

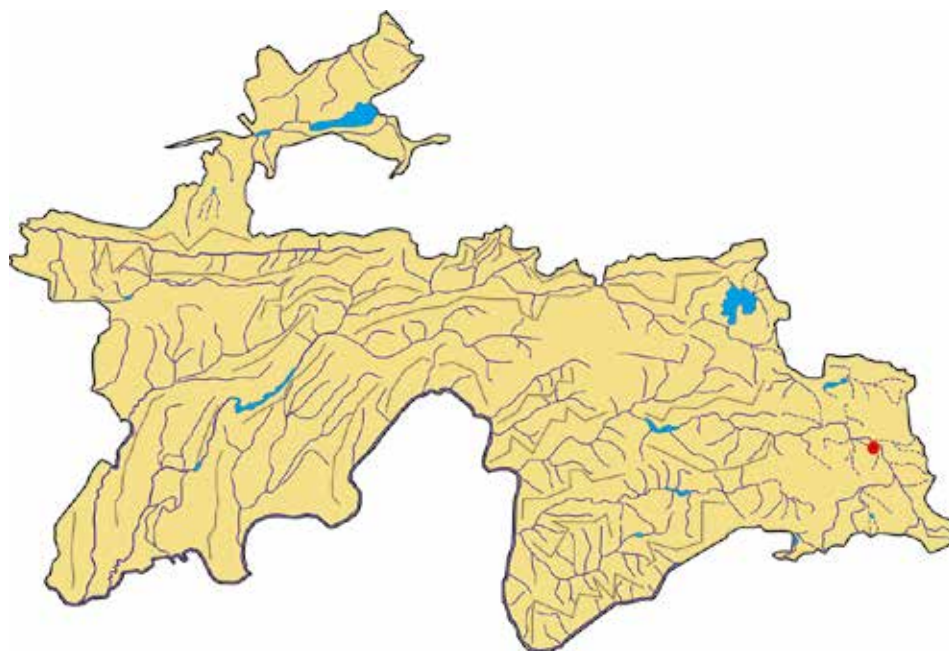
surfaces close to plants. During the first year larvae hibernate in the form of egg. During the second year, in the form of imago under stones. During the nights, larvae feed on *Corydalis stricta* plants. Mature individuals mostly feed on racemes of *Carduus* and *Allium* plants.

Limiting factors

The relatively wide distribution area of the only known population of this subspecies is located close to an active stannary. Excavation works in this location will probably lead to complete extinction of these subspecies.

Conservation measures

No conservation measures are taken till now. It is necessary to establish a small nature reserve in the Minkhajir location (Eastern Pamir). A serious control of illegal collection of this species should be implemented immediately.

Сарчашмаи иттилоот:

Крейцберг, 1984; Щёткин, Каабак, 1985; Tuzov, 1997; Торопов, Zhdanko, 2006; Водянов, Дубровский, 2013.

Источник информации:

Крейцберг, 1984; Щёткин, Каабак, 1985; Tuzov, 1997; Торопов, Zhdanko, 2006; Водянов, Дубровский, 2013.

Source of information:

Kreuzberg, 1984; Tshetkin, Kaabak, 1985; Tuzov, 1997; Toropov, Zhdanko, 2006; Vodjanov, Dubrovskij, 2013.

ШАПАЛАКИ САФЕДИ ТОМИРИС

Euchloe tomyris (Christoph, 1884)
Қатори Пулакчаболҳо. *Lepidoptera*
Оилаи Шапалақҳои сафед. *Pieridae*

БЕЛЯНКА ТОМИРИС

Euchloe tomyris (Christoph, 1884)
Отряд Чешуякрылые. *Lepidoptera*
Семейство Белянки. *Pieridae*

WHITE TOMYRIS BUTTERFLY

Euchloe tomyris (Christoph, 1884)
Lepidoptera order
Pieridae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар Тоҷикистони Ҷанубу Ғарбӣ дар нишебиҳои ғарбии доманақӯҳи Табақҷӣ ва Аруқтоӣ паҳн гардидааст.

Мухити сукунат

Дар нишебии теппаҳои рости доманақӯҳи Табақҷӣ (дар баландии 470–540 м. аз сатҳи баҳр) сукунат мекунад. Ба мухити сукунати ин намуди шапалак алафзори сирак, ки растаниҳои ғизоии ин намуд ба шумор мераванд, ҳос аст. Қитъаҳои сафедҳои бедолу дарахт ва чарихҳои хурд мухити асосии сукунати он ба шумор мераванд.

Саршумор

Ҳудуди паҳншавиҳои намуд қариб 1 км²–ро ишғол мекунад. Нихоят камшумор аст.

Статус

Вид, ноҷояшавӣ под уғрозой иҷезновениа. EN.

Распроетранение

Распроетранение охватывает Юго–Запад Таджикистана, западные склоны предгорья Табақчи и Аруқтау.

Места обитания

Обитает в предгорье Табақчи на крутых склонах (на высоте 470–540 м. над ур. м). Для местообитания этого вида характерна разреженная травянистая растительность, которая считается питательным растением для этого вида бабочек. Основным местом обитания считаются обнаженные лёсса и небольшие обрывы.

Численность

Площадь распространения вида занимает территорию около 1 км². Численность популяции крайне низка.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

White Tomyris Butterfly is spread across South–West of Tajikistan on the western slopes of the Tabaqchi and Aruqtay foothills.

Habitat

It lives in the steep slopes of Tabaqchi foothills (at the altitudes of 470–540 meters above sea level). The habitat of this butterfly consists of sparse grasses, which is considered to be nutritious plants for this species. Exposed loess, small precipices are considered to be its main habitats.

Population

The habitat of this species covers one square kilometer, its population is extremely rare.

Biological characteristics

It reproduces once a year. Flight and nesting periods take place in March and early April. Larvae hatch out of

Хусусиятҳои биологӣ

Дар давоми сол як маротиба насл меоварад. Парвоз ва тухмгузори он моҳи март ва аввали апрел ба амал меояд. Моҳи апрел кирмакҳо аз тухм мебароянд. Дар даҳаи сеюми апрел пилла метанад. Дар давраи зочагӣ зимистонро мегузаронад. Аз растаниҳои чиллиқгули хоси маҳал (*Cumatocarpus popovi*) ғизо мегирад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Дар Тоҷикистон муҳити сукунати намуд маҳдуд гардида, дар зери таъсири фаъолияти хоҷагидорӣ инсон (шудгори замин, чаронидани чорво) муттасил коҳиш меёбад.

Тадбирҳои хифз

Дар тепшаҳо маҳдуд намудани сохтмони иншоот ва ба низом даровардани чаронидани чорво аз тадбирҳои муҳими муҳофизати шапалак ба шумор мераванд.

Особенности биологии

Одно поколение в году. Лёт и яйцекладка протекает в марте–начале апреля. Гусеницы выходят в апреле. Прядет кокон в третьей декаде апреля. Зимует куколка. Питается характерными для местности растениями (*Cumatocarpus popovi*).

Лимитирующие факторы

В Таджикистане места обитания вида ограничиваются и непрерывно сокращаются вследствие хозяйственной деятельностью человека (распашка земель, выпас скота).

Меры охраны

Ограничение строительства построек на холмах и регламентирование выпаса скота считаются основными мерами охраны бабочки.

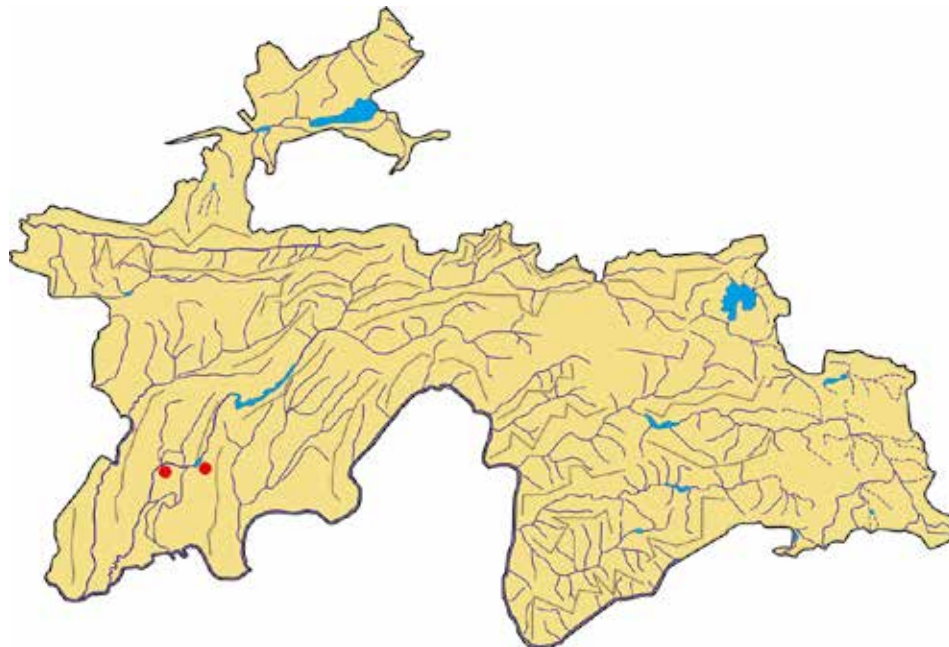
eggs in April. They weave cocoon during the third decade of April. This species hibernates during chrysalis period. It feeds on *Cumatocarpus popovi* plants.

Limiting factors

In Tajikistan, due to human activities (plowing, grazing) the habitats of species are limited and continuously declining.

Conservation measures

Restricting of buildings construction on the hills and regulation of grazing are considered essential measures of protection of the butterfly.

Сарчашмаи иттилоот:

Даричева, 1972; Christoph, 1884, 1889; Крейцберг, Лезезин, 1997.

Источник информации:

Даричева, 1972; Christoph, 1884, 1889; Крейцберг, Лезезин, 1997.

Source of information:

Daricheva, 1972; Christoph, 1884, 1889; Kreuzberg, Legezin, 1997.

**ШАПАЛАКИ ЗАРДИ
МАРКО ПОЛО**

Colias marcopolo (Grum-Gr., 1888)
Қатори Пулакчаболҳо. *Lepidoptera*
Оилаи Шапалақҳои сафед. *Pieridae*

**ЖЕЛТАЯ БАБОЧКА
МАРКО ПОЛО**

Coliasmarcopolo (Grum-Gr., 1888).
Отряд Чешуекрылые. *Lepidoptera*
Семейство Белые бабочки. *Pieridae*

**MARCO POLO'S
CLOUDED YELLOW
BUTTERFLY**

Colias marcopolo (Grum-Gr., 1888)
Lepidoptera order
Pieridae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар қаторкӯҳҳои Пшарт, Вахон, Аличури Чанубӣ, Аличури Шимолӣ, Ишқошим, Шугнон, Музқул, Шоҳдара паҳн гардидааст.

Муҳити сукунат

Дар нишебии кӯҳҳо, ки растаниҳои ксерофитӣ мерӯянд, қисман дар нишебиҳои сангин дар баландҳои 3600–5000 метр аз сатҳи баҳр воমেҳӯрад.

Саршумор

Шумораи он дар муҳити ҳоси зист нисбатан устувор аст, дар атрофи ҷойҳои ҳоси сукунат фардҳои алоҳида воমেҳӯрад.

Хусусиятҳои биологӣ

Пурра таҳқиқ карда нашудааст. Соле як маротиба насл медиҳад. Шапалақҳо моҳҳои июл–август ба парвоз шурӯъ мекунанд. Кирмина аз

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Данный вид распространен в горных хребтах Пшарта, Вахана, Южного Аличура, Северного Аличура, Ишкашима, Шугнана, Музкуля, Шахдары.

Места обитания

Встречается на склонах гор, где произрастают ксерофитные растения, частично на каменистых склонах, на высотах 3600–5000 метров над уровнем моря.

Численность

Ее численность в характерной среде обитания является относительно устойчивой, в окрестностях характерной среды обитания встречаются отдельные особи.

Особенности биологии

Полностью не изучены. Один раз в год производит потомство. Бабочки начинают летать в июле–августе.

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Marco Polo's Clouded Yellow Butterfly is spread across Pshart, Vakhana, Southern Alichur, Northern Alichur, Ishkoshim, Shughnon, Muzkol, and Shohdara mountain ranges.

Habitat

It is found on the mountain slopes where xerophytes plants grow, and occasionally it is found on bare stony slopes at the altitudes of 3600–5000 meters above sea level.

Population

Its population in the typical environment is relatively stable and in the vicinity of the characteristic habitat some individuals are found.

Biological characteristics

It is not exposed to complete research studies. It reproduces once in a year.

хисоби растаниҳои Оилаи лубиёгӣ
ғизо мегирад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Иқлими қаҳратуни маҳал, кам будани наботот, пароканда будани муҳити сукунат, таъсири номатлуби инсон ва ғ. боиси кам шудани ин намуди шапалак гардидааст.

Тадбирҳои хифз

Роҳ надодан ба чаронидани бенизоми чорво дар маҳалҳои сукунат ва назорат кардани ҳолати популятсияи ин шапалак, таҳқиқи паҳншавӣ ва хусусиятҳои экологии он аз ҷумлаи тадбирҳои босамари муҳофизатӣ мебошанд. Доштани шапалакхоро барои коллексия катъӣ манъ кардан лозим аст.

Личинка питається за счет растений семейства бобовых.

Лимитирующие факторы

Суровый климат местности, недостаток растений, разбросанность мест обитания, негативное влияние человека и т.п. стали причиной падения численности данного вида бабочек.

Меры охраны

Предотвращение беспорядочного выпаса скота в местах обитания и контролирование состояния популяции данной бабочки, изучение особенностей распространения и экологии являются эффективными мерами защиты. Следует категорически запретить ловлю бабочек в целях коллекционирования.

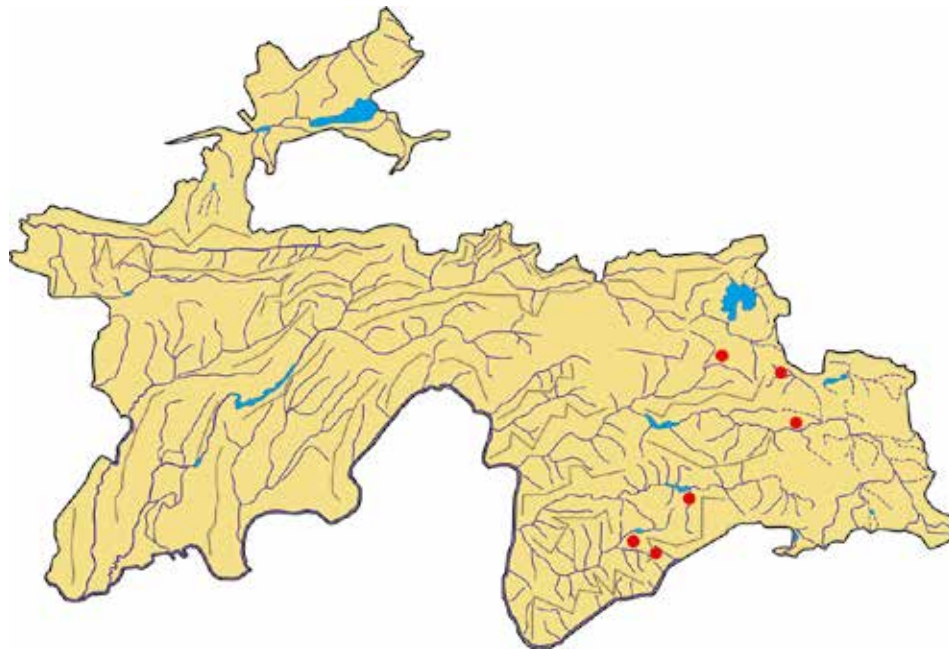
Butterflies start to fly in July–August. Larvae feed on legume plants.

Limiting factors

Severe local climatic conditions such as lack of plants, dispersed habitats, unfavorable human impact, and other factors have resulted in the reduced population of this butterfly.

Conservation measures

Preventing indiscriminate grazing in habitats and monitoring of population status of the butterfly, study features of distribution and ecology are examples of effective protection measures. Catching butterflies with a view of collecting should be strictly prohibited.

Сарчашмаи иттилоот:

Красная книга СССР, 1984; Tshikolovets, 1997.

Источник информации:

Красная книга СССР, 1984; Tshikolovets, 1997.

Source of information:

USSR Red Book, 1984; Tshikolovets, 1997.

**ШАПАЛАКИ ЗАРДИ
СИВЕРС**

Colias sieversi (Gr–Gr., 1887)
Ҷатори Пулакчаболҳо. *Lepidoptera*
Оилаи Шапалакҳои сафед. *Pieridae*

ЖЕЛТУШКА СИВЕРСА

Colias sieversi (Gr–Gr., 1887)
Отряд Чешуякрылые. *Lepidoptera*
Семейство Белянки. *Pieridae*

**SIEVERS YELLOW
BUTTERFLY**

Colias sieversi (Gr–Gr., 1887)
Lepidoptera order
Pieridae family

Мақоми ҳифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Танҳо дар нишебҳои шимолии қаторкӯҳи Пётри I, атрофи деҳаи Ҳазорчашма, дараи Назарак, пуштакӯҳи Тунчак, резигҳои дарёи Девонасу, водии дарёи Ошанинсу, дараи Шохгазӣ ва деҳаи Муғ дар баландҳои 1900–2300 метр аз сатҳи баҳр паҳн гардидааст.

Мухити сукунат

Дар сарғаҳи минтақаи миёнакӯҳ ва баландкӯҳ сукунат мекунад. Дар шароити экологии қитъаи маҳдуде, ки дар баландҳои 2200–2400 метр аз сатҳи баҳр ҷойгир аст, мутобиқат пайдо кардааст. Барои сукунати ин шапалак нишебҳои серрутубати кӯҳсор, ки аз алафзори нампарвар, камолу буттазор таркиб ёфтааст, мувофиқ аст.

Саршумор

Камшумор аст. Дар Тоҷикистон маҳали анбӯшавии ин шапалак маълум нест.

Статус

Вид, ноҳаҷияшӣ под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Распространение охватывает лишь северные склоны хр. Петра Первого, окрестности села Хазор–Чашма, ущелье Назарак, плато Тунчак, устье р. Деванасу, долина р. Ошанинсу, ущелье Шагазы и село Мук на высотах 1900–2300 м. над ур. м.

Места обитания

Населяет верхнюю полосу среднегорного пояса и высокогорья. Оптимальные экологические условия для неё находятся в узкой полосе на высотах 2200–2400 м. над ур. м. Для обитания этой бабочки подходят увлажненные склоны гор с влаголюбивой растительностью, ферулой и зарослями кустарника.

Численность

Малочислена. В Таджикистане места концентрации бабочки не известны.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Sievers Yellow Butterfly is spread across the northern slopes of the Peter I mountain range, around Hazorchashma Village, Nazarak gorge, Tunchak plateau, Devonasu River estuary, Oshaninsu River valley, Shohgazi gorge and Mugh Village at an altitude of 1900–2300 meters above sea level.

Habitat

It inhabits the upper part of the middle mountain zone and the highlands. The optimum environmental conditions for it are in a narrow stripe at the height of 2200–2400 meters above sea level. Wet slopes of the mountains with water-loving vegetation, ferrule and brushwood are suitable for this butterfly habitat.

Population

This species population is low in numbers. Its precise location in Tajikistan is unknown.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар шароити Тоҷикистон як маротиба насл меоварад. Парвози шапалакҳо аввалҳои июн оғоз ёфта, то миёнаҳои июл давом мекунад. Дар барги растанҳои ғизоӣ ба таври алоҳида тухм мегузорад. Кирминаи аз тухм пайдошуда дар моҳи майи соли оянда ба зоча табдил меёбад. Гиёҳи нахӯдаки нампарвар (*Astragalus korolkovii*) ро ғизо мегирад. Охири моҳи июл, хангоми хотима ёфтани нумӯи нахӯдак кирмакҳои хурд растании ғизоиро тарк мекунанд ва ба давраи оромӣ мегузаранд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Мавҷудияти шапалаки зарди сиверс ба муҳити сабзиши нахӯдак вобаста аст. Дар мавзёҳое, ки мунтазам чорво мечаронанд, ин шапалак аз байн рафтааст. Дар маҳале, ки чорворо охири июл ва август мечаронанд, инкишофи кирмакҳои шапалак муътадил мегузарад.

Тадбирҳои хифз

Дар муҳити сукунати шапалаки сиверс чорвоҷаронӣ (то охири июл) бояд ба низоми дароварда шавад. Дар дараҳои Назарак ва Ошанинсу ғӯрук бунёд кардан лозим аст.

Особенности биологии

В условиях Таджикистана производит одно потомство. Лёт бабочек начинается с начала июня, продолжается до середины июля. Яйца откладываются поодиночке на листьях кормового растения. Окукливание появившейся из яйца гусеницы происходит в мае следующего года. Кормовое растение – травянистый мезофильный астрагал (*Astragalus Korolkovii*). К концу июля, когда астрагал перестает вегетировать, маленькие гусеницы покидают кормовое растение и уходят в диапаузу.

Лимитирующие факторы

Существование желтушки Сиверса находится в зависимости от среды развития астрагала. В местах интенсивного выпаса скота этот вид бабочек исчез. В местах, где скот выпасается в конце июля и в августе, гусеницы бабочки нормально развиваются.

Меры охраны

В местах обитания желтушки Сиверса необходимо регламентирование выпаса скота (до конца июля). Организация заповедника в ущельях Назарак и Ошанинсу.

Biological characteristics

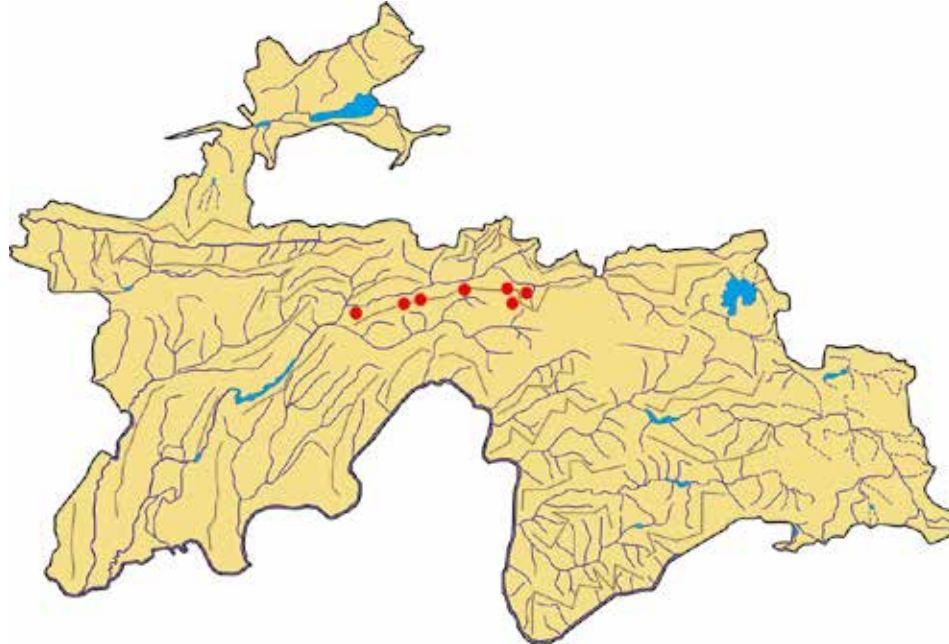
It reproduces one time in Tajikistan's conditions. Butterflies starts to fly in early June and continue to fly until mid-July. It separately nests eggs on the leaves of food plants. Larva emerges from egg and turns into chrysalis in May of the following year. It feeds on the *Astragalus korolkovii* plant. In late July, when *Astragalus korolkovii* plant's growth cycle is complete, small larvae abandon the food plant and go into diapause.

Limiting factors

The existence of Sievers Yellow Butterfly depends entirely on the location of the *Astragalus korolkovii* plant. In the locations where livestock regularly graze, this butterfly has disappeared. In the locations where livestock graze during late July and August, the development of butterfly larvae is normal.

Conservation measures

Livestock grazing should be regulated in the habitat of Sievers Yellow Butterfly (until late July). It is essential to establish a nature reserve in the Nazarak and Oshaninsu gorges.

Сарчашмаи иттилоот:

Щеткин, Щеткин, 1975; Qrum-Grshitnailo, 1887, 1890; Staudinger, Rebel, 1901.

Источник информации:

Щеткин, Щеткин, 1975; Qrum-Grshitnailo, 1887, 1890; Staudinger, Rebel, 1901.

Source of information:

Tshetkin, Tshetkin, 1975; Qrum-Grshitnailo, 1887, 1890; Staudinger, Rebel, 1901.

ЗАРДШАПАЛАКИ ФИЛД

Colias fieldii fieldii (Menetries, 1855)
Қатори Пулакҷаболҳо. *Lepidoptera*
Оилаи Шапалакҳои сафед. *Pieridae*

**ЖЕЛТАЯ БАБОЧКА
ФИЛД**

Colias fieldii fieldii (Menetries, 1855)
Отряд Чешуекрылые. *Lepidoptera*
Семейство Белые бабочки. *Pieridae*

**FIELD YELLOW
BUTTERFLY**

Colias fieldii fieldii (Menetries, 1855)
Lepidoptera order
Pieridae family

Мақоми ҳифз

Зернамуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар Туркманистон, Афғонистон, Покистон, Эрон, Ҳиндустон, Хитой, Непал ва Бутан паҳн гардидааст. Дар Тоҷикистон дар сарҳади ноҳияи Ишқошим бо Афғонистон дучор меояд.

Муҳити сукунат

Дар ҳамвориҳои водии дарёи Панҷ ба мушоҳида мерасад.

Саршумор

Маълумоти аниқ вучуд надорад. Намуди камшумор аст.

Хусусиятҳои биологӣ

Шапалакҳо моҳҳои апрел–август ба парвоз шуруъ мекунанд. Дар давоми сол ду–се маротиба насл медиҳад. Физои қирминҳо растаниҳои оилаи Fabaceae ба шумор мераванд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Муайян карда нашудааст.

Статус

Уязвимый подвид. VU.

Распространение

Данный вид распространен в Туркменистане, Афганистане, Пакистане, Иране, Индии, Китае, Непале и Бутане. В Таджикистане встречается на границе Ишкашимского района с Афганистаном.

Места обитания

Наблюдается на равнинах долины реки Пяндж.

Численность

Точных сведений нет. Является малочисленным видом.

Особенности биологии

Бабочки начинают летать в апреле–августе. В течение года производят два–три потомства. Питаются личинками растений семейства Fabaceae.

Лимитирующие факторы

Не установлены.

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Field Yellow Butterfly is spread across Turkmenistan, Afghanistan, Pakistan, Iran, India, China, Nepal, and Bhutan. In Tajikistan, it is found on the Ishkoshim District’s border with Afghanistan.

Habitat

It is observed on the flat lands of Panj River valley.

Population

Exact information about its number is not available. It is low in numbers.

Biological characteristics

Butterflies starts to fly in April–August. It reproduces two or three times a year. Larvae feed on plants of the Fabaceae family.

Limiting factors

They are not specified.

Тадбирҳои ҳифз

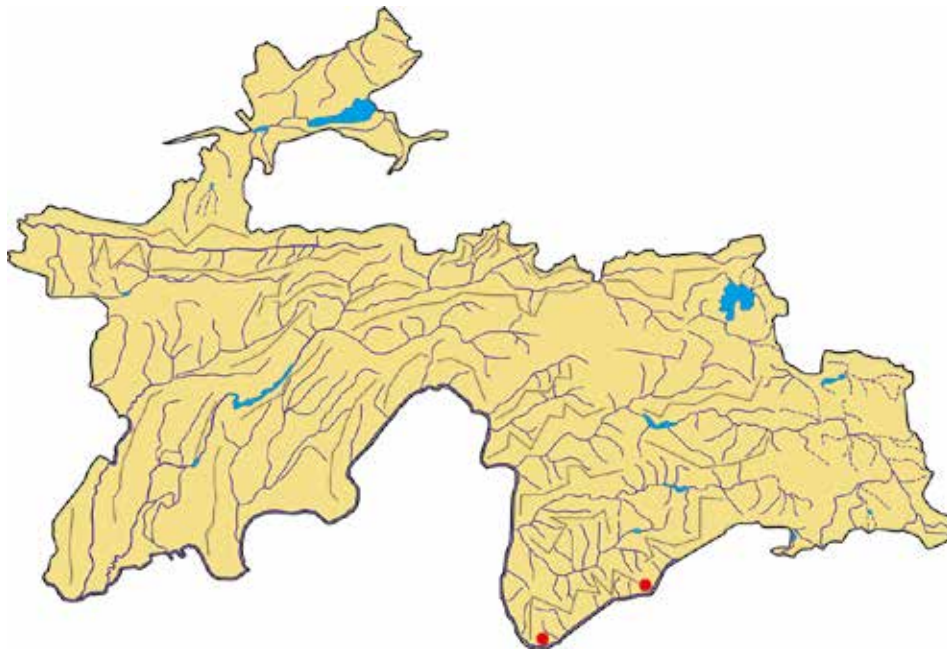
Усулҳои ҳосии ҳифзи ин намуд муайян нагардидааст. Таҳқиқи сукунатгоҳ, паҳншавӣ ва хусусиятҳои экологии он зарурият дорад.

Мерои охрани

Не устанавлены особые методы защиты этого вида. Необходимо провести исследование места обитания, распространения и экологических особенностей.

Conservation measures

Specific ways of conserving of this species have not been identified. Researching its habitat, distribution areas, and environmental specifics are required.

Сарчашмаи иттилоот:

Водянов, Дубровский, 2013; Grieshuber, Worthy, Lamas, 2013; Sakai, 1981; Tshikolovets, 2003.

Источники информации:

Водянов, Дубровский, 2013; Grieshuber, Worthy, Lamas, 2013; Sakai, 1981; Tshikolovets, 2003.

Source of information:

Vodjanov, Dubrovskij, 2013; Grieshuber, Worthy, Lamas, 2013; Sakai, 1981; Tshikolovets, 2003.

**ШАПАЛАКИ БИЁБОНИИ
ФАРҶОНАГӢ**

Melitaea acraeina (Stgr., 1886)
Қатори Пулакчаболҳо. *Lepidoptera*
Оилаи Нимфалидҳо. *Nymphalidae*

**ПУСТЫННАЯ
ФЕРҶАНСКАЯ
ШАШЕШНИЦА**

Melitaea acraeina (Stgr., 1886)
Отряд Чешуякрылые. *Lepidoptera*
Семейство Нимфалиды. *Nymphalidae*

**FERGANA DESERT
BUTTERFLY**

Melitaea acraeina (Stgr., 1886)
Lepidoptera order
Nymphalidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Муҳити зисти ин шапалак солҳои 30–юми асри гузашта водии Фарғона ва қисми шимолии Тоҷикистонро фаро мегирифт. Дар даҳсолаҳои охир оид ба паҳншавии он маълумоти аниқ вучуд надорад.

Муҳити сукунат

Маълумот вучуд надорад.

Хусусиятҳои биологӣ

Онро маҳсус наомӯхтаанд. Моҳҳои апрел–май ба парвоз шурӯъ мекунад.

Саршумор

Дар тамоми мавзӯҳои паҳншавӣ намуд бо шумораи ниҳоят кам дучор меояд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Муайян карда нашудааст.

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

В 30–е г. прошлого века среда обитания этой бабочки охватывала Ферганскую долину и северную часть Таджикистана. За последние десятилетия точных сведений о ее распространении не имеется.

Места обитания

Сведения не имеются.

Особенности биологии

Специально не изучены. Лёт начинается в апреле–мае.

Численность

Во всем ареале распространения вид встречается крайне редко.

Лимитирующие факторы

Не известны.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

In the 1930s, this butterfly’s habitat included Fergana Valley and the northern part of Tajikistan. During recent decade, precise information relating to its area habitation has not been collected.

Habitat

Information is not available.

Biological characteristics

They are not exposed to research studies. It starts to fly in April–May.

Population

In the area of distribution this species is extremely rare.

Limiting factors

They are not specified.

Тадбирҳои ҳифз

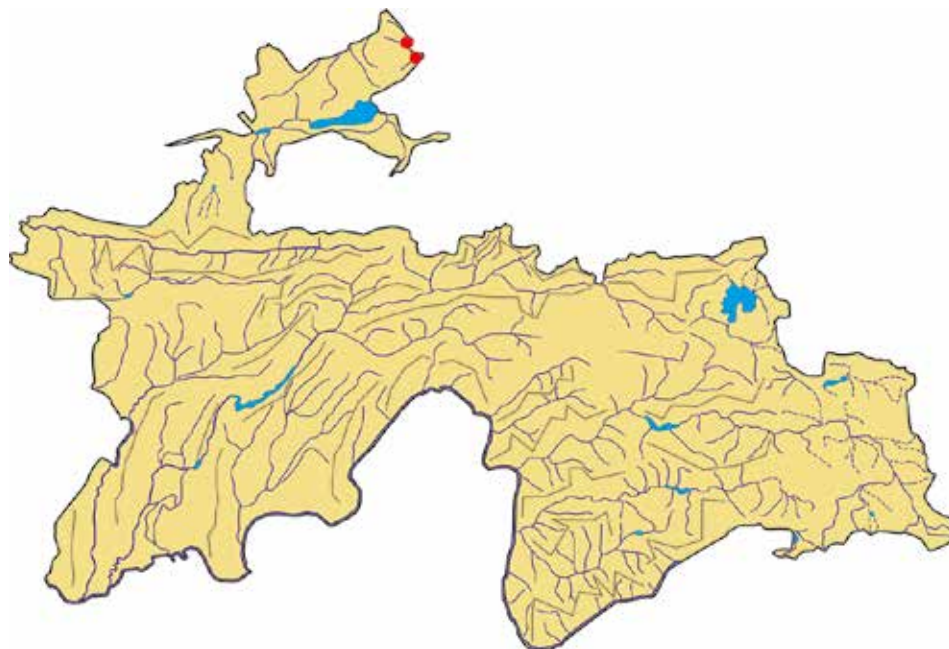
Таҳқиқи муфассали паҳншавӣ ва хусусиятҳои биологии шапалаки биёбони фарғонагӣ бо мақсади коркарда баромадани тадбирҳои ҳифзи он зарур аст.

Мерои охрани

Детальное изучение распространения и особенностей биологии пустынной ферганской шашеницы необходимо для разработки мер ее охраны.

Conservation measures

Detailed research of the distribution and biological characteristics of Fergana Desert Butterfly is required for the development of its protection measures.

Сарчашмаи иттилоот:

Staudinger, 1886; Staudinger, Rebel, 1901; Seitz, 1906–1910; Ламперт, 1913.

Источники информации:

Staudinger, 1886; Staudinger, Rebel, 1901; Seitz, 1906–1910; Ламберт, 1913.

Source of information:

Staudinger, 1886; Staudinger, Rebel, 1901; Seitz, 1906–1910; Lampert, 1913.

ШАПАЛАКИ КАБУДИ АВИНОВА

Polyommatus avinovi
(Ju. Ju. Stshetkin, 1980)
Қатори Пулакчаболҳо. *Lepidoptera*
Оилаи Шапалаки кабуд. *Lycaenidae*

ГОЛУБЯНКА АВИНОВА

Polyommatus avinovi
(Ju. Ju. Stshetkin, 1980)
Отряд Чешуякрылые. *Lepidoptera*
Семейство Голубянки. *Lycaenidae*

AVINOV AZURE BUTTERFLY

Polyommatus avinovi
(Ju. Ju. Stshetkin, 1980)
Lepidoptera order
Lycaenidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар нишебиҳои шимолии қаторкӯҳҳои Пётри I (атрофи деҳаи Ҳазорчашма) ва кӯҳҳои атрофи Данғара маълум карда шудааст.

Мухити сукунат

Дар нишебиҳои сангини пӯшиши растаниҳои ксерофитӣ дошта дар камарбанди миёнакӯҳҳо дар баландии 1800–2500 метр аз сатҳи баҳр дучор меояд.

Саршумор

Маълум карда нашудааст. Ниҳоят камшумор аст.

Хусусиятҳои биологӣ

Тобистон як маротиба насл меоварад. Шапалакҳо моҳҳои июн–июл парвоз мекунанд. Хусусиятҳои дигари ин намуд таҳқиқ карда нашудааст.

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Был обнаружен на северных склонах хр. Петра Первого (в окрестностях села Хазор–Чашма) и в горах окрестности Дангары.

Места обитания

Встречается в среднегорном поясе на высоте 1800–2500 м. над ур. м., на каменистых склонах, покрытых ксерофитными растениями.

Численность

Не известна. Крайне малочисленна.

Особенности биологии

Плодится летом, один раз в год. Лёт бабочек происходит в июне–июле. Другие особенности не изучены.

Лимитирующие факторы

Не выяснены. Возможно выпас скота в местах обитания этого вида оказывает негативное воздействие на численность.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Avinov Azure Butterfly has been identified on the northern slopes of the Peter I mountain range (around Hazorchashma Village) and on the mountains around Danghara.

Habitat

It is found on stony slopes covered with xerophytes plants in middle mountain zones, at the altitudes of 1800–2500 meters above sea level.

Population

Its population is not specified. It is extremely rare.

Biological characteristics

It reproduces once during summer. Butterflies start to fly in June–July. It has not been exposed to extensive research studies.

Limiting factors

They are not specified. It is surmised that the livestock grazing in the

Омилҳои маҳдудкунанда

Муайян карда нашудааст. Эҳтимол чаронидани чорво дар муҳити сукунат ба шумораи ин намуд таъсири манфӣ мерасонад.

Тадбирҳои ҳифз

Тадбирҳои махсуси муҳофизат барои ин намуд муайян карда нашудааст. Хусусиятҳои биологии намудро омӯхта, ҳудуди муҳити сукунаташро муайян ва тадбирҳои муҳофизати онро дарёфт намудан лозим аст.

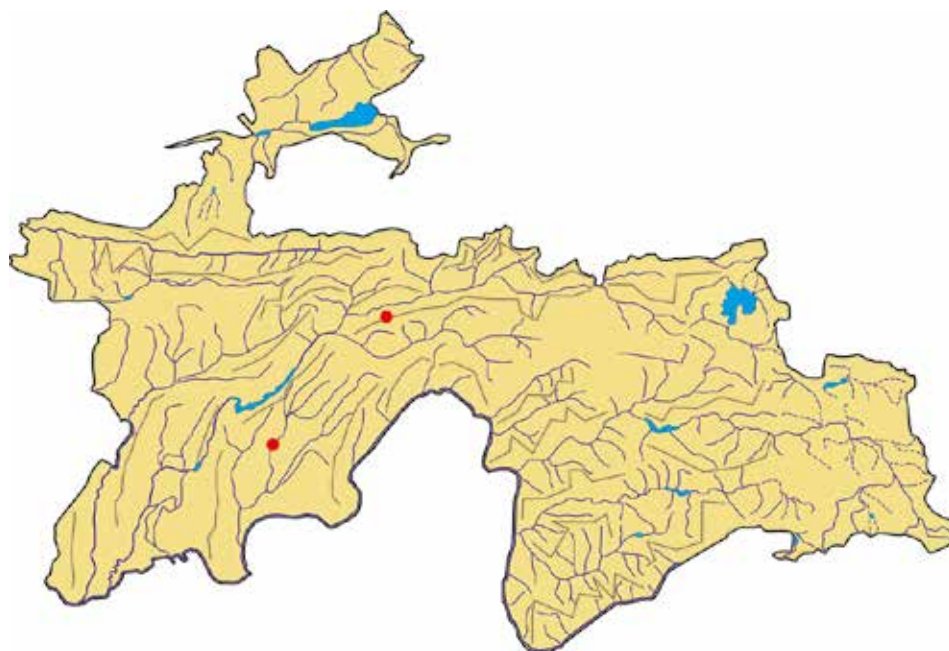
Меры охраны

Специальные меры по охране этого вида не разработаны. Необходимо изучение особенностей биологии вида, выявление мест обитания и принять меры по его охране.

butterfly’s habitat has negative affect on its numbers.

Conservation measures

Special measures for the protection of this species have not been developed. It is necessary to study the peculiarities of biology of the species, make identification of habitats and to find measures for protection

Сарчашмаи иттилоот:
Щеткин, 1980.

Источник информации:
Щеткин, 1980.

Source of information:
Tshetkin, 1980.

**ШАПАЛАКИ КАБУДИ
КУҲИСТОНӢ**

Eumedonia kogistana (Grum-Gr., 1888)
Қатори Пулакчаболҳо. *Lepidoptera*
Оилаи Шапалаки кабуд. *Lycaenidae*

**КУХИСТАНСКАЯ
ГОЛУБЯНКА**

Eumedonia kogistana (Grum-Gr., 1888)
Отряд Чешуякрылые. *Lepidoptera*
Семейство Голубянки. *Lycaenidae*

**KOMAROV HAWKMOTH
MOUNTAIN AZURE
BUTTERFLY**

Eumedonia kogistana (Grum-Gr., 1888)
Lepidoptera order
Lycaenidae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар дараи Назараки қаторкӯхи Пётри I, ағбаи Полизаки чанубу ғарбии Тавилдара ва ағбаи Николаевск, қаторкӯҳҳои Ҳазратишоҳ ва Ишқошим паҳн гардидааст.

Мухити сукунат

Дар нишебиҳои шимол ва шимолу ғарби кӯҳ, ки бутта ва алаҳусус настанзор дорад, ҳаёт ба сар мебарад. Дар баландии 2200–3200 метр аз сатҳи баҳр, дар нишебиҳои шимолӣ ва шимолу ғарбӣ дар буттаҳо аз чумла садбарг, инчунин дар марғзорҳои алпӣ воমেҳӯрад.

Саршумор

Дар ҳама ҷо (бо истисноии ду қитъаи начандон калони дараи Назарак) камшумор аст.

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Распространение охватывает ущелье Назарак на хр. Петра Первого, перевал Полюзак на юго-западе Тавильдары и Николаевский перевал, хр. Хазратишоҳ и Ишқошим.

Места обитания

Живет на северных и северо-западных склонах гор с кустарниками, особенно с розариями. Встречается на высоте 2200–3200 м. над ур. м. на северных и северо-западных склонах в кустарниках, в том числе, розариях, а также на альпийских лугах.

Численность

Повсеместно (за исключением двух небольших участков в ущелье Назарак) малочисленный.

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Komarov Hawkmoth is spread across the Nazarak gorge on the Peter I mountain range, on the Polyuzak pass in South-West of Tavildara and Nikolaev Pass, Hazratishoh and Ishkoshim mountain ranges.

Habitat

It lives on northern and north-western mountain slopes where shrubs, and particularly rosarium grows. It is found at the altitudes of 2200–3200 meters above sea level on northern and north-western slopes in shrubs, including rosaries as well as in alpine meadows.

Population

Its number is extremely low (except for two small areas in Nazarak gorge).

Biological characteristics

It reproduces once during summer. Butterflies start to fly in June–July.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар давоми сол як насл мегузрад. Моҳҳои июн–июл шапалакҳо ба парвоз шурӯъ мекунанд. Қирминаҳо дар растаниҳои авлоди анҷибар (*Geranium*) инкишоф меёбанд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Дар мавзёҳои, ки мунтазам чорво мечаронанд, шапалаки кабудӣ қухистонӣ дучор намеояд. Танҳо дар нишебиҳои рост, ҷойҳои, ки ҷаридани чорво имконнопазир аст, инчунин дар настанзорҳо боқӣ мондааст. Муҳити сукунати он дар натиҷаи таъсири фаъолияти инсон хеле маҳдуд гардидааст.

Тадбирҳои ҳифз

Сукунати ва биологияи шапалаки кабудӣ қухистониро ҳаматарафа омӯхта, шумораи маълуми онро назорат намудан ва дар дараи Назарак қаторкӯҳи Пётри I ғурук барпо кардан лозим аст.

Особенности биологии

В течение года производит одно потомство. Бабочки летают в июне–июле. Гусеницы развиваются на родственных герани (*Geranium*) растениях.

Лимитирующие факторы

В местах интенсивного выпаса скота вид не встречается. Сохранился лишь на крутых, недоступных склону склонах, а также в зарослях розариев. Места его обитания под влиянием антропогенных факторов крайне сократились.

Меры охраны

Следует всесторонне изучить ареал и биологию кухистанской голубянки, установить контроль за известными популяциями и организовать заповедник в ущелье Назарак хр. Петра Первого.

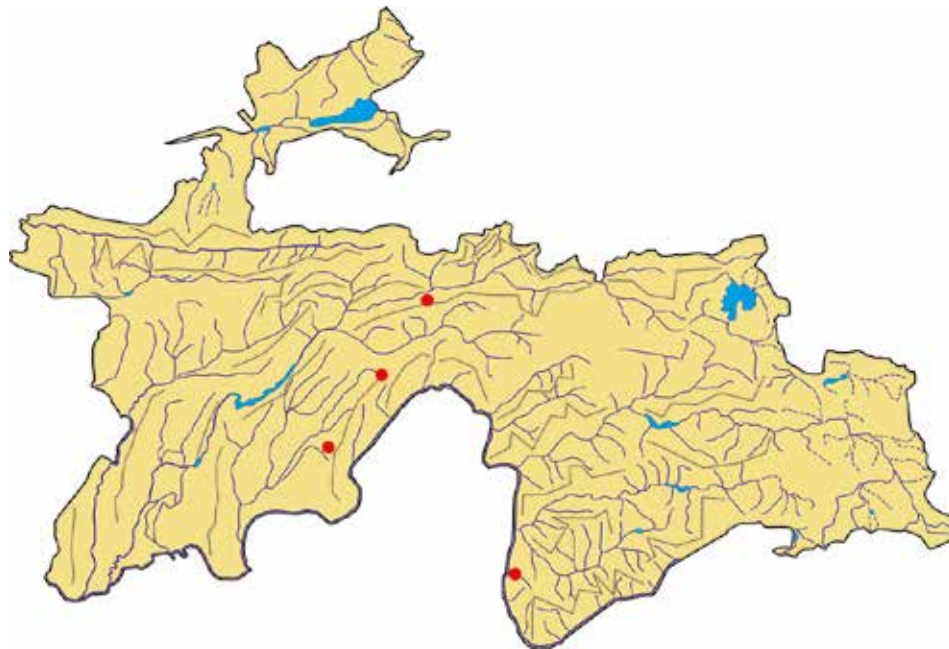
Larvae grow in the plants of *Geranium* family.

Limiting factors

The species is not found in the areas of intensive overgrazing. It is preserved only on steep, inaccessible for cattle slopes, as well as in tangle of rosaries. Its habitats are extremely reduced under the influence of anthropogenic factor.

Conservation measures

Comprehensive study of the habitat and biology of the Mountain Azure Butterfly must be undertaken. Monitoring of its current population size is advised. It is necessary to establish a nature reserve in the Nazarak gorge of the Peter I mountain range.

Сарчашмаи иттилоот:

Щеткин, 1963; Grum–Grshimailo, 1887, 1890; Кочетов, Акимушкина, Дыхнов, 1986.

Источник информации:

Щеткин, 1963; Grum–Grshimailo, 1887, 1890; Кочетов, Акимушкина, Дыхнов, 1986.

Source of information:

Tshetkin, 1963; Grum–Grshimailo, 1887, 1890; Kochetov, Akimushkina, Dykhnov, 1986.

АРВОҲАКИ КОМАРОВ

Rethera komarovi (Christoph, 1885)
Қатори Пулакчаболҳо. *Lepidoptera*
Оилаи Арвоҳақҳо. *Sphingidae*

БРАЖНИК КОМАРОВА

Retherakomarovi (Christoph, 1885)
Отряд Чешуекрылые. *Lepidoptera*
Семейство Бражники. *Sphingidae*

KOMAROV HAWKMOTH

Rethera komarovi (Christoph, 1885)
Lepidoptera order
Sphingidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар атрофи шаҳри Хоруғ (Боғи набототи Помир), Роштқалъа (Барвоз, баландии 2800 метр аз сатҳи баҳр), дараи Варзоб (Квак) паҳн гардидааст.

Мухити сукунат

Дар нишебиҳои сералаф, ки буттаю дарахтон фаровонанд, дар баландии 2200–3000 метр аз сатҳи баҳр сукунат мекунад.

Саршумор

Хеле кам боқӣ мондааст. Солҳои охир боз ҳам камшумор гардидааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар давоми сол як маротиба насл медиҳад. Дар атрофи шаҳри Хоруғ парвози шапалакҳо ва тухмгузорӣ ба охирҳои май аввалҳои июл рост меояд. Шабона ба парвоз шуруъ мекунад. Кирминааш дар намудҳои

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Бражник встречается в окрестностях города Хорога (Памирский ботанический сад), Роштқале (Барвоз, на высоте 2800 м. над ур. м), в Варзобском ущелье (Квак).

Места обитания

Обитает на травянистых склонах, где много кустарников и деревьев, на высоте 2200–3000 м. над ур. м.

Численность

Бражники сохранились в очень малых количествах. В последние годы их численность стала еще меньше.

Особенности биологии

В течение года производит одно потомство. В окрестностях Хорога полет бабочки и откладывание яиц приходится на конец мая, начало

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Komarov Hawkmoth is spread across Khorugh (Pamir Garden of Plants), Roshtqala (Barwaz, at the altitude of 2800 meters above sea level) and in Varzob ravine (Kwak).

Habitat

It lives in grassy slopes abundant in shrubs including rosaries. It is also found at the altitudes of 2200–3000 meters above sea level.

Population

Komarov hawkmoth number is extremely low. In recent years its number has decreased rapidly.

Biological characteristics

It reproduces once a year. Around Khorugh butterflies' flight and nesting period take place in late May and early July. Adult insects start to fly at night. Its larvae live in diverse types

гуногуни ширгиёх (зарбат) зиндагӣ мекунад. Зочаҳо дар хок зимистон мегузаронанд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Номураттаб чаронидани чорво, поймол ва дарав кардани алафзори мухити сукунат боиси камшумор шудани арвоҳаки Комаров гардидааст.

Тадбирҳои хифз

Чаронидани чорво ва дарав кадани алафро дар мухити хоси сукунати арвоҳак ба низом даровардан зарур аст. Доштани ин намуди шапалакро ба мақсади коллексия манъ кардан лозим аст.

июля. Ночью начинает полет. Ее личинка обитает в различных видах молочая. Куколки зимуют в почве.

Лимитирующие факторы

Беспорядочный выпас скота, вытаптывание и покос трав на местах обитания стали причиной сокращения численности бражника Комарова.

Меры охраны

Необходимо упорядочить покос трав в характерных местах обитания бражника, также необходимо запретить ловлю бабочек в целях коллекционирования.

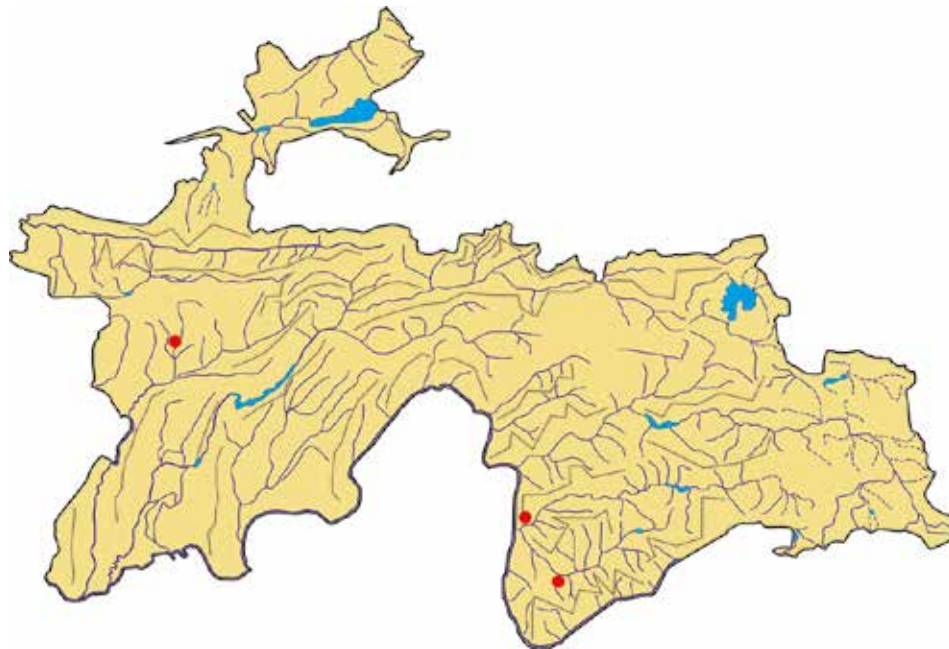
of euphorbia. Its chrysalises hibernate in the soil.

Limiting factors

Inordinate livestock grazing, trampling down and mowing of grass in Komarov Hawkmoth' habitat has caused the restriction of its number.

Conservation measures

It is necessary to regulate the hay mowing in the habitat typical for Komarov Hawkmoth. It is also necessary to prohibit catching butterflies for the purpose of collecting. The regulation of livestock grazing is essential too.

Сарчашмаи иттилоот:

Щеткин, 1960; Красная книга СССР, 1984; Девяткин, 1987.

Источник информации:

Щеткин, 1960; Красная книга СССР, 1984; Девяткин, 1987.

Source of information:

Tshetkin, 1960; USSR Red Book, 1984; Devyatkin, 1987.

АРВОҲАКИ ШУМТОЛ

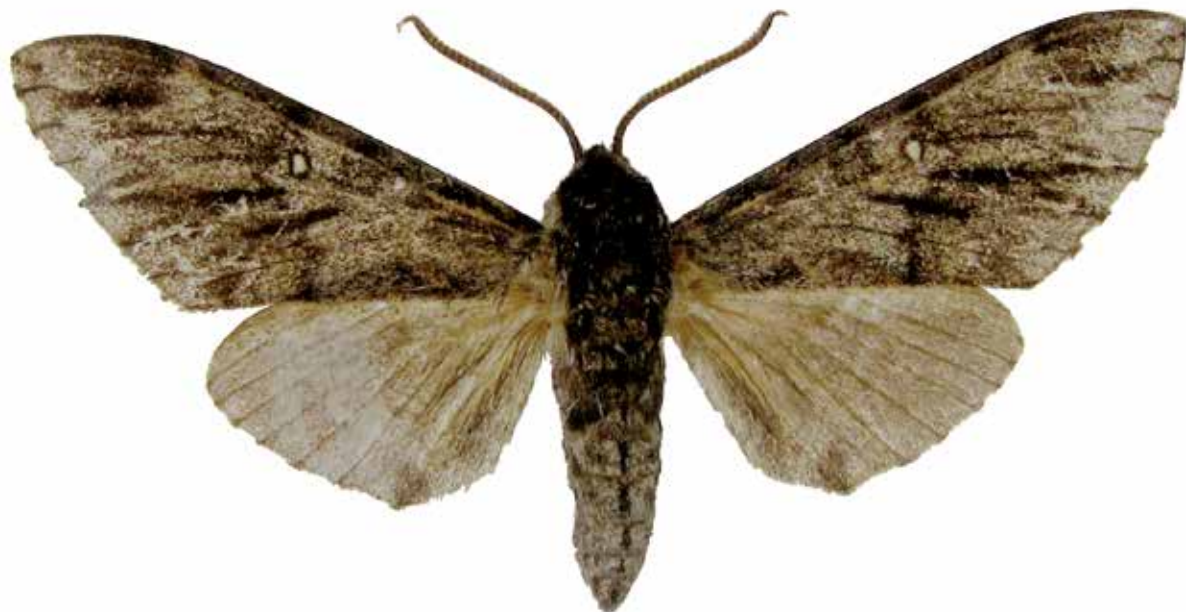
Dolbina grisea (Hampson, 1893)
Қатори Пулакчаболҳо. *Lepidoptera*
Оилаи Арвоҳакҳо. *Sphingidae*

ЯСЕНЕВЫЙ БРАЖНИК

Dolbina grisea (Hampson, 1893)
Отряд Чешуякрылые. *Lepidoptera*
Семейство Бражники. *Sphingidae*

**ASH-TREE (MOUNTAIN)
HAWKMOTH**

Dolbina grisea (Hampson, 1893)
Lepidoptera order
Sphingidae family

Мақоми ҳифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар нишебиҳои шимолии қаторкӯҳи Зарафшон (кӯлҳои Марғузор), водии дарёи Варзоб, нишебиҳои чанубии қаторкӯҳи Ҳисор ва Дарвоз (Тавилдара), дар баландии 1100–2100 метр аз сатҳи баҳр паҳн гардидааст.

Мухити сукунат

Дар водиву дараҳои танги миёнакӯҳи вомехӯрад. Дар соҳили дарё ва канори чӯйҳое, ки дараҳои қадимаи шумтол месабзанд, маскан мегирад.

Саршумор

Намуди камёфт аст. Солҳои 50–уми асри гузашта дар мавзёи Кондара авҷи шумораи он мушоҳида гардид. Соли 1958 дар доми равшанидиҳанда 8 фарди намуд ба қайд гирифта шудааст. Дар ҳамин мавзё соли 2013 парвози 5 фарди болиғ мушоҳида шудааст. Дар соли 2012 парвози 2–3 фарди ин намуд

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Распространение охватывает северные склоны Зерафшанского хребта (Марғузарские озера.), долину р. Варзоб, южные склоны Гиссарского и Дарвазского хр. (Тавилдара) на высоте 1100–2100 м. над ур. м.

Места обитания

Встречается в среднегорных узких долинах и ущельях. Поселяется на берегах рек и ручей, где произрастают деревья реликтовых ясеней.

Численность

Редкий вид. В 50–х годах прошлого века в ущелье Кондара наблюдался в большом количестве. В 1958 г. в священной сети было отмечено 8 особей вида. В 2013 г. в этой же местности был обнаружен лёт 5 взрослых особей. В 2012 г. лёт 2–3

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Ash-Tree (Mountain) Hawkmoth is spread across the northern slopes of the Zarafshon mountain range (Marghuzor Lakes), Varzob River valley, and the southern slopes of Hissor and Darvoz (Tavildara) mountain ranges at the altitudes of 1100–2100 meters above sea level.

Habitat

It is found in the narrow ravines of midlands. It takes refuge on riverbanks and the brims of streams where relict ash-trees grow.

Population

It is a rare species. In the 1950s, its abundant population was observed in the Kondara gorge. Eight species were registered in 1958 by way of glowing trap. Five mature species was observed in this location in 2013.

дар мамнуъгоҳи «Ромит» ба қайд гирифта шуда аст.

Хусусиятҳои биологӣ

Монофаг аст. Кирминаҳои он танҳо дар шумтол (*Fraxinus sogdiana*) ҳаёт ба сар мебаранд. Дар давраи зочагӣ зимистон мегузарад. Дар як сол се маротиба насл меорад. Парвози арвоҳшпалакҳо ва тухмгузори онҳо аз нимаи дуҷуми май то миёнаҳои нимаи якуми сентябр ба вуқӯ меояд. Кирминаҳо дар назди пояи растаниҳои ғизой, зери хазонрез ва бештар дар чуқурии 3–5 см, баъзан дар ковокии қисми поёни дарахтони калонсол ба зоча мубаддал мешаванд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Буридани дарахтони шумтол, бунёди истироҳатгоҳҳо дар дараи Варзоб, боиси камшумор гардидани арвоҳаки шумтол гардидааст.

Тадбирҳои ҳифз

Буридани дарахтони калонсол, аз чумла шумтолро манъ ва фаъолияти хоҷагидорӣ инсонро дар муҳити сукунати арвоҳаки шумтол маҳдуд намудан зарур аст.

особей этого вида был отмечен в заповеднике «Рамит».

Особенности биологии

Монофаг. Гусеницы живут исключительно на ясене (*Fraxinus sogdiana*). Зимует в фазе куколки. За год дает три поколения. Лёт бабочек–бражников и откладка яиц происходит со второй половины мая до середины первой половины сентября. Окукливание происходит у основания стволов кормового растения под листопадом и чаще на глубине 3–5 см, иногда в низкорасположенных дуплах старых деревьев.

Лимитирующие факторы

Вырубка ясеня, возведение зон отдыха в ущелье Варзоб стали причиной сокращения численности ясеневого бражника.

Меры охраны

Запретить вырубку реликтовых деревьев, в том числе ясеня. Необходимо ограничение хозяйственной деятельности человека в местах обитания ясеневого бражника.

2–3 species has been registered in the Romit Nature Reserve in 2012.

Biological characteristics

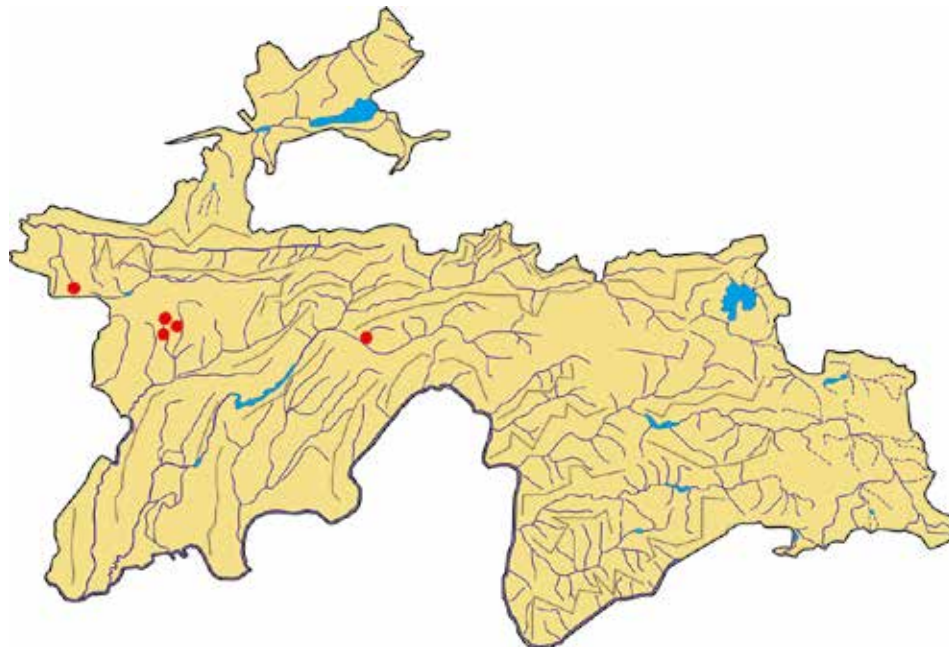
It is a monophagous species. Its larvae live only in the ash-tree (*Fraxinus sogdiana*). It hibernates during chrysalis period. It reproduces three times in a year. The Ash-Tree Hawkmoth flies and nests eggs from the second half of May until the first half of September. Larvae turn into chrysalises close to trunks of food plants, under fallen dried leaves, at a depth of 3–5cm, sometimes inside the low-sited hollows of old trees.

Limiting factors

The felling of ash-trees and the establishment of recreational areas in Varzob ravine led to reduced number of Ash-Tree Hawkmoth.

Conservation measures

Prohibiting the felling of relict trees, including ash-trees, is essential. Restriction of human economic management activities in the habitat of the Ash-Tree Hawkmoth should be undertaken.

Сарчашмаи иттилоот:

Дегтярева, 1964, 1973; Дегтярева, Щеткин, Щеткин, 1977, 1978; Daniel, 1965; Ebert, 1969.

Источник информации:

Дегтярева, 1964, 1973; Дегтярева, Щеткин, Щеткин, 1977, 1978; Daniel, 1965; Ebert, 1969.

Source of information:

Degtjareva, 1964, 1973; Degtjareva, Tshetkin, Tshetkin, 1977, 1978; Daniel, 1965; Ebert, 1969.

АРВОҲАКИ ПАТТА

Laothoe philerema (Djakonov, 1923)
Қатори Пулакчаболҳо. *Lepidoptera*
Оилаи Арвоҳакҳо. *Sphingidae*

**ТУРАНГОВЫЙ
БРАЖНИК**

Laothoe philerema (Djakonov, 1923)
Отряд Чешуякрылые. *Lepidoptera*
Семейство Бразжники. *Sphingidae*

**PAMIR POPLAR
HAWKMOTH**

Laothoe philerema (Djakonov, 1923)
Lepidoptera order
Sphingidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Танҳо дар туғайзорҳои поёноби дарёҳои Вахш (мамнӯғохи «Бешаи палангон») ва Қофарниҳон паҳн гардидааст.

Муҳити сукунат

Дар туғайзорҳои патта вомахӯрад.

Саршумор

Фардҳои алоҳида дучор меояд. Ҳатто дар мамнӯғохи «Бешаи палангон», ки қитъаҳои туғайзор нисбатан зиёд мебошанд, саршумори он хеле кам аст.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар давоми сол ду маротиба насл меорад. Қирминаҳои он аз барги сафедор (*Populus pruinosa*) ғизо мегиранд. Парвоз ва тухмгузори насли 1-ум охири апрелу май ва насли 2-юм дар моҳи июлу август ба вуқӯ меояд. Дар сатҳи болоии

Статус

Вид, ноҷояи таҳдиди аз ҳаёт нобарҳдорӣ. EN.

Распространение

Распространение охватывает только туранговые заросли в низовьях р. Вахш (заповедник «Тигровая балка») и Кафирниган.

Места обитания

Встречается в туранговых зарослях.

Численность

Встречаются единичные особи. Даже в заповеднике «Тигровая балка», где сохранились большие участки туранговых зарослей, численность бражника крайне невелика.

Особенности биологии

В году производит два поколения. Гусеницы питаются листьями тополя (*Populus pruinosa*). Лёт и яйцекладка первого поколения в конце апреля–мае; второго–в июле–

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Pamir Poplar Hawkmoth is spread across the riparian woodlands in the downstream of the Vakhsh River («Tigrovaya Balka» Nature Reserve) and the Kofarnihon River.

Habitat

It is found in the riparian woodlands.

Population

There are single individuals of Pamir Poplar Hawkmoth. Even in «Tigrovaya Balka» Nature Reserve, which has large areas of riparian woodlands the population of the Pamir Poplar Hawkmoth is extremely low.

Biological characteristics

It reproduces twice a year. Larvae feed on poplar (*Populus pruinosa*) leaves. The flight and egg laying of the first generation take place in late April and May, the second generation—in July and August. It turns into chrysalis in

хок ба зоча мубаддал мешавад. Зоча зимистон мегузаронад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Дар даҳсолаҳои охир босуръат буридани паттазор боиси хеле маҳдудияти муҳити сукунати арвоҳаки патта гардидааст. Дар поёноби дарёи Қизилсу пурра аз байн рафтааст. Дар тугайзори поёноби дарёи Кофарниҳон низ ин шапалак нест шудааст. Дар баробари несту нобуд кардани муҳити хоси зист ва растаниҳои ғизой муҳити сукунат ва саршумори арвоҳаки патта ба таври фоҷиавӣ кам мегардад.

Тадбирҳои ҳифз

Ба мақсади пурзӯр намудани ҳифзи арвоҳаки патта тамоми қитъаҳои боқимондаи тугайзорро, ки ин намуд паҳн гардидааст, зери муҳофизати ҷиддӣ қарор додан зарур аст.

августе. Окуляется в верхнем слое почвы. Зимует куколка.

Лимитирующие факторы

В последние десятилетия интенсивная рубка туранговых зарослей привела к сильному ограничению мест обитания турангового бражника. В низовьях р. Кызылсу полностью исчез. Также в тугайных зарослях низовья р. Кафирниган этой бабочки не осталось. Вместе с уничтожением характерной среды обитания и кормовых растений катастрофически сокращаются места обитания и численность турангового бражника.

Меры охраны

С целью усиления охраны турангового бражника, необходимо взять под особый контроль все оставшиеся участки туранговой заросли, где распространен этот вид.

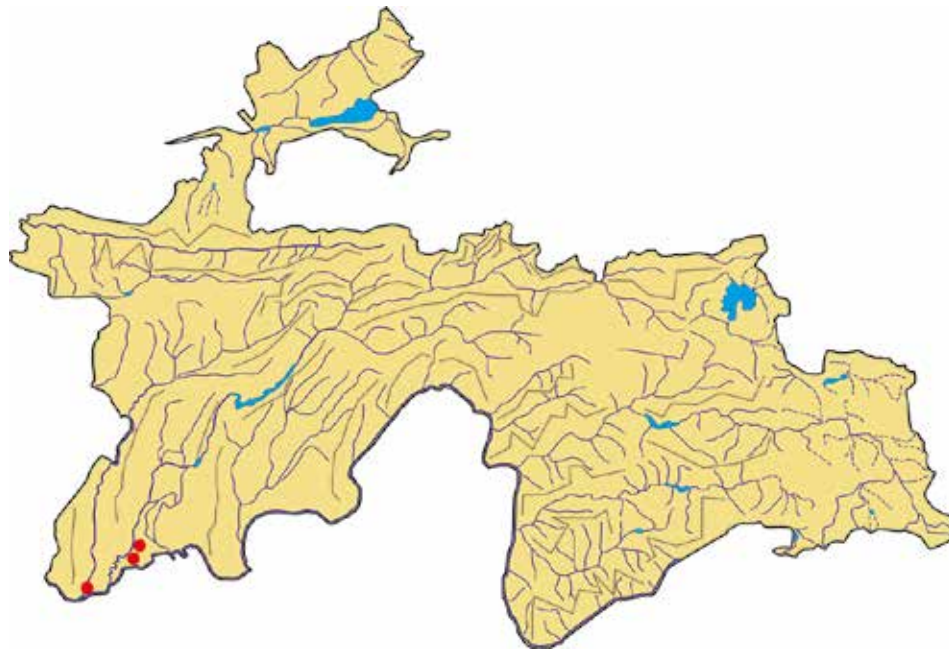
the upper substrate of soil. Chrysalis hibernates during winter.

Limiting factors

The intense felling of poplar trees during recent decades has led to the extreme restriction of Pamir Poplar Hawkmoth's habitats. It has disappeared completely in the downstream of Qizilsu River. This butterfly has completely disappeared in the riparian woodlands of Kofarnihon River's downstream. This coupled with the extermination of specific habitat and food plants, the Pamir Poplar Hawkmoth has been hugely restricted.

Conservation measures

In order to strengthen the protection of Pamir Poplar Hawkmoth, it is needed to take all of the remaining the sites of riparian woodlands, where this species is common under special control.

Сарчашмаи иттилоот:

Дьяконов, 1923; Щеткин, 1960; Ebert, 1969.

Источник информации:

Дьяконов, 1923; Щеткин, 1960; Ebert, 1969.

Source of information:

Djakonov, 1923; Tshetkin, 1960; Ebert, 1969.

АРВОҲАКИ ҲИСОРИИ ТОК

Acosmeryx naga hissarica
(Shchetkin, 1956)
Қатори Пулакчаболҳо. *Lepidoptera*
Оилаи Арвоҳакҳо. *Sphingidae*

ГИССАРСКИЙ ВИНОГРАДНЫЙ БРАЖНИК

Acosmeryx naga hissarica
(Shchetkin, 1956)
Отряд Чешуякрылые. *Lepidoptera*
Семейство Бражники. *Sphingidae*

HISSAR ACOSMERYX NAGA

Acosmeryx naga hissarica
(Shchetkin, 1956)
Lepidoptera order
Sphingidae family

Мақоми хифз

Зернамуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар нишебиҳои ҷануби қаторкӯҳи Ҳисор, водии Ҳисор, қаторкӯҳи Қаротегин ва доманаи қаторкӯҳи Вахш дар баландии 1000–1550 метр аз сатҳи баҳр воমেҳӯрад.

Муҳити сукунат

Дар минтақаи ҷангалзори миёнакӯҳ ва дараҳое, ки аз рустании ғизой токи худрӯй (*Vitis vinifera*) таркиб ёфтаанд, зиндагӣ мекунад. Дар худуди шаҳри Душанбе (водии Ҳисор) баробари дар ҳавлиҳо парвариш кардани ток пайдо шудааст.

Саршумор

Дар ҳама мавзёҳо камшумор аст. Солҳои 40–уми асри гузашта дар мавзёи Кондара намуди муқаррарӣ буда, айни замон камшумор гардидааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар давоми сол 2 насл–як насли пурра ва як насли нопурра меоварад.

Статус

Вид, ноҳояндаш аз таҳдиди аз ҳаёт ғайиб шудани он. EN.

Распространение

Встречается на южных склонах Гиссарского хребта, в Гиссарской долине, на Каратегинском хребте и у подножья Вахшского хребта на высоте 1000–1550 м. над ур. м.

Места обитания

Живет в среднегорном лесном поясе и в ущельях с зарослями кормового растения–дикого винограда (*Vitis vinifera*). На территории г. Душанбе (Гиссарская долина) появился наряду с разведением винограда на приусадебных участках.

Численность

Повсюду редка. В ущелье Кондара, в 40–х годах прошлого века был довольно обычным видом, а в настоящее время стал редким.

Особенности биологии

За год дает 2 поколения, одно полное и одно неполное. Лёт первого поколения происходит в апреле–мае. В мае откладывает

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Hissar *Acosmeryx Naga* is found on the southern slopes of the Hissor mountain range, Hissor Valley, Qarotegin mountain range and foothills of Vakhsh mountain range at the altitude of 1000–1550 meters above sea level.

Habitat

It lives in ravines and midland forest areas where food plants–spontaneous grapevines (*Vitis vinifera*) grow. On the territory of Dushanbe city (Hissor valley) it appeared together with cultivation of grapes on household plots.

Population

It is rare everywhere. In the 1940s, it was considered an ordinary species in the Kondara area but now it became rare.

Biological characteristics

It reproduces twice a year–one complete and one partially complete generations. Flight of the first

Парвози шапалакҳои насли якум моҳҳои апрелу май ба вукӯи меояд. Моҳи май тухм мегузорад. Парвози шапалакҳои насли дуюм дар даҳаи сеюми август ва даҳаи якуми октябр ба мушоҳида мерасад. Зочаҳо зимистонро мегузаронанд. Шапалаки модина то 100 адад тухм менад. Кирмакҳои тобистона дар нимаи дуюми июн ва тирамоҳи дар охири сентябр ва октябр ба зоча табдил меёбанд. Ғизои арвоҳаки хисории тоқ аз тоқи хуҷруй ва навҳои мазруи он, баъзан лифтоқ (*Ampelopsis vitifolia*) ба ҳисоб меравад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Таъсири ғаёлияти хоҷагии инсон (сохтмон, буридани буттаву дарахтон, нобуд кардани тоқи хуҷруй ва лифтоқ) сабаби камшумории арвоҳаки хисории тоқ гардидааст.

Тадбирҳои хифз

Буридани тоқи хуҷруй ва лифтоқро қатъиян манъ намудан лозим аст. Ҳолати гуруҳҳои асосии арвоҳаки хисории тоқро зери назорат гирифтани лозим аст.

яйца. Лёт частично второго поколения наблюдается в третьей декаде августа–первой декаде октября. Куколки остаются на зиму. Самка откладывает до 100 яиц. Окукливание летних особей происходит во второй половине июня, осенних–в конце сентября–октябре. Кормовыми растениями гиссарского виноградного бражника считаются дикорастущий и культурные сорта винограда и реже виноградник (*Ampelopsis vitifolia*).

Лимитирующие факторы

Хозяйственная деятельность человека (строительство, рубка деревьев и кустарников, уничтожение виноградника и дикого винограда) оказала влияние на сокращение численности гиссарского виноградного бражника.

Меры охраны

Строгий запрет вырубki виноградника и дикого винограда. Необходимо осуществить контроль за состоянием основных популяций.

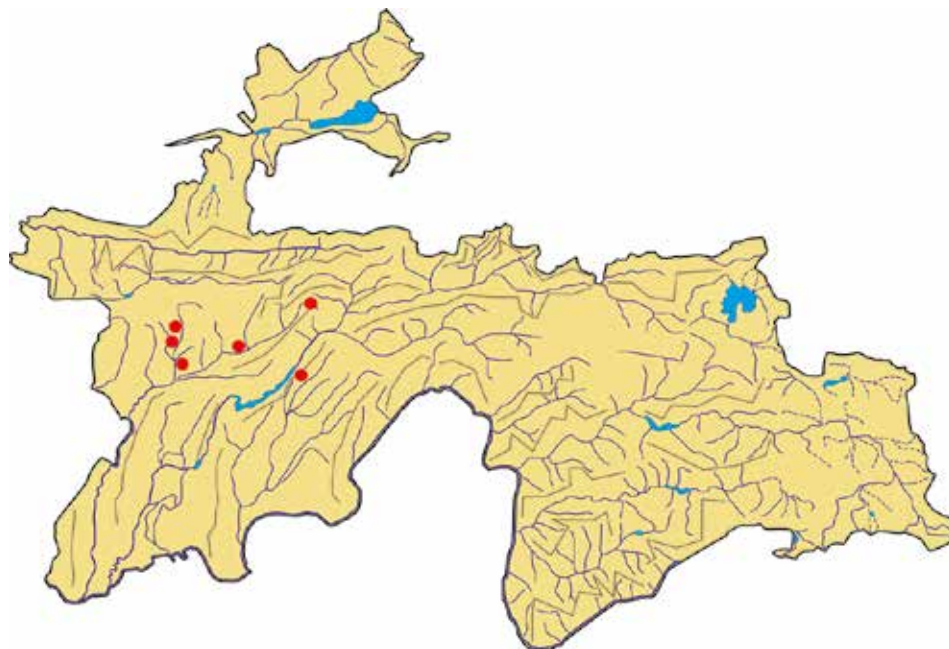
generation of butterflies takes place in April and May. Flight of the second generation of butterflies is observed during the third decade of August and first decade of October. Chrysalises hibernate during winter. Female butterfly lay up to 100 eggs. Summer larvae turn into chrysalises during the second half of June, and autumn butterflies turn into chrysalises during late September and October. Food source of the Hissar Acosmeryx Naga is wild-growing grapes, and occasionally the seeded wild grapevine species (*Ampelopsis vitifolia*).

Limiting factors

The impact of human economic management activities (construction, cutting shrubs and trees, extermination of grapes and wild grapes) has resulted in the diminishing population number of Hissar Acosmeryx Naga.

Conservation measures

Cutting grapes and wild grapes should be strictly prohibited. Monitor of conditions of the basic groups of Hissar Acosmeryx Naga should be conducted.

Сарчашмаи иттилоот:

Дегтярева, 1956, 1964, 1973; Щеткин, 1949, 1956, 1975; Ebert, 1969.

Источник информации:

Дегтярева, 1956, 1964, 1973; Щеткин, 1949, 1956, 1975; Ebert, 1969.

Source of information:

Degtjareva, 1956, 1964, 1973; Tshetkin, 1949, 1956, 1975; Ebert, 1969.

АРВОҲАКИ КАНДИР

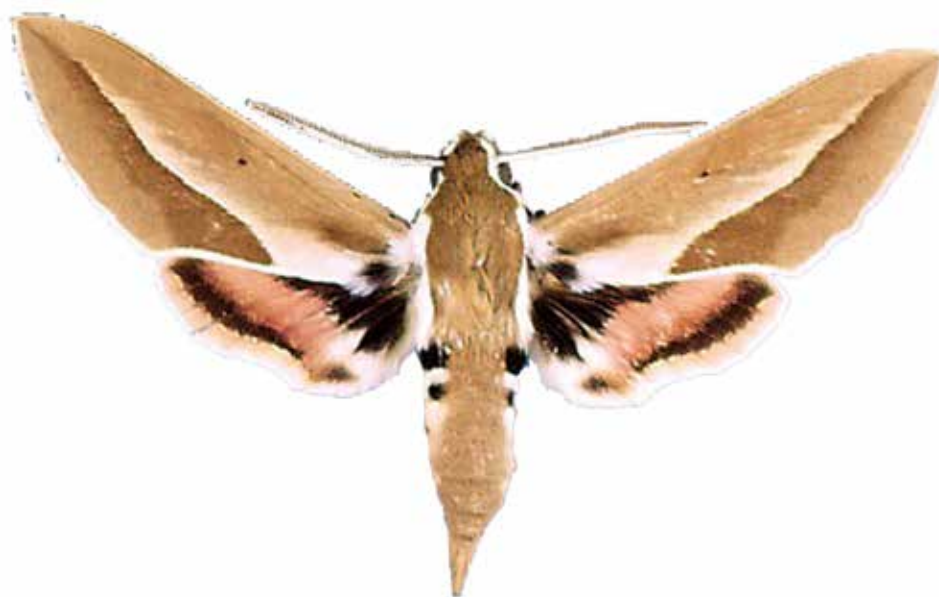
Hyles apocyni (Shchetkin, 1956)
Қатори Пулакчаболҳо. *Lepidoptera*
Оилаи Арвоҳақҳо. *Sphingidae*

КЕНДЕРНЫЙ БРАЖНИК

Hyles apocyni (Shchetkin, 1956)
Отряд Чешуякрылые. *Lepidoptera*
Семейство Бражники. *Sphingidae*

DOGbane HAWKmoth

Hyles apocyni (Shchetkin, 1956)
Lepidoptera order
Sphingidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Танҳо дар поёноби дарёи Кофарниҳон (15 км поёнтари Қубодиён), водии Вахш (мамнӯбоғи «Бешаи палангон» ва атрофи Курғонтеппа), кӯҳҳои Қаратови Панҷ, водии дарёи Қизилсу, домани кӯҳсори Хочамумин ва атрофи Чубек (қадқади дарёи Панҷ) паҳн гардидааст.

Муҳити сукунат

Дар туғайзор, буттаи кандирӯ сӯс ва найзори соҳили каналҳо, минтақаи обёришудаи биёбон зиндагӣ мекунад. Дар баландҳои 340–500 метр аз сатҳи баҳр воমেҳӯрад.

Саршумор

Аҳён–аҳён воমেҳӯрад. Дар биотопҳои хоси «Бешаи палангон» саршумор аст.

Статус

Вид, ноҷояшаванда аз таҳдиди нобудӣ. EN.

Распространение

Распространение охватывает только низовья р. Кафирниган (15 км ниже Кабадияна), Вахшскую долину (заповедник «Тигровая балка» и окрестность Курган-Тюбе), горы Пянджского Каратау, долину р. Кызылсу, подножья горы Ходжамумин и окрестности Чубека (вдоль р. Пяндж).

Места обитания

Населяет тугайные заросли и берега оросительных систем в пустынной зоне с зарослями кендыря, солодки и тростника. Встречается на высотах 340–500 м. над ур. м.

Численность

Иногда встречается. В характерных биотопах «Тигровой балки» он многочислен.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Dogbane Hawkmoth is spread across Kofarnihon River' downstream (15 kilometers below Qubodiyon), Vakhsh Valley («Tigrovaya Balka» Nature Reserve and around Qurghonteppa), Panj Qaratov mountains, Qizilsu River Valley, Khojamumin mountain foothills and around Chubek (alongside Panj River).

Habitat

It lives in riparian woodlands and banks of irrigation systems in desert areas with tangle of dogbane, licorice and Phragmites. It is found at the altitudes of 340–500 meters above sea level.

Population

It is extremely rare. It is numerous in biotopes specific to the «Tigrovaya Balka» Nature Reserve.

Biological characteristics

It reproduces three complete and one incomplete generation each year. This species hibernates during the

Хусусиятҳои биологӣ

Дар давоми сол се насли пурра ва як насли нопурра насл мегузорад. Дар давраи зочагӣ зимистон мегузаронад. Парвози шапалакҳои насли якум аз миёнаҳои апрел то охири май, насли дуюм аз миёнаҳои июн то миёнаҳои июл ва насли сеюм аз охири июл қариб то охири август оғоз мешавад. Микдори ками шапалакҳои насли чорум нимаи якуми сентябр парвоз мекунад. Кирмакҳои насли дуюм моҳи июн, насли сеюм–июл, наслҳои минбаъда–аз август то миёнаҳои сентябр пайдо мешаванд. Дар қабати болоии хок ба зоча табдил меёбанд. Аз растании кандир (*Аросунум scabrum*) физо мегирад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Буридану шудгор қардани туғайзор, барҳам додани набототи хурӯи канори каналҳо боиси камшумории арвоҳаки кандир гадидааст.

Тадбирҳои хифз

Манъ қардани дарави алафзори мамнӯъгоҳи «Бешаи палангон», пурзӯр намудани тадбирҳои зидди сӯхтор ба муҳофизати арвоҳаки кандир мусоидат мекунад.

Особенности биологии

За год даёт три полных поколения и частично четвертое. Зимовка проходит в фазе куколки. Лёт первого поколения начинается с середины апреля до конца мая, второго–с середины июня до середины июля, третьего–с конца июля почти до конца августа. Небольшое число бабочек четвертого поколения летает в первой половине сентября. Гусеницы второго поколения–в июне, третьего–в июле, следующего поколения–в августе до середины сентября. Окукливание происходит в верхнем слое почвы. Кормовое растение–кендырь (*Аросунум scabrum*).

Лимитирующие факторы

Вырубка и распашка тугайных зарослей, уничтожение дикорастущей растительности вдоль оросительных систем приводят к сокращению численности кендерного бражника.

Меры охраны

Запрет сенокоса в заповеднике «Тигровая балка» и усиление противопожарных мероприятий способствуют сохранению кендерного бражника.

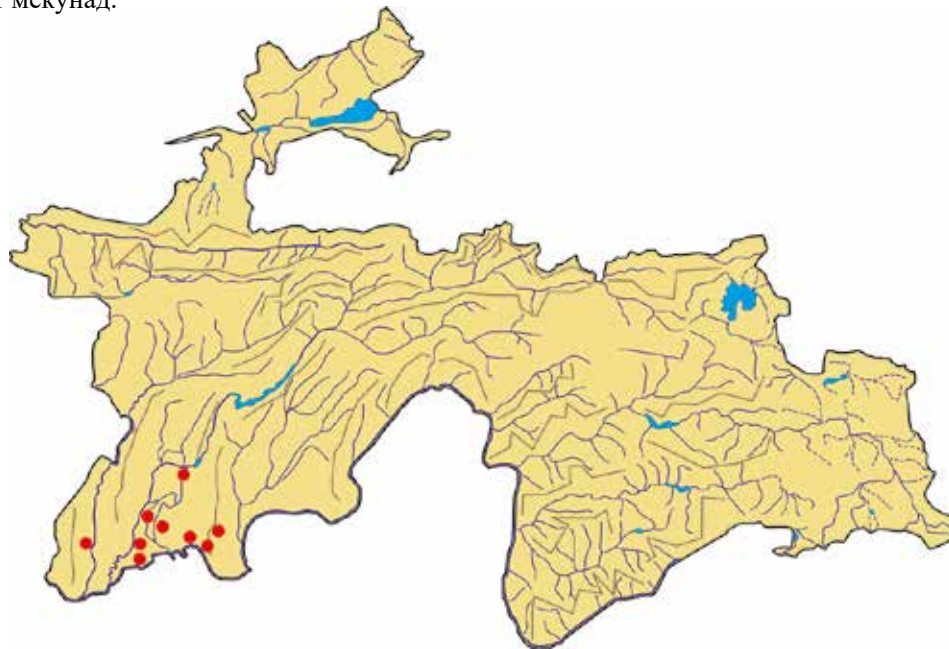
chrysalis period. Flight of the first generation of butterflies starts from mid–April until late May. That of the second generation begins from mid–June and continues until mid–July. That of third generation starts late July and continues until late August. Insignificant numbers of fourth generation of butterflies starts to fly during the first half of September. Second generation of larvae appears in June, third generation–in July and subsequent generations from August until mid–September. They develop into chrysalises in the upper layers of soil. They feed on the dogbane plant (*Apocynum scabrum*).

Limiting factors

Cutting and ploughing of riparian woodlands, extermination of wild vegetation growing on the banks of canals has led to the population degradation of Dogbane Hawkmoth.

Conservation measures

Prohibition of hay cutting in «Tigrovaya Balka» Nature Reserve must be put in place. Strengthening of fire–prevention measures will also aid in its conservation.

Сарчашмаи иттилоот:

Denso, 1913; Щёткин, 1956, 1960.

Источник информации:

Denso, 1913; Щёткин, 1956, 1960.

Source of information:

Denso, 1913; Shchetkin, 1956, 1960.

**ШАПАЛАКИ
ПУПИДОРИ ТУҒАЙЗОР**

Paragluphisia oxiana (Djak., 1927)
Қатори Пулакчаболҳо. *Lepidoptera*
Оилаи Арвоҳакҳо. *Sphingidae*

ХОХЛАТКА ТУҒАЙНАЯ

Paragluphisia oxiana (Djak., 1927)
Отряд Чешуякрылые. *Lepidoptera*
Семейство Бражники. *Sphingidae*

**RIPARIANOTODONTID
BUTTERFLY**

Paragluphisia oxiana (Djak., 1927)
Lepidoptera order
Sphingidae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар поёноби дарёи Қизилсу, шаҳраки Файзободқалъаи соҳили дарёи Панҷ, мамнӯғоҳи «Бешаи палангон», шаҳраки Панҷи Поён ва поёноби Кофарниҳон паҳн гардидааст.

Мухити сукунат

Дар дарёбоди туғайю патгазор зиндагӣ мекунад ва қисман дар баъзе маҳалҳои аҳолинишин низ вомерӯрад. Дар баландҳои 350–400 метр аз сатҳи баҳр дучор меояд.

Саршумор

Дар ҳама ҷо ниҳоят кам аст. Аҳён–аҳён вомерӯрад.

Хусусиятҳои биологӣ

Ду–се маротиба насл меорад. Парвози шапалакхоро дар ҷануби ҷумҳурӣ охири апрел–май ва аввали август мушоҳида кардаанд. Инкишоф ва давраҳои

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Распространение охватывает низовья р. Кызылсу, пос. Файзабадкала на берегу р. Пяндж, заповедник «Тигровая балка», пос. Нижний Пяндж и низовья Кафирнигана.

Места обитания

Обитает в пойменных туранговых тугаях, но местами встречается и в населенных пунктах. Встречается на высотах 350–400 м. над ур.м.

Численность

Всюду крайне низкая. Встречается изредка.

Особенности биологии

Имеет два–три поколения. Лёт бабочек на юге республики отмечен в конце апреля–мая и в начале августа. Жизненные этапы и развитие до периода окукливания не изучены. Кормовые растения не известны.

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Riparian Notodontid Butterfly is spread across the downstream of Qizilsu River, the riverbank of Fayzobodqal'a settlement in Panj, and downstream of «Tigrovaya Balka» Nature Reserve, as well as Low Panj settlement and downstream of Kofarnihon River.

Habitat

It lives in floodplain riparian woodlands but sometimes it occurs in the settlements. It is found at the altitude of 350–400 meters above sea level.

Population

It is extremely rare.

Biological characteristics

It has two generations. Butterflies' flight has been observed in the South of the country during the late April to May and early August. Life stages and development till the period of

хаётии он то давраи зочагӣ таҳқиқ нагардидааст. Растаниҳои ғизоии он муайян нашудаанд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Фаъолияти хочагӣ (буридани тугайзор, сӯхтори чангал) боиси хеле кам шудани ин шапалак ва маҳдудияти муҳити сукунати он мегардад.

Тадбирҳои хифз

Қитъаҳои тугайзорҳои пагтадорро, ки дар он ҷо шапалаки пӯпидори тугайзор вомерӯрад, зери муҳофизати ҷиддӣ қарор дода, дар ҳудуди мамнуъгоҳи «Бешаи палангон» тадбирҳои зидди сӯхторро пурзӯр намудан зарур аст.

Лимитирующіе факторы

Хозяйственная деятельность (вырубка тугайных зарослей, лесные пожары) приводит к резкому уменьшению численности этой бабочки и ограничению мест её обитания.

Меры охраны

Строгая охрана участков турангового тугая, в которых встречаются тугайные хохлатки. Необходимо усилить противопожарные мероприятия на территории заповедника «Тигровая балка».

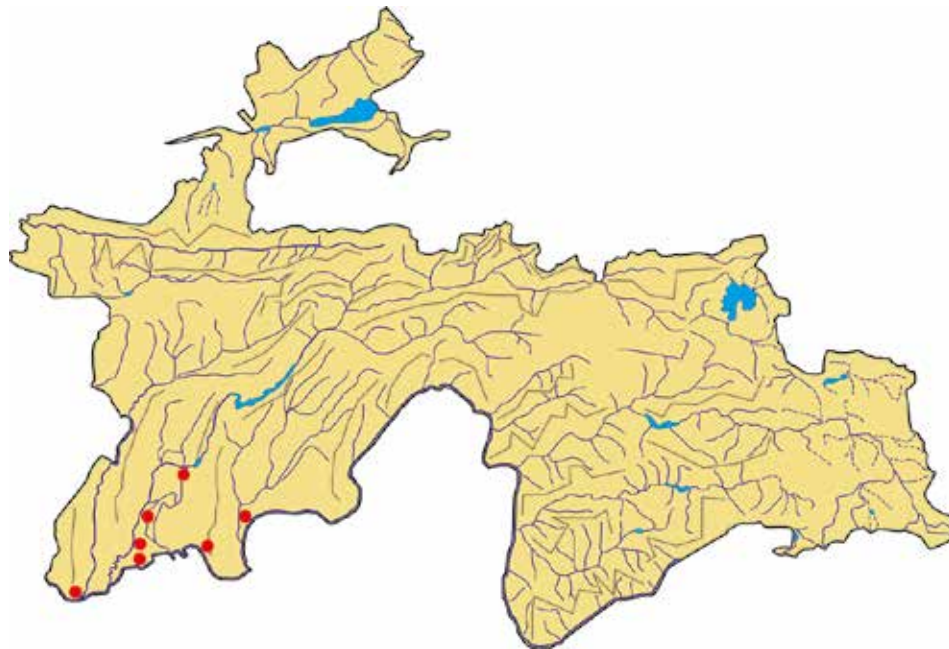
nymphosis have not been studied. Food plants are unspecified.

Limiting factors

Economic activities (cutting riparian of woodlands, forest fires) result in the highly decreased number of this butterfly species, and the restriction of its habitat.

Conservation measures

Strong protection of riparian woodlands and brushwood must be undertaken. Fire-prevention measures within the Tigrovaya Balk Nature Reserve must be put in place.

Сарчашмаи иттилоот:

Дьяконов, 1926; Щеткин, 1960.

Источник информации:

Дьяконов, 1926; Щеткин, 1960.

Source of information:

Djakonov, 1926; Shchetkin, 1960.

ПИЛЛАПЕЧАКИ ПАТТА

Streblote fainae (Gerasimov, 1931)
Қатори Пулакчаболҳо. *Lepidoptera*
Оилаи Пиллапечакҳо. *Lasiocampidae*

**ТУРАНГОВЫЙ
КОКОНОПРЯД**

Streblote fainae (Gerasimov, 1931)
Отряд Чешуякрылые. *Lepidoptera*
Семейство Коконопряды.
Lasiocampidae

**ASIATIC POPLAR
LAPPET**

Streblote fainae (Gerasimov, 1931)
Lepidoptera order
Lasiocampidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар атрофи шаҳраки Панҷи Поён, инчунин поёноби дарёи Кофарниҳон дарёфт шудааст. Дар баландии зиёда аз 400 метр аз сатҳи баҳр вонамехӯрад.

Мухити сукунат

Сокини туғайзори назди дарёбод аст.

Саршумор

Маълумоти аниқ оид ба шумораи ин намуд вучуд надорад. Хеле камшумор аст.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар давоми сол се маротиба насл меорад. Парвози шапалаки пиллапечакҳои насли якум охириҳои март ва апрел, насли дуюм аз июл то аввалии август ва сеюм аз август то аввалии сентябр чараён мегирад. Кирмакҳои насли дуюм

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Найден в окрестностях поселка Нижний Пяндж, а также в низовьях Кафирнигана. Выше 400 м. над ур. м. не встречается.

Места обитания

Населяет припойменные тугайные заросли.

Численность

Точных сведений о численности этого вида нет. Крайне малочислен.

Особенности биологии

Развивается за год в 3-х поколениях. Бабочки коконопряда первого поколения летают в конце марта–апреле, второго с июля до начала августа, третьего–с августа до начала сентября. Гусеницы второго поколения встречаются в апреле–мае. Окукление происходит в коконе на стволах или ветках туранги.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Asiatic Poplar Lappet is found around the Low Panj settlement and downstream of Kofarnihon River. It does not found at the altitudes of over 400 meters above sea level.

Habitat

It lives in floodplain riparian woodlands around rivers.

Population

Precise information about this species is not available but this species is considered rare.

Biological characteristics

It reproduces three generations per year. Flight of Asiatic Poplar Lappets of the first generation takes place during late March and April. The second generation starts to fly from July until early August. The third generation's flight begins from August until early September. The larvae of

моҳи апрелу май вомахӯранд. Дар появу навдаи пагта, дар доҳили пиллаҳо ба зоча табдил меёбад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Қаблан макони сукунати пиллапечакҳои пагта аз қитъаҳои сершумори ба якдигар наздик иборат буд. Маҳдудияти пагтазор ва аз ҳам хеле ҷудошавии ду қитъаи ҳозираи муҳити сукунати пиллапечак аз он дарак медиҳад, ки он дар поёноби Қизилсу пурра нест гардидааст.

Тадбирҳои ҳифз

Қитъаҳои боқимондаи туғайзорҳо, ки дар онҳо пиллапечакҳои пагта паҳн гардидааст, ҳифз намуда, буридани туғайзорро манъ ва тадбирҳои зидди сӯхторро пурзӯр қардан зарур аст.

Лимитирующие факторы

В прошлом место обитания турангового коконопряда состояло из множества близкорасположенных участков. Сокращение туранговых зарослей и большой разрыв двух современных мест обитания коконопряда свидетельствуют о том, что он полностью исчез в низовьях Кызылсу.

Меры охраны

Сохранение оставшихся участков тугайных зарослей, в которых распространен туранговый коконопряд. Запрет рубки тугайных зарослей и усиление противопожарных мероприятий.

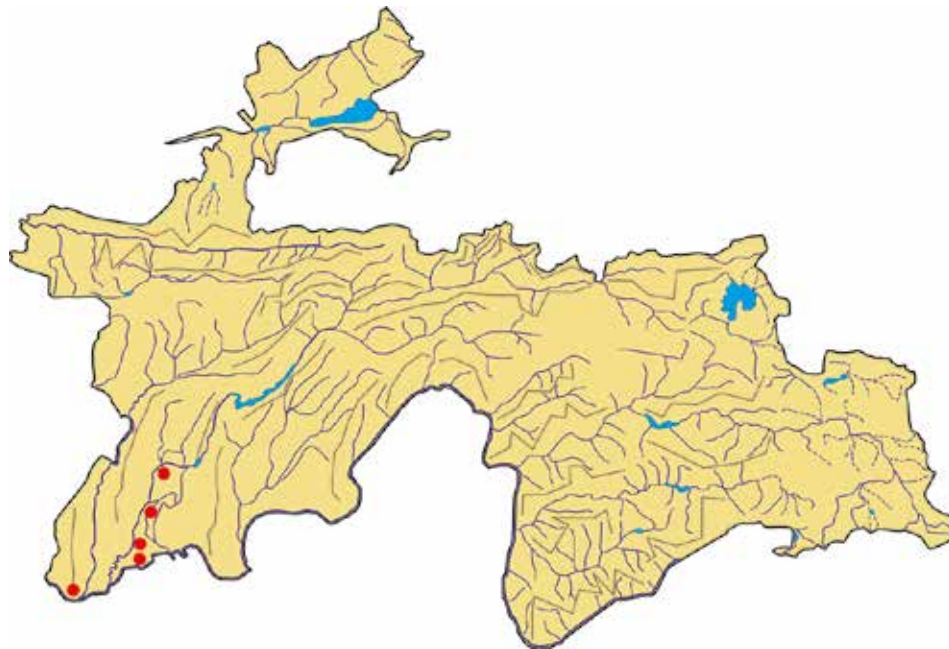
the second generation are observed in April and May. The chrysalis phase of development takes place inside cocoons on the trunks and branches of Asiatic Poplar.

Limiting factors

In the past, the habitat of Asiatic Poplar Lappet consisted of a plurality of closely located sites. Reducing of asiatic poplar bushes and a large gap of two modern habitats of Asiatic Poplar Lappet indicate that it has disappeared completely in the lower reaches of Qizilsu.

Conservation measures

The remaining areas of riparian forest, in which the Asiatic Poplar Lappet is common should be protected. Cutting of riparian thickets should be banned and fire prevention measures should be strengthened.

Сарчашмаи иттилоот:
Щеткин, 1960; Gerasimov, 1931.

Источник информации:
Щеткин, 1960; Gerasimov, 1931.

Source of information:
Shchetkin, 1960; Gerasimov, 1931.

ПИЛЛАПЕЧАКИ ЗАРД

Lemonia tancrei (Pungeler, 1914)
Қатори Пулакчаболҳо. *Lepidoptera*
Оилаи Пиллапечакҳои зард.
Lemoniidae

ЖЕЛТЫЙ ШЕЛКОПРЯД

Lemonia tancrei (Pungeler, 1914)
Отряд Чешуякрылые. *Lepidoptera*
Семейство Желтые коконопряды.
Lemoniidae

**YELLOW TANCREI
SILKMOTH**

Lemonia tancrei (Pungeler, 1914)
Lepidoptera order
Lemoniidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Муҳити сукунати пиллапечакҳои зард ду қитъа аз якдигар хеле дурро дарбар мегирад. Яке дар Тоҷикистон буда, поёноби дарёҳои Вахш, Кӯфарниҳонро фаро гирифта, дуюмин дар қисми шимолу шарқии Иссиққул дар Минтақаи биёбони Саридаҳон ҷойгир шудааст.

Муҳити сукунат

Пиллапечакҳои зард дар регзори чанубии водии Вахш, ки бо гиёҳҳои кӯтоҳнашвӣ ва буттаҳои қумдусти пӯшида шудааст, сукунат мекунад. Дар поёноби дарёи Кӯфарниҳон дар муҳити шағали регомез, ки набототаш таназзул ёфта аз буттаҳои сираку кӯтоҳнашвӣ иборат аст, дар баландии 340–360 м. аз сатҳи баҳр дучор меояд.

Статус

Вид, ноҳаҷаҷа, ки дар таҳдиди аз ҳаҷаҷа аз ҳаҷаҷа. EN.

Распространение

Места обитания желтого шелкопряда включает два далеко расположенных друг от друга участка. Один из них находится в Таджикистане и охватывает низовья рек Вахш и Кафирниган, второй участок расположен в пустынной местности Саридахан, к северу–востоку от Исси́к–Куля.

Места обитания

Желтый шелкопряд обитает на юге Вахшской долины в песках с эфемеровым травянистым покровом и псаммофильными кустарниками. Встречается в низовьях Кафирнигана–в щебнисто–песчаной местности с деградированной растительностью из редких кустарничков и эфемеров на высоте 340–360 м. над ур.м.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

The habitat of the Yellow Tancrei Silkmoth covers two areas which are geographically distinct. One area is located in Tajikistan and in the downstream of the Vakhsh and Kofarnihon rivers, and the second area is located to the North–East of Issyk Kul in the Saridahon desert zone.

Habitat

Yellow Tancrei Silkmoth lives in the southern area of Vakhsh Valley which is covered with dwarf vegetation and ammophilous shrubs. It is found in Kofarnihon River’s downstream in a sandy gravel environment, with degraded vegetation consisting of sparse dwarfed shrubs at the altitudes of 340–360 meters above sea level.

Population

It is extremely rare everywhere. It is occasionally found

Саршумор

Дар ҳама мавзъҳо хеле камшумор аст. Аҳён–аҳён вомахӯрад.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар давоми сол як маротиба насл меоварад. Парвози шапалакҳо охириҳои октябр ва аввалиҳои ноябр оғоз мегардад. Қирминаи он моҳи апрел вомахӯрад. Растаниҳои физиоии он гиёҳи хоклеси регзор (*Koelpinia linearis*) ба шумор меравад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Дар мавсими баҳор чаронидани чорво боиси нобудшавии растаниҳои хоклеси регзор ва хеле камшумор шудани пиллапечакҳои зард мегардад. Парандаҳои алотухноқ низ ба камшумории пиллапечак таъсир мерасонад.

Тадбирҳои хифз

Қитъаҳои боқимондаи тугайзорҳоро, ки дар онҳо пиллапечакҳои зард паҳн гардидааст, хифз намуда, буридани тугайзорро манъ ва тадбирҳои зидди сӯхторро пурзӯр қардан зарур аст.

Численность

Всюду очень низкая. Изредка встречается.

Особенности биологии

В году имеет одно поколение. Лёт бабочек начинается в конце октября–начале ноября. Гусеницы встречаются в апреле. Кормовое растение–эфемеровая трава песчаной местности (*Koelpinia linearis*).

Лимитирующие факторы

Весенний выпас скота служит причиной уничтожения эфемеровых растений в песках и резкому сокращению численности желтого шелкопряда. Отрицательное влияние на численность шелкопряда оказывают сорокопуты – жулуаны.

Меры охраны

Сохранение оставшихся участков тугайных зарослей, в которых распространен желтый шелкопряд. Запрет рубки тугайных зарослей и усиление противопожарных мероприятий.

Biological characteristics

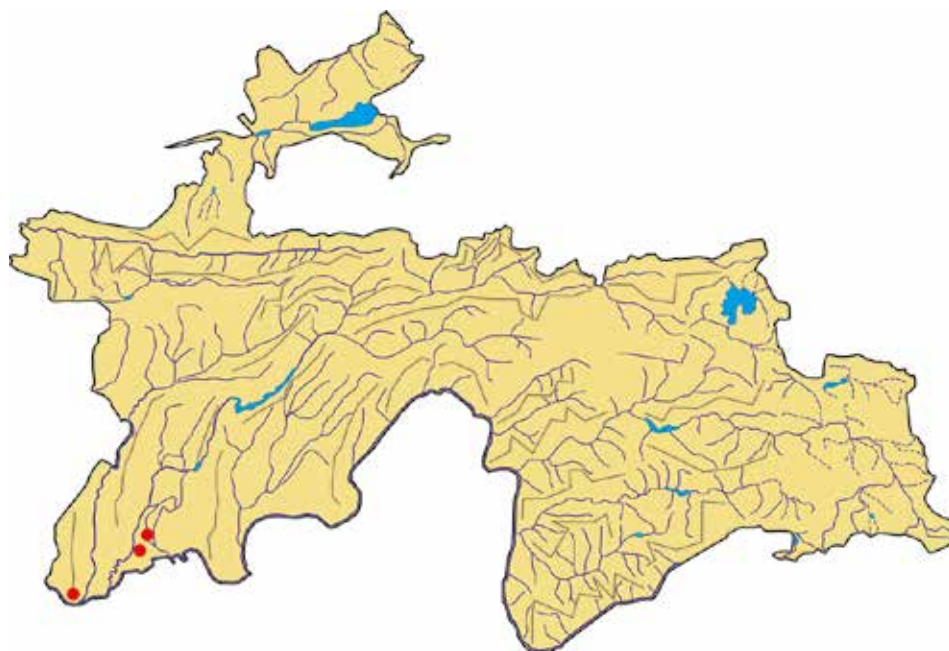
It reproduces once a year. Flight of butterflies begins in late October and ends in early November. Its larvae are observed in April. Food plant is *Koelpinia linearis*.

Limiting factors

Spring livestock grazing ruins *Koelpinia linearis* plants apropos has a vast effect on the population number of the Yellow Tancrei Silkmoth.

Conservation measures

The remaining areas of riparian woodlands, where the Yellow Tancrei Silkmoth distributed should be maintained. The felling of riparian woodland must be prohibited. The fire–prevention measures should be strengthened.

Сарчашмаи иттилоот:

Piingeler, 1914; Щеткин, 1960, 1965.

Источник информации:

Piingeler, 1914; Щеткин, 1960, 1965.

Source of information:

Piingeler, 1914; Shchetkin, 1960, 1965.

НОЛИДИ ТУҒАЙЗОР

Nola silvikola (Stshetkin)
Қатори Пулакчаболҳо. *Lepidoptera*
Оилаи Нолидҳо. *Nolidae*

ТУГАЙНАЯ НОЛИДА

Nola silvikola (Stshetkin)
Отряд Чешуякрылые. *Lepidoptera*
Семейство Нолиды. *Nolidae*

RIPARIAN NOLID MOTH

Nola silvikola (Stshetkin)
Lepidoptera order
Nolidae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Танҳо дар мамнуъгоҳи «Бешаи палангон» (балинди 350 метр аз сатҳи баҳр) воমেҳӯрад. Дар натиҷаи пура аз байн рафтани туғайзори дарёбод дар туғайзори поёноби дарёи Қизилсу нобуд гардидааст.

Мухити сукунат

Дар патгазор сукунат мекунад.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар як сол се маротиба насл меорад. Парвоз ва тухмгузори насли якум нимаи дуоми моҳи май, насли дуоми охири июн–июл ва насли сеюм бошад охири моҳҳои август–сентябр ба вуқӯ меояд. Кирмаки онҳо аз барги патта ғизо мегирад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Дар гузашта мухити сукунати нолиди туғайзор хеле фарох буда, патгазори дарёбоди Панҷ ва поёноби Кофарниҳонро фаро

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Встречается только в заповеднике «Тигровая балка» (на высоте 350 м. над ур. м). Уничтожен в результате полного исчезновения пойменных тугаев в низовьях р. Кызылсу.

Места обитания

Живет в туранговых зарослях.

Особенности биологии

За год имеет три поколения. Лёт бабочек и откладка яиц у первого поколения происходит во второй половине мая; второго–в конце июня –июле; третьего–в конце августа–сентябре. Гусеница питается листьями туранги.

Лимитирующие факторы

Места обитания тугайной нолиды были значительно шире, охватывая туранговые заросли р. Пяндж и низовья Кафирнигана. В 1956 г.

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Riparian Nolid Moth is found only in «Tigrovaya Balka» Nature Reserve (at the altitude of 350 meters above sea level). It has been eradicated in the result of the complete extermination of the riverbank riparian woodland downstream of Qizilsu River.

Habitat

It lives in the riparian woodland.

Biological characteristics

This species reproduces three generations in a year. Flight and nesting eggs (first generation) takes place during the second half of May. That of the second generation takes place during late June and July. Flight and nesting eggs of the third generation occurs during late August and in September. Its larvae feed on Asiatic poplar leaves.

мегирифт. Соли 1956 дар поёноби дарёи Қизилсу низ вомахӯрд.

Тадбирҳои хифз

Қитъаҳои боқимондаи тугайзорхоро, ки дар онҳо нолиди тугайзор паҳн гардидааст, хифз намуда, буридани тугайзорро манъ ва тадбирҳои зидди сӯхторро пурзӯр қардан зарур аст.

встречалась также в низовьях р. Кызылсу.

Меры охраны

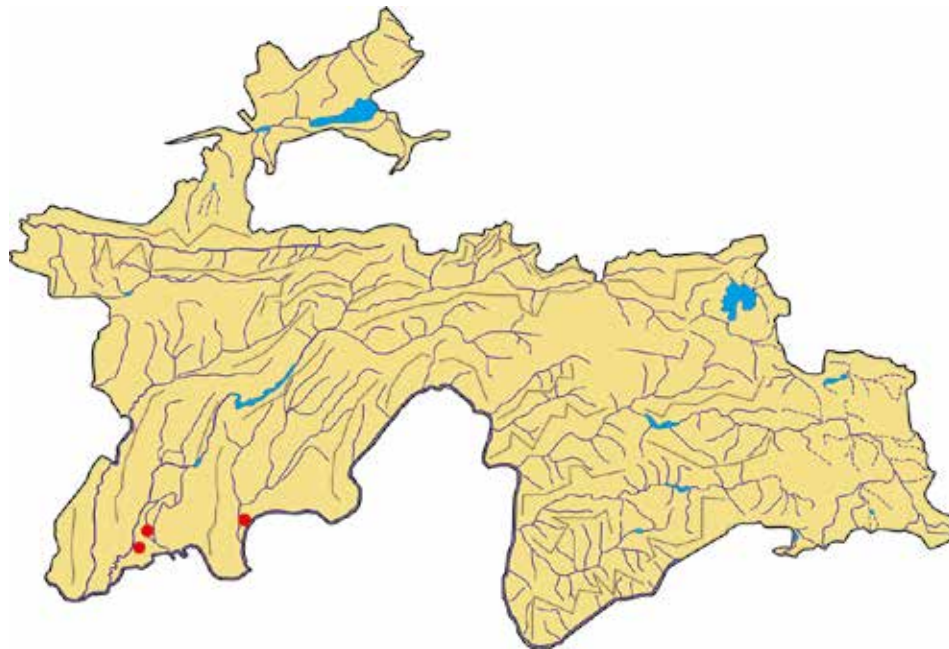
Сохранение оставшихся участков тугайных зарослей, в которых распространена тугайная нолида. Запрет рубки тугайных зарослей и усиление противопожарных мероприятий.

Limiting factors

The habitats of Riparian Nolid Moth were significantly broad in the past, and covered the Asiatic poplar of Panj River and lower reaches of Kofarnihon. In 1956 it was also observed in Qizilsu River’s downstream.

Conservation measures

The remaining areas of riparian woodland where Riparian Nolid Moth is spread must be protected. Felling of the riparian woodland should be prohibited. Strengthening of fire-prevention measures must be conducted.

Сарчашмаи иттилоот:
Щеткин, 1957, 1960.

Источник информации:
Щеткин, 1957, 1960.

Source of information:
Stshetkin, 1957, 1960.

НОЛИДИ САНЦИД

Nola elaeagni (Stshetkin)
Қатори Пулакчаболҳо. *Lepidoptera*
Оилаи Нолидоҳо. *Nolidae*

ЛОХОВАЯ НОЛИДА

Nola elaeagni (Stshetkin)
Отряд Чешуякрылые. *Lepidoptera*
Семейство Нолиды. *Nolidae*

OLEASTER NOLID MOTH

Nola elaeagni (Stshetkin)
Lepidoptera order
Nolidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавай қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар мавзеи Заргар, атрофи шаҳри Душанбе ва доманаи қаторкӯҳи Қаротегин дучор меояд. Солҳои 50–уми асри гузашта, дар тугайзори фароҳу дарахтони санчид (*Elaeagnus angustifolia*), ки дарёбоди Кофарниҳонро фаро гирифта буданд, зиндагӣ мекард. Баробари барҳам хӯрдани санчидзор нолиди санчид низ аз байн рафтааст.

Мухити сукунат

Дар дарахтзоре, ки бо роҳи сунъӣ дар мавзеи «Заргар» бунёд кардаанд ва дар он 10–12 бех дарахти санчид мавҷуд аст, муайян карда шудааст.

Саршумор

Маълумоти аниқ маълум нест. Аз сабаби хеле маҳдуд будани ҳудуди китъаҳои мухити сукунат нолиди санчид хеле кам аст.

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Встречается в урочище Заргар, окрестности г. Душанбе и в предгорье Каратегинского хребта. В 50–е годы прошлого века в пойме Кафирнигана были обширные тугайные заросли с деревьями лоха (*Elaeagnus angustifolia*), где и обитала лоховая нолида. С исчезновением зарослей лоха не стало и нолиды.

Места обитания

На искусственной роще, посаженной в урочище «Заргар», где растет 10–12 деревьев лоха.

Численность

Точных сведений нет. Ввиду очень малых по площади участков места обитания, лоховая нолида крайне редка.

Особенности биологии

За год имеет три поколения. Лёт бабочек первого поколения в мае, второго – в конце июня и июле,

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Oleaster Nolid Moth is found in the Zargar mountain area, the outskirts of Dushanbe and the foothills of the Qarotegin mountain range. During the 1950s it lived in broad areas of riparian woodland and oleaster trees (*Elaeagnus angustifolia*) which covered the Kofarnihon bottomland. The Oleaster Nolid Moth's disappearance coincided with the extermination of oleaster trees.

Habitat

It is found in artificially planted forest plantation in Zargar mountain area where there are 10–12 oleaster trees.

Population

Exact information is not available. The population number of the Oleaster Nolid Moth decreased as a direct result of the decimation of its habitat.

Biological characteristics

It reproduces three generations in a year. First generation of Oleaster Nolid Moth starts to fly in May;

Хусусиятҳои биологӣ

Дар як сол се маротиба насл меорад. Шапалакҳои нолиди насли якум моҳи май, насли дуюм охири июн ва июл, насли сеюм аз аввали июли даҳаи дуюми июл то аввали август парвоз мекунад. Кирмакҳои насли якум аз охири май то аввали июли июл, насли дуюм аз охири июл то миёнаҳои август ва кирмакҳои тирамоҳӣ аз аввали август то миёнаҳои моҳи октябр умр мебинанд. Кирмакҳо бофтаҳои сӯроҳи карда, ба мағзи барг мебароянд ва ҷавф ҳосил мекунад. Инкишофи кирмакҳо як моҳ, давраи тонимфагӣ 1–3 шабонарӯз, зоча 8–12 шабонарӯз давом мекунад. Зочаҳои зимистон мегузаронанд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Таъсири ғаёлияти инсон боиси камшумории нолиди санҷид гардидааст. Буридану решақан кардани туғайзори водии Ҳисор сабаби камшудани муҳити сукунати нолиди санҷид гаштааст.

Тадбирҳои хифз

Санҷидзорҳои маҳалаи Заргарро барқарор ва аз буридан нигоҳ доштан зарур аст.

третьего—с начала второй декады июля до первых чисел августа. Гусеницы первого поколения живут с конца мая до начала июля, второго—с конца июля до середины августа и осенние гусеницы—с начала августа до середины октября. Гусеницы вбуравливаются в ткань листа и делают полости. Развитие гусеницы длится месяц, проницеальной фазы 1–3 суток, куколки 8–12 суток. Зимовка в фазе куколки.

Лимитирующие факторы

На сокращение численности лоховой нолиды оказала влияние деятельность человека. Вырубка и выкорчевка тугайных зарослей в Гиссарской долине привели к сокращению места обитания лоховой нолиды.

Меры охраны

Необходимо восстановить урочище Заргар и сберець от вырубки.

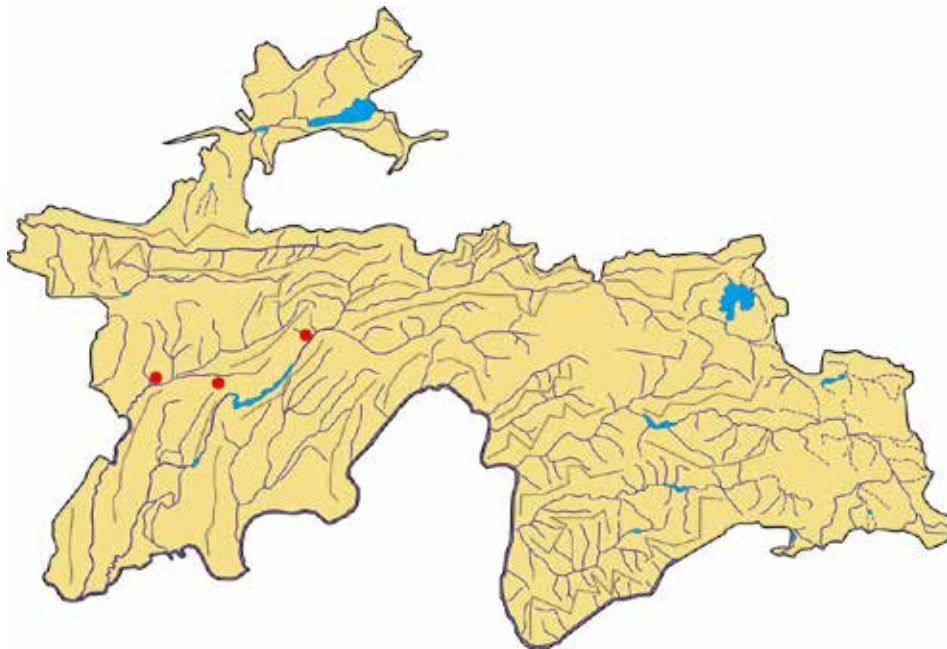
second generation starts to fly in late June and July; and third generation starts to fly from July to early August. Larvae of the first generation live in late May until early July; larvae of the second generation live from late July until mid-August. Autumn larvae live from early August until mid-October. Larvae bore into the leaf tissue and make the cavity. The development of larvae continues for one month, pre-nymph period continues 1–3 days thereafter, and the chrysalis period takes 8–12 days. Chrysalises hibernate during winter.

Limiting factors

Human mismanagement activity has resulted in excessive reduction of the Oleaster Nolid Moth population. The uprooting and felling of the riparian woodland of Hissor Valley had led to significant reduction of the Oleaster Nolid Moth habitat.

Conservation measures

It is necessary to restore the mountain area Zargar and protect the plants from cutting.

Сарчашмаи иттилоот:

Щеткин, 1980; Дегтярева, 1981.

Источник информации:

Щеткин, 1980; Дегтярева, 1981.

Source of information:

Stshetkin, 1980; Degtjareva, 1981.

ШАПАЛАКИ БУМЧАШМИ ДУРНАМО

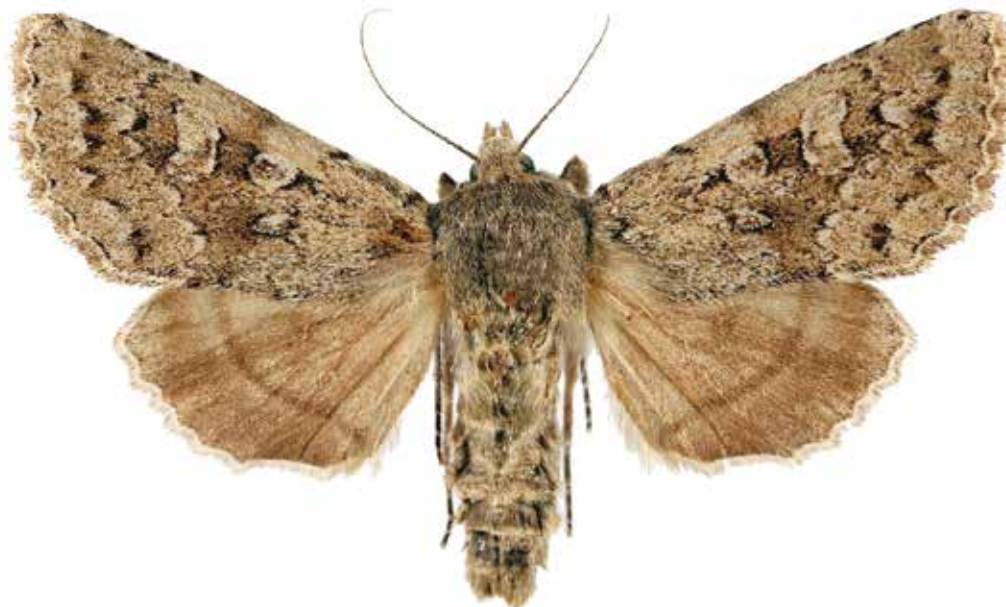
Polymixis seposita (Püngeler, 1914)
Қатори Пулакчаболҳо. *Lepidoptera*
Оилаи Шапалақҳои бумчаши.
Noctuidae

СОВКИ

Polymixis seposita (Püngeler, 1914)
Отряд Чешуекрылые. *Lepidoptera*
Семейство Совки. *Noctuidae*

OWLET MOTH

Polymixis seposita (Püngeler, 1914)
Lepidoptera order
Noctuidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Танҳо дар қисми ҷанубии водии Вахш (мамнуъгоҳи «Бешаи палангон») воমেҳӯрад. Мухити сукунати дуҷумла он дар поёноби Сир ҷойгир шудааст.

Мухити сукунат

Соқини тугайзори дарёбоди водихо буда, дар баландии 350 метр аз сатҳи баҳр воমেҳӯрад.

Саршумор

Маълумоти аниқ мавҷуд нест. Хеле кам (аҳён–аҳён) воমেҳӯрад.

Хусусиятҳои биологӣ

Як маротиба насл меорад. Парвона дар қисми шимолии мухити сукунат охириҳои октябр ва дар Байчақум сентябр парвоз мекунад. Давраи то зочагӣ, муҳлати инкишоф ва дигар хусусиятҳои биологӣ он таҳқиқ қарда шавад.

Статус

Вид, ноҳияшавӣ под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Встречается в южной части Вахшской долины (заповедник «Тигровая балка»). Ее вторая среда обитания находится в низовьях реки Сырдарья.

Места обитания

Являясь обитателем долин в прибрежных тугайных лесах, встречается на высоте 350 метров над уровнем моря.

Численность

Точных сведений нет. Встречается очень редко.

Особенности биологии

Производит одно потомство. В северной части среды обитания, бабочка летает в конце октября, а в Байчакуме летает в сентябре. Следует изучить период до имаго, срок развития и другие

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Owlet Moth is found in the southern part of the Vakhsh Valley («Tigrovaya Balka» Nature Reserve). Its second habitat is located in the lower reaches of Sirdarya River.

Habitat

Living in the riparian river valley woodland it is found at an altitude of 350 meters above sea level.

Population

Exact information is not available. It is found extremely rarely.

Biological characteristics

It reproduces one generation. In the northern part of its habitat, butterfly starts to fly in late October and in Baychaqum it flies in September. Consideration should be given to adult period, the development of life, and other biological characteristics of the butterfly.

Омилҳои маҳдудкунанда

Нобуд гардидани набототи тугайзор боиси маҳдуд шудани муҳити сукунати парвона шудааст.

Тадбирҳои ҳифз

Ҳифзи шапалаки бумчашми дурнаморо дар ҳудуди мамнӯъгоҳи «Бешаи палангон» пурзӯр намудан зарур аст. Ба мақсади кор карда баромадани чаронидани муассири ҳифз ва хусусиятҳои биологии онро муфассал таҳқиқ намудан зарур аст.

биологические особенности данной бабочки.

Лимитирующие факторы

Уничтожение растений тугайных лесов стало причиной ограничения среды обитания бабочки.

Меры охраны

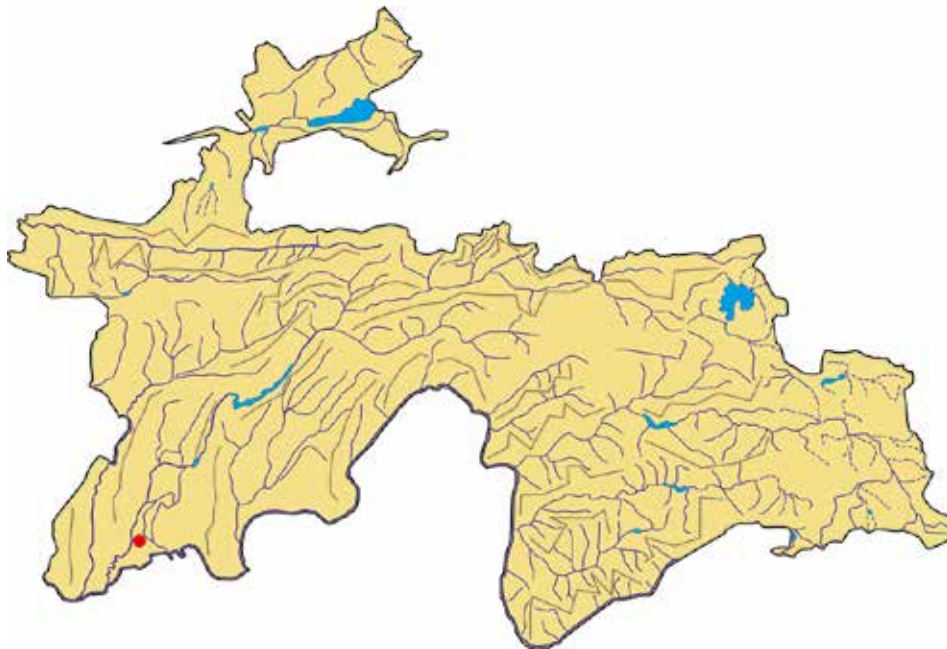
Необходимо усилить охрану совка на территории заповедника «Тигровая балка». С целью разработки эффективных мер защиты, необходимо детально изучить ее биологические особенности.

Limiting factors

Destruction of riparian woodland vegetation has resulted in restriction of butterfly habitat.

Conservation measures

It is necessary to strengthen the protection of the Owlet Moth on the «Tigrovaya Balka» Nature Reserve. In order to develop effective protective measures, it is necessary to study its biological features in detail.

Сарчашмаи иттилоот:

Пинглер, 1914.

Источник информации:

Пинглер, 1914.

Source of information:

Piingeler, 1914.

ШАПАЛАКИ БУМЧАШМИ ЛЕНТАГӢ

Catocala optima (Stgr., 1888)
Қатори Пулакчаболҳо. *Lepidoptera*
Оилаи Шапалақҳои бумчаши.
Noctuidae

ОРДЕНСКАЯ ЛЕНТА

Catocala optima (Stgr., 1888)
Отряд Чешуякрылые. *Lepidoptera*
Семейство Совки. *Noctuidae*

TURANGA UNDERWING MOTH

Catocala optima (Stgr., 1888)
Lepidoptera order
Noctuidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавай қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар мавзеҳои чангалзори дарёбоди Панҷ (атрофи Чубек, Файзободқалъа ва Панҷи Поён) ва поёноби Вахш (атрофи ноҳияи Чалолитдини Румӣ ва мамнуъгоҳи «Бешаи палангон») маскан гирифтааст. Чанд сол қабл он дар боқимондаи тугайзори поёноби Қизилсу низ вомерӯд.

Мухити сукунат

Дар тугайзорҳои соҳили дарёҳои минтақаи биёбон ҳаёт ба сар мебарад.

Саршумор

Ба ҳисоб гирифта нашудааст. То солҳои 70–уми асри гузашта дар бисёр маҳалҳои сукунат ин шапалак ниҳоят кам буд. Танҳо дар мамнуъгоҳи «Бешаи палангон», ки дар он паттазор масоҳати нисбатан васеъро фаро гирифтааст, саршумор аст.

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Населяет пойменные лесные участки по р. Пяндж (окрестности Чубека, Файзабадкала и Нижний Пяндж) и низовьях Вахша (окрестности района Джалолиддини Руми и заповедник «Тигровая балка»). Несколько лет назад встречалась в низовьях Кызылсу, где в то время были остатки тугайных зарослей.

Места обитания

Живет в тугайных зарослях прибрежной полосе рек пустынной зоны.

Численность

Учеты не проводились. До 70–х годов прошлого века во многих местообитаниях этой бабочки численность была крайне низкой. Только в заповеднике «Тигровая балка», где заросли туранги занимают значительные площади, многочислен.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Turanga Underwing Moth lives in the forest plantations of Panj River (around Chubek, Fayzobodqal'a and Lower Panj) and lower downstream of Vakhsh River (around Jaloliddini Rumi District and «Tigrovaya Balka» Nature Reserve). Some years ago it was observed in the remnants of Qizilsu riparian woodlands.

Habitat

It lives in riparian woodlands coastal strip of the rivers of the desert zone.

Population

The surveys were not carried out. Up to 70–ies of the last century in many habitats of the butterfly population was extremely low. Only in the «Tigrovaya Balka» Nature Reserve, where riparian woodlands occupy large areas, it is numerous.

Хусусиятҳои биологӣ

Як маротиба насл меорад. Дар мамнӯъгоҳи «Бешаи палангон» парвоз ва тухмгузори он моҳи июн–июл оғоз шуда, то миёнаҳои август давом мекунад. Кирмаки он барги пагтаро меҳӯрад. Дар зери пӯстлохи кӯҳнаи растании ғизой ба зоча мубаддал мешавад. Давраи зочагӣ 19–20 шабонарӯз идома меёбад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Камшавии саршумори умумии шапалаки бумчаши лентагӣ ба фаъолияти хоҷагии инсон–буридану решақан ва шудгор кардани тугайзор, ки боиси дар баъзе мавзӯҳо пурра нест шудани ин шапалак ё маҳдудияти муҳити сукунат гардидааст, вобаста мебошад.

Тадбирҳои хифз

Буридани тугайзорҳо ва дарахтони ҷудогонаи соҳили дарёи Панҷро манъ ва тадбирҳои зидди сӯхторро дар мамнӯъгоҳи «Бешаи палангон» пурзӯр кардан зарур аст.

Особенности биологии

Имеет одно поколение. Лёт бабочек и откладка яиц в «Тигровой балке» происходит в июне–июле и продолжается до середины августа. Гусеница питается листьями туранги. Окуклие происходит под отставшей корой кормового растения. Фаза куколки длится 19–20 суток.

Лимитирующие факторы

Общее сокращение численности бабочки орденской ленты связано с хозяйственной деятельностью человека–вырубка, раскорчевка и распашка тугайных лесов в некоторых местах привела к полному уничтожению этого вида бабочки или к ограничению места обитания.

Меры охраны

Запрет вырубки тугайных зарослей и отдельных групп деревьев на берегах р. Пяндж и усиление противопожарных мероприятий в заповеднике «Тигровая балка».

Biological characteristics

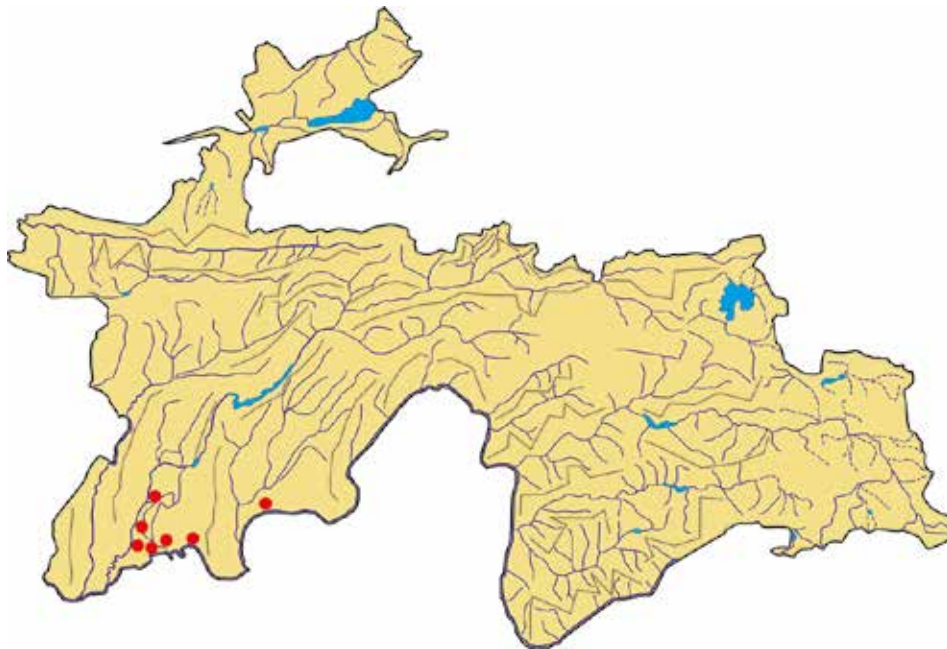
It reproduces one generation. Its flight and eggs laying periods were observed to have begun in June and continued until mid–August. Its larva feeds on Asiatic poplar leaves. Chrysalis stage takes place under the peeling bark of feeding plant. Chrysalis period continued for 19–20 days.

Limiting factors

The overall reduction in the number of butterflies Sash associated with human activities: cutting, uprooting and plowing of riparian woodlands in some areas has led to the complete destruction of this species of butterfly, or to limit habitat.

Conservation measures

It is necessary to prohibit felling riparian woodland and separate groups of trees alongside Panj riverbank. Fire–prevention measures in the «Tigrovaya Balka» Nature Reserve should be strengthened.

Сарчашмаи иттилоот:

Staudinger, 1888; Staudinger, Rebel, 1901; Piingeler, 1914; Wiltshire, 1957; Щеткин, 1963.

Источник информации:

Staudinger, 1888; Staudinger, Rebel, 1901; Piingeler, 1914; Wiltshire, 1957; Щеткин, 1963.

Source of information:

Staudinger, 1888; Staudinger, Rebel, 1901; Piingeler, 1914; Wiltshire, 1957; Stshetkin, 1963.

ШАПАЛАКИ БУМЧАШМИ ТИМУР

Catocala timur (A.B.H., 1907)
Қатори Пулакчаболҳо. *Lepidoptera*
Оилаи Шапалақҳои бумчаши.
Noctuidae

ОРДЕНСКАЯ ЛЕНТА ТИМУР

Catocala timur (A.B.H., 1907)
Отряд Чешуякрылые. *Lepidoptera*
Семейство Совки. *Noctuidae*

TIMUR UNDERWING MOTH

Catocala timur (A.B.H., 1907)
Lepidoptera order
Noctuidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Танҳо дар мамнуъгоҳи «Бешаи палангон» боқӣ мондааст. Солҳои 40–уми асри гузашта нисбатан мершумор буд.

Муҳити сукунат

Дар минтақаи биёбон воমেҳӯрад ва дар туғайзори дарёбод, ки дар он патта низ месабзад, маскан гирифтааст.

Саршумор

Камшумор аст. Маълумоти аниқ мавҷуд нест.

Хусусиятҳои биологӣ

Як маротиба насл меорад. Парвоз ва тухмгузорӣ охири май ва июн ба вуқӯ меояд. Қирминаи он барги паттаро меҳӯрад. Дар зери пустиҳои кӯҳнаи растаниҳои ғизӣ дар тори сабук ба зоча табдил меёбад.

Статус

Вид, ноҷояшаванда аз таҳдиди нобудшавӣ. EN.

Распространение

Соҳранилса танҳо дар заповеднике «Тигровая балка». В 40–х годах прошлого века была относительно многочислена.

Места обитания

Встречается в пустынной зоне и населяет приречные тугаи с зарослями туранги.

Численность

Низкая, точных сведений нет.

Особенности биологии

Имеет одно поколение. Лёт и яйцекладка происходит в конце мая–в июне. Гусеница питается листьями туранги. Окукливание происходит в легкой паутине под отставшей корой кормового растения. Развитие куколки длится 24–25 суток.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Timur Underwing Moth remains only in the «Tigrovaya Balka» Nature Reserve. It was relatively abundant population in the 1940s.

Habitat

It is found in desert zone, and lives in riparian woodland in the areas of Asiatic poplar tangle.

Population

It is rare. Exact information is not available.

Biological characteristics

It reproduces one generation. Flight and egg laying takes place during late May and June. The butterfly larva feeds on Asiatic poplar leaves. Larvae develop into a chrysalis under the old bark of feeding forage in light web. Development of the chrysalis continues for 24–25 days.

Инкишофи зоча 24–25 шабонарӯзро дар бар мегирад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Дар натиҷаи кам ва нест шудани тугайзор саршумори ин намуди шапалак низ коҳиш меёбад. Бинобар буридану решакан кардани тугайзор ва аз худ намудани онҳо дар тугайзори поёноби Қизилсу ва Қофарниҳон қариб пурра аз байн рафтааст.

Тадбирҳои ҳифз

Буридани патгазорро манъ, тадбирҳои зидди сӯхторро дар мамнуъгоҳи «Бешай палангон» пузӯр қардан ба ҳифзи шапалаки бумчашми тимур кӯмак мерасонад. Ба мақсади қор қарда баромадани чораҳои муассири ҳифз паҳншавӣ ва хусусиятҳои биологии ин намудро муфассал таҳқиқ намудан зарур аст.

Лимитирующие факторы

В результате сокращения и исчезновения тугайных зарослей численность этого вида бабочки уменьшилась. Вырубка, раскорчевка тугайных зарослей и освоение земель привели к почти их полному исчезновению в низовьях Кызылсу и Кафирнигана.

Меры охраны

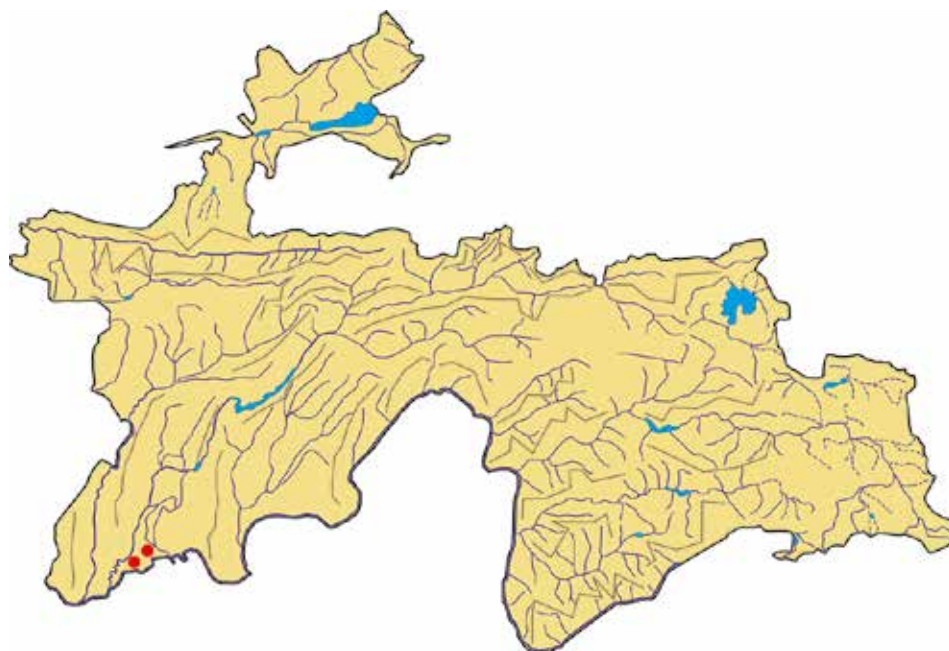
Запрет рубки зарослей туранги, усиление противопожарных мероприятий в заповеднике «Тигровая балка» помогут сохранить орденовской ленте тимура. С целью разработки действенных мер охраны, необходимо изучить распространение и особенности биологии этого вида.

Limiting factors

As a result of the reduction and disappearance of riparian woodlands a population of this species of butterfly has declined. Deforestation, uprooting of Asiatic poplar tangle and land development have led to the almost complete disappearance in the lower reaches of Qizilsu and Kofarnihon rivers.

Conservation measures

The prohibition of the felling of Asiatic poplar tangle, as well as strengthening of fire-prevention measures in the «Tigrovaya Balka» Nature Reserve will help to save Timur Underwing Moth. In order to develop effective protection measures, it is necessary to study the distribution and features of the biology of this species.

Сарчашмаи иттилоот:

Bang–Haas, 1906; Warren, 1909, 1914; Wiltshire, 1961; Щеткин, 1963.

Источник информации:

Bang–Haas, 1906; Warren, 1909, 1914; Wiltshire, 1961; Щеткин, 1963.

Source of information:

Bang–Haas, 1906; Warren, 1909, 1914; Wiltshire, 1961; Schetkin, 1963.

**ШАПАЛКИ БУМЧАШМИ
ЛИГЕФИЛА**

Lygephila lubrica (Stgr., 1842)
Қатори Пулакчаболҳо. *Lepidoptera*
Оилаи Шапалақҳои бумчаши.
Noctuidae

ЛИГЕФИЛА ЛЮБРОЗА

Lygephila lubrica (Stgr., 1842)
Отряд Чешуякрылые. *Lepidoptera*
Семейство Совки. *Noctuidae*

**LYGEPHILA BRIGHT
MOTH**

Lygephila lubrica (Stgr., 1842)
Lepidoptera order
Noctuidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Танҳо дар дарёбоди Панҷ (Файзободқалъа, бандари Панҷи Поён), шохоби дарёҳои Вахш (мамнӯбоғи «Бешаи палангон») ва Кофарниҳон (мавзеи Тахтиқубоди назди Айвоҷ) дар баландии 340–350 метр аз сатҳи баҳр паҳн гардидааст.

Мухити сукунат

Дар туғайзори дарёбод, ки аз сус, сарнай (эриантус), шутурхор, ушнон, чулгун, санҷид ва пагта иборат аст, зиндагӣ мекунад.

Саршумор

Ба ҳисоб гирифта нашудааст. Дар ҳама ҷо аҳён–аҳён воমেҳурад. Танҳо дар баъзе мавзеҳои «Бешаи палангон» саршумор аст.

Хусусиятҳои биологӣ

Эҳтимол як маротиба насл меорад. Аз охири май то охири август

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Распространение охватывает пойму Пянджа (Файзабадкала, пристань Нижний Пяндж), притоки Вахша (заповедник «Тигровая балка») и Кафирнигана (местности Тахтиқубод около Айваджа) на высоте 340–350 м. над ур. м.

Места обитания

Живет в пойменных зарослях, состоящих из солодки(эриантус), верблюжьей колючки, мха, джугуна, лоха и туранги.

Численность

Учеты не производились. Встречается всюду изредка. Многочислена лишь в некоторых местах заповедника «Тигровая балка».

Особенности биологии

Вероятно, даёт одно поколение. Летают с конца мая до конца

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Lygephila Bright Moth is spread across Panj River (Fayzobodqal'a, Lower Panj Harbour), Vakhsh River's inflows («Tigrovaya Balka» Nature Reserve and Kofarnihon, Takhtiqubod location close to Ayvaj) at the altitudes of 340–350 meters above sea level.

Habitat

It lives in riparian woodlands consisting of licorice, erianthus, camel's thorn, juzgun, oleaster, and Asiatic poplar.

Population

The surveys have not been done. It occurs occasionally everywhere. It is numerous only in some areas of the «Tigrovaya Balka» Nature Reserve.

Biological characteristics

It probably reproduces once. They start to fly from late May until late August, or early September. In the

ё аввалҳои сентябр парвоз мекунад. Рӯзона дар анбӯхи сарнай, сус ва буттазор менишинад. Давраҳои то зочагӣ, муҳлати инкишоф ва ғизои он номаълум аст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Таҳқиқ қарда нашудааст. Ба замини қорам табдил додани тугайзор боиси маҳдудшавии муҳити сукунат ё пурра барҳам хӯрдани шапалаки бумчашми лигефила гардидааст. Танҳо дар мамнуъгоҳи «Бешаи палангон» ба ҳадди нестӣ нарасидааст.

Тадбирҳои ҳифз

Қитъаҳои боқимондаи тугайзорҳоро, ки дар онҳо шапалаки бумчашми лигефила сукунат мекунад, зери муҳофизат қарор дода, паҳншавӣ ва хусусиятҳои биологии онро муфассал таҳқиқ намудан зарур аст.

августа или начала сентября. Днем сидят в куртинах эриантуса, зарослях солодки и кустарников. Преимагинальные фазы, сроки развития и трофические связи не известны.

Лимитирующие факторы

Не изучены. Освоение тугайных зарослей привело к сокращению мест обитания или полному исчезновению лигефилы люброзы. Только в заповеднике «Тигровая балка» не достигла грани исчезновения.

Меры охраны

Сохранение оставшихся участков тугайных зарослей, в которых обитает лигефила люброза. Необходимо подробно изучить его распространение и особенности биологии.

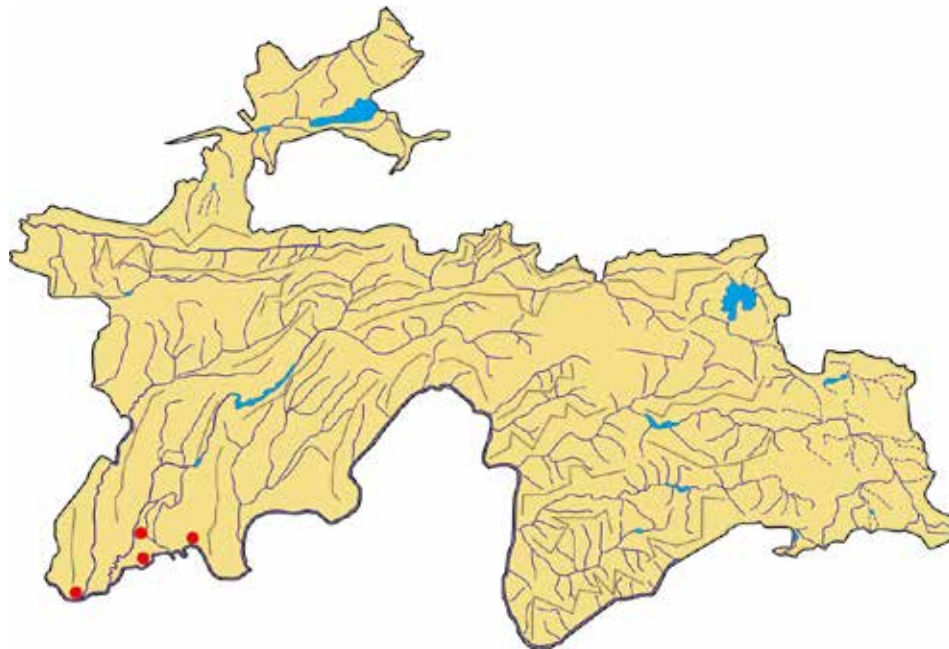
afternoon they are sitting in clumps erianthus, licorice tangle and bushes. Preimaginal phase, the timing of future developments and trophic relations are not known.

Limiting factors

It is not exposed to research studies. Reclamation of riparian woodlands resulted in restricted habitat or complete extermination of the Lygephila Bright Moth. Only in «Tigrovaya Balka» Nature Reserve it has not reached the verge of extinction.

Conservation measures

Conservation of the remaining areas of riparian woodlands where Lygephila Bright Moth inhabits should be introduced. Its distribution and biological characteristics should be exposed to detailed research studies.

Сарчашмаи иттилоот:
Staudinger, Rebel, 1901.

Источник информации:
Staudinger, Rebel, 1901.

Source of information:
Staudinger, Rebel, 1901.

ТОРПЕЧАКИ ДЯКОНОВ

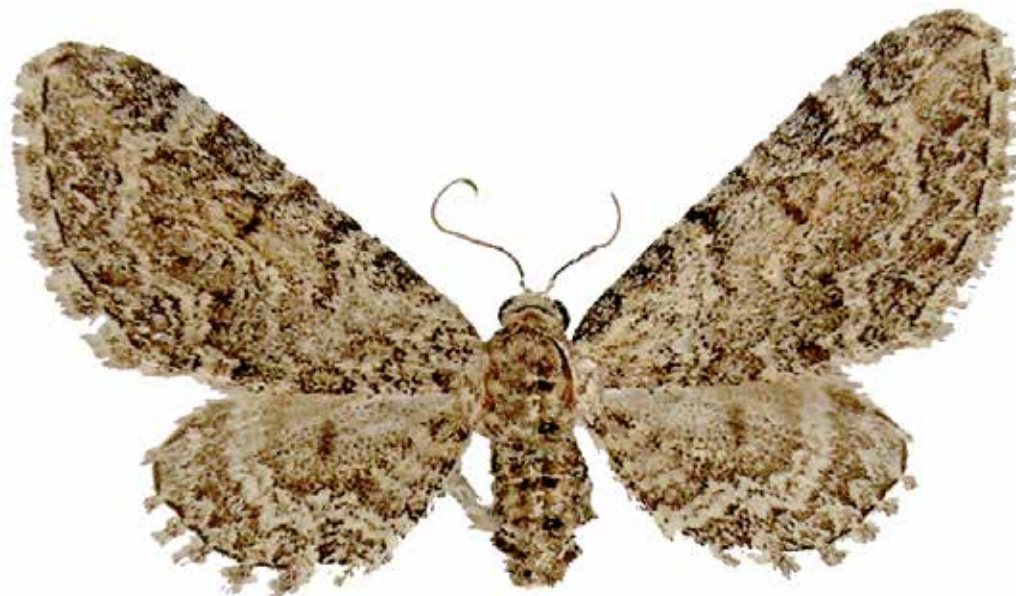
Eupithecia djakonovi (Stshetkin, 1956)
Қатори Пулакчаболҳо. *Lepidoptera*
Оилаи Торпечакҳо. *Geometridae*

**ЭВПИТЕЦИЯ
ДЯКОНОВА**

Eupithecia djakonovi (Stshetkin, 1956)
Отряд Чешуякрылые. *Lepidoptera*
Семейство Пяденицы. *Geometridae*

DJAKONOVEUPITHECIA

Eupithecia djakonovi (Stshetkin, 1956)
Lepidoptera order
Geometridae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар мамнуъгоҳи «Бешаи палангон»
вомехӯрад.

Мухити сукунат

Сокини туғайзори омехтаи чулгун,
санҷид ва патта аст.

Саршумор

Ниҳоят камшумор буда, аҳён-аҳён
вомехӯрад.

Хусусиятҳои биологӣ

Соле як маротиба насл меорад.
Моҳи сентябр парвоз мекунад.
Марҳалаи то давраи зочагии
инкишоф ва таркиби ғизои он
номаълум аст. Кирмаки он эҳтимол
дар буттаи чулгун зиндагӣ мекунад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Муайян карда нашудааст.

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Встречается в заповеднике «Тигро-
вая балка».

Места обитания

Обитает в смешанном гребенщи-
ково-лоховом и туранговом тугае.

Численность

Малочислена. Встречается изредка.

Особенности биологии

Имеет одно поколение. Лёт в сен-
тябре. Преимагинальные фазы, раз-
витие, кормовые связи не известны.
Гусеница, вероятно, живет на гре-
бенщике.

Лимитирующие факторы

Не выяснены.

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Djakonov *Eupithecia* is found in
«Tigrovaya Balka» Nature Reserve.

Habitat

It lives in riparian woodland with
the mixed vegetation of *Calligonum*,
Jidda and brushwood

Population

It is not numerous. It is very rare.

Biological characteristics

It reproduces once a year. Flight
starts in September. The period
of its pre-chrysalis development
and the composition of its food are
unspecified. Its larva probably lives in
the *Calligonum* shrub.

Limiting factors

They are not specified.

Conservation measures

Prohibit the cutting of *Calligonum*
shrubs. The distribution and biological

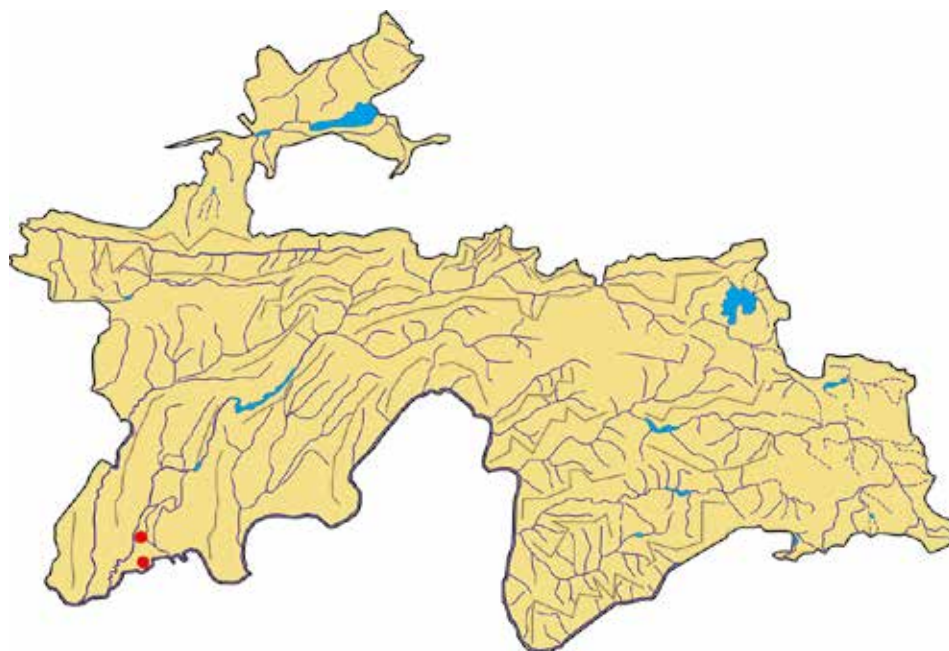
Тадбирҳои ҳифз

Манъ кардани буриши буттаҳои чулгун. Ба мақсади қор карда баромадани чораҳои муассири ҳифз, паҳншавӣ ва хусусиятҳои биологии ин намудро муфассал таҳқиқ намудан зарур аст.

Меро охрани

Запрет вырубki гребенщика. С целью разработки действенных мер охрани, необходимо изучить распространение и особенности биологии этого вида.

characteristics of this species should be exposed to detailed research studies aimed at developing of effective conservation measures.

Сарчашмаи иттилоот:
Щеткин, 1956.

Источники информации:
Щеткин, 1956.

Source of information:
Schetkin, 1956.

**ТОРПЕЧАКИ
БАРТАРИДОР**

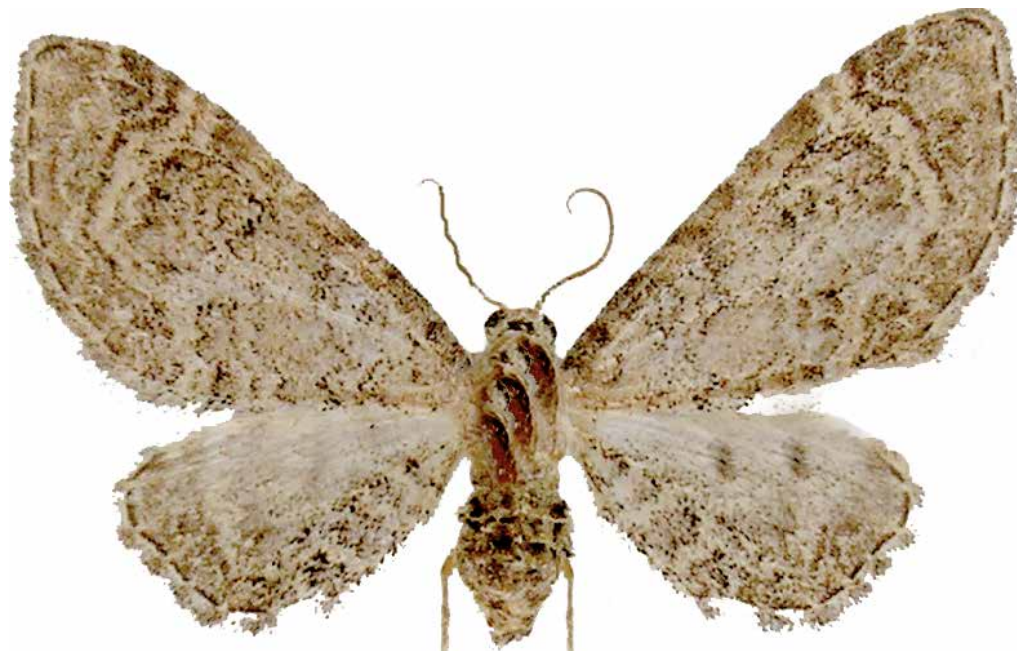
Eupithecia dominaria Stshetkin (2)
Қатори Пулакчаболҳо. *Lepidoptera*
Оилаи Торпечакҳо. *Geometridae*

**ЭВПИТЕЦИЯ
ПРЕОБЛАДАЮЩАЯ**

Eupithecia dominaria Stshetkin (2)
Отряд Чешуякрылые. *Lepidoptera*
Семейство Пяденицы. *Geometridae*

**DOMINANT
EUPITHECIA**

Eupithecia dominaria Stshetkin (2)
Lepidoptera order
Geometridae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар водии Вахш дар масофаи 6 км шимолтари шаҳри Курғонтеппа ва мамнуъгоҳи «Бешаи палангон», дар баландии 350–450 м. аз сатҳи баҳр вомехӯрад.

Муҳити сукунат

Дар туғайзори омехтаи чулгуну санчид ва паттаи дарёбоди Вахш сукунат мекунад.

Саршумор

Бо вучуди дар дарёбод сершумор будани торпечакҳои бартаридор саршумори умумии он кам буда, масоҳати маҳали сукунаташ маҳдуд аст.

Хусусиятҳои биологӣ

Як маротиба насл меорад. Аз охири моҳи август то охири сентябр парвоз мекунад. Таносуби торпечакҳои наринаву модина баробар аст. Растаниҳои ғизоии он чулгун ба

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Встречается в Вахшской долине на расстоянии 6 км северней г. Курган–Тюбе и в заповеднике «Тигровая балка» на высоте 340–450 м. над ур. м.

Места обитания

Обитает в смешанном гребеншиково–лоховом и туранговом тугае в пойме Вахша.

Численность

Несмотря на многочисленность эвпитеции, преобладающей в пойме, ее общая численность низкая. Площадь места обитания небольшая.

Особенности биологии

Имеет одно поколение. Лёт происходит с конца августа до конца сентября. Соотношение самцов и самок равны. Кормовым растением считается–гребенщик.

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Dominant Eupithecia is found in the Vakhsh Valley at 6 kilometers to the North of Qurghonteppa City and in «Tigrovaya Balka» Nature Reserve at an altitude of 350–450 meters above sea level.

Habitat

It lives in riparian woodland with the mixed vegetation of Calligonum, Jidda and brushwood in the water meadow of Vakhsh River.

Population

In spite of innumerability of Dominant Eupithecia in water meadow its total number is low. Habitat area is small.

Biological characteristics

It reproduces once. Flight starts from the end of August until late September. Proportion of the male and female is equal. Calligonum is its main food

шумор меравад. Давраҳои тозочағӣ ва инкишофи он то ҳанӯз номаълум аст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Буридани тугайзор, чулгун ва буттаҳои дигар боиси дар водии Вахш хеле кам шудани торпечакӣ бартаридор гардида аст.

Тадбирҳои хифз

Тадбирҳои зидди сухторро пурзӯр кардан ва хусусиятҳои биологии торпечакӣ бартаридорро таҳқиқ кардан барои андешидани тадбирҳои муассири муҳофизати он имкон медиҳад.

Преимагинальные фазы и развитие вида остаются неизвестными.

Лимитирующие факторы

Вырубка тугаев, насаждений гребенщика и других кустарников привело к резкому сокращению численности вида по Вахшской долине.

Меры охраны

Усиление противопожарных мероприятий и изучение особенностей биологии эвпитеции преобладающей даст возможность разработать действенные меры по охране.

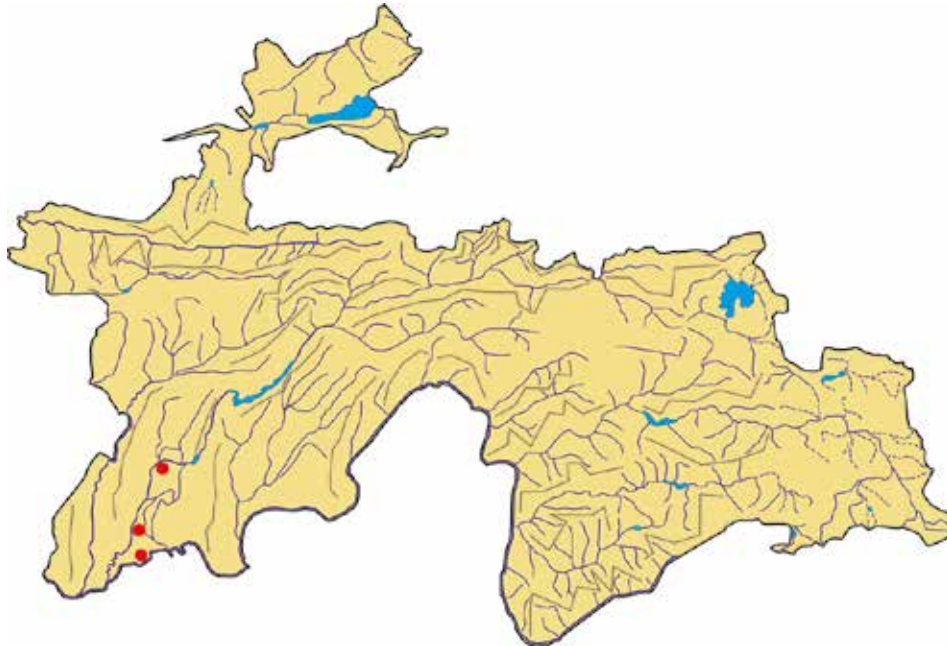
plant. Its pre–chrysalis period, and developmental stages are unspecified.

Limiting factors

Felling of riparian woodlands, the Calligonum and other shrubs have resulted in the extreme reduction of Dominant Eupithecia in the Vakhsh Valley.

Conservation Status

Strengthening of fire–prevention measures and study of biological characteristics of Dominant Eupithecia will give the opportunity to develop effective measures on protection.

Сарчашмаи иттилоот:
Щеткин, 1956.

Источник информации:
Щеткин, 1956.

Source of information:
Stshetkin, 1956.

**ГОВОРУИ
КАЛОНЧУССА**

Prosopigastra gigantea
(Gussakovskij, 1935)
Қатори Пардаболҳо. *Hymenoptera*
Оилаи Говоруҳо. *Sphecidae*

**ПРОЗОПИГАСТРА
ГИГАНТСКАЯ**

Prosopigastra gigantea
(Gussakovskij, 1935)
Отряд Перепончатокрылые.
Hymenoptera
Семейство Роющие осы. *Sphecidae*

**GIGANTIC
PROSOPIGASTRA**

Prosopigastra gigantea
(Gussakovskij, 1935)
Hymenoptera order
Sphecidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Танҳо дар се маҳали Тоҷикистон–Пуғуз, Кондара ва дараи Варзоб ба қайд гирифта шудааст.

Муҳити сукунат

Сокини маҳалҳои регзори камнабототи соҳили дарёҳои кӯҳӣ мебошад.

Саршумор

Таҳқиқ қарда нашудааст. Намуди хеле камшумор аст.

Хусусиятҳои биологӣ

Таҳқиқ қарда нашудааст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Муайян қарда нашудааст. Эҳтимол дар натиҷаи таъсири омилҳои фаъолияти инсон кам шуда бошад.

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Отмечен только в трех местах Таджикистана–Пуғуз, Кондара и Варзобское ущелье.

Места обитания

Обитает в песчаной, непоросшей растительности пойменных мест горных ручьев.

Численность

Не изучена. Крайне малочислена.

Особенности биологии

Не изучены.

Лимитирующие факторы

Не известны. Очевидно, влияние антропогенных факторов привело к снижению её численности.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Gigantic Prosopigastra is found in three locations of Tajikistan–Pugus, Kondara and the Varzob ravine.

Habitat

It lives in sandy floodplain locations of mountain streams, un-overgrown with vegetation.

Population

It is not studied. It is very rare.

Biological characteristics

They are not studied.

Limiting factors

They are not specified. It is evident that human intervention has led to population decrease.

Тадбирҳои ҳифз

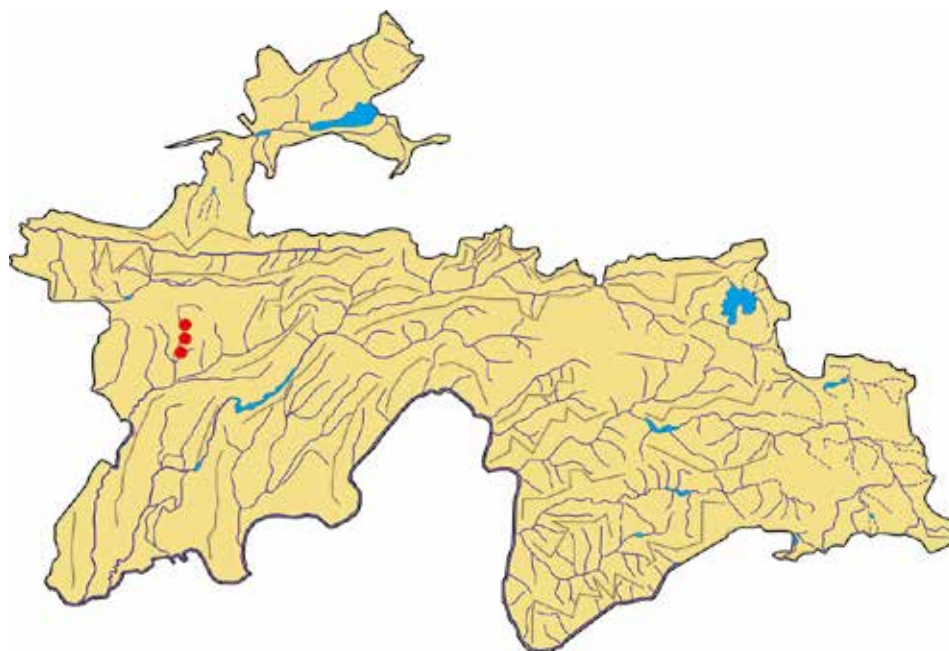
Мухити сукунати говоруро аз чаронидани чорво ва поймол кардани инсон муҳофизат намудан лозим аст.

Меры охраны

Защита мест обитания прозопигастры гигантской от выпаса скота и вытаптывания человеком.

Conservation measures

The habitat of Gigantic Prosopigastra from livestock grazing, and anthropogenic tramping down.

Сарчашмаи иттилоот:

Pulawski, 1979.

Источник информации:

Pulawski, 1979.

Source of information:

Pulawski, 1979.

ГОВОРУИ ДУРАХШОН

Tachysphex radiatus
(Gussakovskij, 1952)
Ҷатори Пардаболҳо. Hymenoptera
Оилаи Говоруҳо. Sphecidae

ТАХИСФЕКС ЛУЧИСТЫЙ

Tachysphex radiatus
(Gussakovskij, 1952)
Отряд Перепончатокрылые.
Hymenoptera
Семейство Роющие осы. Sphecidae

RADIANT TACHYSPHEX

Tachysphex radiatus
(Gussakovskij, 1952)
Hymenoptera order
Sphecidae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар худуди Тоҷикистон танҳо дар се маҳал—шаҳри Душанбе, Кондара ва Хушёрӣ ба қайд гирифта шудааст.

Муҳити сукунат

Дар нишебиҳои набототаш пастқади кӯҳсор, қитъаҳои офтобруяи наздики дарё ё чӯйбор сукунат мекунад.

Саршумор

Маълумоти аниқ мавҷуд нест.

Хусусиятҳои биологӣ

Таҳқиқ қарда нашудааст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Ба муҳити сукунат таъсир расонидани инсон, зимнан боиси камшумории говору мегардад.

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

На территории Таджикистана был отмечен только в трех местах—г. Душанбе, Кондара и Гушары.

Места обитания

Обитает на склонах гор, поросших низкой растительностью, солнечных участках близ рек и ручьев.

Численность

Точных сведений не имеется.

Особенности биологии

Не изучены.

Лимитирующие факторы

Нарушение местообитаний тахисфекса лучистого человеком явно приводит к снижению численности вида.

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Radiant Tachysphex has been found in three locations—Dushanbe, Kondara and Hushyori.

Habitat

It lives on the mountain slopes, in the areas of dwarf vegetation, and sunny areas close to rivers or streams.

Population

Exact information is not available.

Biological characteristics

It is not studied.

Limiting factors

Violation of habitat of Radiant Tachysphex by human being reduces definitely this species

Тадбирҳои ҳифз

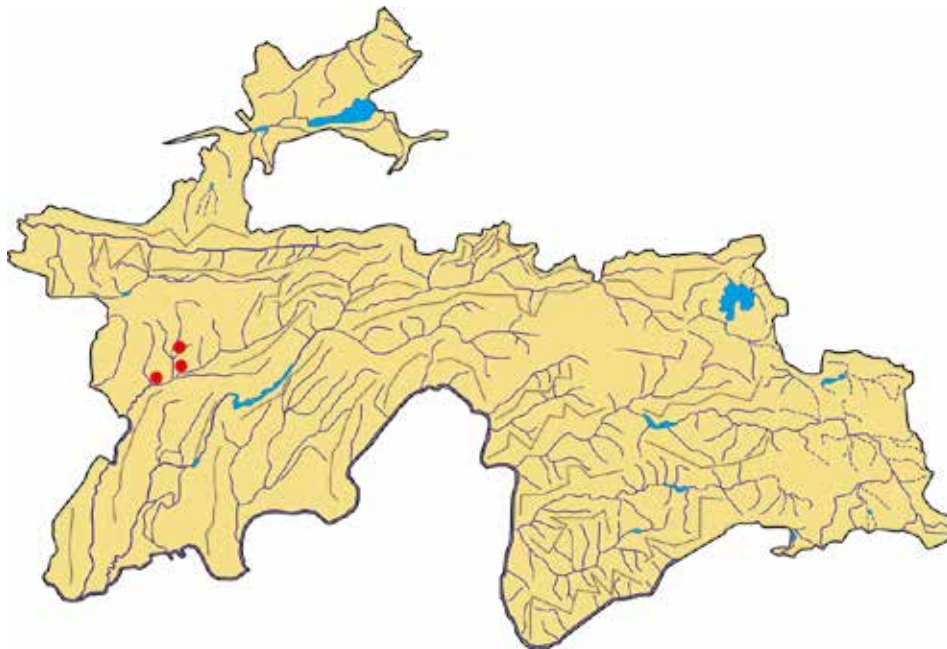
Мухити сукунати говоруи дурахшон аз чаронидани чорво ва поймол намудани одамон муҳофизат кардан лозим аст.

Меры охраны

Защита мест обитания тахисфекса лучистого от выпаса скота и вытаптывания человеком.

Conservation measures

The habitat of Radiant Tachysphex from livestock grazing and anthropogenic trampling down should be protected.

Сарчашмаи иттилоот:

Pulawski, 1971.

Источник информации:

Pulawski, 1971.

Source of information:

Pulawski, 1971.

САВОРАКИ АМАБИЛИС

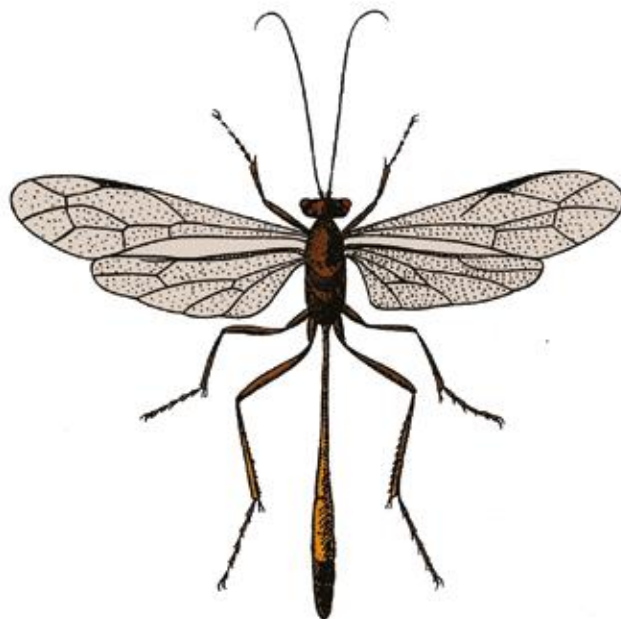
Barulyra ammabilis (Tosquinet, 1900)
Қатори Пардаболҳо. Нүменоптера
Оилаи Саворақҳои ҳақиқӣ.
Ichneumonidae

БАРИЛИПААМАБИЛИС

Barulyra ammabilis (Tosquinet, 1900)
Отряд Перепончатокрылые.
Нүменоптера
Семейство Наездники.
Ichneumonidae

**AMMABILIS
ICHNEUMON-FLY**

Barulyra ammabilis (Tosquinet, 1900)
Hymenoptera order
Ichneumonidae family

Мақоми ҳифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар водиҳои Вахш ва Ҳисор
вомехӯрад.

Мухити сукунат

Дар зироатҳои киштгардони
пахтаву юнучка вомехӯрад.
Сукунатгоҳи аввалияи саворақҳо
китъаҳои ноқорам, яъне муҳитҳои
ибтидоиест, ки дар он ҷо ҳомили
паразит ҳаёт ба сар мебарад.

Саршумор

Камшумор аст. Дар киштзоре, ки
бар зидди зараррасонҳо мутғасил
заҳрхимикат мепошанд, кирми
тирамоҳӣ, кирми ғӯза ва кирмҳои
дигар низ маҳв мешаванд.

Хусусиятҳои биологӣ

Саворақ дар бадани кирми
синни миёна ва синни калони
шاپалакҳои *Agrotis segetum*, *A.*
upsilon, *A. exclamationis* ва *Helipthis*
armigera якто тухм гузошта, осеб

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Встречается в Вахшской и
Гиссарской долинах.

Места обитания

Встречается на хлопково-
люцерновых полях севооборота.
Первичным биотопом наездников
являются неосвоенные участки, т.е.
первичные цианозы, где обитают
паразиты.

Численность

Малочисленный вид. На полях,
где проводится интенсивная
химическая обработка,
уничтожаются гусеницы озимой,
хлопковой и других совок.

Особенности биологии

Барилипа заражает гусениц средних
и старших возрастов совок: *Agrotis*
segetum, *A. upsilon*, *A. exclamationis*
и *Helipthis armigera*, откладывая
одно яйцо в теле хозяина.

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Ammabilis Ichneumon-Fly is found
in the Vakhsh and Hissor Valleys.

Habitat

It is observed on crops in cotton and
alfalfa crop rotations. The initial
habitats of ichneumon-flies are virgin
land areas where parasitic carriers are
found.

Population

It is a scanty species. In the fields
where intensive chemical treatment
is conducted, destroying winter
caterpillar, cotton and other cutworms.

Biological characteristics

Ammabilis ichneumon-Fly infects
caterpillars of middle-aged and older
cutworms: of *Agrotis segetum*, *A.*
upsilon, *A. exclamationis* and *Heliothis*
armigera, putting one egg in the body
of the host. Hatching larvae feed on
the host's body and its hemolymph.

мерасонад. Кирминае, ки аз тухм мебарояд, чисм ва ҳеҷолимфаи ҳомилро меҳӯрад. Марҳалаи инкишофи он 22–26 рӯз аст. 3–4 маротиба насл меорад. Кирминаи синни хурду калони саворак дар кирминаву зочаҳои ҳомил зимистон мегузаронад. Моҳи октябр ба ҳоби зимистона меравад ва баҳорон моҳи апрел парвоз мекунад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Дар натиҷаи бар зидди зараррасонҳои киштзор саросар пошидани захримикат саворакҳо хеле кам ва баъзан қариб нест мешаванд.

Тадбирҳои ҳифз

Дар натиҷаи истифодаи усули интегратсионии мубориза бар зидди зараррасонҳо хусусиятҳои экологии саворакхоро дар мубориза бар зидди ҳашароти зараррасон ба эътибор гирифтани зарур аст. Пеш аз ба манбаи зараррасонҳо пошидани захримикатҳо дараҷаи самарабахшии ҳашароти муфидро ҳатман ба ҳисоб бояд гирифт.

Отродившаяся личинка питается телом и гемолимфой хозяина. Цикл развития продолжается 22–26 дней. Размножается в 3–4 поколениях. Гусеница барилипы средних и старших возрастов зимует в стадии личинки в гусеницах и куколках хозяина. На зимовку уходит в октябре, а весенний вылет происходит в апреле.

Лимитирующие факторы

При сплошных химических обработках посевов против вредителей, численность барилипы резко сокращается, иногда сводится на нет.

Меры охраны

Целесообразно принять во внимание экологические особенности барилипы в системе интегрированной борьбы с вредителями. Перед химической обработкой очагов вредителей, необходимо учесть уровень эффективности энтомофагов.

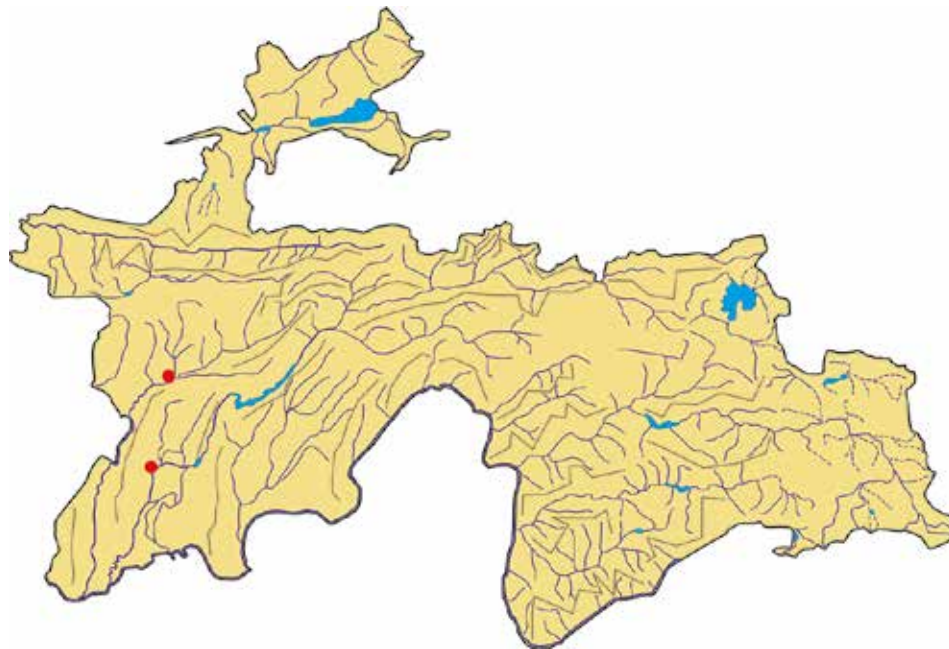
The life cycle lasts from 22 to 26 days. It propagates in 3–4 generations. Ammabilis Ichneumon–Fly larva of middle and older ages hibernates as larvae in the host caterpillars and pupae. Hibernation starts in October and spring flight occurs in April.

Limiting factors

Herbicide and insecticide application have damaged the population number to the point of near to eradication.

Conservation measures

It is advisable to take into account the Ammabilis Ichneumon–Fly’s ecological features in the system of integrated pest management. Before chemical treatment of the centers of pests, you need to take into account the level of entomophags efficiency.

Сарчашмаи иттилоот:

Мейер, 1935; Жуманов, 1976, 1978.

Источник информации:

Мейер, 1935; Жуманов, 1976, 1978.

Source of information:

Meyer, 1935; Zhumanov, 1976, 1978.

САВОРАКИ АЛБИГЕР

Ichneumon albiger (Wesmael, 1844)
Қатори Пардаболҳо. Нүменоптера
Оилаи Саворақҳои ҳақиқӣ.
Ichneumonidae

ИХНЕВМОН АЛБИГЕРА

Ichneumon albiger (Wesmael, 1844)
Отряд Перепончатокрылые.
Hymenoptera
Семейство Наездники.
Ichneumonidae

ALBIGER ICHNEUMON-FLY

Ichneumon albiger (Wesmael, 1844)
Hymenoptera order
Ichneumonidae family

Мақоми ҳифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар водии Ҳисор ва нишебиҳои ҷануби қаторкӯҳи Ҳисор дучор меояд.

Мухити сукунат

Дар юнучқазор ва дар шароити табиӣ бошад, дар анбӯҳи гиёҳҳои чатргул (минтақаи води ва кӯҳсор) зиндагӣ мекунад.

Хусусиятҳои биологӣ

Тамоман таҳқиқ нашудааст.

Саршумор

Дар ҳама мавзӯҳои паҳншавӣ ҳеле кам аст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Дар киштзор бар зидди зараррасонҳо саросар истифода бурдани моддаҳои захроқи кимиёвӣ боиси дар агробіотсенозоҳо кам шудани ин саворак мегардад. Сабабҳои камшумории саворакро дар шароити табиӣ муқаррар накардаанд.

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Встречается в Гиссарской долине и южных склонах Гиссарского хребта.

Места обитания

Обитает на люцерновых полях, а в естественных условиях среди зарослей зонтичных растений (в долиненной и горной зонах).

Особенности биологии

Совершенно не изучены.

Численность

Повсеместно очень низкая.

Лимитирующие факторы

Сплошные химические обработки полей против вредителей приводят к сокращению численности этого наездника в агробіоценозах. Причины малочисленности наездников в естественных условиях не установлены.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Albiger Ichneumon-Fly is found in Hissor Valley and southern slopes of Hissor mountain range.

Habitat

It lives in alfalfa fields and in natural environment among dense vegetation of umbellate plants (valley and mountain areas).

Biological characteristics

It is not completely studied.

Population

It is rare everywhere.

Limiting factors

Entire chemical treatment of fields against pests leads to downsizing of this Albiger Ichneumon-Fly in agrobіocenosis. The reasons for the small number of Albiger Ichneumon-Fly in natural environment have not been exposed.

Тадбирҳои ҳифз

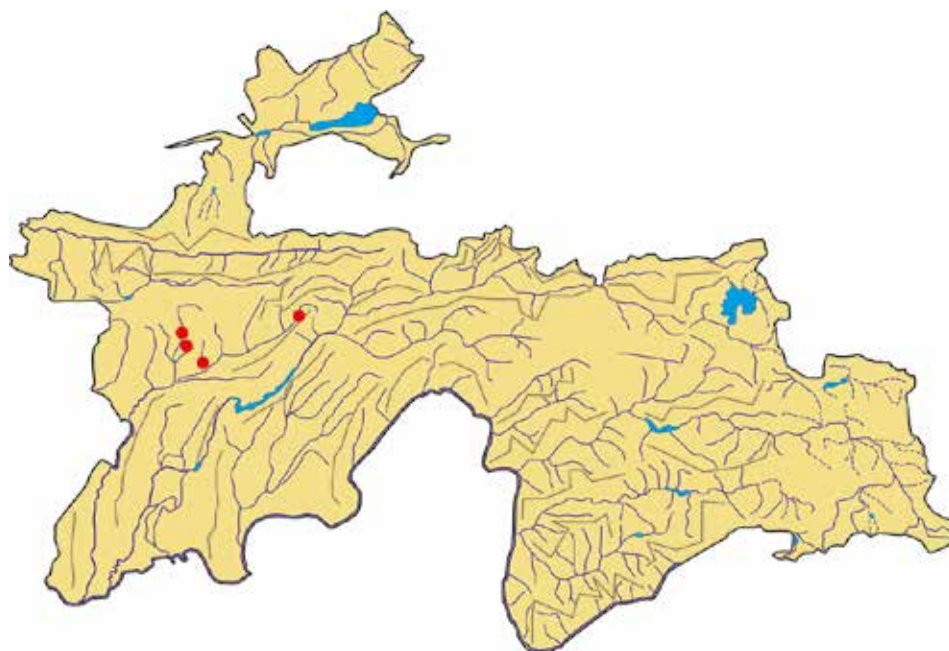
Дарачаи зараррасонии ҳашарот ва самарабахшии моддаҳои кимиёвиро ба назар гирифта, кам кардани ҳаҷм ва муҳлати ба киштзор пошидани онҳоро ба танзим даровардан зарур аст. Худдорӣ намудан аз истифодаи захрхимикатҳо ба афзудани шумораи ин савораки паразит мусоидат мекунад.

Меро охрани

С уаेत орога вредоносности вредителей и уровня эффективности химических средств, необходимо регулирование сокращения объема и кратность химических обработок полей. Воздержание от использования ядохимикатов будет способствовать увеличению численности этого наездника.

Conservation measures

Taking into account the threshold level of pests and severity of chemicals performance, regulation of reduce the amount of and the multiplicity of chemical treatments of fields should be carried out.

Сарчашмаи иттилоот:
Мейер, 1935.

Источники информации:
Мейер, 1935.

Source of information:
Meyer, 1935.

САВОРАКИ САРСИТОРИУС

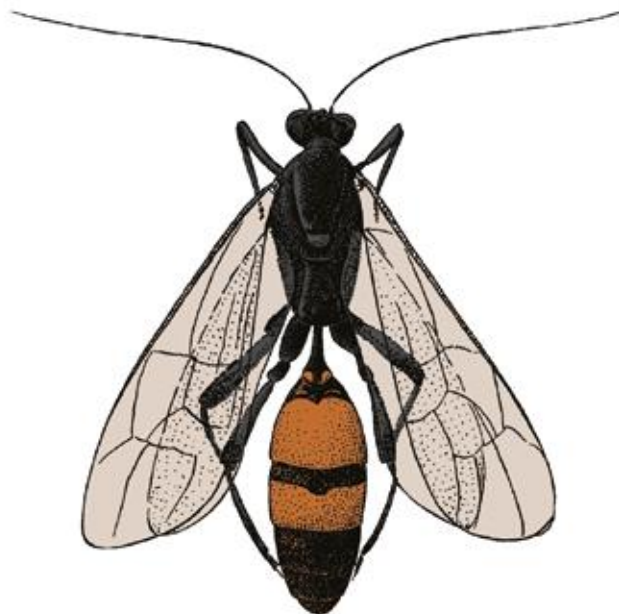
Ichneumon sarcitorius L.
Қатори Пардаболҳо. *Hymenoptera*
Оилаи Саворақҳои ҳақиқӣ.
Ichneumonidae

ИХНЕВМОН САРСИТОРИУС

Ichneumon sarcitorius L.
Отряд Перепончатокрылые.
Hymenoptera
Семейство Наездники.
Ichneumonidae

SARCITORIUS ICHNEUMON-FLY

Ichneumon sarcitorius L.
Hymenoptera order
Ichneumonidae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар водихои Ҳисору Вахш ва нишебиҳои шимолу ҷануби қаторкӯҳҳои Ҳисору Пётри I волеҳӯрад.

Мухити сукунат

Ҷамчун паразити бисёр пулакчаболҳо дар агробиотсенозҳои гуногун, соҳили дарёҳо ва минтақаи бешазори кӯҳӣ (то баландии 2200 метр аз сатҳи баҳр) зиндагӣ мекунад.

Саршумор

Ба гурӯҳи камшумори паразити пулакчаболҳо тааллуқ дорад. Дар пахтазор, юнҷақзор ва зироатҳои дигар 0,1–0,2%–и кирмаки парвонаи тирамоҳӣ аз ин саворак осеб мебинад.

Хусусиятҳои биологӣ

Паразити дохилии *Hydroecia leucographa*, *Diloba coeruleocephala*, *Porthetria dispar* аст. Асосан дар

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Встречается по Гиссарской и Вахшской долинам и на северных и южных склонах хребтов Гиссарского и Петра Первого.

Места обитания

Как паразит многих видов чешуекрылых, живет в различных агробиотсенозах, по долинам рек и лесном поясе гор (до высоты 2200 м. над ур. м).

Численность

Относится к группе малочисленных паразитов чешуекрылых. Зараженность гусениц озимой совки от этого наездника на хлопковых, люцерновых и др. культурах колеблется в пределах 0,1–0,2%.

Особенности биологии

Он эндопаразит *Hydroecia leucographa*, *Diloba coeruleocephala*, *Porthetria dispar*. В основном заражает гусениц старших возрастов. В одну гусеницу откладывает одно

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Sarcitorius Ichneumon-fly is found in the Hissor and Vakhsh Valleys and the southern slopes of the Hissor and Peter I mountain ranges.

Habitat

As many species of lepidopterous parasite it lives in different agroecosystems, river valleys and mountain forest zone (up to an altitude of 2200 meters above sea level).

Population

It refers to a group of limited lepidopterous parasites. Infestation of cutworms from *Sarcitorius Ichneumon-Fly* in cotton, alfalfa and other crops ranges from 0.1 to 0.2%.

Biological characteristics

Sarcitorius Ichneumon-Fly is entozoon of *Hydroecia leucographa*, *Diloba coeruleocephala*, *Porthetria dispar*. Mainly it infects caterpillars of older ages. One egg is laid to

кирмҳои синни калон паразити мекунад. Дар бадани ҳар кирм як тухм мегузарад. Савораки болиғ танҳо аз зочаи ҳомил (соҳиб) парвоз мекунад. Давраи пурраи афзоиши паразит 22–46 рӯз аст. Дар Тоҷикистон 3–4 маротиба насл меорад. Парвози баҳории саворак аз миёнаҳои апрел оғоз шуда, то нимаи аввали май давом мекунад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Дар киштзор бар зидди зараррасонҳо истифодаи зиёди моддаҳои кимиёвӣ боиси камшумории саворакҳо мешавад.

Тадбирҳои хифз

Омузиши муфассали хусусиятҳои биологии савораки сарситориус бо мақсади муқаррар намудани усулҳои истифодаи ғуруҳҳои табиӣ онҳо бар зидди ҳашароти зараррасони зироати кишоварзӣ имкон медиҳад, ки ин саворакҳо дар агросеносҳои афзун гарданд. Ба таври сунӣ афзудану дар соҳаи муборизаи биологӣ истифода бурдани ин савораки паразит мувофиқи мақсад аст.

яйцо. Взрослый наездник вылетает исключительно из куколки хозяина. Весь цикл развития паразита протекает в течение 22–46 дней. В Таджикистане размножается в 3–4 поколениях. Весенний вылет наездника начинается с середины апреля и длится до первой половины мая.

Лимитирующие факторы

Чрезмерные химические обработки полей против вредителей приводят к сокращению численности наездников.

Меры охраны

Подробное изучение особенности биологии ихневмона сарситориуса с целью установления методов использования естественных его популяций в борьбе с вредителями сельскохозяйственных культур будет содействовать увеличению накопления наездников в агробиоценозах. Искусственное разведение и использование наездника паразита в биологическом методе борьбы считается целесообразным.

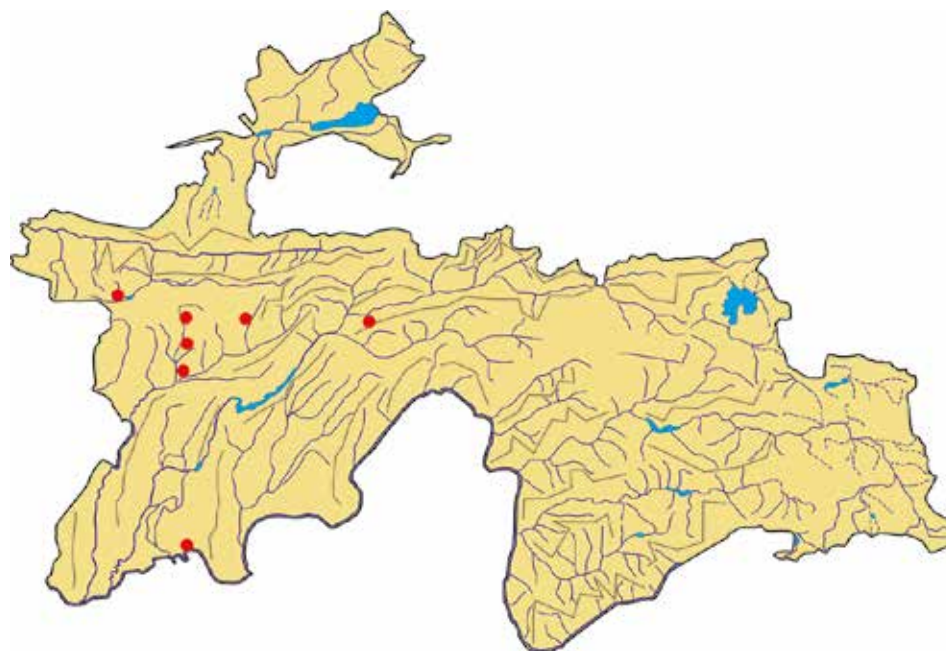
one caterpillar. Adult Sarcitorius Ichneumon–Fly departs entirely from the host pupae. The entire development cycle of parasite is going on within 22–46 days. In Tajikistan it reproduces 3–4 generations. Spring Sarcitorius Ichneumon–Fly flight begins in mid–April and lasts until the first half of May.

Limiting factors

The application of numerous weed and pest–killer chemicals in arable land areas leads to a reduced population number of Sarsitorius Ichneumon–Flies.

Conservation measures

A detailed study of Sarcitorius Ichneumon–Fly biological characteristics in order to establish the use of natural methods of its population in the fight against pests of agricultural crops will contribute to an increase in the accumulation of Sarcitorius Ichneumon–Flies in agrobiocenosis. Artificial breeding and the use of the parasite ichneumon in biological control, is fit for purpose.

Сарчашмаи иттилоот:

Малявин, 1971; Жуманов, 1978.

Источник информации:

Малявин, 1971; Жуманов, 1978.

Source of information:

Maljavin, 1971; Zhumanov, 1978.

САВОРАКИ ВЕЛОКС

Diadegma velox Holmg
Қатори Пардаболҳо. Нүменоптера
Оилаи Саворақҳои ҳақиқӣ.
Ichneumonidae

ДИАДЕГМА ВЕЛОКС

Diadegma velox Holmg
Отряд Перепончатокрылые.
Нүменоптера
Семейство Наездники.
Ichneumonidae

**VELOX
ICHNEUMON-FLY**

Diadegma velox Holmg
Hymenoptera order
Ichneumonidae family

Мақоми ҳифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар водиҳои Вахш ва Ҳисор
вомехӯрад. Онро дар кӯҳҳо пайдо
накардаанд.

Мухити сукунат

Дар пахтазор, юнучқазор ва зироати
дигар зиндагӣ мекунад. Ба киштзор
аз замани бекорхобида мегузарад.

Саршумор

Маълумоти саҳеҳ нест. Маълум
шудааст, ки дар давраҳои гуногуни
тобистон дар зироатҳои гуногун 0,1–
0,3%и кирми парвонаи тирамоҳӣ аз
ин саворак осеб мебинад.

Ҳусусиятҳои биологӣ

Кам таҳқиқ шудааст. Тухмашро дар
бадани кирми даҳаи хурд ва миёна
мегузарад. Кирмина инкишофи
хурдо то пиллапечии ҳомил ба
охир мерасонад ва дар давраи
даҳаи калон дар пилла зимистон

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Встречается в Гиссарской и
Вахшской долинах. В горах не
отмечен.

Места обитания

Обитает на посевах хлопчатника,
люцерны и других культур. На
посевы проникает из залеженных
земель.

Численность

Точных сведений нет. Известно,
что в различные летние периоды
на разных культурах зараженность
гусениц озимой совки этим
паразитом колеблется в пределах
0,1– 0,3%.

Особенности биологии

Изучены слабо. Яйцо откладывает
в тело гусениц младших и средних
возрастов. Личинки заканчивают
свое развитие до окукливания хозяина,
зимует в стадии личинки старшего

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Velox Ichneumon–Fly is found in the
Vakhsh and Hissor Valleys. It is not
found in the mountains.

Habitat

It lives in cotton, alfalfa and other
crop fields. It penetrates on crops from
undeveloped plots

Population

Exact information is not available. It is
known that in various summer seasons
at different cultures turnip moth larvae
infestation with this parasite in the
range is from 0.1 to 0.3%

Biological characteristics

It exposed to low level research
studies. It nests eggs in the body
of young and middle-aged larvae.
Larvae finish its development during
the carrier’s cocoon spinning, and
during long periods of hibernation.
They start to wing in April.

мегузаронад. Баҳорон моҳи апрел парвоз мекунад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Ҳангоми бар зидди зараррасонҳо истифода намудани захрхимикат саршумори савораки паразит ба ҳадди нестӣ мерасад.

Тадбирҳои хифз

Дараҷаи зараррасонии парвонаи тирамоҳиро ба ҳисоб гирифта, маҳдуд намудани истифодаи ҳаҷм ва миқдори моддаҳои кимиёии ба пахтазор ва зироати дигар пошидашаванда зарур аст. Биологияи ин саворакро пура омӯхта, бо роҳи сунӣ афзун карда, дар муборизаи биологӣ истифода бурдан лозим аст.

возраста в коконе. Весенний вылет происходит в апреле.

Лимитирующие факторы

При химических обработках полей против вредителей численность наездника сводится на нет.

Меры охраны

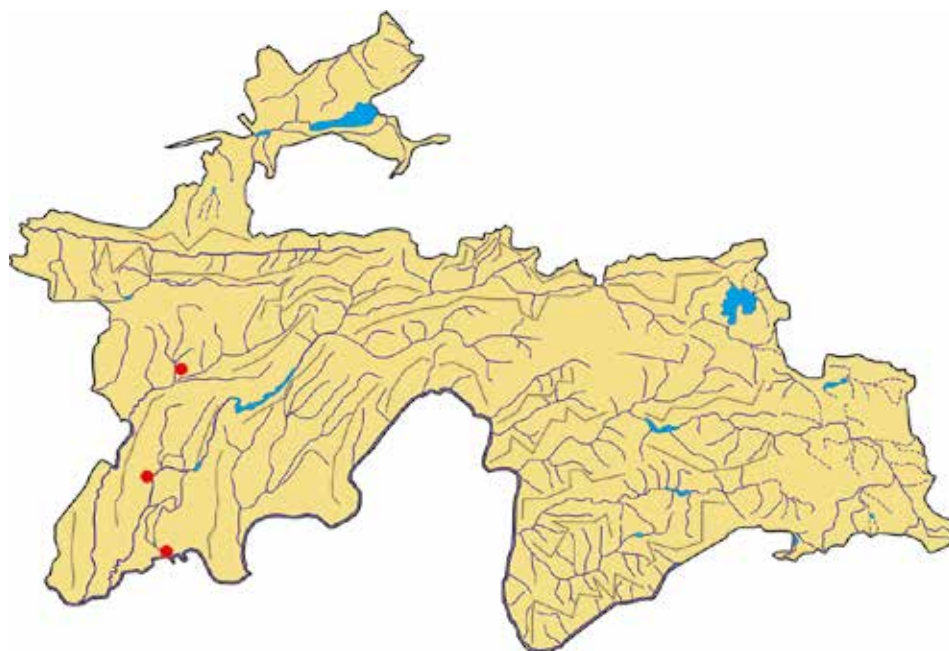
Необходимо сокращение объема и кратности химических обработок хлопковых и других культур с учетом порога вредоносности озимой совки. Необходимы углубленные исследования биологии этого наездника, увеличение искусственного разведения, использование в биологическом методе борьбы.

Limiting factors

When chemical treatments of fields against pests' number of Velox Ichneumon–Fly is reduced to zero.

Conservation measures

It is necessary to reduce the volume and frequency of chemical treatments of cotton and other crops in view of the threshold of harmfulness of turnip moth. There is a need to deepen the study of the biology of the Velox Ichneumon–Fly, the increase its artificial breeding, and use it in biological method of pest control.

Сарчашмаи иттилоот:

Малявин, 1971; Жуманов, 1978.

Источник информации:

Малявин, 1971; Жуманов, 1978.

Source of information:

Maljavin, 1971; Zhumanov, 1978.

САВОРАКИ МУЙЛАБСИЁХ

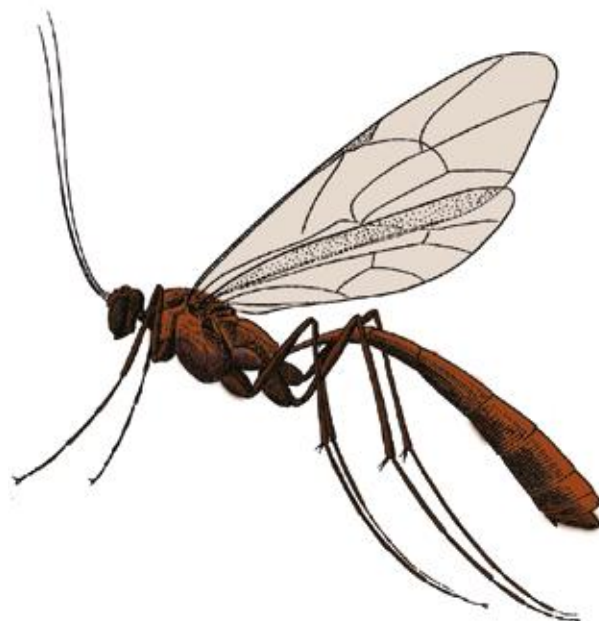
Netelia fuscicornis Holmg.
Қатори Пардаболҳо. *Hymenoptera*
Оилаи Саворақҳои ҳақиқӣ.
Ichneumonidae

НЕТЕЛИЯ БУРОУСАЯ

Netelia fuscicornis Holmg.
Отряд Перепончатокрылые.
Hymenoptera
Семейство Наездники.
Ichneumonidae

BLACK-MOUSTACHED ICHNEUMON-FLY

Netelia fuscicornis Holmg.
Hymenoptera order
Ichneumonidae family

Мақоми ҳифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар водии Вахш, нишебихои чанубӣ ва шимоли қаторкӯҳи Ҳисор ва Бадахшон паҳн шудааст.

Муҳити сукунат

Сокини биёбон, водӣ ва ноҳияҳои баландкӯҳ аст.

Саршумор

Дар биотсенозҳои табиӣ камшумор аст.

Хусусиятҳои биологӣ

Савораки мӯйлабсиёҳ паразити берунии парвонаҳои *Agrotis segetum* Schiff, *Heliothis armigera*, *Agrotis ypsilon* буда, кирми даҳаи калонро нобуд мекунад. Ба бадани ҳар кирм 1–5–то тухм мегузорад. Инкишофи тухм 3–7 рӯз аст. Кирмина 8–10 рӯз инкишоф ёфта, дар бадани кирми мурдаистода пиллаи сиёҳ мегузорад. Савораки болиғ баъди 12 рӯзи танидани пилла парвоз мекунад. Марҳалаи пурраи инкишофи ин саворак 25–30 рӯз аст. Дар рӯзҳои

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Распространение охватывает Вахшскую долину, южные и северные склоны Гиссарского хребта и Бадахшан.

Места обитания

Обитает в пустынных, долинных и высокогорных районах.

Численность

Численность в естественных биоценозах низка.

Особенности биологии

Эктопаразит совок: *Agrotis segetum* Schiff, *Heliothis armigera*, *Agrotis ypsilon* заражает гусениц старших возрастов. Откладывает 1–5 яиц на одну гусеницу. Развитие яйца длится 3–7 дней. Личинка развивается в течение 8–10 дней и образует плотный, черного цвета кокон в колыбельке погибающей гусеницы. Имаго наездника вылетает через 12 дней после

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Black-Moustached Ichneumon-Fly is spread across the Vakhsh Valley, the southern and northern slopes of the Hissor mountain ranges and Badakhshan area.

Habitat

It is observed in desert, valley, and highland zones.

Population

The number is low in natural biocenoses.

Biological characteristics

It is ectoparasite of the following cutworms: *Agrotis segetum* Schiff, *Heliothis armigera*, *Agrotis ypsilon* and it infects caterpillars of older ages. It lays 1–5 eggs on one caterpillar. Development of an egg lasts for 3–7 days. The larva develops within 8–10 days and forms a dense, black cocoon in the crib of dying caterpillar. Imago of Black-Moustached Ichneumon-Fly

гарми сол 3–4 маротиба насл меорад. Дар давраи даҳаи калони кирминагиаш дар пиллаи парвонае, ки дар чуқурии 5–10 см гӯр карда шудааст, зимистон мегузаронад. Баҳорон аз охири март сар карда, 10–15 рӯз пеш аз парвонаи кирми тирамоҳӣ парвоз мекунад. Кирми зимистонаву баҳории парвонаи тирамоҳӣ назар ба кирми наслҳои минбаъда аз саворак зиёд осеб мебинад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Дарачаи зарарнокии парвона ва самарабахшии ҳашароти муфидро ба ҳисоб нагирифта истифода бурдани захримикатҳо боиси маҳдуд гардани савораки мӯйлабсиёҳ мегардад. Дар баъзе мавридҳо саворакҳо пурра маҳв мегарданд.

Тадбирҳои хифз

Ба манбаи зараррасонҳо пошидани захримикатҳо манъ кардан зарур аст. Усулҳои сунъии зиёд кардани саворакҳоро муқаррар карда бар зидди кирми тирамоҳӣ дар киштзор сар додан лозим аст.

сплетения кокона. Весь цикл развития наездника завершается за 25–30 дней. В теплое время года размножается в 3–4 поколениях. Зимует в стадии личинки старшего возраста в коконах совок, зарытых в почве на глубине 5–10 см. Весенний лёт начинается с конца марта, на 10–15 дней раньше бабочек озимой совки. Зимне–весенние гусеницы озимой совки заражаются в большей степени, чем гусеницы последующих поколений.

Лимитирующие факторы

Химическая обработка без учета порога вредности совок и уровня эффективности энтомофагов приводит к резкому сокращению численности нетелии буровой. В некоторых случаях наездники полностью уничтожаются.

Меры охраны

Необходим запрет химической обработки очагов вредителей. Необходима разработка методики искусственного разведения наездников и выпуска на посевах для борьбы с совками.

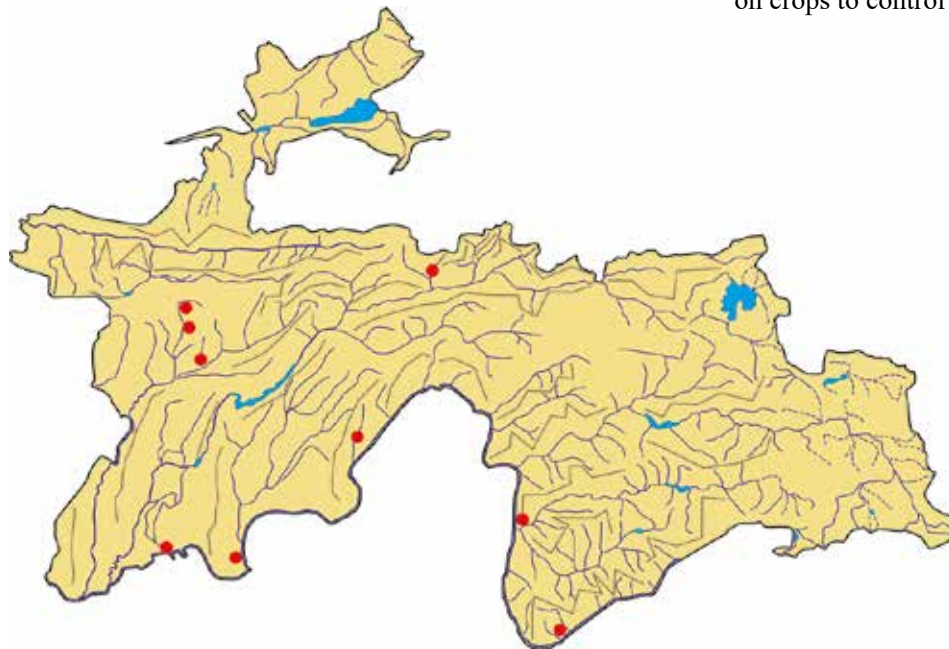
starts to fly after 12 days of the plexus of cocoon. The whole cycle of the ichneumon development is completed in 25–30 days. During the warm months, it reproduces 3–4 generations. It hibernates as larvae of older ages in cocoons shovel, buried in the soil at a depth of 5–10 cm. The spring flight begins with the end of March, for 10–15 days before butterflies of winter cutworm moths. Winter–spring caterpillars are infected to a greater extent than future caterpillar generations.

Limiting factors

Chemical treatment without taking into account the threshold of harmfulness of scoops and the level of effectiveness of entomophages leads to a sharp reduction in the number of Black-Moustached Ichneumon-Fly. In some cases, riders are completely destroyed.

Conservation measures

Chemical treatment of the foci of of pests should be prohibited. It is necessary to develop methods of artificial breeding and release of Black-Moustached Ichneumon-Fly on crops to control cutworms.

Сарчашмаи иттилоот:

Каменкова, 1968; Малявин, 1971; Толканец, 1976; Жуманов, 1978;

Источник информации:

Каменкова, 1968; Малявин, 1971; Толканец, 1976; Жуманов, 1978;

Source of information:

Kamenkova, 1968; Maljavin, 1971; Tolkanetz, 1976; Zhumanov, 1978;

**САВОРАКИ
БИТСИНГУЛАТА**

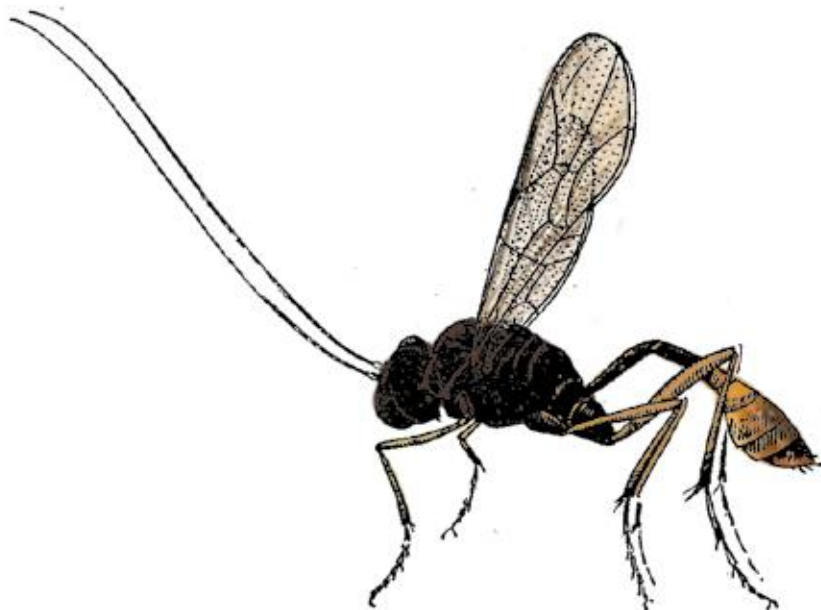
Phobocampe bicingulata
(Grovenhorst, 1829)
Қатори Пардаболҳо. *Hymenoptera*
Оилаи Саворақҳои ҳақиқӣ.
Ichneumonidae

**ФОБОКАМПЕ
БИЦИНГУЛАТА**

Phobocampe bicingulata
(Grovenhorst, 1829)
Отряд Перепончатокрылые.
Hymenoptera
Семейство Наездники.
Ichneumonidae

**BICINGULATA
ICHNEUMON-FLY**

Phobocampe bicingulata
(Grovenhorst, 1829)
Hymenoptera order
Ichneumonidae family

Мақоми ҳифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар нишебиҳои ҷануби қаторкӯҳи Ҳисор маскан гирифтааст.

Мухити сукунат

Дар минтақаи бешазори кӯҳӣ, ки дарахтони мевадиханда, алаҳусус себ мерӯянд, зиндагӣ мекунад.

Саршумор

Маълумоти аниқ вучуд надорад. Танҳо яқинд фарди онро дарёфт кардаанд.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар куя себ-*Hyponomeuta malinellus* Zell паразитӣ мекунад. Маълумоти дигар нест. Новобаста аз сершумории куя себ шумораи саворак кам мондааст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Азбаски экологияи ин саворак дар шароити Тоҷикистон

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Населяет южные склоны Гиссарского хребта.

Места обитания

Живет в лесном поясе гор, где произрастают фруктовые деревья, главным образом яблони.

Численность

Точных сведений нет. Обнаружены всего несколько особей.

Особенности биологии

Паразитирует на яблонево́й моли-*Hyponomeuta malinellus* Zell. Других сведений нет. Несмотря на широкое распространение яблонево́й моли, численность наездника небольшая.

Лимитирующие факторы

Из-за неизученности экологии наездника в условиях Таджикистана, причины редкости вида не установлены.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Bicingulata Ichneumon-Fly is found on the southern slopes of the Hissor mountain range.

Habitat

It lives in the southern slopes of Hissor mountain range.

Population

Exact information is not available. It is rare.

Biological characteristics

It parasitizes in the apple moth-*Hyponomeuta malinellus* Zell. No other information is available. Despite a wide population of apple moth, the population numbers of Bicingulata Ichneumon-Fly remained low.

Limiting factors

Since this Ichneumon-Fly's ecology hasn't been exposed to research studies in Tajikistan's conditions, the reasons for its low numbers are unclear.

тахқиқ нагардидааст, сабабҳои камшумории он номаълуманд.

Тадбирҳои хифз

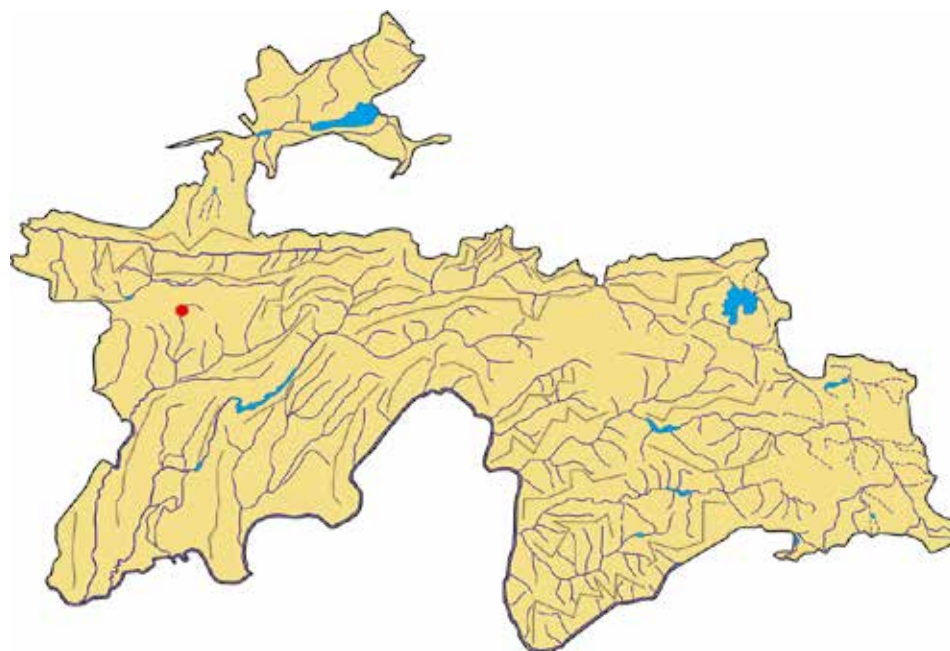
паҳншавӣ ва биологияи саворакро омӯхта, дар асоси он усулҳои бо роҳи сунӣ афзун карданаширо коркард намудан зарур аст.

Меры охраны

Необходимо изучение биологии наездника и на ее основе разработать методику искусственного разведения.

Conservation measures

It is necessary to investigate the biology of Bicingulata Ichneumon–Fly and on its basis to develop an artificial breeding program.

Сарчашмаи иттилоот:
Малявин, 1971.

Источник информации:
Малявин, 1971.

Source of information:
Maljavin, 1971.

ЧИР–ЧИРАКИ ПАВЛОВСКИЙ

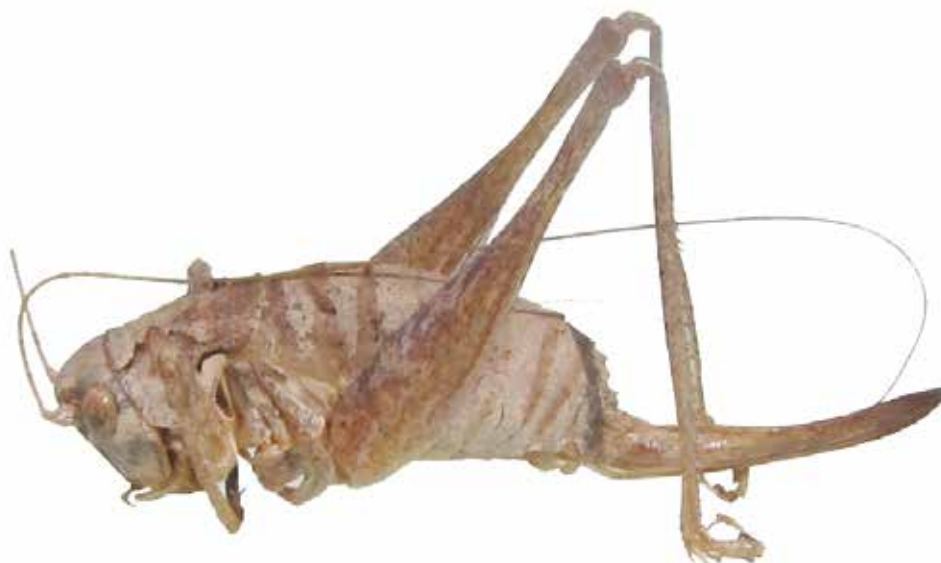
Tadzhikia pavlovskii (Mistshenko, 1952)
Қатори Ростқанотҳо. Orthoptera
Оилаи Чир–чиракҳои ҳақиқӣ.
Tettigoniidae

СВЕРЧОК ПАВЛОВСКОГО

Tadzhikia pavlovskii (Mistshenko, 1952)
Отряд Прямокрылые. Orthoptera
Семейство Настоящие сверчки.
Tettigoniidae

PAVLOVSKII CRICKET

Tadzhikia pavlovskii (Mistshenko, 1952)
Orthoptera order
Tettigoniidae family

Мақоми ҳифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Намуди эндемикии Тоҷикистон аст. Дар ҳудуди қаторкӯҳҳои Ҳисор ва Қаротегин дучор меояд. Аз рӯи 4 малаҳаки нарина ва 3 малаҳаки модина, ки аз Кондара ёфт шудааст, тавсиф гардидааст. Дар нишебиҳои қисми ғарби қаторкӯҳҳои Қаротегин зернамуди *Tadzhikia pavlovskii ornata* дучор меояд. Оид ба мавҷудияти он дар дигар минтақаҳои кӯҳӣ маълумот нест.

Муҳити сукунат

Дар баландҳои 1100–2000 метр аз сатҳи баҳр дучор меояд. Дар нишебиҳои серсангу регзори кӯҳҳо, ки бо буттаву дарахтон ва гиёҳҳои хӯшадори гуногун фаро гирифта шудаанд, сукунат мекунад.

Саршумор

Аҳён–аҳён воমেҳӯрад. Танҳо 4 нарина, 3 модина ва 2 наринаву 1 модинаи зернамуди он дар коллексияи Институти зоологияи Академияи илмҳои Россия

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Является эндемичным видом Таджикистана. Встречается в горных хребтах Гиссара и Каратегина. Описание дается по 4 сверчкам–мужской особи и 3 сверчкам женской особи, обнаруженным в Кондаре. На склонах западной части Каратегинского горного хребта встречается подвид *Tadzhikia pavlovskii ornata*. Относительно его существования в других горных районах сведений нет.

Места обитания

Встречается на высотах 1100–2000 м. над ур. м. Обитает на каменистых и песчаных склонах, покрытых кустарниками, деревьями и различными злаковыми растениями.

Численность

Встречается крайне редко. Только 4 самца, 3 самки и 2 самки и 1 самка его подвида хранятся в коллекции

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Pavlovskii Cricket is endemic in Tajikistan. It is found in the territory of the Hissor and Qarotegin mountain ranges. Description is given on 4 male crickets and 3 female crickets found in Kondara. The Pavlovskii Cricket subspecies is found on the western slopes of the Qarotegin mountain ranges. No information is available about its existence in other mountain areas.

Habitat

It is found at the altitudes of 1100–2000 meters above sea level. It lives on stony and rocky mountain slopes covered with shrubs, trees and cereals.

Population

It is found very rare. Only 4 males, 3 females and 2 males, 1 female of its subspecies are stored in the collections of the Institute of Zoology

(ш. Санкт–Петербург) ва чанд фарди дигар дар коллексияи Институти систематика ва экологияи ҳайвоноти Шӯъбаи сибирии Академики илмҳои Россия (ш. Новосибирск) маҳфуз дошта шудааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Аввалин фардҳои болиғи он даҳаи дуоми моҳи июл пайдо шуда, то охири сентябр ба назар мерасанд. Гизои онҳо маълум нест. Хусусиятҳои биологӣ он таҳқиқ карда нашудааст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Ба заминҳои қорам табдил додани нишебии кӯҳҳо ва бетартиб чаронидани чорво боиси аз байн рафтани чир–чираки Павловский мегардад.

Тадбирҳои ҳифз

Дар муҳити сукувати чир–чираки Павловский ба тартиб даровардани чаронидани чорво зарур аст. Нишебҳои кӯҳие, ки ин намуд ба кайд гирифта шудааст бояд таҳти муҳофизат қарор дода шавад.

Институти зоология Академии наук Российской Федерации (г. Санкт–Петербург) и несколько других особей хранятся в коллекции Институти систематика и экологии животных Сибирского отделения Академии наук Российской Федерации (г. Новосибирск).

Особенности биологии

Его первые зрелые особи появляются во второй декаде июля и их можно увидеть до конца сентября. Их питание неизвестно. Их биологические особенности не изучены.

Лимитирующие факторы

Преобразование горных склонов в пахотные земли и беспорядочный выпас скота становится причиной исчезновения сверчков Павловского.

Меры охраны

Следует привести в порядок выпас скота в местах обитания сверчка Павловского. Необходимо взять под охрану склоны гор, где обитает данный вид.

of the Russian Academy of Sciences (Saint–Petersburg) and a few other animals kept in the collection of the Institute of Animal Systematics and Ecology of Siberian Branch of the Russian Academy of Sciences (Novosibirsk city).

Biological characteristics

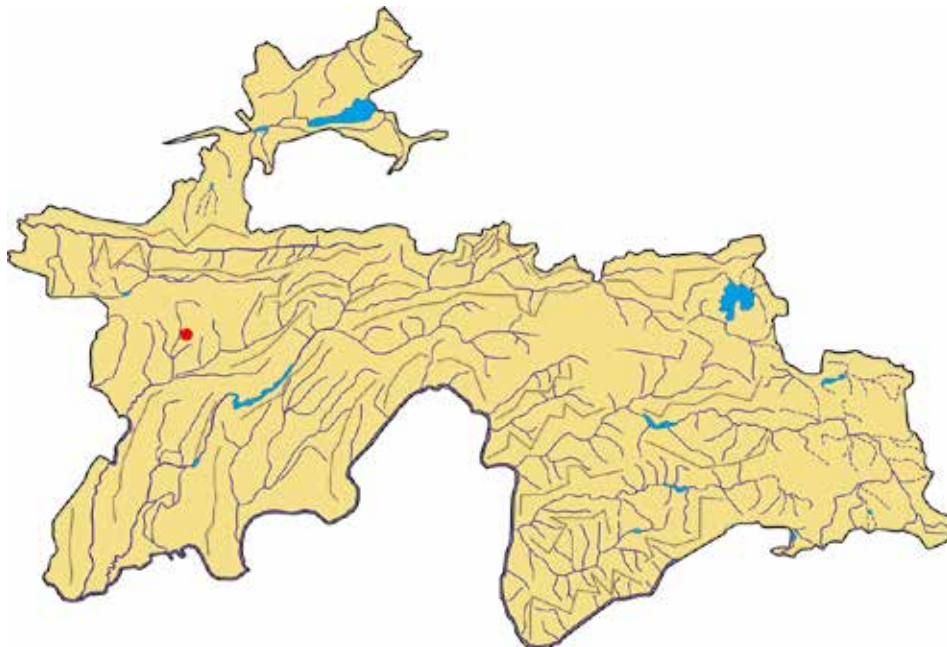
The first mature individuals emerge during the second decade of July and are observed until late September. Their food source is not specified. Its biological characteristics have not been exposed to research.

Limiting factors

Turning mountain slopes into arable lands and the unregulated grazing of livestock have resulted in the near extermination of the Pavlovskii Cricket.

Conservation measures

It is necessary to put in order the livestock grazing near Pavlovskii Cricket habitat. It is necessary to take the mountain slopes, where this species lives under protection.

Сарчашмаи иттилоот:

Мищенко, 1952;
<http://orthoptera.speciesfile.org>

Источник информации:

Мищенко, 1952;
<http://orthoptera.speciesfile.org>

Source of information:

Mistshenko, 1952;
<http://orthoptera.speciesfile.org>

ЧИР-ЧИРАКИ СИЁҶАНОТ

Ceraeocercus fuscipennis
(Uvarov, 1910)

Қатори Ростқанотҳо. Orthoptera
Оилаи Чир-чиракҳои ҳақиқӣ.
Tettigoniidae

ЧЕРНОКРЫЛЫЙ СВЕРЧОК

Ceraeocercus fuscipennis
(Uvarov, 1910)

Отряд Прямокрылые. Orthoptera
Семейство Настоящие сверчки.
Tettigoniidae

BLACK-WINGED CRICKET

Ceraeocercus fuscipennis
(Uvarov, 1910)

Orthoptera order
Tettigoniidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавай қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Эндемики Осиёи Марказӣ мебошад. Дар шакли популятсияҳои алоҳидаи хурд дар 8 қаторкӯҳ—Муғул, Туянтағ, Оқтов, Ҳисор, Қаротегин, Дарвоз, Ванҷ, Язғулом паҳн гардидааст.

Мухити сукунат

Дар қаторкӯҳҳои Ҳисору Дарвоз асосан дар чангалзори сирак ва сералаф, дар Бадахшон бошад дар биёбонҳои шибобзор сукунат мекунад. Дар баландии 800–2600 метр аз сатҳи баҳр воমেҳӯрад.

Саршумор

Дар ҳамаи мухити паҳншавии худ аҳён—аҳён дучор меояд. Дар нишебиҳои шимоли қисми марказии қаторкӯҳи Язғулом (баландии 2500 метр аз сатҳи баҳр) популятсияи хурди он (4 фард дар як соат) ба кайд гирифта шудааст. Оид ба вучуд доштани популятсияи он дар кӯҳи

Статус

Вид, ноҷояшаванда аз таҳдиди аз ҳаёт нобаргарданӣ. EN.

Распространение

Является эндемичным видом Центральной Азии. Данный вид распространен в виде отдельных, небольших популяций в 8 горных хребтах—Моголтау, Туянтаге, Актаве, Гиссаре, Каратегине, Дарвазе, Вандже и Язгуляме.

Места обитания

Обитает в горных хребтах Гиссара и Дарваза, в особенности в редких и покрытых густой травой лесах, в Бадахшане, в пустынях, где произрастает полынь. Встречается на высоте 800–2600 м. над ур. м.

Численность

Встречается крайне редко во всех местах распространения. На северных склонах центральной части горных хребтов Язгуляма (на высоте 2500 м. над ур. м) была отмечена их маленькая популяция (4 особи в течение одного

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Black-Winged Cricket is endemic to Central Asia. In the form of small separate populations, it is spread across eight mountain ranges—Mughultau, Tuyuntagh, Oqtov, Hissor, Qarotegin, Darvoz, Vanj, Yazghulom.

Habitat

It lives in sparse herbaceous forests in the Hissor and Darvoz mountain ranges. It is also found in the sagebrush deserts of Badakhshan. In addition, it is found at altitudes of 800–2600 meters above sea level.

Population

It occurs rarely in all places of its distribution. On the northern slopes of the central mountain ranges of Yazghulom (at an altitude of 2500 meters above sea level) their small population has been noted (4 individuals) for one hour. There is also

Муғул низ маълумот ҳаст. Онро аҳён–аҳён дар мамнуъгоҳи «Ромит» ва Кондара низ пайдо кардаанд.

Хусусиятҳои биологӣ

Тобистону тирамоҳ ғаёлол аст. Дар Тоҷикистони Ҷанубӣ аввали фардҳои болиғи он аз аввали моҳи июн то миёнаҳои октябр пайдо мешаванд. Зернамуди он (*Ceraeocercus fuscipennis hindukushanus*) дар нишебҳои ксерофитии ҷангалзори сирак ва биёбонҳои шибобзор сукунат мекунад. Ғизои чир–чирак ва кирминаҳои он гулбарги настанан ва барги юған мебошад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Ба биёбон табдил ёфтани муҳити сукунати малаҳак ва бенизом чаронидани чорво боиси аз байн рафтани ин намуд мегардад.

Тадбирҳои ҳифз

Дар маҳалҳои сукунати чир–чирак ба низом даровардани чаронидани чорво, ҳифз кардани мавзёҳои ки популятсияи ин намуд ба қайд гирифта шудааст, зарур аст.

ИмеетсЯ также сведение относительно существования популяции данного вида сверчка в горах Моголтау. Его также можно редко увидеть в заповеднике «Рамит» и Кондаре.

Особенности биологии

Является активным летом и осенью. В Южном Таджикистане первые зрелые особи появляются с начала июня до середины октября. Его подвид (*Ceraeocercus fuscipennis hindukushanus*) обитает на ксерофитовых склонах редких лесов и полынерастущих пустынях. Сверчок и его личинки питаются лепестками шиповника и листьями югана.

Лимитирующие факторы

Опустынивание среды обитания сверчка и беспорядочный выпас скота станет причиной исчезновения данного вида.

Меры охраны

Следует привести в порядок выпас скота в местах обитания сверчка, охранять места, где отмечена популяция данного вида.

information regarding the existence of a population of this cricket species in the Mugultau mountain. It can also be rarely seen in the Romit Nature Reserve and Kondara.

Biological characteristics

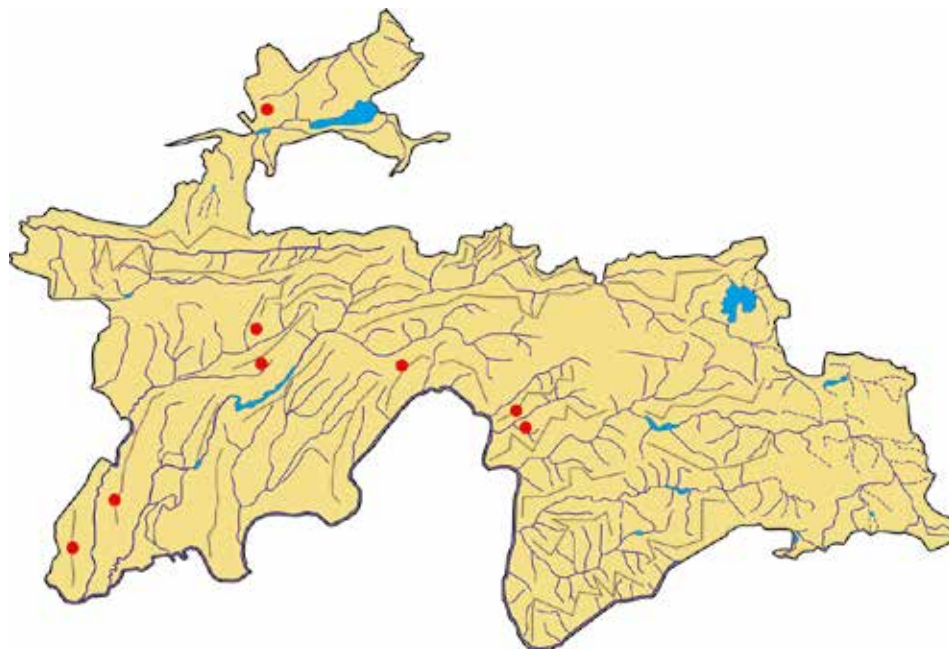
This species is active during summer and autumn. The first mature individuals appear in southern Tajikistan from early June until mid–October. Its subspecies (*Ceraeocercus fuscipennis hindukushanus*) live on xerophytes slopes of sparsely forested areas and sagebrush deserts. Its food sources are dog rose petal and hay plant leaves.

Limiting factors

Desertification of Black–Winged Cricket habitat and incoherent grazing will cause the extinction of the species.

Conservation measures

Grazing in cricket habitats should be regulated and the places where the population of this species is marked should be protected.

Сарчашмаи иттилоот:

Уваров, 1910; Ramme, 1939; Правдин, 1987; <http://orthopteraspeciesfile.org>

Источник информации:

Уваров, 1910; Ramme, 1939; Правдин, 1987; <http://orthopteraspeciesfile.org>

Source of information:

Uvarov, 1910; Ramme, 1939; Pravdin, 1987; <http://orthopteraspeciesfile.org>

ЧИР-ЧИРАКИ ПОМИРӢ

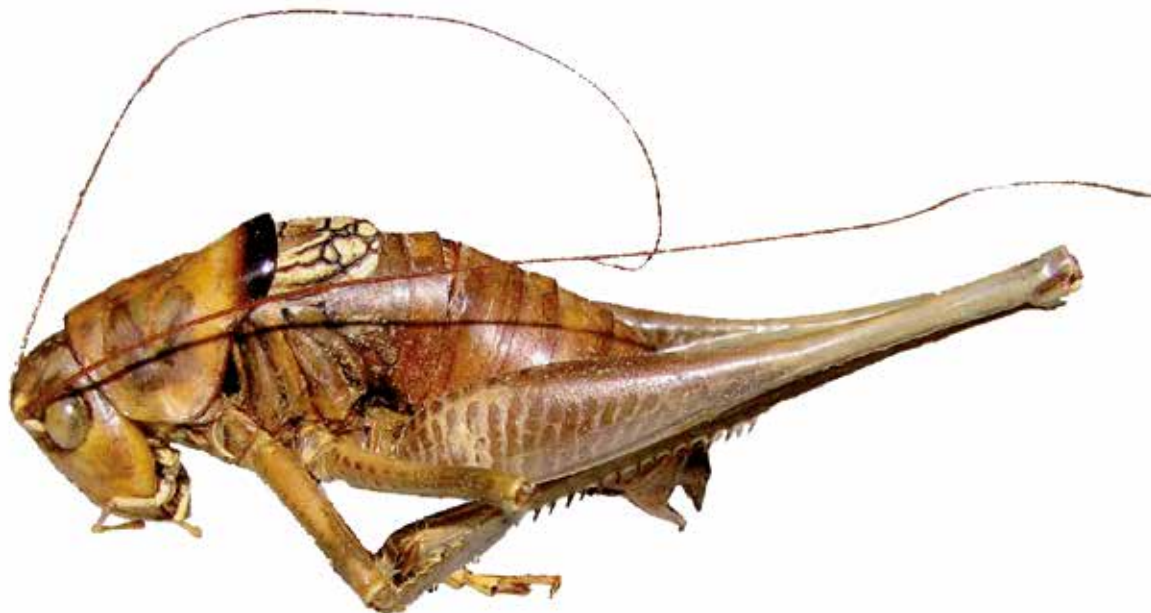
Calopterus pamirica (Stolyarov, 1969)
Қатори Ростқанотҳо. Orthoptera
Оилаи Чир-чиракҳои ҳақиқӣ.
Tettigoniidae

ПАМИРСКИЙ СВЕРЧОК

Calopterus pamirica (Stolyarov, 1969)
Отряд Прямокрылый. Orthoptera
Семейство Настоящие сверчки.
Tettigoniidae

PAMIR CRICKET

Calopterus pamirica (Stolyarov, 1969)
Orthoptera order
Tettigoniidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Намуди эндемикии Тоҷикистон мебошад. Дар қаторкӯҳҳои Ҳазратишоҳ, Язғулом ва Шугнон дучор меояд. Як фарди наринаи он аз атрофи шаҳри Хоруғ ва як фарди модина аз ҳудуди ноҳияи Рӯшон ёфта шудааст. Зернамуди он (*Calopterus pamirica immatura*) аз қаторкӯҳи Ҳазратишоҳ ва ғӯруки Чилдухтарон пайдо карда шудааст.

Мухити сукунат

Дар баландҳои 1800–2300 метр аз сатҳи баҳр дучор меояд. Дар нишебҳои серсанги кӯҳҳо, ки ҷо-ҷо буттаву дарахтон ва растаниҳои гуногун мерӯянд, сукунат мекунад.

Саршумор

Дар тамоми масоҳати паҳншавии дар Тоҷикистон аён-аён дучор меояд. Чанд намунаи он дар коллексияи Институти зоологияи Академияи илмҳои Россия

Статус

Вид, ноҳияшуда, ки дар заҳролудии таҳдиди нобудӣ қарор дорад. EN.

Распространение

Является эндемичным видом Таджикистана. Встречается в горных хребтах Хазратишоха, Язгуляма и Шугнана. Была обнаружена одна особь мужского пола в окрестности города Хорог, и одна особь женского пола на территории Рушанского района. Его подвид (*Calopterus pamirica immatura*) был обнаружен в горных хребтах Хазратишоха и заказнике Чилдухтарон.

Места обитания

Встречается на высотах 1800–2300 м. над ур. м. Обитает на каменистых склонах гор, где местами растут кустарники и деревья, а также различные растения.

Численность

В Таджикистане, на всей площади распространения встречается крайне редко. Несколько образцов

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Pamir Cricket is endemic to Tajikistan. It is found in the Hazratishoh, Yazghulom and Shughnon mountain ranges. One male individual was found around Khorugh, and one female individual was found in the Rushon District. Its subspecies (*Calopterus pamirica immatura*) has been found in the Hazratishoh mountain range and Childukhtaron Nature Reserve.

Habitat

It is found at the altitudes of 1800–2300 meters above sea level. It lives on stony mountain slopes among shrubs, trees and various plants.

Population

In Tajikistan, on the whole area of distribution is extremely rare. Several samples of this species are stored in the Institute of Zoology of the Russian Academy of Sciences (St. Petersburg)

(ш. Санкт–Петербург) мавҷуд аст.

Хусусиятҳои биологӣ

Тарзи ҳаёти пинҳонӣ дорад. Рӯзона дар роғи санғо панаҳ мебарад. Ҳангоми ноҳинҷорӣ чир–чираки помирӣ аз паноҳгоҳ часта берун меояд, вале ҳамон замон боз зери санғо пинҳон мешавад. Аз тобистон то тирамоҳ фаъол аст. Фардҳои болиғи он даҳаи дуюми июл пайдо шуда, то аввали октябр ба назар мерасанд. Манбаи ғизои он маълум нест. Хусусиятҳои биологӣ он таҳқиқ карда нашудааст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Ба муҳити сукунати чир–чираки помирӣ бенизом чаронидани чорво таъсири манфӣ мерасонад.

Тадбирҳои хифз

Дар он ҷойҳое, ки популятсияи чир–чираки помирӣ дучор меояд, назорат кардани қоидаҳои чаронидани чорво, хифз намудани нишебиҳои кӯҳҳо, ки дар он ҷойҳо популятсияи он ба қайд гирифта шудааст, зарур аст.

данного вида хранятся в Институте зоологии Академии наук Российской Федерации (г. Санкт–Петербург).

Особенности биологии

Имеет скрытый образ жизни. Днем прячется в каменных щелях. В случае тревоги (опасности), памирский сверчок выскакивает из убежища, но в тот же момент прячется под камнями. Летом и осенью сверчок ведет активный образ жизни. Его зрелые особи появляются во второй декаде июля и до октября находятся в поле зрения. Информация о его питании отсутствует. Его биологические особенности не изучены.

Лимитирующие факторы

Беспорядочный выпас скота оказывает негативное воздействие на среду обитания памирского сверчка.

Меры охраны

В тех местах, где встречается популяция памирского сверчка, необходимо контролировать правила выпаса скота, организовать охрану горных склонов.

Biological characteristics

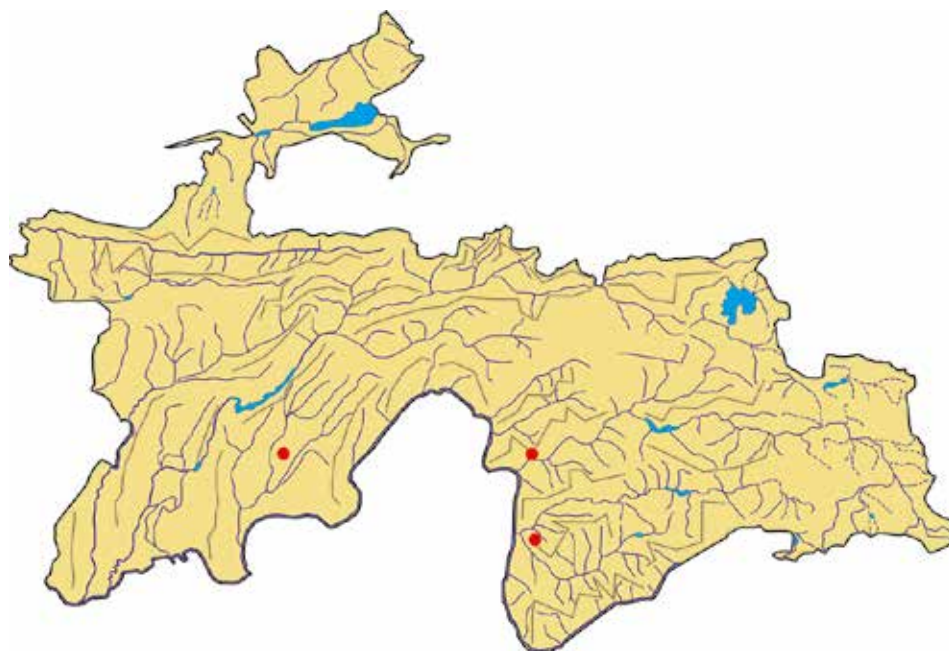
It leads a hidden way of life. During the day it hides in rock crevices. In case of emergency (danger), Pamir Cricket jumps out of the shelter, but, at the same time it is hiding under rocks. In summer and autumn cricket leads an active life. His mature individuals appear within sight in the second decade of July to October. Source of information of its food is not known. Its biological characteristics have not been studied.

Limiting factors

Uncontrolled livestock grazing exacts a negative influence on the Pamir Cricket’s habitat.

Conservation measures

In places where the Pamir Cricket population is found the rules necessary to guard the mountain slopes, where the places of their populations should be established.

Сарчашмаи иттилоот:

Столяров, 1969; Правдин, Мищенко, 1980; Сергеев, Покивайлов, 1992.

Источник информации:

Столяров, 1969; Правдин, Мищенко, 1980; Сергеев, Покивайлов, 1992.

Source of information:

Stolyarov, 1969; Pravdin, Mistshenko, 1980; Sergeev, Pokivaylov, 1992.

**ЧИР-ЧИРАКИ
МИШЕНКО**

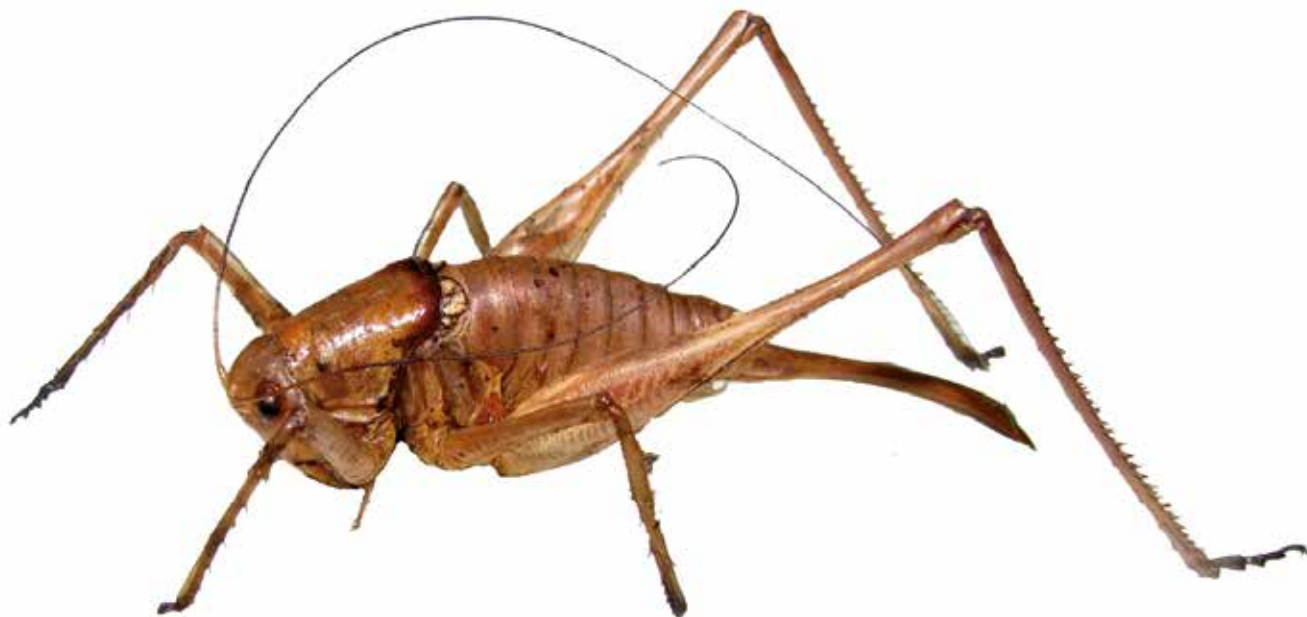
Calopterus mistshenkoi
(Sergeev et Pokivajlov, 1992)
Қатори Ростқанотҳо. Orthoptera
Оилаи Чир-чиракҳои ҳақиқӣ.
Tettigoniidae

СВЕРЧОК МИШЕНКО

Calopterus mistshenkoi
(Sergeev et Pokivajlov, 1992)
Отряд Прямокрылые. Orthoptera
Семейство Настоящие сверчки.
Tettigoniidae

MISHENKO CRICKET

Calopterus mistshenkoi
(Sergeev et Pokivajlov, 1992)
Orthoptera order
Tettigoniidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавай қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Намуди эндемикии Тоҷикистон мебошад. Дар қаторкӯҳҳои Ҳисор дучор меояд. Аз рӯи он фардҳое, ки аҳён-аҳён аз мамнӯбҳои «Ромит» ва дараи Ҳолмон дар баландии 1200–1500 метр аз сатҳи баҳр дошта гирифтаанд, тавсиф карда шудааст. Дар нишебиҳои ҷанубии қисми марказии қаторкӯҳи Ҳисор сукунат дорад. Дар дигар мавзӯҳо ба қайд гирифта нашудааст.

Мухити сукунат

Дар нишебиҳои серсанг ва регзорҳои кӯҳӣ, дар минтақае, ки бо буттаву дарахтони сирак фаро гирифта шудаанд, маскан мегирад. Дар маҷрои хушкідаи рӯдҳои кӯҳӣ низ ба мушоҳида мерасад. Дар баландии 1100–1500 метр аз сатҳи баҳр дучор меояд.

Саршумор

Дар тамоми масоҳати паҳншавиаш дар қаторкӯҳи Ҳисор аҳён-аҳён дучор меояд. Чанд намунаи он дар

Статус

Вид, ноҳояндашуда аз таҳдиди нобудшавӣ. EN.

Распространение

Являється эндемичным видом Таджикистана. Встречается в горных хребтах Гиссара. Описание дается по тем особям, которые были выловлены в заповеднике «Рамит» и ущелье Холмон на высоте 1200–1500 м. над ур. м. Обитает на склонах южной части Гиссарского хребта. В других местах не отмечался.

Места обитания

Обитает на каменистых и песчаных склонах гор, в местах, где растут редкие кустарники и деревья. Также их можно наблюдать на засохших руслах горных рек. Встречается на высотах 1100–1500 м. над ур. м.

Численность

В Таджикистане на всей площади его распространения встречается крайне редко в горных хребтах Гиссара. Несколько образцов данного вида хранятся в Институте

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Mishenko Cricket is an endemic species to Tajikistan. It is found in the mountains of Hissor range. Description is given on those individuals who have been caught very rarely in the Romit Nature Reserve and Holmon gorge at an altitude of 1200–1500 meters above sea level. It lives on the slopes of the southern part of Hissor range. It was noted nowhere else.

Habitat

It lives on stony and sandy mountain slopes, in the areas of sparse shrubs and trees. It has also been observed in the dried riverbeds of mountain rivers. It is found at the altitudes of 1100–1500 meters above sea level.

Population

In Tajikistan, throughout its distribution area it is extremely rare in the Hissor mountain ranges. Several samples of this species are stored in the Institute of Zoology of the Russian

коллексияи Институти зоологияи Академияи илмҳои Россия (ш. Санкт-Петербург) ва Институти систематика ва экологияи ҳайвоноти Шӯъбаи сибирии Академияи илмҳои Россия (ш. Новосибирск) маҳфуз аст.

Хусусиятҳои биологӣ

Рӯзона дар зери сангҳо пинҳон шуда, охиста ҳаракат мекунад. Чир-чираки ноҳинҷор гардида зуд ҷафта берун меояд ва ҳамоно ҳаросида боз худро зери санг мегирад. Моҳҳои август-сентябр чир-чиракҳои нарина рӯи буттаҳои бушол ва чулгун баромада баланд чир-чир мекунад. Хусусиятҳои биологӣ ин намуд таҳқиқ қарда нашудааст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Бенизом ҷаронидани ҷорво боиси таназзул ёфтани муҳити сукунат ва аз байн рафтани ин намуд мегардад.

Тадбирҳои ҳифз

Ба низом даровардани ҷаронидани ҷорво дар он ҷойҳое, ки чир-чираки Мищенко зист мекунад, зарур мебошад. Ҳамиҳои кӯҳро, ки популятсияи ин намуд ҷойгиранд, зери муҳофизат қарор додан зарур аст.

зоологияи Академияи ҷиқҳои Россиққой Федерацияи (г. Санкт Петербург) и Институти систематика и экологияи животноқ Сибирского отделения Академияи ҷиқҳои Россиққой Федерацияи (г. Новосибирск).

Особенности биологии

Днем медленно передвигается, прячется под камнями. В случае беспокойности быстро выпрыгивает наружу и в тот же миг, испугавшись, прячется под камнем. В августе-сентябре сверчки-самки поднимаются на кустарники жимолости и джугуна и громко визжат. Особенности биологии данного вида еще не изучены.

Лимитирующие факторы

Беспорядочный выпас скота становится причиной деградации места обитания и исчезновения данного вида.

Меры охраны

Необходимо упорядочить выпас скота в местах обитания сверчка Мищенко. Следует взять под охрану низовья гор, где происходит популяция этого вида.

Academy of Sciences (St. Petersburg) and the Institute of Animal Systematics and Ecology of Siberian Branch of the Russian Academy of Sciences (Novosibirsk).

Biological characteristics

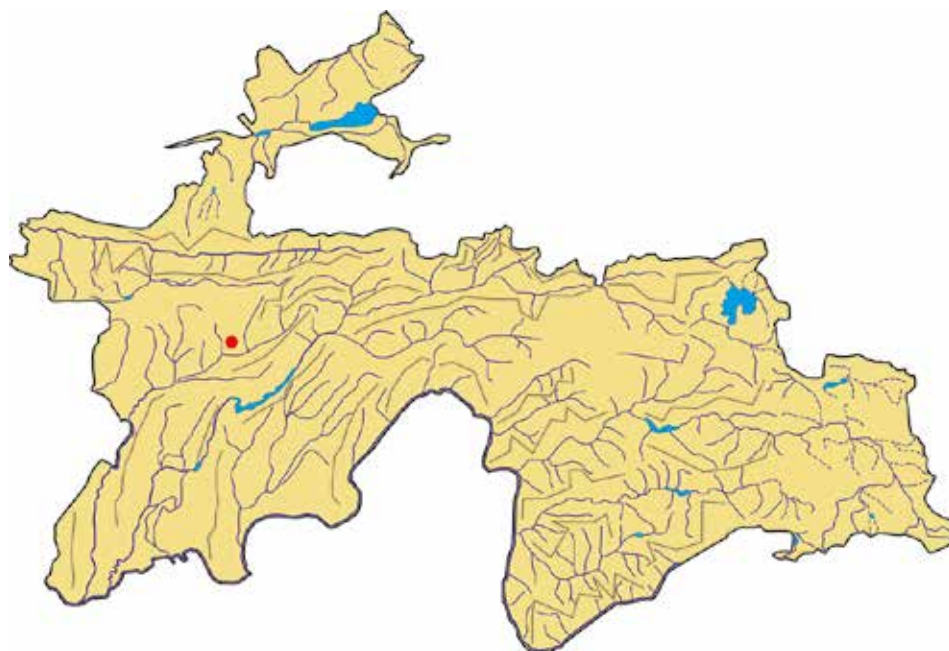
In the afternoon it is walking slowly, hiding under rocks. In the case of concerns it quickly jumps out and at the same moment, frightened, hiding under a rock. In August-September crickets-females climb on bushes of honeysuckle and dzhulguna and scream loudly. Biological characteristics of this species has not yet been studied.

Limiting factors

The unregulated grazing of livestock has resulted in the degradation of habitat and extinction to the population of this species.

Conservation measures

It is necessary to streamline of grazing near Mishchenko Cricket habitats. The lower reaches of the mountains should be protected as the place of the species' origin.

Сарҷашмаи иттилоот:

Правдин, Мищенко, 1980; Сергеев, Покивайлов, 1992;
<http://orthoptera.speciesfile.org>

Источник информации:

Правдин, Мищенко, 1980; Сергеев, Покивайлов, 1992;
<http://orthoptera.speciesfile.org>

Source of information:

Pravdin, Mishchenko, 1980; Sergeev, Pokivaylov, 1992;
<http://orthoptera.speciesfile.org>

ЧИР-ЧИРАКИ ҲИСОРИ

Drymadusella hissarica
(Mistshenko, 1949)
Қатори Ростқанотҳо. Orthoptera
Оилаи Чир-чиракҳои ҳақиқӣ.
Tettigoniidae

ГИССАРСКИЙ СВЕРЧОК

Drymadusella hissarica
(Mistshenko, 1949)
Отряд Прямокрылые. Orthoptera
Семейство Настоящие сверчки.
Tettigoniidae

HISSOR CRICKET

Drymadusella hissarica
(Mistshenko, 1949)
Orthoptera order
Tettigoniidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Намуди эндемикии Тоҷикистон мебошад. Дар қаторкӯҳи Ҳисор дучор меояд. Аз рӯи 7 адад чинси нарина ва 5 адад чинси модинае, ки аз Кондара ёфт шудааст, тавсиф гардидааст. Дар бораи дар дигар мавзёҳо вучуд доштани он маълумот мавҷуд нест.

Мухити сукунат

Дар ҳамихон серсангу сершағали кӯҳ, ки бо буттаву дарахтон ва растаниҳои сирак фаро гирифта шудаанд, сукунат меёбад. Дар баландҳои 1100–2200 метр аз сатҳи баҳр дучор меояд.

Саршумор

Дар тамоми масоҳати паҳншавиаш дар қаторкӯҳи Ҳисор аҳён–аҳён дучор меояд. Дар коллексияҳои Институти зоологияи Академияи илмҳои Россия (ш. Санкт–Петербург), Институти систематика

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Является эндемичным видом Таджикистана. Встречается в Гиссарских хребтах. Описание дается на основе 7 особей мужского пола и 5 особей женского пола, найденных в ущелье Кондара. Относительно существования данного вида в других местах сведений нет.

Места обитания

Обитает в каменистых и гравийных низовьях гор, покрытых кустарниками, деревьями и негустой растительностью. Встречается на высотах 1100–2200 м. над ур. м.

Численность

На всей площади его распространения встречается крайне редко в горных хребтах Гиссара. Несколько образцов данного сверчка хранятся в

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Hissor Cricket is endemic to Tajikistan. It is found on the Hissor mountain ranges. 7 male individuals and 5 female individuals have been observed in Kondara. Information about its existence in other locations is not available.

Habitat

It lives in gravel, stone covered mountain slopes covered by sparse shrubs, trees and plants. It is encountered at the altitudes of 1100–2200 meters above sea level.

Population

Throughout the Hissor Cricket distribution area it is extremely rare in the mountains of Hissor range. Several samples of the cricket are stored at the Institute of Zoology of the Russian Academy of Sciences (St. Petersburg), the Institute of Animal Systematics

ва экологияи ҳайвоноти Шуббаи сибирии Академияи илмҳои Россия (ш. Новосибирск) ва осорхонаи таърихи табиати ш. Лондон (Англия) чанд намунаи ин намуди чир-чирак маҳфуз аст.

Хусусиятҳои биологӣ

Фардҳои болиғи он аз даҳаи дуюми июл то аввали ноябр ба мушоҳида мерасанд. Дар бораи манбаи ғизоии он маълумот нест. Хусусиятҳои биологӣ намуд таҳқиқ карда нашудааст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Бенизом чаронидани чорво ва поймол кардани муҳити сукунати чир-чираки ҳисорӣ боиси аз байн рафтани он мегардад.

Тадбирҳои ҳифз

Дар ҷойҳои паҳншавии популятсияи намуд ба низом даровардани чаронидани чорво зарур аст. Шахҳои кӯҳҳо, ки популятсияи ин намуд ба қайд гирифта шудааст, бояд ҳифз карда шаванд.

Институте зоологии Академии наук Российской Федерации (г. Санкт Петербург), Институте систематики и экологии животных Сибирского отделения Академии наук Российской Федерации (г. Новосибирск) и в музее истории естествознания г. Лондон (Англия).

Особенности биологии

Взрослые особи данного вида можно наблюдать со второй декады июля до начала ноября. Нет сведений об источнике его питания. Биологические особенности данного вида не изучены.

Лимитирующие факторы

Беспорядочный выпас скота и истаптывание среды обитания гиссарского сверчка становится причиной исчезновения данного вида.

Меры охраны

Необходимо упорядочить выпас скота в местах распространения популяции. Следует организовать охрану горных утесов, где отмечены популяции данного вида.

and Ecology, Siberian Branch of the Russian Academy of Sciences (Novosibirsk) and the Museum of Natural History, London (England).

Biological characteristics

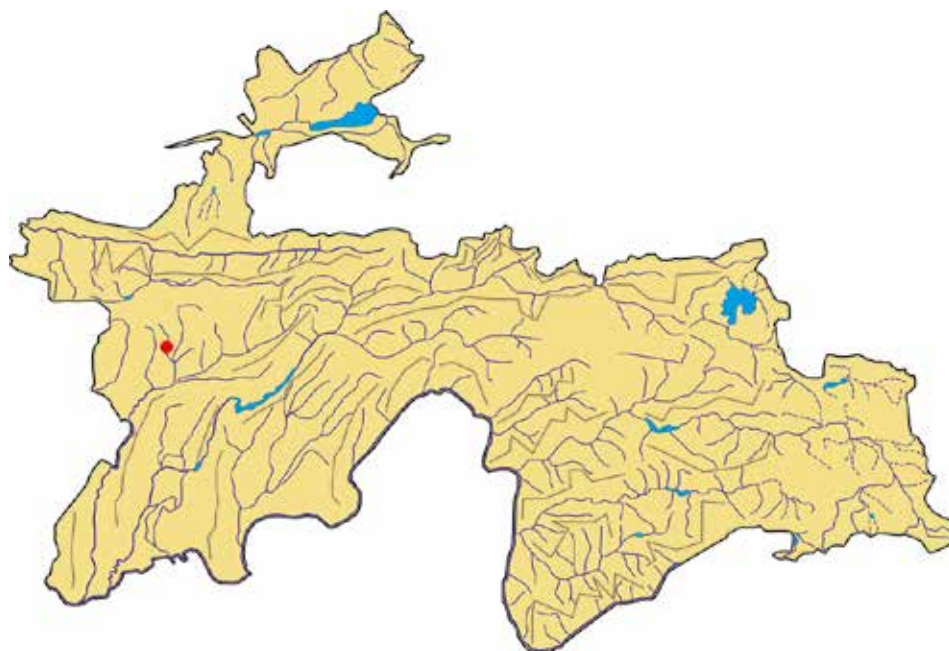
Mature individuals are observed from the second decade of July until early November. No information is available about the source of its food. Its biological characteristics have not been exposed to research studies.

Limiting factors

Unregulated livestock grazing and trampling of the habitat of the Hissor Cricket is becoming the cause of extinction of this species.

Conservation measures

It is necessary to establish a procedure for livestock grazing in the places of distribution of the population. It is necessary to organize the protection of the mountain cliffs, where the population of the species is found.

Сарчашмаи иттилоот:

Мищенко, 1952 а;
<http://orthoptera.speciesfile.org>.

Источник информации:

Мищенко, 1952 а;
<http://orthoptera.speciesfile.org>.

Source of information:

Mistshenko, 1952 а;
<http://orthoptera.speciesfile.org>.

ЧИР-ЧИРАКИ ХОРАКИКУС

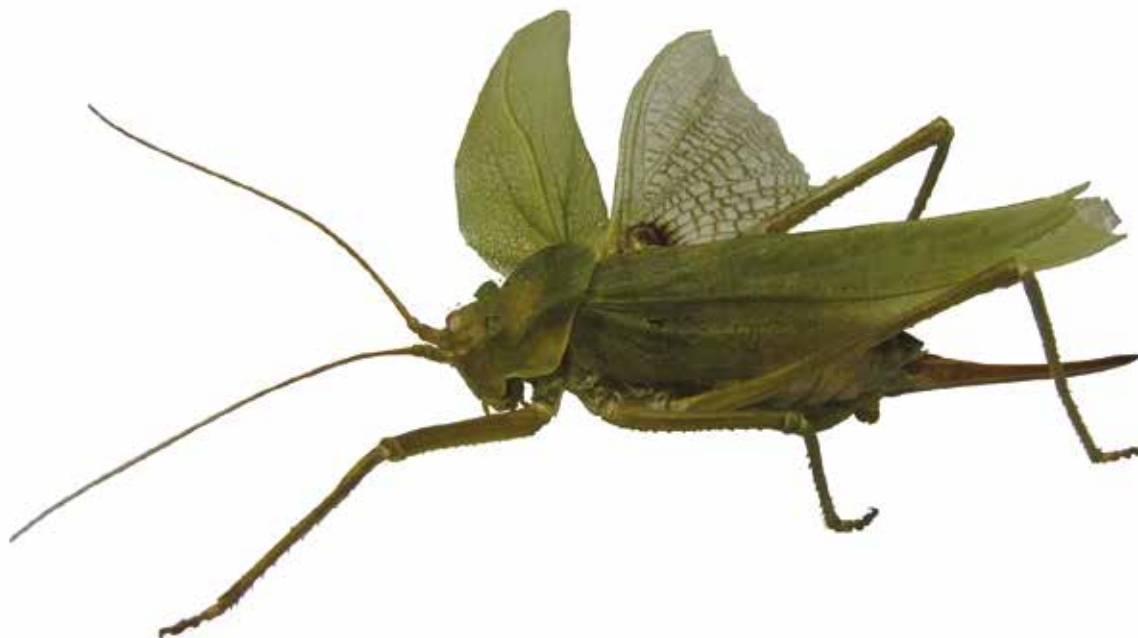
Glyphonotus thoracicus
(Fischer de Waldheim, 1864)
Қатори Ростқанотҳо. Orthoptera
Оилаи Чир-чиракҳои ҳақиқӣ.
Tettigoniidae

СВЕРЧОК ХОРАКИКУС

Glyphonotusthoracicus
(Fischer de Waldheim, 1864)
Отряд Прямокрылые. Orthoptera
Семейство Настоящие сверчки.
Tettigoniidae

GLYPHONOTUS CRICKET

Glyphonotus thoracicus
(Fischer de Waldheim, 1864)
Orthoptera order
Tettigoniidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Эндемики Осиёи Марказӣ мебошад. Дар қаторкӯҳҳои Туркистон, Ҳисор, Пётри I, Дарвоз, Ванҷ ва Язғулом дучор меояд. Дар ҷануби водии Вахш дар мамнуъгоҳи “Бешаи палангон” ва дар қаторкӯҳи Ҳисор дар мамнуъгоҳи “Ромит” ба қайд гирифта шудааст.

Мухити сукунат

Дар баландҳои 350–3000 метр аз сатҳи баҳр дучор меояд. Дар мавзеҳои гуногунгӯҳи мамнуъгоҳи “Бешаи палангон” (350 метр аз сатҳи баҳр) дар минтақаи ҷангалзори сираки қаторкӯҳи Ҳисор дар мамнуъгоҳи “Ромит” (1500 метр аз сатҳи баҳр), марғзорҳои субалпӣ қаторкӯҳи Ванҷ (3000 метр аз сатҳи баҳр), биёбонҳои кӯҳии нишебҳои ҷанубии қаторкӯҳи Язғулом (3000 метр аз сатҳи баҳр) ба қайд гирифта шудааст.

Статус

Вид, ноҳаҷҷошуда аз таҳдиди нобудшавӣ. EN.

Распространение

Является эндемичным видом Центральной Азии. Встречается в горных хребтах Туркестана, Гиссара, Петра I, Дарваза, Ванджа и Язгуляма. Данный вид отмечен на юге Вахшской долины, в заповеднике «Тигровая балка» и в горных хребтах Гиссара в заповеднике «Рамит».

Места обитания

Встречается на высотах 350–3000 м. над ур. м. В местах с наличием разных видов растений на территории «Тигровой балки» (350 м. над ур. м) в редких лесах горных хребтов Гиссара в заповеднике «Рамит» (1500 м. над ур. м), субальпийских лугах горных хребтов Ванджа (3000 м. над ур. м), горных пустынь южных склонов горных хребтов Язгуляма (3000 м. над ур. м).

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Glyphonotus Cricket is endemic to Central Asia. It is encountered in Turkistan, Hissor, Peter I, Darvoz, Vanj and Yazghulom mountain ranges. This species is also recorded in the southern Vakhsh Valley in «Tigrovaya Balka» Nature Reserve and Hissor mountain range in the Romit Nature Reserve.

Habitat

It is found at the altitudes of 350–3000 meters above sea level. It is recorded in various vegetation areas of «Tigrovaya Balka» Nature Reserve (350 meters above sea level), in sparsely forested areas of the Hissor mountain range in Romit Nature Reserve (1500 meters above sea level), subalpine meadows of Vanj mountain range (3000 meters above sea level), and the mountain deserts of the northern slopes of Yazghulom mountain range (3000 meters above sea level).

Саршумор

Дар тамоми ҳудуди пахншавиаш дар Тоҷикистон аҳён-аҳён вомерӯрад. Дар нишебиҳои шимолии қисми шарқии қаторкӯҳи Ванҷ популятсияи хурди онро ба қайд гирифтаанд.

Хусусиятҳои биологӣ

Фардҳои болиғи он дар ҷануби Тоҷикистон аввали моҳи июн пайдо шуда, то аввали октябр мушоҳида мешаванд. Як нарина бо чанд модина ҷуфт мешавад. Ғизои ин намуди чир-чирак гулбаргҳои настан, барги юған, барги дарахтони паҳнбарг ва ғ. мебошад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Бенизом ҷаронидани ҷорво дар маҳалҳои сукувати ин намуд боиси аз байн рафтани он мегардад.

Тадбирҳои ҳифз

Дар мавзӯе, ки популятсияи ин намуд вучуд дорад назорат кардани ҷаронидани ҷорво зарур аст. Хамии он кӯҳро, ки популятсияи чир-чираки хоракикус ба қайд гирифта шудааст, таҳти муҳофизат қарор додан лозим аст.

Численность

В Таджикистане во всех местах распространения встречается крайне редко. На северных склонах восточной части горных хребтов Ванджа была отмечена их небольшая популяция.

Особенности биологии

Его взрослая особь появляется на юге Таджикистана в начале июня и наблюдается до начала октября. Один самец спаривается с несколькими самками. Данный сверчок питается лепестками боярышника, листьями югана, широколистных деревьев и т.д.

Лимитирующие факторы

Беспорядочный выпас скота в местах обитания сверчка хоракикуса становится причиной исчезновения данного вида.

Меры охраны

В местах, где существует популяция данного вида, следует вести наблюдение за выпасом скота. Следует взять под охрану низовья тех гор, где были отмечены популяции сверчка хоракикуса.

Population

In Tajikistan, in all places of distribution it is found extremely rare. On the northern slopes of the eastern mountain ranges of Vanj their small population was found.

Biological characteristics

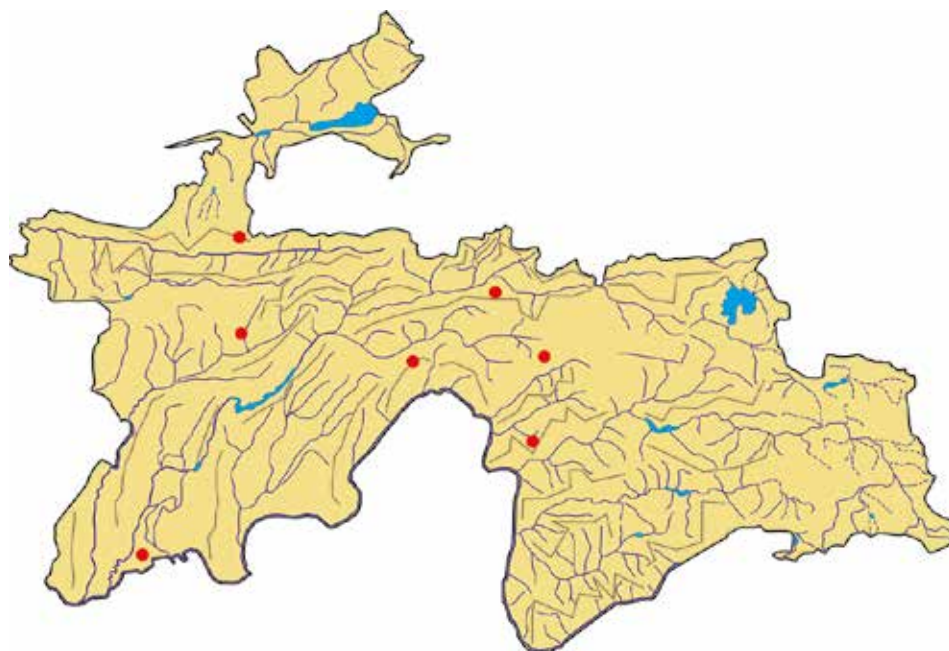
Mature individuals appear in southern Tajikistan in early June and are observed until early October. One male of this species mates with several females. The food source of this species is dog rose petals, hay plant leaves, and leaves of broadleaved trees.

Limiting factors

Unregulated livestock grazing in the Glyphonotus Cricket's habitats leads to the extinction of this species.

Conservation measures

It is necessary to observe the livestock grazing in the habitats of the population of this species. The slopes of the mountains where the Glyphonotus Cricket population were found should be protected.

Сарчашмаи иттилоот:

Miram, 1935; Правдин, 1969; Айрапетьянц, Черняховский, 1979; Правдин, Мищенко, 1980.

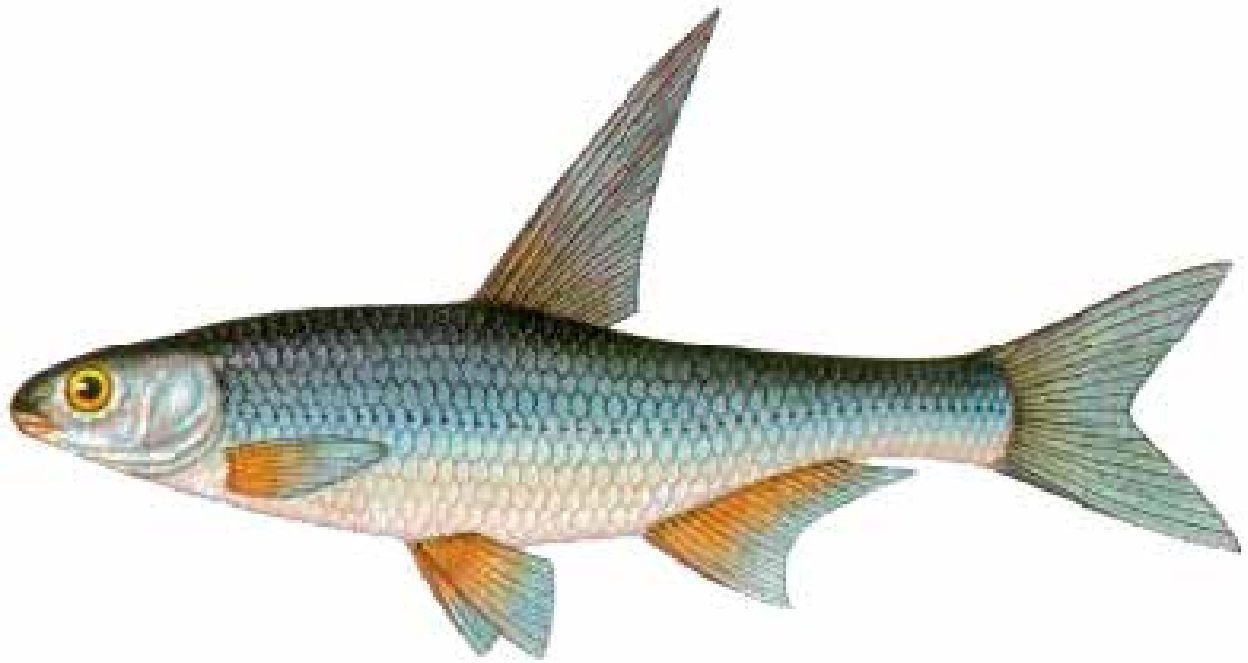
Источник информации:

Miram, 1935; Правдин, 1969; Айрапетьянц, Черняховский, 1979; Правдин, Мищенко, 1980.

Source of information:

Miram, 1935; Pravdin, 1969; Ayrapetyanz, Chernjakhovskij, 1979; Pravdin, Mistshenko, 1980.

МОҲИҶО / РЫБЫ / PISCES

ХОРМОҶӢ

Acipenser nudiventris (Lovetzky, 1828)
Қатори Тосмоҳишаклон.
Acipenseriformes
Оилаи Тосмоҳиҷо. *Acipenseridae*

АРАЛЬСКИЙ ШИП

Acipenser nudiventris (Lovetzky, 1828)
Отряд Осетрообразные.
Acipenseriformes
Семейство Осетровые. *Acipenseridae*

SPIKEFISH

Acipenser nudiventris (Lovetzky, 1828)
Acipenseriformes order
Acipenseridae family

Мақоми ҳифз

Намуде, ки дар ҳолати хатарноки маҳвшавӣ қарор дорад. CR. Ба рӯйхаги сурхи ИБХТ дохил карда шудааст.

Паҳншавӣ

Дар худуди Тоҷикистон аҳён–аҳён дар болооби дарёҳои Сир, Аму, поёноби дарёҳои Вахш, Панҷ, Қизилсу ва обанбори Қайроққум вомехӯрад. Бори охири солҳои 50–уми асри XX аз обанбори Қайроққум сайд карда шудааст.

Мухити сукунат

Қисми бештари ҳаёти худро дар баҳр мегузаронад ва барои тухмгузорӣ ба дарёҳо мегузарад. Дар давраи тухмгузорӣ ҳазорҳо километрро паси сар карда, дар чуқуриҳои зери об зимистонро мегузаронад.

Саршумор

Соли 1956 аз поёноби дарёи Панҷ як адад хормоҳии аралӣ дарозиаш 170 см ва вазнаш 32 кг дошта шуда буд. Соли 1958 аз обанбори Қайроққум моҳичаи онро доштанд. Аз поёноби дарёи Қизилсу бошад хормоҳие дошта шудааст, ки 12 кг вазн дошт. Дар даҳсолаҳои охир

Статус

Вид, ноҳояндаи в критическом состоянии исчезновения. CR. Данная рыба внесена в красный список МСОП.

Распространение

На территории Таджикистана встречается крайне редко в верховьях рек Сырдарья, Амударья, в низовьях рек Вахш, Пяндж, Кызылсу и в Кайракумском водохранилище. В последний раз, в 50–ые годы XX века, данный вид рыбы был пойман в Кайракумском водохранилище.

Места обитания

Большую часть своей жизни проводят на море и для нереста переходят в реки. Во время нереста они проплывают тысячи километров и зимуют в подводных глубинах.

Численность

В 1956 году в низовьях реки Пяндж была поймана одна особь уральского шипа, длиной 170 см и весом 32 кг. В 1958 году в Кайракумском водохранилище поймали малька данной рыбы. В низовье реки Кызылсу была

Conservation Status

Critically endangered. CR. This fish is included in the Red List of the International Union for Conservation of Nature (IUCN).

Distribution

Within Tajikistan Spikefish is rarely observed in the upstream of Syr Darya River and Amu Darya River, downstream of the Vakhsh, Panj, and Qizilsu rivers, and at Qayroqum water reservoir. In the 1950s it was the last time when the specimen of this species was caught in the Qayroqum water reservoir.

Habitat

It spends most of its time at sea and moves to rivers for oviposition. It migrates for thousands of kilometers during the egg–nesting period, and spends winter deep under water.

Population

In 1956 one individual of Spikefish with a length of 170cm and weight of 32 kg was caught in Panj River's downstream. In 1958 a small Spikefish was caught in the Qayroqum water reservoir. Another specimen of

касе дар худуди Тоҷикистон онро нашофтааст. Эҳтимол пурра нест шуда бошад.

Хусусиятҳои биологӣ

Охирҳои моҳи сентябр аз баҳри Арал барои тухмгузорӣ ба Амударё ва дарёи Панҷ мегузарад ва дар чуқуриҳои дарё зимистонро мегузаронад. Дар соли оянда дар моҳҳои апрел аз 2000 то 1 млн адад тухм мегузарад. Баъди афзоиш аз сари нав ба баҳр бармегардад. Моҳичаҳои аз тухм баромада баъди як сол сӯи баҳр шино мекунад. Онҳо дар 10–12 солагӣ болиғ мегарданд. Хормоҳҳои болиғ дар ду сол як маротиба афзоиш мекунад. Фардҳои 30 солаи хормоҳӣ ба қайд гирифта шудааст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Шикори ғайриқонунӣ, дар маҷрои дарёҳо бунёд кардани иншооти гидротехники, ки садди тухмгузории моҳӣ мегарданд, сабаби маҳдуд шудани саршумори хормоҳӣ гардидааст.

Тадбирҳои хифз

Қоидаҳои сайди моҳиро риоя намуда, дар дарғоти нерӯгоҳҳои барқии обӣ иншооти моҳигузар бунёд намудан зарур аст.

поймана рыба, которая весила 12 кг. В последние десятилетия никто на территории Таджикистана не ловил уральского шипа. Возможно, данный вид полностью исчез.

Особенности биологии

В конце сентября для нереста мигрирует из Аральского моря в реки Амударья и Пяндж и проводит зимовку. На следующий год, в апреле, откладывает от 2000 до 1 млн. икринок. После их развития опять возвращается на море. Мальки после выхода из икры, через год плывут в сторону моря. Они через 10–12 лет становятся зрелыми. Зрелые шипы размножаются раз в два года. Отмечены 30–летние особи шипов.

Лимитирующие факторы

Незаконная ловля, строительство гидротехнических сооружений, что препятствуют нересту рыб, являются основными причинами ограничения численности шипа.

Меры охраны

Необходимо соблюдать правила ловли рыб, на шлюзах гидроэлектростанций установить сооружения для пропуска рыб.

Spikefish weighing 12kg was caught in Qizilsu River's downstream. In recent decades, nobody catches the Ural spike on the territory of Tajikistan. Perhaps this species has been completely extinct.

Biological characteristics

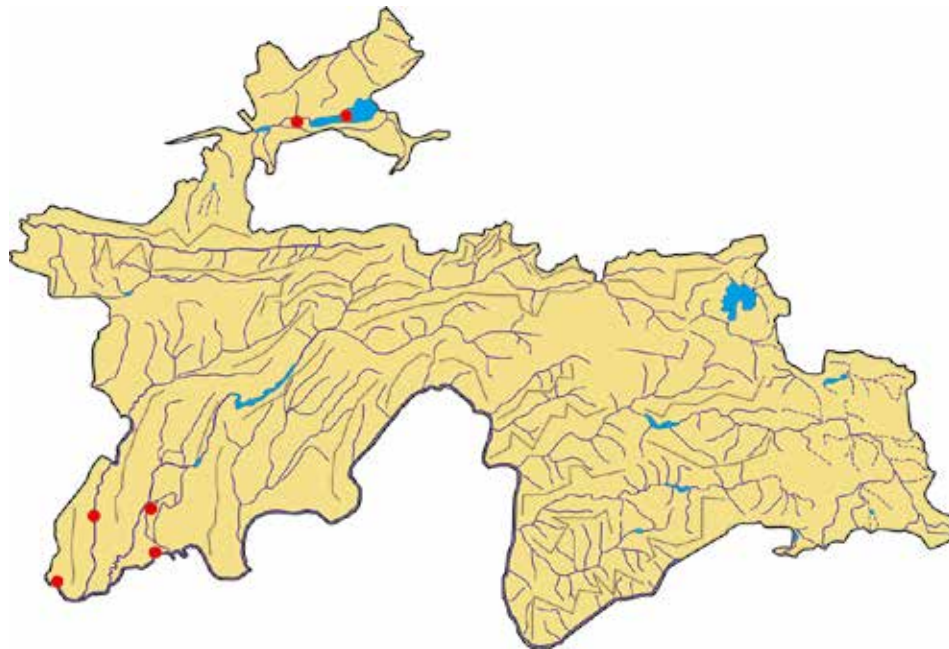
In late September, it migrates for spawning in the rivers of Amu Darya and Panj and spends the hibernation. The following year, in April it lays up from 2000 to 1 mln. eggs. After their development once it again returns to the sea. Tiny fishes the year after hatching swim to the sea. They become mature after 10–12 years. The mature fishes reproduce once in two years. Thirty-year-old specimens of Spikefish have been found.

Limiting factors

Illegal fishing, construction of hydraulic facilities on river streams that prevents spawning of fish have resulted in the restricted Spikefish population.

Conservation measures

It is necessary to observe fishing rules and to install facilities for the passage of fish at the gateway of hydroelectric power plants.

Сарчашмаи иттилоот:

Никольский, 1938; Максунув, 1968; Грищенко, Кондур, Досматов, 1998; Расулов, 2011.

Источник информации:

Никольский, 1938; Максунув, 1968; Грищенко, Кондур, Досматов, 1998; Расулов, 2011.

Source of information:

Nikolskij, 1938; Maksunov, 1968; Grishenko, Kondur, Dosmatov, 1998; Rasulov, 2011.

БЕЛБИНИИ КАЛОНИ АМУДАРЁЙ

Pseudoscaphirhynchus kaufmanni
(Bogdanov, 1874)
Қатори Тосмоҳишаклон.
Acipenseriformes
Оилаи Тосмоҳиҷо. *Acipenseridae*

БОЛЬШОЙ АМУДАРЬИНСКИЙ ЛЖЕЛОПАТОНОС

Pseudoscaphirhynchus kaufmanni
(Bogdanov, 1874)
Отряд Осетрообразные.
Acipenseriformes
Семейство Осетровые. *Acipenseridae*

LARGE AMU DARYA SHOVELNOSE STURGEON

Pseudoscaphirhynchus kaufmanni
(Bogdanov, 1874)
Acipenseriformes order
Acipenseridae family

Мақоми ҳифз

Намуде, ки дар ҳолати хатарноки маҳвшавӣ қарор дорад. CR.

Паҳншавӣ

Эндемики ҳавзаи баҳри Арал мебошад. Дар дарёи Аму, поёноби дарёҳои Вахш Панҷ ва кӯлҳои мамнуъгоҳи «Бешаи палангон» волеҳӯрад.

Мухити сукунат

Дар дарёҳо мухити асосии сукунати он қабри регдори об (чуқурии 1–2 м) аст. Дар ҷойҳои тезҷараёни дарё, ки обашон тира аст, волеҳӯрад. Дар кӯлҳои мамнуъгоҳи «Бешаи палангон» баъзан барои гизогирии ворид мегардад.

Саршумор

Дар даҳсолаҳои охир саршумори белбини калони амударёӣ ҳеле маҳдуд гардидааст. Аз солҳои 70уми асри гузашта дар бораи саршумори он маълумоти аниқ мавҷуд нест.

Хусусиятҳои биологӣ

Бори аввал дар 3–4 солагӣ, вақте ки дарозии баданаш ба 17–25 см мерасад, афзоиш мекунад. Баҳорон аввалҳои моҳи апрел ҳангоми

Статус

Вид, ноҳодящийся в критическом состоянии исчезновения. CR.

Распространение

Эндемик бассейна Аральского моря. Встречается в реках Амударья, низовьях Вахша и Пянджа и в озерах заповедника «Тигровая балка».

Места обитания

Основное место обитание – песчаный грунт рек на глубине 1–2 м. Встречается в местах с быстрым течением, где вода является мутной. Для питания иногда проплывает в озера заповедника «Тигровая балка».

Численность

В последние десятилетия численность большого амударьинского лжелопатоноса крайне сократилось. С 70-х годов прошлого века о его численности точных сведений не имеется.

Особенности биологии

Впервые размножается в возрасте 3–4 лет, имея длину тела 17–25 см. Нерестится весной в начале апреля,

Conservation Status

Critically endangered. CR.

Distribution

Large Amu Darya Shovelnose Sturgeon is endemic to Aral Sea. It is found in the Amu Darya River, downstream of Vakhsh and Panj rivers, and the lakes of the «Tigrovaya Balka» Nature Reserve.

Habitat

The main habitat – sandy soil of the river at a depth of 1–2 m. It occurs in the river areas with rapid current where the water is turbid. Sometimes it moves into the lakes of «Tigrovaya Balka» Nature Reserve for feeding.

Population

The population number of Large Amu Darya Shovelnose Sturgeon decreased during recent decades. Since the 70s of the last century there are no exact details of its number.

Biological characteristics

Initially it matures at the age of 3–4 years when the length of their bodies

16–18°C будани ҳарорати об дар қабати сангу реҝи қарё дарё, дар чуқурии 1–2 м. тухм мегузорад. Фардҳои модинаи наслдиҳанда то 35 ҳазор тухм мемонанд. Тухмаш часпак аст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Тағйири муҳити ҳоси сукунат дар натиҷаи танзими оби дарё ва бо партови қорхонаҳои саноатӣ ифлос шудани об. Дар натиҷаи сохтмони қорхонаҳои саноатӣ ва аз худ намудани заминҳои наздизоҳилии дарёҳо ба мақсади кишоварзӣ шароити муҳити сукунати он хеле бад шудааст.

Тадбирҳои ҳифз

Дар Тоҷикистон аз соли 1963 доштани белбини калони амударёӣ тамоми сол дар ҳама ҷо манъ аст. Таҷрибаҳо нишон доданд, ки бо роҳи сунӣ парвариш ва зиёд намудани белбини калони амударёӣ ғайриимкон аст. Муҳити сукунати белбини калони амударёӣ дар тамоми ҳавзаи баҳри Арал бояд таҳти муҳофизати қиддӣ қарор дода шавад.

при температуре воды 16–18°C. Икру откладывает на каменисто–галечный грунт на глубине 1–2 м. Самки откладывают до 35 тыс. икринок. Икра клейкая.

Лимитирующие факторы

Изменение характерных мест обитания вследствие зарегулирования стока рек, загрязнения водоемов промышленными отходами. В результате строительства промышленных предприятий и освоения речных прибрежных земель с сельскохозяйственной целью условия мест обитания крайне ухудшились.

Меры охраны

В Таджикистане с 1963 г. наложен запрет на лов большого амударьинского лжелопатоноса повсеместно в течение года. Опыт показывает, что искусственное разведение и увеличение численности большого амударьинского лжелопатоноса невозможно. Необходимо взять под охрану и сохранить места обитания большого амударьинского лжелопатоноса во всем бассейне Аральского моря.

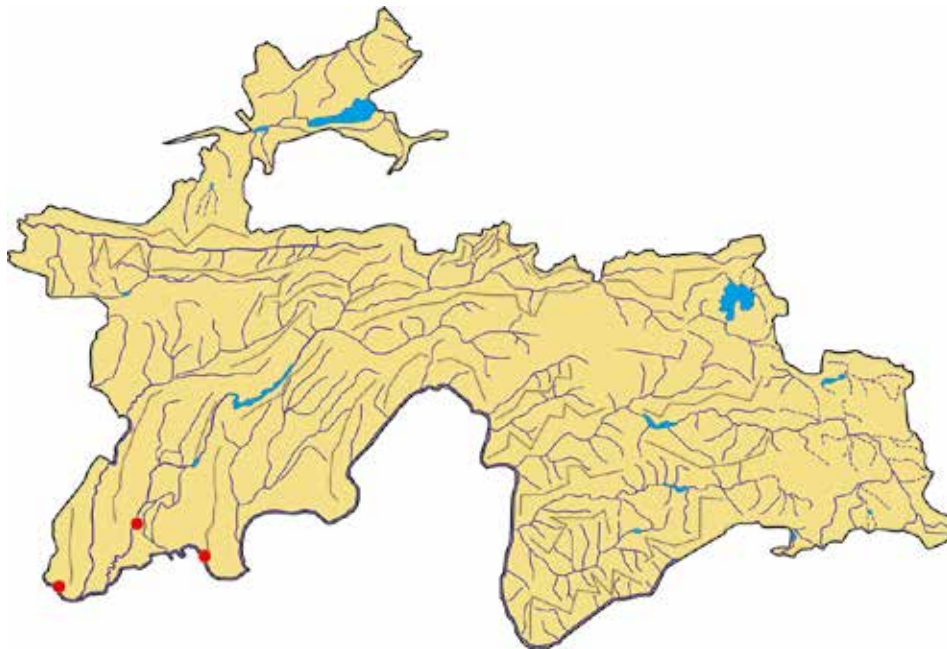
reach 17–25 cm. It lays eggs during spring (early April) at the depth of 1–2 meters, when water temperature is 16–18°C. Female individuals lay up to 35000 hardroes. Hardroe is adhesive.

Limiting factors

Change of typical habitat as a result of damming of river flow, water pollution by industrial waste. As a result of the industrial facilities and the development of river coastal land with agricultural purpose, habitat conditions extremely worsened

Conservation measures

In Tajikistan, since 1963 fishing of the Large Amu Darya Shovelnose Sturgeon throughout in the course of the year is prohibited. Experience has shown that artificially breeding and increasing of large Amu Darya shovelnose sturgeon number is impossible. The habitat of large Amu Darya shovelnose sturgeon should be protected in the entirety of the Aral Sea basin.

Сарчашмаи иттилоот:

Никольский, 1938; Жаров 1968; Максунув, 1968; Абдусаломов, Давыдов, Соков, Грищенко, 1976, 1988; Грищенко, Кондур, Досматов, 1998; Расулов, 2011.

Источник информации:

Никольский, 1938; Жаров 1968; Максунув, 1968; Абдусаломов, Давыдов, Соков, Грищенко, 1976, 1988; Грищенко, Кондур, Досматов, 1998; Расулов, 2011.

Source of information:

Nikolskij, 1938; Zharov 1968; Maksunov, 1968; Abdusalyamov, Davydov, Sokov, Gristshenko, 1976, 1988; Gristshenko, Kondur, Dosmatov, 1998; Rasulov, 2011.

**БЕЛБИНИИ ХУРДИ
АМУДАРЁЙ**

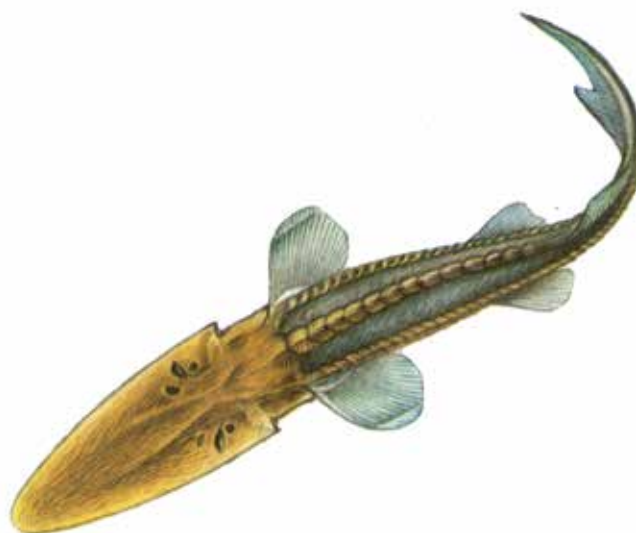
Pseudoscaphirhynchus hermanni
(Kessler, 1877)
Қатори Тосмоҳишаклон.
Acipenseriformes
Оилаи Тосмоҳиҷо. *Acipenseridae*

**МАЛЕНЬКИЙ
АМУДАРЬИНСКИЙ
ЛЖЕЛОПАТОНОС**

Pseudoscaphirhynchus hermanni
(Kessler, 1877)
Отряд Осетрообразные.
Acipenseriformes
Семейство Осетровые. *Acipenseridae*

**SMALL AMU DARYA
SHOVELNOSE
STURGEON**

Pseudoscaphirhynchus hermanni
(Kessler, 1877)
Acipenseriformes order
Acipenseridae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN. Ба рӯйхати сурхи ИБҲТ дохил карда шудааст. Эндемики дарёи Аму.

Паҳншавӣ

Дар дарёи Аму, поёноби дарёҳои Вахшу Панҷ ва қўлҳои мамнуъгоҳи «Бешаи палангон» вомахӯрад. Дар поёноби дарёи Вахш дар мавзёи «Полвонтугай» тухм мегузорад.

Мухити сукунат

Дар маҷрои тезчараёни дарё, дар қаъри об, дар мухити обаш тира зиндагӣ мекунад.

Саршумор

Нисбат ба белбини калони амударёӣ камшумор аст. Дар солҳои охир оид ба саршумори белбини хурди амударёӣ маълумоти аниқ вучуд надорад.

Хусусиятҳои биологӣ

Пурра омӯхта нашудааст. Дар 5–6 солагӣ ҳангоми дарозии баданаш

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN. Данная рыба внесена в красный список МСОП. Является эндемичным видом Амударьи.

Распространение

Встречается в верховьях реки Амударья, в низовьях реки Вахш и озерах заповедника «Тигровая балка». Откладывает икру в низовьях реки Вахш, в местечке «Полвонтугай».

Места обитания

Обитает в быстротечном русле реки, на дне воды, в среде мутной воды.

Численность

По сравнению с большим амударьинским лжелопотоносом, эта рыба малочисленная. В последние годы нет точных сведений о численности маленького амударьинского лжелопотоноса.

Особенности биологии

Полностью не изучены. В 5–6 лет, когда ее длина достигает 18

Conservation Status

Endangered. EN. This species is included on the Red List of the International Union for Conservation of Nature (IUCN). It is endemic to Amu Darya.

Distribution

Small Amu Darya Shovelnose Sturgeon is found in the upper reaches of Amu Darya River, in the downstream of Vakhsh and Panj rivers and lakes of «Tigrovaya Balka» Nature Reserve. It lays eggs in Vakhsh River’s downstream in the Polvontughay location.

Habitat

It lives in fleeting riverbed at the bottom of the water, in the muddy water environment.

Population

Compared with the Large Amu Darya shovelnose sturgeon, this fish is small. In recent years, there are no exact data

18–27 см будан болиғ мегардад. Моҳҳои апрел–май, ҳангоми 16–18°C гарм будани ҳарорати об, дар чуқурии 1–2 м. дар ҷойҳои реғу сангдори қабри об аз 1000 то 1300 тухм мегузорад. Ҳайвоноти бесутунмуҳраи обиро ғизо мегирад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Ифлос гардидани оби дарёҳо тавассути партовҳои маишӣ ва саноатӣ, сайди ғайриқонунӣ боиси тамоман маҳдуд гардидани саршумори белбинии хурди амударёӣ гардидааст.

Тадбирҳои ҳифз

Пешгирӣ намудани ифлосшавии об дар муҳити сукунат ва мубориза бар зидди сайди ғайриқонунӣ. Ба мақсади барқарор намудани саршумори белбинии хурди амударёӣ муҳити сукунати он дар тамоми ҳавзаи Амударё бояд тахти муҳофизати ҷиддӣ қарор дода шавад.

–27 см, становиться зрелой. В апреле–мае, когда температура воды поднимается до 16–18°C тепла, откладывает от 1000 до 1300 икринок на глубине 1–2 м. в песчаных и каменистых местах. Питается водными беспозвоночными животными.

Лимитирующие факторы

Загрязнение речных вод посредством бытового и промышленного мусора, незаконной ловли стали причиной полного исчезновения численности маленького амударьинского лжелопотоноса.

Меры охраны

Предотвращение загрязнения воды в местах обитания и борьба с незаконной ловлей. С целью восстановления численности маленького амударьинского лжелопотоноса, необходимо взять под строгую охрану среду его обитания на всем протяжении бассейна реки Амударья.

on the number of small Amu Darya shovelnose sturgeon.

Biological characteristics

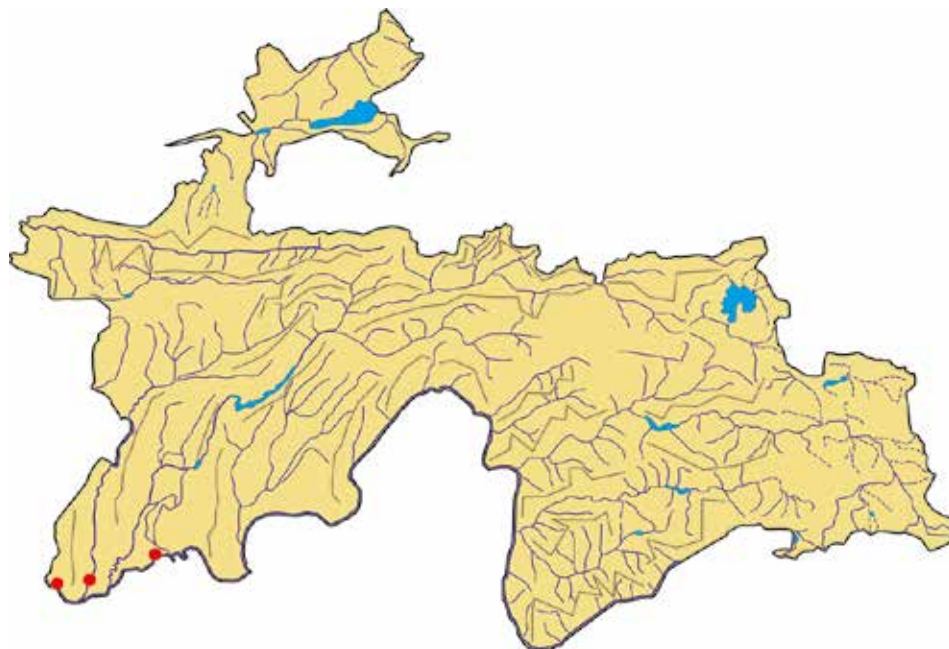
It has not been exposed to complete studies. It achieves maturity at 5–6 years, when body length reaches 18–27 cm. It lays from 1000 to 1300 eggs during April–May, when water temperature is 16–18°C, at a depth of 1–2 meters, in sandy and stony deep water. It feeds on invertebrate aquatic animals.

Limiting factors

Pollution of rivers’ water through domestic and industrial waste, as well as illegal fishing have led to the complete extinction of the small number of Small Amu Darya Shovelnose Sturgeon.

Conservation Status

In order to restore the number of Small Amu Darya Shovelnose Sturgeon, you need to take strict protection of its habitat throughout the Amu Darya river basin and prevent water pollution, and fighting against illegal fishing.

Сарчашмаи иттилоот:

Берг, 1905; Никольский, 1938; Максунув. 1968; Грищенко, Кондур, Досматов, 1998; Ахроров, 2006; Расулов, 2011.

Источник информации:

Берг, 1905; Никольский, 1938; Максунув. 1968; Грищенко, Кондур, Досматов, 1998; Ахроров, 2006; Расулов, 2011.

Source of information:

Berg, 1905; Nikolskij, 1938; Maksunov. 1968; Gristshenko, Kondur, Dosmatov, 1998; Ahrorov, 2006; Rasulov, 2011.

БЕЛБИНИИ СИРДАРЁЙ

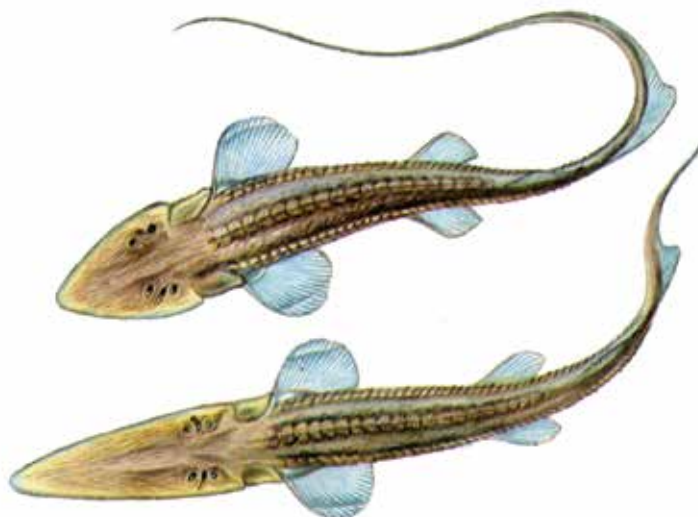
Pseudoscaphirhynchus fedtschenkoi
(Kessler, 1872)
Қатори Тосмоҳишаклон.
Acipenseriformes
Оилаи Тосмоҳиҳо. *Acipenseridae*

СЫРДАРЬИНСКИЙ ЛЖЕЛОПАТОНОС

Pseudoscaphirhynchus fedtschenkoi
(Kessler, 1872)
Отряд Осетрообразные.
Acipenseriformes
Семейство Осетровые. *Acipenseridae*

SYR DARYA STURGEON

Pseudoscaphirhynchus fedtschenkoi
(Kessler, 1872)
Acipenseriformes order
Acipenseridae family

Мақоми ҳифз

Намуде, ки дар ҳолати хатарноки маҳвшавӣ қарор дорад. CR. Эндемики дарёи Сир.

Паҳншавӣ

То солҳои 70–уми асри XX дар болооби дарёи Сир, шохобҳои он ва аҳён–аҳён дар поёноби он дучор меомад

Мухити сукунат

Дар маҷрои тезҷараёни дарё, дар минтақаҳои қаърашон регдор ва обашон тира то чуқурии 2 м. зиндагӣ мекунад.

Саршумор

Аз соли 1978 сар карда оид ба сайди белбини сирдарёӣ маълумот вучуд надорад. Эҳтимол пурра маҳв гардидааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Пурра омӯхта нашудааст. Дар 5–6 солагӣ хангоми дарозии баданаш 23 см будан, болиғ мегардад. Дар нимаи дуҷуми моҳи апрел дар

Статус

Вид, находящийся в критическом состоянии исчезновения. CR. Эндемик р. Сырдарья.

Распространение

До 70-х годов XX века встречался в верховьях, притоках и изредка в низовьях Сырдарьи.

Места обитания

Обитает в русле быстро текущей реки, на участках с песчаным грунтом и мутной водой в глубине до 2 м.

Численность

Начиная с 1978 г. сведений о ловле сырдарьинского лжелопатоноса нет. Вероятно, полностью исчез.

Особенности биологии

Полностью не изучены. Взрослеет в возрасте 5–6 лет, когда тело достигает 23 см. Во второй половине апреля откладывает от 850 до 2000 икринок в песчано–каменистых местах. Икра большого размера,

Conservation Status

Critically endangered. CR. It is endemic to the Syr Darya River.

Distribution

Before the 1970s Syr Darya Sturgeon was found in upstream of Syr Darya river.

Habitat

It lives in fast flowing river streams, in the areas with sandy riverbeds, in deep muddy water (at a depth of up to two meters).

Population

Information about fishing of Syr Darya Sturgeon has not been available since 1978. The species may be extinct.

Biological characteristics

It has not been exposed to complete studies. It matures at the age of 5–6 years old, and upon reaching body length of 23cm. It lays from 850 to 2000 eggs in sandy, and stony locations during the second half of April. It has large, brown and sometimes yellow–

ҷойҳои регзори серсанги қабри об аз 850 то 2000 тухм мегузрад. Тухмаш калон, рангаш хокистарӣ, баъзан зарди сафедҷатоб, қутраш 1,3–1,8 мм. Аз кирминаи ҳашароти обӣ ғизо мегирад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Тағйири маҳалҳои ҳоси сукунат дар натиҷаи танзими оби дарёи Сир ва ифлосшавии об аз партовҳои саноатӣ ва маишӣ сабаби асосии маҳдуд гардидани саршумори белбини сирдарёӣ гардидааст.

Тадбирҳои ҳифз

Дар Тоҷикистон аз соли 1968 доштани белбини сирдарёӣ тамоми сол манъ аст. Ба мақсади барқарор намудани саршумори белбини сирдарёӣ дар муҳити ҳоси сукунат усули дар шароити сунъӣ зиёд намудани онро қор қарда баромадан зарур аст.

серого, иногда желто–беловатого цвета, диаметром 1,3–1,8 мм. Питается личинками насекомых, живущих в воде.

Лимитирующие факторы

Изменение характерных мест обитания вследствие зарегулирования стока р. Сырдарья и загрязнения воды промышленными отходами стали основными причинами сокращения численности сырдарьинского лжелопатоноса.

Меры охраны

С 1968 года в Таджикистане наложен запрет на ловлю сырдарьинского лжелопатоноса в течение всего года. С целью восстановления численности сырдарьинского лжелопатоноса, в характерных местах обитания необходимо разработать методы разведения в искусственных условиях.

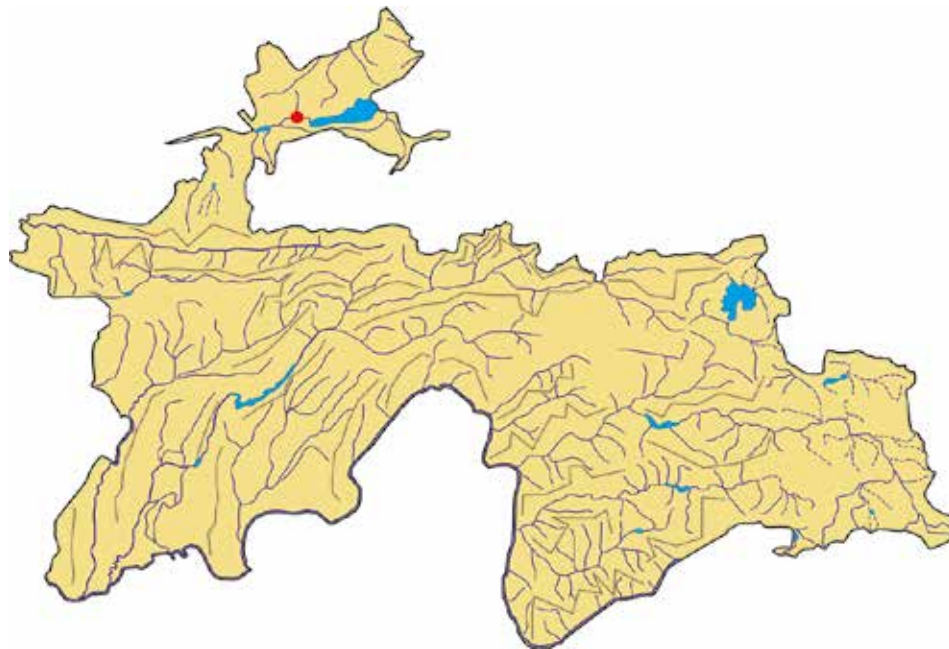
whitish eggs, with a diameter ranging from 1.3 to 1.8 mm. It feeds on the larvae of aquatic insects.

Limiting factors

Changes to specific habitat as the result of regulating Syr Darya river’s water, and water pollution from industrial and domestic waste are the primary reasons of the reduction of population numbers of Syr Darya Sturgeon.

Conservation measures

Since 1968, Tajikistan imposed a ban on the fishing of the Syr Darya Sturgeon throughout the year. In order to restore the population of the Syr Darya Sturgeon in typical habitat it is necessary to develop methods of breeding it in artificial conditions.

Сарчашмаи иттилоот:

Никольский, 1938; Максунув, 1968; Расулов, 2011.

Источник информации:

Никольский, 1938; Максунув, 1968; Расулов, 2011.

Source of information:

Nikolskij, 1938; Maksunov, 1968; Rasulov, 2011.

ОЗОДМОҶИИ АРАЛӢ

Salmo trutta aralensis (Berg, 1908)
Қатори Шӯрмоҳишақлон.
Clupeiformes
Оилаи Озодмоҳиҳо. *Salmonidae*

АРАЛЬСКИЙ ЛОСОСЬ

Salmo trutta aralensis (Berg, 1908)
Отряд Лососеобразные. *Clupeiformes*
Семейство Лососёвые. *Salmonidae*

ARAL BULLTROUT

Salmo trutta aralensis (Berg, 1908)
Clupeiformes order
Salmonidae family

Мақоми ҳифз

Зернамуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Эндемики ҳавзаи баҳри Арал мебошад. Дар дарёҳои Кофарниҳон, Вахш, обанбори Норак аҳён–аҳён вомеҳӯрад. Популятсияи нисбатан устувори он дар обанбори Норак боқӣ мондааст.

Муҳити сукунат

Муҳити ҳоси сукунати озодмоҳи аралӣ баҳри Арал аст. Дар давраи афзоиш дар болооби дарёҳои ҳавзаи Аму–дарё ва шохобҳои онҳо тухм мегузорад.

Саршумор

Дар дарёҳои Тоҷикистон гоҳ–гоҳ озодмоҳиҳои калон (то 15 кг) ба тӯр меафтанд. Дар обанбори Норак аз соли 1974 то 1994 бештар моҳиҳои доштаи шуданд, ки вазнашон 3–7 кг буд.

Статус

Подвид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Эндемичный вид бассейна Аральского моря. Встречается крайне редко в реках Кафирниган, Вахш, Нурекском водохранилище. Относительно устойчивая его популяция сохранилась в Нурекском водохранилище.

Места обитания

Характерной средой обитания Аральского лосося является Аральское море. В период размножения откладывает икру в верховьях рек бассейна Амударьи и их притоков.

Численность

В реках Таджикистана иногда в сети попадают большие лососи (до 15 кг). В Нурекском водохранилище в период с 1974 по 1994 гг. были пойманы рыбы, вес которых составлял 3–7 кг.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Aral Bulltrout is endemic to the Aral Sea basin. It is found very rarely in Kofarnihon and Vakhsh rivers and Norak water reservoir. Its relatively stable, but rare population has remained in Norak water reservoir.

Habitat

Aral Bulltrout's specific habitat is the Aral Sea. During the reproduction period it lays eggs in the upstream of Amu Darya River basin and its inflowing streams.

Population

Huge specimens of Aral Bulltrout (weighting up to 15kg) are sometimes caught in the rivers of Tajikistan. From 1974 until 1994 the fish was mostly caught in the Norak water reservoir (often with a caught weight of up to 3–7 kg).

Хусусиятҳои биологӣ

Дарозиаш то 1 м, вазнаш 10–14 (баъзан то 18) кг. Моҳҳои ноябр–декабр дар ҳарорати 8–10°C ва чуқурии 1–1,5 м. аз 500 то 1500 адад тухм мегузоранд. Тухмаш калон, сурхи зардҷатоб, қутраш 3–5 мм.

Омилҳои маҳдудкунанда

Шикори ғайриқонунӣ, дар маҷрои дарёҳо бунёд кардани иншоотҳои гидротехникӣ, ки садди тухмгузории моҳӣ мегарданд, сабабҳои асосии маҳдуд гардидани саршумори озодмоҳии аралӣ ба ҳисоб мераванд.

Тадбирҳои ҳифз

Риоя намудани қоидаҳои сайди моҳӣ, дар дарёоти нерӯгоҳҳои барқии обӣ бунёд кардани иншоотҳои моҳигузар, ба роҳ мондани парвариши сунбӣи озодмоҳии аралӣ ба мақсади барқарор намудани шумораи он дар муҳити табиӣи сукунат ба афзун гардидани саршумори озодмоҳии аралӣ мусоидат мекунанд.

Особенности биологии

Длина до 1 м, вес 10–14 (иногда до 18) кг. В ноябре–декабре при температуре 8–10° и на глубине 1–1,5 м. откладывает от 500 до 1500 штук икринок. Икринки крупные, красные с желтым оттенком, диаметром 3–5 мм.

Лимитирующие факторы

Незаконная ловля, строительство гидротехнических сооружений в русле рек, что препятствуют нересту рыб, являются основными причинами ограничения численности аральского лосося.

Меры охраны

Соблюдение правил ловли рыб, сооружения для пропуска рыб через шлюзы на плотинах ГЭС, мероприятия по искусственному разведению аральского лосося с целью восстановления его численности в естественной среде обитания будут способствовать увеличению численности аральского лосося.

Biological characteristics

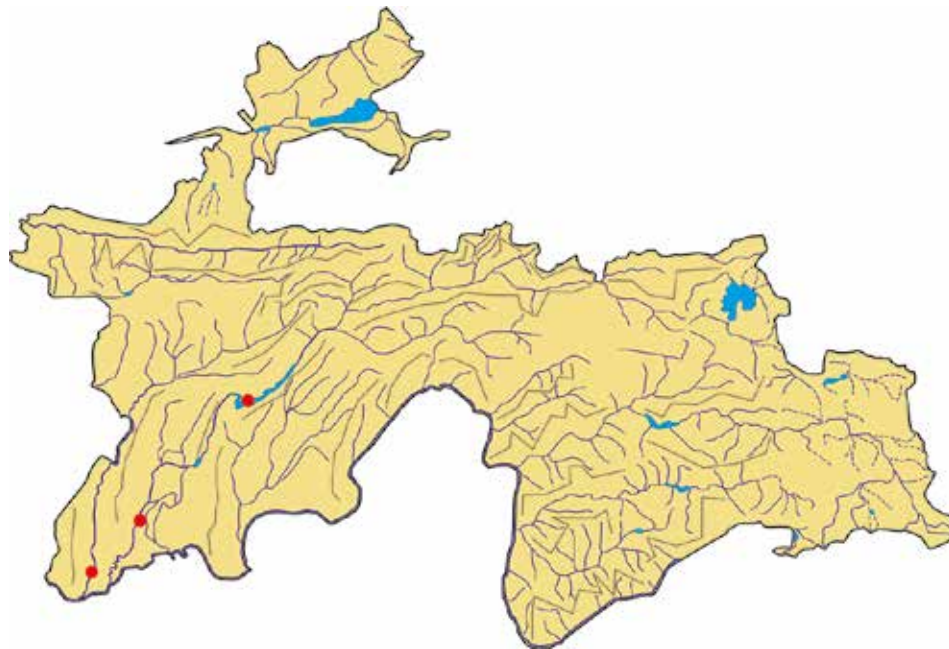
It has a length of up to 1m, and a weight of 10–14kg (sometimes up to 18kg). During November–December it lays between 500 and 1500 fish roes at a depth of 1–1.5 meters. It has large red, yellowish fish roes with a diameter of 3–5 mm.

Limiting factors

Illegal fishing, construction of hydraulic structures in rivers that hinder the spawning fish are the main reasons limiting the Aral Bulltrout Population

Conservation measures

Compliance with the rules of fishing, fish passage facilities for passing through the locks on hydroelectric dams and measures for the artificial breeding of Aral Bulltrout to restore its number in its natural habitat, will help to increase the number of Aral Bulltrout.

Сарчашмаи иттилоот:

Никольский, 1938; Никольский, 1940; Берг, 1948; Ахроров, 2006; Расулов, 2011.

Источник информации:

Никольский, 1938; Никольский, 1940; Берг, 1948; Ахроров, 2006; Расулов, 2011.

Source of information:

Nikolskij, 1938; Nikolskij, 1940; Berg, 1948; Ahrorov, 2006; Rasulov, 2011.

ГУЛМОҶИИ АМУДАРЁЙ

Salmo trutta oxianus (Kessler, 1874)
Қатори Шӯрмоҷишаклон.
Clupeiformes
Оилаи Озодмоҷиҳо. *Salmonidae*

**АМУДАРЬИНСКАЯ
ФОРЕЛЬ**

Salmo trutta oxianus (Kessler, 1874)
Отряд Сельдеобразные. *Clupeiformes*
Семейство Лососёвые. *Salmonidae*

AMU DARYA TROUT

Salmo trutta oxianus (Kessler, 1874)
Clupeiformes order
Salmonidae family

Мақоми ҳифз

Зернамуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Эндемики Амударё. Дар дарёҳои Қаратоғ, Кофарнихон, Вахш, Сурхоб, Камаров, Обихингоб ва шохобҳои онҳо, ҳамчунин дар обанбори Норак вомахӯрад. То солҳои 90–уми асри гузашта дар дарёҳои Варзоб, Душанбе ва Лучоб низ дучор меомад.

Муҳити сукунат

Дар болооби дарёҳои кӯҳӣ ва шохобҳои онҳо, кӯлҳо ва обанборҳои кӯҳии обашон тоза ва сероксиген дучор меояд.

Саршумор

Солҳои 70–80–уми асри ХХ як моҳигир дар як соат бо шаст то 150 адад гулмоҳӣ дошта метавонист. Дар солҳои охир саршумори гулмоҳӣ маҳдуд гардида, дар баъзе дарёҳо ба ҳадди нестӣ расидааст.

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Эндемичный вид Амударьи. Встречается в реках Каратаг, Кафирниган, Вахш, Сурхоб, Камаров, Обихинговы их притоках, а также в Нурекском водохранилище. Также до 90–ых годов прошлого века данная рыба встречалась в реках Варзоб, Душанбе и Лучоб.

Места обитания

В верховьях горных рек и их притоков, также встречаются в озерах и горных водоемах с чистой водой и насыщенным кислородом.

Численность

В 70–80–ые годы ХХ века один рыбак за час с помощью удочки мог поймать до 150 штук форелей. В последние годы численность форели ограничилась, а в некоторых реках она вовсе исчезла.

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Amu Darya Trout is endemic to the Amu Darya River. It is found in Qaratogh, Kofarnihon, Vakhsh, Surkhob, Kamarov, Obikhingov rivers and their tributaries, and in Norak water reservoir. Before the 1990s it was also found in the Varzob, Dushanbe and Luchob rivers.

Habitat

It is found in the upstream of mountain rivers and their tributaries, lakes and mountain water reservoirs containing clean and oxygen-rich water.

Population

In the 1970–80s one fisherman could fish up to 150 individuals of Amu Darya Trout in an hour using fishing-rod. The population numbers have reduced during recent years and in some rivers this species is extinct at all.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар муҳити хоси сукунат баъди 3–4 солагӣ болиғ мешавад. Вобаста ба шароити маҳал ва ғизо дарозии бадани гулмоҳии амударёӣ 15–35 см, вазнаш 67–500 г мешавад. Моҳҳои ноябр, декабр ҳангоми 7–10°C будани ҳарорати об дар қаъри 60–80 см дарё аз 1000 то 2500 адад тухм мегузорад. Моҳии дарранда аст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Бо олотҳои ғайрианъанавӣ–тӯр, шасти электрикӣ ва аз меъёр зиёд сайд намудани гулмоҳии амударёӣ боиси маҳдуд гардидани саршумори он гардидааст.

Тадбирҳои хифз

Тухми гулмоҳии амударёиро гирифта дар сеҳи наслбарории хочагиҳои гулмоҳипарварӣ навзодхояшро бароварда ба муҳити табиии сукунат паҳн намудан зарур аст.

Особенности биологии

В характерной среде обитания через 3–4 года она становится зрелой. В зависимости от условий местности и питания, длина амударьинской форели может достигать 15–35 см, вес 67–500 граммов. В ноябре – декабре, когда температура воды составляет 7–10 °С, на дне реки, на глубине 60–80 см, откладывает от 1000 до 2500 штук икринок. Форель является хищником.

Лимитирующие факторы

Улов с помощью нетрадиционных инструментов–сетей, электрической удочкой и чрезмерный отлов рыбы стали причиной ограничения ее численности.

Меры охраны

Необходимо разводить амударьинскую форель в цехах по выведению потомства в рыбных хозяйствах и мальков распространять в естественной среде обитания.

Biological characteristics

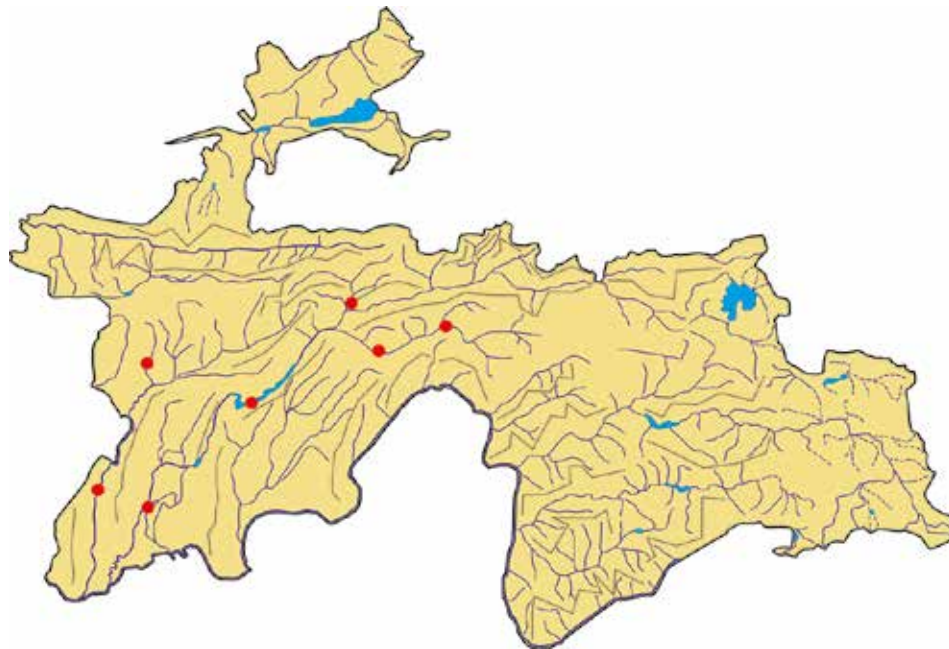
It achieves maturity at 3–4 years. Depending on the local circumstances and food availability, body length of the individuals of Amu Darya Trout reaches 15–35cm and their weight can be approximately 67–500g. It lays between 1000 to 2500 eggs during November–December when water temperature is 7–10 °C at a depth of 60–80 cm. Amu Darya Trout is a predatory fish.

Limiting factors

Fishing of Amu Darya Trout by using non–traditional tools like nets, and electrical rods has resulted in its restricted population number.

Conservation measures

It is necessary to farm Amu Darya Trout in the section for breeding posterity of fish farms, and to spread fries in their natural habitat.

Сарчашмаи иттилоот:

Никольский, 1938; Максун, 1968; Аманов, Хакимова, 1979; Амиркулов, 1983; Ахроров, 2006; Расулов, 2011.

Источник информации:

Никольский, 1938; Максун, 1968; Аманов, Хакимова, 1979; Амиркулов, 1983; Ахроров, 2006; Расулов, 2011.

Source of information:

Nikolskij, 1938; Maksunov, 1968; Amanov, Hakimova, 1979; Amirqulov, 1983; Ahrorov, 2006; Rasulov, 2011.

ШҶРТАН

Esox lucius (Linnaeus, 1758)
Қатори ШҶртанишаклҳо.
Clupeiformes
Оилаи ШҶртанҳо. *Esocidae*

СЕЛЬДЬ

Esox lucius (Linnaeus, 1758)
Отряд Сельдеобразные. *Clupeiformes*
Семейство Сельдевые. *Esocidae*

NORTHERN PIKE

Esox lucius (Linnaeus, 1758)
Clupeiformes order
Esocidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар обанбори Қайроққум, дарёҳои Сир, Аму, поёноби Вахш ва Қофарниҳон воমেҳӯрад.

Муҳити сукунат

Моҳии кӯлу дарёҳост. Дар обҳои назди соҳили чараёнашон суе ва истанда, ки растаниҳои обӣ меӯянд, зиндагӣ мекунад.

Саршумор

Дар даҳсолаҳои охир саршумораш хеле маҳдуд гардидааст. Дар обанбори Қайроққум аҳён-аҳён дучор меояд.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар 2–3 солагӣ, ҳангоми дарозии баданаш 25–33 см шудан ба болоғати ҷинсӣ мерасад. Аз нимаи дуоми моҳи феврал то нимаи аввали моҳи март гурӯҳ-гурӯҳ дар чуқурии 0,5–1,2 м. дар як вақт

Статус

Вид, ноҳояндӣ под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Встречается в Кайраққумском водохранилище, в реках Амударья, Сырдарья, низовьях Вахша и Кафирнигана.

Места обитания

Является озерной и речной рыбой. Обитает вблизи берегов медленно текущих потоков и стоячих вод, где произрастают водные растения.

Численность

В последние десятилетия численность данного вида стала очень ограниченной. Крайне редко встречается в Кайраққумском водохранилище.

Особенности биологии

В 2–3 года при достижении длины рыбы 25–33 см она становится зрелой. С начала второй половины февраля до первой половины

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Northern Pike is found in the Qayroqum water reservoir, Syr Darya and Amu Darya rivers, downstream of Vakhsh and Kofarnihon rivers.

Habitat

It is a lake and river fish. It lives near the banks of slowly flowing streams and standing water where aquatic plants grow.

Population

The population of this species becomes extremely low in recent decades. It is rarely seen in the Qayroqum water reservoir.

Biological characteristics

It reaches sexual maturity at 2–3 years when its bodily length reaches 25–33cm. Groups of individuals of Northern Spikes lay from 160000 to 250000 eggs at the depth of 0,5–1,2 m, simultaneously starting from the

аз 160 ҳазор то 250 ҳазор тухм мегузорад. Тухмҳо ба растаниҳо часпида устувор меистанд. Тухмаш калон, қутраш 2,5–3,5 мм. Моҳии дарранда буда, намудҳои гуногуни моҳиёни андозаашон хурдро ғизо мегирад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Бад гаштани шароитҳои экологии ҷойҳои тухмгузорӣ, ифлос шудани обанборҳо ва сайди ғайриқонунии боиси кам шудани саршумори шӯртан гаштааст.

Тадбирҳои ҳифз

Барои барқарор гардидани саршумор сайди ғайриқонунии шӯртанро пешгирӣ намудан зарур аст. Ба роҳ мондани парвариши сунгии шӯртан ба мақсади барқарор намудани шумораи он дар муҳити табиии сукунат мувофиқи мақсад аст.

марта они группами спускаются на глубину 0,5–1,2 м. и одновременно откладывают от 160 до 250 тысяч икринок. Икринки цепляются в растения и устойчиво сохраняются. Икринки большие, диаметром 2,5–3,5 мм. Сельдь является хищной рыбой, питается различными рыбами меньшего размера.

Лимитирующие факторы

Ухудшение экологических условий мест для откладывания икринок, загрязнение водоемов и незаконный отлов стали причиной падения численности сельди.

Меры охраны

Для восстановления численности данного вида, необходимо предотвратить незаконный отлов сельди. Организация разведения сельди с целью восстановления её численности в естественной среде обитания было бы целесообразным решением.

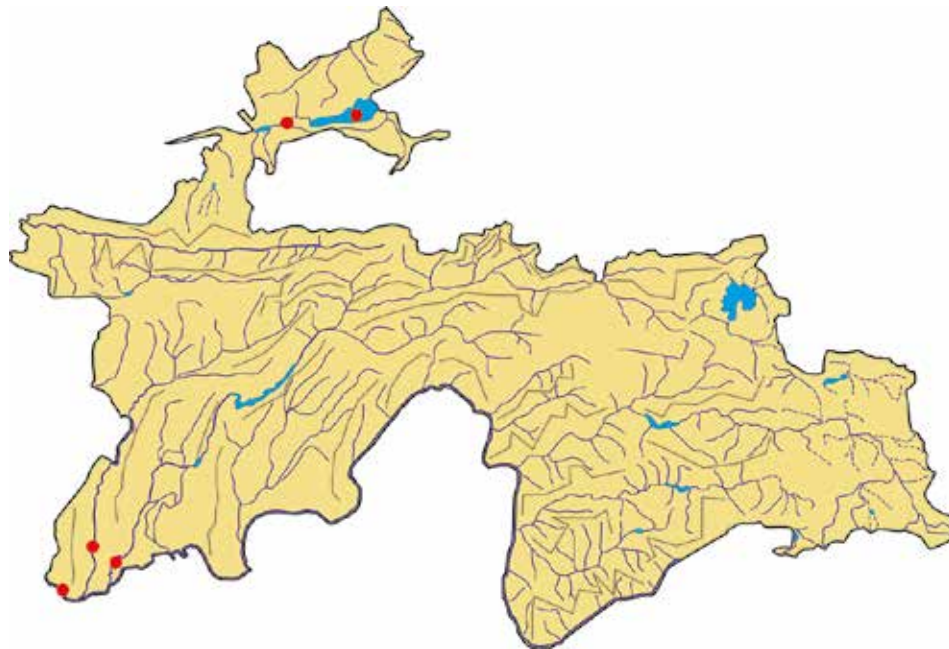
second half of February until the first half of March. Eggs stick and remain attached to aquatic plants. It has large eggs with a 2.5–3.5mm in diameter. It is a predatory fish, which feeds on various species of small-sized fish.

Limiting factors

Worsening environmental conditions in egg-nesting places and pollution of water reservoirs and illegal fishing have led to a highly reduced population number of Northern Spike.

Conservation measures

Illegal fishing of Northern Spike should be prevented to restore its population number. Arranging artificial breeding of northern spike with the aim of restoring its population numbers in its natural habitat is essential.

Сарчашмаи иттилоот:

Никольский, 1938; Турдаков, 1963; Максунув, 1968; Расулов, 2011.

Источник информации:

Никольский, 1938; Турдаков, 1963; Максунув, 1968; Расулов, 2011.

Source of information:

Nikolskij, 1938; Turdakov, 1963; Maksunov, 1968; Rasulov, 2011.

ЖЕРЕХИ ТОС

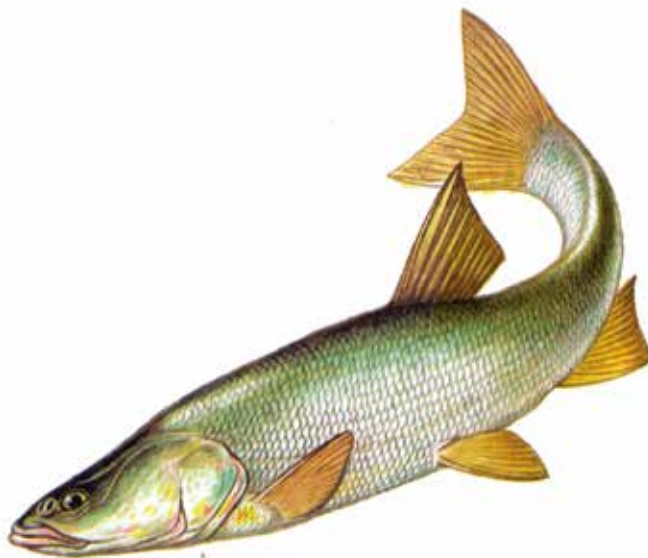
Aspiolucius esocinus (Kessler, 1874)
Қатори Капуришакҳо. Cypriniformes
Оилаи Капуриҳо. Cyprinidae

ЖЕРЕХ–ЛЫСАЧ

Aspiolucius esocinus (Kessler, 1874)
Отряд Карпообразные. Cypriniformes
Семейство Карповые. Cyprinidae

PIKE ASP

Aspiolucius esocinus (Kessler, 1874)
Cypriniformes order
Cyprinidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар ҳолати хатарноки маҳвшавӣ қарор дорад. CR.

Паҳншавӣ

Дар дарёҳои Сир, Аму, поёноби дарёи Вахш ва обанбори Қайроққум воমেҳӯрад.

Муҳити сукунат

Дар маҷрои тезҷараёни дарёҳо дар чуқуриҳои 2–3 м. сукунат мекунад.

Саршумор

Аҳён–аҳён дар болооби дарёи Аму вомеҳӯрад. Захирааш хеле кам аст. То солҳои 60–уми асри гузашта дар дарёи Сир ва обанбори Қайроққум вомеҳӯрд.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар 6–7 солагӣ, ҳангоми дарозии баданаш ба 45–50 см расидан, ба болоғати чинсӣ мерасад. Моҳҳои февралу март ҳангоми 3–9°C будани ҳарорати об жерехи тос дар чойҳои тезҷараёни об то 150 ҳазор тухм мегузорад. Дарозии баданаш то 72

Статус

Вид, находящийся в критическом состоянии исчезновения. CR.

Распространение

Встречается в реках Сырдарья, Амударья, низовьях реки Вахш и Кайраққумском водохранилище.

Места обитания

Обитает в русле быстротекущей реки на глубине 2–3 м.

Численность

Встречается изредка в верховьях реки Амударья. Запасы крайне ничтожны. До 60–х годов прошлого века встречался в реке Сырдарья и водоёме Кайраққум.

Особенности биологии

На 6–7 году жизни, имея длину тела 45–50 см, достигает половую зрелость. В феврале–марте при температуре воды 3–9°C жерех–лысач вымётывает в местах с быстрым течением до 150 тыс. икринок. Длина тела достигает до

Conservation Status

Critically endangered. CR.

Distribution

Pike Asp is found in the Syr Darya and Amu Darya Rivers, in the downstream of the Vakhsh River and in the Qayroqum water reservoir.

Habitat

It lives in fast flowing river streams at a depth of 2–3 meters.

Population

It is rarely seen in the upstream of Amu Darya River. Its number is extremely insignificant. Before the 1960s it was found in the Syr Darya River and the Qayroqum water reservoir.

Biological characteristics

It achieves sexual maturity at the age of 6–7 years when its body length reaches 45–50cm. In February and March, when water temperature is 3–9°C, the pike asp lays up till 150000 eggs in fast flowing locations. Its body length reaches up to 72cm and

см ва вазнаш то 5 кг мерасад. Моҳии дарранда буда, моҳиёни камарзиш ва ҳайвоноти бесутунмуҳраи каъри обиро ғизо мегирад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Бад гардидани муҳити сукунат дар натиҷаи ифлосшавии об ва танзими маҷрои дарё боиси камшумор гардидани жерехи тос гардидааст.

Тадбирҳои ҳифз

Барои барқарор гардидани саршумор сайди ғайриқонунии жерехи тосро пешгирӣ намудан зарур аст. Ба роҳ мондани парвариши сунъии жерехи тос бо мақсади барқарор намудани шумораи он дар муҳити табиии сукунат мувофиқи мақсад аст.

72 см, а вес до 5 кг. Рыба является хищной, питается малоценными рыбами и беспозвоночными животными на дне реки.

Лимитирующие факторы

Ухудшение мест обитания вследствие зарегулирования стока и загрязнения рек стали причиной сокращения численности жереха–лысача.

Меры охраны

Для восстановления численности необходимо предотвратить незаконный лов жереха–лысача. Организация искусственного разведения соответствует цели восстановления численности жереха–лысача в местах естественного обитания.

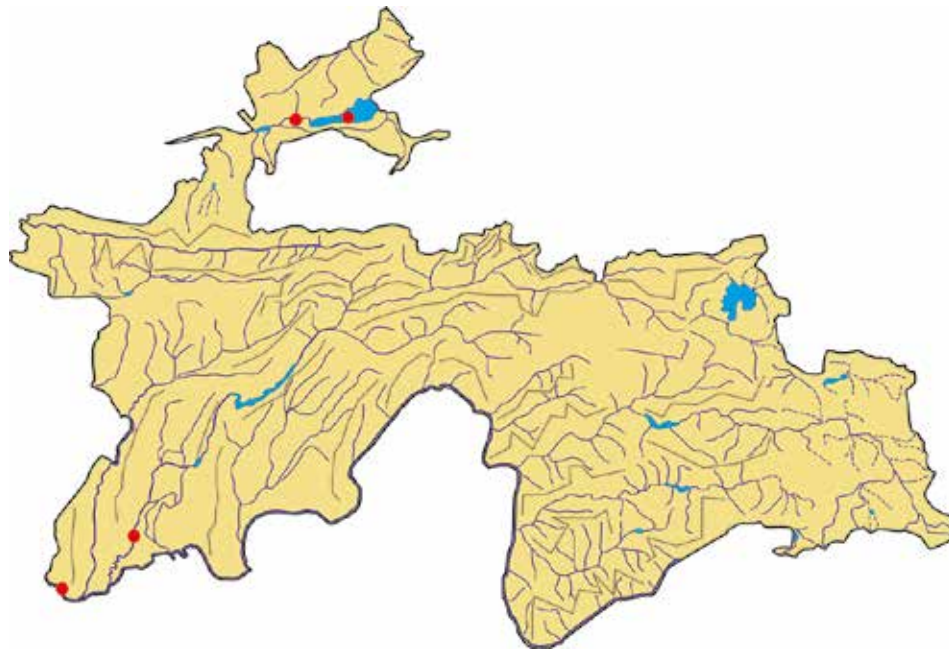
weighs–up to 5kg. It is a predatory fish which feeds on low–valued fishes, and invertebrate animals living on the bottom of the river.

Limiting factors

The deterioration of habitat due to flow regulation and pollution of rivers caused the reduction of the number of downsizing of the Pike Asp.

Conservation measures

To restore the population, it is necessary to prevent illegal fishing of Pike Asp. Organization of artificial breeding corresponds to the goal of restoring the number of Pike Asp in the areas of natural habitat.

Сарчашмаи иттилоот:

Никольский, 1938; Максунув, 1961, 1968; Расулов, 2011.

Источники информации:

Никольский, 1938; Максунув, 1961, 1968; Расулов, 2011.

Source of information:

Nikolskij, 1938; Maksunov, 1961, 1968; Rasulov, 2011.

МУЙЛАБМОҶИИ АРАЛӢ

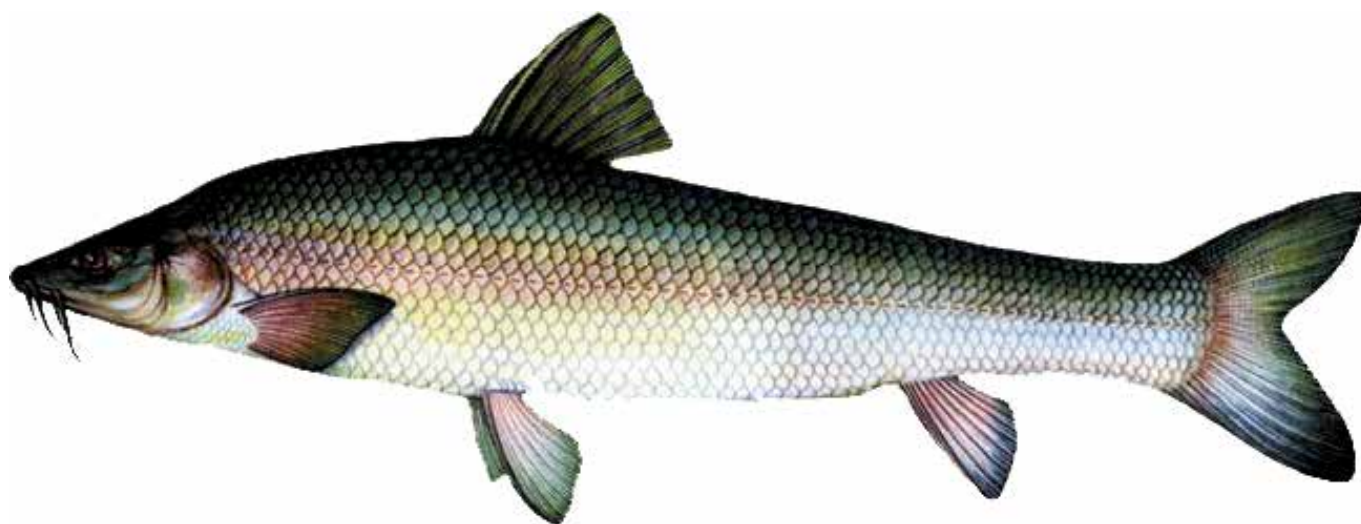
Barbus brachycephalus (Kessler, 1872)
Қатори Капушаққо. Cypriniformes
Оилаи Капуриҳо. Cyprinidae

АРАЛЬСКИЙ УСАЧ

Barbus brachycephalus (Kessler, 1872)
Отряд Карпообразные. Cypriniformes
Семейство Карповые. Cyprinidae

ARAL BARBEL

Barbus brachycephalus (Kessler, 1872)
Cypriniformes order
Cyprinidae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар дарёҳои Сир, Аму, Панҷ, Вахш, Қизилсу ва обанбори Қайроққум вомахӯрад.

Мухити сукунат

Дар маҷрои дарё ва резишгоҳи он, кӯлу обанборҳои обашон равон зиндагӣ мекунад. Минтақаҳои қаърашон регдор ва сернабототи дарёро мепарастад.

Саршумор

Хеле кам вомахӯрад.

Хусусиятҳои биологӣ

Дарозияш то 120 см, вазнаш то 23 кг. Бори аввал дар 7–8 солағӣ афзоиш меёбад. Модинаи он баҳорон то 600 ҳазор тухм мемонад. Тухмро дар қаъри об, ки бо қайроқсангу рег пӯшида шудаанд, мегузорад. Растаниҳои обӣ, кирминаи хирономидҳо, сӯзанақҳо,

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Встречается в реках Сырдарья, Амударья, Пяндж, Вахш, Кызылсу и Кайраққумском водохранилище.

Места обитания

Живёт в русле реки и её дельте, озёрах и водоёмах с проточной водой. Предпочитает песчаные глубины и богатые растительностью зоны рек.

Численность

Встречается крайне редко.

Особенности биологии

Длина до 120 см, весит до 23 кг. Впервые даёт потомство в возрасте 7–8 лет. Весной самки откладывают до 600 тыс. икринок. Икру откладывает на глубине, покрытой галечно-песчаным грунтом. Питается водяными растениями, личинками хирономидов,

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Aral Barbel is found in the Syr Darya, Amu Darya, Panj, Vakhsh, Qizilsu rivers and the Qayroqum water reservoir.

Habitat

It lives in river streams and their tributaries, lakes and water reservoirs with flow water. It prefers sandy depth and the rivers areas rich in vegetation.

Population

It is found very rarely.

Biological characteristics

It has a length of up to 120cm and weighs up to 23kg. It matures at 7–8 years. Females lay up to 600000 eggs during spring. They lay eggs in deep water, with riverbeds comprised of pebbles and sand. This species feeds on aquatic plants, the larvae of chironomids, dragonflies, mollusks, opossum shrimps, and crawfishes.

моллюскҳо, мизид ва харчангҳоро ғизо мегирад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Ба таври сунъӣ танзим гардидани маҷрои дарёҳо, тағйир ёфтани низоми гидрологии об, ҳалалдор гардидани роҳҳои кӯчиш дар давраи афзоиш ва ғизогири, бад шудани шароити экологии минтақаҳои тухмгузори сабабҳои асосии камшумор гардидани мӯйлабмоҳии аралӣ мебошанд.

Тадбирҳои хифз

Бар зидди сайди ғайриқонунӣ муборизаро пурзӯр намудан зарур аст. Бо мақсади барқарор намудани саршумори мӯйлабмоҳии аралӣ, парвариш ва афзоиши сунъии онро дар хоҷагиҳои моҳипарварӣ ба роҳ мондан зарур аст.

стрекозами, моллюсками, мизидами и раками.

Лимитирующие факторы

Искусственное зарегулирование стока рек, изменение гидрологической системы воды, препятствование для миграции в период развития и питания, ухудшение экологических условий в местах икрометания являются основными причинами сокращения численности аральского усача.

Меры охраны

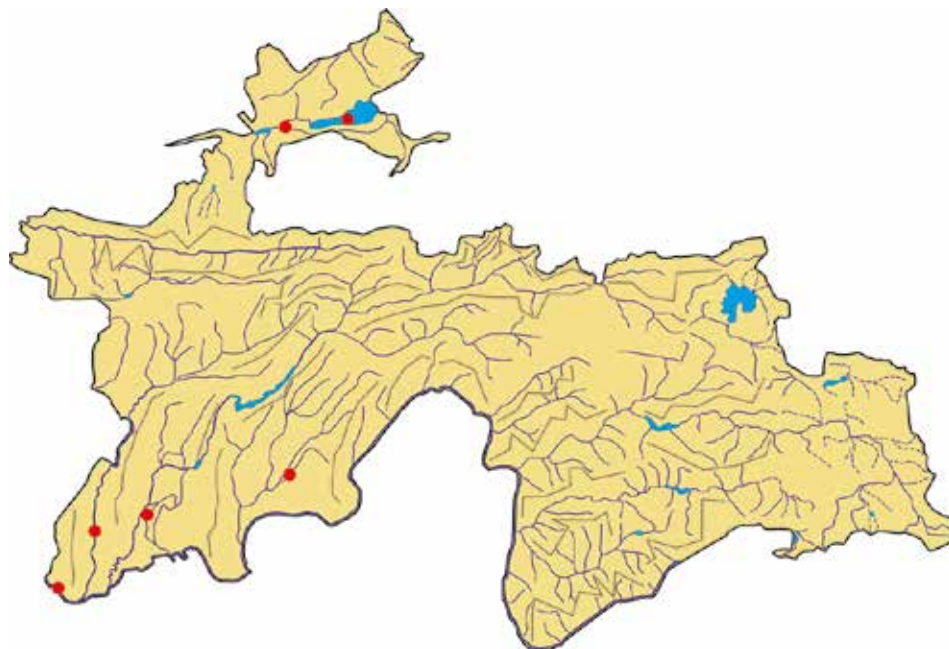
Необходимо усилить борьбу против незаконного лова. С целью восстановления численности аральского усача, необходимо организовать его искусственное разведение и развитие в рыбоводческих хозяйствах.

Limiting factors

Artificial regulation of rivers' stream canals, which bring about changes in water's hydrological regime interferes during reproduction and feeding. Worsening of environmental conditions in egg-nesting areas is the main reason for reduction of the Aral Barbel number.

Conservation measures

It is necessary to strengthen the fight against illegal fishing. In order to restore the population of the Aral Barbel, it is necessary to organize the artificial breeding and development in fish farms.

Сарчашмаи иттилоот:

Никольский, 1938; Максунув, 1968; Расулов, 2011.

Источник информации:

Никольский, 1938; Максунув, 1968; Расулов, 2011.

Source of information:

Nikolskij, 1938; Maksunov, 1968; Rasulov, 2011.

**МУЙЛАБМОҶИИ
ТУРКИСТОНӢ**

Barbus capito conocephalus
(Kessler, 1872)
Ҷатори Капуришаклҳо. Cypriniformes
Оилаи Капуриҳо. Cyprinidae

ТУРКЕСТАНСКИЙ УСАЧ TURKISTAN BARBEL

Barbus capito conocephalus
(Kessler, 1872)
Отряд Карпообразные. Cypriniformes
Семейство Карповые. Cyprinidae

Barbus capito conocephalus
(Kessler, 1872)
Cypriniformes order
Cyprinidae family

Мақоми ҳифз

Зернамуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар дарёҳои Сир, Аму, поёноби Кофарниҳон, Вахш, Сурхоб, обанбори Қайроққум вомахӯрад.

Мухити сукунат

Дар маҷрои дарё ва резишгоҳи он, қўлу обанборҳои обашон равон зиндагӣ мекунад. Минтақаҳои қаърашон регдор ва сернабототи дарёро мепарастад.

Саршумор

Дар обанбори Қайроққум то солҳои 80-уми асри гузашта моҳии сайдшаванда буд. Дар солҳои охир саршумораш маҳдуд гардидааст ва аҳён-аҳён вомахӯрад. Соли 1998 дар поёноби дарёи Вахш муйлабмоҳиҳои туркистонӣ дарозии баданашон 57–72 см ва вазнашон 3–6,5 кг дошта шудаанд.

Хусусиятҳои биологӣ

Аз рӯи тарзи ҳаёт ба муйлабмоҳии аралӣ шабоҳат дорад. Дар 3–7 солагӣ болиғ мешавад. Вазнаш то 15 кг мерасад. Дар минтақаҳои

Статус

Исчезаюший подвиd. VU.

Распространение

Встречается в Амударье, Сырдарье, в низовьях Кафирнигана, Вахша, Сурхоба, в Кайраққумском водохранилище.

Места обитания

Обитают в русле реки и ее дельте, озерах и водоемах с проточной водой. Предпочитают места с песочным дном и изобилием растений.

Численность

В Кайраққумском водохранилище до 80-ых годов прошлого века эта рыба попадалась в сети рыбаков. В последнее время численность данного вида стала ограниченной и встречается крайне редко. В 1998 году в низовьях реки Вахш поймали туркестанских усачей длиной 57–72 см и весом 3–6,5 кг.

Особенности биологии

По способу обитания имеет сходство с аральским усачом. В 3–7 лет становится зрелым.

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Turkistan Barbel is found in the Syr Darya and Amu Darya rivers, in the downstream of Kofarnihon, Vakhsh, Surkhob rivers, and the Qayroqum water reservoir.

Habitat

It lives in river streams and their tributaries, lakes and water reservoirs with ample water. It likes sandy bottomed rivers and abundance of vegetation.

Population

In Qayroqum reservoir up to 1980s this fish was caught into the fishermen's nets. In recent years, the number of this species has become limited and extremely rare. In 1998, in the lower reaches of the Vakhsh River Turkistan Barbel with length of 57–72 cm and weight of 3–6.5 kg was caught

Biological characteristics

By way of living it is similar to the Turkistan Barbel. It becomes mature at the age of 3–7 years. Weight reaches

тезчараёни дарё, ки қаърашон бо регу санг пӯшида шудааст, аз 110 то 380 ҳазор адад тухм мегузорад. Давраи тухмгузориаш аз охири моҳи март оғоз гардида, то моҳи октябру ноябр идома меёбад. Бори аввал ҳамагӣ ду ва минбаъд се ҳисса тухм мегузорад. Растаниҳои обӣ, кирминаи хирономидҳо, сӯзанақҳо, моллюскҳо, мизид ва харчангҳоро ғизо мегирад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Ба таври сунӣ танзим гардидани маҷрои дарёҳо, тағйир ёфтани низоми гидрологии об, ҳалалдор гардидани роҳҳои кӯчиш дар давраи афзоиш ва ғизогирӣ, бад шудани шароити экологии минтақаҳои тухмгузорӣ сабабҳои асосии камшумор гардидани мӯйлабмоҳии туркистонӣ мебошанд.

Тағбирҳои ҳифз

Муборизаро бар зидди сайди ғайриқонунии ин моҳӣ пурзӯр намудан зарур аст. Ба мақсади барқарор намудани саршумори мӯйлабмоҳии туркистонӣ, парвариш ва афзоиши сунӣ онро дар хоҷагиҳои моҳипарварӣ ба роҳ мондан зарур аст.

Вес достигает до 15 кг. В местах быстрого течения рек, дно которых покрыто песком и камнями, откладывает от 110 до 380 тысяч икринок. Период откладывания икры начинается в конце марта и продолжается до октября–ноября. В первый раз откладывает две части и в последующем три части икры. Питается водными растениями, личинками хирономидов, стрекозами, моллюсками, мизидами и рачками.

Лимитирующие факторы

Искусственное регулирование русел рек, изменение гидрологической системы воды, блокирование путей миграции в период размножения и питания, а также ухудшение экологических условий участков откладывания икры являются основными причинами падения численности туркестанского усача.

Меры охраны

Следует усилить борьбу с незаконной ловлей рыб. С целью восстановления численности туркестанского усача, следует организовать ее разведение и искусственное размножение в рыбоводческих хозяйствах.

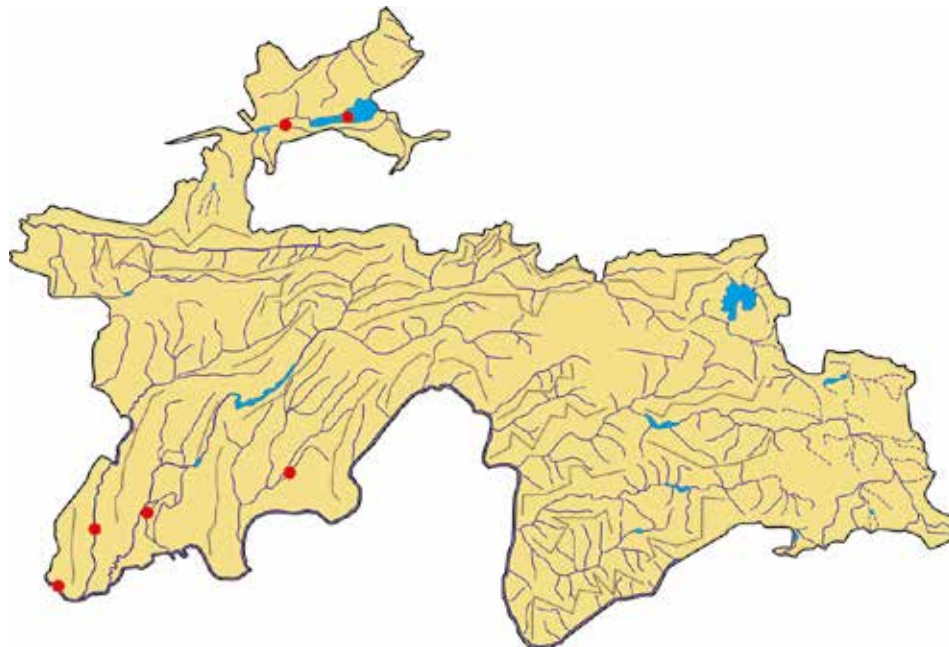
15 kg. In the areas of rapid flow of the river, the bottom of which is covered with sand and stones, it lays from 110 to 380 thousand eggs. The period of egg laying begins in late March and lasts until October–November. For the first time it lays two or three eggs. It feeds on aquatic plants, chironomid larvae, dragonflies, mollusks, crustaceans and maxillopods.

Limiting factors

The artificial regulation of river beds, change the hydrological water system, blocking migration routes in the period of reproduction and feeding as well as the deterioration of environmental conditions of oviposition sites are the main causes of the decrease of the number of Turkistan Barbel.

Conservation measures

It is necessary to strengthen the fight against illegal fishing. In order to restore the number of Turkistan Barbel, organization of its breeding and artificial reproduction in the fish farms should be organized.

Сарчашмаи иттилоот:

Никольский, 1938; Максунув, 1961, 1968; Турдаков, 1963; Расулов, 1974, 1976, 2011.

Источник информации:

Никольский, 1938; Максунув, 1961, 1968; Турдаков, 1963; Расулов, 1974, 1976, 2011.

Source of information:

Nikolskij, 1938; Maksunov, 1961, 1968; Turdakov, 1963; Rasulov, 1974, 1976, 2011.

СИММОҶИИ ШАРҚӢ

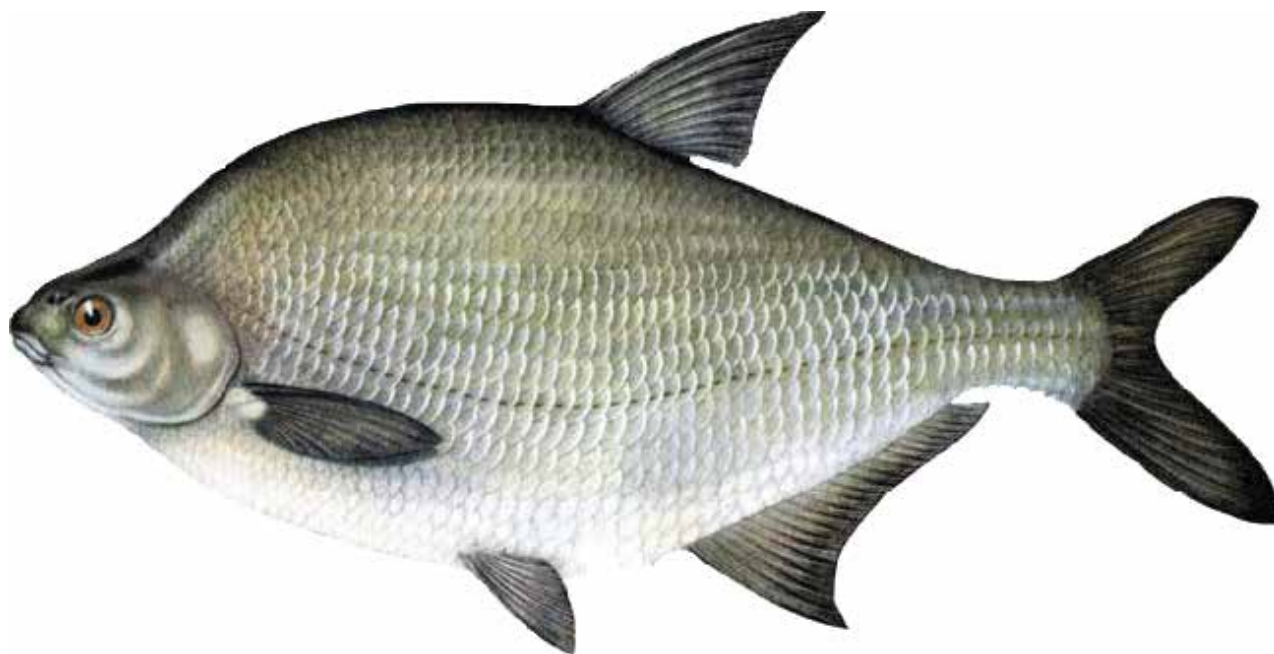
Abramis brama orientalis (Berg, 1872)
Қатори Капушақлҳо. Cypriniformes
Оилаи Капуриҳо. Cyprinidae

ВОСТОЧНЫЙ ЛЕЩ

Abramis brama orientalis (Berg, 1872)
Отряд Карпообразные. Cypriniformes
Семейство Карповые. Cyprinidae

ORIENTAL CARPBREAM

Abramis brama orientalis (Berg, 1872)
Cypriniformes order
Cyprinidae family

Мақоми ҳифз

Зернамуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар дарёҳои Сир, Аму, поёноби дарёҳои Вахш, Кофарниҳон ва обанбори Қайроққум воমেҳӯрад.

Мухити сукунат

Фардҳои калони симмоҳӣ дар чуқуробаҳои гилнок зиндагӣ мекунанд. Дар қабати об ва дар чойҳои обашон сустчараён зимистон мегузаронанд.

Саршумор

Солҳои 80–уми асри ХХ тақрибан 60% сайди умумии солонан симмоҳӣ ба обанбори Қайроққум рост меомад. Алҳол, дар болооби дарёи Сир аҳён–аҳён дучор меояд. Саршумори нисбатан зиёди симмоҳӣ дар поёноби дарёи Вахш ва кӯлҳои мамнуъгоҳи «Бешаи палангон» боқӣ мондааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар 2–3 солагӣ ҳангоми дарозии баданаш ба 13,5–20 см ва вазнаш

Статус

Исчезаюший подвиd. VU.

Распространение

Встречается в реках Амударья и Сырдарья, низовьях рек Вахш, Кафирниган и Кайраққумском водохранилище.

Места обитания

Взрослые особи леща обитают в глинистых впадинах. Зимуют в воде и в местах со слабым течением воды.

Численность

В 80–ые годы ХХ века примерно 60% годового улова леща приходилось на Кайраққумское водохранилище. В настоящее время, редко встречается в верховьях Сырдарьи. Сравнительно большая численность леща сохранилась в низовьях реки Вахш и озерах заповедника «Тигровая балка».

Особенности биологии

В 2–3 года, когда длина рыбы достигает 13,5–20 см и вес–40–130г,

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Oriental Carpbream is found in the Syr Darya and Amu Darya rivers, and in the downstream of Vakhsh and Kofarnihon rivers and the Qayroqum water reservoir.

Habitat

Imago individuals of Oriental Carpbream live in deep muddy cavities. They hibernate in water and in areas with a weak flow of water

Population

In the 1980s approximately 60% of total annual catch of Oriental Carpbream took place at the Qayroqum water reservoir. Today it is rarely seen in the upstream of Syr Darya river. A relatively large population of Oriental Carpbream has remained in the downstream of the Vakhsh River and in the lakes of the «Tigrovaya Balka» Nature Reserve.

ба 40–130 г расидан афзоиш мекунад. Аз моҳи апрел то июн ҳангоми 18–25°C будани ҳарорати қаърибӣ ҳиссаҳисса ду маротиба аз 2400 то 470 ҳаз. тухм мегузорад. Аз обсабзҳо, кирминаи ҳашарот, тукумшулук ва ғ. ғизо мегирад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Бад гаштани ҳолати экологии муҳити сукунат, ба лойқа пӯшида гардидани чойҳои тухмгузорӣ, сохтани иншоотҳои обпарто ва ғ. боиси маҳдуд гардидани саршумори симмоҳии шарқӣ гардидааст.

Тадбирҳои хифз

Ба мақсади барқарор гардидани саршумор, сайди симмоҳиро ба муҳлати дароз манъ намуда, шикори ғайриқонунии онро пешгири намудан зарур аст.

рыба начинает размножаться. С апреля до июня, когда температура воды на дне составляет 18–25°C, лещ частями 2 раза откладывает от 2400 до 470 тысяч икринок. Питается водорослями, личинками насекомых, улитками и т.д.

Лимитирующие факторы

Ухудшение экологического состояния среды обитания, заиление мест откладывания икры, строительство водосбросных сооружений и т.д. стали причиной ограничения численности восточного леща.

Меры охраны

Для восстановления численности, следует на длительное время запретить улов леща, необходимо предотвратить незаконный улов.

Biological characteristics

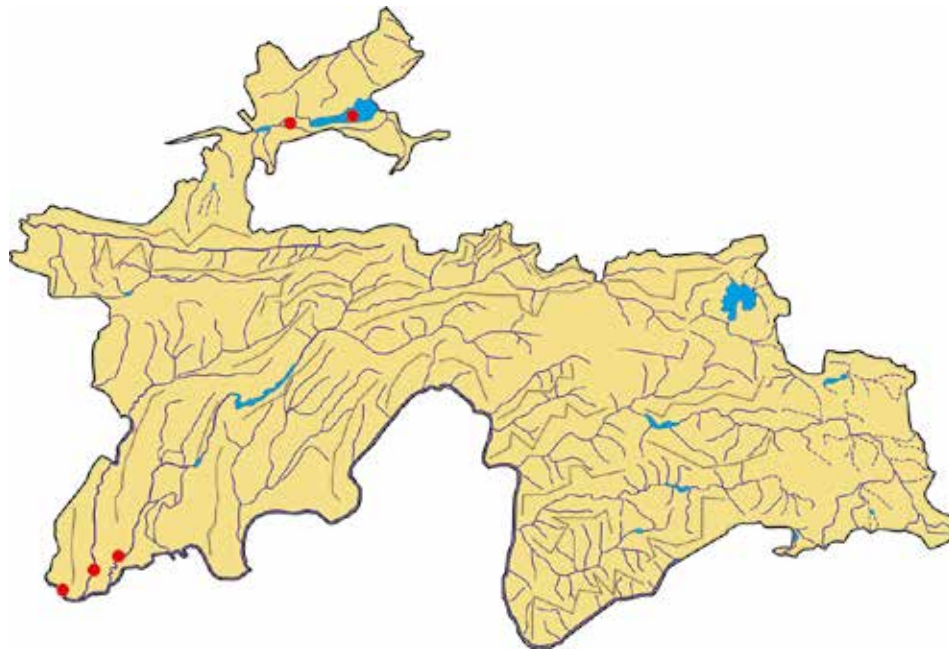
At 2–3 years old, when the fish reaches a length of 13,5–20 cm and weight 40–130 g, fish begins to reproduce. From April to June, when the water temperature at the bottom is 18– 25 ° C, Oriental Carpbream 2 times part by part lays from 2400 to 470 thousand eggs. It feeds on algae, insect larvae, snails, etc.

Limiting factors

Environmental degradation of habitat, siltation of egg laying places, construction of spillway structures, etc. have caused the number restrictions of Oriental Carpbream.

Conservation measures

In order to restore the population fishing of Oriental Carpbream should be prohibited for a long time, besides it is necessary to prevent the illegal fishing.

Сарчашмаи иттилоот:

Никольский, 1938; Максунув, 1961, 1968; Турдаков, 1963; Ахроров, Каримов, Грищенко, 1985; Расулов, 2011.

Источник информации:

Никольский, 1938; Максунув, 1961, 1968; Турдаков, 1963; Ахроров, Каримов, Грищенко, 1985; Расулов, 2011.

Source of information:

Nikolskij, 1938; Maksunov, 1961, 1968; Turdakov, 1963; Ahrorov, Karimov, Gristshenko, 1985; Rasulov, 2011.

СИХБОЛМОҶӢ

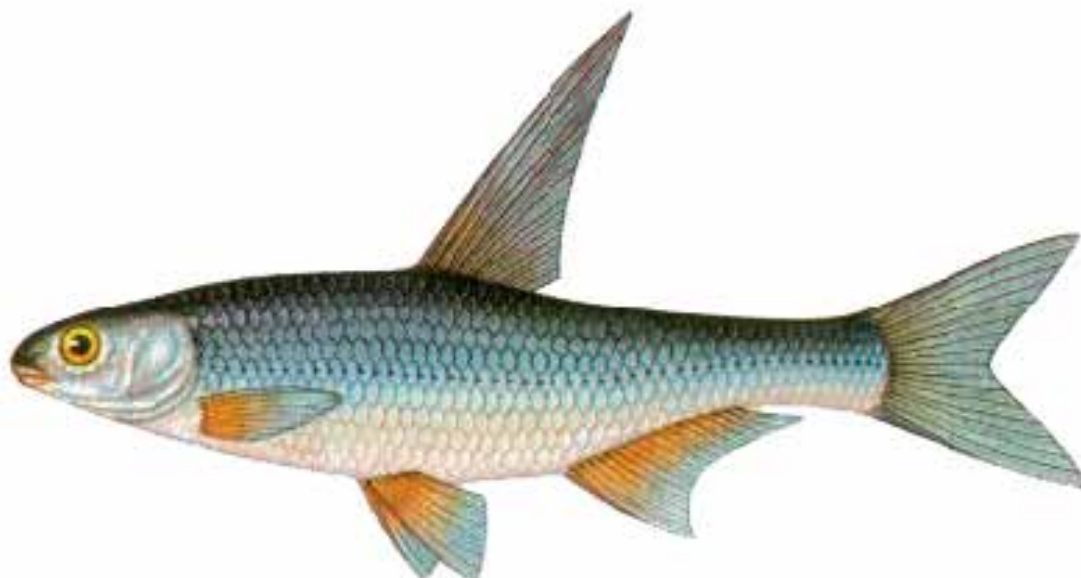
Capoetobrama kuschakewitschi
(Kessler, 1872)
Ҷатори Капуришаклҳо. Cypriniformes
Оилаи Капуриҳо. Cyprinidae

ОСТРОЛУЧКА

Capoetobrama kuschakewitschi
(Kessler, 1872)
Отряд Карпообразные. Cypriniformes
Семейство Карповые. Cyprinidae

SHARPRAY

Capoetobrama kuschakewitschi
(Kessler, 1872)
Cypriniformes order
Cyprinidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Намуди эндемикии Осиёи Марказӣ буда, дар ҳудуди Тоҷикистон дар дарёҳои Сир, Аму, поёноби дарёҳои Кӯфарниҳон, Қизилсу, Вахш ва обанбори Қайроққум волеҳӯрад.

Мухити сукунат

Фардҳои калони сихболмоҳӣ одатан дар обанборҳои тезҷараёни гилолуд зиндагӣ мекунад. Дар давраи тухмгузорӣ ба ҷойҳои сустҷараёни обанбор, халиҷҳо ва каналҳои камалаф кӯчиш мекунад.

Саршумор

То солҳои 60–уми асри ХХ саршумор буд. Баъди бунёди обанбори Қайроққум ба обанбори Фарҳод оби соф ҷорӣ шуд ва дар натиҷа саршумори он коҳиш ёфт. Алҳол, дар обанборҳо хеле кам дучор меояд.

Статус

Вид, ноҷояшавӣ под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Является эндемичным видом Центральной Азии, на территории Таджикистана встречается в реках Сырдарья, Амударья, в низовьях рек Кафирниган, Кызылсу, Вахш, а также в Кайракумском водохранилище.

Места обитания

Взрослые особи остролучки обычно обитают в быстротекущих мутных водоемах. Во время откладывания икры мигрируют в медленно текущие места водохранилищ, заливов и малотравяные каналы.

Численность

До 60–ых годов XX века была многочисленной. После строительства Кайракумского водохранилища, чистая вода потекла в водохранилище Фархад и в результате численность данной рыбы сократилась. В настоящее

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Sharpray is an endemic Central Asian species. In the territory of Tajikistan, it is found in the Syr Darya and Amu Darya rivers, as well as in the downstream of Kofarnihon, Qizilsu, Vakhsh rivers and the Qayroqum water reservoir.

Habitat

All adult individuals of Sharpray usually live in slimy water reservoirs with fast flowing streams. During oviposition they move to slowly flowing streams, gulfs and canals with less vegetation. Tail of Sharpray is white, and flippers are yellow. In three years, this fish becomes mature.

Population

Until 1960s it was numerous. After the construction of Qayroqum water reservoir, clean water flowed into the Farhod reservoir and as a result

Хусусиятҳои биологӣ

Дар боли тахтапушт сихи сахту дароз дорад. Дарозииаш 14–15 см ва вазнаш 25–30 г мешавад. Ранги пушташ хокистарии зардча, паҳлуҳояш нуқрагун, шикамаш сафед, болҳои шиновариаш зард. Дар сесолагӣ болиғ мешавад. Моҳҳои апрел–май ҳангоми 18–25°C будани ҳарорати об аз 1700 то 27000 адад тухм мегузорад. Аз лойқа, боқимондаҳои пӯсидаи моддаҳои органикӣ, кирминаи хашарот ва обсабзҳо ғизо мегирад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Тағйир ёфтани маҷрои дарёҳо зимни бунёди иншооти гидротехникӣ, бад шудани шароити муҳити сукунат, ифлос гаштани обанборҳо боиси коҳиши саршумори ин моҳӣ гардидааст.

Тадбирҳои ҳифз

Ба мақсади барқарор намудани саршумори сихболмоҳӣ, парвариш ва афзоиши сунъии онро дар хоҷагиҳои моҳипарварӣ ба роҳ мондан зарур аст.

время очень редко встречается в водохранилищах.

Особенности биологии

На спине имеет твердую и длинную спицу. Длина остролучки составляет 14–15 см, а вес 25–30 граммов. Цвет рыбы является пепельным с желтоватым оттенком, бока серебристые. В апреле–мае, когда температура воды составляет 18–25°C, откладывает от 1700 до 27000 икринок. Питается тиной, прогнившими остатками органических веществ, личинками насекомых и водорослями.

Лимитирующие факторы

Изменение русла рек в результате строительства гидротехнических сооружений, ухудшение среды обитания, загрязнение водохранилищ стали причиной сокращения численности данной рыбы.

Меры охраны

С целью восстановления численности остролучки, необходимо организовать ее разведение и искусственное размножение в рыбных хозяйствах.

the number of fish has declined. At present, it is very rarely found in the reservoirs.

Biological characteristics

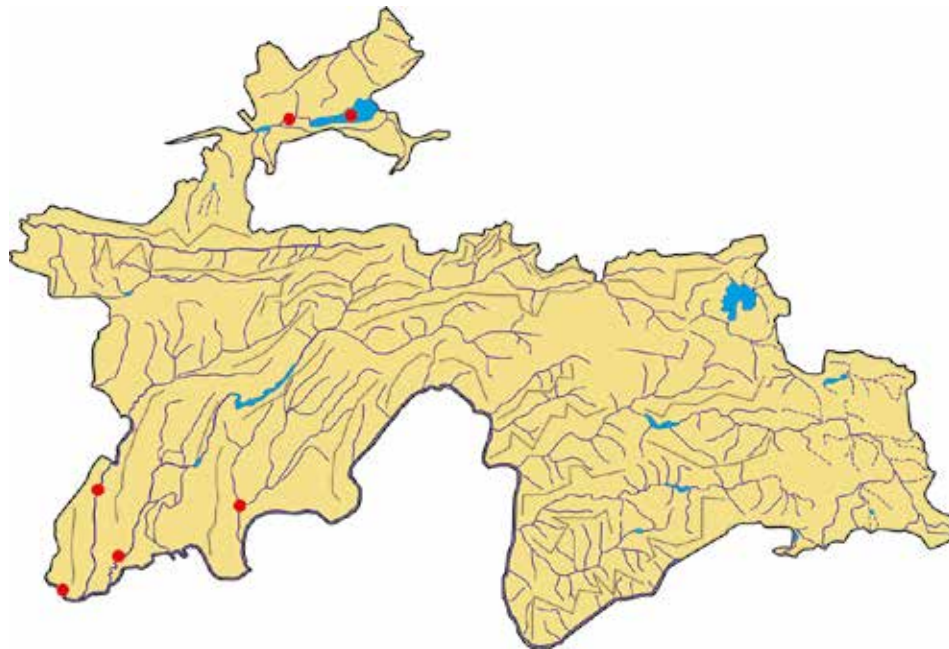
On the back it has a firm and long spike. Body length of Sharpray ranges from 14 to 15cm and weight ranges from 25 to 30 grams. The color of the fish is ashen with a yellowish shade and sides are silvery. In April–May, when the water temperature is 18–25°C, it lays from 1700 to 27000 eggs. It eats slime, rotten remnants of organic matter, insect larvae and algae.

Limiting factors

Changing of the channels of the rivers by the construction of hydraulic structures, deterioration of habitat, pollution of water reservoirs has led to the downsizing of the fish.

Conservation measures

In order to restore the number of Sharpray, it is necessary to organize its breeding and artificial pullulation in the fish farms.

Сарчашмаи иттилоот:

Никольский, 1938; Максун, 1961, 1968; Турдаков, 1963; Расулов, 2011.

Источники информации:

Никольский, 1938; Максун, 1961, 1968; Турдаков, 1963; Расулов, 2011.

Source of information:

Nikolskij, 1938; Maksunov, 1961, 1968; Turdakov, 1963; Rasulov, 2011.

ХОЛМОҶИИ АРАЛӢ

Cobitis aurata aralensis (Kessler, 1877)
Қатори Капушақлҳо. Cypriniformes
Оилаи Мормоҳиҳо. Cobitidae

АРАЛЬСКАЯ ШИПОВКА

Cobitis aurata aralensis (Kessler, 1877)
Отряд Сельдеобразные.
Cypriniformes
Семейство Вьюновые. Cobitidae

ARAL SPINED LOACH

Cobitis aurata aralensis (Kessler, 1877)
Cypriniformes order
Cobitidae family

Мақоми хифз

Зернамуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN. Ба рӯйхаги сурхи ИБҲТ дохил карда шудааст.

Паҳншавӣ

Эндемики Осиёи Марказӣ мебошад. Дар дарёҳои Сир, Зарафшон, Аму, Вахш, Кофарниҳон, Панҷ вомехӯрад.

Мухити сукунат

Дар тунукобаҳои сустҷараён ва истода, ки қабрашон аз гилу рег иборат аст, зиндагӣ мекунад.

Саршумор

Аз ибтидои солҳои 90-уми асри гузашта дар обанбори Қайроққум ва дарёи Сир вонамехӯрад. Дар ҷойҳои дигари паҳншавӣ аҳён-аҳён вомехӯрад.

Ҳусусиятҳои биологӣ

Баданаш дарози тасмашакл, дарозиаш 7–8 см. Ҳангоми ба 3–4 см расидани дарозиаш болиғ мегардад.

Статус

Подвид, находящийся под угрозой исчезновения. EN. Внесен в красный список МСОП.

Распространение

Является эндемичным видом Центральной Азии, встречается в реках Сырдарья, Зерафшан, Амударья, Кафирниган, Вахш и Пяндж.

Места обитания

Обитает в мелководье, медленно текущих и неподвижных водах, дно которых состоит из ила и песка.

Численность

С начала 90-ых годов прошлого века в Кайраққумском водохранилище и на реке Сырдарья не встречается. В других местах распространения встречается крайне редко.

Особенности биологии

Имеет длинное лентообразное тело, длина составляет 7–8 см. При достижении длины в 3–4 см, рыба

Conservation Status

Endangered. EN. It is included on the Red List of the International Union for Conservation of Nature (IUCN).

Distribution

Aral Spined Loach is endemic to Central Asia. It is found in the Syr Darya, Zarafshon, Amu Darya, Vakhsh, Kofarnihon and Panj rivers.

Habitat

It lives in shallow waters, with slow flowing and stagnant water and river beds comprised of silt and sand.

Population

It has not been seen in the Qayroqum water reservoir or Syr Darya river since the 1990s. It is rarely seen in other distribution areas.

Biological characteristics

It has extended laterally body length reaching 7–8 cm. It matures when its body length reaches 3–4 cm. It starts laying eggs in April–June, when water temperature reaches 20–28°C. It lays

Моҳҳои апрел–июн, ки ҳарорати об ба 20–28°C мерасад ба тухмгузорӣ шуруъ менамояд. Дар қаъри об, ки бо гилзамини саҳт, растаниҳои обӣ пӯшида шудааст, тухм мегузорад. Аз кирминаҳои хириноmidҳо, харчангшаклҳо, ҳамчунин обсабу боқимондаҳои пӯсидаи моддаҳои органикӣ ғизо мегирад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Дар натиҷаи ба таври сунъӣ танзим намудани мачрои дарёҳо, тағйир ёфтани низоми гидрологӣ ва ифлос гаштани обанборҳо саршумори холмоҳии аралӣ маҳдуд гардидааст.

Тадбирҳои ҳифз

Қойҳои паҳншавии холмоҳии аралӣ бояд таҳти муҳофизати ҷиддӣ қарор дода шаванд ва сайди он тамоми сол манъ карда шавад.

становиться зрелой. В апреле–июне, когда температура воды достигает 20–28°C, приступает к откладыванию икринок. Откладывает икринки на дне воды, покрытой твердой глиной и водными растениями. Питается личинками хириноmidов, ракообразными, а также водорослями и прогнившими остатками органических веществ.

Лимитирующие факторы

В результате искусственного регулирования русла рек, изменения гидрологической системы и загрязнения водохранилищ, численность аральской шиповки стала ограниченной.

Меры охраны

Места распространения аральской шиповки следует взять под строгую охрану, необходимо запретить ее незаконный улов в течение всего года.

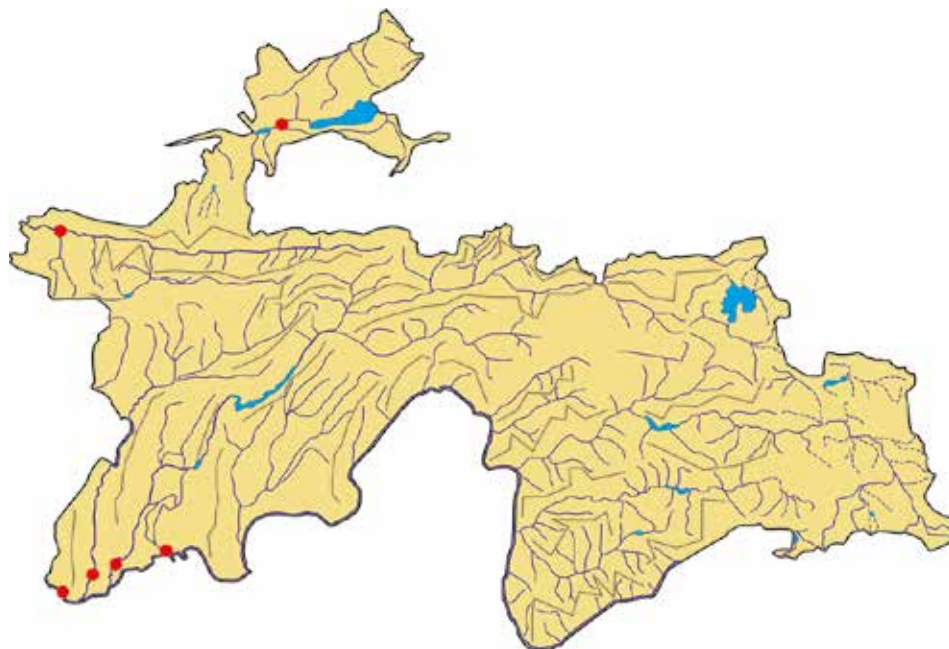
eggs on riverbeds covered with solid silt and aquatic vegetation. It feeds on the larvae of chiromonids, crastoceous animals, water weeds and the rotten remnants of organic substances.

Limiting factors

The population of the Aral Spined Loach diminished as a result of the artificial regulation of river channels, changes to their hydrological regime, and the pollution of water reservoirs.

Conservation measures

This species habitats must be protected and illegal fishing of this fish must be strictly prohibited all the year round.

Сарчашмаи иттилоот:

Никольский, 1938; Берг, 1949; Турдаков, 1963; Максунув, 1968; Расулов, 2011.

Источник информации:

Никольский, 1938; Берг, 1949; Турдаков, 1963; Максунув, 1968; Расулов, 2011.

Source of information

Nikolskij, 1938; Berg, 1949; Turdakov, 1963; Maksunov, 1968; Rasulov, 2011.

ЛАҚҚАЧАИ ТУРКИСТОНӢ

Glyptosternum reticulatum
(McClelland, 1842)

Қатори Кануршаклҳо. Cypriniformes
Оилаи Лаққамохичаҳо. Sisoridae

ТУРКЕСТАНСКИЙ СОМ

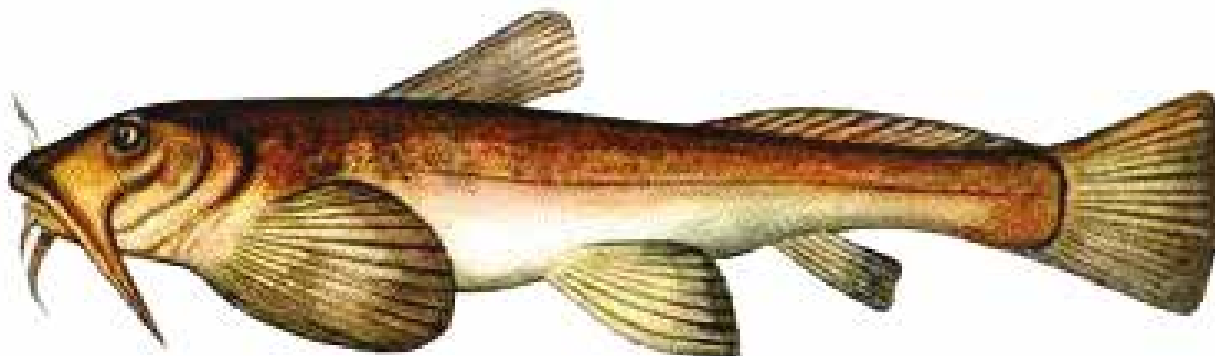
Glyptosternum reticulatum
(McClelland, 1842)

Отряд Сомообразные. Cypriniformes
Семейство Сомовые. Sisoridae

SMALL TURKISTAN SHEATFISH

Glyptosternum reticulatum
(McClelland, 1842)

Cypriniformes order
Sisoridae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар шохобҳои наздикӯҳии дарёҳои Сир, Аму, Кофарниҳон, Вахш ва Сурхоб воҷеҳӯрад.

Муҳити сукунат

Дар ҷойҳои тезоби дарё, ки қаърашон серсанг аст, ба замин ҷафс шуда зиндагӣ мекунад. Дар оби бисёр тира ҳаёт гузаронда наметавонад.

Саршумор

Дар солҳои охир паҳншавӣ ва саршумораш ҳеле маҳдуд гардидааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Дарозииаш то 25 см. Сараш паҳн, танаш бепулакча. Дар қисми пеши сар ҳашт адад мӯйлабча дорад. Боли шиноварии тахтапушт ба сар наздик ҷой гирифтааст. Шаб фаъл мешавад. Дар 2–3 солагӣ хангоми ба 9–11 см расидани дарозии бадан

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Встречается на предгорных притоках рек Сырдарья, Амударья, Кафирниган, Вахш и Сурхоб.

Места обитания

Обитает в местах быстрого течения реки, с каменистым дном, близко держась ко дну реки. Не может существовать при сильно мутной воде.

Численность

В последние годы распространение и численность рыбы стали сильно ограниченными.

Особенности биологии

Длина рыбы достигает до 25 см. Голова широкая, тело без чешуи. В передней части головы имеет восемь усов. Ее плавник на спине располагается близко к голове. Ночью становится активной. В 2–3 года, когда ее длина достигает 9–11

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

It is found on the foothill tributaries of the Syr Darya, Amu Darya, Kofarnihon, Vakhsh and Surkhob rivers.

Habitat

It lives in the areas of rapid flow of the river with the stony bottom which inhabited by fishes who hold close to the bottom of the river. It cannot live in the very silty water.

Population

In recent years, the distribution and the number of the fish has been strongly limited.

Biological characteristics

The length of the fish reaches 25 cm. The head is wide and the body is without scales. In the front of the head it has eight mustaches. Its floppy is located on the back close to the head. At night, the fish becomes active. At

ва 12–15 г. будани вазнаш болиғ мегардад. Аз моҳи май то июл аз 160 то 820 адад тухм мегузорад. Чинсҳои нарина тухмро хифз менамоянд. Дар ҷойҳои ҷараёни обашон суст, дар зери сангҳо зимистон мегузарад. Моҳичаҳо кирминаи ҳашарот ва дигар ҳайвоноти бесутунмуҳраи обиро ғизо мегиранд. Фардҳои болиғ дарранда мебошанд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Тағйир додани маҷрои дарёҳо, дигаргун шудани низоми гидрологии об, ифлос гаштани обанборҳо ва ғ. боиси кам шудани саршумори ин моҳӣ гардидааст.

Тадбирҳои хифз

Ҷойҳои паҳншавии лаққаҷаи туркистонӣ бояд таҳти муҳофизати қиддӣ қарор дода шаванд ва сайди он тамоми сол манъ карда шавад.

см и вес–12–15 граммов, становится зрелой. С мая по июль откладывает от 160 до 820 штук икринок. Самцы охраняют икринки. Зимуют под камнями в местах с медленным течением. Питаются личинками насекомых и другими водными беспозвоночными животными. Зрелые особи являются хищниками.

Лимитирующие факторы

Изменение русла рек, изменение гидрологической системы воды, загрязнение водохранилищ и т.д. стали причиной сокращения численности данной рыбы.

Меры охраны

Места распространения туркестанского сома должны быть взяты под строгую охрану и следует запретить ловлю в течение всего года.

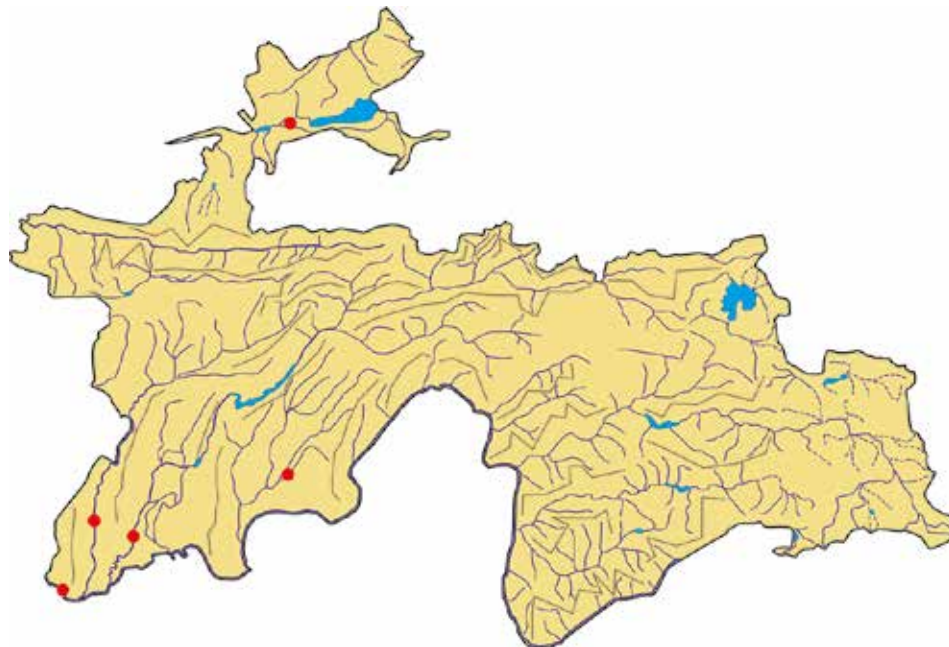
the age of 2–3, when it reaches a length of 9–11 cm, and weight–12–15 grams, it becomes mature. From May to July, it lays 160 to 820 eggs. Females protect the eggs. They hibernate under rocks in places with slow current. The fish feed on larvae of insects and other aquatic invertebrates. Mature individuals are predators.

Limiting factors

Alterations of the river watercourse, changes in the hydrological system of water, pollution of water reservoirs, etc., have led to the downsizing of the fish.

Conservation measures

Places of Small Turkistan Sheatfish distribution should be taken under strict protection and the fishing should be prohibited for the entire year.

Сарчашмаи иттилоот:

Никольский, 1938; Турдаков, 1963; Максунув, 1968; Расулов, 2011.

Источник информации:

Никольский, 1938; Турдаков, 1963; Максунув, 1968; Расулов, 2011.

Source of information:

Nikolskij, 1938; Turdakov, 1963; Maksunov, 1968; Rasulov, 2011.

ХАЗАНДАГОН / ПРЕСМЫКАЮЩИЕСЯ / РЕПТИЛИА

**САНГУШТИ
ОСИЁИМИЁНАГӢ**

Agryonemis horsfieldi (Gray, 1844)
Зерқатори Сангуштҳои
гарданпинҳон. *Cryptodira*
Оилаи Сангуштҳои хушкизард.
Testudinidae

**ЦЕНТРАЛЬНО–
АЗИАТСКАЯ ЧЕРЕПАХА**

Agryonemis horsfieldi (Gray, 1844)
Подотряд Бокошейная черепаха.
Cryptodira
Семейство Сухопутные черепахи.
Testudinidae

**CENTRAL ASIAN
TORTOISE**

Agryonemis horsfieldi (Gray, 1844)
Cryptodira suborder
Testudinidae family

Мақоми ҳифз

Намуди осебпазир. VU. Ба рӯйхати сурхи ИБХТ дохил карда шудааст.

Паҳншавӣ

Дар водии дарёҳои Кофарниҳон, Вахш, Панҷ, Сир ва нимбиёбонҳои байни ин дарёҳо, водию доманаи қаторкӯҳҳои Қаратову Панҷ, Муғул, Қурама, Туркистон, Зарафшон, Ҳисор, Боботоғ, Қаротегин, Вахш ва ғ. дар баландии аз 270 то 1700 м. аз сатҳи баҳр паҳн гардидааст.

Муҳити сукунат

Муҳити ҳоси зисти сангушт тепаҳои сафедҳои набототашон зичи эфемерӣ ба ҳисоб меравад. Дар доманакӯҳҳо дар ҷойҳои гилбуму регзор, дар нимбиёбонҳо бошад дар ҷойҳои, ки явшону шугурхори сирак мерӯянд, дучор меояд.

Саршумор

Ҷамоаи нисбатан устувори сангушт дар ҳудуди Тоҷикистони Ҷанубӣ–Ғарбӣ боқӣ мондааст. Дар солҳои 2013–2014 саршумори он дар ин минтақа, дар муҳитҳои ҳоси зист то 10 фард дар 1 га баҳогузори карда шудааст. Саршумори сангушт дар

Статус

Уязвимый вид. VU. Внесен в красный список МСОП.

Распространение

В долинах рек Кафирниган, Вахш, Пяндж, Сырдарья и полупустынях между этими реками, долинах и на склонах горных хребтов Каратага, Пянджа, Моголтау, Курамы, Туркестана, Зерафшана, Гиссара, Бабатага, Каратегина, Вахша и т. д. на высотах от 270 до 1700 м. над уровнем моря.

Места обитания

Характерной средой обитания черепахи являются возвышенности, покрытые густыми эфемерными растениями. На горных склонах в глинистой и песчаной местности, а в полупустынях встречается в местах произрастания полыни и верблюжьей колючки.

Численность

Относительно устойчивая популяция черепах сохранилась в юго-западной части Таджикистана. В 2013–2014 годах ее численность по некоторым оценкам, в этом регионе, характерном месте ее обитания, составляла до 10 особей на 1 га. Численность черепах в долине

Conservation Status

Vulnerable. VU. It is included on the Red List of the International Union for Conservation of Nature (IUCN).

Distribution

Central Asian Tortoise lives in the valley of Kofarnihon, Vakhsh, Panj, Syr Darya rivers and semi-deserts between the rivers as well as in the valleys and slopes of the mountain ranges of Qarotogh, Panj, Mughultov, Qurama, Turkistan, Zarafshon, Hissor, Bobotogh, Qarotegin, Vakhsh, and etc. at the height of 270 till 1700 meters above sea level.

Habitat

A typical Central Asian Tortoise habitat is a hill covered with thick ephemeral plants. On the mountain slopes in clayey and sandy areas, and in the semi-deserts it is found in the areas where Artemisia and camel thorn grow.

Population

Relatively stable population of tortoise remained in the south-western part of Tajikistan. In 2013–2014 years its population by some estimates, in this region being a characteristic

води дарёи Сир ва минтақаҳои ҳамсарҳади он хеле маҳдуд гардида, ба ҳадди нестӣ расидааст. Соли 2007 дар нишебиҳои ҷанубии қаторқӯҳи Ҳисор дар муддати се рӯз ҳамагӣ 10 фарди сангпушт ба қайд гирифта шудааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Моҳҳои март–апрел ҷабҳол мегардад. Тобистон пас аз хушк шудани набототи эфемерӣ ба ҳоби тобистона ва баъдан ба ҳоби зимистона меравад. Сангпуштҳо ҳамагӣ 3–4 моҳ ҷабҳол мебошанд. Моҳи апрел ҷуфт мешаванд. Моҳи июн 4–5 тухм мегузорад. Дар 11–14 солагӣ болиғ мешаванд. Барг, поя, гул ва тухми растаниҳо, баъзе намудҳои ҳайвоноти бесутунмуҳарро ғизо мегирад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Аз худ намудани талу теппаҳо ва доманакӯҳҳо, ғайриқонунӣ доштани сангпушт бо мақсади тичорат сабабҳои асосии маҳдуд гардидани саршумори он ба ҳисоб мераванд.

Парвариш дар шароити сунӣ

Дар шароити сунӣ ҳуб парвариш меёбад.

Тадбирҳои хифз

Пурзӯр намудани хифзи сангпушт дар мавзӯҳои ҳоси сукунат ва пешгирии роҳҳои ғайриқонунӣ доштани он бо мақсади тичорат.

реки Сырдарья и приграничных с нею территориях стала очень ограниченной и даже дошла до грани исчезновения. В 2007 году на южных склонах горных хребтов Гиссара в течение трех дней были отмечены всего лишь 10 особей черепахи.

Особенности биологии

В марте–апреле становятся активными. Летом после засыхания эфемерных растений уходят в летнюю, а потом в зимнюю спячку. Черепахи активны всего 3–4 месяца. Спариваются в апреле. В июне откладывают 4–5 яиц. В 11–14 лет они достигают зрелого возраста. Питаются листьями, стеблями, цветами и семенами растений, а также некоторыми видами беспозвоночных животных.

Лимитирующие факторы

Освоение холмов, возвышенностей и горных склонов, незаконный отлов черепах в коммерческих целях, являются причинами ограничения их численности.

Разведение

Хорошо разводится в искусственных условиях.

Меры охраны

Усиление охраны черепахи в характерных местах обитания и предотвращение ее незаконного отлова в целях коммерции.

place of its habitat, comprises up to 10 individuals per 1 hectare. The number of tortoises in the valley of the Syr Darya river and the near-border territories with it has become very limited, and even reached the brink of extinction. In 2007, on the southern slopes of the mountain ranges of Hissor for three days only 10 turtle species were found.

Biological characteristics

In March–April, Central Asian Tortoises become active. In summer, after drying of ephemeral plants this species starts summer dormancy, and then in winter hibernation. Turtles are active during 3–4 months. They mate in April. In June, they lay 4–5 eggs. At the age of 11–14, they reach adulthood. It feeds on leaves, stems, flowers and seeds of plants, as well as some kinds of invertebrate animals.

Limiting factors

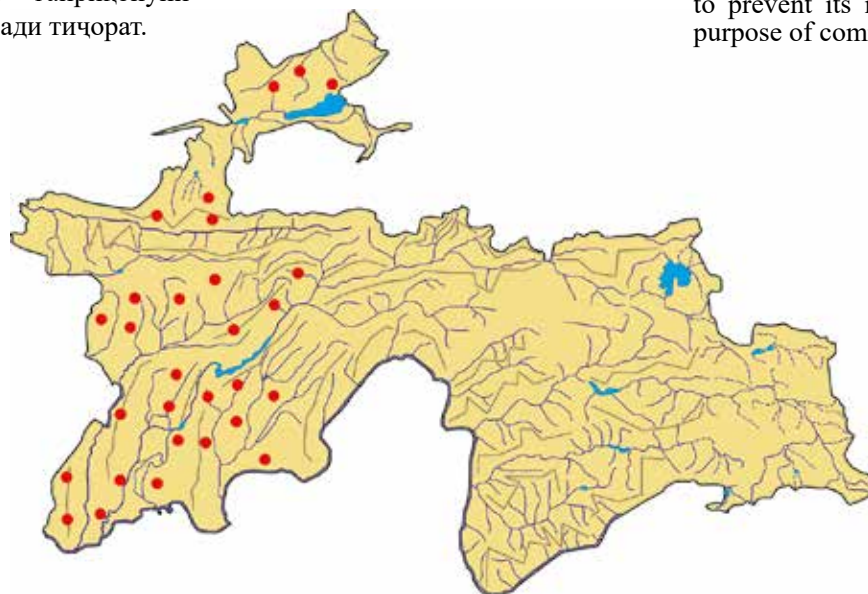
Land reclamation of hills, mounts, and mountain slopes, the illegal catching of turtles for commercial purposes, are reasons for limiting Central Asian Tortoise number.

Artificial breeding capabilities

This species grows well in artificial circumstances.

Conservation measures

For conservation of Central Asian Tortoise it is necessary to enhancing its protection in specific habitats and to prevent its illegal capture for the purpose of commerce

Сарчашмаи иттилоот:

Чернов, 1959; Саид–Алиев, 1979; Сатторов, 1993, 1994. Бондаренко ва диг., 2014.

Источники информации:

Чернов, 1959; Саид–Алиев, 1979; Сатторов, 1993, 1994. Бондаренко и другие, 2014.

Source of information:

Chernov, 1959; Said–Aliyev, 1979; Sattorov, 1993, 1994. Bondarenko et al., 2014.

**ГЕKKОНИ
ШОНААНГУШТ**

Crossobamon evermanni evermanni
(Wiegmann, 1834)
Зерқатори Калтакалосҳо. *Sauria*
Оилаи Гекконҳо. *Gekkonidae*

**ГРЕБНЕПАЛЫЙ
ГЕKKОН**

Crossobamon evermanni evermanni
(Wiegmann, 1834)
Подотряд Ящерицы. *Sauria*
Семейство Гекконовые. *Gekkonidae*

**EVERSMANN'S FRINGE-
TOED GECKO**

Crossobamon evermanni evermanni
(Wiegmann, 1834)
Sauria suborder
Gekkonidae family

Мақоми хифз

Зернамуде, ки дар зери таҳдиди маҳшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар поёноби дарёҳои Вахш, Кофарниҳон ва Панҷ вомахӯрад. Дар гузашта сукунатгоҳи он регзори Қародум (атрофи Қумсангир), Қашқадум, Буритов (мамнуъгоҳи «Бешаи палангон») ва регзори Айвочро низ фаро мегирифт.

Мухити сукунат

Дар реги равон, ки аҳён-аҳён буттаҳои саксаул, кандим ва баъзе растаниҳои дигар мерӯянд, маскан меёбад. Дар лонаҳо, ки ҳуди гекконҳо дар зери решаи растаниҳо ё дар нишебии хомаи рег мекобанд, паноҳ мебаранд. Дар паноҳгоҳе, ки дар нишеби ҷануби регтеппаҳо мекобанд, ба ҳоби зимистона мераванд.

Саршумор

Солҳои 1955–1958 дар мухити ҳоси сукунат-регзори биёбон намуди муқаррарӣ буд ва дар масофаи 4–6 км то 8–10 фард вомахӯрд.

Статус

Подвид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Встречается в низовьях рек Вахш, Кафирниган и Пяндж. Былой ареал охватывал пески Карадума (окрестности Қумсангира), Қашқадума, Буритау (заповедник «Тигровая балка»), а также пески Айваджа.

Места обитания

Населяет барханные пески с редкими кустами белого саксаула, кандыма и некоторыми другими видами растений. Норки, вырытые самой ящерицей у основания корневой части растений на склонах песчаных холмов, служат как убежище для гекконов. Зимнюю спячку проводит в убежищах, вырытых на южных склонах песчаных барханов.

Численность

В 1955–1958 г. в характерных местообитаниях песчаных пустынь являлся обычным видом и на

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

This species is encountered in the downstream of the Vakhsh, Kofarnihon and Panj rivers. Its habitation area once covered the arenaceous zone of Qarodum (around Qumsangir), Qashqaqum, Buritov («Tigrovaya Balka» Nature Reserve) and the Ayvoj arenaceous area.

Habitat

It lives in quicksand where saxaul shrubs, Calligonum aphyllum and other vegetation grow. Holes dug by a lizard itself at the bottom of the root portion of the plant on sandy hillsides are used as shelters for the geckos. This species hibernates in the holes on the southern slopes of sandhills.

Population

Its habitat during 1955–1958 was among ordinary desert sand zones and its population ranged between 8–10

Айни замон, дар ҳамаи мавзёҳои сукунат саршумори он хеле маҳдуд гардидааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар охири март ва аввали апрел чуфт мешаванд. Фардҳои модина моҳи июн 1–2 тухм мегузоранд. Тухмро дар қабати рег гӯр мекунад. Моҳҳои август–сентябр гекконҳо пайдо мешаванд. Аз ҳашарот ғизо мегирад. Мори чипор, хорпушти гушкалон ва сусмор душманони табиӣ ин намуд мебошанд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Ба сифати чарогоҳ истифода бурдани биёбонҳои регзор ва обёрӣ шудани онҳо сабабҳои асосии маҳдуд гардидани саршумори ин намуди калтакалос мебошанд.

Парвариш дар шароити сунӣ

Маълумот вучуд надорад.

Тадбирҳои хифз

Мавзёҳои хоси сукунати геккони шонаангуштро зери муҳофизати ҷиддӣ қарор дода, ғуруқгоҳҳои хурд эълон намудан зарур аст.

расстоянии 4–6 км встречались до 8–10 особей. В настоящее время по всему ареалу их численность уменьшилась.

Особенности биологии

Спаривание происходит в конце марта и начале апреля. Самки откладывают 1–2 яйца в июне. Яйца закапывает в песок. Молодые гекконы появляются в августе–сентябре. Геккон питается насекомыми. Полозы, ушастый ёж и серый варан являются естественными врагами вида.

Лимитирующие факторы

Использование в качестве пастбищ и мелиорация песчаных пустынь являются основными факторами, влияющими на численность этого вида.

Разведение

Нет информации.

Меры охраны

Взять под строгую охрану характерные места обитания гребнепалого геккона и объявить эти места микрозаказниками.

animal units per 4–6 km of land. At present, throughout the entire range their number decreased.

Biological characteristics

Mate is in late March and early April. Female individuals nest 1–2 eggs in June. They bury eggs in the sand. Small geckos appear in August–September. An Eversmann's Fringe-toed Gecko feeds on insects. Wood snake, big-eared hedgehog, and grey monitor are natural predators of this species.

Limiting factors

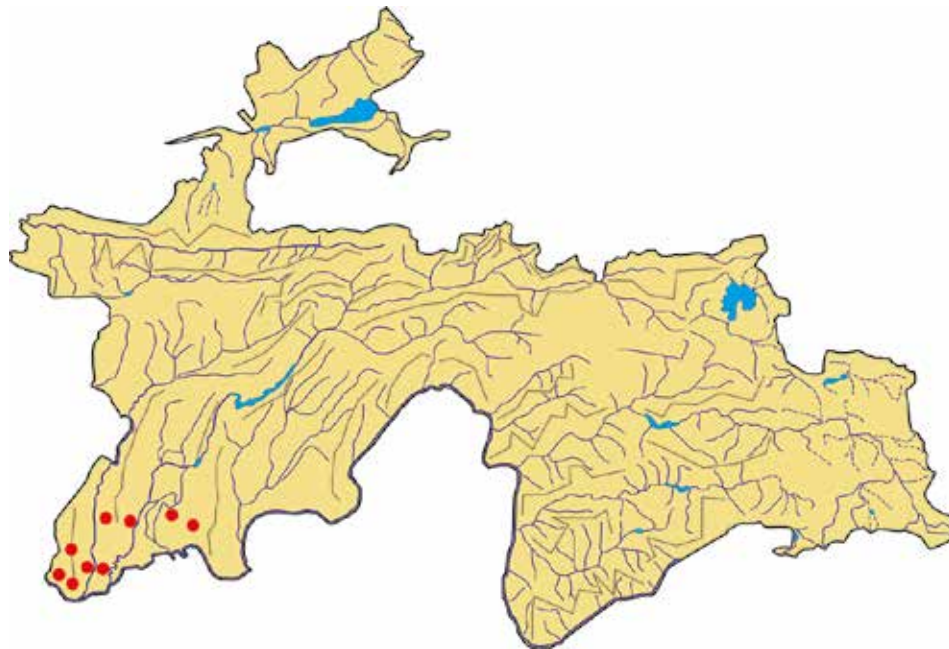
Utilization of sand deserts as pastures, including irrigation are the main reasons for the restricted population of this lizard species

Artificial breeding capabilities

Information is not available

Conservation measures

It is necessary to take strict protection over the characteristic habitats of Eversmann's Fringe-Toed Gecko and make these places to be micro-reserves.

Сарчашмаи иттилоот:

Сайд–Алиев, 1979; Щербак, 1986; Сатторов, 1989, 1994.

Источник информации:

Сайд–Алиев, 1979; Щербак, 1986; Сатторов, 1989, 1994.

Source of information:

Said–Aliyev, 1979; Tscherbak, 1986; Sattorov, 1989, 1994

**ГЕKKOНИ
ПУЛАКЧАҲАМВОРИ
РЕГӢ**

Teratoscincus scincus (Schlegel, 1858)
Зерқатори Калтакалосҳо. *Sauria*
Оилаи Гекконҳо. *Gekkonidae*

СЦИНКОВЫЙ ГЕKKОН

Teratoscincus scincus (Schlegel, 1858)
Подотряд Ящерицы. *Sauria*
Семейство Гекконовые. *Gekkonidae*

PLATE-TAILED GECKO

Teratoscincus scincus (Schlegel, 1858)
Sauria suborder
Gekkonidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар қисми ҷанубу ғарбӣ ва шимолии Тоҷикистон дар водиҳои дарёҳои Вахш, Қофарниҳон (болооби Амударё) ва Сир ду зернамуди он (геккони муқаррарӣ ва геккони регии Рустамов) паҳн гардидааст. Солҳои пеш дар регзорҳои Қародум (атрофи Қумсангир), Қашқақум, Буритов, Қурҷалиқум, регзорҳои Айвоч, мамнуъгоҳи «Бешаи палангон», атрофи Шаҳритус, Чилучорҷашма, Ашт, Қайроққум ва атрофи Қонибодом воমেҳӯрд.

Мухити сукунат

Асосан дар регзорҳои устувор зиндагӣ мекунад. Баъзан дар заминҳои гилбум низ дучор меояд. Дар ҳамвориҳои сафедхок ва шӯрхок низ воমেҳӯрад. Моҳи март ғайл гардида, моҳҳои октябр–ноябр ба хоби зимистона меравад.

Саршумор

Солҳои 1955–1959 дар масофаи 10–12 км 10 фарди геккони регӣ мушоҳида шудааст. Айни замон дар

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

В юго-западной и северной части Таджикистана–в долинах рек Вахш, Кафирниган (верховья р. Амударья) и Сырдарья распространено два подвида сцинкового геккона (обыкновенный сцинковый геккон и сцинковый геккон Рустамова). Былой ареал охватывал песчаные пустыни Карадума (окрестности Қумсангира), Қашқақума, Буритау, Курджеликума, пески Айваджа, заповедник «Тигровая балка», окрестности Шаартуза, Чиличорҷашми, Ашт, Қайраққум и окрестности Қанибадама.

Места обитания

Живёт на закреплённых песках и нередко заходит в глинистые пустыни. Встречается по лёссовым равнинам и солончаковым участкам. Активность начинается в марте, в октябре–ноябре уходит в зимнюю спячку.

Численность

В 1955–1959 гг., на расстоянии 10–12 км было обнаружено до 10 особей сцинковых гекконов. В настоящее

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

This species is found in the southwestern and northern part of Tajikistan. In the valleys of Vakhsh, Kofarnihon (the upper reaches of the Amu Darya river) and Syr Darya river two gecko subspecies (Ordinary Plate-Tailed Gecko and Rustamov ckinck gecko) are found. Its former habitats covered by sandy deserts of Qarodum (Qumsangir neighborhood) Qashqaqum, Buritov, Qurjaliquim, Ayvoj Sands, «Tigrovaya Balka» Nature Reserve and outskirts of Shahritus, Chiluchorchashma, Asht, Qayroqum and vicinity of Konibodom.

Habitat

It lives on the fixed sands, and it often comes in clay deserts. It occurs on the loess plains and saline areas. Its activity begins in March and in October–November it goes into hibernation.

Population

In 1955–1959, at a distance of 10–12 kilometers till 10 individuals of Plate-Tailed Gecko are found up. Currently,

хамаи ҷойҳои сукунат дар масофаи 10 км аз 1 то 4 фарди ин калтакалос дучор меояд.

Хусусиятҳои биологӣ

Моҳи апрел ҷуфтӣ мешавад. Давраи тухмгузорӣ ду моҳ идома меёбад. Моҳҳои июн–июл 1–2 тухм мегузорад. Гекконҷаҳо моҳи август пайдо мешаванд. Баъди 18–22 моҳ болиғ мегарданд. Ғизои он ҳайвоноти бесутунмуҳраи хурд аст. Аз соатҳои 20–21и шаб то 4–5и субҳ ғайб аст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Аз худ намудани регзорҳои водии дарёҳои Кӯфарниҳон, Вахш, Амударё, Сирдарё ва обанбори Қайроққум боиси камшумории ин намуди калтакалос гаштааст. Обёрии заминҳо ва сохтани роҳу биноҳои истиқоматӣ низ ба саршумори гекконҳо таъсири манфӣ мерасонад.

Парвариш дар шароити сунӣ

Нигоҳубин дар шароити террариум имконпазир аст.

Тадбирҳои ҳифз

Мавзёҳои хоси сукунати ин намуди гекконро дар регзорҳои атрофи Айвоч ва Ашти калон зери муҳофизати ҷиддӣ қарор дода, ғӯрукгоҳҳои хурд эълон намудан зарур аст.

время во всех местах обитания на расстоянии 10 км встречается от 1 до 4 особей этой ящерицы.

Особенности биологии

Спаривание происходит в апреле. Откладывание яиц длится около двух месяцев. В июне–июле откладывает 1–2 яйца. Молодые гекконы появляются в августе. Половозрелость наступает в возрасте 18–22 месяцев. Питаются различными мелкими беспозвоночными. С 20–21 ч ночи до 4–5 ч утра наблюдается их активность.

Лимитирующие факторы

Освоение песчаных пустынь и барханов по долинам рек Кафирниган, Вахш, Амударья, Сырдарья и Кайраккумского водохранилища являются причиной сокращения численности этого вида. Орошение земель, строительство дорог и жилых домов также становятся причиной сокращения вида.

Разведение

Разведение в условиях террариума возможно.

Меры охраны

Необходимо взять под строгую охрану характерные места обитания геккона в барханных песках в окрестностях Айваджа, Ашти калон и объявить эти места заказниками.

in all habitats at a distance of 10 km from 1 to 4 species of lizard are found.

Biological characteristics

Mating occurs in April. Laying eggs lasts about two months. In June–July females lay 1–2 eggs. Young geckos appear in August. Sexual maturity occurs at the age of 18–22 months. They feed on a variety of small invertebrates. From 20–21 pm of night until 4–5 am their activity is observed

Limiting factors

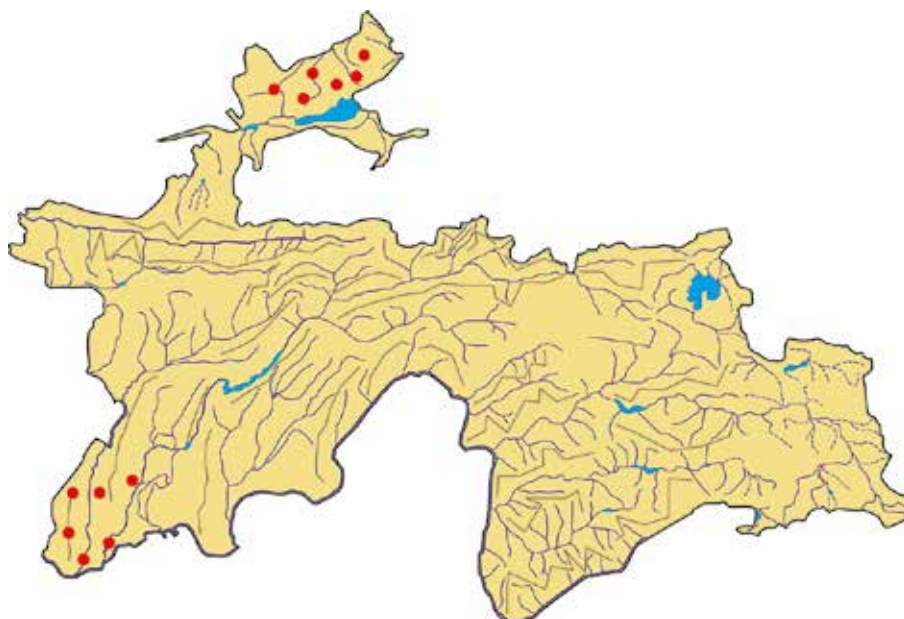
Land reclamation of the sandy deserts and dunes along the valleys of Kofarnihon, Vakhsh, Amu Darya and Syr Darya rivers as well as Qayroqum water reservoir are the cause of reducing the number of this species. Irrigation, construction of roads and houses also become a cause of reducing species.

Artificial breeding capabilities

Breeding in terrarium environments is possible.

Conservation measures

It is necessary to take specific gecko habitats of sand dunes of Ayvoj and Ashti Kalon surroundings under strict security and declare these places to be sanctuaries.

Сарчашмаи иттилоот:

Чернов, 1959; Саид–Алиев, 1979; Щербак, 1986; Сатторов, 1994.

Источник информации:

Чернов, 1959; Саид–Алиев, 1979; Щербак, 1968; Сатторов, 1994.

Source of information

Chernov, 1959; Said–Aliyev, 1979; Scherbak, 1968; Sattorov, 1994.

**ГЕККОНЧАИ
ЗИРЕҲПҶШИ
МУҚАРРАЙ**

Alsophylax loricatus (Strauch, 1887)
Зерқатори Калтакалосҳо. *Sauria*
Оилаи Гекконҳо. *Gekkonidae*

**ПАНЦИРНЫЙ
ГЕККОНЧИК**

Alsophylax loricatus (Strauch, 1887)
Подотряд Ящерицы. *Sauria*
Семейство Гекконовые. *Gekkonidae*

**STRAUCH'S EVEN-
FINGERED GECKO**

Alsophylax loricatus (Strauch, 1887)
Sauria suborder
Gekkonidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар водии дарёи Сир, доманакӯҳи Муғул, атрофи Мирзоработ ва Хучанд вомахӯрад. Дар гузашта муҳити сукунати он деҳаи Кӯкқуроқ, кӯҳсори Муғул, биёбоне, ки зери обанбори Қайроққум мондааст ва ҷойҳои аҳолинишини шаҳри Конибодом ба ҳисоб мерафт.

Муҳити сукунат

Дар вайронаҳои биноҳои гилин, тарқишу сӯрохиҳои тӯдаи хишту санг, зери ғарами ғӯзапоя ва лоҳои хояндагони хурди биёбонӣ маскан мегирад.

Саршумор

Моҳи марти 1958 дар атрофи деҳаи Кӯкқуроқ дар масофаи 10–12 км 6 фарди ин калтакалос ба қайд гирифта шудааст. Айни замон мавзёҳои табиӣи зисти геккончаи зирехбадан дар зери обанбори Қайроққум мондааст ва дар иншоотҳои кӯҳнаи истиқоматӣ аҳён-аҳён дучор меояд.

Статус

Вид, ноҳаҷҷиш дар таҳдиди инҳисобнонӣ. EN.

Распространение

Встречается по долине р. Сырдарья, в горах Моголтау, в окрестностях Мирзарабата и Худжанда. Прежние места его распространения охватывали селения Коккурак, горы Моголтау, пустыни, затопленные Кайраккумским водохранилищем и г. Канибадам.

Места обитания

Обитает в развалинах глинобитных построек, пустотах, трещинах, щелях, кучках старых кирпичей, камней, скирдах стеблей хлопчатника, а также нежилых заброшенных норах мелких пустынных грызунов.

Численность

В марте 1958 г. в окрестностях к. Коккурак на расстоянии 10–12 км зарегистрировано 6 особей ящериц. В настоящее время естественные места обитания панцирного геккончика затоплены Кайраккумским водохранилищем. Вид встречается редко, в старых постройках и домах.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

It is found in the Syr Darya River valley, Mughultov mountains, around Mirzorobot and Khujand. In the past, its habitation covered the foot hills of Kukquroq settlement, the Mughultov mountains, deserts drowned by Qayroqum water reservoir and the Kanibodom Khujand city.

Habitat

It lives in the ruins of mud-brick buildings, voids, cracks, crevices, piles of old bricks, stones, stacks of cotton stalks, as well as non-residential abandoned burrows of small desert rodents

Population

In March 1958, in the vicinity to Kukquroq village at a distance of 10–12 km 6 species of lizards were recorded. Currently, natural habitats of Strauch's Even-fingered Gecko are flooded by Qayroqum water reservoir. This species is rarely found in the old buildings and houses.

Хусусиятҳои биологӣ

Вобаста ба мавсими сол рӯзона ва шабона фаъол мебошад. Фаъолнокии солони ҳаёти он 7–7,5 моҳ давом мекунад. Дар моҳи апрел–май чуфт мешавад. Моҳи июл–август 1–2 тухм мегузорад. Дар соли дуом ба балоғат мерасад. Дар моҳҳои август–сентябр геккончаҳои ҷавон пайдо мешаванд. Чуғз, бум ва гурба душманони табиӣ ин намуд ба ҳисоб мераванд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Аз худ намудани биёбонҳо, сохтмони шаҳракҳо, роҳҳои автомобилгард ва ғ. омилҳои асосие мебошанд, ки ба саршумор ва сукунатҳои геккончаҳо таъсири манфӣ мерасонанд. Тарзи ҳаёти синантропӣ геккончаҳоро ба одамон вобаста кардааст. Корҳои таҷдид ва тармими иншоотҳо ва биноҳои истиқоматӣ гекконҳоро аз муҳити сукунат маҳрум мегардонанд.

Парвариш дар шароити сунӣ

Парвариш дар шароити террариум имконпазир аст.

Тадбирҳои ҳифз

Чойҳои зисти боқимондаи геккончаи зирехпӯши муқаррарӣ зери муҳофизати ҷиддӣ бояд қарор дода шавад.

Особенности биологии

В зависимости от сезона года, ведёт дневной или ночной образ жизни. Период активности длится 7–7,5 месяцев. Спаривание происходит в апреле–мае. В июле–августе откладывает 1–2 яйца. Половозрелость наступает на втором году жизни. В августе и сентябре встречаются молодые геккончики. Сова, филин и кошки считаются врагами этого вида.

Лимитирующие факторы

Освоение пустынь, строительство посёлков, автомобильных дорог и др. являются основными факторами, отрицательно влияющими на численность и ареал ящериц. Синантропный характер жизни делает геккончика зависимым от человека. Реставрация и ремонт строений и домов приводит к разрушению характерных их мест обитания.

Разведение

Разведение в условиях террариума возможно.

Меры охраны

Оставшиеся места обитания панцирного геккончика взять под строгую охрану.

Biological characteristics

Depending on the season, Strauch's even-fingered gecko leads daily or nocturnal habit of living. The period of activity lasts for 7–7.5 months. Mating takes place in April–May. In July and August, it lays 1–2 eggs. Sexual maturity occurs in the second year of life. In August and September there are young individuals of Strauch's Even-fingered Gecko. An owl, eagle-owl and a cat are considered enemies of the species.

Limiting factors

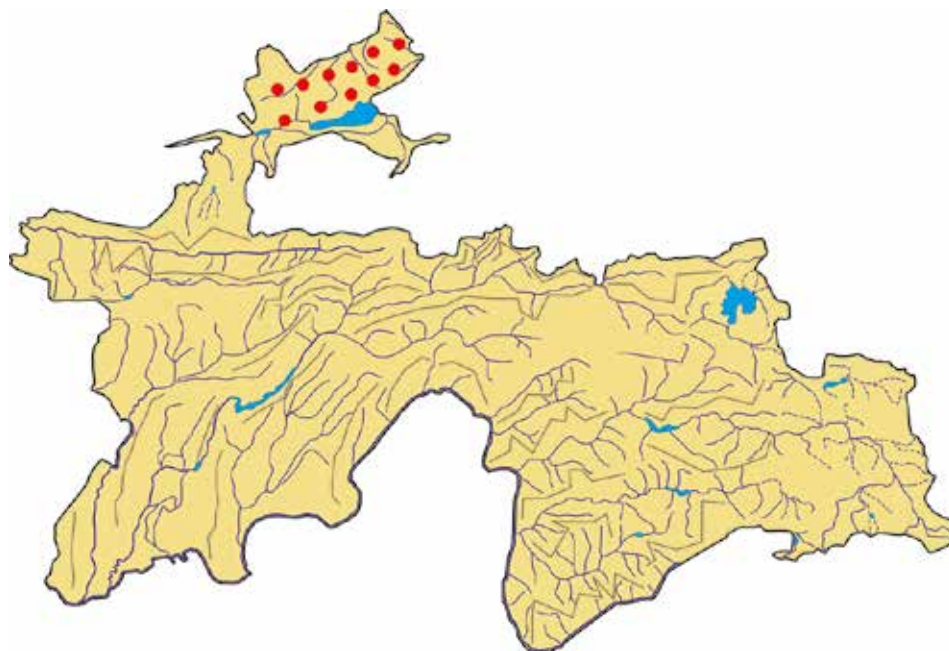
Mastering desert, the construction of settlements, roads, etc. are the main factors affecting negatively the number and range of lizards. Commensal nature of life makes Strauch's Even-fingered Gecko to be dependent from people. Repair and restoration of buildings and houses leads to the destruction of their habitat characteristics.

Artificial breeding capabilities

Breeding in terrarium environments is possible.

Conservation measures

The remaining habitats of Strauch's Even-fingered Gecko should be taken under strict protection.

Сарчашмаи иттилоот:

Сатторов, 1976, 1977, 1993; Саид-Алиев, 1979.

Источник информации:

Сатторов, 1976, 1977, 1993; Саид-Алиев, 1979.

Source of information:

Sattorov, 1981, 1984, 1993; Said-Aliyev, 1979

ГЕККОНЧАИ ТОЧИКӢ

Alsophylax tadjikiensis (Golubev, 1979)
Зерқатори Калтакалосҳо. *Sauria*
Оилаи Гекконҳо. *Gekkonidae*

ТАДЖИКСКИЙ ГЕККОН

Alsophylax tadjikiensis (Golubev, 1979)
Подотряд Ящерицы. *Sauria*
Семейство Гекконы. *Gekkonidae*

TAJIK SMALL GECKO

Alsophylax tadjikiensis (Golubev, 1979)
Sauria suborder
Gekkonidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар қисмати ҷанубу ғарбии Тоҷикистон ба таври маҳдуд паҳн гардидааст. Бори аввал дар атрофи Қизилқалъа ва деҳаи Сумбула дарёфт карда шудааст. Дар соҳили рости дарёи Вахш то шаҳраки Гараутӣ дучор меояд.

Мухити сукунат

Дар теппачойҳо, лонаи ҳояндагон, холигии зери сангҳо зиндагӣ мекунад. Дар мавзёҳои сангрездор низ сукунат меёбад.

Саршумор

Солҳои 80–уми асри гузашта саршумори он нисбатан зиёд буд. Дар атрофи деҳаи Сумбула дар масоҳати 1 га то 15 фард дучор меомад. Солҳои охир бинобар аз худ гардидани мавзёҳои зист саршумори он хеле кам гардидааст. Соли 2010 дар муддати ду соати пиёда роҳ паймудан ҳамагӣ 4 фарди

Статус

Вид, ноҷояшаванда, ки дар заҳри таҳдиди нобудшавӣ қарор дорад. EN.

Распространение

Даннӣ вид распротранен на Юго–Западе Таджикистана в ограниченном виде. Впервые был обнаружен в окрестностях Кызыл–кала и села Сумбула. Встречается на правом берегу реки Вахш, до поселка Гараути.

Места обитания

Обитает на возвышенностях, норках грызунов и пустотах под камнями. Также обитает в каменистой местности.

Численность

В 80–ых годах прошлого века ее численность была относительно большой. В окрестностях села Сумбула, на площади 1 га, можно было встретить до 15 особей. В последние годы вследствие освоения мест обитания, ее численность сильно сократилась.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

This species is distributed in the South–West of Tajikistan in a limited form. It was first discovered in the vicinity of Qizil–qal’a and Sumbula village. It is found on the right bank of the river Vakhsh to Garauti village.

Habitat

It lives in hilly stone cavities, and in rodent nests and hollows under stones. It is also found in rocky terrain.

Population

In the 80s of the last century its population was relatively large. In the vicinity of the Sumbula village, it can be found up to 15 species per 1 ha. In recent years, due to the development of the habitat, its population was strongly reduced. In 2010, for two hours of going by foot, 4 individuals of Tajik Small Gecko were found.

геккончаи тоҷикӣ ба қайд гирифта шудааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Охири моҳи сентябр ба хоби зимистона меравад. Моҳи апрел чуфт мешавад. Моҳҳои май–июн 1–2 тухм мегузорад. Шабона (аз соати 20 то соати 1) ҷабл аст. Ғизои он ҳайвоноти бесутунмуҳра, аз ҷумла тортанакшаклҳо, ширинҷаҳо, чир–чиракҳо, шапалакҳо ва ғ. мебошанд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Аз худ қардани заминҳои соҳили рости дарёи Вахш ва бунёди каналу иншоотҳои гуногун боиси камшумории ин намуди калтакалос гаштааст.

Парвариш дар шароити сунъӣ

Парвариш дар шароити террариум имконпазир аст.

Тадбирҳои ҳифз

Мавзёҳои ҳоси сукунати геккони тоҷикиро зери муҳофизати ҷиддӣ қарор дода, дар атрофи деҳаи Сумбула ва шаҳраки Ғараути ғуруқи хурд ташкил намудан зарур аст.

В 2010 году в течение двух часов ходьбы пешком были отмечены всего 4 особи таджикского геккона.

Особенности биологии

В конце сентября уходит в зимнюю спячку. Спаривается в конце апреля. В мае–июне откладывает 1–2 яйца. Ночью (с 20 до 1 часа) ведет активный образ жизни. Питается беспозвоночными животными, в том числе паукообразные, или сверчки, бабочки и т.д.

Лимитирующие факторы

Освоение земель правого берега реки Вахш, строительство каналов и различных сооружений стали причиной падения численности этого вида ящериц.

Разведение

Возможно разведение в условиях террариума.

Меры охраны

Характерные места обитания таджикского геккона должны быть взяты под серьезную охрану, вокруг села Сумбула и поселка Ғараути необходимо организовать маленький заказник.

Biological characteristics

In late September, Tajik small gecko goes into hibernation. Mate is in late April. In May–June, it lays 12 eggs. At night (from 20 pm till 1 am) it leads an active lifestyle. It feeds on invertebrates, including arachnids, plant louses, locusts, and moths, etc.

Limiting factors

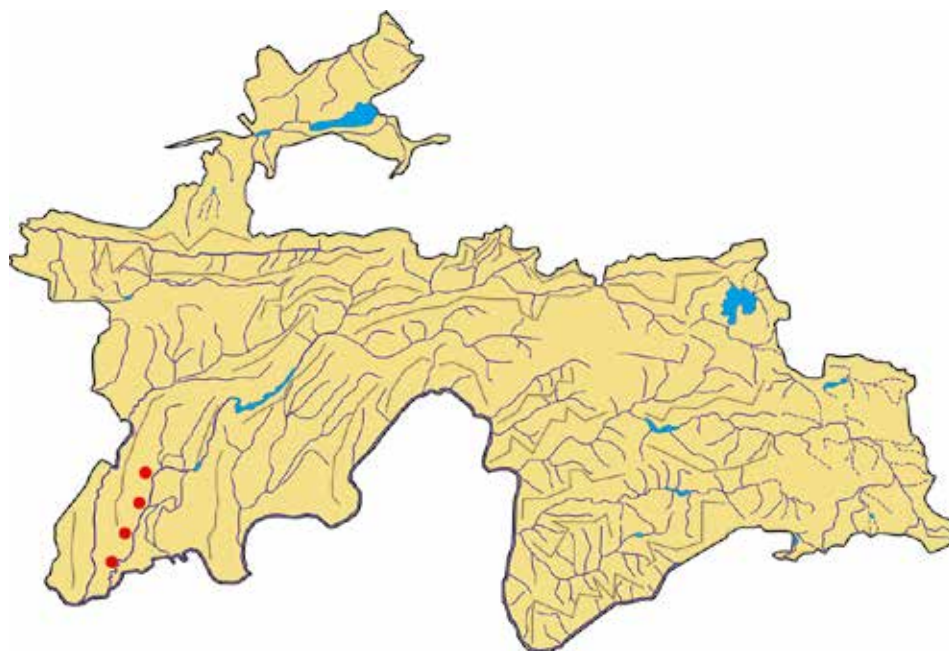
The reclamation of new lands on the right bank of the Vakhsh River, and the construction of canals and facilities has resulted in the vastly reduced population of this lizard.

Artificial breeding capabilities

Breeding in terrarium environments is possible.

Conservation measures

It is essential to protect the specific areas of habitat of the Tajik Small Gecko. Small nature reserve around Sumbula Village and Garauti settlement must be established

Сарчашмаи иттилоот:

Голубев, 1979, 1984; Сатторов, 1993, 1994.

Источник информации:

Голубев, 1979, 1984; Сатторов, 1993, 1994.

Source of information:

Golubev, 1979, 1984; Sattorov, 1993, 1994.

**ЛҶНДАСАРАКИ
ТАҚИРИИ САИДАЛИЕВ**

Phrynocephalus helioscopus saidalievi
(Sattorov, 1981)
Зерқатори Калтакалосҳо. *Sauria*
Оилаи Гекконҳо. *Gekkonidae*

**ТАКЫРНАЯ
КРУГЛОГОЛОВКА
САИДАЛИЕВА**

Phrynocephalus helioscopus saidalievi
(Sattorov, 1981)
Подотряд Ящерицы. *Sauria*
Семейство Гекконовые. *Gekkonidae*

**SAIDALIEV
SUNWATCHER**

Phrynocephalus helioscopus saidalievi
(Sattorov, 1981)
Sauria suborder
Gekkonidae family

Мақоми хифз

Зернамуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар водии дарёи Сир, доманакӯҳи Муғул, атрофи Мирзоробот ва Хучанд паҳн гардидааст. Дар гузашта муҳити сукунати он доманайи кӯҳи Муғул, атрофи Хучанд, шаҳраки Сомғар, пуштаҳои атрофи шаҳри Қайроққум, Исфисор, Дехмой, Чорухдарон ва атрофи Конибодому деҳаи Самарқандаки ноҳияи Исфараро низ дар бар мегирифт.

Муҳити сукунат

Дар китъаҳои гилзамини саҳт, ки дар он явшон месабзад, зиндагӣ мекунад. Онро баъзан дар заминҳои наҷандон шӯр, ки дар он растаниҳои бисёрсолаи сирак месабзанд, мушоҳида кардан мумкин аст. Дар тарқишҳои холӣ, ковокии хок ва лонаи кӯҳнаи хояндагонӣ хурд паноҳ мебарад.

Саршумор

Солҳои 50–уми асри гузашта дар масофаи 9–12 км то 6–8 фард дучор

Статус

Подвид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Встречается по долине р. Сырдарья, предгорьях Моголтау, окрестностях Мирзоробата и Худжанда. В прошлом был распространён в предгорьях Моголтау, окрестностях Худжанда, п. Сомгар, возвышенностях в окрестностях г. Кайраққум, Исфисора, Дегмая, Чорух–Дарона, окрестностях г. Канибадам и к. Самарқандак Исфаринского района.

Места обитания

Обитает на участках с плотной глинистой почвой с редкими кустами полыни. Иногда встречается на слегка засоленной почве с редкими кустами многолетних растений. Укрытием служат трещины, пустоты, расщелины в почве и нежилые норы мелких грызунов.

Численность

В 50–х гг. прошлого столетия на расстоянии 9–12 км встречались до 6–8 особей. В настоящее время

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

It is found along the Syr Darya river; Mughultov foothills, Mirzorobot surroundings and Khujand city. In the past it was commonly spread in the Mughultov foothills, in the outskirts of Khujand, Somghar settlement, the hills in the vicinity of Qayroqum, Isfisor, Dehmoy, Chorukhdaron, surroundings of Konibodom city and Samarqandak village of Isfara district.

Habitat

It lives in the areas with heavy clay soil with sparse shrubs of wormwood. Sometimes it occurs in slightly saline soil with sparse perennial shrubs. Cracks, voids, crevices in the soil and uninhabited burrows of small rodents are served as shelter.

Population

In 50–ies of the last century, at a distance of 9–12 km to 6–8 individuals are met.

меомад. Айни замон баъди аз худ гардидани водию доманакӯҳҳо, дар мавзъҳои хоси сукунат дар 10 га ҳамагӣ 1–2 фард вомахӯрад.

Хусусиятҳои биологӣ

Лӯндасаракҳо моҳи март чуфт мешаванд. Модинаи онҳо 2–6 тухм мегузорад. Аз ҳашарот ғизо мегиранд. Мори печони шарқӣ ва тирмор душманони табиӣ ин намуди лӯндасарак мебошанд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Аз худ қардани водиҳо, доманакӯҳҳо ва биёбонҳо боиси камшумории фардҳо ва маҳдудии маҳали зисти ин намуди калтакалос гардидааст.

Парвариш дар шароити сунӣ

Парвариш дар шароити террариум имконпазир аст.

Тадбирҳои хифз

Дар тамоми муҳити сукунат доштани лӯндасаракро манъ қардан лозим аст. Барои ғайриқонунӣ доштани он ҷаримаву ҷазоҳо муқаррар намудан зарур аст.

после освоения долин и предгорий в их характерных местах обитания площадью 10 га встречаются всего 1–2 особи.

Особенности биологии

Спаривание круглоголовки происходит в марте. Самка откладывает 2–6 яиц. Питается насекомыми. Восточный удавчик и стрела-змея являются естественными врагами круглоголовки.

Лимитирующие факторы

Освоение долин, предгорий и пустынь привело к сокращению численности и мест обитания этого вида ящериц.

Разведение

Разведение в условиях террариума возможно.

Меры охраны

Необходимо запретить отлов такырной круглоголовки по всему её ареалу. За незаконный отлов ящериц и браконьерство установить штраф и другие наказания.

Currently, after the development of valleys and foothills in their specific habitats covering 10 hectares only 1–2 individuals are found.

Biological characteristics

Saidaliev Sunwatcher mating occurs in March. The females lay 2–6 eggs. Saidaliev Sunwatcher feeds on insects. Tatory Sand Boa Snake and Steppe Ribbon Snake are the natural enemies of the Saidaliev Sunwatcher.

Artificial breeding capabilities

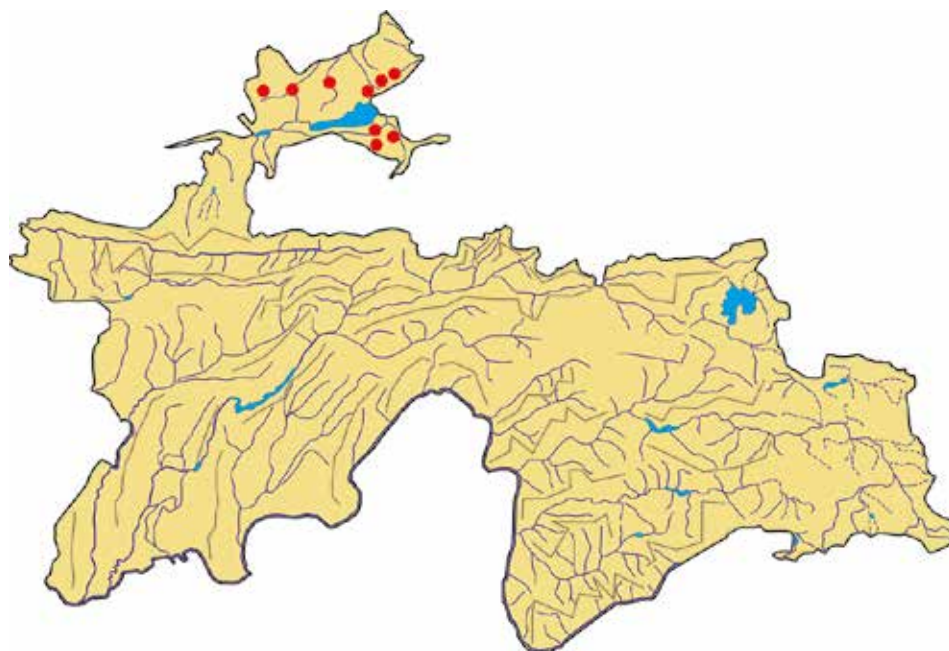
The land reclamation of the valleys, foothills and deserts led to a reduction in the size and habitat of this species of lizards.

Conservation measures

Breeding in terrarium environments is possible.

Source of information:

It is necessary to prohibit the catching of Saidaliev Sunwatcher across its habitat. For illegal catching and poaching of these lizards the fines and other penalties should be established.

Сарчашмаи иттилоот:

Саид–Алиев, 1979; Сатторов, 1981, 1984, 1993.

Источник информации:

Саид–Алиев, 1979; Сатторов, 1981, 1984, 1993.

Source of information:

Said–Aliyev, 1979; Sattorov, 1981, 1984, 1993.

**ЛҶНДАСАРАКИ СУҒДӢ
(РЕГӢ)**

*Phrynocephalus interscapularis
sogdianus (Cernov, 1948)*
Зерқатори Калтакалосҳо. *Sauria*
Оилаи Агамаҳо. *Agamidae*

**ПЕСЧАНАЯ
КРУГЛОГОЛОВКА ИЛИ
СОГДИАНСКАЯ**

*Phrynocephalus interscapularis
sogdianus (Cernov, 1948)*
Подотряд Ящерицы. *Sauria*
Семейство Агамовые. *Agamidae*

**SOGDIAN TOADHEAD
AGAMA**

*Phrynocephalus interscapularis
sogdianus (Cernov, 1948)*
Sauria suborder
Agamidae family

Мақоми хифз

Зернамуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

То ибтидои солҳои 60–уми асри гузашта дар регзори Курдчалиқум, атрофи Айвоҷ, соҳили рости Амударё, водии Вахш, атрофи Панҷ, Панҷи Поён, Қумсангир, биёбони Қарадум ва Қашқадум васеъ паҳн гардида буд. Айни замон мавзёҳои асосии зисти ин намуд дар регзори Қашқақум (мамнуъгоҳи «Бешаи палангон») боқӣ мондааст.

Мухити сукунат

Намуди псаммофилий буда, макони хоси зисташ биёбонҳои регии дорои растаниҳои сирак ба шумор мераванд.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар нимаи моҳи март ғайб гардида, моҳҳои октябр ба хоби зимистона меравад. Моҳи апрел чуфт шуда, нимаи аввали моҳи июн тухм

Статус

Подвид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

До начала 60–х гг. прошлого столетия была широко распространена в песках Курджаликума, окрестностях Айваджа, на правом берегу Амударьи, Вахшской долине, окрестностях Пянджа, Нижнего Пянджа, Кумсангира, в пустынях Карадума и Кашкадума. В настоящее время основные места обитания этого вида остались в песках Кашкакума (заповедник «Тигровая балка»).

Места обитания

Псаммофильный вид и его характерным местом обитания являются сыпучие барханы с почти лишенной травянистой растительностью.

Особенности биологии

Активность начинается с половины марта, на зимовку уходят в октябре. Спаривание происходит в апреле.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Untill the beginning of 1960s it was widely spread across the arenaceous area of Kurdjaliqum, around Ayvoj, the right bank of Amu Darya River, Vakhsh Valley, around Panj, Lower Panj, Qumsangir, and Qaradum and Qashqadum deserts. Presently, the primary habitat of this species remains the arenaceous area of Qashqadum («Tigrovaya Balka» Nature Reserve).

Habitat

It is a psamophyl species and its habitats are typical loose dunes with almost devoid of grass vegetation.

Biological characteristics

It becomes active during mid–March, and hibernates in October. Mate is in April and its female lays eggs during the first half of June. It digs its own hole in sandy slopes with depths of till 10cm or it hides under a sandy covering

мегузорад. Дар нишебиҳои регзор паноҳгоҳҳои чуқуриашон то 10 см мекобад, ё бо ҳаракатҳои махсуси пойҳо худро зуд зери рег пинҳон мекунад. Душманони табиӣ он тирмор, мори печон, парандагони соҳибчангол ва ғ. мебошанд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Аз худ қардани регзорҳои қисмати ҷанубии Тоҷикистон, ба сифати ҷароғи истифода бурдани онҳо боиси маҳдуд гардидани саршумори лӯндасараки суғдӣ гардидааст.

Парвариш дар шароити сунӣ

Парвариш дар шароити террариум имконпазир аст.

Тадбирҳои ҳифз

Муҳити суқунати ҷамоаи лӯндасараки суғдиро дар водии Бешкент зери муҳофизати ҷиддӣ қарор дода, ғуруқи хурд эълон қардан зарур аст.

В начале июня откладывает яйца. На песчаных склонах роет норку длиной до 10 см или характерным движением погружается в песок. Стрела-змея, удавчик, хищные птицы и др. являются его естественными врагами.

Лимитирующие факторы

Освоение песчаных пустынь в южной части Таджикистана и использование их в качестве пастбищ привело к сокращению численности согдийской круглоголовки.

Разведение

Разведение в условиях террариума возможно.

Меры охраны

Необходимо сохранить характерные места обитания согдийской круглоголовки в Бешкентской долине и объявить эти места микрозаказниками.

with a rapid movement of its legs. Predation comes from Psammophis Lineolatus, Boa Constrictor, and birds of prey and others.

Limiting factors

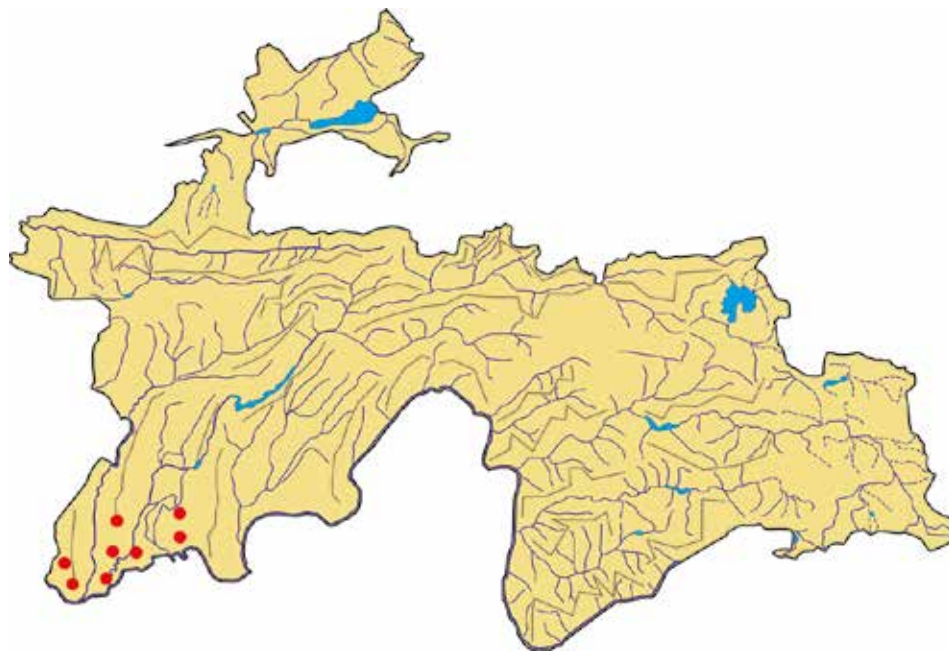
Land development of the arenaceous zones of Tajikistan's southwest, and their use as pasture has resulted in the vastly diminished population of Sogdian Toadhead Agama.

Artificial breeding capabilities

Breeding in terrarium environments is possible.

Conservation measures

It is necessary to protect the habitat of Sogdian Toadhead Agama's population in Beshkent valley and declare it a nature reserve.

Сарчашмаи иттилоот:

Чернов, 1959; Банников ва диг., 1977; Саид-Алиев, 1979; Сатторов, 1994.

Источник информации:

Чернов, 1959; Банников и др., 1977; Саид-Алиев, 1979; Сатторов, 1994.

Source of information

Chernov, 1959; Bannikov et al, 1977; Said-Aliyev, 1979; Sattorov, 1994.

**ЛҶНДАСАРАКИ
СУФРАГҶШАК**

Phrynocephalus mystaceus
(Pallas, 1776)
Зерқатори Калтакалосҳо. *Sauria*
Оилаи Агамаҳо. *Agamidae*

**УШАСТАЯ
КРУГЛОГОЛОВКА**

Phrynocephalus mystaceus
(Pallas, 1776)
Подотряд Ящерицы. *Sauria*
Семейство Агамовые. *Agamidae*

**BIG-EARED TOADHEAD
AGAMA**

Phrynocephalus mystaceus
(Pallas, 1776)
Sauria suborder
Agamidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар водии дарёҳои Вахш ва Кофарниҳон паҳн гардидааст. Дар гузашта муҳити сукунати он мамнӯёгоҳи «Бешаи палангон», регзори Қашқақум, Буритов ва регзори атрофи Айвочро низ фаро мегирифт.

Муҳити сукунат

Барои зисти суфрагӯшак бештар нишебиҳои чанубии регтӯдаҳо ва пуштаҳо, ки буттаҳои қандим, саксавули сафед ва зағоза (эфедра) месабзанд, мувофиқ мебошанд. Дар регтӯдаҳо паноҳгоҳи дарозиаш то 55 см ва чуқуриашон 28 см мекобанд.

Саршумор

Солҳои 50-уми асри гузашта дар регзори Буритов дар масофаи 1–13 км 2–3 фарди суфрагӯшак ба қайд гирифта шудааст. Айни замон дар

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Распространена в долинах рек Вахш и Кафирниган. Ранее её ареал охватывал заповедник «Тигровая балка», пески Кашкадума, Буритау, а также пески в окрестностях Айваджа.

Места обитания

Круглоголовка выбирает южные склоны песчаных барханов с редкими кустиками кандыма, белого саксаула и эфедры. В песках роют норы длиной до 55 см и глубиной 28 см.

Численность

В 50-х гг. прошлого столетия в песках Буритау на расстоянии 1–13 км зафиксированы 2–3 особи ушастой круглоголовки. Ныне, на том же характерном месте обитания, её численность составляет не более 1–2 особей на площади 1 га.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

It is spread across the Vakhsh and Kofarnihon river valleys. In the past, its habitat included «Tigrovaya Balka» Nature Reserve, Qashqaqum and Buritov arenaceous areas and sandy zones around Ayvoj.

Habitat

Big-Eared Toadhead Agama lives on the southern sandhill slopes, where Calligonum shrubs, white saxaul and ephedra grow. It digs holes in sandhills with the lengths of 55cm and depths of 28cm.

Population

In the 1950s 2–3 Big-eared Toadhead Agama individuals were recorded over a distance of 1–13km of Buritov arenaceous area. Currently its population in the same habitat is no more than 1–2 individuals per hectare.

хамон чойҳои хоси зист саршумори он аз 1–2 фард дар 1 га зиёд нест.

Хусусиятҳои биологӣ

Охирҳои моҳи апрел чуфт мешавад. Охирҳои моҳи май 1–3 тухм мегузорад. Моҳи август насли навзод пайдо мешавад. Чинсҳо дар охирҳои соли дуҷум ба балоғат мерасанд. Аз ҳашарот ғизо мегирад. Сузмор, калхоти сиёҳ, мори печони шарқӣ, тирмор ва ғ. душманони табиии лӯндасараки суфрагӯшак мебошанд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Аз худ намудани биёбонҳои регзор ва чаронидани чорво ба саршумори лӯндасараки суфрагӯшак таъсири манфӣ мерасонанд.

Парвариш дар шароити сунӣ

Парвариш дар шароити террариум имконпазир аст.

Тадбирҳои ҳифз

Муҳити сукунат ва ҷамоаи лӯндасараки суфрагӯшакро дар регзори болооби Амударё ва агрофи Айвоҷ зери муҳофизати ҷиддӣ қарор дода, ғурук эълон намудан зарур аст.

Особенности биологии

Спаривание происходит в конце апреля. В конце мая откладывает 1–3 яйца. В августе появляются молодые особи. Половозрелость наступает к концу второго года жизни. Питается насекомыми. Серый варан, чёрный коршун, восточный удавчик, стрела-змея и др. являются естественными врагами ушастой круглоголовки.

Лимитирующие факторы

Освоение песчаных пустынь и выпас скота отрицательно влияет на численность ушастой круглоголовки.

Разведение

Разведение в условиях террариума возможно.

Меры охраны

Необходимо усилить охрану мест обитания и популяций ушастой круглоголовки на песчаных верховьях Амударьи и окрестностях Айваджа, а также объявить их заказниками.

Biological characteristics

Mate is in late April. It lays 1–3 eggs during late May. Babies appear in August. Its maturity is reached during the second year. It feeds on insects. Predation comes from Desert Monitor, Black Kite, Tatory Sand Boa, and Psammophis Lineolatus.

Limiting factors

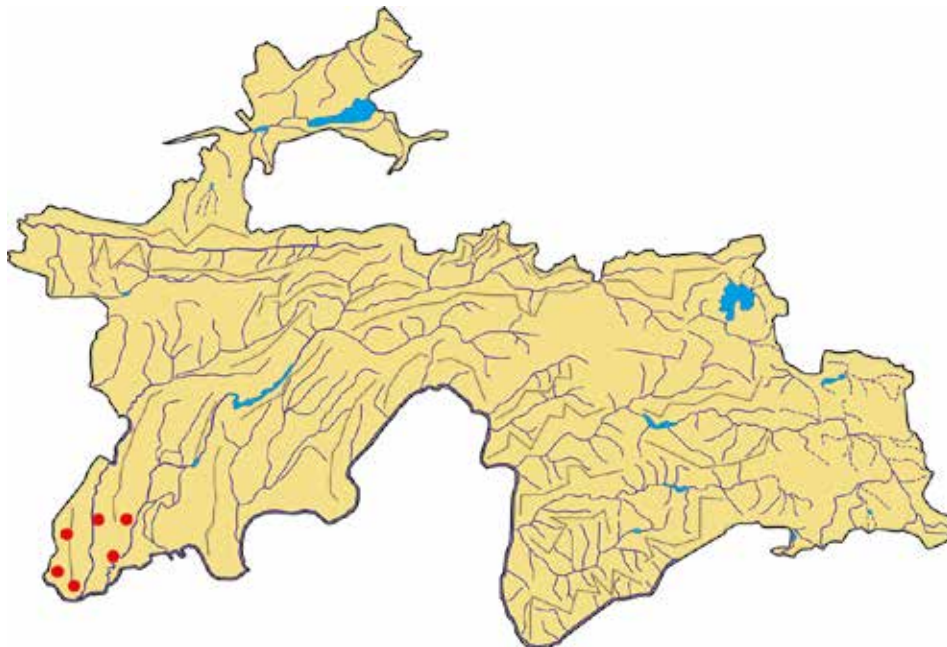
Sand deserts development and the livestock grazing have adversely affected the population of the Big-Eared Toadhead Agama.

Artificial breeding capabilities

Breeding in terrarium environments is possible.

Conservation measures

It is necessary to protect the common habitat and population of Big-Eared Toadhead Agama in sandy upper reaches of Amu Darya River and around Ayvoj, and declare those areas to be nature reserves.

Сарчашмаи иттилоот:

Саид-Алиев, 1963, 1979; Банников ва диг., 1977; Сатторов, 1994.

Источник информации:

Саид-Алиев, 1963, 1979; Банников и др., 1977; Сатторов, 1994.

Source of information

Said-Aliyev, 1963, 1979; Bannikov et al, 1977; Sattorov, 1994.

**ЛҶНДАСАРАКИ
ТҶРНАҚШИ БОЕТГЕР**

Phrynocephalus reticulatus boetgeri
(Bedriaga, 1905)
Зерқатори Калтакалосҳо. *Sauria*
Оилаи Агамаҳо. *Agamidae*

**СЕТЧАТАЯ
КРУГЛОГОЛОВКА
БЕТТЕГРА**

Phrynocephalus reticulatus boetgeri
(Bedriaga, 1905)
Подотряд Ящерицы. *Sauria*
Семейство Агамовые. *Agamidae*

**RETICULATE
TOADHEAD AGAMA
DESERT LACERTA**

Phrynocephalus reticulatus boetgeri
(Bedriaga, 1905)
Sauria suborder
Agamidae family

Мақоми хифз

Зернамуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар қисмати ҷанубу ғарбии Тоҷикистон, дар поёноби дарёҳои Кофарниҳон, Вахш, болооби Амударё, атрофи Қубодиён, шаҳраки Панҷ, Ҷилликӯл, мамнуъгоҳи «Бешаи палангон», Шаҳритус ва водии Бешкент паҳн гардидааст.

Мухити сукунат

Дар биёбонҳои сафедхоки регзор, ки растаниҳои шутурхор ва явшон месабзанд, вомахӯрад. Дар регтеппаю нишебиҳои регӣ дучор намешавад.

Саршумор

Соли 1986 дар тепаҳои атрофи хочагии «Искра» ва шаҳраки Бирлаши ноҳияи Шаҳритус дар тӯли 30 дақиқа роҳпаймой намудан то 17 фарди лӯндасараки тӯрнақш ба қайд гирифта шуда аст. Дар соли 2007 дар тепаҳои атрофи Чилучорчашмаи ноҳияи Шаҳритус ва водии Бешкент дар тӯли 2

Статус

Подвид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

В юго-восточной части Таджикистана, в низовьях рек Кафирниган, Вахш, в верховьях реки Амударья, вокруг Кабадияна, поселок Пяндж, Джиликӯл, заповедник «Тигровая балка», Шаартуз и долина Бешкент.

Места обитания

Встречается в песчаных пустынях, где произрастает верблюжья колючка и полынь. Не встречается на песчаных холмах и склонах.

Численность

В 1986 году на холмах в окрестностях хозяйства «Искра» и поселка Бирлаш Шаартузского района в течение 30 минут пешего хода были отмечены 17 особей сетчатой круглоголовки. В 2007 году на холмах вокруг родника Чилучорчашма Шаартузского района и долины Бешкент в течение 2 часов ходьбы были отмечены 4–5 особей этого вида.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Reticulate Toadhead Agama Desert Lacerta is spread in the south-eastern part of Tajikistan in the downstream part of Kofarnihon, Vakhsh, in the upper reaches of the Amu Darya River, around Qubodiyon, village Panj of Jilikul, «Tigrovaya Balka» Nature Reserve in Shahritus and Beshkent Valley.

Habitat

It is found in sandy deserts, where camel thorn and wormwood grow. It is not found on sandy hills and slopes.

Population

In 1986, on the hills in the vicinity of the farm «Iskra» and the village Birlash of Shahritus District 17 netted toad species were observed within 30 minutes of the pedestrian walking. In 2007, in the hills around the spring Chiluchorchashma of Shahritus and Beshkent valleys within 2 hours of

соати роҳпаймой намудан ҳамагӣ 4–5 фарди ин лӯндасарак ба қайд гирифта шудааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Охирҳои моҳи феврал ва аввалҳои моҳи март аз хоби зимистона меҳезад. Охирҳои моҳи октябр ва аввалҳои моҳи ноябр ба хоби зимистона меравад. Лӯндасаракҳо зуд калон мешаванд. Ҳангоми 38–40 мм будани андозаи баданашон болиғ мегарданд. Физои лӯндасарак мурча, ҳашароти дубол, гамбускҳо, кирминаҳо ва тухми растаниҳост.

Омилҳои маҳдудкунанда

Аз худ намудани муҳити ҳоси сукунат ва ҳамчун чарогоҳ истифода бурдани маҳали зисти ин намуди лӯндасарак боиси коҳиши саршумори он гардидааст.

Парвариш дар шароити сунъӣ

Маълумот вучуд надорад.

Тадбирҳои ҳифз

Муҳити ҳоси сукунат ва чамоаи лӯндасаракро дар поёноби дарёҳои Кофарниҳон ва Вахш зери муҳофизати чиддӣ қарор додан зарур аст.

Особенности биологии

В конце февраля–начале марта просыпается из зимней спячки. В конце октября и в начале ноября уходит в зимнюю спячку. Круглоголовки растут очень быстро. Когда длина их тела достигает 38–40 мм, они становятся зрелыми. Круглоголовка питается муравьями, двукрылыми насекомыми, жуками, личинками и семенами растений.

Лимитирующие факторы

Освоение характерной среды обитания и использование мест обитания данного вида круглоголовки в качестве пастбища, стали причинами сокращения ее численности.

Разведение

Сведений нет.

Меры охраны

Следует принять строгие меры по охране среды обитания и популяции круглоголовки в низовье рек Кафирниган и Вахш.

walking 4–5 individuals of this species were marked.

Biological characteristics

In late February–early March, Reticulate Toadhead Agama Desert Lacerta wakes up from hibernation. In late October and early November, it goes into hibernation. The Reticulate Toadhead Agama Desert Lacerta grows very quickly. When their body length is 38–40 mm, they become mature. Reticulate Toadhead Agama Desert Lacerta eats ants, winged insects, beetles, larvae and plant seeds.

Limiting factors

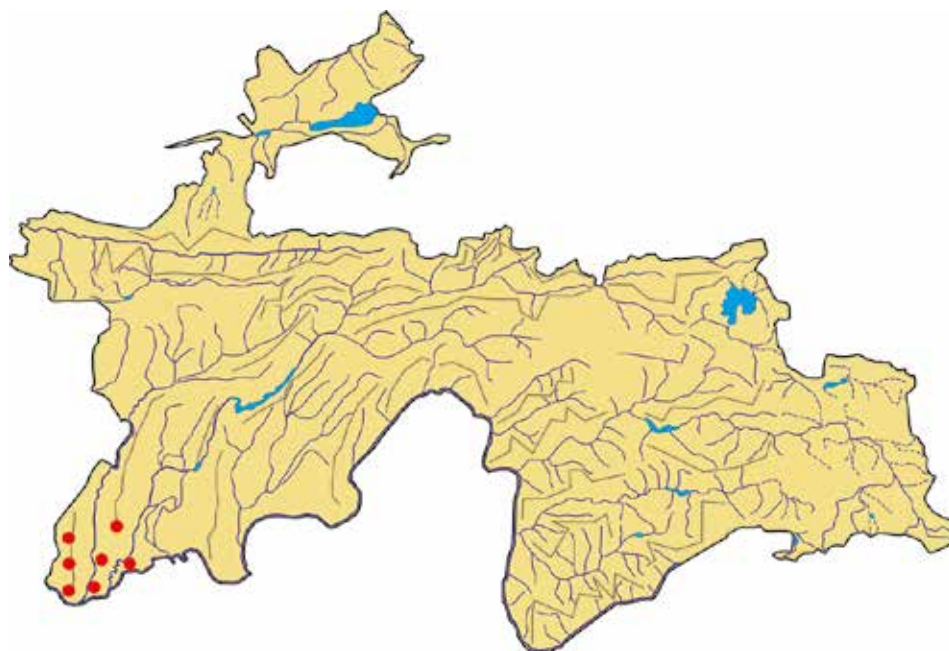
The development of characteristic habitats and use of habitat of this species as pasture, have become reasons for the decline in its numbers.

Artificial breeding capabilities

There is no information about it.

Conservation measures

It is necessary to take strict measures to protect habitats and population of the Reticulate Toadhead Agama Desert Lacerta in the lower reaches of the Vakhsh and Kofarnihon rivers.

Сарчашмаи иттилоот:

Чернов, 1959; Саид–Алиев, 1979; Сатторов, 1994.

Источник информации:

Чернов, 1959; Саид–Алиев, 1979; Сатторов, 1994.

Source of information:

Chernov, 1959; Said–Aliyev, 1979; Sattorov, 1994

ЛҶНДАСАРАКИ ШТРАУХ

Phrynocephalus strauchi

(Nikolsky, 1899)

Зерқатори Қалтақалосҳо. *Sauria*

Оилаи Агамаҳо. *Agamidae*

КРУГЛОГОЛОВКА ШТРАУХА

Phrynocephalus strauchi

(Nikolsky, 1899)

Подотряд Ящерицы. *Sauria*

Семейство Агамовые. *Agamidae*

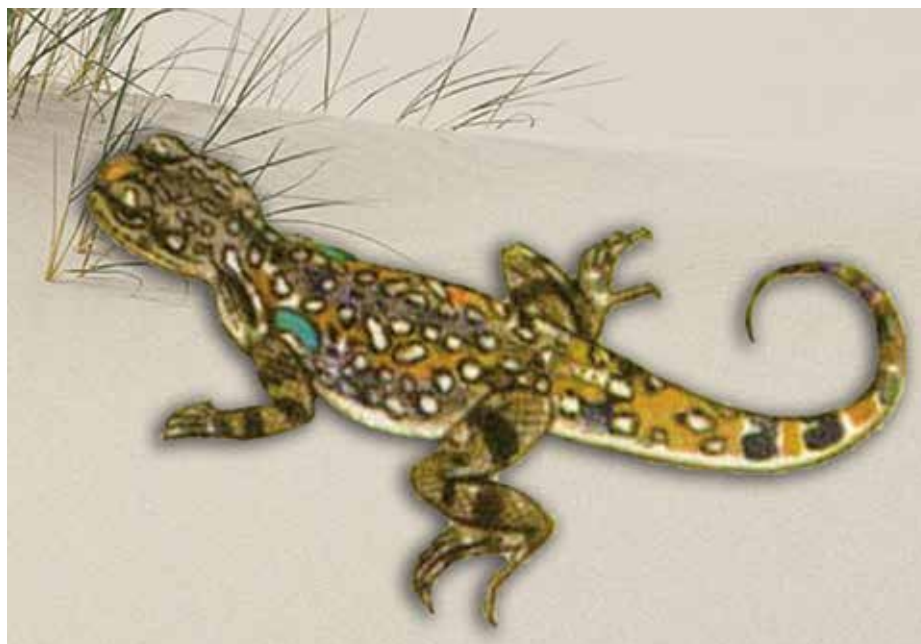
STRAUCH'S TOADHEAD AGAMA

Phrynocephalus strauchi

(Nikolsky, 1899)

Sauria suborder

Agamidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар водии дарёи Сир, атрофи обанбори Қайроққум, Конибодом, Қирқудуқ ва деҳаи Ҷарбулоқи ноҳияи Ашт паҳн гардидааст.

Мухити сукунат

Дар заминҳои серсанг ва регзори гилбум, ки шугурхор, чиммак ва явшон мерӯянд, дучор меояд.

Саршумор

Солҳои 70-уми асри гузашта саршумори лӯндасараки Штраух бисёр буд. Моҳи майи соли 1977 дар атрофи шаҳри Конибодом дар масофаи 1,5–2 км 21 фарди он ба қайд гирифта шудааст. Соли 1979 дар ноҳияи Ашт (атрофи «Солпром») дар масофаи 1,5–2 км роҳпаймой намудан 37 фарди ин лӯндасарак ҳисоб карда шудааст. Солҳои охир бинобар фаволияти хочагидорӣ инсон саршумори ин намуди лӯндасарак дар ин мавзӯҳо хеле кам шудааст. Айни замон ҷамоаи ҷудоғонаи лӯндасараки

Статус

Вид, ноҳияшуда дар таҳдиди аз ҳаҷми маҳв шудани он. EN.

Распространение

Данный вид распространен в долине реки Сырдарья, вокруг Қайраққумского водохранилища, Канибадаме, Қирқудуке и селе Джембулак Аштского района.

Места обитания

Встречается в каменистой местности и в песчаниках, где произрастают верблюжья колючка, дерн и полынь.

Численность

В 70-х годах прошлого века численность круглоголовки Штрауха была значительной. В мае 1977 года, в окрестностях города Канибадам, на расстоянии 1,5–2 км была отмечена 21 особь данного вида. В 1979 году в Аштском районе (в окрестностях «Солпром»), на расстоянии 1,5–2 км ходьбы пешком были отмечены 37 особей данного вида круглоголовки. В последние годы в результате хозяйственной деятельности

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Strauch's Toadhead Agama is spread across the Syr Darya river valley, around the Qayroqum water reservoir, Konibodom, Kirkuduq and Jarbuloq Village of Asht District.

Habitat

It is found in rocky terrain and in sandstones, where camel thorn, turf and wormwood are grown.

Population

In the 70s the number of Strauch's Toadhead Agama was significant. In 1977, around of the city Konibodom at a distance of 1.5–2 km of walking about 21 individuals of this species were noted. In 1979, in the Asht district (in the vicinity of «Solprom»)– and at a distance of 1.5–2 kilometers of walking 37 of this species were noted. In recent years, as a result of human activities the number of

Штраух асосан дар заминҳои бекорхобидаи соҳили каналҳо ва дарёи Сир боқӣ мондааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Давраи афзоиши он ба моҳҳои март–июн рост меояд. Моҳи март чуфт мешаванд. Модинааш 2–3 тухм мегузорад. Рӯзона фаъл аст. Физии он чонварони бемуҳра мебошанд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Аз худ қардани заминҳои бекорхобида ва бенизом қаронидани қорво дар мавзёҳои зисти лӯндасарак боиси маҳдуд шудани саршумори он гардидааст.

Парвариш дар шароити сунӣ

Парвариш дар шароити террариум имконпазир аст.

Тадбирҳои ҳифз

Муҳити сукунат ва ҷамоаи лӯндасараки Штраухро зери муҳофизати ҷиддӣ қарор дода, дар соҳили чапи дарёи Сир, атрофи шаҳри Конибодом ва деҳаи Патар ғуруқгоҳ ташкил намудан зарур аст.

человека численность данного вида круглоголовки значительно сократилась. В настоящее время отдельная популяция круглоголовки сохранилась в залежных землях берегов каналов и реки Сырдарья.

Особенности биологии

Период размножения приходится на март–июнь. Спариваются в марте. Самка откладывает 2–3 яйца. Днём активна. Питается беспозвоночными животными.

Лимитирующие факторы

Освоение залежных земель и беспорядочный выпас скота в местах обитания круглоголовки Штрауха стали причиной ограничения численности данного вида.

Разведение

Возможно разведение в условиях террариума.

Меры охраны

Необходимо взять под строгую охрану места обитания круглоголовки Штрауха и организовать заказник на левобережье реки Сырдарья, вокруг города Канибадам и села Патар.

this species is significantly reduced. At present, a separate population of Strauch's Toadhead Agama preserved in the fallow lands of the banks of the channel and Syr Darya river.

Biological characteristics

Its mating season is in March–June. They mate in March. The female lays 2–3 eggs. At day time the species is active. It feeds on invertebrates

Limiting factors

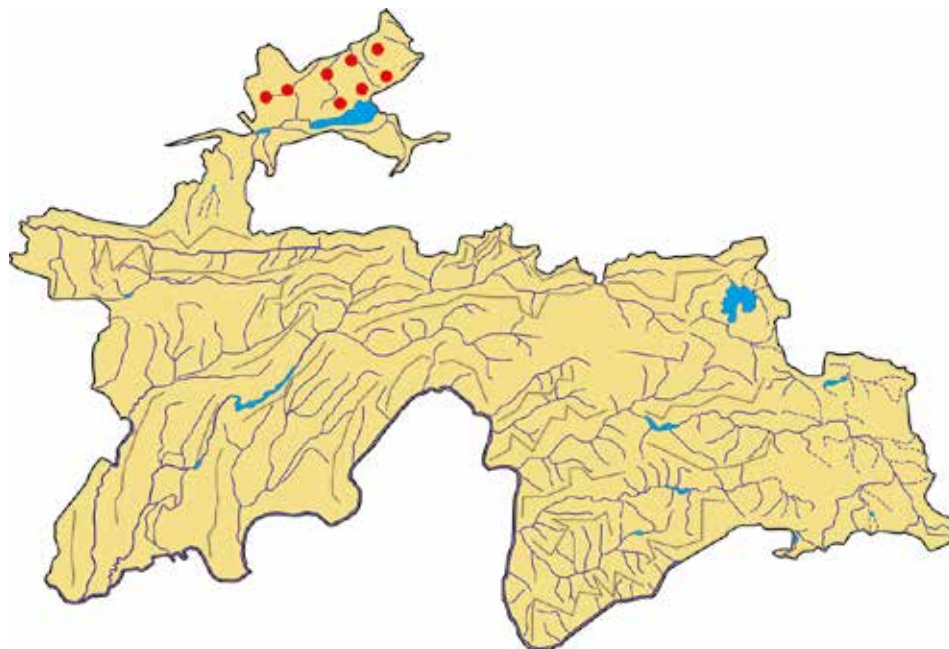
Land reclamation and unregulated livestock grazing in Strauch's Toadhead Agama habitat has resulted in its vastly reduced population.

Artificial breeding capabilities

Breeding in terrarium environments is possible.

Conservation measures

It is necessary to take strict measures to protect habitats of Strauch's Toadhead Agama and to organize a reserve on the left bank of the Syr Darya River, around the Konibodom town and Patar village.

Сарчашмаи иттилоот:

Чернов, 1959; Саид–Алиев, 1979; Сатторов, 1993, 1994.

Источник информации:

Чернов, 1959; Саид–Алиев, 1979; Сатторов, 1993, 1994.

Source of information

Chernov, 1959; Said–Aliyev, 1979; Sattorov, 1993, 1994.

**ОФТОБГАРДАКИ
ЧЕРНОВ**

Paralaudakia chernovi Ananjeva
(Peters et Rzepakovsky, 1981)
Зерқатори Калтакалосҳо. *Sauria*
Оилаи Агамаҳо. *Agamidae*

АГАМА ЧЕРНОВА

Paralaudakia chernovi Ananjeva
(Peters et Rzepakovsky, 1981)
Подотряд Ящерицы. *Sauria*
Семейство Агамовые. *Agamidae*

CHERNOV AGAMA

Paralaudakia chernovi Ananjeva
(Peters et Rzepakovsky, 1981)
Sauria suborder
Agamidae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Масоҳати паҳншавии ин намуд чандон васеъ набуда, нишебиҳои чанубии қаторкӯҳи Ҳисор ва минтақаҳои ҳамсарҳади қаторкӯҳи Зарафшон (дарёи Мастҷоҳ), қаторкӯҳи Сурхкӯҳ, атрофи Норақ, атрофи деҳаи Дашти Хонақоҳ, соҳили чапи дарёчаи Нолингро фаро мегирад. Дар қисмати шимолии Тоҷикистон он дар шоҳаҳои шаркии қаторкӯҳи Туркистон, атрофи деҳаҳои Саридашт, Чимқурғон, Оббурдон, Мастҷоҳ дар баландии 1900–2000 метр аз сатҳи баҳр паҳн гардидааст.

Мухити сукунат

Дар мавзеи Сурхкӯҳ дар атрофи деҳаи Чинор дар баландии 950 метр аз сатҳи баҳр, дар деҳаи Дашти Хонақоҳ дар баландии 900–1400 метр аз сатҳи баҳр волеҳӯрад. Макони хоси сукунати он регсангҳои сурху конгломератҳо ва мавзеъҳои мебошанд, ки онҳо

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Площадь распространения данного вида не очень большая, охватывает южные склоны горных хребтов Гиссара и приграничные районы горных хребтов Зерафшана (река Мастча), горный хребет Сурхкӯҳ, вокруг Нурека, вокруг села Дашти Хонақоҳ, левый берег речки Нолинг. В северной части Таджикистана данный вид распространяется в восточных ветках горных хребтов Туркестана, вокруг сел Саридашт, Чимқурган, Оббурдан, Мастча на высоте 1900–2000 метров над уровнем моря.

Места обитания

Встречается в районе Сурхкӯҳ вокруг села Чинар, на высоте 950 метров над уровнем моря, в селе Дашти Хонақоҳ на высоте 900–1400 метров над уровнем моря. Ее характерным местом обитания является красный песчаник и конгломераты, а также те места, где доминируют крупные обломочные породы.

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

The distribution area of this species is not broad and includes the southern slopes of the Hissor mountain range and border areas of the Zarafshon mountain range (Mastchoh river), Surkhkukh mountain range, around Norak, around Dashti Khonaqoh Village, left bank of Noling river. In the Northern Tajikistan, this species is spread across the eastern ridges of the Turkistan mountain ranges, around Saridasht Village, Chimqurghon, Mastchoh at altitudes of 1900–2000 meters above sea level

Habitat

It occurs in the area near Surkhkukh around Chinar village at an altitude of 950 meters above sea level, in the village of Dashti Khonaqoh at an altitude of 900–1,400 meters above sea level. Its typical habitat is the red sandstone and conglomerates, as well

порасангҳои калонҳаҷм бартарӣ доранд.

Саршумор

Моҳи августи соли 2015 дар атрофии деҳаи Лангар (соҳили рости дарёи Вахш, назди шаҳри Норак) дар муддати 4–5 соати раҳпаймоӣ 2 фарди офтобгардак ба қайд гирифта шудааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Аз рӯи хусусиятҳои биологӣ ба офтобгардакҳои ҳималой ва туркистонӣ шабоҳат дорад. Дар таркиби ғизои он дар баробари ҳашароти гуногун боқимондаи растаниҳо низ вомерӯад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Аз сабаби он ки пурра таҳқиқ нагардидааст, омилҳои маҳдудкунандаи саршумори ин намуд маълум карда нашудааст.

Парвариш дар шароити сунӣ

Маълумот вуҷуд надорад.

Тадбирҳои ҳифз

Мавзӯҳои сукунат ва ҷамоаҳои ҳоси зисти офтобгардакро дар қаторкӯҳи Сурхкӯҳ ғуруқ эълон кардан лозим аст.

Численность

В августе 2015 года в окрестностях села Лангар (правый берег реки Вахш, вблизи города Нурек) в течение 4–5 часов пешего хода были отмечены 2 особи данной ящерицы.

Особенности биологии

По биологическим особенностям похожа на гималайских и туркестанских ящериц. В рационе ее питания, наряду с различными насекомыми, также встречаются остатки растений.

Лимитирующие факторы

Так как этот вид ящерицы всесторонне не изучен, факторы ограничения численности его до сих пор не определены.

Разведение

Сведений нет.

Меры охраны

Необходимо объявить заказником места обитания и характерной популяции ящерицы агама Чернова в горном хребте Сурхкӯҳ.

as the places where large clastic rocks are dominated.

Population

Two Chernov Agama individuals were recorded in August 2015 around Langar Village (right bank of Vakhsh river, in the vicinities of Norak Town) during 4–5 hours of walking.

Biological characteristics

According to biological characteristics it resembles the Himalayan and Turkistan agamas. Vegetation remnants and insects make up its food composition.

Limiting factors

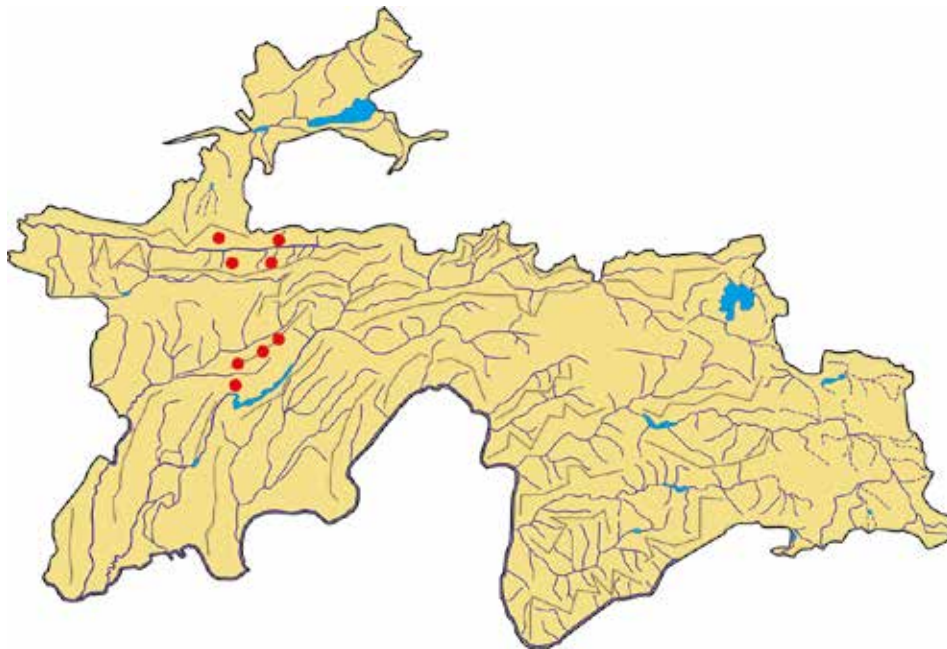
Since this species of lizard has not been studied extensively. The factors of restriction of its number have not yet been determined as well as to date.

Artificial breeding capabilities

Information is not available.

Conservation measures

It is necessary to declare the habitat and the characteristic population of Chernov Agama in the ridges of Surhkuh to be a nature reserve.

Сарчашмаи иттилоот:

Сайд–Алиев, 1979; Ананева ва диг., 1981; Сатторов, 1989.

Источник информации:

Сайд–Алиев, 1979; Ананева и др., 1981; Сатторов, 1989.

Source of information

Said–Aliyev, 1979; Ananjeva et al, 1981; Sattorov, 1989.

**ОФТОБГАРДАКИ
КАВКАЗӢ**

Paralaudakia caucasica
(Eichwald, 1831)
Зерқатори Калтакалосҳо. *Sauria*
Оилаи Агамаҳо. *Agamidae*

КАВКАЗСКАЯ АГАМА

Paralaudakia caucasica
(Eichwald, 1831)
Подотряд Ящерицы. *Sauria*
Семейство Агамовые. *Agamidae*

CAUCASIAN AGAMA

Paralaudakia caucasica
(Eichwald, 1831)
Sauria suborder
Agamidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Масоҳати нисбатан маҳдуд паҳн гардидаи ин намуд дар қисмати ҷанубу ғарбии қаторкӯҳҳои Дарвоз ва Ҳазратишоҳ, соҳили рости дарёи Панҷ, мамнуъгоҳ ва ғӯруки «Даштиҷум» боқӣ мондааст. Дар соҳили дарёҳои Шпилов, Сурхкура, мавзёҳои Кизир, Яхчипун, Саригар, Чуски боло, атрофи деҳаҳои Себандӣ, Қавоқ, Анҷирав, Хирманҷо, Шоуни боло дар баландии 700–1400 метр аз сатҳи баҳр воমেҳӯрад.

Муҳити сукунат

Муҳити ҳоси сукунати ин намуд соҳили дарёҳои кӯҳӣ, сойҳои хушк ва камоб, нишебиҳои регсангӣ ва конгломератие, ки дорои тарқишҳои зиёданд, ба ҳисоб рафта, мавзёҳои камдарахти регсангӣ, сангҳои калонҳаҷми миёни ҷангалҳои сираки омехтаи pistaву бодом, арча ва соҳилҳои дарёҳоро ба сифати ҷои зист интихоб менамояд. Дар мавзёҳои ҳамвор нисбатан кам воমেҳӯрад.

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Данный вид сохранился на относительно ограниченной территории юго-восточной части горных хребтов Дарваза и Хазратишоха, правого берега реки Панҷ, в заповеднике и заказнике «Даштиджум». На берегах рек Шпилов, Сурхкура, в местностях Кизир, Яхчипун, Саригар, Чуски боло, в окрестностях сел Себанди, Кавок, Анджирав, Хирманҷо, Шоуни Боло на высотах 700–1400 метров над уровнем моря.

Места обитания

Характерной средой обитания данного вида считаются берега горных рек, высохшие и маловодные ручейки, песчаные склоны и конгломераты, имеющие множество расщелин, безлесные песчаные массивы, крупногабаритные камни, расположенные посередине редких лесов, со смешанными деревьями фисташки, миндаля и можжевельника, а также берега рек. Встречается сравнительно редко на ровных участках.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

The relatively restricted distribution of this species has remained in the South–West of Darvoz and the Hazratishoh mountain ranges, right bank of Panj river in the Dashtijum Nature Reserve. It is found in Shpilov, Surkhkuh river banks, in the Kizir, Yakhchipun, Sarighor, Upper Chusk locations, around Sebandi, Qavoq, Anjirov, Khirmanjo, Shoun Bolo villages at altitudinal ranges of 700–1400 meters above sea level.

Habitat

The characteristic habitats of this species are considered to be the coast of the mountain rivers, dried up and shallow creeks, sandy slopes. Besides its habitats can be conglomerates having a plurality of crevices, treeless sand massifs and large stones, located in the middle of a rare forest, with mixed trees of pistachios, almonds and juniper, as well as the banks of rivers. It is relatively rare in the flat areas.

Саршумор

Моҳи марти соли 2011 дар мавзъҳои Яхчипун ва Чашмаи Гарак дар масофаи 4–5 км 3 фарди ин калтакалос ба қайд гирифта шудааст. Моҳи майи соли 2011 низ дар мавзъи Кизир дар масофаи 1–2 км 3 фарди офтобгардаки кавказӣ ба қайд гирифта шудааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Аз моҳҳои март ғабол гардида, моҳи ноябр ба хоби зимистона меравад. Ҷуфтшавии фардҳо дар моҳҳои март–апрел ҷараён мегирад. Аз ҳашарот ва қисмҳои гуногуни растаниҳо, аз ҷумла намуди полигонуми Овчинников, кавар, меваи хоргулҳо, яхманак, шутурхор ва луфтоқ ғизо мегирад. Тадқиқотҳо гувоҳӣ медиҳанд, ки ғизои растанигии офтобгардак нисбат ба ғизои ҳайвонотии он бартарӣ дорад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Аз сабаби он ки пурра таҳқиқ нагардидааст, омилҳои маҳдудкунандаи саршумори ин намуд маълум карда нашудааст.

Парвариш дар шароити сунъӣ

Маълумот вучуд надорад.

Тадбирҳои хифз

Дар мамнуъгоҳи «Даштиҷум» ва ғӯрукгоҳи бо он ҳамном зери муҳофизат қарор дорад.

Численность

В марте 2011 года три особи этой ящерицы были отмечены в районах Яхчипун и Чашмаи Гарак, на расстоянии 4–5 км. В мае 2011 года также в местности Кизир, на расстоянии 1–2 км, были отмечены 3 особи кавказской агамы.

Особенности биологии

С марта месяца становится активной, в ноябре уходит в зимнюю спячку. Спаривание пар происходит в марте–апреле. Питается насекомыми и различными видами растений, в том числе растением полигонум Овчинникова, каперами, плодами шиповника, яхманак, верблюжьей колючкой и луфтаком. Исследования свидетельствуют о том, что растительное питание кавказской агамы преобладает над ее животным питанием.

Лимитирующие факторы

Так как данный вид ящерицы полностью не изучен, лимитирующие факторы ее численности еще не определены.

Разведение

Сведений нет.

Меры охраны

Находится под охраной в заповеднике и заказнике «Даштиджум».

Population

In March of 2011 three specimens of this lizard have been observed in the areas of Yakhchipun Chashmai Garak at a distance of 4–5 km. In May of 2011 in the area Kizir at a distance of 1–2 km 3 individuals of Caucasian Agama were also observed.

Biological characteristics

Since March, it becomes active and goes into hibernation in November. Mating takes place in March–April. This species feeds on insects and various kinds of plants, including a polygonum Ovchinnikov plant, capers, rose hips, yakhmanak, camel thorn and luftak (a type of plant). Studies have shown that vegetation food of Caucasian Agama prevails over its animal nutrition.

Limiting factors

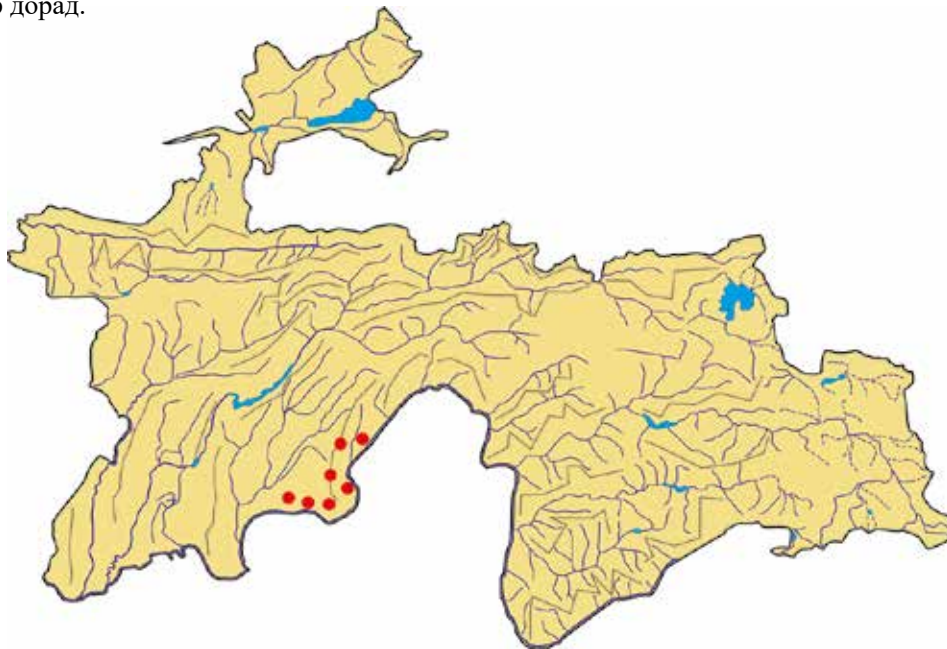
Since this species of lizard is not fully studied, limiting factors, and its numbers are not yet defined

Artificial breeding capabilities

Information is not available.

Conservation measures

It is protected in Dashtijum Nature and Wildlife Reserve.

Сарчашмаи иттилоот:

Чернов, 1959; Саид–Алиев, 1979; Сатторов, 1993; Саидов, 2012, 2013, 2014.

Источник информации:

Чернов, 1959; Саид–Алиев, 1979; Сатторов, 1993; Саидов, 2012, 2013, 2014.

Source of information:

Chernov, 1959; Said–Aliyev, 1979; Sattorov, 1993; Saidov, 2012, 2013, 2014.

**СУСМОРИ
ХОКИСТАРРАНГ**

Varanus griseus (Daudin, 1803)
Зерқатори Калтакалоқсо. *Sauria*
Оилаи Сусморҳо. *Varanidae*

СЕРЫЙ ВАРАН

Varanus griseus (Daudin, 1803)
Подотряд Ящерицы. *Sauria*
Семейство Вараны. *Varanidae*

DESERT MONITOR

Varanus griseus (Daudin, 1803)
Sauria suborder
Varanidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN. Ба рӯйхати сурхи ИБХТ ва замимаи I Конвенсия «Дар бораи савдои байналхалқии намудҳои флора ва фаунаи ёбӣ, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор доранд» (CITES), ворид гардидааст.

Паҳншавӣ

Дар сохилҳои поёноби дарёҳои Вахш, Қофарниҳон, Ёҳсу, Панҷ ва Сир, Қубодиён, регзори Қӯрчалиқум, Шох, Айвоч, водии Бешкент, мамнӯёғи «Бешаи палангон», Полвонтугай, дашти Оқгазин, Оқбшадир, регзори Қародум, Панҷи поён, қӯҳҳои Қаратови Панҷ, Олимтой, Хочамӯмин, доманакӯҳи Боботоғ, соҳили рости обанбори Қайроққум, Ҷарбулоқ паҳн гардидааст.

Мухити сукунат

Дар биёбонҳои чузғун ва саксаулдор, соҳили қӯлҳое, ки дар он дарахтони сираки туранга мерӯянд, чарихҳои сафедхон ва оббурдаҳо, ки набототи эфемерӣ доранд дар баландҳои 300–1200 метр аз сатҳи баҳр воমেҳӯрад.

Статус

Вид, ноҳаҷияш дар таҳдиди исҳознонениа. EN. Вклучён дар Қармаи шпикос МСОП ва Приложениа 1 Конвенции «О межадунаронониа торговети видаи диқои флораи ва фаунаи, ноҳаҷияш дар таҳдиди исҳознонениа» (CITES).

Распределение

Встречается вдоль берегов низовья рек Вахш, Кафирниган, Яхсу, Пяндж и Сырдарья, в Кабадияне, песках Курджалакум, Шах, Айвадж, в долине Бешкент, заповеднике «Тигровая балка», Полвонтугай, Акгазинском массиве, Акбашадары, песках Карадум, нижний Пяндж, горах Каратау Пянджа, Алимтай, Ходжамумин, предгорье Бабатага, правом берегу Кайраккумского водохранилища, Джанбулаке.

Места обитания

Встречается в закрепленных песках, к которым прилегают мелкохолмистые и глинистые равнины с редкими кустиками кандыма и верблюжьей колючки. В тугаях встречается в зарослях гребенщика с редкими деревьями туранги и по берегам озёр. Селится также среди обрывов, лёссовых

Conservation Status

Endangered. EN. It is included in the IUCN Red List and Appendix 1 of the Convention «On international trade in wild flora and fauna species, endangered» (CITES).

Distribution

It is found along the coast of the lower reaches of the Vakhsh, Kofarnihon, Yakhsu, Panj and Syr Darya, Qubodiyon rivers, sands of Qurjaliquim, Shah, Ayvoj, Beshkent valley, and the «Tigrovaya Balka» Nature Reserve. Besides it is found in Polvontughay, Oqqazin arrays, Oqboshadir, sands of Qarodum, lower Panj, Qaratov Mountains of Panj, Olimtoy, Khojamumin, foothills of Bobotogh, right bank of Qayroqum reservoir and Jarbuloq.

Habitat

It occurs in fixed sands, to which small hilly and clay plains with sparse bushes of kandym and camel thorn are adjacent. In the riparian forests it is found in a thicket of tamarisk trees with sparse asiatic poplars and on the shores of lakes. It settles also among the cliffs, loess ravines and gullies, overgrown by ephemeral vegetation

Саршумор

Солҳои 50–уми асри гузашта дар маҳалҳои гуногуни Тоҷикистони Ҷанубӣ–Ғарбӣ дар масофаи 12–16 км то 3–5 фарди сусмор ба қайд гирифта шудааст. Айни замон дар ин мавзёҳо саршумори он дар масофаи 10–20 км як фардро ташкил медиҳад.

Хусусиятҳои биологӣ

Моҳи март чуфт мешаванд. Модинаи сусмор охири моҳи июн ва аввали июл то 28 тухм мегузорад. Моҳҳои августу сентябр насли он аз тухм мебарояд. Фардҳои болиғ аз ҳояндагони хурд ва сусморҳои ҷавон бошанд аз ҳашарот ғизо мегиранд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Аз худ қардани доманакӯҳҳо, водихо ва биёбонҳо аз ҷониби инсон, таъкиб қардани онҳо, сабабҳои асосии маҳдуд гардидани саршумор ва масоҳати зисти сукунати сусмор гардидааст. Алҳол, дар водихои Бешкент ва Сирдарё қариб ки ба пурағӣ нобуд гардидааст.

Парвариш дар шароити сунӣ

Дар шароити сунӣ нигоҳубини сусмор имконпазир буда, дар ҳусуси афзоиши он маълумот вучуд надорад.

Тадбирҳои ҳифз

Мавзёҳои сукунати сусморро дар зер муҳофизати қидди қарор додан зарур аст. Дар сураи дар ояндаи аз худ намудани муҳити сукунати сусмор онро ба мамнӯғҳо ва ғӯрукҳо сар додан ба максимал мувофиқ аст.

врагов и промовин, заросших эфемерной растительностью на высотах 300–1200 м. над ур.м.

Численность

В 50–х годах прошлого века, в различных пунктах Юго–Западного Таджикистана, на расстоянии 12–16 км были отмечены до 3–5 особей варана. В настоящее время в этих пунктах их численность на расстоянии 10–20 км составляет одну особь.

Особенности биологии

Спаривание происходит в марте. В конце июня–начале июля самка варана откладывает до 28 яиц. Из яиц вылупляются в августе–сентябре. Взрослые особи питаются мелкими позвоночными животными, а молодые–насекомыми.

Лимитирующие факторы

Освоение человеком предгорий, долин и пустынь, преследование вида являются основными причинами уменьшения численности и ареала обитания варана. В настоящее время в Бешкентской и Сырдарьинской долинах вараны почти полностью исчезли.

Разведение

Разведение в искусственных условиях возможно, сведений о размножении вида нет.

Меры охраны

Необходимо взять под строгую охрану места обитания варана. При освоении характерных мест обитания варана, желательно отловить варанов и переселить их в заповедники и заказники.

at the altitudes from 300 to 1200 m. above sea level

Population

In the 1950s, between 3 and 5 monitor lizard individuals were recorded in diverse areas of southeastern Tajikistan in an area of 12–16km. Current numbers are somewhat decreased: one individual in an area of 10–20km.

Biological characteristics

Mate is taken place in March. Female of Desert Monitor lays up to 28 eggs from late June to early July. Juveniles hatch out of eggs in August and September. Mature individuals feed on small rodents, and juveniles–various types of insect.

Limiting factors

The development of foothills, valleys and deserts, the persecution of the species are the main reasons for a decrease in the size and habitat of this lizard. Currently in Beshkent and Syr Darya valleys Desert Monitor almost completely disappeared.

Artificial breeding capabilities

Breeding of Desert Monitor in artificial habitats is possible; however, information pertaining to its reproduction is unavailable.

Conservation measures

Desert monitor habitat should be taken under strict protection. With the development of the characteristic habitat of Desert Monitor, it is desirable to catch these lizards and resettle them in the protected areas of natural reserves and sanctuaries.

Сарчашмаи иттилоот:

Саид–Алиев, 1979; Сатторов, 1993, 1994.

Источники информации:

Саид–Алиев, 1979; Сатторов, 1993, 1994.

Source of information:

Said–Aliyev, 1979; Sattorov, 1993, 1994.

**КАЛТАКАЛОСИ АЛОИ
ФАРҶОНАГӢ (РЕГӢ)**

Eremias scripta pherganensis
(Szczerbak et Washetko, 1973)
Зерқатори Калтакалосҳо. *Sauria*
Оилаи Калтакалосҳои ҳақиқӣ.
Lacertidae

**ПОЛОСАТАЯ
ФЕРГАНСКАЯ ИЛИ
ПЕСЧАНАЯ ЯЩУРКА**

Eremias scripta pherganensis
(Szczerbak et Washetko, 1973)
Подотряд Ящерицы. *Sauria*
Семейство Настоящие ящерицы.
Lacertidae

**FERGANA DESERT
LACERTA**

Eremias scripta pherganensis
(Szczerbak et Washetko, 1973)
Sauria suborder
Lacertidae family

Мақоми хифз

Зернамуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар водии дарёи Сир паҳн гардидааст. Дар водии Фарғона низ дучор меояд.

Мухити сукунат

Дар теппаҳои регашон равони устувор ва нисбатан нарм паҳн шудааст. Бештар дар регтеппаҳо, ки дар онҳо аҳён-аҳён саксавули сафед месабзад, ҳаёт ба сар мебаррад.

Саршумор

Камшумор аст. Дар масофаи 1–3 км регзори атрофи деҳаи Патар ҳамагӣ 3–4 фарди он ба қайд гирифта шудааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Фаъолнокии калтакалоси алои фарғонагӣ аз моҳи март оғоз гардида, дар моҳи октябр ба ҳоби зимистона меравад. Дар моҳи апрел–май чуфт мешаванд. Модина соли 2–3 маротиба 1 донагӣ тухм

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Распространена в долине р. Сырдарья. Встречается также в Ферганской долине.

Места обитания

Встречается на гладких и сравнительно мягких песчаных буграх. Преимущественно живет на песчаных буграх с редкими кустами белого саксаула.

Численность

Малочисленная. В песках окрестностей кишлака Патар на расстоянии 1–3 км встречены лишь 3–4 особи.

Особенности биологии

Активность ферганской песчаной ящурки начинается с марта, а в октябре она отправляется в зимнюю спячку. Спаривание происходит в апреле–мае. За год самка кладет 2–3

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Farghona desert lacerta is spread across the Syr Dayra river valley. It is also found in Farghona Valley.

Habitat

It is found on the smooth and relatively soft sandy hills. It mostly lives on sandy hills with a few bushes of white saxaul.

Population

It is rare. 3–4 individuals have been recorded in an area of 1–3km in arenaceous land around Patar Village.

Biological characteristics

Farghona desert lacerta starts to become active in March, and in October it goes to hibernation. Mating takes place in April–May. During a year the female lays 1 egg 2–3 times. New generation of hatched out lizards are observed from June to September. It feeds on various insects–

мегузорад. Насли нави аз тухм баромадаи калтакалос аз мохи июн то сентябр мушоҳида мегардад. Аз ҳашароти гуногун–ширинчаҳо, сикадаҳо, мӯрчаҳо, мағасҳо, гамбускҳо, малахҳо, шапалакҳо ва ғ. ғизо мегирад. Душманони табиии он калтакалоси турнақш, тирмор, мори печони шарқӣ, зоғ ва ғ. мебошанд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Азхудкунии мавзёҳои ҳоси сукунат ва истифодаи қумзорҳои атрофи деҳаи Патар ба сифати масолеҳи сохтмонӣ боиси маҳдуд гардидани саршумори калтакалоси алои фарғонагӣ гардидааст.

Парвариш дар шароити сунӣ

Парвариши калтакалос дар шароити террариум имконпазир аст.

Тадбирҳои ҳифз

Барои муҳофизати ҷамоаи калтакалоси алои фарғонагӣ мавзёҳои ҳоси зисти онро дар атрофи Конибадом ва Патар, ки муҳити ҳоси сукунати он ба шумор мераванд, ғӯрук эълон намудан лозим аст.

раза по 1 яйцу. Новое потомство вылупленных ящурок наблюдается с июня до сентября. Питается различными насекомыми–тлями, цикадами, муравьями, мухами, жуками, саранчой и бабочками. Его естественными врагами являются сетчатая ящурка, змеи, вороны и др.

Лимитирующие факторы

Основным фактором, влияющим на численность и ареал ферганской песчаной ящурки, является интенсивный вывоз песка из окрестностей села Патар для строительства.

Разведение

Разведение ящерицы в террариуме возможно.

Меры охраны

Для сохранения и охраны группы ферганской песчаной ящурки, характерные её места обитания–окрестности Канибадама и Патара необходимо объявить заказниками.

aphids, cicadas, ants, flies, beetles, grasshoppers and butterflies.

Limiting factors

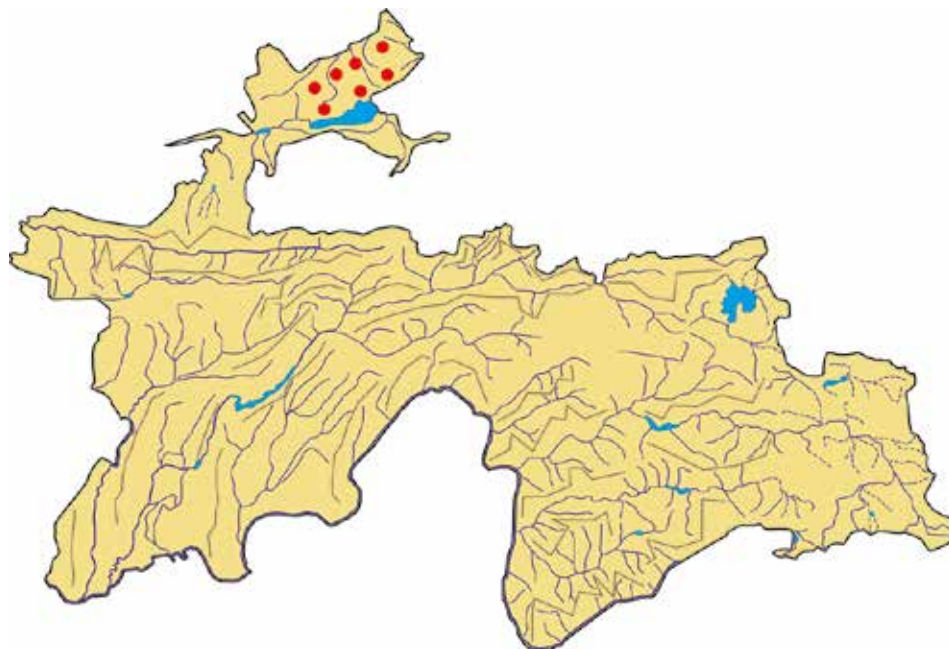
The main factor affecting the number and range of Farghona Desert Lacerta is an intensive export of sands from Patar village surroundings for construction.

Artificial breeding capabilities

Breeding of Farghona Desert Lacerta in terrariums is possible.

Conservation measures

For the preservation and protection of the Farghona Desert Lacerta inhabiting around Konibodom and Patara, it must be necessary to declare them to be sanctuaries.

Сарчашмаи иттилоот:

Щербак, 1974; Сатторов, 1976, 1980, 1993; Саид–Алиев, 1979.

Источник информации:

Щербак, 1974; Сатторов, 1976, 1980, 1993; Саид–Алиев, 1979.

Source of information:

Szczerbak, 1974; Sattorov, 1976, 1980, 1993; Said–Aliyev, 1979

**КАЛТАКАЛОСИ АЛОИ
ЛАЗДИН**

Eremias scripta lasdini (Tzarev., 1918)
Зерқатори Калтакалосҳо. *Sauria*
Oilai Калтакалосҳои ҳақиқӣ.
Lacertidae

**ПЕСЧАНАЯ ЯЩУРКА
ЛАЗДИНА**

Eremias scripta lasdini (Tzarev., 1918)
Подотряд Ящерицы. *Sauria*
Семейство Настоящие ящерицы.
Lacertidae

**LASDIN'S STRIPED
DESERT LACERTA**

Eremias scripta lasdini (Tzarev., 1918)
Sauria suborder
Lacertidae family

Мақоми хифз

Зернамуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар худуди Тоҷикистони Ҷанубӣ–Ғарбӣ паҳн гардидааст. Дар поёноби дарёҳои Кӯфарниҳон, Вахш, регзори Қӯрҷалиқум, Қародум, Қашқақум, атрофи Ҷилликӯл ва мамнуъгоҳи «Бешаи палангон» дучор меояд.

Муҳити сукунат

Дар регҳои равони камрастанӣ, нишебии регтеппаҳое, ки шутурхору явшон мерӯянд, зиндагӣ мекунад.

Саршумор

Моҳи март соли 1955 дар регзорҳои Қародум дар масофаи 12–18 км то 14 фард мушоҳида шудааст. Айни замон дар мавзӯҳои қаблан паҳнгардида саршумори он хеле маҳдуд гардидааст. Дар масоҳати 10 га 2–3 фарди он ба қайд гирифта шудааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Охирҳои моҳи март ва аввалҳои моҳи апрел фаъол гардида, охирҳои

Статус

Подвид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Песчаная ящурка распространена на Юго–Западе Таджикистана. Встречается в низовьях рек Кафирниган, Вахш, песчаниках Курджаликум, Карадум, Кашқақум, в окрестностях Джилликуля и заповеднике «Тигровая балка».

Места обитания

Обитает в ровных малотравянистых песках, склонах песчаных холмов, где произрастают верблюжья колючка и полынь.

Численность

В марте 1955 года 14 особей этого вида были отмечены в песчаниках Карадума на расстоянии 12–18 км. В настоящее время, в ранее распространенных районах, ее численность стала ограниченной. На площади 10 га были отмечены 2–3 особи этой ящерицы.

Особенности биологии

В конце марта–начале апреля становится активной, в сентябре уходит в зимнюю спячку. Является

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Lasdin's Striped Desert Lacerta is spread across South–West of Tajikistan. It is found in the downstream of Kofarnihon and Vakhsh rivers, arenaceous areas of Qurjaliquim, Qarodum, Qashqaqum, surroundings of Jillikul and «Tigrovaya Balka» Nature Reserve.

Habitat

It lives in the flat few grassy sands, slopes of the sandy hills, where the camel thorn and wormwood grow.

Population

In March 1955, 14 individuals of this species have been observed in the sandstones of Qarodum at a distance of 12–18 km. At present in the previously spreading areas its number became limited. On the area of 10 hectares 2–3 individuals of this lizard were marked.

Biological characteristics

In late March–early April, it is active, and in September, it goes into hibernation. Lasdin's Striped Desert

моҳи сентябр ба хоби зимистона меравад. Калтакалоси гармидӯст буда, метавонад дар реги тафсон (70°C) озод зиндагӣ кунад. Моҳи апрел чуфтгардида, якчандмаротиба 1–2 тухм мегузорад. Насли нави аз тухм баромадан онро моҳҳои июн–август вохӯрдан мумкин аст. Ғизои он ҳашароти гуногун–чир–чиракҳо, ширинчаҳо, гамбускҳо, мӯрча ва ғ. ташкил медиҳад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Бо мақсадҳои кишоварзӣ аз худ қардани регзаминҳо ва азҳад зиёд қаронидани қорво боиси маҳдуд қардидани саршумори ин намуди қалтакалос қардидааст.

Парвариш дар шароити сунӣ

Парвариши қалтакалос дар шароити террариум имконпазир аст.

Тадбирҳои ҳифз

Заминҳои бекорхобида атрофи мамнуъгоҳи «Бешаи палангон»ро дар зери муҳофизати қиддӣ қарор додан лозим аст. Мавзӯҳои зисти ин намудро дар атрофи Айвоҷ ва регтеппаҳои соҳили рости Амударё ғӯруқ эълон намудан ба мақсад мувофиқ аст.

теплолюбивой ящерицей, может свободно обитать в горячем песке (70°C). Спаривается в апреле, несколько раз откладывает по 1–2 яйца. Можно встретить недавно вылупившихся детенышей ящериц в июне–августе. Ящерица питается различными насекомыми–сверчками, тлями, жуками, муравьями и т. д.

Лимитирующие факторы

Освоение песчанников в сельскохозяйственных целях и чрезмерный выпас скота становятся причинами ограничения численности данного вида ящериц.

Разведение

Возможно разведение ящериц в условиях террариума.

Меры охраны

Необходимо взять под строгую охрану залежные земли вокруг заповедника «Тигровая балка». Было бы целесообразным объявить заказниками места обитания данного вида вокруг Айваджа и песчаные холмы на правом берегу Амударьи.

Lacerta is thermophilic lizard and it can freely live in the hot sand (70 ° C). The individuals of this species mate in April, they lay 1–2 eggs by several times. You can find the newly hatched young lizards in June–August. Lasdin’s Striped Desert Lacerta eats various insects–crickets, aphids, beetles, ants and etc.

Limiting factors

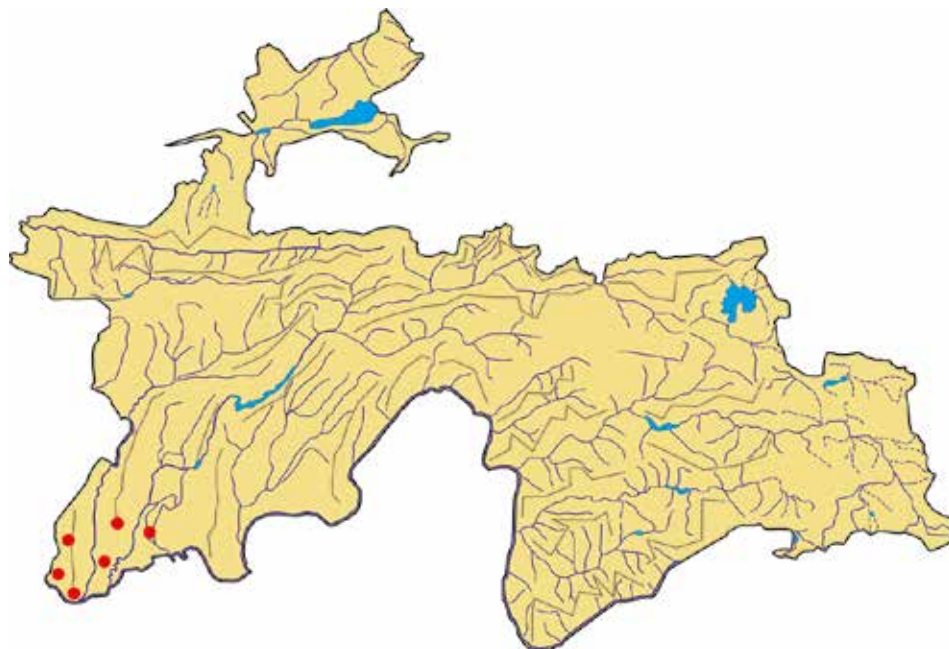
Development of sandstone for agriculture and overgrazing are reasons for limiting the number of Lasdin’s Striped Desert Lacerta.

Artificial breeding capabilities

Breeding of Lasdin’s Striped Desert Lacerta in terrariums is possible.

Conservation measures

It is necessary to take strict protection of fallow land around «Tigrovaya Balka» Nature Reserve. It would be appropriate to declare habitats of this species around Ayvoj and sand hills on the right bank of the Amu Darya river to be sanctuaries.

Сарчашмаи иттилоот:

Щербак, 1974; Саид–Алиев, 1979; Сатторов, 1994.

Источник информации:

Щербак, 1974; Саид–Алиев, 1979; Сатторов, 1994.

Source of information:

Szczerbak, 1974; Said–Aliyev, 1979; Sattorov, 1994.

**КАЛТАКАЛОСИ
ТУРНАҚШ**

Eremias grammica (Lichtenstein, 1823)
Зерқатори Калтакалосҳо. *Sauria*
Оилаи Калтакалосҳои ҳақиқӣ.
Lacertidae

СЕТЧАЯ ЯЩУРКА

Eremias grammica (Lichtenstein, 1823)
Подотряд Ящерицы. *Sauria*
Семейство Настоящие ящерицы.
Lacertidae

**RETICULATE
RACERUNNER**

Eremias grammica (Lichtenstein, 1823)
Sauria suborder
Lacertidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар соҳили ростӣ дарёи Аму–реғзори Қўрчалиқум, атрофи Панҷ, Қумсангир, Қашқақум (мамнӯъгоҳи «Бешаи палангон») ва Қарадум паҳн гардидааст.

Мухити сукунат

Калтакалоси турнақш намуди псаммофилӣ, яъне ҳоси биёбонҳо ва теплаҳои реғӣ буда, мавзёҳои регии камрастанӣ (саксаул, ақоқиёи биёбонӣ, чулғун, чузғун, шутурхор ва ғ.)–ро ҳамчун макони сукунат интихоб менамояд.

Хусусиятҳои биологӣ

Моҳи март фаёл гардида, моҳҳои октябр–ноябр ба ҳоби зимистона меравад. Дар рӯзҳои гарми зимистон калтакалосҳои фаёлро вохӯрдан мумкин аст. Моҳи март чуфт гардида, моҳи

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Распространен в правобережье Амударьи–пески Курджаликума, окрестности Пянджа, Кумсангире, Кашқақуме (заповедник «Тигровая балка») и Карадуме.

Места обитания

Сетчатая ящурка является псаммофильным видом, то есть характерен для пустыни и песчаных бугров. Выбирает в качестве мест обитания песчаные места с незначительной растительностью (саксаул, пустынная акация, джугун, джужун, верблюжья колючка и др.).

Особенности биологии

В марте становится активной, а в октябре–ноябре уходит в зимнюю спячку. В теплые дни зимы можно встретить активных ящериц.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Reticulate Racerunner is spread on the right bank of Amu Darya–Sands Qurjaliqum, neighborhood of Shahritus, Qumsangir, Qashqaqum («Tigrovaya Balka» Nature Reserve) and Qarodum.

Habitat

Reticulate Racerunner is a psammophilous species specific to deserts and sand hills. It selects sandy locations with sparse vegetation (saxaul, desert acacia, Calligonum, camel acantha) as its habitat.

Biological characteristics

In March, it becomes active, and in October–November goes into hibernation. During the winter months in warmer days, you can find active lizards. Mating occurs in March, laying of 2–3 eggs begins in April. In August, the descendants hatch out, and

апрел 2–3 тухм мегузорад. Мохи август аз тухм насл баромада, дар 13–14 моҳагӣ ба балоғат мерасад. Ҳашарот ва кирминаи онҳо ғизои калтакалоси турнақш буда, онҳоро на танҳо аз рӯйи замин, балки аз зери рег низ дошта ғизо мегирад. Душманони табиӣ он мори афӣ, мори печон, тирмор, калтакалоси даштӣ, парандаҳои соҳибчангол, хорпушти гӯшдароз ва рӯбоҳ ба ҳисоб мераванд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Аз худ қардани мавзёҳои регӣ ва обёрии биёбонҳои соҳили дарёи Вахш боиси камшавии саршумори ин намуд гардидааст.

Парвариш дар шароити сунӣ

Парвариши калтакалос дар шароити террариум имконпазир аст.

Тадбирҳои ҳифз

Мавзёҳои биёбонии ҳоси зисти калтакалоси турнақшо дар атрофи мамнӯғҳои «Бешай палангон» зери муҳофизати ҷиддӣ қарор дода, ғӯруқ эълон намудан ба мақсад мувофиқ аст.

Спаривание происходит в марте, в апреле откладывает 2–3 яйца. В августе вылупляется потомство, а в 13–14 месяцев достигает зрелости. Основу питания составляют насекомые и их личинки, которых сетчатая ящурка ловит не только на поверхности земли, но и в песке. Его врагами в природе являются некоторые змеи, степная ящерица, когтистые птицы, длинноухий ёжик, лиса и др.

Лимитирующие факторы

Освоение песчаников и ирригация пустынь берегов р. Вахш становятся причинами ограничения численности данного вида ящериц.

Разведение

Возможно разведение ящериц в условиях террариума.

Меры охраны

Необходимо взять под строгую охрану пустынные земли вокруг заповедника «Тигровая балка» и объявить заказниками.

in 13–14 months they reach maturity. The basis of feeding are insects and their larvae, which the lizard catches not only on the ground surface, but also in the sands. His enemies in nature are some snakes, desert lacerta, clawed birds, Long-Eared Hedgehog, fox and others.

Limiting factors

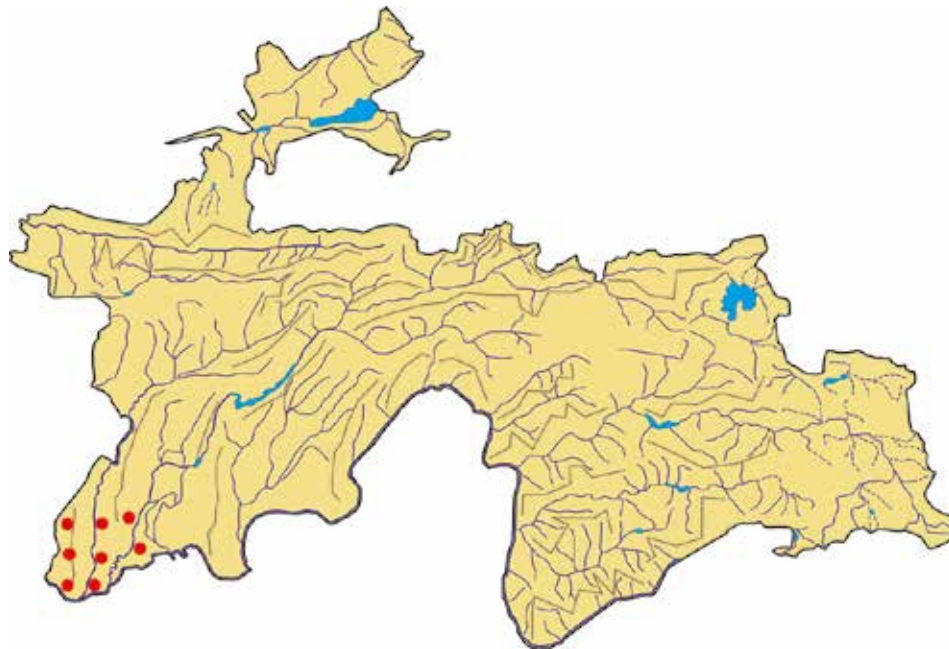
The development of sandstone and irrigation of desert of the banks of Vakhsh river is the reason for limiting the number of this species of lizards.

Artificial breeding capabilities

Breeding of Reticulate Racerunner in terrariums is possible.

Conservation measures

It is necessary to take strict protection of desert land around the «Tigrovaya Balka» Nature Reserve and declare them to be sanctuaries.

Сарчашмаи иттилоот:

Чернов, 1959; Банников ва диг., 1977; Саид–Алиев, 1979; Сатторов, 1994, 2000.

Источники информации:

Чернов, 1959; Банников и др., 1977; Саид–Алиев, 1979; Сатторов, 1994, 2000.

Source of information:

Chernov, 1959; Bannikov et al, 1977; Said–Aliyev, 1979; Sattorov, 1994, 2000.

КАЛТАКАЛОСИ РАХДОР

Eremias lineolata (Nikolsky, 1896)
Зерқатори Калтакалосҳо. *Sauria*
Оилаи Калтакалосҳои ҳақиқӣ.
Lacertidae

**ПОЛОСЧАТАЯ
ЯЩЕРИЦА**

Eremias lineolata (Nikolsky, 1896)
Подотряд Ящерицы. *Sauria*
Семейство Настоящие ящерицы.
Lacertidae

**STRIPED
RACERUNNER**

Eremias lineolata (Nikolsky, 1896)
Sauria suborder
Lacertidae family

Мақоми ҳифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар қисмати ҷанубу ғарбии Тоҷикистон—дар поёноби дарёҳои Кофарниҳон ва Вахш, регзорҳои Кӯрчалиқум, Қародум, атрофи Айвоч, мамнуъгоҳи «Бешаи палангон», Чилучорчашма ва атрофи Шаҳритус паҳн гардидааст.

Муҳити сукунат

Муҳити ҳоси сукунати калтакалоси рахдор регзорҳои собит, гилзамину регзаминҳо, ки набототи сирак (шутурхору явшон) доранд, ба ҳисоб мераванд. Дар тепшаҳои гилин низ вомехӯранд.

Саршумор

Солҳои 50–уми асри гузашта дар регзори Қародум дар масофаи 8–12 км 12 фарди калтакалоси рахдор мушоҳида шудааст. Соли 1991 дар регзори Качгузари атрофи Айвоч дар тӯли як соати роҳпаймой 12 фард ба қайд гирифта шудааст. Моҳи апрели соли 2007 дар атрофи Чилучорчашма дар қитъаҳои

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Полосчатая ящерица распространена на Юго–Западе Таджикистана–в низовьях рек Кафирниган и Вахш, песчаниках Курджаликум и Карадум, в окрестностях Айваджа, заповеднике «Тигровая балка», роднике Чилучорчашма и в окрестностях Шаартуза.

Места обитания

Характерной средой обитания полосчатой ящерицы считается устойчивые песчаники, глинозем и песчаник, где произрастают верблюжья колючка и полынь. Также встречается и на глиняных холмах.

Численность

В 50–ых годах прошлого века 12 особей полосчатой ящерицы были отмечены в песчаниках Карадума на расстоянии 8–12 км. В 1991 году в песчаниках Каджгузара, в окрестностях Айваджа в течение

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Striped Racerunner is spread across South–West of Tajikistan in the downstream of Kofarnihon and Vakhsh rivers, arenaceous areas of Qurjaliquim, Qarodum, around Ayvoj, «Tigrovaya Balka» Nature Reserve, Chiluchorchashma and around Shahritus.

Habitat

Specific habitat of Striped Racerunner is sustainable arenaceous areas, clay and sandy soils, where camel thorn and wormwood grow. It is found in clay foothills.

Population

In the 1950s 1–2 individuals of Striped Racerunner were observed over an area of 8–12km in Qarodum arenaceous area. 12 individuals were also recorded in 1991 in Kajguzar arenaceous area around Ayvoj during

гилбуму регбум дар муддати як соати рохпаймой ҳамагӣ 1–2 фард ба ҳисоб гирифта шудааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Моҳи март ғабол гардида, моҳи ноябр ба ҳоби зимистона меравад. Аз моҳи апрел то охири июл афзоиш мекунад. Фардҳои модина 2 дона тухм мегузоранд. Насли навзоди онро дар моҳи август вохӯрдан мумкин аст. Ғизои ин калтакалос аз ҳашарот иборат аст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Ба заминҳои қорам табдил додани муҳити сукунат ва бенизом чаронидани чорво боиси маҳдудшавии саршумори калтакалоси раҳдор гардидааст.

Парвариш дар шароити сунӣ

Маълумот вучуд надорад.

Тадбирҳои ҳифз

Ҷамоаи табиӣ калтакалоси раҳдорро дар заминҳои аз худ нагардидаи поёноби дарёҳои Кофарниҳону Вахш зери муҳофизати ҷиддӣ қарор додан лозим аст.

одного часа ходьбы пешком были отмечены 12 особей. В апреле 2007 года в окрестностях родника Чилучорчашма на глинистых и песчаных участках в течение одного часа ходьбы были выявлены всего 1–2 особи этих ящериц.

Особенности биологии

В марте становится активной, в ноябре уходит в зимнюю спячку. Размножается в период времени с апреля по конец июля. Самки откладывают по 2 яйца. Недавно вылупившихся детенышей ящериц можно встретить в августе. Ящерица питается насекомыми.

Лимитирующие факторы

Превращение залежных земель в пахотные земли и чрезмерный выпас скота становятся причинами ограничения численности полосчатой ящерицы.

Разведение

Сведений нет.

Меры охраны

Следует взять под строгую охрану общину полосчатых ящериц, обитающих в неосвоенных землях низовьев рек Кафирниган и Вахш.

one hour walking. In April 2007 a total of 1–2 individuals were recorded around Chiluchorchashma in clay and sand areas during one-hour walking.

Biological characteristics

It becomes active in March and goes into hibernation in November. It grows from April until late July. Females lay 2 eggs. The newly hatched young lizards can be seen in August. The lizard eats insects.

Limiting factors

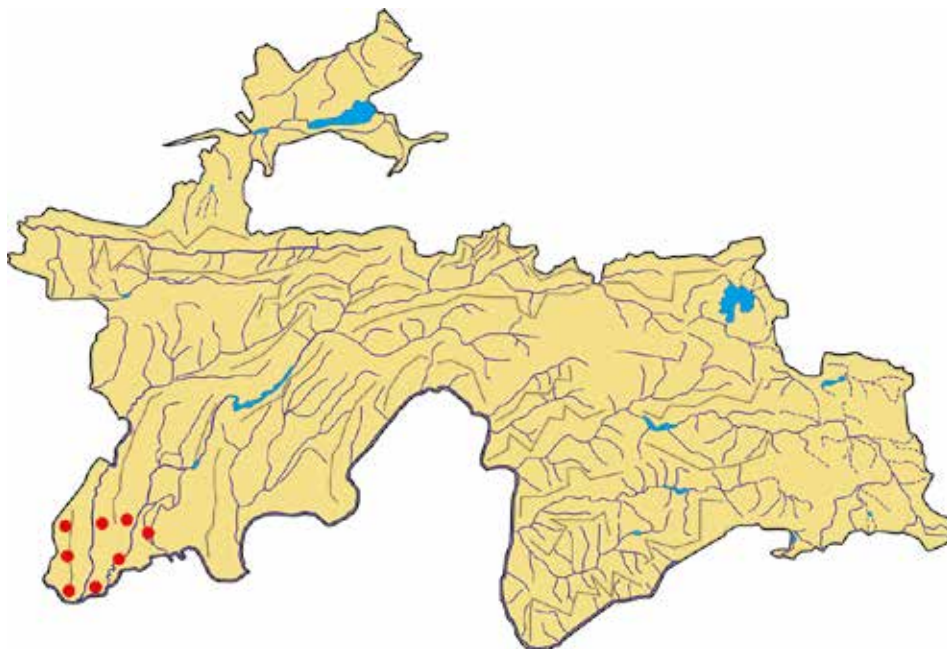
The transformation of fallow lands into arable lands and livestock overgrazing are reasons for limiting the number of Striped Racerunner.

Artificial breeding capabilities

Information is not available.

Conservation measures

It is necessary to take strict protection of the community of Striped Racerunner living in the undeveloped lands downstream Kofarnihon and Vakhsh.

Сарчашмаи иттилоот:

Чернов, 1959; Саид–Алиев, 1979; Сатторов, 1993.

Источник информации:

Чернов, 1959; Саид–Алиев, 1979; Сатторов, 1993.

Source of information:

Chernoc, 1959; Said–Aliyev, 1979; Sattorov, 1993.

КАЛТАКАЛОСИ МИЁНАЧУССА

Eremias intermedia (Strauch, 1876)
Зерқатори Калтакалосҳо. *Sauria*
Оилаи Калтакалосҳои ҳақиқӣ.
Lacertidae

СРЕДНЯЯ ЯЩУРКА

Eremias intermedia (Strauch, 1876)
Подотряд Ящерицы. *Sauria*
Семейство Настоящие ящерицы.
Lacertidae

MEDIAL RACERUNNER

Eremias intermedia (Strauch, 1876)
Sauria suborder
Lacertidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар гузашта дар поёноби дарёҳои Панҷ, Вахш, Кофарниҳон ва атрофи Ҷилликӯл паҳн гардидааст. Айни замон ҷамоаи он дар мавзёҳои биёбонии мамнуъгоҳи «Бешаи палангон», дар байни Буритов ва регзори Қашқақум боқӣ мондааст.

Мухити сукунат

Дар мавзёҳои доройи реги равон маскан мегирад. Дар мамнуъгоҳи «Бешаи палангон» дар қитъаҳои сафолакбастаю шӯр, ки шутурхор ва дигар рустаниҳо месабзанд, зиндагӣ мекунад. Паноҳгоҳи тобистонаи ин намуд дар чуқурии 4–7 см аз рӯи замин ва дарозии 10–60 см, паноҳгоҳи зимистонаи он дар чуқурии 16–35 см ва дарозии 95 см ҷойгир шудааст. Аз лонаи калламуши регӣ, хармушо, сангпушт, гамбусқо, тарқиши

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

В прошлом, быстрая ящурка была распространена в низовьях рек Пяндж, Вахш, Кафирниган и в окрестностях Джиликуля. В настоящее время ее популяция (община) сохранилась в пустынных местах заповедника «Тигровая балка», между местностью Буритов и песчаником Кашқақум.

Места обитания

Обитает в местах с равномерным песком; в заповеднике «Тигровая балка», в покрытых коркой землях и на солончаках, где растут верблюжья колючка и другие растения. Летнее убежище данного вида расположено на глубине 4–7 см от поверхности земли и длиной 10–60 см, зимнее убежище расположено на глубине 16–35 см, длиной 95 см. Пользуется норками песчаных крыс, сусликов, черепах,

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

In the past, Medial Racerunner was spread in the lower reaches of the Panj, Vakhsh, Kofarnihon rivers and around Jillikul. Its current population (community) remained in the desert areas of the «Tigrovaya Balka» Nature Reserve between the Buritov area and sandstone terrain Qashqaqum.

Habitat

It lives in places with even sand; in «Tigrovaya Balka» Nature reserve in encrusted land and salines, where camel thorn and other plants grow. Summer shelters of this type are located at a depth of 4–7 cm from the surface, and a length of 10–60 cm, winter refuge located at a depth of 16–35 cm with 95 cm length. It uses holes of sand rats, ground squirrels, tortoises, beetles, hiding in crevices of the stems of saxaul, under bushes, hiding from the heat and enemies.

поия саксаул зери бутгаҳо истифода намуда, аз гармо ва душманон паноҳ мебарад.

Саршумор

Дар моҳҳои март ва апрели соли 1979 ва октябри соли 1983 асоси ҷамоаи ин калтакалосро фардҳои болиғ ташкил намуда, саршумори он дар 1 га аз 2–3 фард иборат буд.

Хусусиятҳои биологӣ

Хусусиятҳои биологӣ ин калтакалос таҳқиқ карда нашудааст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Зимни аз худ намудани минтақаҳои биёбонӣ, мавзёҳои хоси зисти калтакалоси миёначусса дар поёноби дарёҳои Кофарниҳон ва Вахш таназзул гардидааст.

Парвариш дар шароити сунъӣ

Маълумот вучуд надорад.

Тадбирҳои хифз

Масоҳати паҳншавӣ ва ҷамоаи калтакалоси миёначусса маҳдуд аст, бинобар ин мавзёҳои сукунати онро зери муҳофизати ҷиддӣ қарор додан лозим аст.

жуков, прячется в расщелинах стеблей саксаула, под кустами, укрываясь от жары и врагов.

Численность

На основе наблюдений, проводимых в марте и апреле 1979 года и октябре 1983 года, зрелые особи составляли основу популяции ящериц, численностью в 2–3 особи на 1 га.

Особенности биологии

Биологические особенности данной ящерицы не изучены.

Лимитирующие факторы

Вследствие освоения пустынных районов, характерные места обитания быстрой ящерицы в низовьях рек Кафирниган и Вахш были деградированы.

Разведение

Сведений нет.

Меры охраны

Площадь распространения и популяция быстрой ящурки является ограниченной, поэтому необходимо взять под строгую охрану места ее обитания.

Population

Based on observations conducted in March and April 1979 and October 1983, mature individuals formed the basis of lizard populations, numbering 2–3 individuals per 1 hectare.

Biological characteristics

Biological characteristics of Medial Racerunner have not been exposed to research.

Limiting factors

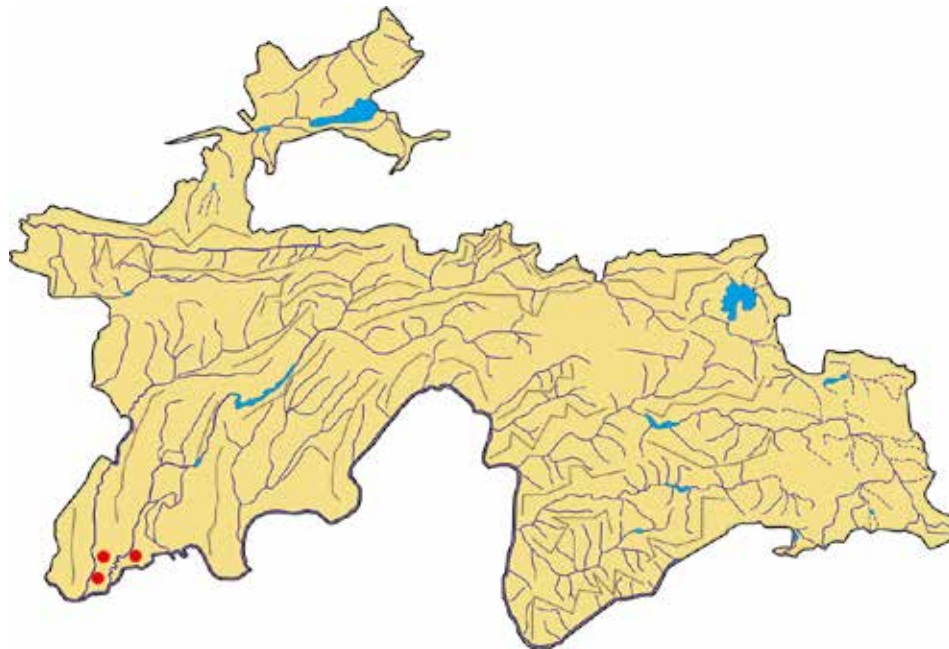
Due to the development of desert areas the typical habitats of Medial Racerunner in the downstream of Kofarnihon and Vakhsh rivers have been degraded

Artificial breeding capabilities

Information is not available.

Conservation measures

Area distribution and population of Medial Racerunner is limited, that is why it is necessary to take strict protection of its habitat.

Сарчашмаи иттилоот:

Чернов, 1959; Симаков, 1985; Сатторов, 1994.

Источник информации:

Чернов, 1959; Симаков, 1985; Сатторов, 1994.

Source of information:

Chernov, 1959; Simakov, 1985; Sattorov, 1994.

КАЛТАКАЛОСИ ХОЛДОР

Eremias nigrocellata (Nikolsky, 1896)
Зерқатори Калтакалосҳо. *Sauria*
Oilai Калтакалосҳои ҳақиқӣ.
Lacertidae

ЧЕРНОПЯТНИСТАЯ ЯЩУРКА

Eremias nigrocellata (Nikolsky, 1896)
Подотряд Ящерицы. *Sauria*
Семейство Настоящие ящерицы.
Lacertidae

BLACK-OCELLATED RACERUNNER

Eremias nigrocellata (Nikolsky, 1896)
Sauria suborder
Lacertidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар қисмати ҷанубу ғарбии Тоҷикистон паҳн гардидааст. Дар поёноби дарёҳои Кофарниҳон, Вахш ва атрофи Қубодиён, Шаҳритус, Чилучорчашма, Бешкент, Айвоч, регзорҳои Кӯрҷалиқум, Қародум ва мамнуъгоҳи «Бешаи палангон» паҳн гардидааст.

Мухити сукунат

Дар хокҳои омехта бо рег, ки шугурхор ва явшон мерӯянд, сукунат менамояд. Дар водии Бешкент бинобар аз худ гардидани заминҳо дар канори заминҳои киштшаванда, соҳили канал, ҷӯйҳо ва доманаи тепшаҳо воমেҳӯрад.

Саршумор

Дар солҳои 60–уми асри гузашта дар атрофи Қубодиён дар масофаи 13 км 30 фарди калтакалоси холдор ба ҳисоб гирифта шудааст. Соли 1987 дар доманақӯҳҳои Туяунтоғи водии Бешкент дар муддати 30 дақиқа роҳпаймой намудан дар масоҳати 1

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Данный вид распространен в юго-западной части Таджикистана, в низовьях рек Кафирниган, Вахш, а также в окрестностях Кабадияна, Шаартуза, родника Чилучорчашма, Бешкента, Айваджа, песчаниках Курджаликума, Карадума и в заповеднике «Тигровая балка».

Места обитания

Обитает в почвах, смешанных с песком, где растут верблюжья колючка и полынь. В долине Бешкент, в связи с освоением земель, встречается на краях пахотных земель, берегах каналов, рынков и склонах холмов.

Численность

В 60–ых годах прошлого века в окрестностях Кабадияна на расстоянии 13 км были отмечены 30 особей чернопятнистой ящурки. В 1987 году в предгорьях Туяунтага Бешкентской долины в течение 30 минут ходьбы пешком на площади

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

This species is distributed in the south-western part of Tajikistan's in the downstream of Kofarnihon and Vakhsh rivers. Besides it is found in the vicinity of Qubodiyon and Shahritus, spring Chiluchorchashma, Beshkent and Ayvoj as well as in sandstones of Qurjaliquim, Qarodum and in «Tigrovaya Balka» Nature Reserve.

Habitat

It lives in the soil, mixed with sand, where the camel-thorn and wormwood grow. In the Beshkent valley in connection with land development it is found on the edges of arable land, the banks of canals, ditches and on the hillsides.

Population

In the 60s of the last century in the vicinity of Qubodiyon at a distance of 13 km it was found 30 individuals of Black-Ocellated Racerunner. In 1987, in the foothills of Tuyuntogh in Beshkent valley within 30 minutes'

га 17 фарди он мушохида гаштааст. Соли 2008 дар мавзъҳои дар боло зикргардида, дар тӯли 2–3 соат рахпаймой намудан 2–3 фарди ин калтакалос ба ҳисоб гирифта шудааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Охирҳои моҳҳои феврал ва аввали март аз хоби зимистона меҳезад. Аввали моҳи ноябр ба хоби зимистона меравад. Баҳорон аз соатҳои 8 то 18 фаъл мебошад. Чинсҳои моҳҳои феврал–март чуфт мешаванд. Модина 2–3, баъзан то 4 дона тухм мегузорад. Дар беҳи буттаҳои лона кофта паноҳ мебарад. Дарозии лонааш 15–28 см ва чуқуриаш то 10–12 см аст. Лонаи хояндагонро низ ба сифати паноҳгоҳ истифода мебарад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Аз худ қардан ва обёрӣ намудани заминҳо, бенизом ҷаронидани ҷорво боиси аз байн рафтани ин намуд мегардад.

Парвариш дар шароити сунӣ

Нигоҳубини ин намуд дар шароити террариум имконпазир аст.

Тадбирҳои ҳифз

Ба мақсади афзун намудани саршумори калтакалоси ҳолдор мавзъҳои хоси сукунаги онро зерин назорати ҷиддӣ қарор дода, дар он ҷойҳо ғуруқгоҳҳои хурд ташкил намудан лозим аст.

1 га были замечены 17 особей. В 2008 году в вышеотмеченных местах в течение 2–3 часов ходьбы было подсчитано 2–3 особи данной ящерицы.

Особенности биологии

В конце февраля–начале марта просыпается из зимней спячки. В начале ноября уходит в зимнюю спячку. Весной с 8 до 18 часов является активной. В феврале–марте пары спариваются. Самка откладывает 2–3, а иногда до 4 яиц. Укрывается, выкапывая норку у корней кустарников. Длина норки–15–28 см, а глубина до 10–12 см. Использует норки грызунов в качестве убежища.

Лимитирующие факторы

Освоение и орошение земель, а также беспорядочный выпас скота являются причинами исчезновения данного вида.

Разведение

Возможен уход данного вида в условиях террариума.

Меры охраны

С целью увеличения численности чернопятнистой ящурки, необходимо взять под строгий контроль ее характерные места обитания и организовать небольшие заказники.

walk 17 individuals were seen on 1 hectare. In 2008, in the aforementioned areas for 2–3 hours it was counted 2–3 specimens of the Black–Ocellated Racerunner.

Biological characteristics

It wakes up from hibernation in late February–early March. In early November, it goes into hibernation. In spring they are active from 8 to 18 hours. Pairs mate in February–March. The female lays 2–3 and sometimes up to 4 eggs. It ensconces in a hole digging at the roots of shrubs. The length of the hole is 15–28 cm, and the depth–10–12 cm. It uses rodent burrows as shelter.

Limiting factors

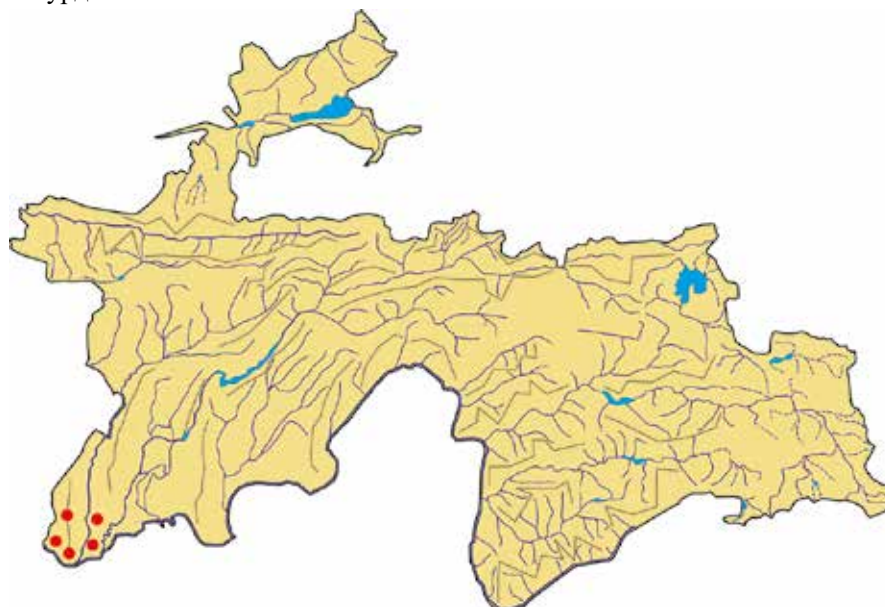
The reclamation and irrigation of land, as well as unregulated livestock grazing are the causes of extinction of this species.

Artificial breeding capabilities

Breeding of this species in terrariums is possible.

Conservation measures

In order to increase the number of the Black–Ocellated Racerunner it is necessary to take strict control of its typical habitat, and organize small reserves.

Сарчашмаи иттилоот:

Чернов, 1959; Саид–Алиев, 1979; Сатторов, 1987, 1994.

Источник информации:

Чернов, 1959; Саид–Алиев, 1979; Сатторов, 1987, 1994.

Source of information:

Chernov, 1959; Said–Aliyev, 1979; Sattorov, 1987, 1994.

**КАЛТАКАЛОСИ
ПОЙДАРОЗИ ЗАРД**

Eumeces schneideri (Daudin, 1802)
Зерқатори Калтакалосҳо. *Sauria*
Оилаи Калтакалосҳои пойдароз.
Scincidae

ДЛИННОНОГИЙСЦИНК LONG-LEGGED SKINK

Eumeces schneideri (Daudin, 1802)
Подотряд Ящерицы. *Sauria*
Семейство Цинковые. *Scincidae*

Eumeces schneideri (Daudin, 1802)
Sauria suborder
Scincidae family

Мақоми ҳифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар поёноби дарёҳои Панҷ, Вахш, Кофарниҳон, Қизилсу, қадқади дарёҳои Ёхсу, Тоирсу, Харангон, Қаротегин, Ёс ва Сардаи Миёна паҳн гардидааст. Дар Балҷувон, Чубек, Ёл, мамнуъгоҳи «Даштиҷум», Фархор, кӯхсори Қаратов, мамнуъгоҳи «Бешаи палангон», Ёвон, Рангон, Данғара, Олимтой, Хочасартез, мамнуъгоҳи «Ромит», ноҳияи Истаравшан низ ба қайд гирифта шудааст.

Мухити сукунат

Дар нишебии адирҳои сафедҳок, ки бо анбӯхи набототи эфемерӣ пушонанда шудаанд, зиндагӣ мекунад. Дар садду хоктеппаи каналу ҷӯйборҳо дар байни ҷамоаи калламуши регзории думсурх ҳаёт ба сар мебарад. Дар нишебиҳои санглоҳи доманаи кӯҳҳо ва доҳили дараҳо, ки pistaзор ва набототи эфемерӣ мерӯянд, маскан мегирад. Сӯрохиву таркишҳо, зери санҳо ва лонаи кӯҳнаи хояндаҳои майдоро ба сифати паноҳгоҳ истифода мебарад.

Статус

Вид, ноҳияшро дар таҳдиди аз ҳаёт ғайб шудани он қарор дорад. EN.

Распространение

Распространён в низовьях рек Пяндж, Вахш, Кафирниган, Кызылсу, вдоль рек Яхсу, Тоирсу, Харангон, Каратегин, Ёс и Сардаи Миёна. Вид был зарегистрирован в Бальджуване, Чубеке, Ёле, заповеднике «Даштиҷум», Фархоре, горах Каратау, заповеднике «Тигровая балка», Яване, Рангинтау, Дангаре, Алимтае, Ходжасартезе, заповеднике «Ромит» и в окрестностях г. Истаравшан.

Места обитания

Придерживается склонов лёссовых адыров с густозаросшей эфемерной растительностью. Обитает на валах и насыпях каналов, арыков, среди колоний краснохвостой песчанки. Придерживается каменистых склонов предгорий и днищ ущелий, заросших фисташкой и эфемерными растениями. Щели и трещины, пустоты под камнями и брошенные норы мелких грызунов использует как убежище.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

It is distributed in the lower reaches of Panj, Vakhsh, Kofarnihon, Qizilsu rivers, along Yakhsu, Toirsu, Kharangon, Qarotegin, Yos and Sardai Miyona rivers. The species was recorded in Baljuvon, Chubek, Yol, Dashtijum reserve Farkhor, Qaratov mountains, «Tigrovaya Balka» Nature Reserve, Yovon, Rangon, Danghara, Olimtoy, Khojasartez, Romit Nature Reserve and in the vicinity of Istaravshan.

Habitat

It adheres to the slopes of loess adyr with thick-set ephemeral vegetation. It lives on dikes and mounds of channels, ditches, among the colonies of red-tailed gerbil. It adheres to the rocky slopes of the foothills and the bottoms of the gorges, overgrown by pistachio and ephemeral plants. Gaps and cracks, cavities under rocks and

Саршумор

Солҳои 50–уми асри гузашта дар қитъаҳои гуногуни биёбон дар масофаи 1–14 км аз 5 то 7 фарди ин намудро ба қайд гирифтаанд. Айни замон дар чунин масофа, баъди аз худ гардидани қитъаҳои биёбон саршумори он ҳамагӣ 1–2 фардро ташкил медиҳад.

Хусусиятҳои биологӣ

Моҳҳои апрел ва май чуфт мешаванд. Моҳи июл аз 5 то 9 тухм мегузорад. Моҳҳои августу сентябр насли он аз тухм мебарояд. Аз ҳашароти гуногун физо мегирад. Душманони табиӣ ин калтакалос сусмори хокистарранг, мори кубро, баҳтур, парандаҳои соҳибчангол ва ширхӯрон мебошанд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Сабабҳои асосии маҳдудшавии саршумор ва мавзъҳои сукунати калтакалос фаъолияти хоҷагии инсон ба шумор меравад.

Парвариш дар шароити сунӣ

Нигоҳубини ва парвариши ин намуд дар шароити террариум имконпазир аст.

Тадбирҳои ҳифз

Ҷамъаи калтакалоси пойдароз дар мамнӯъгоҳҳои «Бешаи палангон», «Ромит» ва «Даштиҷум» зери муҳофизати ҷиддӣ қарор дорад. Мавзъҳои ҳоси зисти ин намудро дар тамоми ҳудуди паҳншавӣ муҳофизат намудан лозим аст.

Численность

В 50 гг. прошлого столетия на различных участках пустыни на расстоянии 1–14 км зафиксированы от 5 до 7 особей этого вида. В настоящее время на таких расстояниях, после освоения пустынных участков, его численность составляет 1–2 особи.

Особенности биологии

Спаривание происходит в апреле–мае. В июле откладывает от 5 до 9 яиц. Молодые ящерицы появляются в августе–сентябре. Питается различными насекомыми. Естественными врагами этой ящерицы являются серый варан, кобра, желтопузик, хищные птицы и млекопитающие.

Лимитирующие факторы

Основными факторами, влияющими на численность и ареал ящерицы, считается хозяйственная деятельность человека.

Разведение

Разведение и уход этого вида в условиях террариума возможны.

Меры охраны

Естественные популяции длинноногих сцинков в заповедниках «Тигровая балка», «Рамит» и «Даштиджум» находятся под охраной. Необходимо взять под охрану все характерные места обитания этого вида.

abandoned burrows of small rodents used as a shelter.

Population

In the 50–ies of the last century in different areas of desert at the distance of 1–14 km from 5 to 7 of this species were recorded. Currently, at such distances, after land reclamation of desert areas, its number is 1–2 individuals.

Biological characteristics

Mating takes place in April–May. It lays from 5–9 eggs in July. Young lizards are born in August–September. They feed on various insects. Natural enemies of this lizard is desert monitor, cobra, glass–snake, birds of prey and mammals.

Limiting factors

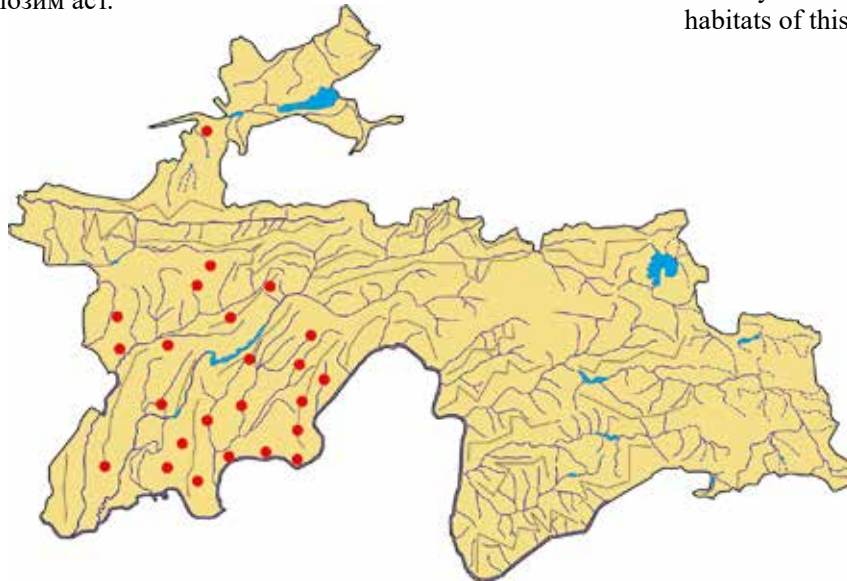
The human economic activity is the main factor that affects the number and habitat of lizards.

Artificial breeding capabilities

Breeding of this species in terrariums is possible.

Conservation measures

Natural populations of Long–Legged Skink in the «Tigrovaya Balka», Romit and Dashtijum Nature Reserves are protected. It is necessary to take custody of all the characteristic habitats of this species.

Сарчашмаи иттилоот:

Калужина, 1951; Саид–Алиев, 1979; Сатторов, 1989, 1993; Саидов, 2013.

Источник информации:

Калужина, 1951; Саид–Алиев, 1979; Сатторов, 1989, 1993; Саидов, 2013.

Source of information:

Kaluzhina, 1951; Said–Aliyev, 1979; Sattorov, 1989, 1993; Saidov, 2013.

**ЛУЧЧАШМАКИ
БИЁБОНӢ**

Ablepharus deserti (Strauch, 1876)
Зерқатори Калтакалосҳо. *Sauria*
Oilai Калтакалосҳои пойдароз.
Scincidae

**ПУСТЫННЫЙ
ГОЛОГЛАЗ**

Ablepharus deserti (Strauch, 1876)
Подотряд Ящерицы. *Sauria*
Семейство Сцинковые. *Scincidae*

**DESERT LIDLESS
SKINK**

Ablepharus deserti (Strauch, 1876)
Sauria suborder
Scincidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар водии дарёи Сир паҳн гардидааст. Дар гузашта он дар атрофи Хучанд, деҳаҳои Қирқудуқ, Чарбулоқ, Овзикент (нишебиҳои чанубии кӯҳи Муғул ва қаторкӯҳи Қурама), тепаҳои Исфисор, Деҳмой, атрофи Истаравшан, Шахристон, мавзеи Кусавлисой (нишебии шимоли қаторкӯҳи Туркистон) ва Конибодом ба қайд гирифта шуда буд.

Мухити сукунат

Мавзеҳои ҳамвор, доманакӯҳ ва кӯҳҳо, кидороинабототи гуногунанд мухити хоси сукунати луччашмак ба ҳисоб мераванд. Дар нишебиҳои санглохи кӯҳӣ, минтақаи арчазор ва дар байни сангпораҳои қари сойҳои камрастанӣ низ воমেҳӯрад. Дар қитъаҳои киштшаванда, боғҳо, пахтазор ва канори ҷуйбору каналҳо, ки пушиши зичи алафӣ доранд ва дар қитъаҳои наздихавлигӣ воমেҳӯрад. Дар баландҳои 350–2100 метр аз сатҳи баҳр ба қайд гирифта шудааст.

Статус

Вид, ноҳаҷияшӣ под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Распространён в долинах р. Сырдарья. Ранее был зафиксирован в окрестностях Худжанда, кишлаков Кирқудуқ, Джамбулак, Авзикент (южные отроги гор Моголтау и Кураминского хребта), в степях Исфисор, Деғмай, окрестностях Истаравшана, Шахристана, Кусавлиса (северные отроги Туркестанского хребта) и в Канибадаме.

Места обитания

Равнинные места, предгорья и горы с разнообразными растениями являются характерными местами обитания вида. Вид также встречается на каменистых склонах гор, в арчовых зонах, а также среди камней днищ ущелий с редким растительным покровом. Встречается на посевах полей, садах, хлопковых полях, берегах каналов и арыков, покрытых густозаросшими травянистыми растениями. Зафиксирован на высотах 350–2100 м. над ур. м.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

It is distributed in the valley of Syr Darya river. Previously, it was recorded in the area of Khujand, s Kirkuduq, Jarbuloq, Ovezikent villages (southern foothills of the Mughultov mountains and Qurama Range), in the steppes of Isfisor, Dehmoy, in the surroundings of Istaravshan, Shahriston, Kusavlisoy (northern spurs of the Turkistan range) and Konibodom.

Habitat

Lowland areas, foothills and mountains with plant varieties are typical habitats of the species. The species is also found on rocky slopes, in juniper areas and among the rocks of the bottoms of gorges with sparse vegetation. It is found on the sown fields, orchards, cotton fields, the banks of canals and ditches, covered by thick-growing herbaceous plants. It is found at the altitudes of 350–2100 meters above sea level.

Саршумор

Дар солҳои 50–уми асри гузашта дар китъаҳои нимбиёбони соҳилиҳои дарёи Сир дар атрофи Ҷарбулоқ ва Кукқуроқ дар масофаи 12–18 км то аз худ қардани мавзёҳои зист саршумори он 15–20 фардро ташкил меод. Дар солҳои охир саршумори он хеле маҳдуд гардидааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Чинсҳои моҳи апрел чуфт мешаванд. Моҳҳои июн ва июл 2–6 донда тухм мегузорад. Дар моҳҳои август–сентябр насли луччашмакҳо (дарозии баданашон 20–23 мм) пайдо мешаванд. Аз гамбускҳои хурд ва кирминаи онҳо, чирчиракҳо, тортанакҳо, канаҳо, харакҳо, гӯшхазакҳо ва ғ. ғизо мегирад. Моҳҳои октябр–ноябр ба хоби зимистона рафта, аввали моҳи март аз хоб меҳезад. Қойҳои холӣ, тарқишу сӯроҳҳои замин, деворҳои иморатҳои гилин ва лонаи кӯхнаи ҳояндагони хурдро ба сифати паноҳгоҳ истифода мебаранд. Душманони табиӣ ин намуд парандагони соҳибчанголи мебошанд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Сабаби асосии камшумор ва маҳдудияти муҳити сукунати луччашмаки биёбонӣ ба фаъолияти ҳоҷагидорӣ инсон вобастагӣ дорад.

Парвариш дар шароити сунъӣ

Маълумот вуҷуд надорад.

Тадбирҳои ҳифз

Дар ҳудуди Тоҷикистони Шимолӣ доштани қалтакалоси биёбониро манъ карда, мавзёҳои хоси зисти он зери муҳофизати қиддӣ қарор додан лозим аст.

Численность

В 50 гг. прошлого столетия на полупустынных участках берегов р. Сырдарья в окрестностях Джарбулака и Коккурака до освоения характерных мест обитаний вида, на расстоянии 12–18 км его численность составляла 15–20 особей. В последние годы его численность значительно сократилась.

Особенности биологии

Спаривание происходит в апреле. В июне и июле откладывает 2–6 яиц. Молодые гологлазы появляются в августе–сентябре (длина их тела составляет 20–23 мм). Питается мелкими жуками и их личинками, сверчками, пауками, клопами, москитами, уховёртками и др. В октябре–ноябре впадают в зимнюю спячку, а в начале марта становятся активными. В качестве убежища использует пустоты, трещины и отверстия в земле, глиняных стен помещений и брошенные норы мелких грызунов. Естественными врагами этого вида являются хищные птицы.

Лимитирующие факторы

Основными факторами, влияющими на численность и местообитание пустынного гологлаза, связаны с хозяйственной деятельностью человека.

Разведение

Нет информации.

Меры охраны

На территории Северного Таджикистана необходимо запретить отлов пустынного гологлаза и необходимо взять под охрану его характерные места обитания.

Population

In the 50's. of the previous century in the semi-desert areas of the Syr Darya river banks in the outskirts of Jarbuloq and Kukquroq and to develop specific habitat type, at a distance of 12–18 km its population was 15–20 individuals. In recent years, their numbers decreased significantly.

Biological characteristics

Mating occurs in April. In June and July, it lays 2–6 eggs. Young desert lidless skinks appear in the August–September (their body length of 20–23 mm). It feeds on small beetles and their larvae, crickets, spiders, waterbugs, mosquitoes, earwigs and others. In October–November, hibernate, and in early March, become active. As an asylum it uses voids, cracks and holes in the ground, the clay walls of premises and the abandoned burrows of small rodents. Natural enemies of this species are birds of prey

Limiting factors

The main factors influencing the abundance and habitat of the Desert Lidless Skink, are connected with human activities.

Artificial breeding capabilities

No information is available.

Conservation measures

On the territory of Northern Tajikistan, it is necessary to prohibit trapping of Desert Lidless Skink and its typical habitat must be brought under the protection.

Сарчашмаи иттилоот:

Саид–Алиев, 1979; Сатторов, 1993, 1994.

Источник информации:

Саид–Алиев, 1979; Сатторов, 1993, 1994.

Source of information:

Said–Aliyev, 1979; Sattorov, 1993, 1994.

ЛУЧЧАШМАКИ ОЛОЙЇ

Aymblypharus alaicus
(Elpatjevsky, 1901)
Зерқатори Калтакалосҳо. *Sauria*
Оилаи Калтакалосҳои пойдароз.
Scincidae

АЛАЙСКИЙ ГОЛОГЛАЗ

Aymblypharus alaicus
(Elpatjevsky, 1901)
Подотряд Ящерицы. *Sauria*
Семейство Сцинковые. *Scincidae*

ALAI LIDLESS SKINK

Aymblypharus alaicus
(Elpatjevsky, 1901)
Sauria suborder
Scincidae family

Мақоми ҳифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар водии дарёҳои Муқсу, Сурхоб, Кабудоб ва Обихингоб, Чекендӣ (Қаротегин), Сағирдашт (Дарвоз), нишебии шимолии қаторкӯҳи Пётри I (агрофи деҳоти Муғ, Сағрон, Лахш, Чиргатол, Ҳоит), агрофи шаҳри Хоруғ, Мурғоб ва Яшилкӯл паҳн гардидааст.

Мухити сукунат

Нишебиҳои арчазор ва сералафи кӯҳӣ, ки дорои шахпораҳои гуногун мебошанд мавзёҳои хоси сукунати луччашмаки олойӣ мебошанд. Дар баландҳои 1800–4000 м. аз сатҳи баҳр воমেҳурад.

Саршумор

Намуди хеле камшумор аст. Дар масофаи 16–20 км ҳамагӣ 1–2 фарди луччашмакро ба қайд гирифтаанд.

Хусусиятҳои биологӣ

Аввалҳои моҳи октябр ба хоби зимистона рафта, охириҳои моҳи

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Распространён в долинах рек Муқсу, Сурхоб, Кабудобе и Обихингов, Джекенды (Каратегин), Сағирдашт (Дарваз), на северных склонах хребта Петра I (в окрестностях кишлаков Муғ, Сағрон, Ляхш, Джиргиталь, Хаит), в окрестностях г. Хоруг, в Мургабе и Яшилкӯле.

Места обитания

Характерными местами обитания алайского гологлаза являются разные скалистые склоны с арчовыми зарослями и густорастущими травянистыми растениями. Встречается на высотах 1800–4000 м. над ур. м.

Численность

Очень редкий вид. На расстоянии 16–20 км зарегистрировано всего 1–2 особи гологлаза.

Особенности биологии

В начале октября впадает в зимнюю спячку, а в конце апреля становится активным. Спаривание

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

This species is distributed in the valleys of the Muқsu, Surkhob, Kabudob and Obikhingov, Jekendy (Qarotegin), Saghirdasht (Darvoz) rivers on the northern slopes of Peter I (in the vicinity of Mugh, Sagron, Lakhsh, Jirgatol, Chait villages), near the town of Khorugh, in Murghob and Yashilkul.

Habitat

Typical habitats of Alai lidless skink are different rocky slopes with juniper bushes and thick-growing herbaceous plants. It is found at the altitudes of 1800–4000 meters above sea level.

Population

It is a very rare species. At a distance of 16–20 km only 1–2 individuals of Alai Lidless Skink are recorded.

Biological characteristics

In the early October, it hibernates and is active in late April. Mating

апрел аз хоб мехезад. Охирҳои мохи май ва аввалҳои мохи июн чуфт мешавад. Яке аз хусусиятҳои хоси луччашмаки олойи тухмзиндазой ба шумор меравад. Модина 1–2 тухм мегузорад. Мохи август насли калтакалос аз тухм мебарояд. Дар водии Олой насли луччашмак дар 2–солаги болиғ мегардад. Асосан аз гамбускҳо, пардаболон, дуболаҳо, ширинчаҳо, шапалакҳо, ростболон, нимсахтболон ва дигар намуди хашарот ғизо мегирад. Душманони табиӣ он мори сипарсар, мори чипори нақшин, парандаҳо, кашқалдоқ ва ғ. мебошанд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Аз сабаби он ки пурра таҳқиқ нагардидааст омилҳои маҳдудкунандаи саршумори луччашмаки олойи маълум карда нашудааст.

Парвариш дар шароити сунӣ

Маълумот вучуд надорад.

Тадбирҳои хифз

Мавзӯҳои хоси сукунати луччашмаки олойиро зери муҳофизати ҷиддӣ қарор додан лозим аст.

происходит в мае и начале июня. Одной из особенностей алайского гологлаза считается живорождение. В яйцеводке бывает 1–2 яйца. Молодые гологлазы появляются в августе. В Алайской долине гологлазы становятся половозрелыми на втором году жизни. В основном, питается жуками, перепончатокрылыми, двукрылыми, тлями, чешуекрылыми, прямокрылыми, полужесткокрылыми и др. представителями насекомых. Естественными врагами этого вида являются обыкновенный щитомордник, узорчатый полоз, птицы, барсук и др.

Лимитирующие факторы

Из-за недостаточной изученности вида не выявлены факторы ограничения численности алайского гологлаза.

Разведение

Нет информации.

Меры охраны

Необходимо взять под строгую охрану характерные местообитания алайского гологлаза.

occurs in May and early June. One of the features of the Alai Lidless Skink is considered to be a viviparity. In the egg tube there are 1–2 eggs. Young Alai lidless skinks appear in August. Alai lidless skinks become sexually mature in their second year of life in the Alai valley. Basically, it eats beetles, Hymenoptera, Diptera, aphids, lepidopteran, Orthoptera, Hemiptera, and others. representatives of insects. Natural enemies of this kind are Central Asian vipers, Dione snake, birds, badgers and others.

Limiting factors

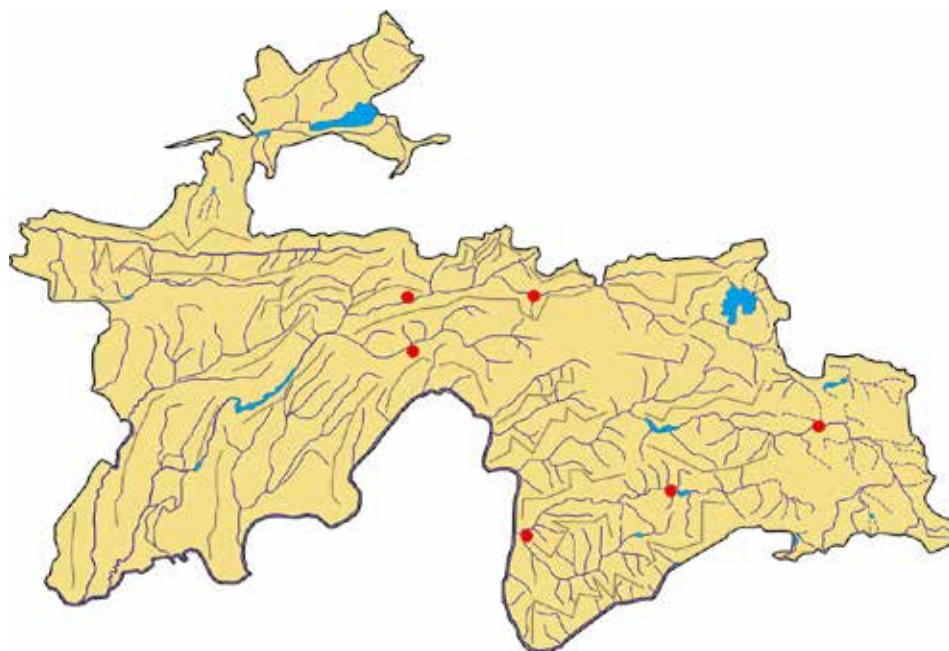
Due to the lack of knowledge of this species factors of limit of the number of Alay Lidless Skink was not revealed

Artificial breeding capabilities

No information is available.

Conservation measures

It is necessary to take the specific habitat of Alai Lidless Skink under protection.

Сарчашмаи иттилоот:

Андрушко, 1951; Чернов, 1959; Яковлева, 1964; Саид-Алиев, 1979; Ерёмченко, Щербак, 1986; Сатторов, 1993, 1994.

Источник информации:

Андрушко, 1951; Чернов, 1959; Яковлева, 1964; Саид-Алиев, 1979; Ерёмченко, Щербак, 1986; Сатторов, 1993, 1994.

Source of information:

Andrushko, 1951; Chernov, 1959; Yakovleva, 1964; Said-Aliyev, 1979; Eremchenko, Scherbak, 1986; Sattorov, 1993, 1994.

КЎРМОР

Xerotyphlops vermicularis
(Merrem, 1820)
Зерқатори Морҳо. Serpentes
Оилаи Кўрморҳо. Typhlopidae

СЛЕПОЗМЕЙКА

Xerotyphlops vermicularis
(Merrem, 1820)
Подотряд Змеи. Serpentes
Семейство Слепозмейки. Typhlopidae

EUROPEAN BLIND SNAKE

Xerotyphlops vermicularis
(Merrem, 1820)
Serpentes suborder
Typhlopidae family

Мақоми ҳифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар поёноби дарёҳои Сир, Вахш, Тоирсу Қизилсу, қадқади дарёҳои Ёхсу, Варзоб ва Боботоғ, Истаравшан, Ашт, Шаҳристон, Балҷувон, кӯхсори Рангон, Кондара, атрофи шаҳраки Ҳисор. Ганчина. Қаратоғ, Тошахӯр (доманаи Боботоғ) паҳн гардидааст.

Мухити сукунат

Дар нишебиҳои адирҳои сафедхок, канори роҳҳо ва доҳили дараҳо вомехӯрад. Дар алафзор ва зери санҳо паноҳ мебарад. Дар нишебиҳои хушки сой ва оббурдаҳо, чойҳои хокашон нарма низ вомехӯрад. Дар баландии 800–1900 метр аз сатҳи баҳр паҳн гардидааст.

Саршумор

Дар гузашта дар мавзёҳои гуногуни сукунат дар масофаи аз 6–20 км 2–5 фарди кўрмор ба қайд гирифта шудааст. Айни замон дар ин мавзёҳо дар масофаи 10 км танҳо 1 фарди онро дидан мумкин аст.

Статус

Вид, ноҳаҷияш под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Обыкновенная слепозмейка распространена в низовьях рек Сырдарья, Вахш, Тоирсу, Кызылсу, вдоль рек Яхсу, Варзоб и Бабатаг; в Истаравшане, Аште, Шахристане, Балджуване, горах Рангона и Кондары, в окрестностях поселков Гиссар и Ганчины, в Каратаге, Тошахуре (предгорье Бабатага).

Места обитания

Встречается на склонах сероземных адыров, краях дорог и в ущельях. Укрывается в травостоях и под камнями. Также встречается в ложбинах засохших ручейков и оврагов, в местах с влажной почвой. Распространена на высоте 800–1900 метров над уровнем моря.

Численность

В прошлом в различных местах обитания на расстоянии 6–20 км было отмечено 2–5 особей обыкновенной слепозмейки. В настоящее время в этих же местах на расстоянии 10 км можно увидеть всего лишь одну особь данного вида.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

European Blind Snake is spread in the lower reaches of Syr Darya, Vakhsh, Toirsu, Qizilsu rivers. Besides it is found along the rivers Yokhsu, Varzob and Bobotogh in Istaravshan, Asht, Shahrison Baljuvon, in the Rangon and Kondara mountains, near the village of Hissor and Ganjina as well as in Qaratogh, Toshakhur (foothills of Bobotogh).

Habitat

It is found on the slopes of gray desert adyrs, road edges and inside the gorges. It hides in herbage and under rocks. European Blind Snake is also found in the hollows of dried up streams and ravines, in the areas with moist soil. It is distributed at an altitude of 800–1900 meters above sea level

Population

In the past, 2–5 individuals of European Blind Snake were observed in different habitats at a distance of 6–20 km. At present you can see only

Хусусиятҳои биологӣ

Дар охирҳои моҳи апрел ва аввали моҳи май чуфт мешавад. Модина дар моҳи июн тухм мегузорад. Моҳи август аз тухм пайдо шудани насли онро мушоҳида кардан мумкин аст, ки андозаи баданашон ба 31–35 мм баробар аст. Охирҳои моҳи август ва аввали сентябр андозаи бадани онҳо ба 230–235 мм мерасад. Дар соли дуҷуми ҳаёт ба балоғат мерасад. Аз намудҳои гуногуни мурчаҳо, зоча ва тухми онҳо ғизо мегирад. Душманони табиӣ кӯрмор–рӯбоҳ ва парандагони соҳибчанголи шабона ба ҳисоб мераванд. Безаҳр аст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Омилҳои асосии нестшавии кӯрмор ғайрикунунӣ доштани он, маҳдудшавии муҳити зист, чаронидани чорво дар маҳали сукунати он мебошанд.

Парвариш дар шароити сунӣ

Нигоҳубини кӯрмор дар шароити террариум имконпазир аст.

Тадбирҳои хифз

Ташкил намудани морхонаҳо бо мақсади парвариш ва ба маҳалҳои сукунати дар табиӣ сар додани он, пешгирии намудани ғайрикунунӣ доштани ин намуд ба афзун гардидани саршумори он мусоидат мекунад.

Особенности биологии

Спариваются в конце апреля и начале мая. В июне самка откладывает яйца. В августе можно наблюдать за выходом детенышей из яиц, длина тела которых равняется 31–35 мм. В конце августа и начале сентября их длина достигает до 230–235 мм. Во втором году жизни становятся зрелыми. Питаются различными видами муравьев, куколками и их яйцами. Естественными врагами слепозмейки являются лисы и ночные хищные птицы. Является неядовитой змеей.

Лимитирующие факторы

Незаконный отлов, ограничение среды обитания и выпас скота в местах обитания обыкновенной слепозмейки являются основными факторами ее исчезновения.

Разведение

Возможен уход этого вида в террариуме.

Меры охраны

Организация террариумов с целью разведения и выпуска обыкновенной слепозмейки в естественную среду обитания и предотвращение ее незаконного отлова будет способствовать увеличению численности данного вида.

one species in these areas at a distance of 10 km

Biological characteristics

They mate in late April and early May. In June, the female lays eggs. In August you can watch the hatching out of cubs from eggs, their body length is equal to 31–35 mm. Their length can reach up to 230–235 mm in late August and early September. In the second year of life they become mature. They feed on different kinds of ants, pupae and eggs. Natural enemies of European Blind Snake are foxes and nocturnal birds of prey. It is not poisonous.

Limiting factors

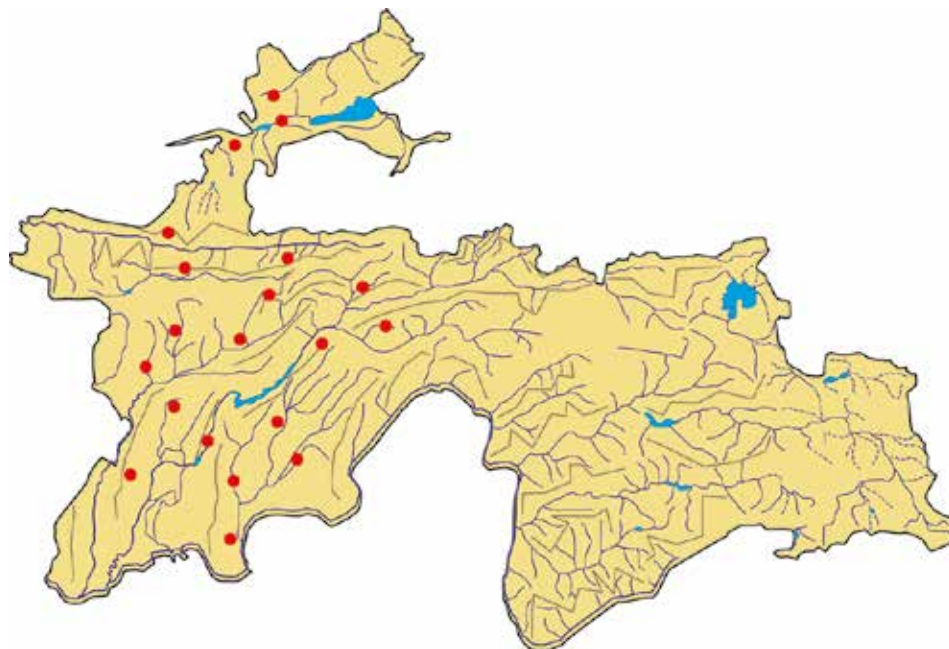
Illegal collecting and limiting of habitat as well as livestock grazing near habitat of European Blind Snake are the main factors of its extinction

Artificial breeding capabilities

Nursing blind snakes in terrariums is possible.

Conservation measures

Establishing snake terrariums for the purpose of breeding and discharging of European blind snake in their natural habitats and to prevent its illegal collecting, will help increase the number of this species.

Сарчашмаи иттилоот:

Чернов, 1959; Саид–Алиев, 1979; Красная книга Тадж.ССР, 1988; Сатторов, 1993, 1994.

Источник информации:

Чернов, 1959; Саид–Алиев, 1979; Красная книга Таджикской ССР, 1988; Сатторов, 1993, 1994.

Source of information:

Chernov, 1959; Said–Aliyev, 1979; Red Book of the Tajik Soviet Socialist Republic, 1988; Sattorov, 1993, 1994.

МОРИ ПЕЧОНИ ШАРҚЇ

Eryx tataricus (Lichtenstein, 1823)
Зерқатори Морҳо. Serpentes
Оилаи Морҳои печон. Boidae

ВОСТОЧНЫЙ УДАВЧИК

Eryx tataricus (Lichtenstein, 1823)
Подотряд Змеи. Serpentes
Семейство Удавовые. Boidae

TATARY SAND BOA

Eryx tataricus (Lichtenstein, 1823)
Serpentes order
Boidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар соҳили дарёҳои Сир, Зарафшон, Сардаи Миёна, Қаратоғ, Варзоб, Вахш, Кофарниҳон, Қизилсу, Тоирсу ва Ёхсу, дар агрофи Муъминобод, Хочамуъмин, Ёл, Балчувон, Ҳисор, Олимтой ва Чиргатол паҳн гардидааст.

Мухити сукунат

Мухити сукунати мори печон мавзёҳои гуногун мебошанд. Дар ҷойҳои хокашон зич қитъаҳои шағалу гилдори камрастанӣ маскан мегирад. Доманақӯҳҳо ва минтақаҳои кӯҳии ҳамшафати водиҳои хеле тангро меписандад. Дар баландии аз 400 то 2000 метр аз сатҳи баҳр вомехӯрад. Тарқишу сӯроҳиҳо ва лонаҳои кӯҳнаи хояндагонӣ хурдро ҳамчун паноҳгоҳ истифода мебарад. Дар моҳи ноябр ба хоби зимистона меравад. Аз моҳи март то ноябр ғабол аст. Аз хояндаҳо, калтакалосҳо, ва парандаҳоро ғизо мегирад. Ғизои насли ҷавони мори печон аз ҳашароти гуногун иборат аст.

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Распространён вдоль берегов рек Сырдарья, Зерафшан, Сардаи Миёна, Каратаг, Варзоб, Вахш, Кафирниган, Кызылсу, Тоирсу и Яхсу, в окрестностях Муминабада, Ходжамумина, Ёла, Бальджувана, Гиссара, Алимтая и Джиргиталья.

Места обитания

Места обитания удавчика разнообразны. Придерживается в закрепленных участках щебнисто-глинистых почв с редкой растительностью. Предпочитает предгорья и горы прилегающих мест к узким долинам. Встречается на высоте 400–2000 м. над ур. м. Убежищами служат отверстия и брошенные норы мелких грызунов. В ноябре уходит в спячку. С марта по ноябрь активен. Питается грызунами, ящерицами и птицами. Питание молодых восточных удавчиков составляют различные насекомые.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

It is found along the banks of the Syr Darya Zarafshon, Sardai Miyona, Qaratogh, Varzob, Kofarnihon, Qizilsu, Toirsu and Yakhsu rivers, around Muminobod, Khojamumin, Yol, Baljuvon, Hissor, Olimtoy and Jirgatol.

Habitat

Habitats of Tatory Sand Boa are diverse. It adheres to the fixed locations of gravelly-clay soils with sparse vegetation. It prefers the foothills and mountains adjacent to the narrow valleys. It is found at an altitude of 400–2000 m above sea level. The hiding-places are holes and abandoned burrows of small rodents. In November, it goes into hibernation. From March to November it is active. It feeds on rodents, lizards and birds. The food of young Tatory Sand Boa individuals are various insects.

Population

Previously, in some sand and clay loess and desert areas of Southern, Western,

Саршумор

Солҳои пешин дар қитъаҳои гуногуни гилу регшок ва сафедҳои минтақаҳои биёбонии Тоҷикистони Чанубӣ, Ғарбӣ, Марказӣ ва Шимолӣ дар масофаи 6–12 км (дар паҳноӣ 3–5 м) аз 1 то 5 фарди мори печон вомахӯрд. Айни замон ҳама ҷо камёфт шудааст ва дар мавзӯҳои зисти пештара ҳамагӣ 1–2 фарди мори печон вомахӯрад.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар қаламрави Тоҷикистон 3 зернамуди мори печон вомахӯрад. Оид ба афзоиши морҳои печон маълумоти пурра вучуд надорад. Безаҳр аст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Аз худ қардани муҳити зист, истифодаи он дар тибби мардумӣ, таъқиб ва несту нобуд қардани мори печон омилҳои асосии маҳдудшавии саршумори он мебошанд.

Парвариш дар шароити сунъӣ

Дар шароити сунъӣ парвариши он имконпазир аст.

Тадбирҳои хифз

Мавзӯҳои хоси сукунати мори печони шаркиро дар соҳили дарёҳои Сир, Вахш, атрофии Айвоч зери муҳофизати ҷиддӣ қарор дода, ғӯрук эълон намудан лозим аст.

Численность

Раньше в отдельных песчано-глинистых и лёссовых пустынных местах Южного, Западного, Центрального и Северного Таджикистана на расстоянии 6–12 км (шириной 3–5 м) встречалось от 1 до 5 особей восточного удавчика. В настоящее время во всех местах распространения стал редким и его численность составляет всего 1–2 особи.

Особенности биологии

В Таджикистане встречается 3 подвида восточного удавчика. Данные по размножению удавчиков недостаточны. Змея неядовитая.

Лимитирующие факторы

Освоение мест обитания, использование его в традиционной медицине, преследование и уничтожение удавчика считаются основными причинами сокращения его численности.

Разведение

Разведение в искусственных условиях возможно.

Меры охраны

Необходимо усилить охрану мест обитания восточного удавчика на берегах рек Сырдарья, Вахш, окрестностях Айваджа и объявить их заказниками.

Central and Northern Tajikistan at a distance of 6–12 km (3–5 m wide) from 1 to 5 individuals of Tatory Sand Boa were found. Presently in all places of distribution it has become scarce and its population is only 1–2 individuals

Biological characteristics

In Tajikistan, 3 subspecies of Tatory Sand Boa are found. Data on breeding boas are insufficient. The snake is non-toxic.

Limiting factors

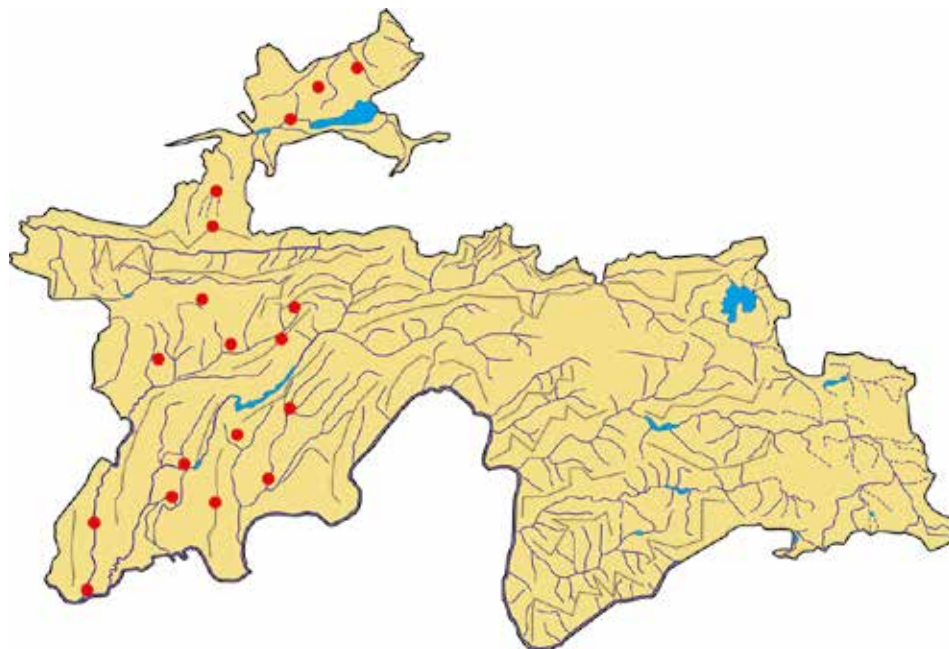
Development of habitat, its use in traditional medicine, the persecution and destruction of Tatory Sand Boa is considered to be the main causes of depopulation.

Artificial breeding capabilities

Breeding in artificial conditions is possible.

Conservation measures

It is necessary to strengthen the protection of habitats of the Tatory Sand Boa on the banks of the Syr Darya and Vakhsh rivers and Ayvoj surroundings and declare them as a reserve.

Сарчашмаи иттилоот:

Чернов, 1959; Саид-Алиев, 1979; Красная книга Тадж.ССР, 1988; Сатторов 1993, 1994.

Источник информации:

Чернов, 1954; Саид-Алиев, 1979; Красная книга Тадж.ССР, 1988; Сатторов, 1993, 1994.

Source of information:

Chernov, 1954; Said-Aliiev, 1979; Red Book Tajik.SSR, 1988; Sattorov, 1993, 1994.

**МОРИ ХОЛДОРИ
САРСИЁХ**

Boiga trigonata melanocephala
(Annandale, 1904)
Зерқатори Морҳо. Serpentes
Оилаи Морҳои обӣ. Colubridae

БОЙГА

Boiga trigonata melanocephala
(Annandale, 1904)
Подотряд Змеи. Serpentes
Семейство Ужовые. Colubridae

CAT SNAKE

Boiga trigonata melanocephala
(Annandale, 1904)
Insectivora order
Soricidae family

Мақоми хифз

Зернамуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар поёноби дарёҳои Вахш ва Кофарниҳон паҳн гардидааст. Дар солҳои охир онро дар «Бешаи палангон», Қурчалиқум, Айвоҷ, Чилучорчашма ва Чирик вохӯрдаанд. Дар гузашта муҳити сукунати он атрофи шаҳри Қурғонтеппа, Дӯстӣ (Қумсангир) ва водии Бешкент ба ҳисоб мерафт.

Саршумор

Соли 2012 дар муддати 5 рӯз 2 фарди ин намуд дар мамнуъгоҳи «Бешаи палангон» ва регистони Қурчалиқум ба қайд гирифта шудааст.

Муҳити сукунат

Муҳити ҳоси сукунати мор мавзёҳои биёбонии регӣ ва гили дорои саксаул, чузгун ва растаниҳои алафии сирак мебошад.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар 3–4 солағӣ хангоме, ки дарозии бадани мор 450–500 мм гардидан

Статус

Подвид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Распространён в низовьях рек Вахш и Кафирниган. В последние годы её встречали в заповеднике «Тигровая балка», Курджаликуме, Айвадже, Чилучорчашме и Чирике. Ранее была распространена в окрестностях г. Курган–Тюбе, Дусты (Кумсангир) и в Бешкентской долине.

Численность

В 2012 г. на 5 дневной экскурсии было зафиксировано 2 особи этого вида в заповеднике «Тигровая балка» и в песках Курджаликум.

Места обитания

Характерные места обитания змеи считаются глинисто–песчаные пустыни с редкими саксаулами, джугуном и травянистыми растениями.

Особенности биологии

На 3–4 году жизни, когда её размер достигает 450–500 мм, становится половозрелой. Максимальную

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

It is found in the lower reaches of the Vakhsh and Kofarnihon rivers. In recent years, it is met in the «Tigrovaya Balka» Nature Reserve Qurjaliquim, Ayvoj, Chiluchorchashma and Chirik. Previously it was distributed in the vicinity of Qurghonteppa city, Dusty (Qumsangir) and Beshkent valley.

Population

In 2012, during 5 days' excursion 2 specimens of this species were recorded in the «Tigrovaya Balka» Nature Reserve and in the sands of Qurjaliquim.

Habitat

The clay–sandy desert with sparse saxaul, calligonum and herbaceous plants are considered typical locations for snake habitat.

Biological characteristics

At the age of 3–4 years, when it reaches a size of 450–500 mm, it becomes

ба балоғат мерасад. Ҳади ниҳои дарозии танаш, ки то 910 мм мерасад дар 7 солагиашон ба вуқӯ меояд. Дар охири моҳи апрел ва авали моҳи май чуфт мегарданд. Модина дар моҳи июл 5–11 тухм мегузорад. Насли мор дар охири август ва сентябр аз тухм мебароянд. Андозаи бадани мори нав аз тухм баромада 240–260 мм–ро ташкил медиҳад. Ба сифати паноҳгоҳ аз лонаи хояндаҳо махсусан калламуши регии думсурх истифода мебарад. Мори холдор захр надорад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Аз худ қардани мавзӯҳои ҳоси зисти ва таъкиби он аз тарафи инсон боиси маҳдудгардии саршумори мори холдори сарсиёҳ гардидааст.

Парвариш дар шароити сунӣ

Маълумот вучуд надорад.

Тадбирҳои ҳифз

Дар водии Бешкент ҷамоаи табиӣ ин мори нодир ба зер муҳофизати ҷиддӣ қарор дода шавад. Биологияи мори холдорро махсус омӯхта, оид ба муҳофизати он тарғиботро пурзӯр бояд қард.

длину, что составляет 910 мм, достигает на 7 году жизни. Спаривание происходит в конце апреля и начале мая. Самка в июле откладывает 5–11 яиц. Молодняки появляются в конце августа и в сентябре. Длина тела недавно вылупившейся особи составляет 240–260 мм. Для убежищ использует норы грызунов, особенно краснохвостой песчанки. Бойга неядовитая змея.

Лимитирующие факторы

Освоение характерных мест обитания и преследование со стороны человека привело к сокращению численности бойги.

Разведение

Нет информации.

Меры охраны

Необходимо взять под строгую охрану популяцию вида в Бешкентской долине. Необходимо провести специальные исследования биологии бойги, а также усилить пропаганду по её сохранению.

sexually mature. The maximum length of 910 mm it reaches at 7 years of old. Mating takes place in late April and early May. A female in July lays 5–11 eggs. Young animals are born at the end of August and in September. The body length of newly hatched young snake is 240–260 mm. For shelter it uses burrow of rodents, especially the red-tailed gerbil. Cat Snake is a non-toxic snake.

Limiting factors

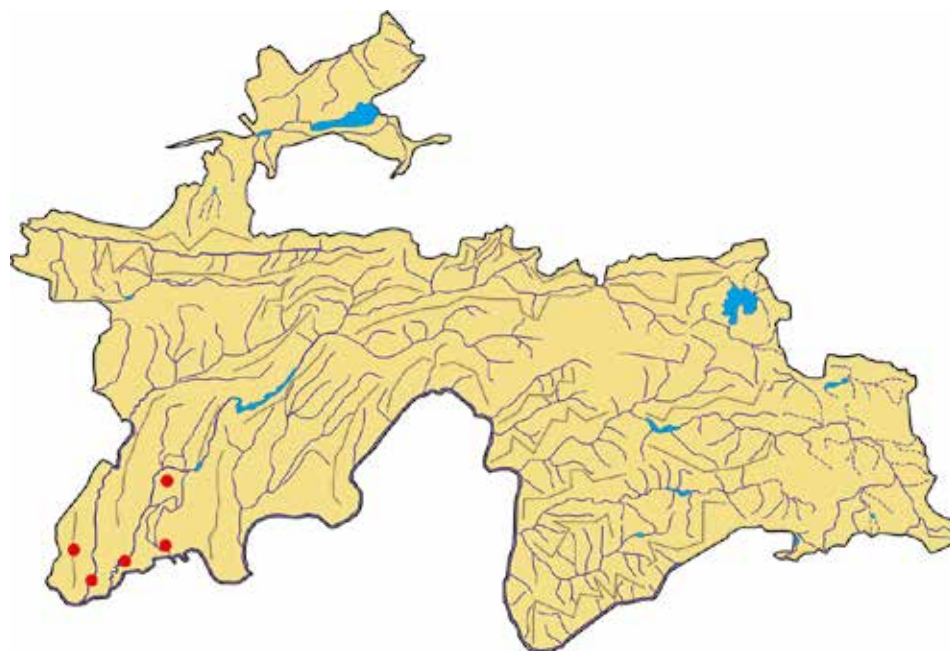
The reclamation of specific habitats and persecution by humans has led to a reduction in the number of Cat Snake.

Artificial breeding capabilities

Information is not available

Conservation measures

It is necessary to protect strictly this species population in Beshkent valley. The necessary research works on cat snake should be conducted as well as the propagation on its conservation should be intensified.

Сарчашмаи иттилоот:

Чернов, 1959; Саид–Алиев, 1979; Красная книга Тадж.ССР, 1988.

Источник информации:

Чернов, 1959; Саид–Алиев, 1979; Красная книга Тадж.ССР, 1988.

Source of information:

Chernov, 1959; Said–Aliev, 1979; Red Book of Tajik SSR, 1988

**МОРИ ЧИПОРИ
КУНДАЛАНГРАХ**

Platyceps karelinii (Brandt, 1838)
Зерқатори Морҳо. Serpentes
Оилаи Морҳои обӣ. Colubridae

**ПОПЕРЧНО–
ПОЛОСАТЫЙ ПОЛОЗ**

Platyceps karelinii (Brandt, 1838)
Подотряд Змеи. Serpentes
Семейство Водные змеи. Colubridae

**SPOTTED DESERT
RACER**

Platyceps karelinii (Brandt, 1838)
Serpentes suborder
Colubridae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар қисми шимолӣ ва ҷанубу ғарбии Тоҷикистон, атрофи ноҳияҳои Конибодом, Исфара, Хучанд, Ҷилликӯл, Айвоҷ, Қубодиён ва соҳили дарёҳои Кофарниҳону Вахш паҳн гардидааст.

Саршумор

Дар бораи саршумораш маълумоти аниқ вучуд надорад. Солҳои охир дар тамоми мавзёҳои зист маҳдуд гардидани саршумор ба ҷашм мерасад.

Мухити сукунат

Дар поёноби дарёҳои Кофарниҳону Вахш дар нимбиёбонҳои наздиқӯҳӣ, киштзорҳо ва дар наздикиҳои маҳалҳои аҳолинишин вомехӯрад.

Хусусиятҳои биологӣ

Моҳҳои апрел ва май чуфт гардида, дар моҳҳои август ва сентябр насли

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Поперечнополосатый полоз распространен в северо-западной части Таджикистана, в окрестностях Канибадамского, Исфаринского, Джиликӯльского, Кабадиянского районов, города Худжанд, Айваджа, а также на берегах рек Кафирниган и Вахш.

Численность

Неточных сведений о численности. В последние годы во всех местах обитания наблюдается ограничение численности.

Места обитания

Встречается в низовьях рек Кафирниган и Вахш, в предгорных полупустынях, полях и вблизи населенных пунктов.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Spotted Desert Racer is spread across the North and Southwest of Tajikistan, around Konibodom and Isfara Districts, Khujand, Jillikul, Ayvoj, Qubodiyon and Kofarnihon and Vakhsh riverbanks.

Population

There is no exact information available about its population numbers. Habitat is found downstream of Kofarnihon and Vakhsh Rivers in semi-desert foothills, arable land areas, and close to population settlement points.

Habitat

It is met in the lower reaches of the Kofarnihon and Vakhsh rivers, in foothill semi-deserts, fields and near the settlements.

Biological characteristics

It mates in April and May and young individuals are born in August and

нави он пайдо мегардад. Асосан аз калтакалосҳо, хояндагони хурд, чўчаи парандагон ғизо мегирад. Мори беазаҳ аст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Аз худ намудани маҳали сукунат, таъкиб аз ҷониби инсон омилҳои асосии маҳдудкунандаи саршумори мори чипори кундаланграх мебошанд.

Парвариш дар шароити сунӣ

Дар шароити сунӣ ва террариум парвариш ва нигоҳубини ин намуд имконпазир аст.

Тадбирҳои хифз

Парвариш кардани мори чипори кундаланграх дар парваришгоҳҳои махсус бо мақсади зиёд намудани насли он ва ба муҳити табиӣ сукунат сар додани ин намуд ба барқарор гардидани саршумори он мусоидат мекунад.

Особенности биологии

В апреле и мае спариваются, а в августе и сентябре выводят новое потомство. В основном, питаются ящерицами, маленькими грызунами и птенцами. Является неядовитой змеей.

Лимитирующие факторы

Освоение мест обитания, преследование со стороны человека являются основными ограничивающими факторами численности.

Разведение

Возможно разведение и уход этого вида в искусственных условиях и террариуме.

Меры охраны

Разведение поперечнополосатого полоза в специальных заказниках с целью увеличения его потомства и выпускание в естественную среду обитания данного вида будет способствовать восстановлению его численности.

September. Primarily feeds on lizards, small rodents and chickens. This snake is non venomous.

Limiting factors

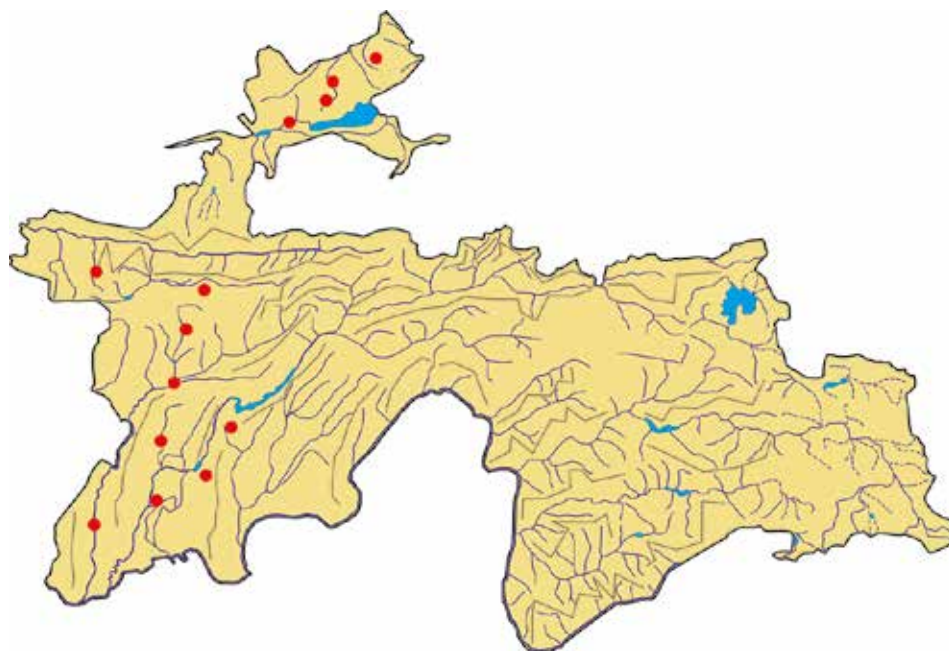
Among limiting factors there are land reclamation in habitation areas and their collecting by people.

Artificial breeding capabilities

The breeding and nursing of this species in artificial and terrariums is possible.

Conservation measures

Spotted Desert Racer breeding in specialized reserves with the aim of increasing its progeny and release into the natural habitat of the species will help to restore its abundance.

Сарчашмаи иттилоот:

Саид-Алиев, 1979; Красная книга Тадж.ССР, 1988; Шербина, 1958; Атаев, 1985; Сатторов, 1994.

Источник информации:

Саид-Алиев, 1979; Красная книга Тадж.ССР, 1988; Шербина, 1958; Атаев, 1985; Сатторов, 1994.

Source of information:

Said-Aliyev, 1979; Red Book of the Tajik SSR, 1988; Sherbina, 1958; Ataev, 1985; Sattorov, 1994.

МОРИ ЧИПОРИ ДОҒДОР

Spalerosophis diadema (Schlegel, 1837)
Зерқатори Морҳо. *Serpentes*
Оилаи Морҳои обӣ. *Colubridae*

ДИАДЕМОВЫЙ ПОЛОЗ

Spalerosophis diadema (Schlegel, 1837)
Подотряд Змеи. *Serpentes*
Семейство Ужееобразные. *Colubridae*

DIADEM SNAKE

Spalerosophis diadema (Schlegel, 1837)
Serpentes suborder
Colubridae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери хатари маҳвшавӣ қарор дорад. CR.

Паҳншавӣ

Дар соҳили дарёҳои Вахшу Кофарниҳон, қисмати шимолии Тоҷикистон ва соҳили дарёи Сир паҳн гардидааст.

Муҳити сукунат

Мори чипори доғдор дар ҳамворӣ ва доманакӯҳҳои чанубу ғарбии Тоҷикистон, мамнуъгоҳи «Бешаи палангон», атрофи деҳаҳои Бешкент ва Айвоҷ, ноҳияҳои Қумсангир ва Қубодиён, атрофи деҳаи Тошахӯр, Долон, доманакӯҳҳои Буритов, Боботоғ ва дар қисмати шимоли дар атрофи обанбори Қайроққум дар биёбонҳо ва регзаминҳо воমেҳурад.

Саршумор

Саршумори мори чипори доғдор то солҳои 60-уми асри гузашта зиёд буд. Дар масофаи 10–15 км дар муддати 7–8 соати ҷустуҷӯ 1–3, дар баъзе ҷойҳо то 4 фарди он мушоҳида мешуд. Солҳои охир саршумори он хеле маҳдуд ва ба ҳадди нестӣ расидааст.

Статус

Вид, находящийся в критическом состоянии исчезновения. CR.

Распространение

Диademовый полоз распространен на берегах рек Вахш и Кафирниган, в северной части Таджикистана и на берегу реки Сырдарья.

Места обитания

Диademовый полоз встречается на равнине и юго-западных предгорьях Таджикистана, в заповеднике «Тигровая балка», в окрестностях сел Бешкента и Айваджа, в Қумсангирском и Кабадианском районах, в окрестностях сел Тошахур и Долон, предгорьях Буритова и Бабатага, на севере страны-вокруг Қайраққумского водохранилища, а также в пустынях и песчаниках.

Численность

До 60-ых годов прошлого века диademовый полоз имел большую численность. В течение 7–8 часов поиска на расстоянии 10–15 км местами было обнаружено 1–3, а в некоторых других местах до 4 особей. В последние годы его численность сильно ограничилась и дошла до грани исчезновения.

Conservation Status

Critically endangered. CR.

Distribution

Diadem Snake is spread on the banks of the Vakhsh and Kofarnihon rivers in the northern part of Tajikistan and on the banks of Syr Darya river.

Habitat

Diadem snakes are found in the plains and the south-western foothills of Tajikistan, in the «Tigrovaya Balka» Nature Reserve. Besides they are met in the vicinity of villages of Beshkent and Ayvoj as well as in Qumsangir and Qubodiyon districts, in the surrounds of Dolon and Toshakhur villages in the vicinity of foothills if Buritov and Bobotogh, in the north around Qayroqum water reservoir as well as in deserts and sandstones.

Population

Before the 1960s Diadem Snake had a great number. 1–3 individuals were found at distance of 10–15 km, and in some other areas till 4 specimens within a period of 7–8 hours. In recent years, its population is very limited and has reached the verge of extinction

Хусусиятҳои биологӣ

Яке аз морҳои калонтарин буда, дарозии танааш то 150 см думаш 4–5 см, вазнаш то 200 грамм мерасад. Аввалҳои моҳи март аз хоби зимистона меҳезад. Баъди 3–4 рӯзи аз хоб хестан серҳаракат шуда, ба ҷустуҷӯи ғизо ва ҷуфти худ сар мекунад. Аз калтакалосҳо, баъзан морҳои дигар ва хояндагони хурд ғизо мегирад. Моҳҳои июн–июл модина 6–8 тухм мегузорад, баъд аз 50–60 рӯз, насли он аз тухм мебарояд. Дарозии бадани насли навзод ба 22–24 см ва вазнашон 9–12 граммро ташкил медиҳад. Безаҳр аст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Таъқиби аз ҷониби инсон, аз худ кардани заминҳои, ки мавзҳои сукунати ин намуд ба ҳисоб мераванд, боиси маҳдудшавии саршумор ва мавзҳои сукунати мори чипори доғдор гардидаанд.

Парвариш дар шароити сунӣ

Дар шароити сунӣ ва террариум парвариш ва нигоҳубини ин намуд имконпазир аст.

Тадбирҳои хифз

Мавзҳои хоסי зисти мори чипори доғдорро зери муҳофизати ҷиддӣ қарор дода, ғурук эълон намудан зарур аст.

Особенности биологии

Является одной из самых больших змей, длина ее тела составляет до 150 см, а хвост длиной 4–5 см, весом до 200 граммов. В начале марта просыпается из зимней спячки. Через 3–4 дня после просыпания из зимней спячки становится подвижной и приступает к поиску пищи и своей пары. Питается ящерицами, другими змеями и мелкими грызунами. В июне–июле самка откладывает 6–8 яиц, через 50–60 дней молодые особи вылупляются. Длина тела молодой особи составляет 22–24 см, а вес 9–12 граммов. Является неядовитой змеей.

Лимитирующие факторы

Преследование со стороны человека и осваивание земель, которые считаются местами обитания данного вида, являются причинами ограничения численности и мест обитания диадемового полоза.

Разведение

Возможно разведение и уход в искусственных условиях и террариуме.

Меры охраны

Следует взять под серьезную охрану места обитания диадемового полоза и объявить их заказниками.

Biological characteristics

It is one of the longest snakes; its body length is up to 150 cm and tail length 4–5 cm, weight up to 200 grams. In early March, it wakes up from hibernation. Within 3–4 days after waking from hibernation becomes mobile and begins to search for food, and its pair. It feeds on lizards, other snakes and small rodents. In June–July the female lays 6–8 eggs, after 50–60 days, juveniles emerge from the eggs. The body length of young individuals is 22–24 cm, weight 9–12 grams. It is not a poisonous snake.

Limiting factors

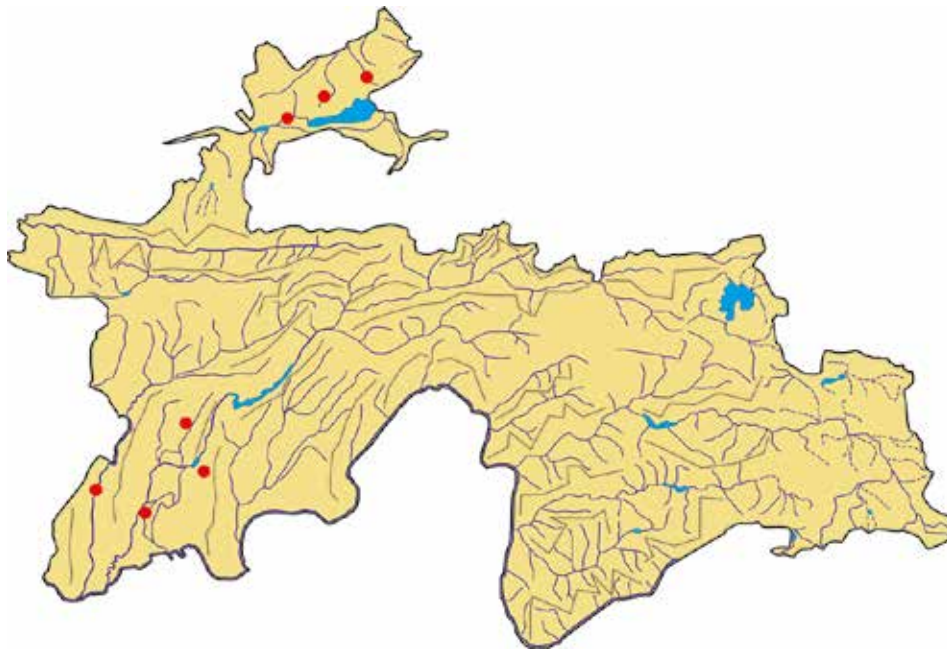
Persecution on the part of humans and the land reclamation, which are considered to be habitats of the species, are the reasons for limiting the size and habitat of Diadem Snake.

Artificial breeding capabilities

Breeding and nursing of this species in artificial conditions and terrariums is possible.

Conservation measures

Habitats of Diadem Snake should be protected and they should be declared to be nature reserves.

Сарчашмаи иттилоот:

Чернов, 1959; Саид–Алиев, 1979, 1988; Сатторов, 1993, 1994.

Источник информации:

Чернов, 1959; Саид–Алиев, 1979, 1988; Сатторов, 1993, 1994.

Source of information:

Chernov, 1959; Said–Aliyev, 1979, 1988; Sattorov, 1993, 1994.

**ГУРГДАНДОНИ
КУНДАЛАНГРАХ**

Lycodon striatus bicolor
(Nikolsky, 1903)
Зерқатори Морҳо. Serpentes
Оилаи Морҳои обӣ. Colubridae

**ПОПЕРЕЧНО-
ПОЛОСАТЫЙ
ВОЛКОЗУБ**

Lycodon striatus bicolor
(Nikolsky, 1903)
Подотряд Змеи. Serpentes
Семейство Ужовые. Colubridae

**NOTHERN WOLF
SNAKE**

Lycodon striatus bicolor
(Nikolsky, 1903)
Serpentes Order
Colubridae Family

Мақоми хифз

Зернамуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар поёноби дарёҳои Сир, Панҷ, Қофарниҳон, Вахш ва Қизилсу, атрофи Ҳавотоғ, Ҳисор, Қубодиён, Панҷ, мамнуъгоҳи «Бешан палангон», Қаратоғ, Ёл, Лохур, Ромит ва Чортеппа паҳн гардидааст.

Мухити сукунат

Дар мавзёҳои алафшон баланд ва тугайзорони соҳили дарёҳо бештар вомерӯрад. Дар нишебҳои санглоҳи доманакӯҳу кӯҳӣ, гилзамину сафедхокҳо, ки набототи биёбонӣ доранд, сукунат меёбад. Дар баландҳои 400–1600 метр аз сатҳи баҳр зиндагӣ мекунад. Дар лонаи кӯҳнаи хояндаҳо, тарқишҳои шах, чариҳо, сой ва оббурдаҳо зимистон мегузаронад.

Саршумор

Саршуморашон ҳеле кам аст. Дар масофаи 3–4 км аҳён-аҳён вомерӯрад.

Статус

Подвид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Распространён в низовьях рек Сырдарья, Пяндж, Кафирниган, Вахш и Кызылсу, окрестностях Хаватага, Гиссара, Кабадияна, Пянджа, в заповеднике «Тигровая балка», Каратаге, Ёле, Лохуре, Рамите и Чортеппе.

Места обитания

Часто встречается в крупнотравных местах и прибрежных тугайных зарослях берегов рек. Обитает на каменистых склонах гор и предгорий, глинистых и лёссовых местах с пустынной растительностью. Обитает на высотах 400–1600 м. н. у. м. Зимой проводит в старых брошенных норах грызунов, трещинах скал, склонах и обрывах.

Численность

Малочисленный вид. Очень редко можно встретить на расстоянии 3–4 км одну особь.

Conservation Status

Endangered subspecies. EN.

Distribution

Nothern Wolf Snake is distributed in the lower reaches of the Syr Darya Panj, Kofarnihon, Vakhsh and Qizilsu rivers, surroundings of Havotogh, Hissor, Qubodiyon, Panj, in the «Tigrovaya Balka» Nature Reserve and in Qaratogh, Yol, Lohur, Romit and Chorteppa.

Habitat

Nothern Wolf Snake is often found in the large grassy areas and coastal riparian thickets of river banks. It lives on the rocky slopes of the mountains and foothills, clay and loess areas with desert vegetation. It lives at the altitudes of 400–1600 meters above sea level. In winter it lives in old abandoned rodent holes, rock crevices, slopes and cliffs.

Population

It is a scanty species. One individual at the distance of 3–4 km can be very rarely found.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар моҳи апрел аз хоби зимистона бедор гардида, моҳи октябр ба хоби зимистона меравад. Моҳи апрел чуфт мешавад. Ҷинси модина моҳи июл 1–3 тухм мегузорад. Аз калтакалосу морҳои хурд ва хашарот ғизо мегирад. Мори безаҳраст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Аз худ қардани мавзёҳои хоси зист ва таъқиб аз тарафи инсон боиси маҳдуд гардидани саршумори гургандони кундаланграҳ гардидааст.

Парвариш дар шароити сунӣ

Дар шароити сунӣ ва террариум парвариш ва нигоҳубини ин намуд имконпазир аст.

Тадбирҳои ҳифз

Мавзёҳои зисти ҷамоаи гургандони кундаланграҳро зери муҳофизати ҷиддӣ, қарор додан зарур аст.

Особенности биологии

Активность после зимней спячки начинается с апреля и длится до октября. Спаривание происходит в апреле. Самка в июле откладывает 1–3 яйца. Питается мелкими змеями и насекомыми. Змея неядовитая.

Лимитирующие факторы

Освоение характерных мест обитания и преследование со стороны человека привело к сокращению численности поперечнополосатого волкозуба.

Разведение

Размножается и разводится в искусственных условиях и в террариуме.

Меры охраны

Необходимо взять под строгую охрану места обитания популяций поперечнополосатого волкозуба

Biological Characteristics

Nothern Wolf Snake's activity after hibernation begins in April and lasts until October. Mating occurs in April. The female lays 1–3 eggs in July. It feeds on small snakes and insects. The snake is non-toxic.

Limiting factors

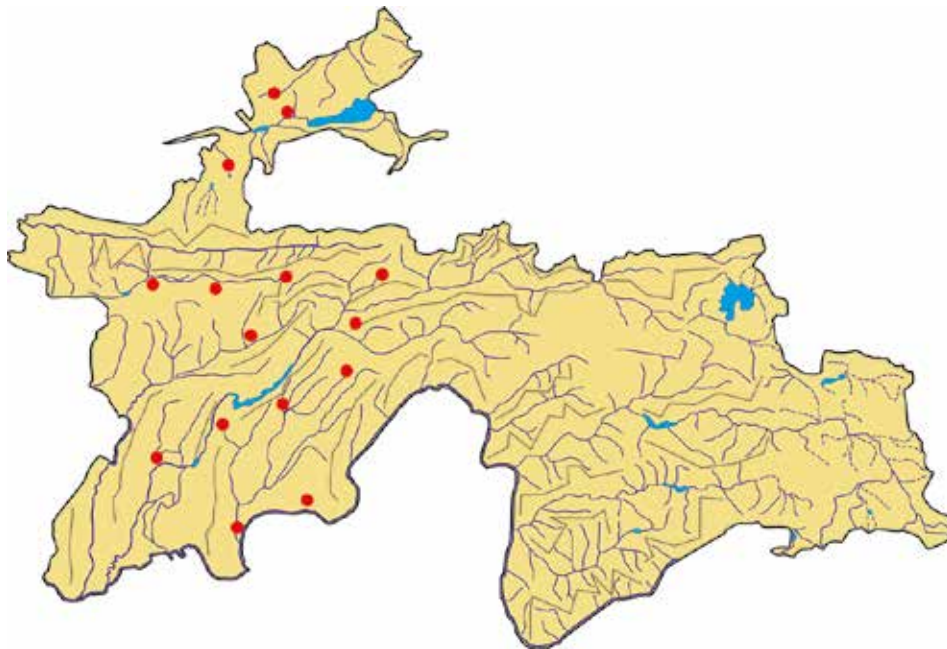
The development of specific habitat and persecution by humans has led to a reduction in the number of Northern Wolf Snake.

Artificial Breeding Capabilities

It is bred and propagates in artificial conditions in the terrarium.

Conservation Measures

It is necessary to take strict protection of habitats of Northern Wolf Snake.

Сарчашмаи иттилоот:

Дубинин, 1954; Саид-Алиев, 1979.

Источник информации:

Дубинин, 1954; Саид-Алиев, 1979.

Source of Information:

Dubinina, 1954; Said-Aliev, 1979

**КУБРОИ
ОСИЁИМИЁНАГӢ**

Naja oxiana (Eichwald, 1831)
Зерқатори Морҳо. *Serpentes*
Оилаи Аспидҳо. *Elapidae*

**СРЕДНЕАЗИАТСКАЯ
КОБРА**

Naja oxiana (Eichwald, 1831)
Подотряд Змеи. *Serpentes*
Семейство Аспиды. *Elapidae*

OXUS COBRA

Naja oxiana (Eichwald, 1831)
Insectivora Order
Soricidae Family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN. Ба рӯйхати сурхи ИБХТ ва замимаи 1 Конвенсияи «Дар бораи савдои байналхалқии намудҳои флора ва фаунаи ёбой, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор доранд» (CITES) дохил гардидааст.

Паҳншавӣ

Дар поёноби дарёи Кофарниҳон, водии Вахш, атрофи Қумсангир, мамнуъгоҳи «Бешаи палангон», атрофи Узунқишлоқ, Панҷ, мавзеи Даҳанакиик, атрофи Олимтой, Данғара, Кангурт, Балҷувон, Темурмалик, доманакӯҳҳои Қаротов, худуди ноҳияи Ҳамадонӣ ва доманакӯҳҳои қаторкӯҳи Ҳисор паҳн гардидааст.

Мухити сукунат

Тарқишҳо, лонаи хояндаҳо, зери сангу харсангхоро ба сифати паноҳгоҳ истифода мебарад. Дар вайронаҳо ва заминҳои лалмӣ низ вомехӯрад.

Саршумор

Дар солҳои гузашта саршумори кубро дар атрофи Қумсангир (Дустӣ), Олимтой ва Данғара дар масофаи 6–18 км аз 3 то 7 фард

Статус

Вид, ноҳадӣ дар заҳролудӣ ва таҳдиди нобудӣ. EN. Занесён дар Қизилӣ рӯйхати МСОП. Включён дар Приложение 1 Конвенции «О междунароқной торговоле видами диқой флоры и фауны, ноҳадӣ дар заҳролудӣ» (CITES).

Распространение

Распространён дар низовьях р. Кафирниган, дар Вахшской долине, окрестностях Қумсангира, дар заповеднике «Тигровая балка», окрестностях Узунқишлака, Пянджа, местах Даҳанакиик, окрестности Алимтая, Данғаре, Кангурте, Балҷувоне, Темурмалике, предгорьях Қаратау, на территории Ҳамадонийского района и предгорных зонах Гиссарского хребта.

Места обитания

Кобра дар қачестве убежища использует нежилые норы грызунов, трещины, щели под камнями и скалами. Встречается в развалинах и богарных землях.

Численность

В прошлом численность кобры в окрестностях Қумсангира (Дустӣ), Алимтая и Данғары на расстоянии

Conservation Status

Endangered. EN. Listed in the IUCN Red List. Included in Appendix 1 of the Convention «On International Trade in Endangered Species of wild flora and fauna endangered» (CITES)

Distribution

Oxus Cobra is distributed in the lower reaches of the Kofarnihon river in Vakhsh valley, surroundings of Qumsangir, in «Tigrovaya Balka» Nature Reserve Uzunqishloq surroundings, Panj, places Dahanakiik, neighborhood of Olimtoy, Danghara, Kangurt, Baljuvon, Temurmalik, the foothills of Qaratov, in the territory of Hamadoni district and foothill areas of the Hissor ridge.

Habitat

Oxus Cobra uses non-residential rodent burrows, cracks, crevices under rocks and cliffs as a refuge. It is found in the ruins and rainfed fields.

Population

In the past, the number of Oxus Cobra around Dusty (Qumsangir), Olimtoy and Danghara at a distance of 6–18 km was estimated at 3–7 individuals. At present, at a distance of 6–18 km only 1 individual snake can be found.

баҳозгорӣ карда шудааст. Айни замон дар масофаи 6–18 км ҳамагӣ 1 фарди онро дидан мумкин аст.

Хусусиятҳои биологӣ

Давраи чуфтшавии кубро ба охири моҳи апрел ва аввали моҳи май рост меояд. Насли кубро аз тухм моҳҳои август–сентябр мебарояд. Бадани насли ҷавон раҳҳои сиёҳи кундаланг дошта, бо ин аломаташ онро зуд фарқ кардан мумкин аст. Асосан аз обҳои қоҳ–ғук ва қурбоққа; хазандаҳо калтакалоси пойдарози зард, калтакалоси чобук, тухми парандаҳо ва хояндаҳо ғизо мегирад. Насли ҷавон аз ҳашарот ғизо мегирад. Аз сангпуштҷаҳои то яқсола низ ғизо мегирад. Мори заҳрдор аст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Таназули муҳити зист, ҷаронидани ҷорво, азхудкунии мавзҳои зист ва таъқиби кубро аз ҷониби инсон омилҳои асосии маҳдудкунандаи саршумори он мебошанд.

Парвариш дар шароити сунӣ

Дар шароити сунӣ ва террариум парвариш ва нигоҳубини ин намуд имконпазир аст.

Тадбирҳои хифз

Мавзҳои ҳоси зисти куброи осеимӣнагири дар соҳили дарёҳои Вахш, Аму, ноҳияи Ҳамадонӣ зери муҳофизати ҷиддӣ қарор дода, минтақаҳои ҳоси сукунати онро ғурук эълон намудан лозим аст.

6–18 км была оценена 3–7 особями. В настоящее время на расстоянии 6–18 км всего можно встретить 1 особь кобры.

Особенности биологии

Спаривание происходит в конце апреля и начале мая. Молодые особи появляются в августе–сентябре, они легко отличаются по чёрным поперечным полосам на теле. В основном питается земноводными–жаба, лягушка; пресмыкающимися–длинноногий сцинк, быстрая ящурка, молодые особи степной черепахи, птицами и их яйцами и грызунами. Молодые особи питаются насекомыми, также черепашками до 1 года. Змея ядовитая.

Лимитирующие факторы

Деградация местообитаний, выпас скота, освоение мест обитаний, преследование и уничтожение змей со стороны человека являются основными причинами сокращения численности кобры.

Разведение

В искусственных условиях и в террариуме размножается и разводится.

Меры охраны

Необходимо взять под строгую охрану характерные места обитания среднеазиатской кобры на берегах рек Вахш, Амударья, в Ҳамадонийском районе и объявить эти характерные места заказниками.

Biological Characteristics

Mating takes place in late April and early May. Young snakes are born in August–September. Juveniles are easily distinguished by black transverse strips on the body. Mainly Oxus Cobra eats amphibians–frog, toad; reptiles–long–legged skink, quick lizard, young individuals of steppe turtles, birds and their eggs, and rodents. Juveniles feed on insects, and turtles up to 1 year. Oxus Cobra is a venomous snake.

Limiting factors

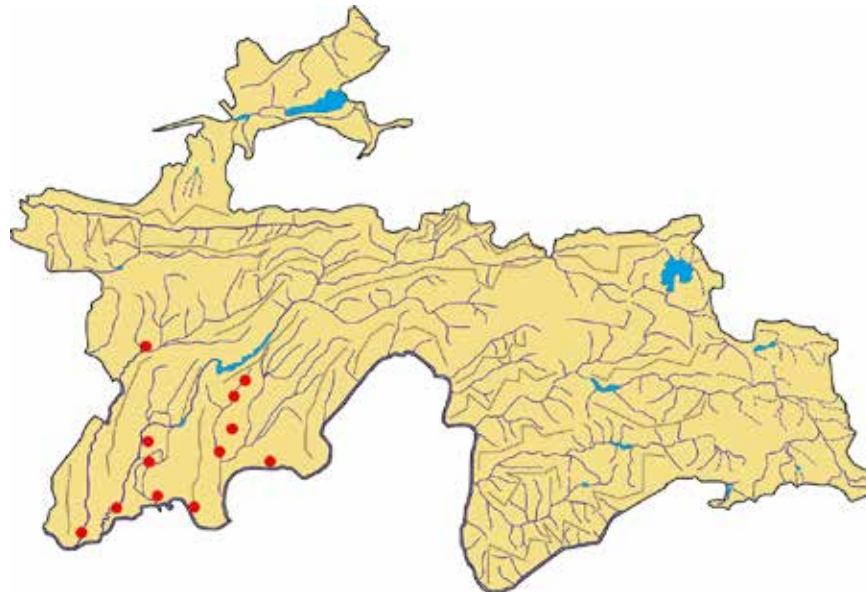
Degradation of habitats, livestock grazing, reclamation of habitat lands, persecution and destruction of snakes by the humans are the main reasons for reducing the number of Oxus Cobra.

Artificial Breeding Capabilities

In vitro and in terrarium it breeds and reproduces.

Conservation Measures

It is necessary to take strict protection of habitats characteristic of Oxus Cobra on the banks of the Vakhsh and Amu Darya rivers, in Hamadoni district and declare these specific locations to be a reserve.

Сарчашмаи иттилоот:

Саид–Алиев, 1979, 1988; Шербина, 1958; Атаев, 1985; Сатторов, 1994.

Источник информации:

Саид–Алиев, 1979, 1988; Щербина, 1958; Атаев, 1985; Сатторов, 1994.

Source of Information:

Said–Aliev, 1979, 1988; Shcherbina, 1958; Atayev, 1985; Sattorov 1994.

**ГУРЗАИ
ОСИЁИМИЁНАГӢ**

Macrovipera lebetina turanica
(Cernov, 1940)
Зерқатори Морҳо. *Serpentes*
Оилаи Морҳои афъӣ. *Viperidae*

**СРЕДНЕАЗИАТСКАЯ
ГЮРЗА**

Macrovipera lebetina turanica
(Cernov, 1940)
Подотряд Змеи. *Serpentes*
Семейство Гадюковые змеи.
Viperidae

**TURAN BLUNT-NOSED
VIPER**

Macrovipera lebetina turanica
(Cernov, 1940)
Serpentes suborder
Viperidae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар соҳили дарёҳои Кофарниҳон, Вахш, Панҷ, Обихингоб, Сурхоб, Хумоб (шоҳоби дарёи Панҷ), Қаратоғ, Варзоб, Бегар, Харангон Сардаи миёна, Зарафшон, Ёзганд, Тавилдара, атрофи боғи ботаникии Институти биологии Помир, Бартанг паҳн гардидааст.

Муҳити сукунат

Зери сангу буттаҳо ва лонаҳои хояндагонро ба сифати паноҳгоҳ истифода мебарад. Дар водиҳо дар атрофи ҷуйборҳо, заҳбурҳо ва киштзорҳо, дар баландҳои 300–2800 метр аз сатҳи баҳр вомехӯрад.

Саршумор

Дар гузашта саршумори гурза дар масофаи 5–10 км 3–7 фардро ташкил меод. Аз рӯи маълумоти солҳои охир саршумори гурза дар 10 км аз 1–2 фард зиёд нест.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар моҳҳои апрелу май чуфт шуда, моҳи июн аз 8–9 тухм мегузорад.

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Среднеазиатская гурза распространена на берегах рек Кафирниган, Вахш, Пяндж, Обихингов, Сурхоб, Хумоб (приток реки Пяндж), Каратаг, Варзоб, Бегар, Харангон, Сардаи миёна, Зеравшан, Ёзганд, Тавилдара, в окрестностях ботанического сада Памирского биологического института и в Бартанге.

Места обитания

Используют в качестве убежища места под кустарниками и норки грызунов. Встречаются в долинах вокруг больших ручьев, дренажей и полей на высотах 300–2800 метров над уровнем моря.

Численность

В прошлом численность гурзы на расстоянии 5–10 км составляла 3–7 особей. По сведениям последних лет численность гурзы на расстоянии 10 км составляет не более 1–2 особей.

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Turan Blunt-Nosed Viper is spread on the banks of Kofarnihon, Vakhsh, Panj, Obikhingov, Surkhob, Khumob rivers (main tributary of the Panj River) in Qaratogh, Varzob, in Beghar, Kharangon, Sardai Miyona, Zarafshon, Yozghand, Tavildara, in the vicinity of the Botanical Garden «Pamir» and Bartang.

Habitat

Turan Blunt-Nosed Viper animal units use burrows of rodents as a place of refuge under bushes. They are found in the valleys around the larger streams, drains and fields at an altitude of 300–2800 meters above sea level

Population

In the past, the number of Turan Blunt-Nosed Viper at a distance of 5 to 10 km was 3–7 individuals. According to information received in recent years, the number of Turan Blunt-Nosed

Гизои асосии гурза хояндагон, парандагон, тухми парандагон, калтакалосҳо ва обхокиҳо ба шумор рафта, насли ҷавони он аз ҳашарот гизо мегирад. Мори захрдор аст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Босуръат аз худ қардани заминҳои маҳали сукунат, ғайриқонунӣ ташкил намудани морхонаҳо бо мақсади гирифтани захр, бо роҳи қочоқ ба фуруш мондани фардҳои болиғ, маҳдуд гардидани захираи гизо, аз ҳад зиёд гардидани чорво дар маҳали сукунати гурза омилҳои маҳдудкунандаи саршумори гурза мебошанд.

Парвариш дар шароити сунӣ

Дар шароити парваришгоҳ ва террариум парвариш ва нигоҳубини гурза имконпазир аст.

Тадбирҳои ҳифз

Мавзӯҳои ҳоси зисти гурзаро зери муҳофизати ҷиддӣ қарор дода, ғуруқ эълон намудан зарур аст. Истифодаи гурза бо мақсади гирифтани захр зери назорати ҷиддӣ қарор дода шавад.

Особенности биологии

Спариваются данные змеи в апреле–мае, в июне самка откладывает 8–9 яиц. В основном они питаются грызунами, птицами, яйцами птиц, ящерицами и земноводными, молодые особи питаются насекомыми. Является ядовитой змеей.

Лимитирующие факторы

Интенсивное освоение земель–мест обитания, незаконное создание террариумов с целью контрабандной торговли взрослых особей, ограничение запасов пищи, чрезмерный выпас скота в местах обитания гюрзы являются ограничивающими факторами их численности.

Разведение

Возможно разведение и уход гюрзы в условиях заказника и террариума.

Меры охраны

Необходимо взять под строгую охрану характерные места обитания гюрзы и объявить их заповедниками. Также следует взять под строгий контроль использование гюрзы с целью сбора яда.

Viper at a distance of 10 km is less than 1–2 individuals.

Biological characteristics

Snakes are pairing in April–May, in June, the female lays 8–9 eggs. They mainly feed on rodents, birds, bird eggs, lizards and amphibians; juveniles feed on insects. It is a poisonous snake.

Limiting factors

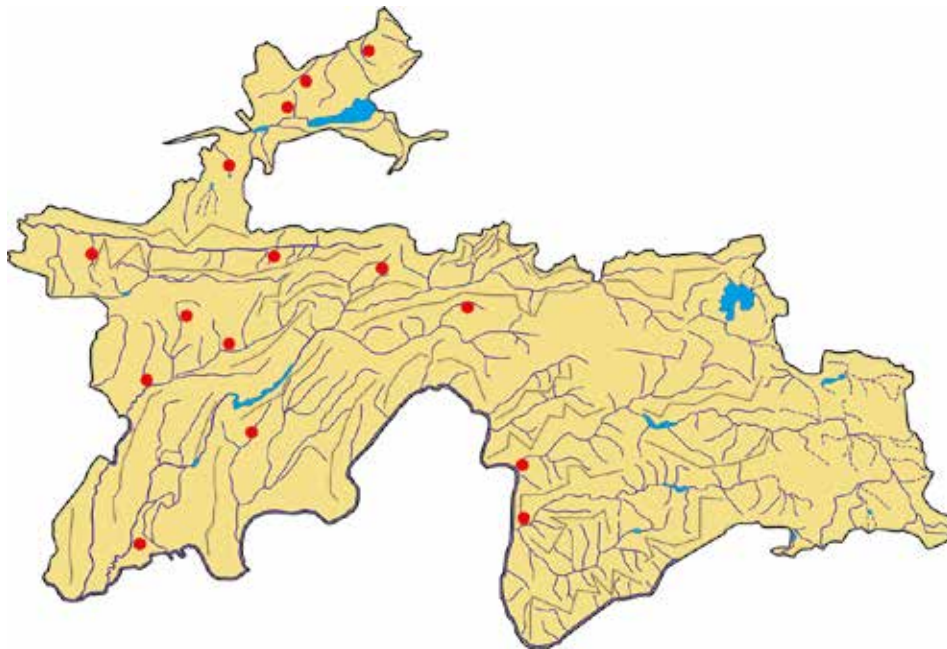
The intensive reclamation of land of habitats, illegal creation of terrariums for the purpose of trading of adults, a limited supply of food, livestock overgrazing of habitat of Turan Blunt–Nosed Viper are limiting factors of their numbers.

Artificial breeding capabilities

Breeding and nursing of Turan Blunt–Nosed Viper in artificial terrariums is possible.

Conservation measures

It is necessary to take specific habitats of Turan Blunt–Nosed Viper under strict protection and declare them to be reserves. You should also take the use of Turan Blunt–Nosed Viper in order to collect poison under strict control.

Сарчашмаи иттилоот:

Чернов, 1959; Саид–Алиев, 1979, 1988; Сатторов, 1993, 1994.

Источник информации:

Чернов, 1959; Саид–Алиев, 1979, 1988; Сатторов, 1993, 1994.

Source of information:

Chernov, 1959; Said–Aliyev, 1979, 1988; Sattorov, 1993, 1994.

МОРИ АФЪИИ РЕГЗОР

Echis multisquamatus (Cherlin, 1981)
Зерқатори Морҳо. Serpentes
Оилаи Морҳои афъӣ. Viperidae

**СРЕДНЕАЗИАТСКАЯ
ЭФА**

Echis multisquamatus (Cherlin, 1981)
Подотряд Змеи. Serpentes
Семейство Гадюковые змеи.
Viperidae

**MULTISCALE
(TRANSCASPIAN) SAW-
SCALED VIPER**

Echis multisquamatus (Cherlin, 1981)
Serpentes suborder
Viperidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар поёноби дарёҳои Вахш ва Кофарниҳон, регзори Қародум (атрофи Қумсангир), Шоркул (Панҷи поён), Қашқадум (мамнуъгоҳи «Бешаи палангон»), Чилликӯл, Қубодиён, Айвоч, водии Бешкент ва Ганҷина паҳн гардидааст.

Мухити сукунат

Дар регзорҳои гилдори биёбон, атрофи заминҳои обӣ, харобаҳои биноҳои гилин, теппаҳои регдор, ки саксаули сафед ва шутурхор мерӯянд, дар баландии 300–950 метр аз сатҳи баҳр воমেҳӯрад. Тарқиш, сӯрох, ковокиҳо ва лонаҳои кӯҳнаи калламуши регии думсурхро дар регзори регтеппаҳо ба сифати паноҳгоҳ истифода мебарад.

Саршумор

Солҳои 50–уми асри гузашта дар китъаҳои гуногуни регзорҳои қисмати ҷанубу ғарбии Тоҷикистон (регзори Қародум, Қашқадум, Шоҳ ва ғ.) дар масофаи 6–12 км то 2–5 фард ба кайд гирифта шудааст. Айни замон дар маҳалҳои номбурда

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Среднеазиатская эфа распространена на берегах рек Кафирниган и Вахш, в песчаниках Карадума (окрестности Қумсангира), Шоркуле (Нижний Пяндж), Қашқадуме (заповедник «Тигровая балка»), Джиликӯле, Кабадияне, Айвадже, в Бешкентской долине и Ганджине.

Места обитания

Встречается в глинистых песчаных пустынях, вокруг орошаемых земель, развалинах глинобитных строений, песчаных холмах, где растут белые саксаулы и верблюжья колючка, на высотах 300–950 метров над уровнем моря. В качестве убежища в песчаниках и песчаных холмах использует расщелины, щели, пустоты и старые норки краснохвостой песчанки (крысы).

Численность

В 50–ые годы прошлого века данный вид отмечался в различных песчаных местах юго-западных частях Таджикистана (песчаники Карадума, Қашқадума, Шоҳа и

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Multiscale (Transcaspian) Saw-Scaled Viper is spread in the banks of Vakhsh and Kofarnihon rivers, sandstones of Qarodum (surrounds of Qumsangir) Shorkul (Nizhniy Panj), Qashqaqum («Tigrovaya Balka» Nature Reserve), Jillikul, Qubodiyon, Ayvoj as well as in Beshkent Valley and Ganjina.

Habitat

Multiscale (Transcaspian) Saw-Scaled Viper occurs in clay sandy deserts, around the irrigated land, the ruins of mud-brick buildings, sandy hills, where there are white Haloxylon and camel thorn, at an altitude of 300–950 meters above sea level. As an asylum in sandstone and sandy hills it uses crevices, cracks, voids and old mink of red-tailed sandlance (rats)

Population

In the 1950s this species was observed in various sandy places of south-western parts of Tajikistan (sandstones of Karadum, Kashkadum, Schoch, etc.) at a distance of 6–12 km has been found up to 2–5 species. At present, in the aforementioned areas at a distance of 35–40 km approximately 1 individual

дар масофаи 35–40 км тақрибан 1 фарди мори афъӣ дучор меояд.

Хусусиятҳои биологӣ

Баъди хоби зимистона моҳи март хеста, дар моҳи ноябр ба хоби зимистона меравад. Дар моҳи апрел ба чуфтшавӣ сар намуда, ба қатори морҳои зиндазӯй дохил мешаванд. Аз 3–6 то 11–16 бача (дарозииашон 10–14 см.)—ро мегузорад. Хояндаҳои хурд, баъзан хазандаҳо, парандаҳо ва обҳои хоро ба сифати ғизо истифода мебаранд. Мори афъӣ захрдор аст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Аз худ қардани мавзӯҳои зисти мори афъӣ, тақкиби намуд, аз ҳад зиёд ҷаронидани ҷорво дар маҳали сукунати мори афъӣ омилҳои асосии маҳдудкунандаи саршумори он мегардад.

Парвариш дар шароити сунъӣ

Маълумот вучуд надорад.

Тадбирҳои хифз

Мавзӯҳои хоси зисти мори афъиро дар регзорҳои атрофии дарёи Аму ва Айвоҷ зери муҳофизати ҷиддӣ қарор дода ғуруқ эълон намудан зарур аст. Истифодаи мор бо мақсади гирифтани захр зери назорати ҷиддӣ қарор дода шавад.

т.д.) на расоянии 6–12 км было обнаружено до 2–5 особей. В настоящее время в вышеупомянутых местах на расоянии 35–40 км можно встретить примерно 1 особь среднеазиатской эфы.

Особенности биологии

В марте просыпается из зимней спячки и в ноябре уходит в зимнюю спячку. В апреле начинают спариваться, относятся к отряду живорождающих змей. Выводят на свет от 3–6 до 11–16 детенышей (длина 10–14 см.). В качестве пищи используют некоторых ползучих, птиц и земноводных. Среднеазиатская эфа является ядовитой змеей.

Лимитирующие факторы

Освоение мест обитания среднеазиатской эфы, преследование вида, чрезмерный выпас скота в местах ее обитания являются основными ограничивающими факторами их численности.

Разведение

Сведений нет.

Меры охраны

Необходимо взять под строгую охрану характерные места обитания среднеазиатской эфы в песчаных окрестностях рек Амударья и Айвадж и объявить их заповедниками. Также следует взять под строгий контроль использование эфы с целью сбора яда.

of Multiscale (Transcaspian) Saw-Scaled Viper can be found.

Biological characteristics

In March, it wakes up from hibernation and goes into hibernation in November. In April, the individuals of this species begin to mate. It belongs to the order of viviparous snakes. It begets from 3–6 to 11–16 young snakes (with the length of 10–14cm). For food it uses some creepies, birds and amphibians. Multiscale (Transcaspian) Saw-Scaled Viper is a poisonous snake.

Limiting factors

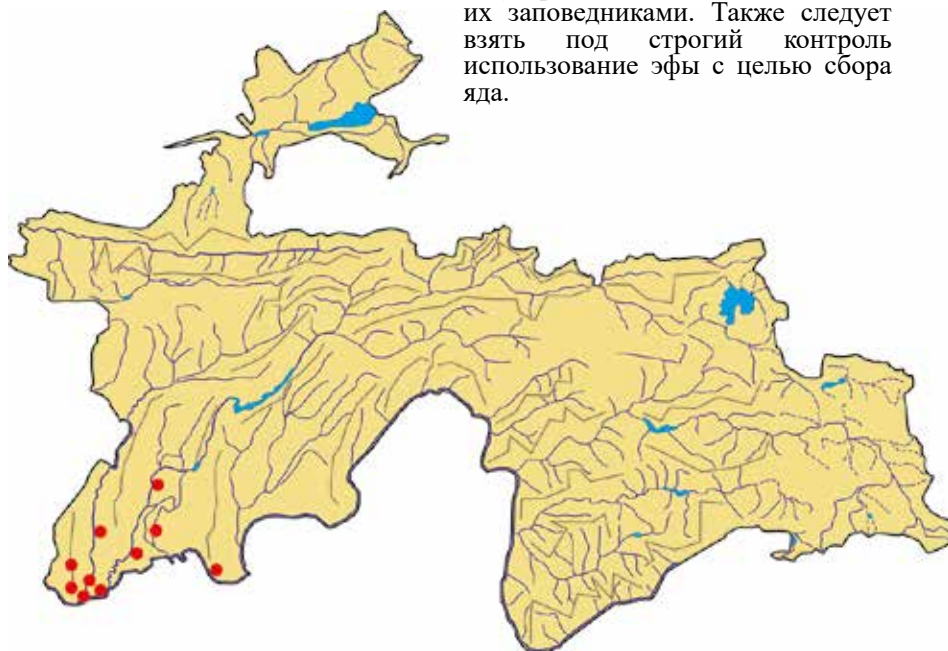
The development of the Multiscale (Transcaspian) Saw-Scaled Viper habitat, persecution of this species, livestock overgrazing in the areas of its habitats are the main limiting factors in their numbers.

Artificial breeding capabilities

Information is not available.

Conservation measures

It is necessary to take strict protection of habitats characteristic for Multiscale (Transcaspian) Saw-Scaled Viper in the sandstones in the vicinity of the Amu Darya river and Ayvoj and declare them to be reserves. The use of Multiscale (Transcaspian) Saw-Scaled Viper in order to collect the venom should also be taken under the strict control.

Сарчашмаи иттилоот:

Чернов, 1959; Саид-Алиев, 1979, 1988; Сатторов, 1993.

Источники информации:

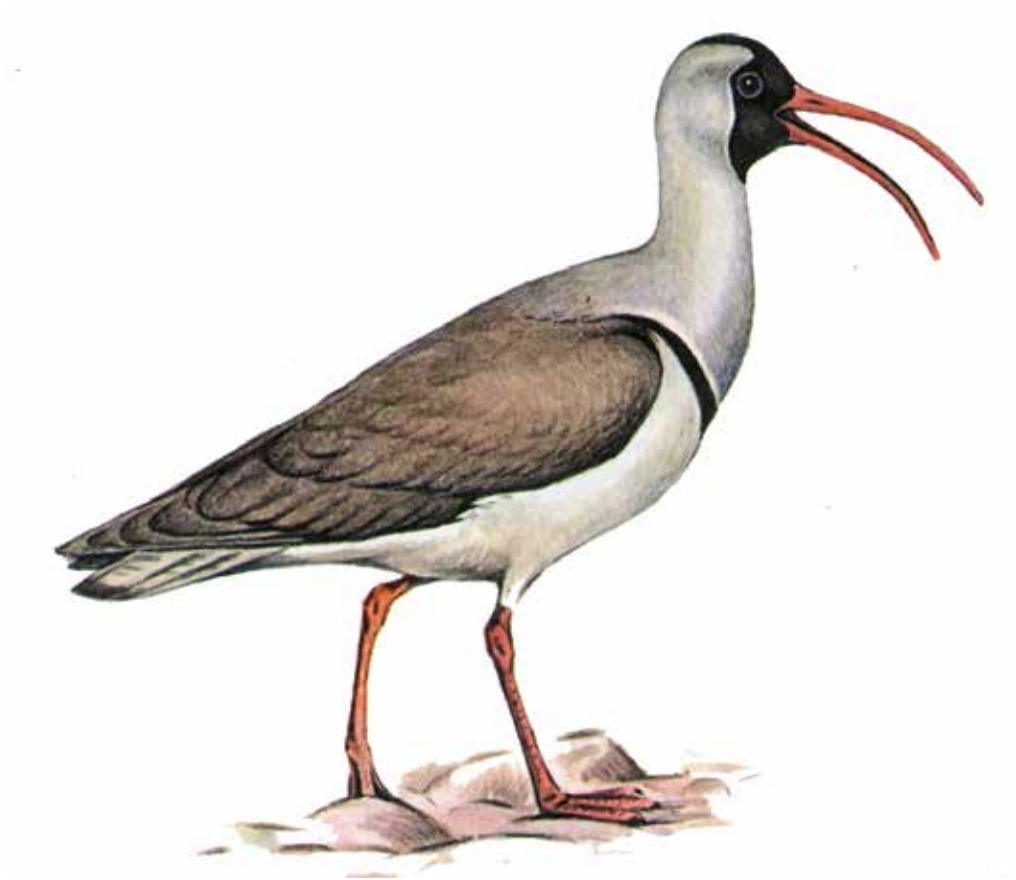
Чернов, 1959; Саид-Алиев, 1979, 1988; Сатторов, 1993.

Source of information:

Chernov, 1959; Said-Aliyev, 1979, 1988; Sattorov, 1993.

ПАРАНДАГОН / ПТИЦЫ / AVES

ЛАКЛАКИ САФЕД

Ciconia ciconia (Linnaeus, 1758)
Қатори Пойдарозон. *Ciconiiformes*
Оилаи Лаклакҳо. *Ciconiidae*

БЕЛЫЙ АИСТ

Ciconia ciconia (Linnaeus, 1758)
Отряд Голенастые. *Ciconiiformes*
Семейство Аистовые. *Ciconiidae*

WHITE STORK

Ciconia ciconia (Linnaeus, 1758)
Ciconiiformes order
Ciconiidae family

Мақоми хифз

Зернамуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Муҳити ҳозираи сукунати лаклаки сафед водии дарёҳои Зарафшон ва Сирро дар бар мегирад. Соли 1908 дар байни Исфара ва Мастҷох миқдори зиёди лаклакҳои лонагузор вомехӯрданд. Солҳои 1934–1935 дар атрофи Ҳисор ва Сарикӣштӣ, соҳили дарёи Қофарниҳон ва атрофи шаҳри Душанбе селани лаклакҳои лонагузор мушоҳида карда шудааст. Айни замон танҳо 6 лонаи лаклаки сафед дар деҳаҳои Кӯлқанд, Навгилем ва Чилғазии ноҳияи Исфара боқӣ мондааст.

Муҳити сукунат

Дар чинорҳои баланд, сафедор, сада, гунбазҳои масҷид ва манораҳои обғундор лона мегузорад. Дар Конибодом як ҷуфт лаклаки сафед дар манори обғундори корхонаи равшанкашӣ муттасил лона месозад.

Саршумор

Мувофиқи баҳисобгирии охири, 6 лона ва 24 фарди лаклаки сафед дар ҳудуди ноҳияи Исфара боқӣ мондааст. Дар фасли зимистон селани иборат аз 10 то 50 сар

Статус

Подвид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Современный ареал белого аиста охватывает долины рек Сырдарья и Зерафшан. В 1908 г. между Исфарой и Матчей гнездящихся белых аистов встречалось в большом количестве. В 1934–1935 г. в окрестностях Гиссара и Саркишты на берегу р. Кафирниган и окрестностях г. Душанбе отмечались стаи гнездящихся аистов. В настоящее время в к. Кулқанд, Навгилем и Чилғазии Исфаринского района осталось всего 6 гнезд.

Места обитания

Строит гнезда на тополе, платане, карагаче, куполах мечетей и водосборной башне. В г. Канибадам одна пара постоянно гнездится на башне водохранилища масложирного комбината.

Численность

По последнему учёту, на территории Исфаринского района всего осталось 6 гнезд и 24 особи белого аиста. В зимний период стая состоит из 10–50 особей и в

Conservation Status

Endangered subspecies. EN.

Distribution

Modern white stork habitat spans the valley of the Syr Darya and Zarafshon rivers. In 1908, matches between Isfara and the nests of white storks abound. In 1934–1935, the Hissor and around Sarikishti on the bank. Kofarnihon and the surrounding area Dushanbe observed flocks of nesting storks. Currently, to. Kulqand, Navgilem and Chilgazi villages of Isfara district there are only six nests.

Habitat

It builds nests in the poplars, sycamores, elms, domes of mosques and towers of the catchment. In Konibodom one pair of permanent nests on the tower reservoir oil processing plant.

Population

According to the latest accounting, in the territory of Isfara district just 6 nests and 24 individuals of white stork have remained. In winter, the flock consists of 10–50 individuals in search of food arrive in the valley of the Syr Darya and Zarafshon rivers.

лаклакҳо дар пайи चुстучӯи ғизо ба водии дарёҳои Сир ва Зарафшон парида меоянд.

Хусусиятҳои биологӣ

Парандаи мавсимии лонагузор мебошад. Як лонаро чандин сол истифода мебарад. Лона аз шохчаҳои хушк иборат аст. 2–4 тухм мегузорад. Тухмгузори дар моҳҳои март–апрел ва аз тухм баромадани чӯчаҳо дар нимаи моҳи май ба вуқӯ мепаивандад. Ғизои лаклаки сафед курбоққа, кафлесак, мор, калтакалос, хояндаҳои майда, кирминаву ҳашароти калон ва нармбандҳои оби аст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Сабаби асосии камшуморӣ ва маҳдудии сукунатгоҳи лаклаки сафед азхудкунии ботлоқзорҳо ва мавзёҳои обию ботлоқӣ барои кишти зироатҳои кишоварзӣ, буридани дарахтони кӯҳан ва вайрон намудани иморату иншоотҳои кӯҳани баланд, истифодаи захримикиатҳо ба ҳисоб мераванд.

Тадбирҳои хифз

Дар мавзёҳои ғизогирии лаклаки сафед истифодаи захримикиатҳоро манъ кардан зарур аст. Мониторинги мунтазам оид ба баҳогузориҳои ҳолати популятсияи онро ба роҳ мондан зарур аст.

поисках пищи прилетают в долины рек Сырдарья и Зерафшан.

Особенности биологии

Прилетающая гнездящаяся птица. Одно гнездо использует нескольких лет. Гнездо состоит из сухих ветвей. Откладывает 2–4 яйца. Откладка яиц происходит в марте–апреле, вылупление птенцов наблюдается в середине мая. В рацион питания белого аиста входят лягушки, головастики, змеи, ящерицы, мелкие грызуны, личинки и крупные насекомые, а также водные моллюски.

Лимитирующие факторы

Основные причины малочисленности и сокращения мест обитания белого аиста являются освоение болот и водно–болотных биотопов для орошения сельскохозяйственных культур, вырубка старых деревьев и снос старых строений, а также использование ядохимикатов.

Меры охраны

Необходимо запрещать использование ядохимикатов в местах обитания белого аиста. Считается необходимым регулярный мониторинг по оценке состояния его популяции.

Biological characteristics

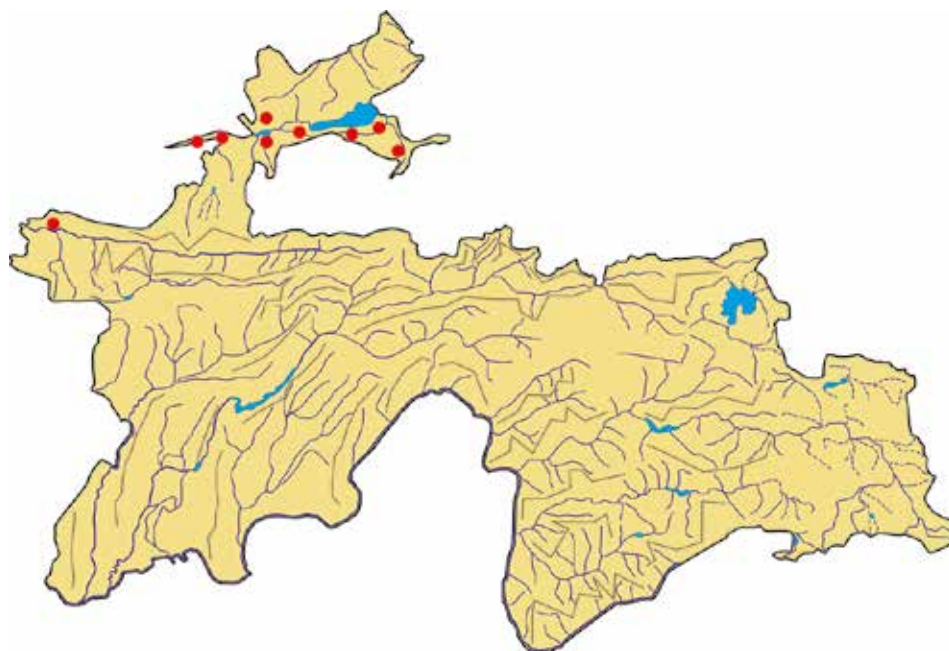
It is an arrive nesting bird. One slot uses a number of years. The nest consists of dead branches. It lays 2–4 eggs. Egg laying occurs in March and April, hatching out occurs in mid–May. The diet of White Stork consists of frog, tadpoles, snakes, lizards, small rodents, large insects and larvae, and aquatic mollusks.

Limiting factors

The main reasons for the small number and reduce of habitat of White Stork are the development of wetlands and wetland habitats for irrigation of crops, cutting down old trees and demolition of old buildings, and the use of pesticides.

Conservation measures

It is necessary to prohibit the use of pesticides in the habitat of White Storks. It is believed the need for regular monitoring to assess the status of its population.

Сарчашмаи иттилоот:

Иванов, 1969; Абдусалямов, 1971, 1988; Абдусалямов, Мирзобаходурова, 2010.

Источник информации:

Иванов, 1969; Абдусалямов, 1971, 1988; Абдусалямов, Мирзобаходурова, 2010.

Source of information:

Ivanov, 1969; Abdusalyamov, 1971, 1988; Abdusalyamov, Mirzobahodurova, 2010.

ЛАКЛАКИ СИЁҲ

Ciconia nigra (Linnaeus, 1758)
Қатори Пойдарозон. *Ciconiiformes*
Оилаи Лаклакҳо. *Ciconiidae*

ЧЁРНЫЙ АИСТ

Ciconia nigra (Linnaeus, 1758)
Отряд Голенастые. *Ciconiiformes*
Семейство Аистовые. *Ciconiidae*

BLACK STORK

Ciconia nigra (Linnaeus, 1758)
Ciconiiformes order
Ciconiidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN. Ба рӯйхати сурхи ИБХТ ва замимаи 2 Конвенсияи «Дар бораи савдои байналхалқии намудҳои флора ва фаунаи ёбой, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор доранд» (CITES) дохил гардидааст.

Паҳншавӣ

Дар водии дарёҳои Зарафшон ва Кофарниҳон паҳн гардидааст. Дар давраи кӯчи баҳорӣ ва тирамоҳӣ онро дар водии дарёҳои Панҷ, Вахш, Сир, инчунин водии Аличур ва Исқандарқул дидан мумкин аст. Аввалҳои асри XX лаклаки сиёҳ қад-қади дарёи Панҷ (Чубек ва Хирманҷо) ва водии дарёи Зарафшон лона мегузошт. Барои зимистонгузаронӣ ба Ҳиндустон ва Покистон кӯчиш мекунад.

Муҳити сукунат

Қад-қади дарёҳои кӯҳӣ дар баландии 2000 метр аз сатҳи баҳр лона мегузорад.

Саршумор

Саршумори умумии лаклаки сиёҳ дар Тоҷикистон 3–4 ҷуфтро ташкил медиҳад. Аввалин лаклакҳои сиёҳ охириҳод январ параида меоянд.

Статус

Вид, ноҳаҷияш дар таҳдиди иҷозноҳия. EN. Занесён дар Қармаи список МСОП. Вклучён дар Приложение 2 Конвенции «О междунардонной торговле видами дикой флоры и фауны, ноҳаҷияш дар таҳдиди иҷозноҳия» (CITES).

Распространение

Распространён дар долинах рек Зарафшон и Кафирниган. Во время весеннего и осеннего перелётов встречается по долинам рек Пяндж, Вахш, Сырдарья, в долине Аличур и на оз. Исқандаркуль. В начале XX в. чёрный аист гнездовался вдоль р. Пяндж (Чубек и Хирманҷоу) и по долине р. Зарафшон. Для зимовки мигрирует в Индию и Пакистан.

Места обитания

Вдоль горных рек на высоте 2000 м. над ур. м. строит гнёзда.

Численность

Общая численность чёрного аиста в Таджикистане составляет 3–4 пары. Первые особи прилетают в конце января. Весной их перелёт продолжается до середины апреля.

Conservation Status

Endangered. EN. Listed in the IUCN Red List. It is included in the appendix 2 of the Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES).

Distribution

Black Stork is distributed in the malleys of Zarafshon and Kofarnihon rivers. During Spring and Autumn migration flights it occurs in the valleys of Panj, Vakhsh, Syr Darya Rivers, in Alichur valley and on Iskandarkul lake. In the early twentieth century Black Stork nested along Panj river (Chubek and Khirmanjo) and along Zarafshon river. For wintering it migrates to India and Pakistan.

Habitat

It lives along the mountain streams at an altitude of 2000 m above sea level and builds nests.

Population

The total number of Black Stork in Tajikistan is about 3–4 pairs. The first individuals arrive at the end of January. In spring their flight lasts until mid-April. In the autumn their

Баҳорон кӯчи онҳо то миёнаи апрел давом мекунад. Тирамоҳ аз охирҳои сентябр то миёнаи октябр парида мераванд.

Хусусиятҳои биологӣ

Лаклакҳои сиёҳ дар токи шах шохчаҳоро тавассути гил ва чим ба якдигар устувор карда лона месозанд. Чор адад тухм гузошта, онҳоро 35–46 рӯз пахш мекунад. Чӯчаҳо баъди 64–65 рӯзи аз тухм баромаданашон лонаро тарк мекунад. Моҳӣ, хашароти обӣ, хазанда ва қурбоққаро ғизо мегирад.

Парвариш дар шароити сунӣ

Нигоҳдорӣ дар шароити сунӣ имконпазир аст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Сабаби асосии дар Тоҷикистон кам шудани лаклаки сиёҳ омилҳои ноҳинҷор гардонидани ин паранда мебошад.

Тадбирҳои ҳифз

Шикори лаклаки сиёҳ дар ҳама ҷо манъ аст. Ҷойҳои лонагузории онҳо ба таври қатъӣ муҳофизат бояд кард. Оид ба муҳофизати лаклаки сиёҳ тарғибот бурдан лозим аст.

Осонию их миграция наблюдается с конца сентября до середины октября.

Особенности биологии

Чёрный аист строит гнёзда в нишах скал, укрепляя хворост глиной при использовании дёрна. Откладывает 4 яйца и высидывает их в течение 35–46 дней. Птенцы на 64–65 день после вылупления покидают гнездо. Питаются водными насекомыми, рыбой, земноводными и пресмыкающимися.

Разведение

Возможно его содержание в неволе.

Лимитирующие факторы

Основными причинами уменьшения численности чёрного аиста является фактор беспокойства.

Меры охраны

Охота на чёрного аиста везде запрещена. Необходима строгая охрана мест его гнездования. Пропагандировать охрану вида среди местного населения.

migration occurs from late September to mid-October.

Biological characteristics

Black Stork builds nests in the niches of rocks, reinforcing of brushwood by clay using turf. It lays 4 eggs and incubates them for 35–46 days. Chicks at 64–65 days after hatching leave the nest. They feed on aquatic insects, fish, amphibians and reptiles.

Artificial breeding capabilities

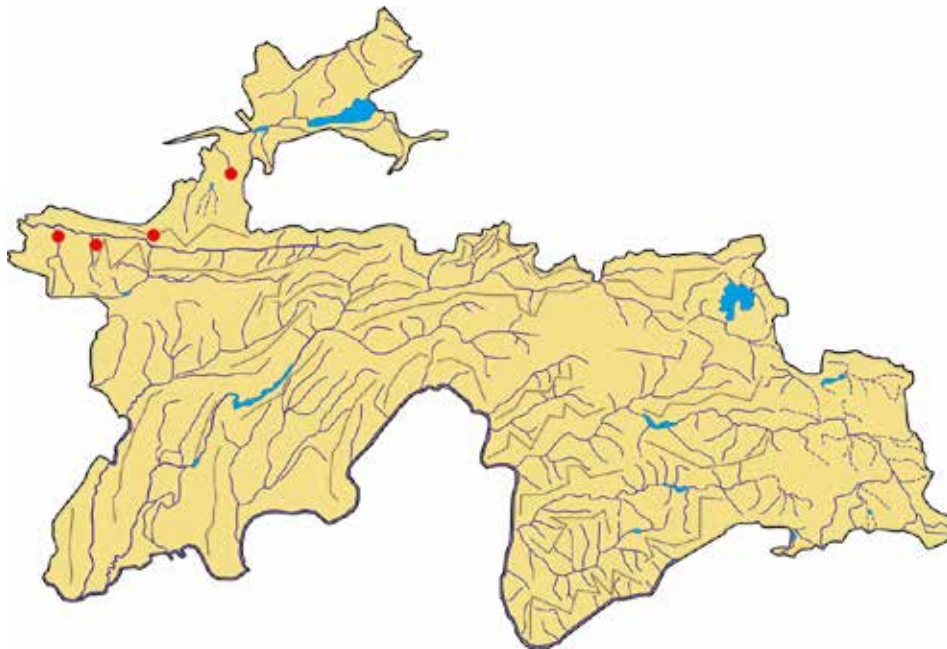
Its keeping in captivity is possible.

Limiting factors

The main reason for reducing the number of Black Stork is a disturbance factor.

Conservation measures

Hunting for Black Stork everywhere is prohibited. It is necessary to protect nesting places. It is necessary also to promote the protection of species in the local population.

Сарчашмаи иттилоот:

Иванов, 1969; Абдусаломов, 1971, 1988; Мекленбургцев, 1983; Абдусаломов, Мирзобаходурова, 2010.

Источник информации:

Иванов, 1969; Абдусаломов, 1971, 1988; Мекленбургцев, 1983; Абдусаломов, Мирзобаходурова, 2010.

Source of information:

Ivanov, 1969; Abdusalyamov, 1971, 1988; Meklenburtsev, 1983; Abdusalyamov, Mirzobahodurova, 2010.

ҒОЗИ ҲИНДӢ

Anser indicus (Latham, 1790)
Қатори Лавҳанӯлон. *Anseriformes*
Оилаи Мурғобиҳо. *Anatidae*

ГОРНЫЙ ГУСЬ

Anser indicus (Latham, 1790)
Отряд Пластинчатоклювые.
Anseriformes
Семейство Утиные. *Anatidae*

BAR HEADED GOOSE

Anser indicus (Latham, 1790)
Anseriformes order
Anatidae family

Мақоми ҳифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар солҳои 50–60–уми асри гузашта ҳудуди паҳншавии ғози ҳиндӣ аксарият кӯлҳои Помири Шарқӣ–Зорқӯл, Қароқӯл, Рангқӯл, Шӯрқӯл, Сасиққӯл ва Яшилқӯлро фаро мегирифт. Аз солҳои 70–уми асри гузашта ҳудуди паҳншавии он хеле маҳдуд гардид. Айни замон дар Зорқӯл ва Қароқӯл воমেҳӯрад.

Мухити сукунат

Макони сукунати ғози ҳиндӣ қазираҳои шӯрзамине, ки аз соҳили кӯлҳо дур ҷойгиранд ба ҳисоб меравад. Дар қитъаҳои пасту баланди шибарзамини соҳили кӯлҳо ғизо мечӯяд. Маҳали сукунати ғози ҳиндӣ дар баландҳои 3600–4100 метр аз сатҳи баҳр ҷойгир шудааст.

Саршумор

Ибтидои солҳои 60–ум ҳамагӣ 600–700 ва солҳои 70–уми асри гузашта 780 сар ғози ҳиндӣ ба қайд гирифта шудааст. Дар солҳои охир дар Зорқӯл ва Қароқӯл 210–220 ҷуфти лонагузори ғози ҳиндӣ воমেҳӯрад.

Статус

Вид, ноҳояндашӣ под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Начиная с 50–60 гг. прошлого века ареал горного гуся охватывает большинство озёр Восточного Памира–Зорқӯл, Карақӯл, Рангқӯл, Шорқӯл, Сасыққӯл и Яшилқӯл. В 70 гг. прошлого столетия территория распространения вида становилась более сокращённой. В настоящее время встречается на оз. Зорқӯл и Карақӯл.

Места обитания

Места обитания горного гуся являются солончаковые острова, расположенные вдали от берегов озёр. Ищут корм на неровных участках по болотистым берегам озёр. Места обитания горного гуся расположены на высотах 3600–4100 м. над ур. м.

Численность

В начале 60 гг. прошлого столетия насчитывалось всего 600–700, в 70 гг. прошлого столетия подсчитано 780 особей горного гуся. В последние годы на оз. Зорқӯл и

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Starting with 1950–1960 the area of Bar Headed Goose covers most of the Eastern Pamirs lakes: Zorkul, Qarokul, Rangkul, Shurkul, Sasyqkul and Yashilkul lakes. In the 1970's the spread of land of this species became more limited. At present it is found in Zorkul and Qarokul lakes.

Habitat

Habitats of Bar Headed Goose are saline island, located far from the shores of lakes. It is looking for food on uneven areas on the marshy shores of lakes. Habitats of Bar Headed Goose are located at the altitudes of 3600–4100 meters above sea level.

Population

In the early 1960's there were only 600–700 birds and in 1970 –780 individuals of Bar Headed Goose were estimated. In recent years on Zorkul and Karakul lakes 210–220 nesting pairs of Bar Headed Goose are found.

Хусусиятҳои биологӣ

Парандаи кӯчанда мебошад. Охириҳои моҳи апрел ва аввалиҳои моҳи май ба Помир парида меояд. Моҳҳои сентябр–октябр барои зимистонгузаронӣ ба Покистон ва Ҳиндустон кӯчиш мекунад. Баробари парида омадан ба чуфтҳо чудо шуда, ба лонагузорӣ шурӯъ мекунад. Аз 4 то 6, баъзан то 8 тухм мегузорад. Марҳилаи тухмзиркунӣ 20–22 рӯз давом мекунад. Дар парвариши насл ҳарду ҷинс ғамхорӣ мекунад. Ба сифати ғизо растаниҳои соҳилӣ, обсабзҳо ва гамаридҳоро истифода мебарад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Шикори ғайриқонуний, чамъ кардани тухм дар давраи афзоиш, ноҳинҷор намудан дар давраи тухмгузорӣ, вайроншавии ҷазира ва соҳилҳо, тағйирёбии иқлим омилҳои асосии маҳдуд гардидани саршумори ғози хиндӣ мебошанд.

Парвариш дар шароити сунъӣ

Парвариш меёбад.

Тадбирҳои ҳифз

Мубориза бар зидди шикори ғайриқонуниро пурзӯр намуда, навбатдорӣ ва мониторинги мавсимии популятсияи табиӣ ғози хиндиرو дар давраи лонагузорӣ ва ҷӯчабарорӣ дар ҳудуди муҳити сукунати он ба роҳ мондан зарур аст.

Каракуль встречается 210–220 пар гнездящихся горных гусей.

Особенности биологии

Перелётная птица. На Памир прилетает в конце апреля, начале мая. В сентябре–октябре для зимовки мигрирует в Пакистан и Индию. Сразу после перелёта отдельные пары приступают к гнездованию. Откладывает 4–6 яиц, иногда–до 8. Период насиживания длится 20–22 дня. В воспитании птенцов участвуют и самцы, и самки. Питаются береговыми растениями, водорослями и гаммаридами.

Лимитирующие факторы

Незаконная охота, сбор яиц в период размножения, беспокойство во время откладки яиц, разрушение островов, берегов рек и изменение климата–основные факторы сокращения численности горного гуся.

Разведение

В неволе хорошо размножается.

Меры охраны

Считать необходимым усиление борьбы против браконьерства, дежурства и периодичные мониторинги природных популяций горного гуся в период гнездования и вылупления птенцов на территории местообитания.

Biological characteristics

Bar Headed Goose is a migrating bird. It arrives in the Pamirs in late April–early May. In September and October, it flies away for the winter migration to Pakistan and India. Immediately after the flight some couples start nesting. They lay 4–6 eggs, sometimes–up to 8. Brood time lasts for 20–22 days. In the upbringing of juveniles both males and females are involved. They feed on coastal plants, algae and gammarids.

Limiting factors

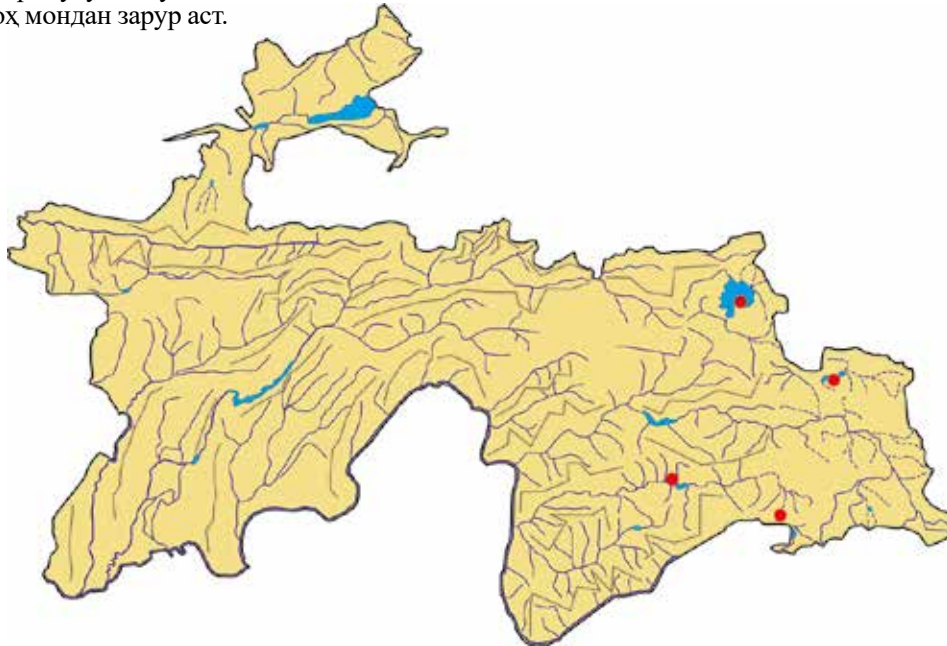
Illegal hunting, collecting eggs during the breeding season, anxiety during oviposition, destruction of the islands and rivers banks as well as climate change are the main factors reducing the number of mountain goose.

Artificial breeding capabilities

In captivity, it breeds well.

Conservation measures

It is necessary to strengthen the fight against poaching, duty and frequent monitoring of Bar Headed Goose natural populations during nesting and hatching in the territory of habitats.

Сарчашмаи иттилоот:

Потапов, 1966; Иванов, 1969; Абдусаломов, 1971; Красная книга СССР, 1978.

Источник информации:

Потапов, 1966; Иванов, 1969; Абдусаломов, 1971; Красная книга СССР, 1978.

Source of information:

Potapov, 1966; Ivanov, 1969; Abdusalyamov, 1971; Red Book USSR, 1978.

КАРГАСИ ҲИМОЛОӢ

Gyps himalayensis (Hume, 1869)
Қатори Шоҳинмонандҳо.
Falconiformes
Оилаи Лочинҳо. *Accipitridae*

КУМАЙ

Gyps himalayensis (Hume, 1869)
Отряд Соколообразные.
Falconiformes
Семейство Ястребиные. *Accipitridae*

HIMALAYAN VULTURE

Gyps himalayensis (Hume, 1869)
Falconiformes order
Accipitridae family

Мақоми ҳифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар Помири Шарқӣ (сарғаҳи дарёи Оқсу, Яшилқӯл, водии Рангқӯл), Бадахшон, қаторқӯҳҳои Пётри I, Туркистон, Зарафшон ва Ҳисор паҳн гардидааст.

Мухити сукунат

Дар минтақаҳои баландқӯҳи харсангдор, шахсори муқаррарӣ, ки барои лонагузорӣ ҷойҳои мувофиқ доранд ва водии нисбатан фароҳи байни қаторқӯҳҳо маскан мегирад. Дар мавсими сарбарфи фасли зимистон ба доманакӯҳҳо, кӯчиши амудӣ зоҳир мекунад. Зимистон дар ҷустуҷӯи ғизо ба маҳалҳои аҳолинишин низ наздик мешавад. Дар баландҳои 2500–4500 метр аз сатҳи баҳр сукунат менамояд.

Саршумор

Дар Тоҷикистон саршумори умумии қаргаси ҳимолоӣ аниқ муайян карда нашудааст. Дар Помири Шарқӣ ва Бадахшон нисбатан зиёдтар вомерхӯрад. Дар солҳои охир лонаҳои он дар Зорқӯл, Айдинқӯл ва дар мавзеи Бархуфи қаторқӯҳи

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

На Западном Памире (в верховьях р. Аксу, Яшилқӯл, Рангқӯльской долине), Бадахшане, хребтах Петра I, Туркестанский, Зерафшанский и Гиссарский.

Места обитания

Обитает в скалистых высокогорных зонах, в широких межхребетных долинах, где имеются подходящие места гнездования. В нагорных зонах в многоснежные зимы завершает вертикальную миграцию. Зимой в поисках пищи приближается к населённым пунктам. Обитает на высотах 2500–4500 м. над ур. м.

Численность

В Таджикистане общая численность кумая точно не определена. На Восточном Памире и Бадахшане численность относительно больше. В последние годы гнезда кумая отмечены на оз. Зорқӯл, Айдинқӯл и долине Бархуф Рушанского хребта. Общее количество кумая на Восточном Памире и Бадахшане

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Himalayan Vulture is spread in Western Pamir (in the upper reaches of Oqsu River and Yashilkul, Rangkul Valleys), Badakhshan, Peter I, Turkistan, Zarafshon and Hissor mountain ranges.

Habitat

Himalayan Vulture lives in the rocky mountainous areas in relatively broad inter-range valleys, where there are suitable nesting sites. In the upland areas in the snowy winters Himalayan Vulture completes vertical migration. In the winter in search of food it comes close to settlements. It lives at the altitudes of 2500–4500 meters above sea level.

Population

In Tajikistan, the total number of Himalayan Vulture is not specifically identified. In the Eastern Pamirs and Badakhshan its number is relatively large. In recent years, Himalayan Vulture nests are marked on Zorkul, Aydinkul lakes and Barhuf valley of

Рӯшон ба қайд гирифта шудааст. Саршумори умумии каргаси ҳимолой дар Помири Шарқӣ ва Бадахшон аз 40–45 ҷуфти лонагузор беш нест.

Хусусиятҳои биологӣ

Парандаи муқимӣ буда, ҷуфти доимиро ба вучуд меорад. Як лонаро якҷанд сол пай ҳам истифода менамояд. Давраи афзоишаш 7 моҳ давом мекунад. Лонаро дар тарқишҳои кӯҳии душворгузар менамояд. Моҳҳои феврал ва март афзоиш намуда, 1–2 тухм мегузорад. Давраи тухмзеркуни то 50 рӯз давом мекунад. Моҳи август ҷӯҷаҳо парронҷак мешаванд. Парандаи лошахӯр аст.

Парвариш дар шароити сунъӣ

Дар боғҳои ҳайвонот нигоҳ дошта мешавад

Омилҳои маҳдудкунанда

Шумораи каргаси ҳимолой аз саршумори ҷуфтсумҳои ваҳшӣ, бахусус гӯсфанди Марко Поло ва нахчир, ки ғизои он мебошанд, вобастагии зиҷ дорад.

Тадбирҳои ҳифз

Ҳифзи каргаси ҳимолой бояд дар мамнӯъгоҳи Зорқул ва ғӯруки Музқул пурзӯр карда шавад. Ҷойҳои лонагузори онро ба қайд гирифта, зери назорати доимӣ қарор додан зарур аст.

составляет не более 40–45 гнездящихся пар.

Особенности биологии

Птица оседлая, создаёт постоянные пары. Одно гнездо использует несколько лет. Период размножения длится 7 месяцев. Гнездится в трещинах труднодоступных скал. Размножается в феврале–марте, откладывает 1–2 яйца. Период насиживания длится 50 дней. В августе птенцы становятся лётными. Птица–падальщик.

Разведение

В зоопарках.

Лимитирующие факторы

Численность зависит от численности диких парнокопытных животных, особенно барана Марко Поло и горного козла, которыми он питается.

Меры охраны

Усилить охрану кумая в Музкульском заказнике, а также в Зоркульском заповеднике. Необходимо проводить перепись мест гнездования и строго их охранять.

Rushon mountain range. Total number of Himalayan Vulture in the Eastern Pamirs and Badakhshan is not more than 40–45 breeding pairs.

Biological characteristics

The bird is sedentary, creating a constant pair. One nest is used for several years. The breeding season lasts for 7 months. Himalayan Vulture birds nest in the cracks of hard rock. They propagate in February–March, lay 1–2 eggs. Brood time lasts for 50 days. In August, the chicks become flying. It is a scavenger.

Artificial breeding capabilities

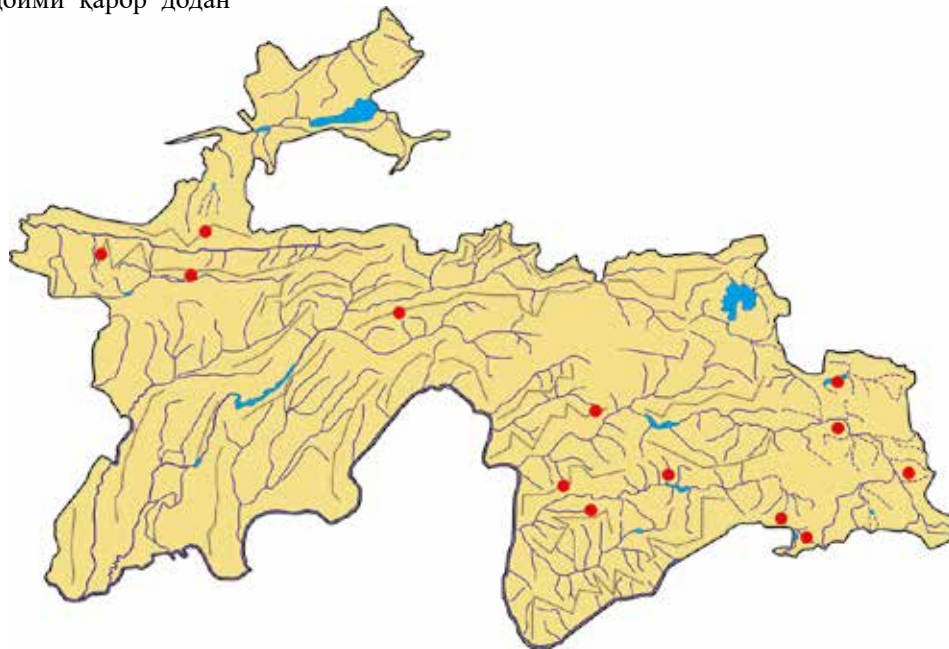
Artificial breeding is conducted in zoos

Limiting factors

The number of Himalayan Vulture depends on the number of wild cloven–hoofed animals, especially Marco Polo sheep and ibex, which it feeds.

Conservation measures

Strengthen protection of Himalayan Vulture in the Muzkul reserve, as well as in Zorkul reserve should be organized. It is necessary to carry out a census of nesting sites and strictly guard them.

Сарчашмаи иттилоот:

Потапов, 1966; Абдусалямов, 1971; Красная книга СССР, 1978; Китоби сурхи Тоҷикистон, 1997.

Источник информации:

Потапов, 1966; Абдусалямов, 1971; Красная книга СССР, 1978; Красная книга Таджикистана, 1997.

Source of information:

Potapov, 1966; Abdusalyamov, 1971; Red Book USSR, 1978; The Red Book of Tajikistan, 1997.

КАРГАСИ СИЁҲ

Aegyptus monachus (L)
Қатори Шоҳинмонандҳо.
Falconiformes
Оилаи Лочинҳо. *Accipitridae*

ЧЕРНЫЙ ГРИФ

Aegyptus monachus (L)
Отряд Соколообразные.
Falconiformes
Семейство Ястребиные. *Accipitridae*

CINEREOUS (BLACK) VULTURE

Aegyptus monachus (L)
Falconiformes order
Accipitridae family

Мақоми ҳифз

Намуди осебазир. VU.

Паҳншавӣ

Парандаи нисбатан васеъ паҳнғашта мебошад. Дар давраи лонагузорӣ дар қаторкӯҳҳои Туркистон, Зарафшон, Ҳисор ва дар болооби дарёи Шоҳдара (Бадахшон) ба қайд гирифта шудааст. Фардҳои алоҳида дар мавсимҳои гуногун дар минтақаҳои Помир вомерӯанд. Дар Тоҷикистони Ҷанубӣ дар давраи лонагузорӣ дар қаторкӯҳҳои Боботоғ, Қаратов, водиҳои Вахш ва Панҷ ба қайд гирифта шудааст. Солҳои охир оид ба лонагузории он дар мамнуъгоҳи “Бешаи палангон” маълумот мавҷуд нест.

Мухити сукунат

Мавзӯҳои ҳоси лонагузории қаргаси сиёҳ даррахтони баланди водии дарёҳо ва мавзӯҳои кӯҳии баландиашон аз 400 то 2300 метр аз сатҳи баҳр ба шумор мераванд. Дар Помир дар баландии то 4500 метр аз сатҳи баҳр вомерӯанд.

Саршумор

Саршумори қаргаси сиёҳ дар ҳама мавзӯҳои зист на он қадар зиёд аст.

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Является относительно широко распространенной птицей. Во время гнездования были отмечены в горных хребтах Туркестана, Зерафшана, Гиссара и в верховьях реки Шахдара (Бадахшан). В разные сезоны в районах Памира встречаются отдельные особи. В южном Таджикистане во время гнездования были отмечены в горных хребтах Бабатага, Каратага, долинах Вахш и Пяндж. В последние годы нет сведений о его гнездовании в заповеднике “Тигровая балка”.

Места обитания

Характерными местами гнездования черного грифа являются высокие деревья долин рек и горные участки высотой от 400 до 2300 метров от уровня моря. На Памире встречаются на высоте до 4500 метров над уровнем моря.

Численность

Численность черного грифа во всех местах обитания не очень высокая.

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Cinereous (Black) Vulture is a relatively widespread bird. During nesting, it was found in Turkistan, Zarafshon, Hissor mountain ranges and in the upper reaches of the river Shohdara (Badakhshan). In different seasons in the Pamir areas its separate individuals occur. In southern Tajikistan during nesting they were reported in the Bobotogh and Qaratogh mountain ranges, Vakhsh and Panj valleys. In recent years, there is no information about its nesting in «Tigrovaya Balka» Nature Reserve.

Habitat

Typical places of nesting of Cinereous (Black) Vulture are tall trees in the river valleys and mountain areas at the height from 400 to 2300 meters above sea level. In the Pamirs they are found at an altitude of 4500 meters above sea level.

Population

The number of Cinereous (Black) Vulture in all habitats is not very high.

Хусусиятҳои биологӣ

Намуди кам таҳқиқгардида мебошад. Ҳамасола афзоиш намекунад. Танҳо як тухм мегузорад. Дар баландии 2–5 метр аз шохҳои хушкшудаи растаниҳо ва боқимондаи пашми ҳайвонот лона месозад. Каргаси сиёҳ асосан лошакӯр буда, танҳо дар ҳолатҳои алоҳида тӯмаи зиндари дастгир мекунад.

Парвариш дар шароити сунъӣ

Дар шароити сунъӣ парвариш ва афзоиш қунонидани он имконпазир аст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Буриши дарахтон, омилҳои ноҳинҷоркунанда, вайронкунии лонаҳо, коҳиш ёфтани манбаҳои ғизоӣ боиси маҳдуд шудани саршумори каргаси сиёҳ мегарданд. Ҳангоми ноҳинҷорӣ лонаҳоро тарк мекунад.

Тадбирҳои ҳифз

Дар зери назорати ҷиддӣ қарор додани ҷойҳои лонагузорӣ, маҳдуд намудани хатари омилҳои ноҳинҷоркунанда дар давраи лонасозӣ ва тарғиб намудани донишҳо оид ба ҳифзи ин намуд ба афзун гардидани шумораи он мусоидат мекунад.

Особенности биологии

Является малоизученным видом. Не размножается ежегодно. Откладывает только одно яйцо. Строит гнездо на высоте 2–5 метров из сухих ветвей растений и остатков шерсти животных. Черный гриф питается падалью и только в отдельных случаях питается живой добычей.

Разведение

Возможно его разведение и размножение в искусственных условиях.

Лимитирующие факторы

Вырубка деревьев, факторы беспокойства, разрушение гнезд, ухудшение источников питания являются причинами ограничения численности черного грифа. В случае дискомфорта покидает гнездо.

Меры охраны

Взятие под строгий контроль мест гнездования, ограничение угроз факторов беспокойства во время гнездования и проведение акций по осведомленности, будут способствовать увеличению его численности.

Biological characteristics

Cinereous (Black) Vulture is a little known species. It does not reproduce every year. It lays only one egg. Cinereous (black) vulture builds nest at the height of 2–5 meters from dry branches of plant and remains wool of animals. Cinereous (Black) Vulture feeds on carrion, and only in some cases eats living ravenning.

Artificial breeding capabilities

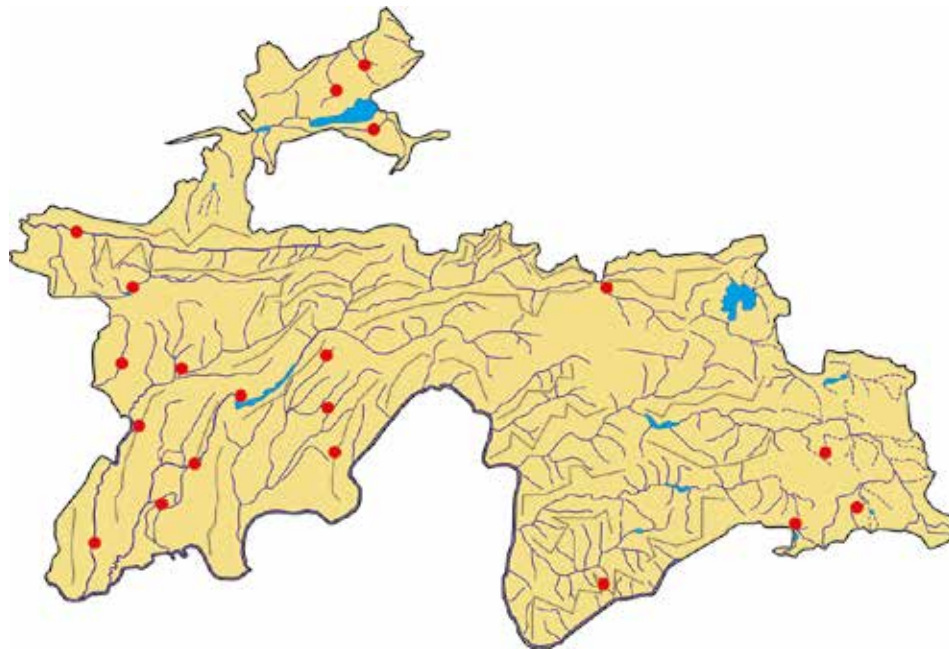
Breeding and development in artificial circumstances is possible.

Limiting factors

Cutting down trees, disturbance, destruction of nests, the deterioration of sources of nourishment are the factors which lead to the reduction of the number of Cinereous (Black) Vulture. In case of discomfort it leaves the nest.

Conservation measures

Taking places of nesting under the strict control, limiting threats of disturbance factors during nesting and carrying out of actions for awareness will help to increase their numbers.

Сарчашмаи иттилоот:

Иванов, 1940, 1969; Потапов, 1969; Абдусаломов, 1971; Китоби сурхи СССР, 1978.

Источник информации:

Иванов, 1940, 1969; Потапов, 1969; Абдусаломов, 1971; Красная книга СССР, 1978.

Source of information:

Ivanov, 1940, 1969; Potapov, 1969; Abdusalyamov, 1971; USSR Red Book, 1978.

МУРҒИ ҲУМО (ҒАҶИР)

Gypaetus barbatus (Linnaeus, 1758)
Қатори Шоҳинмонандҳо.
Falconiformes
Оилаи Лочинҳо. *Accipitridae*

БОРОДАЧ

Gypaetus barbatus (Linnaeus, 1758)
Отряд Соколообразные.
Falconiformes
Семейство Ястребиные. *Accipitridae*

BEARDED VULTURE

Gypaetus barbatus (Linnaeus, 1758)
Accipitridae family
Falconiformes order

Мақоми ҳифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар тамоми қаторкӯҳҳои Тоҷикистон–Қурама, Туркистон, Зарафшон, Пётри I, Ҳисор, Дарвоз, Ҳазратишоҳ ва кӯҳсори ҳудуди Бадахшону Помир ва кӯҳҳои Муғул паҳн гардидааст. Баъзан дар кӯҳҳои байни дарёҳои Кофарниҳону Вахш ва Боботоғ воমেҳӯрад.

Муҳити сукунат

Муҳити сукунати ин намуд амалан аз ҳудуди мавзёҳои наздикӯҳӣ намебарояд. Муҳити ҳоси сукунати он нишебии кӯҳҳо, водиҳои кӯҳҳо ва дарёҳо ба ҳисоб мераванд.

Саршумор

Саршумори умумиаш номаълум аст. Ҷуфтҳои лонагузори он аз якдигар хеле дур (15–20 км) ҷойгир мешаванд. Парандаи муқимист.

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Населяет все горные хребты Таджикистана: Кураминский, Туркестанский, Зерафшанский, Петра I, Гиссарский, Дарвазский, Хазратишоҳ, в горах Памира, Бадахшана и Моголтау. Встречается иногда в Бабатаге, в горах междуречья Кафирниган и Вахш.

Места обитания

Места обитания этого вида практически не входят в предгорные зоны. Подходящие места его обитания являются склоны гор и долины рек.

Численность

Общее количество не подсчитано. Гнездовые пары размещаются очень далеко друг от друга (15–20 км). Птица оседлая. Строят гнёзда на высотах 1800–4000 м. над ур. м.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Bearded Vulture inhabits all the mountain ranges of Tajikistan: Qurama, Turkistan, Zarafshon, Peter I, Hissor, Darvoz, Hazratishoh In Pamir, Badakhshan and Mughultov. It occurs sometimes in Bobotogh, in the mountains between Kofarnihon and Vakhsh rivers.

Habitat

Habitats of this species are not virtually included in the foothill areas. Suitable places of its habitat are mountain slopes and river valleys.

Population

The total amount is not calculated. Nesting pairs are placed very far from each other (15–20 km). The bird is sedentary. Bearded Vulture builds nest at the altitudes of 1800–4000 meters above sea level.

Дар баландиҳои 1800–4000 метр аз сатҳи баҳр лона месозад.

Хусусиятҳои биологӣ

Оид ба афзоиши мурғи ҳумо маълумот хеле кам аст. Миёнаҳои март 1–2 тухм гузошта, моҳҳои апрелу май аз тухмҳо ҷўча мебарояд. Мурдаи ҳайвонотро, ки баъди хўрдани қарғас, бургут ва ширхорҳои дарранда мондааст, меҳўрад. Баъзан зарғўши хурд, суғур, қабк ва бачаи ҳайвонҳои сумдори ваҳширо сайд мекунад.

Парвариш дар шароити сунъӣ

Дар шароити боғҳои ҳайвонот хуб афзоиш мекунад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Доштан ва бесабаб ҳамчун «зараррасон»и чорво таъқиб қардани мурғи ҳумо боиси қамшуморӣ ва дар баъзе маҳалҳо боиси пурра нест шудани он гаштааст.

Тадбирҳои хифз

Маҳалҳои лонагузори мурғи ҳуморо ба рўйхат гирифта, онҳоро муҳофизат қардан зарур аст.

Особенности биологии

О размножении бородача имеется мало сведений. В середине марта откладывает 1–2 яйца, в апреле–мае вылупляются птенцы. Питается павшими животными, кумая, беркута и других млекопитающих, которые остались после «пиршества». Иногда охотится на молодых зайцев, сурков, кекликов и молодых диких копытных.

Разведение

В условиях зоопарков хорошо развивается.

Лимитирующие факторы

Отлов и беспричинное преследование бородача как «вредителя» скота привели к уменьшению его численности, а в некоторых местах привело к полному уничтожению.

Меры охраны

Необходимо провести инвентаризацию мест гнездования бородача и взять их под охрану.

Biological characteristics

There is very little information about breeding of Bearded Vulture. In the middle of March, it lays 1–2 eggs, chicks hatch in April and May. It feeds on dead animals and other mammals that are left after the «feast» of Himalayan Vulture and Golden Eagle. Sometimes it preys on the young hares, marmots, partridges and saplings of wild ungulates.

Artificial breeding capabilities

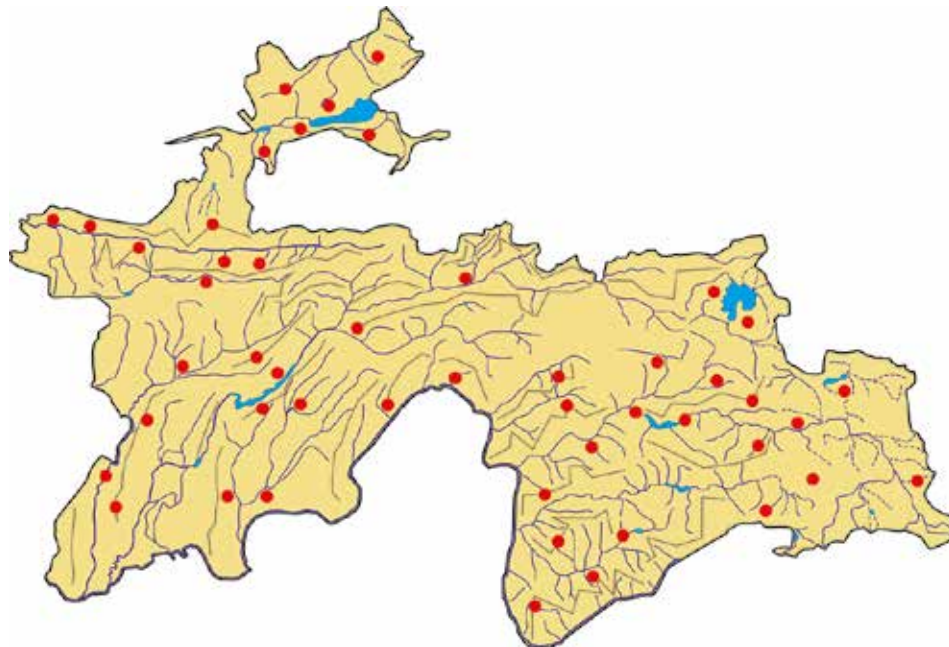
Under the conditions of zoos, it is developing well.

Limiting factors

Catching and uncaused persecution of Bearded Vulture as «vermin» animal have led to a reduction in their numbers, and in some areas have led to the complete destruction.

Conservation measures

It is necessary to make an inventory of nesting sites of Bearded Vulture and to take them under protection

Сарчашмаи иттилоот:

Иванов, 1969; Абдусаломов, 1971; Красная книга СССР, 1978; Абдулназаров, 1998.

Источник информации:

Иванов, 1969; Абдусаломов, 1971; Красная книга СССР, 1978; Абдулназаров, 1998.

Source of information:

Ivanov, 1969; Abdusalyamov, 1971; Red Book USSR, 1978; Abdunazarov, 1998.

УҚОБИ МОРХҶР

Circaetus gallicus (Gmelin, 1788)
Қатори Шоҳинмонандҳо.
Falconiformes
Оилаи Лочинҳо. *Accipitridae*

ЗМЕЕД

Circaetus gallicus (Gmelin, 1788)
Отряд Соколообразные.
Falconiformes
Семейство Ястребиные. *Accipitridae*

SNAKE EAGLE

Circaetis gallicus (Gmelin, 1788)
Falconiformes order
Accipitridae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар ҳудуди Тоҷикистони Ҷанубӣ–Ғарбӣ, кӯҳҳои наҷандон баланди соҳили рости дарёи Қофарниҳон (қаторкӯҳи Боботоғ), кӯҳсори Оқтов, поёноби дарёи Вахш (мамнуъгоҳи «Бешаи палангон»), нишебиҳои кӯҳи Хочамумин ва қаторкӯҳи Ҳазратишоҳ паҳн гардидааст.

Мухити сукунат

Дар ҷангалзори дарёбод, зинаҷойҳои ҷаридори дарё ва пастькӯҳҳои ҷанубии Тоҷикистон ҳаёт ба сар мебарад. Дар давраи кӯчиши мавсимӣ дар атрофи водии дарёҳо ва хоҷагиҳои моҳипарварӣ сукунат меёбад.

Саршумор

Саршумори аниқи уқоби морхӯр дар Тоҷикистон номаълум аст. Айни замон 3 лонаи он ба қайд гирифта шудааст. Дар ҳудуди Тоҷикистон моҳҳои март–октябр дучор меояд. Фардҳои алоҳидаи ин намуд дар Тоҷикистони Марказӣ ва Шимолӣ дучор меоянд.

Статус

Вид, ноҳаҷияш ҷа под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Распространён на территории Юго–Западного Таджикистана, включая невысокие горные хребты, расположенные по правобережью р. Кафирниган (хр. Бабагаг), в горах Актау, низовьях р. Вахш (заповедник «Тигровая балка»), по склонам гор Ходжамумин и хр. Хазратишоҳ.

Места обитания

Придерживается пойменных лесов, обрывистых речных террас и низкогорий юга Таджикистана. В период сезонных миграций обитает в окрестностях речных долин и рыбных хозяйств.

Численность

Точная численность змеяда в Таджикистане не известна. В настоящее время найдены 3 гнезда. На территории Таджикистана встречается в марте–октябре. Отдельные особи этого вида встречаются в Центральном и Северном Таджикистане.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Snake Eagle is distributed in the territory of the South–Western Tajikistan, including the low mountain ranges, located on the right bank of Kofarnihon river (Bobotogh mountain range), in the Aktau mountains, the lower reaches of Vakhsh river («Tigrovaya Balka» Nature Reserve) on the slopes of the Khojamumin and Hazratishoh mountains.

Habitat

Snake Eagle adheres floodplain forests, scarp river terraces and lowlands of the South of Tajikistan. During seasonal migrations it lives in the vicinity of river valleys and fisheries.

Population

The exact number of Snake Eagle in Tajikistan is not known. At the moment 3 nests have been found. On the territory of Tajikistan, they are met in March and October. Individual birds of this species are found in central and northern Tajikistan.

Хусусиятҳои биологӣ

Парандаи мавсимии лонагузор аст. Нимаҳои дуоми моҳи март чуфтшавии чинсҳо оғоз гардида, то даҳаи дуоми апрел давом мекунад. Дар дарахтон лона мегузорад. Аввалҳои моҳи апрел 1 ё 2 тухм мегузорад. Баъди 43–45 рӯз чӯча мебарорад. Чӯчаҳо баъди 82–84 рӯз болиғ мешаванд. Ғизои уқоби морхӯр мори чипор, мори обӣ, курбоққа ва баъзан моҳӣ мебошад. Дар Африқо, Арабистон ва Осиёи Ҷанубӣ зимистон мегузаронад.

Парвариш дар шароити сунъӣ

Дар шароити сунъӣ хуб парвариш меёбад ва афзоиш меёбад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Ҷаҳолияти хоҷагии инсон, қоҳиш ёфтани шумораи хазандагон, маҳдудияти сукунатгоҳ боиси камшумории уқоби морхӯр гардидааст.

Тадбирҳои ҳифз

Ба мақсади барқарор намудани саршумори уқоби морхӯр парваришгоҳи махсус барои афзоиш қунонидани он ташкил намудан зарур аст. Тағйиботро оид ба ҳифзи уқоби морхӯр пузӯр намуда, дар маҳалҳои сукунати он муҳофизати хазандагонро низ ба роҳ мондан зарур аст.

Особенности биологии

Перелётно–гнездящая птица. Спаривание начинается во второй половине марта и продолжается до второй декады апреля. Гнездится на деревьях. В начале апреля откладывают 1 или 2 яйца. Насиживание длится 43–45 дней. Птицы становятся половозрелыми через 82–84 дня. Питаются змеями–полозами, ужами; лягушками, а иногда рыбой. Зимуют в Африке, Аравии и в Южной Азии.

Разведение

В неволе хорошо размножается и развивается.

Лимитирующие факторы

Хозяйственная деятельность человека, сокращение пресмыкающихся, сужение ареала привело к уменьшению численности змеяда.

Меры охраны

С целью восстановления численности змеяда, необходимо создать специализированные питомники по их размножению. Необходимо усилить пропаганду по охране змеяда и в местах его обитания предпринимать меры по охране пресмыкающихся.

Biological characteristics

Snake Eagle is a migratory nesting bird. Mating begins in the second half of March and lasts until the second decade of April. It nests on trees. In early April, the female birds of this species lay 1 or 2 eggs. Incubation lasts for 43–45 days. The birds become sexually mature after 82–84 days. They eat racer snakes, water snakes; frogs, and sometimes fish. It hibernates in Africa, Arabia and South Asia.

Artificial breeding capabilities

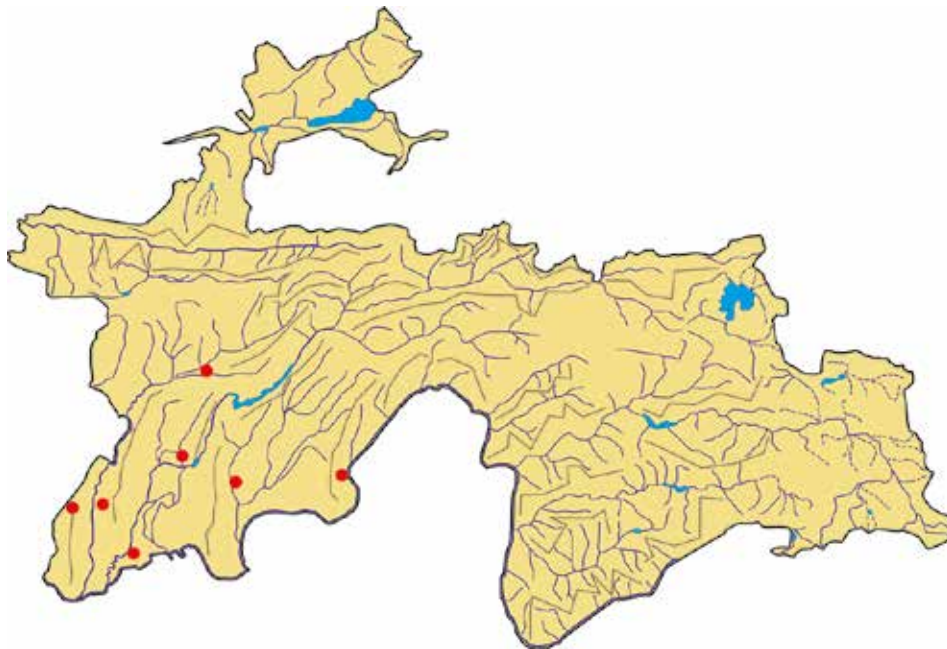
In captivity, Snake Eagle breeds and develops well.

Limiting factors

The economic activity of the person, reducing the number of reptiles, the narrowing of its range has led to a decrease in the number of Snake Eagle.

Conservation measures

In order to restore the number of Snake Eagle, it is necessary to create a special nursery for this species reproduction. It is also necessary to strengthen the advocacy on the protection of Snake eagle and its habitats and to take protection measures for reptiles.

Сарчашмаи иттилоот:

Потапов, 1960; Иванов, 1969; Абдусаломов, 1971; Красная книга СССР, 1978; Китоби сурхи Тоҷикистон, 1997.

Источник информации:

Потапов, 1960; Иванов, 1969; Абдусаломов, 1971; Красная книга СССР, 1978. Красная Книга Таджикистана, 1997.

Source of information:

Potapov, 1960; Ivanov, 1969; Abdusalyamov, 1971; The Red Book of the USSR, 1978; The Red Book of Tajikistan, 1997.

УҚОБИ МОҲИХӢР

Pandion haliaetus (Linnaeus, 1758)
Қатори Шоҳинмонандҳо.
Falconiformes
Оилаи Лочинҳо. *Accipitridae*

СКОПА

Pandion haliaetus (Linnaeus, 1758)
Отряд Соколообразные.
Falconiformes
Семейство Ястребиные. *Accipitridae*

OSPREY

Pandion haleaetus (Linnaeus, 1758)
Falconiformes order
Accipitridae family

Мақоми ҳифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Мавзеи ягонаи аниқи лонагузори уқоби моҳихӯр Друмкул мебошад, ки дар сарғаҳи дарёи Шоҳдара (ВМБК) ҷойгир шудааст. Дар маҳалҳои дигари Тоҷикистон онро баҳор ва тирамоҳ дар мавсими парвоз вохӯрдан мумкин аст.

Мухити сукунат

Уқоби моҳихӯр танҳо дар Друмкул, ки оби соф, ширмоҳии фаровон ва соҳилаш нишебиҳои шаҳсор дорад, лона мегузорад. Баъзан дар атрофи хочагиҳои моҳипарварӣ вохӯрад.

Саршумор

Танҳо як ҷуфти лонагузори уқоби моҳихӯр маълум аст. Парандаи мавсимӣ буда, баъзан лона мегузорад. Дар мавсими парвоз баҳорон аз охириҳои март то охириҳои май, тирамоҳ бошад, аз охириҳои август то охириҳои октябр вохӯрад. Аҳён–аҳён дар зимистон низ дучор меояд.

Статус

Вид, ноҳояндӣ под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Достоверным единственным местом гнездования скопы является оз. Друмкуль, которое расположено в верховьях р. Шахдара (ГБАО). На другой территории Таджикистана скопы встречается во время весенних и осенних перелётов.

Места обитания

Скопы гнездится только на оз. Друмкуль, которое имеет прозрачную воду с избытком маринки и со скалистыми склонами на берегу. Иногда встречается в окрестностях рыбных хозяйств.

Численность

Известна только одна пара гнездящихся птиц этого вида. Перелётная, изредка гнездящаяся птица. В период перелета весной встречается с конца марта до конца мая, осенью с конца августа до конца октября. Зимние встречи носят случайный характер.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

The only authentic place of Osprey nesting is Drumkul Lake, which is located in the upper reaches of Shohdara river (GBAO). Across the territory of Tajikistan Osprey occurs during the spring and autumn migration flights.

Habitat

Osprey nests only on the Drumkul lake, which has clear water with an abundance of marinka and with rocky slopes on the beach. Sometimes it occurs in the vicinity of fish farms.

Population

Only one pair of nesting birds of this species is known. It is a migrating occasionally nesting bird. During the migration flights in spring from late March to late May, in autumn from late August to late October. In winter meetings with this species are random.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар байни шаҳҳо лона месозад. Чӯчаи ягонаи худро аз аввалҳои июл то миёнаҳои август нигоҳубин мекунад. Уқобҳои паррончак муҳити лонагузорию нимаи дуоми август ва аввалҳои сентябр тарк менамоянд.

Парвариш дар шароити сунӣ

Нигоҳубин дар шароити сунӣ имконпазир аст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Маҳдуд гардидани манбаҳои ғизоӣ ва дар агрофи хоҷагиҳои моҳипарварӣ таъқиб ва шикор намудани уқоби моҳихӯр боиси маҳдуд гардидани саршумори он гардидааст.

Тадбирҳои хифз

Друмкӯлро, ки муҳити ягонаи лонагузорию уқоби моҳихӯр мебошад, зери муҳофизати ҷиддӣ қарор додан зарур аст. Оид ба хифзи уқоби моҳихӯр, ки парандаи нодири Тоҷикистон ба ҳисоб меравад, бештар тарғибот бурдан лозим аст. Ба мақсади барқарор намудани саршумори ин паранда парваришгоҳи махсус барои афзоиш қунондани он ташкил намудан зарур аст.

Особенности биологии

Гнездится среди скал. Единственного птенца выкармливает с начала июля до середины августа. Молодые оперившиеся скопы покидают своё место гнездования во второй половине августа и в начале сентября.

Разведение

Можно разводить в неволе.

Лимитирующие факторы

Сокращение кормовой базы, преследование и охота на скопу в окрестностях рыбных хозяйств привели к сокращению численности.

Меры охраны

Единственно известное в настоящее время место гнездования скопы – оз. Друмкуль должно быть взято под строгую охрану. Скопа является редкой птицей Таджикистана, поэтому необходимо усилить пропаганду по её охране. С целью восстановления численности этого вида, для его разведения необходимо создание специальных вольер.

Biological characteristics

Osprey nests among the rocks. The only chick is fed from early July to mid-August. Young fledged ospreys leave their nesting place in the second half of August and early September.

Artificial breeding capabilities

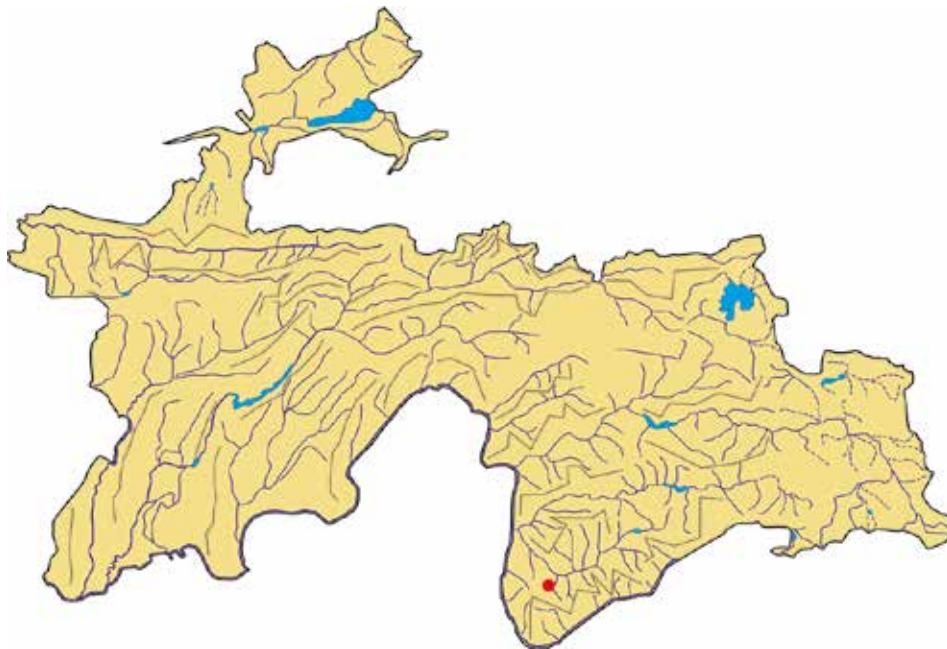
It is possible to breed it in captivity.

Limiting factors

Reducing of forage, chasing and hunting of osprey in the surrounding areas of fish farms have led to population reduction.

Conservation measures

The only known at present ospreys nesting place is Drumkul lake that should be taken under strict protection. Osprey is a rare bird in Tajikistan, therefore it is necessary to strengthen the propaganda on its protection. In order to restore the number of this kind, for it is necessary to establish special breeding aviary.

Сарчашмаи иттилоот:

Абдусаломов, 1971; Красная книга СССР, 1978; Китоби сурхи Тоҷикистон, 1997.

Источник информации:

Абдусаломов, 1971; Красная книга СССР, 1978; Красная книга Таджикистана, 1997.

Source of information:

Abdusalyamov, 1971; Red Book USSR, 1978; The Red Book of Tajikistan, 1997.

УҚОБИ ЛОШАХӢР

Neophron percnopterus
(Linnaeus, 1758)
Қатори Шоҳинмонандҳо.
Falconiformes
Оилаи Лочинҳо. *Accipitridae*

СТЕРВЯТНИК

Neophron percnopterus
(Linnaeus, 1758)
Отряд Соколообразные.
Falconiformes
Семейство Ястребиные. *Accipitridae*

NEOPHRON

Neophron percnopterus
(Linnaeus, 1758)
Falconiformes order
Accipitridae family

Мақоми ҳифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар ноҳияҳои ҳамвори ҷумҳурӣ волеҳӯрад. Дар қисмати шимолии водии дарёи Сир ва доманаи қаторкӯҳи Туркистон, дар маҳалҳои байни Хучанду Истаравшан лона мегузорад. Дар ҳавзаи дарёи Панҷ–Қалъаи Хумб, Рӯшон, Хоруғ ва миёнаҷои водии дарёҳои Ғунду Шоҳдара дучор меояд. Дар водии дарёи Вахш, Ҳоит (мавзеи Бегисиёҳ) ва Ҷиргатол лона мегузорад.

Муҳити сукунат

Дар соҳилҳои серчари оббурдаву канори зинаҷойҳои соҳили дарёҳои калон лона мегузорад. Муҳити лонагузори онро аз рӯи обравҳои сершумори сафед, ки аз лонаҳо шоридааст, шинохтан мумкин аст. Барои ғизогирии дар партовгоҳҳо ҷамъ мешаванд.

Саршумор

Дар тамоми ҳудуди Тоҷикистон 25–30 ҷуфт уқоби лошахӯр дар масофаи 50–100 км аз якдигар

Статус

Вид, ноҳияшавӣ под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Встречается в равнинных районах республики. На севере, по долине р. Сырдарья и предгорьям Туркестанского хребта гнездится между г. Худжанд и г. Истаравшан. Встречается в долине р. Пяндж–Калай–Хумб, Рушан, Хорог, средней части долины рек Гунт и Шахдара. Гнездится в долине рек Вахш, Хаит (урочище Бегисиёҳ) и в Джиргатале.

Места обитания

Гнездится на обрывистых берегах крупных рек. Места его гнездования легко можно узнать по многочисленным белым подтёкам помёта, тянущимися от гнезда вниз. Образуют скопление около пищевых отходов.

Численность

По всему Таджикистану гнездятся не более 25–30 пар и размещаются на 50–100 км друг от друга. Весной прилетает с середины марта и

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Neophron is found in the lowland areas of the country. In the north, along the Syr Darya river and the foothills of Turkistan mountain range Neophron nests between Khujand and Istaravshan city. It is found in the Panj river valley, in Qalai Khumb, Rushon and Khorugh and the middle parts of the valleys of Gunt and Shohdara rivers. It nests in the valleys of the rivers Vakhsh and Hoit (Begisiyoh stow) and in Jirgatol.

Habitat

It nests on the steep banks of large rivers. Places of its nesting can be easily recognized by numerous white smudges of litter, stretching from the nest down. It forms colonies around food waste.

Population

Across Tajikistan no more than 25–30 pairs of Neophron nest and they are located 50–100 km apart. In spring

дуртар лона мегузоранд. Баҳорон миёнаҳои моҳи март париди меояд ва тирамоҳ то охирҳои сентябр кӯч мебандад.

Хусусиятҳои биологӣ

Парандаи мавсимии лонагузор аст. Охирҳои моҳи апрел ва аввалҳои моҳи май аз 1 то 3 тухм мегузорад. Чӯчаҳои аввалин моҳи июл паррончак мешавад. Дар як лона якчанд сол тухм мемонад. Ғизои он асосан аз лоша, боқимондаи ғизои дигар парандаҳои соҳибчангол ва ширхӯрон иборат аст.

Парвариш дар шароити сунӣ

Дар боғҳои ҳайвонот хуб парвариш меёбад ва афзоиш мекунад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Аз худ намудани водии дарёҳо, афзудани маҳалҳои аҳолинишин ва шаҳракҳои омилҳои маҳдудкунандаи сукунатҳои уқоби лошахӯр шудаанд. Маҳдуд гардидани шумораи ҳайвоноти сумдори ваҳшӣ низ боиси камшумории ин паранда гардидааст.

Тадбирҳои ҳифз

Бо мақсади пурзӯр намудани ҳифзи уқоби лошахӯр тамоми лонаҳои маълуми онро ба рӯйхат дароварда, зери муҳофизат қарор додан зарур аст.

осеню завершает миграцию до конца сентября.

Особенности биологии

Перелётная гнездящаяся птица. В конце апреля–начале мая откладывает от 1 до 3 яиц. Первые птенцы появляются в конце мая, в июле покидают гнездо. Одно и то же гнездо для откладки яиц используется несколько лет. Питается, в основном, падалью, остатками трапезы хищных птиц и млекопитающими.

Разведение

Хорошо разводится и размножается в зоопарках.

Лимитирующие факторы

Освоение речных долин, развитие населённых пунктов и городов являются факторами, которые привели к сокращению мест обитания стервятника. Сокращение численности диких парнокопытных также привело к малочисленности этого вида.

Меры охраны

С целью усиления охраны стервятника необходимо провести инвентаризацию.

they arrive in mid–March and end their migration in the autumn to the end of September.

Biological characteristics

Neophron is a migrating and nesting bird. In late April–early May, from 1 to 3 eggs are laid. The first chicks are hatched out in late May and in July they leave nests. One and the same nest is used for oviposition several years. It feeds mainly on carrion, the remnants of a meal of prey birds and mammals.

Artificial breeding capabilities

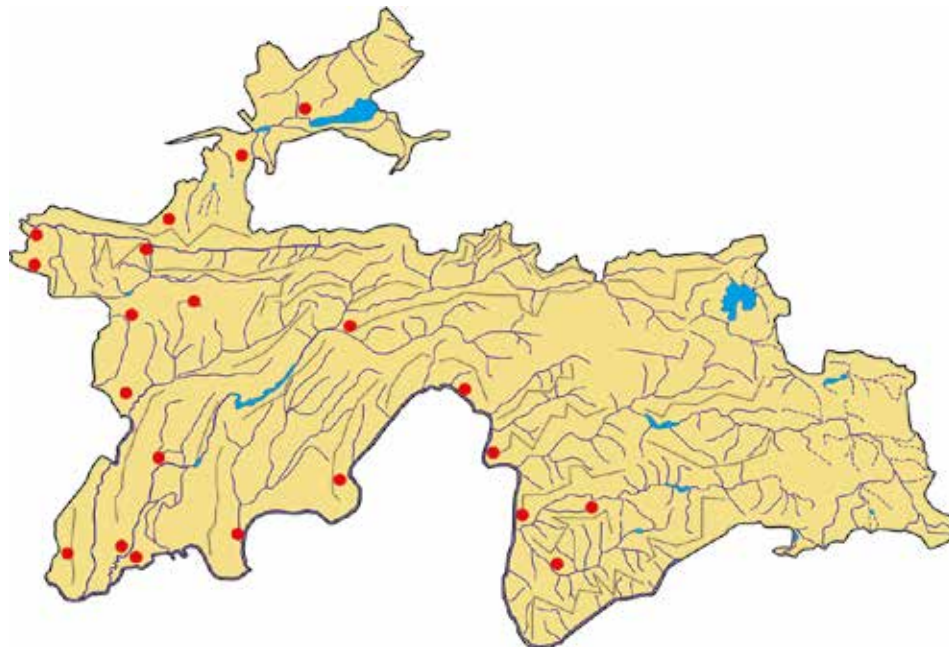
It is well bred and reproduces in zoos.

Limiting factors

The land reclamation of river valleys, the development of settlements and cities are the factors that have led to a reduction in Neophron’s habitat. Reducing of the number of wild cloven–hoofed animals also led to the scarcity of this species.

Conservation measures

In order to strengthen the protection of the Neophron it is necessary to conduct an inventory.

Сарчашмаи иттилоот:

Потапов, 1959; Иванов, 1969; Абдусаломов, 1971; Китоби сурхи Тоҷикистон, 1997.

Источник информации:

Потапов, 1959; Иванов, 1969; Абдусаломов, 1971; Красная книга Таджикистана, 1997.

Source of information:

Potapov, 1959; Ivanov, 1969; Abdusalyamov, 1971; The Red Book of Tajikistan, 1997.

БУРГУТ

Aquila chrysaetus (Linnaeus, 1758)
Қатори Шоҳинмонандҳо.
Falconiformes
Оилаи Лочинҳо. *Accipitridae*

БЕРКУТ

Aquila chrysaetus (Linnaeus, 1758)
Отряд Соколообразные.
Falconiformes
Семейство Ястребиные. *Accipitridae*

GOLDEN EAGLE

Aquila chrysaetos (Linnaeus, 1758)
Falconiformes order
Accipitridae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Намуди васеъ паҳнгардида мебошад. Дар аксар минтақаҳои кӯҳӣ ва баландкӯҳ паҳн гардидааст. Дар Помир ва Бадахшон намуди муқаррарӣ ба шумор меравад.

Мухити сукунат

Дар кӯҳҳо сукунат гирифта, нишебиҳои харсангдори барои шикор муносибро интихоб менамояд. Дар ҳамворӣ ва доманақӯҳҳо вонамехӯрад.

Саршумор

Намуди камшумор баҳисоб меравад. Шумораи умумии он маълум нест. Чуфтҳои лонагузори бургут дар кӯҳсор аз ҳам дур-дур ҷойгир мешаванд. Айни замон дар мамнуъгоҳи Зорқӯл ду чуфти лонагузори бургут ба қайд гирифта шудааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Парандаи муқимӣ ба шумор меравад. Дар ҷустуҷӯи ғизо кӯчбандии мавсимӣ зоҳир менамояд. Парандаи моногамӣ буда, чуфтҳои доимӣ. Дар синни 4–5 солагӣ болиғ мешавад. Дар зери

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Имеет широкое распространение. Встречается в большинстве горных и высокогорных зонах. На Памире и Бадахшане—обычный вид.

Места обитания

Поселяется в горах; для охоты выбирает подходящие скалистые склоны. В равнинных и предгорных зонах не встречается.

Численность

Вид является малочисленным. Общая его численность не подсчитана. Гнездовые пары беркута в горах размещены далеко друг от друга. В настоящее время в заповеднике «Зорқӯль» известны 2 гнездящиеся пары.

Особенности биологии

Птица является оседлой. В поисках пищи предпринимает сезонные миграции. Моногамный вид, их пары постоянны. В 4–5 летнем возрасте становятся половозрелыми. Гнезда устраивают

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Golden Eagle is widespread. It is found in most mountainous and highland areas. It is a usual species in the Pamirs and Badakhshan.

Habitat

It settles in the mountains. Golden Eagle chooses suitable rocky slopes for hunting. In flat and foothill areas it does not occur.

Population

Golden Eagle is scanty. Its total population is not calculated. Nesting pairs of golden eagles in the mountains are placed far from each other. At present, 2 breeding pairs are known in the Zorkul reserve.

Biological characteristics

A bird is sedentary. Seasonal migrations are making in search of food. It is a monogamous species, the couples are constant. At 4–5 years of

харсангҳо ва нишебиҳои баландкӯх лона сохта, моҳи феврал–март 2–3 тухм мегузорад. Парандаи сохибчангол буда, мурғи хилол, кабк, кафтар, заргӯш ва суғурро шикор мекунад. Ҳамчун парандаи сохибчангол аз тарафи завкмандон барои сайди заргӯш, рӯбох, кабк, мурғи хилол ва ғ. истифода бурда мешавад.

Парвариш дар шароити сунъӣ

Нигоҳдорӣ дар шароити сунъӣ имконпазир аст. Дар аксар боғҳои ҳайвонот хуб парвариш ёфта, афзоиш мекунад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Омили ноҳинчорӣ, вайроншавии ҷойҳои зист, кам гардидани шумораи туъма сабабҳои асосии маҳдуд гардидани саршумори бургут мебошанд.

Тадбирҳои ҳифз

Ҷойҳои лонагузорӣ ва лонаҳои мавҷудаи бургутро ба рӯйхат дароварда, онҳоро ҳифз намудан зарур аст. Ба мақсади барқарор намудани саршумори ин паранда парваришгоҳи махсус барои афзоиш кунонидани он ташкил намудан зарур аст.

под скальными карнизами, на высоких склонах гор и в феврале–марте откладывает 2–3 яйца. Беркут очень ловкая птица и охотится на улар, кеклика, голубей, зайцев и сурков. Как ловчую птицу любители используют в ловле зайцев, лис, кекликов, уларов и др.

Разведение

Возможно содержание в условиях неволи. Содержится во многих зоопарках, хорошо размножается и разводится.

Лимитирующие факторы

Основные причины сокращения численности беркута являются: факторы беспокойства, разрушения мест обитания и ухудшение кормовой базы.

Меры охраны

Следует взять под строгую охрану все известные гнёзда и места их гнездования. С целью восстановления численности этого вида необходимо создать специальные питомники для его разведения.

age are sexually mature. Nests are arranged under the eaves on the high rocky slopes of the mountains, and in February–March, it lays 2–3 eggs. Golden Eagle is a very clever bird that hunts ular, chukar, pigeons, hares and marmots. As birds of prey enthusiasts use in catching hares, foxes, partridge, ular, and others.

Artificial breeding capabilities

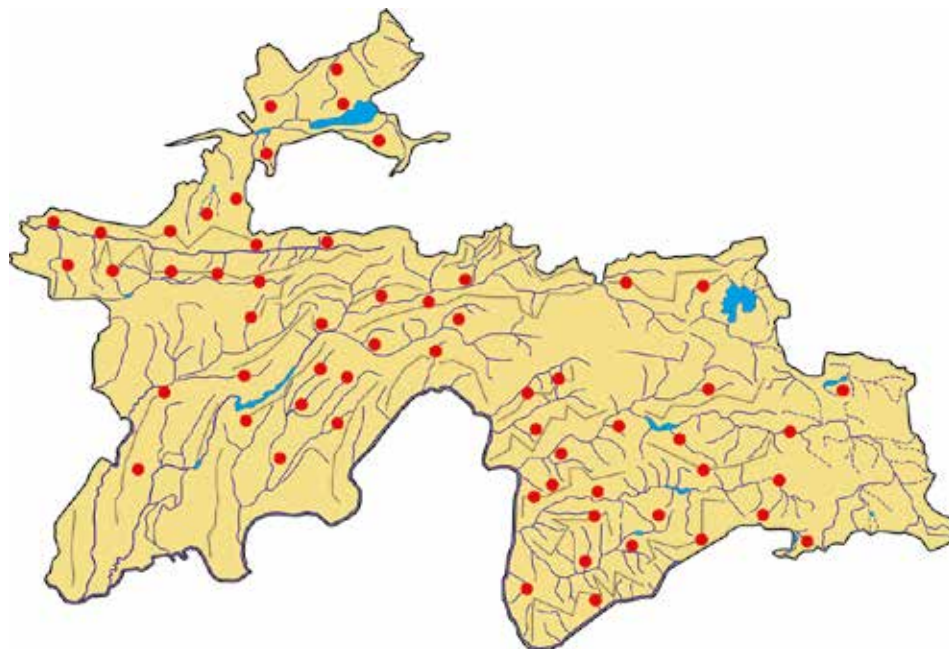
Perhaps it can be kept the content in captivity. It is contained in many zoos, well–bred and propagated.

Limiting factors

The main reasons for reducing the number of golden eagles are: disturbance, habitat destruction and deterioration of prey.

Conservation measures

It is necessary to protect all known nests and this species places of nesting. In order to restore the number of this species it is necessary to create a special nursery for its breeding.

Сарчашмаи иттилоот:

Иванов, 1940, 1969; Потапов, 1969; Красная книга СССР, 1978; Абдусалимов, 1971; Красная книга Тадж. ССР, 1988; Китоби сурхи Тоҷикистон, 1997; Абдулназаров, 1998.

Источник информации:

Иванов, 1940, 1969; Потапов, 1969; Красная книга СССР, 1978; Абдусалимов, 1971; Красная книга Тадж. ССР, 1988; Красная книга Таджикистана, 1997; Абдулназаров, 1998.

Source of information:

Ivanov, 1940, 1969; Potapov, 1969; Red Book USSR, 1978; Abdusalyamov, 1971; The Red Book of the Taj. SSR, 1988; The Red Book of Tajikistan, 1997; Abdunazarov, 1998.

УҚОБИ ПАКАНА

Aquila pennata (Gmelin, 1788)
Қатори Шоҳинмонандҳо.
Falconiformes
Оилаи Лочинҳо. *Accipitridae*

ОРЁЛ–КАРЛИК

Aquila pennata (Gmelin, 1788)
Отряд Соколообразные.
Falconiformes
Семейство Ястребиные. *Accipitridae*

BOOTED EAGLE

Aquila pennata (Gmelin, 1788)
Falconiformes order
Accipitridae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Аввалҳои асри XX дар тугайзори соҳили дарёҳои Сир, Вахш ва Панҷ лона мегузошт. Баъди аз худ гардидани тугайзорҳо уқоби пакана дигар дар ин мавзёҳо вонамехӯрад. Чуфтҳои лонагузор танҳо дар Селбурсой (қаторкӯҳи Ҳисор), Лайрон (қаторкӯҳи Пётри I) ва қаторкӯҳи Оқтов (андароби Вахшу Кофарниҳон) боқӣ мондааст.

Муҳити сукунат

Дар мавсими лонасозӣ ҷангалзори кӯҳӣ, алаҳусус ҷангалзори паҳнбаргро интиҳоб мекунад. Дар баландии 700–2500 метр аз сатҳи баҳр вомехӯрад. Дар тугайзори дарёбодҳо тамоман нест шудааст.

Саршумор

Дар ҳудуди Тоҷикистон ҳамагӣ 8–10 чуфт уқоби паканаи лонагузор боқӣ мондааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Парандаи мавсимии лонагузор буда, аввалҳои моҳи апрел парида меояд ва

Статус

Вид, ноҳодящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

В начале XX в. гнезился в тугаях по берегам рек Сырдарья, Вахш и Пяндж. После освоения тугайников орёл–карлик больше не встречается в этих местах. Гнездящиеся пары остались только в Силбурсае (Гиссарский хребет), Лайруне (хр. Петра I) и на хр. Актау (слияние рек Вахш и Кафирниган).

Места обитания

В период гнездования выбирает горные леса, особенно широколиственные. Встречается на высотах 700–2500 м. над ур. м. В пойменных тугаях полностью исчез.

Численность

На территории Таджикистана осталось всего 8–10 гнездящихся пар орлов–карликов.

Особенности биологии

Перелётная гнездящаяся птица. Прилетает в апреле, на зимовку

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

In the early twentieth century it nested in riparian woodlands on the banks of the Syr Darya, Vakhsh and Panj rivers. After reclamation of the riparian woodlands Booted eagle is no longer found in these places. Nesting pairs remain only in Selbursoy (Hissor mountain range), Layron (Peter I mountain range) and Oqtov mountain range (confluence of Kofarnihon and Vakhsh rivers).

Habitat

In the nesting period chooses mountain forests, especially broadleaf. It is found at altitudes of 700–2500 meters above sea level. m. In the floodplain tugi completely disappeared.

Population

Only 8–10 nesting pairs of Booted Eagle remain on the territory of Tajikistan.

Biological characteristics

Booted Eagle is a migrating and nesting birds. It arrives in April, migrating for

моҳи октябр барои зимистонгузаронӣ кӯчиш мекунад. Баъзан то моҳи ноябр мемонад. Ҷуфти он доимист. Дар чинор, тӯс, сафедор, баъзан дар арча аз шоҳаҳои хушки буттаву дарахтон лона сохта, онро чанд сол истифода мебаранд. Диаметр (кутри) лона 40–75 см ташкил медиҳад. Моҳи май 2 тухм мегузорад. Аввали моҳи август ҷӯҷаҳо лонаро тарк мекунанд. Хояндагон ва парандагони хурд (ҷавҳӯрак, гунчишк, ҷур)–ро сайд мекунад. Онро завкмандон ҳамчун парандаи соҳибчанголи шикори барои сайди парандагони дигар истифода мебаранд.

Парвариш дар шароити сунӣ

Нигоҳубин дар шароити сунӣ имконпазир аст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Дар натиҷаи буридани буттаву дарахтони тугайзор уқоби пакана дар водии дарёҳои Панҷ ва Сир ба нестӣ расидааст. Ба пахтазору боғҳо табдил додани водии Вахш ва Ҳисор сабабҳои дар ин мавзёҳо аз байн рафтани ин намуд гардидаанд.

Тадбирҳои хифз

Ҷойҳои лонагузорӣ ва лонаҳои мавҷудаи уқоби паканаро ба рӯйхат дароварда, онҳоро хифз намудан зарур аст.

мигрирует в октябре. Иногда остаётся до ноября. Его пара постоянна. Строит гнёзда из сухих ветвей на чинарах, берёзах, тополях, иногда на арчовнике и использует их несколько лет. Диаметр гнёзда 40–75 см. В мае откладывает 2 яйца. В начале августа птенцы покидают гнездо. Охотится на грызунов и маленьких птиц (воробьи, овсянки, жаворонки). Любители используют его в охоте на другие виды птиц.

Разведение

Возможно его разведение в неволе.

Лимитирующие факторы

В результате вырубки тугайных лесов орёл-карлик исчез в долинах рек Пяндж и Сырдарья. Освоение земель под хлопковые поля и сады Вахшской и Гиссарской долин является причиной исчезновения этого вида.

Меры охраны

Необходима инвентаризация мест гнездований и существующих гнёзд, а также их охрана.

the winter in October. Sometimes they remain until November. Their pairs are constant. Booted Eagle builds nests from dry branches on plane trees, birches, poplars, junipers and sometimes uses them for several years. Nest diameter is 40–75 cm. In May it lays 2 eggs. In early August, the chicks leave the nest. Booted Eagle hunts on rodents and small birds (sparrows, buntings, larks). Amateur hunters use it to hunt for other species.

Artificial breeding capabilities

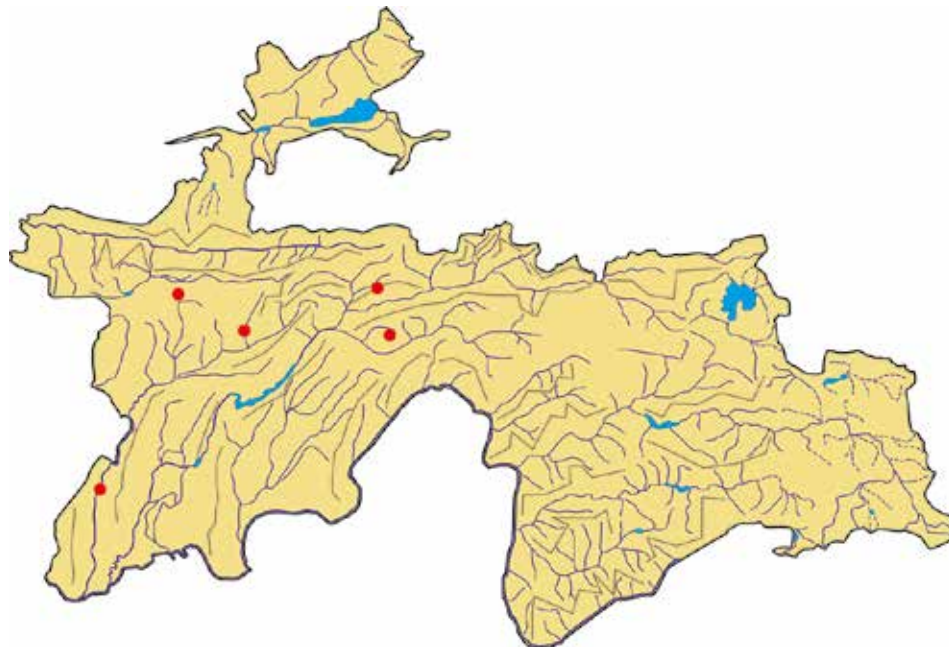
Its breeding in captivity is possible.

Limiting factors

As a result of deforestation of riparian forests Booted Eagle disappeared in the valleys of the Panj and Syr Darya rivers. The reclamation of lands of Vakhsh and Hissor valleys and use them as cotton fields and gardens is the reason for the disappearance of this species.

Conservation measures

It is necessary to make an inventory of nesting sites and existing nests as well as to take them under protection.

Сарчашмаи иттилоот:

Иванов, 1969; Абдусаломов, 1971; Красная книга Тадж. ССР, 1988.

Источник информации:

Иванов, 1969; Абдусаломов, 1971; Красная книга Тадж. ССР, 1988

Source of information:

Ivanov, 1969, Abdusalyamov 1971, Red Book Taj. SSR, 1988

КАЛҲОТИ ҲИМОЛОӢ

Accipiter nisus melanoschistus
(Hume, 1869)
Қатори Шоҳинмонандҳо.
Falconiformes
Оилаи Лочинҳо. *Accipitridae*

ГИМАЛАЙСКИЙ ПЕРЕПЕЛЯТНИК

Accipiter nisus melanoschistus
(Hume, 1869)
Отряд Соколообразные.
Falconiformes
Семейство Ястребиные. *Accipitridae*

HIMALAYAN SPARROW- HAWK

Accipiter nisus melanoschistus
(Hume, 1869)
Falconiformes order
Accipitridae family

Мақоми хифз

Зернамуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Парандаи хоси кӯҳсор аст. Фақат дар масоҳати маҳдуди ҷангалзори паҳнбаргу омехта дар нишебии қаторкӯҳҳои Туркистон, Зарафшон ва Ҳисор дар баландии 1800–2000 метр аз сатҳи баҳр вомерӯад.

Муҳити сукунат

Дар ҷангалзори паҳнбарг, тӯсзор, арҷазор ва сафедор сукунат мекунад. Дар давраи кӯчиши мавсимӣ дар минтақаҳои ҳамвор ва наздикӯҳии Тоҷикистони Марказӣ ва Ҷанубӣ вомерӯад.

Саршумор

Ҳудуди Тоҷикистон қисми шимолу шарқии масоҳати паҳншавии калхоти ҳимолоиро дар бар мегирад. Дар ҳудуди ҷумҳурӣ танҳо 5–6 ҷуфти ин калхот лона мегузорад.

Хусусиятҳои биологӣ

Парандаи мавсимии лонагузор аст. Муҳлати парида омадан ва рафтани он муфассал таҳқиқ

Статус

Подвид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Типичная горная птица. Встречается только в смешанных или широколиственных лесах на Туркестанском, Зерафшанском, Гиссарском хребтах, на высоте 1800–2000 м. над ур. м.

Места обитания

Обитает в широколиственных лесах (берёза, тополя), арчовниках. В период сезонной миграции встречается на равнинах и предгорьях Центрального и Южного Таджикистана.

Численность

Территория Таджикистана охватывает северо-восточную часть ареала гималайского перепелятника. На территории республики гнездятся только 5–6 пар этого вида.

Особенности биологии

Перелётная гнездящаяся птица. Время прилёта и улёта подробно не изучено. Данные по размножению этого вида скудные. Гнездится на берёзах и

Conservation Status

Endangered subspecies. EN.

Distribution

Himalayan Sparrow-Hawk is a typical mountain bird. It is found only in mixed or deciduous forests in Turkistan, Zarafshon, Hissor mountain ranges, at an altitude of 1800–2000 meters above sea level.

Habitat

It lives in deciduous forests (birch, poplar) and juniper forest. During the period of seasonal migration occurs in the plains and foothills of Central and Southern Tajikistan.

Population

Tajikistan's territory covers the Northeastern part of the Himalayan Sparrow-Hawk. Only 5–6 pairs of this species are nesting in the republic.

Biological characteristics

It is a migrating and nesting bird. Time of arrival and fly away is not studied in detail. Data on breeding of this species are scarce. It nests on the birches and

карда нашудааст. Оид ба афзоиши калхоти ҳимолой маълумот хеле кам аст. Дар дарахтони тӯс ва арча лона месозад. Ягона лонаи онро дар шоҳаи арчаи пир, ки саросар бо гиёҳи бобопирак (гӯшкаркунак) печонида буд, дарёфт кардаанд. Лона дар баландии 8 м. ҷойгир буд. Се тухм мегузорад (май–июн). Ҷўчаҳо лонаро аввалҳои моҳи август тарк мекунанд. Гунҷишкҳои гуногун–ҷавҳӯрак, ҷул, дуч, адасхӯрак, фохта ва кабкҷўчаҳоро сайд мекунад.

Парвариш дар шароити сунӣ

Парвариш дар шароити сунӣ имконпазир аст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Аз тарафи шикорчиёну ғӯрукшиканҳо бо мақсади дилхушӣ сайдшудани калхоти ҳимолой боиси камшумории он мегардад.

Тадбирҳои ҳифз

Айни замон се маҳали лонагузории калхоти ҳимолой маълум аст. Дар ин мавзъҳо нобуд шудани ҷангалзори паҳнбарг ва арчазоронро пешгирӣ намудан зарур аст. Муҳофизати ин намудро дар ғӯруқи Искандарқул, ки яке аз мавзъҳои аниқи лонагузории калхоти ҳимолой ба шумор меравад, пурзӯр бояд кард.

на арҷовниках. Единственное его гнездо найдено на ветвях старой арчи сплошь заплетённой ломоносом. Гнездо было расположено на высоте 8 м. Откладывает 3 яйца (май–июнь). Птенцы в начале августа покидают гнездо. Охотятся на разные виды воробьиных–овсянки, вьюрковые, горихвостки, чечевицы, горлицы и молодые кеклики.

Разведение

Возможно его разведение в неволе.

Лимитирующие факторы

Отлов гималайского перепелятника браконьерами и охотниками с целью развлечения привели к его сокращению.

Меры охраны

В настоящее время известно три места гнездования гималайского перепелятника. В этих пунктах необходимо не допускать уничтожения широколиственных лесов и арҷовников. Усилить охрану этого вида в заказнике «Искандерқул», что является одним из конкретных мест его гнездования.

junipers. The only nest was found in the branches of an old juniper completely braided by clematis. The nest was located at a height of 8 m. Female of this species lays 3 eggs (May–June). Chicks in the beginning of August leave the nest. Himalayan Sparrow–Hawk hunts for different varieties of sparrow–buntings, finches, redstart, lentils, turtledoves and young partridges.

Artificial breeding capabilities

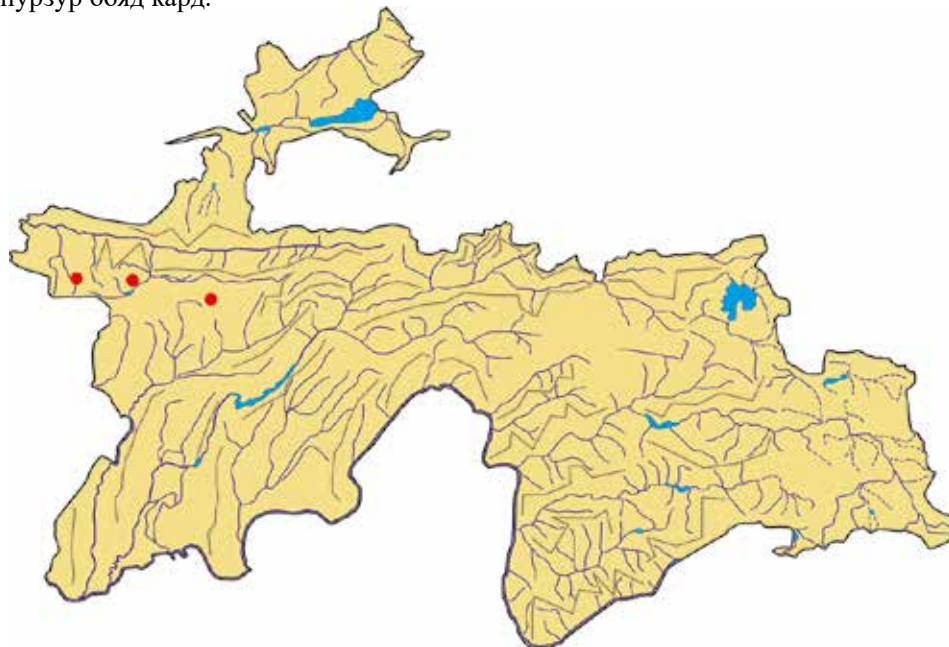
Its breeding in captivity is possible.

Limiting factors

Catching of Himalayan Sparrow–Hawk by poachers and hunters for the purpose of entertainment led to its reduction.

Conservation measures

At present, three nesting areas of Himalayan Sparrow–Hawk are known. In these areas it is necessary to prevent the destruction of broad–leaved forests and juniper. To strengthen the protection of this species in the Iskandarkul Nature Reserve, which is one of the specific places of its nesting.

Сарчашмаи иттилоот:

Иванов, 1969; Абдусалямов, 1971.

Источник информации:

Иванов, 1969; Абдусалямов, 1971.

Source of information:

Ivanov, 1969; Abdusalyamov 1971.

БОЗИ (БОЛОБОНИ) ТУРКИСТОНӢ

Falco cherrug coatsi (Dementiev, 1945)
Қатори Шоҳинмонандҳо.
Falconiformes
Оилаи Шоҳинҳо. *Falconiidae*

ТУРКЕСТАНСКИЙ БАЛОБАН

Falco cherrug coatsi (Dementiev, 1945)
Отряд Соколообразные.
Falconiformes
Семейство Соколиные. *Falconidae*

TURKISTAN SACER FALCON

Falco cherrug coatsi (Dementiev, 1945)
Falconiformes order
Falconidae family

Мақоми хифз

Зернамуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар кӯхҳои Муғул, қаторкӯхҳои Туркистон, Зарафшон, Ҳисор, Вахш ва мавзёҳои наздиқӯҳии Октов, Ҳочақозиён вомехӯрад.

Муҳити сукунат

Ҷойи хоси сукунати он нишебиҳои кушодаи қаторкӯхҳо, водии байниқӯҳӣ ё фазои кушод (даштҳо, майдонҳо, адирҳо), ки дар баландии аз 600 то 2200 метр аз сатҳи баҳр ҷойгиранд, ба шумор меравад. Лонаҳои ҷуфтҳои лонагузор дар масофаи 25–30 км аз ҳамдигар дур ҷойгир шудаанд.

Саршумор

Дар тамоми ҳудуди Тоҷикистон тақрибан 30 ҷуфти ин паранда лона мегузорад. Саршумори бози туркистонӣ сол аз сол маҳдуд мегардад.

Хусусиятҳои биологӣ

Парандаи лонагузори кӯчанда мебошад. Дар синни яқсолагӣ ба балоғат мерасад. Дар тарқиши харсангҳо, чариҳои ҷангалзор лона

Статус

Подвид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Встречается в горах Моголтау, Туркестанском, Зерафшанском, Гиссарском, Вахшском хребтах и в предгорных местах Актау и Ходжаказиён.

Места обитания

Типичные места его обитания являются открытые склоны горных хребтов, межгорные долины (степи, равнины, адыры), что расположены на высотах от 600 до 2200 м. над ур. м. Гнёзда гнездящихся пар расположены на расстоянии 25–30 км друг от друга.

Численность

В Таджикистане гнездится около 30 пар этого вида. Численность туркестанского балобана год за годом сокращается.

Особенности биологии

Перелетно–гнездящаяся птица. Становится половозрелым в 1 год. Гнездится в трещинах скал, лесных

Conservation Status

Endangered subspecies. EN.

Distribution

Turkistan Sacer Falcon is found in the Mughultov mountains and in Turkistan, Zarafshon, Hissor, Vakhsh mountain ranges and foothill areas of Otov and Khojaqoziyon.

Habitat

Typical habitats of Turkistan Sacer Falcon are open slopes of mountain ranges, intermountain valleys (steppes, plains, adyrs) that are located at the altitudes ranging from 600 to 2200 meters above sea level. Nests of breeding pairs are located at a distance of 25–30 km from each other.

Population

About 30 pairs of this species are nesting in Tajikistan. The number of Turkistan Sacer Falcon is reduced year after year.

Biological characteristics

It is a migratory and nesting bird. It becomes sexually mature at 1 year.

гузошта аз 2 то 4 тухм мегузорад. Тухмгузорӣ моҳи феврал–март чараён мегирад. Давомнокии ҷӯчабарорӣ 28–30 рӯзро дар бар мегирад. Баъди лонаро тарк кардан фардҳои ҷавон дар муддати 30–40 рӯз барои шикорро омӯхтан бо чинҳои нарина ва модина монда, баъдан мустақил мегарданд. Аз хояндагон ва парандагон ғизо мегирад. Ба сифати парандаи соҳибчангол барои шикор аз ҷониби завқмандон истифода бурда мешавад.

Парвариш дар шароити сунӣ

Дар шароити сунӣ ва парваришгоҳҳо хуб парвариш ва афзоиш мекунад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Вайрон кардани лонаҳо, доштани мақсади тичорат омилҳои асосии маҳдуд гардидани саршумори бози туркистонӣ мебошанд.

Тадбирҳои хифз

Сайди ғайриқонунӣ ва доштани ҷӯчаҳои бозитуркистониро пешгири намудан зарур аст. Ба мақсади барқарор намудани саршумори ин паранда парваришгоҳи махсус барои афзоиш кунонидани он ташкил намудан лозим аст.

склонах гор, откладывает от 2 до 4 яиц. Откладка яиц происходит в феврале–марте. Насиживание продолжается 28–30 дней. После покидания гнезда, молодые особи в течение 30–40 дней для обучения охоты остаются с родителями, затем становятся самостоятельными. Питается грызунами и другими видами птиц. Любители используют для охоты.

Разведение

В вольерах хорошо размножается и развивается.

Лимитирующие факторы

Разрушение гнёзд, отлов туркестанского балобана с целью торговли являются основными факторами сокращения численности вида.

Меры охраны

Необходима борьба против браконьерства, пресечение незаконного отлова птенцов. С целью восстановления численности и размножения этого вида необходимо создать специальные вольеры.

These birds nest in rock crevices, forest slopes. They lay from 2 to 4 eggs. Egg laying takes place in February and March. Incubation lasts for 28–30 days. After leaving the nest, young birds for 30–40 days for training hunting remain with their parents, then they become independent. They feed on rodents and other species of birds. Amateur hunters use them for hunting.

Artificial breeding capabilities

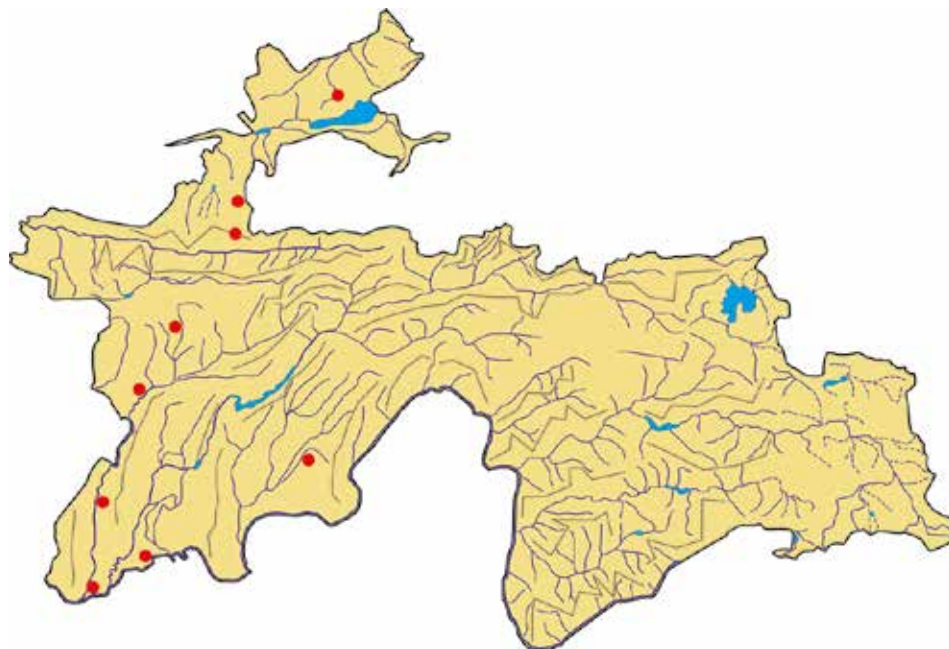
Turkistan Sacer Falcons are well developed and propagated in the aviaries.

Limiting factors

The destruction of nests, catching of Turkistan Sacer Falcon for the purpose of trade are the main factors reducing the number of species.

Conservation measures

It is necessary to fight against poaching, curbing illicit capture of chicks. In order to restore strength and reproduction of this species. It is also necessary to establish special cages.

Сарчашмаи иттилоот:

Иванов, 1969; Иванов, Штегман, 1978; Абдусалямов, 1971.

Источник информации:

Иванов, 1969; Иванов, Штегман, 1978; Абдусалямов, 1971.

Source of information:

Ivanov, 1969; Ivanov, Stegmann, 1978; Abdusalyamov 1971.

**БОЗИ (БОЛОБОНИ)
МУҒУЛӢ**

Falco cherrug milvipes (Jerdon 1871)
Қатори Шоҳинмонандҳо.
Falconiformes
Оилаи Шоҳинҳо. *Falconiidae*

**МОНГОЛЬСКИЙ
БАЛОБАН**

Falco cherrug milvipes (Jerdon 1871)
Отряд Соколообразные.
Falconiformes
Семейство Соколиные. *Falconidae*

**MONGOLIAN SACER
FALCON**

Falco cherrug milvipes (Jerdon, 1871)
Falconiformes order
Falconidae family

Мақоми хифз

Зернамуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Танҳо дар Помир вомахӯрад. Маълумоти бозғитимод оид ба дучор омадани бози муғулӣ дар водии дарёи Аличур, дар мавзёҳои Модийн, атрофи Қизилработ, инчунин дар атрофи кӯлҳои Қароқул, Рангқул ва Яшилқул ба даст оварда шудааст.

Муҳити сукунат

Харсангҳо, шахкӯҳҳо, ки на дуртар аз кӯлҳо ва дарёҳои Помир воқеъ гардидаанд, инчунин водии байниқӯҳӣ макони хоси зисти бози муғулӣ ба шумор мераванд. Дар баландии беш аз 3500 метр аз сатҳи баҳр вомахӯрад.

Саршумор

Парандаи ниҳоят нодир аст. Дар ҳудуди Помир ҳамагӣ 5–6 ҷуфти он лона мегузоранд.

Хусусиятҳои биологӣ

Маълумот оид ба хусусиятҳои биологии ин зернамуд нокифоя

Статус

Подвид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Встречается только на Памире. Достоверные сведения о встрече монгольского балобана известны в долинах р. Аличур, в урочище Мадиян, окрестностях Кизилрабата, а также озёр Каракуль, Рангкуль и Яшилкуль.

Места обитания

Скалы, скалистые горы, которые расположены недалеко от Памирских рек и озёр, а также межгорные долины являются характерными местами обитания монгольского балобана. Встречается на высоте более 3500 м. над ур. м.

Численность

Птица очень редкая. На Памире гнездятся всего 5–6 пар.

Особенности биологии

Данные по биологическим особенностям этого подвида недостаточны. Оседлая птица

Conservation Status

Endangered subspecies. EN.

Distribution

Mongolian Sacer Falcon occurs only in the Pamirs. Reliable meetings of Mongolian Sacer Falcon are known in the valley Alichur, in the Modiyon, Qizilrabot surroundings and Qarokul, Rangkul and Yashilkul lakes

Habitat

Rocks, rocky mountains, which are located near the Pamir rivers and lakes, as well as the intermountain valleys are typical habitats of Mongolian Sacer Falcon. It is found at the altitudes above 3500 meters above sea level.

Population

The bird is very rare. In the Pamirs only 5–6 pairs of its species nest.

Biological characteristics

Data on the biological characteristics of this subspecies are insufficient. It is a sedentary bird of the Pamir. Mating

аст. Парандаи муқимии Помир мебошад. Чуфтшавӣ дар моҳи март ба қайд гирифта шудааст. Чуфт ва ҷойҳои лонагузорӣ доимӣ мебошанд. 3–4 тухм мегузорад. Баъди лонаро тарк кардан фардҳои ҷавон дар муддати 30–40 рӯз барои шикорро омӯхтан бо ҷинсҳои нарина ва модина монда, баъдан мустақил мегарданд. Парандагони гуногун ва хояндагонро шикор мекунад. Қитъаҳои шикорӣ солҳои зиёд истифода бурда мешаванд.

Парвариш дар шароити сунӣ

Қорҳои озмоишӣ оид ба парвариши бозӣ муғулӣ дар шароити сунӣ гузаронида нашудааст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Маҳдуд гардидани манбаи ғизо, шикор намудани бози муғулӣ ба мақсади тичорат, ноҳинҷор намудани он дар давраи афзоиш омилҳои асосии камшумор гардидани ин паранда мебошанд.

Тадбирҳои хифз

Ҷойҳои лонагузории бози муғулиро ба рӯйхат гирифта, онҳоро таҳти муҳофизати ҷиддӣ қарор додан зарур аст.

Памира. Спаривание происходит в марте. Имеет постоянные пары и места гнездований. Откладывает 3–4 яйца. После покидания гнезда, молодые особи в течение 30–40 дней для обучения охоты остаются с родителями, затем становятся самостоятельными. Охотятся на различных птиц и грызунов. Охотничьи участки используются долгие годы.

Разведение

Экспериментальные работы по разведению монгольского балобана в неволе не проводились.

Лимитирующие факторы

Сокращение кормовых баз, отлов монгольского балобана с целью торговли, беспокойство в период размножения являются основными факторами малочисленности этой птицы.

Меры охраны

Необходимо провести инвентаризацию мест гнездования и взять их под охрану.

occurs in March. It has permanent pairs and nesting sites. It lays 3–4 eggs. After leaving the nest, young birds for 30–40 days for hunting training remain with their parents, and then they become independent. Mongolian Sacer Falcons are hunting on a variety of birds and rodents. Hunting sites are used for many years.

Artificial breeding capabilities

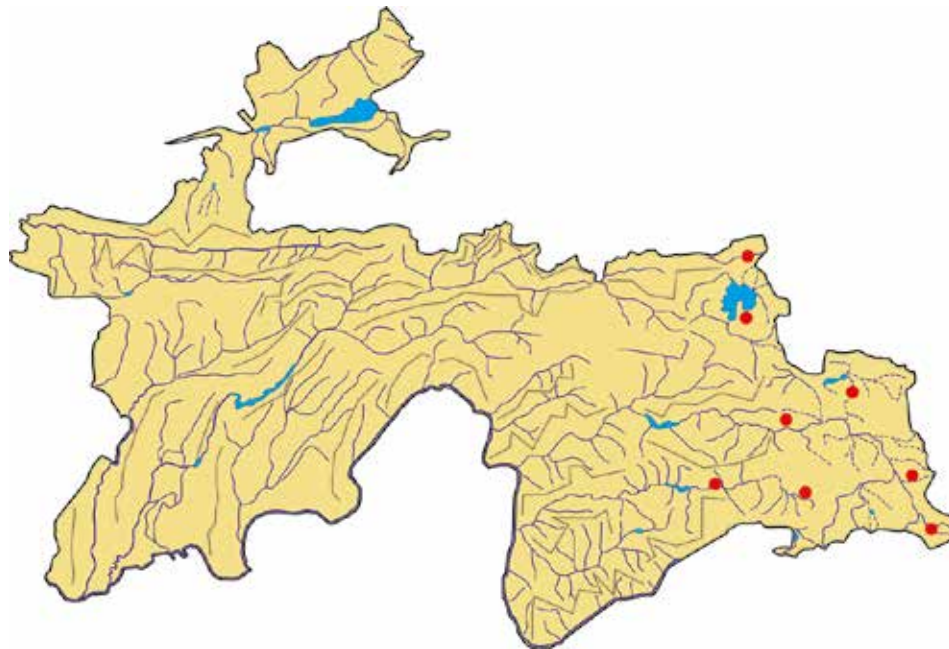
Experimental works on the breeding of Mongolian Sacer Falcon were not held in captivity.

Limiting factors

Reduction of feed bases, catching Mongolian Sacer Falcon for the purpose of trade, anxiety during the breeding season are the main factors of this small number of birds.

Conservation measures

It is necessary to make an inventory of nesting sites and to take them under protection.

Сарчашмаи иттилоот:
Абдусалямов, 1971.

Источник информации:
Абдусалямов, 1971.

Source of information:
Abdusalyamov, 1971.

ШОҲИН

Falco pelegrinoides (Temminck, 1829)
Қатори Шоҳинмонандҳо.
Falconiformes
Оилаи Шоҳинҳо. Falconiidae

РЫЖЕГОЛОВЫЙ САПСАН (ШАХИН)

Falco pelegrinoides (Temminck, 1829)
Отряд Соколообразные.
Falconiformes
Семейство Соколиные. Falconidae

RED-CAPPED FALCON

Falci pelegrinoides (Temminck, 1829)
Falconiformes order
Falconidae family

Мақоми ҳифз

Зернамуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN. Ба рӯйхати сурхи ИБХТ ва замимаи 1 Конвенсияи «Дар бораи савдои байналхалқии намудҳои флора ва фаунаи ёбой, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор доранд» (CITES) ворид гардидааст.

Паҳншавӣ

Баъзан дар нишебиҳои шимоли қаторкӯҳи Туркистон (сарғаҳи дарёи Исфара), ғарби қаторкӯҳи Зарафшон (Майкада, Ёрӣ), доманаи нишебиҳои қаторкӯҳи Ҳисор (қадқади дарёи Кофарниҳон), нишебии қаторкӯҳҳои Боботоғ, Оқтов, Қаротегин, Ҳазратишоҳ, Қаратов ва Дарвоз лона мегузорад. Эҳтимол дар водии дарёи Шоҳдараи Бадахшон низ лона монад.

Мухити сукунат

Дар нишебиҳои шахсор ва сергили минтақаҳои кӯҳии чануб ва чанубу ғарби чумхурӣ зиндагӣ мекунад. Баъзан дар кӯҳсори Тоҷикистони Марказӣ ва Шимолӣ вохӯрадад.

Саршумор

Дар Тоҷикистон 11–13 ҷуфт шоҳин лона мегузорад. Парандаи муқимист, вале зимистон аз сарғаҳи

Статус

Подвид, находящийся под угрозой исчезновения. EN. Занесён в Красный список МСОП. Включён в Приложение 1 Конвенции «О международной торговле видами дикой флоры и фауны, находящихся под угрозой исчезновения» (CITES).

Распространение

Иногда гнездится на северных склонах Туркестанского хребта (верховья р. Исфара), на западных отрогах Зерафшанского хребта (Майкада, Ёры), подножьях южного склона Гиссарского хребта (вдоль р. Кафирниган), по склонам хребтов Бабатаг, Актау, Каратегин, Хазратишоҳ, Каратау и Дарваз. Возможно также гнездится по долине р. Шахдара (Бадахшан).

Места обитания

Живёт на скалистых склонах и южных, юго-западных глинистых горных зонах Таджикистана. Иногда встречается в горах Центрального и Северного Таджикистана.

Численность

В Таджикистане гнездятся 11–13 пар. Оседлая птица, но зимой опускается с верхней части своего местообитания вниз, где

Conservation Status

Endangered subspecies. EN. Listed in The IUCN Red List. Included in the Appendix 1 of the Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES).

Distribution

Sometimes Red-Capped Falcon nests on the northern slopes of the Turkistan range (upper reaches of Isfara river), on the Western spurs of Zarafshon mountain range (Maykada, Yori), the foothills of the southern slope of Hissor mountain range (along the Kofarnihon river) on the slopes of Bobotogh, Oqtov, Qarotegin, Hazratishoh, Qaratov and Darvoz mountain ranges. Perhaps also Red-Capped Falcon nests along Shohdara river (Badakhshan).

Habitat

Red-Capped Falcon lives on the rocky slopes and the southern, south-western clay mountain areas of Tajikistan. Sometimes it occurs in the mountains of central and northern Tajikistan

Population

In Tajikistan there are 11–13 nesting pairs. Red-Capped Falcon is a sedentary bird, but in winter it descends

муҳити зист ва ҷойҳое, ки гунчишк, лойхӯрак, кафтар ва мурғони обӣ бисёранд, поён мефарояд.

Хусусиятҳои биологӣ

Ҷуфти шохин доимист. Дар як лона чанд сол ҷӯча мебарорад. Тухмро (4–5 адад) шохини модина пахш мекунад. Шохини нарина ба он хӯрок меорад ва лонаро хифз мекунад. Шохин аз оғози гузоштани тухми аввал тухмхоро 28–29 рӯз зер мекунад, бинобар ин ҷӯчаҳо баробар намебароянд. Мурғобиҳои хурд, лойхӯрак, кафтар, майна ва парандаҳои дигарро сайд мекунад.

Парвариш дар шароити сунӣ

Дар шароити сунӣ ва парваришгоҳҳо хуб парвариш ва афзоиш мекунад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Вайрон кардани лонаҳо, доштан бо максуди тичорат омилҳои асосии маҳдуд гардидани саршумори шохин мебошанд.

Тадбирҳои хифз

Сайди ғайриқонунии шохинро пешгири намуда, барои афзоиш қунонидани он парваришгоҳи махсус ташкил намудан зарур аст.

придерживается концентрации зимующих воробьиных, куликов, голубей и водоплавающих птиц.

Особенности биологии

Пары постоянные. Одно гнездо используется несколько лет подряд. Самка высидывает 4–5 яиц. Самец приносит корм и охраняет гнездо. Начиная с откладки первого яйца, насиживание продолжается 28–29 дней, поэтому птенцы разновозрастные. Охотятся на мелких утиных, куликов, голубей, майны и других видов птиц.

Разведение

В искусственных условиях и вольерах хорошо размножается и развивается.

Лимитирующие факторы

Разрушение гнёзд, отлов с коммерческой целью являются основными факторами сокращения численности сапсана.

Меры охраны

Пресечение незаконной охоты, создание специальных вольеров для его размножения и разведения.

from the top of its habitat down where adheres to the concentration of wintering passerines, shorebirds, waterfowls and pigeons.

Biological characteristics

Red-Capped Falcon's couples are constant. One nest is used for several years. The female incubates 4–5 eggs. The male brings food and guards the nest. Since the laying of the first egg, incubating lasts for 28–29 days, so the chicks are of different ages. These birds hunt small ducks, waders, pigeons, mynas and other species of birds.

Artificial breeding capabilities

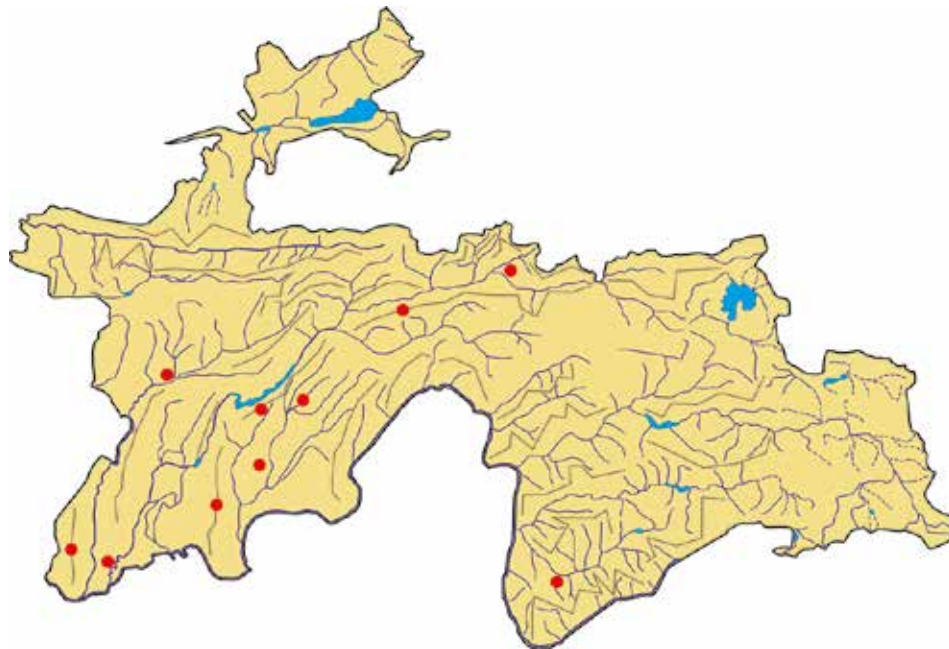
In vitro and in aviary it multiplies and develops well

Limiting factors

The destruction of nests and trapping for commercial purposes are the main factors reducing the number of Red-Capped Falcon.

Conservation measures

Suppression of illegal hunting, creation of special aviaries for its reproduction and breeding.

Сарчашмаи иттилоот:

Абдусалямов, 1971; Иванов, 1969; Степанян, 1969; Красная книга СССР, 1978; Китоби сурхи Тоҷикистон, 1997.

Источник информации:

Абдусалямов, 1971; Иванов, 1969; Степанян, 1969; Красная книга СССР, 1978; Красная книга Таджикистана, 1997.

Source of information:

Abdusalyamov, 1971; Ivanov, 1969; Stepanyan, 1969; Red Book USSR, 1978; The Red Book of Tajikistan, 1997.

ЧИЛ

Ammoperdix griseogularis
(Brandt, 1843)

Ҷатори Мурғшаклон. Galliformes
Оилаи Тазарвоҳ. Phasianidae

ПУСТЫННАЯ КУРОПАТКА

Ammoperdix griseogularis
(Brandt, 1843)

Отряд Куриные. Galliformes
Семейство Фазановые. Phasianidae

SEE-SEE PARTRIDGE

Ammoperdix griseogularis
(Brandt, 1843)

Galliformes order
Phasianidae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар қисми чанубу ғарбии Тоҷикистон паҳн гардидааст. Дар домани қаторкӯҳҳои Ҳисор, Боботоғ, Оқтов, Панҷу Қаратов, дар ғарб то мавзёҳои Яхчисори Панҷ вомахӯрад.

Мухити сукунат

Дар кӯҳсорҳои на он қадар баланд, нимбиёбонҳо, тепаҳои регдор ва чангалзор, ки аз растаниҳои бутташакли нодир, қабатҳои хурди харсангҳо таркиб ёфтаанд сукунат меёбад. Дар баланди 500–1400 метр аз сатҳи баҳр вомахӯрад.

Саршумор

Дар тамоми мавзёҳои зист камшумор буда, маълумоти аниқ оид ба шумораи он вучуд надорад.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар охири моҳҳои апрел аз 7 то 14 тухм мегузорад. Давомнокии ҷӯҷабарории парандаи модина 20–

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Распространена в юго-западной части Таджикистана. Встречается у подножья Гиссарского, Бабатагского, Актау, Пянджского, Каратау хребтов, на западе доходит до урочища Яхчисор Пянджа.

Места обитания

Обитает в низкогорьях, полупустынях, песчаных холмах и лесах, которые состоят из редких кустарниковидных растений и небольших скал. Встречается на высоте 500–1400 м. над ур. м.

Численность

Во всех местах обитания малочислена, конкретные данные о её численности не имеются.

Особенности биологии

В конце апреля откладывает от 7 до 14 яиц. Вылупление птенцов происходит через 20–24 дня. В сентябре птенцы

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

See-See Partridge is distributed in the south-western part of Tajikistan. It is found at the foot of the Hissor, Bobotogh, Oqtov, Panj, Qaratov mountain ranges in the west it reaches the Yakhchisor of Panj.

Habitat

See-See Partridge lives in low, semi-deserts, sandy hills and forests, which consist of rare bush-like plants and small rocks. It is found at an altitude of 500–1400 meters above sea level.

Population

In all its habitats See-See Partridge is scanty and exact data on its numbers are not available.

Biological characteristics

In late April, it lays from 7 to 14 eggs. Hatching occurs after 20–24 days. In September, the chicks grow older. The bird is sedentary, it feed on variety of

24 рӯзро дар бар мегирад. Дар моҳи сентябр чӯчаҳо ба воя мерасанд. Парандаи муқимӣ буда, ғизогирии гуногун дорад. Душманони табиӣ кабк, парандаҳои дарранда, морҳо ва ширхӯрон ба шумор мераванд.

Парвариш дар шароити сунӣ

Дар шароити парваришгоҳ озодона тухм гузошта, афзоиш мекунад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Омилҳои асосӣ маҳдуд гардидани саршумори ин намуд азхудкунии минтақаҳои биёбон ва нимбиёбон ва хушк шудани ҷойҳои обнушӣ ба шумор мераванд. Аз тарафи аҳолии маҳаллӣ сайд ва нигоҳдории кабки биёбонӣ низ боиси маҳдудияти шумораи он гардидааст.

Тадбирҳои хифз

Пурзӯр намудани ҷораҳои мубориза бар зидди шикори ғайриқонунӣ ва ғӯрук эълон намудани мавзӯҳои хоси суқунати чил дар мавзӯҳои Оқтов, Даҳанакиик, Лоҳур, Эсанбой ва Хочабехоб барои барқарор гардидани саршумори он мусоидат мекунад.

становятся взрослыми. Птица оседлая, питается разнообразной пищей. Естественными врагами являются хищные птицы, змеи и млекопитающие.

Разведение

В неволе свободно откладывает яйца и хорошо размножается.

Лимитирующие факторы

Основные факторы сокращения её численности являются освоение пустынных, полупустынных зон и засуха её водопойных мест. Отлов пустынной куропатки со стороны местного населения также привело к сокращению её численности.

Меры охраны

Усиление мер борьбы против браконьерства и создание заказника в характерных местах обитания— на Актау, в Даханакике, Ляуре, Эсанбае и Ходжабекхобе приведёт к восстановлению её численности.

foods. Natural enemies are birds of prey, snakes and mammals.

Artificial breeding capabilities

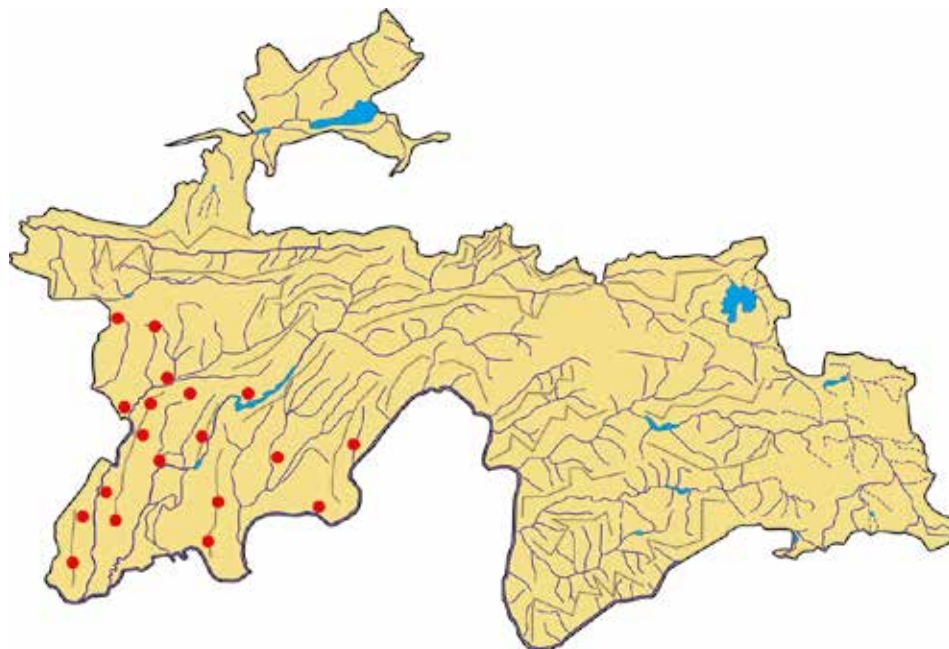
In captivity, it lays eggs freely and breeds well.

Limiting factors

The main factor of population decline is the development of arid, semi-arid zones of drought and its watering places. Catching See-See Partridges from the local population has also reduced its number.

Conservation measures

Strengthening the fight against poaching and creation of reserves at such specific its habitats as Oqtov, in Dahanakiik, Lohur, Esanboy, Khojabekhab and this will lead to the restoration of its population.

Сарчашмаи иттилоот:

Иванов, 1969; Абдусалямов, 1971.

Источник информации:

Иванов, 1969; Абдусалямов, 1971.

Source of information:

Ivanov, 1969; Abdusalyamov 1971.

ЦИРКАБК

Perdix daurica (Pallas, 1811)
Қатори Мурғшақлон. Galliformes
Оилаи Тазарвҳо. Phasianidae

БОРОДАТАЯ КУРОПАТКА

Perdix daurica (Pallas, 1811)
Отряд Куриные. Galliformes
Семейство Фазановые. Phasianidae

DAURIAN PARTRIDGE

Perdix daurica (Pallas, 1811)
Galliformes order
Phasianidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Танҳо дар нишебии шимоли қаторкӯҳи Туркистон (Шаҳристон, Майкада ва Ёрӣ) волеҳӯрад. Ҳадди ҷанубу шарқии сукунатгоҳи он аз ҳамин ҳудуд мегузарад.

Муҳити сукунат

Бештар дар нишебиҳои алафзор ва настанзорҳои анбӯҳи кӯҳ зиндагӣ мекунад. Дар баландҳои 1200–2200 м. аз сатҳи баҳр лона мегузорад. Парандаи муқимӣ аст.

Саршумор

Парандаи ҳеле камёфт буда, аҳён–аҳён дучор меояд.

Хусусиятҳои биологӣ

Таҳқиқ қарда нашудааст. Аввалҳои май ҷуфт ва охири моҳи август селаро (8–12–гоӣ) ба вучуд меорад. Душманони ҷиркабк рӯбоҳ,

Статус

Вид, ноҷояшаванда аз таҳдиди нобудшавӣ. EN.

Распространение

Встречается только на северных склонах Туркестанского хребта (Шахристан, Майкада и Ёры). Здесь проходит юго–восточная граница её ареала.

Места обитания

Обитает в основном на склонах гор с густыми зарослями травянистых растений и диких роз. Гнездится на высотах 1200–2200 м. над ур. м. Птица оседлая.

Численность

Птица малочисленная, встречается очень редко.

Особенности биологии

Не изучены. В начале мая держатся парами, в конце августа образуют стаи из 8–12 птиц. В состав естественных врагов куropатки

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Daurian Partridge is found only on the northern slopes of the Turkistan Range (Shahriston, Maykada and Yori). Here is the South–eastern border of its range passes.

Habitat

Daurian Partridge lives mainly on the mountain slopes with dense thickets of grasses and wild roses. It nests at the heights of 1200–2200 meters above sea level. The bird is sedentary.

Population

This species is scanty, it is found very rarely

Biological characteristics

It is not studied. In early May, the species held in pairs in late August they make flocks of 8–12 birds. The composition of natural enemies of Daurian Partridge include fox, jackals and birds of prey.

шағол, парандағони соҳибчангол мебошанд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Ҳудуди Тоҷикистон дар канори ҷанубии масоҳати паҳншавии чиркабк воқеъ гардидааст ва дар ин ҷо саршумори он зиёд нест.

Тадбирҳои ҳифз

Муҳофизати чиркабкро ҳамаҷониба парандаи нодир бештар дар байни оммаи васеи мардум тарғиб бояд кард.

входят лисица, шакал и хищные птицы.

Лимитирующие факторы

Таджикистан расположен на южной границе ареала куропатки и здесь имеет невысокую численность.

Меры охраны

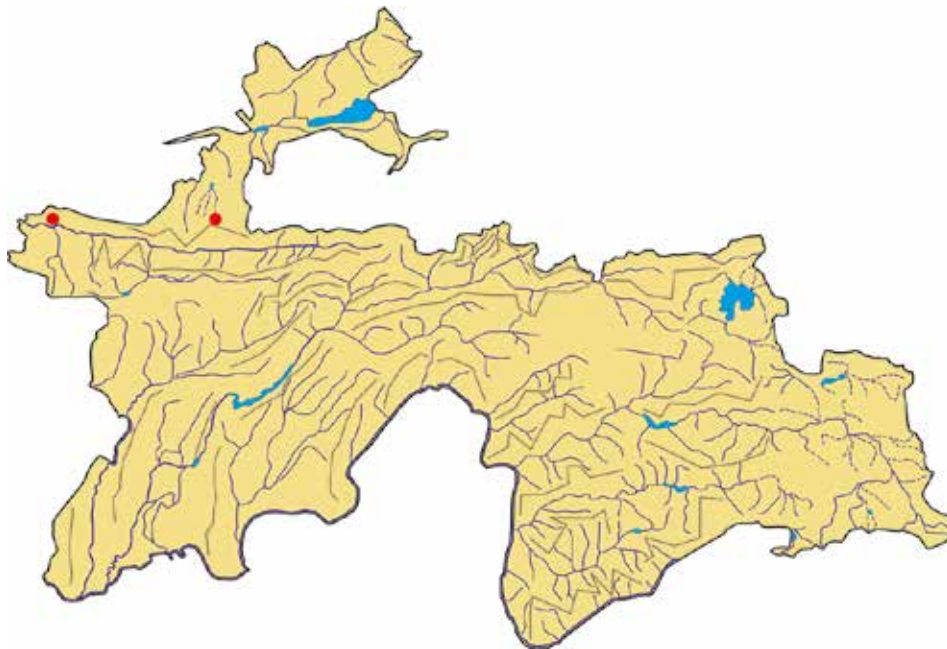
Широко пропагандировать охрану бородастой куропатки как редкой птицы.

Limiting factors

Tajikistan is located on the southern border area and Daurian Partridge here has a low number.

Conservation measures

It is necessary to widely publicize Daurian Partridge as a rare bird.

Сарчашмаи иттилоот:

Абдусалямов, 1971.

Источник информации:

Абдусалямов, 1971.

Source of information:

Abdusalyamov 1971

МУРҒИ ҲИЛОЛИ ТИБЕТӢ

Tetraogallus tibetanus (Gould, 1854)
Қатори Мурғшақлон. Galliformes
Оилаи Тазарғо. Phasianidae

ТИБЕТСКИЙ УЛАР

Tetraogallus tibetanus (Gould, 1854)
Отряд Куриные. Galliformes
Семейство Фазановые. Phasianidae

TIBETAN SNOWCOCK

Tetraogallus tibetanus (Gould, 1854)
Galliformes order
Phasianidae family

Мақоми ҳифз

Намуде, ки дар ҳолати хатарноки маҳвшавӣ қарор дорад. CR. Ба замимаи 1 Конвенсияи «Дар бораи савдои байналхалқии намудҳои флора ва фаунаи ёбӣ, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор доранд» (CITES) ворид гардидааст.

Паҳншавӣ

Дар Помири Шарқӣ дар қаторкӯҳҳои Сарикӯл, Музқӯл, Аличури Ҷанубӣ ва шоҳаҳои онҳо паҳн гардидааст. Минтақаи Помири Шарқӣ сарҳади шимолу ғарбии ҳудуди паҳншавии мурғи ҳилоли тибетӣ ба шумор меравад.

Саршумор

Маълумоти аниқ оид ба саршумори мурғи ҳилоли тибетӣ мавҷуд нест. Саршумори тахминии он 400 сарро ташкил медиҳад.

Мухити сукунат

Дар минтақаҳои баландкӯҳи дорони нишебҳои серхарсангу марғзорҳои алпӣ дар баландҳои 4300–5100 метр аз сатҳи баҳр паҳн гардидааст. Дар зери кӯхпораҳо лона мегузорад. Мавҷудияти сарчашмаҳои обӣ яке аз

Статус

Вид, ноҳодящийся в критическом состоянии исчезновения. CR. Включён в Приложение 1 Конвенции «О международной торговле видами дикой флоры и фауны, носящихся под угрозой исчезновения» (CITES).

Распространение

Распространён на Восточном Памире, на Сарыкульском, Музкульском, Южно-Аличурском хребтах и на их отрогах. Восточный Памир является северо-западной границей ареала тибетского улара.

Численность

Конкретные данные о численности тибетского улара не имеются. Приблизительная его численность составляет 400 особей.

Места обитания

Населяет альпийские луга на высотах 4300–5100 м. над ур. м. Гнездится на скалистых склонах гор, под обломками горных пород. Наличие источников воды является одним из условий его обитания.

Conservation Status

Critically Endangered. CR. It is listed in the IUCN Red List. It is included in the Appendix 1 of The Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES).

Distribution

It is distributed in the Eastern Pamirs, on Sarikul, Muzkul, South Alichur mountain ranges and their spurs. Eastern Pamir is the North-western boundary of the area of the Tibetan Snowcock.

Population

Specific data on the number of Tibetan Snowcock is not available. Its approximate population is 400 individuals.

Habitat

It inhabits alpine meadows at the altitudes of 4300–5100 meters above sea level. It nests on the rocky slopes of the mountains, under the debris of rocks. Availability of water sources is one of the conditions of its habitat.

шароитҳои сукунатгоҳи он ба ҳисоб меравад.

Хусусиятҳои биологӣ

Парандаи муқимӣ ва моногамӣ мебошад. Дар соли дуҷуми ҳаёт ба балоғат мерасад. Дар охири моҳи май ва аввали моҳи июн афзоиш мекунад. То 6 тухм мегузорад. Тухмҳоро фарди модина 20–22 рӯз зер мекунад. Асоси ғизои мурғи ҳилоли тибетиро навдаҳои навхез, гулу барг, дони растаниҳои хӯшадор, лӯбиғӣ ва ғ. ташкил медиҳанд. Бургут ва дигар парандагони соҳибчанголи онро сайд мекунанд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Шикори ғайриқонуни, алалхусус дар фасли тирамоҳ яке аз омилҳои асосии камшавии шумораи мурғи ҳилоли тибетӣ мебошад. Саршумори он баъди зимистонҳои сербарфу хунук хеле кам мешавад.

Парвариш дар шароити сунӣ

Маълумот вучуд надорад.

Тадбирҳои ҳифз

Фаъолияти мамнуъгоҳи «Зорқул» ва ғӯруки «Музқул»—ро оид ба ҳифзи мурғи ҳилоли тибетӣ пурзӯр намуда, шикори ғайриқонунии онро пешгирӣ намудан зарур аст.

Особенности биологии

Оседлая и моногамная птица. Половозрелость наступает на втором году жизни. Развивается с конца мая—начала июня. Кладка состоит из 6 яиц. Насиживает самка в течение 20–22 дней. Основу рациона питания тибетского улара составляют: побеги, цветы, листья и семена злаковых, бобовых и др. видов растений. На тибетского улара охотятся беркут и другие хищные птицы.

Лимитирующие факторы

Браконьерская охота, особенно в осенний период, является одним из основных факторов уменьшения численности тибетского улара. Известно, что после суровых зим его численность значительно уменьшается.

Разведение

Данные не имеются.

Меры охраны

Необходимо усилить борьбу с браконьерством и охранную деятельность заповедника «Зоркуль» и заказника «Музкуль».

Biological characteristics

It is a sedentary and monogamous bird. Sexual maturity occurs on the second year of life. It is developed with the end of May—beginning of June. Clutch consists of 6 eggs. Female incubates for 20–22 days. The basis of the Tibetan Snowcock diet are: shoots, flowers, leaves and seeds of cereals, legumes and other plant species. Golden Eagle and other birds of prey are hunting at Tibetan Snowcock.

Limiting factors

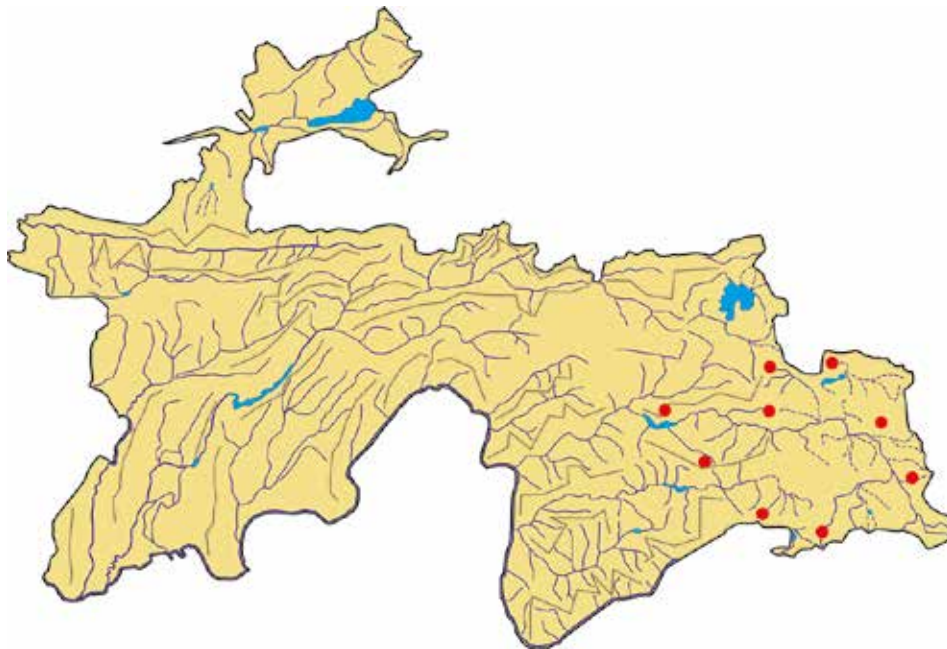
Poaching, especially in the autumn, is one of the main factors reducing the number of Tibetan Snowcock. It is known that after the harsh winters its population is greatly reduced.

Artificial breeding capabilities

Information is not available.

Conservation measures

It is necessary to step up the fight against poaching and carry out protection activity of Zorkul preserve and Muzkul reserve.

Сарчашмаи иттилоот:

Абдусалямов, 1971; Красная книга СССР, 1978; Китоби сурхи Тоҷикистон, 1997.

Источник информации:

Абдусалямов, 1971; Красная книга СССР, 1978; Красная книга Таджикистана, 1997.

Source of information:

Abdusalyamov, 1971; Red Book USSR, 1978; The Red Book of Tajikistan, 1997.

ТАЗАРВИ ТОЧИКӢ

Phasianus colchicus bianchii
(Buturlin, 1904)
Ҷатори Мурғшаклон. Galliformes
Оилаи Тазарвҳо. Phasianidae

ТАДЖИКСКИЙ ФАЗАН

Phasianus colchicus bianchii
(Buturlin, 1904)
Отряд Куриные. Galliformes
Семейство Фазановые. Phasianidae

TAJIK OR BIANCHI'S PHEASANT

Phasianus colchicus bianchii
(Buturlin, 1904)
Galliformes order
Phasianidae family

Мақоми ҳифз

Зернамуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар ҷанубу ғарби Тоҷикистон дар соҳили дарёҳои Вахш, Панҷ ва Қофарниҳон дучор меояд. Тақрибан 70% популятсияи он дар мамнуъгоҳи «Бешаи палангон» ҷойгир аст. Солҳои охир саршумори он қадре зиёд шуда, дар водии Ҳисор ва атрофи шаҳри Душанбе низ дучор меояд.

Мухити сукунат

Дар туғзорҳои дарёбодҳо, ки бутгаю дарахтони пагта ва санҷид месабзанд, сукунат меёбад. Дар тирамоҳ аксар маврид барои ғизогири ба боғу тоқзор, пахтаю юнҷақзор ва найзорҳо ворид мегардад.

Саршумор

Дар мамнуъгоҳи «Бешаи палангон» саршумори тазарв тақрибан 1200 сарро ташкил медиҳад. Дар

Статус

Подвид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Встречается в юго-западной части Таджикистана, вдоль рек Вахш, Пяндж и Кафирниган. Почти 70% его популяции находится в заповеднике «Тигровая балка». В последние годы немного увеличилась его численность и стал встречаться в Гиссарской долине, а также в окрестностях г. Душанбе.

Места обитания

Обитает в тугайных зарослях пойменных рек с произрастанием туранги и лоха. Осенью в большинстве случаев для питания проникает в виноградники, фруктовые сады, посевы люцерны, хлопчатника и камышовые заросли.

Численность

В заповеднике «Тигровая балка» численность фазана составляет около 1200 особей. В тугайных зарослях за пределами заповедника плотность его сообщества незначительна.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Tajik or Bianchi's Pheasant is found in the south-western part of Tajikistan, along the Vakhsh, Panj and Kofarnihon rivers. Almost 70% of its population is in the «Tigrovaya Balka» Nature Reserve. In recent years, its numbers have been slightly increased and began to meet in the Hissor valley, as well as in the vicinity of Dushanbe.

Habitat

It inhabits in riparian thickets floodplain rivers with growth of Asiatic poplar and oleaster. In the autumn, in most cases, for eating it enters in the vineyards, orchards, sowing alfalfa, cotton and reeds.

Population

The population of Tajik or Bianchi's Pheasant in the «Tigrovaya Balka» Nature Reserve is about 1200 individuals. In riparian woodlands

туғайзорҳои берун аз мамнуъгоҳ зичии ҷамоаи он хеле кам аст.

Хусусиятҳои биологӣ

Парандаи муқимӣ аст. Охириҳои моҳҳои феврал ва аввалҳои моҳи март ба хониш даромада, моҳҳои апрел–май 8–15 тухм мегузорад. Баъди 20–23 рӯз аз тухм ҷўҷаҳо мебароянд. Лонаашро маъмулан дар буттаҳо месозад. Ғизои тазарви тоҷикӣ растаниҳо ва ҳашарот аст. Душманони табиӣ он гурбаи камишзор, шағол, рўбоҳ ва мири мушон мебошанд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Шикори ғайриқонунӣ, аз худ кардани туғайзорҳо, буридани дарахтон, истифодаи захрхимикатҳо дар киштзор сабабҳои асосии маҳдуд гардидани саршумори тазарви тоҷикӣ мебошанд.

Тадбирҳои хифз

Муборизаро бар зидди шикори ғайриқонунӣ пурзӯр намуда, роҳҳои бо роҳи сунъӣ зиёд намудани тазарви тоҷикиро ба мақсади барқарор намудани ҷамоаи табиӣ он қор қарда баромадан зарур аст.

Особенности биологии

Птица является оседлой. В конце февраля и начале марта начинает токование, в апреле–мае откладывает 8–15 яиц. Через 20–23 дня вылупляются птенцы. Обычно строит гнездо в кустарниках. В рацион питания таджикских фазанов входят растения и насекомые. К естественным его врагам относят шакала, лису, перевязку и камышового кота.

Лимитирующие факторы

Браконьерство, освоение тугайных зарослей, вырубка деревьев, химическая обработка сельхозугодий являются основными причинами сокращения численности таджикского фазана.

Меры охраны

Необходимо усилить борьбу с браконьерством и разработать искусственные методы размножению таджикского фазана с целью восстановления популяции.

outside the reserve community of its density is low.

Biological characteristics

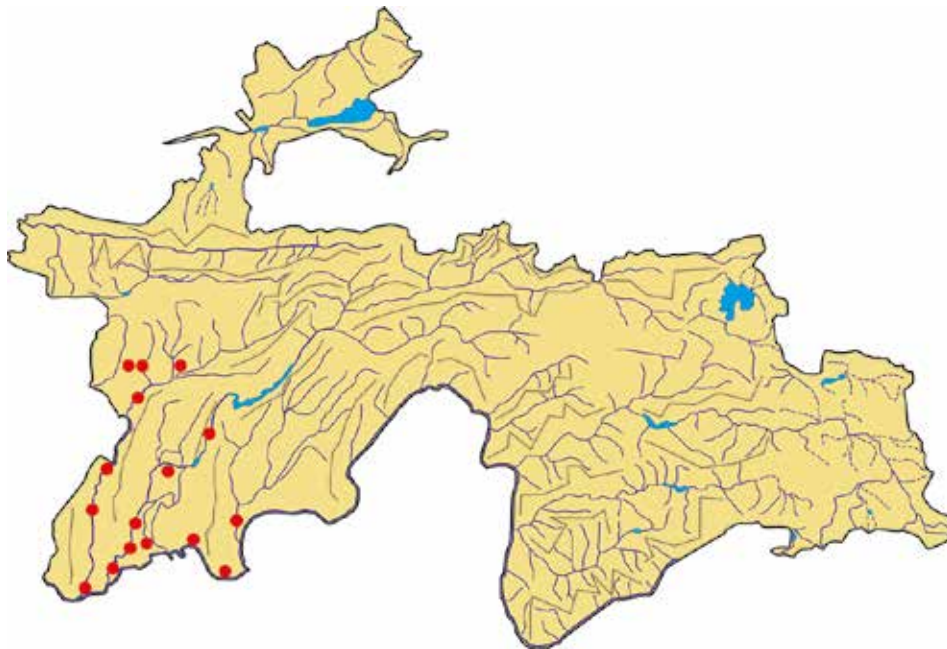
This is a sedentary bird. In late February and early March begins display, and females lay 8–15 eggs in April and May. After 20–23 days the chicks hatch. Usually it builds a nest in the bushes. The diet of Tajik or Bianchi’s Pheasants consists of plants and insects. Its natural enemies include jackal, fox, jungle cat and juncaceous cat.

Limiting factors

Poaching, development of riparian thickets, tree cutting, chemical treatment of farmland are the main reasons for reducing the number of Tajik or Bianchi’s Pheasant.

Conservation measures

It is necessary to step up the fight against poaching and to develop methods of artificial propagation of the Tajik pheasant populations to recover.

Сарчашмаи иттилоот:

Абдусалямов, 1971; Птицы Средней Азии, 2007; Раҳимов, 2010; Муратов ва диг., 2012.

Источник информации:

Абдусалямов, 1971; Птицы Средней Азии, 2007; Раҳимов, 2010; Муратов и др., 2012.

Source of information:

Abdusalyamov, 1971; Birds of Central Asia, 2007; Rahimov, 2010; Muratov et al, 2012.

ТАЗАРВИ ЗАРАФШОНӢ

Phasianus colchicus zerafschanicus
(Tarnovski, 1893)
Қатори Мурғшаклон. Galliformes
Оилаи Тазарвҳо. Phasianidae

**ЗЕРАВШАНСКИЙ
ФАЗАН**

Phasianuscolchicus zerafschanicus
(Tarnovski, 1893)
Отряд Курообразные. Galliformes
Семейство Фазановые. Phasianidae

ZERAFSHAN PHEASANT

Phasianus colchicus zerafschanicus
(Tarnovski, 1893)
Galliformes order
Phasianidae family

Мақоми хифз

Зернамуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар Тоҷикистони Шимолӣ, дар дарёбоди Зарафшон, дар агрофи Панҷакент, Марғидар ва дар ғӯруки Зарафшон вомехӯрад.

Мухити сукунат

Дар тугайзору ангатзори соҳили дарёи Зарафшон зиндагӣ мекунад. Баъзан дар тоқзорҳо, боғҳо, юнучқазор ва тамоқузорҳо низ ба мушоҳида мерасад.

Саршумор

Хеле кам мондааст. Соли 2011 дар ғӯруки Зарафшон 28 сари он ба қайд гирифта шуда буд. Дар солҳои охир мухити сукунати тазарви зарафшонӣ то андозае беҳтар гардидааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Парандаи муқимӣ аст. Охири моҳи феврал ба хониш мебарояд. Охири

Статус

Подвид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Встречается на севере Таджикистана, на берегу реки Зерафшан, в окрестностях Пенджикента, Маргидара и в заповеднике «Зерафшан».

Места обитания

Обитает в тугайных лесах и облелиховых зарослях берегов реки Зерафшан. Иногда зерафшанского фазана можно наблюдать в виноградниках, садах, на полях, засеянных люцерной и табачных плантациях.

Численность

Осталось очень мало. В 2011 году в заповеднике «Зерафшан» были отмечено 28 особей фазана. В последнее время места обитания зерафшанского фазана в некоторой степени улучшились.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Zerafshan Pheasant is found in Northern Tajikistan, on the banks of Zarafshon river, around Panjakent, Marghidar and Zarafshon wildlife reserve.

Habitat

It lives in riparian woodland, and the sea-buckthorn shrubberies of the Zarafshon riverbank. Sometimes Zerafshan Pheasant is observed in vineyards, gardens, alfalfa, and tobacco fields.

Population

This species units are few in numbers. 28 pheasants were recorded in 2011 in the Zarafshon wildlife reserve. During recent years, the habitat of the Zerafshan Pheasant has slightly been improved.

Biological characteristics

It is a sedentary bird. Zerafshan Pheasant starts singing during late

моҳи март 8–14 тухм мегузорад. Чуҷаҳои аввалин моҳи май аз тухм мебароянд. Ғизои тазарв қисмҳои гуногуни растаниҳо аст. Тобистон аз ҳашарот низ ғизо мегирад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Шикори ғайриқонунӣ, киштзор кардани тугайзорҳо, буридани дарахтон, истифодаи захр химикатҳо дар заминҳои ба зироатҳои кишоварзӣ ва сӯхтори тугайзорҳо боиси маҳдуд гардидани саршумори тазарви зарафшонӣ мегарданд.

Тадбирҳои ҳифз

Муҳофизати тазарви зарафшониро дар тугайзорҳои ғӯруқи Зарафшон ва минтақаҳои ҳамсарҳади он пурзӯр намудан зарур аст.

Особенности биологии

Оседлые птицы. В конце февраля начинают петь. В конце марта откладывают 8–14 яиц. Первые птенцы выходят из яиц в начале мая. Фазан питается различными частями растений, а также летом питается насекомыми.

Лимитирующие факторы

Незаконная охота, превращение тугайных лесов в поля, вырубка деревьев, использование ядохимикатов на сельскохозяйственных полях и сжигание тугайных лесов становятся причинами ограничения численности зерафшанского фазана.

Меры охраны

Следует усилить защиту зерафшанского фазана в тугайных лесах Зерафшанского заказника и на прилегающих с ней территориях.

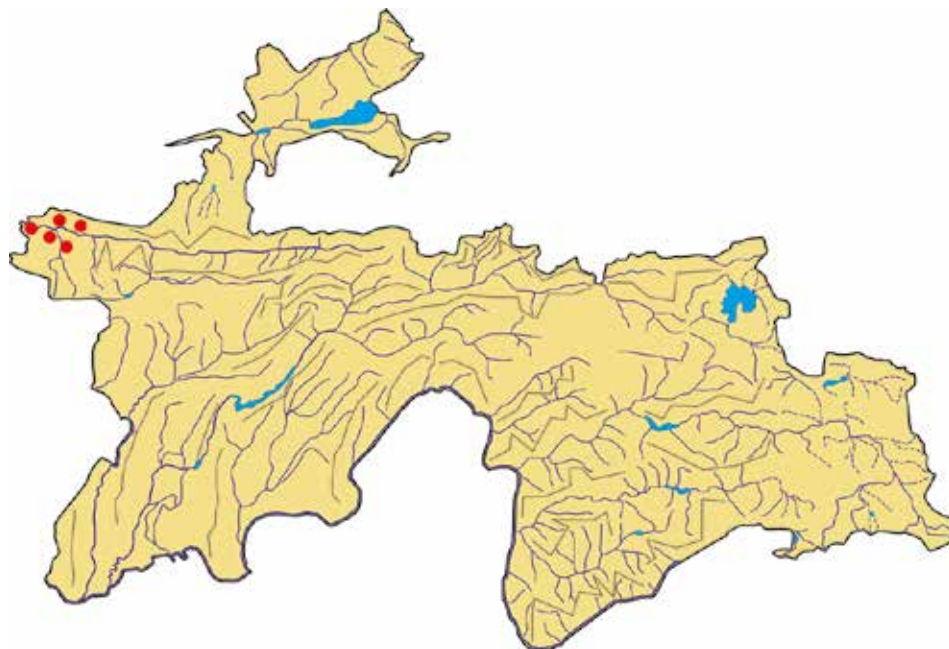
February. It lays 8–14 eggs in late March. The first chicks hatch out from eggs at the beginning of May. Zerafshan Pheasant’s food is diverse vegetation. During summer season it feeds on insects.

Limiting factors

Illegal hunting, conversion of riparian forests into the field, cutting down trees, the use of pesticides in agricultural fields and riparian forests burning are factors of reduction of the number of Zerafshan Pheasant.

Conservation measures

It is necessary to strengthen the protection of Zerafshan Pheasant in riparian forests of Zerafshan reserve and the areas adjacent to it.

Сарчашмаи иттилоот:

Абдусалямов, 1971; Раҳимов, 2012.

Источник информации:

Абдусалямов, 1971; Раҳимов, 2012.

Source of information:

Abdusalyamov, 1971; Rahimov, 2012.

ТАЗАРВИ СИРДАРЁЙ

Phasianus colchicus turkestanicus
(Lorenz, 1896)
Ҷатори Мурғшаклон. Galliformes
Оилаи Тазарвҳо. Phasianidae

ФАЗАН СЫРДАРЬИНСКИЙ

Phasianus colchicus turkestanicus
(Lorenz, 1896)
Отряд Курообразные. Galliformes
Семейство Фазановые. Phasianidae

SYR DARYA PHEASANT

Phasianus colchicus turkestanicus
(Lorenz, 1896)
Galliformes order
Phasianidae family

Мақоми хифз

Зернамуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар тугайзорҳои дарёи Сир, дар атрофи Конибодом, обанборҳои Қайроққум ва Фарҳод волеҳӯрад.

Мухити сукунат

Дар тугайзори камишзорҳои водии дарёю обанборҳо, ки бед ва санҷид барин дарахтон месабзанд, дучор меояд. Онро дар тоқзорҳо, боғҳои дарахтони мевадиханда, пахтазор ва юнучқазор низ дидан мумкин аст.

Саршумор

Парандаи хеле нодир буда, саршумори он аниқ қарда нашуда аст. Соли 2012 ҳангоми таҳқиқи обанбори Фарҳод 3 ҷинси наринаи он ба қайд гирифта шуда аст.

Хусусиятҳои биологӣ

Пурра таҳқиқ нагардидаст. Модинаҳо то 12–14 тухм мегузоранд. Дар охири моҳи август ҷўҷаҳо ба балоғат расида, соли оянда ба афзоиш шурӯъ мекунанд. Парандаи муқимӣ аст. Шағол, рўбоҳ,

Статус

Подвид, находящийся на грани исчезновения. EN.

Распространение

Встречается в тугайных лесах реки Сырдарья, в окрестностях Канибадама, в Кайраққумском и Фарҳадском водохранилищах.

Места обитания

Можно встретить в тугайных лесах и камышовых зарослях долин рек и водохранилищ, где растут такие деревья, как ива и лох. Сырдарьинского фазана можно увидеть в виноградниках, садах фруктовых деревьев, полях хлопчатника и люцерны.

Численность

Является очень редкой птицей, его численность точно не установлена. В 2012 году во время исследования Фарҳадского водохранилища были отмечены 3 мужские особи.

Особенности биологии

Всесторонне не изучены. Самки откладывают до 12–14 яиц. В конце августа птенцы достигают зрелости,

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Syr Darya Pheasant is found in the riparian woodland of Syr Darya river, around Konibodom, in Qayroqum and Farhod water reservoirs.

Habitat

It can be found in riparian woodland, reedy areas of river valleys, and water reservoirs where willow and Jidda grow. Syr Darya Pheasant can be observed in vineyards, fruit-bearing gardens, cotton and alfalfa fields.

Population

It is a very rare bird; its number is not defined. In 2012, during the investigation of Farhod reservoir 3 males of Syr Darya pheasant have been observed.

Biological characteristics

It has not been comprehensively studied. Its females lay up till 12–14 eggs. In late August, the chicks reach maturity, and next year start to reproduce. It is a sedentary bird.

парандагони даранда душманони табиии тазарви сирдарёй мебошанд.

Парвариш дар шароити сунъӣ

Қорҳои озмоиши оид ба парвариш дар шароити сунъӣ оғоз гардида истодааст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Шикори ғайрикунунӣ, аз худ қардани туғайзорҳо, буридани дарахтон, оташ задани қамишзорҳо боиси маҳдуд гардидани саршумори тазарви сирдарёй гардидааст.

Тадбирҳои ҳифз

Муборизаро бар зидди шикори ғайрикунунӣ дар атрофи обанборҳои Фарҳод ва Қайроққум пузӯр намуда, роҳҳои бо роҳи сунъӣ афзоиш кунонидани тазарви сирдарёй қор қарда баромадан зарур аст.

а в следующем году приступают к размножению. Является оседлой птицей. Шакал, лиса, хищные птицы являются естественными врагами сырдарьинского фазана в природе.

Разведение

Испытательные работы касательно разведения вида в искусственных условиях на стадии начинания.

Лимитирующие факторы

Незаконная охота, освоение тугайных лесов, вырубка деревьев и сжигание камышовых зарослей стали причинами ограничения численности сырдарьинского фазана.

Меры охраны

Усилить борьбу с незаконной охотой в окрестностях Фархадского и Кайраккумского водохранилищ, следует разработать меры по искусственному размножению сырдарьинского фазана.

Jackals, fox, birds of prey are natural enemies of the Syr Darya Pheasant.

Artificial breeding capabilities

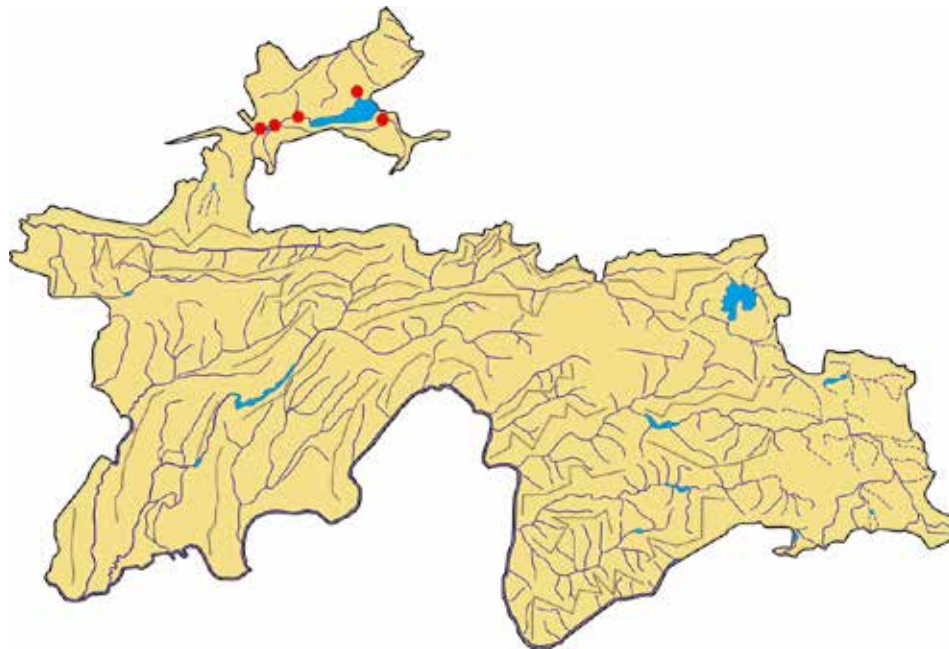
Test work on species breeding in artificial conditions is at the stage of beginning

Limiting factors

Illegal hunting, development of riparian forests, cutting down of trees and reeds burning become factors limiting the number of Syr Darya Pheasant.

Conservation measures

Strengthening of the fight against illegal hunting in the surrounds of Farhod and Qayroqum reservoirs and developing measures for the artificial breeding of Syr Darya Pheasant are recommended.

Сарчашмаи иттилоот:

Абдусалямов, 1971; Раҳимов, 2012.

Источники информации:

Абдусалямов, 1971; Раҳимов, 2012.

Source of information:

Abdusalyamov, 1971; Rahimov, 2012.

ДУҒДОҒ

Otis tarda tarda (Linnaeus, 1758)
Қатори Турнашаклон. *Gruiformes*
Оилаи Дуғдоғҳо. *Otididae*

ДРОФА

Otis tarda tarda (Linnaeus, 1758)
Отряд Журавлеобразные. *Gruiformes*
Семейство Дрофиные. *Otididae*

BUSTARD

Otis tarda tarda (Linnaeus, 1758)
Gruiformes order
Otididae family

Мақоми хифз

Зернамуде, ки дар ҳолати хатарноки маҳвшавӣ қарор дорад. CR.

Паҳншавӣ

То миёнаҳои асри XX дар водии дарёи Панҷ (атрофи Чубек) лона мегузошт. Дар давраи зимистонгузаронӣ дар водии дарёҳои Вахш, Сир, Зарафшон, Кофарниҳон, инчунин дар водии Ёвон ва Ҳисор вомахӯрад.

Муҳити сукунат

Дуғдоғ–сокини ҷойҳои кушод аст. Дар Тоҷикистон дар мавзёҳои дашту биёбон, нимбиёбон, баъзан дар заминҳои кишти зироатҳои хӯшадор вомахӯрад.

Саршумор

Дар давраи кӯчбандӣ дар Панҷакент парвози 4 фарди он мушоҳида карда шудааст. Дар атрофи Данғара як фарди зимистонгузаронандаи дуғдоғ ба қайд гирифта шудааст. Намуди нодир буда, танҳо фардҳои зимистонгузаронандаи он мушоҳида мешаванд.

Статус

Подвид, находящийся в критическом состоянии исчезновения. CR.

Распространение

До середины XX в. гнездилась в долине р. Пяндж (окрестности Чубека). В период зимовки встречается в долинах рек Вахш, Сырдарья, Зерафшан, Кафирниган, а также в Гиссарской и Яванской долинах.

Места обитания

Дрофа обитатель открытых мест. В Таджикистане встречается в пустынных, полупустынных, иногда на орошаемых землях, где выращивают зерновые культуры.

Численность

Во время миграции в Пенджикенте наблюдали 4 особи. В окрестностях Дангары отмечена одна особь зимующей дрофы. Редкий вид, встречаются только его зимующие особи.

Conservation Status

Critically Endangered. CR.

Distribution

Until the mid-twentieth century Bustard nested in the Panj river valley (outskirts of Chubek). During hibernation occurs in the valleys of Vakhsh, Syr Darya, Zarafshon, Kofarnihon rivers and in Hissor and Yovon valleys.

Habitat

Bustard is an inhabitant of open spaces. In Tajikistan it is found in the desert, semi-desert, sometimes in irrigated land where cereal crops are grown.

Population

During migration in Panjakent 4 individuals of Bustard were observed. One individual of wintering bustards is marked in the vicinity of Danghara. It is a rare species, only its wintering birds are found.

Biological characteristics

At present in the conditions of Tajikistan, its breeding is not clarified. The female builds a nest in shallow pits

Хусусиятҳои биологӣ

Айни замон дар шароити Тоҷикистон мавзёҳои тухмгузорию дӯғдоғ маълум нагардидааст. Чинҳои модина лонашонро дар чуқурчаи на он қадар қалон гузошта, 2–3 тухм мегузоранд. Қўчабарорӣ 28–30 рӯз идома меёбад. Аз тухми зироатҳои хӯшадор, навдаҳои гиёҳҳо, гамбускҳо ва дигар ҳашароти ростбол, қалтақалос, ҳояндагонӣ хурд ғизо мегирад.

Омилҳои маҳдудшавӣ

Шикори ғайриқонунӣ, таназзули муҳити сукунат, аз ҳад зиёд чаронидани чорво ва омилҳои ноҳинҷорӣ, сабабҳои асосии камшумор гардидани дӯғдоғ мебошанд.

Тадбирҳои ҳифз

Муборизаро бар зидди шикори ғайриқонунӣ пурзӯр намуда, барои барқарор намудани саршумори дӯғдоғ дар табиат парвариши сунъии онро дар парваришгоҳҳои махсус ба роҳ мондан лозим аст.

Особенности биологии

В настоящее время в условиях Таджикистана места его гнездования не выяснены. Самка строит гнездо в неглубоких ямах, откладывает 2–3 яйца. Насиживание длится 28–30 дней. Питается зерновыми, травянистыми растениями, насекомыми (жуки и некоторые виды равнокрылых), ящерицами и мелкими грызунами.

Лимитирующие факторы

Браконьерство, деградация местообитания, чрезмерный выпас скота, фактор беспокойства являются основными причинами сокращения численности дрофы.

Меры охраны

Необходимо усилить борьбу против браконьерства и создать специальные вольеры для его искусственного разведения.

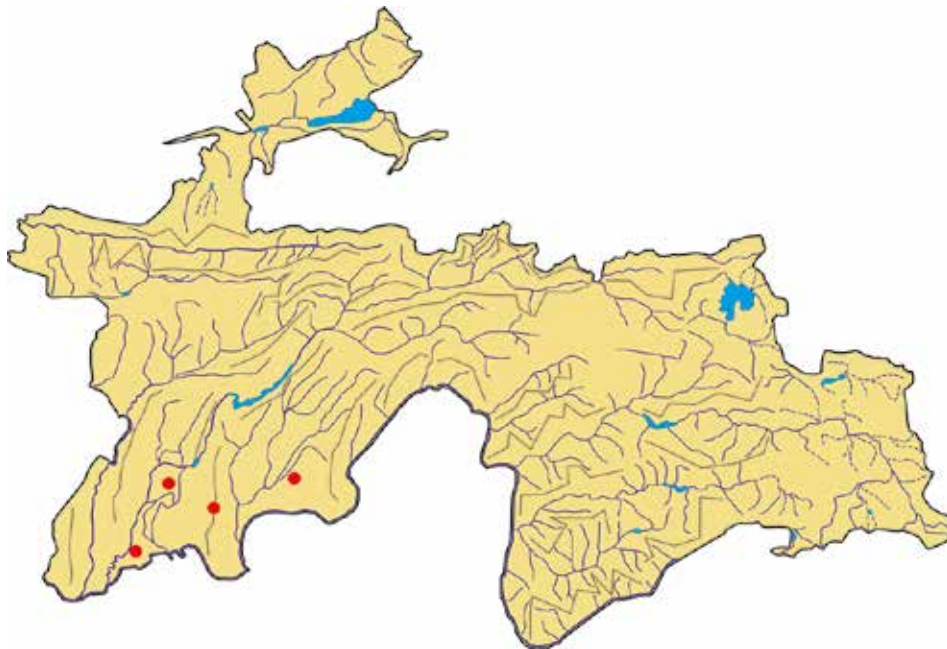
and lays 2–3 eggs. Incubation lasts for 28–30 days. Bustard feeds on cereals, herbaceous plants, insects (beetles and some species of damselflies), lizards and small rodents.

Limiting factors

Poaching, habitat degradation, livestock overgrazing, disturbance are the main reasons for reducing the number of Bustards.

Conservation measures

It is necessary to step up the fight against poaching and to create special cages for its artificial breeding.

Сарчашмаи иттилоот:

Спангенберг, 1951; Абдусаломов, 1971.

Источник информации:

Спангенберг, 1951; Абдусаломов, 1971.

Source of information:

Spangenberg, 1951; Abdusalyamov, 1971.

ЧЕК

Chlamydotis undulata (Jacquin, 1784)
Қатори Турнашаклон. Gruiformes
Оилаи Дугдоғҳо. Otididae

**ДРОФА–КРАСОТКА,
ВИХЛЯЙ ИЛИ ДЖЕК**

Chlamydotis undulata (Jacquin, 1784)
Отряд Журавлеобразные.
Gruiformes
Семейство Дрофиные. Otididae

HOUBARA BUSTARD

Chlamydotis undulata (Jacquin, 1784)
Reforms order
Otididae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар ҳолати хатарноки маҳвшавӣ қарор дорад. CR.

Паҳншавӣ

Аҳён–аҳён дар мавзёҳои даштии Ашт ва дар мамнӯғҳои «Бешаи палангон» лона мегузорад. Дар нимаҳои асри XX дар водии дарёҳои Сир, Зарафшон, поёноби дарёҳои Кофарниҳон, Вахш ва Панҷ лонагузори он мушоҳида шуда буд. Баъзан фардҳои алоҳидаи он дар Тоҷикистони Ҷанубӣ зимистонро сипарӣ мекунад.

Муҳити сукунат

Биёбонҳо, нимбиёбонҳо, даштҳои санглох муҳити ҳоси сукунати чек ба ҳисоб меравад.

Саршумор

Парандаи ниҳоят нодир аст. Дар ҳудуди Тоҷикистон ҳамаҷола 2–3 ҷуфти он лона мегузорад. Дар давраи кӯчиши мавсимӣ дар ҳудуди Тоҷикистон ҳамагӣ 50–60 фарди

Статус

Вид, ноҳодящийся в критическом состоянии исчезновения. CR.

Распространение

Иногда гнездится в Аштской степи и в заповеднике «Тигровая балка». В середине XX в. гнездилась в долинах рек Сырдарья, Зерафшан, низовьях рек Кафирниган, Вахш и Пяндж. Иногда её отдельные особи зимуют в Южном Таджикистане.

Места обитания

Пустыни, полупустыни и каменистые степи являются характерными местами её обитания.

Численность

Чрезвычайно редка. На территории Таджикистана ежегодно гнездятся 2–3 пары. В период миграции на территории Таджикистана всего можно отметить 50–60 особей. Отдельные стаи состоят из 4–5 особей.

Conservation Status

Critically Endangered. CR.

Distribution

Sometimes Houbara Bustard nests in Asht steppes and in the «Tigrovaya Balka» Nature Reserve. In the middle of the twentieth century it nested in the valleys of Syr Darya, Zarafshon, downstream Kofarnihon, Vakhsh and Panj rivers. Sometimes some of its individuals overwinter in Southern Tajikistan.

Habitat

Deserts, semi-deserts and stony steppes are characteristic places of Houbara Bustard’s habitat.

Population

It is extremely rare. On the territory of Tajikistan annually 2–3 pairs are nesting. During the period of migration in Tajikistan 50–60 animals can be noted. Some flocks consist of 4–5 individuals

Biological characteristics

Nests are built on the ground. Houbara Bustard’s females lay 2–3 eggs. It incubates for 21–22 days. It feeds

чекро ба қайд гирифтан мумкин аст. Селаи алоҳида аз 4–5 фард иборат аст.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар замин лона месозад. 2–3 тухм мегузорад. Давомнокии ҷўчабарорӣ 21–22 рӯзро ташкил медиҳад. Аз растаниҳо ва ҳайвоноти гуногун (малахҳо, гамбусқо калтакалосҳои хурд) гизо мегирад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Шикори ғайриқонунӣ, аз худ намудани мавзёҳои зист, чаронидани зиёди чорво дар мавзёҳои лонагузорӣ ва сукунат омилҳои асосии маҳдуд гардидани саршумори чек мебошанд.

Тадбирҳои хифз

Муборизаро бар зидди шикори ғайриқонунӣ пурзӯр намуда, барои барқарор намудани саршумори чек дар табиат парвариши сунъии онро дар парваришгоҳҳои махсус ба роҳ мондан лозим аст.

Особенности биологии

Гнезда строит на земле. Откладывает 2–3 яйца. Насиживает в течение 21–22 дней. Питается растениями и различными животными (саранчовые, жуки, мелкие ящерицы).

Лимитирующие факторы

Незаконная охота, освоение мест обитания, чрезмерный выпас скота в местах гнездования и обитания являются основными факторами сокращения численности дрофы–красотки.

Меры охраны

Необходимо усилить борьбу с браконьерством, создать специальные питомники для искусственного разведения с целью восстановления численности дрофы–красотки в природе.

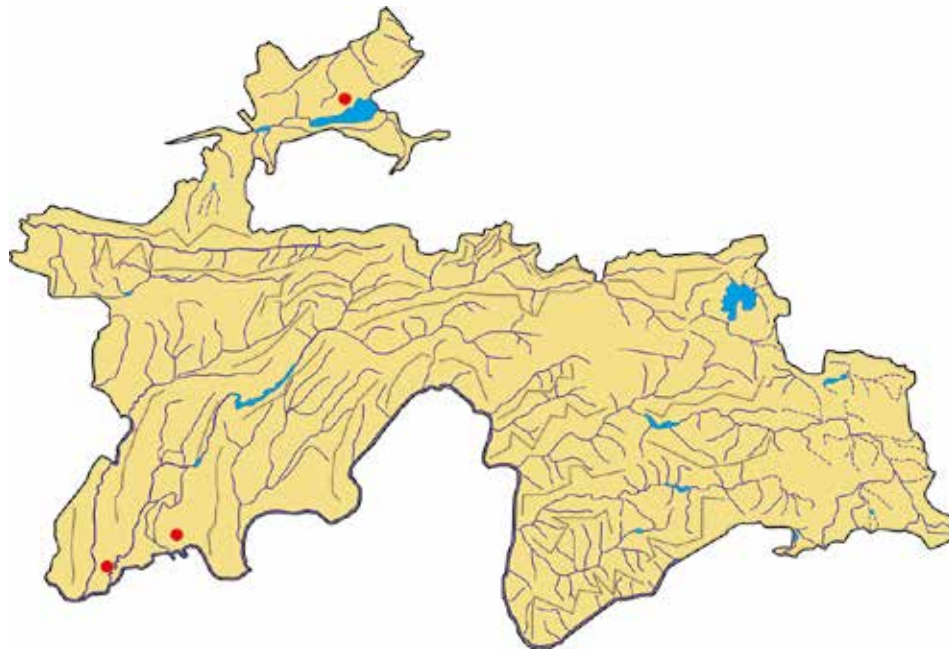
on a variety of plants and animals (grasshoppers, beetles, small lizards).

Limiting factors

Illegal hunting, habitat development, livestock overgrazing in breeding grounds and habitats are the main factors reducing the number of Houbara Bustard.

Conservation measures

It is necessary to strengthen the fight against poaching, create special nurseries for artificial breeding, with the aim of restoring Houbara Bustard population in nature.

Сарчашмаи иттилоот:

Абдусалямов, 1971; Китоби сурхи СССР, 1978; Парандаҳои Осӣи миёна, 2008.

Источники информации:

Абдусалямов, 1971; Красная книга СССР, 1978; Птицы Центральной Азии, 2008.

Source of information:

Abdusalyamov, 1971; Red Book USSR, 1978; Birds of Central Asia, 2008.

ЛОЙХҶРАКИ ДАШТӢ

Burhinus oedicnemus (Hart)
Қатори Лойхӯракҳо. *Charadriiformes*
Оилаи Лойхӯракҳо. *Burhinidae*

АВДОТКА

Burhinus oedicnemus (Hart)
Отряд Ржанкообразные.
Charadriiformes
Семейство Авдотковые. *Burhinidae*

ДИККОП

Burhinus oedicnemus (Hart)
Charadriiformes order
Burhinidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳлили маҳшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар агрофи обанборҳои Фарход ва Қайроққум, чазираҳои соҳили дарёи Сир, пастиҳои дарёҳои Вахш ва Қофарниҳон вомехӯрад.

Мухити сукунат

Дар мавзёҳои кушод, дар байни растаниҳои буттагиву дарахтӣ, дар мавзёҳои наздиқӯҳӣ, нимбиёбонҳои аз сангу гил таркибёфта, сукунат меёбад. Дар тугайзорҳо дар байни чулгун ва шӯрабуттаҳо дучор меояд.

Саршумор

Маълумоти дақиқ оид ба саршумор вучуд надорад. Дар мамнӯъгоҳи «Бешаи палангон» ҳар сол 2–3 ҷуфти он лона мегузоранд. Лонагузори лойхӯраки даштӣ дар соҳилҳои обанбори Қайроққум номунтазам буда, дар ин мавзё танҳо як ҷуфти лонагузори он ба кайд гирифта шудааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Ҷуфтҳои доимиро ташкил медиҳад. Парвоз карда омадани он дар охири моҳи март ва аввали моҳи апрел

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Встречается в окрестностях Фархадского и Кайраккумского водохранилищ, на прибрежных островах р. Сырдарья, низовьях рек Вахш и Кафирниган.

Места обитания

Обитает в открытой местности, среди древесно-кустарниковой растительности, в предгорных, полупустынных участках, которые состоят из галечниково-глинистой почвы. Встречается в тугаях между тамариксами и джужгуном.

Численность

Конкретные данные о её численности не имеются. В заповеднике «Тигровая балка» ежегодно гнездятся 2–3 её пары. Гнездование авдотки на берегах Кайраккумского водохранилища происходит нерегулярно, в этих местах отмечается только одна гнездящаяся пара.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Dikkop occurs in the vicinity of Farhod and Qayroqum reservoirs on Syr Darya river coastal islands and lower reaches of Vakhsh and Kofarnihon rivers.

Habitat

Dikkop lives in open terrain, including trees and shrubs, in the foothills, semi-desert areas, which consist of pebble-clay soil. It occurs in riparian woodlands between tamarisk and calligonum.

Population

Specific data on Dikkop numbers are not available. In the «Tigrovaya Balka» Nature Reserve annually 2–3 pairs are nesting. Dikkop nesting on the shores of Qayroqum reservoir is irregular, in these places only one breeding pair is marked.

Biological characteristics

It forms a permanent pair. At the end of March and beginning of April its arrival is observed. Bird migration

мушоҳида мешавад. Кӯчбандии парандаҳо одатан шабона сурат мегирад. Тухмро дар шӯразаминҳо, заминҳои регдор, дар чуқуриҳои на он қадар калон мегузорад. Дар лона 2 тухм мегузорад. Давомнокии ҷӯҷабарории парандаи модина 24–27 рӯзро ташкил медиҳад. Ҷӯҷаҳои аз тухмбаромада дар охири моҳи апрел ва аввали моҳи май ба қайд гирифта шудаанд. Душманони табиии лойхӯраки даштӣ рӯбох, шағол, мири мушон, парандагони соҳибчангол ба шумор мераванд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Чаронидани чорво, аз худ намудани муҳити сукунат барои кишт боиси маҳдуд гардидани саршумори лойхӯраки даштӣ гардидааст.

Парвариш дар шароити сунӣ

Маълумот вучуд надорад.

Тадбирҳои хифз

Фаъолияти кормандони мамнуъгоҳи «Бешаи палангон»ро оид ба хифзи лойхӯраки даштӣ пурзӯр намуда, мавзӯҳои зисти онро дар соҳили рости обанбори Қайроққум таҳти муҳофизати ҷиддӣ қарор додан зарур аст.

Особенности биологии

Образует постоянные пары. В конце марта и начале апреля наблюдается её прилёт. Миграция птиц обычно происходит ночью. Откладывает яйца в соляные, песчаные земли, в неглубокие ямки. Откладывает 2 яйца. Насиживание составляет 24–27 дней. Вылупление птенцов наблюдается в конце апреля–начале мая. Естественными врагами авдотки являются лисица, шакал, перевязки и хищные птицы.

Лимитирующие факторы

Выпас скота, освоение мест обитания для орошения привели к сокращению его численности.

Разведение

Данные не имеются.

Меры охраны

Необходимо усиление деятельности работников заповедника «Тигровая балка» по охране этого вида и строгая охрана мест её обитания на правом берегу Кайраккумского водохранилища.

usually occurs at night. It lays eggs in salt, sand land, in shallow pits. It lays 2 eggs. Incubation is 24–27 days. Hatching occurs in late April–early May. The natural enemies of Dikkop are fox, jackal, weasel and birds of prey.

Limiting factors

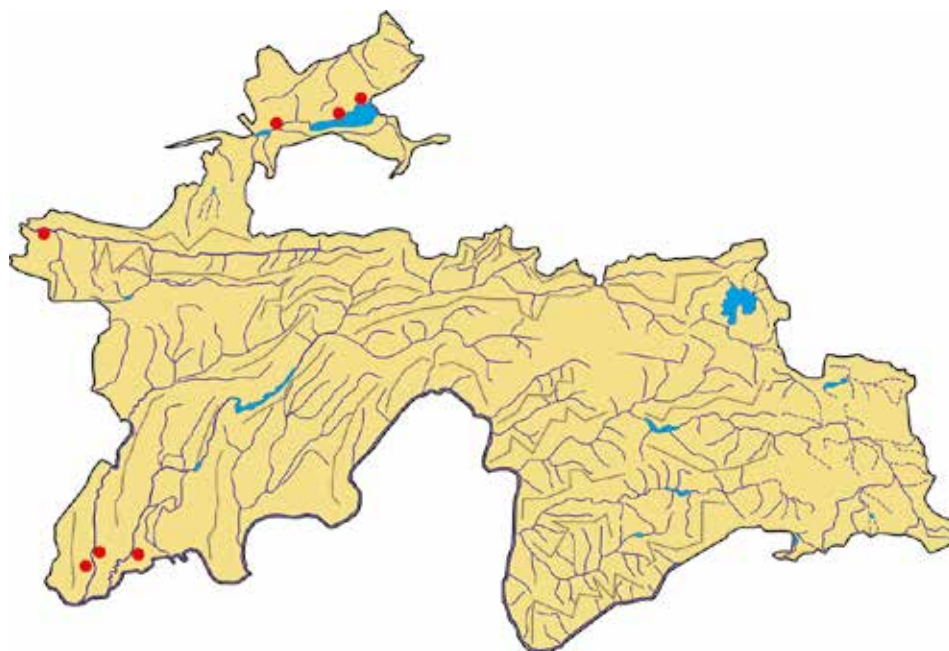
Livestock grazing, development of habitat for irrigation led to population decline.

Artificial breeding capabilities

Information is not available.

Conservation measures

It is necessary to strengthen the activities of employees of the «Tigrovaya Balka» Nature Reserve for the protection of this species, and strict protection of places of its habitat on the right bank of the Qayroqum reservoir

Сарчашмаи иттилоот:

Потапов, 1959; Иванов, 1969; Абдусалямов, 1971.

Источник информации:

Потапов, 1959, Иванов, 1969; Абдусалямов, 1971.

Source of information:

Potapov, 1959; Ivanov, 1969; Abdusalyamov 1971.

ЛОЙХҶРАКИ НҶЛКҶТОҶ

Charadrius mongolus pamirensis
(Richmond, 1896)
Ҷатори ЛойхҶракҶо. *Charadriiformes*
Оилаи ЛойхҶракҶо. *Burhinidae*

КОРОТКОКЛЮВЫЙ ЗУЁК

Charadrius mongolus pamirensis
(Richmond, 1896)
Отряд Ржанкообразные.
Charadriiformes
Семейство Ржанковые. *Charadriidae*

BREVIROSTRATE PLOVER

Charadrius mongolus pamirensis
(Richmond, 1896)
Charadriiformes order
Charadriidae family

Мақоми хифз

Зернамуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Танҳо дар Помир дар соҳилҳои Қарақул, Рангқул, Сасикқул, Яшилқул, Зорқул, Ҷилғакул, водии дарёи Оксу, атрофи Музқул, водии дарёҳои Коқуйбелсу (атрофи Қурукқул) ва Оқбайтал воমেҳурад.

Муҳити сукунат

Муҳити асосии сукунати лойхҶраки нҶлқҶтоҳ соҳили қулҳо ва дарёҳо, алалхусус водии фароҳи назди обанборҳо ба шумор меравад.

Саршумор

Парандаи нодир буда, шуморааш дар мавсими лонагузорӣ дар ҳудуди Помир ҳамасола аз 300–400 сар зиёд нест.

Хусусиятҳои биологӣ

Парандаи дар мавсим лонагузор мебошад. Фардҳои чуфт дар нимаи дуоми моҳи май воМЕҳуранд ва ба афзоиш шурӯъ мекунанд. Охири моҳи август ва аввали моҳи сентябр парида меравад. Дар бисёр мавридҳо дар зери нимбуттаҳои растани терескен, явшон ва сангҳо

Статус

Подвид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Встречается только на Памире по берегам озёр Каракуль, Рангкуль, Сасыккуль, Яшилкуль, Зоркуль, Джильгакуль, по долине р. Аксу, в окрестностях Музкуля, по долинам рек Кокойбельсу (окрестности Каракуль) и Акбайтал.

Места обитания

Основными местами обитания являются берега озёр и горных рек, особенно охотно придерживается широких долин вблизи от водоёмов.

Численность

Редкий вид. Общая их численность на Памире в период гнездования составляет не более 300–400 особей.

Особенности биологии

Сезонно-гнездящийся вид. Пары встречаются во второй половине мая и начинают размножение. Улёт происходит в конце августа–начале сентября. Гнёзда устраиваются под кустами терескена, полыни и камнями; откладывают 3 яйца.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Brevirostrate Plover occurs only in the Pamir Mountains on the shores of Qarokul, Rangkul, Sasiqkul, Yashilkul, Zorkul, Jilghakul lakes, along the Oqsu river, in the vicinity of Muzkul, Kokuybelsu and Oqbaital river valleys (surroundings of Qarokul).

Habitat

The main habitats are the shores of lakes and banks of the mountain rivers, especially readily adheres to the broad valleys in the vicinity of water pools.

Population

It is a rare species. Their total number in the Pamirs in the nesting period is not more than 300–400 individuals.

Biological characteristics

Brevirostrate Plover is a Seasonally-nesting species. Its couples meet in the second half of May and start breeding. Flying away occurs in late

лона гузошта, 3 тухм мегузорад. Тухмзеркунӣ 26–28 рӯз давом мекунад. Гизои асосии лойхӯраки нӯлқӯтоҳ ҳайвоноти бесутунмуҳра (сахтболҳо) мебошанд. Дар соҳилу тунукобҳои дарёҳо бесутунмуҳраҳои обиро низ ҳамчун гизо истифода мебаранд. Рӯбоҳ ва зоғи тибетӣ душманони табиӣи лойхӯраки нӯлқӯтоҳ буда, тухм ва ҷӯҷаҳои онро гизо мегиранд.

Парвариш дар шароити сунӣ

Маълумот вучуд надорад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Муҳити сукунати лойхӯраки нӯлқӯтоҳ дар солҳои охир тағйир наёфтааст, вале зид шудани саршумор ва бенизом чаронидани чорво дар ҳамвориҳои фарохи назди соҳили дарёҳо ва қӯлҳои Помир боиси нобуд гардидани лонаву тухми ин паранда мегардад.

Тадбирҳои хифз

Бо мақсади хифз намудани лойхӯраки нӯлқӯтоҳ ҷойҳои лонагузори онро дар қӯлҳои Помир (Қароқӯл, Зорқӯл, Рангқӯл, Яшилқӯл) ба рӯйхат дароварда, зери муҳофизати доимӣ қарор додан зарур аст.

Насиживание продолжается 26–28 дней. Основной пищей короткоклювого зуйка являются беспозвоночные (жуки). По берегам неглубоких рек кормятся водными беспозвоночными. Лисица и тибетская ворона являются естественными его врагами, которые питаются их птенцами и яйцами.

Разведение

Данные не имеются.

Лимитирующие факторы

В последние годы места обитания короткоклювого зуйка существенным изменениям не подвергались, но нерегулируемый выпас скота по обширным приречным и приозёрным равнинам Памира приводит к гибели кладок и разорению гнёзд.

Меры охраны

С целью охраны короткоклювого зуйка в озёрах Памира (Каракуль, Зоркуль, Рангкуль, Яшилкуль) необходимо провести инвентаризацию мест гнездований и взять под постоянную охрану их гнёзда.

August–early September. Nests are arranged under the bushes of Eurotia, sagebrush and stones; 3 lay eggs. Incubation lasts for 26–28 days. The main food of Brevirostrate Plover is invertebrates (beetles). On the banks of shallow rivers, it feeds on aquatic invertebrates. Tibetan fox and the crow are Brevirostrate Plover’s natural enemies, that feed their chicks and eggs.

Artificial breeding capabilities

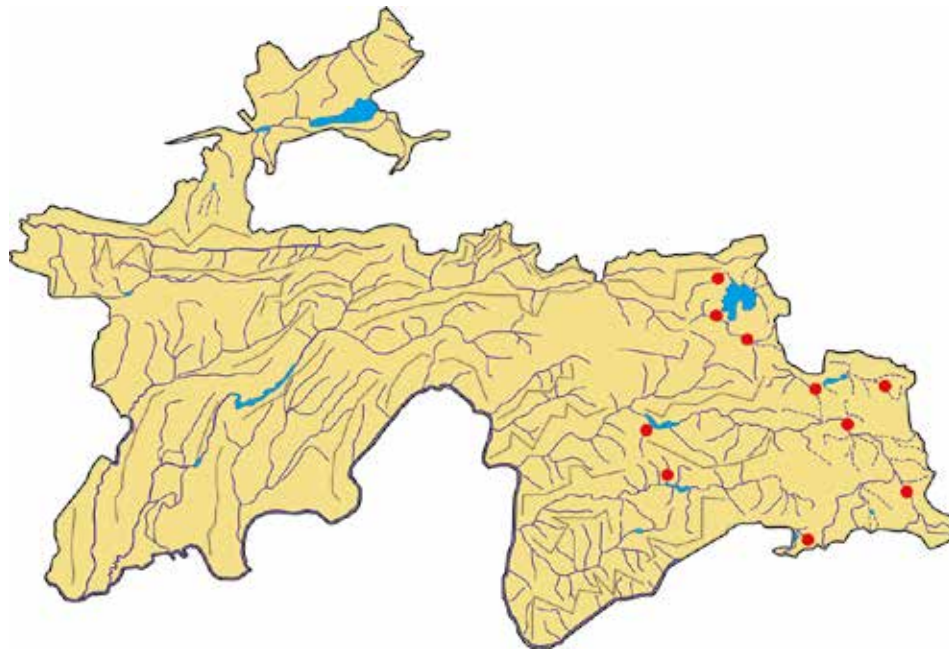
Information is not available

Limiting factors

In recent years, Brevirostrate Plover habitats have not been subjected to significant changes, but unregulated livestock grazing on the vast riverine plains of the Pamirs and leads to destruction of clutches and ruin nests.

Conservation measures

In order to protect Brevirostrate Plover in Pamir (Qarokul, Zorkul, Rangkul, Yashilkul) lakes need to take an inventory of nesting sites and to take constant protection of their nests.

Сарчашмаи иттилоот:

Потапов, 1966; Иванов, 1969; Абдусаломов, 1971; Китоби сурхи Тоҷикистон, 1997.

Источник информации:

Потапов, 1966; Иванов, 1969; Абдусаломов, 1971; Красная книга Таджикистана, 1997.

Source of information:

Potapov, 1966; Ivanov, 1969; Abdusalyamov, 1971; The Red Book of Tajikistan, 1997.

ДОСНҮЛ

Ibidorhyncha struthersii (Vigors, 1832)
Қатори Лойхӯракҳо. Charadriiformes
Оилаи Лойхӯракҳо. Charadriidae

СЕРПОКЛЮВ

Ibidorhyncha struthersii (Vigors, 1832)
Отряд Ржанкообразные.
Charadriiformes
Семейство Ржанковые. Charadriidae

IBIS-BILL

Ibidorhyncha struthersii (Vigors, 1832)
Charadriiformes order
Charadriidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Муҳити сукунати доснӯл қазираҳои чудоғонаеро, ки дар водии дарёҳои баландкӯҳ ҷойгир шудаанд, дар бар мегирад. Доснӯлҳои лонагузор аз сарғаҳи дарёи Зарафшон то пириҳои Зарафшон, нишебиҳои ҷанубии қаторкӯҳи Ҳисор (сарғаҳи дарёи Сардаи Миёна), водии дарёи Сурхоб (то резишгоҳи Қизилсу), дар Бадахшон дар водии дарёи Шоҳдара вомехӯрад. Доснӯлҳои зимистонгузаронандаро дар водии дарёҳои Варзоб, Қизилсу, инчунин дар Рашт ва соҳилҳои дарёи Кофарниҳон мушоҳида намудаанд.

Муҳити сукунат

Доснӯл қад-қадӣ дарёҳои кӯҳӣ ва қазирачаҳои онҳо дар баландиҳои 1600–3500 метр аз сатҳи баҳр сукунат мекунад.

Саршумор

Дар Тоҷикистон 25–30 ҷуфт доснӯл лона мегузорад. Баъди зимистони қаҳратун ва сербарф доснӯл камшумор мешавад. Парандаи муқимист, вале вобаста ба мавсим аз як ҷо ба ҷои дигар мекӯчад. Моҳи

Статус

Вид, ноҳояндӣ под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Ареал серпоклюва считаются острова, расположенные по долинам высокогорных рек. Гнездящийся серпоклюв встречается в верховьях р. Зерафшан—до Зерафшанского ледника, по южному склону Гиссарского хребта (в верховьях р. Сардаи Миёна); по долине р. Сурхоб (до слияния рек Кызылсу и Мук), в Бадахшане—по долине р. Шахдара. Зимующий серпоклюв наблюдается в долинах рек Варзоб, Кызылсу, а также в Раште и по р. Кафирниган.

Места обитания

Серпоклюв обитает в долинах горных рек и на их островках на высотах 1600–3500 м. над ур. м.

Численность

В Таджикистане гнездится 25–30 пар серпоклюва. После суровых зим серпоклюв становится малочисленным. Оседлая птица, но по сезонам года мигрирует с одного места на другое. В сентябре серпоклюв совершает ниже сезонные миграции, но далеко не

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Ibis-Bill habitat areas are islands located in the valleys of mountainous rivers. Ibis-bill nesting occurs in the upper reaches of Zarafshon river to Zarafshon glacier on the southern slope of the Hissor mountain range (in the upper reaches of Sardai Miyona river); along the Surkhob river (before the merger of Qizilsu and Muksu rivers), in Badakhshan—along the Shohdara river. Wintering of Ibis-Bill is observed in Varzob and Qizilsu river valleys, as well as in Rasht and along Kofarnihon river.

Habitat

Ibis-Bill lives in mountain river valleys and on the islands at the altitudes of 1600–3500 meters above sea level.

Population

In Tajikistan, 25–30 Ibis-Bill pairs are nesting. After harsh winters Ibis-Bill becomes few. It is a sedentary bird, but by seasons migrate from one place to another. In September Ibis-Bill performs below the seasonal migration, but not fly away from the

сентябр доснӯл поёнтар кӯчиши мавсимӣ менамояд, вале аз муҳити лонагузории худ дур намеравад. Моҳҳои март ва аввалҳои апрел ба ҷои пештараи худ бармегардад.

Хусусиятҳои биологӣ

Парандаи моногамӣ аст. Баъди мавсими лонагузорӣ ҷуфти он аз ҳам ҷудо намешаванд. Дар байни қайроқсангҳои қазираҳои баланд лона гузошта, 4 тухм менамояд. Аз тухм моҳи май ҷӯҷаҳо мебароянд. Охирҳои моҳи июл ҷӯҷаҳо болиғ мешаванд. Ғизои доснӯл ҳайвоноти бесутунмуҳраи хушкгарди назди соҳил аст.

Парвариш дар шароити сунӣ

Маълумот вучуд надорад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Дар табиат ақсар вақт саршумори доснӯл аз таъсири омилҳои номатлуби иқлим (сармо, зимистони сербарф, обхезии баҳорон ва ғайра) тағйир меёбад.

Тадбирҳои хифз

Маҳалҳои лонагузории доснӯлро ба рӯйхат дароварда, онҳоро зери муҳофизати ҷиддӣ қарор додан лозим аст. Шикори ғайриқонунии онро бояд назорат кард.

улетает от мест гнездования. В марте и начале апреля возвращается к прежним местам обитания.

Особенности биологии

Птица моногамная. После периода гнездования пары не разделяются друг от друга. Гнездится на высоких островах между камнями и откладывает 4 яйца. В мае вылупляются птенцы. В конце июля птенцы становятся половозрелыми. Пищей для серпоклювов служат прибрежные наземные беспозвоночные животные.

Разведение

Данные не имеются.

Лимитирующие факторы

В природе, в большинстве случаев, в связи с влиянием отрицательных климатических факторов (холода, многоснежные зимы, поднятие уровня воды и др.) численность серпоклюва изменяется.

Меры охраны

Необходимо провести инвентаризацию мест гнездований и взять их под строгую охрану, контролировать отлов серпоклюва.

nesting sites. In March and early April, it returned to their former habitats.

Biological characteristics

This bird is monogamous. After the breeding season pairs are not separated from each other. It nests on the high islands between the stones and lays 4 eggs. In May, the chicks hatch. In late July, the chicks become sexually mature. The food for Ibis-Bill serve coastal terrestrial invertebrates.

Artificial breeding capabilities

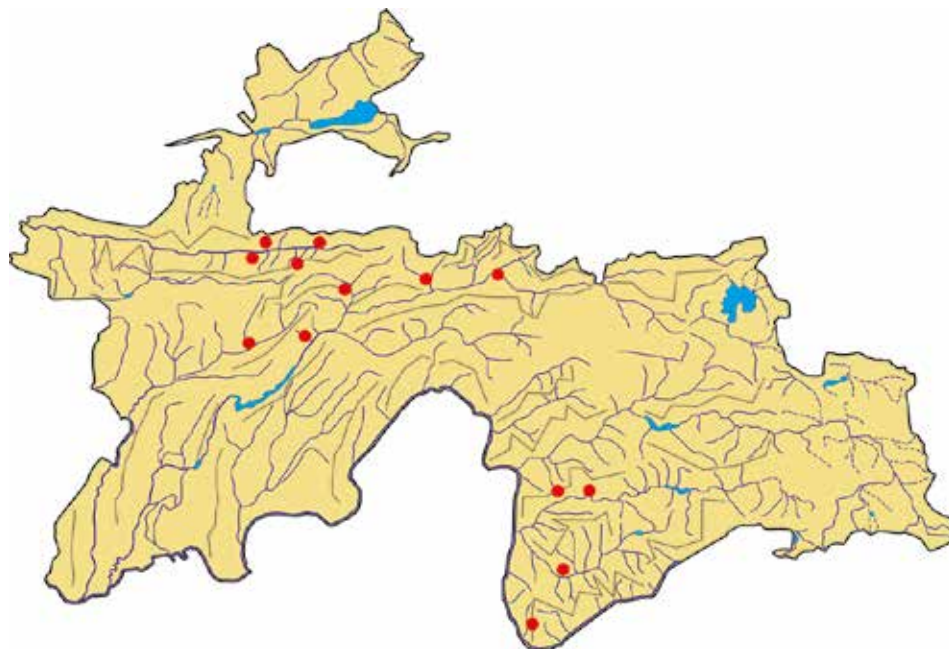
Information is not available.

Limiting factors

In nature, in most cases, due to the negative influence of climatic factors (alidity, snowy winters, raising of the water level, etc.) Ibis-Bill number changes.

Conservation measures

It is necessary to make an inventory of nesting sites and take them under strict protection and control Ibis-Bill catching.

Сарчашмаи иттилоот:

Иванов, 1969; Абдусаломов, 1971; Красная книга СССР, 1984; Китоби сурхи Тоҷикистон, 1997.

Источник информации:

Иванов, 1969; Абдусаломов, 1971; Красная книга СССР, 1984; Красная книга Таджикистана, 1997.

Source of information:

Ivanov, 1969; Abdusalyamov, 1971; Red Book USSR, 1984; The Red Book of Tajikistan, 1997.

ЛОЙХҶРАКИ МАРҶӢ

Glareola pratincola (Linnaeus, 1766)
Қатори ЛойхҶрақҳо. Charadriiformes
Оилаи ЛойхҶрақҳо. Charadriidae

ЛУГОВАЯ ТИРКУШКА

Glareola pratincola (Linnaeus, 1766)
Отряд Ржанкообразные.
Charadriiformes
Семейство Ржанковые. Charadriidae

PRATINCOLE

Clareola pratincola (Linnaeus, 1766)
Charadriiformes family
Charadriidae order

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Қад–қади дарёи Сир ва дар қазираҳои обанбори Қайроққум волеҳӯрад. Эҳтимол, дар гузашта дар домани қаторқӯхи Ҳисор (резиишгоҳи дарёҳои Хонақо ва Душанбе), қад–қади дарёҳои Панҷ (Фархор) ва Вахш (Чилликӯл) низ лона мегузошт. Селаи охиринаи лонагузори он дар Айвоч дар резиишгоҳи дарёҳои Қофарниҳону Аму ба қайд гирифта шудааст.

Муҳити сукунат

Дар байни қайроқсангҳои ҷои пасти об, алаҳусус дар регҳоқ ё гилҳоқи қазираҳо дар баландии 400–800 метр аз сатҳи баҳр лона мегузорад.

Саршумор

Дар Тоҷикистон мувофиқи маълумоти соли 1975, лонагузори 6–8 ҷуфти лойхҶраки марғӣ маълум карда шудааст. Парандаи мавсимии лонагузор аст. Баҳорон охириҳои апрел меояд, тирамоҳ аз миёнаҳои август то охириҳои сентябр парида меравад.

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Встречается в долине р. Сырдарья и на островках Кайраққумского водохранилища. Возможно, в прошлом гнездилась в предгорьях Гиссарского хребта (устья рек Ханака и Душанбе), также в долинах рек Пяндж (Пархар) и Вахш (Джиликӯль). Последняя небольшая гнездящаяся колония отмечена в Айвадже, у слияния рек Кафирниган и Амударья.

Места обитания

Гнездится на галечниковых отмелях, особенно часто поселяется на островах с песчаной или глинистой почвой, на высотах 400–800 м. над ур. м.

Численность

По данным 1975 г., на территории Таджикистана гнездились 6–8 пар. Перелётная гнездящаяся птица. Весной прилетает в конце апреля, улёт–с середины августа до конца сентября.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Pratincole is found in the Syr Darya valley and Qayroqum reservoir islets. Perhaps in the past, it nested in the foothills of the Hissor mountain range (estuaries of Khonaqoh and Dushanbe rivers), in the valleys of the Panj rivers (Farkhor) and Vakhsh (Jillikul). Last small breeding colony was marked in Ayvoj, at the confluence of the Amu Darya and Kofarnihon rivers.

Habitat

It nests on gravel shoals, and it settles very often on the islands with sandy or clay soil, at the altitudes of 400–800 meters above sea level.

Population

According to the data of 1975 6–8 pairs were nesting in Tajikistan. It is an overflying and nesting bird. In Spring it arrives in late April, and it flies away from mid–August to late September.

Хусусиятҳои биологӣ

Селаи хурди лойхӯраки лонагузор танҳо дар поёноби дарёҳои Кофарниҳону Вахш боқӣ мондааст. Охириҳои моҳи апрел ба лонасозӣ шурӯъ мекунад. Лона тоқчамонанд буда, дар байни қайроқсангҳо ҷой мегирад. 2–3 тухм менамояд. Тухмро лойхӯраки модина пахш мекунад.

Парвариш дар шароити сунъӣ

Маълумот вучуд надорад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Яке аз сабабҳои асосии ниҳоят камшумор шудани лойхӯраки марғӣ аз худ қардани заминҳои партови соҳили дарёҳо ва тағйир ёфтани муҳити сукунати он мебошад. Афзудани саршумори чорво ва чорвоҷаронӣ низ сабаби нобуд шудани лонаи лойхӯрак мегардад. Лонаи онро бештар зоғи сиёҳ ва рӯбоҳ вайрон мекунад.

Тадбирҳои ҳифз

Тобистон ҷойҳои лонагузори маълуми лойхӯраки марғиро таҳти муҳофизат қарор додан зарур аст. Маҳалҳоеро, ки селаи лойхӯраки марғӣ волеҳӯрад, аз аввалҳои апрел то июл ғӯруқҳои мавсимӣ эълон намудан лозим аст.

Особенности биологии

Небольшие гнездящиеся колонии этого вида остались только в низовьях рек Кафирниган и Вахш. В конце апреля приступает к гнездованию. Гнёзда строят среди галечника, в ямках. Откладывает 2–3 яйца. Насаживает яйца самка.

Разведение

Данные не имеются.

Лимитирующие факторы

Одной из основных причин её малочисленности является изменение мест его обитания, связанное с прибрежным освоением брошенных земель. Увеличение численности скота и его выпас также привели к исчезновению этого вида. В основном, чёрная ворона и лиса разрушают их гнёзда.

Меры охраны

Летом строго необходимо охранять места его известных гнездований. Объявить места обитания временными заказниками с конца апреля до июля.

Biological characteristics

Small breeding colonies of Patrincole remained only in the lower reaches of the Vakhsh and Kofarnihon rivers. In late April, it begins to nest. Nests are built among the pebbles in the pits. It lays 2–3 eggs. Eggs are hatched by female units of this species.

Artificial breeding capabilities

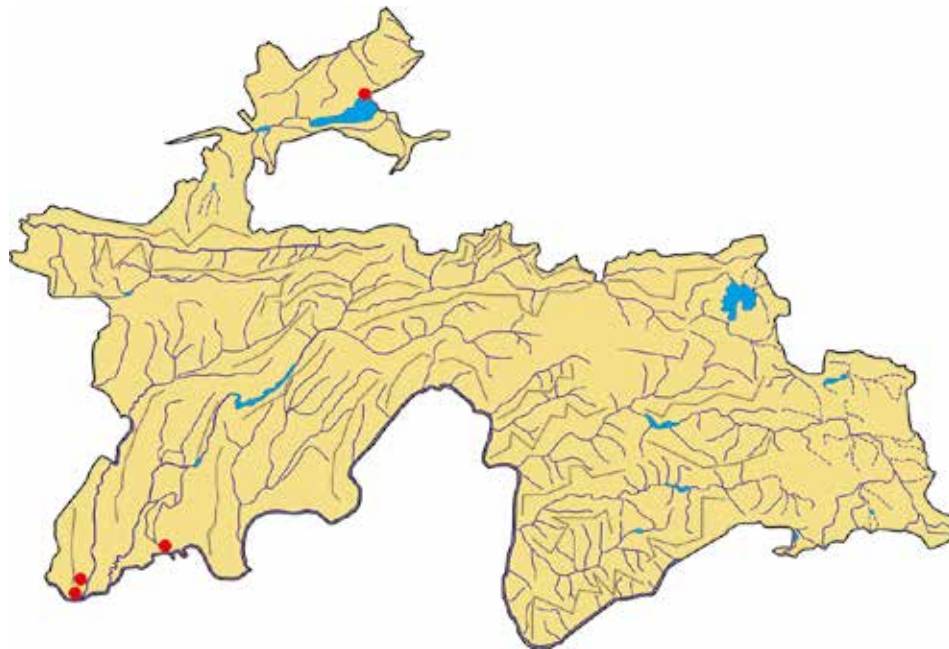
Information is not available

Limiting factors

One of the main reasons for its small size is the change in its habitats, associated with coastal development of broken lands. Increasing the number of cattle and livestock grazing also led to the disappearance of this species. Basically, the carrion crow and fox destroy their nests.

Conservation measures

In summer it is necessary to protect strictly Patrincole's known nesting. It is also necessary to declare temporary habitat sanctuaries from the end of April to July.

Сарчашмаи иттилоот:

Иванов, 1969; Абдусалямов, 1977.

Источник информации:

Иванов, 1969; Абдусалямов, 1977.

Source of information:

Ivanov, 1969; Abdusalyamov, 1977.

МОҶИХЎРАКИ ХОКИСТАРРАНГ

Larus brunnicephalus (Jerdon, 1840)
Қатори Хуфтакшаққо.
Charadriiformes
Оилаи Моҳихӯраққо. *Laridae*

БУРОГОЛОВАЯ ЧАЙКА

Larus brunnicephalus (Jerdon, 1840)
Отряд Ржанкообразные.
Charadriiformes
Семейство Чайковые. *Laridae*

BROWN-HEADED GULL

Larus brunnicephalus (Jerdon, 1840)
Charadriiformes order
Laridae family

Мақоми ҳифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар ҳудуди Тоҷикистон танҳо дар Помир сукунат меёбад. Мақони аниқ ва доимии лонагузори он Қарокӯл мебошад. Солҳои 80–уми асри гузашта саршумораи дар Яшилкӯл ва Зоркӯл якбора кам гардида буд. Аз соли 2000 инҷониб чуфтҳои лонагузори он дар Яшилкӯл ва Зоркӯл аз нав ба қайд гирифта шудааст.

Мухити сукунат

Дар давраи лонагузори дар чазираҳо ва атрофи Қарокӯл, Зоркӯл ва Яшилкӯл маскан мегирад. Одатан дар китъаҳои лонагузори дар якҷоягӣ бо ғози кӯҳӣ ва моҳихӯраки сиёҳсар вомехӯрад.

Саршумор

Дар солҳои 40–50уми асри гузашта дар кӯлҳои Помир саршумори умумии моҳихӯраки хокистарранг 300–400 чуфтро ташкил меод. Дар асоси баҳисобгирии солҳои охир дар ҳудуди Помир ҳамагӣ 400 сари он ба қайд гирифта шудааст. Дар максими лонагузори дар Қарокӯл 150 чуфт ва дар Яшилкӯл 8 чуфт

Статус

Вид, ноҳаҷияшӣ под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

В пределах Таджикистана встречается только на Памире. Достоверное и постоянное место её гнездования считается оз. Каракуль. В 80–е гг. прошлого века её численность на оз. Яшилкӯль и Зоркӯль резко снизилась. С 2000 г. по настоящее время гнездящиеся пары на оз. Яшилкӯль и Зоркӯль заново были зарегистрированы.

Места обитания

В период гнездования заселяют крупные высокогорные оз. Каракуль, Зоркӯль и Яшилкӯль. Придерживается островов и берегов озёр, на гнездовых обычно встречается совместно с горными гусями и черноголовыми хохотуньями.

Численность

В 40–50–х гг. прошлого столетия на Памирских озёрах общая численность буроголовой чайки составляла 300–400 пар. На основе

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Within Tajikistan Brown-Headed Gull is found only in the Pamirs. Significant and permanent place of nesting is considered to be a Qarokul lake. In the 1980–ies its population on the Yashilkul and Zorkul lakes declined sharply. From 2000 to present, breeding pairs on the Yashilkul and Zorkul lake have been registered again.

Habitat

During the nestling period Brown-Headed Gull occupies large alpine Qarokul, Zorkul and Yashilkul lakes. It adheres to the islands and the shores of lakes. On the nests it usually occurs in conjunction with the mountain geese and Black-Headed Gull.

Population

In the 1940–1950–ies in the Pamir lakes total number of Brown-Headed Gull was about 300–400 pairs. On the basis of taking into account the recent

моҳихӯраки хокистаррангро ба ҳисоб гирифтаанд.

Хусусиятҳои биологӣ

Парандаи дар мавсим лонагузор мебошад. Дар соли дуҷум ба балоғат мерасад. Соле як маротиба афзоиш мекунад. Кутри лонааш 20–25 см ва баландиаш 3–8 см ташкил медиҳад. Дар аввали моҳи июн 1–3 тухм мегузорад. Охири моҳи июн ва аввали моҳи июл аз тухм ҷўҷаҳо мебароянд.

Парвариш дар шароити сунӣ

Маълумот вуҷуд надорад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Нохинҷор намудан дар давраи тухмгузорӣ, вайроншавии ҷойҳои лонагузорӣ дар ҷазира ва соҳили кўлҳо, тағйирёбии иқлим омилҳои асосии маҳдуд гардидани саршумори моҳихӯраки хокистарранг мебошанд.

Тадбирҳои ҳифз

Бо мақсади ҳифз намудани моҳихӯраки хокистарранг ҷойҳои лонагузори онро дар кўлҳои Қарокўл, Зоркўл, Яшилкўл ба рўйхат дароварда, зери муҳофизати доимӣ қарор додан зарур аст.

учётаи охири солҳо на территорияи Памираи ҳамагӣ 400 особей. В период гнездования на оз. Каракуль подсчитано 150 особей и на оз. Яшилкуль–8 особей буроголовой чайки.

Особенности биологии

Пролётная и гнездящаяся птица. Половозрелость наступает на 2 году жизни. Размножается 1 раз в году. Диаметр гнезда 20–25 см, высота–3–8 см. В начале июня откладывает 1–3 яйца. Птенцы вылупляются с конца июня до середины июля.

Разведение

Данные не имеются.

Лимитирующие факторы

Беспокойство во время яйцекладки, разрушение мест гнездования на островах, берегах озёр, изменение климата являются основными факторами сокращения численности буроголовой чайки.

Меры охраны

Необходимо провести инвентаризацию мест их гнездований на оз. Каракуль, Зоркуль, Яшилкуль и взять эти места под постоянную охрану.

years in the territory of the Pamirs 400 individuals are totally marked. During nestling on the Qaroqul lake 150 individuals were estimated and on the Yashilkul lake–8 animals of Brown-Headed Gull.

Biological characteristics

It is overflying and nesting birds. Sexual maturity occurs at 2 years old. It propagates once every year. Nest diameter is 20–25 cm, height–3–8 cm. In early June females of this species lay 1–3 eggs. Chicks hatch from late June to mid-July.

Artificial breeding capabilities

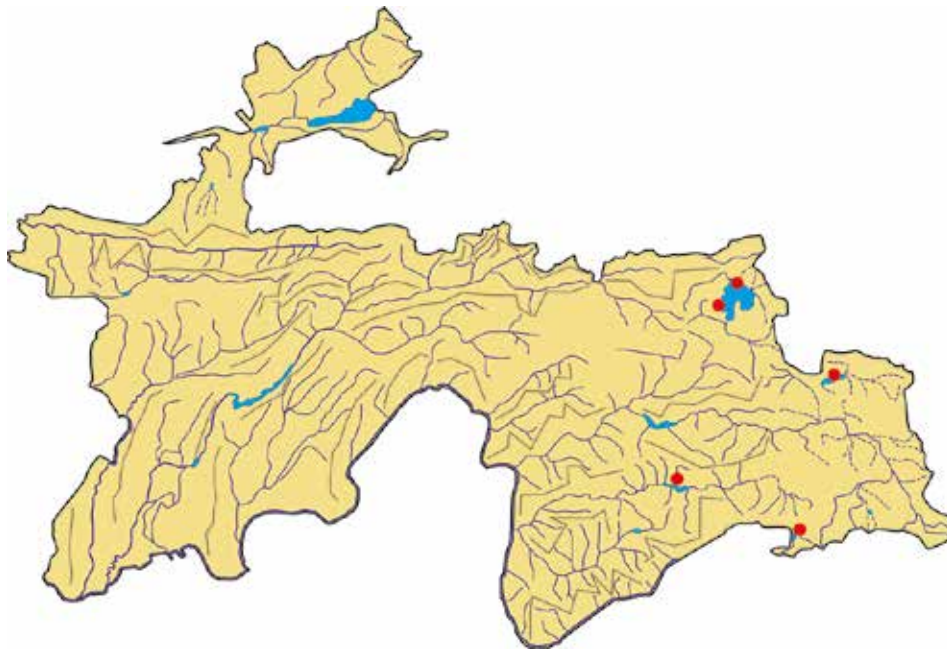
Data are not available.

Limiting factors

Anxiety during oviposition, the destruction of nestling grounds on the islands, the shores of lakes and climate change are the main factors reducing the number of Brown-Headed Gull.

Conservation measures

It is necessary to make an inventory of the places of their nesting on the Qarokul, Zorkul, Yashilkul lakes and take these places for permanent protection.

Сарчашмаи иттилоот:

Потапов, 1966; Абдусалямов, 1971; Китоби сурхи Тоҷикистон, 1997.

Источник информации:

Потапов, 1966; Абдусалямов, 1971; Красная книга Таджикистана, 1997.

Source of information:

Potapov, 1966; Abdusalyamov, 1971; The Red Book of Tajikistan, 1997.

КАБЎТАРИ СИНАСАФЕД БЕЛОГРУДЫЙ ГОЛУБЬ SNOW PIGEON

Columba leuconota (Vigors, 1811)
Қатори Кабўтаршаклон.
Columbiformes
Оилаи Кабўтарҳо. *Columbidae*

Columba leuconota (Vigors, 1811)
Отряд Голубеобразные.
Columbiformes
Семейство Голубиные. *Columbidae*

Columba leuconota (Vigors, 1811)
Columbiformes order
Columbidae family

Мақоми ҳифз

Намуде, ки дар ҳолати хатарноки маҳвшавӣ қарор дорад. CR.

Паҳншавӣ

Аҳён–аҳён дар Помир вомахӯрад. Эҳтимол, яке аз мавзёҳои паҳншавии он мавзёи Шаймоқ мебошад. Даргузашта дар қаторкӯҳи Туркистон (дарёи Кишмиш) ва водии дарёи Панҷ (байни Хоруғ ва Ишқошим) низ дучор меомад.

Мухити сукунат

Танҳо дар нишебиҳои шахсор, баъзан дар марғзори баландкӯҳ ва дарёбоди фарохи шибарзамин дар баландии беш аз 4000 метр аз сатҳи баҳр сукунат мекунад.

Саршумор

Дар солҳои 50–60 асри гузашта дар ҳудуди Тоҷикистон то 40 ҷуфти кабўтари синасафед лона мегузошт. Айни замон саршумори он маълум нест. Эҳтимол меравад, ки танҳо якчанд ҷуфти он баъзан лона мегузорад.

Статус

Вид, находящийся в критическом состоянии исчезновения. CR.

Распространение

Очень редко встречается на Памире. Возможно, одним из мест его распространения является урочище Шаймак. Ранее встречался на Туркестанском (р. Кишмиш) хребте, а также в долине р. Пяндж (между Хорогом и Ишкашимом).

Места обитания

Обитает только на скалистых склонах, где встречаются луга и сазы по берегам широко разливающихся рек на высоте свыше 4000 м. над ур. м.

Численность

В 50–60-е гг. прошлого столетия на территории Таджикистана гнездились до 40 пар белогрудого голубя. В настоящее время его численность не известна. Возможно, что гнездятся иногда несколько пар этого вида.

Conservation Status

Critically Endangered. CR.

Distribution

Snow Pigeon is very rarely found in the Pamirs. Perhaps one of the locations of its distribution is Shaymoq tract. Earlier it is met in the Turkistan (Kishmish river) mountain range and in the Panj river valley (between Khorugh and Ishkoshim).

Habitat

It lives only on rocky slopes, where there are meadows and gardens on the banks of rivers commonly overflowing at an altitude of 4000 meters above sea level.

Population

In the 1950–1960-ies on the territory of Tajikistan up to 40 pairs of Snow Pigeon nested. At present its number is not known. It is possible that sometimes several pairs of this species are nestling.

Biological characteristics

In the Himalayas it nestles at an altitude of 2700–5000 meters above sea level. In winter Snow pigeon

Хусусиятҳои биологӣ

Дар Ҳимолой дар баландии 2700–5000 метр аз сатҳи баҳр лона мегузорад. Зимистон ба даштҳои кӯҳӣ то баландии 1500 метр аз сатҳи баҳр кӯчиш мекунад. Чуфт–чуфт ё села–села лона мегузорад. Лонаро солҳо тӯлонӣ истифода мебарад. Моҳҳои май–июн 2 тухми сафед менамояд. Чӯчабарорӣ 17–19 рӯз давом мекунад.

Парвариш дар шароити сунӣ

Имконпазир аст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Сабабҳои камшумор гаштани кабутари синасафед аниқ маълум карда нашудааст. Помир ҳадди шимолу ғарбии масоҳати паҳншавии онро фаро мегирад ва эҳтимол сабаби камшумории ин намудро муайян мекунад.

Тадбирҳои ҳифз

Ба мақсади қор карда баромадани чораҳои ҳифзи кабутари синасафед оид ба муайян намудани мавзӯҳои паҳншавӣ ва омӯзиши хусусиятҳои экологии он таҳқиқоти иловагӣ анҷом додан зарур аст.

Особенности биологии

В Гималаях гнездится на высоте 2700–5000 м. над ур. м. Зимой мигрирует в горные степи до высоты 1500 м. над ур. м. Гнездятся отдельными парами или колониями. Гнезда используются несколько лет. В мае–июне откладывает 2 белых яйца. Насиживание продолжается 17–19 дней.

Разведение

Разведение в неволе возможно.

Лимитирующие факторы

Причина уменьшения численности белогрудого голубя конкретно не выяснена. Памир охватывает северо–западную границу его ареала и возможно это является причиной его малочисленности.

Меры охраны

С целью разработки мер по охране белогрудого голубя необходимо провести дополнительные исследования по его распространению и изучению экологических особенностей.

migrates to the mountain steppes up to an altitude of 1500 meters above sea level. Snow Pigeon units nestles in separate pairs or colonies. Nests are used for several years. In May–June females lay 2 white eggs. Incubation lasts for 17–19 days.

Artificial breeding capabilities

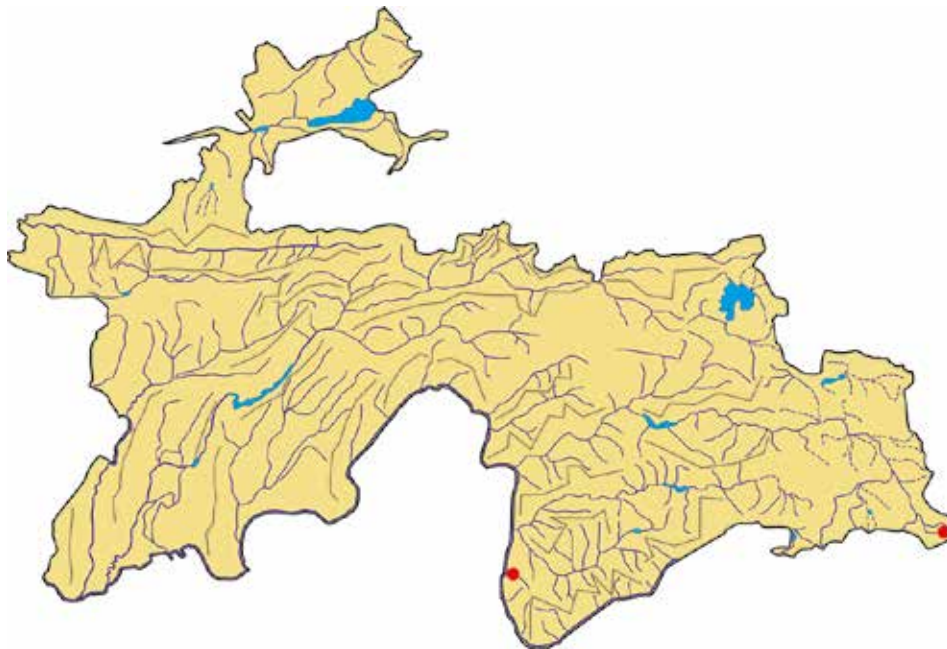
Captive breeding is possible.

Limiting factors

The reason for reducing of the Snow Pigeon population is not particularly clear. Pamir covers the North–western border of its range and maybe this is the reason for its scarcity.

Conservation measures

In order to develop on the Snow Pigeon protection measures it is necessary to carry out further studies on its dissemination and study of the ecological features.

Сарчашмаи иттилоот:

Абдусаломов, 1971; Жирнов ва диг., 1978; Красная книга СССР 1978; Китоби сурхи Тоҷикистон, 1997.

Источник информации:

Абдусаломов, 1971; Жирнов и др., 1978; Красная книга СССР, 1978; Красная книга Таджикистана, 1997.

Source of information:

Abdusalyamov, 1971; Zhirmov et al, 1978; Red Book USSR, 1978; The Red Book of Tajikistan, 1997.

МУРҒИ САХО

Pterocles orientalis (Linnaeus, 1758)
 Қатори Кабӯтаршаклон.
 Columbiformes
 Оилаи Мурғони саҳо. Pteroclididae

ЧЕРНОБРЮХИЙ РЯБОК

Pterocles orientalis (Linnaeus, 1758)
 Отряд Голубеобразные.
 Columbiformes
 Семейство Рябковые. Pterolidae

BLACK BELLED SANDGROUSE

Pterocles orientalis (Linnaeus, 1758)
 Columbiformes order
 Pterolidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар соҳили рости дарёи Сир (байни Хучанд ва Шайдон), поёноби Кофарниҳон (атрофи Айвоҷ ва қӯлҳои Шаҳритус) ва мамнуъгоҳи «Бешаи палангон» (дар андароби дарёҳои Вахш ва Панҷ) паҳн гардидааст. Дар гузашта дар водии Ҳисор, қад-қадӣ дарёи Вахш ва водии дарёи Кофарниҳон лона мемонд.

Муҳити сукунат

Дар водии қушодӣ дарёҳо ва доманақӯҳҳо зиндагӣ мекунад. Дар рег низ лона мегузорад.

Саршумор

Дар ҳама мавзӯҳои сукунат раванди маҳдуд гардидани саршумор ба мушоҳида мерасад. Дар Тоҷикистон чанд ҷамоаи ҷудогонаи он боқӣ мондааст ва саршумори умумии он 100–120 ҷуфтҳо ташкил медиҳад. Парандаи мавсимии лонагузор аст. Дар зимистонҳои қаҳрагун селҳои алоҳидаи мурғи саҳо қисмати

Статус

Вид, ҳаҷидаш дар таҳдиди аз ғайби аз ҳаёт. EN.

Распространение

Встречается по правобережью р. Сырдарья (между Худжандом и Шайданом), в низовьях р. Кафирниган (окрестности Айваджа и Шаартузских озёр), в заповеднике «Тигровая балка» (на слиянии рек Вахш и Пяндж). В прошлом гнезился в Гиссарской долине, вдоль р. Вахш и в долине р. Кафирниган.

Места обитания

Живёт в открытых речных долинах, предгорьях. Гнездятся на закреплённых песках.

Численность

Во всех местах обитания наблюдается сокращение численности. В Таджикистане существует несколько разрозненных популяций; общее их количество составляет 100–120 пар. Перелётно-гнездящаяся птица. В суровые зимы отдельные стаи чернобрюхого рябка не покидают южной части Таджикистана. Весен-

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Black Bellied Sandgrouse occurs on the right bank of Syr Darya river (between Khujand and Shahidon), in the lower reaches of Kofarnihon river (surroundings of Ayvoj and Shahritus lakes) in the «Tigrovaya Balka» Nature Reserve (at the confluence of the Vakhsh and Panj rivers). In the past it nested in the Hissor valley, along the Vakhsh river and in Kofarnihon valley.

Habitat

It lives in the open river valleys and foothills. It nests on the stabilized sands.

Population

In all habitats population reduction is observed. In Tajikistan, there are a few scattered populations; the total number is up to 100–120 pairs. Black Bellied Sandgrouse is a migratory and nesting bird. In severe winters, the separate flocks of Black Bellied Sandgrouse do not leave the southern

чанубии Тоҷикистонро тарк намекунанд. Баҳорон миёнаҳои моҳи феврал парвоз карда омада, миёнаҳои моҳи сентябр ва аввалҳои моҳи октябр парида мераванд.

Хусусиятҳои биологӣ

Маълумот хеле кам аст. Чуфтҳои чудоғона аллақай миёнаҳои моҳи март ва аввалҳои моҳи апрел вохӯранд. Чуфтҳои лонаи маҳсус насохта, дар замин байни шағалу сангрезаҳо 2–3 тухм мегузоранд. Модинаву нарина ҳамроҳ ҷӯча мебароранд. Ғизои онҳо аз навадаву поя ва дони растаниҳо иборат аст. Ғизои ҷӯча маълум нест.

Омилҳои маҳдудкунанда

Аз худ қардани минтақаҳои нимбиёбон, шикори ғайриқонунӣ ва ҷаронидани ҷорво дар муҳити сукунат омилҳои асосии маҳдуд гардидани саршумори мурғи саҳо ба шумор мераванд.

Тадбирҳои хифз

Ба мақсади таҳти муҳофизат қарор додани селҳои лонагузори мурғи саҳо дар поёноби дарёи Қофарниҳон ва водии дарёи Сир дар заминҳои барои кишоварзӣ истифода бурда намешаванд, ғуруқҳои хурди мавсимӣ ташкил намудан лозим аст.

ний перелёт начинается с середины февраля. Осенью с середины сентября и до начала октября улетают на зимовку.

Особенности биологии

Сведений мало. Отдельные пары встречаются уже в середине марта и начале апреля. Обычно пары не строят гнёзд, в сухих галечниках или щебнистых почвах откладывают 2–3 яйца. Самка и самец вместе выводят птенцов. Его пища состоит из ветвей, стеблей и семян растений. Пища птенцов неизвестна.

Лимитирующие факторы

Интенсивное освоение полупустынной зоны, браконьерская охота и выпас скота в местах обитаниях рябков являются основными факторами сокращения его численности.

Меры охраны

Для охраны стаи гнездящихся птиц по долине р. Сырдарья и низовье р. Кафирниган, на тех землях, которые не используется для орошения, следует организовать сезонные заказники.

part of Tajikistan. Spring flight begins in mid-February. In the autumn from mid-September to early October, the specimens of this species fly away for the winter.

Biological characteristics

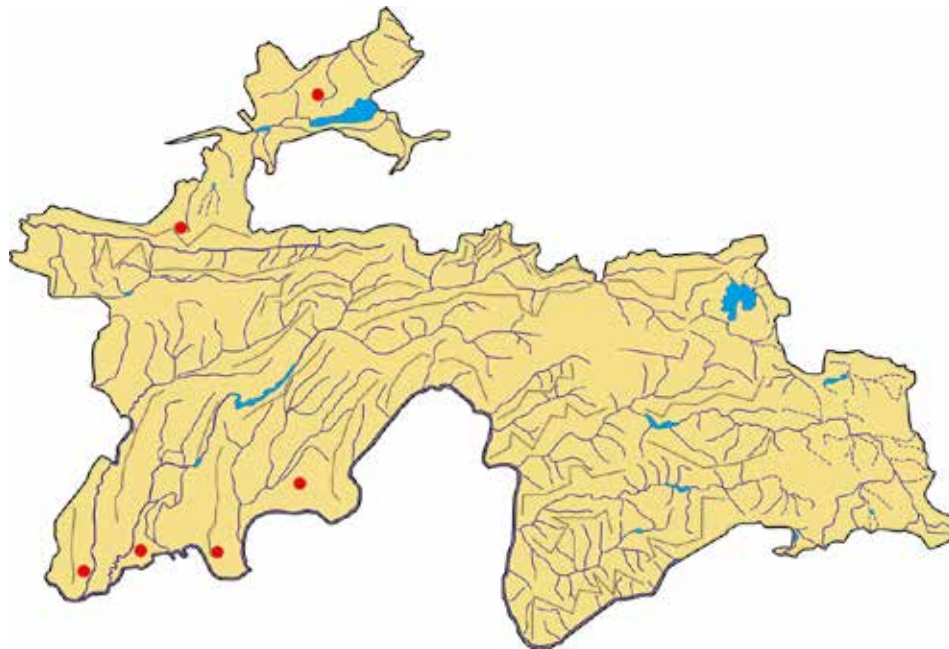
There is few information about it. Some couples meet in mid-March and early April. Usually couples do not build nests and lay 2–3 eggs in dry pebbles or gravelly soils. The female and the male are hatching together. Its food consists of branches, stems and seeds of plants. Food of chicks is unknown.

Limiting factors

Intensive development of semi-arid areas, poaching and livestock grazing in the habitats of Black Bellied Sandgrouse are the main factors of its population decline.

Conservation measures

Seasonal sanctuaries should be established to protect a flock of birds nesting on the valley of Syr Darya river and lower reaches of Kofarnihon river on the land that is not used for irrigation.

Сарчашмаи иттилоот:

Иванов, 1969; Абдусалямов, 1971, 1988; Мирзобаходурова, 2010.

Источник информации:

Иванов, 1969; Абдусалямов, 1971, 1988; Мирзобаходурова, 2010.

Source of information:

Ivanov, 1969; Abdusalyamov 1971, 1988; Mirzobahodurova, 2010.

САЧДАИ ТИБЕТӢ (УВАК)

Syrrhaptes tibetanus (Gould, 1850)
Қатори Кабӯтаршаклон.
Columbiformes
Оилаи Мурғони саҳо. Pteroclididae

ТИБЕТСКАЯ САДЖА

Syrrhaptes tibetanus (Gould, 1850)
Отряд Голубеобразные.
Columbiformes
Семейство Рябковые. Pteroclididae

TIBETAN SANDGROUSE

Syrrhaptes tibetanus (Gould, 1850)
Columbiformes order
Pteroclididae family

Мақоми ҳифз

Намуде, ки дар ҳолати хатарноки маҳвшавӣ қарор дорад. CR.

Паҳншавӣ

Дар Тоҷикистон танҳо дар ҳудуди Помир воমেҳӯрад. Маҳали сукунати ҳозираи он ҳавзаи Қарокӯл, водии дарёи Оқбайтал, агрофи Шӯркӯл, Рангкӯл, Зоркӯлу сарғаҳи дарёи Оқсу ва қисмати шарқии қаторкӯҳи Аличур (Тузчилға)ро дар бар мегирад.

Саршумор

Дар ибтидои асри XX яке аз парандагони сершумори Помир ба шумор мерафт. Солҳои 60уми асри гузашта якбора маҳдуд гардидани шумораи сачдаи тибетӣ ба мушоҳида расид. Айни замон шумораи сачдаи тибетӣ дар Помир 100–150 ҷуфтҳо ташкил медиҳад.

Муҳити сукунат

Водии ҳамвору фароҳи кушод, ки ҷо-ҷо растаниҳои бисёрсола (терескен, шибоғ, наҳӯдагул ва ғайра) мерӯянд, маҳали ҳоси сукунати сачдаи тибетӣ ба шумор мераванд. Дар доманақӯҳҳои фароҳ дар баландии 3600–4800 метр аз сатҳи баҳр воমেҳӯрад.

Статус

Вид, номаҷорӣ дар критиком ҳолати исҳозноветии. CR.

Распроетранение

В Таджикистане встречается только в пределах Памира. Ареал на Памире ограничивается котловиной оз. Каракуль, долиной р. Акбайтал, окрестностями озёр Шоркуль, Рангкуль, Зоркуль, верховьями р. Аксу и восточной окраиной Аличурского хребта (Тузжилға).

Численность

В начале XX в. считалась одной из самых многочисленных птиц Памира. В 60-е гг. прошлого столетия наблюдалось резкое снижение численности тибетской сажки. В настоящее время на Памире насчитывается 100–150 пар тибетской сажки.

Места обитания

Равнинные и широкие долины, где растут редкие многолетние растения (терескен, полынь, остролодочник и др.), являются характерным местом обитания тибетской сажки. Встречается в широких нагорных местах на высотах 3600–4800 м. над ур. м.

Conservation Status

Critically Endangered. CR.

Distribution

In Tajikistan, Tibetan Sandgrouse is found only in the Pamirs. The habitation area in the Pamirs is limited by basin of Qarokul Lake, valley of Oqbaital river, surroundings of Shorkul, Rangkul, Zorkul lakes, the upper reaches of Oqsu river and eastern outskirts of Alichur mountain range (Tuzjilgha).

Population

In the early twentieth century it was considered one of the manifold bird of the Pamirs. In the 1960-ies there was a sharp decrease in the number of Tibetan Sandgrouse. Currently, in the Pamirs, there are 100–150 pairs of Tibetan Sandgrouse.

Habitat

The flat and wide valleys, where there are rare perennials (eurotia, wormwood, Oxytropis, etc.) are typical habitats of the Tibetan Sandgrouse. It occurs in a wide upland area at the altitudes of 3600–4800 meters above sea level.

Хусусиятҳои биологӣ

Парандаи муқимӣ буда, барои он дар дохили сукунатгоҳ кӯчиши мавсимӣ ҳос мебошад. Хусусиятҳои биологӣ он пурра омӯхта нашудааст. Дар охири фасли баҳор, даҳаи дуҷуми моҳи май чуфтӣ мешавад. Дар охири моҳи май ба лонагузорӣ оғоз менамояд. Лонаро дар замин дар зерӣ буттаҳои терескен ва явшон мегузорад. То 3 тухм мегузорад. Дар даҳаи сеюми моҳи июн ҷӯҷаҳои парпушо вохӯрдан мумкин аст. Давраи лонагузорӣ ва ҷӯҷабарорӣ тулонӣ аст. Дар охири моҳи июн ҷӯҷаҳои парпуш ва лонаҳои тухмдоштаро дучор омадан мумкин аст. Парандаи комилан растанихӯр буда, таркиби ғизои онро тухми растаниҳои лубиёгӣ ташкил медиҳад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Мавзёҳои сукунати сачдаи тибетӣ ба тағйироти кулӣ дучор нагардидааст. Аз меъёр зиёд чаронидани чорво дар ҷойҳои сукунат боиси аз ҳад зиёд маҳв гардидани тухму ҷӯҷаи сачдаи тибетӣ мегарданд.

Тадбирҳои ҳифз

Дар ҷойҳои лонагузори сачдаи тибетӣ дар мавзёи Қароқули Помир чаронидани чорворо ба танзим даровардан зарур аст. Оид ба омӯзиши паҳншавӣ ва хусусиятҳои экологии сачдаи тибетӣ таҳқиқоти иловагӣ гузаронидан лозим аст.

Особенности биологии

Оседлая птица, предпринимает сезонные миграции в пределах гнездового ареала. Биологические особенности изучены недостаточно. В конце весны, во второй декаде мая спариваются. К гнездованию приступают в конце мая. Гнезда устраивает наземно под кустарниками, терескена или полыни. В кладке 3 яйца. В третьей декаде июня можно встретить оперившихся птенцов. Период гнездования и вылупления птенцов растянут. В конце июня можно встретить пуховиков и гнезда с кладками яиц. Исключительно растительноядная птица. В рационе питания доминируют бобовые растения.

Лимитирующие факторы

Места обитания не подвергались полному изменению. Чрезмерный выпас скота в местах его обитания привели к уничтожению яиц в большом количестве.

Меры охраны

Урегулирование выпаса скота в местах гнездования тибетского саджа на территории оз. Каракуль (Памир) считается необходимым. Надо провести дополнительное изучение распространения и экологических особенностей тибетской саджи.

Biological characteristics

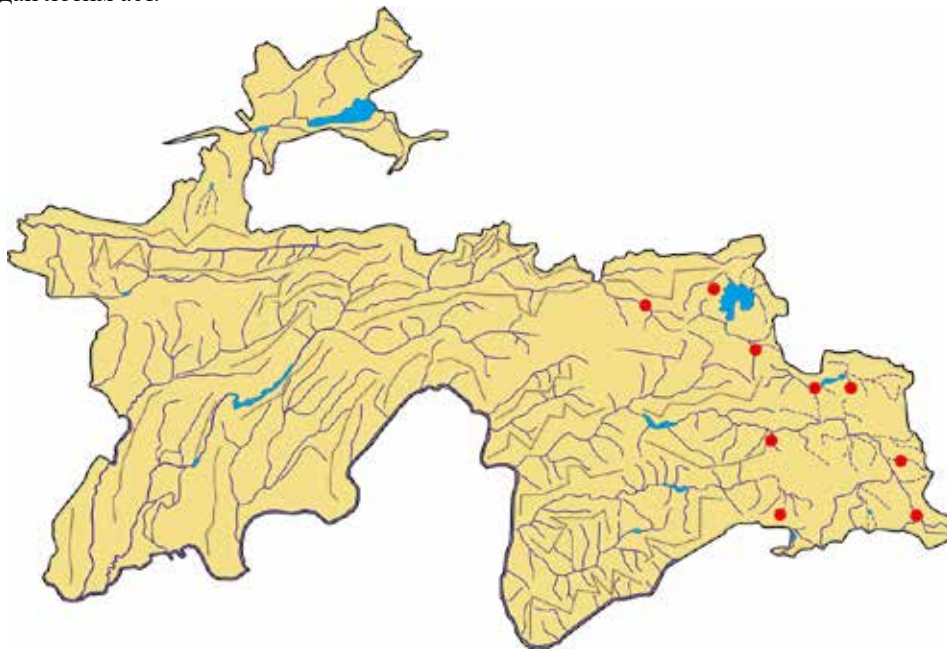
It is a sedentary bird taking seasonal migration within the nesting range. Biological characteristics are not well studied. In late spring, during the second decade of May, its pairs mate. It starts nesting in late May. Nests are built on the ground under shrubs or Eurotia wormwood. In clutch there are 3 eggs. In the third decade of June fledglings can be found. Period of nesting and hatching is stretching. In late June, you can meet nests with eggs. It is an exclusively herbivorous bird. The diet is dominated by legumes.

Limiting factors

Habitats are not subjected to a complete change. Overgrazing in its habitat has led to the destruction of the eggs in a large amount.

Conservation measures

Regulation of livestock grazing in the nesting places of Tibetan Sandgrouse in the territory of Qarokul lake. (Pamir) is considered necessary. It is also necessary to conduct additional studies of distribution and ecological characteristics of the Tibetan Sandgrouse.

Сарчашмаи иттилоот:

Абдусаломов, 1971; Китоби сурхи Тоҷикистон, 1997.

Источник информации:

Абдусаломов, 1971; Красная книга Таджикистана, 1997.

Source of information:

Abdusalyamov, 1971; The Red Book of Tajikistan, 1997.

ДОСАКИ ХУРД

Apus affinis galilejensis
(Antinori, 1855)

Ҷатори Досакиақлон. *Apodiformes*
Оилаи Досақҳо. *Apodidae*

МАЛЫЙ СТРИЖ

Apus affinis galilejensis
(Antinori, 1855)

Отряд Стрижеобразные.
Apodiformes
Семейство Стрижи. *Apodidae*

HOUSE SWIFT

Apus affinis galilejensis
(Antinori, 1855)

Apodiformes order
Apodidae family

Мақоми хифз

Зернамуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар атрофи Панҷакент (водии Зарафшон), водии дарёи Кофарниҳон (мавзёи Лайлакхона), шарқтари Кӯлоб (Шӯробдара ва Ғамидарӣ) ва дар кӯҳҳои байни дарёҳои Вахш Кофарниҳон (қаторкӯҳи Рангон, дараи Оксу) паҳн гардидааст.

Муҳити сукунат

Дар кафидаи танги шахсори серсоия дараҳо сукунат мекунад. Дар наздики обхӯраҳо дар баландии 600–800 метр аз сатҳи баҳр лона мегузорад.

Саршумор

Камшумор аст. Аз рӯи баъзе маълумотҳо дар ҳудуди Тоҷикистон то 40 сар досақ лона мегузорад. Охирҳои моҳи апрел парвоз карда меояд ва эҳтимол охирҳои моҳи август ва моҳи сентябр парида меравад.

Хусусиятҳои биологӣ

Маълумот нокифоя аст. Лонаи селай досақҳо ба якдигар хеле наздик ҷойгир мешаванд, баъзан дар болои як лона лонаи дигарро месозанд. Лонаро

Статус

Уязвимый подви́д. VU.

Распространение

Распространён в окрестностях Пенджикента (Зерафшанская долина), по долине р. Кафирниган (урочище Лайлакхона), в восточной части Куляба (Шуробдара, Гамидара) и в горах междуречья Вахш и Кафирниган (хребет Рангинтау, ущелье Аксу).

Места обитания

Обитает в узких трещинах скал тенистых ущелий. Гнездится вблизи от водных источников на высоте 600–800 м. над ур. м.

Численность

Малочисленный. По некоторым данным на территории Таджикистана гнездятся до 40 особей. Прилёт в конце апреля, улёт возможно в конце августа–сентябре.

Особенности биологии

Имеются недостаточные данные. Гнёзда расположены недалеко друг от друга, иногда одно гнездо лепится к другому. Строят гнёзда

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

House Swift is distributed around Panjakent (Zarafshon Valley), along the river valley. Kofarnihon (Laylak-khona tract), in the eastern part of Kulob (Shurobdara, Ghamidari) and in the mountains between Vakhsh and Kofarnihon rivers (Rangon mountain ranges, Oqsu Gorge).

Habitat

It lives in narrow crevices shady gorges. It nests near water sources at a height of 600–800 meters above sea level.

Population

It is a scanty species. According to some sources about 40 individuals of this species nest up in Tajikistan. Arrival is at the end of April; it may fly away in late August–September.

Biological characteristics

There are insufficient data. Nests are located close to each other, sometimes

аз пояи нарми порсолаи хӯшадорҳо ва пари мургон (кабк, чил, чиррак) бунёд мекунад. Досак масолеҳи лонасозиро бо гиле, ки бо луоби даҳон тар кардааст, ба ҳам мечаспонад. Лона аз поён кӯзаи кӯтоҳгарданро мемонад (кутри даҳанаи лона 4–6 см, то қаъраш 11 см, қадаш аз 6–7 то 10 см). Ба лона дуто тухми сафед мегузарад. Миёнаҳои июл дар лонаи селай досакҳо ҳам тухм ва ҳам ҷўҷаи навзоди аз тухм баромадаро дидан мумкин аст. Миёнаҳои моҳи август ҷўҷаҳо лонаро тарк мекунад. Физои досаки хурдро ҳашароти гуногун ташкил медиҳад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Лонаи селай досакҳо хеле дастрас аст ва ин бисёр вақт боиси харобии онҳо мешавад. Сабаби камшумории досак дар он аст, ки ҳадди шимолу шарқии сукунатгоҳи он аз ҷанубу ғарби Тоҷикистон мегузарад. Табиист, ки дар қитъаҳои канории масоҳати паҳншавӣ намудҳои ҳайвонот камшумор мебошанд.

Тадбирҳои хифз

Маҳалҳои лонагузории досаки хурдро дар Тоҷикистон ба рӯйхат дароварда, ғурукҳои мавсимӣ эълон намудан зарур аст.

из мягких стеблей прошлогодних злаков и перьев птиц (кеклика, чилия, поползня) Гнездовой материал скрепляется смоченной слюной с глиной. Снизу гнездо похоже на короткошейный кувшин (диаметр выхода 4–6 см, глубина–11 см, высота–с 6–7 до 10 см). В гнездо откладывает два белых яйца. В середине июля в гнёздах его колоний можно увидеть кладки яиц и недавно вылупившихся птенцов. В середине августа птенцы покидают гнёзда. Пища молодых особей состоит из различных видов насекомых.

Лимитирующие факторы

Гнёзда малого стрижа легко доступны, что часто служит причиной их разорения. Малочисленность связана с тем, что в Юго–Западном Таджикистане проходит северо–восточная граница ареала. На окраинах ареала данный вид малочислен.

Меры охраны

Необходимо провести инвентаризацию мест гнездования и объявить их сезонными заказниками.

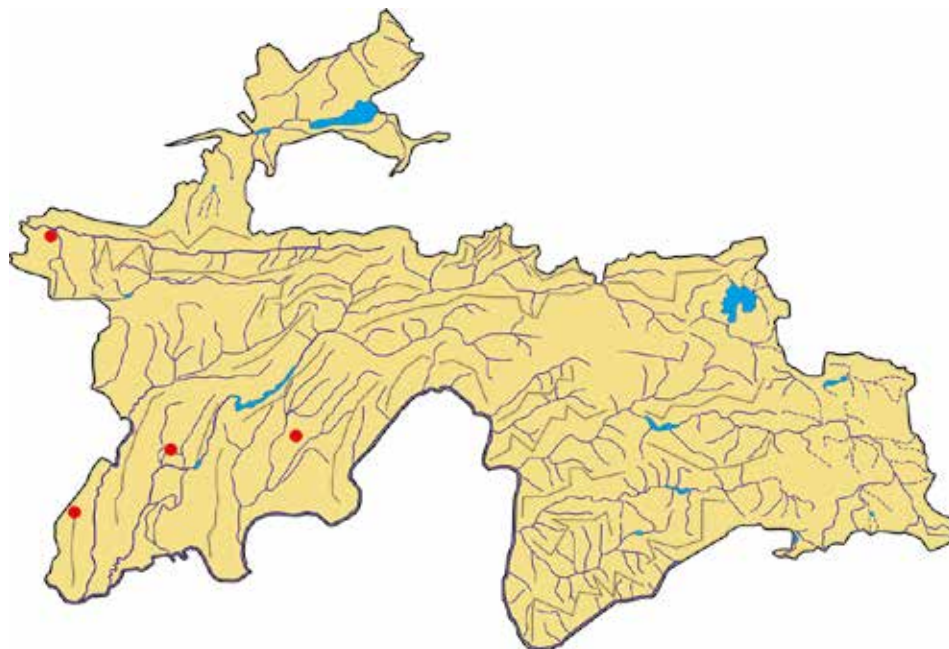
one nest clings to another. They build a nest of soft stalks of last year’s grasses and feathers of birds (ptarmigan, Qiliang, nuthatch) The nesting material is moistened with saliva sealed with clay. From the bottom a nest looks like short–jugular jar (diameter of outlet is 4–6 cm, depth–11 cm, height–from 6–7 to 10 cm). In the nest it lays two white eggs. In mid–July in nests of its colonies laying eggs and newly hatched chicks can be seen. In mid–August the chicks leave the nest. The food consists of young individuals of different species of insects.

Limiting factors

Nests of House Swift are approachable, that is often the cause of their ruin. Its small population is due to the fact that in the South–Western Tajikistan the north–eastern border of its habitation area passes. On the outskirts of the area this species is scanty.

Conservation measures

An inventory of nesting sites needs and it is necessary to announce them to be seasonal sanctuaries.

Сарчашмаи иттилоот:

Богданов, 1967; Абдусалямов, 1971.

Источник информации:

Богданов, 1967; Абдусалямов, 1971.

Source of information:

Bogdanov, 1967; Abdusalyamov, 1971.

ЗОҒОБӢ

Myophonus caeruleus (Scopoli, 1786)
Қатори Гунҷиқиаклон.
Passeriformes
Оилаи Дурроҷҳо. Turdidae

СИНЯЯ ПТИЦА

Myophonus caeruleus (Scopoli, 1786)
Отряд Воробьинообразные.
Passeriformes
Семейство Воробьиные. Turdidae

BLUE WHISTLING THRUSH

Myophonus caeruleus (Scopoli, 1786)
Passeriformes order
Turdidae family

Мақоми ҳифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар нишебиҳои қаторкӯҳҳои Қаротегин, Дарвоз, Пётри I, Шугнон, Ванҷ ва Вахон паҳн гардидааст.

Мухити сукунат

Парандаи муқимии кӯҳсор аст. Қадқади дарёҳои тезҷараён, наздикии шаршараҳо, ҷойҳои тунуқоб ва тоқҳои сернами соя дар баландҳои 1100–2800 м. аз сатҳи баҳр сукунат мекунад.

Саршумор

Дар ҳама ҷойҳои сукунат камшумор аст. Танҳо зимистон, вақте ки барфи бисёр меборад, аз мухити лонагузорӣ ба поён кӯчиш мекунад.

Хусусиятҳои биологӣ

Ҷуфти зоғобӣ доимист. Барои лонасозӣ ҷои соя, токи сернами зери шахпораҳои рӯи об, тарқиши шаҳҳои наздики сатҳи обро интихоб мекунад. Лонаро аз ушна, реша ва пояи растаниҳо месозад. Масолеҳи лонаро бо андаке гил

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Распространена на склонах горных хребтов Каратегина, Дарваза, Петра I, Шугнана, Ванджа и Вахана.

Места обитания

Является горной оседлой птицей. Обитает вдоль быстротекущих рек, вблизи водопадов, в мелководных местах и влажных нишах на высотах 1100–2800 метров над уровнем моря.

Численность

Является малочисленной во всех местах обитания. Только зимой, когда выпадает много снега, из среды гнездования мигрирует в низовья.

Особенности биологии

Пара синей птицы постоянная. Для строительства гнезда выбирает тенистое место, влажную нишу под утесом поверхности воды, расщелины утесов вблизи воды. Гнездо строит изо мха, корня и стебля растений. Укрепляет материалы гнезда, добавив немного глины. Пользуется одним гнездом 10–12 лет.

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Blue Whistling Thrush is spread across the slopes of Qarotegin, Darvoz, Peter I, Shughnon, Vanj and Vakhn mountain ranges.

Habitat

It is a sedentary mountain bird. It lives along the fast flowing rivers, near waterfalls, in shallow areas and damp recesses at an altitude of 1100–2800 meters above sea level.

Population

Low population numbers are observed across the entire habitat. Only in winter, when there is a lot of snow, it migrates downstream.

Biological characteristics

A pair of Blue Whistling Thrush is constant. For the construction of the nest the Blue Whistling Thrush chooses a shady place, moist niche under the rock surface of the water, cleft rocks near water. Nest is built from moss, roots and stems of plants. It strengthens the nest material, adding

маҳкам мекунад. Як лонаро 10–12 сол истифода мебарад. Охирҳои моҳи май ва аввалҳои моҳи июн 4–5 тухм мекӯнад. Асосан зоғобии модина чӯча мебарорад (16–17 рӯз). Дар давоми моҳи июл чӯчаҳо лонаро тарк мекунад. Ғизои зоғобӣ ҳашарот, кирмина ва ҳайвоноти бесутунмуҳра, охирҳои тирамоҳ бошад тармеваю меваи растаниҳои худрӯй, зимистон тухму донаи наботот ба ҳисоб меравад.

Парвариш дар шароити сунӣ

Имконпазир аст

Омилҳои маҳдудкунанда

Дар водиҳои Варзоб, Ромит ва қаторкӯҳи Туркистон азбаски шумораи сайёҳон пайваста меафзояд, зоғобиро дар муҳити сукунати доимиаш хеле ноором мекунад. Омаду рафти одамон онро маҷбур мекунад, ки лонаю тухм ё чӯчаҳои худро партофта равад.

Тадбирҳои хифз

Дар доираи муҳити лонагузории зоғобӣ мамнӯъгоҳи «Ромит» ва парваришгоҳҳои Қӯсавлисой, Сангвор, Пойгоҳи ботаникии кӯҳии Кондара мавҷуданд, ки барои хифзи он мусоидат мекунад.

В конце мая и начале июня откладывает 4–5 яиц. В основном самка синей птицы насиживает яйца (16–17 дней). В течение июля птенцы покидают гнездо. Синяя птица питается насекомыми, личинками и беспозвоночными животными, в конце осени–свежими фруктами, фруктами дикорастущих растений, зимой–семенами и ягодами растений.

Разведение

Возможно.

Лимитирующие факторы

Так как увеличивается количество туристов в долинах Варзоба, Рамита и горном хребте Туркестана, то они делают беспокойными места постоянного обитания синей птицы. Посещение людьми этих мест вынуждает синих птиц оставлять свои гнезда, яйца и птенцов и улететь в другие места.

Меры охраны

В пределах гнездового ареала синей птицы функционируют заповедник «Рамит», заказники «Кусавлисай» и «Сангвор», горно–батаническая станция «Кондара», способствующие охране данного вида

a bit of clay. It uses a single nest for 10 –12 years. In late May and early June, it lays 4–5 eggs. Mostly female incubates the eggs of Blue Whistling Thrush in the course of 16 –17 days. During July, the chicks leave the nest. Blue Whistling Thrush feeds on insects, larvae and invertebrates and in the late autumn–fresh fruits, fruits of wild plants, in the winter–seeds and plants with berries.

Artificial breeding capabilities

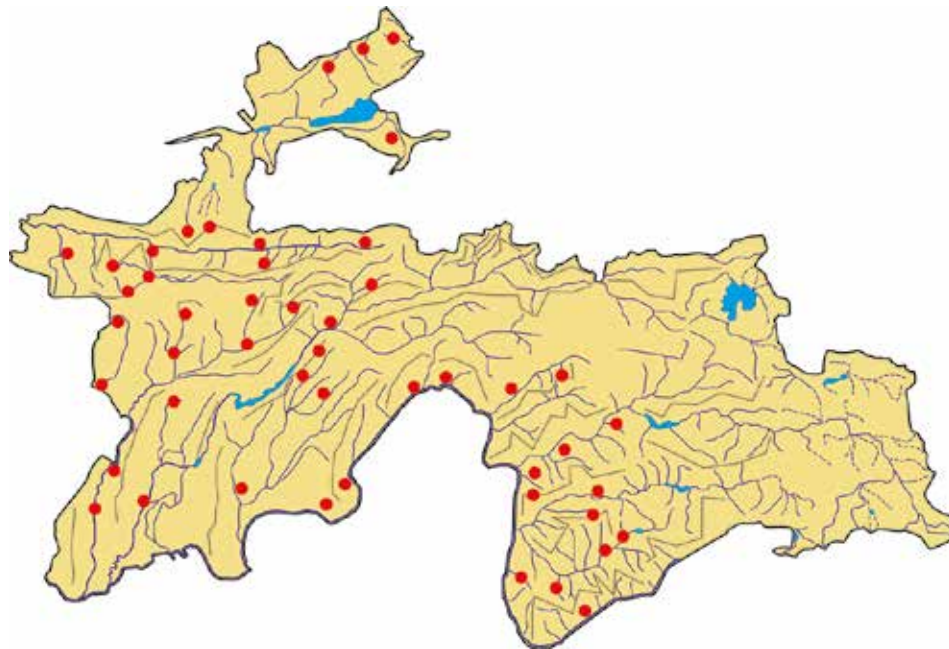
Blue Whistling Thrush breeding in artificial environments is possible.

Limiting factors

As a number of tourists in Varzob valley, Romit and Turkistan mountain ranges is increasing, they do not make calm the places of permanent habitation of Blue Whistling Thrush. People visits to these places, forcing Blue Whistling Thrushes leave their nests, eggs and chicks and go to other places.

Conservation measures

Romit Nature Reserve, Kusavlisoy and Sangvor sanctuaries, the mountaineous and botanical station “Kondara” function within the nesting area of Blue Whistling Thrush and contribute to its special protection.

Сарчашмаи иттилоот:

Иванов, 1969; Абдусаломов, 1973; Китоби сурхи Тоҷикистон, 1997.

Источники информации:

Иванов, 1969; Абдусаломов, 1973; Красная книга Таджикистана, 1997.

Source of information:

Ivanov, 1969; Abdusalyamov, 1973; Tajikistan’s Red Book, 1997.

ДУЧЧИ АЛО

Microcichla scouleri scouleri
(Vigors, 1832)
Қатори Гунҷишкшаклон.
Passeriformes
Оилаи Дурроҷҳо. Turdidae

БЕЛОНОЖКА

Microcichla scouleri scouleri
(Vigors, 1832)
Отряд Воробьинообразные.
Passeriformes
Семейство Дроздовые. Turdidae

LITTLE FORKTAIL

Microcichla scouleri scouleri
(Vigors, 1832)
Passeriformes order
Turdidae family

Мақоми ҳифз

Зернамуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар нишебии қаторкӯҳи Туркистон (сарғаҳи дарёи Исфара), Зарафшон, Ҳисор (води дарёҳои Артуч, Шинг, Арчамайдон, Исқандар, Қофарниҳон ва Варзоб) паҳн гардидааст.

Мухити сукунат

Соҳили дарёҳои тезчараёне, ки оби мусаффо доранд, мухити ҳоси сукунати дуччи ало мебошад. Дар баландии 1300–2900 метр вомехӯрад ва дар баландҳои 1100–1400 метр аз сатҳи баҳр зимистон мегузарад.

Саршумор

Солҳои 1959–1962 қад–қадӣ дарёи Зарафшон 3 ҷуфт дуччи алои лонагузор (2 ҷуфт дар соҳили дарёи Шинг ва 1 ҷуфт дар сарғаҳи дарёи Артуч) ба ҳисоб гирифта шуда буд. Дар дарёҳои Варзоб ва Қофарниҳон то 8–9 ҷуфт дуччи ало лона мегузоранд. Дар Бадахшон низ

Статус

Уязвимый подвид. VU.

Распространение

Вид распространён на склонах Туркестанского (в верховье р. Исфара), Зерафшанского, Гиссарского (в долинах рек Артуч, Шинг, Арчамайдон, Исқандар, Кафирниган и Варзоб) хребтов.

Места обитания

Берега быстротекущих рек с чистой водой являются характерным местообитанием для белоножки. Встречается на высоте 1300–2900 м. над ур. м. и на высотах 1100–1400 м. над ур. м. проводит зимовку.

Численность

В 1959–1962 гг. вдоль р. Зерафшан отмечены 3 гнездящиеся пары (2 пары на берегах р. Шинг и 1 пара в верховьях р. Артуч). На берегах рек Варзоб и Кафирниган до 8–9 пар белоножки строят гнёзда. В Бадахшане тоже становятся малочисленными. Белоножка оседлая птица. В

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Little Forktail is distributed on the slopes of Turkistan (in the upper reaches of Isfara river) Zarafshon, Hissor (in the valleys of Artuch, Shing, Archamaydon, Iskandar, Kofarnihon and Varzob rivers) mountain ranges.

Habitat

Banks of the fleeting rivers with clear water are typical habitat for Little Forktail. It is found at an altitude of 1300–2900 meters above sea level and at the altitudes of 1100–1400 meters above sea level and overwinters.

Population

3 nesting pairs (2 pairs on the banks of the Shing river and 1 pair in the upper reaches of Artuch river) were marked in 1959–1962 years along Zarafshon river. On the banks of Varzob and Kofarnihon rivers 8–9 of Little forktail pairs build nests. In Badakhshan they also become small. Little forktail is a sedentary bird. In severe winters Little

камшумор аст. Дуччи ало парандаи муқимист. Дар чиллаи зимистони сербарф дучҳо қад-қади чӯйбор ва дарёҳои хурд, ки оби онҳо ях намекунанд, ҷамъ меоянд.

Хусусиятҳои биологӣ

Аввалин ҷуфтҳои дуччи ало охириҳои моҳи март ва моҳи апрел пайдо мешаванд. Дар зери харсангҳои паҳлуи об лона мегузоранд. 3 тухм мекӯнад. Аввалин моҳи июн ҷӯҷаҳо паррончак мешаванд. Дуччи ало парандаи ҳашаротхӯр аст. Баъзан обсабзҳои низ ғизо мегирад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Муҳити сукунати дуччи ало чандон тағйир наёфтааст. Вай ҳеле камшумор аст, омилҳои ноҳинҷорӣ ва вайрон кардани лона боиси маҳдуд гардидани шумораи он мегардад.

Тадбирҳои хифз

Ба мақсади хифз ва ниғаҳдории дуччи ало ҷойҳои лонагузории онро дар мамнуъгоҳи «Ромит» ва Пойгоҳи ботаникии кӯҳии Варзоб таҳти муҳофизати ҷиддӣ қарор додан зарур аст.

суровые зимы белоножки образуют скопления вдоль ручейков и речек.

Особенности биологии

Первые пары белоножки появляются в конце марта и в апреле. Под скалами речных берегов строит гнёзда. Откладывает 3 яйца. В начале июня птенцы хорошо оперяются. Белоножка является насекомоядной. Иногда питается водорослями.

Лимитирующие факторы

Места обитания коренным изменениям не подвержены. Фактор беспокойства, разорение гнёзд приведёт к сокращению численности белоножки.

Меры охраны

Необходимо взять под строгую охрану места гнездования белоножки в заповеднике «Ромит» и Варзобской горно-ботанической станции.

Forktail forms colonies along streams and small rivers.

Biological characteristics

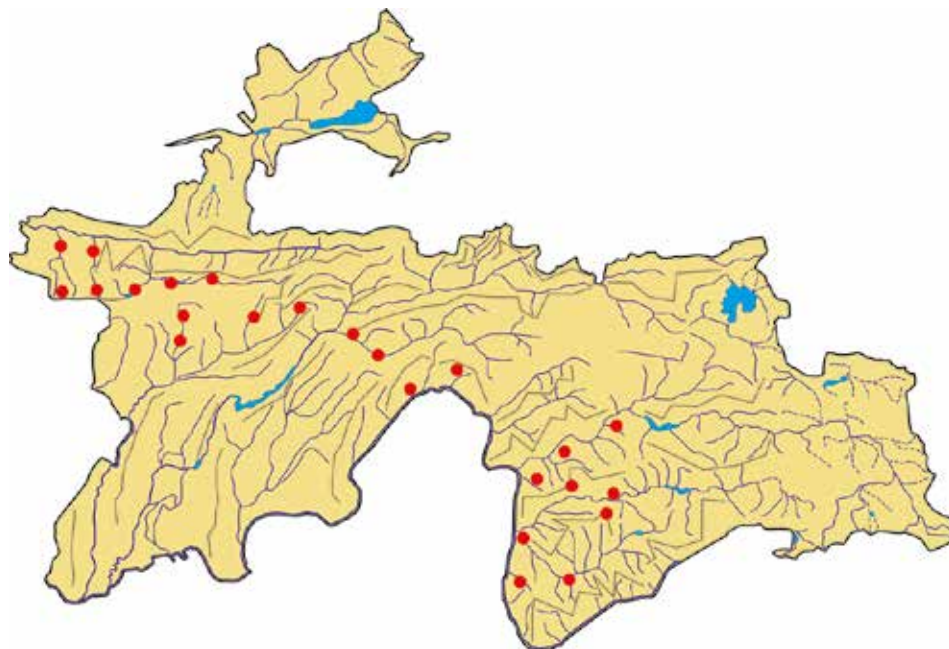
The first pair of Little Forktail appears at the end of March and in April. Under the rocks of river banks it builds nests. It lays 3 eggs. In early June, the chicks fledge well. Little Forktail is insectivorous. Sometimes it eats algae.

Limiting factors

Habitats are not subject to radical changes. Disturbance factor, destruction of nests will lead to a reduction in its number.

Conservation measures

It is necessary to take strict protection of Little Forktail nesting in the Romit Nature Reserve and Varzob mountain botanical station.

Сарчашмаи иттилоот:

Иванов, 1969; Абдусаломов, 1973; Мальшевский, 1974.

Источник информации:

Иванов, 1969; Абдусаломов, 1973; Мальшевский, 1974.

Source of information:

Ivanov, 1969; Abdusalyamov, 1973; Malyshevsky, 1974.

ДУЧЧИ КАБУД

Rhyacornis fuliginosa (Vigors, 1831)
Қатори Гунҷиқиаклон.
Passeriformes
Оилаи Дурроҷҳо. Turdidae

СИЗАЯ ГОРИХВОСТКА

Rhyacornis fuliginosa (Vigors, 1831)
Отряд Воробьиные. Passeriformes
Семейство Воробьинообразные.
Turdidae

PLUMBEOUS WATER-REDSTART

Rhyacornis fuliginosa (Vigors, 1831)
Passeriformes order
Turdidae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дуччи кабуд дар кӯҳҳои Осиёи Марказӣ, Афғонистон, Хитой, Осиёи Ҷанубу Ғарбӣ паҳн гардидааст ва ҳудуди Тоҷикистон қисмати шимолии масоҳати паҳншавии онро фаро мегирад. Нахустин бор ин паранда соли 1908 дар маҷрои дарёи Исфара дар қаторкӯҳи Туркистон ба қайд гирифта шудааст. Аз рӯи маълумотҳои солҳои охир дуччи кабуд дар водии дарёҳои Варзоб ва Кофарниҳон лона мегузорад. Дар километри 47-уми байни шаҳри Душанбе ва ағбаи Анзоб, қад-қад соҳили дарёи Варзоб 3 ҷуфти лонагузори ин паранда ба қайд гирифта шудааст. Дар водии дарёи Харангон ва Кондара низ ҷуфтҳои лонагузори он мушоҳида гардидааст. Дар мавзеи дарёи Ёс се ҷуфти лонагузори он ба қайд гирифта шудааст.

Муҳити сукунат

Дар соҳили рӯдҳои обашон тозаӣ кӯҳӣ ва шохобҳои онҳо сукунат менамояд. Ҳамеша наздик ба об

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Сизая горихвостка широко распространена в горах Центральной Азии, Афганистана, Китая, Юго-Западной Азии и на севере Таджикистана. Впервые эта птица была замечена в 1908 году в русле реки Исфара, в Туркестанских хребтах. Согласно сведениям последних лет, сизая горихвостка гнездится в долине рек Варзоб и Кафирниган. На 47 км дороги от Душанбе до Анзобского перевала, вдоль Варзобской реки отмечены три гнездящиеся пары данной птицы. В долине рек Харангон и Кондара также отмечено гнездование пары этого вида птиц. В районе реки Ёс отмечено гнездование трех пар этой птицы.

Места обитания

Обитает на берегах горных рек с чистой водой и их притоков. Всегда живёт вблизи воды. Строит гнезда на берегах рек.

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Plumbeous Water-Redstart is spread across the mountains of Central Asia, Afghanistan, China, South-West Asia and the northern part of Tajikistan. For the first time the bird was seen in 1908 in the river course of Isfara river, in Turkistan mountain range. According to the data of recent years, Plumbeous Water-Redstart nests in the valleys of Varzob and Kofarnihon rivers. After 47 km of road from Dushanbe to Anzob pass three nesting pairs of the birds were recorded along the Varzob River. In the valleys of the Kharangon and Kondara rivers nesting pairs of this species are also marked. In Yos river area nesting places of three pairs of this bird are found.

Habitat

It lives on the banks of mountain rivers with clean water and their tributaries. They always live near water and build nests on riverbanks.

зиндагӣ мекунад. Дар соҳили дарёҳо лона мегузорад.

Саршумор

Дар Тоҷикистон шумораи он маълум нест. Дар ҷойҳои муқаррарии сукунаташ хеле кам дучор меояд. Аз ҷаҳти шумораи ҷуфт зиёд нест.

Хусусиятҳои биологӣ

Таҳқиқ нашудааст. Ҷуфти онҳо, маъмулан, ҳамроҳ ва дар наздикии муҳити лонагузорӣ мегарданд. 4–5 тухм мекӯшад. Давраи афзоиш охири зимистон оғоз ёфта, то моҳҳои май–июн давом мекунад. Ғизои дучи кабуд ҳашароти обӣ ва хушкӣ аст. Баъзан меваҳои худрӯйро низ ғизо мегирад.

Парвариш дар шароити сунъӣ

Маълумот вуҷуд надорад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Омили ноҳинҷорӣ ва вайрон кардани лонаҳо дар давраи афзоиш дучи кабудро маҷбур месозанд, ки муҳити сукунатро тарк намояд.

Тадбирҳои ҳифз

Ҷойҳои маълуми лонагузории дучи кабудро ба рӯйхати дароварда, онҳоро таҳти муҳофизат қарор додан зарур аст.

Численность

Их численность в Таджикистане не известна. Очень редко встречаются в обычных местах обитания. Их не более десяти пар.

Особенности биологии

Не изучены. Пара, обычно находится вместе, в период гнездования, недалеко от гнезда, откладывает 4–5 яиц. Период развития начинается в конце зимы и продолжается до мая–июня. Водные и наземные насекомые являются пищей сизой горихвостки. Иногда данная птица питается дикорастущими фруктами.

Разведение

Сведений нет.

Лимитирующие факторы

Факторы беспокойства и разрушения гнезд во время развития заставляют сизую горихвостку покинуть места обитания.

Меры охраны

Необходимо внести в список известные места гнездования сизой горихвостки и обеспечить ее охрану.

Population

Its population numbers in Tajikistan are unknown. It is very rarely found in its common habitats. There are no more than ten pairs.

Biological characteristics

Biological characteristics of this species are not studied. Couples usually spend time together, during nesting period, lay 4–5 eggs. Development period begins in late winter and continues until May–June. Aquatic and terrestrial insects are food for Plumbeous water–redstart. Sometimes, this bird eats wild fruit

Artificial breeding capabilities

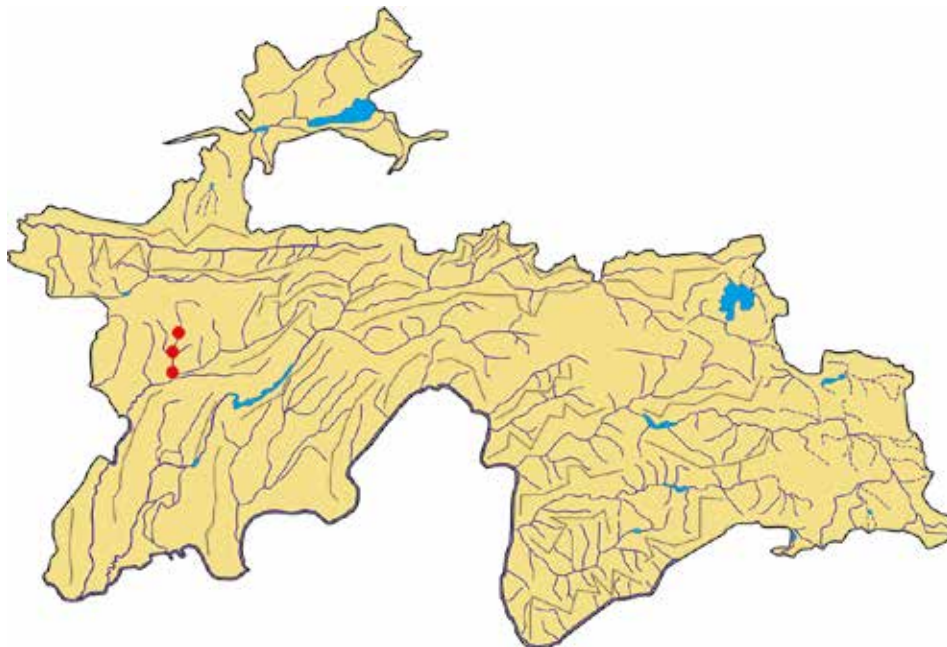
Information is not available.

Limiting factors

Factors of disturbance and destruction of nests during the development period make Plumbeous Water–Redstart to abandon its habitat.

Conservation measures

It is necessary to add the known nesting of Plumbeous Water–Redstart to the list and to ensure its protection.

Сарчашмаи иттилоот:

Попов, 1956; Иванов, 1969; Абдусаломов, 1973; Красная книга СССР, 1978.

Источник информации:

Попов, 1956; Иванов, 1969; Абдусаломов, 1973; Красная книга СССР, 1978.

Source of information:

Popov, 1956; Ivanov, 1969; Abdusalyamov, 1973; USSR Red Book, 1978.

ДУЧЧИ ОБӢ

Chaimarrornis leucocephala Vigors (2)
Қатори Гунҷишкшаклон.
Passeriformes
Оилаи Дурроҷҳо. *Turdidae*

БЕЛОШАПОЧНАЯ (ВОДЯНАЯ) ГОРИХВОСТКА

Chaimarrornis leucocephala Vigors (2)
Отряд Воробьинообразные.
Passeriformes
Семейство Дроздовые. *Turdidae*

WHITE-CROWN (WATER) ROBIN

Chaimarrornis leucocephala vigors (2)
Passeriformes order
Turdidae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар водии дарёи Зарафшон аз Ярма, Худгиф то пирахи Зарафшон маълум аст. Дар водии дарёи Моғиён, одатан қад-қадӣ дарёҳое, ки аз нишебҳои ҷанубии Ҳисор сарчашма мегиранд, лона мегузорад. Дар қаторкӯҳҳои Вахш, Дарвоз, инчунин Бадахшон (водии дарёҳои Ғунд, Шоҳдара, Панҷ ва шохобҳои он) паҳн гардидааст.

Муҳити сукунат

Дар соҳили дарёҳои кӯҳӣ ва шохобҳои онҳо бо нишебҳои шахсору санглох сукунат мекунад. Бештар дар танғии шахсору маскан мегирад, аз ҷойҳои туғӣ дарё дур меравад. Дуччи обӣ аксар қад-қадӣ дарёҳои хурд ва шохоби онҳо, ки тезҷараёнанд ва оби соф доранд, лона мегузорад. Дар баландии 1600–3000 метр аз сатҳи баҳр вомехӯрад ва дар баландҳои 800–1400 метр зимистон мегузаронад.

Саршумор

Дар Тоҷикистон шумораи он муайян карда нашудааст. Дар маҳалҳои сукунати хос, ки ниҳоят маҳдуданд, хеле камшумор аст. Парандаи

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Известна в долине р. Зерафшан от Ярма, Худгифа до Зерафшанского ледника. Гнездятся по долине р. Могиан и обычно вдоль рек, вытекающих с южного склона Гиссарского хребта. Распространена на Вахшском и Дарвазском хребтах, а также в Бадахшане (долинах рек Гунт, Шахдара, Пяндж и их притоках).

Места обитания

Обитает на берегах горных рек и их притоках со скальными и каменистыми берегами. Преимущественно обитает на участках с крупными валунами и скальными нагромождениями. Побольше обитает в обрывах скалах и подальше уходит от вольностей рек. Белошапочная горихвостка гнездится вдоль небольших рек и их быстротекущих притоков с прозрачной водой. Встречается на высоте 1600–3000 м. над ур. м., а на высотах 800–1400 м. над ур. м. зимует.

Численность

В Таджикистане её численность не установлена. В характерных местах

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

White-Crown (Water) Robin is known in the valley of Zarafshon from the Yarma, Hudgif to Zarafshon glacier. They nest along Moghiyon river and usually along the rivers flowing from the southern slope of the Hissor mountain range. It is distributed in the Vakhsh and Darvoz mountain ranges, as well as in Badakhshan (valleys of Gunt, Shohdara, Panj rivers and their tributaries).

Habitat

White-Crown (Water) Robin lives on the banks of mountain rivers and their tributaries with rocky and stony banks. Mostly it lives in the areas with large boulders and rock heaps. More units of this species live in the rocky scarps and away from rivers. White-Crown (Water) Robin nests along small rivers and their tributaries with clear water. It is found at an altitude of 1600–3000 meters above sea level and it winters at the altitudes of 800–1400 meters above sea level.

Population

In Tajikistan, its population has not been established. In typical habitats,

мукимист, вале вобаста ба мавсим мунтазам аз ҷое ба ҷое мекуҷад. Моҳи октябр аз сарғаҳи маҳали лонагузорӣ поёнтар кӯчиш мекунад. Моҳҳои декабр–феврал қад–қадӣ дарёҳои доманакӯҳ вомехӯрад. Аз худуди кӯҳсор намебарояд. Нимаи дуоми моҳи феврал ва моҳи март аз нав ба кӯҳ бармегардад ва аввалҳои моҳи май ба сарғаҳи маҳалҳои лонагузорӣ парвоз мекунад.

Хусусиятҳои биологӣ

Аз сабаби шароити қаратунӣ баландкӯҳ дертар ба афзоиш шурӯъ мекунад. Хониш ва ҷуфт шудани ҷинсҳо нимаи аввали моҳи май мушоҳида мегардад. Лонаро дар паноҳгоҳе месозад, ки барои тухм бехатар бошад.

Парвариш дар шароити сунӣ

Таҷрибаҳо нишон доданд, ки дуччи обӣ дар шароити ғайритабӣ афзоиш намекунад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Афзоиши шумораи сайёҳон, алалхусус дар мавзёҳои зисти ин паранда боиси нооромӣ ва тарк намудани мавзёҳои зисти доимии дуччи обӣ мегардад.

Тадбирҳои хифз

Ҷойҳои маълуми лонагузории дуччи обиро ба рӯйхат дароварда, онҳоро таҳти муҳофизат қарор додан зарур аст.

обитания, а они крайне ограничены, очень редки. Птица оседлая, но предпринимает регулярные сезонные миграции. В октябре с верхнего предела гнездования мигрирует ниже. В декабре–феврале встречается у предгорных рек, не вылетая за пределы гор. Во второй половине февраля и в марте снова возвращается в горы и в начале мая прилетает в верхний предел своего гнездования.

Особенности биологии

В связи с суровыми зимами в высокогорьях позже приступает к размножению. Пение и спаривание наблюдается в первой половине мая. Строит гнездо в укрытиях, чтобы надёжно защищать кладку.

Разведение

Эксперименты показали, что белошапочная горихвостка в неволе не размножается.

Лимитирующие факторы

Увеличение количества туристов, особенно в местах его обитания, приведёт к фактору беспокойства и покиданию своих мест постоянного обитания.

Меры охраны

Необходимо проведение инвентаризации известных мест гнездования и взять их под охрану.

and they are very limited, it is very rare. The bird is sedentary, but taking regular seasonal migration. In October, with the upper limit of the nesting it migrates below. In December–February it is found in the foothills of the rivers, not taking off beyond the mountains. In the second half of February and in March, it again returns to the mountains and in the beginning of May arrives to the upper limit of their nesting.

Biological characteristics

Due to the severe winters in the highlands it starts to reproduce later. Singing and mating occur in the first half of May. It builds nests in shelters, in order to reliably protects its clutch.

Artificial breeding capabilities

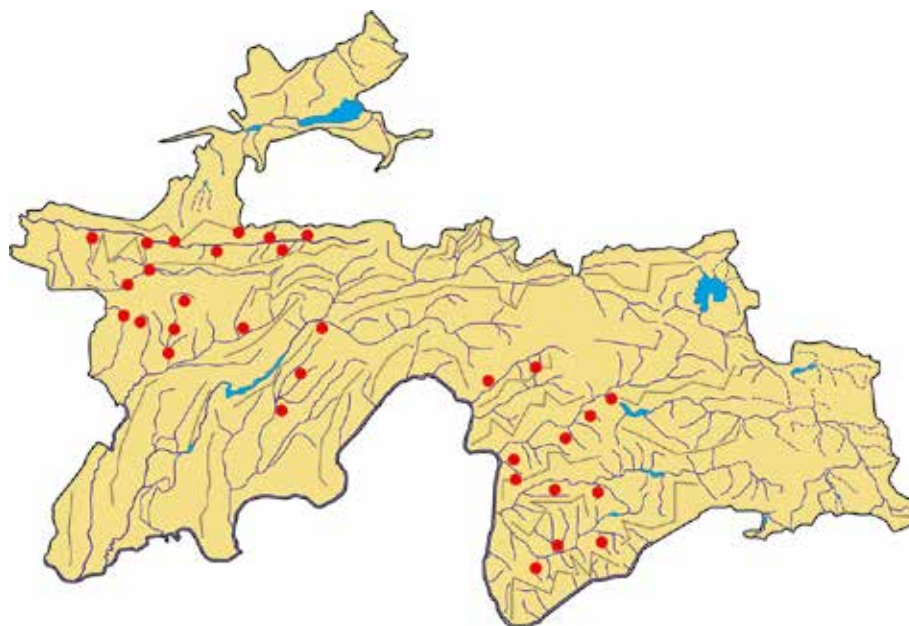
Experiments have shown that White–Crown (Water) Robin does not reproduce in captivity.

Limiting factors

Increasing the number of tourists, especially in the areas of its habitat will lead to a factor of anxiety and its leaving the places of permanent habitation.

Conservation measures

It is necessary to make an inventory of known nesting sites and take them under protection

Сарчашмаи иттилоот:

Иванов, 1969; Степанян, 1969; Абдусаломов, 1973.

Источники информации:

Иванов, 1969; Степанян, 1969; Абдусаломов, 1973.

Source of Information:

Ivanov, 1969; Stepanyan, 1969; Abdusalyamov, 1973.

ШИЛМУШ

Garrulax bilkevitchi (Vigors, 1831)
Қатори Гунҷишкшаклҳо.
Passeriformes
Оилаи Тимелияҳо. *Timelidae*

КУСТАРНИЦА

Garrulax bilkevitchi (Vigors, 1831)
Отряд Воробьинообразные.
Passeriformes
Семейство Тимелиевые. *Timalidae*

BABBLER

Garrulax bilkevitchi (Vigors, 1831)
Passeriformes family
Timalidae order

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар нишебиҳои ҷануби қаторкӯҳи Ҳисор (аз кӯҳҳои Бойсун то сарғаҳи дарёи Кофарниҳон) паҳнгардидааст. Ҳадди шимолии муҳити сукунати он аз ҳудуди қаторкӯҳи Ҳисор мегузарад. Ба миқдори нисбатан кам дар нишебии қаторкӯҳҳои Боботоғ, Дарвоз ва Пётри I лона мегузарад. Якҷанд мавзеи хурди лонагузори шилмуш дар қаторкӯҳи Ванҷ ва дарёи Шоҳдара низ муайян гаштааст.

Муҳити сукунат

Парандаи ҳоси кӯҳсор аст. Дар нишебиҳои шахсор, гилҳок ва санглоҳи кӯҳҳо, ки анбӯҳи буттаву дарахтон, ҷангалзори паҳнбарги кӯҳиро ба вучуд меоваранд, (дар баландҳои 1000–2800 метр, дар Ҳимолой бошад то 3000 метр аз сатҳи баҳр) сукунат мекунад.

Саршумор

Дар қаторкӯҳи Ҳисор нисбатан сершумор аст (ҳоса дар водии дарёи Кондара ва мамнӯғоҳи «Ромит»). Дар тамоми нишебии

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Распространена на южных склонах Гиссарского хребта (от Бойсунских гор до верховьев р. Кафирниган). Северная граница ареала проходит по территории Гиссарского хребта. В малом количестве гнездится на склонах хребтов Бабатаг, Дарваз и Петра I. Небольшие гнездования кустарницы установлены на Ванджском хребте и по долине р. Шахдара.

Места обитания

Горная птица. Обитает на скалистых, глинистых и щебнистых склонах гор, с густыми зарослями кустарников и деревьев, образующих широколиственный горный лес (на высотах 1000–2800 м. над ур. м., а в Гималаях—до 3000 м. над ур. м.).

Численность

На Гиссарском хребте численность кустарницы (особенно в долине р. Кондара и в заповеднике «Рамит») относительно высокая. Кустарница стала малочисленной

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

This species is distributed in the southern slopes of Hissor mountain range (from Boysun Mountains to the Kofarnihon headwaters). The northern boundary of the area passes through the territory of Hissor mountain range. A small number of babblers build nests on the slopes of Bobotogh, Darvoz and Peter I mountain ranges. Small nests of babbler are found in Vanj mountain range and along the Shohdara river valley.

Habitat

Babbler is a mountain bird. It lives on rocky, crushed stony and clay slopes with dense thickets of shrubs and trees, forming deciduous mountain forest (at the altitudes of 1000–2800 meters above sea level, and in the Himalayas—up to 3000 meters above sea level).

Population

On Hissor mountain range Babbler's population (especially in the valley of Kondara river and Romit Nature

каторкӯҳхое, ки дар чунубтари водии Ҳисор чойгиранд, ҳамчунин дар нишебиҳои каторкӯҳи Дарвоз ва кӯҳҳои Бадахшон шилмуш кам мондааст. Парандаи муқимист, вале вобаста ба мавсим аз ҷое ба ҷое мекӯчад. Зимистон микдори зиёди шилмуш дар анбӯҳи буттаву дарахтони дохили дара дар баландии 1100–1200 метр аз сатҳи баҳр гирд меояд.

Хусусиятҳои биологӣ

Ҷуфти шилмушо доимист. Дар лона 3–4, аҳён–аҳён 5 тухм мегузорад. Ҷӯҷабарорӣ 25–27 рӯз давом мекунад. Шилмуш нармбанданҳо, хашарот, меваи олуҷа, ангур, дӯлона, мушол, настаранро ғизо мегирад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Фаъолияти хоҷагидорӣ инсон, алалхусус буридани дарахту буттазорҳо ва омилҳои ноҳинҷорӣ сабаби камшумор гардидани шилмуш мегарданд.

Тадбирҳои хифз

Ҳифзи муҳити сукунат ва ҷойҳои лонагузорӣ шилмушро дар мамнуъгоҳи «Ромит» ва Пойгоҳи ботаникии кӯҳи Варзоб (Кондара) пурзӯр намудан зарур аст.

по всем склонам хребтов, расположенных южнее Гиссарской долины, а также на Дарвазском хребте и горам Бадахшана. Птица оседлая, но предпринимает сезонную миграцию. Зимой сосредотачивается в ущельях с густыми зарослями деревьев и кустарников на высоте 1100–1200 м. над ур. м.

Особенности биологии

Пары постоянные. Полная кладка состоит из 3–4, редко 5 яиц. Инкубационный период продолжается 25–27 дней. Кустарница поедает моллюсков, насекомых, плоды вишни, винограда, боярышника, жимолости и шиповника.

Лимитирующие факторы

Хозяйственная деятельность человека, в том числе вырубка деревьев и фактор беспокойства являются основными причинами малочисленности кустарницы.

Меры охраны

Необходимо усилить охрану мест обитания и мест гнездования кустарницы в заповеднике «Рамит» и на Варзобской горно–ботанической станции (Кондара).

Reserve) is relatively high. Babbler became few in all the slopes of the mountain ranges located to the south of the Hissor valley as well as Darvoz mountain ranges and the Badakhshan mountains. The bird is sedentary, but it is making seasonal migration. In the winter it centers in the canyons with dense thickets of trees and shrubs at an altitude of 1100–1200 meters above sea level.

Biological characteristics

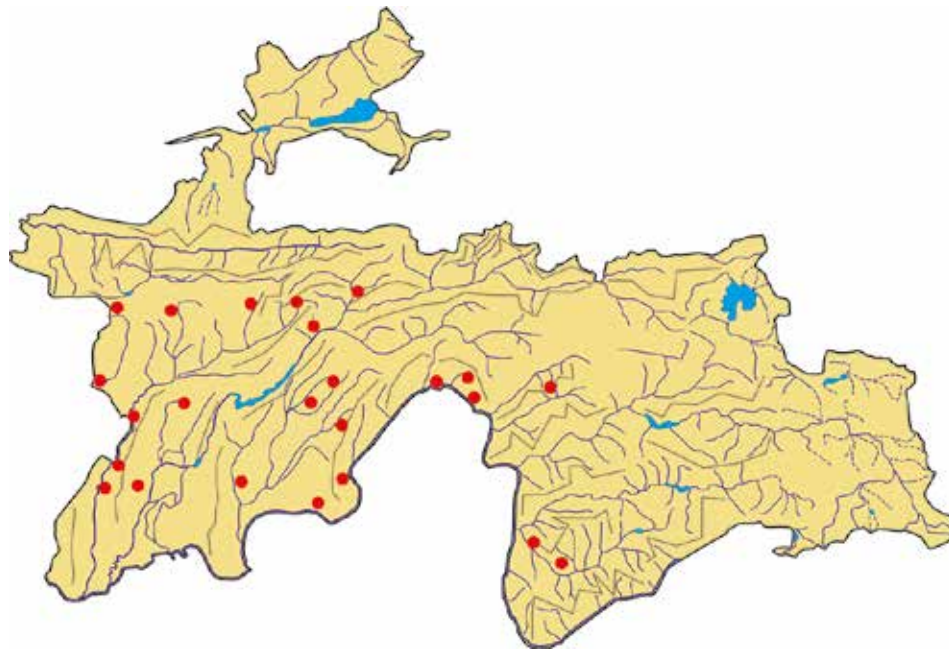
Babbler couples are constant. The complete clutch consists of 3–4, rarely 5 eggs. The incubation period lasts for 25–27 days. Babbler eats mollusks, insects, fruit cherries, grapes, hawthorn, honeysuckle and wild rose.

Limiting factors

Anthropogenic activities, including tree felling and disturbance are the main reasons for the small number of Babbler.

Conservation measures

It is necessary to strengthen the protection of Babbler’s habitats and nesting places in the Romit Nature Reserve and Varzob mountain botanical–station (Kondara).

Сарчашмаи иттилоот:

Попов, 1956; Иванов, 1969; Абдусаломов, 1973; Красная книга СССР, 1978; Китоби сурхи Тоҷикистон, 1997.

Источник информации:

Попов, 1956; Иванов, 1969; Абдусаломов, 1973; Красная книга СССР, 1978; Красная книга Таджикистана, 1997.

Source of information:

Popov, 1956; Ivanov, 1969; Abdusalyamov, 1973; Red Book USSR, 1978; The Red Book of Tajikistan, 1997.

БУТТАГАРДАКИ ОСИЁИМИЁНАГӢ

Phylloscopus sindianus (Brooks, 1879)
Қатори Гунҷишиқиаклҳо.
Passeriformes
Оилаи Гунҷишиқҳои хушхон.
Phylloscopidae

СРЕДНЕАЗИАТСКАЯ ТЕНЬКОВКА

Phylloscopus sindianus (Brooks, 1879)
Отряд Воробьинообразные.
Passeriformes
Семейство Певчие воробьиные.
Phylloscopidae

MOUNTAIN CHIFFCHAFF

Phylloscopus sindianus (Brooks, 1879)
Passeriformes order
Phylloscopidae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир аст. VU.

Паҳншавӣ

Дар худуди Тоҷикистон танҳо дар Бадахшон дар водихои дарёҳои Шохдара, Гунд, Панҷ ва Бартанг паҳн гардидааст. Дар тугайзорҳои водии Вахон (Змудғ) Гунд (Дехмиёна), Шохдара (Барвоз) ва Бартанг (Кӯхдара) лонаҳои он дарёфт карда шудааст.

Мухити сукунат

Макони асосии сукунати бутагардаки осииёимиёнагӣ тугайзорҳои соҳили мебошанд, ки таркиби онҳоро асосан дарахтони бед ва ангат ташкил медиҳанд.

Саршумор

Дар маҳалҳои сукунати худ парандаи муқаррарӣ аст. Соли 2011 дар масоҳати дарозии 500 метр ва паҳноии 50 метр 9 адад бутагардаки осииёимиёнагӣ ба қайд гирифта шудааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар даҳаи якуми моҳи июн дар буттазорҳои ангат лона мегузорад.

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

На территории Таджикистана распространена только в Бадахшане, в долинах Шахдары, Гунда, Пянджа и Бартанга. Ее гнезда были обнаружены в тугайных лесах долин Вахана (Змудг), Гунда (Дехмиёна), Шахдары (Барвоз) и Бартанга (Кухдара).

Места обитания

Основным местом обитания среднеазиатской теньковки являются прибрежные леса, в которых растут ивовые и облепиховые деревья.

Численность

Является обычной птицей в местах своего обитания. В 2011 году на площади длиной 500 метров и шириной 50 метров были отмечены 9 среднеазиатских теньковок.

Особенности биологии

Строит гнездо в первой декаде июня на облепиховых деревьях. Гнездо строится из стеблей зерновых

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Mountain Chiffchaff is spread only across Badakhshan—in Shohdara, Gunt, Panj and Bartang river valleys. Its nests have been found in the riparian woodlands of Vakhon (Zmudgh), Gunt (Dehmiyona), Shohdara (Barvoz) and Bartang (Kuhdara) valleys.

Habitat

The main habitat of the Mountain Chiffchaff is shore-based riparian woodlands, comprised mainly of willow and sea-buckthorn trees.

Population

It is the usual bird in their places of habitat. In 2011, 9 Mountain Chiffchaffs were observed over an area of 500 meters long and 50 meters wide.

Biological characteristics

Mountain Chiffchaffs build nests in early June on the sea buckthorn trees.

Лона аз пояи растаниҳои ғалладонагӣ ва растаниҳои дигари алафӣ, баъзан аз шоҳаҳои борики бед сохта мешавад. 3–4 тухм мемонад. Даҳаи якуми моҳи июл ҷўчаҳо лонаро тарк мекунанд. Даҳаи дуюм ва сеюми моҳи сентябр ба ҷойҳои зимистонгузаронӣ кўчиш мекунад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Таназзули тугайзорҳои беду ангат дар натиҷаи шўсташавӣ ва бодлесшавӣ дар минтақаҳои лонагузории буттагардаки осиеимӣнагӣ омилҳои асосии маҳдудкунандаи саршумори он мебошанд. Лонаи онро баъзан гурбаҳои хонагӣ, савсор, мири мушон ва дарандагони дигари тугайзор вайрон мекунанд.

Тадбирҳои хифз

Айни замон оид ба хифзи буттагардаки осиеимӣнагӣ ҷораҳои зарурӣ андешида нашудааст. Бо мақсади хифз намудани ин паранда мавзъҳои лонагузории онро ба рўйхат дароварда, зери муҳофизат қарор додан зарур аст. паҳншавӣ ва ҷойҳои лонагузории онро муфассал таҳқиқ намудан лозим аст.

растений, разных видов трав и тонких веток ивовых деревьев. Откладывает 3–4 яйца. В первой декаде июля птенцы покидают гнездо. Во второй и третьей декадах сентября они мигрируют в другие места для зимовки.

Лимитирующие факторы

Уменьшение тугайных лесов, ивовых и облепиховых деревьев в результате вымывания почвы и ветровой эрозии в местах гнездования среднеазиатской теньковки является основным ограничивающим фактором ее численности. Иногда домашние коты, куницы, ласки и другие хищники тугайных лесов разрушают их гнёзда.

Меры охраны

В настоящее время никаких мер не предпринято для защиты среднеазиатской теньковки. С целью охраны данного вида птицы необходимо составить список мест ее гнездования. Также необходимо всесторонне изучить территорию её распространения и места гнездования.

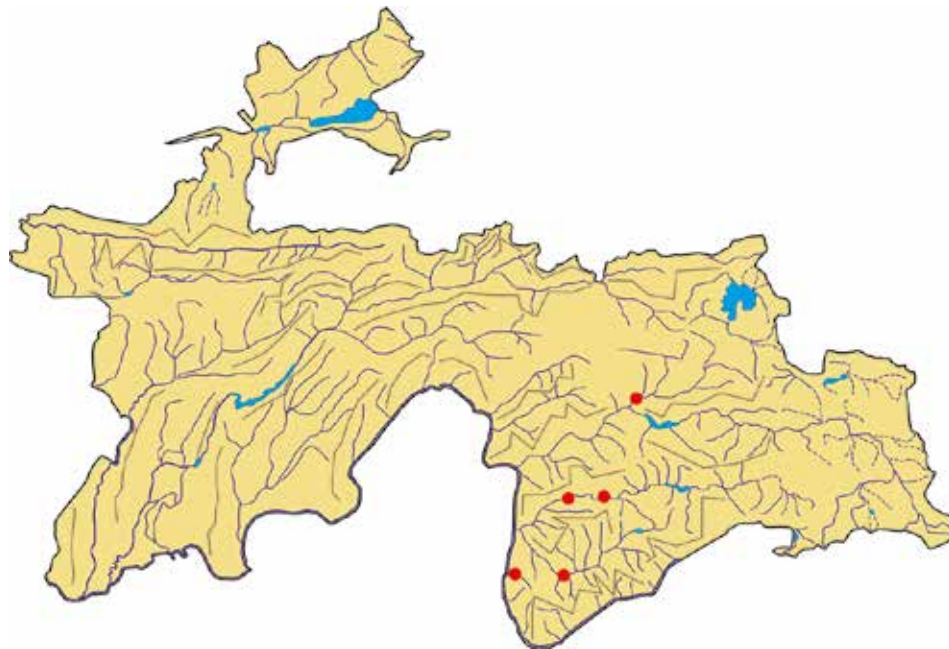
The nest is constructed from the stalks of cereal plants, different types of grasses and thin twigs of willow trees. It lays 3–4 eggs. In early July the chicks leave the nest. In the second and third decades of September they migrate to other places for the hibernation.

Limiting factors

Reduction of riparian forests, sea buckthorn and willow trees as a result of leaching of soil and wind erosion in the Mountain Chiffchaff nesting grounds is the main limiting factor of its number. Sometimes, wild cats, martens, weasels and other predators of riparian forests are destroying their nests

Conservation measures

At the present time, no measures have been taken to protect the Mountain Chiffchaff. In order to protect this species of bird it is necessary to make a list of places of its nesting. It is also necessary to thoroughly examine the area of its distribution and nesting sites.

Сарчашмаи иттилоот:

Иванов, 1969; Абдусаломов, 1973; Квартальнов ва диг., 2012.

Источники информации:

Иванов, 1969; Абдусаломов, 1973; Квартальнов и др., 2012.

Source of information:

Ivanov, 1969; Abdusalyamov, 1973; Kvartalnov et al, 2012.

ГУНЧИШКИ НҮЛКАЛОН

Acrocephalus orinus (Oberholser, 1905)
Қатори Гунчишикуаклҳо.
Passeriformes
Оилаи Ҳиполидаҳо. *Hippolidae*

БОЛЬШЕКЛЮВАЯ КАМЫШЕВКА

Acrocephalus orinus (Oberholser, 1905)
Отряд Воробьинообразные.
Passeriformes
Семейство Пересмешковые.
Hippolidae

LARGE-BILLED REED WARBLER

Acrocephalus orinus (Oberholser, 1905)
Passeriformes order
Hippolidae family

Мақоми ҳифз

Намуди осебпазир аст. VU.

Паҳншавӣ

Дар туғайзорҳои Бадахшон лона мегузорад. Дар водиҳои Ванҷ, Рӯшон, Вахону Помир, Шоҳдара, Занинс, Ғунд, Чартим, Бартанг, Танимас дучор меояд. Дар давраи кӯчиши мавсимӣ дар Кондара низ ба кайд гирифта шудааст.

Саршумор

Дар туғайзори деҳаи Змудғи Ишқошим 20 фарди гунчишки нӯлкалон ба ҳисоб гирифта шудааст. Дар деҳаи Вездара 7 фарди он мушоҳида карда шудааст.

Мухити сукунат

Дар туғайзори соҳилӣ, дараҳо, ҳоса дар бедзори ангатзорҳо сукунат мекунад. Барои лонагузорӣ бештар соҳили дарёю каналҳоро макони зист қарор медиҳад.

Хусусиятҳои биологӣ

Намуди кӯчанда ва лонагузор аст. Бозгашт ба мавзӯҳои лонагузорӣ даҳаи дуюми моҳи май мушоҳида карда мешавад. Дар нимаи моҳи июн

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Строит гнездо в тугайных лесах Бадахшана. Встречается в долинах Ванж, Рушан, Вахано-Памир, Шахдара, Занинс, Гунд, Чартим, Бартанг и Танимас. Также была отмечена в Кондаре во время сезонного перелета.

Численность

В тугайном лесу села Змудг Ишкашимского района были отмечены 20 особей большеклювых камышевок, а в селе Вездара—7 особей.

Места обитания

Обитает в тугайных лесах и долинах, особенно в ивовых и облепиховых зарослях. Для гнездования в большинстве случаев выбирает побережья рек и каналов.

Особенности биологии

Является мигрирующим и гнездящим видом. Возвращается в места гнездования во второй декаде мая. В середине июня начинает

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Large-Billed Reed Warbler builds a nest in riparian forests of Badakhshan. It occurs in Vanj, Rushon, Vakhani, Pamir, Shohdara, Zanins, Gunt, Chartim, Bartang and Tanimas valleys. It was found in Kondara during seasonal migration.

Population

20 individuals of Large-Billed Reed Warbler were found in the riparian forest near Zmudgh village of Ishkoshim district, and 7 individuals—in the Vezdara village.

Habitat

Large-Billed Reed Warbler lives in riparian forests and valleys, especially in the sea buckthorn and willow thickets. For nesting, in most cases, it selects the coast of rivers and canals.

Biological characteristics

Large-Billed Reed Warbler is a migratory and nesting species. It returns to the nesting place in the second decade of May. In mid-June

ба лонасозӣ шуруъ мекунад. Лонаҳо асосан дар шоҳаҳои буттаҳои ангат, гулхор, бед ва баъзан ширинбия сохта мешаванд. Аз 2 то 4–5 тухм мегузорад. Давраи тухмзеркунӣ 12–14 рӯз давом мекунад. Баъди 9–10 рӯзи аз тухм баромадан ҷўчаҳо лонаро тарк мекунанд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Омилҳои асосии маҳдудкунандаи саршумори гунчишки нӯлкалон таназули тугайзорҳои беду ангат дар натиҷаи шусташи ва бодлесшавӣ дар минтақаҳои лонагузории он мебошанд. Лонаи ин парандаро баъзан гурбаҳои хонагӣ, савсор, мири мушон ва дигар дарандагони тугайзор валангор мекунанд.

Тадбирҳои хифз

Айни замон оид ба хифзи гунчишки нӯлкалон ҷораҳои зарурӣ андешида нашудааст. Бо мақсади хифз намудани ин паранда мавзӯҳои лонагузории онро ба рӯйхат дароварда, зери муҳофизат қарор додан зарур аст. Паҳншавӣ ва ҷойҳои лонагузории онро муфассал таҳқиқ намудан лозим аст.

строить гнездо. Гнезда в основном строятся на ветках облепихи, шиповника, ивы, а иногда солодки. Откладывает от 2 до 4–5 яиц. Период насиживания яиц длится 12–14 дней. Вскоре после выхода из яиц в течение 9–10 дней птенцы покидают гнездо.

Лимитирующие факторы

Основными ограничивающими факторами ее численности являются уменьшение тугайных лесов, ивовых и облепиховых деревьев в результате вымывания почвы и ветровой эрозии в местах гнездования большеклювых камышевок. Иногда домашние кошки, куницы, ласки и другие хищники тугайных лесов разрушают гнезда этого вида птиц.

Меры охраны

В настоящее время для защиты большеклювых камышевок не приняты необходимые меры. С целью охраны данной птицы необходимо составить список мест ее гнездования. Необходимо всесторонне исследовать территорию её распространения и места гнездования.

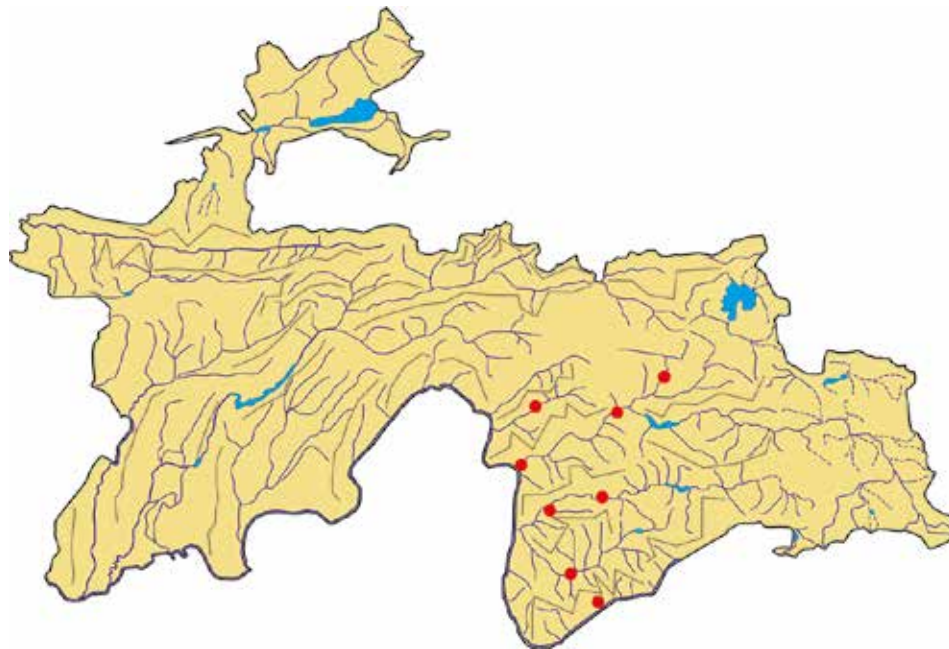
it starts to build a nest. Nests are built mainly on the branches of sea buckthorn, wild rose, willow, and sometimes liquorice. It lays from 2 to 4–5 eggs. The period of incubation of eggs lasts for 12–14 days. Shortly after their hatching out of the eggs during 9–10 days the chicks leave the nest.

Limiting factors

The main limiting factors are the decrease in the number of riparian forests, sea buckthorn and willow trees as a result of leaching of soil and wind erosion in places of nesting of Large-Billed Reed Warbler. Sometimes, domestic cats, martens, weasels and other predators of riparian forests destroy nests of birds of this species.

Conservation measures

At the present time, to protect Large-Billed Reed Warbler necessary measures are not taken. In order to protect these birds it is necessary to make a list of places of its breeding grounds. It is necessary to fully explore the area of its distribution and breeding grounds.

Сарчашмаи иттилоот:

Кистяковский, 1950; Кварталнов ва диг., 2011; Bensch, Pearson, 2002.

Источники информации:

Кистяковский, 1950; Квартальнов и др., 2011; Bensch, Pearson, 2002.

Source of information:

Kistjakovskiy, 1950; Kvartalnov et al, 2011; Bensch, Pearson, 2002.

ПАШШАХҶРАКИ БИҶИШТӢ

Terpsiphone paradisi leucogaster
(Swainson, 1838)
Қатори Гунҷишқиақлҳо.
Passeriformes
Оилаи Паишаҳҷрақҳо. Muscicapidae

РАЙСКАЯ МУХОЛОВКА

Terpsiphone paradisi leucogaster
(Swainson, 1838)
Отряд Воробьинообразные.
Passeriformes
Семейство Мухоловковые.
Muscicapidae

ASIAN PARADISE FLYCATCHER

Terpsiphone paradise leucogaster
(Swainson, 1838)
Passeriformes order
Muscicapidae family

Мақоми ҳифз

Зернамуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар қаторкӯҳи Туркистон, водии дарёи Зарафшон, нишебиҳои ҷанубии қаторкӯҳи Ҳисор, Дарвоз, Қаротегин, Пётри I, Қаратов, Ҳазратишоҳ ва Оқтов воғмеҳӯрад.

Муҳити сукунат

Дар анбӯҳи буттаву дарахтзорӣ паҳнбарги дараҳои кӯҳӣ лона мегузорад. Дар боғҳои сердарахт ва нишебиҳои кӯҳ дар баландҳои 800–2000 метр аз сатҳи баҳр низ маскан мегирад.

Саршумор

Дар ҳама ҷо камшумор аст. Дар ҳудуди шаҳри Душанбе ҳамасола 5–6 ҷуфти паишаҳҷраки биҷиштӣ лона мегузорад.

Ҳусусиятҳои биологӣ

Парандаи мавсимии лонагузор мебошад. Аз охири моҳи апрел то миёнаҳои моҳи май парвоз карда меояд. Тирамоҳ аз миёнаҳои моҳи август то миёнаҳои сентябр парида меравад. Миёнаҳои моҳи май баъзе

Статус

Уязвимый подви́д. VU.

Распространение

Распространена на Туркестанском хребте, долине р. Зерафшан, южных склонах Гиссарского хребта, Дарвазском, Каратегинском, Петра I, Каратауском, Хазратишоҳ и Актауском хребтах.

Места обитания

Гнездится в горных ущельях с широколиственными древесно-кустарниковыми рощами. Обитает в густо заросших садах, на склонах гор на высотах 800–2000 м. над ур. м.

Численность

Везде малочисленный вид. На территории г. Душанбе 5–6 пар райской мухоловки гнездятся ежегодно.

Особенности биологии

Перелётная гнездящаяся птица. Прилёт от конца апреля до середины мая. С середины августа до середины сентября улетает. В середине мая некоторые её пары

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Asian Paradise Flycatcher is distributed in Turkistan mountain range, Zarafshon river valley, the southern slopes of the Hissor, Darvoz, Qarotegin, Peter I, Qaratov, Oqtov, Hazratishoh mountain ranges.

Habitat

Asian Paradise Flycatcher nests in the mountain gorges with broad-leaved trees and shrubs groves. It lives in densely overgrown gardens, on mountain slopes at the altitudes of 800–2000 meters above sea level.

Population

Everywhere it is a scanty species. On the territory of Dushanbe city 5–6 pairs of Asian Paradise Flycatcher nest annually.

Biological characteristics

The individuals of this species are migratory nesting birds. Its arrival

чуфти он ба лонасозӣ сар мекунад. Охирҳои моҳи май ва аввалҳои моҳи июн 4–5 тухм мекӯнад. Лифи маҳини растаниҳоро ба душоҳаи навдаҳои овезони чормағз, дӯлона, сафедор ва ғайра печонида лона месозад. Дар охирҳои моҳи июн ва моҳи июл ҷӯча мебарорад. Ҷӯчаҳоро модина ва нарина ҳамроҳ калон мекунад. Ҷӯчаҳо лонаро пурра парронҷак нашуда, тарк менамоянд. Аз нимаи дуоми август сар карда барои зимистонгузаронӣ парида мераванд. Ғизои пашшаҳӯраки бихишӣ ҳашароти парвозкунанда мебошад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Фаъолияти хоҷагидорӣ инсон, алалҳусус буридани дарахту буттазорҳо ва омилҳои ноҳинҷорӣ сабаби камшумор гардидани пашшаҳӯраки бихишӣ мегарданд.

Тадбирҳои хифз

Ба мақсади қор карда баромадани ҷораҳои муассир оид ба хифзи пашшаҳӯраки бихишӣ дар мавзӯҳои суқунати он дар ҳудуди мамнӯъгоҳи «Ромит» ва Пойгоҳи ботаникии кӯҳии Варзоб мунтазам таҳқиқоти илмӣ анҷом додан зарур аст.

приступают к гнездованию. В конце мая и начале июня откладывает 4–5 яиц. Строят гнездо на развилке висячих веток грецкого ореха, боярышника, тополя и др., используя нежные растительные волокна. В конце июня и в июле выводят птенцов. Самка и самец вместе выкармливают их. Полностью неоперившиеся птенцы покидают гнездо. Со второй половины августа начинают миграцию на зимовку. Пищей райской мухоловки являются летающие насекомые.

Лимитирующие факторы

Хозяйственная деятельность человека, особенно вырубка древесно–кустарниковых зарослей и фактор беспокойства привели к малочисленности райской мухоловки.

Меры охраны

С целью разработки действующих мер по охране райской мухоловки в местах её обитания–на территории заповедника «Рамит» и Варзобской горно–ботанической станции необходимо проводить регулярные научные исследования.

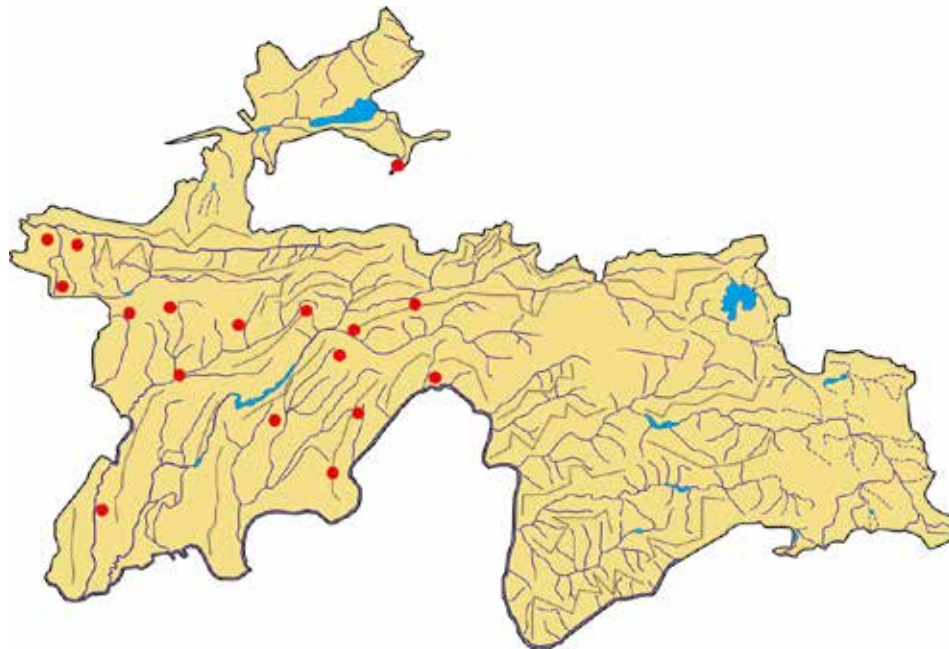
is from late April to mid–May. From mid–August to mid–September it flies away. In mid–May, some pairs start nesting. In late May and early June 4–5 eggs are laid. The birds make nest on a fork hanging branches of a walnut, hawthorn, poplar and others, using gentle vegetable fibers. In late June and July, they are hatching. The female and the male together feed them. Fully fledgling chicks leave the nest. Since the second half of August they are beginning to migrate for the winter. The food of Asian Paradise Flycatcher are flying insects.

Limiting factors

The economic activity of the person, especially the cutting of trees and shrubs and a disturbance led to a scarcity of Asian Paradise Flycatchers.

Conservation measures

With the aim of developing existing measures to protect Asian Paradise Flycatcher in places of its habitats–in the Romit Nature Reserve and Varzob mountain botanical station, it is necessary to conduct regular research.

Сарчашмаи иттилоот:

Иванов, 1969; Абдусаломов, 1973.

Источник информации:

Иванов, 1969; Абдусаломов, 1973.

Source of information:

Ivanov, 1969; Abdusalyamov, 1973.

ПАШШАХҶРАКИ ЗАРДУМАК

Muscicapa ruficauda (Swainson, 1838)
Қатори Гунҷиқиакҳо.
Passeriformes
Оилаи Пашишахҷраҳо. *Muscicapidae*

РЫЖЕХВОСТАЯ МУХОЛОВКА

Muscicapa ruficauda (Swainson, 1838)
Отряд Воробьинообразные.
Passeriformes
Семейство Мухоловковые.
Muscicapidae

RUFIOUS-TAILED FLYCATCHER

Muscicapa ruficauda (Swainson, 1838)
Passeriformes order
Muscicapidae family

Мақоми ҳифз

Намуди осебазир. VU.

Паҳншавӣ

Пурра таҳқиқ нагардидааст. Дар қаторкӯҳи Ҳисор (Кондара, Ишакталди, Тақоб, Зирч, Равот, Чайрахона ва ғ.), дарёи Варзоб ва шохобҳои он, қаторкӯҳи Хазратишоҳ (ғӯруқи Чилдухтарон) паҳн гардидааст. Эҳтимол дар қаторкӯҳҳои Қаротегин, Вахш ва Дарвоз волеҳӯрад.

Муҳити сукунат

Дар дарахту буттазори нишебиҳои кӯҳӣ ва қад-қадӣ дарёҳо сукунат мекунад. Дар муҳити сукунати он анбӯҳи фарк, чормағз, бодом талхак, арча ва бушол месабад. Бештар дар байни шохҳои зичи буттаву дарахтон лона мегузорад. Хеле эҳтиёткор аст.

Саршумор

Оид ба шумораи пашшахҷраки зардумак маълумоти аниқ вучуд надорад. Дар соҳилҳои қушодӣ дарёҳои кӯҳӣ, ки масоҳати хеле маҳдуд доранд ҷой гирифтани маҳалҳои сукунати хоси ин паранда сабаби камшуморӣ он мебошад. Дар худуди Тоҷикистон ҳадди шимолу ғарбии масоҳати паҳншавии

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Слабо изучено. Распространена на Гиссарском хребте (Кондара, Эшакталды, Тақоб, Зирч, Равот, Джайрахона и др.), р. Варзоб и её притоках, хребте Хазратишах (заказник «Чильдухтарон»). Возможно встречается на Каратегинском, Вахшском и Дарвазском хребтах.

Места обитания

Обитает на древесно-кустарниковых растениях, по склонам гор и вдоль рек. В местах обитания густо произрастают клён, грецкий орех, миндаль, арча, жимолость. Гнездится в зарослях, ведёт осторожный образ жизни.

Численность

О численности мухоловки не имеется точных данных. В связи с тем, что характерные места обитания размещены в поймах горных рек, в местах их расширения, площадь которых очень незначительна, её численность низкая. По территории Таджикистана проходит северо-западная граница ареала

Conservation Satus

Vulnerable. VU.

Distribution

Rufous-Tailed Flycatcher is poorly studied. This species is distributed in the Hissor range (Kondara, Ishaktaldi, Takob, Zirch, Ravot, Jayrakhona etc.) Varzob river and its tributaries, Hazratishoh mountain range (Childukhtaron Nature Reserve). Probably it also occurs in Qarotegin, Vakhsh and Darvoz mountain ranges.

Habitat

It lives on tree and bushy plants, on the slopes of the mountains and along rivers. In its habitats maple, walnut, almond, juniper, honeysuckle densely grow. It nests in the bushes, leads a cautious way of life.

Population

There is no exact information about the size of Rufous-Tailed Flycatcher. Due to the fact that the characteristic habitats are located in the floodplains of mountain rivers, in places of their expansion, which is very small area, its population is low. On the territory of Tajikistan, the north-western border

пашшаҳӯраки зарддумак ҷойгир шудааст. Парандаи мавсимии лонагузор аст. Аз миёнаҳои моҳи март то аввалҳои моҳи май парада омада, тирамоҳ аз миёнаҳои моҳи август то миёнаҳои моҳи сентябр кӯчиш мекунад.

Хусусиятҳои биологӣ

Пурра таҳқиқ нагардидааст. Миёнаҳои моҳи май ҷуфт мешавад. Дар шоҳаҳои арча, фарк дар баландии 2–6 м. лона мегузорад. Лонааш аз ушна, пояҳои борики хушкӣ гиёҳҳо, қаҳмайда ва пар иборат аст. Кутри лона 7–8 см, баландиаш 5–6 см, кутри новаки лона 5–8 см ва чуқуриаш то 4 см мешавад. 4 тухм мемунад. Тобистон як маротиба тухм мегузорад. Парандаи ҳашаротхӯр аст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Буридани ҷангалзору буттазори дараҳо ва соҳили дарёҳои кӯҳӣ, ки дар онҳо пашшаҳӯраки зарддумак лона мегузорад, омилҳои асосии маҳдуд гардидани саршумори он мебошад.

Тадбирҳои ҳифз

Доштани пашшаҳӯраки зарддумакро барои коллексияи манъ намуда, ҷангалзору буттазори муҳити сукувати онро ҳифз намудан зарур аст. Паҳншавӣ ва хусусиятҳои биологӣ ин парандаро муфассал таҳқиқ намудан лозим аст.

рыжехвостой мухоловки. Оседлая гнездящаяся птица. Прилетает с середины марта до начала мая, мигрирует с середины августа до середины сентября.

Особенности биологии

Слабо изучены. В середине мая спаривается. На ветвях арчи и клёна на высоте 2–6 м. строит гнездо. Гнездо строится из мха, сухих тонких стеблей растений и пёрышек. Диаметр гнезда 7–8 см, высота 5–6 см, диаметр лотка 5–8 см и глубина до 4 см. Откладывает 4 яйца. Летом имеет одну кладку. Птица насекомоядная.

Лимитирующие факторы

Вырубка лесов в ущельях и по берегам горных рек в местах гнездований рыжехвостой мухоловки является основным фактором сокращения её численности.

Меры охраны

Запретить отлов мухоловки с целью коллекционирования, необходимо охранять заросли и леса, где имеются её места обитания. Необходимо подробно исследовать места распространения и биологические особенности этого вида.

area of Rufous-Tailed Flycatcher is located. It is a sedentary nesting bird. It arrives from mid-March to early May and migrates from mid-August to mid-September.

Biological characteristics

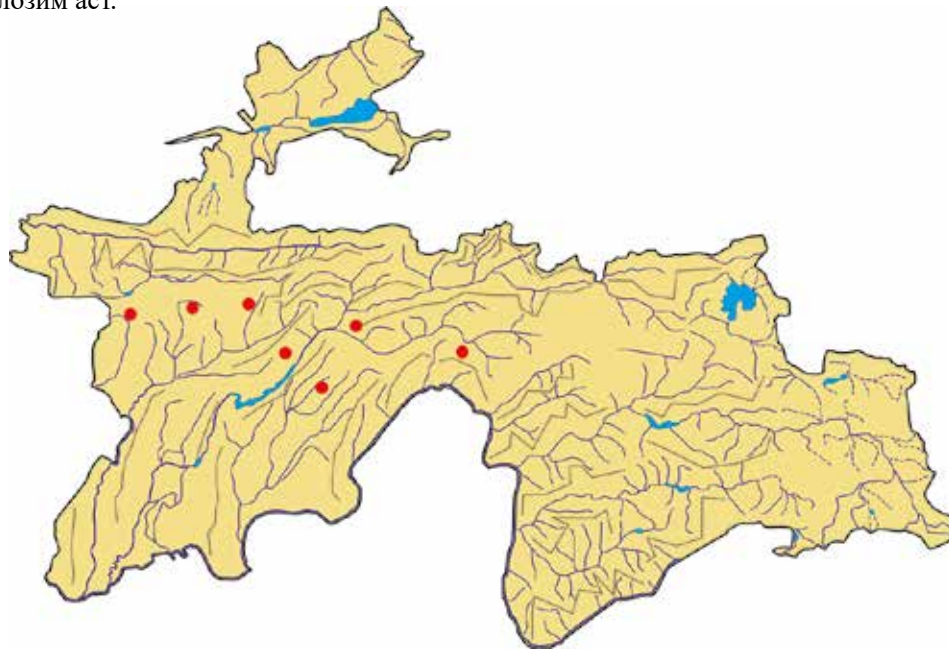
It is poorly studied. In mid-May it mates. On the branches of juniper and maple at a height of 2–6 meters it builds a nest. The nest is built of moss, dry thin stalks of plants and feathers. Diameter of nest is 7–8 cm, height–5–6 cm, Tray diameter is 5–8 cm and a depth of it is till 4 cm. It lays 4 eggs. In summer it has hatch off eggs. It is an insectivorous bird.

Limiting factors

Deforestation in the gorges and along mountain streams in places of Rufous-Tailed Flycatcher nesting is a major factor in reducing its numbers.

Conservation measures

It is necessary to prohibit trapping of Rufous-Tailed Flycatcher with the aim of collecting, and it is also necessary to protect the thickets of forests, where there are its habitats. It is necessary to investigate in detail the place of distribution and biological characteristics of this species.

Сарчашмаи иттилоот:

Леонович, 1962; Иванов, 1969; Абдусаломов, 1973.

Источники информации:

Лианович, 1962; Иванов, 1969; Абдусаломов, 1973.

Source of information:

Lianovich, 1962; Ivanov, 1969; Abdusalyamov 1973

ЧАРХРЕСАКИ НАҚШИН

РАСПИСНАЯ СИНИЦА

**WHITE-BROWED
TIT-WARBLER**

Leptopoeile sophiae sophiae
(Severtzov, 1873)
Қатори Гунҷишқиақлҳо.
Passeriformes
Оилаи Чархресақҳои думдароз.
Aegithalidae

Leptopoeile sophiae sophiae
(Severtzov, 1873)
Отряд Воробьинообразные.
Passeriformes
Семейство Длиннохвостый синицы.
Aegithalidae

Leptopoeile sophiae sophiae
(Severtzov, 1873)
Passeriformes order
Aegithalidae family

Мақоми хифз

Зернамуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Пурра таҳқиқ нагардидааст. Дар нишебиҳои шимолии қаторкӯҳҳои Туркистон, Ҳисор ва Зарафшон паҳн гардидааст.

Саршумор

Дар бораи саршумори чархресаки нақшин маълумоти аниқ вучуд надорад. Селаҳои чудогонаи лонагузори он аз якдигар дар масофаи дур ҷойгир шудаанд. Саршумори ин паранда доимӣ набуда, дар солҳои гуногун дар ҳудуди зиёд тағйир мепазирад. Мавзъҳои хоси зист ва лонагузори чархресаки нақшин дар баландии 2000–3500 метр аз сатҳи баҳр ҷойгир шудааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Парандаи муқимӣ аст. Ҷуфтшавӣ моҳи январ оғоз мегардад. Дар шохи арча (дар баландии 2–3 метр) лона мегузорад. Лона мудаввар ва мураттаб буда, аз паҳлу даромадгоҳ дорад. Кутри даҳанаи лона 50 мм, каъраш 65 мм ва гирдогирдаш

Статус

Уязвимый подвиd. VU.

Распространение

Изучено слабо. Распространена на северных склонах Туркестанского, Гиссарского и Зерафшанского хребтов.

Численность

Конкретные данные о численности не имеются. Отдельные гнездовые популяции расположены далеко друг от друга. Численность этой птицы непостоянная, в разные годы наблюдаются длительные и значительные колебания численности. Типичные места её гнездований расположены на высотах 2000–3500 м. над ур. м.

Особенности биологии

Птица оседлая. Спаривание начинается в январе. Гнездится на ветках арчи (на высоте 2–3 м). Гнездо аккуратное и шарообразное, сбоку имеет вход. Диаметр входного отверстия достигает 50 мм, глубина гнезда–65 мм, а в

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

It has not been studied thoroughly. It is distributed in the northern slopes of the Turkistan, Hissor and Zarafshon ranges.

Population

Specific data on the number of White-Browed Tit-Warbler do not exist. Separate breeding populations are located far from each other. The number of this bird unstable, over the years there are long-lasting and significant fluctuations in numbers. Typical nesting places are located at the altitudes of 2000–3500 meters above sea level.

Biological characteristics

White-Browed Tit-Warbler is a sedentary bird. Mating begins in January. It nests on the branches of juniper (at a height of 2–3 m). Nest is neat and spherical and it has a side

180–190 мм мебошад. Соле 1 маротиба афзоиш намуда, 4–6 тухм мегузорад. Фардҳои модина ва нарина якҷоя тухмхоро пахш менамоянд. Чӯчабарорӣ 14–17 рӯз давом мекунад. Чӯчаҳо лонаро дар 18–23 рӯзагӣ тарк менамоянд. Тобистон аз ҳашарот ва кирминаи онҳо ғизо мегирад. Дар хусуси ғизои зимистона маълумот вучуд надорад.

Парвариш дар шароити сунъӣ

Маълумот вучуд надорад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Омилҳои асосии маҳдуд гардидани саршумори чархресаки нақшин буридани дарахтони арча ва сар задани сухтор дар мавзёҳои хоси зисти он ба шумор мераванд.

Тадбирҳои хифз

Бо мақсади хифз намудани чархресаки нақшин мавзёҳои лонагузори онро ба рӯйхат дароварда, зери муҳофизат қарор додан зарур аст. Ҳифзи арчазорҳои ғӯруки Қусавлисойро, ки муҳити асосии сукунати чархресаки нақшин ба шумор мераванд, пурзӯр намудан лозим аст.

окружности составляет 180–190 мм. В год размножается один раз и откладывает 4–6 яиц. Самка и самец вместе насиживают яйца. Насиживание длится 14–17 дней. Птенцы покидают гнездо в возрасте 18–23 дня. Летом питается насекомыми и их личинками. Зимнее питание не изучено.

Разведение

Данные не имеются.

Лимитирующие факторы

Основные факторы сокращения её численности являются вырубка арчовников и пожары на характерных её местах обитания.

Меры охраны

С целью сохранения вида, необходимо провести инвентаризацию мест её гнездования и взять под строгую охрану. Усилить охрану арчовых роц Қусавлисайского заказника, которые являются основными местами обитания синицы.

entrance. Diameter of inlet reaches 50 mm, the depth of the socket is 65 mm and a circumference is 180–190 mm. In the year it reproduces once, and lays 4–6 eggs. Female and male eggs hatch together. Incubation lasts for 14–17 days. The young birds leave the nest at the age of 18–23 days. In summer it feeds on insects and their larvae. Winter food is not known.

Artificial breeding capabilities

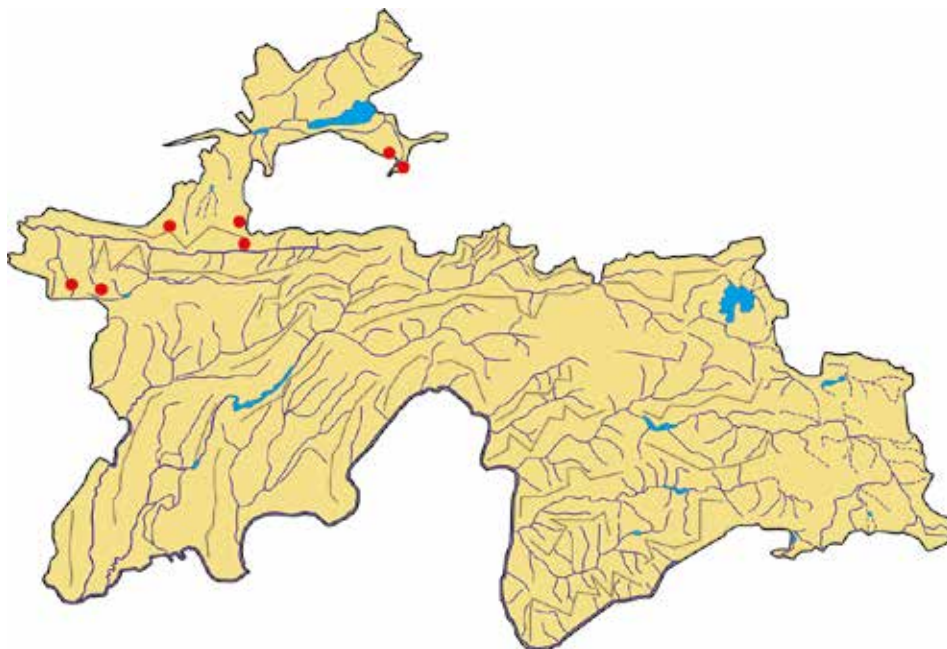
Information is not available

Limiting factors

The main factors reducing its numbers are juniper cutting and fires of its characteristic habitats.

Conservation measures

In order to preserve White-Browed Tit-Warbler, it is necessary to make an inventory of nesting sites and to take strict protection. It is also necessary to strengthen the protection of the juniper groves of Kusavlisoy reserve, which are the main places of its habitat.

Сарчашмаи иттилоот:

Иванов, 1969; Абдусалямов, 1973; Китоби сурхи Тоҷикистон, 1997.

Источник информации:

Иванов, 1969; Абдусалямов, 1973; Красная книга Таджикистана, 1997.

Source of information:

Ivanov, 1969; Abdusalyamov, 1973; The Red Book of Tajikistan, 1997.

СОЧИ БРАМИН

Sturnus pagodarum (Gmelin, 1789)
Қатори Гунҷиқиқиақлҳо.
Passeriformes
Оилаи Соҷҳо. Sturnidae

БРАМИНСКИЙ СКВОРЕЦ

Sturnus pagodarum (Gmelin, 1789)
Отряд Воробьинообразные.
Passeriformes
Семейство Скворцовые. Sturnidae

BRAHMINY STARLING

Sturnus pagodarum (Gmelin, 1789)
Passeriformes order
Sturnidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Сочи Брамин барои фаунаи Тоҷикистон намуди нав буда, бори аввал моҳи сентябри соли 2008 дар водии Вахон дар деҳаҳои Сумҷин, Рин, Дашт ва Змудғи ноҳияи Ишқошим ба қайд гирифта шудааст. Водии Вахон эҳтимол қисмати шимолии масоҳати паҳншавии сочи Браминро дар бар мегирад.

Мухити сукунат

Дар мавзъҳои дарахтзорӣ қадбаланди танашон ковок зиндагӣ мекунад. Баъзан дар бешазори сирак ва боғҳо низ сукунат мекунад. Дар ҳудуди водии Вахон асосан дар сафедорзор ва боғҳои атрофи деҳот ба қайд гирифта шудааст.

Саршумор

Дар давоми солҳои 2008–2012 дар деҳаҳои Сумҷин, Рин, Дашт ва Змудғи ноҳияи Ишқошим аз 4 то 8 ҷуфти сочи Брамин ба қайд гирифта шудааст.

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Браминский скворец является новым видом для фауны Таджикистана. Впервые был отмечен в сентябре 2008 года в долине Вахана, в селениях Сумджин, Рин, Дашт и Змудг Ишкашимского района. Вероятно, Ваханская долина охватывает северную часть площади распространения браминского скворца.

Места обитания

Обитает в местах произрастания высоких деревьев, имеющих пустоты в стволе. Иногда обитает в густых лесах и садах. В основном был отмечен в тополиных рощах и садах вокруг сёл.

Численность

В течение 2008–2012 годов в селениях Сумджин, Рин, Дашт и Змудг Ишкашимского района были отмечены от 4 до 8 пар браминского скворца.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Brahminy Starling is a new species in Tajikistan's fauna, and it was recorded for the first time in September 2008 in Vakhn Valley and Sumjin, Rin, Dasht, and Zmudgh villages of Ishkoshim District. It is surmised that the Vakhn Valley covers the border of the northern part of the Brahminy Starling's distribution area.

Habitat

Brahminy Starling lives in places of growth of tall trees with cavities in the trunk. Sometimes it lives in dense forests and gardens. Basically it was recorded in poplar groves and orchards around the villages.

Population

During 2008–2012 from 4 to 8 pairs of Brahminy Starlings were recorded in Sumjin, Rin, Dasht and Zmudgh Villages of Ishkoshim District.

Хусусиятҳои биологӣ

Хусусиятҳои биологӣ сочи Брамин дар ҳудуди Тоҷикистон таҳқиқ карда нашудааст. Дар деҳаи Змудғи ноҳияи Ишқошим аз масолеҳи гуногун лонасозии он мушоҳида карда шудааст. Сочӣ Брамин парандаи нодири фаунаи Тоҷикистон буда, эҳтимол на ҳама вақт лона мегузорад.

Парвариш дар шароити сунъӣ

Маълумот вучуд надорад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Буридани сафедорзор ва дарахтони мевадихандаи куҳан, ки ҷойҳои хоси лонагузории сочи Брамин мебошанд, боиси таназзули муҳити сукунати он мегарданд.

Тадбирҳои ҳифз

Бо мақсади ҳифзи намудани сочи Брамин тугайзорҳо ва дарахтони куҳанеро, ки ин паранда дар онҳо лона мегузорад ба рӯйхати дароварда, зери муҳофизати ҷиддӣ қарор додан лозим аст.

Особенности биологии

Биологические особенности браминского скворца в пределах Таджикистана не изучены. Наблюдения показывают, что скворцы, обитающие в селении Змудг Ишкашима, строят гнезда из различных материалов. Браминский скворец является редкой птицей Таджикистана и, вероятно, не всегда гнездится в отмеченных местах.

Разведение

Информация отсутствует.

Лимитирующие факторы

Вырубка тополей и старых фруктовых деревьев, которые являются особым местом гнездования браминского скворца, становится причиной деградации среды обитания данной птицы.

Меры охраны

С целью охраны браминского скворца необходимо составить список тугайных лесов и старых деревьев, которые данная птица использует для гнездования.

Biological characteristics

Biological characteristics of Brahminy Starling have not been studied within Tajikistan. Observations show that the Brahminy Starlings that are living in the village Zmudg of Ishkoshim district, build nests made of different materials. Brahminy Starling is a rare bird in Tajikistan, and probably do not always nest in the marked locations

Artificial breeding capabilities

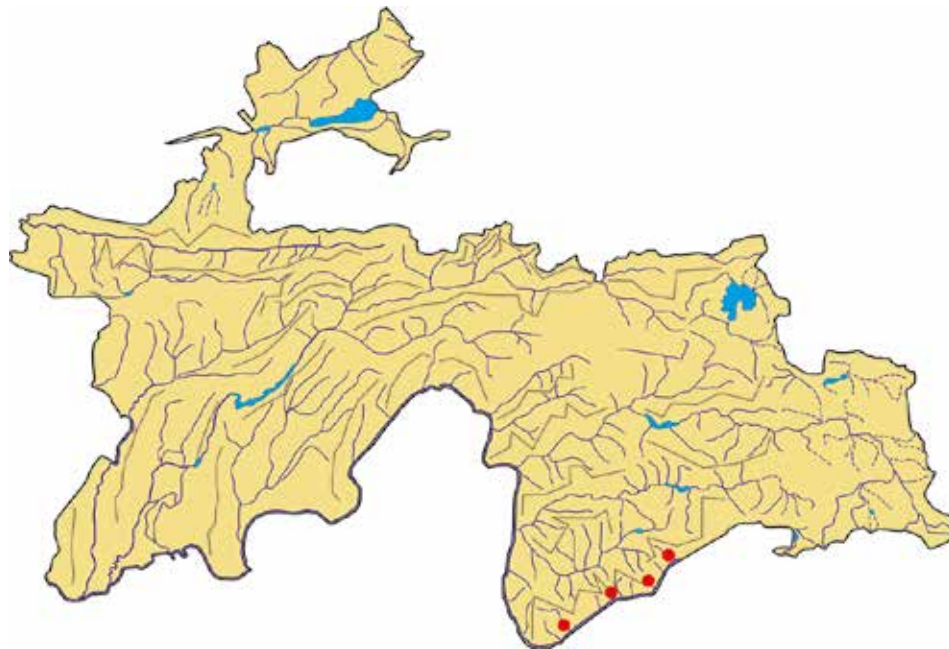
Information is not available.

Limiting factors

Felling of poplars and old fruit trees, which are a distinct breeding ground for Brahminy Starling, causes degradation of this bird habitat.

Conservation measures

It is necessary to protect riparian woodlands as well as old trees.

Сарчашмаи иттилоот:

Абдулназаров, Квартальнов, 2014.

Источник информации:

Абдулназаров, Квартальнов, 2014.

Source of information:

Abdulnazarov, Kvartalnov, 2014.

ШИРХЎРОН / МЛЕКОПИТАЮЩИЕ / МАММАЛІА

ХОРПУШТИ ХОРДАРОЗ

Paraechinus hypomelas hypomelas
(Brandt, 1836)

Қатори Ҳашаротхӯрон. *Insectivora*
Оилаи Хорпӯштҳо. *Erinaceidae*

ДЛИННОИГЛЫЙ ЁЖ

Paraechinus hypomelas hypomelas
(Brandt, 1836)

Отряд Насекомоядные. *Eulipotyphla*
Семейство Ежовые. *Erinaceidae*

BRANDT'S HEDGEHOG

Paraechinus hypomelas hypomelas
(Brandt, 1836)

Insectivora order
Erinaceidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар ҳолати хатарноки маҳвшавӣ қарор дорад. CR.

Паҳншавӣ

Паҳншавии хорпушти хордароз пурра муайян карда нашудааст. Дар Тоҷикистон аз соли 1952 маълум аст. Дар домани қаторкӯҳҳои Туркистон, Зарафшон ва Ҳисор ба таври хеле маҳдуд паҳн гардидааст. Дар баландҳои 350–1200 метр аз сатҳи баҳр воমেҳӯрад.

Мухити сукунат

Дар теппаҳо, доманақӯҳҳо, атрофи кишти заминҳои лалмӣ, қад-қадӣ маҷрои селбурдаҳо, заминҳои бекорхобида, чарихо, сангтӯдаҳо, баъзан дар вайронаҳо воমেҳӯрад.

Саршумор

Солҳои 60–70уми асри гузашта хангоми баҳисобгирии саршумори хорпушти хордароз шабона дар хати сайр бо автомобил дар домани қаторкӯҳи Ҳисор дар масофаи 1000 км 5 фард ва дар адирҳои маҳалҳои аҳолинишини ноҳияҳои Гончию Истаравшан дар масофаи 2000 км 7 фарди он ба қайд гирифта шудааст. Саршумори умумии хорпушти

Статус

Вид, ноҳодящийся в критическом состоянии исчезновения. CR.

Распространение

Распространение длинноиглого ежа выяснено не до конца. В Таджикистане впервые обнаружен в 1952 г. Ограниченное распространение в предгорьях Туркестанского, Зерафшанского и Гиссарского хребтов. Встречается на высотах 350–1200 м. над ур. м.

Места обитания

Встречается в арыках, предгорьях, окрестностях богарных земель, вдоль промоин, залежах, обрывах, иногда на развалинах.

Численность

В 60–70 гг. прошлого столетия путём маршрутных автомобильных учётов ночью в предгорьях Гиссарского хребта на расстоянии 1000 км встречено 5 особей, а в адырах окрестностей Ганчинского и Истаравшанского районов на расстоянии 2000 км–7 особей длинноиглого ежа. Общая численность длинноиглого ежа

Conservation Status

Critically endangered. CR.

Distribution

Distribution of Brandt's hedgehog is not completely specified. It has been known in Tajikistan since 1952. It is very limitedly spread across the foothills of Turkistan, Zarafshon and Hissor mountain ranges. It encounters at the altitudinal range of 350–1200 meters above sea level.

Habitat

It is found in canals, mountain foothills, around rainfed lands, along flood gullies, long-fallow lands, scarps and sometimes among ruins.

Population

In 1960s–1970s, along the road routing at night in the foothills of Hissor mountain range at a distance of 1000 km 5 individuals of this species were found. In adyrs of surrounding areas of Ghonchi and Istaravshan districts at a distance of 2000 km 7 specimens of Brandt's hedgehog were met. The total number of Brandt's hedgehog in

хордароз дар Тоҷикистон тақрибан 550–800 фардро ташкил медиҳад.

Хусусиятҳои биологӣ

Охирҳои моҳи март ва аввалҳои моҳи апрел чуфт мешавад. Моҳҳои май 3–4 насл медиҳад. Хорпуштчаҳо, баъди 35–40 рӯз мустақилона зиндагӣ мекунад ва баъди хоби зимистона болиғ мешаванд. Хорпушти модина сола як бор насл медиҳад. Аз ҳашарот, ғук, парандагонӣ майда ва тухми онҳо, хояндагон ғизо мегирад.

Парвариш дар шароити сунъӣ

Хуб парвариш меёбад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Аз худ гардидани заминҳои бекорхобида, бенизом чаронидани чорво сабабҳои асосии камшуморӣ ва маҳдуд гардидани сукунатгоҳи хорпушти хордароз мебошанд.

Тадбирҳои ҳифз

Бо мақсади қор қарда баромадани чораҳои ҳифз, паҳншавӣ ва хусусиятҳои экологии хорпушти хордарозро муфассал таҳқиқ намудан зарур аст. Доштани хорпушро манъ ва мавзъҳои маълуми паҳншавии онро таҳти мӯхофизати ҷиддӣ қарор додан лозим аст.

в Таджикистане оценивается примерно 550–800 особей.

Особенности биологии

Спаривание происходит в конце марта и начале апреля. В мае приносит 3–4 детёныша. Ежата переходят к самостоятельной жизни через 35–40 дней и становятся половозрелыми после зимней спячки. Самка приносит в году 1 помёт. Питается насекомыми, жабами, мелкими птицами и их яйцами, грызунами.

Разведение

Хорошо уживается в неволе.

Лимитирующие факторы

Освоение целинных земель, чрезмерный выпас скота являются основными причинами сокращения численности и местообитаний длинноиглого ежа.

Меры охраны

С целью разработки мер охраны, необходимо провести подробное исследование по выяснению распространения, особенностей экологии длинноиглого ежа. Необходимо запретить отлов длинноиглого ежа и взять под строгую охрану известные местообитания вида.

Tajikistan is estimated at about 550–800 individuals.

Biological characteristics

The mate occurs during late March and early April. Female hedgehog reproduces 3–4 cubs in May. Small hedgehogs start to live independently after 35–40 days and achieve maturity after hibernation. Female hedgehog reproduces once in a year. This species feeds on insects, toads, small birds and their eggs and rodents.

Artificial breeding capabilities

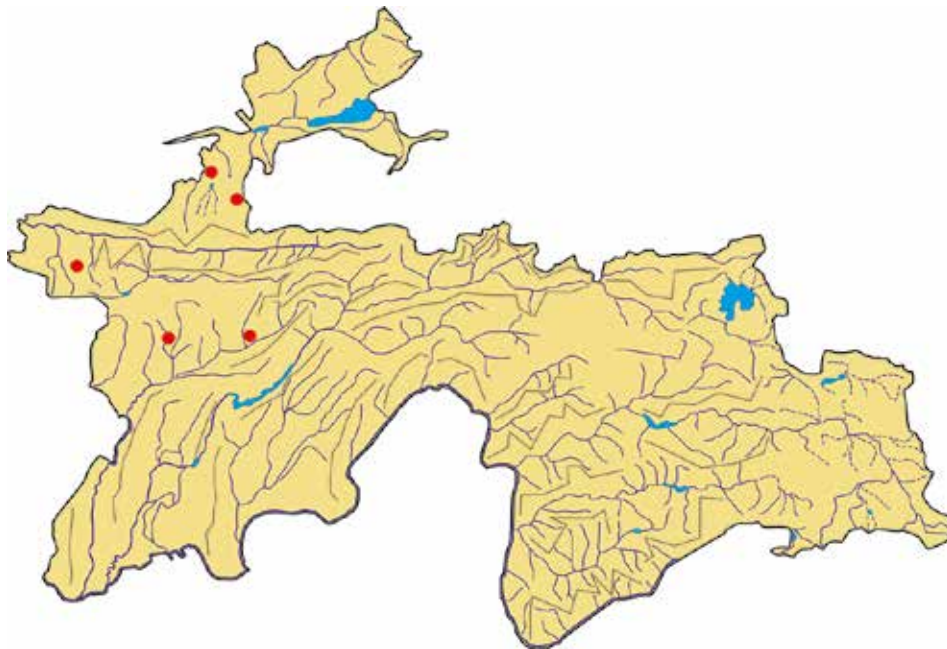
It gets well in captivity.

Limiting factors

Development of virgin lands and overgrazing are the main limiting factors for the number and habitats of Brandt's Hedgehog.

Conservation measures

In order to develop protection measures, it is necessary to conduct a detailed study on its spreading and ecological features of Brandt's Hedgehog. It is necessary to prohibit the catching of Brandt's Hedgehog and take strict protection of known habitat of the species.

Сарчашмаи иттилоот:

Богданов, 1952, 1962; Исаков, 1969, 1980, 2005; Китоби сурхи Тоҷикистон, 1997.

Источник информации:

Богданов, 1952, 1962; Исаков, 1969, 1980, 2005; Красная книга Таджикистана, 1997.

Source of information:

Bogdanov, 1952, 1962; Isakov, 1969, 1980, 2005; Tajikistan's Red Book, 1997.

ҲАШАРОТҶҶРИ БУХОРОИ

Sorex bucharensis (Ognev, 1921)
Қатори ҲашаротҶҶрон. *Insectivora*
Оилаи Заминкобақҳо. *Soricidae*

БУҲАРСКАЯ БУРОЗУБКА

Sorex bucharensis (Ognev, 1921)
Отряд Насекомоядные. *Eulipotyphla*
Семейство Землеройковые.
Soricidae

PAMIR SHREW

Sorex bucharensis (Ognev, 1921)
Insectivora order
Soricidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар ҳолати хатарноки маҳвшавӣ қарор дорад. CR.

Паҳншавӣ

Эндемики Тоҷикистон мебошад. Паҳншавии маҳдуд дошта, дар китъаҳои алоҳида дар қаторкӯҳҳои Ҳисор (дараи Варзоб, деҳаи Зиддӣ), Пётри I (дараи Девонасу, Шоғозӣ, Сағрон, Қирғизоб) ва кӯҳи Мазор (дараи Обимазор) паҳн гардидааст.

Муҳити сукунат

Хоси ҷангалзорҳои кӯҳӣ мебошад. Аҳён-аҳён дар тӯсзори назди пирияхҳо (2400–3200 метр аз сатҳи баҳр) дар сафедорзор ва арҷазор вомехӯрад. Қойҳои сернам ва ҷангалзори кӯҳии наздизоҳилиро мепарастад.

Саршумор

Намуди ниҳоят камшумор аст. Дар солҳои охир таҳқиқ нагардидааст ва оид ба саршумори он маълумоти аниқ вучуд надорад.

Статус

Вид, ноҳодящийся в критическом состоянии исчезновения. CR.

Распространение

Эндемик Таджикистана. Распространена весьма ограничена, встречается на отдельных участках Гиссарского хребта (Варзобское ущелье, к. Зидды), хребта Петра I (ущелья Девонасу, Шоғозӣ, Сағрон, Қирғизоб) и на Мазарской горе (ущелье Обимазор).

Места обитания

Характерный обитатель горных лесов. Редко встречается в приледниковых берёзовых (2400–3200 м. над ур. м.), тополевых, арчевых лесах. Предпочитает тенистые, увлажнённые места и горные пойменные леса.

Численность

Очень малочисленный вид. В последнее время по данному виду никаких исследований не проводилось. Достоверные данные по численности отсутствуют.

Conservation Status

Critically endangered. CR.

Distribution

It is endemic to Tajikistan. Having limited distribution, it is spread across separate areas in Hissor (Varzob ravine, Ziddi village), Peter I (Devonasu, Shoghozi, Sagron, Qirghizob ravines) mountain ranges and Mazor mountain (Obimazor ravine).

Habitat

This species is specific to mountain forests. It is rarely found in birch-tree forests, close to glaciers (2400–3200 meters above sea level), on poplar and juniper forests. It prefers humid locations in riverside mountain forests.

Population

It is a very rare species. It has not been exposed to research studies recently, and there is no clear available information about its population.

Biological characteristics

This species was not exposed to complete studies. It mates in early April. It reproduces from 5 to 7 proods.

Хусусиятҳои биологӣ

Пурра таҳқиқ карда нашудааст. Аввалҳои моҳи апрел чуфт мешавад. Аз 5 то 7 насл медиҳад. Фардҳои модина баъд аз зимистонгузаронӣ 2–3 маротиба насл медиҳанд. Аз ҳашароти хурд (гамбускҳо ва кирминаи онҳо), тортанакшаклон ва ҳайвоноти дигари бесутунмуҳра ғизо мегирад.

Парвариш дар шароити сунӣ

Имконпазир аст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Буридани ҷангалзори кӯҳӣ, алаҳхусус тӯсзорҳо сабаби асосии маҳдуд гардидани шумораи ҳашаротхӯри бухорӣ мебошанд.

Тағбирҳои ҳифз

Бо мақсади қор карда баромадани ҷораҳои ҳифз, паҳншавӣ ва хусусиятҳои экологии ҳашаротхӯри бухорӣро муфассал таҳқиқ намудан зарур аст. Мавзӯҳои маълуми паҳншавии он дар қитъаҳои ҷудоғонаи тӯсзорҳо таҳти мӯҳофизати ҷиддӣ қарор дода шаванд.

Особенности биологии

Полностью не исследованы. Спаривание происходит в начале апреля. Число помётов—5–7. Перезимовавшие самки приносят 2–3 помёта. Питается мелкими насекомыми (жуки и их личинки), паукообразными и другими беспозвоночными животными.

Разведение

Возможно.

Лимитирующие факторы

Вырубка горных лесов, особенно берёзовых, становятся основной причиной ограничения численности вида.

Меры охраны

С целью разработки мер охраны необходимо провести подробные исследования по выяснению распространения и особенностей экологии этого вида. Необходимо взять под строгую охрану известные места её распространения на отдельных участках березников.

After wintering female individuals produce 2–3 proods after hibernation. This species feeds on small insects (bugs and their larvae), arachnids and other invertebrate animals.

Artificial breeding capabilities

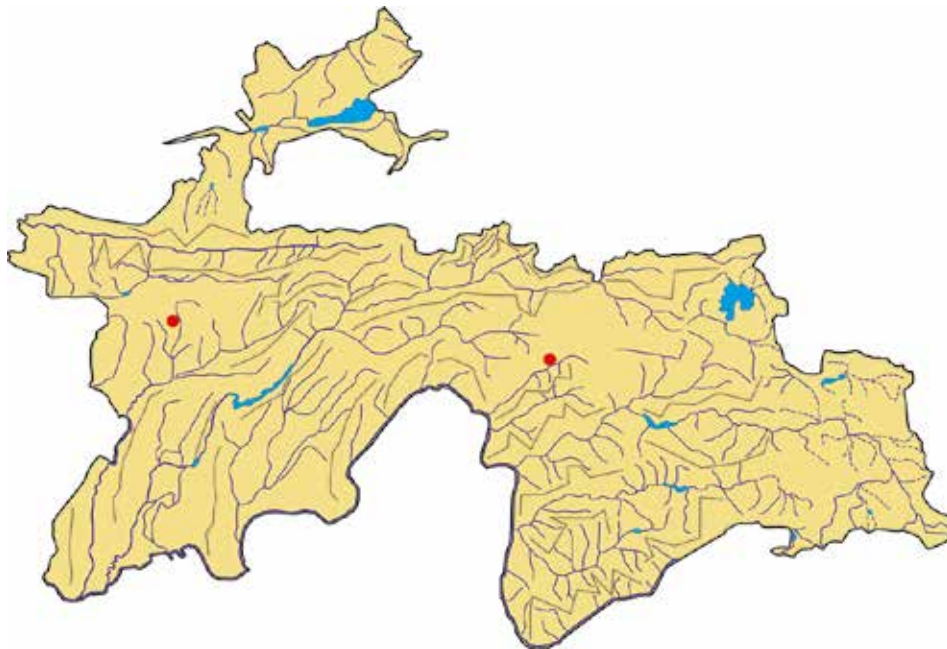
Artificial breeding is possible.

Limiting factors

Cutting down the mountain forests, especially birch, become the main reason for limiting the number of species.

Conservation measures

In order to develop conservation measures it is necessary to carry out a detailed study to ascertain the distribution and ecological characteristics of this species. It is necessary to take strict protection of well-known places of its distribution in certain areas of birch forests.

Сарчашмаи иттилоот:

Огнев, 1928; Чернышев, 1956; Строганов, 1957; Долгов, 1967; Исаков, 1980, 2005.

Источник информации:

Огнев, 1928; Чернышев, 1956; Строганов, 1957; Долгов, 1967; Исаков, 1980, 2005.

Source of information:

Ognev, 1928; Chernyshev, 1956; Stroganov, 1957; Dolgov, 1967; Isakov, 1980, 2005.

**ҲАШАРОТҲҶУРИ
ПАКАНА**

Suncus etruscus (Savi, 1822)
Ҷатори Ҳашаротхӯрон. *Insectivora*
Оилаи Заминкобақҳо. *Soricidae*

БЕЛОЗУБКА–МАЛЮТКА

Suncus etruscus (Savi, 1822)
Отряд Насекомоядные. *Eulipotyphla*
Семейство Землеройковые. *Soricidae*

ETRUSCAN SHREW

Suncus etruscus (Savi, 1822)
Insectivora Order
Soricidae Family

Мақоми ҳифз

Дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Танҳо дар ҳудуди Тоҷикистони Ҷанубӣ–Ғарбӣ–поёноби дарёҳои Кофарниҳон, Вахш, Қизилсу ва Панҷ паҳн гардидааст. Бори аввал соли 1958 дар тугайзори мамнуъгоҳи «Бешаи палангон» ва атрофи Шахритус ба қайд гирифта шудааст. Баъдан, мавҷудияти ин намуд дар атрофи Панҷ, Фархор ва Кӯлоб низ муайян карда шудааст.

Мухити сукунат

Дар тугайзори соҳили дарёҳои Вахш, Панҷ ва Кофарниҳон, атрофи пахтазор ва зироатҳои дигар воҳеҷурад. Мавзеъҳои буттазори сиралаф, ки хокаш бо қабаги ғафси баргу пояи пӯсидаи растаниҳо пӯшида шудааст, барои зисти ҳашаротхӯри пакана мавзеъҳои мувофиқ ба ҳисоб мераванд.

Саршумор

Намуди ниҳоят камшумор аст. Дар мамнуъгоҳи «Бешаи палангон» дар 100 дом/шабонарӯз 0,1–0,3

Статус

Вид, ноҳояндашӣ под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Распространена только в Юго–Западном Таджикистане–в низовьях рек Кафирниган, Вахш, Кызылсу и Пяндж. Впервые обнаружена в 1958 г. в тугаях заповедника «Тигровая балка» и в окрестностях Шаартуза. В последующем, белозубка–малютка также была обнаружена в окрестностях Пянджа, Фархара и Куляба.

Места обитания

Встречается в тугаях, пойме рек Вахш, Пяндж и Кафирниган, а также на обочинах хлопковых полей и других сельскохозяйственных культур. Подходящие места обитания белозубки–малютки считаются густые заросли с пыльным травянистым и мощным слоем подстилки из гнилых растительных остатков.

Численность

Очень малочисленный вид. В тугайных зарослях заповедника «Тигровая балка» на 100 ловушек/

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

It is spread only in South–Western Tajikistan, in the lower reaches of Kofarnihon, Vakhsh, Panj and Qizilsu rivers. It was first found in 1958 in riparian woodlands of «Tigrovaya Balka» Nature Reserve and in outskirts of Shahritus. Subsequently, the Etruscan Shrew was also found in the vicinity of the Panj, Farkhor and Kulob.

Habitat

It is found in riparian woodlands, in flood plain of the Vakhsh, Panj and Kofarnihon rivers and roadside of cotton fields and other crops fields. Thickets with rampant herb and a thick layer of litter from rotting plant residues are considered to be suitable habitats for Etruscan Shrew.

Population

It is a very rare species. About 0.1–0.3 individuals of Etruscan Shrew are registered on 100 traps/day in the riparian thickets of the «Tigrovaya Balka» Nature Reserve.

фарди ҳашаротхӯри пакана ба қайд гирифта шудааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Ширхӯри аз ҳама хурдтарин ба ҳисоб меравад. Дарозии баданаш 34–44 мм, вазнаш 1,2–1,7 граммро ташкил медиҳад. Ҳашарахӯри пакана соле 3 маротиба афзоиш намуда, 3–5 бача таваллуд мекунад. Давраи ҳомилагӣ 27–28 рӯзро ташкил медиҳад. Вазни бачаҳои навзодаш 220 мг аст. Баъди 17–18 рӯз бачаҳоаш мустақил ва пас аз гузаронидани зимистон болиғ мегарданд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Саршумори он пурра ба шароити муҳити сукунат вобаста аст. Аз худкунии заминҳо бо мақсади рушди кишоварзӣ, боиси камшавии шумораи он гардидааст.

Тадбирҳои ҳифз

Туғайзорҳои соҳили дарёҳои Вахш, Панҷ ва Кофарниҳонро, ки дар онҳо ҳашаротхӯри пакана сукунат меёбад, таҳти муҳофизат қарор додан зарур аст. Оид ба омӯзиши ҷойҳои паҳншавӣ ва хусусиятҳои биологии он таҳқиқоти иловагӣ бурдан зарур аст.

сутки зареҷистровано 0,1–0,3 особей белозубки–малютки.

Особенности биологии

Самый мелкий представитель млекопитающих. Длина тела достигает 34–44 мм, вес–1,2–1,7 г. Белозубка–малютка в год приносит 3 помёта. В помёте бывает 3–5 детёнышей. Продолжительность беременности составляет 27–28 дней. Вес родившихся детёнышей составляет 220 мг. Детёныши становятся самостоятельными в возрасте 17–18 дней, достигает половой зрелости после зимовки.

Лимитирующие факторы

Численность имеет прямую зависимость от условий местообитаний. Сокращение численности является результатом освоения земель с целью сельскохозяйственного развития.

Меры охраны

Необходимо взять под охрану тугай пойм рек Вахш, Пяндж, Кафирниган, где расположены местообитания белозубки–малютки. С целью выяснения мест распространения и особенностей экологии, необходимо провести дополнительные исследования.

Biological Characteristics

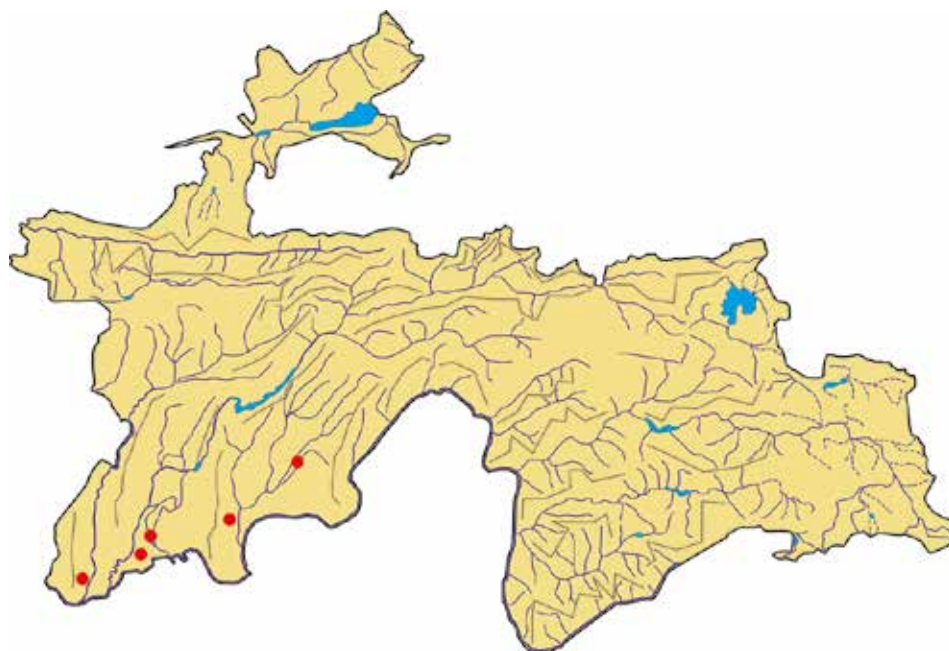
It is the smallest representative of mammals. The body length reaches 34–44 mm, weight–1,2–1,7 gr. The Etruscan Shrew brings 3 broods. The brood is 3–5 cubs. The gestation period is 27–28 days. Weight of born cub is 220 mg. The cubs become independent at the age of 17–18 days, reaches sexual maturity after hibernation.

Limiting factors

Its population is completely dependent on the condition of its habitat. Land development for advancing agricultural production has resulted in its reduced population.

Conservation Measures

It is necessary to take custody of riparian woodlands of floodplain of Vakhsh, Panj and Kofarnihon rivers, where there are habitats of Etruscan Shrew under protection. In order to determine their habitats and ecological features, more research is needed.

Сарчашмаи иттилоот:

Строганов, Чернышев, 1958; Юдин, Исаков, 1975, 2005.

Источник информации:

Строганов, Чернышев, 1958; Юдин, Исаков, 1975, 2005.

Source of Information:

Stroganov, Chernyshev, 1958; Yudin, Isakov, 1975, 2005.

**ҲАШАРОТҲҶУРИ
ДУМСАФЕД**

Crocidura pergrisea (Miller, 1913)
Қатори Ҳашаротхӯрон. *Insectivora*
Оилаи Заминкобакҳо. *Soricidae*

**БЕЛОХВОСТАЯ
БЕЛОЗУБКА**

Crocidura pergrisea (Miller, 1913)
Отряд Насекомоядные. *Eulipotyphla*
Семейство Землеройковые. *Soricidae*

PALE GRAY SHREW

Crocidura pergrisea (Miller, 1913)
Insectivora Order
Soricidae Family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Паҳншавии ҳашаротхӯри думсафед пурра таҳқиқ нагардидааст. Дар нишебии қаторкӯҳҳои Ҳисор (атрофи деҳаи Ночӣ ва ағбаи Анзоб), Шугнон (атрофи шаҳраки Ҷилондӣ), Шохдара ва Ишқошим (атрофи деҳаи Шитхарв) воমেҳӯрад. Маҳаллҳои сукунати он баландҳои 2500–3600 метр аз сатҳи баҳрро дар бар мегирад.

Мухити сукунат

Намудест, ки хоса ба шароити кӯҳсор мутобиқ гардидааст. Дар санглох, шаҳсор ва хонаҳои сангин ва молхонаҳое, ки дар чарогоҳҳои тобистона ҷойгир шудаанд, сукунат мекунад. Дар марғзорҳои альпӣ дар миёни сангтудаҳо воমেҳӯрад.

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Распространение белохвостой белозубки выяснено не до конца. Встречается по склонам Гиссарского (окрестности к. Наджи и перевал Анзоб), Шугнанского (окрестности п. Джелонди), Шахдаринского (ущелье Шахдара) и Ишкашимского (окрестности к. Шитхарв) хребтов. Места распространения вида расположены на высотах 2500–3600 м. над ур. м.

Места обитания

Адаптированный к горным условиям вид. Обитает в каменистых осыпях среди скал, в строениях из камней и скотных дворах, построенных на летних пастбищах. В альпийских лугах встречается среди камней.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Distribution of the Pale Gray Shrew has not been exposed to comprehensive studies. It is found on the slopes of Hissor (around Noji and Anzob Pass) Shughnon (around Jelondi settlement) Shohdara (Shohdara gorge) and Ishkoshim (around Shitkharv village) mountain ranges. Its habitats are located at the altitudes of 2500–3600 meters above sea level.

Habitat

It is adapted to the mountain conditions. It lives in screes among the rocks, in buildings of stone and stockyards constructed on summer pastures. In the alpine meadows it is found among the rocks.

Population

It is a rare species. In all the mountain ranges of Central and South–West Asia it is scanty. A complete information

Саршумор

Намуди хеле нодир буда, дар ҳама қаторкӯҳҳои Осиёи Марказӣ ва қисмати ҷанубӣ-ғарбии Осиёи Камшумор аст. Оид ба саршумори он дар ҳудуди Тоҷикистон маълумоти ғайри вучуд надорад. Дар асоси маълумоти мавҷуда шумораи хашаротхӯри думсафед дар мавзӯҳои ҳоси сукунаташ ба ҳисоби миёна 0,1% дар 100 дом/шабонарӯзро ташкил медиҳад.

Хусусиятҳои биологӣ

Таҳқиқ қарда нашудааст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Маълумот вучуд надорад.

Тадбирҳои ҳифз

Бо мақсади қарқардор баромадани ҷораҳои муассири ҳифзи хашаротхӯри думсафед паҳншавӣ ва хусусиятҳои экологии онро мавриди омӯзиши муфассал қарқардор додан лозим аст.

Численность

Редкий вид. На всех горных хребтах Центральной и Юго-Западной Азии является малочисленным. О её численности в Таджикистане полные сведения отсутствуют. Согласно существующим данным, численность белохвостой белозубки в характерных её местообитаниях, в среднем составляет 0,1% на 100 ловушек/суток.

Особенности биологии

Не изучены.

Лимитирующие факторы

Сведения отсутствуют.

Меры охраны

Для разработки действенных мер по охране белохвостой белозубки необходимо провести исследования по выяснению распространения и особенностей экологии этого вида.

about its population in Tajikistan is not available. According to existing data, the number of Pale Gray Shrew in its typical habitat, in average is 0.1% per 100 traps/day.

Biological Characteristics

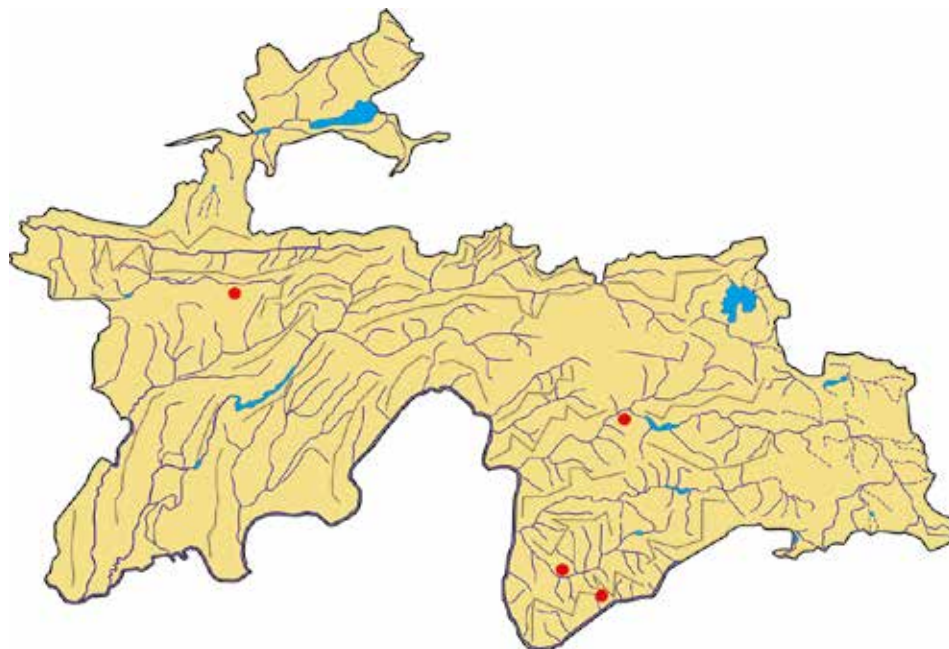
Biological characteristics are not studied.

Limiting factors

Information is not available.

Conservation Measures

In order to develop effective measures for the protection of Pale Gray Shrew it is necessary to conduct studies to ascertain the distribution and ecological characteristics of this species.

Сарчашмаи иттилоот:

Кузьякин, 1965; Юдин, Исаков, Долгов, 1978; Исаков, 2005.

Источник информации:

Кузьякин, 1965; Юдин, Исаков, Долгов, 1978; Исаков, 2005.

Source of Information:

Kuzyakin, 1965; Yudin, Isakov, Dolgov, 1978; Isakov, 2005.

НАЪЛБИНИИ ХУРД

Rhinolophus hipposideros
(Bechstein, 1800)
Қатори Дастқанотон. Chiroptera
Оилаи Кӯршабпарақҳои наълбинӣ.
Rhinolophidae

МАЛЫЙ ПОДКОВОНОС

Rhinolophus hipposideros
(Bechstein, 1800)
Отряд Рукокрылые. Chiroptera
Семейство Обыкновенные летучие
мыши. Rhinolophidae

**LESSER HORSESHOE
BAT**

Rhinolophus hipposideros
(Bechstein, 1800)
Chiroptera order
Rhinolophidae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар водиҳои Хисор, Вахш, қаторкӯҳҳои Зарафшон, Туркистон, Боботоғ ва Бадахшон паҳн гардидааст.

Мухити сукунат

Тобистон дар ғорҳои сафедхок, тарқиши шаҳҳо, биноҳои гуногуни кӯҳнаи атрофи шаҳри Душанбе, Хисор ва водиҳои Вахшу Зарафшон масканмегирад. Зимистонгузаронии ин кӯршабпарақ дар атрофи шаҳри Душанбе ба қайд гирифта шудааст. Дар қисмати шимолии Тоҷикистон дар қонҳои кӯҳнаи қаторкӯҳи Қурама ва кӯҳи Муғул, ғори Чоркӯҳ низ зимистон мегузарад. Мавҷуд будани паноҳгоҳҳои зимистонгузаронии наълбинии хурд далели ҳайвони муқимии Тоҷикистон будани он аст.

Саршумор

Наълбинии хурд намуди камшумор буда, саршумори он дар як паноҳгоҳ аз 20 фард беш нест. Наълбинии хурд асосан танҳо ва ё дар шакли

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Распространён в Гиссарской, Вахшской долинах, на Зерафшанском, Туркестанском, Бабатагском хребтах и в Бадахшане.

Места обитания

Летом держится в лёссовых расширениях скал, различных старых постройках в окрестностях г. Душанбе, Гиссара, Вахшской и Зерафшанской долинах. На зимовке обнаружен в окрестностях г. Душанбе. В Северном Таджикистане зимует в заброшенных штольнях Кураминского хребта, в горах Моголтау и в пещере у к. Чоркӯҳ. Находки малого подковоноса в зимних убежищах свидетельствует о том, что в Таджикистане этот вид является оседлым.

Численность

Малый подковонос считается малочисленным видом. Его численность в одном убежище не превышает 20 особей. Обычно

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

This species is spread across Hissor and Vakhsh valleys, Zarafshon, Turkistan, Bobotogh and Badakhshan mountain ranges.

Habitat

In summer it takes refuge in loessial extensions of rocks, different old buildings of Dushanbe city, Hissor, Vakhsh and Zarafshon valleys. This bat's winter hibernation has been recorded around Dushanbe city. In the Northern Tajikistan it hibernates in the old mines of the Qurama mountain range, Mughul mountains and in the cave near Chorkuh village. Existence of the Lesser Horseshoe Bat's hibernation shelters confirms that it is a Tajikistan's autochthonous animal.

Population

Lesser Horseshoe Bat is considered to be a numerically insignificant species. Its number in one shelter is no more than 20 individuals. This species is

гурӯҳҳои хурди иборат аз 3–5 фардӣ во мехӯрад.

Хусусиятҳои биологӣ

Наълбинии хурд дар ҳудуди Тоҷикистон намуди муқимӣ буда, танҳо барои иваз намудани паноҳгоҳи тобистона ба зимистона кӯчиши мавсимӣ менамояд. Қинсҳои модина дар моҳи июл 1 насл тавлид менамоянд.

Парвариш дар шароити сунӣ

Маълумот вуҷуд надорад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Наълбинии хурд ба омилҳои ноҳинҷорӣ хеле ҳассос буда, ба зудӣ паноҳгоҳи худро тарк менамояд. Ҳамчунин нобуд кардани он аз қониби наврасон дар баъзе деҳаҳои водии Зарафшон ба мушоҳида расидааст.

Тадбирҳои ҳифз

Хусусиятҳои биологӣ ва экологии наълбинии хурдро бо мақсади таҳия намудани чорабиниҳои илман асоснокӣ муҳофизати он мавриди таҳқиқ қарор дода, паноҳгоҳҳо ва дигар ҷойҳои чамъшавии онро зерин муҳофизати ҷиддӣ қарор додан зарур аст.

встречается поодиночке или небольшими группами в 3–5 особей.

Особенности биологии

Малый подковонос на территории Таджикистана считается оседлым видом и совершает только сезонные миграции к местам зимовок из летних убежищ. Самки приносят в июле одного детёныша.

Разведение

Сведения отсутствуют.

Лимитирующие факторы

Малый подковонос очень чувствителен к фактору беспокойства и при первом случае тут же покидает своё убежище. Отмечены факты уничтожения зверьков в некоторых кишлаках по долине р. Зерафшан.

Меры охраны

С целью разработки научно-обоснованных мер охраны малого подковоноса, необходимо провести исследования по выяснению экологических особенностей этого вида. Следует взять под строгую охрану убежища и места скопления вида.

usually found singly or in small groups of 3–5 individuals.

Biological characteristics

The Lesser Horseshoe Bat in Tajikistan is considered to be a sedentary species and it commits only the seasonal migration to the wintering areas from summer shelters. Female bats reproduce one cub in July.

Artificial breeding capabilities

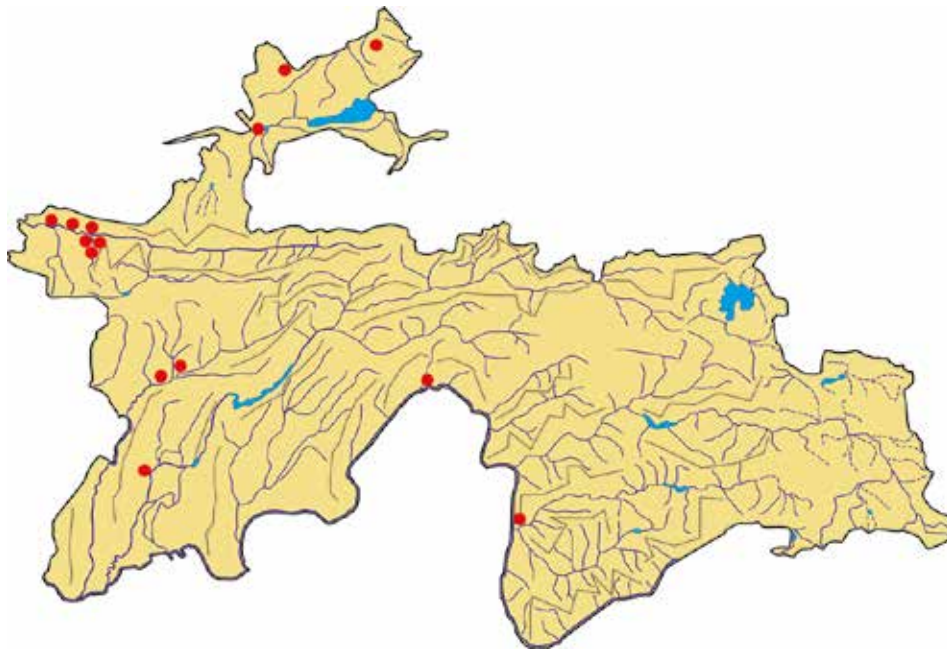
Information is not available.

Limiting factors

Lesser Horseshoe Bat is very sensitive to human disturbance and at first occasion immediately abandons its refuge. The facts of destruction of these animals in some of the villages along the river Zarafshon were noted.

Conservation measures

In order to develop scientifically-based measures to protect the Lesser Horseshoe Bat, its ecological characteristics should be exposed. It is necessary to take the shelters and places of gathering of the individuals of this species under strict protection.

Сарчашмаи иттилоот:

Кузьякин, 1950; Богданов, 1953, 1956; Щербин, 1968; Янушевич ва диг., 1972; Стрелков, Сосновцева, Бабаев, 1978; Хабилов, 1979.

Источники информации:

Кузьякин, 1950; Богданов, 1953, 1956; Щербин, 1968; Янушевич и др., 1972; Стрелков, Сосновцева, Бабаев, 1978; Хабилов, 1979.

Source of information:

Kuzyakin, 1950; Bogdanov, 1953, 1956; Tsherbin, 1968; Yanushevich et al, 1972; Strelkov, Sosnovtseva, Babaev, 1978; Khabilov, 1979.

НАЪЛБИНИИ БУХОРОЙ

Rhinolophus bocharicus
(Kastschenko et Akimov, 1917)
Қатори Дастқанотон. Chiroptera
Оилаи Кӯршабпарақҳои наълбинӣ.
Rhinolophidae

**БУХАРСКИЙ
ПОДКОВОНОС**

Rhinolophus bocharicus
(Kastschenko et Akimov, 1917)
Отряд Рукокрылые. Chiroptera
Семейство Обыкновенные летучие
мыши. Rhinolophidae

**CENTRAL ASIAN
HORSESHOE BAT**

Rhinolophus bocharicus
(Kastschenko and Akimov, 1917)
Chiroptera order
Rhinolophidae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Эндемики Осиёи Миёна мебошад. Дар атрофи Кӯрғонтеппа, шаҳри Душанбе, деҳаи Мингдонаи водии Зарафшон, қаторкӯҳи Курама ва нишебиҳои шимолии қаторкӯҳи Туркистон (аз Ким то Кони Гут) ва кӯҳи Муғул (Чорухдайрон) паҳн гардидааст.

Муҳити сукунат

Зимистон дар қонҳои кӯҳна ва қорҳои доманақӯҳу кӯҳҳо дар баландии то 2000 метр аз сатҳи баҳр паноҳ мебарад. Тобистон наълбини бухорӣ ба паноҳгоҳҳои дигар меқӯчад. Дар маҳалҳои зимистонгузаронӣ охири сентябр пайдо гардида, моҳҳои октябр–ноябр ба ҳоб меравад. Дар танҳои, ё гурӯҳ–гурӯҳ шуда ҳамроҳи кӯршабпарақҳои дигар зимистон мегузаронад.

Саршумор

Саршумори ин намуд кам аст. Дар танҳои ва ё гурӯҳҳои хурд вохӯрда, анбӯҳи қалонро ташкил намедиҳад.

Хусусиятҳои биологӣ

Пурра таҳқиқ карда нашудааст. Моҳи сентябр дар қойҳои зимистона

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Эндемик Центральной Азии. Распространён в окрестностях гг. Курган–Тюбе, Душанбе, к. Мингдона долины Зарафшан, Кураминском хребте, северных склонах Туркестанского хребта (от Кима до Кони Гута) и в горах Моголтау (Чорухдайрон).

Места обитания

Зимует в заброшенных штольнях и в пещерах, расположенных в предгорьях и горах на высоте до 2000 м. над ур. м. В летний период бухарский подковонос переселяется в другие убежища. На местах зимовок появляется в конце сентября, но в спячку впадает в октябре–ноябре. Зимует поодиночке или группами совместно с другими летучими мышами.

Численность

Малочисленный вид. Встречается поодиночке или небольшими группами, больших скоплений не образует.

Особенности биологии

Полностью не изучены. На местах зимовок встречается в сентябре. В

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Central Asian Horseshoe Bat is endemic to Central Asia. It is spread across Qurghonteppe city, Dushanbe city, Mingdona Village of Zarafshon valley, Qurama mountain range, northern slopes of Turkistan mountain range (from Kim to Koni Gut), and in the Mughul mountains (Chorukhdairon).

Habitat

This species hibernates in the abandoned tunnels and caves, located in the foothills and mountains till the altitude of 2000 meters above sea level. In the summer period the Central Asian Horseshoe Bat moves to other shelters. On the wintering ground it appears at the end of September, but it falls into hibernation in October–November. It winters singly or in groups, together with other bats.

Population

It is a scanty species. It occurs singly or in small groups. It does not form large gatherings.

вомехӯрад. Дар моҳҳои октябр–ноябр ба хоби зимистона меравад. Дар танҳои ва ё гурӯҳҳои хурд, аксаран дар якҷоягӣ бо наълбини калон зимистонро мегузаронад. Дар моҳҳои март–апрел аз хоби зимистона бедор гардида, ба зудӣ паноҳгоҳи зимистонаро тарк мекунад. Эҳтимол чуфтшавии чинсҳо зимистон ҷараён мегирад.

Парвариш дар шароити сунӣ

Маълумот мавҷуд нест.

Омилҳои маҳдудкунанда

Наълбини бухорӣ ба омилҳои ноҳинҷорӣ ҳеле ҳассос буда, воридгардидани одамон ба ғорҳо, ки ба сифати паноҳгоҳи он хизмат мекунад сабаби асосии тарки мавзёи сукунат ва маҳдудгардидани саршумори он мегардад.

Тадбирҳои хифз

Хусусиятҳои биологӣ ва экологӣ намудро бо мақсади таҳия намудани ҷорабинҳои илман асоснокӣ муҳофизати он мавриди таҳқиқ қарор дода, ғорҳои атрофи деҳаҳои Миндона, Майкатта, Ёри (қаторкӯҳи Туркистон) ва Зарнисор (қаторкӯҳи Қурама)–ро ғӯрук эълон кардан ба мақсад мувофиқ аст. Пузӯр намудани қорҳои тарғиботӣ оид ба хифзи ин намуди нодир зарур аст.

спячку впадает в октябре–ноябре. Зимует поодиночке или небольшими группами, часто вместе с большим подковоносом. В марте–апреле пробуждается от зимней спячки и вскоре после пробуждения покидает зимнее убежище. Очевидно спаривание происходит в зимний период.

Разведение

Сведения отсутствуют.

Лимитирующие факторы

Бухарский подковонос очень чувствителен к фактору беспокойства. Посещение людьми пещер, используемых этим видом в качестве убежища, является основной причиной покидания местообитаний и сокращения численности этого вида.

Меры охраны

С целью разработки научно–обоснованных мер охраны бухарского подковоноса необходимо провести исследования по выяснению экологических особенностей этого вида. Считается целесообразным объявить заказниками пещеры, расположенные в окрестностях кишлаков Миндона, Майкатта, Ёри (Туркестанский хребет) и Зарнисор (Кураминский хребет). Усилить пропаганду охраны этого редкого вида.

Biological characteristics

This species is not exposed to comprehensive research studies. It occurs on the wintering places in September. And it falls into hibernation in October–November. It winters singly or in small groups, often along with the Greater Horseshoe Bat. In March–April it awakens from hibernation and soon after waking it leaves winter shelter. Obviously its mating takes place in winter.

Artificial breeding capabilities

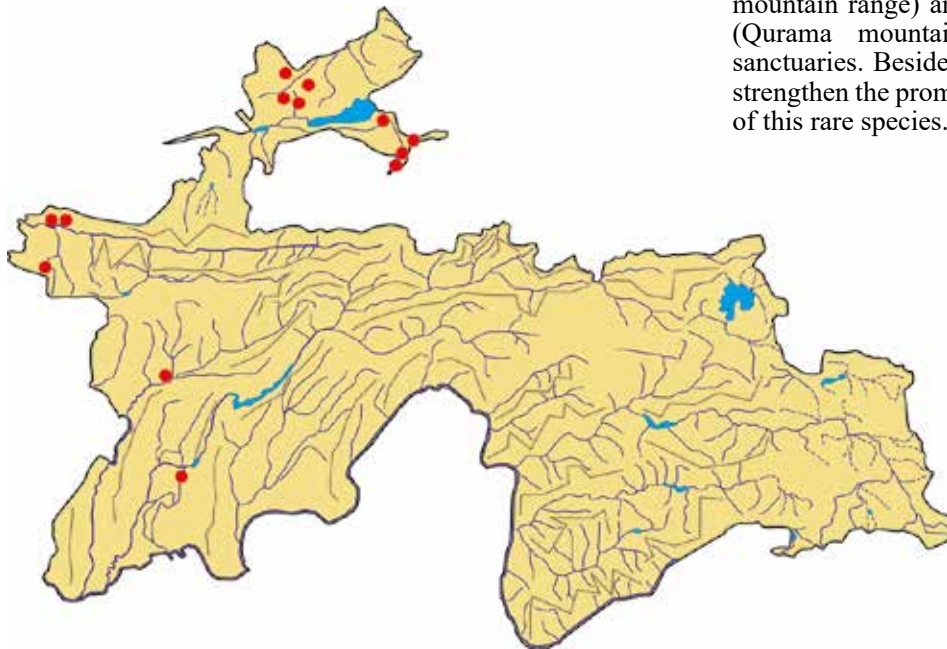
Information is not available.

Limiting factors

Central Asian Horseshoe Bat is very sensitive to human disturbance. Visit by people the caves used by this species is a shelter, is a major cause of leaving the habitat and reducing of its number.

Conservation measures

In order to develop scientifically–based measures to protect the Central Asian Horseshoe Bat it is necessary to conduct studies to ascertain the ecological characteristics of the species. It is considered appropriate to declare the caves that are located in the vicinity of villages Mindona, Maykatta, Yori villages (Turkistan mountain range) and Zarnisor village (Qurama mountain range) to be sanctuaries. Besides it is necessary to strengthen the promotion of protection of this rare species.

Сарчашмаи иттилоот:

Богданов, 1956; Якушевич ва диг., 1972; Хабилов, 1977, 1979; Стрелков ва диг., 1978.

Источники информации:

Богданов, 1956; Янушевич и др., 1972; Хабилов, 1977, 1979; Стрелков и др., 1978.

Source of information:

Bogdanov, 1956; Yanushevich et al, 1972; Khabilov, 1977, 1979; Strelkov et al, 1978.

**ШОМГАРДАКИ
ЗАРДРАНГ**

Nyctalus noctula (Schreber, 1774)
Қатори Дастболҳо. Chiroptera
Оилаи Кӯршабпарақҳои муқаррарӣ.
Vespertilionidae

РЫЖАЯ ВЕЧЕРНИЦА

Nyctalus noctula (Schreber, 1774)
Отряд Рукокрылые. Chiroptera
Семейство Обыкновенные летучие
мыши. Vespertilionidae

COMMON NOCTULE

Nyctalus noctula (Schreber, 1774)
Chiroptera order
Vespertilionidae family

Мақоми ҳифз

Намуде, ки дар ҳолати хатарноки маҳвшавӣ қарор дорад. CR.

Паҳншавӣ

Дар Тоҷикистон танҳо дар води дарёи Зарафшон паҳн гардидааст. Дар ҳудуди ноҳияи Панҷакент ва деҳаи Майкада онро дарёфт намудаанд.

Муҳити сукунат

Маълумоти аниқ вучуд надорад. Шомгардаки зардранги модинаро дар вақти физогириаш 23 марти 1979 дар соҳили дарёи Зарафшон доштаанд.

Саршумор

Намуди ниҳоят камшумор аст. Дар Тоҷикистон дарёфт шудани танҳо 2 фарди он маълум аст.

Хусусиятҳои биологӣ

Таҳқиқ қарда нашудааст.

Парвариш дар шароити сунъӣ

Парвариш дар шароити сунъӣ имконпазир аст.

Статус

Вид, находящийся в критическом состоянии исчезновения. CR.

Распространение

В Таджикистане распространена только в долине р. Зерафшан. Известна в районе Пенджикента и к. Майкада.

Места обитания

Точные сведения отсутствуют. Самка рыжей вечерницы была добыта во время кормёжки 23 марта 1979 г. на берегу р. Зерафшан.

Численность

Очень малочисленный вид. В Таджикистане обнаружено всего две особи этого вида.

Особенности биологии

Не изучены.

Разведение

В неволе приживается.

Лимитирующие факторы

Рыжая вечерница до сих пор полностью не изучена. В связи с

Conservation Status

Critically endangered. CR.

Distribution

The Common Noctule is spread only across the Zarafshon river valley of Tajikistan. It has been found in the territory of Panjakent district and Maykada village.

Habitat

Exact information about this species is not available. A female of the Common Noctule was caught on 23 March 1979, while it feeded on the bank of Zarafshon river.

Population

It is extremely low in numbers, only two individuals have been found in Tajikistan.

Biological characteristics

It is not exposed to research studies.

Artificial breeding capabilities

Artificial breeding capabilities are possible.

Омилҳои маҳдудкунанда

Шомгардаки зардранг мавриди омӯзиши амиқ қарор нагирифтааст, бинобар ин омилҳои маҳдудкунандаи саршумори он муайян карда нашудааст.

Тадбирҳои ҳифз

Бо мақсади қорқард ва таҳия намудани чорабиниҳои муассири муҳофизат, паҳншавӣ ва хусусиятҳои биологии кӯршапараки зардранг ба таври иловагӣ бояд таҳқиқ карда шавад.

этим, лимитирующие факторы её численности не выяснены.

Меры охраны

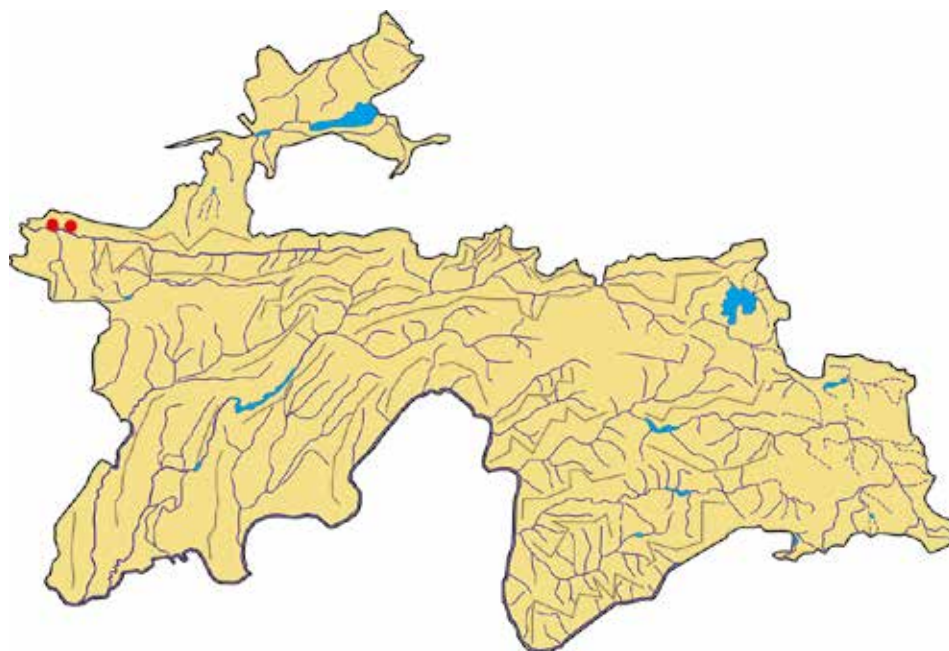
С целью разработки действенных мер охраны рыжей вечерницы, необходимо провести дополнительные исследования по выяснению распространения и особенностей биологии этого вида.

Limiting factors

The Common Noctule has not been studied; therefore, limiting factors leading to its restricted population are unknown.

Conservation measures

In order to develop effective measures to protect the Common Noctule, more research is needed to clarify the distribution and biological characteristics of this species.

Сарчашмаи иттилоот:

Янушевич ва диг., 1972; Хабилов, 1977, 1979; Стрелков ва диг., 1978.

Источник информации:

Янушевич и др., 1972; Хабилов, 1977, 1979; Стрелков и др., 1978.

Source of information:

Yanushevich et al, 1972; Khabilov, 1977, 1979; Strelkov et al, 1978.

ШАБГАРДАКИ СЕРАНГА

Myotis emarginatus (Geoffroy, 1806)
Қатори Дастболҳо. Chiroptera
Оилаи Кӯршабпаракҳои муқаррарӣ.
Vespertilionidae

**ТРЁХЦВЕТНАЯ
НОЧНИЦА**

Myotis emarginatus (Geoffroy, 1806)
Отряд Рукокрылые. Chiroptera
Семейство Обыкновенные летучие
мыши. Vespertilionidae

GEOFFROY'S BAT

Myotis emarginatus (Geoffroy, 1806)
Chiroptera order
Vespertilionidae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар водии Вахш, Ҳисор (деҳаи Сохгачинор), қаторкӯҳи Қурама (Зарнисор), водии Зарафшон, ғорҳои байни деҳоти Майкада ва Амондара паҳн гардидааст. Дар кӯҳи Муғул онро дар деҳаи Учтеппа низ ба қайд гирифтаанд.

Мухити сукунат

Дар қонҳои кӯҳна ва ғорҳои доманакӯҳи кӯҳҳо маскан мегирад. Тарзи ҳаёти он пурра таҳқиқ нагардидааст. Се фарди шабгардакро дар ҷои зимистонгузарониаш дар нақби намноки қони кӯҳна (арчазори қаторкӯҳи Қурама) ва чор фарди дигари онро дар нақби хушки қони кӯҳнаи кӯҳи Муғул 6 июни 1979 мушоҳида кардаанд. Онҳо дар якҷоягӣ бо наълбиниҳои қалон зиндагӣ мекарданд.

Саршумор

Намуди камшумор аст. Тӯдаи онро, ки саршумораш дар якҷоягӣ бо наълбиниҳои бухорӣ ва қалон

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Встречается в Вахшской, Гиссарской (к. Сохгачинар), Зерафшанской долинах, холмах Курамы (Зарнисор), пещерах, расположенных между к. Майкада и Амондара. Также найдена в горах Моголтау в окрестности к. Учтеппа.

Места обитания

Заселяет заброшенные штольни и пещеры, расположенные в предгорьях и горах. Образ жизни полностью не изучен. Три особи ночницы в период зимовки были зарегистрированы в заброшенной влажной штольне (среди арчовника Кураминского хребта), а 4 особи отмечены в сухой заброшенной штольне в горах Моголтау 6 июня 1979 г. Обнаруженные особи обитали совместно с большим подковоносом.

Численность

Малочисленный вид. Колонии трёхцветной ночницы, насчитывающие вместе с бухарскими подковоносами

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

This species is spread across Vakhsh and Hissor (Sokhtachinor village) valleys, Zarafshon valleys, hills of Qurama (Zarnisor), in caves located between Maykada and Amondara villages. It has also been recorded in Mughul mountain in surrounds of Uchteppa village.

Habitat

The Geoffroy's Bat takes refuge in abandoned tunnels and the caves located in the foothills and mountains. Its lifestyle has not been exposed to comprehensive research studies. Three individuals of Geoffroy's Bat were observed in hibernation in the abandoned humid mine tunnel (among juniper forest of Qurama mountain range). Further 4 individuals were observed on June 6, 1979, in a dry abandoned mine tunnel in Mughul mountains. Both were observed living

камтар аз 100 фардро ташкил менамуд, соли 1960 дар водии Зарафшон ба қайд гирифтаанд.

Хусусиятҳои биологӣ

Таҳқиқ карда нашудааст. Таҳқиқи 3 фарди модинаи он нишон додаст, ки шабгардаки серанга 1 насл мегузорад. Наслгузории шабгардаки серанга дар моҳи июн ба амал омада, вазни насли нав тавлидфтаи он 1 г 940 мг мебошад.

Парвариш дар шароити сунӣ

Маълумот вучуд надорад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Шабгардаки серанга мавриди омӯзиши амиқ қарор нагирифтааст ва омилҳои маҳдудкунандаи саршумори он муайян карда нашудааст.

Тадбирҳои хифз

Барои хифзи шабгардаки серанга ва наълбинии калон дар кӯҳи Муғул ташкил намудани ғуруқ ва пурзӯр кардани корҳои тарғиботӣ оид ба хифзи ин намуди нодир зарур аст.

около 100 особей, обнаружены в 1960 г. в долине р. Зерафшан.

Особенности биологии

Не изучены. Исследование 3 самок показало, что трёхцветная ночница приносит одного детёныша. Детёныши рождаются в июне. Вес одного новорожденного детёныша составлял 1 г 940 мг.

Разведение

Сведения отсутствуют.

Лимитирующие факторы

Трёхцветная ночница недостаточно изучена. Поэтому лимитирующие факторы её численности не выяснены.

Меры охраны

В целях охраны трёхцветной ночницы и большого подковоноса необходимо организовать специализированный заказник в горе Моголтау и широко пропагандировать необходимость охраны этого вида.

together with the Greater Horseshoe Bat.

Population

It is a rare species. The Geoffroy's Bat colonies, numbering about 100 individuals were found in 1960 in the valley of Zarafshon river.

Biological characteristics

It has not been studied. Study of 3 females showed that Geoffroy's Bat beget one cub. Cubs are born in June. The weight of a newfallen cub was 1g 940 mg.

Artificial breeding capabilities

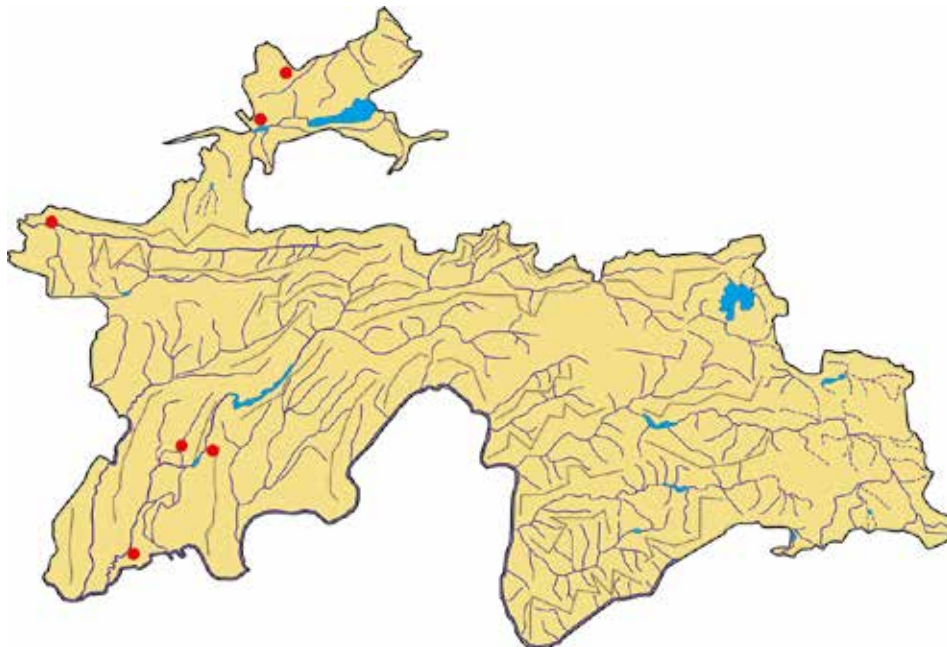
Information is not available.

Limiting factors

The Geoffroy's Bat is insufficiently studied. Therefore, the limiting factors about its number are not found out.

Conservation measures

A special sanctuary needs to be established on the Mughul mountain and wide advocacy activities to be implemented in order to protect the Geoffroy's Bat and the Greater Horseshoe Bat.

Сарчашмаи иттилоот:

Богданов, 1953; Чернышев, 1958; Стрелков ва диг., 1978; Хабилов, 2003.

Источник информации:

Богданов, 1953; Чернышев, 1958; Стрелков и др., 1978; Хабилов, 2003.

Source of information:

Bogdanov, 1953; Chernyshev, 1958; Strelkov et al, 1978; Khabilov, 2003.

**ШАБГАРДАКИ
МУЙЛАБДОР**

Myotis mystacinus (Kuhl, 1817)
Қатори Дастболҳо. *Chiroptera*
Оилаи Кӯршабпаракҳои муқаррарӣ.
Vespertilionidae

УСАТАЯ НОЧНИЦА

Myotis mystacinus (Kuhl, 1817)
Отряд Рукокрылые. *Chiroptera*
Семейство Обыкновенные летучие
мыши. *Vespertilionidae*

WHISKERED BAT

Myotis mystacinus (Kuhl, 1817)
Chiroptera order
Vespertilionidae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар Қаратоғ, дараи Варзоб, Қалъаихумб ва Панҷакент паҳн гардидааст. Дар атрофи шаҳри Душанбе, қаторкӯҳи Қурама (Зарнисор), водии Зарафшон (атрофи деҳаи Дардар) ва Помир ба кайд гирифта шудааст.

Мухити сукунат

Тобистон дар биноҳои кӯҳна, иншооти харобгардида ва болохонаҳо маскан мегирад. Зимистон онро дар нақби қони кӯҳна пайдо кардаанд. Тобистон дар маҳалҳои аҳолинишин зиндагӣ мекунад. Парвози он барои шикор баъд аз як соати ғуруби офтоб оғоз мегардад. Дар охири моҳи ноябр шабгардакҳо макони зисти тобистонашонро тарк мекунанд. Фарди танҳо зимистонгузаронандаи онро 1 апрели соли 1979 дар қаторкӯҳи Қурама (Зарнисор)

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Встречается в Каратаге, Варзобском ущелье, в Калаи-Хумбе и Пенджикенте. Известна из окрестностей г. Душанбе, Кураминского хребта (Зарнисор), Зерафшанской долины (окрестности к. Дар-Дар) и на Памире.

Места обитания

В летний период поселяется в старых постройках, заброшенных строениях и чердаках. Зимой найдена в заброшенных штольнях. Летом обитает в населённых пунктах. Вылет на охоту происходит через час после захода солнца. В конце ноября ночницы покидают летние местообитания. Одиночную усатую ночницу, зимовавшую во влажной заброшенной штольне, обнаружили на Кураминском хребте (Зарнисор) 1 апреля 1979 г.

Conservation Status

Vulnerable.VU.

Distribution

This species is spread across Qaratogh, Varzob ravine, Qalaikhumb and Panjakent. It was found around Dushanbe City, Qurama mountain range (Zarnisor), Zarafshon valley (surroundings of Dardar village) and Pamir.

Habitat

During summer it takes refuge in the old buildings, abandoned structures and attics. During winter it has been observed in old mine tunnels. In summer it lives in population settlements. Nocturnal hunter. At the end of November, the whiskered bats abandon their summer habitats. Its singular hibernating individual was found on 1st of April 1979 in Qurama mountain range (Zarnisor) in an old humid tunnel.

Population

It is a numerically insignificant species, in most cases there is a single animal.

дар нақби намноки кухна ба қайд гирифтаанд.

Саршумор

Намуди камшумор буда, аксаран танҳо вомахӯрад.

Хусусиятҳои биологӣ

Таҳқиқ қарда нашудааст.

Парвариш дар шароити сунъӣ

Маълумот вучуд надорад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Маълум нест.

Тадбирҳои ҳифз

Бо мақсади таҳия намудани чорабиниҳои илман асоснокӣ муҳофизати шабгардаки мӯйлабдор, хусусиятҳои биологӣ онро мавриди таҳқиқи пурра қарор додан лозим аст. Пурзӯр намудани қорҳои тарғиботӣ оид ба ҳифзи ин намуди нодир зарур аст.

Численность

Малочисленный вид, в большинстве случаев встречаются одиночные ночницы.

Особенности биологии

Не изучены.

Разведение

Данные отсутствуют.

Лимитирующие факторы

Не установлены.

Меры охраны

В целях разработки научно-обоснованных мер охраны усатой ночницы, необходимо провести подробные исследования по выяснению особенностей её биологии и широко пропагандировать необходимость охраны этого вида.

Biological characteristics

The Whiskered Bat's biological characteristics have not been studied.

Artificial breeding capabilities

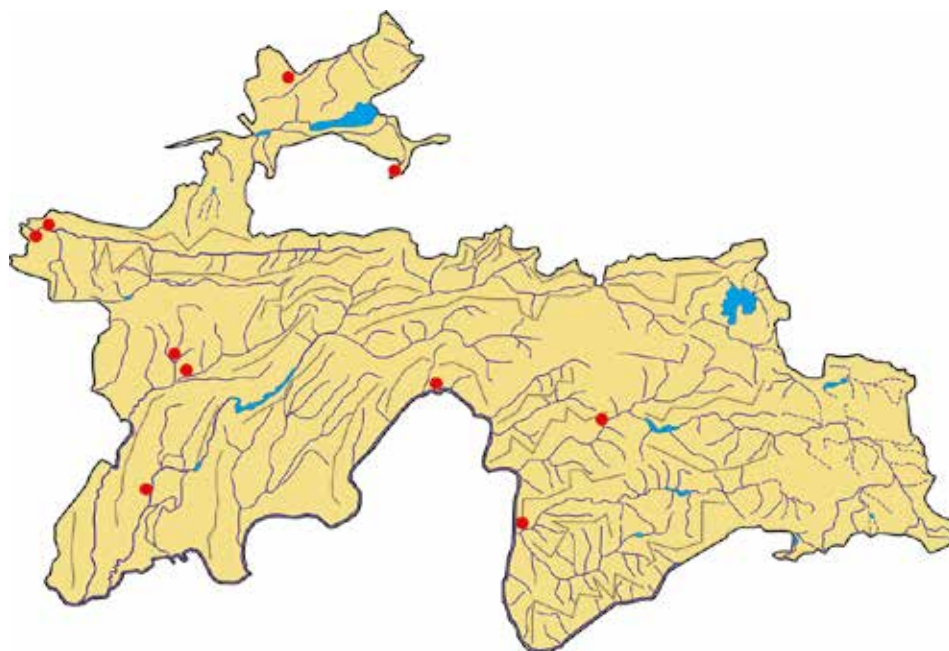
Artificial breeding capabilities are not studied.

Limiting factors

They are not specified.

Conservation measures

In order to develop scientifically-based measures to protect the Whiskered Bat it is necessary to conduct detailed studies to clarify the features of its biology and widely propagate the need to protect this species.

Сарчашмаи иттилоот:

Богданов, 1953; Щербин, 1968; Янушевич ва диг., 1972; Стрелков ва диг., 1979.

Источник информации:

Богданов, 1953; Щербин, 1968; Янушевич и др., 1972; Стрелков и др., 1979.

Source of information:

Bogdanov, 1953; Tsherbin, 1968; Yanushevich et al, 1972; Strelkov et al, 1979.

**КҶРШАБПАРАКИ
ГҶШКАЛОНИ
СТРЕЛКОВ**

Plecotus strelkovi
(Spidzenberger, 2006)
Қатори Дастболҳо. *Chiroptera*
Оилаи Қуршабпарақҳои муқаррарӣ.
Vespertilionidae

УШАН СТРЕЛКОВА

Plecotus strelkovi
(Spidzenberger, 2006)
Отряд Рукокрылые. *Chiroptera*
Семейство Обыкновенные летучие
мыши. *Vespertilionidae*

**STRELKOV'S
LONG-EARED BAT**

Plecotus strelkovi
(Spidzenberger, 2006)
Chiroptera order
Vespertilionidae family

Мақоми ҳифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Куршабпараки гӯшқалони Стрелков дар қаторкӯҳҳои Дарвоз, Зарафшон (Шинг), домани қаторкӯҳҳои Туркистон ва Қурама паҳн гардидааст.

Мухити сукунат

Дар доманакӯҳ ва кӯҳҳо дар баландии то 1000–1200 метр аз сатҳи баҳр маскан мегирад. Дар водии Зарафшон ва ҳудуди Тоҷикистони Шимолӣ дар қонҳои қуҳна вомехӯрад. Аввалҳои моҳи апрел ба қонҳои қуҳна, ки паноҳгоҳҳои тобистонаи он ба ҳисоб мераванд, қӯчиш менамояд. Қинсҳои модина дар ин давра тӯдаҳои қалон (то 80 фард дар як тӯда)–ро ташкил медиҳанд. Наринаҳо, одатан, дар паноҳгоҳҳои қинсҳои модина аҳён–аҳён вомехӯранд. Моҳи сентябр тӯдаи онҳо пароканда мегардад. Маҳали зимистонгузаронии ин қуршапарақро дар қаторкӯҳҳои Қурама, Туркистон ва Зарафшон пайдо кардаанд.

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Ушан Стрелкова обитает в горных хребтах Дарваза, Зерафшана (Шинг), Туркестана и Курамы.

Места обитания

Обитает в предгорных и горных местах на высоте до 1000–1200 метров над уровнем моря. Встречается в старых шахтах Зерафшанской долины и пределах Северного Таджикистана. В начале апреля перелетает в старые шахты, которые являются их летним убежищем. В этот период самки составляют большие группы (до 80 особей в одной группе). Самцы, обычно, редко встречаются в убежищах самок. В сентябре их группа распадается. Места зимовки данного вида летучей мыши были найдены в горных хребтах Курамы, Туркестана и Зерафшана.

Conservation Status

Vulnerable.VU.

Distribution

Strelkov's Long-Eared Bat is spread across Darvoz and Zarafshon (Shing), Turkistan and Qurama mountain ranges.

Habitat

Strelkov's Long-Eared Bat lives in the foothill and mountain areas at an altitude of 1000–1200 meters above sea level. It is found in the old mines of Zarafshon valley and within of Northern Tajikistan. In early April, it flies to the old mines, which are their summer shelters. During this period the females constitute large groups (till 80 animals in one group). Males are usually rare in females' shelters. In September, their group breaks. Wintering grounds of this species of bats were found in the Qurama, Turkistan and Zarafshon mountain ranges.

Саршумор

Саршумори он кам аст. Фақат дар давраи афзоиш тӯдаҳои ин намуд иборат аз даҳҳо сарро ташкил мекунад.

Хусусиятҳои биологӣ

Давраи ҳомиладорӣ онҳо 1,5 моҳ идома ёфта, чанин дар гарданаи рости бачадон инкишоф меёбад. Моҳи июн як насл таваллуд мекунад, ки баъди як моҳ калон мешавад. Дар мавсими афзоиш кӯршабпараки гӯшқалони нарина танҳо ва аз тӯда дур зиндагӣ мекунад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Кӯршабпараки гӯшқалон ба омилҳои ноҳинҷорӣ хеле ҳассос буда, воридгардидани завқмандон спелеологҳо ба ғорҳое, ки ба сифати паноҳгоҳи тобистонаи он хизмат мекунад, сабаби асосии маҳдудшавии саршумори он мегардад.

Тадбирҳои хифз

Конҳои қуҳнаи доманаи қаторкӯҳи Туркистонро (дар Исфара) ғӯрукълон қардан лозим аст. Пузӯр намудани қорҳои тарғиботӣ оид ба хифзи ин намуди нодир зарур аст.

Численность

Их численность не велика. Только в период размножения их группы составляют десятки особей.

Особенности биологии

Период беременности данного вида продолжается 1,5 месяца, сперма развивается в правой шейке матки. Детеныш рождается в июне и через месяц становится взрослым. В период размножения самка ушана живет одна и отдельно от группы.

Лимитирующие факторы

Ушан Стрелкова очень чувствителен к фактору беспокойства и приход посторонних в их пещеру, которая служит его летним убежищем, становится основным фактором ограничения их численности.

Меры охраны

Необходимо объявить старые шахты предгорья Туркестанского хребта (в Исфаринском районе) как заповедные зоны. Следует усилить агитационные работы для охраны этого редкого вида.

Population

Their number is small. Only during the reproduction period their groups amount tens of individuals.

Biological characteristics

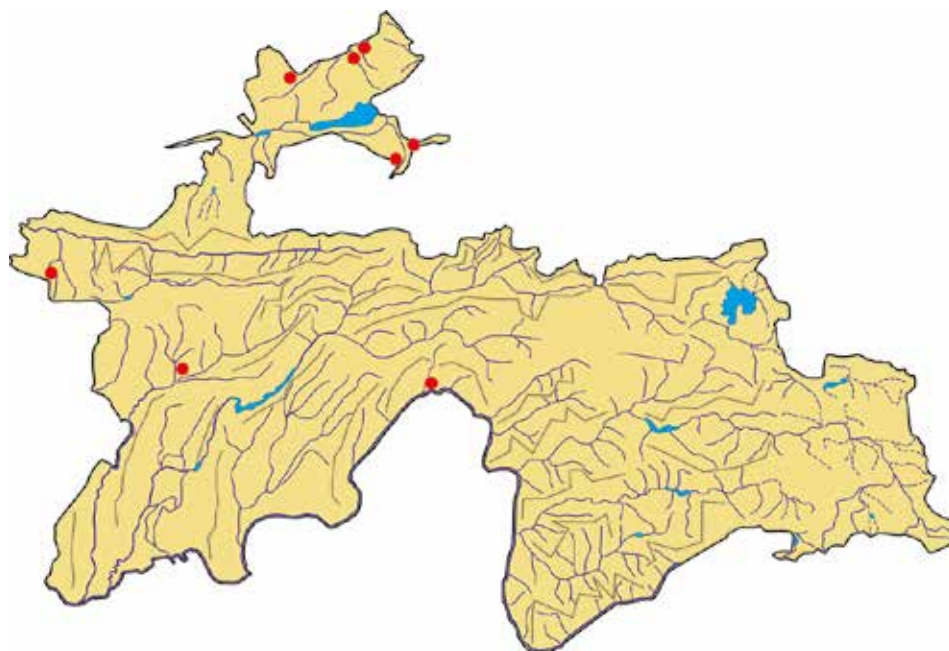
Period of pregnancy of this species lasts for 1.5 months; the sperm develops in the right cervix. A baby is born in June and a month later becomes an adult. During the breeding season the female of Strelkov's Long-Eared Bat lives alone and separates from the group.

Limiting factors

Strelkov's Long-Eared Bat is very sensitive to human disturbance and the arrival of foreign objects in their cave that serves as his summer shelter it becomes the main factor limiting their number

Conservation measures

It is necessary to declare the old mines of Turkistan range foothills (in the Isfara district) as a protected zone. It is necessary to strengthen agitation work for the protection of this rare species.

Сарчашмаи иттилоот:

Богданов, 1953; Янушевич ва диг., 1972; Хабилов, 1977, 1979; Стрелков ва диг., 1978.

Источник информации:

Богданов, 1953; Янушевич и др., 1972; Хабилов, 1977, 1979; Стрелков и др., 1978.

Source of information:

Bogdanov, 1953; Yanushevich et al., 1972; Khabilov, 1977, 1979; Strelkov et al., 1978.

ПАҲНГҶШИ ОСИЁГӢ

Barbastella leucomelas
(Kreczschmar, 1826)
Қатори Дастболҳо. Chiroptera
Оилаи Кӯршабпарақҳои муқаррарӣ.
Vespertilionidae

**АЗИАТСКАЯ
ШИРОКОУШКА**

Barbastella leucomelas
(Kreczschmar, 1826)
Отряд Рукокрылые. Chiroptera
Семейство Обыкновенные летучие
мыши. Vespertilionidae

ASIAN BARBASTELLE

Barbastelle leucomelas
(Kreczschmar, 1826)
Chiroptera order
Vespertilionidae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар ағбаи Фаҳробод, водии Зарафшон, қаторқӯхҳои Қурама, Туркистон ва кӯҳи Муғул паҳн гардидааст.

Мӯҳити суқунат

Дар доманақӯҳу кӯҳҳо дар баландии то 2000 метр аз сатҳи баҳр маскан мегирад. Дар ғорҳо, тарқиши шаҳҳо ва қонҳои қуҳна зимистон меғузаронад. Тобистон ба паноҳгоҳҳои дигар меқӯҷад. Дар қойҳои зимистонғузаронӣ аз моҳи сентябр, ақсаран дар моҳи октябр пайдо мешавад. Дар давраи ҳоби зимистона баъзе фардҳои паҳнғӯши осиегӣ мунтазам бедор шуда, дар дохили паноҳгоҳ қой иваз меқунанд. Аз ҳоби зимистона бедор шудани онҳо моҳи апрел оғоз меёбад.

Саршумор

Намуди камшумор аст. Тӯдаи онро, ки аз даҳҳо сар иборат буд, фақат дар паноҳгоҳи зимистонааш мушоҳида кардаанд.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар моҳи май моҳи паҳнғӯши нарина қалон гардида, дар батни модина

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Встречается на Фаҳрабадском перевале, в долине Зерафшан, на Қураминском, Туркестанском хребтах и горе Моголтау.

Места обитания

Обитает в предгорьях и горах на высоте до 2000 м. над ур. м. Зимует в пещерах, расщелинах скал и заброшенных штольнях. В летний период переселяется в другие убежища. На местах зимовок появляется в сентябре, но в большинстве случаев в октябре. Во время зимней спячки некоторые особи азиатской широкоушки регулярно просыпаются и совершают перемещения внутри убежища. Пробуждение с зимней спячки начинается в апреле

Численность

Малочисленный вид. Только в зимних убежищах обнаружены скопления, состоящие из нескольких десятков особей.

Conservation Status

Vulnerable.VU.

Distribution

It is found in Fakhrobod pass, Zarafshon valley, Qurama and Turkistan mountain ranges and Mughul mountain.

Habitat

This species lives in the foothills and mountains up to an altitude of 2000 meters above sea level. It hibernates in caves, crevices and abandoned tunnels. During summer, they move to other shelters. On the wintering places it occurs in September, but in most cases in October. During hibernation, some individuals of Asian barbastelle regularly wake up and make a movement inside the shelter. Awakening starts in April.

Population

It is a rare species. Only in hibernation a gathering, consisting of several dozen of individuals in the winter shelters are discovered.

чанини аллакай инкишоффаро дарёфт намудаанд. Моҳи июн насл тавлид мегардад. Чунин менамояд, ки онҳо пеш аз хоби зимистона чуфт гардида, бордоршавӣ ва инкишофи чанин баъди бедор шудан аз хоби зимистона, дар фасли баҳор ба амал меояд.

Парвариш дар шаронти сунъӣ

Маълумот вуҷуд надорад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Ба омилҳои ноҳинҷорӣ ҳассос буда, даромадани завқмандон спелеологоҳо ба ғорҳои, ки ба сифати ҷои зимистонгузаронии паҳнғуши осӣғӣ хизмат мекунанд, сабаби асосии маҳдудшавии саршумори он гардидааст.

Тадбирҳои ҳифз

Бо мақсади таҳия намудани ҷорабиниҳои илман асоснокӣ муҳофизати паҳнғуши осӣғӣ хусусиятҳои биологии онро мавриди таҳқиқи ғурури қарор додан лозим аст. Қонҳои қуҳнаеро, ки дар доманаи қаторқӯҳи Туркистон (ноҳияи Исфара) мавҷуданд, ғурури эълон намудан зарур аст.

Особенности биологии

В мае у самцов обнаружены созревшие сперматозоиды, а у самок в полости матки – развитый эмбрион. Детёныши рождаются в июне. Создается впечатление, что гон у широкоушки происходит перед зимовкой, а оплодотворение и развитие эмбриона протекает после спячки, весной.

Разведение

Данные отсутствуют.

Лимитирующие факторы

Чувствительна к фактору беспокойства. Посещение любителями спелеологами мест зимовок азиатской широкоушки является основной причиной сокращения численности этого вида.

Меры охраны

В целях разработки научно-обоснованных мер охраны азиатской широкоушки необходимо провести разносторонние исследования по выяснению распространения и особенностей биологии этого вида. Объявить заказниками заброшенные штольни, расположенные в предгорьях Туркестанского хребта (Исфара), которые служат основными убежищами азиатской широкоушки.

Biological characteristics

In May, matured sperm is found in the males, and in the uterus of females embryo is developed. Cubs are born in June. It seems that oestrus in barbastelle occurs before hibernation, and the fertilization and embryo development takes place after hibernation in spring.

Artificial breeding capabilities

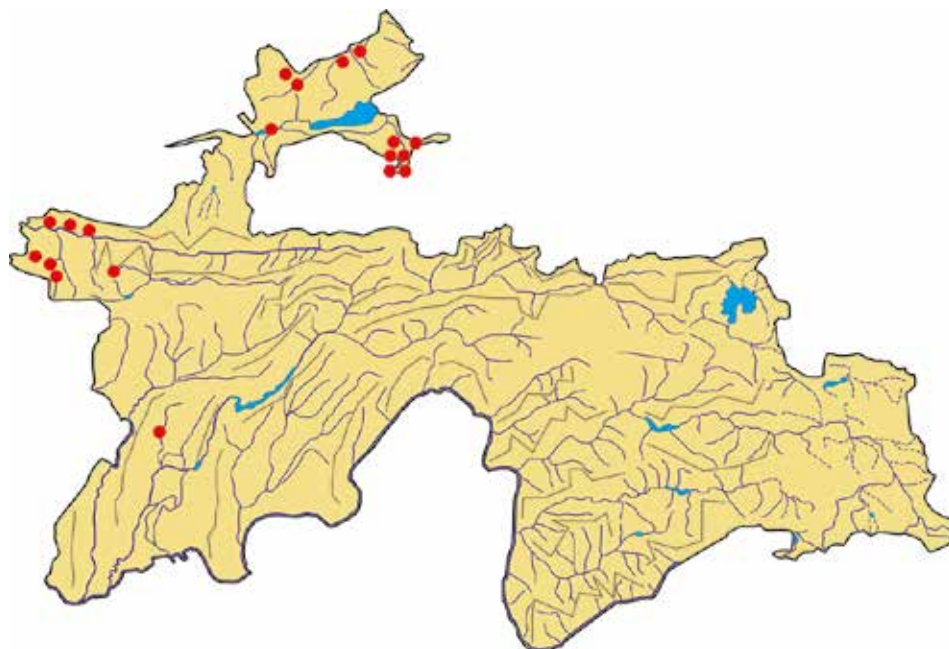
Information is not available.

Limiting factors

This species is sensitive to human disturbance. Visiting of fans of caving wintering sites of Asian Barbastelle is the main reason for the decline of this species.

Conservation measures

In order to develop scientifically-based measures to protect the Asian Barbastelle it is necessary to conduct multidisciplinary studies to ascertain the distribution and biological characteristics of this species; and to declare abandoned mine galleries, located in the foothills of Turkistan mountain range (Isfara), which serve as major shelters for the Asian Barbastelle, to be sanctuaries.

Сарчашмаи иттилоот:

Богданов, 1953, 1954; Янушевич ва диг., 1972; Хабилов, 1977; Стрелков ва диг., 1978; Хабилов, Таджибаева, 2003.

Источник информации:

Богданов, 1953, 1954; Янушевич и др., 1972; Хабилов, 1977; Стрелков и др., 1978; Хабилов, Таджибаева, 2003.

Source of information:

Bogdanov, 1953, 1954; Yanushevich et al, 1972; Khabilov, 1977; Strelkov et al, 1978; Khabilov, Tajibaeva, 2003.

НЕТОПИРИ ПУСТМОНАНД

Hypsugo savii (Bonaparte, 1837)
Қатори Дастболҳо. Chiroptera
Оилаи Кӯршабпаракҳои муқаррарӣ.
Vespertilionidae

КОЖАНОВИДНЫЙ НЕТОПЫРЬ

Hypsugo savii (Bonaparte, 1837)
Отряд Рукокрылые. Chiroptera
Семейство Обыкновенные летучие
мыши. Vespertilionidae

SAVI'S PIPISTRELLE

Hypsugo savii (Bonaparte, 1837)
Chiroptera order
Vespertilionidae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар Помир, водии Вахш, қаторкӯҳҳои Зарафшон, Туркистон ва Қурама паҳн гардидааст.

Муҳити сукунат

Дар тарқиши шаҳҳо, нақбҳои қонҳои кӯҳнаи доманақӯҳу кӯҳҳо маскан мегирад. Дар маҳалҳои зимистонгузаронанда танҳо 2–3 фардӣ дар як паноҳгоҳ воমেҳӯранд. Нетопирҳои зимистонгузарон бо шумораи аз ҳама бештар (16 фард) дар яке аз қонҳои Исфара ба қайд гирифта шудааст. Дар ҷои зимистонгузаронӣ кӯршабпаракҳои ҳам модина ва ҳам нарина воМЕҳӯранд. Тобистон нетопирҳо соатҳои 21–22 (дар рӯзҳои тира назар ба рӯзҳои соф барвақтар) ба сайд мебароянд.

Саршумор

Маълумот аниқ оид ба саршумори ин намуд вучуд надорад.

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Распространён на Памире, в Вахшской долине, на Зерафшанском, Туркестанском и Куряминском хребтах.

Места обитания

Населяет расщелины скал, заброшенные штольни в предгорьях и горах. На местах зимовок встречаются по 2–3 особи в одном убежище. Наибольшее количество кожановидных нетопырей (16 особей) зарегистрировано в одной из заброшенных штолен Исфары. В местах зимовки встречаются и самки, и самцы. Летом кожановидные нетопыри выходят на охоту в 21–22 часа (в пасмурные дни раньше).

Численность

Точные сведения не имеются.

Conservation Status

Vulnerable.VU.

Distribution

Savi's Pipistrelle is spread across Pamir, Vakhsh valley, Zarafshon, Turkistan and Qurama mountain ranges.

Habitat

This species takes refuge inside the cracks of rocks, old mine tunnels in foothills and mountains. On the wintering places 2–3 individuals in a shelter are found. The most numerous population of hibernating Savi's Pipistrelle (16 individuals) was recorded in one of the mines in Isfara. Both female and male bats can be found in hibernation places. During summer Savi's Pipistrelle hunts nocturnally at 9–10 pm.

Population

Clear information is not available.

Biological characteristics

Not exposed to research studies.

Хусусиятҳои биологӣ

Таҳқиқ қарда нашудааст.

Парвариш дар шароити сунъӣ

Маълумот вучуд надорад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Нетопири пӯстмонанд мавриди омӯзиши амиқ қарор нагирифтааст ва омилҳои маҳдудкунандаи саршумори он муайян қарда нашудааст.

Тадбирҳои ҳифз

Бо мақсади қорқард ва таҳия намудани қорабиниҳои муассири муҳофизат ва барқарор намудани саршумори он мавриди омӯзиши қарор додани нетопири пӯстмонанд зарур аст. Қорҳои тарғиботӣ оид ба ҳифзи ин намуди нодир дар байни омма бояд пурзӯр қарда шаванд.

Особенности биологии

Не изучены.

Разведение

Данные отсутствуют.

Лимитирующие факторы

Особенности кожановидного нетопыря изучены недостаточно и лимитирующие факторы его численности не установлены.

Меры охраны

В целях разработки действенных мер охраны и восстановления численности кожановидного нетопыря необходимо провести дополнительные исследования особенностей этого вида. Усилить пропаганду охраны этого редкого вида среди широкого круга населения.

Artificial breeding capabilities

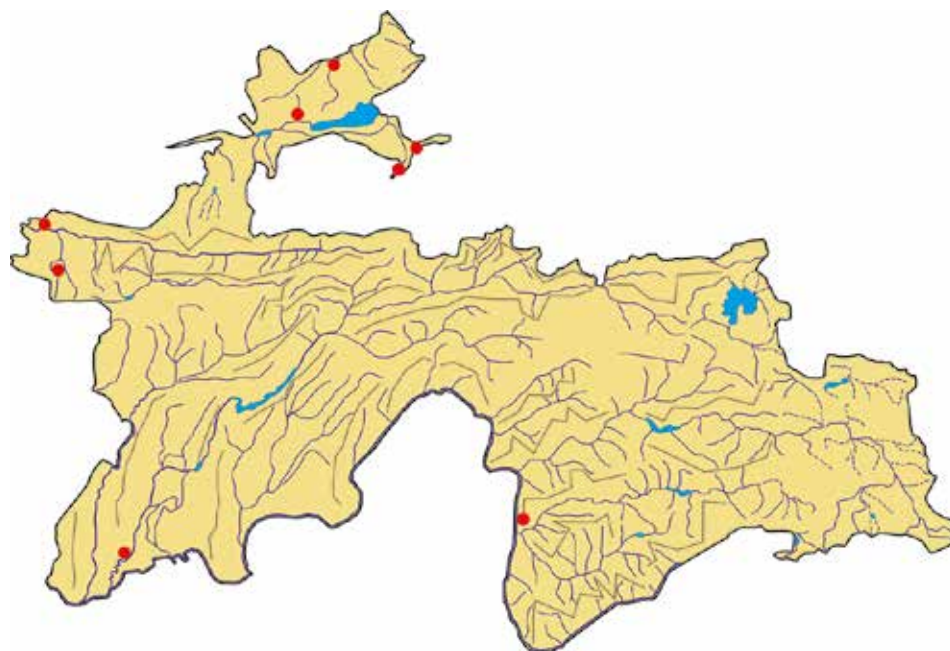
Information is not available.

Limiting factors

Savi's Pipistrelle has not been exposed to comprehensive research studies; therefore, factors leading to its restricted population are not specified.

Conservation measures

In order to develop effective measures to protect and restore the population of Savi's Pipistrelle more research is needed to clarify the features of this species. It is also necessary to strengthen the promotion of protection of this rare species among the wide range of the population.

Сарчашмаи иттилоот:

Богданов, 1953; Щербин, 1968; Янушевич ва диг., 1972; Хабилов 1977, 1992; Стрелков ва диг., 1978.

Источник информации:

Богданов, 1953; Щербин, 1968; Янушевич и др., 1972; Хабилов, 1977, 1992; Стрелков и др., 1978.

Source of information:

Bogdanov, 1953; Tsherbin, 1968; Yanushevich et al, 1972; Khabilov 1977, 1992; Strelkov et al, 1978.

**КҶРШАБПАРАКИ
ПҶСТМОНАНДИ
ДЕРПАРВОЗ**

Eptesicus serotinus (Schreber, 1774)
Қатори Дастболҳо. Chiroptera
Оилаи Қўршабпарақҳои муқаррарӣ.
Vespertilionidae

ПОЗДНИЙ КОЖАН

Eptesicus serotinus (Schreber, 1774)
Отряд Рукокрылые. Chiroptera
Семейство Обыкновенные летучие
мыши. Vespertilionidae

SEROTINE BAT

Eptesicus serotinus (Schreber, 1774)
Chiroptera order
Vespertilionidae family

Мақоми ҳифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар водиҳои Ҳисор, Вахш, инчунин Кӯлоб паҳн гардидааст. Дар Хучанд, қаторкӯҳҳои Қурама, Туркистон, мавзёҳои Консой, Қайроққум ва қӯҳи Муғул низ вомерӯрад.

Муҳити сукунат

Аниқ маълум нест. Тобистон дар биноҳо ва маҳалҳои аҳолинишин зиндагӣ мекунад. Қўршабпарақҳои зимистонгузарон дар қонҳои кӯҳна моҳҳои октябр–апрел ба қайд гирифта шудааст.

Саршумор

Маълумоти аниқ вучуд надорад.

Хусусиятҳои биологӣ

Маълумоти пурра вучуд надорад. Тобистони соли 1935 фардҳои ин намуди қўршабпарақ дар атрофи боғҳои шаҳри Душанбе мушоҳида карда шудааст. Дар атрофи шаҳри Кӯлоб ҳашаротро сайд намудани

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Распространён в Гиссарской и Вахшской долинах, а также в Кулябе. Встречается также в Худжанде, Кансае, Кайраккуме и в горах Моголтау.

Места обитания

Точные сведения отсутствуют. В летний период обитает в постройках населённых пунктов. Зимующие особи обнаружены в заброшенных штольнях в октябре–апреле.

Численность

Точные сведения отсутствуют.

Особенности биологии

Подробные данные отсутствуют. В окрестностях г. Душанбе летом 1935 г. кожаные отмечены в садах. В окрестностях г. Куляб наблюдали кожанов, охотящихся за насекомыми с 21 ч. У добытых 3 самок кожанов в середине мая обнаружены от 1

Conservation Status

Vulnerable.VU.

Distribution

Serotine bat is spread across Hissor and Vakhsh valleys and in Kulob. It is found in Khujand city, Konsoy, Qayroqum and in Mughul mountain.

Habitat

Exact details are not available. During the summer, it lives in the buildings of settlements. Wintering bions are found in the abandoned tunnels in October and April.

Population

Exact information is not available.

Biological characteristics

Comprehensive information is not available. In the summer of 1935 Serotine Bats were observed around the gardens of Dushanbe city. Night hunting has been observed in Kulob city at 9 pm. In May 1–2 embryos were found in 3 female bats. Hibernates alone between October and April.

он соатҳои 21 ба қайд гирифта шудааст. Дар моҳи май дар 3 фарди дошташудаи он 1–2 ҷанин дарёфт гардидааст. Моҳҳои октябр–апрел зимистонро дар алоҳидагӣ мегузаронанд.

Парвариш дар шароити сунъӣ

Маълумот вучуд надорад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Маълум нест.

Тадбирҳои ҳифз

Бо мақсади андешидани тадбирҳои намуд бояд пурра таҳқиқ карда шавад. Аҳамияти ҳифзи дастболхоро дар байни омма бештар тарғиб кардан зарур аст.

до 2 эмбрионҳо. Зимуют кожанҳо поодиночк, с октябр до апрел.

Лимитирующіе факторы

Не устанавлены.

Разведение

Данные отсутствуют.

Меры охраны

В целях разработки мер охраны позднего кожанца необходимо провести всестороннее исследование по выяснению особенностей биологии этого вида. Широко пропагандировать значимость охраны рукокрылых среди населения.

Limiting factors

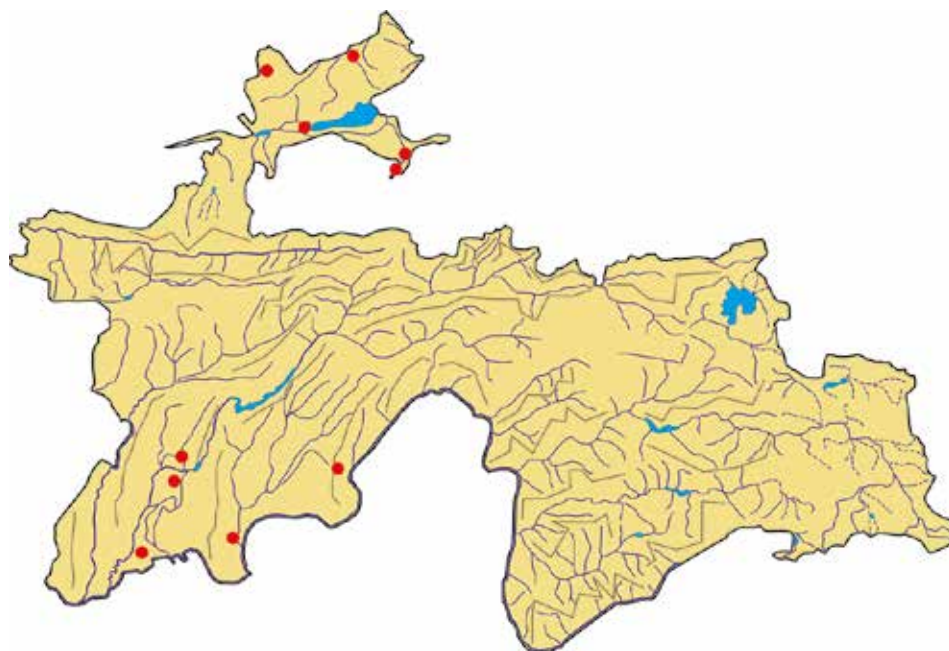
Not specified.

Artificial breeding capabilities

Information is not available.

Conservation measures

In order to develop measures to protect the Serotine Bat, it is necessary to conduct a comprehensive study to clarify biological characteristics of the species. Importance of protecting cheiropterous animals should be extensively promoted among the population.

Сарчашмаи иттилоот:

Богданов, 1953; Богданов, 1956; Щербин, 1968; Янушевич ва диг., 1972; Хабилов, 1977, 1992; Стрелков ва диг., 1978.

Источник информации:

Богданов, 1953; Богданов, 1956; Щербин, 1968; Янушевич и др., 1972; Хабилов, 1977, 1992; Стрелков и др., 1978.

Source of information:

Bogdanov, 1953; Bogdanov, 1956; Tsherbin, 1968; Yanushevich et al, 1972; Khabilov, 1977, 1992; Strelkov et al, 1978.

**КҶРШАБПАРАКИ
ПУСТМОНАНДИ
БИЁБОНӢ**

Eptesicus bottae (Peters, 1869)
Қатори Дастболҳо. Chiroptera
Оилаи Қуршабпаракҳои муқаррарӣ.
Vespertilionidae

ПУСТЫННЫЙ КОЖАН

Eptesicus bottae (Peters, 1869)
Отряд Рукокрылые. Chiroptera
Семейство Обыкновенные летучие
мыши. Vespertilionidae

BOTTA'S SEROTINE BAT

Eptesicus bottae (Peters, 1869)
Chiroptera order
Vespertilionidae family

Мақоми ҳифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар қаторкӯҳҳои Ҳисор, Қаротегин, Октоғ, Аруктоӣ паҳн гардидааст. Дар ҳудуди Тоҷикистони Шимолӣ дар соҳили рости обанбори Қайроқум ва атрофи Коккурак ба қайд гирифта шудааст.

Мухити сукунат

Маълум нест. Эҳтимол дар тарқишу сӯрохиҳои шаҳҳо барои сукунат макон интихоб менамояд.

Саршумор

Намуди камшумор аст. Дар тӯли 4 моҳи қорҳои саҳроӣ дар қаторкӯҳҳои Октоғ ва Аруктоӣ ҳамагӣ 13 фарди ин кӯршабпаракро муайян кардаанд. Соли 1950 тӯдаи онро, ки аз 30 кӯршабпарак иборат буд, дар ағбаи Хобурабат дидаанд. Солҳои 1990–1991 дар соҳилҳои регзори обанбори Қайроқум

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Известен с Гиссарского, Каратегинского, Актауского и Аруктауского хребтов. На севере Таджикистана найден на правом берегу Кайраккумского водохранилища и в окрестностях Коккурака.

Места обитания

Не известны. Вероятно, местообитаниями служат трещины и расщелины в скалах.

Численность

Малочисленный вид. За 4 месяца полевых работ на хребтах Актау и Аруктау удалось встретить всего 13 особей пустынного кожана. Колония, насчитывающая около 30 особей, обнаружена 21 июня 1950 г. на перевале Хобурабат. В 1990–1991 гг. регулярный лёт наблюдался на

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Botta's Serotine Bat is spread across Hissor and Qarotegin mountain ranges as well as Oqtov and Oruqtov mountain ranges. In the north of Tajikistan, it is found on the right bank of the Qayroqum water reservoir and around Kukquroq.

Habitat

The habitats of this species are not specified. Probably they are the cracks and crevices in the rocks.

Population

The Botta's Serotine Bat is a small-numbered species. For 4 months of field work on the Oqtov and Oruqtov mountain ranges only 13 individuals of the Botta's Serotine Bat were found. A colony, numbering about 30 species, was found on June 21, 1950 on the Khoburobod pass. In 1990–1991 regular flight was observed on

(Коккурак) парвози мунтазами он мушохида карда шудааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Маълумот дар бораи хусусиятҳои биологии намуд мавҷуд нест.

Парвариш дар шароити сунӣ

Маълумот мавҷуд нест.

Омилҳои маҳдудкунанда

Мавриди омӯзиши амиқ қарор нагирифтааст ва омилҳои маҳдудкунандаи саршумори он муайян карда нашудааст.

Тадбирҳои ҳифз

Бо мақсади коркард ва таҳия намудани чорабиниҳои муассири муҳофизат мавзӯҳои паҳншавӣ ва хусусиятҳои биологии намудро таҳқиқ намудан зарур аст.

песчаных берегах Кайраккумского водохранилища (Коккурак).

Особенности биологии

Сведений нет.

Разведение

Данные отсутствуют.

Лимитирующие факторы

В связи с малоизученностью лимитирующие факторы численности не выяснены.

Меры охраны

В целях разработки действенных мер охраны пустынного кожана необходимо провести исследования по выяснению распространения и особенностей биологии этого вида.

the sandy shores of the Qayroqum water reservoir (Kukquroq).

Biological characteristics

Information is not available

Artificial breeding capabilities

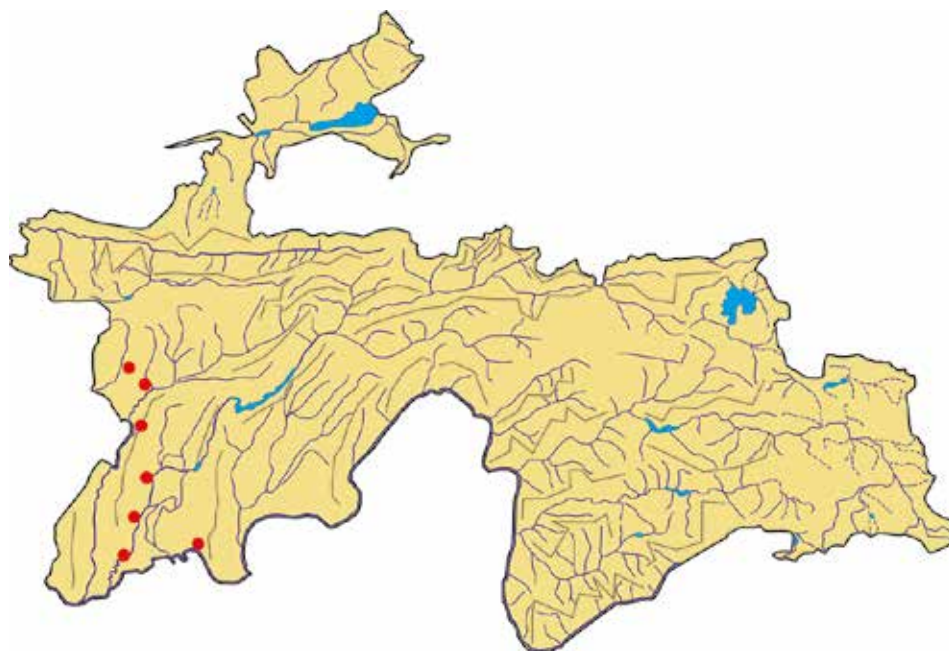
Information is not available.

Limiting factors

Due to insufficient studies the limiting factors are not clarified.

Conservation measures

In order to develop effective measures to protect the Botta's Serotine Bat it is necessary to carry out studies to ascertain the distribution and biological characteristics of this species.

Сарчашмаи иттилоот:

Богданов, 1953; Щербин, 1968; Хабилов, 2003.

Источник информации:

Богданов, 1953; Щербин, 1968; Хабилов, 2003.

Source of information:

Bogdanov, 1953; Scherbin, 1968; Khabilov, 2003.

**КУРШАБПАРАКИ
ДУРАНГА**

Vespertilio murinus (Linnaeus, 1758)
Қатори Дастболҳо. Chiroptera
Оилаи Кӯршабпаракҳои муқаррарӣ.
Vespertilionidae

ДВУХЦВЕТНЫЙ КОЖАН

Vespertilio murinus (Linnaeus, 1758)
Отряд Рукокрылые. Chiroptera
Семейство Обыкновенные летучие
мыши. Vespertilionidae

PARTI-COLOURED BAT

Vespertilio murinus (Linnaeus, 1758)
Chiroptera order
Vespertilionidae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар атрофи шаҳри Душанбе, мамнӯёгоҳи «Бешаи палангон», қаторкӯҳҳои Қурама, Туркистон, кӯҳи Муғул ва водии Зарафшон паҳн гардидааст. Онро дар қисми ҷануби биёбони беоби Зафаробод низ доштаанд.

Муҳити сукунат

Дар лонаи хояндаҳо, биноҳо, тарқиши шаҳҳо ва нақби қонҳои қуҳна маскан мегирад. Тарзи ҳаёти он хеле кам таҳқиқ карда шудааст. Дар Тоҷикистон бештар тирамоҳу зимистон пайдо мешавад.

Саршумор

Намуди камшумор аст. Дар табиат фардҳои танҳои онро дучор омадаанд. Тӯдаи нисбатан зиёди ин намуд иборат аз 36 фард дар тарқиши шаҳҳои назди деҳоти

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Встречается в окрестностях г. Душанбе, в заповеднике «Тигровая балка», на Кураминском и Туркестанском хребтах, в горе Моголтау и Зерафшанской долине. Известен также в южной части безводных степей Зафаробада.

Места обитания

Обитает в норах грызунов, постройках, расщелинах скал и заброшенных штольнях. В Таджикистане чаще встречается зимой и осенью.

Численность

Малочисленный вид. В природе встречается поодиночке. Самое большое скопление двухцветного кожана из 36 особей было обнаружено в расщелине скалы у к. Гарибак (Зерафшанская долина).

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

The Parti-Coloured Bat occurs in the vicinity of Dushanbe city, in the «Tigrovaya Balka» Nature Reserve, on Qurama and Turkistan mountain ranges, in the Mughul mountain and Zarafshon valley. It is also known in the southern part of Zafarobod arid steppes.

Habitat

It lives in burrows of rodents, buildings, rock crevices and abandoned tunnels. In Tajikistan, it more frequently occurs during winter and autumn.

Population

This species is few in numbers. In nature, it is found one by one. The largest gathering of Parti-Coloured Bat consisted of 36 individuals was found in a rock crevice in the Gharibak village (Zarafshon valley).

Ғарибак (водии Зарафшон) ба қайд гирифта шудааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Маълумоти пурра вучуд надорад. Дар аксар маврид дар ҳудуди Тоҷикистон дар мавсими тирамоҳу зимистон вохӯрада ва ин гувоҳӣ он аст, ки он намуди кӯчанда буда барои зимистонгузаронӣ аз қисми шимол ба Тоҷикистон ворид мегардад.

Парвариш дар шароити сунӣ

Маълумот вучуд надорад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Муайян карда нашудааст.

Тадбирҳои ҳифз

Бо мақсади коркард ва таҳия намудани чорабиниҳои муассири муҳофизат ин намудро пурра таҳқиқ намудан зарур аст.

Особенности биологии

Подробные сведения отсутствуют. Большинство встреч на территории Таджикистана приходится в осенне–зимний период, что свидетельствует о том, что этот вид на территории Таджикистана является пролётным и прилетает сюда на зимовку, вероятно, с северной части своего ареала.

Разведение

Данные отсутствуют.

Лимитирующие факторы

Не выяснены.

Меры охраны

В целях разработки действенных мер охраны двухцветного кожана необходимо провести подробные исследования по выяснению особенностей распространения этого вида.

Biological characteristics

Details are not available. Most meetings in Tajikistan falls in the autumn and winter period, which indicates that this species on the territory of Tajikistan is flying over and arrives to Tajikistan for wintering, probably from the northern part of its area.

Artificial breeding capabilities

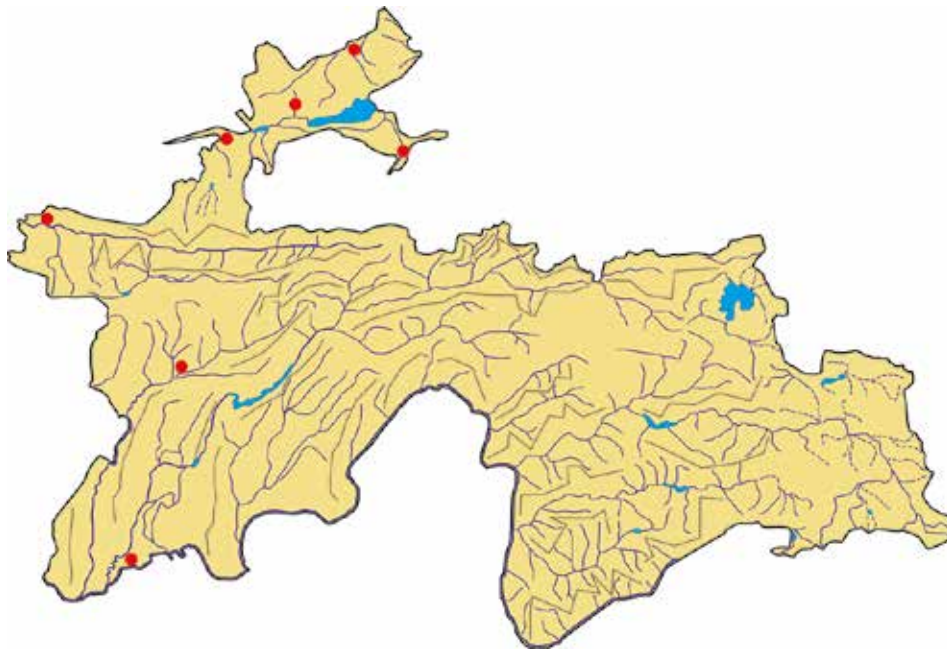
Information is not available.

Limiting factors

They are not specified.

Conservation measures

In order to develop effective measures for the protection of The Parti–Coloured Bat it is necessary to carry out detailed studies to clarify the peculiarities of the distribution and ecology of this species.

Сарчашмаи иттилоот:

Чернышев, 1958; Щербин, 1968.

Источник информации:

Чернышев, 1958; Щербин, 1968.

Source of information:

Chernyshev, 1958; Tsherbin, 1968.

**КҶРШАБПАРАКИ
ТИРГҶШИ
ШИКАМСАФЕД**

Otonycteris leucophae
(Severtsov, 1873)

Қатори Дастболҳо. Chiroptera
Оилаи Қуршабпарақҳои муқаррарӣ.
Vespertilionidae

**БЕЛОБРҶХИЙ
СТРЕЛОУХ**

Otonycteris leucophae
(Severtsov, 1873)

Отряд Крылорукие. Chiroptera
Семейство Обыкновенные летучие
мыши. Vespertilionidae

**DESERT LONG-EARED
BAT**

Otonycteris leucophae
(Severtsov, 1873)

Chiroptera order
Vespertilionidae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар Тоҷикистон дар водихои Ҳисор, Вахш ва шаҳри Хоруғ паҳн гардидааст.

Муҳити сукунат

Дар биноҳо ва тарқиши шаҳҳо масканмегирад. Дар шаҳри Душанбе тӯдаи ин намуд дар бинои сеошёнаи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ба қайд гирифта шудааст. Дар водии Вахш дар тарқиши чариҳои оҳаксанг ва регсангҳои сурх ба қайд гирифта шудааст. Тарзи ҳаёти он пурра омӯхта нашудааст.

Саршумор

Намуди камшумор аст. Тӯдаи калонро ба вучуд намеорад. Тӯдаи нисбатан калони он иборат аз 18 фарди он дар шаҳри Душанбе соли 1951 дар бинои Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ва дар мавзеи Ганҷинаи водии Вахш дар моҳҳои май-август соли 1964 дар тарқишҳои падидаҳои оҳаксанг 7

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Обитает в Таджикистане в долинах Гиссара, Вахша и городе Хороге.

Места обитания

Обитает в зданиях и расщелинах скал. В городе Душанбе группа данного вида была отмечена в трехэтажном здании Национального университета Таджикистана. В Вахшской долине отмечены в расщелинах известняковых оврагов и красных песчаных камнях. Его образ жизни полностью не изучен.

Численность

Малочисленный вид. Не образуют больших групп. Относительно большая группа данного вида, состоящая из 18 особей, была отмечена в 1951 году в г. Душанбе в здании Национального университета Таджикистана и в местечке Ганджина Вахшской

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

In Tajikistan it is spread across Hissor and Vakhsh valleys and in Khorugh city.

Habitat

Desert Long-Eared Bat lives in buildings and crevices of rocks. In Dushanbe, a group of this species has been marked in a three-storey building of the National University of Tajikistan. In the Vakhsh valley Desert Long-Eared Bats are marked in the crevices of limestone ravines and red sandy stones. Its life is not fully studied.

Population

It is a rare species. The individuals of this species do not form large groups. A relatively large group of species consisting of 18 individuals was recorded in Dushanbe in 1951 in the building of the National University

фарди ин намуд ба қайд гирифта шудааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Кӯршабпарақҳои модинаеро, ки 1 ва 5 июн мавриди таҳқиқ қарор дода буданд, бачаи навзод ва қисме аз онҳо 2 ҷанинӣ (дарозиашон 21–22 мм) доштанд. Аввалҳои моҳи июл андозаи кӯршабпарақҳои ҷавон ҳаҷман ба ними андозаи кӯршабпарақҳои болиғ баробар гашта, ба ҳаёти мустакилона оғоз мекунад. Кӯршабпараки модина, ки 26 июл дар водии Вахш (Ганҷина) дошта шуда буд, ҳанӯз шир дошт.

Парвариш дар шароити сунъӣ

Маълумот вучуд надорад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Муайян накарда нашудааст.

Тадбирҳои ҳифз

Бо мақсади таҳия намудани ҷорабиниҳои илман асосноки муҳофизати ин намуд мавзӯҳои паҳншавӣ ва хусусиятҳои биологӣ онро мавриди таҳқиқи пурра қарор додан лозим аст.

долини в мае–августе 1964 г. и группу из 7 особей в известковых расщелинах.

Особенности биологии

Самки, которые были исследованы 1 и 5 июня, имели новорожденных детенышей и часть из них имели по 2 эмбриона (длина 21–22 мм). В начале июля молодые достигают половину размера взрослых и ведут самостоятельный образ жизни. Самка, которая была поймана 26 июля в Вахшской долине (Ганджина), все еще имела молоко.

Разведение

Нет сведений.

Лимитирующие факторы

Не определены.

Меры охраны

С целью подготовки научно–обоснованных мер для защиты данного вида необходимо всесторонне изучить места его распространения и биологические особенности.

of Tajikistan and in the town Ganjina of the Vakhsh valley in May–August 1964, and a group of 7 animals in the limestone crevices.

Biological characteristics

Females which were studied on June 1 and 5, had newborn cubs, and some of them had 2 embryos (of 21–22 mm length). In early July the young individuals become half–size of adults and live independently. The female that was caught on July 26 in Vakhsh valley (Ganjina) still had milk.

Artificial breeding capabilities

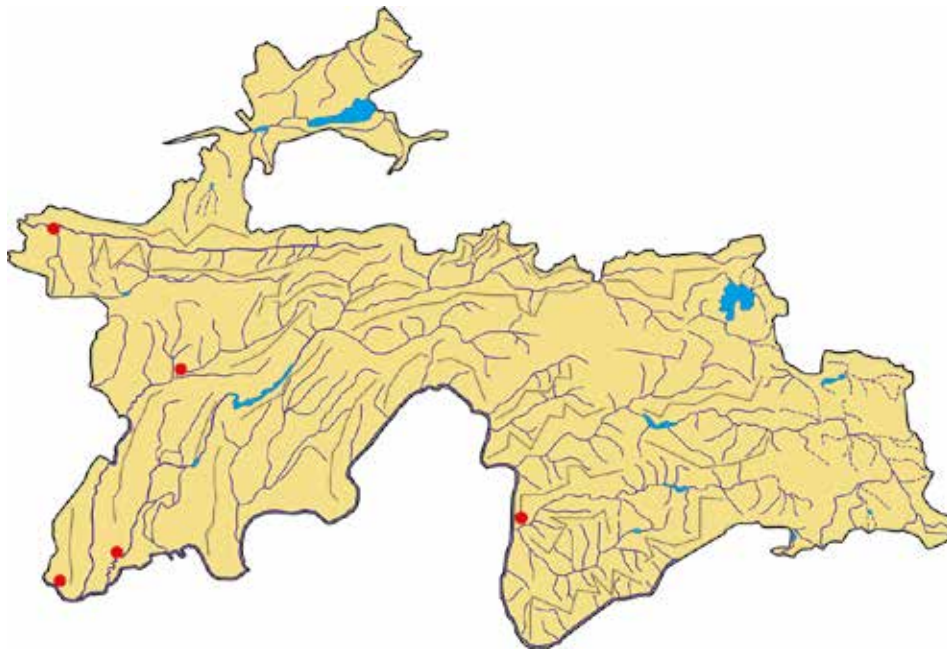
Information is not available.

Limiting factors

They are not specified.

Conservation measures

In order to prepare scientifically–based measures for the protection of this species it is necessary to examine comprehensively the place of its distribution and biological characteristics.

Сарчашмаи иттилоот:

Богданов, 1953; Щербин, 1968; Янушевич ва диг., 1972; Стрелков ва диг., 1978.

Источник информации:

Богданов, 1953; Щербин, 1968; Янушевич и др., 1972; Стрелков и др., 1978.

Source of information:

Bogdanov, 1953; Tsherbin, 1968; Yanushevich et al, 1972; Strelkov et al, 1978.

**КҶРШАБПАРАКИ
ПАҲНГҶШИ ЧИНЛАБ**

Tadarida teniotis (Rafinesque, 1814)
Қатори Дастболҳо. Chiroptera
Оилаи Кӯршабпарақҳои паҳнғӯш.
Molossidae

**ШИРОКОУХИЙ
СКЛАДЧАТОГУБ**

Tadarida teniotis (Rafinesque, 1814)
Отряд Рукокрылые. Chiroptera
Семейство Бульдоговые летучие
мыши. Molossidae

**EUROPEAN
FREE-TAILED BAT**

Tadarida teniotis (Rafinesque, 1814)
Chiroptera order
Molossidae family

Мақоми ҳифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар атрофи Душанбе, ағбаи Анзоб, мавзеъҳои Ғаравак (наздики шаҳраки Қизилқалъа), Оқбулоқ (қаторкӯҳи Оқтоғ), атрофи Чилликӯл ва Даштиҷум паҳн гардидааст.

Мухити сукунат

Мавзеъҳои сукунати он хеле кам омӯхта шудааст. Дар тарқиши шахҳо, қариҳои регсангии сурх ва оҳаксангии доманакӯҳу кӯҳҳо дар баландии то 3000 метр аз сатҳи баҳр маскан мегирад. Қойҳои зимистонгузаронии он маълум нест.

Саршумор

Намуди камшумор аст. Тӯдаи он иборат аз 40 фард дар мавзеи Ғаравак (атрофи шаҳраки Қизилқалъа) ба қайд гирифта шудааст. Дар қойҳои дигари сукунаташон аҳён-аҳён вомерӯрад.

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Распространён в окрестностях г. Душанбе, на Анзобском перевале, в урочищах Ғаравак (вблизи п. Кизылкала), Акбулак (хребет Актау), в окрестностях Джиликуля и Даштидҷума.

Места обитания

Изучены недостаточно. Поселяется в расщелинах скал, трещинах красного песчаника и известковых обнажений на высоте до 3000 м. над ур. м. Места зимовки не известны.

Численность

Малочисленный вид. Колония складчатогуба, состоящая из 40 особей, была обнаружена в урочище Ғаравак (окрестности Кизылкала). В остальных местах обитания встречаются иногда.

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

The European Free-Tailed Bat is found in the vicinity of Dushanbe city, on Anzob pass in the mountain area of Garavak (near Qizilqal'a settlement), Oqbuluq (Oqtov mountain range) and in the vicinity of Jillikul and Dashtijum.

Habitat

Its habitats are not studied enough. It lives in the crevices of rocks, crevices of red sandstone and lime outcrops up to an altitude of 3000 meters above sea level. Wintering places are not known.

Population

This species is a small numbered species. The colony of European free-tailed bat consisting of 40 individuals was found in the tract Garavak (Qizilqal'a suburbs). In other habitats solitary creatures are found.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар Тоҷикистон аз апрел то октябр волеҳӯрад. Дар фасли зимистон ба қайд гирифта нашудааст. 20–21 апрели соли 1965 дар атрофи Ҷилликӯл садои хоси фардҳои ин намуд ба қайд гирифта шудааст. Тӯдаи он дар тарқиши падидаҳои оҳаксангии соҳили муқобили дарёи Вахш маскан ёфта буданд. Чанине, ки аз модинаи он, ки 29 майи 1964 дар мавзеи Ғаравак пайдо кардаанд, 3,620 мг вазн дошт ва дарозии баданаш 43 мм ташкил меод.

Парвариш дар шароити сунъӣ

Маълумот вуҷуд надорад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Муқаррар карда нашудааст.

Тадбирҳои ҳифз

Бо мақсади таҳия намудани чорабиниҳои илман асоснокӣ муҳофизати кӯршабпараки паҳнғӯши чинлаб мавзеҳои паҳншавӣ ва хусусиятҳои биологӣ онро мавриди таҳқиқи пурра қарор додан лозим аст.

Особенности биологии

В Таджикистане широкоухие складчатогубы отмечены с апреля по октябрь. На зимовках не обнаружены. 20–21 апреля 1965 г. в окрестностях Джиликуля отмечен характерный писк зверьков. Колония складчатогубов обнаружена на скальных обнажениях на противоположном берегу р. Вахш. Самка, добытая 29 мая 1964 г. из урочища Ғаравак (вблизи п. Кизылкала), имела эмбрион весом 3,620 мг и длиной тела 43 мм.

Разведение

Данные отсутствуют.

Лимитирующие факторы

Сведения отсутствуют.

Меры охраны

В целях разработки научно–обоснованных мер охраны широкоухого складчатогуба необходимо провести всестороннее исследование по выяснению мест распространения и особенностей биологии этого вида.

Biological characteristics

In Tajikistan, the European Free–Tailed Bat is marked from April to October. On the wintering grounds they are not found. On April 20–21, 1965 in the vicinity of Jillikul characteristic squeak of animals was marked. The colony of the European free–tailed bat is found on rocky outcrops on the opposite bank of the river Vakhsh. Female individual unit, extracted on 29 May 1964 from the tract Garavak (near Qizilqal'a) had an embryo of 3.620 mg weight and body length–43 mm.

Artificial breeding capabilities

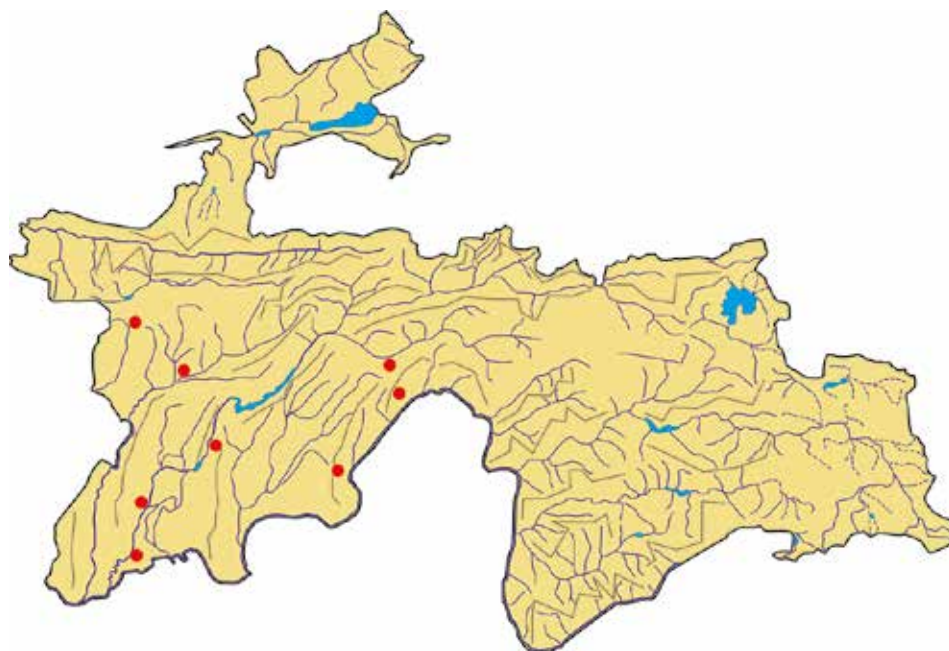
Information is not available.

Limiting factors

Data are not available.

Conservation measures

In order to develop scientifically–based measures to protect European Free–Tailed Bat it is necessary to conduct a comprehensive study to ascertain the places of distribution and biological features of biology of this species.

Сарчашмаи иттилоот:

Богданов, 1953; Щербин, 1968; Янушевич, 1972; Стрелков ва диг., 1978.

Источник информации:

Богданов, 1953; Щербин, 1968; Янушевич, 1972; Стрелков и др., 1978.

Source of information:

Bogdanov, 1953; Tsherbin, 1968; Yanushevich, 1972; Strelkov et al., 1978.

**ХАРМУШИ
БОРИКАНГУШТ**

Spermophilopsis leptodactulus
(Lichtenstein, 1823)
Қатори Хояндагон. Rodentia
Оилаи Санҷобиаклон. Sciuridae

ТОНКОПАЛЫЙ СУСЛИК

Spermophilopsis leptodactulus
(Lichtenstein, 1823)
Отряд Грызуны. Rodentia
Семейство Белычьи. Sciuridae

**THIN-PAWED
SPERMOPHILE**

Spermophilopsis leptodactulus
(Lichtenstein, 1823)
Rodentia order
Sciuridae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар минтакаи нимбиёбони Тоҷикистони Ҷанубӣ-Ғарбӣ (300–400 метр аз сатҳи баҳр) ба таври маҳдуд волеҳӯрад. Дар қумзорҳои масоҳатшон на он қадар зиёди поёноби дарёҳои Қофарниҳон (Қурҷалиқум), Вахш (Қашқақум) ва Панҷи поён (соҳили ростӣ дарёи Панҷ) боқӣ мондааст. Дар натиҷаи аз худ гардидани мавзёҳои ҳосӣ зист, дар биёбонҳои Қарадум ва қумзори Шоҳ нобуд гардидааст.

Мухити сукунат

Мавзёҳои ҳосӣ сукунати хармуши бориқангушт қумзорҳои байниминтақавӣ ҷўяқмонанд ва тепадор, ки дар онҳо буттазорҳои сираки ҷулгун, ҷузгун ва саксаул месабзанд, ба шумор мераванд. Дар атрофи минтақаҳои обёришаванда ва каналҳои обёриқунанда низ сукунат меёбад.

Саршумор

Дар ибтидои солҳои 50–уми асри гузашта саршумори ин намуд дар Тоҷикистон 800–900 фард баҳогузори шуда буд. Дар натиҷаи

Статус

Вид, ноҳаҷияшӣ под угрозои иҷезновения. EN.

Распространение

Встречается в полупустынном регионе Юго-Западного Таджикистана (300–400 метров от уровня моря) в ограниченной форме. До сих пор сохранились в небольших песчаных участках низовья рек Кафирниган (Қурҷалақум), Вахш (Қашқақум) и Нижнего Пянджа (правый берег реки Пяндж). В результате освоения характерных мест обитания, они иҷеззли в пустыне Қарадум и Шахских песчаниках.

Места обитания

Особыми местами обитания тонкопалого суслика являются песчаные массивы, похожие на ряды и холмы, в которых растут густые кустарники джулгун, джузгун и саксаул. Также заселяется на окраинах поливных зон и оросительных каналов.

Численность

В начале 50–х годов прошлого века численность данного вида была оценена в 800–900 особей. В результате освоения песчаных

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Thin-Pawed Spermophile is found in semi-desert region of South-West of Tajikistan (300–400 meters above sea level) in a limited way. They still remain in small sandy areas in the downstream of the Kofarnihon (Qurjaliquim), Vakhsh (Qashqaqum) and Lower Panj (right bank of the Panj river) rivers. As a result of the development of specific habitats they disappeared in the Qaradum desert and the Shoh sandstones.

Habitat

Specific habitats of Thin-Pawed Spermophile are sandy massifs similar to the rows and hills, on which thick bushes of dzhulgun, Calligonum and saxaul grow. It also inhabits the surrounding areas of irrigation zones and irrigation canals.

Population

In the early 1950s the number of this species has been estimated at 800–900 individuals. As a result of the development of sandy areas, the

босуръат аз худ намудани кумзорҳо, масоҳати паҳншавӣ ва саршумори хармуши борикангушт дар муқоиса ба солҳои 40-уми асри гузашта беш аз 10 баробар кам гардидааст. Алҳол саршумории умумии он аз 50–80 фард зиёд нест.

Хусусиятҳои биологӣ

Чуфтшавӣ дар охири моҳи феврал оғоз меёбад. Дар моҳҳои март–апрел босуръат афзоиш мекунад. Давомнокии афзоиш 50–60 рӯзро ташкил медиҳад. Балоғати ҷинсӣ дар синни 2 солағӣ фаро мерасад. Аз 2 то 5 бача таваллуд мекунад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Хеле маҳдуд гардидани саршумори хармуши борикангушт дар зимистони қаҳратун ва сарбарфи солҳои 1948–1949 ва 1968–1969 ба қайд гирифта шудааст. Таназзули муҳити сукунат дар натиҷаи аз худ намудани кумзорҳо, бад гардидани шароитҳои ғизоии муҳити сукунат таҳти таъсири ҷаронидани ҷорво омилҳои асосии маҳдудшавии шумораи хармуши борикангушт мебошанд.

Парвариш дар шароити сунӣ

Дар шароити сунӣ парвариш меёбад, вале афзоиш намекунад.

Тадбирҳои ҳифз

Ҷамоаҳои ҷудоғонаи хармушро дар кумзорҳои Тоҷикистони Ҷанубӣ–Ғарбӣ зери муҳофизат қарор дода, дар муҳити сукунати он фаъолияти хоҷагидорӣ инсонро маҳдуд кардан зарур аст.

участков, площадь распространения и численность тонкопалого суслика сократились более чем в 10 раз по сравнению с 40-ми годами прошлого века. В настоящее время его численность не превышает 50–80 особей.

Особенности биологии

Спаривание начинается в конце февраля, в марте–апреле зародыш быстро развивается. Срок беременности длится 50–60 дней. В 2 года достигают зрелости. Самка приносит от 2 до 5 детенышей.

Лимитирующие факторы

Сильное ограничение численности тонкопалого суслика было отмечено в течение суровых зим 1948–1949 и 1968–1969 годов. Деградация среды обитания вследствие освоения песчаников, ухудшения кормовых условий среды обитания под воздействием выпаса скота являются основными факторами ограничения численности тонкопалого суслика.

Разведение

Можно разводить в искусственных условиях, но не размножается.

Меры охраны

Необходимо взять под охрану отдельные популяции тонкопалого суслика в юго–западных песчаниках Таджикистана, а также ограничить хозяйственную деятельность человека в его среде обитания.

distribution area and the number of Thin-Pawed Spermophile reduced by more than 10 times compared to that which existed in 1940s. At present it does not exceed the number of 50–80 individuals

Biological characteristics

Mating begins in late February and in March–April, the embryo is developing rapidly. Pregnancy period lasts for 50–60 days. At 2 years they reach maturity. Female gives birth to 2–5 cubs.

Limiting factors

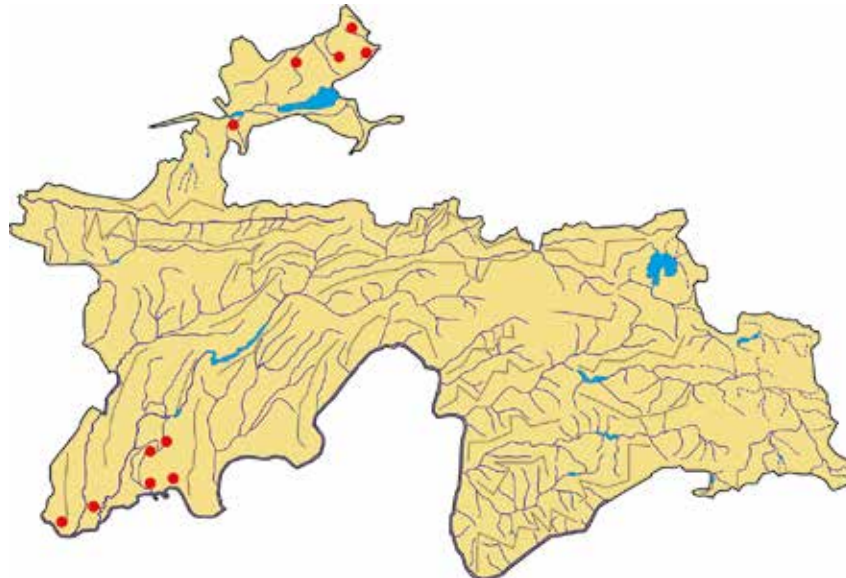
Strong limitation of the number of Thin-Pawed Spermophile was noted during the harsh winters of 1948–1949 and 1968–1969. Degradation of habitat due to the development of sandstones, worsening of habitats food conditions under the influence of livestock grazing, are the main factors limiting the number of Thin-Pawed Spermophile.

Artificial breeding capabilities

Living in artificial conditions is possible, though breeding is impossible.

Conservation measures

It is necessary to take the populations of Thin-Pawed Spermophile under protection in the southwestern sandstones of Tajikistan, as well as to restrict human activities in its habitat.

Сарчашмаи иттилоот:

Давыдов, 1974; Саидов, 2010.

Источники информации:

Давыдов, 1974; Саидов, 2010.

Source of information:

Davydov, 1974; Saidov, 2010.

СУҶУРИ МЕНЗБИР

Marmota menzbieri (Kaschkarov, 1925)
Қатори Хояндагон. Rodentia
Оилаи Санҷобишаклон. Sciuridae

СУРОК МЕНЗБИРА

Marmota menzbieri (Kaschkarov, 1925)
Отряд Грызуны. Rodentia
Семейство Белчьи. Sciuridae

MENZBIER'S MARMOT

Marmota menzbieri (Kaschkarov, 1925)
Rodentia order
Sciuridae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар табиат махв гардидааст. EW. Ба рӯйхати сурхи ИБХТ дохил карда шудааст.

Паҳншавӣ

Эндемики Тиёншони Ғарбӣ мебошад. Чамои маҳдуд ва ҷудогонаи суғури Мензбир аввалин маротиба соли 1960 дар қисмати шарқии қаторкӯҳи Курама, дар сарғаҳи дарёи Оқтош (дараҳои Яхшибой ва Лойак) ба қайд гирифта шудааст. Дар ибтидои солҳои 80–уми асри гузашта ҷамоаи суғури Мензбир дар қаторкӯҳи Курама пурра махв гардидааст.

Муҳити сукунат

Дар даштҳои баландкӯҳи нишебҳои қаторкӯҳи Курама, берун аз арҷазорҳо, дар ҷойҳои, ки растаниҳои гуногуни хӯшадор месабзанд, дар баландҳои 2400–3000 метр аз сатҳи баҳр вохӯрд. Қитъаҳои нисбатан ҳамвори нишебҳои кӯҳӣ ки бо қабати ғафси гилхок пушида шудаанд ва дар онҳо растаниҳои намидӯст мерӯянд муҳити ҳоси сукунати ин намуди суғур ба ҳисоб мераванд. Оилаҳои алоҳидаи суғурҳо дар атрофи барфтӯдаҳо, ки аз ҳисоби обшавии боғадричи онҳо сабзиши

Статус

Исчезнувшӣ в природе вид. EW. Внесен в Красный список МСОП.

Распространение

Эндемик Западного Тянь-Шаня. Ограниченная популяция сурка Мензбира впервые была обнаружена летом 1960 г. в восточной части Кураминского хребта в верховьях р. Акташ (ущелья Яхшибай и Лояк). Популяция сурка Мензбира на Кураминском хребте полностью исчезла в начале 80–х гг. прошлого столетия.

Места обитания

В высокогорных степных склонах Кураминского хребта поселения сурка Мензбира были отмечены в разнотравно-злаковой степи, лишенной арчовников на высотах 2400–3000 м. над ур. м. Характерные местообитания сурка являлись сглаженные участки горного хребта с мощным слоем мелкозёма, увлажнённые участки с мезофильной растительностью. Отдельные колонии сурков были приурочены к местам мозаичного размещения снежного покрова, где за счёт стаивания снежных наносов сохранилась зелёная растительность.

Conservation Status

On the territory of Tajikistan, it is extinct in the wild. EW. It is included in the IUCN Red List.

Distribution

This species is endemic to the Western Tien Shan. Limited population of the Menzbier's Marmot was first discovered in the summer of 1960 in the eastern part of the Qurama mountain range in the upper reaches of Oqtash river (Yakhshiboy and Loyak gorges). Menzbier's Marmot population on Qurama mountain range disappeared completely in the early 1980s.

Habitat

In the high steppe slopes of Qurama mountain range Menzbier's Marmot settlements were noted in forb-grass cereal steppe deprived of juniper at an altitude of 2400–3000 meters above sea level. The characteristic habitats of marmot were flattened areas of the mountain range with a thick layer of fine earth, moistened areas with mesophilic vegetation. Separate colonies of marmots were confined to tiling snow cover, where due to the melting of snowdrifts green vegetation preserved.

растаниҳои сабз таъмин мегардад, зиндагӣ мекарданд.

Саршумор

Соли 1960 масоҳати муҳити сукунати суғури Мензбир 4600 га ва саршумори умумии он 70–72 фардро ташкил меод. Солҳои 60–70–уми асри гузашта саршумори ин намуд тамоман маҳдуд гардида, оилаҳои ҷудогонаи он дар ибтидои солҳои 80–уми асри гузашта пурра маҳв гардиданд.

Хусусиятҳои биологӣ

Моҳҳои март–май ғайри ҳашта, моҳҳои август–сентябр ба хоби зимистона меравад. 2–7 бача таваллуд мекунад. Дар 3–солагӣ ба балоғат мерасад. Аз реша, лӯндак, сабзаи растаниҳои эфемерӣ ва эфемероидӣ, барг, поя ва гули растаниҳои сабз ғизо мегирад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Таназзули муҳити зист дар натиҷаи азхудкунии болооби Оқтош ва минтақаҳои ҳамсарҳади он, шикори ғайриқонуний ва аз ҳад зиёд ҷаронидани ҷорво сабабҳои асосии маҳв гардидани ин намуд гардидааст.

Тадбирҳои хифз

Ба мақсади барқарор намудани ҷамоаи суғури Мензбир дар ғуруқи Оқтош онро аз мамнуъгоҳи Чатқол (Ўзбекистон) оварда ба шароити қаторкӯҳи Қурама аз нав мутобиқ намудан зарур аст.

Численность

Летом 1960 г. общая площадь обитания сурка Мензбира на Кураминском хребте составляла 4600 га, а его запасы были оценены 70–72 особями. В 60–70х гг. прошлого столетия произошло сильное сокращение численности сурка Мензбира и изолированные его колонии полностью исчезли в начале 80–х гг. прошлого столетия.

Особенности биологии

Активность проявляется в марте–мае. Залегают в спячку в августе–сентябре. Количество детёнышей в помёте 2–7. Половозрелость наступает на третьем году жизни. Питается корневищами, луковицами, ростками эфемеров и эфемероидов, зелёными сочными частями растений.

Лимитирующие факторы

Деградация местообитаний в результате освоения верховьев Акташа и окружающих его участков, браконьерство, чрезмерный выпас скота являются основными причинами исчезновения сурка Мензбира.

Меры охраны

В целях восстановления популяции сурка Мензбира необходимо реакклиматизировать его в Акташский заказник путем завоза животных из Чаткальского заповедника (Узбекистан).

Population

In the summer of 1960, the total area of habitat of marmot on the Qurama mountain range was 4600 hectares, and its reserves were estimated at 70–72 individuals. In the 1960s–1970s there was a strong reduction in the number of the marmot and its isolated colonies completely disappeared in the early 1980s.

Biological characteristics

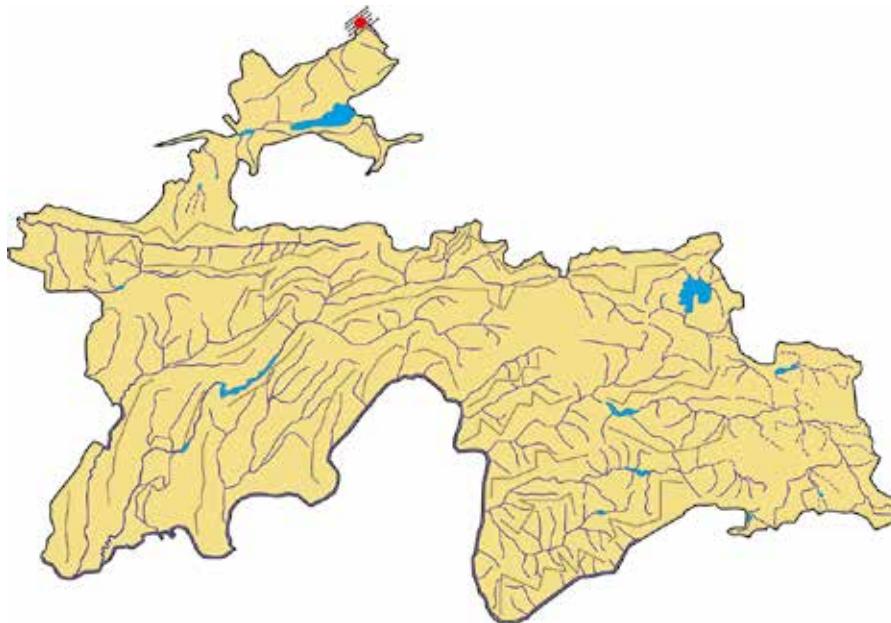
The Menzbier's Marmot is active in March–May, and goes into hibernation in August–September. Female marmot gives birth to 2–7 cubs. It reaches maturity at the age of 3 years. It feeds on roots, bulbs, and greens of ephemeral vegetation, foliage, trunks and flowers of green vegetation.

Limiting factors

Habitat degradation as the result of land reclamation in Oqtosh upstreams and its adjacent areas, illegal hunting and livestock overgrazing are the main causes of marmot's disappearance.

Conservation measures

In order to restore the population of the Menzbier's Marmot it is necessary to readapt it to Oqtosh reserve by the importation of animals from the Chatkal reserve (Uzbekistan).

Сарчашмаи иттилоот:

Давыдов, 1960, 1974, 1977, 1988; Кацитонов, 1978; Саидов, Абдулназаров, 2007.

Источник информации:

Давыдов, 1960, 1974, 1977, 1988; Кацитонов, 1978; Саидов, Абдулназаров, 2007.

Source of information:

Davydov, 1960; 1974, 1977, 1988; Katsitonov, 1978; Saidov, Abdunazarov, 2007.

ХАРМУШИ ЗАРД

Citellus fulvus (Lichtenstein, 1823)
Қатори Хояндагон. Rodentia
Оилаи Санҷобиаклон. Sciuridae

ЖЁЛТЫЙ СУСЛИК

Citellus fulvus (Lichtenstein, 1823)
Отряд Грызуны. Rodentia
Семейство Беличьи. Sciuridae

YELLOW GROUND SQUIRREL

Citellus fulvus (Lichtenstein, 1823)
Rodentia order
Sciuridae family

Мақоми ҳифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар ҳудуди Тоҷикистони Шимоли дар даштҳои Мирзочул ва Дилварзин, доманакӯҳҳои қаторкӯҳи Туркистон (атрофи Гонҷи, Истаравшан, Шахристон) ва Зарафшон (атрофи Панҷакент, Зебон) дар баландии 300–1600 м. аз сатҳи баҳр паҳн гардидааст.

Мухити сукунат

Дар заминҳои бекорхобида ва навқорам, атрофи кишти зироатҳои ғалладонагӣ ва юнучқазор, пахтазори навқорам, боғ, полиз, заминҳои партов, канори роҳ, хоктӯдаи канал ва захбурҳо, минтақаҳои назди туғайзор волеҳурад. Дар қабристонҳо низ маскан мегирад.

Саршумор

Дар соҳои 50–60–уми асри ХХ хармуши зард ба гурӯҳи хояндагони зараррасон мансуб буд. Айни замон дар шоҳаҳои чанубӣ–ғарбии доманакӯҳи қаторкӯҳи Қурама ва шоҳаи чанубӣ–ғарбии қаторкӯҳи Зарафшон ба ҳисоби миёна 3,5 фард ва дар заминҳои бекорхобидаю

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

В пределах Северного Таджикистана распространён в Дальверзинской и Голодной степях, предгорьях Туркестанского (окрестности Гончи, г. Истаравшан, Шахристан) и Зерафшанского (окрестности Пенджикента, Зебона) хребтов на высотах 300–1600 м. над ур. м.

Места обитания

Населяет целинные и новоосвоенные земли, окраины посевов зерновых культур и люцерны, вновь освоенные хлопковые поля, сады, огороды, залежи, обочины дорог, насыпи каналов и дренажей, притугайные полосы. Встречается и на кладбищах.

Численность

В 50–60–х гг. XX в. жёлтый суслик был отнесён к числу вредоносных видов грызунов. В настоящее время на юго–западных склонах Зерафшанского хребта в среднем насчитывается 3,5 особи жёлтого суслика, а в целинных и новоосвоенных землях Дельварзинской степи и северных

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Within the Northern Tajikistan the Yellow Ground Squirrel is distributed in Dilvarzin and Mirzochul steppes, foothills of Turkistan (surroundings of Ghonchi, Istaravshan, Shahriston) and Zarafshon (surroundings of Panjakent, Zebona) mountain ranges at an altitude of 300–1600 meters above sea level.

Habitat

It inhabits virgin and newly cultivated lands, outskirts of grain crops and alfalfa, newly developed cotton fields, orchards, vegetable gardens, fallows, roadsides, canal embankments and drains, pre–tugai zones. It is also found in cemeteries.

Population

In the 1950–1960s the Yellow Ground Squirrel belonged to the group of predator rodents. Presently, in the southwestern foothills of Qurama mountain range and southwestern branch of Zarafshon mountain range 3.5 individuals have been recorded in one hectare. In virgin and newly–ploughed lands of Dilvarzin steppe and northern slopes of Turkistan mountain range, 8–9 individuals were recorded

навқорами дашти Дилварзину нишебиҳои шимолии қаторқӯҳи Туркистон 8–9 фард дар 1 га ба қайд гирифта шудааст. Дар минтақаҳои обёришавандаи ҳамворӣ нобуд гардидааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар давоми сол фақат 4–5 моҳ (феврал–июл) фаъол аст. Баъди бедор шудан аз ҳоби зимистона, охириҳои моҳи феврал ва аввалиҳои моҳи март ба афзоиш шурӯъ мекунад. Чуфтшавии чинсоҳо ҳамоно баъди ҳоби зимистона, нимаи моҳи феврал ва аввалиҳои моҳи март ҷараён мегирад. Дар 11–12 моҳагӣ болиғ мешавад. Соле як маротиба афзоиш намуда, аз 3 то 14 насл медиҳад, қариб 50%–и бачаҳо яш нобуд мегарданд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Сабабҳои асосии маҳдуд гардидани масоҳати паҳншавӣ ва саршумори хармуши зард обёрӣ намудани даштҳои бекорхобидаи Мирзочул ва Дилварзин ба ҳисоб меравад.

Парвариш дар шароити сунӣ

Дар шароити сунӣ парвариш меёбад, вале афзоиш намекунад.

Тадбирҳои хифз

Ҷамоаҳои ҷудоғонаи хармуши зардро дар домани қаторқӯҳҳои Туркистон ва Зарафшон зери муҳофизат қарор дода, дар муҳити сукунати он фаъолияти хоҷагидорӣ инсонро маҳдуд қардан зарур аст.

склонах Туркестанского хребта–8–9 особей на 1 га. В равнинной зоне на используемых под орошение землях исчез.

Особенности биологии

Активность в течение года длится 4–5 месяцев (февраль–июль). К размножению приступает после зимней спячки в конце февраля–начале марта. Спаривание происходит сразу после зимней спячки в середине февраля–начале марта. Половозрелость наступает в возрасте 11–12 месяцев. В год даёт одно потомство. В помете от 3 до 14 детёнышей. Почти 50% новорожденных погибают после рождения.

Лимитирующие факторы

Основными причинами сокращения ареала и численности жёлтого суслика является орошение целинных земель Мирзочульской и Дельварзинской степей.

Разведение

Приживается в неволе, но не размножается.

Меры охраны

Необходимо взять под охрану сохранившиеся колонии жёлтого суслика в предгорьях Туркестанского и Зерафшанского хребтов и ограничить хозяйственную деятельность в местах его обитания.

in one hectare. It can no longer be found on irrigated plains.

Biological characteristics

This species is active for 4–5 months (February–July). After winter hibernation it begins reproducing (late February and early March). Mating takes place immediately after winter hibernation during the mid–February and early March. It achieves maturity at the age of 11–12 months. It reproduces once annually, and gives birth to between 3 and 14 offspring. Mortality rate is about 50%.

Limiting factors

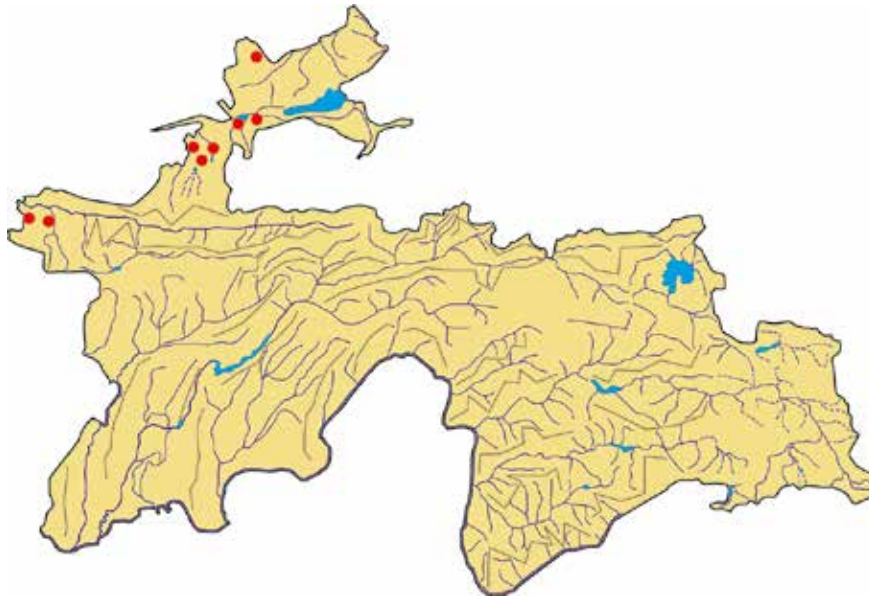
The main reason for the reduction of the range and number of the Yellow Ground Squirrel is irrigation of virgin lands of Mirzochul and Dilvarzin steppes.

Artificial breeding capabilities

It survives in captivity, but does not reproduce in artificial circumstances.

Conservation measures

It is necessary to take remaining colonies of the Yellow Ground Squirrel in the foothills of the Turkistan and Zarafshon mountain ranges under protection and limit economic activity in its habitats.

Сарчашмаи иттилоот:

Виноградов, Иванов, 1945; Давыдов, 1964, 1974, 1977, 1980; Саидов, 2012.

Источник информации:

Виноградов, Иванов, 1945; Давыдов, 1964, 1974, 1977, 1980; Саидов, 2012.

Source of information:

Vinogradov, Ivanov, 1945; Davydov, 1964, 1974, 1977, 1980; Saidov, 2012.

ЧАЙРАИ ҲИНДӢ

Hystrix indica (Kerr, 1792)
Қатори Хояндаҳо. Rodentia
Оилаи Чайраҳо. Hystricidae

ИНДИЙСКИЙ ДИКОБРАЗ

Hystrix indica (Kerr, 1792)
Отряд Грызуны. Rodentia
Семейство Дикобразовые.
Hystricidae

INDIAN CRESTED PORCUPINE

Hystrix indica (Kerr, 1792)
Rodentia order
Hystricidae family

Мақоми ҳифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар ҳудуди Тоҷикистони Чанубӣ–Ғарбӣ, Марказӣ ва Шимолий дар баландҳои 300–2600 метр аз сатҳи баҳр паҳн гардидааст. Дар минтақаҳои кишоварзии водии Зарафшон, дарёи Сир ва доманақӯҳҳои қаторкӯҳи Ҳисор нобуд гардидааст.

Мухити сукунат

Дар мавзёҳои релефашон ноҳамвор ва дорои сарчашмаҳои обӣ, нишебиҳои серчари доманақӯҳҳо, селроҳҳои канори дарёҳо, чангалзорҳои сираки дарахтӣ–буттагӣ, нишебиҳо ва дараҳои серсанг вомехӯрад. Дар минтақаҳои ҳамвор ва доманақӯҳҳо паноҳгоҳи чайра дар наздикии мавзёҳои антропогенӣ қойгир мебошад. Ба тугайзорҳои поёноби дарёҳо танҳо барои физиогирӣ ворид мегардад.

Саршумор

Саршумори умумии чайра дар Тоҷикистон дар ҳудуди 850–1300 фард баҳогузори карда мешавад. 70% популятсияи он дар ҳудуди Тоҷикистони Чанубӣ–Ғарбӣ вомехӯрад. Саршумори чайра дар

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Распространён в Юго–Западном, Центральном и Северном Таджикистане на высотах 300–2600 м. над ур. м. Исчез в зонах сельскохозяйственного ландшафта, долин рек Зерафшан, Сырдарья и в предгорной зоне Гиссарского хребта.

Места обитания

Встречается в местах с неровным рельефом, с наличием водопоя, на предгорных крутых склонах, промоинах вдоль дорог, древесно–кустарниковых редколесьях, склонах и в скалистых ущельях. В зонах с ровным рельефом убежища дикобраза расположены в антропогенных ландшафтах. В тугаях, расположенных в низовьях рек, заходит только на жировку.

Численность

Общая численность дикобраза в Таджикистане оценивается в пределах 850–1300 особей, причём 70% его популяции обитает в пределах Юго–Западного Таджикистана. Плотность популяции на его полупустынной и

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

It is distributed in the Southwestern, Central and Northern Tajikistan at an altitude of 300–2600 meters above sea level. It disappeared in the areas of agricultural landscape, the valleys of the Zarafshon, Syr Darya rivers and in the foothills of the Hissor mountain range.

Habitat

This species occurs in the areas with uneven relief with the presence of water hole, piedmont steep slopes, water furrow along the road, trees and bushes of light forests, rocky gorges and in slopes. In the areas with flat terrain porcupine habitats are located in anthropogenic landscapes. It comes to riparian woodlands, located in lower reaches of rivers only for feeding.

Population

Overall population of porcupines in Tajikistan is assessed at 850–1300 animal units. 70% of its population live within the boundaries of Southwestern Tajikistan. The Indian Crested Porcupine's population density in one hectare of semidesert and foothill areas is from 0.5 to 2 animal units.

1 га минтақаҳои нимбиёбонӣ ва доманакӯҳӣ аз 0,5 то 2 фардро ташкил медиҳад. Дар заминҳои лалмӣ чайра одатан дар агрофи кишти зироатҳои ползӣ дучор меояд ва саршумори он дар фасли тобистону тирамоҳ дар ҳар 10 га аз 1 то 6 фардро ташкил медиҳад. Дар минтақаҳои ҷангалзори кӯҳӣ дар 1 км мураббаъ 1–2 фард воমেҳӯрад.

Хусусиятҳои биологӣ

Тарзи ҳаёти шабона мегузаронад. Дар як сол як маротиба афзоиш мекунад. Ҷинсиҳои ҳомила аз моҳи март то моҳи август воমেҳӯранд. Аз 1 до 4 насл таваллуд мекунад. Дар 3–4 солагӣ ба балоғат мерасад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Шикори ғайриқонуӣ, аз худ намудани минтақаҳои ҳамвор ва доманакӯҳӣ ба мақсади кишоварзӣ, аз ҳад зиёд ҷаронидани ҷорво дар муҳити сукунат, зимистони қаҳрагун ва сарбарф омилҳои асосии маҳдуд гардидани саршумори чайра мебошанд.

Парвариш дар шароити сунӣ

Дар шароити сунӣ хуб парвариш меёбад ва афзоиш мекунад.

Тадбирҳои хифз

Ба мақсади пурзӯр намудани хифзи чайра шикори ғайриқонуӣ он бояд таҳти назорати ҷиддӣ қарор дода шавад. Фаъолияти хоҷагидорӣ инсонро дар муҳити сукунати он маҳдуд намудан зарур аст.

Предгорной зонах варьирует от 0,5 до 2 особей на 1 га. В богарной зоне дикобраз обычно часто селится в окрестностях посевов бахчевых культур и его численность в летне–осенний период на каждые 10 га посевов колеблется в пределах от 1 до 6 особей. В горнолесном поясе на 1 км² встречается 1–2 особи.

Особенности биологии

Ведет сумеречный образ жизни. Размножается один раз в году. Беременные самки встречаются с марта по август. Число детенышей в помёте бывает от 1 до 4. Половозрелость наступает в 3–4 летнем возрасте.

Лимитирующие факторы

Браконьерство, освоение равнинных и предгорных зон под земледелие, чрезмерный выпас скота в местообитаниях, суровые и многоснежные зимы являются основными лимитирующими факторами численности дикобраза.

Разведение

Хорошо приживается в неволе и приносит потомство.

Меры охраны

С целью усиления охраны дикобраза, необходимо взять под строгий контроль браконьерство и ограничить хозяйственную деятельность человека в местообитаниях вида.

In rainfed lands porcupines usually gather around cucurbitaceous crops. Their population numbers in summer and autumn reaches 1–6 per 10 hectares. In the mountainous forest areas 1–2 porcupines can be found per one square kilometer.

Biological characteristics

It leads crepuscular lifestyle. It reproduces once a year. Pregnant females are found from March to August. The number of cubs in litter is from 1 to 4 animal units. Sexual maturity occurs at the age of 3–4 years.

Limiting factors

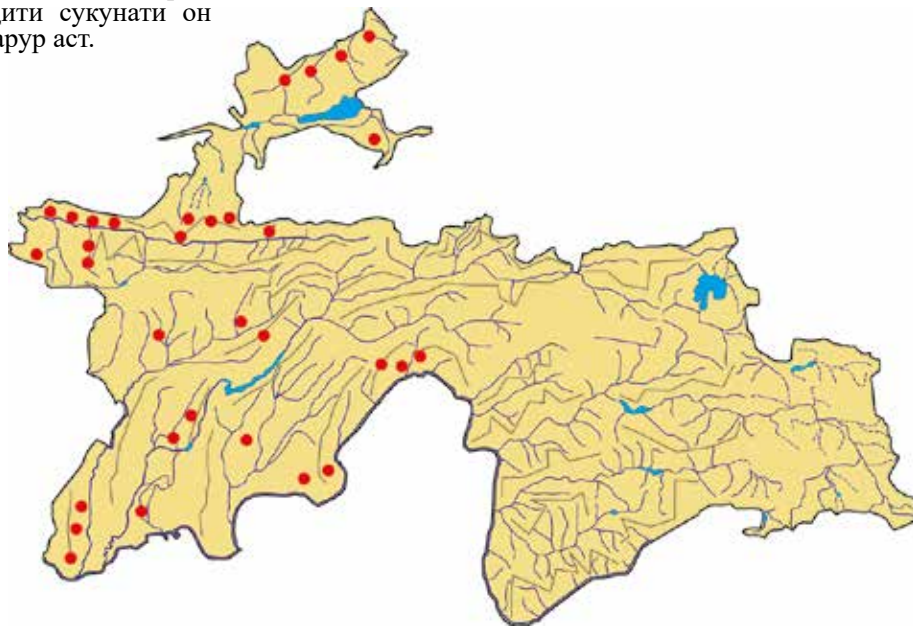
Poaching, reclamation of lowland areas and piedmont lands for agriculture, overgrazing in habitats, harsh and snowy winters are the main factors limiting the number of porcupine.

Artificial breeding capabilities

It grows and reproduces well in artificial circumstances.

Conservation measures

In order to strengthen the protection of a porcupine, it is necessary to take strict control of poaching and restrict human activities in the habitats of the species.

Сарчашмаи иттилоот:

Тураев, 1973; Давыдов, 1988; Саидов, 2010.

Источник информации:

Тураев, 1973; Давыдов, 1988; Саидов, 2010.

Source of information:

Turaev, 1973; Davydov, 1988; Saidov, 2010.

МУШИ ПАРРОН

Dryomys nitedula (Pallas, 1779)
Қатори Хояндаҳо. Rodentia
Оилаи Мушҳои паррон. Gliridae

ЛЕСНАЯ СОНЯ

Dryomys nitedula (Pallas, 1779)
Отряд Грызуны. Rodentia
Семейство Соневые. Gliridae

FOREST DORMOUSE

Dryomys nitedula (Pallas, 1779)
Rodentia order
Gliridae family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU.

Паҳншавӣ

Дар ҷангалзорҳои кӯҳии қаторкӯҳҳои Қурама, Туркистон, Зарафшон, Ҳисор, Дарвоз, Пётри I, Вахш, Ҳазратишоҳ ва Помири Ғарбӣ ва боғзорҳои дар ҳамворӣ ҷойгиршудаи Тоҷикистони Шимолӣ паҳн гардидааст.

Муҳити сукунат

Муҳити ҳоси сукунати муши паррон ҷангалзорҳои кӯҳии сирак, паҳнбарг ва наздисоҳили мебошад. Дар минтақаҳои баландкӯҳ (2300–3400 метр аз сатҳи баҳр) дар нишебиҳои харсангдор, шах ва зер сангзорҳо зиндагӣ мекунад. Дар минтақаҳои ҳамвор ва наздикӯҳии Тоҷикистони Шимолӣ дар боғҳои мевадиханда (себ, гелос, зардолу) вохӯрад. Дар тарқиши дарахтон паноҳ меёбад.

Саршумор

Новобаста ба паҳншавии васеъ, дар даҳсолаҳои охир дар тамоми ҳудуди ареали муши паррон маҳдуд гардидани саршумори он ба назар мерасад. Дар ҷангалзори наздисоҳили ва паҳнбарг саршумори он 2,2% дар 100 дом/шабонарӯз ва дар боғҳои

Статус

Уязвимый вид. VU.

Распространение

Лесная соня распространена в лесистой местности горных хребтов Курамы, Туркестана, Зерафшана, Гиссара, Дарваза, Петра I, Вахша, Хазратишоха, на Западном Памире и садах, расположенных на равнинах Северного Таджикистана.

Места обитания

Характерной средой обитания лесной сони являются горные редкие лесистые места, а также широколиственные и прибрежные леса. Обитает в высокогорных участках (2300–3400 метров над уровнем моря) на скалистых склонах, утесах и в каменистых местах. Встречается на равнинных местах предгорных участков Северного Таджикистана, во фруктовых садах (яблоневые, черешневые, абрикосовые). Находит убежища в расщелинах деревьев.

Численность

Независимо от широкого распространения, в последние годы наблюдается ограничение численности лесной сони в

Conservation Status

Vulnerable. VU.

Distribution

Forest Dormouse is spread across mountain forests of Qurama, Turkistan, Zarafshon, Hissor, Darvoz, Peter I, Vakhsh, Hazratishoh and Western Pamir mountain ranges and gardens located in plain terrains of Northern Tajikistan.

Habitat

Specific habitats of the Forest Dormouse are the sparse mountain, broadleaf and coastal forests. It lives in high-mountainous areas (2300–3400 meters above sea level) on rocky slopes, cliffs and rocky places. It occurs on the plains of foothill areas of Northern Tajikistan, in orchards (apple, cherry, and apricot). It finds refuge in the crevices of trees.

Population

Regardless of the wide spread, in recent years the restriction of number of forest dormouse has been observed within its range. In wooded broadleaf

мевадиханда 3,8% дар 100 дом/шабонарӯзро ташкил медиҳад.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар шароити ҷангалзорҳои кӯҳии қаторкӯҳи Ҳисор, охири моҳи апрел, аввалҳои моҳи май афзоиш мекунад. Аз 2 то 7 бача таваллуд мекунад. Аз қисмҳои нави растанӣҳо, тухм, мева, буттамева ва хашарот ғизо мегирад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Сабабҳои камшумор гардидани муши паррон аниқ маълум нест. Буридани ҷангалзорҳои кӯҳӣ боиси таназзули муҳити сукунати он мегардад.

Парвариш дар шароити сунӣ

Дар шароити сунӣ хуб парвариш меёбад.

Тадбирҳои ҳифз

Роҳ надодан ба буриши ҷангалзорҳои кӯҳӣ, зери муҳофизат қарор додани мавзӯҳои сукунати антропогенӣ ва тарғиби донишҳои илмӣ оид ба ҳифзи муши паррон дар байни оммаи васеи мардум.

пределах своего ареала. В лесистых широколистных прибрежных местах ее численность составляет 2,2% в 100 ловушках/сутки, во фруктовых садах 3,8% в 100 ловушках/сутки.

Особенности биологии

В условиях горно-лесистой местности Гиссарского хребта размножается в конце апреля–начале мая. Рождает от 2 до 7 малышей. Питается произрастающими частями растений, семенами, фруктами, ягодами кустарниковых растений и насекомыми.

Лимитирующие факторы

Причины падения численности лесной сони точно не известны. Вырубка горных лесов стали причиной деградации их мест обитания.

Разведение

Хорошо разводятся в искусственных условиях.

Меры охраны

Предотвращение вырубки горных лесов, взятие под охрану антропогенных мест обитания и пропаганда научных знаний относительно защиты лесной сони среди широких масс населения.

coastal areas its number is 2.2% to 100 traps/day, in orchards it is 3.8% in 100 traps/day.

Biological characteristics

In the conditions of mountain forests of Hissor mountain range it reproduces in late April, early May. It gives birth to 2–7 cubs. It feeds on growing plant parts, seeds, fruits, berries of shrubs and insects.

Limiting factors

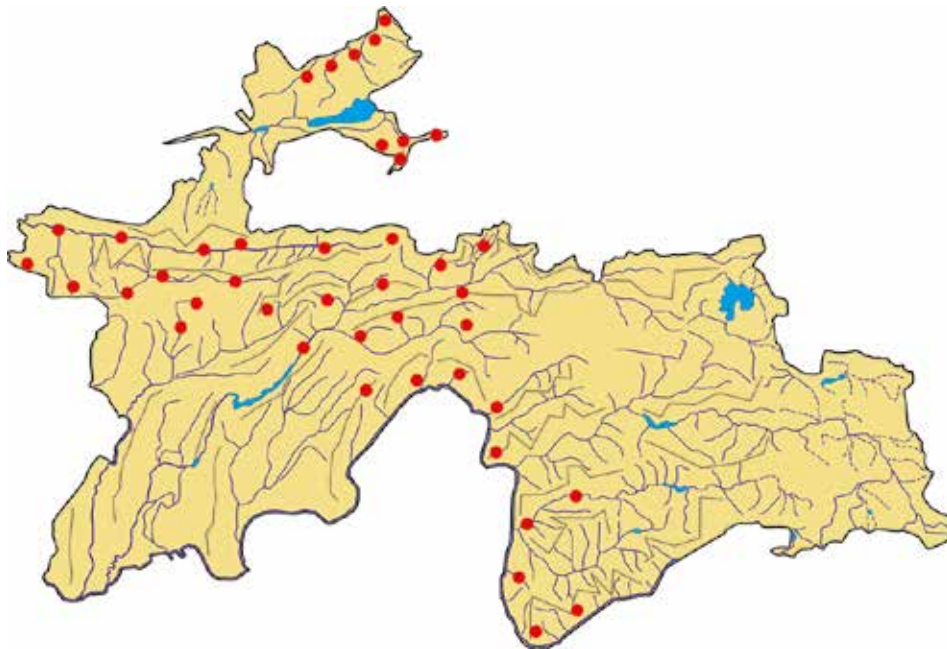
The reasons for the decrease of the number of forest dormouse are not exactly known. Felling of mountain forests has led to the degradation of their habitats.

Artificial breeding capabilities

It grows well in artificial circumstances.

Conservation measures

Among conservation measures there are preventing deforestation of mountain forests, taking anthropogenic habitats under protection and promotion of scientific knowledge concerning the protection of the forest dormouse among the broad masses of the population.

Сарчашмаи иттилоот:

Соснина, 1955; Давыдов, 1988; Саидов, 2010.

Источник информации:

Соснина, 1955; Давыдов, 1988; Саидов, 2010.

Source of information:

Sosnina, 1955; Davydov, 1988; Saidov, 2010.

**МУШИ ПОЙДАРОЗИ
СЕВЕРТЦОВ**

Allactaga severtzovi Vinogradod
Қатори Хояндаҳо. Rodentia
Оилаи Мушҳои пойдароз. Dipodidae

**ТУШКАНЧИК
СЕВЕРЦОВА**

Allactaga severtzovi Vinogradod
Отряд Грызуны. Rodentia
Семейство Тушканчиковые. Dipodidae

SEVERTZOV'S JERBOA

Allactaga severtzovi Vinogradod
Rodentia order
Dipodidae family

Мақоми ҳифз

Намуде, ки дар зери таҳлили маҳшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар Тоҷикистони Шимолӣ дар даштҳои Дилварзин ва Мирзочул, даштҳои Сомғар ва Ашт, домани қаторкӯҳи Қурама, нимбиёбонҳои доманакӯҳии нишебҳои шимолӣ қаторкӯҳи Туркистон вохӯрад. Дар қисмати ҷанубӣ-ғарбии Тоҷикистон ба таври маҳдуд дар поёноби дарёи Қофарниҳон, доманакӯҳҳои Туянтӯв, Боботӯғ, Қойқитӯв, агрофи Шаҳритӯс ва Бешкент паҳн гардидааст. Сарҳади амудии паҳншавӣ он баландҳои 300–1000 метр аз сатҳи баҳрро дар бар мегирад.

Муҳити сукунат

Дар дар ҷойҳои гилҳок, тепаҳои регзор, санглоҳ, баъзан дар биёбонҳои шӯрзамин ва мавзӯҳои хушки соҳили дарёҳо, ки набототи сирак мерӯяд, вохӯрад. Ба шароити биёбон хуб мутобиқ гардидааст. Дар мавзӯҳои антропогенӣ вонамехӯрад.

Саршумор

Саршумори муши пойдарози Севертцов дар солҳои гуногун тағйир меёбад. Саршумори нисбатан зиёди

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Встречается на Севере Таджикистана, в степях Дилварзина, Мирзачуля, Самгара и Ашта, предгорьях горных хребтов Курамы, полупустынных предгорных склонов северных горных хребтов Туркестана. Данный вид в ограниченном количестве распространен в юго-западной части Таджикистана в низовьях реки Кафирниган, предгорьях горы Туянтага, Бабатага, Койкитова, в окрестностях Шаартуза и Бешкента. Вертикальная граница ее распространения охватывает территории на высотах 300–1000 метров над уровнем моря.

Места обитания

Встречается в суглинках, песчаных холмах, каменистых местах, иногда в солончаковых пустынях и сухих берегах рек, где растут редкие растения. Тушканчик хорошо адаптирован к условиям пустыни. Не встречается в антропогенной местности.

Численность

Численность тушканчика Северцова в разные годы меняется. Относительно

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Severtzov's Jerboa is found in the North of Tajikistan, in the steppes of Dilvarzin, Mirzochul, Samgar and Asht, the foothills of the mountain ranges of Qurama, semi desert slopes of the northern mountain ranges of Turkestan. This species in a limited number distributed in the south-western part of Tajikistan in the lower reaches of the Kofarnihon river, foothills of the Tuyuntogh, Bobotogh, Koykitov, around Shahritus and Beshkent. Vertical border of its distribution covers the area at an altitude of 300–1000 meters above sea level.

Habitat

It occurs in loam, sandy hills, rocky places, sometimes in salt desert and the dry river banks, where rare plants grow. Jerboa is well adapted to desert conditions. It is not found in the anthropogenous areas.

Population

Population of Severtzov's Jerboa has varied during recent years. Its relatively numerous population in specific habitats in the South-West of

он дар муҳити хоси сукунат дар қисмати чаунубу ғарбии Тоҷикистон 3–4 фард дар 1 км ташкил медиҳад.

Хусусиятҳои биологӣ

Баъд аз хоби зимистона (феврал–март) афзоиш мекунад. Фардҳои модинаи ҳомиладор то охири моҳи апрел вомахӯранд. Соле як маротиба афзоиш намуда 1–7 (ба ҳисоби миёна 3,5), насл таваллуд мекунад. Аз қисмҳои нашви, тухм, меваи беш аз 30 намуди растаниҳо ғизо мегирад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Дар натиҷаи аз худ намудани минтақаҳои ҳамвор ва доманақӯҳҳо ба мақсади кишоварзӣ, чаронидани чорво, муҳити сукунати муши пойдарози Севертсов ба қитъаҳои алоҳида ҷудо гардидааст ва ҷамоаҳои парокандаи он дар арафаи маҳвшаӣ қарор доранд. Дар солҳои зимистонашон қаҳратун ва сербарф шумораи зиёди фардҳои муши пойдарози Севертсов нобуд мегарданд.

Тадбирҳои ҳифз

Бо мақсади дар оянда ҳифзи намудани ҷамоаи муши пойдарози Севертсов мавзӯҳои хоси сукунати онро дар поёноби дарёи Кӯфарниҳон ва доманақӯҳҳои Туюнтоғ ғуруқҳои хурд эълон намудан зарур аст.

большая его численность в характерной среде обитания в юго-западной части Таджикистана составляет 3–4 особи на 1 км.

Особенности биологии

Размножается после зимней спячки (февраль–март). Беременные особи–самки встречаются до конца апреля. Размножаются раз в год, производя на свет 1–7 (в среднем 3,5) малышей. Питаются произрастающими частями растений, семенами и фруктами более чем 30 видов растений.

Лимитирующие факторы

В результате освоения равнинных мест и предгорий в сельскохозяйственных целях, а также в целях выпаса скота, местообитания тушканчик Северцова были разделены на отдельные участки, его рассеянная популяция находится на стадии исчезновения. В суровые и снежные зимы тушканчики гибнут, и численность особей падает.

Меры охраны

С целью обеспечения защиты популяции тушканчика Северцова необходимо объявить характерные места его обитания в низовье реки Кафирниган и предгорья Туюнтага местами небольших заповедников.

Tajikistan, makes up 3–4 individuals per kilometer.

Biological characteristics

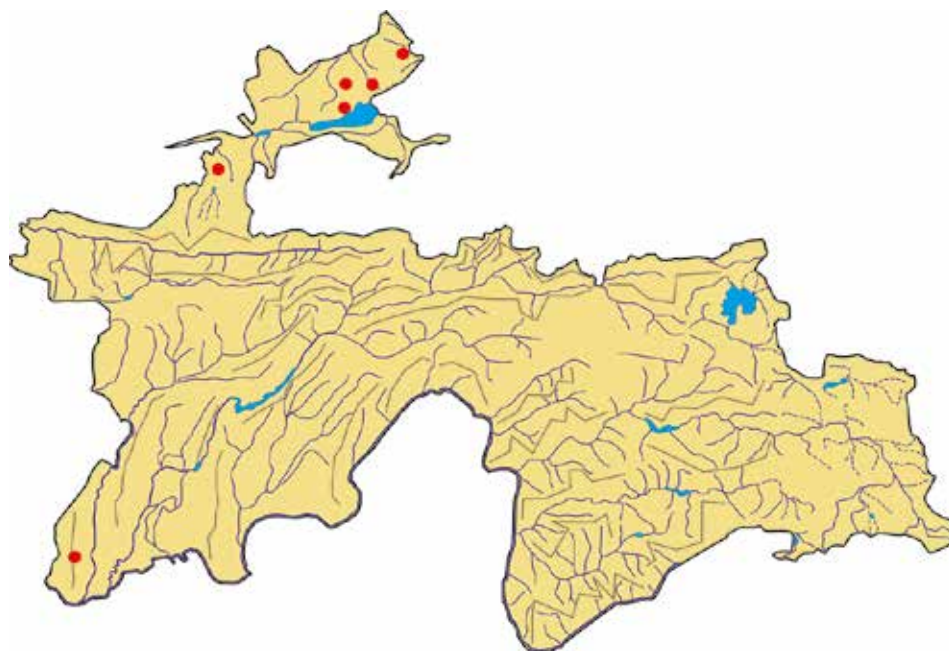
It propagates after hibernation (February–March). Pregnant individuals–females occur until the end of April. It reproduces once a year, and gives birth to 1–7 cubs (3.5 on average). It feeds on growing parts of plants, seeds and fruits of more than 30 plant species.

Limiting factors

As a result of the development of plains and foothills for agricultural purposes as well as for the purpose of livestock grazing, the habitats of Severtzov's Jerboa were divided into separate sections; and its scattered population is on the stage of extinction. During harsh and snowy winters jerboas die, and the number of its individuals goes down.

Conservation measures

In order to ensure protection of the population of Severtzov's Jerboa, it is necessary to declare specific places of its habitat in the lower reaches of the Kofarnihon river and the foothills of Tuyuntogh to be the places of small reserves.

Сарчашмаи иттилоот:

Стальмакова, 1961; Давыдов, 1964, 1988; Саидов, 2010.

Источник информации:

Стальмакова, 1961; Давыдов, 1964, 1988; Саидов, 2010.

Source of information:

Stalmakova, 1961; Davydov, 1964, 1988; Saidov, 2010.

**МУШИ ПОЙДАРОЗИ
ХУРД**

Allactaga elater (Lichtenstein, 1825)
Қатори Хояндаҳо. Rodentia
Оилаи Мушҳои пойдароз. Dipodidae

МАЛЫЙ ТУШКАНЧИК

Allactaga elater (Lichtenstein, 1825)
Отряд Грызуны. Rodentia
Семейство Пятипалые тушканчики.
Dipodidae

**SMALL FIVE-TOED
JERBOA**

Allactaga elater (Lichtenstein, 1825)
Rodentia order
Dipodidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар Тоҷикистони Шимолӣ дар даштҳои Дилварзин ва Мирзочул, домани қаторкӯҳҳои Қурама ва Туркистон волеҳӯрад. Дар Тоҷикистони Ҷанубӣ-Ғарбӣ дар минтақаи биёбони водии Вахш, поёноби дарёи Қофарниҳон, доманакӯҳҳои Қойкитов ва Туяунтов паҳн гардидааст. Сарҳади амудии паҳншавии он баландии 300–1000 метр аз сатҳи баҳрро дар бар мегирад.

Муҳити сукунат

Дар биёбонҳои қумию хокӣ, сершағал, санглох ва шӯрзамин, китъаҳои қумзор ва назди туғайзор, баъзан дар агрофи кишти заминҳои обӣ ва лалмии зироатҳои полезию галладонагӣ волеҳӯрад.

Саршумор

Солҳои 50–уми асри гузашта дар водии Вахш саршумор буд. Айни замон дар 1 га биёбонҳои гилзамин ба ҳисоби миёна 2–7, дар биёбонҳои қумӣ 1,5–5, дар биёбонҳои сангзор–1,5–4, дар шӯрзаминҳо 0,5–3 ва дар заминҳои партову

Статус

Вид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

В Северном Таджикистане встречается в Мирзочульской и Дальверзинской степях, предгорьях Кураминского и Туркестанского хребтов. В Юго-Западном Таджикистане населяет пустынную зону Вахшской долины, низовья р. Кафирниган, предгорья Койкитау и Туяунтау. Вертикальные границы распространения вида охватывают высоты 300–1000 м. над ур. м.

Места обитания

Селится в песчано-лессовых, щебнистых, такырных, солончаковых пустынях, населяет песчаные участки и притугайную полосу. Изредка встречается на окраинах орошаемых и богарных посевах бахчевых и зерновых культур.

Численность

В 50–х гг. прошлого столетия был многочисленным в пустынной зоне Вахшской долины. В настоящее время на 1 га глинистой пустыни, в среднем, встречается 2–7, в песчаных пустынях–1,5–5, каменистых пустынях–1,5–4, в

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

In Northern Tajikistan, Small Five-Toed Jerboa is found in Dilvarzin and Mirzochul steppes, foothills of Qurama and Turkistan mountain ranges. In Southwestern Tajikistan it is spread across the desert zone of Vakhsh valley, downstream of Kofarnihon River, Koykitov and Tuyuntov foothills. Its vertical distribution boundary includes the altitudinal range of 300–1000 meters above sea level.

Habitat

It is found in arenaceous deserts, crushed stony, stony and saline soils, sandy areas and areas close to riparian woodlands, sometimes it lives around arable and dry land areas where cucurbitaceous plants and cereals grow.

Population

Small Five-Toed Jerboa numerously populated the Vakhsh valley during the 1950s. Presently, on average in loamy soil deserts 2–7 animal units, in arenaceous deserts–1.5–5 animal units, in stone-rich deserts–1.5–4 animal units, in saline soils–0.5–3

бекорхобида 0,2–1,5 фарди муши пойдарози хурд вомахӯрад.

Хусусиятҳои биологӣ

Аз моҳи март то октябр афзоиш мекунад. Аз 2 то 8 насл медиҳад. Тухм, лӯндак, реша ва қисмҳои сабзи растаниҳои гуногунро ғизо мегирад. Моҳҳои октябр–ноябр ба хоби зимистона меравад ва моҳи март аз хоб бедор мешавад. Туъмаи рӯбох, мири мушони ало ва баъзе парандагони соҳибчанголи шабгард ба ҳисоб меравад.

Парвариш дар шароити сунъӣ

Парвариш имконпазир аст, вале афзоиш намекунад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Таназули муҳити сукунат дар натиҷаи аз худ намудани минтақаҳои ҳамвор ва доманақӯҳҳо ба мақсади кишоварзӣ, бад гардидани шароити муҳити сукунат аз таъсири чаронидани чорво, омилҳои асосии маҳдуд гардидани шаршумори муши пойдарози хурд мебошанд.

Тадбирҳои ҳифз

Чамоаҳои ҷудогона ва парокандаи муши пойдарози хурдро дар минтақаҳои биёбонӣ, нимбиёбонӣ ва доманақӯҳҳои Тоҷикистони Шимолӣ ва Чанубӣ–Ғарбӣ таҳти муҳофизат гирифта, дар муҳити сукунати он фаъолияти хоҷагидорӣ инсонро маҳдуд намудан зарур аст.

солончаках–0,5–3, на бросовых и залежных землях–0,2–1,5 особей малого тушканчика.

Особенности биологии

Размножается с марта по октябрь. Питается семенами, луковцами, корневищами и зелёными частями различных растений, даёт от 2 до 8 потомств. В октябре–ноябре впадает в спячку, пробуждается в марте. Входит в рацион питания лисицы, перевязки и некоторых ночных хищных птиц.

Разведение

Приживается в неволе, но не размножается.

Лимитирующие факторы

Деграляция местообитаний в результате освоения равнинных и предгорных зон под земледелие, ухудшение условий местообитаний под влиянием выпаса скота являются основными лимитирующими факторами численности малого тушканчика.

Меры охраны

Необходимо взять под охрану сохранившиеся разрозненные и островные поселения малого тушканчика в пустынной и предгорной зонах Северного и Юго–Западного Таджикистана. Ограничить хозяйственную деятельность человека в местообитаниях вида.

animal units and in virgin and waste lands–0.2–1.5 animal units of Small Five–Toed Jerboa can be counted per each hectare.

Biological characteristics

This species reproduces from March to October. A female of Small Five–Toed Jerboa gives birth to 2 to 8 cubs. This species feeds on seeds, bulbs, roots and the green parts of various vegetation. It goes into winter hibernation in October–November and awakes in March. It is eaten by a fox, a Striped Lesser Weasel and some nocturnal birds of prey.

Artificial breeding capabilities

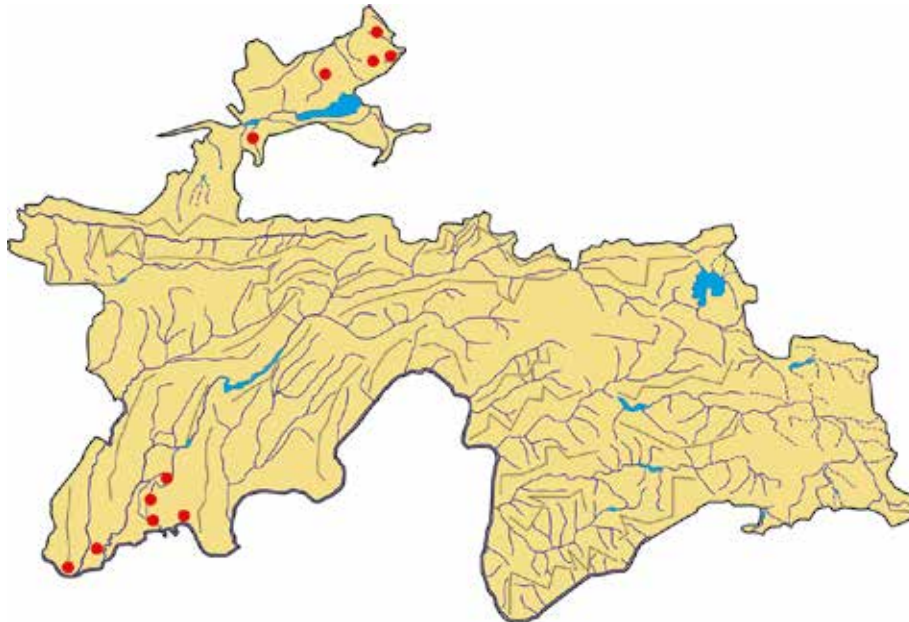
Breeding is possible, however being held in captivity it doesn't reproduce.

Limiting factors

Degradation of habitat due to land reclamation of plain and foothills terrains for agriculture and worsening conditions of habitats under the impact of livestock grazing are the main factors for the decrease of Small Five–Toed Jerboa number.

Conservation measures

It is necessary to take under protection the scattered and island settlements of the Small Five–Toed Jerboa remained in the desert and foothill areas of the Northern and the South–Western Tajikistan. It is necessary to limit human activities in the habitat of the species.

Сарчашмаи иттилоот:

Давыдов, 1964, 1975, 1977, 1988; Саидов, 2010.

Источник информации:

Давыдов, 1964, 1975, 1977, 1988; Саидов, 2010.

Source of information:

Davydov, 1964, 1975, 1977, 1988; Saidov, 2010.

РҶБОҶИ ТУРКМАНӢ

Vulpes corsac tukmenica (Ognev)
Қатори Дарандагон. Carnivora
Оилаи Сагшаклон. Canidae

ТУРКМЕНСКИЙ КОРСАК

Vulpes corsac tukmenica (Ognev)
Отряд Хищные. Carnivora
Семейство Собачьи. Canidae

TURKMENUAN CORSAC FOX

Vulpes corsac turkmenicus (Ognev)
Carnivora Order
Canidae Family

Мақоми хифз

Зернамуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар солҳои 30–юми асри гузашта дар қисмати ҷанубу ғарбии Тоҷикистон, атрофи Шаҳритус ба қайд гирифта шудааст. Дар даҳсолаҳои охир маълумоти аниқ оид ба паҳншавии рӯбоҳи туркманӣ дар ҳудуди Тоҷикистон мавҷуд нест.

Мухити суқунат

Дар теппаҳои бо растаниҳои алафӣ пушидашуда, нимбиёбон, даштҳои хушк, баъзан дар ҷангалзорҳои сирак ва наздиқӯҳӣ волеҳӯрад.

Саршумор

Маълумоти аниқ мавҷуд нест.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар як сол як маротиба насл медиҳад. Давраи бордоршавӣ ба моҳҳои январ–феврал рост омада, давомнокии ҳомиладорӣ 52–60 рӯзро дар бар мегирад. Моҳҳои

Статус

Подвид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

В 30–х гг. прошлого столетия был отмечен в Юго–Западном Таджикистане в окрестностях Шаартуза и Айваджа. В последние десятилетия достоверных сведений о распространении туркменского корсака в Таджикистане нет.

Места обитания

Встречается на холмистых участках с покрытием травяной растительности, в полупустынных сухих степях, иногда в редколесьях и предгорьях.

Численность

Сведения отсутствуют.

Особенности биологии

Размножается один раз в году. Период беременности приходится на январь–февраль. Продолжительность беременности 52–60 дней. В марте–апреле рождает от 2 до 16 детёнышей.

Conservation Status

Endangered. EN

Distribution

In the 1930s this species was found in the South–Western Tajikistan and around Shahritus and Ayvoj. In the last decades there was no reliable data on the distribution of Turkmenian Corsac Fox in Tajikistan.

Habitat

It is found in hilly areas with herbaceous vegetation cover in semi–arid steppes, sometimes in woodland and foothills.

Population

No data is available.

Biological Characteristics

It propagates once a year. The gestation period is in January and February. The duration of pregnancy is 52–60 days. In March–April, it gives birth to from 2 till 16 cubs. Sexual maturity occurs at 9–10 months of age. Turkmenian Corsac Fox's main natural enemy is

март–апрел аз 2 то 16 насл медиҳад. Дар 9–10 моҳагӣ болиғ ва насл медиҳад. Душмани асосии табиӣ рӯбоҳи туркманӣ гург ва рақиби ғизоӣ он рӯбоҳи муқаррарӣ мебошад. Дар шароити табиӣ 5–6 сол умр мебинад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Дар натиҷаи аз худ намудани заминҳои бекорхобида ва дар чарогоҳҳои зимистона мунтазам чаронидани чорво сукунатгоҳ ва саршумори рӯбоҳи туркманӣ маҳдуд гардидааст. Пахншавӣ ва саршумори ин намуд бояд ҳаматарафа таҳқиқ карда шавад.

Парвариш дар шароити сунӣ

Парвариш дар шароити сунӣ имконпазир аст.

Тадбирҳои ҳифз

Аз соли 1968 шикори он манъ аст. Барои пурзӯр намудани ҳифзи рӯбоҳи туркманӣ дар Тоҷикистон тадбирҳои махсус андешида, донишхоро оид ба ҳифзи он дар байни омма тарғиб намудан зарур аст.

Половозрелост настуаёт в 9–10 месячном возрасте. Основным естественным врагом корсака является волк, а его пищевой конкурент–обыкновенная лисица. В естественных условиях живёт 5–6 лет.

Лимитирующие факторы

В результате освоения целинных земель и интенсивного выпаса скота на зимних пастбищах местообитание и численность туркменского корсака сильно сократились. Необходимо провести всесторонние исследования по выяснению распространения и численности этого вида.

Разведение

Приживается в неволе.

Меры охраны

Охота на туркменского корсака в Таджикистане запрещена с 1968 г. В целях усиления охраны корсака необходимо предпринять специальные меры и шире пропагандировать знания о его охране среди широкого круга населения.

a wolf, and its food competitor is an ordinary fox. It lives 5–6 years in the wild.

Limiting factors

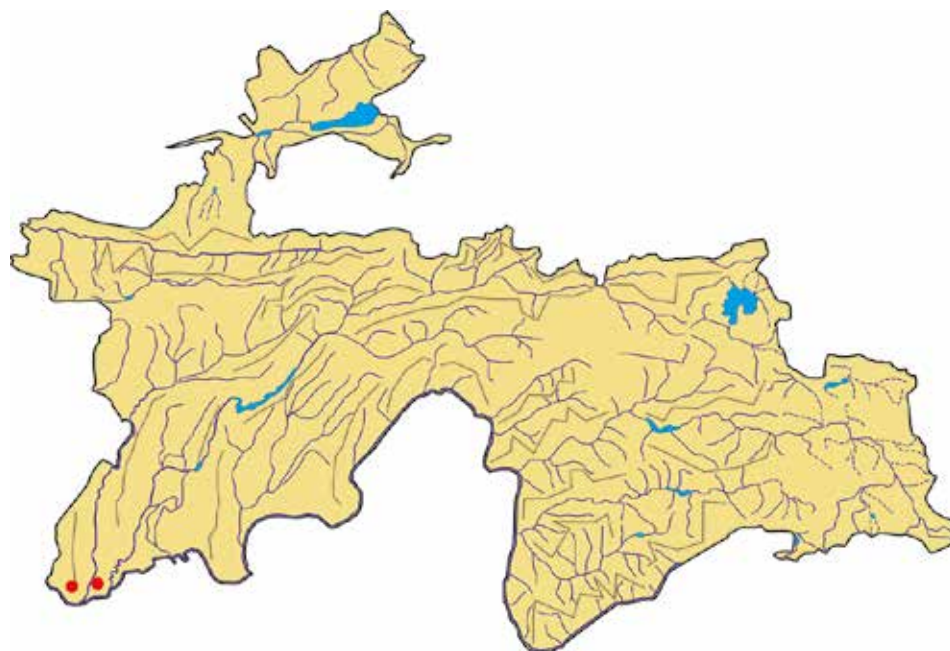
As a result of reclamation of the virgin lands and intensive livestock grazing in winter pastures, the habitats and the number of Turkmenian Corsac Fox greatly reduced. It is necessary to conduct comprehensive studies to ascertain the distribution and abundance of this species.

Artificial Breeding Capabilities

It survives in captivity.

Conservation Measures

Hunting of Turkmenian Corsac Fox is banned in Tajikistan since 1968. In order to strengthen the protection of Turkmenian Corsac Fox there is a need to take special measures and to promote wider knowledge of its protection to a wide range of the population.

Сарчашмаи иттилоот:
Виноградов ва диг., 1935.

Источники информации:
Виноградов и др., 1935.

Source of Information:
Vinogradov et al, 1935.

ХИРСИ МАЛЛА

Ursus arctos isabellinus

(Horsfield, 1826)

Ҷатори Дарандагон. Carnivora

Оилаи Хирсҳо. Ursidae

ТЯНШАНСКИЙ БУРЫЙ МЕДВЕДЬ

Ursus arctos isabellinus

(Horsfield, 1826)

Отряд Хищные. Carnivora

Семейство Медведи. Ursidae

TIAN SHAN BROWN BEAR

Ursus arctos isabellinus

(Horsfield, 1826)

Carnivora Order

Ursidae Family

Мақоми хифз

Зернамуди осебпазир. VU. Ба руйхати сурхи ИБХТ ва замимаи 1 Конвенсия «Дар бораи савдои байналхалқии намудҳои флора ва фаунаи ёбой, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор доранд» (CITES) ворид гардидааст.

Паҳншавӣ

Дар минтақаҳои кӯҳии Тоҷикистони Шимоли, Марказӣ, Бадахшон ва Помири Шарқи паҳн гардидааст.

Мухити сукунат

Дар минтақаи арчзор, чангалзорони дарахтони паҳнбарги дорӣ дарахтони сафедор, фарк, чормағз, олуча ва дараҳои кӯҳии бечангал ва баъди хоби зимистона дар қисмати болоии кӯҳҳо маскан мегирад.

Саршумор

Дар солҳои охир мухити зисти хирси малла дар ҳудуди Тоҷикистон бехтар гардида, афзун гардидани саршумори он ба мушоҳида мерасад. Дар ҳудуди мамнуъгоҳи «Ромит» 20–25 фарди он ба қайд

Статус

Уязвимый подвид. VU. Занесён в Красный список МСОП. Включён в Приложение 1 Конвенции «О международной торговле видами дикой флоры и фауны, находящихся под угрозой исчезновения» (CITES).

Распространение

Встречается в горных зонах Северного, Центрального Таджикистана, в Бадахшане и на Восточном Памире.

Места обитания

Обитает в зоне арчовых лесов, широколиственных лесов из тополя, клёна, грецкого ореха, алычи и в безлесных горных ущельях. После спячки держится в верхнем поясе гор.

Численность

В последние годы в Таджикистане наблюдается улучшение местообитаний бурого медведя и приумножение его численности. В заповеднике «Ромит» зарегистрировано 20–25 особей медведя. Наименьшая численность медведя характерна для Бадахшана

Conservation Status

Vulnerable. VU. It is listed in the IUCN Red List. It is included in the Appendix 1 of the Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES).

Distribution

It is found in the mountainous areas of the Northern and Central Tajikistan, Badakhshan and the Eastern Pamirs.

Habitat

It lives in the area of juniper forests, broad-leaved forests of poplar, maple, walnut, plum and treeless mountain gorges. After hibernation it lives in the upper belt of mountains.

Population

In recent years the Tian Shan Brown Bear habitat in Tajikistan has improved and its numbers increase. In Romit Nature Reserve 20–25 species of bear were recorded. The lowest numbers of bear are characteristic for

гирифта шудааст. Саршумори нисбатан ками хирси малла барои Бадахшон ва Помири Шарқӣ (50–60 сар) хос аст. Саршумори умумии хирси малла 700–800 сар баҳогузори карда мешавад.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар синни 3 солагӣ болиғ мегардад. Охирҳои май (дар муддати 35–40 рӯз) чуфт мешаванд. Давраи ҳомилагии он 7–7,5 моҳ идома меёбад. Модина дар моҳи январ 2 ва баъзан 1 бача мезояд. Аз растани ва ҳайвоноти гуногун–камол, ревоҷ, олуҷа, себ, чормағз, тут, олу, ҳайвоноти бесутунмуҳра ва сутунмуҳрадор ва часади онҳо ғизо мегирад.

Парвариш дар шароити сунӣ

Дар шароити боғи ҳайвонот нигоҳубини он имконпазир аст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Шикори ғайриқонунӣ, ноҳинҷорӣ ва истифодаи ҷангалзорҳо ба сифати ҷароғох, бенизоҷи ҷаронидани ҷорво омилҳои мебошанд, ки ба саршумор ва муҳити сукунати хирси малла таъсири манфӣ мерасонад.

Тадбирҳои ҳифз

Назоратро аз болои шикори ғайриқонунии хирс пузӯр намуда, маҳали сукунати онро ҳифз намудан зарур аст.

и Восточного Памира (50–60 особей). Общая численность медведя в Таджикистане оценена 700–800 особями.

Особенности биологии

Половозрелость наступает на 3 году жизни. Спаривание происходит в конце мая (в течение 35–40 дней). Беременность длится 7–7,5 месяцев. В январе самка приносит двух, иногда одного детеныша. Питается различными растениями, в том числе ферулой, ревенем, алычой, яблоками, грецким орехом, тутовником, сливой, беспозвоночными и позвоночными животными и их трупами.

Разведение

Разводится в условиях зоопарка.

Лимитирующие факторы

Браконьерство, фактор беспокойства, чрезмерный выпас скота имеют отрицательное влияние на местообитания и численность бурого медведя.

Меры охраны

Необходимо усилить контроль за браконьерством и взять под охрану местообитания бурого медведя.

Badakhshan and the Eastern Pamirs (50–60 individuals). The total number of bears in Tajikistan is estimated at 700–800 individuals.

Biological Characteristics

Sexual maturity occurs at 3 years old. Mating occurs in late May (for 35–40 days). Pregnancy lasts for 7–7.5 months. In January female bear brings two, sometimes one cub. It feeds on various plants, including ferrule, rhubarb, plum, apple, walnut, mulberry, cherry–plum, invertebrates and vertebrates and their flesh.

Artificial Breeding Capabilities

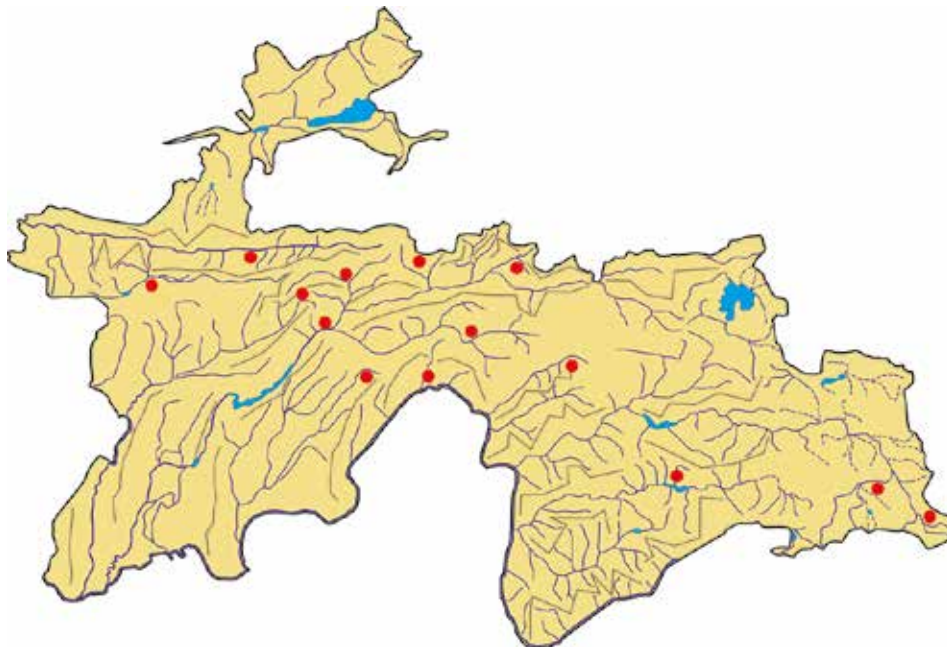
It is bred in a zoo.

Limiting factors

Poaching, disturbance and livestock overgrazing have a negative impact on the habitat and population of Tian Shan Brown Bears.

Conservation Measures

It is necessary to strengthen control over poaching and to protect the habitat of the brown bear.

Сарчашмаи иттилоот:

Соков, 1969, 1971.

Источник информации:

Соков, 1969, 1971.

Source of Information:

Sokov, 1969, 1971.

МИРИ МУШОН

Mustela nivalis (Linnaeus, 1766)
Қатори Дарандагон. Carnivora
Оилаи Мири мушон. Mustelidae

ЛАСКА

Mustela nivalis (Linnaeus, 1766)
Отряд Хищные. Carnivora
Семейство Куны. Mustelidae

WEASEL

Mustela nivalis (Linnaeus, 1766)
Carnivora Order
Mustelidae Family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар Бадахшон, ағбаи Шахристон (қаторкӯҳи Туркистон), нишебиҳои қаторкӯҳи Ҳисор (Искандаркӯл, Майхура) ва водии дарёи Вахш (туғайзори атрофи Чилликӯл, мамнӯёғи «Бешаи палангон») паҳн гардидааст. Дар қалъаи Ҳисор, атрофи деҳаи Арзинг, қаторкӯҳҳои Пётри I, Дарвоз (мавзёи Писода) ба қайд гирифта шудааст. Дар баландҳои 400–4000 метр аз сатҳи баҳр воমেҳӯрад.

Мухити сукунат

Дар қисмати чанубии Тоҷикистон мухити сукунати он дар натиҷаи азхудкунии заминҳое, ки мухити хоси зисти мири мушон ба ҳисоб меравад, дигаргун гардидааст. Дар мавзёҳои кӯҳӣ мухити сукунати он қариб ки бетағйир мондааст.

Статус

Вид, ноҷояшавӣ под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Распространена в Бадахшане, на Шахристанском перевале (Туркестанский хребет), по склонам Гиссарского хребта (оз. Искандеркуль, Майхура) и в долине р. Вахш (тугаи в окрестностях Джиликуля, в заповеднике «Тигровая балка»). Встречается также в окрестностях Гиссарской крепости, к. Арзинг, на хребте Петра I и Дарвазском хребте (урочище Писода). Вертикальное распространение охватывают высоты 400–4000 м. над ур. м.

Места обитания

В пределах Южного Таджикистана места обитания вида изменены в результате освоения характерных мест заселения. В горной местности места обитания ласки сохраняются почти без изменения.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

It is distributed in Badakhshan, on Shahrison pass (Turkistan mountain range), on the slopes of the Hissor mountain range (Iskandarkul lake, Maykhura) and in the Vakhsh valley (riparian forests in the vicinity of Jillikul in «Tigrovaya Balka» Nature Reserve). It is also found in the vicinity of Hissor fortress, Arzyng village, on the Peter I mountain range and Darvoz mountain range (Pisoda tract). Vertical distribution covers height of 400–4000 meters above sea level.

Habitat

Within Southern Tajikistan the habitats of species are changed as a result of the development of the characteristic places of settlement. In the highlands the Weasel's habitats remain almost unchanged.

Саршумор

Намуди камшумор аст. Танҳо дар кӯҳҳо саршумори нисбатан зичи онро дар наздикии ҷамоаи нисбатан зичи хояндаҳо дидан мумкин аст.

Хусусиятҳои биологӣ

Мавриди таҳқиқ қарор нагирифтааст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Аз худ гардидани мухити хоси сукунати мири мушон ва истифодаи моддаҳои захроқи кимиёвӣ бар зидди хояндаҳо боиси маҳдудшавии саршумори мири мушон гардидааст.

Тадбирҳои хифз

Дар доираи сукунатгоҳи мири мушон 2 мамнуъгоҳ ва як қатор ғӯрукгоҳҳо мавҷуданд. Аҳамияти мири мушонро бештар тарғиб бояд кард. Мавзӯҳои паҳншавии мири мушонро ба таври иловагӣ таҳқиқ намуда, зери муҳофизати ҷиддӣ қарор додан зарур аст.

Численность

Малочисленный вид. Иногда небольшую её плотность в горных условиях можно встретить вблизи многочисленных колоний грызунов.

Особенности биологии

Не изучены.

Лимитирующие факторы

Освоение характерных мест обитания и применение ядохимикатов в борьбе с грызунами стали причиной сокращения ласки.

Меры охраны

В пределах ареала ласки функционируют 2 заповедника и ряд заказников. Необходимо шире пропагандировать полезную роль ласки. Необходимо провести дополнительные исследования по выяснению мест распространения ласки и взять их под строгую охрану.

Population

The species is insignificant in number. Sometimes its small density in the mountain conditions can be found close to numerous colonies of rodents.

Biological Characteristics

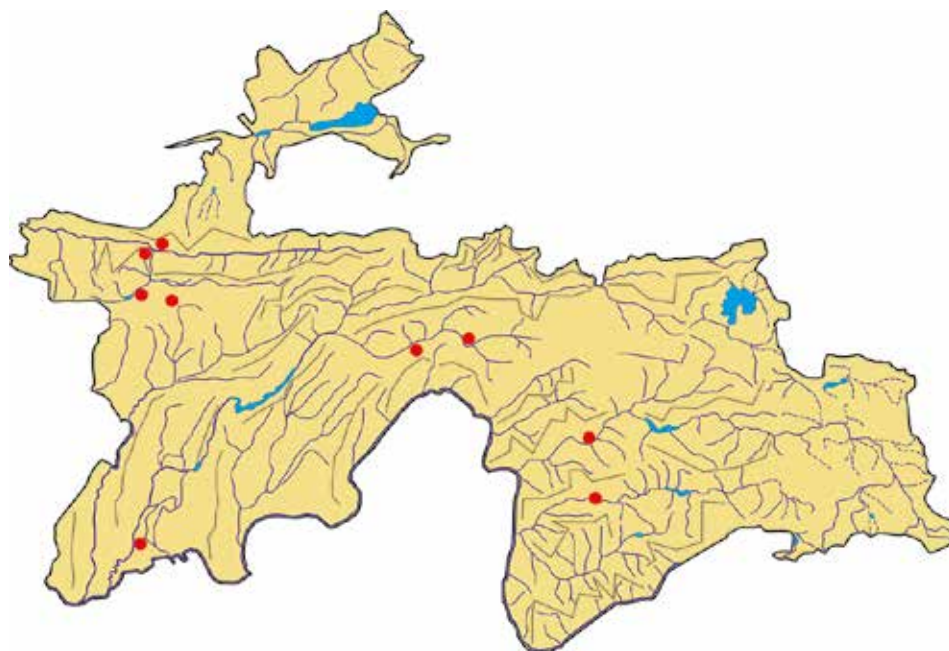
They are not studied.

Limiting factors

The development of specific habitats and the use of chemicals to combat rodents caused the reduction of the Weasel's number.

Conservation Measures

Within the area of the Weasel's habitat area 2 reserves and a number of nature reserves are functioning. It is necessary to propagandize the useful role of the Weasel. More research is needed to clarify the Weasel's distribution areas and take them under strict protection.

Сарчашмаи иттилоот:

Виноградов ва диг., 1935; Розанов, 1935; Чернышев, 1958; Соков, 1972.

Источник информации:

Виноградов и др., 1935; Розанов, 1935; Чернышев, 1958; Соков, 1972.

Source of Information:

Vinogradov et al, 1935.; Rozanov, 1935; Chernyshev, 1958; Sokov 1972

**МИРИ МУШОНИ
ТУРКИСТОНӢ**

Mustela altaica (Pallas, 1811)
Қатори Дарандагон. Carnivora
Оилаи Мири мушон. Mustelidae

**ТУРКЕСТАНСКИЙ
СОЛОНГОЙ**

Mustela altaica (Pallas, 1811)
Отряд Хищные. Carnivora
Семейство Куньи. Mustelidae

**TURKESTAN MOUNTAIN
WEASEL**

Mustela altaica (Pallas, 1811)
Carnivora Order
Mustelidae Family

Мақоми хифз

Намуди осебпазир. VU. Ба рӯйхати сурхи ИБХТ ва замимаи 3 Конвенсия «Дар бораи савдои байналхалкии намудҳои флора ва фаунаи ёбой, ки дар зери таҳдиди маҳшавӣ қарор доранд» (CITES) ворид гардидааст.

Паҳншавӣ

Масоҳати паҳншавии мири мушони туркистонӣ танҳо Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшонро фаро мегирад Дар Ишқошим (дараи Башор, 2710 метр), Шугнон, Чавшангоз (дараи Наспар, 3700 метр) ва Помири Шарқӣ — водии Рангқул (мавзёи Саликтош) ва атрофи Шаймоқ паҳн гардидааст. Дар қад-қадӣ дарёи Панҷ, сарғаҳи дарёи Ванҷ ва пирыҳи Абдуқаҳор дар баландии қариб 3000 метр аз сатҳи баҳр, Лангар, Қўқҷар ва Раскем низ дучор меояд.

Муҳити сукунат

Муҳити ҳоси сукунати мири мушон дар баландҳои 2710–3700 метр аз сатҳи баҳр ҷойгир шудааст. Дар

Статус

Уязвимый вид. VU. Занесён в Красный список МСОП. Включён в Приложение 3 Конвенции «О международной торговле видами дикой флоры и фауны, находящихся под угрозой исчезновения» (CITES).

Распространение

Ареал туркестанского солонгоя охватывает только территории ГБАО. Распространён в Ишкашине (ущелье Башор, на высоте 2710 м. над ур. м.), Шугнани, Джавшангозе (ущелье Наспар, на высоте 3700 м. над ур. м.) и на Восточном Памире—долина Рангкуль (урочище Саликташ) и в окрестностях Шаймака. Встречается также вдоль р. Пяндж, верховьях р. Вандж и леднике Абдукахар на высоте около 3000 м. над ур. м., Лянгаре, Кокджаре и Раскеме.

Места обитания

Типичные места обитания туркестанского солонгоя

Conservation Status

Vulnerable. VU. It is listed in the IUCN Red List. It is included in the Appendix 3 of the Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES).

Distribution

Areal of Turkestan Mountain Weasel covers only the territory of GBAO. It is distributed in Ishkoshim (Bashor gorge, at an altitude of 2710 meters above sea level), in Shughnon, Javshangoz (Naspar gorge, at an altitude of 3700 meters above sea level) and in the Eastern Pamirs—Rangkul valley (Saliktash stow) and in the surroundings of Shaymak. It is also found along the Panj river, in the upstreams of Vanj river and Abduqahor glacier at an altitude of about 3000 meters above sea level, and in Langan, Qoqjar and Ruskem.

Habitat

Typical habitats of Turkestan Mountain Weasel are located on the

дараҳое, ки дорои ҷӯйҳои хурд ва алафзорони сираканд, маскан мегирад.

Саршумор

Дар тамоми ҳудуди сукунатгоҳаш намуди камшумор ба ҳисоб меравад.

Хусусиятҳои биологӣ

Пурра таҳқиқ карда нашудааст. Дар яқсолағӣ ба балоғат мерасад. Моҳҳои феврал–май афзоиш мекунад. Аз хояндагон ғизо мегирад.

Парвариш дар шароити сунӣ

Дар шароити сунӣ парвариш намудани он имконпазир аст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Муайян карда нашудааст.

Тадбирҳои ҳифз

Ҳифзи мири мушони туркистониро ба таври васеъ тарғиб намудан зарур аст.

расположены на высотах 2710–3700 м. над ур. м. Обитает в ущельях с небольшими горными ручьями, бедной травянистой растительностью.

Численность

Во всех пределах обитания малочисленный вид.

Особенности биологии

Полностью не изучены. Половозрелость наступает на первом году жизни. Размножается в феврале–мае. Питается грызунами.

Разведение

Хорошо приживается в неволе.

Лимитирующие факторы

Не выяснены.

Меры охраны

Необходимо шире пропагандировать охрану туркестанского солонгоя.

heights of 2710–3700 meters above sea level. It lives in the ravines with small mountain streams, poor herbaceous vegetation.

Population

Within its residence the population of this species is small.

Biological Characteristics

It is not completely known. Sexual maturity occurs in the first year of life. It propagates in February and May. It feeds on rodents.

Artificial Breeding Capabilities

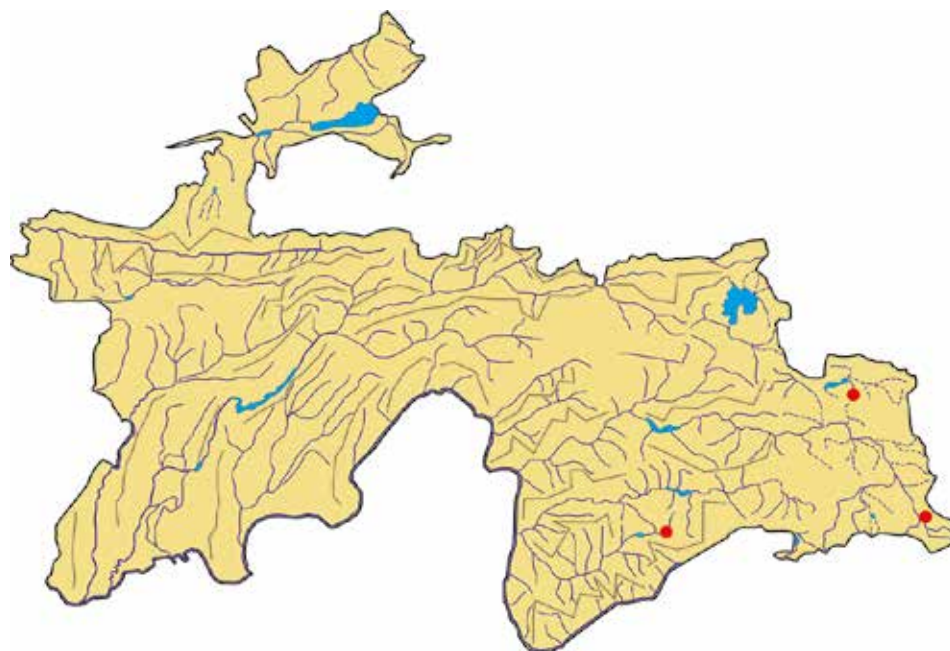
It lives well in captivity.

Limiting factors

They are not clarified.

Conservation Measures

It is necessary to promote greater protection of Turkestan Mountain Weasel.

Сарчашмаи иттилоот:

Розанов, 1935; Виноградов ва диг., 1935; Соков, 1972.

Источник информации:

Розанов, 1935; Виноградов и др., 1935; Соков, 1972.

Source of Information:

Rozanov, 1935; Vinogradov et al, 1935.; Sokov, 1972.

**МИРИ МУШОНИ
ДАШТӢ**

Mustela evermanni (Lesson, 1827)
Қатори Дарандагон. Carnivora
Оилаи Мири мушон. Mustelidae

**ТУРКЕСТАНСКИЙ
СТЕПНОЙ ХОРЁК**

Mustela evermanni (Lesson, 1827)
Отряд Хищные. Carnivora
Семейство Куньи. Mustelidae

**TURKESTAN STEPPE
POLECAT**

Mustela evermanni (Lesson, 1827)
Carnivora Order
Mustelidae Family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар ҳолати хатарноки маҳвшавӣ қарор дорад. CR.

Паҳншавӣ

Дар солҳои 60–уми асри гузашта дар нишебии шимолии қаторкӯҳи Туркистон, ки дар он ҷо саршумори хармуши зард ва муши пойдароз зиёд аст, ба қайд гирифта шудааст. Дар даҳсолаҳои охир ягон фарди он ба қайд гирифта нашудааст. Эҳтимол нобуд гардидааст.

Муҳити сукунат

Дар минтақаи доманакӯҳ (дар баландии то 1600 метр аз сатҳи баҳр), дар ҷойҳои, ки набототи нимбиёбонӣ ва биёбонӣ доранд, ба қайд гирифта шудааст.

Саршумор

Маълумот аниқ вучуд надорад.

Хусусиятҳои биологӣ

Таҳқиқ қарда нашудааст. Таркиби ғизои мири мушони даштиро асосан ҳояндагон ташкил медиҳанд.

Статус

Вид, ноҳодящийся в критическом состоянии исчезновения. CR.

Распространение

В 60–х гг. прошлого столетия был обнаружен на северных склонах Туркестанского хребта, в местах наибольшей концентрации жёлтого суслика и тушканчика. В последние десятилетия не обнаружено ни одной особи этого вида. Очевидно исчез.

Места обитания

Отмечен в предгорных местах (1600 м. над ур. м.), где произрастает полупустынная и степная растительность.

Численность

Отсутствуют достоверные сведения.

Особенности биологии

Не изучены. Рацион питания степного хорька, в основном, состоит из грызунов.

Conservation Status

Critically endangered. CR.

Distribution

In the 1960s this species was found on the northern slopes of the Turkistan range, in the areas with the largest concentration of yellow squirrels and jerboas. In recent decades no specimens of this species were found. Obviously it disappeared.

Habitat

It is found in the foothills of Turkistan range (1600 meters above sea level) in the areas where semi-desert and steppe vegetation is grown.

Population

There is no reliable information.

Biological Characteristics

Biological characteristics were not studied. The diet of the Turkistan Steppe Polecat mainly consists of rodents.

Artificial Breeding Capabilities

No data is available.

Парвариш дар шароити сунъӣ

Маълумот вучуд надорад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Тоҷикистони Шимолӣ дар сарҳади ҷанубӣ–ғарбии ҳудуди паҳншавии мири мушони даштӣ ҷойгир аст, аз ин рӯ саршумори он зиёд буда наметавонад. Камшумор ва ё нобуд гардидани мири мушони даштӣ ба таназзули муҳити сукунати он, яъне аз худ гардидани минтақаҳои биёбонӣ ва нимбиёбонӣ вобаста аст.

Тадбирҳои ҳифз

Бо мақсади қор қарда баромадани ҷораҳои муассири ҳифз таҳқиқоти иловагӣ оид ба муайян намудани мавҷудияти ҷойҳои паҳншавӣ ва мавзъҳои сукунати мири мушони даштӣ гузаронидан зарур аст.

Разведение

Сведения отсутствуют.

Лимитирующие факторы

В Северном Таджикистане проходит юго–западная граница ареала степного хорька и, в связи с этим, он малочислен. Сокращение численности или исчезновение степного хорька связано с деградацией мест обитания, в частности, освоением пустынных и полупустынных зон.

Меры охраны

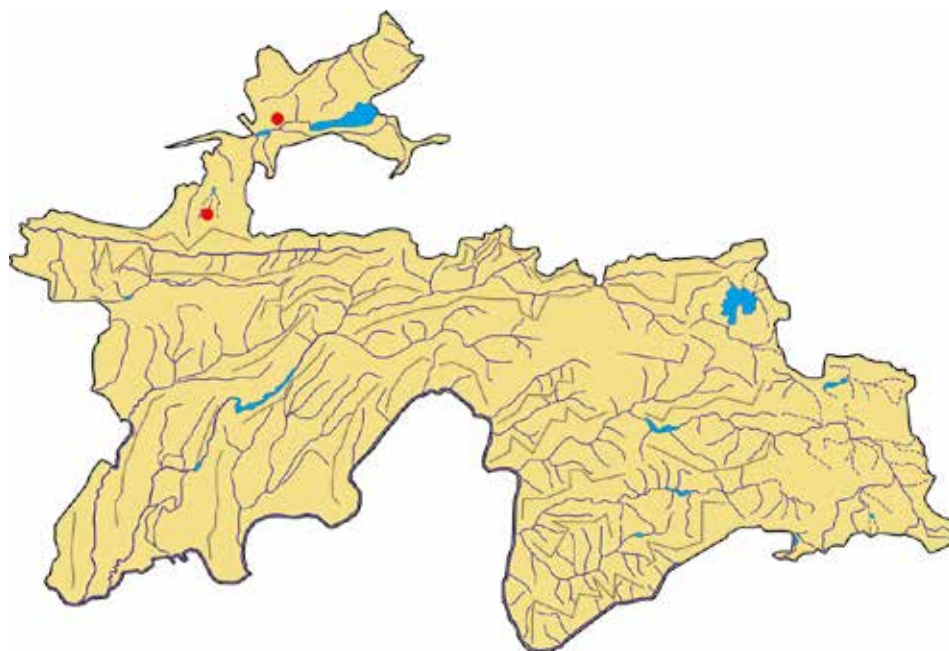
В целях разработки действенных мер охраны степного хорька необходимо провести дополнительные исследования по выяснению мест распространения и местообитаний этого вида.

Limiting factors

In Northern Tajikistan, the southwestern boundary of the range of the Turkestan Steppe Polecat lies, and, in this regard, it is small in number. Downsizing or disappearance of Turkestan Steppe Polecat is due to degradation of habitats, in particular, the development of arid and semiarid zones.

Conservation Measures

In order to develop effective measures for the protection of the Turkestan Steppe Polecat more research is needed to clarify the distribution areas, and habitats of this species.

Сарчашмаи иттилоот:

Давыдов, 1965.

Источник информации:

Давыдов, 1965.

Source of Information:

Davydov, 1965.

ба саршумори ҳозираи ин намуд маълумоти аниқ вучуд надорад.

Хусусиятҳои биологӣ

Давраи афзоиши мири мушони ало тӯлонист. Чуфтшавӣ тирамоҳ сурат мегирад. Давраи ҳомилагӣ беш аз 5 моҳро дар бар мегирад. Ғизои асосии мири мушони ало ҳояндагон (калламуши регзор, хармушӯ, мушҳои подароз ва ғ.) ба ҳисоб мераванд.

Парвариш дар шароити сунӣ

Маълумот вучуд надорад. Ба осонӣ дар муддати кӯтоҳ ром мешавад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Аз худ намудани муҳити сукунат (туғайзорҳо, минтақаҳои биёбон ва нимбиёбон), истифодаи моддаҳои кимиёвӣ бар зидди ҳояндагон боиси маҳдудшавии саршумор мири мушони ало гардидааст.

Тадбирҳои ҳифз

Бо мақсади таҳия намудани чорабиниҳои илман асоснокӣ ҳифз, паҳншавӣ, хусусиятҳои экологии мири мушони ало ро муфассал таҳқиқ намуда, корҳои тарғиботиро оид ба ҳифзи он дар байни омма васеъ ба роҳ мондан зарур аст.

обитателем туғайв Таджикистана. В настоящее время достоверные сведения о численности этого вида отсутствуют.

Особенности биологии

Период размножения перевязки сильно растянут. Спаривание происходит осенью. Беременность длится более 5 месяцев. Питается, в основном, грызунами (песчанки, суслики, тушканчики и др.).

Разведение

Сведения отсутствуют. Легко и за короткое время приручается.

Лимитирующие факторы

Освоение местообитаний (тугаи, пустынные и полупустынные зоны), применение ядохимикатов против грызунов стали основными причинами сокращения численности перевязки.

Меры охраны

В целях разработки научно-обоснованных мер охраны перевязки необходимо провести подробные исследования по выяснению распространения и особенностей экологии этого вида. Необходимо вести широкую пропаганду её охраны среди населения.

on the number of this specie is not available.

Biological characteristics

The propagation season of Marbled Polecat is very long. Mating takes place in autumn. Pregnancy lasts for more than 5 months. It eats mainly rodents (gerbils, ground squirrels, jerboas, etc.).

Artificial breeding capabilities

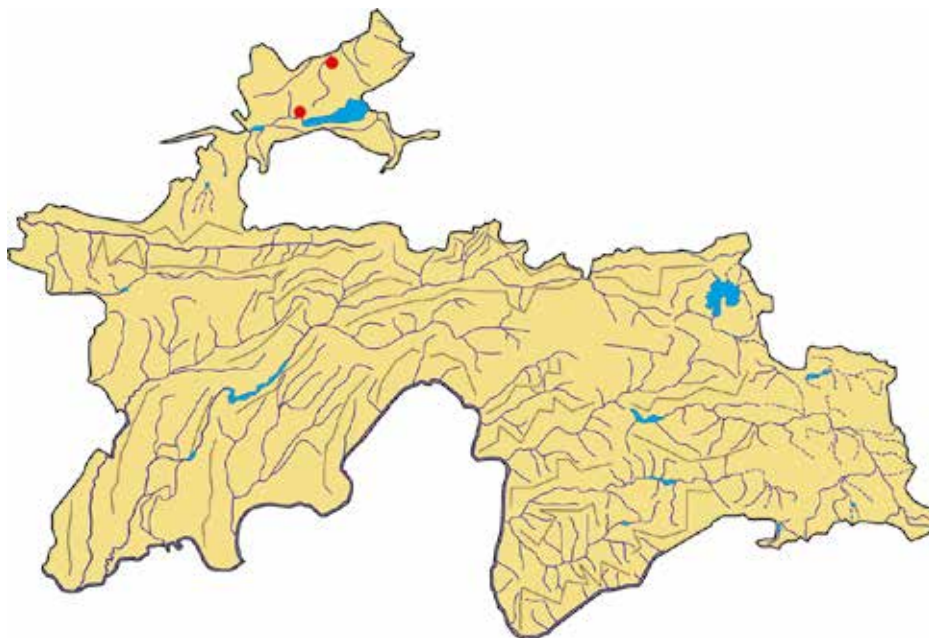
No data is available. They are easily and in a short time tamed.

Limiting factors

Reclamation of habitat areas (riparian forests, desert and semi-desert areas), the use of pesticides against rodents were the main reasons for reducing the number of Marbled Polecat.

Conservation measures

In order to develop scientifically-based measures to protect Marbled Polecat it is necessary to conduct a detailed study for clarifying the distribution and characteristics of the ecology of this species. It is necessary to conduct extensive propaganda of its protection among the people.

Сарчашмаи иттилоот:

Виноградов ва диг., 1935; Чернышев, 1958; Давыдов, 1974; Красная книга СССР, 1978.

Источник информации:

Виноградов и др., 1935; Чернышев, 1958; Давыдов, 1974; Красная книга СССР, 1978.

Source of information:

Vinogradov et al, 1935.; Chernyshev, 1958; Davydov, 1974; Red Book of USSR, 1978.

САГОБӢ (САГЛОБ)

Lutra lutra (Linnaeus, 1758)
Қатори Дарандагон. Carnivora
Оилаи Мури мушон. Mustelidae

**СРЕДНЕАЗИАТСКАЯ
ВЫДРА**

Lutra lutra (Linnaeus, 1758)
Отряд Хищные. Carnivora
Семейство Куньи. Mustelidae

**CENTRAL ASIAN
OTTER**

Lutra Lutra (Linnaeus, 1758)
Carnivora order
Mustelidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN. Ба рӯйхати сурхи ИБХТ ва замимаи I Конвенсия «Дар бораи савдои байналхалқии намудҳои флора ва фаунаи ёбой, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор доранд» (CITES) ворид гардидааст.

Паҳншавӣ

Дар ҳавзаи дарёҳои Панҷ, Вахш, Кофарниҳон, Қаратов, Қизилсу, Сурхоб, Обихингоб, Сир ва Зарафшон Ванҷ, Шохдара, Аличур, Гунт, Панҷ, Варзоб ва ғ. паҳн гардидааст.

Мухити сукунат

Сағобӣ сокини доими рӯдҳои кӯҳие мебошад, ки аз моҳӣ ғанӣ буда, обашон ях намебандад. Дар зери тӯдаи шахпораҳои соҳил ё анбӯҳи тугайзори ангат, санҷид, най, ғеша ва ғайра лона месозад. Мавҷудияти сағобиро дар ин ё он маҳал аз рӯи изи хосаш (пардаи байни ангуштҳо), ки дар реғи қадқади дарё мегузорад, муайян кардан мумкин аст.

Саршумор

Охири солҳои 60–уми асри гузашта дар мамнӯъгоҳи «Бешаи палангон» 18 фард, ӣбтидои солҳои 70–уми

Статус

Вид, ноҳаҷияш под угрозы исчезновения. EN. Занесён в Красный список МСОП. Включён в Приложение I Конвенции «О международной торговле видами дикой флоры и фауны, ноҳаҷияш под угрозы исчезновения» (CITES).

Распространение

Распространена в бассейнах рек Пяндж, Вахш, Кафирниган, Каратаг, Варзоб, Кызылсу, Сурхоб, Обихингов, Сырдарья, Зерафшан, Вандж, Шахдара, Аличур, Гунт и др.

Места обитания

Постоянный обитатель горных рек с богатыми рыбными запасами и не замерзающие зимой; логово устраивает в завалах крупных скальных обломков вдоль берегов или в густой тугайной растительности из облепихи, джигды, тростника, осоки и т.п. Присутствие выдры в той или иной местности можно обнаружить по характерным следам (перепонка между пальцами) на песке вдоль рек.

Численность

В конце 60–х гг. прошлого столетия в заповеднике «Тигровая балка»

Conservation Status

Endangered. EN. It is listed in the IUCN Red List. It is included in the Appendix 1 of the Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES).

Distribution

It is distributed in the basins of Panj, Vakhsh, Kofarnihon, Qaratogh, Varzob, Qizilsu, Surkhob, Obikhingov, Syr Darya, Zarafshon, Vanj, Shohdara, Alichur, Gunt, and other rivers.

Habitat

This species is a permanent resident of the mountain rivers that are rich in fish stocks and do not freeze in winter. It makes its lair in heaps of large rock debris along the coast or in the dense tugai vegetation of sea buckthorn, djidda, reeds, sedges, etc. The presence of otters in a particular area can be found by characteristic footprints (webbing between toes) on the sand along the river.

Population

In the late 1960s in the «Tigrovaya Balka» Nature Reserve there were

асри гузашта 7 фарди сағобӣ ба қайд гирифта шудааст. Дар мамнӯъгоҳи «Ромит» (дарёи Сардаи Миёна) 3 фард, дар соҳилҳои дарёи Сорбо 2 фард вохӯрааст. Охири солҳои 70-уми асри гузашта дар водии Зарафшон (то Панҷакент) саршумори ками он (дар 10–15 км 2 фард) ба қайд гирифта шудааст. Дар дарёҳои Шӯроб, Сурхоб, Сорбо ва ғ. фардҳои алоҳидаи он дар қитъаҳои маҳдуд аҳён-аҳён вохӯраад.

Хусусиятҳои биологӣ

Сағобихо дар сесолағӣ болиғ мегарданд, вале ҳар сол насл намеоваранд. Давраи ҳомилағӣ 9–10 моҳ идома ёфта, моҳҳои феврал–апрел 2–4, баъзан 5 насл медиҳад.

Парвариш дар шароити сунӣ

Маълумот вучуд надорад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Шикори ғайриқонунӣ, босуръат аз худ қардани муҳити сукунат, пасту баланд шудани сатҳи об, ба обанборҳо партофтани партовҳои саноятӣ боиси маҳдудшавии саршумор ва мавзёҳои зисти сағобӣ гардидааст.

Тадбирҳои ҳифз

Мавзёҳои паҳншавӣ ва лонағузори сағобиро ба қайд гирифта, онҳоро зери муҳофизат қарор додан зарур аст. Қорҳои тарғиботиро оид ба ҳифзи он дар байни оммаи васеъ ба роҳ мондан лозим аст.

наштитвалосъ 18 особей видры, а в начале 70-х гг. прошлого столетия– всего 7. В заповеднике «Рамит» (р. Сардаи Миёна) встречалосъ 3, а на берегах р. Сорбог–2 особи видры. Наименьшая численность видры (2 особи на 10–15 км) отмечена в конце 70-х гг. прошлого столетия по долине р. Зерафшан (до Пенджикента). В реках Шӯроб, Сурхоб, Сорбог и т.д. встречаются единичные особи видры на ограниченных участках.

Особенности биологии

Половозрелыми видры становятся на 3 году жизни, но не каждый год дают потомство. Беременность длится 9–10 месяцев. В феврале–апреле приносит 2–4, иногда 5 детенышей.

Разведение

Сведения отсутствуют.

Лимитирующие факторы

Браконьерство, интенсивное освоение мест обитания, резкое колебание уровня воды, сброс промышленных отходов в водоёмы являются основными причинами сокращения численности и мест обитания видры.

Меры охраны

Необходимо выявить места распространения и логовища видры и взять их под охрану. Шире пропагандировать охрану этого вида среди широкого круга населения.

18 specimens of otter, and in the early 1970s–only 7. In the Romit Nature Reserve (Sardai Miyona river) there were 3, and on the banks of the Sorbogh river–2 otter individuals. The lowest numbers of otters (2 specimens per 10–15 km) was observed in the late 1970s in the valley of Zarafshon river (till Panjakent city). In Shurob, Surkhob, Sorbogh and other rivers in limited areas isolated otter individuals are found.

Biological Characteristics

Otters become sexually mature at 3 years, but not every year they produce offspring. Their pregnancy lasts for 9–10 months. In February–April the female brings 2–4, sometimes 5 cubs.

Artificial Breeding Capabilities

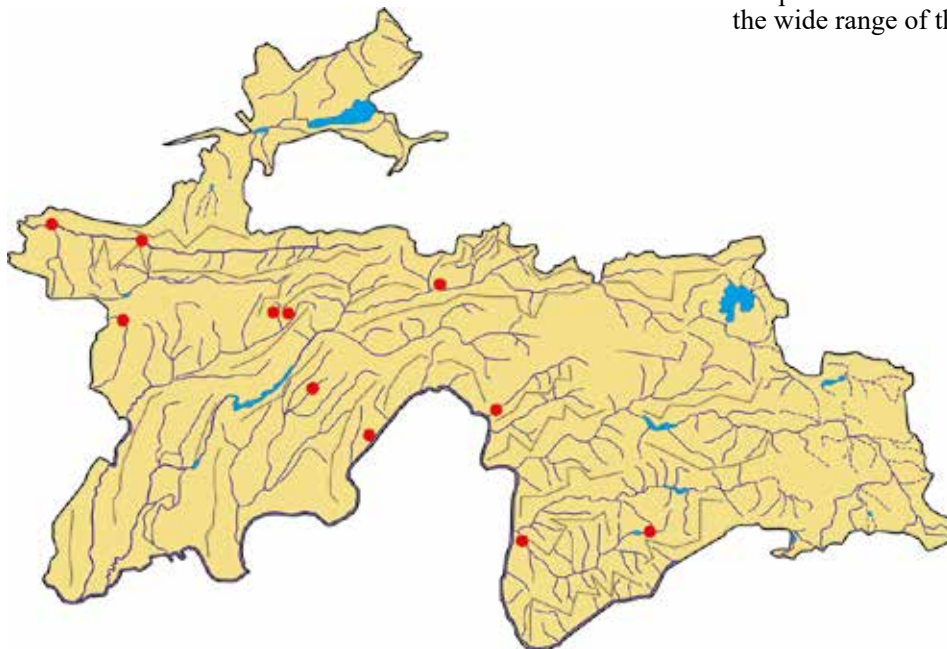
No data is available.

Limiting factors

Poaching, habitat intensive development, sharp fluctuation of the water level, discharge of industrial waste into water are the main reasons for reducing the number of otters and their habitats.

Conservation Measures

It is necessary to find out the locations and lairs of otters and take them under protection. It is necessary to promote the protection of this species among the wide range of the population.

Сарчашмаи иттилоот:

Мантейфель, 1934, 1947; Виноградов ва диг., 1935; Чернышев, 1958; Гептнер ва диг., 1967; Красная книга СССР, 1978.

Источник информации:

Мантейфель, 1934, 1947; Виноградов и др., 1935; Чернышев, 1958; Гептнер и др., 1967; Красная книга СССР, 1978.

Source of Information:

Manteuffel, 1934, 1947; Vinogradov et al., 1935.; Chernyshev, 1958; Geptner et al., 1967; Red Book of USSR, 1978.

КАФТОР

Hyaena hyaena (Linnaeus, 1758)
Қатори Дарандагон. Carnivora
Оилаи Кафторҳо. Hyenidae

ПОЛОСАТАЯ ГИЕНА

Hyaena hyaena (Linnaeus, 1758)
Отряд Хищные. Carnivora
Семейство Гиеновые. Hyenidae

STRIPED HYENA

Hyaena hyaena (Linnaeus, 1758)
Carnivora Order
Hyenidae Family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар ҳолати хатарноки маҳвшавӣ қарор дорад. CR. Ба рӯйхати сурхи ИБҲТ ва замимаи 3 Конвенсия «Дар бораи савдои байналхалқии намудҳои флора ва фаунаи ёбӣ, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор доранд» (CITES) ворид гардидааст.

Паҳншавӣ

Дар гузашта дар қисматҳои чанубу-ғарбӣ ва шимолии Тоҷикистон паҳн гардида буд. Айни замон дар тамоми ҳудуди суқунат ниҳоят кам вомехӯрад. Дар баландҳои аз 300 то 900 (1200 м.) аз сатҳи баҳр ҳаёт ба сар мебарад. Дар атрофи дарёҳои Кофарниҳон, Ёхсу ва Қизилсу пурра нест гардидааст.

Мухити суқунат

Дар анбӯхи буттаву дарахтони тугайзори соҳили дарёҳо суқунат мекунад. Кафтор дар доманакӯҳҳо, ки набототашон биёбонӣ ё нимбиёбонист, инчунин дар дараҳои қухсор низ вомехӯрад. Чунин мавзёҳоро кафтор баъди таназзули муҳити аввалияи суқунаташ аз худ намудааст.

Саршумор

Ибтидои солҳои 70–уми асри гузашта дар Тоҷикистон қариб 20 фарди кафтор ба қайд гирифта шуда

Статус

Вид, ноҷояи ҳаёт дар критикӣ ҳолати исҳознонӣ. CR. Заносён дар Қарсонӣ список МСОП. Включен дар Приложение 3 Конвенции «О междунородной торговле видами дикой флоры и фауны, ноҷояи ҳаёт дар критикӣ ҳолати исҳознонӣ» (CITES).

Распространение

В прошлом была распространена в Юго-Западном и Северном Таджикистане. В настоящее время крайне редко встречается по всему ареалу. Обитает на высотах от 300 до 900 (1200 м.) над ур. м. Полностью исчезла в долинах рек Кафирниган, Яхсу и Кызылсу.

Места обитания

Обитает в тугайных лесах с пышной древесно-кустарниковой растительностью. Встречается также в предгорьях с пустынной и полупустынной растительностью и горных ущельях. Подобные места обитания гиены освоены после деградации первоначальных местообитаний.

Численность

В начале 70–х гг. прошлого столетия в Таджикистане насчитывалось всего около 20 гиен. В настоящее время

Conservation Status

Critically endangered. CR. It is listed in the IUCN Red List. It is included in the Appendix 3 of the Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES).

Distribution

In the past it was common in the South-Western and Northern Tajikistan. At the present time it is extremely rare throughout its habitat area. It lives at the altitudes ranging from 300 to 900 (1200 meters) above sea level. It disappeared completely in the valleys of the Kofarnihon, Yakhsu and Qizilsu rivers.

Habitat

It inhabits in riparian forests with lush trees and shrubs. It is also found in the foothills of the desert and semi-desert vegetation and mountain gorges. Similar habitat was mastered by Striped Hyena after degradation of its original habitat.

Population

In the early 1970s in Tajikistan there were only about 20 hyenas. At present,

буд. Айни замон оид ба саршумори кафтор дар Тоҷикистон маълумоти аниқ вучуд надорад.

Хусусиятҳои биологӣ

Кафтор дар 3–4 солагӣ болиғ мешавад. Мавсими чуфтшавии он аз моҳи ноябр то моҳи феврал ҷараён мегирад. Давраи ҳомиладорӣ беш аз 3 моҳ идома ёфта, 1–4, аксаран 3 насл медиҳад. Соли 1950 дар туғайзори соҳили дарёи Вахш лонаи кафтор бо 4 бачааш дарёфт карда шудааст.

Парвариш дар шароити сунъӣ

Дар шароити боғи ҳайвонот парвариш меёбад ва афзоиш мекунад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Аз худ намудани муҳити ҳоси сукунат, алаҳусус туғайзорҳо ва минтақаҳои биёбон ва нимбиёбон, маҳдуд гардидани саршумори тӯма, шикори ғайриқонунӣ сабабҳои асосии маҳдуд гардидани саршумори кафтор мебошанд.

Тадбирҳои хифз

Мавзёҳои асосии сукунати кафторро дар мамнуъгоҳи «Бешаи палангон» ва минтақаҳои ҳамсарҳади он зери муҳофизати ҷиддӣ қарор додан лозим аст. Оид ба паҳншавӣ ва хусусиятҳои экологии он таҳқиқот гузаронидан лозим аст.

точные сведения о её численности отсутствуют.

Особенности биологии

Половозрелость гиены наступает на 3–4 году жизни. Течка имеет место с ноября по февраль. Продолжительность беременности составляет более 3 месяцев. В помёте 1–4 щенка, чаще 3. В 1950 г. в тугаях поймы р. Вахш в логове гиены было обнаружено 4 щенка.

Разведение

В условиях зоопарка разводится и даёт потомство.

Лимитирующие факторы

Освоение характерных мест обитания, особенно тугаёв, пустынных и полупустынных зон, браконьерство являются основными причинами сокращения численности гиен.

Меры охраны

Необходимо взять под строгую охрану места обитания гиены в заповеднике «Тигровая балка» и приграничных её территориях. Провести дополнительные исследования по выяснению распространения и особенности экологии этого вида.

there are no accurate data on its number.

Biological Characteristics

Sexual maturity of the Striped Hyena occurs at 3–4 year of life. Estrus occurs from November to February. The gestation period is more than 3 months. In the litter there are 1–4 cubs, frequently 3. In 1950, in the riparian woodlands of Vakhsh river in the lair of hyenas 4 cubs were found.

Artificial Breeding Capabilities

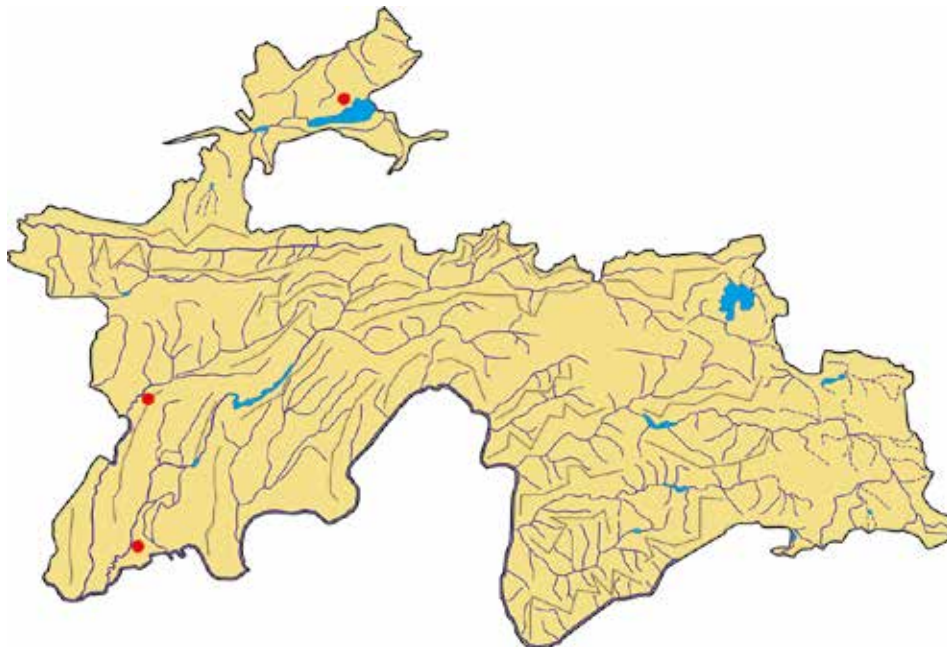
It reproduces in the zoo conditions and gives cubs.

Limiting factors

The development of specific habitats, especially riparian woodlands, desert and semi-desert areas, and poaching are the main reasons for reducing the number of hyenas.

Conservation Measures

It is necessary to take under strict protection the hyenas' habitats in the «Tigrovaya Balka» Nature Reserve and its border areas. Additional research should be conducted to clarify the distribution and ecology of this species.

Сарчашмаи иттилоот:

Виноградов ва диг., 1935; Чернышев, 1958; Арутюнов, 1964; Соков, 1971; Гептнер, Слудский, 1972.

Источники информации:

Виноградов и др., 1935; Чернышев, 1958; Арутюнов, 1964; Соков, 1971; Гептнер, Слудский, 1972.

Source of Information:

Vinogradov et al, 1935; Chernyshev, 1958; Arutyunov, 1964; Sokov, 1971; Geptner, Slutsky 1972.

ГУРБАИ ҚАМИШЗОР

Felis chaus oxiana (Heptner, 1969)
Қатори Дарандагон. Carnivora
Оилаи Гурбаҳо. Felidae

КАМЫШОВЫЙ КОТ

Felis chaus oxiana (Heptner, 1969)
Отряд Хищные. Carnivora
Семейство Кошачьи. Felidae

JUNGLE CAT

Felis chaus oxiana (Heptner, 1969)
Carnivora Order
Felidae Family

Мақоми хифз

Зернамуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

То охири солҳои 40–уми асри гузашта дар тугайзори соҳили дарёҳои Вахш, Қизилсу, Ёхсу, Панҷ, Қофарниҳон, Сир ва Зарафшон паҳн гардида буд. Дар натиҷаи аз худ намудани масоҳати зиёди тугайзорҳо, дар аксар маҳалҳои сукунат нобуд гардидааст. Айни замон дар тугайзорҳои поёноби дарёи Вахш (мамнуъгоҳи «Бешаи палангон»), соҳили рости дарёи Панҷ, поёноби дарёи Қизилсу ва аҳён–аҳён дар тугайзорҳои масоҳаташон маҳлуди дарёҳои Зарафшон ва Сир воমেҳӯрад.

Муҳити сукунат

Мавзёҳои хоси сукунати гурбаи қамишзор тугайзорҳои наздисоҳилӣ, чангалзорҳои омехтаи пагта, пасткӯҳҳои дорои растаниҳои даштӣ, настаранзорҳо, дӯлонаю бодомзорҳо мебошанд.

Саршумор

Оид ба саршумори ҳозиран гурбаи қамишзор маълумоти аниқ вучуд надорад. Солҳои 70–уми асри гузашта дар мамнуъгоҳи

Статус

Подвид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

В конце 40–х гг. прошлого столетия был распространён в тугаях вдоль рек Вахш, Пяндж, Сырдарья и Зерафшан. В результате освоения больших массивов тугаев исчез во многих местообитаниях. В настоящее время встречается в пойменных тугаях низовьях реки Вахш (заповедник «Тигровая балка»), правобережье р. Пяндж, низовья р. Кызылсу и изредка в тугаях с ограниченной площадью рек Зерафшан и Сырдарья.

Места обитания

Типичные места обитания камышового кота являются пойменные тугаи, смешанные туранговые леса, низкорья с наличием степной растительности, заросли шиповника, боярышника и миндаля.

Численность

Точные сведения о численности камышового кота отсутствуют. В 70–х гг. прошлого столетия в заповеднике «Тигровая балка» было подсчитано 1–3 особи, а в тугаях

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

In the late 1940s it was distributed in the riparian woodlands along the Vakhsh, Panj, Syr Darya and Zarafshon rivers. As a result of the development of large arrays of riparian woodlands it disappeared in many habitats. At present it is found in riparian woodlands of downstream of the Vakhsh river («Tigrovaya Balka» Nature Reserve), right bank of the Panj river, downstream of Qizilsu river and occasionally in riparian forests with limited space of Zarafshon and Syr Darya rivers.

Habitat

Typical habitats of Jungle Cat are floodplain tugai, turanga mixed forests, low mountains with the presence of steppe vegetation, dog rose, hawthorn and almond thickets.

Population

Accurate information on the number of Jungle Cat is not available. In 1970s in the «Tigrovaya Balka» Nature Reserve 1–3 specimens were counted,

«Бешаи палангон» 1–3 фард ва дар туғайзорҳои соҳили рости дарёи Панҷ (масоҳати 1500 га) 5–7 фарди гурбаи камишзор ба қайд гирифта шуда буд.

Хусусиятҳои биологӣ

Мавриди таҳқиқоти пурра қарор нагирифтааст. Дар моҳҳои январ–феврал ҷуфт мешавад. Давраи ҳомиладорӣ қариб 60 рӯзро дар бар гирифта, ширмакони насл аз моҳи апрел то моҳи июл идома меёбад. 3–4 насл медиҳад.

Парвариш дар шароити сунъӣ

Парвариш дар шароити сунъӣ ва боғҳои ҳайвонот имконпазир аст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Аз худ намудани туғайзорҳо, таъқиб ва нобуд сохтани фардҳои алоҳида бо мақсади кам кардани зараррасонӣ ба мурғпарварӣ, тасодуфан афтодан ба дом омилҳои асосии маҳдуд гардидани саршумори гурбаи камишзор мебошанд.

Тадбирҳои хифз

Ҷамоати гурбаи камишзорро дар мамнуъгоҳи «Бешаи палангон», туғайзорҳои поёноби дарёи Қизилсу, соҳили рости дарёи Панҷ ва дигар маҳалҳои сукунати он зери муҳофизати ҷиддӣ қарор додан зарур аст. Корҳои тарғиботиро оид ба хифзи он пурзӯр намудан лозим аст.

правобережъя р. Пяндж (на 1500 га) 5–7 особей камышового кота.

Особенности биологии

Подробные исследования не проводились. Спаривание происходит в январе–феврале. Продолжительность беременности около 60 дней. Период лактации длится с апреля до июля. В помёте 3–4 котёнка.

Разведение

Разводится в искусственных условиях и в зоопарках.

Лимитирующие факторы

Освоение тугаёв, преследование и уничтожение отдельных особей в целях уменьшения ущерба птицеводству, случайный отлов являются основными лимитирующими факторами численности камышового кота.

Меры охраны

Необходимо усилить охрану популяции камышового кота в заповеднике «Тигровая балка», тугаях низовья р. Кызылсу, на правобережье р. Пяндж и других местообитаниях. Шире пропагандировать его охрану.

and on the right bank of Panj river (1500 hectares) 5–7 individuals of Jungle Cat were counted.

Biological Characteristics

Detailed studies have not been conducted. Mating occurs in January and February. The gestation period is about 60 days. Lactation lasts from April to July. There are 3–4 kittens in the litter.

Artificial Breeding Capabilities

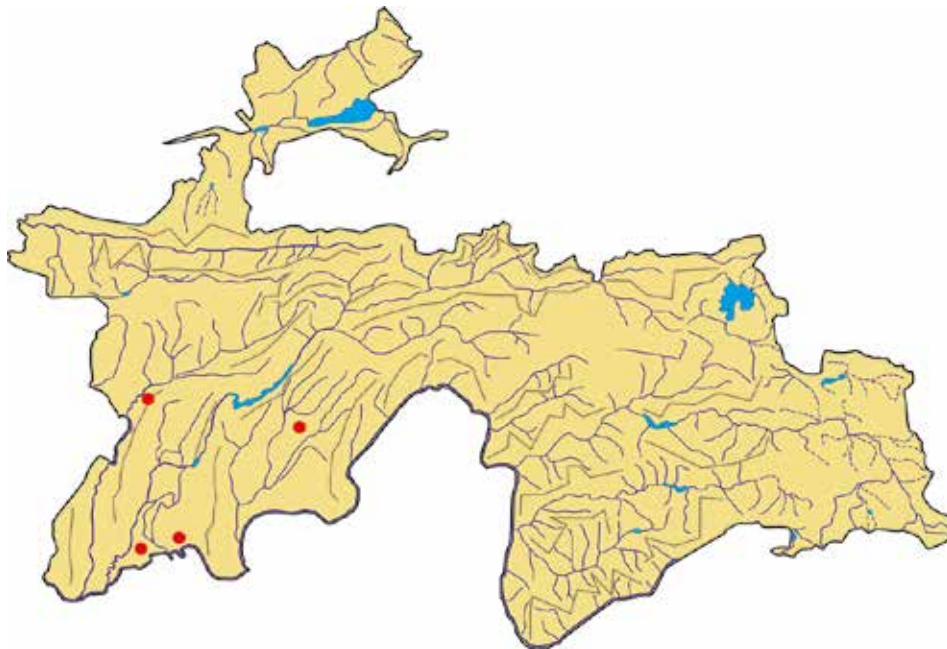
It is grown in vitro and in zoos.

Limiting factors

Reclamation of riparian woodlands, hounding and killing of individuals in order to reduce damage to the poultry industry, incidental trapping are the main limiting factors for the number of Jungle Cat.

Conservation Measures

It is necessary to strengthen the protection of Jungle cat population in the Tigovaya Balka Nature Reserve, the lower reaches of Qizilsu river on the right bank of the Panj river and other habitats. It is necessary to propagate widely its protection.

Сарчашмаи иттилоот:

Чернышев, 1948, 1958; Соков, 1983.

Источники информации:

Чернышев, 1948, 1958; Соков, 1983.

Source of Information:

Chernyshev, 1948, 1958; Sokov 1983.

ГУРБАИ ДАШТӢ

Felis silvestris lybica (Forster, 1780)
Қатори Дарандагон. Carnivora
Оилаи Гурбаҳо. Felidae

СТЕПНОЙ КОТ

Felis silvestris lybica (Forster, 1780)
Отряд Хищные. Carnivora
Семейство Кошачьи. Felidae

STEPPE CAT

Felis silvestris lybica (Forster, 1780)
Carnivora order
Felidae family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар минтақаҳои биёбон, дашт, наздикӯҳӣ ва миёнакӯҳи қисмати Тоҷикистони марказӣ ҷанубу–ғарбӣ ва шимолии Тоҷикистон нобаробар паҳн гардидааст. Дар атрофи обанбори Қайроққум, қаторкӯҳҳои Оқтов, Рангонтов, Боботоғ, атрофи Данғара, Кӯлоб, Даштиҷум ва Ғозималик ба қайд гирифта шудааст.

Мухити сукунат

Дар биёбонҳо ва нимбиёбонҳо то миёнакӯҳҳои баландиашон аз 300 то 1800 метр аз сатҳи баҳр волеҳӯрад. Мақони асосии сукунати он тугайзор, даштҳои сафедхок, адирҳо ва дараҳои сералаф ба шумор мераванд.

Саршумор

Маълумоти аниқ вучуд надорад. Дар тамоми мавзӯҳои паҳншавӣ аҳён–аҳён вохӯрда, камшумор аст.

Статус

Вид, ноҷояшавӣ под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Степной кот неравномерно распространен в пустынных и степных местностях, а также в предгорных и межгорных частях Юго–Западного и Северного Таджикистана. В окрестностях Кайраққумского водохранилища, горных хребтов Актава, Рангонтау, Бабатага, в окрестностях Дангары, Куляба, Даштиджума и Газималика.

Места обитания

Встречается в пустынях, полупустынях и горах, высотой от 300 до 1800 метров над уровнем моря. Основными местами обитания степного кота являются тугайные леса, сероземные степи, холмы и травянистые ущелья.

Численность

Нет точных сведений. Во всех местах распространения, степные коты встречаются крайне редко, малочисленные.

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

Steppe Cat is unevenly distributed in the desert and steppe areas, as well as in the foothills and intermountain parts of the Southwestern and Northern Tajikistan. In the vicinity of Qayroqum reservoir, Oqtov, Rangon, Bobotogh mountain ranges, in the vicinity of Danghara, Kulob, Dashtijum and Ghozimalik.

Habitat

It is found in the deserts, semi–deserts and mountains, at the height from 300 to 1800 meters above sea level. The main habitats of the Steppe Cat are riparian forests, gray desert steppes, hills and grassy gorges.

Population

There is no precise information. In all the places of distribution, Steppe cats are extremely rare and small

Biological characteristics

Its size is equal to the size of a large domestic cat. The body length is equal to 50–65 cm and a height of 45 cm. A

Хусусиятҳои биологӣ

Андозааш ба гурбаи калони хонагӣ баробар аст. Дарозии тан 50–65 см ва баландии қадаш то 45 см ташкил медиҳад. Ранги пӯсташ хокистарранги равшан буда, доғи сиёҳ дорад. Думаш аз ҳалқаҳои сиёҳи барқад иборат аст. Давраи ҳомиладориаш то 70 рӯзро дар бар гирифта, аз 2 то 6 бача таваллуд мекунад. Баъди як сол ба балоғат мерасад. Шом ва шабона фаъол аст. Хояндагон, парандагон, хазандагон ва ҳашаротро шикор мекунад. Эҳтимол ба парандагони хонагӣ (мурғ ва мурғобӣ) ҳучум мекунад.

Парвариш дар шароити сунӣ

Нигоҳубин дар шароити сунӣ имконпазир аст. Озодона афзоиш мекунад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Азҳудкунии минтақаҳои биёбон, нимбиёбон ва наздикӯҳӣ, чаронидани чорво боиси маҳдуд гардидани муҳити сукунат ва саршумори гурбаи даштӣ гардидааст.

Тадбирҳои ҳифз

Таблиғи ҳифзи ин намуд зарурият дорад.

Особенности биологии

Его размер равен размеру большого домашнего кота. Длина тела равна 50–65 см и рост составляет 45 см. У кота серый цвет кожи, имеет черные пятна. Хвост состоит из черных рослых колец. Период беременности состоит из 70 дней, рождает от 2 до 6 котят. Через год становится зрелым. Вечером и ночью степной кот является активным. Охотится на грызунов, ползучих и насекомых. Возможно, нападает на домашних птиц (кур и уток).

Разведение

Возможно. Свободно размножается.

Лимитирующие факторы

Освоение пустынных, полупустынных, предгорных участков, а также выпас скота стали причинами ограничения места обитания и численности степного кота.

Меры охраны

Необходима пропаганда защиты данного вида.

cat has a gray color and black spots. The tail consists of tall black rings. The gestation period is 70 days; it gives birth to 2 to 6 kittens. A year later, it becomes mature. In the evening and night of the steppe cat is active. It hunts rodents, insects and creeping. Probably, it attacks on poultry (hens and ducks).

Artificial breeding capabilities

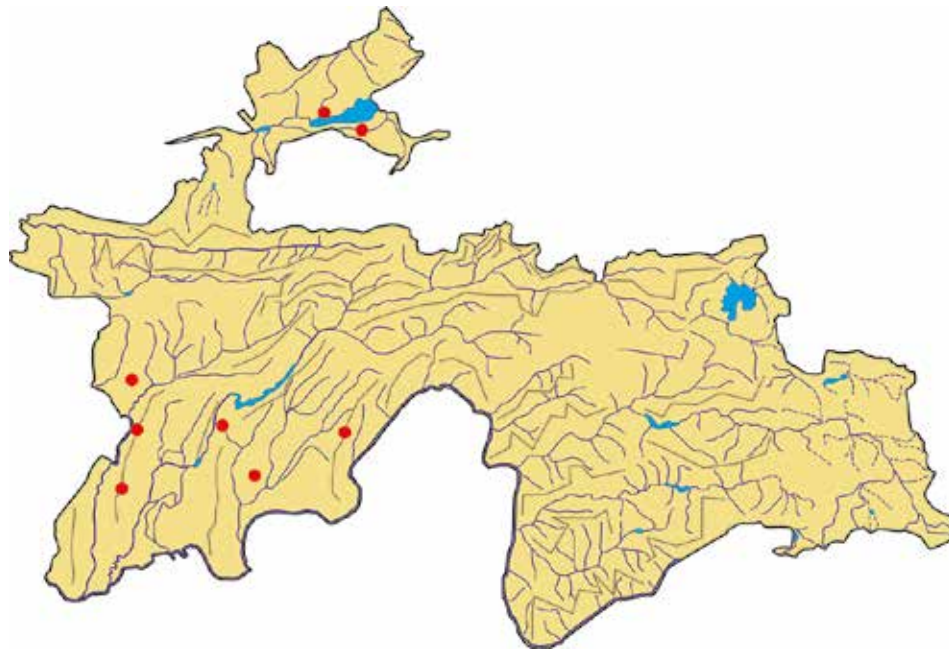
Artificial breeding of this species is possible. It reproduces freely.

Limiting factors

The development of desert, semi-desert, foothill areas, as well as livestock grazing became the reasons for limiting habitats and number of Steppe cat.

Conservation measures

It is necessary to promote the protection of the species.

Сарчашмаи иттилоот:

Виноградов ва диг., 1935.

Источник информации:

Виноградов и др., 1935.

Source of information:

Vinogradov et al, 1935.

СИЛОВСИН

Lynx lynx isabellinus (Blyth, 1847)
Қатори Дарандагон. Carnivora
Оилаи Гурбаҳо. Felidae

ОБЫКНОВЕННАЯ РЫСЬ

Lynx lynx isabellinus (Blyth, 1847)
Отряд Хищные. Carnivora
Семейство Кошачьи. Felidae

EURASIAN LYNX

Lynx lynx isabellinus (Blyth, 1847)
Carnivora order
Felidae family

Мақоми хифз

Зернамуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN.

Паҳншавӣ

Дар минтақаҳои наздикӯҳӣ, кӯҳӣ ва баландкӯҳи қаторкӯҳҳои Тоҷикистони Шимолӣ, Марказӣ, Ҷанубӣ–Ғарбӣ, ҳамчунин Бадахшону Помир паҳн гардидааст.

Муҳити сукунат

Дар минтақаи ҷангалзори кӯҳӣ, алалхусус дар арҷазорҳо ва ҷангалзори паҳнбарг (1900–3300 метр аз сатҳи баҳр) сукунат мекунад. Дар кӯҳсори бечангали Бадахшон (2500–4000 метр аз сатҳи баҳр) ва Помир (3800–4600 метр аз сатҳи баҳр) низ воҷеҳӯрад.

Саршумор

Дар гузашта саршумори силовсин дар ҳудуди Тоҷикистон нисбатан зиёд буд. Масалан, дар давоми солҳои 1953–1968 ба нуқтаҳои пуस्तқабулкунии ҷумҳури 332 адад пусти силовсин супорида шуда буд. Саршумори силовсин дар ибтидои солҳои 70–уми асри гузашта 50–70 фард баҳогузорӣ карда шудааст.

Статус

Подвид, находящийся под угрозой исчезновения. EN.

Распространение

Данный вид распространен в предгорных, горных и высокогорных участках горных хребтов Северного, Центрального и Юго–Западного Таджикистана, а также в Бадахшане и на Памире.

Места обитания

Обитает в лесистой горной местности, в особенности, в агролесных и широколиственных лесах (1900–3300 метров над уровнем моря). Также встречается в безлесных горах Бадахшана (2500–4000 метров над уровнем моря) и Памира (3800–4600 метров над уровнем моря).

Численность

В прошлом, на территории Таджикистана насчитывалась относительно большая численность обыкновенной рыси. Например, в течение 1953–1968 годов в пункты приёма кожи (меха) в стране было сдано 332 штуки кожи обыкновенной рыси. Судя по проведенной оценке,

Conservation Status

Endangered. EN.

Distribution

This species is distributed in the foothill and mountain areas and high mountain ranges of the Northern, Central and South–Western Tajikistan and Badakhshan and Pamir.

Habitat

It lives in a wooded mountainous area, especially in juniper and broad–leaved forests (1900–3300 meters above sea level). It is also found in the treeless mountains of Badakhshan (2500–4000 meters above sea level) and Pamir (3800–4600 meters above sea level).

Population

In the past, in Tajikistan, there were a relatively large number of Eurasian Lynx. For example, during the 1953–1968 years in the office of the skin reception (fur) in the country was put 332 pieces of Eurasian Lynx skin. Based on the assessment, the number of Eurasian Lynx in the early 1970s was about 50–70 individuals. Regarding its population at present there is no accurate information.

Дар бораи саршумори ҳозираи он маълумоти аниқ вучуд надорад.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар дузолағӣ болиғ мешавад. Моҳи феврал чуфт мегардад. Давраи ҳомиладорӣ 60–70 рӯз давом карда, дар охири моҳи апрел ва аввали моҳи май 1–4, аксар маврид 3 насл таваллуд мекунад.

Парвариш дар шароити сунӣ

Дар шароити сунӣ ва боғҳои ҳайвонот парвариш меёбад ва афзоиш мекунад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Саршумори силовсин бо сабаби аз ҷониби инсон ва сағҳои ҷўпонӣ таъкиб гардидан, сайд кардан ба воситаи дом, кам гардидани саршумори тўма, ноҳинҷорӣ, таназул ёфтани муҳити сукунат сол аз сол маҳдуд мегардад.

Тадбирҳои ҳифз

Шикори ғайриқонунӣ ва ба воситаи дом доштани силовсинро таҳти назорати ҷиддӣ қарор додан лозим аст. Корҳои тарғиботиро оид ба ҳифзи он пурзӯр намудан зарур аст.

Численность рыси в начале 70-ых годов прошлого века составляла 50–70 особей. Относительно ее численности в настоящее время нет точных сведений.

Особенности биологии

Становится зрелой в два года. Спаривается в феврале. Период беременности длится 60–70 дней, в конце апреля и в начале мая производит на свет 1–4, а в большинстве случаев 3 детенышей.

Разведение

Разводится и размножается в искусственных условиях и зоопарках.

Лимитирующие факторы

Численность рыси ограничивается год от года вследствие его преследования со стороны человека и охотничьих собак, охоты на них с помощью ловушек, уменьшения численности жертв, причинения неудобств и деградации мест обитания.

Меры охраны

Необходимо взять под строгое наблюдение незаконную охоту и их отлов с помощью ловушек. Следует усилить пропагандистскую работу по защите рыси.

Biological characteristics

It becomes mature in two years. Mating is in February. Gestation period lasts for 60–70 days, in late April and early May it gives birth to 1–4, and in most cases 3 cubs.

Artificial breeding capabilities

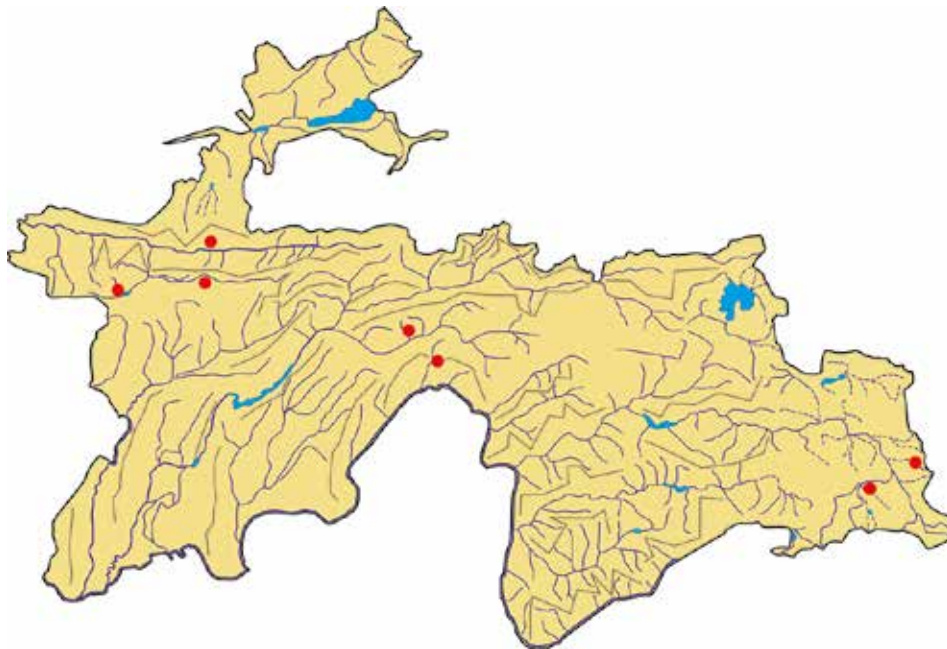
It is bred and multiplied in vitro and in zoos.

Limiting factors

The number of Eurasian Lynx is decreasing year after year as a result of his persecution by humans and hunting dogs, as well as hunting by traps, reducing the number of victims, causing discomfort and degradation of habitats.

Conservation measures

It is necessary to take strict monitoring on illegal hunting and their capture by traps. It is necessary to strengthen advocacy for the protection of the lynx.

Сарчашмаи иттилоот:

Виноградов ва диг., 1935; Соков, 1971; Анпилогова, Соков, 1973; Красная книга СССР, 1978.

Источник информации:

Виноградов и др., 1935; Соков, 1971; Анпилогова, Соков, 1973; Красная книга СССР, 1978.

Source of information:

Vinogradov et al, 1935; Sokov, 1971; Anpilogova, Sokov, 1973; Red Book USSR, 1978.

ПАЛАНГИ ТУРОНИ

Panthera tigris virgata (Illiger, 1815)
Қатори Дарандагон. Carnivora
Оилаи Гурбаҳо. Felidae

ТУРАНСКИЙ ТИГР

Panthera tigris virgata (Illiger, 1815)
Отряд Хищные. Carnivora
Семейство Кошачьи. Felidae

CASPIAN TIGER

Panthera tigris virgata (Illiger, 1815)
Carnivora Order
Felidae Family

Мақоми хифз

Зернамуди махвгардида. EX. Ба рӯйхати сурхи ИБХТ ва замимаи I Конвенсия «Дар бораи савдои байналхалқии намудҳои флора ва фаунаи ёбӣ, ки дар зери таҳлили махшавӣ қарор доранд» (CITES) ворид гардидааст.

Пахншавӣ

Солҳои 30–40–уми асри гузашта, ҳудуди пахншавии паланги туронӣ туғайзорҳои водӣҳои дарёҳои Панҷ, Вахш, Кӯфарниҳон, Қизилсу ва Ёхсуру дар бар мегирифт. Саршумори паланг дар солҳои 50–уми асри гузашта тамоман маҳдуд ва ба нестӣ расид. Часади охири аз тарафи шикорчиён паррондашудаи паланг дар мамнуъгоҳи «Бешаи палангон» тобистони соли 1953 ба қайд гирифта шудааст.

Муҳити сукунат

Муҳити ҳоси зисти паланги туронӣ чангалзор ва туғайзорҳои наздисоҳилие буданд, ки ба онҳо таъсири инсон нарасида буд. Дар солҳои 40–уми асри гузашта дар натиҷаи босуръат аз худ гардидани мавзёҳои ҳоси зист, ҳамчунин маҳдуд гардидани саршумори тӯмаи гавазни бухорӣ, ҳуқи ёбӣ,

Статус

Исчезнувшӣ подвид. EX. Внесён в Красный список МСОП и приложение I Конвенции «О международной торговле видами дикой фауны и флоры, находящихся под угрозой исчезновения» (CITES).

Распространение

В 30–40 гг. прошлого столетия область распространения туранского тигра охватывала тугаи долин рек Пяндж, Вахш, Кафирниган, Кызылсу и Яхсу. В 50–е гг. прошлого столетия в связи с катастрофическим сокращением численности животного полностью исчезло. Труп последнего тигра, отстреленного охотниками, был обнаружен летом 1953 г. в заповеднике «Тигровая балка».

Места обитания

В прошлом характерные места обитания туранского тигра были пойменные тугаи и тугайные леса, не подвергшиеся антропогенному воздействию. В 40–х гг. прошлого столетия в результате интенсивного освоения характерных мест обитания, сокращения численности жертв–бухарского оленя, кабана, джейрана, туранский тигр

Conservation Status

Extinct. EX. It is listed in the IUCN Red List. It is included in the Appendix 1 of The Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES).

Distribution

In 1930–1940 years, the distribution area of the Caspian Tiger occupied riparian woodlands of Panj, Kofarnihon, Qizilsu and Yakhsu rivers. In 1950s due to the catastrophic decline in the number this animal completely disappeared. The dead body of the last tiger, shot by hunters was discovered in the summer of 1953 in the «Tigrovaya Balka» Nature Reserve.

Habitat

In the past, typical habitats of Caspian Tiger were as floodplain riparian forests and riparian forests that had not been subjected to human impacts. In 1940s as a result of intensive development of specific habitats, reducing the number of its prey–Bukhara deer, wild boar, Goitered gazelle, Caspian

ғизол паланги туронӣ дар қисмати ҷанубӣ-ғарбии Тоҷикистон пурра маҳв гардид.

Саршумор

Ибтидои солҳои 30-юми асри гузашта, дар поёноби дарёи Вахш 15–20 фард ва дар охири солҳои 40-уми асри гузашта, дар тамоми туғайзорҳои Тоҷикистон ҳамагӣ 10–15 фарди паланги туронӣ боқӣ монда буд. Соли 1948 дар масофаи 100 км туғайзори соҳилҳои чап ва рост дарёи Вахш танҳо 3 изи гуногунҳаҷми паланг ба қайд гирифта шуда буд. Дар туғайзори дарёи Қизилсу дар ин солҳо 3–5 паланг воҳеҳӯрд. Дар Тоҷикистон паланги туронӣ ба рӯйхати ҳайвоноти маҳвгардида дохил карда шудааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар 3 солагӣ болиғ мешавад. Давраи ҳомиладорӣ 105–112 рӯз идома ёфта, баъди ҳар 2–3 сол 2–4 насл медиҳад.

Парвариш дар шароити сунъӣ

Паланги туронӣ дар ягон боғи ҳайвоноти дунё боқӣ намондааст.

Омилҳои маҳдудкунанда

Аз худ гардидани туғайзорҳо, маҳдуд гардидани саршумори тӯма, тақиб ва шикор аз ҷониби инсон омилҳои буданд, ки боиси маҳвшафии паланги туронӣ гардиданд.

полностью исчез в Юго-Западном Таджикистане.

Численность

В начале 30-х гг. прошлого столетия в низовьях р. Вахш численность сократилась до 15–20 особей, а в конце 40-х гг. во всех тугаях Таджикистана насчитывалось всего 10–15 особей тигра. В 1948 г. на маршруте 100 км в тугаях левобережья и правобережья р. Вахш зарегистрировано три разных по величине следа тигра. В тугаях р. Кызылсу в эти годы обитало 3–5 тигров. В Таджикистане туранский тигр относится к числу исчезнувших видов.

Особенности биологии

Половозрелость наступает на третьем году жизни. Срок беременности составляет 105–112 дней. В помете 2–4 тигренок, периодичность деторождения 2–3 года.

Разведение

Туранский тигр не сохранился ни в одном зоопарке мира.

Лимитирующие факторы

Освоение тугаев, сокращение численности жертв, преследование и охота со стороны человека стали основными причинами исчезновения туранского тигра.

tiger has completely disappeared in Southwestern Tajikistan.

Population

In the early 1930-ies in the lower reaches of the river Vakhsh its number decreased to 15–20 individuals, and in the late 1940-ies in all reeds of Tajikistan, there were only 10–15 tiger specimens. In 1948, on a route of 100 km of the left bank and right bank of reeds of Vakhsh river registered three different sizes of tiger trail. In the reeds Qizilsu river 3–5 tigers lived in those years. In Tajikistan, the Caspian Tiger is among the extinct species.

Biological Characteristics

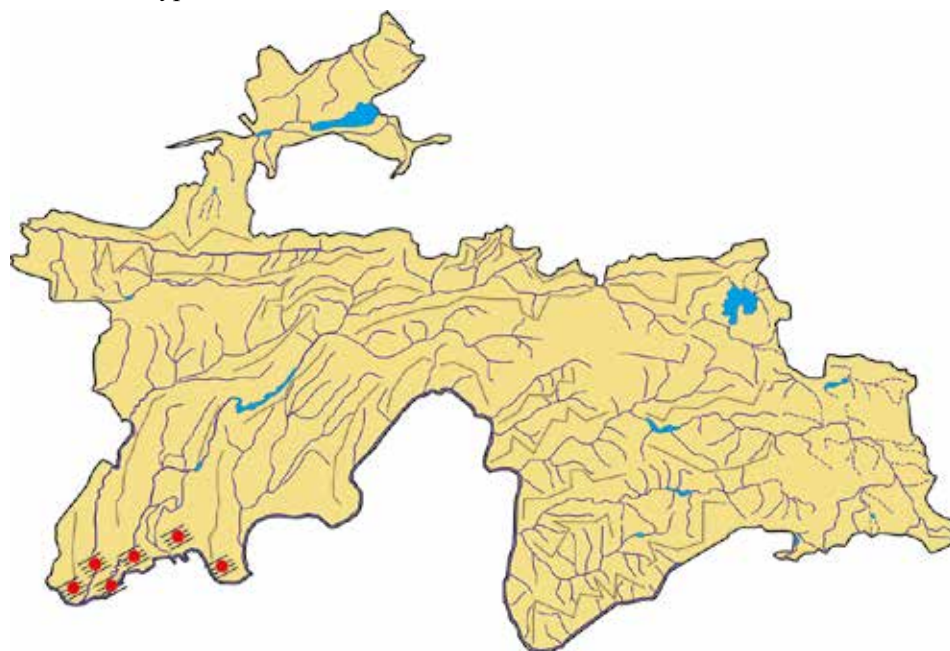
Sexual maturity occurs in the third year of life. Gestation period is 105–112 days. It gives birth to 2–4 cubs, and the frequency of births is 2–3 years

Artificial Breeding Capabilities

Caspian Tiger is not kept in any zoo in the world.

Limiting factors

Reclamation of the riparian woodlands, reducing the number of its prey, persecution and hunting by humans were the main reasons for the disappearance of the Caspian Tiger.

Сарчашмаи иттилоот:

Виногардов ва диг., 1935; Чернышев, 1950, 1958; Банников, Соков, 1972; Красная книга СССР, 1978

Источники информации:

Виноградов и др., 1935; Чернышев, 1950, 1958; Банников, Соков, 1972; Красная книга СССР, 1978.

Source of Information

Vinogradov et al, 1935; Chernyshev, 1950, 1958; Bannikov, Sokov, 1972; Red Book USSR, 1978.

**ЛЕОПАРДИ
НАЗДИОСИЁГӢ**

Panthera pardus ciscaucasica
(Satunin, 1914)
Ҷатори Дарандагон. Carnivora
Оилаи Гурбаҳо. Felidae

**ПЕРЕДНЕАЗИАТСКИЙ
ЛЕОПАРД**

Panthera pardus ciscaucasica
(Satunin, 1914)
Отряд Хищные. Carnivora
Семейство Кошачьи. Felidae

**WESTERN ASIAN
LEOPARD**

Panthera pardus ciscaucasica
(Satunin, 1914)
Carnivora Order
Felidae Family

Мақоми ҳифз

Зернамуде, ки дар ҳолати хатарноки маҳвшавӣ қарор дорад. CR. Ба рӯйхати сурхи ИБҲТ ва замимаи I Конвенсия «Дар бораи савдои байналхалқии намудҳои флора ва фаунаи ёбӣ, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор доранд» (CITES) ворид гардидааст.

Паҳншавӣ

Аввалҳои асри гузашта, дар минтақаҳои қушоди доманақӯҳҳои қисмати ҷанубу ғарбии Тоҷикистон паҳн гардида буд. Соли 1945 ду фарди леопардро дар кӯҳи Такакамар сайд кардаанд. Худи ҳамон сол изи пой онро дар pistaзори кӯҳҳои Қаратов ва кӯҳҳои Хочақозиён дидаанд. Соли 1948 дар кӯҳи Гарданишутур 3 фарди леопардро шикор намудаанд. Дар солҳои охир фардҳои алоҳидаи леопарди наздиосиёгӣ дар қуҳҳои Панҷу Қаратов, Оқтов, Хочақозиён ва Боботоғ мушоҳида карда шудааст.

Муҳити сукунат

Дар нишебии қаторкӯҳҳои Тоҷикистони Ҷанубӣ–Ғарбӣ дар баландии 1000–2200 метр аз сатҳи баҳр воমেҳурад. Дар ҷангалзори сираки pista, арча, дӯлона, инчунин бодом талхак ва анбӯҳи наботот маскан мегирад. Дар мавзеҳои

Статус

Подвид, находящийся в критическом состоянии исчезновения. CR. Занесён в Красный список МСОП. Включён в Приложение I Конвенции «О международной торговле видами дикой флоры и фауны, находящихся под угрозой исчезновения» (CITES).

Распространение

В начале XX столетия был распространён в открытых зонах, предгорьях юго-западной части Таджикистана. В 1945 г. охотниками были добыты 2 особи леопарда в горах Такакамар. В этом же году его следы были обнаружены в pistaшковых зарослях в горах Каратау и в предгорьях Ходжақозиён. В 1948 г. в горе Гарданишутур были убиты 3 особи леопарда. В последние годы отдельные особи переднеазиатского леопарда встречены в горах Пянджа, Каратау, Актау, Ходжақозиёна и Бабатага.

Места обитания

Встречается в предгорных и горных зонах хребтов Юго-Западного Таджикистана на высоте 1000–2200 м. над ур. м. Придерживается редколесьев, состоящих из pistaшки, арчи, боярышника, миндаля и

Conservation Status

Critically Endangered. CR. It is listed in the IUCN Red List. It is included in the Appendix 1 of The Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES).

Distribution

At the beginning of the XX century it was widespread in open areas, the foothills of the south-western part of Tajikistan. In 1945, hunters got 2 Leopard individuals in the Takakamar mountains. In the same year, its spoor was found in the pistachio bushes in the Qaratov mountains and in foothills of Khojaqoziyon. In 1948, 3 leopard individuals were killed in the Gardanishutur mountain. In recent years, some individuals of Western Asian Leopard has been met in the mountains of the Panj, Qaratov, Oqtov, Khpjaqoziyon and Bobotogh.

Habitat

It is found in the foothills and mountainous areas of the ranges of Southwestern Tajikistan at an altitude of 1000–2200 meters above sea level. It adheres woodlands consisting of pista chios, juniper, hawthorn, almond and lush herbaceous vegetation. In

пештараи зисти леопард саршумори гуесфанди кӯҳии бухороӣ, ки тӯймаи асосии он мебошад, зиёд буд.

Саршумор

Маълумоти аниқ вучуд надорад.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар 3–солагӣ болиғ мегардад. Моҳҳои декабр–январ чуфт мешавад. Давраи ҳомиладорӣ 92–105 рӯз давом мекунад. Одатан моҳи май аз 1 то 4, аксар маврид 2–3 насл мебахад.

Парвариш дар шароити сунӣ

Дар шароити сунӣ ва боғҳои ҳайвонот парвариш ва афзоиш мекунад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Аз худ гардидани муҳити сукунат, маҳдуд гардидани саршумори тӯйма, ноҳинҷорӣ, шикор ва таъқиб аз ҷониби инсон боиси маҳдуд гардидани саршумори леопарди наздиосиёгӣ гардидааст.

Тадбирҳои ҳифз

Барқарор ва солим гардонидани муҳити сукунат, бо низом даровардани чаронидани чорво ва пурзӯр намудани қорҳои тарғиботӣ миёни оммаи васеи аҳолии барои ҳифз ва барқарор намудани саршумори леопарди наздиосиёгӣ чораҳои зарурӣ ба ҳисоб мераванд.

пышной травянистой растительности. В прежних местообитаниях леопарда был многочислен бухарский горный баран–основная жертва хищника.

Численность

Точные сведения отсутствуют.

Особенности биологии

Половозрелость наступает на 3 году жизни. Гон происходит в декабре–январе. Продолжительность беременности составляет 92–105 дней. Обычно в мае приносит от 1 до 4, но чаще 2–3 детёнышей.

Разведение

Хорошо разводится в неволе и приносит потомство.

Лимитирующие факторы

Освоение мест обитания, сокращение численности жертв, беспокойство, охота и преследование со стороны человека привело к сокращению численности переднеазиатского леопарда.

Меры охраны

Восстановление и оздоровление местообитания, урегулирование пастбищ скота и усиление пропаганды об охране переднеазиатского леопарда среди широкого круга населения являются необходимыми мерами по восстановлению численности этого вида.

previous habitats of leopard could be met the numerous individuals of Bukhara argali–the main prey for the leopard.

Population

The exact details are not available.

Biological Characteristics

Sexual maturity occurs at 3 years old. Rutting takes place in December and January. The gestation period is 92–105 days. Usually in May females bring from 1 to 4, but more frequently 2–3 cubs.

Artificial Breeding Capabilities

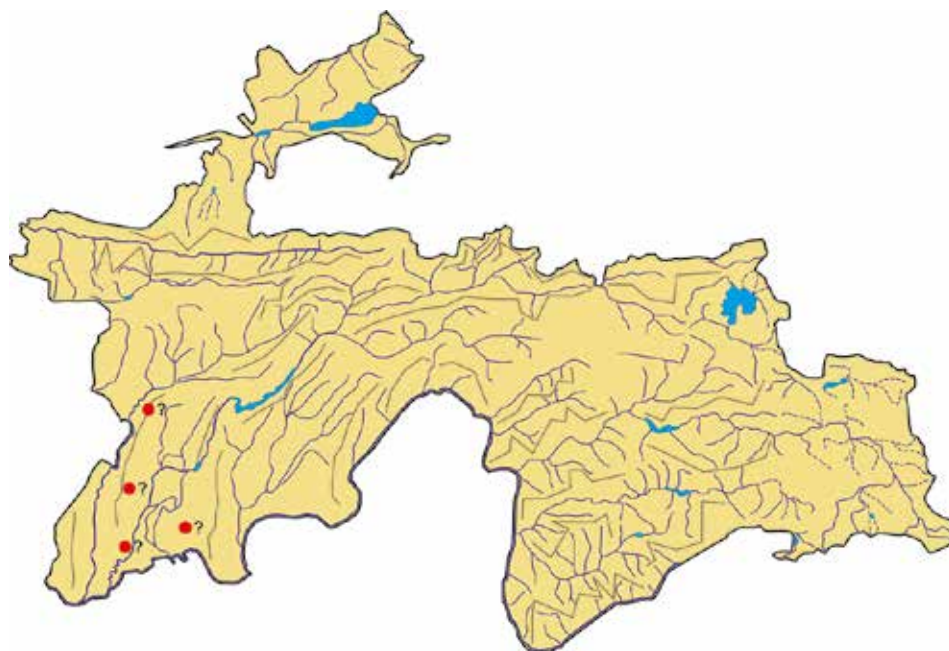
It is well bred in captivity and bring offspring.

Limiting factors

Development of habitats, reducing the number of its prey, anxiety, hunting and persecution by humans has led to a reduction in the number of leopard.

Conservation Measures

Restoration and rehabilitation of habitats, settlement of livestock grazing and increased advocacy on leopard conservation among a broad range of the population are necessary measures to restore the population of this species.

Сарчашмаи иттилоот:

Чернышев, 1958; Красная книга СССР, 1978.

Источник информации:

Чернышев, 1958; Красная книга СССР, 1978.

Source of Information

Chernyshev, 1958; Red Book USSR, 1978.

БАБРИ БАРФӢ

Panthera uncia (Schreber, 1775)
Қатори Дарандагон. Carnivora
Оилаи Гурбаҳо. Felidae

СНЕЖНЫЙ БАРС

Panthera uncia (Schreber, 1775)
Отряд Хищные. Carnivora
Семейство Кошачьи. Felidae

SNOW LEOPARD

Panthera uncia (Schreber, 1775)
Carnivora Order
Felidae Family

Мақоми хифз

Дар зери таҳдиди маҳшавӣ қарор дорад. EN. Ба рӯйхати сурхи ИБХТ ва замимаи 1 Конвенсияи «Дар бораи савдои байналхалқии намудҳои флора ва фаунаи ёбой, ки дар зери таҳдиди маҳшавӣ қарор доранд» (CITES) дохил гардидааст.

Паҳншавӣ

Дар қаторқӯхҳои Туркистон, Зарафшон, Ҳисор, Қаротегин, Ҳазратишоҳ, Вахш, Дарвоз, Академияи илмҳо, Петри I, Ванҷ, Язгулом, Рӯшон, Шохдара, Пшарт, Музкул, Сарикол, Аличури Чанубӣ ва Шимолӣ, Вахон ва Пасиолоӣ волеҳӯрад. 70% масоҳати паҳншавии бабри барфӣ дар ҳудуди Бадахшон ва Помир ҷойгир шудааст.

Мухити сукунат

Мавзӯҳои ҳоси зисти бабри барфӣ дар баландҳои 2000 то 5200 метр аз сатҳи баҳр ҷойгир шудаанд. Дар марғзорҳои субалпӣ ва алпӣ, нишебҳои тез, дараҳои чуқур, харсангҳо ва сангтӯдаҳо сукунат менамояд. Дар ҳудуди Помири Шарқӣ асосан дар минтақаи марғзорҳои алпӣ харсангдор волеҳӯрад.

Статус

Вид, ноҳояндашӣ под угрозой исчезновения. EN. Включён в Красный список МСОП и в Приложение 1 Конвенции «О международной торговле видами дикой флоры и фауны, находящихся под угрозой исчезновения» (CITES).

Распространение

Встречается на хребтах Туркестанский, Зерафшанский, Гиссарский, Каратегинский, Хазратишоҳ, Вахшский, Дарвазский, Академии наук, Петра I, Ванчский, Язгулемский, Рушанский, Шахдаринский, Пшартский, Музкульский, Сарыкольский, Южно-Аличурский, Северо-Аличурский, Ваханский и Заалайский. 70% площади распространения снежного барса расположено на территории Бадахшана и Памира.

Места обитания

Характерные местообитания снежного барса расположены на высотах от 2000 до 5200 м. над ур. м. Населяет субальпийские и альпийские луга с крутыми склонами, глубокими ущельями, скалами и каменными россыпями. На Восточном Памире в основном придерживается зоны

Conservation Status

Endangered. EN. It is listed in the IUCN Red List. It is included in the Appendix 1 Of The Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES).

Distribution

This species occurs on the Turkistan, Zarafshon, Hissor, Qarotegin, Hazratishoh, Vakhsh, Darvoz, Academy of Sciences, Peter I, Vanj, Yazghulom, Rushon, Shohdara, Pshart, Muzkul, Sarikul, South Alichur, North Alichur, Vakhsh and Pasioloy mountain ranges. 70% of the area of Snow Leopard distribution is located on the territory of Badakhshan and Pamir.

Habitat

Typical habitats of Snow Leopard are at the altitudes from 2000 to 5200 meters above sea level. It inhabits the subalpine and alpine meadows with steep slopes, deep gorges, cliffs and stone stream gravels. In the Eastern Pamirs it basically adheres to the zone of alpine meadows with rocky formations.

Саршумор

То нимаи солҳои 60–уми асри гузашта саршумори бабри барфӣ дар Тоҷикистон 1000 фард баҳогузорӣ гардидааст. Дар давоми солҳои 1953–1965 ба нуқтаҳои пуштабулкунӣ чумхурӣ 450 адад пусти бабри барфӣ ворид гардидааст. Саршумори бабри барфӣ дар Тоҷикистон тақрибан 250 сарро ташкил медиҳад.

Хусусиятҳои биологӣ

Тарзи ҳаёти ҷудогона мегузаронад ва дар мавридҳои алоҳида гурӯҳҳои хурди иборат то 6 фардро ташкил медиҳад. Аз 1 то 5 бача таваллуд мекунад. Аз охири моҳи январ то миёнаи моҳи март ҷуфт мешавад. Ҳомиладорӣ 93–110 рӯз давом мекунад. Дар дусолағӣ ба балоғати ҷинсӣ мерасад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Шикори ғайриқонунӣ, маҳдуд гардидани саршумори туъма, таназзули муҳити сукунат

Парвариш дар шароити сунӣ

Дар шароити сунӣ ҳуб парвариш меёбад ва афзоиш мекунад. Дар аксар боғҳои ҳайвоноти дунё ва марказҳои парвариши ҳайвонот нигоҳубин карда мешавад.

Тадбирҳои ҳифз

Пурзӯр намудани мубориза бар зидди шикори ғайриқонунӣ, таҳияи чорабиниҳо оид ба паст намудани хатари дарафтдани бабри барфӣ ба чорвои хонагӣ, ҳамкориҳои байнисарҳадӣ оид ба ҳифзи ҳайвоноти ваҳшӣ, таълиғ донишҳо дар байни омма.

альпийских лугов со скалистыми образованиями.

Численность

До середины 60–х гг. прошлого столетия численность барса в Таджикистане была довольно высокой и оценивалась в пределах 1000 особей. С 1953 по 1965 гг. в заготконторы республики поступило 450 шкур барса. Численность снежного барса в Таджикистане ориентировочно оценивается 250 особями.

Особенности биологии

Ведёт одиночный образ жизни, лишь в отдельных случаях образует группировки до 6 особей. В помёте от 1 до 5 детёнышей. Спаривание имеет место в конце января–середине марта. Беременность длится 93–110 дней. Половозрелость наступает в двухлетнем возрасте.

Лимитирующие факторы

Браконьерство, сокращение численности объектов питания, деградация местообитаний.

Разведение

Хорошо разводится и размножается в неволе. Содержится во многих зоопарках мира и центрах по разведению животных.

Меры охраны

Усиление борьбы с браконьерством, разработка мероприятий по уменьшению риска нападения снежного барса на домашний скот, трансграничное сотрудничество в области сохранения дикой природы, популяризация знаний среди местного населения.

Population

Until the mid of 1960–s the number of Snow leopards in Tajikistan was quite high, and it is estimated at 1000 animals. From 1953 to 1965 procurement agencies in the Republic received 450 leopard skins. The number of Snow Leopard in Tajikistan is estimated approximately at 250 animals.

Biological Characteristics

This species leads a solitary lifestyle, only occasionally forming groups of up to 6 animals. The brood is from 1 to 5 cubs. Mating takes place in late January–mid–March. Gestation lasts for 93–110 days. Sexual maturity comes at the age of two years.

Artificial Breeding Capabilities

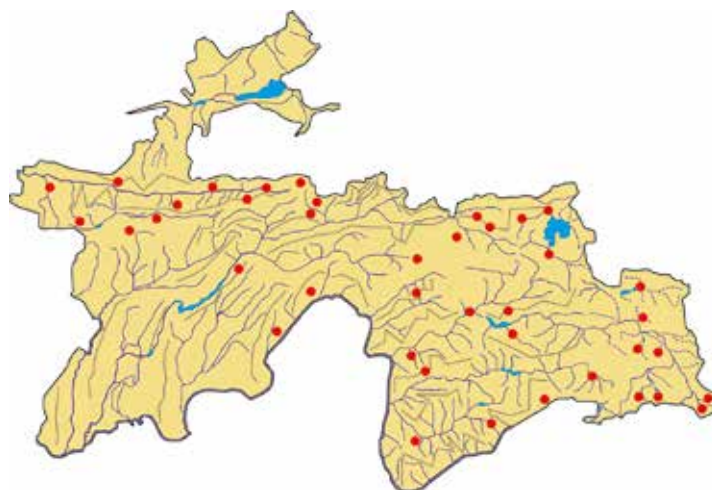
It is well bred and propagates in captivity. It contained in many zoos of the world and centers on breeding of animals.

Limiting factors

Poaching, reduction of power facilities, habitat degradation are the limiting factors.

Conservation Measures

Strengthening the fight against poaching, development of measures to reduce the risk of Snow Leopard attacks on livestock, cross–border cooperation in the field of wildlife conservation, promotion of awareness among the local population will lead to this species conservation.

Сарчашмаи иттилоот:

Соков, 1971, 1972, 1988; Муратов, 2004; Саидов, 2008.

Источник информации:

Соков, 1971, 1972, 1988; Муратов, 2004; Саидов, 2008.

Source of information

Sokov, 1971, 1972, 1988; Muratov, 2004; Saidov, 2008.

ФИЗОЛ

Gazella subgutturosa
(Gueldenstaedt, 1780)
Қатори Ҷуфтсӯмон. *Artiodactyla*
Оилаи Шохковокҳо. *Bovidae*

ДЖЕЙРАН

Gazella subgutturosa
(Gueldenstaedt, 1780)
Отряд Парнокопытные. *Artiodactyla*
Семейство Полорогие. *Bovidae*

GOITERED GAZELLE

Gazella subgutturosa
(Gueldenstaedt, 1780)
Artiodactyla Order
Bovidae Family

Мақоми ҳифз

Дар ҳолати хатарноки маҳвшавӣ қарор дорад. CR. Ба рӯйхати сурхи ИБХТ дохил карда шудааст.

Паҳншавӣ

Солҳои 30–юми асри XX дар нимбиёбонҳои сарғаҳи дарёи Аму, поёноби дарёи Вахш, соҳили ростӣ дарёи Панҷ ва Қофарниҳон, водии дарёҳои Сир ва Зарафшон васеъ паҳн гардида буд. Аз охири солҳои 40–уми асри XX сар карда сукунатгоҳи он маҳдуд гардид. Айни замон ҷамоаҳои ҷудоғонаи физол дар мамнуъгоҳи «Бешаи палангон», қаторкӯҳҳои Қаратови Панҷ, Териклитов, Буритов, Оқтов, мавзеи Сурхкӯҳ ва соҳили ростӣ обанбори Қайроққум (Оқбел) боқӣ мондааст.

Мухити сукунат

Дар минтақаҳои ҳамвор, байни регтеппаҳо, биёбон ва нимбиёбони Қашқакӯм ва Қарадум (дар баландии 350–400 м. аз сатҳи баҳр), қаторкӯҳҳои Буритов (дар баландии 800–900 м. аз сатҳи баҳр), Оқтов ва Қаратови Панҷ (дар баландии 1200–1800 м. аз сатҳи баҳр) зиндагӣ мекунад.

Статус

Вид, ноҳояндӣ дар критическом состоянии исчезновения. CR. Занесён в Красный список МСОП.

Распространение

В 30–х гг. XX в. был широко распространён в полупустынях верховья р. Амударья, низовьях р. Вахш, правобережье рек Пяндж и Кафирниган, в долинах рек Сырдарья и Зерафшан. Начиная с 40–х гг. прошлого столетия произошло сокращение мест обитания. В настоящее время отдельные поселения джейрана сохранились в заповеднике «Тигровая балка», на хребтах Каратау–Пянджский, Териклитау, Буритау, Актау, урочище Сурхкӯх и на правобережье Қайраққумского водохранилища (Ақбел).

Места обитания

Населяет равнинные зоны, барханы, пустыни и полупустыни Қашқакӯма и Қарадума (350–400 м. над ур. м.), хребты Буритау (800–900 м. над ур. м.), Актау, Каратау–Пянджский (1200–1800 м. над ур. м.).

Conservation Status

Critically Endangered. CR. It is listed in the IUCN Red List.

Distribution

In the 1930–ies. This species was widespread in the semi-deserts in the upper reaches of Amu Darya River and lower reaches of Vakhsh river as well as in the right bank of the Panj and Kofarnihon rivers. In addition, it was found in the valleys of the Syr Darya and Zarafshon rivers. Since the 1940–ies, there was a reduction of its habitats. At present separate settlements of Goitered Gazelle are kept in «Tigrovaya Balka» Nature Reserve, on the mountain ranges of Qarator, Panj, Teriklitov, Buritov, Oqtov, Surkhkukh, and on the right bank of Qayroqum reservoir (Oqbel).

Habitat

It inhabits lowland areas, dunes, Qashqaqum and Qaradum deserts and semi-deserts (350–400 meters above sea level) Buritov (800–900 meters above sea level and Oqtov, Qarator, Panj mountain ranges (1200–1800 meters above sea level).

Population

In the 1930–ies the flocks (40–50 animals) of Goitered Gazelle

Саршумор

Солҳои 30–юм асри гузашта гурӯҳ–гурӯҳ (то 40–50 сарӣ) во мекӯрд. Солҳои 1960–1965 дар мавзӯҳои дастнораси қаторкӯҳи Қаратови Панҷ (18 000 га) ҳамагӣ 20–25 сар ба қайд гирифта шудааст. Дар ҳудуди мамнуъгоҳи «Бешаи палангон» (биёбони Қашқақум) айни замон 80 сар ва дар биёбонҳои регзори соҳили рости обанбори Қайроққум 20–25 сар ғизол боки мондааст. Саршумори умумии ғизол дар Тоҷикистон 100 сарро ташкил медиҳад.

Хусусиятҳои биологӣ

Чинсҳои модина дар 7–8–моҳагӣ болиғ мегарданд. Дар 2–2,5–солагӣ аз нимаи дуоми моҳи ноябр то нимаҳои моҳи декабр чуфтӣ мешаванд. Насли навзод охириҳои моҳҳои апрел ва моҳҳои май таваллуд мешавад.

Парвариш дар шароити сунӣ

Дар шароити сунӣ парвариш меёбад ва афзоиш мекунад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Шикори ғайриқонунӣ, маҳдуд гардидани мавзӯҳои сукунат, бенизом чаронидани чорво боиси кашуморӣ ғизол гардидааст.

Тадбирҳои ҳифз

Муборизаро бар зидди шикори ғайриқонунӣ дар тамоми мавзӯҳои зисти ғизол пурзӯр намудан зарур аст.

Численность

В 30–х гг. прошлого столетия встречались стада (до 40–50 особей) джейранов. В 1960–1965 гг. в труднодоступных местах Каратау–Пянджского хребта, на площади 18000 га всего было подсчитано 20–25 особей джейрана. В настоящее время на территории заповедника «Тигровая балка» (пустыня Кашкакум) насчитывается 80 особей, а на песчаных массивах правобережья Кайракумского водохранилища–всего 20–25 особей джейрана. Общее поголовье джейрана в Таджикистане ориентировочно составляет 100 особей.

Особенности биологии

Самки становятся половозрелыми в возрасте 7–8 месяцев. В 2–2,5 лет гон начинается во второй половине ноября и продолжается до середины декабря. Молодняки появляются в конце апреля и в мае.

Разведение

Разводится в неволе и размножается.

Лимитирующие факторы

Браконьерство, сокращение площади местообитаний, нерегулируемый выпас скота считаются основными причинами сокращения численности джейрана.

Меры охраны

Необходимо усилить борьбу с браконьерством во всех местообитаниях джейрана.

were found. In 1960–1965–ies in inaccessible areas of the Panj–Qaratov mountain ranges, on the area of 18000 hectares 20–25 animals of Goitered Gazelle were estimated. At present there are 80 animals of this species in the «Tigrovaya Balka» Nature Reserve (desert Qashqaqum), and only 20–25 animals of Goitered Gazelle on sandy areas on the right bank of the Qayroqum water reservoir were counted. The total number of Goitered Gazelle in Tajikistan is approximately 100 animals.

Biological Characteristics

Females become sexually mature at the age of 7–8 months. In the 2–2.5 years' estrus begins in the second half of November and lasts until mid–December. Young animals appear at the end of April and in May.

Artificial Breeding Capabilities

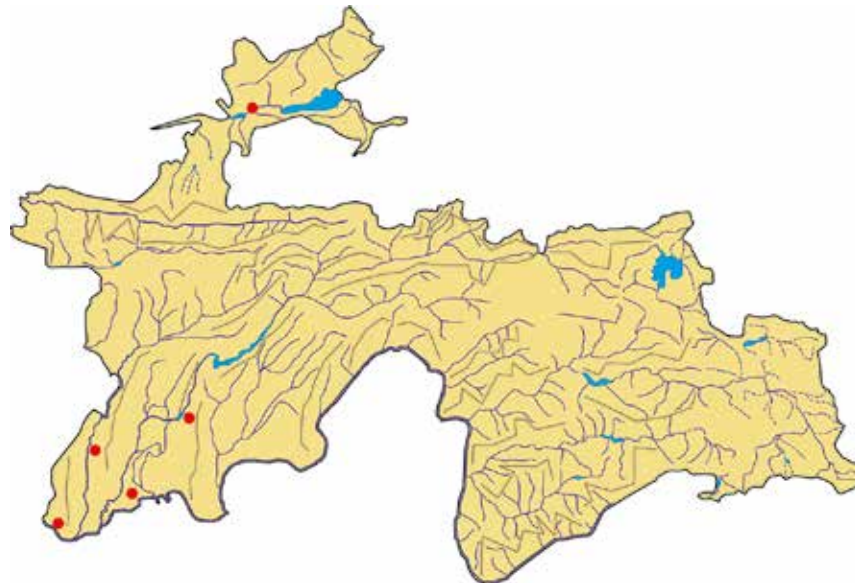
It is bred and propagates in captivity.

Limiting factors

Poaching, shrinking of habitat and uncontrolled livestock grazing are considered to be the main reasons for reducing the number of Goitered Gazelle.

Conservation Measures

It is necessary to step up the fight against poaching in all habitats of Goitered Gazelle.

Сарчашмаи иттилоот:

Флеров, 1935; Чернышев, 1958; Абдусаломов ва диг., 1976; Сапожников, 1976; Соков, 1993. Амиров, 2011.

Источник информации:

Флеров, 1935; Чернышев, 1958; Абдусаломов и др., 1976; Сапожников, 1976; Соков, 1993; Амиров, 2011.

Source of Information

Flerov, 1935; Chernyshev, 1958; Abdusalyamov et al., 1976; Sapozhnikov, 1976; Sokov, 1993; Amirov, 2011.

**БУЗИ ПАРМАШОХ
(МОРХҶУР)**

Capra falconeri (Wagner, 1839)
Қатори Ҷуфтсӯмон. *Artiodactyla*
Оилаи Шохковокҳо. *Bovidae*

ВИНТОРОГИЙ КОЗЁЛ

Capra falconeri (Wagner, 1839)
Отряд Парнокопытные. *Artiodactyla*
Семейство Полорогие. *Bovidae*

MARKHOR

Capra falconeri (Wagner, 1839)
Artiodactyla Order
Bovidae Family

Мақоми хифз

Намуде, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор дорад. EN. Ба рӯйхати сурхи ИБҶТ ва замимаи 2 Конвенсия «Дар бораи савдои байналхалқии намудҳои флора ва фаунаи ёбӣ, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор доранд» (CITES) дохил гардидааст.

Паҳншавӣ

Дар нишебиҳои чанубу ғарбии қаторкӯҳи Дарвоз, мавзеи Яхчипун–Зигар, қаторкӯҳи Ҳазратишоҳ, кӯҳҳои Кишваристон, мамнуъгоҳи «Даштиҷум», атрофи Саригор, Хирманҷо ва Кишт, инчунин дар қисмати чанубу шарқии қаторкӯҳи Вахш, кӯҳи Сарсарак паҳн гардидааст.

Муҳити сукунат

Дар нишебиҳои сершахи кӯҳӣ, ки дарахту буттазорӣ сирак мерӯяд, дар баландииҳои 700–2700 м. аз сатҳи баҳр вомехӯрад. Дар қитъаҳои сершаху харсангдор паноҳ меёбад. Ҷароғоҳҳои тобистонаи бузи пармашоҳ дар минтақаҳои алпӣ ва субалпӣ ҷойгир шудаанд.

Саршумор

Дар солҳои 60–уми асри гузашта саршумори бузи пармашоҳ 700 сар баҳогузорӣ карда шудааст. Мувофиқи баҳисобириии соли 2014

Статус

Вид, ноҳаҷияш дар таҳдиди маҳв шуданиаш қарор дорад. EN. Внесен в Красный список МСОП. Включён в Приложение 2 Конвенции «О международной торговле видами дикой флоры и фауны, находящихся под угрозой исчезновения» (CITES).

Распространение

Распространён на юго–западном склоне Дарвазского хребта, урочище Яхчипун–Зигар на хребте Ҳазратишоҳ, горах Кишваристон, заповеднике «Даштиҷум», окрестности Саригор, Хирманҷо, Кишт, а таҷже на юго–восточном отроге Вахшского хребта и горе Сарсарак.

Места обитания

Населяет крутые склоны гор, где произрастает разреженная древесно–кустарниковая растительность на высотах 700–2700 м. над ур. м. Укрытиями для животных служат скалистые участки гор. Летние места обитания винторогого козла расположены в субальпийских и альпийских лугах.

Численность

В 60–х гг. прошлого столетия численность винторогого козла

Conservation Status

Endangered. EN. It is listed in the IUCN Red List. It is included in the Appendix 2 of The Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES).

Distribution

It is distributed in the south–western slope of the Darvoz mountain range, Yakhchipun–Zighar mountain area of Hazratishoh mountain range, Kishvariston mountains, Dashtijum Nature Reserve, outskirts of Sarighor, Khirmanjo, Kisht, as well as on the southeastern spur of Vakhsh mountain range and Sarsarak mountain.

Habitat

It inhabits the steep slopes of the mountains, where it grows sparse trees and shrubs at the altitudes of 700–2700 meters above sea level. The refuges for the animals are rocky areas of the mountains. Summer habitats of Markhor are located in the sub–alpine and alpine meadows.

саршумори умумии он 1200 сарро ташкил медиҳад. Дар мамнуъгоҳи «Даштиҷум» ва ғуруқи «Даштиҷум» 700 сар ва дар мавзеи Яхчипун–Зигар 350–400 сар ба қайд гирифта шудааст. Чамоаи бузи пармашох дар атрофи обанбори Норак дар солҳои 70–уми асри гузашта нобуд гардидааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Вобаста ба мавсими сол кӯчиш мекунад. Чинсҳо дар 2–солағӣ болиғ мегарданд. Моҳҳои ноябр–декабр чуфти мешаванд. Давраи ҳомиладорӣ 5–5,5 моҳ идома меёбад. Моҳҳои май–июн 1–2 ва баъзан 3 бача таваллуд мекунад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Шикори ғайрикунунӣ, чаронидани чорво ва буриши чангалзор, бемориҳои сирояткунанда, омилҳои камшавии саршумор ва маҳдуд гардидани муҳити сукунати бузи пармашох мебошанд.

Парвариш дар шароити сунъӣ

Дар шароити сунъӣ парвариш меёбад ва насл медиҳад.

Тадбирҳои хифз

Назоратро аз болои шикори ғайрикунунӣ пурзӯр, чаронидани чорворо дар мавзеҳои сукунати бузи пармашох маҳдуд намуда, оид ба хифзи чамоаи он дар мамнуъгоҳ ва ғуруқи «Даштиҷум» чораҳои иловагӣ андешидан зарур аст.

была оценена 700 особей. Согласно проведенному учёту 2014 г. общее его поголовье составляет 1200 особей. В заповеднике «Даштиджум» и одноимённом заказнике подсчитано 700 особей и в урочище Яхчипун–Зигар ориентировочно 350–400 особей винторогого козла. Популяция винторогого козла в окрестностях Нурекского водохранилища исчезла в 70–х гг. прошлого столетия.

Особенности биологии

Совершает сезонные кочёвки. Половозрелость наступает на втором году жизни. Гон происходит в ноябре–декабре. Беременность длится 5–5,5 месяцев. В мае–июне приносит 1–2 режа 3 козлят.

Лимитирующие факторы

Браконьерство, выпас скота, выруб-ка лесов, инфекционные болезни являются основными факторами сокращения численности и ухудшения местообитаний винторогого козла.

Разведение

Разводится в неволе и приносит потомство.

Меры охраны

Необходимо усилить контроль за браконьерством, ограничить выпас скота в характерных местах обитания и предпринять дополнительные меры по охране популяции винторогого козла в заповеднике «Даштиджум» и одноимённом заказнике.

Population

In the 60–ies of the last century the number of Markhor was assessed at the level of 700 individuals. According to the 2014 accounting its general population was 1200 individuals. The Dashtijum Nature Reserve and the eponymous reserve estimated 700 individuals and in the tract of Yakhchipun–Zighar there are approximately 350–400 individuals of Markhor. Markhor population in the vicinity of Norak water reservoir has disappeared in the 1970s.

Biological Characteristics

It commits seasonal foray. Sexual maturity occurs in the second year of life. Estrus takes place in November and December. Pregnancy lasts 5–5.5 months. In May–June, brings less 1–2 3 kids.

Artificial Breeding Capabilities

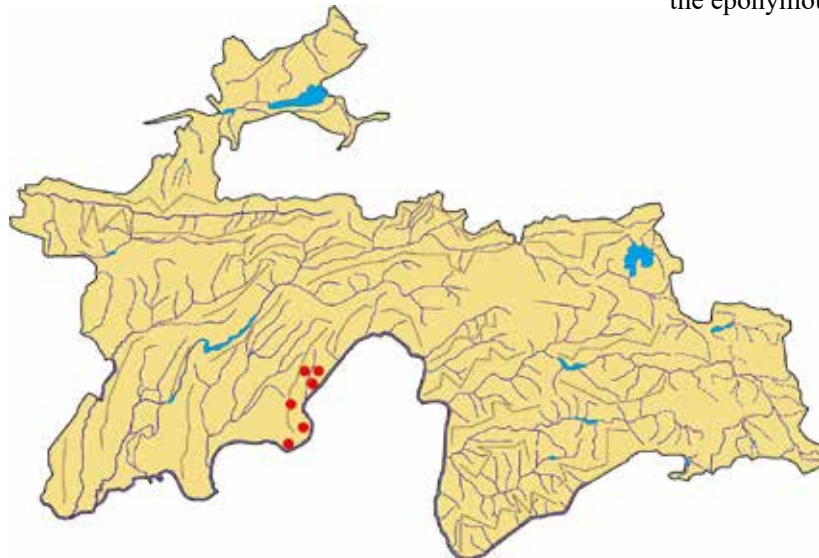
Bred in captivity and bring offspring.

Limiting factors

Poaching, grazing, deforestation, infectious diseases are the main factors downsizing and deterioration of habitats of Markhor.

Conservation Measures

It is necessary to strengthen control over poaching, restrict grazing in specific habitats and to take additional conservation actions for the Markhor in the Dashtijum Nature Reserve and the eponymous reserve.

Сарчашмаи иттилоот:

Сапожников, 1976; Соков, 1977, 1993; Амиров, 2012.

Источники информации:

Сапожников, 1976; Соков, 1977, 1993; Амиров, 2011.

Source of information:

Sapozhnikov, 1976; Sokov 1977, 1993; Amirov, 2011.

**ГЎСФАНДИ КЌХИИ
БУХОРОИ**

Ovis vignei bochariensis
(Nasonov, 1914)

Қатори Ҷуфтсӯмон. *Artiodactyla*
Оилаи Шохковҳо. *Bovidae*

**БУХАРСКИЙ ГОРНЫЙ
БАРАН (УРИАЛ)**

Ovis vignei bochariensis
(Nasonov, 1914)

Отряд Парнокопытные. *Artiodactula*
Семейство Полорогие. *Bovidae*

**BOKHARAN ARGALI
(RED SHEEP)**

Ovis vignei bochariensis
(Nasonov, 1914)

Artiodactyla order
Bovidae family

Мақоми ҳифз

Намуде, ки дар ҳолати хатарноки маҳвшавӣ қарор дорад. CR. Ба рӯйхати сурхи ИБХТ ва замимаи 2 Конвенсияи «Дар бораи савдои байналхалқии намудҳои флора ва фаунаи ёбой, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор доранд» (CITES) дохил гардидааст.

Паҳншавӣ

Дар қаторкӯҳҳои Вахш, Туркистон, Ҳазратишоҳ, кӯҳҳои Қаратови Панҷ ва пасткӯҳҳои Октов, Буритов, Арунтово, Тереклитов, Сурхкӯҳ ва Сарсарак паҳн гардидааст. Ба таври маҳдуд дар қисмати ҷанубу ғарбии қаторкӯҳи Дарвоз низ воমেҳӯрад.

Мухити сукунат

Дар экосистемаҳои доманакӯҳӣ, даштӣ, ки дар онҳо ҷангалзори сираки pista, дараю тепшаҳои релефашон нимҳамвори хокӣ, регзор, шағал ва сангреса, дар баландҳои аз 450 то 2500 м. аз сатҳи баҳр сукунат мекунад.

Саршумор

Дар солҳои 30–юми асри гузашта, гурӯҳҳои алоҳидаи ин намуд иборат аз 100–150 сар дар кӯҳҳои Қаратови Панҷ ба қайд гирифта шудааст. Солҳои 70–80–уми асри

Статус

Вид, находящийся в критическом состоянии исчезновения. CR. Занесён в Красный список МСОП. Включён в Приложение 2 Конвенции «О международной торговле видами дикой флоры и фауны, находящихся под угрозой исчезновения» (CITES).

Распространение

Распространён на Вахшском, Туркестанском, Хазратишохском хребтах, в горах Каратау–Пяндж в низкогорьях Актау, Буритау, Арунтау, Териклитау, Сурхку и Сарсарак. Ограниченное распространение имеет также на юго–западных отрогах Дарвазского хребта.

Места обитания

Обитает в предгорных, степных экосистемах, в которых произрастают редколесья из фисташки, в ущельях, холмистых песчаных, щебнистых и каменистых участках с неровным рельефом на высотах 450–2500 м. над ур. м.

Численность

В 30–х гг. прошлого столетия отдельные стада баранов из 100–150 особей были отмечены

Conservation Status

Critically endangered. CR. It is listed in the IUCN Red List. It is included in the Appendix 2 of The Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES).

Distribution

Bokharan Argali (Red Sheep) is distributed on the Vakhsh, Turkistan, Hazratishoh mountain ranges in the mountains of Qaratov–Panj in low Aktov, Buritov, Aruntov, Teriklitov, Surkhkuh and Sarsarak. Restricted distribution is also in the south–western spurs of Darvoz range.

Habitat

It lives in the foothill, steppe ecosystems, which are grown from pistachio woodlands in gorges, hilly sandy, gravelly and rocky areas with rugged terrain at the altitudes of 450–2500 meters above sea level.

Population

In the 1930–ies some flocks of 100–150 sheep were reported in Panj–Qaratov mountains. In the 1970–1980–ies. Bokharan Argalis’ total population in

гузашта саршумори он дар худуди Тоҷикистон тақрибан 1500 сар баҳогузори карда шудааст. Айни замон саршумори умумии он аз 200–220 сар зиёд нест.

Хусусиятҳои биологӣ

Вобаста ба мавсими сол кӯчиш зоҳир менамояд. Мавсими чуфтшавӣ ба моҳҳои ноябр–декабр рост омада, муҳлати ҳамл 5–5,5 моҳ давом мекунад. Моҳҳои апрел ва май 1, баъзан 2 барра таваллуд мекунад. Чинсҳои нарина дар 2 солагӣ ба балоғат мерасанд. Дар шароити табиӣ 8–10 сол умр мебинанд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Шикори ғайриқонунӣ, чаронидани чорво ва буриши чангалзор боиси камшавии саршумор ва маҳдуд гардидани муҳити сукунати он мегардад.

Парвариш дар шароити сунӣ

Дар шароити сунӣ парвариш меёбад ва насл медиҳад.

Тадбирҳои хифз

Назоратро аз болои шикори ғайриқонунӣ пурзӯр, чаронидани чорворо дар мавзӯҳои сукунати гӯсфанди кӯҳии бухорӣ маҳдуд намуда, оид ба хифзи ҷамоаи он дар ғӯрукҳои «Қаратов» ва «Даштиҷум» чораҳои иловагӣ андешидан зарур аст.

в Қаратау–Пянджских горах. В 70–80-х гг. XX в. общее поголовье уриала в Таджикистане оценено ориентировочно 1500 особями. В настоящее время общая его численность не превышает 200–220 особей.

Особенности биологии

Совершает кочевки в зависимости от сезона года. Гон приходится на ноябрь–декабрь. Беременность длится 5–5,5 месяцев. В апреле–мае приносит 1, реже 2 барашек. Половозрелость самцов наступает на втором году жизни. В природе продолжительность жизни составляет 8–10 лет.

Лимитирующие факторы

Браконьерство, выпас скота и вырубка лесов считаются основными факторами сокращения численности и ухудшения условий местообитаний бухарского горного барана.

Разведение

Разводится в неволе и приносит потомство.

Меры охраны

Необходимо усилить контроль за браконьерством, ограничить выпас скота в местообитаниях уриала и предпринимать дополнительные меры по охране популяции этого вида в заказниках «Қаратау» и «Даштиджум».

Tajikistan is estimated approximately 1500 individuals. At present, its total number does not exceed 200–220 individuals.

Biological characteristics

It commits forays depending on the season of a year. Rutting is in November–December. Gestation lasts for 5–5.5 months. In April and May it brings 1 or at least 2 lambs. Sexually mature of males occurs in the second year of life. In nature, its lifespan is 8–10 years.

Limiting factors

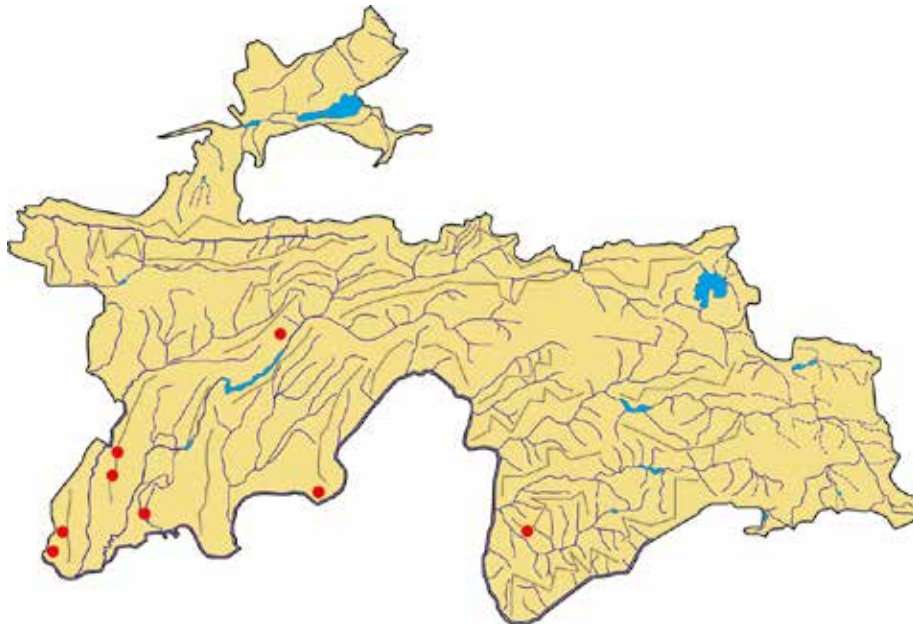
Poaching, grazing and deforestation are considered to be the main factors downsizing and deterioration of habitat conditions of Bokhara Argali.

Artificial breeding capabilities

It can be bred in captivity and brings descendants.

Conservation measures

It is necessary to strengthen control over poaching, restrict grazing in Bokhara Argali habitats and to take additional measures to protect the population of this species in Nature Reserves Qaratov and Dashtijum.

Сарчашмаи иттилоот:

Виноградов ва диг., 1935; Чернышев, 1958; Ковалев, 1973 а, б; Соков, 1975, 1977; Сапожников, 1976; Соков, 1993.

Источник информации:

Виноградов и др., 1935; Чернышев, 1958; Ковалев, 1973 а, б; Соков, 1975, 1977; Сапожников, 1976; Соков, 1993.

Source of information:

Vinogradov et al, 1935.; Chernyshev, 1958; Kovalev 1973 a, b; Juice, 1975, 1977; Sapozhnikov, 1976; Sokov, 1993.

ГҶСФАНДИ СЕВЕРТЦОВ

Ovis ammon severtzovi (Nasonov, 1914)
Қатори Чуфтсӯмон. *Artiodactyla*
Оилаи Шохковқо. *Bovidae*

**КЫЗЫЛКУМСКИЙ
БАРАН СЕВЕРЦОВА**

Ovis ammon severtzovi (Nasonov, 1914)
Отряд Парнокопытные. *Artiodactyla*
Семейство Полорогие. *Bovidae*

KYZYLKUM ARGALI

Ovis ammon severtzovi (Nasonov, 1914)
Artiodactyla order
Bovidae family

Мақоми хифз

Зернамуде, ки дар табиат маҳв гардидааст. EW. Ба рӯихати сурхи ИБХТ дохил карда шудааст.

Паҳншавӣ

Танҳо дар қаторкӯҳҳои Туркистон ва Зарафшон ба таври хеле маҳдуд паҳн гардидааст. Дар қаторкӯҳи Туркистон асосан дар нишебҳои чанубӣ, дар худуди ноҳияҳои Панҷакент, Айни ва Мастҷоҳи Кӯҳӣ воমেҳӯрад.

Муҳити сукунат

Дар экосистемаҳои баландкӯҳи биёбонӣ, даштӣ ва бешаҳои камдараҳти дараю тепаҳои релефашон ҳамвор иборат аз регзор, шағал ва сангрзаҳо, дар баландҳои аз 1000 то 3000 м. аз сатҳи баҳр сукунат мекунад.

Саршумор

Дар бораи саршумори ғурм дар Тоҷикистон маълумоти аниқ нест. То солҳои 70–уми асри гузашта, дар қаторкӯҳи Туркистон гурӯҳҳои алоҳидаи ғурм иборат аз 15 то

Статус

Исчезнувший в природе вид. EW. Включен в красный список МСОП.

Распространение

Сохранился только в горных хребтах Туркестана и Зерафшана в очень ограниченном количестве. В горных хребтах Туркестана встречается в основном на южных склонах, на территории Пенджикентского, Айнийского и Горно–Мастчинского районов.

Места обитания

Обитает в высокогорных, пустынных и степных экосистемах, с редко растущими деревьями, лесах и холмах, состоящих из песчаника, щебня и гальки, на высотах от 1000 до 3000 метров над уровнем моря.

Численность

Относительно численности кызылкумского горного барана на территории Таджикистана нет точных сведений. До 70–ых годов прошлого века, в горных хребтах Туркестана встречались отдельные группы, состоящие от 15 до 60 голов. В настоящее время поголовье

Conservation Status

Critically endangered. EW. It is included in the IUCN Red List

Distribution

This species is preserved only in the mountain ranges of Turkistan and Zarafshon in very limited quantities. In the mountain ranges of Turkistan, it is mostly found on the southern slopes, in the territory of Panjakent, Ayni and Mountain–Mastchoh districts.

Habitat

It lives in the mountainous desert and steppe ecosystems, rarely growing trees, forests and hills, consisting of sandstone, gravel and pebbles, at the altitudes of 1000 to 3000 meters above sea level.

Population

Regarding the number of Kyzylkum Argali in Tajikistan there is no accurate information. Until the 1970s in the mountain ranges of Turkistan separate groups consisting of 15 to 60 animals are found. At present this

60 сар во мехӯрданд. Айни замон саршумори он тамоман маҳдуд гашта, қариб ба нестӣ расидааст.

Ҳусусиятҳои биологӣ

Биологияи он пурра омӯхта нашудааст. Дар ду солағӣ ба балоғат мерасанд. Мавсими чуфтшавӣ ба моҳҳои ноябр–декабр рост омада, муҳлати ҳамл то 4 моҳ давом мекунад. Моҳҳои апрел ва май модинаи ғурм одатан 1 ё 2 барра мезояд.

Омилҳои маҳдудкунанда

Таназули муҳити сукунат зимни аз ҳад зиёд чаронидани чорвои хонагӣ. Сабаби маҳдуд гардидани саршумори он паст гардидани назорат оид ба ҳифзи он дар охири асри XX мебошад.

Тадбирҳои ҳифз

Шикори он манъ аст, вале мавзӯҳои паҳншавии он зери назорати қатъӣ гирифта нашудааст. Мониторинг ва тадқиқотҳои илмӣ оид ба омӯзиши популятсияи он мунтазам ба роҳ монда шаванд. Таблиғоти экологӣ дар байни омма ғаёб гардонидани шаванд.

данного вида барана стало ограниченным и почти исчезло.

Особенности биологии

Особенности биологии данного вида всесторонне не изучены. В два года достигает зрелого возраста. Сезон спаривания приходится на ноябрь–декабрь, период беременности длится до 4 месяцев. В апреле и мае обычно самка барана рождает 1 или 2 барашек.

Лимитирующие факторы

Деградация места обитания ввиду чрезмерного выпаса домашнего скота. Причина ограничения поголовья барана заключается в снижении уровня надзора по его защите в конце XX века.

Меры охраны

Охота на него запрещена, но места распространения данного вида барана не взяты под строгий контроль. Следует организовать систематический мониторинг и научные исследования относительно изучения его популяции. Также следует активизировать экологическую пропаганду среди широкой массы населения.

species of sheep was limited and almost disappeared.

Biological characteristics

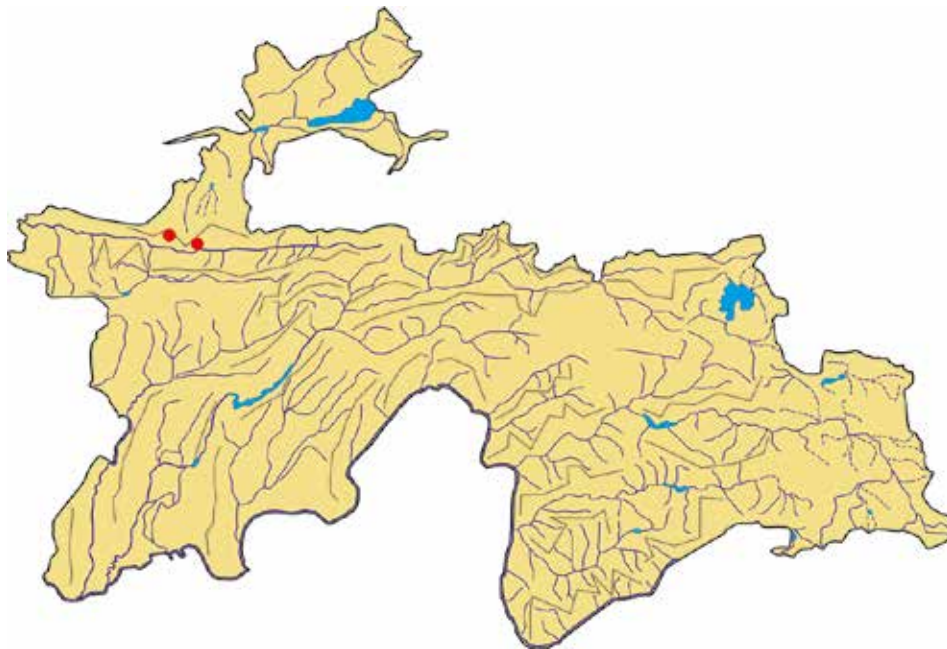
Biological characteristics of this species have not been studied extensively. In two years they reach maturity. Mating season is in November–December, gestation period lasts up to 4 months. In April and May the sheep females usually give birth to 1 or 2 lambs.

Limiting factors

Degradation of habitat was caused by livestock overgrazing. The reason for limiting herd of sheep is to reduce the level of surveillance for its protection at the end of the twentieth century.

Conservation measures

Hunting is prohibited, but the place of distribution of this species of sheep is not taken under strict control. There should be a systematic monitoring and scientific research on the study of its population. It is also necessary to strengthen environmental propaganda among the broad masses of the population.

Сарчашмаи иттилоот:

Даль, 1936; Мекленбургцев, 1962; Попов, 1963; Бобринский, 1967; Сапожников, 1976; Соколов, 1977, 1990; Красная книга СССР, 1978; Павлинов, Россолимо, 1987. Рахимов, 2011, 2013.

Источники информации:

Даль, 1936; Мекленбургцев, 1962; Попов, 1963; Бобринский, 1967; Сапожников, 1976; Соколов, 1977, 1990; Красная книга СССР, 1978; Павлинов, Россолимо, 1987. Рахимов, 2011, 2013.

Source of information:

Dal, 1936; Meklenburtsev, 1962; Popov, 1963; Bobrinskiy, 1967; Sapozhnikov, 1976; Sokolov, 1977, 1990; Red Book of USSR, 1978; Pavlinov, Rossolimo, 1987; Rahimov, 2011, 2013.

ГҶСФАНДИ МАРКО ПОЛО

Ovis ammon polii (Blyth, 1841)
Қатори Ҷуфтсӯмон. *Artiodactyla*
Оилаи Шохковокҳо. *Bovidae*

БАРАН МАРКО ПОЛО (ПАМИРСКИЙ АРХАР)

Ovis ammon polii (Blyth, 1841)
Отряд Парнокопытные. *Artiodactyla*
Семейство Полорогие. *Bovidae*

MARCO POLO SHEEP (PAMIR ARGALI)

Ovis ammon polii (Blyth, 1841)
Artiodactyla order
Bovidae family

Мақоми хифз

Зернамуди осебпазир. VU. Ба рӯйхаги сурхи ИБХТ ва замимаи 2 Конвенсияи «Дар бораи савдои байналхалқии намудҳои флора ва фаунаи ёбой, ки дар зери таҳлили маҳвшавай қарор доранд» (CITES) дохил карда шудааст.

Паҳншавӣ

Зернамуди гӯсфандҳои ваҳшиест, ки дар худуди Помири Шарқӣ

– қаторкӯҳҳои Музқол, Пшарт, Аличури Ҷанубӣ ва Шимолӣ, Вахон, Сарикул, Зулумарт, Пасиолой паҳн гардидааст.

Мухити сукунат

Водиҳои фарохи байниқӯҳӣ, нишебиҳои даштӣ, марғзорҳои алпӣ, ки дар баландии беш аз 3500 м. аз сатҳи баҳр ҷойгиранд муҳити сукунати гӯсфанди Марко Поло мебошанд. Вобаста ба фасли сол кӯчиши мавсимӣ зоҳир мекунад.

Саршумор

Дар солҳои 60–уми асри гузашта саршумори гӯсфанди Марко Поло тақрибан 70 ҳазор сар баҳогузори қарда шуда буд. Тибқи баҳисобгирии соли 2009 саршумори он 24 ҳазор сарро ташкил медиҳад.

Статус

Исчезаюший подвид. VU. Введен в красный список МСОП и Приложение 2 Конвенции «О международной торговле видами дикой флоры и фауны, находящихся под угрозой исчезновения» (CITES).

Распространение

Является подвидом дикого барана, который распространен на территории Восточного Памира–горные хребты Музкула, Пшарта, Южного и Северного Аличура, Вахана, Сарикуля, Зулумарта, также за Алаем.

Места обитания

Просторные межгорные долины, склоны степей, альпийские луга, которые расположены на высоте более 3500 м. над уровнем моря, являются средой обитания архара. Сезонная миграция проявляется в зависимости от времени года.

Численность

В 60–х годах прошлого века поголовье архара насчитывалось примерно 70 тысяч голов. Согласно подсчету 2009 года, его поголовье составляет 24 тысячи голов.

Conservation Status

Vulnerable. VU. Listed in the IUCN Red List. included in the appendix 2 of the Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES).

Distribution

It is a subspecies of wild sheep, which is common in the Eastern Pamirs–ridges Muzkul, Pshart, South and North Alichur, Vakhan, Sarikul, Zulumart and also Pasioloy.

Habitat

Spacious intermountain valleys, steppe slopes, alpine meadows, which are located at an altitude of 3500 meters above sea level, are the medium of Argali habitat. Seasonal migration is shown depending on time of a year.

Population

In the 1960s there was Argali population of approximately 70 thousand animals. According to calculations of 2009, its population is 24 thousand heads.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар 2,5 солагӣ ба балоғат мерасад. Моҳҳои декабр–январ чуфт мешавад. Ҳомиладорӣ 5–5,5 моҳ тӯл мекашад. Охириҳои моҳи май ва аввалиҳои моҳи июн як, баъзан ду барра таваллуд мекунад. Дар мавсими тирамоҳу зимистон рамаҳои сершуморро ташкил медиҳад. Дар шароити табиӣ то 10–12 сол умр мебинад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Шикори ғайриқонунӣ, аз ҳад зиёд ҷаронидани ҷорво, ҷамъоварии растаниҳои терескен боиси кам шудани саршумор ва таназзули муҳити сукунати ғусфанди Марко Поло гардидааст.

Парвариш дар шароити сунӣ

Нигоҳубин ва афзоиши ғусфанди Марко Поло дар шароити сунӣ ғайриимкон аст.

Тадбирҳои ҳифз

Пешгири намудани шикори ғайриқонунӣ, ба низом даровардани ҷаронидани ҷорво, манъ кардани ҷамъоварии растаниҳои терескен ба афзоиши саршумори ғусфанди Марко Поло мусоидат мекунад. Фаъолияти мамнуъгоҳи «Зоркул» ва Парки миллии Тоҷикистон пурзӯр намуда, ҳамкориҳои байнисарҳадиро оид ба ҳифзи ҳайвоноти ваҳшӣ дар ҳудуди Помири Шарқӣ ба роҳ мондан зарур аст.

Особенности биологии

В 2,5 лет достигает зрелого возраста. В декабре–январе спариваются. Беременность длится 5–5,5 месяцев. В конце мая и начале июня рождает одного, иногда двух барашек. В осенние и зимние сезоны архары образуют многочисленные стада. В естественных условиях живет до 10–12 лет.

Лимитирующие факторы

Незаконная охота, чрезмерный выпас скота и сбор растения терескен стали причинами падения численности и деградации места обитания архара.

Разведение

Разведение и размножение архара в искусственных условиях невозможно.

Меры охраны

Предотвращение незаконной охоты, регулирование выпаса скота и запрещение сбора терескена будут способствовать увеличению поголовья архара. Следует усилить деятельность заповедника «Зоркул» и Национального парка Таджикистана, межгосударственное сотрудничество по защите диких животных на территории Восточного Памира.

Biological characteristics

At 2.5 years they reach adulthood. They mate in December–January. Pregnancy lasts for 5–5.5 months. In late May and early June, it gives birth to one, and sometimes two lambs. In the autumn and winter seasons Argali constitute large herds. In vivo Argali lives up to 10–12 years.

Limiting factors

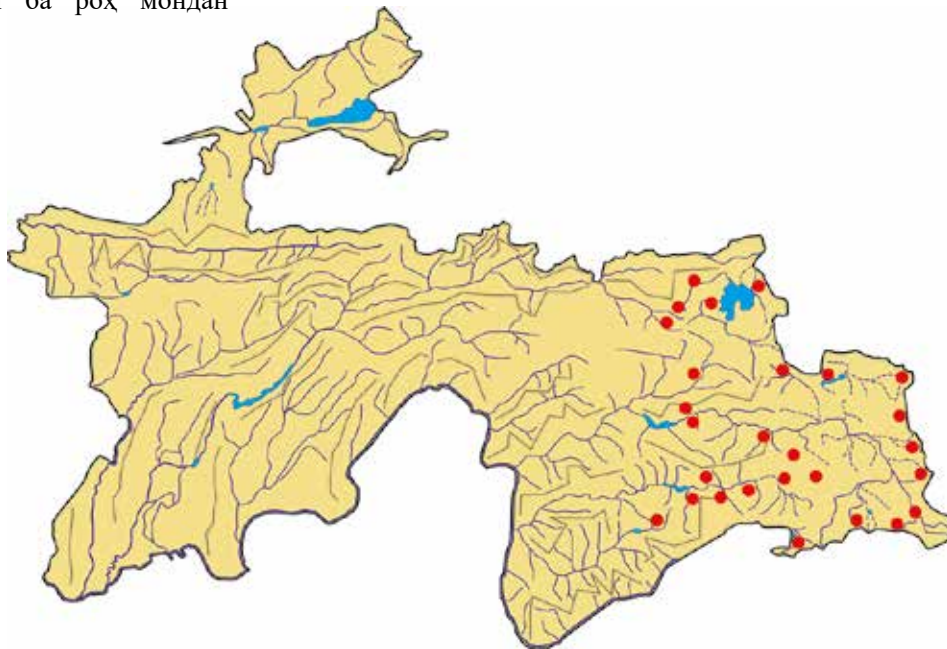
Illegal hunting, overgrazing and collecting of eurotia plants become causes the fall of the number and locations of argali habitat degradation

Artificial breeding capabilities

Breeding and reproduction of Argali in artificial conditions is impossible.

Conservation measures

Prevention of illegal hunting, regulation of grazing and prohibition Eurotia collection will help to increase the population of Argali. It is necessary to strengthen the activity of the Nature Reserve Zorkul and the National Park of Tajikistan as well as inter-state cooperation for the protection of wild animals in the territory of the Eastern Pamirs.

Сарчашмаи иттилоот:

Соков, 1975 а, б, 1977; Сапожников, 1976; Абдусаломов ва диг., 1976, 1978; Саидов, 2008; Амиров 2011.

Источник информации:

Соков, 1975 а, б, 1977; Сапожников, 1976; Абдусаломов и др., 1976, 1978; Саидов, 2008; Амиров, 2011.

Source of information:

Sokov 1975 a, b, 1977; Sapozhnikov, 1976; Abdusalayamov et al, 1976, 1978.; Saidov, 2008; Amirov, 2011.

ГАВАЗНИ БУХОРОЙ

Cervus elaphus bactrianus
(Lydekker, 1900)

Қатори Чуфтсӯмҳо. *Artiodactyla*
Оилаи Гавазнҳо. *Cervidae*

БУХАРСКИЙ (ТУГАЙНЫЙ) ОЛЕНЬ

Cervus elaphus bactrianus
(Lydekker, 1900)

Отряд Парнокопытные. *Artiodactyla*
Семейство Оленевые. *Cervidae*

ВОКХАРАН (TUGAI) DEER

Cervus elaphus bactrianus
(Lydekker, 1900)

Artiodactyla order
Cervidae family

Мақоми ҳифз

Зернамуде, ки дар ҳолати хатарноки маҳвшавӣ қарор дорад. CR. Ба рӯйхати сурхи ИБХТ ва замимаи 2 Конвенсия «Дар бораи савдои байналхалқии намудҳои флора ва фаунаи ёбӣ, ки дар зери таҳдиди маҳвшавӣ қарор доранд» (CITES) ворид гардидааст.

Паҳншавӣ

Дар ибтидои асри XX дар тугайзори соҳили дарёи Панҷ, Вахш, Қофарниҳон, Ёхсу васеъ паҳн гардида буд. Айни замон дар поёноби дарёи Вахш (мамнӯбоҳи «Бешаи палангон»), соҳили рости дарёи Панҷ ва поёноби дарёи Зарафшон (ғӯруки Зарафшон) во меҳӯрад.

Мухити сукунат

Мавзӯҳои хоסי сукунати гавазни бухарой тугайзорҳои омехтаи дарахтони патта, санҷид, буттазори чулгун, қамишзори поёноби дарёҳо ба ҳисоб меравад. Солҳои 60–70–уми асри гузашта ба шароити мамнӯбоҳи «Ромит», ғӯрукҳои «Қусавлисой», «Сарихосор» ва «Даштиҷум» мутобиқ гардонида шуда буд.

Статус

Подвид, находящийся в критическом состоянии исчезновения. CR. Занесён в Красный список МСОП. Включён в Приложение 2 Конвенции «О международной торговле видами дикой флоры и фауны, находящимися под угрозой исчезновения» (CITES).

Распространение

В начале XX в. был широко распространён в тугайниках по берегам рек Пяндж, Вахш, Кафирниган, Яхсу. В настоящее время встречается в низовьях р. Вахш (в заповеднике «Тигровая балка»), на правом берегу р. Пяндж и низовьях р. Зерафшан (Зерафшанский заказник).

Места обитания

Характерные места обитания бухарского оленя являются смешанные тугайники с деревьями туранги, лоха, тамарикса и тростниковые заросли в низовьях рек. В 60–70 гг. прошлого столетия был акклиматизирован в заповеднике «Рамит», заказниках «Қусавлисай», «Сарихосор», «Даштиҷум».

Conservation Status

Critically endangered. CR. It is listed in the IUCN Red List. It is included in the appendix 2 of the Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES).

Distribution

In the early twentieth century it was widespread in tugai forests along the banks of the Panj, Vakhsh, Kofarnihon, Yokhsu rivers. At present it is found in the lower reaches of the Vakhsh river (in «Tigrovaya Balka» Nature Reserve), on the right bank of the Panj river and lower reaches of the river Zarafshon (Zarafshon reserve).

Habitat

Typical habitats of Bokharan Tugai deer are mixed tugai with trees of Asiatic poplar, oleaster, tamarisk and reed thickets the lower reaches of rivers. In 1960–1970 years it has been acclimatized in the Romit Nature Reserve, and Kusavlisoy, Sarikhosor and Dashtijum reserves.

Саршумор

Дар солҳои 70–80–уми асри гузашта саршумори умумии гавазни бухорӣ дар Тоҷикистон 500 сарро ташкил меод. Айни замон дар мамнуъгоҳи «Бешаи палангон» 140–200, дар ғӯруки «Зарафшон» 10–15 ва дар ҷангалзори соҳили рости дарёи Панҷ 25–30 сар гавазн боқӣ мондааст.

Хусусиятҳои биологӣ

Дар 16–17 моҳагӣ бордор ва дар 25–26 моҳагӣ насл медеҳад. Наринаи он дар 3 солагӣ болиғ мегардад. Ҷуфтшавӣ аз охири моҳи август то моҳи октябр идома ёфта, давраи ҳамл 7,5–8 моҳро дар бар гирифта, моҳҳои май–июн танҳо 1 насл таваллуд мекунад.

Парвариш дар шароити сунӣ

Парвариш ва афзоиш меёбад.

Омилҳои маҳдудкунанда

Аз худ қардани туғайзорҳо дар солҳои 30–50–и асри гузашта, шикори ғайриқонунӣ боиси маҳдуд гардидани саршумори гавазн гардидааст. Ҷамоати ба шароити мамнуъгоҳи «Ромит» мутобиқгардидаи он (170 сар) дар солҳои 90–уми асри ХХ дар натиҷаи ғӯруқшиканӣ пурра маҳв қарда шудааст.

Тадбирҳои ҳифз

Ҳифзи гавазни бухороиро дар мамнуъгоҳи «Бешаи палангон» ва ғӯруки Зарафшон пурзӯр, мавзӯҳои ҷангалзори омехтаи санҷиду туғайзори соҳили рости дарёи Панҷро ғӯруқ эълон намудан зарур аст.

Численность

В 70–80–х гг. прошлого столетия общая численность бухарского оленя в Таджикистане составляла 500 особей. В настоящее время в заповеднике «Тигровая балка» насчитывается 140–200, в заказнике «Зерафшан»–10–15, а в пойменных лесах правобережья р. Пяндж–25–30 особей оленя.

Особенности биологии

Самки в гоне участвуют в 16–17 месячном возрасте и дают потомство в 25–26 месячном возрасте. Самец на 3 году жизни становится половозрелым. Спаривание начинается с конца августа и продлится до октября. Беременность длится 7,5–8 месяцев. В мае–июне приносит одного детёныша.

Разведение

В неволе хорошо размножается.

Лимитирующие факторы

Освоение тугайных зарослей в 30–50–х гг. прошлого столетия и браконьерство являются основными причинами уменьшения численности оленя. Аклиматизированная популяция в заповеднике «Ромит» (170 голов) в 90–х гг. ХХ в. из-за браконьерства полностью истреблена.

Меры охраны

Необходимо усилить охрану бухарского оленя в заповеднике «Тигровая балка» и заказнике «Зерафшан» и объявить заказником смешанные джигдово–тугайные пойменные леса правобережья р. Пяндж.

Population

In the 1970–1980–ies, the total number of Bokhara Deer in Tajikistan amounted to 500 individuals. At present, the «Tigrovaya Balka» Nature Reserve has 140–200 individuals, Zarafshon reserve–10–15, and in the floodplain forests of the right bank of river Panj–about 25–30 deer specimens.

Biological characteristics

The females participate in the rutting at the age of 16–17 months and produce descendants at the age of 25–26 months. Male at the 3rd year becomes sexually mature. Mating begins in late August and will run until October. Pregnancy lasts for 7.5–8 months. In May–June, female brings one cub.

Artificial breeding capabilities

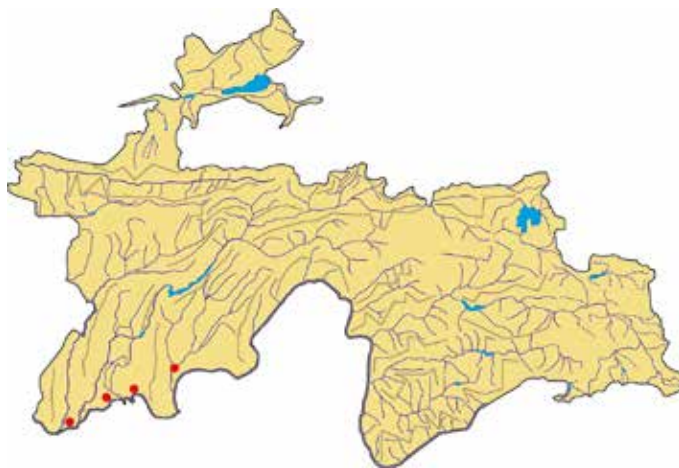
In captivity it breeds well.

Limiting factors

The development of riparian thickets in the 1930–1950–ies and poaching are the main reasons for reducing the deer population. Adapted population in the Romit Nature Reserve (170 individuals) in the 1990s due to poaching is completely destroyed.

Conservation measures

It is necessary to strengthen the protection of the Bokharan Deer in the «Tigrovaya Balka» and Zarafshon Nature Reserves and declare oleaster–mixed riparian floodplain forests of the right bank of the Panj river as a reserve.

Сарчашмаи иттилоот:

Флёров, 1935; Чернышев, 1958; Абдусаломов, Соков, 1993; Амиров, 2012.

Источники информации:

Флёров, 1935; Чернышев, 1958; Абдусаломов, Соков, 1993; Амиров, 2012.

Source of information:

Flerov, 1935; Chernyshev, 1958; Abdusalymov, Sokov, 1993; Amirov, 2012.

- Абдулназаров А.Г., Квартальнов П.В. Браминский скворец (*Sturnus rogodarum* Gmelin, 1789) новый вид для фауны Таджикистана. Изв. АН РТ Отд. медицинских и биол. наук, №1, 2014.
- Абдусаломов И.А. Фауна Таджикской ССР. Т.19, ч.1: Птицы. – Душанбе: Дониш, 1971.– С.73–75.
- Абдусаломов И.А. Фауна Таджикской ССР. Т.19, ч.1: Птицы. – Душанбе: Дониш, 1971.– С.75–76.
- Абдусаломов И.А. Фауна Таджикской ССР. Т.19, ч.1: Птицы. – Душанбе: Дониш, 1971.– С.148–156.
- Абдусаломов И.А. Фауна Таджикской ССР. Т.19, ч.1: Птицы. – Душанбе: Дониш, 1971.– С.221–222.
- Абдусаломов И.А. Фауна Таджикской ССР. Т.19, ч.1: Птицы. – Душанбе: Дониш, 1971.– С.222–223.
- Абдусаломов И.А. Фауна Таджикской ССР. Т.19, ч.1: Птицы. – Душанбе: Дониш, 1971.– С.224–225.
- Амиров З.Г. Некоторые данные о состоянии популяции уриала (*Ovis vignei bocharensis* Nasonov) в Таджикистане // Докл. АН ТаджССР. –2010. – Т.53, №2. – С.145–147.
- Амиров З.Г. Некоторые данные о состоянии популяции уриала (*Ovis vignei bocharensis*, 1914) в Таджикистане. // Экологические особенности биологического разнообразия: 5 Междунар. конф. Тез. докл. – Худжанд, 2013. – С.54–55.
- Амиров З.Г. Состояние популяции бухарского оленя (*Cervus elaphus bactrianus* Lydekker, 1900) в Таджикистане // Докл. АН ТаджССР. –2012. –Т. 55, №10. – С. 827–832.
- Амиров З.Г. Состояние популяции винторогого козла (*Capra falcaneri* Wagner, 1839) в Таджикистане // Изв. АН РТ. –2012. – №2 (179). – С.37–43.
- Амиров З.Г. Состояние популяции уриала (*Ovis vignei bocharensis* Nasonov, 1914) в юго–западном Таджикистане // Сохранение биологического разнообразия Памира в условиях изменения климата: Материалы междунар. науч.–практ. конф. – Душанбе, 2014. – С.12.
- Амиров З.Г., Саидов А.С. Динамика численности бухарского оленя (*Cervus elaphus bactrianus* Lydekker, 1900) в Таджикистане // Экологические особенности биоразнообразия животных: 4 Междунар. науч. конф. Тез. докл. – Куляб, 2011. – С.88–89.
- Амиров З.Г., Саидов А.С. Состояние популяции редких и исчезающих видов диких парнокопытных Таджикистана // Териофауна России и сопредельных территорий: Материалы междунар. совещания: Тез. докл. – М., 2011. – С.21. Ананьева Н.Б., Петерс Г., Ржепаковский В.Т. Новый вид горных агам из Таджикистана *Agama Chernovi* sp.nov. // Фауна и экология амфибий и рептилий Палеарктической Азии. Труды Зоол. ин-та т. 101. Л.: 1981 с. 23-27.
- Андрушко А.М. Земноводные и пресмыкающиеся в высокогорных условиях Алайской долины (Памир). – Зоол. ж., т. 30, вып. 3. 1951, с. 274 – 278.
- Архангельская А. Д. Карминоносные червецы Средней Азии и некоторые близкие к ним виды. – Ташкент: Изд-во Комитета наук Уз. ССР. – 1935.
- Банников А.Г., Даревский И.С., Ищенко В.Г., Рустамов А.К. и Щербак Н.Н. Определитель земноводных и пресмыкающихся фауны СССР. М.: Просвещение, 1977. 414с.
- Богданов О.П. Земноводные и пресмыкающиеся. Фауна Узбекской ССР. Ташкент. Изд-во АН Уз. ССР. 1960. т.1. 254 с.
- Бондаренко Д.А.и др. Современное состояние популяций среднеазиатской черепахи *Agriemys horsfieldii* (Gray, 1844) в Южном Таджикистане / Бондаренко Д.А., Эргашев У.Х., Нажмудинов Т.А. // Бюллетень Московского общества испытателей природы. Отд-ние биол. –2014. –Т. 199, вып. 4.
- Борисов С.Н. Антропогенное воздействие на фауну стрекоз (*Odonata*) в оазисах Памиро-Алая// Сибирский экологический журнал. № 1. 2008. С. 43-52.
- Борисов С.Н., Харитонов А.Ю. Стрекозы (*Odonata*) Средней Азии. Часть 1. *Caloptera, Zygoptera*// Евразийский энтомологический журнал. Т. 6. Вып. 4. 2007. С. 343-360.
- Борисов С.Н., Харитонов А.Ю. Стрекозы (*Odonata*) Средней Азии. Часть 2 (*Anisoptera*)// Евразийский энтомологический журнал. Т. 7. Вып. 2. 2008. С. 97-123.
- Власов Я. П., Кириченко А. Н. *Hemiptera — Heteroptera* нор в окрестностях Ашхабада // Тр. Совета по изучению производительных сил. –1937. – Т. 9. – С.263-267.
- Даричева М. А. К фауне и экологии высших чешуекрылых юга Туркмении, (*Lepidoptera, Rhopalocera* и *Heterocera*) // Насекомые Южной Туркмении. – Ашхабад: Ыльым. – 1972 – С.47-74.
- Дегтярева В. И. Главнейшие вредные чешуекрылые древесно–кустарниковой растительности центральной части Гиссарского хребта и Гиссарской долины (*Lepidoptera*). – Душанбе, 1964. –241 с. Дегтярева В. И. Дендрофильные чешуекрылые Гиссарского хребта и Гиссарской долины. – Душанбе: Дониш, 1973. – 194 с.
- Дегтярева В. И. К биологии гиссарского виноградного бражника – *Acosmeryx naga hissarica* Stshetkin (*Lepidoptera, Sphingidae*) // Докл. АН Тадж.ССР. – 1956. – № 18. – С.67-75.
- Дегтярева В. И. Эндемичный вредитель *Nola elacagni* Stshetkin– (*Lepidoptera, Nolidae*) из Таджикистана // Изв. АН ТаджССР. Отд-ние биол. наук. – 1981. – №1 (82).
- Дегтярева В. И. и др. Описание имаго *Dolbinopsis grisea* Hamps Таджикских популяций (*Lepidoptera, Sphingidae*) / Дегтярева В. И., Щеткин Ю. Л., Щеткин Ю. Ю.// Изв. АН ТаджССР. Отдние биол. наук. – 1978. – № 1(79). – С.19-24.
- Дегтярева В. И. и др. Ясеньвый бражник (*Dolbinopsis grisea* Hamps.) – малоизвестный третичный реликт Таджикистана *Lepidoptera, Sphingidae* / Дегтярева В. И., Щеткин Ю. Л., Щеткин Ю. Ю. // Изв. АН ТаджССР. Отдние биол. наук. – 1977. – № 4 (69). – С.29-34.
- Дьяконов А. М. О некоторых новых и малоизвестных *Lepidoptera Heterocera* Палеарктической области // Ежегодник Зоологического музея АН СССР. – 1926. – Т. 24. – С.104-123, рис. 1-13, 2 табл.

- Еремченко В.К., Щербак Н.Н. Аблефаридные ящерицы фауны СССР и сопредельных стран. Фрунзе: Илим. 1986. 171 с.
- Жадин В. И. Моллюски пресных и солоноватых вод СССР. – М.- Л.: Изд-во АН СССР, 1952. –376с. – (Определители по фауне СССР, изд. Зоол. ин-том АН СССР; Вып. 46).
- Жадин В. И. Семейство Unionidae // Фауна СССР. Моллюски. – М. – Л., 1933. – Т. 4, вып. 1. – 172 с.
- Жуманов Б. Ж. Фауна и значение паразитов озимой совки (*Agrotis segetum* Schiff. (Lepidoptera, Noctuidae) в Вахшской долине Таджикистана // Изв. АН Тадж.ССР. Отд-ние биол. наук. – 1978. – № 3 (72).
- Жуманов Б. Ж. Фауна и значение паразитов хлопковой совки — *Heliothis armigera* (Hb) (Lepidoptera, Noctuidae) в Вахшской долине Таджикистана // Изв. АН Тадж.ССР. Отд-ние биол. наук. – 1976. – № 4 (62).
- Иванов А.И. Птицы Памиро–Алая. – Л.: Наука, 1969. – С.59–60.
- Иванов А.И. Птицы Памиро–Алая. – Л.: Наука, 1969. – С.89–90.
- Иванов А.И. Птицы Памиро–Алая. – Л.: Наука, 1969. – С.111.
- Иванов А.И., Штегман Б.К. Краткий определитель птиц СССР / Под ред. А.Н. Стрелкова. – 2 изд., испр. и доп. – Л.: Наука, 1978. – 560с. – (Определители по фауне СССР, изд. Зоол. ин-том АН СССР; Вып.115).
- Иззатуллаев З. Два новых вида пресноводных моллюска Таджикистана из рода *Pseudamnicola* Paulicci (Gastropoda, Lithoglyphidae) // Докл. АН Тадж.ССР. – 1973. – Т.16, № 5. – С.7677.
- Иззатуллаев З. Малоизвестные наземные моллюски (Mollusca, Gastropoda) фауны Средней Азии // Изв. АН Тадж. ССР. Отд-ние биол. наук. – 1975. – № 2. – С. 59.
- Иззатуллаев З. Новые виды наземных моллюсков рода *Pupilla* Turton, 1831 Таджикистана (Gastropoda, Pulmonata, Pupillidae) // Докл. АН Тадж.ССР. – 1970. – Т.13, № 3. – С.54-55.
- Иззатуллаев З. Тропический моллюск *Pupoides coenopictus* (Hutton) в СССР // Изв. АН Тадж.ССР. Отд-ние биол. наук. – 1970. – № 3 (40). – С.8283.
- Исаков С.И. Фауна Республики Таджикистан. Том XX, ч. 4. Млекопитающие (ежовые, землеройковые). Душанбе: Ирфон, 2005. 260 с.
- Каменкова К. В. Видовой состав, биология и полезная роль энтомофагов ози-мой совки (*Agrotis segetum* Schiff.) в Кировской области // Тр. ВИЗР. – 1968. – Вып. 31.
- Кириченко А. К. Настоящие полужесткокрылые (Hemiptera–Heteroptera) запо-ведника «Тигровая балка» // Тр. АН Тадж.ССР. Ин-т зоол. и паразит. – 1959. – Т.115: Заповедник «Тигровая балка». Вып.1 – С. 97-110.
- Кириченко А. Н. Новые и малоизвестные *Brachyrhynchidae* (Hemiptera–Heteroptera) // Энтомологическое обозрение. – 1959. – Т. 38, № 1. – С.179-195.
- Кириченко А. Н. Новые и малоизвестные полужесткокрылые (Hemiptera–Heteroptera) Таджикистана // Тр. АН СССР. Зоол. ин-т. – 1952. – Т.10: Сборник работ по фауне Средней Азии. – С.140-198.
- Кириченко А. Н. Полуужесткокрылые (Hemiptera–Heteroptera) Таджикистана / Под ред. : М.Н. Нарзикулова, Е.П. Лупповой. – Душанбе, 1964. – 258с. с илл.
- Красная книга СССР: Редкие и находящиеся под угрозой исчезновения виды животных и растений. – М., 1978. – 459 с. с илл. – Текст парал. на англ. яз.
- Крейцберг А.В., Легезин О.Г. Редкие виды белянок (Pieridae) Узбекистана // Бюллетень Московского о-ва испытателей природы. Отд-ние биол. –1997. –Т. 102, вып. 5. – С.35–37.
- Крыжановский О. Л. Жуки – жужелицы рода *Carabus* Средней Азии. – М.Л.: Изд-во АН СССР, 1953. – 135 с. – (Определители по фауне СССР, изд. Зоол. ин-том АН СССР; Вып. 52).
- Крыжановский О. Л. Новые и малоизвестные жужелицы (Coleoptera, Carabidae) фауны СССР и граничащих с ним стран // Энтомологическое обозрение. – 1968. – Т. 47, № 1. –С.160-175.
- Крыжановский О. Л., Михайлов В. А. Новые и малоизвестные жужелицы (Coleoptera, Carabidae) из Средней Азии // Энтомологическое обозрение. –1971. –Т.50, №3. – С.632-640.
- Ламперт К. Атлас бабочек и гусениц Европы и отчасти русско–азиатских владений. С руководством к собиранию и изучению чешуекрылых: Пер. с нем., с доп. / Под ред. Н.А.Холобковского. – СПб., 1913. – 48с., 1 табл., 70 рис.
- Линдт И. И. Два новых подвида *Empusa pennicornis* Pall. (Mantoidea, Empusidae) из Средней Азии // Докл. АН Тадж.ССР. – 1976. – Т.19, № 11.
- Линдт И. И. К видовому составу богомоловых (Mantoidea) юго–западного Та-джикистана // Тр. АН Тадж.ССР. Ин-т зоол. и паразит. – 1959. – Т.115: Заповедник «Тигровая балка». Вып.1 – С. 41-45.
- Линдт И. И. К познанию фауны богомолов (Mantoidea) Таджикистана с описа-нием нового вида // Энтомологическое обозрение. – 1953. – Т. 32.
- Линдт И. И. Новые виды богомоловых (Mantoidea, Mantidae) по материалам из Южного Таджикистана // Тр. АН Тадж. ССР. Ин-т зоол. и паразит. – 1961. – Т.20. – С.49-66.
- Линдт И. И. Новые подвиды *Empusa pennicornis* Pall. (Mantoidea, Empusidae) из Средней Азии // Докл. АН Тадж. ССР. – 1977. – Т.20, № 2.
- Линдт И. И. Новые подвиды *Empusa pennicornis* Pall. (Mantoidea, Empusidae) из Таджикистана // Изв. АН Тадж.ССР. Отд-ние биол. наук. – 1977. – № 1 (66).
- Линдт И. И. О роли питания богомоловых (Mantoptera) в борьбе с вредными насекомыми // Изв. АН Тадж.ССР. Отд-ние биол. наук. – 1977. – № 4 (69).
- Линдт И. И. О яйцеклетке *Rivetina crassa* Mistshenko (Mantoidea, Mantidae) в Таджикистане // Энтомология Таджикистана: Сб. ст. – Душанбе: Дониш, 1975. – 240с. с илл.
- Линдт И. И. Описание нового подвида *Mantis religiosa* L. с хребта Актау (Таджикистан) // Докл. АН Тадж.ССР. – 1974. – Т. 17, № 1.

- Лихарев И. М., Раммельмейер Е. С. Наземные моллюски фауны СССР. – М.- Л.: Изд-во АН СССР, 1952. – 512 с. с илл. – (Определители по фауне СССР, изд. Зоол. ин-том АН СССР; Вып. 43).
- Лихарев И. М., Старобогатов Я. И. Материалы к фауне моллюсков Афганистана // Тр. АН СССР. Зоолог. ин-т. – Л., 1967. – Т. 42: Моллюски и их роль в биоценозах и формировании фаун. – С.159-197.
- Малявин И. С. Ихневмониды Центрального Таджикистана и сопредельных районов / Под ред. М.Н. Нарзикулова. – Душанбе: Дониш, 1971. – 207 с.
- Мейер Н. Ф. Паразитические перепончатокрылые семейства Ichneumonidae СССР и сопредельных стран. – Л.: Изд-во АН СССР, 1933. – Вып. 1. – 458 с.– (Определители по фауне СССР, изд. Зоол. ин-том АН СССР; Вып. 9).
- Мейер Н. Ф. Паразитические перепончатокрылые семейства Ichneumonidae СССР и сопредельных стран. – Л.: Изд-во АН СССР, 1935. – Вып. 4. – 535 с.– (Определители по фауне СССР, изд. Зоол. ин-том АН СССР; Вып. 16).
- Мирзобаходурова Ш.Р. Редкие, исчезнувшие, находящиеся под угрозой исчезновения виды позвоночных животных Северного Таджикистана, Душанбе, 2010, 239 с.
- Михайлов В. А. Личинки жукелиц подрода *Deroplectes* Rh. рода *Sarabus* (Coleoptera, Carabidae) // Изв. АН ТаджССР. Отд-ние биол. наук. – 1977. – № 3 (68). – С. 43–49.
- Михайлов В. А. Материалы к фауне жукелиц (Coleoptera, Carabidae) восточного Гиссаро-Дарваза и Бадахшана // Изв. АН ТаджССР. Отд-ние биол. наук. – 1976. – № 3 (64). – С.53-59.
- Мищенко Л. Л. Богомолы (Mantoidea) южного склона Гиссарского хребта (Таджикистан) // Энтомологическое обозрение. – 1956. – Т. 35, № 3.
- Мищенко Л. Л. К фауне ухверток, тараканов, богомол, палочников и прямокрылых южного склона Гиссарского хребта // Ущелье Кондара. – М.Л., 1951. – С. 198-205.
- Муминов Н. Н. Некоторые данные о фауне настоящих полужесткокрылых (Hemiptera–Heteroptera) Дарвазского хребта Тр. АН ТаджССР. Ин-т зоол. и па-разит. – 1961. – Т.20. – С.91-96.
- Муратов Р.Ш. О состоянии популяции снежного барса в Таджикистане // Фауна и экология животных Таджикистана: Материалы науч. конф., посвящ. 90-летию академика М.Н. Нарзикуло
- Муратов Ш.Х., Сатторов Т.С. Материалы к экологии и распространению гребнепалого геккона в Юго-Западном Таджикистане // Вопросы герпетологии: 7 Всесоюз герпетолог. конф.: Автореф. докладов (Киев, 26-29 сентября 1989 г.) / Отв. ред. Н.Н.Щербак. – Киев: Наукова Думка, 1989. – С.168-170.
- Попова А.Н. Стрекозы (Odonata) Таджикистана // Труды Зоологического инта АН СССР. Т. 9. 1951. С. 861-894.
- Потапов Р.Л. Очерк летней орнитофауны заповедника «Тигровая балка» // Тр. АН ТаджССР. Ин-т зоол. и паразит. – 1959. – Т.115: Заповедник «Тигровая балка». Вып. 1. – С.179-201.
- Птицы Средней Азии. – Алматы 2007. – Т.1. – С.395-403.
- Пучков В. Г. Щитники Средней Азии. (Hemiptera, Pentatomoidea). – Фрунзе: Илим, 1965. – 330 с. с илл.
- Рахимов Ф.И. Состояние популяции фазана (*Phasianus colchicus* L.) в Таджикистане: Сб. научно-практ.конф. – Куляб, 2010.
- Саид-Алиев С.А. Экологофаунистические особенности пресмыкающихся Таджикистана. Автореф. канд. дисс., Душанбе. 1975, 21 с.
- Саид-Алиев С.А. Земноводные и пресмыкающиеся Таджикистана. Душанбе: Дониш, 1979, 145 с.
- Саидов А.С. Грызуны Юго-Западного Таджикистана (фауна, систематика, экология, ландшафтное размещение, воздействие антропогенных факторов, зоогеография, биоценологические связи, практическое значение). – Душанбе: Дониш, 2010. –222 с.
- Саидов А.С. Млекопитающие (Mammalia) Памира: вопросы охраны и управ-ления ресурсами // Изв. АН РТ. Отд-ние биол. и мед. наук. – 2008. –№ 3. –С. 23-35.
- Саидов К.Х. О новых находках кавказской агамы (*Laudakia caucasica* Eichwald, 1831) в Таджикистане // Докл. АН РТ. – 2012. –Т. 55, № 1. – С. 64–68.
- Саидов К.Х. Распространение и биотопическое размещение ящериц (*Sauria* Mccartney, 1822) в заповеднике «Даштиджум» и прилегающей к нему террито-рии // Экологические особенности биологического разнообразия: 5 Междунар. конф.: Материалы. – Худжанд, 2013. – С.106 - 107.
- Саидов А.С. Распространение, систематика, экология и практическое значение грызунов Таджикистана: Автореф. дис. д-ра биол.наук. – Душанбе, 2012. – 47 с.
- Саидов К.Х. Растительные компоненты в питании кавказской агамы (*Paraludakia caucasica* Eichwald, 1831) в Даштиджумском заповеднике (Таджикистан) // Изв. АН РТ. Отд-ние биол. и мед. наук. – 2014. –№ 1.
- Саидов А.С. Редкие и находящиеся под угрозой исчезновения виды и подвиды животных, рекомендуемые для включения во второе издание Красной книги Республики Таджикистан // Изв. АН РТ. Отд-ние биол. и мед. наук. – 2012. – № 2 (179). –С. 22-36.
- Саидов А.С., Абдулназаров А.Г. Влияние потепления климата на фауну позвоночных животных высокогорных экосистем Таджикистана // Экологические особенности биологического разнообразия: 3-я Респуб. конф.: Материалы. – Хорог, 2007. – С. 179–183.
- Сатторов Т. Герпетофауна Бешкентской долины // Таджикская республиканская научно-теоретическая конференция молодых учёных и специалистов: Материалы: Секция биологии и медицины. – Душанбе, 1987. – С.41-43.
- Сатторов Т. Изменение герпетофауны Таджикистана под воздействием антропогенных факторов // Фауна и экология животных Таджикистана. – Душанбе: Изд. ТГНУ, 2000. – С.41-47.

- Сатторов Т. Новый подвид такырной круглоголовки *Phrynoscephalus helioscopus. Saidalievi ssp. n* (Sauria, Reptilia) из Ферганской долины // Вестник зоологии, 1981. – №1. – С.73-75.
- Сатторов Т. О видовой самостоятельности круглоголовки Штрауха– *Phrynoscephalus, Strauchi Nik.* (Reptilia, Sauria) из Ферганской долины // Вестник зоологии, 1981. – №6. – С.82-85.
- Сатторов Т. О новых находках и экологии длинноного сцинка *Eumeces Schneideri* (Daud) в Таджикистане // Вопросы герпетологии: 7 Всесоюз. герпетолог. конф.: Автореф. докладов (Киев, 26-29 сентября 1989 г.) / Отв. ред. Н.Н.Щербак. – Киев: Наукова Думка, 1989. – С.224-225.
- Сатторов Т. Пресмыкающиеся Северного Таджикистана / Отв. ред. И.А. Абдусаламов. – Душанбе: Дониш, 1993. – С.16-22
- Сатторов Т. Ящерицы антропогенного ландшафта Северного Таджикистана // Вопросы герпетологии: 4 Всесоюз. герпетолог. конф.: Автореф. докладов (Ленинград, 1-3 февраля 1977 г.). – Л.: Наука, 1977. – С.188-189.
- Сатторов Т., Голубев М.Л. О подвидах у панцирного геккончика. *Alsophylax logicatus Str.* // Вестник зоологии. – 1979. – №5. – С.18-24.
- Соков А.И. Биология и охотничье-промысловое значение хищных млекопитающих Таджикистана: Автореф. дис....канд. биол. наук. – Душанбе, 1971.
- Соков А.И. Снежный барс // Природа. – 1972. – № 4 (72). – С. 122.
- Соков А.И. Снежный барс// Красная книга Таджикской ССР. – Душанбе: Дониш, 1988. – С. 153-154.
- Сочивко А.В., Каабак Л.В. К фауне бабочек семейства *Hesperidae, Papilionidae, Pieridae* (Lepidoptera, Rhopalocera) восточного Памира // Бюллетень Московского общества испытателей природы. Отд-ние биол. – 2005. – Т.108, вып.1. – С.28-38.
- Спангенберг Е.П. Дрофа // Птицы Советского Союза. – М.: Сов. наука, 1951. – Т. 2. – С. 157-168.
- Старобогатов Я. И. Фауна моллюсков и зоогеографическое районирование континентальных водоемов земного шара. – Л.: Наука, 1970.
- Старобогатов Я.И., Иззатуллаев З. Моллюски семейства *Melanoididae* (Gastropoda, Pectinibranchia) Средней Азии и сопредельных территорий // Зоологический журнал. – 1980. – Т.59, вып. 1. С.23- 31.
- Таджикский фазан – в столице! // Хифзи табиат: –2012. – №2–3.
- Толканец В. И. Ревизия рода *Netelia* (Hymenoptera, Ichneumonidae) и обзор фауны СССР // Зоологический журнал. –1976 – Т. 3, вып. 3.
- Тураев А.К. Экология дикобраза *Hystrix leucura Sykes* в Таджикистане: Автореф. дис....канд.биол. наук. – Ашхабад, 1973. – 23 с.
- Чернов С.А. Пресмыкающиеся. Фауна Таджикской ССР. Труды Ин-т зоол. и паразитол. АН Тадж. ССР. Сталинабад. 1959. т. 48. 203 с.
- Шилейко А. А. Наземные моллюски надсемейства *Helicoidea* // Фауна СССР. Моллюски. – 1978. – Т.3, вып. 6. – С.384.
- Щербак Н.Н. Ящурки Палеарктики. Киев, 1974. 296 с.
- Щербак Н.Н., Голубев М.Л. Гекконы СССР и сопредельных стран. Киев: Наук. Думка. 1986. 232 с.
- Щербина Е.Н. К экологии (питание, размножение) лисицы в Бадхызе. тр. ИЗИП АН ТуркмССР - Ашхабад, 1958, т. 3.
- Щеткин Ю. Л. Высшие чешуекрылые Вахшской долины (Таджикистан). *Lepidoptera, Rhopalocera* и *Heterocera* (без *Noctuidae* и *Geometridae*) // Тр. АН Тадж-ССР. Ин-т зоол. и паразит. – 1960. – Т.19, ч. 1.– 303 с.
- Щеткин Ю. Л. Высшие чешуекрылые песков Вахшской долины. – Душанбе, 1965. – 192с.
- Щеткин Ю. Л. К биологии двух видов рода *Catocala* из Таджикистана // Изв. АН Тадж. ССР. Отд-ние биол. наук. – 1963. – Вып. 2(13). – С.69-73.
- Щеткин Ю. Л. К фауне *Sphingidae* Таджикистана. (Lepidoptera) //
- Энтомология Таджикистана: Сб. ст. – Душанбе: Дониш, 1975. – С.126-133.
- Щеткин Ю. Л. К фауне *Sphingidae* Таджикистана (Lepidoptera). Сообщение 1. К систематике и биологии кендырного и гиссарского виноградного бражника // Изв. АН ТаджССР. Отд-ние естеств. наук. – 1956. – № 16. – С.143-155.
- Щеткин Ю. Л. К фауне чешуекрылых низкогорий Южного Таджикистана. (Lepidoptera, Macroheterocera) *Rhopalocera* // Тр. АН ТаджССР. Ин-т зоол. и паразит. – 1963. – Т.24. – С.2172.
- Щеткин Ю. Л. Новые пяденицы рода *Eupithecia Curt*, из Таджикистана (Lepidoptera, Geometridae) // Изв. АН ТаджССР. Отд-ние естеств. наук. – 1956. – № 14. – С.139-150.
- Щеткин Ю. Л. Новые чешуекрылые из Средней Азии // Изв. АН ТаджССР. Отд-ние естеств. наук. – 1957. – № 21. – С.121-134.
- Щеткин Ю. Л. Новый для нашей фауны бражник // АН СССР. Таджикский филиал. Сообщения. – Сталинабад, 1949. – Вып. 19. – С.24-27.
- Щеткин Ю. Л., Щеткин Ю. Ю. Виды *Papilionidae* и *Pieridae* бассейна р. Сурхоб в Таджикистане (Lepidoptera) // Энтомология Таджикистана: Сб. ст. – Душанбе: Дониш, 1975. – С.142-160.
- Щеткин Ю. Ю. К биологии и распространению *Papilio alexanor* Esp. в Средней Азии (Lepidoptera, Papilionidae) // Изв. АН ТаджССР. Отд-ние биол. наук. – 1979. – № (74) . –С. 42-45.
- Щеткин Ю. Ю. Новый вид голубянки из Таджикистана (Lepidoptera, Lycaenidae) // Зоологический журнал. – 1980. – № 2.
- Яковлева И.Д. 1964. Пресмыкающиеся Киргизии. Фрунзе. Изд. АН Кирг. ССР., 272 с.
- Янушевич В. В. Новый вид *Trochaloschawa* (Coleoptera, Scarabaeidae) из Таджикистана // Зоологический журнал. – 1973. – Т. 52. – С.138-140.
- Bang-Haas A. Neue oder wenig bekannte palaarktische Macrolepidopteren // Deut. Ent. Zeitschr., Iris. – 1907. – Bd. 20. – S. 69-99. – Tab. 3.

- Bensch S., Pearson D. 2002. The Large-billed Reed Warbler *Acrocephalus orinus* revised // *Ibis*. Vol. 144. P. 259-267.
- Christoph H. Lepidopteren aus dem Ashal-Tekke-Gebiete // *Rom. Mem. Lep.* – Petersburg, 1884. – Bd. 1. – S. 93-138. – Tab. 6-8.
- Christoph H. Weiterer Beitrag zum Verzeichnisse der in Nord Persien einheimischen Schmetterlinge // *Horae Soc. Ent. Ross.* – Petersburg, 1873. – Bd. 10. – 55 s.
- Daniel F. Osterreichische Entomologische Iran-Expedition // *Beitrage zur Lepidopteranfauna*. – Teil 4: *Zeitschr. d. Wiener entomolog. Ges.*, 50 Jahrg. – 1965. – Bd. 76. – S.9-10.
- Denco P. *Celerio hippophaes* // *Deut. Ent. Zeitschr. Iris*. – 1913. – Bd. 27. – S. 22-45.
- Dumont, H.J., Borisov, S.N., Seidenbusch, R. Redescription and geographic range of *Sympetrum haritonovi* Borisov, 1983 (Odonata, Libellulidae) with notes on its habitat and ecology // *Bulletin et Annales de la Societe Royale Belge d'Entomologie*. Vol. 131. № 1. 1995. P. 65-74.
- Dumont H.J., Haritonov A.Y., Borisov S.N. Larval morphology and range of three West Asiatic species of the genus *Onychogomphus* Selys, 1854. (*Insecta: Odonata*) // *Hydrobiologia*. 245. 1992. P. 169-177.
- Ebert G. Afganische Bombyces und Sphinges. 3 Sphingidae (Lepidoptera) // *Ergebnisse der 2. Deutschen Afganistan – Expedition (1966) der Landessammlungen für Naturkunde in Karlsruhe «Reichenbachia»*. Staatliches Museum für Tierkunde in Dresden. – 1969. – Bd. 12, № 5. – S. 37-53.
- Gerasimow A. M. Zur Lepidopterenfauna von Mittelasien. IV vier neue Macroheterocera. Mitteilung der Munchn. Ent. Ges. – 1931. – Bd. 21, № 2. – S.58-64.
- Gittenberger R. *Planogyra sororcula* (Benoit, 1857) (Pulnata, Valloniidae), une espece nouvelle pour la France // *Zool. meded.* – 1977. – Bd. 51, № 1. – S.191-197.
- Grum-Grshimailo G. E. Bericht fiber meine Reise in des ostliche Buchara. // *Rom. Mem. Lep.* – Petersburg, 1887. – Bd. 3. – S.357-402.
- Grum-Grshimailo G. E. Le Pamir et sa faune Lepidopterologique // *Rom. Mem. Lep.* – Petersburg, 1890. – Bd. 4. – 577 s. (+ 17). – Tab.1-21.
- Higgins L. G., Riley N. D. Die Tagfalter Europa und Nordwestafrikas. – Hamburg u Berlin, 1970. – 378 s. – Tab. 1.
- Hutton Th. Notices of some land — and freshwater shells occurring in Afghanistan // *Jour. Asiat. Soc. Benhal.* – 1849-1850. – Vol. 3, № 18. – P. 649-661.
- Piingeler R. Noue palaearktische Macrolepidopteren // *Deut. Ent. Zeitschr. Iris*, 1914. – Bd. 28. – S.37-58. – Tab. 2-3.
- Pulawski W. A reversion of the world *Prosopigastra* Costa (Hymenoptera, Sphecidae) // *Polskie Pismo Entom.* – 1979. – Vol. 49. – P.3-134.
- Schroter, Borisov. *Coenagrion scitulum* in Central Asia: a chorological analysis and rectification (Odonata:Coenagrionidae) // *Libellula*. 2012. Bd. 31. No 3/4. 267-283.
- Schroter A. The Odonata of Kyrgyzstan, part I – Critical national checklist, annotated list of records and collected data of the summer half-years 2008 and 2009 // *International Dragonfly Fund – Report*. № 28. 2010. P. 1-72.
- Seits A. Die Grossschmetterlinge der Erde. Fauna Palearct. – Stuttgart, 1906-1910. – Bd. 1. – 379 s. – Tab.1-89.
- Staudinger O. Centralasiatische Lepidopteren // *Stett. Ent. Zeit.* – 1886. – Bd. 49. – P.65.
- Staudinger O. Centralasiatische Lepidopteren // *Stett. Ent. Zeit.* – 1889. – Bd. 47. – P.225-256.
- Staudinger O., Rebel H. Catalog der Lepidopteren des palaearktischen Faunengebietes. – Berlin, 1901. – 138 s.
- Suhling F., Muller O. Die Flusjungfern Europas. Gomphidae. Die Neue Brehm-Bucherei 628. Magdeburg: Westarp Wissenschaften. 1996. 240 S.
- Warren W. Familie Noctuidae. In Seitz: Die Grossschmetterlinge der Erde // *Fauna palaeartica*. – 1909-1914. – Bd. 3. – 508 s. – Tab. 1-75.
- Wiltshire E. P. A New Genus, eight Species, seven New Forms, and Notes on the Lepidoptered Saudi Arabia, Bahrain, and Iran // *Journ. Bombay Nat. Hist. Soc.* – 1961. – Vol. 58, № 3.
- Wiltshire E. P. The Lepidoptera of Iraq / Government of Iraq Ministry of Agriculture. – Great Britain, 1957. – P.169. – Pi. 1 - 17.
- Wyatt C. W. Additions to the Rhopalocera of Afghanistan with description of new species and subspecies // *Journ. of the lepidopterists Society*. – 1961. – Vol. 1. – P.18. – Pi. 1-13.
- Wyatt C. W., Omoto K. New Lepidoptera from Afghanistan. – *Entomops, Nice*, 1966. – P.169-200.

Дар ороиши Китоби сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон аксҳои набототи ҳайвонот аз наشري якуми Китоби сурхи Тоҷикистон (1988, 1977), Китоби сурхи ИҶШС (1984), Китоби сурхи Украина, аксҳои муаллифон А.Саидов, Ҳ.Ҳисориев, М.Пименов, Д.Наврӯзшоев, И.Кудратов, С.Раҳимов, А.Мадаминов, З.Шарифов, М.Бобоев, О.Першин, З.Амиров, Т.Хабилов, К.Саидов, Z.Dahu, J.Cervený, В.Федченко, J.Sevcik, R.Suvarna, G.Carey, M.Maier, H.Diller, S.Flechtne инчунин аксҳо аз сомонаҳои интернетии: www.dic.academic.ru, www.pticyrus.info, www.installsoft.ru, www.rhutor.ru, www.fishing.kz, www.fisherbook.ru, www.komarovevgenij.35photo.ru, www.files.school-collection.edu.ru, www.snakes-kazakhstan.idhost.kz, www.megaobzor.com, www.dic.academic.ru, kotobruh.ru, rusbiophoto.com, www.ecosystema.ru, www.upload.wikimedia.org, www.pticyrus.info, www.enfo.agt.bme.hu, www.bats.org, www.thinkoholic.com, www.commonswikimedia.org, www.zooinstitutes.com, www.orientalbirdimages.org истифода бурда шудаанд. Ҳайати таҳририи Китоби сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳамаи шахсоне, ки аксҳои бардоштаи онҳо ҳангоми таҳияи ин китоб истифода бурда шудаанд изҳори сипос менамоянд.

В оформлении Красной книги Республики Таджикистан использованы фотографии и рисунки флоры и фауны, взятые из первого издания Красной книги Таджикистана (1988, 1977), Красной книги СССР (1984), Красной книги Украины и ряда авторов (Саидов А., Хисориев Х., Пименов М., Наврузшоев Д., Кудратов И., Рахимов С., Мадаминов А., Шарипов З., Бабаев М., Першин О., Амиров З., Хабилов Т., Саидов К., Z.Dahu, J. Cervený, Федченко В., J.Sevcik, R.Suvarna, G.Garey, M.Maier, H.Diller, S.Flechtne), а также фотографии из интернет-сайтов: www.dic.academic.ru, www.pticyrus.info, www.installsoft.ru, www.rhutor.ru, www.fishing.kz, www.fisherbook.ru, www.komarovevgenij.35photo.ru, www.files.school-collection.edu.ru, www.snakes-kazakhstan.idhost.kz, www.megaobzor.com, www.dic.academic.ru, kotobruh.ru, rusbiophoto.com, www.ecosystema.ru, www.upload.wikimedia.org, www.pticyrus.info, www.enfo.agt.bme.hu, www.bats.org, www.thinkoholic.com, www.commonswikimedia.org, www.zooinstitutes.com, www.orientalbirdimages.org. Редакционная коллегия Красной книги Республики Таджикистан выражает свою признательность всем лицам, чьи фотографии и рисунки использованы в составлении данной книги.

Photos and drawings of flora and fauna, taken from the first edition of the Red Book of Tajikistan (1988, 1977), the Red Book of the USSR (1984), the Red Book of Ukraine were used in the design of the Red Book of the Republic of Tajikistan. In addition such photos and drawings were presented by the following authors: A.Saidov, H.Hisoriev, M.Pimenov, D.Navruzshoev, I.Kudratov, S.Rahimov, A.Madaminov, Z.Sharipov, M.Babayev, O.Pershin, Z.Amirov, T.Khabilov, K.Saidov, Z.Dahu, J.Cervený, V.Fedchenko, J.Sevcik, R.Suvarna, G.Garey, M.Maier, H.Diller, S.Flechtne), as well as photos from online sites: www.dic.academic.ru, www.pticyrus.info, www.installsoft.ru, www.rhutor.ru, www.fishing.kz, www.fisherbook.ru, www.komarovevgenij.35photo.ru, www.files.school-collection.edu.ru, www.snakes-kazakhstan.idhost.kz, www.megaobzor.com, www.dic.academic.ru, kotobruh.ru, rusbiophoto.com, www.ecosystema.ru, www.upload.wikimedia.org, www.pticyrus.info, www.enfo.agt.bme.hu, www.bats.org, www.thinkoholic.com, www.commonswikimedia.org, www.zooinstitutes.com, www.orientalbirdimages.org. Editorial board of the Red Book of the Republic of Tajikistan expresses its gratitude to all those whose photographs and drawings were used in the preparation of this book.

КИТОБИ СУРХИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Нашри дуюм

ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ

ҶИЛДИ 2

ОЛАМИ ҲАЙВОНОТ

КРАСНАЯ КНИГА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Второе издание

на таджикском, русском и английском языках

ТОМ 2

ЖИВОТНЫЙ МИР

THE RED BOOK OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Second Edition

in Tajik, Russian and English languages

VOLUME 2

FAUNA

Саидмурадов Шухрат
муҳаррири техникӣ

Саидмурадов Шухрат
технический редактор

Shukhrat Saidmuradov
technical editor

Гулевский Артём
ороиш ва саҳифабандӣ

Гулевский Артём
дизайн и вёрстка

Artyom Gulevskiy
design and formatting

Ба чоп _____ иҷозат дода шуд.
Андозаи 60x90 1/8. Коғази чиллодор.
Гарнитурои Times New Roman.
Чопи офсет. Ҷузъи чопӣ 62,0.
Адади нашр 2000 нусха.

Ганч!

Дар нашриёти «Ганч» чоп шудааст.
ш. Душанбе, к. Южно-обходная 3.